ALGEMEENE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS,

DOOR

J. P. Arend.

Na diens overlijden achtereenvolgens bewerkt

door

Mr. O. VAN REES EN Dr. W. G. BRILL.

DERDE DEEL, TWEEDE STUK.

Bl. 91.

Te AMSTERDAM, bij

C. L. SCHLEIJER EN ZOON.

1859.

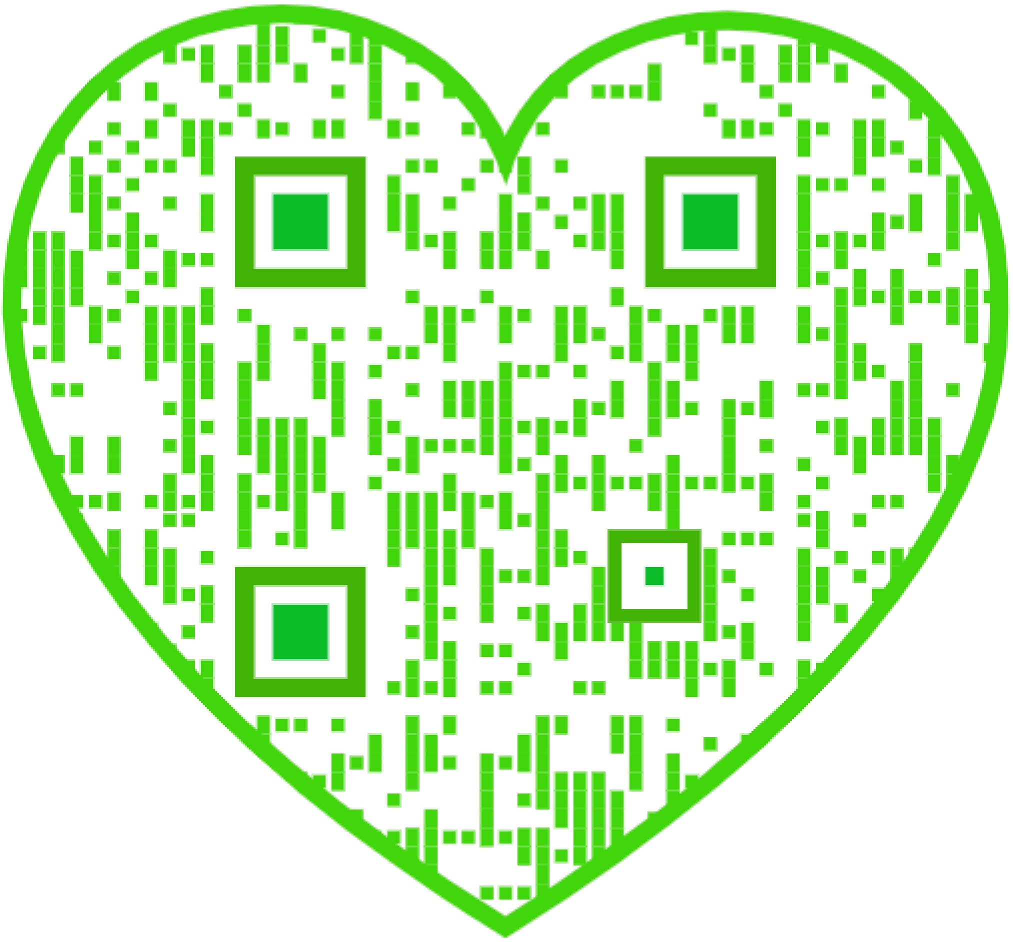

ALGEMEENE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS,

VAN DE

VROEGSTE TIJDEN TOT OP HEDEN,

DOOR

Dr. *J. P. AREND.*

VOORTGEZET DOOR

Mr. *O. VAN REES.*

DERDE DEEL.

VAN HET JAAR **1581** TOT **1795** NA CHRISTUS.

Tweede Stuk.

MET PLATEN, KAARTEN EN PORTRETTEN.

TE AMSTERDAM, BIJ

C. L. SCHLEIJER & ZOON.

1857.

ZEVENDE BOEK.

VAN DE

AFZWERING VAN FILIPS II

TOT DEN

MUNSTERSCHEN VREDE.

1581—1648.

TWEEDE GEDEELTE.

1594—1621.

EERSTE HOOFDSTUK.

VOORTZETTING VAN DEN STRIJD MET SPANJE,

VAN DE VEROVERING VAN GRONINGEN DOOR MAURITS

TOT DEN

AFSTAND DER ZUIDELIJKE NEDERLANDEN AAN ALBERTUS EN ISABELLA.

1594—1598.

Groote verandering in het gezag en aanzien der Staten seder 1584.

Tien jaren waren verloopen, sedert prins WILLEM I, de grondlegger van de vrijheid en onafhankelijkheid der vereenigde Nederlandsche gewesten, door het moordend lood van een Spaanschen huurling was neergeveld. Treffend was de verandering, die in zulk een kort tijdbestek had plaats gegrepen. Door hun onherstelbaar verlies diep ter neder geslagen, hadden de Staten aanvankelijk aan de mogelijkheid getwijfeld, om zonder vreemde hulp de teugels van het bewind in handen te houden. Van het doorluchtige hoofd verstoken, wiens aanzien hun klimmenden invloed op het gansche regeringsbeleid als onder de schaduw van een bijkans monarchaal gezag verborgen, en hun tevens ook bij de naburige vorsten ondersteuning en erkenning had verschaft, achtten zij zich buiten staat een oppergezag te handhaven, dat niet alleen in het buitenland wegens zijn republikeinschen aard met weerzin en minachting te kampen had, maar ook door vele ingezetenen als eene ongehoorde en verderfelijke aanmatiging beschouwd werd. Weldra leerde de uitkomst, dat de Staten hunne eigene krachten niet gekend hadden, en dat de kooplieden en regtsgeleerden, die na prins WILLEM's dood het roer van staat met vaste hand hadden aangegrepen, hoezeer meerendeels uit den eenvoudigen burgerstand ontsproten en van hoog klinkende titels ontbloot, van de bekwaamheden en talenten, die den waren staatsman vormen, geenszins misdeeld waren. Terwijl prins MAURITS, aan het hoofd der Staatsche troepen, de Spanjaarden van het grondgebied der Vereenigde Gewesten deed

1594. wijken, hadden de Staten onder leiding van JOHAN VAN OLDENBARNEVELT hun gezag binnenslands op vaste grondslagen gevestigd, en ook aan het buitenland eerbied weten in te boezemen. De republikeinsche regeringsvorm mogt nog aan velen gevaarlijk voor de rust van den jeugdigen staat of de regten der naburige vorsten voorkomen; de Spanjaarden mogten nog steeds de bewoners van Noord-Nederland met den verachtelijken naam van »rebellen" [1] brandmerken: het bestaan van de Republiek der Vereenigde Nederlanden was een voldongen feit geworden, en allen, die in de zegepraal van het Protestantisme belang stelden of gevaar liepen de slagtoffers der grenzenlooze heerschzucht van *Spanje's* koning te worden, zagen zich verpligt de Staten te erkennen en te eerbiedigen als de wettige overheid van eenen staat, die door zijne onwankelbare volharding in den strijd voor vrijheid en godsdienst het regt had verworven onder de onafhankelijke mogendheden eene eervolle plaats te bekleeden.

Strijdige belangen en inzigten der onderscheidene gewesten en steden.

Het bleef echter voor het helderziende oog van vrienden en vijanden geenszins verborgen, dat de jeugdige Republiek, behalve haren worstelstrijd met het magtige *Spanje*, ook in haar eigen boezem met groote moeijelijkheden te kampen had. Hoe verder de Spaansche legerbenden werden teruggedrongen, des te krachtiger herleefden bij de onderscheidene gewesten het verlangen naar zelfstandigheid en de onderlinge ijverzucht, die zelfs te midden van den hoogsten nood nimmer volkomen waren gesmoord. Heftig botsten dikwerf de strijdige belangen en inzigten tegen elkander; en *Holland's* overwigt, hoe onmisbaar voor het algemeene welzijn, wekte niettemin in de overige provinciën een gevoel van wrevel en onwil op, dat hare krachtdadige medewerking tot uitvoering van de besluiten der Staten-Generaal niet zelden deed verflaauwen. Hoofdzakelijk, zoo niet uitsluitend, op eigen voordeel bedacht, maakten de gewestelijke Staten gretig van elk voorwendsel gebruik, om hun aandeel in de oorlogslasten terug te houden of te weigeren. Het gemis van een krachtig centraal bestuur, dat bij de regeling van de algemeene aangelegenheden der Republiek zoo dikwerf gevoeld werd, oefende in de bijzondere gewesten een niet minder belemmerenden invloed uit. Ook daar heerschten bij de onderscheidene steden en besturen dezelfde geest van onafhankelijkheid, hetzelfde baatzuchtige streven naar de bevrediging van eigen heerschzucht, inzigt en belang, dezelfde kleingeestige naijver, die vaak aan nietige geschillen de hoogste pligten ten offer bragt [2].

---

[1] Zie o. a. P. BOR, *Historie der Nederlandtsche Oorlogen*, 1679, III bl. 865; IV bl. 120.

[2] Zie o. a. HUGONIS GROTII *Annales et Historiae de rebus Belgicis*, Amst. 1658, p. 218, 261. BOR, IV bl. 241. *Resolutiën van Holland*, 1590, bl. 106, 121, 552; 1591, bl. 612, 622; enz. In het laatst aangehaalde geval weigerde *Gouda* gemagtigden ter Staten-vergadering te zenden en zijn aandeel in de lasten te dragen, ter zake van een geschil met *Rotterdam* over »het gebruik van de Binnevaart." In 1594 zond *Vlissingen* op eigen gezag afgevaardigden naar ELIZABETH om het privilegie te erlangen dat alle uit *Engeland* aangevoerde granen eerst aldaar op stapel zouden

1594.
Verdeeldheid op het gebied der godsdienst.

Ook op het gebied der godsdienst bestond eene groote verdeeldheid, die onafgebrokene zorg vereischte, om gevaarlijke uitbarstingen van onberaden geloofsijver en heftigen godsdiensthaat te voorkomen. Het grootste gedeelte van de bevolking der Vereenigde Gewesten was nog het Katholicisme toegedaan [1], doch werd uit een niet geheel ongegrond wantrouwen nog steeds door gestrenge plakkaten tegen »de Pauselijke superstitiën", die bij de ontdekking van nieuwe moordaanslagen telkens werden aangescherpt [2], niet slechts uit alle regeringsposten geweerd maar ook tot geheime uitoefening zijner eeredienst gedwongen. De rustige en vreedzame Doopsgezinden waren nog in 1592 te *Middelburg* aan kwellingen blootgesteld, die eerst op ernstige aanmaning van den stadhouder gestaakt werden [3]. De Luthersche gemeente te *Woerden*, die haar regt aan de voorwaarden ontleende, waaronder de stad in 1572 zich aan de zaak der vrijheid had aangesloten, werd reeds gedurende verscheidene jaren op arglistige wijze door de Hervormden ondermijnd, en eindelijk, ten gevolge van gedurige onlusten, bij besluit der Staten van *Holland* van den 5den September 1594 opgeheven [4]. Doch de Hervormde kerk, die aldus in de Vereenigde Gewesten een onbetwist en bijkans uitsluitend gebied voerde, verkeerde zelve nog in eenen ongeregelden en geschokten toestand. De twisten over hare inrigting en leer duurden voort, en verdeelden het gansche land in partijen, die van geen verdraagzaamheid wilden hooren, en door hare heerschzucht vaak eene spanning verwekten, waardoor de rust en de eensgezindheid ernstig werden bedreigd. In *Noord-Holland*, waar de provinciale synode de gevoelens van CALVIJN krachtig voorstond, werden andersdenkende leeraars geschorst of in den kerkelijken ban gedaan, en het prediken van afwijkende leerstellingen, zelfs in bijzondere huizen, verboden [5]. Te *Utrecht* gaf de Jacobsgezinde regering geen beter voor-

moeten gelegd worden, tot groot ongerief der overige steden en gewesten. *Res. v. Holland*, 1594 bl. 428, 559, 586.

[1] *Lettres et négociations de* PAUL CHOART, *Seigneur de* BUZANVAL *et de* FRANÇOIS D'AERSSEN, *publiées par* G. G. VREEDE, 1846, p. 289: »La plus grande part se dit Catholique." Vgl. Mr. GROEN VAN PRINSTERER, *Handboek der geschiedenis van het vaderland*, 1846, § 199. L. RANKE, *Fürsten und Völker von Süd-Europa*, 1836, III s. 478.

[2] G. BRANDT, *Historie der Reformatie*, 1671, I bl. 798. BOR, III bl. 843. *Res. v. Holland*, 1594 bl. 431, 441, 462.

[3] BRANDT, t. a. p. I bl. 780.

[4] J. C. SCHULTZ JACOBI en F. J. DOMELA NIEUWENHUIS, *Bijdragen tot de geschiedenis der Evangelisch-Luthersche Kerk in de Nederlanden*, 1839—1845, III bl. 76—103. *Resol. v. Holland*, 1594 bl. 317, 406, 454, 483, 583.

[5] BRANDT, t. a. p. I bl. 793, 795.

1594. beeld, en verbood aan de gravin VAN NIEUWENAER eenen predikant uit *Gorkum* te laten komen, om de Calvinistische burgers in hare woning te stichten [1]. Te vergeefs had OLDENBARNEVELT reeds in 1590 getracht door eene herziening der kerkorde althans in *Holland* aan deze onzalige geschillen een einde te maken. De door hem voorgeslagene regeling, waarbij aan de vroedschappen een ruim aandeel in het bestuur der kerk en de keuze der godsdienstleeraars geschonken, en de verpligting der laatsten ten opzigte der leer tot de opregte en getrouwe prediking van Gods woord overeenkomstig den Heidelbergschen catechismus beperkt was, werd door vele predikanten als ongunstig voor de onafhankelijkheid der kerk hevig afgekeurd, door verscheidene stedelijke regeringen daarentegen met het oppergezag der burgerlijke overheid in kerkelijke zaken strijdig geacht, zoodat 's lands advokaat zijn doel niet had kunnen bereiken [2]. De wensch om door eene nationale synode de eenheid in de Hervormde kerk te herstellen en haar een vasten vorm te geven, werd door velen gevoed; doch OLDENBARNEVELT achtte het niet raadzaam eene zoo gewigtige aangelegenheid in de Staten-Generaal te brengen, voordat *Holland* daaromtrent een bepaald besluit had genomen [3], en de overige gewesten waren evenmin genegen afstand te doen van hun regt om overeenkomstig de bepalingen der unie van *Utrecht* de godsdienst vrijmagtig te regelen. Op den 10den September 1594 verscheen PETRUS PLANCIUS, predikant te *Amsterdam*, in de vergadering der Staten-Generaal, om krachtens den last, hem door de nationale synode van 1586 opgedragen, van hunne Hoogmogenden »als voedsterheeren der kerk van JEZUS CHRISTUS" de bijeenroeping eener nieuwe synode te verzoeken [4]. Zijn voorstel bleef echter zonder gevolg; en het duurde nog meer dan twintig jaren, eer aan het door hem uitgesprokene verlangen der strenge Calvinisten werd voldaan.

Groot waren derhalve de moeijelijkheden, waarmede de staatslieden, die de Republiek door hunnen invloed bestuurden, te worstelen hadden; en het verdient dubbele bewondering, dat zij er niettemin in geslaagd waren orde en rust te bewaren, het gezag der algemeene en bijzondere Staten te handhaven, en zelfs de naburige vorsten te bewegen hen met de onderscheiding te behandelen, waarop zij als de hoogste overheid van een vrij en krachtig gemeenebest aanspraak mogten maken.

Betrekkingen der Republiek met Schotland; Nog voordat *Groningen* door prins MAURITS veroverd was, ontvingen zij een gewigtig

---

[1] *Resol. der Vroedschap v.* 26 Junij 1591 bij BOR, III bl. 745.

[2] BOR, III bl. 561. BRANDT, t. a. p. I bl. 771, 808.

[3] Ik meen dit te mogen opmaken uit de *Resol. v. Holland*, 1591 bl. 657: »ende dat in de Generaliteit tot geen Resolutie of besoigne kan geprocedeert werden, soo lange die van Holland en Westvriesland daar op niet geresolveert zijn."

[4] *Resolutiën der Staten-Generaal* 10 Sept. 1594.

blijk van die veranderde gezindheid. De koning van *Schotland*, JACOBUS VI, die hen weinige jaren te voren, ter zake eener overdrevene schuldvordering, op vrij onheuschen toon met brieven van schadeverhaling bedreigd had, had reeds in 1593 eenen ambassadeur naar de *Nederlanden* afgevaardigd, en zijne genegenheid betuigd om met de Staten in vriendschappelijke betrekking te treden, waarop deze Mr. ADRIAAN DAMMAN van *Beysterveld* tot hunnen agent in *Schotland* hadden aangesteld [1]. Op den 6den Mei 1594 verschenen twee gezanten van JACOBUS in de vergadering der Staten-Generaal, om deze te verzoeken, nevens de koningen van *Frankrijk* en *Denemarken* en de koningin van *Engeland*, getuigen te willen zijn van den doop van diens eerstgeboren' zoon, terwijl zij tevens het verlangen van hunnen vorst te kennen gaven om de traktaten, te voren door KAREL V met *Schotland* gesloten, te hernieuwen en uit te breiden. Niet weinig door dit eerbewijs van den vermoedelijken opvolger der koningin van *Engeland* gestreeld, besloten de Staten op eene waardige wijze daaraan te beantwoorden. Zij vaardigden een luisterrijk gezantschap, aan welks hoofd de heer VAN BREDERODE en JACOB VALCKE geplaatst waren, naar JACOBUS af, en boden den jonggeboren prins, behalve twee gouden koppen van groote waarde, eene lijfrente van vijfduizend gulden aan. Het handelsverdrag van den eersten Mei 1551, waarbij hoofdzakelijk wederkeerige vrijheid en bescherming bedongen was, werd op nieuw bekrachtigd, en tevens over het sluiten van een verbond tusschen alle Protestantsche staten tot onderlingen bijstand tegen *Spanje* onderhandeld. Daar de gezanten van *Denemarken*, *Brunswijk* en *Mecklenburg* hieromtrent niet gelast waren, kwam deze zaak echter tot geen beslissing [2]. 1594.

Op hunne terugreis bezochten de Nederlandsche gezanten de koningin van *Engeland*, doch vonden bij haar geen gunstig onthaal. De wispelturige en geldgierige ELIZABETH, die gedurig tusschen vrees voor *Spanje* en wrevel over de kosten harer hulptroepen in de Vereenigde Gewesten geslingerd werd, had bovendien met klimmende ijverzucht het krijgsgeluk en den voorspoed der Staten gadegeslagen. Hoewel volkomen overtuigd dat de toenemende magtsontwikkeling en de bevestiging der onafhankelijkheid van de Republiek ook voor *Engeland* van onberekenbaar gewigt waren, gevoelde de trotsche vorstin zich gekrenkt dat de jeugdige staat, die naauwelijks tien jaren geleden zijne onafhankelijkheid aan hare magtige bescherming had willen opofferen, thans reeds haren leiband ontwassen scheen en eene zelfstandige houding onder de mogendheden begon aan te nemen, waardoor ook *Engeland's* handel met een gevaarlijken mededinger bedreigd werd [3]. Ook ergerde haar de ijver, waarmede de Staten de voorkomende vriendelijk- met Engeland;

---

[1] Hiervoor, D. III St. I bl. 394. BOR, III bl. 710, 776, 780.

[2] BOR, III bl. 837—843. E. VAN METEREN, *Historie der Neder-landsche ende haerder Naburen oorlogen ende geschiedenissen*, 1636, f. 343 c. *Res. v. Holland*, 1594 bl. 491—508.

[3] *Lettres de* BUZANVAL, p. 7—9, 154: »leur résolution (n. der Staten, om in 1596 eene geduchte

1594. heid van JACOBUS beantwoordden, daar zij niet verdragen kon dat de koning van *Schotland* reeds bij haar leven als haar opvolger beschouwd en gevleid werd, terwijl zij zelve omtrent hare regeling van dat gewigtige punt een geheimzinnig stilzwijgen plagt te bewaren [1]. ELIZABETH aarzelde niet haar gemoed in bitse verwijten lucht te geven. Zij verklaarde den gezanten, dat het een volk, hetwelk zich alleen door vreemde hulp kon staande houden, geenszins paste zulk een praalvertoon te maken. Veeleer moesten de Staten, wanneer zij zooveel geld konden missen, er op bedacht zijn de sommen terug te betalen, die zij hun zoo onbekrompen had verstrekt. Zelfs dreigde zij met *Spanje* vrede te sluiten, indien men langer talmde aan hare vordering gehoor te geven. De Hollandsche staatslieden wisten echter deze verwijten naar waarde te schatten, en vertrouwden teregt dat de koningin van *Engeland*, in het belang harer eigene veiligheid, hare bedreigingen geenszins ten uitvoer zou leggen. De staat van 's lands geldmiddelen liet niet toe hare schuldvordering te voldoen; en men was welligt ook niet genegen door eene volkomene afbetaling een gewigtigen waarborg voor de belangstelling der koningin in den voorspoed der Vereenigde Gewesten te laten varen. De Staten stelden haar weldra tevreden, door eenige schepen bij hare vloot te voegen om de kusten van *Bretagne* en bepaaldelijk de haven van *Brest* voor de aanslagen der Spanjaarden te beveiligen. Meermalen kwam ELIZABETH nog op hare vordering terug. Telkens, wanneer zij reden meende te hebben om op de Staten verstoord te zijn, liet zij door haren gezant de teruggave harer voorschotten en de terugkomst harer troepen eischen. Doch het bleef steeds bij woorden, en de Staten behielden in haar voortdurend eene welwillende en krachtige bondgenoote [2].

met Denemarken; Niet slechts met *Schotland*, ook met *Denemarken* werden nieuwe betrekkingen aangeknoopt. Nog steeds had men in voortdurende vrees verkeerd, dat de Spanjaarden er in slagen zouden aldaar een overwegenden invloed te bekomen, en welligt, tot onberekenbare schade voor den handel, de Sont voor de Nederlandsche schepen zouden doen sluiten, waarvoor de koning van *Spanje*, naar men vernomen had, eene jaarlijksche schadevergoeding van 300,000 dukaten had aangeboden. Men begreep derhalve, nu de minderjarigheid van CHRISTIAAN IV ten einde liep, op nieuw een gezantschap derwaarts te moeten afvaardigen, hetwelk het beoogde doel wel niet volkomen bereikte, daar de hernieuwing der vorige traktaten tot de krooning des konings werd verschoven, maar

scheepsmagt naar *Spanje* te zenden) a été fort louée, non toutesfois sans quelque mal de coeur de voir de si puissans voisins sur un element, auquel elle prétend de commander absolument."

[1] GROTIUS, t. a. p. 196.

[2] GROTIUS, p. 262, 263. BOR, IV bl. 35, 148. VAN METEREN, f. 343 *d*. E. VAN REYD, *Historie der Nederlandsche Oorlogen*, 1650, bl. 256. *Res. v. Holland*, 1594 bl. 414, 436, 438.

toch zoowel den vorst als zijne voornaamste staatsdienaren gunstig voor de Vereenigde Nederlanden stemde, en tot de gewigtige erkenning bragt dat voor hen van geen vredehandel met FILIPS eenig heil te wachten was. Twee jaren later, in 1596, had de krooning van CHRISTIAAN IV plaats, waarbij de Staten niet verzuimden andermaal eenige gezanten te zenden, die echter in last hadden zich van de bijwoning der feesten te onthouden, ten einde de moeijelijkheden te voorkomen, die de Spaansche gezanten hun in den weg konden leggen [1]. Onder andere geschenken boden de Staten den koning een fraai gebouwd en prachtig versierd jagt aan, waarmede hij zeer ingenomen was en terstond eenen watertogt ondernam. De handelstraktaten, waarbij aan de Hollanders, en vooral aan de stad *Amsterdam*, belangrijke voorregten geschonken waren, werden nu op nieuw bekrachtigd [2]. 1594.

Hoewel de ondervinding reeds geleerd had, dat men van de zijde der Protestantsche Duitsche vorsten, meerendeels als voorstanders der Luthersche of der Katholijke geloofsbelijdenis ongunstig, zoo niet vijandig, jegens de Hervormde Nederlanders gezind, weinig ondersteuning te wachten had, begonnen zich ook van deze zijde enkele lichtpunten te vertoonen. Van het huwelijk der gravin LOUISE JULIANA van *Nassau* met den keurvorst van de *Paltz*, in 1593 gesloten, voorspelde men zich goede vruchten voor de vriendschappelijke verstandhouding met dien vorst, in wiens staten de Hervormde godsdienst nevens de Luthersche werd geduld [3]. De keurvorst van *Brandenburg*, die de hoop koesterde eenmaal de hertogdommen *Cleef* en *Gulik* te erven, en derhalve belang bij der Staten vriendschap had, betoonde zich zeer welgezind, en zond zelfs zijnen kanselier naar *Holland* om te overleggen hoe men de pogingen der Spanjaarden, om zich in die landen te nestelen, zou kunnen verijdelen. Volgens de berigten van der Staten agent in *Duitschland*, LAURENTIUS MIJLLER, die gewoonlijk aan het hof van *Brandenburg* zijn verblijf hield, maar ook belast was met de overige staten in betrekking te treden, waren de vorsten van *Wurtemberg*, *Baden*, *Hessen*, *Brunswijk*, *Mecklenburg*, *Holstein* en *Pommeren* ook niet ongenegen met de Republiek een verbond tot onderlinge bescherming tegen *Spanje* te sluiten [4]. Op den rijksdag, die dit jaar te *Regensburg* gehouden werd, en waar over de middelen beraadslaagd werd om zoowel de met Duitschland.

[1] BOR, IV bl. 236: »die mogelijk souden sien te besoeken, dat mense niet voor gesanten van een Republijk souden ontfangen, maar sustineren datse als rebellen der konings van Spangien souden behoren geacht te wesen."

[2] Hiervoor, D. III St. I bl. 394. BOR, III bl. 748, 826; IV bl. 236. Zie ook den brief van den Agent in *Duitschland*, III bl. 874. *Res. v. Holland*, 1594 bl. 508—519.

[3] BOR, III bl. 700. VAN REYD, bl. 205. *Res. v. Holland*, 1594 bl. 402—406.

[4] BOR, III bl. 875, 894.

1594. Turken van de zuidoostelijke grenzen des rijks te weren, als den voor *Duitschland's* westelijke staten zoo verderfelijken strijd tusschen de noordelijke en de zuidelijke *Nederlanden* te doen ophouden, kwam echter omtrent het laatste punt geen ander dan het gewone besluit tot stand, dat men beide partijen door een plegtig gezantschap tot den vrede zou vermanen [1]. De Staten-Generaal, die afdoende redenen meenden te hebben om alle onderhandelingen met den trouweloozen Spaanschen koning van de hand te wijzen, kregen eindelijk een weerzin in deze herhaalde gezantschappen, die nog steeds denzelfden toon bleven aanslaan alsof zij tegen oproerige onderdanen spraken, die welligt eenige reden hadden voor den opstand tegen hunnen wettigen vorst, maar toch in hun eigen belang tot eene verzoening geneigd moesten zijn. Toen zij in het volgende jaar vernamen dat de keizer weder het voornemen had hun dezelfde les te laten lezen, verzochten zij dringend daarvan verschoond te blijven, en in 1596 ontzagen zij zich niet aan zijne gezanten vrijgeleide te weigeren [2].

met Frankrijk. Met geen vorst stonden de Staten echter in naauwere betrekking, dan met den koning van *Frankrijk*. Als hoofd der Hugenooten, had HENDRIK van *Navarre* van den aanvang de levendigste belangstelling in den vrijheidsstrijd der Vereenigde Gewesten betoond, en zoolang de prins van *Oranje* door zijnen onbegrensden invloed den opstand tegen *Spanje* bestuurde, hadden de beide vorsten, die met gelijken ijver, al ware het ook niet met dezelfde krachtige overtuiging van de waarheid van hun geloof, voor de zegepraal van het Protestantisme streden, geen gelegenheid verzuimd om elkanders pogingen te ondersteunen. Ook na den dood van WILLEM I had deze vriendschappelijke verhouding, die op niet minder hechte grondslagen dan de betrekking met ELIZABETH gebouwd was, onafgebroken voortgeduurd. Terwijl *Engeland* slechts door *Spanje* uit de verte werd bedreigd, had HENDRIK van *Navarre* niet alleen met de Ligue maar vooral met de Spaansche troepen te worstelen, die zich herhaaldelijk in den Franschen burgerkrijg kwamen mengen, om aan de onverdraagzaamheid van het Katholicisme en de heerschzucht van FILIPS de zege te verschaffen. Ook stond hier noch handelsbelang noch vrouwelijke wispelturigheid den Staten in den weg. HENDRIK's vriendschap voor prins MAURITS versterkte den band, die sedert 1589 door de onbekrompene wijze, waarop de Staten den Franschen vorst met troepen, geld en krijgsbehoeften ondersteunden, ten

[1] BOR, III bl. 853 (brief van den Spaanschen ambassadeur aan FILIPS): »Men heeft in min dan drie Maenden op desen Rijks-dag aan Wijn verteert de weerde van vijf Millioenen Guldens, ten tijde dat den Turk d'uyterste Frontieren van Duitschland besprong, en van de gene die de grootste vernielinge in den wijn gedaen hebben, siet mender niet een die de Frontieren bystant gaat doen." Hiervoor D. III St. I bl. 418.

[2] BOR, IV bl. 123, 191.

naauwste was toegehaald. Uit erkentenis voor dezen gewigtigen bijstand, had HENDRIK reeds in 1592 aan zijnen gewonen gezant in *Nederland*, PAUL CHOART, heer van *Buzanval*, den titel van ambassadeur toegekend, en de Staten-Generaal verwittigd, dat hij hen voortaan op denzelfden voet als de overige souvereine vorsten zou behandelen [1]. Van zijnen intogt in *Parijs* had hij hun nog denzelfden dag kennis gegeven, en herhaaldelijk verzekerd, dat zijn overgang tot de Katholieke kerk geen verandering zou brengen in zijn voornemen, om de bedoelingen der Spanjaarden te keer te gaan en de Republiek naar vermogen te ondersteunen. In de verbanning der Jezuiten, aan wier leerstellingen en invloed de dikwerf herhaalde moordaanslagen op MAURITS en HENDRIK IV niet geheel zonder grond geweten werden, en de oorlogsverklaring tegen *Spanje*, in Januarij 1595 door den Franschen vorst uitgevaardigd, zag men weldra ondubbelzinnige blijken van de opregtheid dier betuigingen [2], terwijl de verloving van den magtigen hertog van *Bouillon*, het meest invloedrijke hoofd der Hugenooten, met ELISABETH van *Nassau*, dochter van WILLEM I en CHARLOTTE DE BOURBON, eenen waarborg te meer voor *Frankrijk's* welwillendheid scheen op te leveren [3]. Geen wonder derhalve dat de Staten geneigd waren zich ten behoeve van den koning, wiens krijgsgeluk zoo naauw met hunnen voorspoed zamenhing, groote opofferingen te getroosten. 1594.

De Staten ondersteunen HENDRIK IV met geld en troepen, om den krijg van hunne grenzen af te wenden.

Het was dan ook gedeeltelijk met het oog op eene door HENDRIK IV beraamde onderneming, dat de Staten-Generaal besloten hadden na de verovering van *Groningen* het leger uiteen te doen gaan. Op den 8sten December 1593 had BUZANVAL hun het voornemen van zijnen vorst medegedeeld, om den hertog van *Bouillon* met eene aanzienlijke legermagt eenen inval in *Henegouwen* en *Artois* te laten doen, waarbij hij wenschte door de Staten zoowel met geld als met troepen ondersteund te worden. De Staten-Generaal, die in het gevoelen van OLDENBARNEVELT deelden, dat het voor de Republiek uiterst gunstig zou zijn, indien het tooneel van den oorlog van de zuidelijke grenzen afgewend en naar het noorden van *Frankrijk* verplaatst werd [4], hadden 3000 voet-

[1] *Resol. d. Staten-Generaal*, 23 April 1592.

[2] Zie over HENDRIK's beweegredenen bij het nemen dier beide maatregelen de *Mémoires de* MAXIMILIEN DE BÉTHUNE, *Duc de* SULLY, Londres 1778, II p. 270, 274, 271—284, 308, 312, 348, 351, 382.

[3] *Resol. v. Holland*, 1593 bl. 181, 185, 283, 284. Vgl. de missive van den agent in *Frankrijk* van 5 Dec. 1594, bij BOR, III bl. 760—762. Zie verder BOR, III bl. 874, 882, 892; IV bl. 4. VAN METEREN, f. 342 *a*, 352 *c*. *Mémoires de* SULLY, II p. 308, 348.

[4] Mr. C. M. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau, Prins van Oranje, in zijn leven, waardigheden en verdiensten voorgesteld*, 1843, I bl. 401.

1594. knechten en 500 ruiters, benevens *f* 5000 's maands voor den tijd van vier maanden beschikbaar gesteld, en wachtten slechts op de eerste aanvrage, om deze krijgsmagt naar *Frankrijk* te laten trekken. Na de overgave van *Groningen* verliep echter een geruimen tijd, zonder dat door HENDRIK IV hierop werd aangedrongen; en reeds had de voortvarende MAURITS, die ongaarne den zomer ongebruikt liet voorbijgaan, de vergunning der Staten-Generaal erlangd om andermaal zijn leger bijeen te trekken en de overgeblevene Spaansche bezettingen in *Twente* en het graafschap *Zutphen* aan te tasten, toen de Fransche gezant op den 3[den] October op last van zijnen koning de onmiddellijke afzending der beloofde versterking vorderde. De schoone vruchten, die men zich van den veldtogt van den hertog van *Bouillon* voorspiegelde, bragten alle bedenkingen tot zwijgen. Graaf FILIPS van *Nassau* vertrok den 21[sten] October aan het hoofd der hulptroepen, eerst langs den *Rhijn* en vervolgens door *Luxemburg*, naar *Frankrijk*, terwijl de Engelsche bevelhebber VERE hem met de gansche ruiterij langs de *Maas* begeleidde, om te beletten dat hij door de Spanjaarden zou worden aangetast. Inderdaad trok eene vijandelijke legermagt met dat doel te *Maastricht* over die rivier; doch de Staatschen wisten hunne vervolgers te ontkomen, en kwamen behouden in het hoofdkwartier van den hertog van *Bouillon* aan [1].

Gevaarvolle toestand der Republiek, ten gevolge van dien maatregel

Niet zonder leedwezen zag MAURITS een groot gedeelte van zijn leger naar *Frankrijk* vertrekken. Hij had de hoop gekoesterd nog voor het einde des jaars *Groenlo* te bemagtigen, doch moest nu zijn voornemen opgeven, daar hij met de overblijvende vierduizend voetknechten, zonder ruiterij, geen beleg kon ondernemen. Bovendien was de Staatsche legermagt nu zoozeer verzwakt, dat de zuidelijke grenzen bezwaarlijk konden verdedigd worden, zoo de vijand eenige vesting aantastte, of eenen inval in *Gelderland* ondernam. De Staten vertrouwden, dat de veldtogt van den hertog van *Bouillon* de Spanjaarden dwingen zou, al hunne krachten tot bescherming der bedreigde gewesten aan te wenden. Zij wisten dat de aartshertog zoozeer aan geldgebrek leed, dat de op zijnen last in *Duitschland* aangeworvene troepen reeds uit misnoegen over de slechte betaling hunner soldij verliepen, eer zij in de zuidelijke *Nederlanden* waren aangekomen [2], en dat de muitzucht der Spaansche en Italiaansche krijgsbenden, waarmede de hertog van *Parma* reeds voortdurend geworsteld had, thans naauwelijks meer te beteugelen was. Onder deze omstandigheden achtten zij zich veilig achter de breede stroomen, die als natuurlijke grachten langs de wallen hunner grensvestingen spoelden, en het zelfs aan eene geringe krijgsmagt mogelijk maakten, den overtogt van een talrijk leger geruimen

[1] BOR, III bl. 763—766, 776, 846, 847. VAN METEREN, f. 347 *c*, 350 *c*. VAN DER KEMP, t. a. p. I bl. 407—414.

[2] VAN REYD, bl. 222. Zie ook bl. 217.

tijd tegen te houden. Doch het bleek weldra, hoe gevaarlijk het is, op de kansen eener onzekere toekomst te rekenen. Het duurde nog tot in Januarij 1595, eer HENDRIK IV aan den koning van *Spanje* den oorlog verklaarde, en daardoor aan den hertog van *Bouillon* het regt gaf in de zuidelijke *Nederlanden* te vallen. Deze trok terstond in *Luxemburg* en nam aldaar verscheidene plaatsen in; doch zijn leger was niet sterk genoeg om den graaf DE FUENTES, die terstond eene aanzienlijke magt verzameld had, het hoofd te bieden, weshalve hij, ook door geldgebrek gedwongen, zijne soldaten spoedig de winterkwartieren liet betrekken. De Staatsche troepen lagen bijna den ganschen winter te *Yvoix*, *la Ferté* en *Chevancy*, zonder iets te verrigten, en leden honger en gebrek, daar zij ten gevolge van den onstuimigen aandrang van BUZANVAL onverwijld vertrokken waren, zonder zich tot een langdurigen veldtogt te kunnen voorbereiden, en de Staten geen middel zagen om graaf FILIPS in *Luxemburg* geld te doen toekomen. In plaats dat deze veldtogt derhalve eene gewenschte afleiding gaf, had zij de vijanden genoodzaakt een talrijk leger bij een te brengen, en hen daardoor tot nieuwe ondernemingen in staat gesteld. Een buitengewoon strenge vorst, die reeds omstreeks het midden van November begon en tien weken aanhield [1], kwam het gevaar vergrooten. Alle wateren vroren digt, en het ijs vormde eene brug naar de Vereenigde Gewesten, die de zwaarste lasten torschen kon. Wie kon den uitslag voorspellen, wanneer de ondernemende en bekwame FUENTES besloot zich daarover eenen weg tot in het hart van *Holland* te banen? In dezen nood kwam den Staten echter eene omstandigheid te hulp, die hen reeds vaak te juister ure uit groote moeijelijkheden had gered. Op nieuw ontstond in de zuidelijke *Nederlanden* eene muiterij, die weldra zulk een ernstig karakter aannam, dat de regering daardoor ten hoogste in hare bewegingen belemmerd werd [2]. 1594.

De Italiaansche troepen in België slaan aan het muiten.

De muitzucht der Italiaansche troepen was na den dood van den hertog van *Parma* aanmerkelijk toegenomen. Sedert de Spaansche invloed in de regering der zuidelijke *Nederlanden* overwegend was geworden, werden ook de Spaansche krijgslieden boven de overige begunstigd. Wanneer de geldmiddelen eene gedeeltelijke uitbetaling der achterstallige soldij toelieten, werden zij bij voorkeur tevreden gesteld. Over deze ergerlijke partijdigheid verontwaardigd, besloten eenige Italiaansche troepen zich zelven regt te verschaffen, namen in het begin van November het sterke stadje *Sichem* in *Braband* in, kozen hunne eigene opperhoofden, gaven zich den naam van de Italiaan-

[1] VAN REYD, bl. 253.

[2] BOR, IV bl. 8. 27. VAN REYD, bl. 256. A. CARNERO, *Historia de las guerras civiles que ha avido en los Estados de Flandes*, Bruss. 1625. p. 345. BENTIVOGLIO, *Historie der Nederlantsche oorlogen*, Amst. 1674, bl. 539.

1594. sche Republiek, stelden de gansche omliggende streek op brandschatting, en plunderden tot voor de poorten van *Brussel.* Door een grooten toevloed van misnoegden uit de overige Italiaansche, Waalsche, Iersche en Albanesische regimenten, klom hun aantal weldra tot eene magt van drieduizend man. Reeds in het begin van December wendden zij zich tot prins MAURITS, met verzoek om bijstand en bescherming. Daar de prins zoowel als de Staten het hoogst wenschelijk achtten, deze muiterij te doen voortduren, traden zij met de Italianen in onderhandeling, en weigerden niet hun krijgsbehoeften te doen toekomen. De aartshertog, na te vergeefs beproefd te hebben de muiters door voordeelige aanbiedingen onder hunne vanen terug te brengen, zond eindelijk op raad van den graaf DE FUENTES eenige troepen op hen af. Niettegenstaande deze aanvankelijk werden teruggeslagen, achtten de Italianen zich niet langer veilig te midden van de Spaansche legerbenden, die hen aan alle zijden begonnen in te sluiten, trokken in den nacht van den 17[den] December onder begunstiging der duisternis met vrouwen, kinderen en bagaadje af, en vestigden zich met toestemming van prins MAURITS in de *Langstraat*, alwaar zij door de bezettingen van *Breda* en *Geertruidenberg* gedekt en beter in de gelegenheid waren van de Staatsche troepen bijstand te ontvangen. Intusschen had de prins de Staatsche ruiterij, die graaf FILIPS van *Nassau* naar *Frankrijk* begeleid had en langs eenen omweg door *Duitschland* was teruggekomen, bij zich ontboden en alle noodige maatregelen genomen, om de zuidelijke grenzen zoowel tegen eenen inval der Spaansche troepen, die te *Turnhout* verzameld werden, als tegen verraderlijke aanslagen van de zijde der Italianen, die men vreesde dat zich welligt heimelijk met hunne regering zouden verzoenen, te beveiligen. Het verzoek der laatsten, om zich binnen *Geertruidenberg* of *Steenbergen* te mogen begeven, werd uit prijselijke voorzigtigheid afgeslagen. Men beloofde echter hen met een paar compagniën en eenige stukken geschut bij te staan, indien zij andermaal werden aangevallen. Dit greep echter geen plaats, en de muiters strekten den ganschen winter tot een krachtigen voormuur tegen den vijand, die door hunne houding verhinderd werd van den langdurigen vorst gebruik te maken, om eenigen aanslag van gewigt te ondernemen [1].

en worden door de Staten ondersteund.

Strooptogten van VERDUGO in Groningen en Friesland.

De wakkere VERDUGO had reeds in December over het ijs eenige strooptogten in de *Ommelanden* en *Friesland* ondernomen; doch bij gebrek aan eene voldoende krijgsmagt durfde hij zich niet ver in het land te wagen; en de terugkomst der Staatsche ruiterij, waarvan terstond een gedeelte naar het noorden werd gezonden, dwong hem weldra zijne invallen te staken [2]. Geen duurzamer vruchten had een aanslag der Staatschen

---

[1] CARNERO, p. 343. Vgl. p. 301. BOR, III bl. 877—880. GROTIUS, p. 199. VAN DER KEMP, II bl. 1, 123—129.

[2] VAN REYD, bl 253.

op de stad *Hoei*, in het bisdom *Luik*, die aanvankelijk met een gunstigen uitslag werd bekroond. Reeds geruimen tijd had prins MAURITS naar eene gelegenheid uitgezien, om zich van die vesting meester te maken, wier kasteel, op eene rots gebouwd, voor bijkans onneembaar werd gehouden, terwijl eene steenen brug, die door haar geschut bestreken werd, de beide oevers der *Maas* verbond. Haar bezit zou hem niet slechts een vrijen overtogt over die rivier verzekerd, maar tevens in de gelegenheid gesteld hebben met den hertog van *Bouillon* en graaf FILIPS van *Nassau* onbelemmerd gemeenschap te houden. Bovendien had hij het plan gevormd de muitende Italianen derwaarts te verplaatsen en binnen de stad huisvesting te geven, ten einde met hen tevens de Spaansche legerbenden van de zuidelijke grenzen te verwijderen. De uitvoering van den aanslag werd aan den koenen HERAUGIÈRE toevertrouwd, die bij de verrassing van *Breda* zoovele blijken van beleid en onverschrokkenheid gegeven had. Dertig zijner dapperen, in een huis aan den voet van het kasteel verborgen, beklommen in den nacht van den 6den Februarij 1595 de rots, kwamen onbemerkt door een venster binnen en overweldigden de geringe bezetting, die, aan geen gevaar denkende, geen genoegzame voorzorgen genomen had. Den volgenden morgen stond HERAUGIÈRE met tweeduizend man voor de stad, wier burgers geen weerstand durfden bieden, en de poorten voor hem openden. De Spaanschgezinde bisschop van *Luik*, ERNST van *Beijeren*, was echter niet gezind deze gewigtige plaats prijs te geven, en hare rijke omstreken onverhinderd door de Staatschen te laten brandschatten. Hij liet bij de Staten-Generaal hare onmiddellijke ontruiming eischen, verzamelde eenige troepen, en trok, door eene Spaansche krijgsmagt onder den heer DE LA MOTTE bijgestaan, tegen *Hoei* op. Het bleek nu dat HERAUGIÈRE zich overdrevene voorstellingen van de sterkte dier plaats had gemaakt, of wel dat hij, gelijk velen oordeelden, beter geschikt was eene krijgslist uit te voeren dan een beleg door te staan. Hetzij de muren der stad en de wallen van het kasteel zoo zwak waren, dat zij reeds bij het eerste vuur der belegeraars bezweken, hetzij HERAUGIÈRE verzuimd had de noodige maatregelen te nemen om hunne pogingen te verijdelen, reeds den 20sten Maart liet hij de hoop op het behoud der vesting varen, en gaf haar bij verdrag niet aan den bisschop maar aan de Spanjaarden over, daar hij niet zonder grond vreesde dat de eerste zich evenmin aan de bedongene voorwaarden zou houden, als de Staatschen bij de verrassing van *Hoei* het volkenregt geëerbiedigd hadden. In *Holland*, waar men zich reeds gereed maakte de belegerde vesting te ontzetten, hadden de Staten-Generaal intusschen aan den bisschoppelijken afgezant op hoogen toon geantwoord, dat hun belang het bezit van *Hoei* dringend vorderde, en zij voor het einde van den krijg aan geen teruggave konden denken. Men was derhalve niet weinig verlegen en ter neer geslagen, toen op denzelfden dag de tijding kwam, dat HERAUGIÈRE de vesting reeds ontruimd had. De Spanjaarden, die haar niet minder gewigtig acht-

1595.

HERAUGIÈRE neemt de stad Hoei bij verrassing in,

doch moet haar weder ontruimen.

1595. ten, en zich evenmin als de Staatschen aan de regten des bisschops stoorden, hielden sedert dien tijd eene bezetting in het kasteel [1].

De aartshertog roept de Staten te Brussel bijeen.

Intusschen had de aartshertog ERNST van *Oostenrijk*, door den inval der Franschen in *Luxemburg* in nieuwe verlegenheid gebragt, in den aanvang des jaars 1595 de vertegenwoordigers der beide eerste standen in de gewestelijke Staten te *Brussel* bijeen doen komen, om over de middelen tot voorziening in het nijpende geldgebrek en tot verbetering van den rampzaligen toestand der zuidelijke *Nederlanden* te beraadslagen. Met opzet werd de derde stand, die het meest door den oorlog geleden en niettemin de zwaarste lasten te torschen had, buiten deze vergadering gehouden. Van den meerendeels Spaanschgezinden adel en de Katholieke geestelijkheid duchtte men minder klagten, terwijl bovendien de uitdrukkelijke bevelen van den koning van *Spanje* den aartshertog niet vergunden, door eene bijeenroeping der Algemeene Staten aan het eenparige en dringende verlangen van het gansche land gehoor te geven. Niettemin was de ontevredenheid, ook bij den adel, ten toppunt gestegen. De Spaansche raadslieden hadden zich niet slechts een overwegenden invloed weten te verschaffen, maar ook zoowel de Nederlanders, als de Duitschers en Italianen, uit de regering gedrongen, en zelfs gepoogd hun den vrijen toegang tot den aartshertog te benemen [2].

Hevige klagten van den hertog van AERSCHOT.

De bejaarde hertog VAN AERSCHOT, wiens wangunst tegen den prins van *Oranje* vroeger niet weinig had bijgedragen, om de zuidelijke *Nederlanden* weder in *Spanje's* magt te doen vallen, trad thans als de tolk van aller gevoelens op. Met heftigheid berispte hij de onvoorzigtigheid van een bestuur, dat een uitgeput land tegelijk met twee oorlogen bezwaarde. Hoe zou men met goed gevolg de Franschen bestrijden, zoolang de Staatschen de noordelijke grenzen bedreigden en daardoor alle krijgsbewegingen belemmerden? Het was echter geenszins aan den vrede, dat men de grootste behoefte had. Meer nog dan door de vijandelijke legerbenden werden de ingezetenen door de Spanjaarden uitgeplunderd, die zich niet alleen het regt aanmatigden om bij uitsluiting de Nederlanders te regeren, maar hen ook als verwonnelingen mishandelden. In het uitheemsche beheer, in het vreemde krijgsvolk was de bron van alle kwaad gelegen; en wanneer deze niet vrijwillig door de regering werd gestopt, zouden de ingezetenen weldra gedwongen worden zelve de handen aan het werk te slaan, om hunnen volkomenen ondergang te voorkomen.

Deze fiere en bitse taal, hoezeer door de meeste aanwezigen luide toegejuicht, was echter in AERSCHOT's mond niet veel meer dan de laatste uitbarsting dier beginsellooze

---

[1] BOR, IV bl. 10. VAN METEREN, f. 350 *d*. GROTIUS, p. 206. VAN REYD, bl. 256. CARNERO, p. 347. VAN DER KEMP, II bl. 3, 133.

[2] BOR, III bl. 862.

eerzucht, die zijn gansche leven gekenmerkt had en aan zijn vaderland zoo duur was te staan gekomen [1]. Ook vond zij slechts een voorbijgaanden weerklank in gemoederen, die reeds aan slaafsche onderwerping gewoon waren, of althans de veerkracht misten om der regering door daden eerbied voor hunne gevoelens in te boezemen. De aartshertog beantwoordde AERSCHOT's heftige rede met de herinnering aan zijne vruchtelooze onderhandeling met de Vereenigde Gewesten, die hij bezwaarlijk herhalen kon zonder *Spanje's* eer in de waagschaal te stellen. Hij beloofde niettemin den koning van de wenschen der vergadering kennis te geven. Den uitslag zijner welwillende maar zwakke poging, om FILIPS ten gunste zijner Nederlandsche onderdanen te stemmen, mogt hij echter niet vernemen. Eene ongesteldheid, die hem reeds gedurende de beraadslagingen gekweld had, nam plotseling een ernstig karakter aan, en maakte op den 21sten Februarij een einde aan zijn leven [2].

1595

De aartshertog sterft.

Algemeen verlangen in België naar vrede met de Republiek.

Krachtens de beschikking van den aartshertog, die door den koning werd goedgekeurd, nam de graaf DE FUENTES, tot groote ergernis der Nederlandsche heeren, de teugels der regering in handen, totdat een nieuwe landvoogd benoemd zou zijn. Hoezeer tegen elken vredehandel ingenomen, en weinig geneigd op de wenschen des volks te letten, begreep hij echter zich niet tegen het uitdrukkelijke verlangen van den staatsraad te moeten verzetten, om op nieuw eene poging tot het sluiten van een bestand met de Vereenigde Gewesten te beproeven. De openbare meening had zich te luide tegen een gelijktijdigen krijg met de Republiek en *Frankrijk* doen hooren, om er geen acht op te slaan, en werd bovendien door het gezag van invloedrijke mannen ondersteund. De algemeen geachte bisschop van *Antwerpen*, LIEVEN VAN DER BEKEN [3], had zich bijkans stervende naar *Brussel* doen brengen, om aan de voorstanders van den vrede den steun zijner woorden te leenen. De beroemde geleerde JUSTUS LIPSIUS, die in 1592 de hoogeschool te *Leiden*, wier voornaamste sieraad hij gedurende verscheidene jaren had uitgemaakt, verlaten, de Katholieke godsdienst omhelsd en zich te *Leuven* gevestigd had [4], legde zijne meening in eenen brief bloot, waaraan men te meer gewigt

---

1 De hertog VAN AERSCHOT, waarschijnlijk voor FILIPS' toorn beducht, verliet spoedig daarna het land en vestigde zich te *Venetië*, alwaar hij in 1595 stierf. Graaf KAREL VAN MANSFELD had reeds vroeger uit gekrenkte eerzucht het aanbod des keizers aangenomen, om onder diens broeder MATTHIAS in *Hongarije* tegen de Turken te dienen, en overleed aldaar insgelijks in 1595. BOR, III bl. 876; IV bl. 30, 150.

2 BOR, IV bl. 5, 12. VAN METEREN, f. 348 *d.* GROTIUS, p. 204, 208. AD. BORGNET, *de Nederlanden onder koning Filips II*, *Amst.* 1852, bl. 222.

3 Hij is meer algemeen bekend onder zijnen Latijnschen naam TORRENTIUS.

4 BOR, III bl. 540.

1595. hechtte, daar hij door zijn langdurig verblijf in de noordelijke gewesten volkomen met hunne omstandigheden bekend kon zijn. Hij erkende dat de Hollanders door het bezit der grensvestingen, door een geoefend en na herhaalde zegepralen stoutmoedig leger, door eene goede orde in het beheer der finantiën en het beleid der regering zoo magtig waren, dat zij van geen onderwerping meer zouden willen hooren, en bezwaarlijk met geweld konden bedwongen worden; doch hij verwachtte groote voordeelen van eenen wapenstilstand, die hen door de uitbarsting van onderlinge twisten verzwakken zou. »Geloof mij," schreef hij, »zij koesteren haat en nijd jegens elkander, zij hebben partijschappen, zij hebben zeer gevoelige en kwetsbare plekken, maar dat alles blijft verborgen door het overwegende belang van den strijd voor hunne vrijheid, die allen gelijkelijk aangaat. Laat echter de bezorgdheid voor dit punt een weinig verminderen, en zij zullen tot hun ouden plooi terugkeeren: gelijk de runderen, wanneer de wolf hen bedreigt, hoofden en horens te zamen steken, doch elk weder zijns weegs gaan, zoodra het gevaar geweken is. Even zoo gaat het met onze Hollanders, die welligt niet zoozeer door eergierigheid als door geldgierigheid en winzucht gekweld worden; en waar de laatste is, hebben de koningen daar niet altijd gelegenheid om met goeden uitslag een vergulden hengel uit te werpen [1]?"

Bijeenkomst van wederzijdsche afgevaardigden te Middelburg.

De graaf DE FUENTES besloot derhalve in de aanknooping van nieuwe onderhandelingen toe te stemmen. De markgraaf DE HAVRÉ, broeder van den hertog van AERSCHOT, rigtte zich met dat doel tot JACOB VAN MALDERÉE, een der edellieden van prins MAURITS, met wien hij vriendschapsbetrekkingen onderhouden had, en deelde hem den wensch van de Staten der zuidelijke *Nederlanden* mede, tot welks bereiking hij hoopte dat men van deze zijde zou willen medewerken. Hetzij de Staten-Generaal de hoop koesterden hunne zuidelijke stamgenooten nogmaals tot eene krachtige poging te bewegen om het juk van *Spanje* af te schudden, hetzij deze gelegenheid hun gunstig voorkwam om koningin ELIZABETH door de vrees voor eene verzoening met *Spanje* tot grootere inschikkelijkheid in het terugvorderen van hare voorschotten te bewegen [2], zij stemden toe in eene zamenkomst van wederzijdsche afgevaardigden te *Middelburg*. Op den 14den April traden prins MAURITS, JAKOB VALCKE, de raadpensionaris van *Zeeland* CHRISTOFFEL ROELS en eenige andere heeren aldaar met den voormaligen kanselier van *Braband* THEODORUS LIESVELD, den raadsheer JACOB MAES en den regtsgeleerde OTTO HARTSIUS in gesprek. Het bleek echter reeds terstond dat men zich aan beide zijden

---

[1] BORGNET, t. a. p. bl. 223—225. BOR, IV bl. 6. »Die daar regeren," vervolgde LIPSIUS, »zijn allemaal zoo rijk en magtig als kleine koningen: zoudt gij dan willen dat zij hunnen voorspoed aan eene onzekere kans zouden prijs geven?"

[2] Dit is de meening van CARNERO, p. 349, die door BORGNET, t. a. p. bl. 225, niet onwaarschijnlijk geacht, doch door de Hollandsche geschiedschrijvers niet bevestigd wordt.

bedrogen had. De Belgische afgevaardigden waren geenszins gemagtigd om in naam hunner landgenooten, buiten den koning van *Spanje*, eenige onderhandeling te voeren, en de Staten waren evenmin geneigd op dien wankelen grondslag eenen stap verder te wagen. Prins MAURITS verklaarde ronduit dat men volstrekt niet bedoeld had op nieuw met de trouwelooze Spaansche regering, maar alleen met de Staten der zuidelijke gewesten in onderhandeling te treden. Eerst wanneer deze de vrijheid verkregen hadden op zich zelve met de Republiek te onderhandelen, dan zou deze geneigd zijn niet alleen vrede te sluiten, maar hen ook krachtdadig te ondersteunen. Daartoe was het echter noodig dat de Spaansche troepen verwijderd werden en de Belgen zich bereid verklaarden tot de traktaten met *Frankrijk* en *Engeland* toe te treden, een gedeelte van de schulden der Republiek over te nemen, en de regeling der godsdienstige aangelegenheden aan de gewestelijke Staten over te laten. 1595.

De voorwaarden der Staatschen worden afgeslagen.

Met de mededeeling dezer voorwaarden, die met eene aansporing om op nieuw de kansen van eenen opstand te wagen gelijk stonden, werden de beraadslagingen gesloten. In den Belgischen staatsraad, waar de afgevaardigden verslag van hunne zending uitbragten, deden zich nog wel eenige stemmen voor eene gedeeltelijke inwilliging van de eischen der Staten-Generaal hooren, opdat ten minste het vooruitzigt van eene onderhandeling eenige verademing aan het afgematte en uitgeputte land zou geven: doch de Spaanschgezinde meerderheid, die het niet raadzaam achtte aan de inheemsche regerings-collegiën den teugel te vieren, verklaarde zich daartegen. Wel zette de markgraaf DE HAVRÉ nog eenigen tijd zijne briefwisseling met VAN MALDERÉE voort, in de hoop dat de ingezetenen der noordelijke gewesten den krijg weinig minder moede waren dan zijne landgenooten, en hunne regenten eerlang tot grootere inschikkelijkheid op het punt van den vredehandel zouden bewegen: doch hij ondervond weldra dat zijne verwachting op den goeden uitslag dier pogingen te sterk gespannen was. Voorzeker begon de langdurige oorlog met zijne zware lasten ook in het noorden te drukken, en werd het niet meer, gelijk vroeger, voor eene doodzonde gehouden, over de wenschelijkheid van den vrede te spreken. Maar de overtuiging was nog algemeen en diep geworteld, dat van FILIPS niets dan bedrog en verraad te wachten was, en dat de krijg met al zijne bezwaren oneindig verkieslijk mogt heeten boven een verdrag, waardoor godsdienst en vrijheid beide andermaal in de waagschaal zouden worden gesteld [1].

FUENTES rust zich tot den krijg toe, en valt in Frankrijk.

Er bleef dus aan de Brusselsche regering geen keus over. Het afspringen der onderhandelingen had den krijg onvermijdelijk gemaakt, en de graaf DE FUENTES, die op deze uitkomst gerekend en haar met verlangen te gemoet gezien had, maakte zich gereed

[1] BOR, IV bl. 37, 123, 127. VAN METEREN, f. 359. BORGNET, t. a. p. bl. 225—228. VAN DER KEMP, II bl. 4, 135, 136.

1595. aan zijne beide vijanden tegelijk weerstand te bieden. Zijn krachtige geest wist alle zwarigheden te overwinnen, en de bijkans uitgeputte hulpbronnen des lands op nieuw te doen vloeijen. Allereerst hield hij zich bezig met de bevrediging der Italiaansche muiters, die zich nog steeds in *Noord-Braband* bevonden, doch thans meer dan vroeger geneigd waren naar zijne voorstellen te luisteren. Zij ontvingen de loopende soldij benevens gijzelaars, met het regt om de dienst te weigeren totdat de achterstallige gelden geheel zouden zijn afbetaald, en trokken daarop, na prins MAURITS voor zijnen bijstand hunnen dank betuigd te hebben, naar *Tienen*, dat hun tot voorloopige verblijfplaats was aangewezen. Vervolgens bragt FUENTES verscheidene legercorpsen in het veld. Zelden hadden de Spanjaarden zulk eene aanzienlijke krijgsmagt tot hunne beschikking gehad. In *Bourgondië* stond VELASCO met een talrijk leger tegenover HENDRIK IV. De grenzen van *Henegouwen* en *Artois* werden door den markies DE VARAMBON beschermd. VERDUGO trok aan het hoofd van zesduizend man in *Luxemburg*, om den hertog van *Bouillon* en graaf FILIPS van *Nassau* in toom te houden. De grijze MONDRAGON verzamelde bij *Hulst* eene magt van vierduizend man, om de noordelijke grenzen te dekken. FUENTES zelf vereenigde alle overige troepen met de magt van den markies DE VARAMBON, nam het opperbevel op zich, en sloeg met twaalfduizend voetknechten en tweeduizend ruiters het beleg om *Châtelet* nabij *Kamerijk* [1].

Verdeeldheid en traagheid der Staten-Generaal.

Intusschen was de lente en zelfs een gedeelte van den zomer reeds voorbij gegaan, eer prins MAURITS in staat was den veldtogt des jaars 1595 te beginnen. Wel scheen de gelegenheid bij uitstek gunstig, om de overwinningen der vorige jaren voort te zetten, nu de oorlogsverklaring van HENDRIK IV en de inval van den hertog van *Bouillon* de Spanjaarden gedwongen hadden hunne voornaamste zorgen aan de verdediging van de zuidelijke grenzen te wijden: maar bij de Staten-Generaal heerschten eene verdeeldheid en eene werkeloosheid, die den prins geruimen tijd de noodige middelen tot eene krachtige voortzetting van den krijg onthielden. De Staten van *Friesland* werden door eene twist tusschen de steden en het platte land over den omslag der belastingen bezig gehouden, die hunne toestemming in de gevorderde oorlogslasten vertraagde. De twisten tusschen *Holland* en *Zeeland* over de invordering der Convoyen en Licenten en het Superintendent-collegie der Admiraliteiten [2] waren tot zulk eene hoogte geklommen, dat het laatstgenoemde gewest zijne quote geruimen tijd terughield. *Gelderland* en *Overijssel*, hoewel thans bijna geheel van Spaansche bezettingen bevrijd en niet langer door gedurige invallen en strooptogten uitgeplunderd, vonden in hun uitgeputten toestand een gereed

---

[1] CARNERO, p. 343, 351. BENTIVOGLIO, bl. 540. C. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, *Vicenza* 1602, III p. 44. GROTIUS, p. 209, 219.

[2] Hiervoor Deel III Stuk 1 bl. 397.

voorwendsel om zich wegens hunne ongeregelde en karige geldelijke bijdragen te verontschuldigen. De Staten van *Holland* zelve, hoezeer steeds de eersten om op onbekrompene wijze in de behoeften van het leger te voorzien, begonnen het moede te worden bijna alleen de lasten van den krijg te dragen, waarvan zij gewillig twee derde gedeelten op zich hadden genomen [1], en bleven even werkeloos als de overige provinciën [2]. Voorzeker mogt deze algemeene traagheid eenige verontschuldiging vinden in den geweldigen watersnood, waardoor *Holland*, *Utrecht* en *Gelderland* in Februarij en Maart geteisterd werden. Op den langdurigen vorst, gedurende welken in *Zwitserland* zeer veel sneeuw gevallen was, volgden aanhoudende regens, welke de nog niet geheel van ijs bevrijde rivieren tot eene buitengewone hoogte deden zwellen, en vele doorbraken veroorzaakten. De gansche *Betuwe*, de *Bommeler-*, *Tieler-* en *Alblasserwaard* liepen onder. Te *Schoonhoven*, dat geheel onder water stond, dreigden de muren in te storten. Tusschen *Rhenen* en *Wageningen* baande het water zich eenen weg door den dijk, spoelde een gedeelte der bolwerken van *Amersfoort* weg, en voerde al de turf, die op het land lag, met zich mede naar de *Zuiderzee*. Ook *Deutichom*, *Zutphen* en *Deventer* werden hevig geteisterd. De schade was bijkans onberekenbaar, en het getal der verdronkene landlieden werd op niet minder dan drieduizend geschat [3]. 1595.

Prins MAURITS, die voorzeker met vurig verlangen naar eene gelegenheid uitzag om nieuwe lauweren op het veld van eer te plukken, hield zich gedurende dezen tijd van rust bezig, zijne krijgskundige kennis en ervaring op de inrigting van het leger toe te passen. Reeds lang hadden de ongeoefendheid en de geringe beweeglijkheid der toenmalige troepen zijne aandacht getrokken. De behandeling van geweer en piek werd destijds niet stelselmatig onderwezen. Elk moest die kennen, voor hij in dienst werd genomen, of zich voor eigene rekening daarin laten onderrigten. Er bestond dus volstrekt geen gelijkmatigheid in de uitvoering der onderscheidene kommando's, en ten opzigte van de bewegingen heerschte hetzelfde gebrek aan orde en overeenstemming. In het veld werden de troepen gewoonlijk in groote vierkante slaghoopen opgesteld, wier rigting en vorm niet zonder de grootste moeite en wanorde konden veranderd worden. Door eene ijverige studie der Romeinsche schrijvers over dit onderwerp met eene meer ontwikkelde krijgskunst be-

Prins MAURITS brengt onderscheidene verbeteringen in het krijgswezen.

---

[1] De verdeeling der *quote's* (zie hiervoor Deel III Stuk I bl. 295 noot 1 en 448 noot 4) werd in 1596 aldus geregeld dat *Holland* in *f* 100 betaalde *f* 59—15—0, *Zeeland* 14—12—8, *Friesland* 12—7—8, *Groningen* en *Ommelanden* 6—17—8, *Utrecht* 6—7—8. De opbrengst van *Gelderland*, *Overijssel* en *Drenthe* was nog zeer ongeregeld. PIETER PAULUS, *Verklaring der Unie van Utrecht*, 1785 (2e druk) I bl. 414.

[2] GROTIUS, p. 218. VAN REYD, bl. 259, 260. VAN DER KEMP, bl. 5.

[3] BOR, IV bl. 14. VAN METEREN, f 351 *a*.

1595. kend geworden, besloot prins MAURITS, in overeenstemming met graaf WILLEM LODEWIJK van *Nassau*, in dien toestand eene volkomene hervorming te brengen. Door regelmatige handgrepen voor de behandeling der wapens uit te denken, vormde hij allengskens een exercitie-reglement, hetwelk binnen weinige jaren door geheel *Europa* werd overgenomen. Bovendien vermaakte hij de burgers van *'s Gravenhage* door zijne proeven omtrent de beste wijze om de beweeglijkheid zijner troepen te vergrooten en de spiegelgevechten, die hij hen op Romeinsche wijze houden deed [1]. Niet steeds ondervonden zijne inrigtingen terstond onverdeelde goedkeuring. Zijne in het veld grijs gewordene officieren dreven dikwerf den spot met de nieuwigheden van hunnen waanwijzen veldheer. Doch de prins wist zijne ontwerpen, trots zwarigheden en vooroordeelen, met vastberadenheid door te zetten, en smaakte weldra door de algemeene navolging zijner voorschriften en de ondervinding hunner deugdelijkheid de beste voldoening van zijn onverdroten ijver [2].

BUZANVAL wekt de Staten uit hunne werkeloosheid op.

Niet lang had hij echter op deze wijze ook zijn vrijen tijd tot welzijn des vaderlands besteed, toen hij op nieuw aan het hoofd der Staatsche krijgsmagt gesteld werd. De koning van *Frankrijk*, die niet verwacht had dat de graaf DE FUENTES in staat zou zijn zulk eene aanzienlijke krijgsmagt te velde te brengen en aanvallenderwijze te werk te gaan, was te meer over de traagheid zijner bondgenooten ontevreden, daar de krijgskans hem niet gunstig was en hij naar eene afleiding verlangde, die den vijand zou dwingen een gedeelte zijner troepen elders te gebruiken. Op zijnen last verscheen BUZANVAL op den 6den Mei in de Staten-Generaal, om deze uit hunne werkeloosheid op te wekken. De Fransche gezant wees met regt op de groote dienst, die HENDRIK IV den Staten bewezen had, door het tooneel van den krijg naar het noorden van zijn rijk te verplaatsen. In eene welsprekende rede schetste hij de buitengewone moeijelijkheden, waarmede zijn koning te worstelen had, en de talrijke legers, welke deze tegen *Spanje's* bekwame veldheeren en geoefende soldaten in het veld moest houden. «Indien gijlieden dan wilt," vervolgde BUZANVAL, «dat zijne majesteit met lossen teugel op den gemeenschappelijken vijand aanrent, volgt hem dan ten minste met kleine schreden. Wanneer hij dag en nacht waakt om zijn hagchelijk voornemen ten uitvoer te brengen, toont ten minste dat gij niet geheel in slaap zijt gevallen. Zoo hij zijn zweet en zelfs zijn bloed daarvoor ten beste heeft, spaart dan althans uwen ijver, uwe resolutiën en uwe beurzen niet." [3].

---

1 P. BURMAN, *Sylloge epistolarum a viris illustribus scriptarum*, I (1724), p. 744.

2 BOSSCHA, *Neerlands heldendaden te land*, 1834 I bl. 271—277. BOR, IV bl. 42. VAN REYD, bl. 162. F. VAN VERVOV, *Eenige gedenkweerdige geschiedenissen*, uitgegeven door het Prov. Friesch Genootschap, *Leeuw.* 1841, bl. 77.

3 BOR, IV bl. 32.

Deze krachtige vermaning bleef niet zonder uitwerking. Men was te meer verpligt den koning van *Frankrijk* te ontzien, daar deze op nieuw zijne welwillendheid jegens de Staten betoond had, door het erfvervalregt [1] voor de ingezetenen der Vereenigde Gewesten af te schaffen. Men kon niet ontkennen dat het eene onvergeeflijke nalatigheid zou zijn, den ganschen zomer ongebruikt te laten voorbijgaan, en prins MAURITS niet in de gelegenheid te stellen zijne overwinningen voort te zetten. De Staten-Generaal stemden derhalve in BUZANVAL's voorslag toe om met dat doel hunne hulptroepen onder FILIPS van *Nassau* terug te doen keeren en te vervangen door onderstandgelden ten bedrage van twee tonnen gouds, waaraan HENDRIK IV destijds meer behoefte dan aan soldaten had. Tevens nam men de noodige maatregelen om een leger te velde te brengen. Andermaal rees echter verschil tusschen de provinciën over het plan van den veldtogt. Terwijl *Holland* en *Zeeland* de oprigting van een klein vliegend leger in *Noord-Braband* aanrieden, waardoor de zware onkosten van eenen belegeringstoestel vermeden konden worden, verlangden de overige gewesten dat men eerst den vijand geheel uit *Gelderland* en *Overijssel* zou verdrijven [2]. De Staten-Generaal lieten de keuze aan prins MAURITS en den Raad van State over, die zich met de laatste zienswijze vereenigden en den 21sten Junij besloten in de eerste plaats *Groenlo* aan te tasten. Terstond werd nu eene legermagt van negenduizend man in het graafschap *Zutphen* bijeen gebragt, waarmede de prins den 14den Julij de vesting berende, die slechts door eene bezetting van zeshonderd man onder den graaf VAN STIRUM verdedigd werd. Daar men vernam dat de Spaansche veldheer MONDRAGON zich gereed maakte om *Groenlo* te ontzetten, liet MAURITS met buitengewonen spoed de noodige verschansingen en loopgraven maken en het geschut in batterij brengen. Reeds op den 21sten Julij was men daarmede zoo ver gevorderd, dat men op twee plaatsen de gracht bereikt had en beginnen kon onder bedekking van galerijen tot den wal door te dringen. Thans liet de prins de stad opeischen. Daar zij slecht van levensmiddelen voorzien was, hoopte hij dat de zwakke bezetting de hoop op verderen tegenstand zou opgeven. Doch VAN STIRUM verklaarde dat hij de vesting tot het uiterste zou verdedigen [3].

1595.

MAURITS belegert *Groenlo*.

De Spaansche veldheer had zich intusschen gehaast, zijne legermagt met de bezet-

[1] Wanneer een vreemdeling in *Frankrijk* stierf, behoorden volgens dit regt (*droit d'aubaine*) alle goederen, die hij aldaar achterliet, aan den koning, met uitsluiting van zijne wettige erfgenamen. De afschaffing werd bekrachtigd in het traktaat van 1596. BOR, IV bl. 266, art. 11.

[2] VAN REYD, bl. 260.

[3] Men verhaalt dat MAURITS een voorstel, om het water in de grachten te vergiftigen, ten einde de bezetting daardoor tot de overgave te dwingen, van de hand heeft gewezen. VAN DER KEMP, II bl. 137 noot (21).

1595.

MONDRAGON trekt tegen hem op.

tingen van onderscheidene steden te versterken. Reeds den 24sten Julij trok hij met vijfduizend voetknechten en twaalfhonderd ruiters [1] over den *Rhijn*, om de benarde vesting te hulp te komen. Daar de faam echter de sterkte van het vijandelijke leger aanmerkelijk vergrootte, liet MAURITS krijgsraad beleggen, om te beraadslagen of men de belegering zou voortzetten. De meeste bevelhebbers waren met hem van oordeel dat het niet mogelijk zou zijn MONDRAGON te beletten *Groenlo* van troepen en krijgsvoorraad te voorzien, en dat het hoogst gevaarlijk was den overmagtigen vijand op eene plaats af te wachten, waar hij het Staatsche leger, door allen toevoer af te snijden,

Het beleg wordt opgebroken.

ligtelijk tot eenen veldslag zou kunnen dwingen. Dien ten gevolge werd het beleg den 25sten Julij opgebroken, en een gedeelte van het geschut naar *Zutphen* gezonden, terwijl MAURITS met zijne gansche krijgsmagt, die nog door eenige compagniën versterkt was, naar *Duitschland's* grenzen trok, om de Spanjaarden te beletten in de Vereenigde Gewesten te vallen. De voorzigtige MONDRAGON, die geen ander doel had dan MAURITS te verhinderen eenige onderneming van gewigt te volvoeren, was echter op de tijding dat de belegering van *Groenlo* was gestaakt, terstond teruggetrokken, en had zich in de nabijheid van *Wesel* verschanst. De prins, onzeker van de voornemens der Spanjaarden, volgde hem derwaarts en sloeg op korten afstand insgelijks zijne legerplaats op.

Daar beide veldheeren een hoofdtreffen ontweken en zich zoo goed verschanst hadden, dat hunne troepen bijna even veilig waren alsof zij zich achter de wallen en grachten eener vesting bevonden, bleven zij geruimen tijd tegenover elkander liggen, terwijl nu en dan slechts kleine schermutselingen voorvielen. Vernomen hebbende dat eene Spaansche voorpost van drie vanen ruiterij gemakkelijk kon worden afgesneden, zond

FILIPS van *Nassau* valt in eene hinderlaag.

MAURITS in den nacht van den tweeden September FILIPS van *Nassau* aan het hoofd van vijfhonderd ruiters derwaarts, zich gereed houdende den graaf met een gedeelte van zijn leger te ondersteunen, indien zich eene gunstige gelegenheid mogt voordoen om de Spaansche legerplaats aan te tasten. MONDRAGON was echter door overloopers van dit voornemen onderrigt, en had niet slechts den voorpost met zijne gansche ruiterij versterkt, maar ook duizend muskettiers in hinderlaag gelegd. Uit een hollen weg in het vlakke veld komende, werden de Staatsche ruiters onverhoeds aan alle zijden door eene groote overmagt omringd. Niettemin vielen zij met uitstekende dapperheid op den vijand aan, doch werden met groot verlies teruggeslagen. Onder de gevangenen der Spanjaarden behoorden de graven FILIPS van *Nassau* en ERNST van *Solms*, die beide zwaar gekwetst waren en binnen weinige dagen aan hunne wonden overle-

---

[1] GROTIUS, p. 222, schijnt zijn juist berigt aan CARNERO, p. 374, ontleend te hebben. BOR, IV bl. 42, heeft waarschijnlijk de opgave van den Raad van State (bij VAN DER KEMP II bl. 137 noot 20) gevolgd. Later kreeg MONDRAGON echter versterking. VAN DER KEMP II, 141.

den. MONDRAGON zond hunne lijken, door acht officieren begeleid, met een beleefden brief aan MAURITS terug [1]. 1595.

Nog eenigen tijd bleven de beide veldheeren in hunne legerplaatsen, zonder elkander afbreuk te doen. Elders begunstigde het krijgsgeluk de Spanjaarden. Een aanslag der Staatschen op de stad *Meurs* mislukte. Den 14^{den} October nam de ondernemende HERAUGIÈRE bij verrassing *Lier* in, doch kon zich daarin slechts eenige uren staande houden, daar zijne soldaten aan het plunderen sloegen en niet meer te verzamelen waren, toen de bezettingen van *Antwerpen* en *Mechelen* aanrukten om den dapperen Spaanschen hopman ALONSO DE LUNA, die zich met veertig soldaten in eene poort verschanst en staande gehouden had, te ontzetten en de stad te herwinnen. Met een verlies van driehonderd man kwam HERAUGIÈRE in *Breda* terug [2]. De graaf DE FUENTES had daarentegen zijnen veldtogt in *Frankrijk* met een schitterenden uitslag bekroond gezien. Niet alleen had hij *Châtelet*, *Ham* en *Dourlans*, maar ook na een langdurig beleg het gewigtige *Kamerijk* bemagtigd, op denzelfden dag, waarop HERAUGIÈRE te vergeefs had beproefd zich van *Lier* meester te maken [3]. MAURITS had derhalve reden om te vreezen, dat de vijand thans welligt zijne zegevierende wapenen naar het noorden zou rigten, en achtte het noodig de bezettingen van *Bergen op Zoom* en *Breda* met eenige troepen te versterken. Bovendien was zijn leger door het vertrek van eenige regimenten verzwakt, die op onstuimigen aandrang van HENDRIK IV [4] onder JUSTINUS van *Nassau* naar *Frankrijk* vertrokken waren, om met andere troepen tot ontzet van *Kamerijk* gebruikt te worden. De prins wenschte derhalve zijne meer en meer gevaarlijke [5] stelling tegenover den thans veel sterkeren en door het leger van den graaf DE FUENTES gedekten MONDRAGON te verlaten, doch achtte het niettemin zijnen pligt door eene vaste houding den vijandelijken veldheer in toom te houden. Deze rekende zich echter evenzeer buiten staat zijnen tegenstander afbreuk te doen en verlangde niet minder zijne troepen de winterkwartieren te doen betrekken, doch wilde MAURITS de eer niet geven van het laatst in het veld te blijven. Door eenen trompetter liet hij dit schertsende aan den prins weten, verzocht dat deze, als het eerst te velde gekomen, ook het eerst zou opbreken, en beloofde op zijn eerewoord drie dagen later dat voorbeeld te volgen. Doch MAURITS was niet gezind dit verlangen in te willigen, en MONDRAGON liet eindelijk

Mislukte aanslagen op *Meurs* en *Lier*.

Veldtogt van FUENTES in *Frankrijk*.

MONDRAGON en MAURITS verlaten het veld.

[1] Graaf ERNST van *Nassau*, die insgelijks gevangen was genomen, werd eenigen tijd daarna tegen een losgeld van *f* 10,000 in vrijheid gesteld. BOR, IV bl. 45.

[2] BOR, IV bl. 140. VAN REYD, bl. 271. VAN METEREN, f. 363. CARNERO, p. 375. CAMPANA, III p. 68.

[3] CARNERO, p. 351—373. CAMPANA, III p. 45—67. BOR, IV bl. 18, 26, 38, 51—56.

[4] BOR, IV bl. 57, 129. VAN REYD, bl. 267. GROTIUS, p. 227.

[5] Zie eenen brief van MAURITS, v. 21 October, bij VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 144.

1595. op den 23sten October den aftogt blazen. Weinige dagen later verliet MAURITS insgelijks zijne legerplaats, verdeelde het leger in de garnizoenen, en kwam den 4den November in *'s Gravenhage* terug [1].

Zamenloop van ongunstige omstandigheden op het einde van 1595.

Behalve den ongunstigen uitslag van dezen veldtogt, die den voorspoed der vorige jaren in de schaduw stelde, liepen op het einde dezes jaars onderscheidene omstandigheden zamen om de Staten in het naauw te brengen. De koning van *Frankrijk* was eindelijk als een boetvaardige zoon der kerk door den paus in genade aangenomen, en het gerucht liep dat hij nu ook weldra vrede met *Spanje* zou sluiten. Niet zonder misnoegen had de koningin van *Engeland* de voor de Protestanten ongunstige voorwaarden vernomen, waarmede HENDRIK IV zijne verzoening met de Katholieke kerk had gekocht; en daar zij zich bovendien in andere opzigten door hem gegriefd achtte, was de herhaalde ondersteuning, die hij uit de Vereenigde Gewesten ontving, haar een doorn in het oog [2]. Heftiger dan ooit drong zij op de volkomene afbetaling harer voorschotten aan, en dreigde hare hulptroepen terstond terug te ontbieden, indien niet onverwijld aan haren eisch werd voldaan. Eene menigte schepen, die gewoonlijk in het najaar met koorn uit de *Oostzee* terugkeerden, lagen voor de haven van *Dantzig* zonder eene lading te kunnen krijgen, waardoor de prijs der granen in *Holland* zoozeer steeg, dat men te *Amsterdam* voor eenen oploop van het gemeen vreesde [3]. De welgestelde kooplieden werden niet minder zwaar getroffen. Nog steeds voeren meer dan vierhonderd koopvaardijschepen met oogluiking des konings op *Spanje* heen en weder; doch onverwachts werd aldaar op alle Nederlandsche schepen, goederen en schuldvorderingen beslag gelegd. De Duinkerksche kapers, die op nieuw in grooten getale het *Kanaal* en de *Noordzee* onveilig maakten, bragten insgelijks aanmerkelijke verliezen aan de scheepvaart toe, en kwelden vooral de haringbuizen, die niet voldoende tegen hunne aanranding beschermd waren. De ontevredenheid, door al deze tegenspoeden verwekt, dreigde bovendien eene gevaarlijke wending te nemen, daar zoowel hoop als vrees veler gemoederen minder afkeerig maakten van *Spanje's* verraderlijke vredesvoorslagen. Aan de eene zijde dreigde

---

[1] BOR, IV bl. 41—47. VAN METEREN, f. 360 *d*. VAN REYD, 264, 267, 271. GROTIUS, p. 222. CARNERO, p. 374. CAMPANA, III p. 69. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 6—10, 137—146. — MONDRAGON stierf kort na dezen veldtogt. Ook de Spaansche veldheeren VERDUGO en LA MOTTE, en de verdrevene koning van *Portugal*, Don ANTONIO, traden dit jaar van het tooneel des levens af.

[2] GROTIUS, p. 227.

[3] De stedelijke regering, die in het belang van de vrijheid van den graanhandel niet minder voor een verbod van uitvoer dan voor een oproer beducht was, verbond zich bij eede de geringheid van den aanwezigen voorraad geheim te houden, en gaf daarvan alleen aan OLDENBARNEVELT kennis. BOR, IV bl. 152.

FILIPS met de komst eener ontzaggelijke oorlogsvloot, die in sterkte en uitrusting geenszins voor de Onoverwinnelijke armade zou onderdoen, en aan bekwamer leiding zou worden toevertrouwd. Aan den anderen kant werd te *Brussel* een nieuwe landvoogd verwacht, wiens komst met onderscheidene omstandigheden vergezeld ging, die niet slechts eene geduchte hernieuwing van den krijg deden verwachten, maar ook ernstige bezorgdheid wekten, dat welligt eenige steden of gewesten zich door het vooruitzigt van een zacht en regtvaardig bestuur tot afval zouden laten bewegen [1]. 1595.

De meeste dezer bezwaren werden echter grootendeels opgeheven. HENDRIK IV verzekerde de Staten, dat de oorlog tegen FILIPS hem volkomen ernst was, en met kracht zou worden voortgezet. ELIZABETH liet zich naar gewoonte door ootmoedige vertoogen en de toezegging van eenige oorlogschepen tot versterking harer vloot verbidden. Het beslag op de koopvaarders in *Spanje* werd even onverwacht opgeheven als het gelegd was, en zelfs aan de schippers van 's konings wege de toezegging gedaan, dat voortaan alle Nederlandsche schepen vrij zouden mogen heen en weder varen. Deze snelle omkeer was echter slechts een der middelen, waardoor de Spaansche regering ook de burgers der Vereenigde Gewesten voor den nieuwen landvoogd zocht te winnen, aan wiens beleid zij thans de moeijelijke taak toevertrouwde, om aan *Zuid-Nederland* rust en welvaart te hergeven en *Noord-Nederland* tot onderwerping te brengen [2].

Eenige bezwaren worden opgeheven.

FILIPS had namelijk ingezien dat hij zich vergist had, toen hij zijnen neef ERNST voor het staatsbestuur, diens jongere broeder ALBERTUS daarentegen voor de dienst der kerk bestemd had. Als onderkoning van *Portugal* was de laatste in de gelegenheid geweest zijne bekwaamheden aan den dag te leggen, en FILIPS had terstond na den dood van ERNST besloten hem de landvoogdij der zuidelijke *Nederlanden* op te dragen. Door eene krijgsmagt van drieduizend Spanjaarden vergezeld, en ruimschoots van geld voorzien, kwam hij in den aanvang des jaars 1596 in *Luxemburg* aan. De faam van zijne goedertierenheid en zijne achting voor Nederlandsche zeden en instellingen was hem reeds vooruitgegaan. Het ontslag der Nederlandsche schepen, hetwelk uitdrukkelijk aan zijne veelvermogende tusschenkomst werd toegeschreven, hoewel sommigen twijfelden of deze gansche zaak niet voor een slim overleg moest gehouden worden om de Hollandsche en Zeeuwsche kooplieden voor hem in te nemen, scheen een onwedersprekelijk bewijs dier gezindheid te geven. Ook verzuimde de Spaansche regering niet overal bekend te maken dat twee Nederlanders de opvoeding van den nieuwen landvoogd hadden bestierd. Spoedig na zijne aankomst werden de graaf DE FUENTES en ESTEBAN DE IBARRA, wier Spaansche trots zooveel ergernis had gewekt, door FILIPS teruggeroepen.

Komst van ALBERTUS als landvoogd in de zuidelijke *Nederlanden*.

---

[1] BOR, IV bl. 35, 99—121, 152. VAN REYD, bl. 262, 268. VAN METEREN, f. 357 *c*. CARNERO, p. 378.

[2] VAN REYD, bl. 267, 268. VAN METEREN, f. 360 *d*.

1596. Het scheen dat ook deze besloten had voortaan den weg der zachtheid te bewandelen, en zijne afvallige onderdanen meer door gunst dan door geweld onder zijn vaderlijk gezag terug te brengen: want bij den plegtigen intogt van ALBERTUS in *Brussel* op den 11den Februarij 1596 reed aan zijne zijde FILIPS WILLEM, prins van *Oranje*, wien de koning van *Spanje* de vrijheid en een groot deel zijner goederen hergeven had [1].

Hij is vergezeld door FILIPS WILLEM van *Oranje*.

Lotgevallen van dien vorst.

Op dertienjarigen leeftijd aan de hoogeschool te *Leuven* opgeligt [2], waar zijn naar *Duitschland* uitgeweken vader hem onder bescherming van de privilegiën der hoogeschool had achtergelaten, had deze rampspoedige vorst acht en twintig der beste jaren van zijn leven gevankelijk in *Spanje* doorgebragt. De langdurige ballingschap uit het geliefde vaderland had echter evenmin zijnen eerbied voor zijnen doorluchtigen vader verzwakt, als zijne belangstelling in de zaak, waaraan deze zijn leven gewijd en geofferd had, door zijne belijdenis van het Katholieke geloof was verflaauwd. Een Spaanschen hopman, die zich in zijne tegenwoordigheid eenige onbetamelijke uitdrukkingen nopens prins WILLEM I als het hoofd van den opstand der Nederlanders veroorloofde, was door hem in eene opwelling van hevige verontwaardiging aangegrepen en uit het venster geworpen, zoodat hij dood ter aarde stortte. Kort na zijne terugkomst te *Brussel* gaf hij een sprekend bewijs, dat een rijpere leeftijd in deze gevoelens geen wijziging had gebragt. Toen de president RICHARDOT hem uit naam van den aartshertog de teruggave zijner goederen in *Bourgondië* aanbood, mits hij toestemde dat het aan de erfgenamen van BALTHAZAR GERARDS toegekende jaargeld uit de opbrengst zou blijven betaald worden, trok de prins zijnen dolk en zou den laaghartigen voorsteller doorboord hebben, indien men zich niet tusschen beide had geworpen [3]. Het laat zich derhalve denken met welke blijde vooruitzigten FILIPS WILLEM den terugtogt naar zijn vaderland had aangenomen, daar hij als oudste zoon van WILLEM I op eene hartelijke ontvangst en althans op een deel der eer scheen te mogen rekenen, die aan zijne jongere broeders MAURITS en FREDERIK HENDRIK bewezen werd.

De Staten hadden echter met minder opgetogenheid zijne bevrijding vernomen. Niet zon-

---

[1] BOR, IV bl. 123, 132, 167, 173. VAN METEREN, f. 364 c. GROTIUS, p. 240. BORGNET, t. a. p. bl. 231. J. P. VAN CAPPELLE, *Filips Willem, prins van Oranje*, Haarl. 1828, bl. 34, 35.

[2] Hiervoor, D. II St. V bl. 11.

[3] J. DE LA PISE, *Tableau de l'histoire des princes et principauté d'Orange*, la Haye, 1639, p. 603, 604. L. AUBERI, *Seigneur du Maurier*, *Mémoires pour servir à l'histoire de Hollande*, Paris, 1711, p. 168. Vgl. W. BROES, *Filip van Marnix, heer van St. Aldegonde, bijzonder aan de hand van Willem I*, 1838—1840, D. II St. II bl. XV—XXIX. — Aan de waarheid der laatstvermelde gebeurtenis wordt door sommigen, op grond der onwaarschijnlijkheid van RICHARDOT's onteerend voorstel, getwijfeld.

der reden zagen zij in zijne terugkomst groote, bijkans onoverkomelijke bezwaren. Verre van te gelooven, dat de koning van *Spanje* werkelijk bedoeld zou hebben hun door de loslating van den prins een blijk zijner goedgunstigheid te geven, meenden zij daarin integendeel eene fijn gesponnen list te erkennen om verdeeldheid te wekken en geheime aanslagen ten uitvoer te leggen. Tweedragt tusschen MAURITS en FILIPS WILLEM kon niet achterblijven, waar de eerste zich door elke begunstiging van zijnen broeder, wien hij nimmer gezien had, verongelijkt zou achten, en de laatste met de rol van een ambteloos burger geenszins tevreden kon zijn. De nog zeer talrijke Katholijke bevolking moest zich natuurlijk meer tot den prins aangetrokken gevoelen, die hare geloofsbelijdenis deelde, en zou dezen ongetwijfeld de behulpzame hand leenen om het standpunt in te nemen, waartoe zijne geboorte, zijn langdurig lijden en zijne onverflaauwde liefde voor het vaderland hem aanspraak gaven. Doch wie kon verzekeren, dat de Spanjaarden van zijnen invloed niet in hun eigen belang partij zouden trekken? Wie kon de gevolgen nagaan van zijn verblijf in een naauwelijks vrijgevochten land, waar het behoud der eendragt nog zooveel zorg vereischte en veler neiging tot afval nog zooveel reden tot bekommering gaf? Bovendien was het hoogst onzeker of de terugkeerende prins, even als zijn vader en zijne broeders, geneigd zou wezen zijne vriendschappelijke verhouding met *Spanje*, en daarmede het grootste deel zijner naauwelijks terug bekomene bezittingen, aan de onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten prijs te geven. De Staten-Generaal waren diep doordrongen van het besef dat eene voorwaardelijke onderwerping aan *Spanje* onvermijdelijk de vernietiging van alle godsdienstige en burgerlijke vrijheid ten gevolge moest hebben. Zij konden echter niet verwachten dat FILIPS WILLEM, aan het hof te *Madrid* opgevoed en een geloovig zoon der Katholijke kerk, in die overtuiging zou deelen. Terstond nadat hij in vrijheid was gesteld, had hij op zijne terugreis eene zending naar *Rome* vervuld, om in *Spanje's* belang de verzoening van den paus met HENDRIK IV te voorkomen. Liefde voor het Protestantisme, eerbied voor godsdienstvrijheid schenen derhalve van hem niet verwacht te kunnen worden, en het was integendeel te vreezen dat zijne blijkbare ingenomenheid met het Katholicisme hem in de handen der Spanjaarden een geschikt werktuig zou maken om de onafhankelijkheid der Republiek te belagen [1].

1596.

De Staten besluiten hem het verblijf in de Vereenigde Gewesten vooreerst te ontzeggen.

Door deze overwegingen geleid, besloten de Staten-Generaal op aansporing der Staten van *Holland* [2], den prins vooreerst het verblijf in de Vereenigde Gewesten te ontzeggen. Nog vóór hij uit *Italië* in *Luxemburg* was aangekomen, schreven zij hem eenen brief, waarin zij hunne deelneming in zijne heugelijke verlossing betuigden doch tevens

[1] VAN CAPPELLE, t. a. p. bl. 36—41, 51—56. BOR, IV bl. 153. GROTIUS, p. 241. AUBERI, p. 170. CARNERO, p. 380. CAMPANA, III p. 73.

[2] *Resol. v. Holland*, 1595. bl. 606, 670.

1596. te kennen gaven dat de vijand zich beroemde van zijne invrijheidstelling groot voordeel te zullen trekken, en hem derhalve verzochten zijne reis herwaarts uit te stellen, tot zij zelven hem zouden verwittigen, dat aan zijne overkomst geen hinderpalen meer in den weg stonden. In zijn antwoord verklaarde de prins dat hij aan het verlangen der Staten zou voldoen, en zonder hunne goedkeuring niets ondernemen zou, doch dat het zijn vurigste wensch was iets te mogen bijdragen om aan zijn vaderland de vorige rust en welvaart terug te geven [1].

Zoo zag de beklagenswaardige FILIPS WILLEM zich tot eene werkeloosheid veroordeeld, die hem te harder moest vallen, naarmate hij zich bij het slaken zijner banden eene glansrijker toekomst had voorgespiegeld. De toegang naar de Vereenigde Gewesten was hem afgesloten. De oorlog met *Frankrijk* belette hem zijn prinsdom *Oranje* te bezoeken. Bij de Spanjaarden wegens zijne afkomst, bij de Staatschen wegens zijne godsdienst verdacht, door banden van genegenheid en erkentelijkheid aan den aartshertog verknocht, en toch ongenegen de wapenen tegen de Republiek te voeren, die haar bestaan en hare vrijheid aan zijnen vader te danken had, zag hij zich genoodzaakt aan het hof te *Brussel* buiten openbare betrekkingen te blijven en met gelatenheid eene gunstigere toekomst af te wachten. De krijg met *Frankrijk* opende hem echter een werkkring, waarin hij zich zonder krenking van zijn gevoel bewegen kon; en zoodra ALBERTUS zich toerustte om HENDRIK IV krachtdadig te bestrijden, trok FILIPS WILLEM met hem te velde, en onderscheidde zich door den aan zijn geslacht eigenen heldenmoed [2].

ALBERTUS valt in *Frankrijk* en verovert *Calais*.

Naauwelijks was de aartshertog in de *Nederlanden* aangekomen, of hij maakte zich gereed het voetspoor van zijnen voorganger te volgen, en met zijne gansche krijgsmagt in *Frankrijk* te vallen. Met dat doel verzamelde hij bij *Valenciennes* 15000 voetknechten en 3000 ruiters en trok, terwijl HENDRIK IV *la Fère* belegerde, onverwachts voor *Calais*, hetwelk slechts van eene geringe bezetting voorzien en geenszins in staat was een langdurig beleg te verduren. Den 8sten April werd de vesting van de landzijde ingesloten. In allerijl bragt men in *Engeland*, waar deze tijding groote ontsteltenis verwekte [3], eenige troepen tot versterking van het garnizoen bijeen; doch voordat deze waren ingescheept, was de stad gedwongen zich op den 17den April over te

---

[1] BOR, IV bl. 154. VAN METEREN, f. 364 *d*.

[2] VAN CAPPELLE, t. a. p. bl. 58—62. GROTIUS, p. 242. — In October had te *Cleef* eene zamenkomst van FILIPS WILLEM met zijne volle zuster MARIA, de gemalin van den graaf van *Hohenlo* plaats. MAURITS was daarbij niet tegenwoordig, maar zond den raadsheer HESSELS derwaarts, om zijnen broeder berigt te geven omtrent de regering van *Breda*. BOR, IV bl. 246.

[3] TH. WRIGHT, *Queen Elisabeth and her times*, Lond. 1838, II p. 459, 461.

geven; en het kasteel, waarin de bezetting de wijk had genomen, werd zeven dagen later stormenderhand door de Spanjaarden ingenomen. Te vergeefs hadden de Hollandsche en Engelsche oorlogschepen, die op de Vlaamsche kust en in het Kanaal kruisten, getracht de pogingen der belegeraars door hun geschut te verijdelen. De kasteelen van *Guines* en *Ham*, benevens de stad *Ardres*, vielen vervolgens den aartshertog in handen. Na deze snelle en gewigtige veroveringen, die door de bemagtiging van *la Fère* door HENDRIK IV op verre na niet opgewogen werden, keerde ALBERTUS met zijn zegevierend leger in *Vlaanderen* terug [1]. 1596.

Hij tracht te vergeefs onderhandelingen met de Republiek aan te knoopen.

Het was nu te verwachten dat hij zijne wapenen weldra tegen de Republiek zou keeren. Terstond na zijne aankomst in de zuidelijke *Nederlanden* had hij zoowel de Staten-Generaal als prins MAURITS van zijne benoeming tot landvoogd kennis gegeven, en hun verzekerd dat hij geen andere bedoelingen had dan den vrede te herstellen, waartoe hij hunne medewerking verzocht. Men had echter in zijne betuigingen volstrekt geen vertrouwen gesteld, en zijn aanzoek tot het aanknoopen van nieuwe onderhandelingen op beleefden doch vasten toon afgeslagen [2]. De hervatting van den Franschen krijg had aanvankelijk de bezorgdheid doen verdwijnen, die door zijne groote toerustingen was opgewekt; doch nu hij uit *Frankrijk* was teruggekeerd, en HENDRIK IV door geldgebrek genoodzaakt was geworden het grootste gedeelte zijner troepen af te danken, zoodat van die zijde voor de zuidelijke *Nederlanden* althans dit jaar geen gevaar meer te duchten scheen, konden de Staten-Generaal verwachten dat hunne grensvestingen weldra eenen aanval zouden te verduren hebben. Inderdaad hadden de Staten van *Vlaanderen* den aartshertog met aandrang verzocht *Ostende* te belegeren, welks bezetting door onophoudelijke strooptogten een geesel voor het gansche gewest geworden was. Prins MAURITS kreeg echter kennis van dat voornemen. Niettegenstaande de uitdrukkelijke begeerte der Staten, dat hij zich niet in gevaar zou begeven, bezocht hij zelf de bedreigde stad, droeg zorg voor de versterking van hare reeds uitmuntende vestingwerken, en voorzag haar zoo rijkelijk van troepen en krijgsbehoeften, dat ALBERTUS eene onderneming moest opgeven, waarvan hij zich geen gunstigen uitslag kon beloven [3]. Hij brandde echter van verlangen zijn nieuw verworven krijgsroem ook tegen de Staatschen te handhaven en hun te toonen dat het geenszins uit gebrek aan krachtiger overredingsmiddelen geweest was, zoo hij eerst den weg der onderhandelingen had beproefd. In Junij trok hij andermaal zijne verspreide troepen, ten getale van 12000 man, in het land van *Waes*

De Staten van *Vlaanderen* dringen hem om *Ostende* te belegeren.

---

[1] BOR, IV. bl. 186, 193. CARNERO, p. 382—391. CAMPANA, p. 74—84.

[2] CARNERO, p. 380.

[3] BOR, IV bl. 195. CARNERO, p. 391. CAMPANA, III p. 83 *b*. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 19, 159—161.

1596. Zwakheid van de krijgsmagt der Staten.

bijeen. Uiterst gering was de magt, die MAURITS hem tegenover kon stellen. Tot besparing van kosten waren verscheidene Duitsche vendels afgedankt. Een gedeelte van het leger bevond zich op de vloot, gereed om eenen togt naar *Spanje* te ondernemen. De bezettingen der talrijke vestingen, die thans vooral voltallig behoorden te zijn, namen alleen meer dan twintigduizend man weg [1]. Naauwelijks bleven den prins 2000 man over om zijnen overmagtigen vijand het hoofd te bieden [2], zoodat het niet weinig vreugde baarde dat JUSTINUS van *Nassau* op dit hagchelijk tijdstip door den koning van *Frankrijk* ontslagen werd en zijne troepen over zee behouden in het vaderland terug voerde [3]. Niettemin bleef de toestand hoogst bedenkelijk, daar men omtrent de plannen van den vijand in de grootste onzekerheid verkeerde. Eindelijk scheen zijn doel niet langer twijfelachtig. In den aanvang van Julij trok de maarschalk DE RHOSNE aan het hoofd van verscheidene regimenten bij *Antwerpen* de *Schelde* over, met het schijnbare doel om *Breda* of *Bergen-op-Zoom* te berennen, of wel in den *Bommelerwaard* te vallen. Prins MAURITS, die zich in de nabijheid van *Hulst* bevond, waarvoor men het meest bezorgd was, liet zijne troepen terstond naar *Noord-Braband* optrekken en nam een gedeelte van het garnizoen mede. De bezettingen van *Geertruidenberg*, *Woudrichem* en *de Klundert* trokken insgelijks naar het bedreigde punt en werden door gewapende burgers uit *Holland* en *Zeeland* vervangen. Doch dit was het juist, wat de vijand beoogde. Naauwelijks was de verzwakte bezetting van *Hulst* aan zich zelve overgelaten, en door de verplaatsing van het gevaar in slaap gewiegd [4], of de kolonel LA BARLOTTE trok in den nacht van den tienden Julij aan het hoofd van vijftienhonderd man onbemerkt over het kanaal, hetwelk de stad ten zuiden van *Vlaanderen* scheidde, en nam eene der aldaar gelegene schansen in, die slechts met dertig man bezet was. Graaf GEORGE van *Solms*, wien het opperbevel over *Hulst* was toevertrouwd, vernam eerst door het geweervuur den aantogt des vijands. Terstond deed hij eenen uitval, doch

Belegering van *Hulst*.

werd teruggeslagen. Zoodra de aartshertog berigt kreeg, dat LA BARLOTTE aan de overzijde van het kanaal had postgevat, gaf hij DE RHOSNE bevel ijlings naar *Vlaanderen* terug te keeren, en toog zelf met het overige gedeelte van het Spaansche leger naar *Hulst*, alwaar hij zich verschanste en zijn geschut in batterij begon te stellen [5].

De stad zelve was slecht versterkt. Uit zuinigheid hadden de Zeeuwen, aan wier

[1] VAN REYD, bl. 161. VAN METEREN, f. 306 *c*.

[2] GROTIUS, p. 246. VAN REYD, bl. 282.

[3] BOR, IV bl. 207, 212. VAN REYD, bl. 283.

[4] Niettegenstaande de uitdrukkelijke begeerte van prins MAURITS verzuimde men scherpe wacht aan het kanaal te houden. BOR, bl. 212 *b*. VAN REYD, bl. 282 *a*.

[5] BOR, bl. 211—213. VAN METEREN, f. 370 *d*. CARNERO, p. 392—395. CAMPANA, III p. 84—89.

zorg die gewigtige taak was toevertrouwd, zich bepaald het kanaal van een hoogen dijk en verscheidene schansen te voorzien, meenende dat *Hulst* daardoor voldoende beschermd werd en het overbodig was hare vestingwerken te verbeteren. Thans echter, nu de vijand bij verrassing tot over dien dijk was doorgedrongen, zag men te laat dien misslag in. Niettemin werd niets verzuimd om de stad te behouden. Op kosten der provincie *Holland* werden tweeduizend man geworven, die in onderscheidene vestingen werden geplaatst, zoodat de geoefende bezettingen het leger konden versterken. Uit *Engeland* kreeg men, deels op eigene kosten, deels ter leen, nog vierduizend man. Prins MAURITS, die terstond uit *Noord-Braband* was teruggetrokken met het voornemen om LA BARLOTTE over het kanaal terug te slaan, voor hij versterking ontvangen had, werd echter door eenen storm verhinderd de daarvoor medegevoerde troepen bij tijds over de *Westerschelde* te schepen. Hij sloeg zich daarop met zijn leger te *Kruiningen* op de zuidelijkste punt van *Zuid-Beveland* neer, om de belegerden voortdurend van het noodige te kunnen voorzien. Hoewel de Staten hem ernstig vermaand hadden zich niet in de vesting te wagen, uit vrees dat de terugkeer hem zou worden afgesneden, begaf hij zich tweemalen derwaarts, om zich te overtuigen dat zijne bevelen opgevolgd werden en de in aller ijl opgeworpene versterkingen aan haar doel beantwoordden [1].

1596.

MAURITS legert zich te *Kruiningen.*

Het was intusschen niet lang twijfelachtig, welke de uitslag van den kamp zou zijn. Niettegenstaande den heldhaftigen tegenstand der Staatschen, veroverde de vijand alle omliggende schansen en maakte zich eindelijk ook van een ravelijn der vesting meester. Nu scheen haar lot beslist te zijn, en de graaf van *Solms* zond eenen bode naar MAURITS, om te vernemen of de prins het niet beter achtte *Hulst* onder eervolle voorwaarden over te geven, dan door een nuttelooze volharding ook het leven der bezetting op het spel te zetten. De prins en graaf WILLEM LODEWIJK meenden dat de graaf van *Solms* aan zijne eer verpligt was den eersten storm af te wachten, doch daarna naar omstandigheden zou mogen handelen. De afgevaardigden der Staten verlangden echter dat de belegerden zouden worden aangemaand de vesting tot het uiterste te verdedigen. Dit verschil van gevoelen had tot gevolg, dat men geen bepaald antwoord gaf, maar alles aan het oordeel van den graaf van *Solms* overliet. Het schijnt dat deze zelf niet verlangde eenen strijd voort te zetten, waarvan geen gunstige uitkomst te verwachten was. Niettegenstaande de kapitein HELT en de majoor PRINCE hem bezwoeren althans éénen storm af te slaan, gaf hij spoedig toe aan den aandrang zijner overige ontmoedigde officieren, om met de belegeraars in onderhandeling te treden. Op den 18[den] Augustus gaf hij de stad aan den aartshertog over, onder voorwaarde dat de bezetting met alle krijgseer zou uittrekken. Van de drieduizend man, die in *Hulst* hadden gelegen, waren

Hulst wordt bij verdrag overgegeven.

---

[1] BOR, IV bl. 192, 213—217, 226. VAN DER KEMP, t. a. p. bl. 21, 161.

1596. vijfhonderd gesneuveld. Het verlies van den vijand was echter tienmaal grooter en de aartshertog had reeds gewanhoopt de stad te overmeesteren, zoolang hij haar den waterweg naar *Zeeland* niet kon afsnijden. Even groot als de vreugde der Spanjaarden was de teleurstelling der Staten, die voorbij zagen dat de werken der verlorene vesting geenszins tegen een beleg bestand waren gemaakt. Moedeloosheid sprak uit veler oordeel. Wanneer *Hulst*, dat aan de landzijde versterkt, van troepen en krijgsvoorraad overvloedig voorzien en in onafgebrokene gemeenschap met *Zeeland* was, niet behouden kon worden, welke stad, vroeg men, zou dan den vijand kunnen weêrstaan [1]? Inzonderheid waren de Staten van laatstgenoemd gewest op den graaf van *Solms* verbitterd, minder nog omdat hij zich welligt flaauwhartig van zijnen pligt gekweten had, dan omdat hij niet schroomde in zijn rapport aan de Staten-Generaal den uitslag van het beleg hoofdzakelijk aan hun vroeger verzuim toe te schrijven [2]. Zij ontnamen hem het bevel over de Zeeuwsche troepen; doch prins MAURITS bewerkte dat hij tot kolonel over een ander regiment werd aangesteld [3].

De aartshertog zet zijne overwinningen niet voort.

De vrees voor nieuwe aanvallen van den zegevierenden en overmagtigen vijand bleek echter ijdel te zijn. Deels ten gevolge der geledene verliezen, deels uit geldgebrek, zette de aartshertog den veldtogt niet voort. Hij had binnen weinige maanden zoowel op de Franschen als op de Staatschen groote voordeelen behaald, en kon thans vooreerst op zijne lauweren rusten. Ook prins MAURITS bleef zich tot de zorg voor de verdediging der grensvestingen bepalen. Ter wille van HENDRIK IV werd in November eene legermagt van negenduizend man te *Bergen-op-Zoom* bijeen getrokken, ten einde de Spanjaarden door eenen strooptogt in *Braband* te beletten krachtdadigen wederstand te bieden aan den Franschen maarschalk DE BIRON, die in September in de zuidelijke Nederlanden was gevallen, hoewel de Staten-Generaal reeds in Julij, toen zij vreesden dat *Ostende* of *Hulst* zou belegerd worden, op eene diergelijke afleiding hadden aangedrongen [4]. De markies DE VARAMBON, stadhouder van *Artois*, had terstond eenig krijgsvolk

Inval der Franschen in *Artois*.

---

[1] VAN REYD, bl. 287.

[2] BOR, IV bl. 227: »De Gedeputeerde van *Zeeland* waren mede niet weynig ontset, datse hoorden dat den grave haer principalen hier so opentlijk beschuldigden, van 't verlies van *Hulst* veroorsaackt te hebben, sonderlinge om dat doen in de Vergaderinge van de Staten-Generael mede present waren de Raden van State, en van die van *Holland*, alleen over de dertig personen, die apparentelijk dat alles hare principalen sulks souden rapporteren, tot on-eere van die van *Zeeland*, en namen daerom voor, haer principalen daer van te verwittigen, als zij daer na deden."

[3] BOR, IV bl. 212—230. VAN REYD, bl. 283—287. VAN METEREN, f. 371, 372. CARNERO, p. 395—399. CAMPANA, III p. 89—95. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 22—24, 163.

[4] *Resol. v. Holland*, 1596 bl. 339.

verzameld om den voortgang des vijands te stuiten, doch werd geslagen en gevangen genomen, waarop het ongelukkige gewest door de Franschen werd afgeloopen en uitgeplunderd, totdat de winter hen tot den terugtogt noopte [1]. Intusschen was het Staatsche leger werkeloos gebleven. Men gaf voor dat de aanwas der stroomen en het regenachtige weder den voorgenomen togt onmogelijk hadden gemaakt; doch het is waarschijnlijk dat prins MAURITS, die een diergelijken inval nutteloos en zelfs gevaarlijk achtte, zijne troepen met opzet teruggehouden heeft [2]. 1596.

Terwijl het krijgsgeluk aldus zoowel op de Fransche als op de Staatsche grenzen de Spanjaarden scheen te begunstigen, ondervond koning FILIPS in zijn eigen land op eene gevoelige wijze de meerderheid der Engelsche en Nederlandsche zeemagt boven zijne trotsche galjoenen. Terstond na den ondergang der Onoverwinnelijke armade had hij besloten de rijke hulpbronnen zijner overzeesche bezittingen nogmaals voor eene diergelijke onderneming te doen vloeijen; en de herhaalde strooptogten van den onversaagden DRAKE langs de kusten van *Amerika*, waardoor hem niet weinig schade werd toegebragt [3], hadden zijn voornemen versterkt om eene nieuwe poging te wagen tot verovering van het overmoedige *Engeland*, hetwelk hem voortdurend zoowel in de *Nederlanden* als in *Frankrijk* gedwarsboomd had. Het bezit der haven van *Calais*, waarin zijne schepen eene veilige schuilplaats konden vinden, scheen de onderneming aanmerkelijk te verligten, terwijl de toestand van *Ierland*, welks Katholieke bevolking door Spaansche zendelingen onophoudelijk bewerkt en in spanning gehouden werd, hem van die zijde, zoo al geen krachtdadige ondersteuning, althans eene gunstige afleiding verzekerde. Andermaal werd in de Spaansche havens eene vloot uitgerust, wier bestemming niet onbekend bleef en in de Vereenigde Gewesten met bezorgdheid werd te gemoet gezien. Koningin ELIZABETH, die bovendien door eene landing der bemanning van vier Spaansche galeijen op de kust van *Cornwallis* in den aanvang des jaars verbitterd was, besloot haren tegenstander te voorkomen, en op zijn eigen grondgebied aan te tasten. In Maart verzocht zij daartoe den bijstand der Staten-Generaal, die zeer genegen waren haar voornemen te ondersteunen [4]. Reeds in de volgende maand liep een smaldeel van vier en twintig oorlogschepen onder JOHAN VAN DUVENVOORDE, heer van *Warmond*, uit *Texel* in zee [5],

FILIPS rust andermaal eene vloot tegen *Engeland* uit.

ELIZABETH besluit hem te voorkomen.

---

[1] BOR, IV bl. 235. CAMPANA, III p. 95*b*.

[2] VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 24, 163—165.

[3] D. HUME, *the history of England*, Paris 1835 (*Baudry*) IV p. 198. DRAKE stierf in Februarij 1596 in *Amerika*.

[4] BOR, IV bl. 180—182.

[5] BOR, IV bl. 191. VAN METEREN, f. 367*d*. ELIZABETH betuigde hare bijzondere tevredenheid over de buitengewoon snelle uitrusting der vloot. BOR, bl. 195.

1596. en vereenigde zich te *Plymouth* met de Engelsche vloot, die uit honderd zeventig zeilen bestond, en door lord HOWARD van *Effingham* werd aangevoerd, terwijl het bevel over de landingstroepen aan LEYCESTERS opvolger in de gunst der koningin, den graaf van *Essex*, was toevertrouwd. Ten einde het doel der onderneming geheim te houden, hield de vloot, die op den 13[den] Junij uitzeilde, zich buiten gezigt der Fransche en Portugeesche kusten, en kwam op den 30[sten] dier maand op de hoogte van *Cadix*, alwaar men vernomen had dat vele oorlogschepen en koopvaarders in de haven lagen. Den volgenden dag vielen de Engelschen en de Staatschen op den vijand aan, en bemagtigden of verbrandden de meeste Spaansche galjoenen. Daarop bragten zij hunne troepen aan land, en maakten zich binnen korten tijd meester van de slecht verdedigde stad. Het kasteel, waarin de bezetting benevens vele aanzienlijken gevlugt waren, werd nog denzelfden avond bij verdrag overgegeven. Te vergeefs beproefde de burgerij eene plundering af te koopen. De hertog van MEDINA SIDONIA, landvoogd van *Andalusië*, weigerde het verdrag te onderteekenen, en gaf daardoor *Cadix* aan de roofzucht der overwinnaars prijs. De aldaar gevestigde kooplieden boden hun twee millioen dukaten voor den vrijen aftogt der rijk geladene koopvaardijschepen; doch de hertog liet die zelf in brand steken, om den vijand van dat voordeel te berooven. Na deze vrij gemakkelijke zegepraal, die nog grooter zou geweest zijn indien men niet door traagheid en onachtzaamheid verscheidene Spaansche schepen had laten ontsnappen, stelde de graaf van *Essex* voor het eiland, waarop *Cadix* lag, met drieduizend man te bezetten. Welligt zou men daardoor, naar hij meende, den krijg op *Spanje's* grondgebied overbrengen, of althans, wanneer men zich daar moeijelijk kon staande houden, de ontruiming van *Calais* bedingen kunnen. De heer van *Warmond* deelde in zijn gevoelen, en bood aan met zijne schepen voor den noodigen leeftogt eener bezetting van drieduizend man te zorgen, totdat men uit *Italië* of *Engeland* geregelden toevoer zou kunnen bekomen. Lord HOWARD en de overige bevelhebbers keurden echter een plan af, hetwelk de reeds behaalde voordeelen op de waagschaal scheen te zetten. Men vergenoegde zich de stad en de omliggende dorpen in brand te steken, en verliet den 16[den] Julij de Spaansche kust om naar het vaderland terug te keeren [1].

Eene Engelsch-Nederlandsche vloot zeilt naar Cadix,

dat geplunderd en verbrand wordt.

In de Vereenigde Gewesten baarde de uitslag dezer onderneming slechts weinig vreugde. De Staatsche zeelieden beschuldigden de Engelschen hen bij de verdeeling van den buit zeer onregtvaardig behandeld te hebben. Door het verbranden der koopvaardijschepen voor *Cadix* hadden verscheidene kooplieden te *Amsterdam*, *Haarlem* en *Middelburg*, wier eigendom mede de prooi der vlammen was geworden, eene schade geleden, die op niet minder dan drie tonnen gouds werd geschat. De gansche handelstand, die uit het

Ontevredenheid der Staatschen over den uitslag van dezen zeetogt.

---

[1] BOR, IV bl. 207, 232. VAN METEREN, f. 368. HUME, IV p. 200.

verkeer met *Spanje*, waar men de Nederlandsche waren niet kon missen, nog groote voordeelen trok, was ontevreden over eene onderneming, die met zijn belang in strijd was en den koning welligt nopen zou geen Staatsche koopvaarders meer in zijne havens te dulden [1]. Het bleek echter weldra dat 's lands regering geenszins door dit baatzuchtige gevoelen tot andere gedachten werd gebragt, en alleen uit het gebeurde de les had getrokken, om liefst niet meer aan den leiband der Engelschen maar op eigen gezag en met eigene krachten op denzelfden weg voort te gaan. 1596.

De plundering van *Cadix* was voor koning FILIPS slechts een prikkel te meer, om zijn voornemen tegen *Engeland* te volvoeren. In October liep zijne vloot, die uit 128 galjoenen en kleinere vaartuigen bestond, en behalve het bootsvolk met 14000 soldaten bemand was, uit onderscheidene havens in zee, om zich op de hoogte van *Corunna* te vereenigen. Reeds hielden de Staten van *Holland* zich bezig met het beramen der noodige maatregelen, om hunne kusten te beschermen en eene landing te voorkomen, toen de tijding kwam dat een hevige storm de Spaansche vloot uiteen gedreven en gedeeltelijk vernield had. Veertig schepen waren gestrand en meer dan vierduizend menschen omgekomen, zoodat het gevaar althans vooreerst geweken scheen [2]. Inderdaad was FILIPS buiten staat de geledene schade terstond te herstellen. De jaarlijks uit *Amerika* aangevoerde schatten waren onvoldoende gebleken om de zware onkosten van zijn hardnekkigen strijd met de Vereenigde Gewesten te dekken. Reeds werd de schatkist uitgeput door de hooge renten der ontzaggelijke kapitalen, die hij in *Italië* en *Duitschland* had opgenomen, en waarvoor de opbrengst van bijkans alle belastingen verpand was. De plundering van *Cadix* en de ondergang van een groot gedeelte der vloot, aan wier uitrusting hij zijne laatste penningen had opgeofferd, gaven aan zijne finantiën den genadeslag. Hij zag zich gedwongen op de panden zijner schuldeischers beslag te leggen en de rentebetaling te staken [3].

De Spaansche vloot steekt in zee, doch wordt door eenen storm gedeeltelijk vernield.

FILIPS verklaart zich bankroet.

Deze maatregel, die aan *Spanje's* crediet een onherstelbaren schok gaf, oefende ook op den toestand van *België* een nadeeligen invloed uit en bragt den aartshertog in groote verlegenheid. Door zijne overwinningen had hij zich reeds de achting zijner onderdanen verworven, die van zijn krachtig en gematigd bestuur eene betere toekomst verwachtten. Doch het Spaansche goud was onmisbaar om zoowel de buitenlandsche vijanden als den inwendigen kanker der muiterij te bedwingen. Thans scheen echter alle hoop op eene krachtige ondersteuning uit *Madrid* vervlogen te zijn [4]; en de teleurgestelde krijgslie-

Muiterijen in *België*.

[1] BOR, IV bl. 234. VAN REYD, bl. 281.

[2] BOR, IV bl. 247—250.

[3] GROTIUS, p. 259, 260. VAN METEREN, f. 375, 376.

[4] Volgens VAN REYD bl. 275, kreeg ALBERTUS maandelijks uit *Spanje* *f* 1.100.000, die echter in October voor 't laatst werden uitbetaald.

1596. den, die zich niet op den duur met beloften lieten tevreden stellen, vervielen op nieuw in de oude kwaal, waarmede ALBERTUS' voorgangers bijna onafgebroken te worstelen hadden gehad [1].

Terwijl de geldverlegenheid van FILIPS de bezorgdheid verminderde, die de zegevierende veldtogt van den aartshertog in de Vereenigde Gewesten had opgewekt, verheugden de Staten-Generaal zich tevens in eene gebeurtenis, die in hunne betrekkingen met *Frankrijk* en *Engeland* eene zeer gunstige verandering scheen te brengen. Nog steeds was men eenig wantrouwen blijven koesteren omtrent de gezindheid van HENDRIK IV, wiens verzoening met den paus het vermoeden wettigde, dat hij eerlang ook met de Spanjaarden vrede zou sluiten. Toen *Hulst* door ALBERTUS belegerd werd, had men de hoop gevoed dat een Fransch leger terstond tot ontzet zou opdagen; en men weet het openlijk aan des konings werkeloosheid, dat de gewigtige vesting was verloren gegaan [2]. De vriendschappelijke verhouding met *Engeland* scheen nog ernstiger gestoord te zullen worden. In het voorjaar had ELIZABETH op grond van de herhaalde ondersteuning, door de Republiek aan HENDRIK IV bewezen, op nieuw de terugbetaling harer voorschotten geëischt, en het scheen dat zij vast besloten was de verontschuldigingen der Staten niet langer voor goede munt op te nemen. Te vergeefs had men gepoogd haar door de belofte eener jaarlijksche aflossing van *f* 240,000, zoolang de oorlog duurde, tevreden te stellen, en tevens tot voldoening van haren koninklijken trots tegenover de burgerlijke regenten van een republikeinschen staat aangeboden, dat telken jare een aanzienlijk gezantschap de dankbaarheid der Staten voor hare hooge gunst zou komen betuigen [3]. De berigten omtrent de uitrusting der Spaansche vloot, voor wier geduchte magt de koningin eene vrees koesterde, die zelfs na den ondergang der Onoverwinnelijke armade niet ongegrond mogt heeten, bragten echter in dezen toestand eene gunstige verandering. ELIZABETH begreep dat zij welligt andermaal de krachtige medewerking der Staatsche oorlogschepen zou behoeven, om haar gebied voor den inval van een Spaansch leger te vrijwaren, en drong niet verder op hare eischen aan. Intusschen had de koning van *Frankrijk* eene poging aangewend om zich door een nader verbond aan hare wispelturigheid in het verleenen van onderstand te onttrekken, en tevens eene unie der voornaamste Protestantsche staten tegen *Spanje* tot stand te brengen, waarop reeds meermalen zoowel door hem als nog onlangs door den koning van *Schotland* was aangedrongen [4].

Wantrouwen der Staten omtrent de gezindheid van HENDRIK IV.

Oneenigheden met ELIZABETH.

---

[1] BORGNET, bl. 233. BENTIVOGLIO, bl. 594. BOR, IV bl. 282 *b*, 293.

[2] BOR, IV bl. 267. VAN REYD, bl. 288.

[3] BOR IV bl. 183, 211, 244. VAN METEREN, f. 373*c*. GROTIUS, p. 262, 263.

[4] Hiervoor, bl. 9. *Resol. v. Holland*, 1588 bl. 758, 169, 188, 194, 228. *Resol. d. Stat. Gen.* 5 Julij 1593.

1596.

De hertog van *Bouillon* was naar *Londen* vertrokken, om met de koningin over een verbond tot gemeenschappelijken aanval en verdediging te onderhandelen, en op den 26[sten] Mei was inderdaad tusschen beide mogendheden een verdrag gesloten, waarin ELIZABETH te eerder bewilligd had, daar het haar bij eene landing der Spanjaarden van den krachtigen bijstand der Franschen verzekerde. De koningin beloofde daarbij vierduizend Engelsche soldaten gedurende zes maanden in *Frankrijk* te onderhouden. Mogt de koning hunne dienst langer behoeven, dan zou hij zelf in hunne soldij moeten voorzien, terwijl hij op zijne beurt gehouden was een gelijk getal troepen naar *Engeland* te zenden, wanneer de koningin die noodig had. Voorts verpligtten zich beide partijen zonder elkanders toestemming geen vrede of bestand te sluiten en andere vorsten en staten over te halen, aan dit verbond deel te nemen [1]. Hoewel de Vereenigde Gewesten hiervoor natuurlijk in de eerste plaats in aanmerking moesten komen, trachtte ELIZABETH aanvankelijk tegen te houden, dat hun die eer bewezen werd. Hare ministers verklaarden dat de Staten krachtens hare vermogende bescherming reeds van zelf in de voordeelen van het bondgenootschap zouden deelen, en dat het voegzaam was uitsluitend vorstelijke personen, en niet de regering eener republiek, tot deelname uit te noodigen [2]. De koning van *Frankrijk*, die de ondersteuning der Staten op hoogen prijs stelde, begreep echter hoeveel gewigt zij aan zulk eene openbare erkenning hunner zelfstandigheid en onafhankelijkheid zouden hechten, en rekende het van belang zich daardoor van hunne krachtige medewerking te verzekeren [3]. Ten gevolge zijner tusschenkomst begaf de hertog van *Bouillon* zich uit *Londen* naar *s' Gravenhage*, om de Vereenigde Gewesten uit te noodigen zich aan den bond aan te sluiten. Op den 28[sten] September deed hij zijn voorstel in eene plegtige vergadering, waarin de leden der Staten-Generaal, der Staten van *Holland* en van den Raad van State tegenwoordig waren. In een bijzonder gesprek met OLDENBARNEVELT had hij den wensch geuit dat men spoedig een besluit mogt nemen, daar hij in *Engeland* vele klagten had vernomen over de langwijlige beraadslagingen der Staten-Generaal, die bij elke nieuwe zaak verpligt waren het gevoelen hunner lastgevers in te winnen [4]. De advokaat had hem eene snelle beslissing toegezegd, en het bleek inderdaad, dat alle gewesten evenzeer met het vereerende voorstel waren ingenomen, hetwelk voor het oog van gansch *Europa* de Republiek tot eene onafhankelijke mogendheid verhief. Reeds den 17[den] October verklaarden alle afgevaardigden volkomen gelast te zijn om met den hertog in onderhandeling te treden.

Verbond tusschen *Frankrijk* en *Engeland*.

De Staten worden uitgenoodigd daaraan deel te nemen.

---

[1] BOR, IV bl. 206—211, 250—265. VAN METEREN, f. 267. VAN REYD, bl. 277.

[2] BOR, IV bl. 256. VAN REYD, bl. 289.

[3] GROTIUS, p. 265.

[4] BOR, IV bl. 258.

1597. Prins MAURITS en de Raad van State, wier gevoelen omtrent deze gewigtige aangelegenheid werd ingewonnen, achtten de aansluiting aan het verbond niet minder wenschelijk, zoodat het verdrag reeds veertien dagen later tot stand kwam. Behalve de zeven Vereenigde Gewesten, *Drenthe* en de Staatsche bezittingen in *Vlaanderen* en *Braband*, waren ook alle steden en provinciën der zuidelijke *Nederlanden*, die zich binnen twee jaren aan de Staten-Generaal zouden aansluiten, in het bondgenootschap opgenomen. Te vergeefs hadden de Staten-Generaal echter getracht het sluiten van den vrede door een der partijen ook van hunne toestemming te doen afhangen. Zoowel de hertog van *Bouillon* als het Engelsche lid van den Raad van State, GEORGE GILPIN, verklaarden dit punt, waaromtrent zij geen bepaalden last hadden ontvangen, niet te kunnen toegeven [1]. Te eerder zag men dit over het hoofd, daar op denzelfden dag insgelijks een afzonderlijk traktaat met *Frankrijk* werd gesloten, waarbij bepaald werd dat de legers van HENDRIK IV en MAURITS in het volgende voorjaar gereed zouden zijn om gemeenschappelijk den vijand aan te tasten. Bovendien zouden de Staten den koning in 1597 met 4000 man bijstaan, voor wier onderhoud zij zich verbonden eene som van *f* 450,000 op te brengen. Mogt de vijand zijne hoofdmagt tegen de Vereenigde Gewesten rigten, dan zouden die hulptroepen teruggezonden en de Staten bovendien door 5000 man Fransche troepen ondersteund worden. Voorts werden de vroegere traktaten met *Frankrijk* bekrachtigd en de wederzijdsche vrijheid van handel en scheepvaart door nieuwe bepalingen uitgebreid. Het verdient opmerking, dat aan de belangen van het huis van *Oranje* een afzonderlijk artikel werd gewijd, hetwelk aan de verdiensten van den prins van *Oranje* herinnerde, die »de grondslagen had gelegd van den weerstand tegen de Spaansche dwingelandij tot bescherming van de vrijheid, regten en privilegiën van *Nederland*, en de gemeene zaak tot zijn overlijden toe met al zijn vermogen, met veel moeite, arbeid, zwarigheid en verlies van goed en bloed," had gehandhaafd. Uit hoofde van deze onwaardeerbare verdiensten en groote opofferingen verklaarde de koning van *Frankrijk* zich, ook voor zijne opvolgers, te verbinden de weduwe, kinderen en nazaten van den prins altijd te zullen begunstigen, en hen bij te staan om hunne bezittingen terug te erlangen, hunne verliezen te vergoeden en hunne regten te handhaven [2].

Zij sluiten bovendien een afzonderlijk traktaat met *Frankrijk*.

Het sluiten van deze beide verdragen met *Frankrijk* en *Engeland* verwekte groote blijdschap in de Vereenigde Gewesten [3] en werd door openbare vreugdeblijken gevierd. Men meende thans van de krachtige medewerking der meest gewenschte bondgenooten

---

1 BOR, IV bl. 267*a*.

2 BOR, IV bl. 250—267, 313, 316. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 25.

3 *Res. v. Holland*, 1596, bl. 436: »dat de voorsz. saake ons ten hoogsten aangenaam is en ter herten gaat, als strekkende tot grooter eere en dienst der selver Landen."

in den strijd tegen *Spanje* verzekerd te zijn, en stelde zich de schoonste uitkomst voor van de unie der protestantsche Staten, waarin de Republiek als onafhankelijke mogendheid eene waardige plaats zou bekleeden. Voorzeker vermoedde destijds niemand, hoe spoedig deze begoocheling zou wijken, om voor de grievende ondervinding plaats te maken, dat diergelijke traktaten alleen dan tegen het eigenbelang bestand zijn, wanneer de eene partij de magt bezit om de andere des noods met geweld tot de getrouwe naleving te noodzaken. Weldra bleek het dat koningin ELIZABETH weinig gezind was de plegtig bezworene voorwaarden van het verdrag te vervullen. Zij toonde zich ontevreden, dat de Staten HENDRIK IV met zulke aanzienlijke geldsommen ondersteunden. Zij draalde met het voldoen aan hare verpligting, om het Fransche leger met Engelsche troepen te versterken, en weigerde hare medewerking om den koning van *Denemarken* en andere Duitsche vorsten tot deelneming aan het bondgenootschap over te halen. Ook kreeg men spoedig de zekerheid dat de koning van *Frankrijk* geenszins zoo afkeerig van den vrede met *Spanje* was, als zijne herhaalde betuigingen regt gaven te gelooven. HENDRIK IV begreep beter dan de Staten, welken geringen waarborg het pas geslotene verdrag voor eene krachtige ondersteuning van de zijde van *Engeland* opleverde, en verlangde aan zijn door langdurige burgeroorlogen geteisterd land rust en orde terug te geven. Te laat zagen de Staten in, dat zij bij het verbond met hunne magtige naburen eer verloren dan gewonnen hadden. Niet minder afhankelijk van beider welwillendheid, niet krachtiger door beide beschermd, hadden zij zich ten behoeve van HENDRIK IV tot eene zeer bezwarende geldelijke ondersteuning verbonden, die welligt, als de Fransche koning met *Spanje* vrede sloot, binnen korten tijd zou blijken doelloos verspild te zijn, terwijl de ijverzucht der koningin van *Engeland* daardoor slechts nieuw voedsel zou hebben gekregen [1].

1597.

Teleurstelling ten opzigte der gevolgen van beide traktaten.

Intusschen had de aartshertog, hoezeer door geldgebrek belemmerd, geen middel nagelaten om de Staatschen afbreuk te doen en hunne onafgebrokene strooptogten in *Braband* te stuiten. Zijne ondernemingen werden echter geenszins met hetzelfde geluk bekroond, hetwelk hem in den vorigen veldtogt ten deel was gevallen. Een aanslag op *Vere* werd in December bij tijds ontdekt, en kostte den Schotschen kapitein JAMES WIMES, die daartoe verraderlijk de hand had geleend, het hoofd [2]. Weldra trof den aartshertog een veel gevoeliger slag. Hij had zijn leger, hetwelk vooral bij het beleg van *Hulst* aanmerkelijk gedund was, door nieuwe wervingen versterkt, en te *Turnhout* eene magt van 4000 voetknechten en 500 ruiters, allen geoefende soldaten, onder bevel van den graaf DE VARAS bijeen getrokken, om de bezettingen van *Geertruidenberg*

De aartshertog trekt een leger te *Turnhout* bijeen.

---

1 BOR, IV bl. 324. VAN REYD, bl. 289. GROTIUS, p. 265. *Res. v. Holland* 1596, bl. 439, 467.

2 BOR, IV bl. 282. VAN METEREN, f. 376 *d*.

1597. en *Breda* in toom te houden. De nabijheid dezer krijgsmagt kwam prins MAURITS echter gevaarlijk voor. Zijn eergevoel duldde niet, dat de vijand zich ongemoeid op de grenzen legerde, en hij besloot de Spaansche troepen onverhoeds aan te tasten. In het diepste geheim gaf hij de noodige bevelen, om uit onderscheidene garnizoenen 5000 man voetvolk, 800 ruiters en vier stukken geschut in den omtrek van *Geertruidenberg* te vereenigen. Volgens eene krijgsorder, den 13^{den} Januarij 1597 te *'s Gravenhage* aan de ritmeesters der onderscheidene kornetten medegedeeld, waren de ruiters thans voor het eerst met karabijnen gewapend [1], waarvan de prins zich in het veld eene betere uitwerking voorspelde dan van de lansen, die tot op dien tijd in gebruik waren geweest [2]. Eerst toen de troepen op den 23sten Januarij naar *Turnhout* waren opgerukt, werd de onderneming door den Raad van State [3] aan de Staten-Generaal medegedeeld. Daar de doorweekte grond geen snellen voortgang gedoogde, kwam MAURITS eerst tegen den avond te *Ravels*, op een uur afstands van de vijandelijke legerplaats, en liet zijn volk op het veld overnachten, om bij het aanbreken van den dag de Spanjaarden aan te tasten. De graaf DE VARAS, een jong en onervaren veldheer, had reeds op het eerste gerucht der nadering van een onbekend aantal Staatsche troepen besloten zich naar *Herenthals* terug te trekken, daar hij zich in het openliggende *Turnhout* niet langer veilig achtte. In plaats van onze krijgslieden, afgemat door den langdurigen en moeijelijken marsch en verkleumd door den guren winterregen, onverwijld op het lijf te vallen, gaf hij het bevel tot den aftogt, zoodra de flikkerende wachtvuren hem van hunne nabijheid verwittigden. De bagaadje werd met eenig voetvolk vooruit gezonden. Daarop volgden tegen vier ure in den ochtend de overige troepen met stille trom. Op deze wijze hoopte de graaf DE VARAS *Herenthals* te bereiken, zonder door prins MAURITS ingehaald te worden.

MAURITS rukt met eenige troepen derwaarts,

Zoodra deze den aftogt der Spanjaarden vernomen had, besloot hij hen na te zetten. Daar de wegen vol water stonden, ging de togt langzaam voort, tot men aan eene beek kwam, die zoozeer gezwollen was dat de paarden tot den zadel in het water gin-

[1] De order hield in, dat de nieuwe wijze van wapening op den tienden April algemeen moest zijn ingevoerd; doch uit het *Warachtich Discours van de Heerlicke victorie* enz. *Ghedruckt Anno* 1597 *den thienden Februarij* blijkt dat de ruiters, die dezen togt mede maakten, reeds van karabijnen voorzien waren, en dat men aan deze omstandigheid de overwinning voor een groot deel toeschreef. VAN METEREN, f. 378 *d* heeft de woorden van genoemd *Discours* bijna letterlijk overgenomen.

[2] BOR, IV bl. 301. Deze verandering gaf bovendien het voordeel, dat de ruiterij vlugger werd in hare bewegingen.

[3] Verkeerdelijk meldt BOR IV bl. 301 dat ook deze buiten het geheim was gehouden. Zie VAN DER KEMP, t. a. p. bl. 167 (72).

D. A. Pieduzzi del. J. F. C. Reckleben sculps.

DE SLAG BIJ TURNHOUT.

gen, terwijl eene smalle brug slechts aan voetgangers den overtogt verleende. De vijand, die met groote moeite dit beletsel te boven was gekomen, had hier eenige musketliers in hinderlaag gelegd, om de Staatschen tegen te houden, indien zij hunne vervolging nog verder mogten voortzetten. De meeste bevelhebbers achtten het gevaarlijk verder te trekken, daar de vijand aan hunne troepen groote verliezen kon toebrengen, eer zij aan den anderen oever in orde waren geschaard. De stoutmoedige ritmeester MARCELIS BAX en FRANCIS VERE waren echter van oordeel dat het schande zou zijn den vlugtenden vijand ongedeerd te laten ontkomen. Prins MAURITS, die in hun gevoelen deelde, doch zich de daarmede verbondene bezwaren geenszins ontveinsde, liet eerst tweehonderd scherpschutters de beek overtrekken, om 's vijands achtergelatene posten van achter de hoogten en struiken te verdrijven, en besloot toen alleen met zijne ruiterij den vijand na te zetten, terwijl het voetvolk zoo spoedig mogelijk volgen zou. Omstreeks 11 ure in den morgen op de *Tieltsche* heide gekomen, had de prins de Spanjaarden bereikt en kon hunne slagorde waarnemen. Het voetvolk trok in vier regimenten op, ongeveer honderd schreden van elkander verwijderd, terwijl de piekeniers zich in het midden bevonden, en door de muskettiers als omzoomd werden [1]. Hun linker flank werd door een bosch en een kleinen stroom gedekt, terwijl de ruiterij den regtervleugel beschermde. Aan het eind der heide had men een smallen weg in het gezigt, waarin de bagaadje zich reeds bevond. Zoo de vijand dezen weg kon bereiken, was de gelegenheid, om hem met voordeel aan te tasten, verloren. Niettegenstaande het Staatsche voetvolk nog verre achter was, liet MAURITS thans het teeken tot den aanval geven. Met onstuimigen aandrang storten de ruiters zich op de vijandelijke regimenten. De muskettiers, door dien onverhoedschen aanval verrast, schieten te vroeg en gelijktijdig af, en eer de piekeniers zich in orde stellen en hunne lange speren vellen kunnen, zijn de Staatschen op onderscheidene plaatsen ingebroken. Te vergeefs beproeft de Spaansche ruiterij onder NICOLA BASTA het voetvolk te hulp te komen: zij wordt door de graven van *Hohenlo* en *Solms* teruggeslagen, en de dood van den graaf DE VARAS, die bij den eersten aanval sneuvelt, vermeerdert de verwarring. Vreeselijk was nu de slagting. Aan alle zijden besprongen, drong de vijand in verwarring naar den engen weg, die door zijne wagens versperd was, en strekte bijkans tot weerlooze prooi aan de schoten en sabelhouwen der Staatschen. Niettemin scheen de krijgskans zich onverwachts ten gunste der Spanjaarden te wenden. Terwijl een gedeelte der Staatschen, tuk op roof en niet twijfelende aan de overwinning, zich reeds op des vijands bagaadje had geworpen, verzamelde BASTA een veertigtal zijner ruiters en viel op

1597.
en vervolgt den terugtrekkenden vijand.

Veldslag bij *Turnhout.*

---

[1] Dit was de gewoonte bij het marscheren. In slagorde schaarden de muskettiers zich op de vleugels. Vgl. J. P. DE BORDES, *Maurits, prins van Oranje, de hervormer van het krijgswezen*, in het tijdschrift *het Vaandel*, VI[e] Jaargang (1857) bl. 637—654.

1597. de plunderaars aan, die onmiddellijk den teugel wendden en vlugtende over het slagveld renden. Te vergeefs zag MAURITS naar zijne reserve om, die door den ritmeester PARKER ten gevolge van een misverstand [1] insgelijks in den strijd was gevoerd. Alle overige troepen waren nog met den vijand slaags en te veel verstrooid om zich spoedig te kunnen verzamelen. Het scheen in het geheel niet onmogelijk dat een stoutmoedige aanval van den Spaanschen bevelhebber de Staatschen in verwarring brengen en aan de zijnen den moed hergeven zou. Nog hadden de Spanjaarden verreweg de overmagt, en het ergste was te vreezen, wanneer de vlugtelingen aan het naderende voetvolk hunnen schrik konden mededeelen. Op dit hagchelijke oogenblik stond de prins bijna alleen, door eene menigte krijgsgevangenen omringd, die om genade smeekten, terwijl het geschreeuw der strijdenden zich met het gekerm der gekwetsten vermengde, en het geweldige geschal der trompetten, die zich op verschillende punten te gelijk deden hooren, het oorverdoovende gedruisch en de wanorde vermeerderden. Zijne tegenwoordigheid van geest begaf hem echter niet. Met moeite een twintigtal der vlugtenden om zich verzameld hebbende, bood hij moedig het hoofd aan de ruiters van BASTA en bragt hen tot staan. Nu kwamen ook andere bevelhebbers den prins te hulp, zoodat de vijand allen tegenstand opgaf en de zege verder onbetwist liet. Zoo was, door MAURITS' onverschrokkenheid en beleid, in minder dan een half uur de overwinning behaald. Achthonderd ruiters hadden, met het geringe verlies van een tiental dooden en gekwetsten, een leger van bijna 5000 man op de vlugt gedreven en grootendeels vernietigd. Daar de Staatschen, in het oogenblik van verwarring, door den vernieuwden aanval van BASTA ontstaan, bijna al hunne gevangenen hadden afgemaakt, lieten de Spanjaarden meer dan 2000 dooden op het slagveld. Vijfhonderd gevangenen, benevens het grootste gedeelte der bagaadje en acht en dertig vaandels bleven in handen der overwinnaars. Na een uur toevens, nam de prins den terugtogt aan. Het kasteel van *Turnhout*, nog denzelfden avond door zijne troepen ingesloten, werd den volgenden dag bij verdrag overgegeven en van eene Staatsche bezetting voorzien. Van hier zond MAURITS het lijk van den graaf DE VARAS aan den aartshertog terug. Den 28sten Januarij kwam hij in *'s Gravenhage*, alwaar de Staten-Generaal, de Raad van State en de Staten van *Holland* hem terstond kwamen begroeten en geluk wenschen. Vreugdevuren en klokkengelui, kanongebulder en openbare dankstonden verkondigden in alle steden der Vereenigde Gewesten de blijdschap der ingezetenen over eene zoo schitterende zegepraal, gelijk de Staten gedurende den ganschen krijg nog nimmer behaald hadden, en die te gewigtiger scheen, daar men de hoop kon voeden dat de aartshertog door het verlies

[1] MAURITS had aan PARKER last gegeven met één der vier reserve kornetten eenen aanval te doen, en de drie overige achter te laten, doch daar onder het spreken het geopend vizier van 's prinsen helm was toegevallen, had PARKER hem verkeerd verstaan.

van zoovele zijner beste soldaten belet zou worden vroeg in het voorjaar te velde te komen [1]. 1597.

Inderdaad was de nederlaag bij *Turnhout* voor ALBERTUS een zware slag. Bovendien liep een groot gedeelte zijner troepen, ten gevolge van de wanbetaling der soldij, uiteen, terwijl de overige op onderscheidene plaatsen aan het muiten sloegen. Een onverwacht en gewigtig voordeel deed echter weldra zijnen moed herleven. Op den 11^{den} Maart werd *Amiens*, de hoofdstad van *Picardië*, en een der sterkste plaatsen van *Frankrijk*, door den onversaagden bevelhebber van *Dourlans*, HERNANDO TELLEZ DE PORTOCARRERO, bij verrassing ingenomen. Diep ter neder geslagen over het verlies dier gewigtige grensvesting, wier bezit voor de veiligheid van *Parijs* onmisbaar was, besloot HENDRIK IV haar tot elken prijs te herwinnen [2]. Terstond zond hij den maarschalk DE BIRON met eenige troepen derwaarts, om de stad te berennen, en kwam zelf in Junij in de legerplaats, om het beleg met alle kracht voort te zetten. Nu begreep de aartshertog, die middelerwijl te vergeefs eenige aanslagen op *Schenkenschans*, *Steenwijk*, *Bergen-op-Zoom* en *Geertruidenberg* beproefd had [3], ook van zijne zijde niet langer stil te kunnen zitten. In de hoop dat een huwelijk met FILIPS' dochter ISABELLA hem eerlang voor zijne opofferingen schadeloos zou stellen, verkocht en verpandde hij zijne kleinodiën, om troepen te kunnen werven, en bragt eene krijgsmagt van 18000 voetknechten en 3000 ruiters bijeen, aan wier hoofd hij in het laatst van Augustus naar *Frankrijk* toog. In het midden der volgende maand kwam hij in het gezigt der Fransche legerplaats. Daar zijne voornaamste bevelhebbers echter van oordeel waren dat het Spaansche leger te zwak was om de Franschen met hoop op eene goede uitkomst aan te tasten, en HENDRIK IV, veilig achter zijne verschansingen, eenen slag in het open veld vermeed, trok ALBERTUS weldra onverrigter zake terug. De bezetting van *Amiens*, die zich met uitstekende dapperheid verdedigde, doch reeds den derden September haren wakkeren bevelhebber PORTOCARRERO bij eenen uitval verloren had, gaf daarop de vesting aan den koning over [4].

Calais wordt door de Spanjaarden ingenomen, doch weder door HENDRIK IV veroverd.

Het leger der Staten-Generaal kwam dit jaar eerst laat te velde. De belangrijke geldsommen, die tot voldoening aan het traktaat met *Frankrijk* derwaarts gezonden werden, hadden de Generaliteitskas uitgeput, daar verscheidene gewesten zich op nieuw

Oneenigheden tusschen de Vereenigde Gewesten en slechte opbrengst der oorlogslasten.

[1] BOR, IV bl. 299, 301—304. VAN METEREN, f. 378. VAN REYD, bl. 302. CARNERO, p. 402. CAMPANA, III p. 98. J. BOSSCHA, *Neêrlands heldendaden te land*, I (1834) bl. 325—333. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 25—29, 167—171. *Res. v. Holland*, 1597, bl. 24, 25, 29.

[2] *Mémoires de* SULLY, III p. 103.

[3] BOR, IV bl. 314, 320, 369, 402.

[4] CARNERO, p. 403—419. CAMPANA, III p. 100—115. BOR, IV bl. 318.

1597. traag en onwillig betoonden in het opbrengen van hun aandeel in de oorlogslasten. Ten gevolge der geschillen met *Holland* over de convoijen en licenten, waaraan echter gelukkig dit jaar door de nieuwe regeling van het admiraliteits-wezen een einde kwam [1], hield *Zeeland* zijne quote geruimen tijd terug [2]. De Gedeputeerde Staten van *Friesland* beklaagden zich over de verkorting hunner regten door de Staten-Generaal, die de bezettingen van *Coevorden*, *Bourtange* en *Bellingwolder Zijl* zonder hunne voorkennis en goedkeuring verlegd hadden, en bovendien naar hunne meening den stadhouder te veel gezag toekenden [3]. Ook deze twist belemmerde de goede verstandhouding tusschen de Vereenigde Gewesten en stond aan eene krachtige zamenwerking in den weg. *Groningen* en de *Ommelanden* waren nog steeds bij de Generaliteit in schuld en buiten staat hunne achterstallen aan te zuiveren [4]. *Gelderland*, *Overijssel* en *Drenthe*, hoezeer bijna geheel aan den vijand ontrukt, droegen nog uiterst weinig tot verligting der overige provinciën bij [5]. Niet weinig werd deze toestand verergerd door ELIZABETH's ijverzucht, die niet dulden kon dat de Staten HENDRIK IV meer dan haar schenen te begunstigen, en niet slechts de uitrusting van tien oorlogschepen en vijftien dubbele vliebooten vorderde tot ondersteuning harer zeemagt, waarmede zij den koning van *Spanje* andermaal op zijn grondgebied ging bestoken, maar ook duizend man harer hulptroepen onder VERE naar *Engeland* terug deed keeren. In deze omstandigheden hadden de Staten-Generaal het raadzaam geacht af te wachten, of eene ernstige hervatting van den krijg op *Frankrijk*'s grondgebied hen ook in staat zou stellen met een klein leger eenige voordeelen te behalen, zonder 's vijands gansche magt naar hunne grenzen te trekken [6]. Zoo was de zomer reeds aangevangen, eer de Raad van State in overleg met de beide stadhouders een plan voor den veldtogt dezes jaars beramen kon. Niettemin was prins MAURITS in Mei met eenige troepen uit *Nijmegen* vertrokken, om *Venlo* te verrassen, doch had zijn voornemen door den wakkeren tegenstand der bezetting verijdeld gezien. Ook in *Braband* was de Staatsche ruiterij minder gelukkig dan vroeger in hare strooptogten geslaagd, en had door eenen uitval der bezetting van *'s Hertogenbosch* een groot verlies geleden [7]. Het beleg van *Amiens*

Mislukte aanslag op *Venlo*.

[1] Hiervoor D. III St. 1 bl. 396—398.

[2] BOR, IV bl. 328, 385. VAN REYD, bl. 310. Vgl. *Res. v. Holland*, 1597, bl. 134—139, 204.

[3] BOR, IV bl. 238—244, 267—282.

[4] BOR, IV bl. 325. *Res. v. Holland*, 1597, bl. 375.

[5] BOR, IV bl. 404.

[6] BOR, IV bl. 329. VAN REYD, bl. 309. *Res. v. Holland*, 1597, bl. 140, 271, 306.

[7] BOR, IV bl. 319, 328. Bij den aanval op *Venlo* sneuvelde de wakkere MATTHIJS HELT, die aan

door de Franschen, waardoor de aartshertog genoopt werd zijne gansche krijgsmagt derwaarts te wenden, opende echter zulk eene gunstige gelegenheid om den vijand afbreuk te doen, dat de aansporing van den Franschen gezant DE BUZANVAL naauwelijks noodig was om de Staten tot vernieuwde inspanning hunner krachten op te wekkèn. Afgevaardigden uit de Staten-Generaal en den Raad van State vertrokken naar de achterlijke gewesten, om op de onverwijlde uitbetaling der verschuldigde gelden aan te dringen [1]. Hoezeer niet geneigd het geringste deel hunner vermeende regten aan het algemeene belang af te staan, begrepen de Staten van *Friesland* en *Zeeland* echter, dat zij de oprigting van eene legermagt niet langer door de terughouding hunner quote's mogten beletten [2]. Binnen korten tijd waren de noodige gelden bijeen, en in het begin van Augustus verzamelden zich 7000 voetknechten en 1200 ruiters op MAURITS' bevel in den omtrek der *Schenkenschans*, alwaar tevens eene menigte schepen met 40 stukken geschut benevens een aanzienlijken voorraad van krijgsbehoeften werden aangevoerd. Ook had men eenige kurken bruggen gereed gemaakt, die door den prins waren uitgevonden, en uitmuntend geschikt bleken te zijn om bij de bestorming eener vesting eenen weg over de nog ongedempte gracht te banen [3]. Daar de Staten der onderscheidene gewesten niet minder dan in vorige jaren het plan van den veldtogt naar hunne bijzondere inzigten wenschten te wijzigen, lieten de Staten-Generaal het gansche beleid aan de beide stadhouders en den Raad van State over, en weigerden zelfs Gedeputeerden te velde te benoemen, niettegenstaande MAURITS hen daartoe had uitgenoodigd [4]. De prins besloot, in overleg met zijne raadslieden, met het beleg van *Rhijnberk* aan te vangen, daar het hem na de bemagtiging dier stad gemakkelijker zou vallen de Spanjaarden uit alle plaatsen te verdrijven, die zij nog in *Gelderland* en *Overijssel* bezaten. Na in het voorbijgaan het kasteel te *Alphen* bij verdrag ingenomen te hebben, sloeg hij zich den 10^{den} Augustus voor *Rhijnberk* neder. In het leger bevond zich, behalve de graven van *Hohenlo*, van *Solms*, WILLEM LODEWIJK, ERNST en LODEWIJK GUNTHER van *Nassau*, ook de dertienjarige FREDERIK HENDRIK, die zich

1597.

MAURITS komt in Augustus te velde en verovert *Rhijnberk*,

---

den aanslag van HERAUGIÈRE op *Breda* deel genomen, en op dien togt, zijn hoesten niet kunnende bedwingen, zijnen ponjaard aan zijne makkers had aangeboden, met dringend verzoek hem te doorsteken, indien zij vreesden dat het geluid hen verraden zou. Later had hij de schans te *Noorddam* heldhaftig verdedigd. Zie hiervoor D. III St. I bl. 410, 413.

[1] BOR, IV bl. 326, 328.

[2] De Staten van *Zeeland* verklaarden »noch voor dese reyse te postponeren alle redenen van weygeringe, hoe evident die ook mogen zijn." BOR, IV bl. 328. Vgl. *Res. v. Holland*, 1597, bl. 239.

[3] BOR, IV bl. 330.

[4] VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 176 (90).

1597. sedert 1594 aan de hoogeschool te *Leiden* met de beoefening der wetenschappen had bezig gehouden [1], en thans onder MAURITS' oog zijn eersten krijgstogt ging volbrengen. Naauwelijks was het leger genoegzaam verschansd, of de loopgraven werden geopend en een geweldig vuur tegen de stad gerigt. Niettegenstaande graaf HERMAN VAN DEN BERG met eene Spaansche legermagt van 2500 man in de nabijheid was, wachtte de bezetting den storm niet af, en gaf de vesting bij de tweede opeisching op den 20sten Augustus over.

Nadat *Rhijnberk* voldoende bevestigd was, en de afgezanten van den keurvorst van *Keulen*, die de teruggave der stad kwamen vorderen, door MAURITS naar de Staten-Generaal verwezen waren, trok het leger naar *Meurs* [2], hetwelk door den graaf VAN DEN BERG met eene talrijke bezetting voorzien en goed versterkt was. Gebrek aan krijgsvoorraad noopte echter den Spaanschen bevelhebber DE MIRANDA reeds den tweeden September tot de overgave. Ter wille zijner eer verzocht hij het eenige veldstuk, dat zich in de stad bevond, te mogen medenemen, hetgeen MAURITS hem lagchende toestond, onder voorwaarde dat hij er geen Staatsche vestingen mede beschieten zoude. Vernemende dat graaf FREDERIK VAN DEN BERG van de afwezigheid der Friesche krijgsbenden gebruikt maakte, om met de bezettingen van *Lingen* en andere plaatsen in de *Zevenwolden* te stroopen, keerde de prins na dezen uitstap op *Duitschland's* grondgebied in *Gelderland* terug, en sloeg den elfden September het beleg voor *Groenlo*. Binnen weinige dagen was de stad aan alle zijden door schansen omringd, waaruit zij door een onafgebroken vuur hevig geteisterd werd. Driemalen veroorzaakten de vuurballen, die door den bekwamen vuurwerkmaker JAN BOUVIER vervaardigd en uit het geschut naar binnen geworpen werden, een fellen brand, waardoor eene menigte huizen in de asch werden gelegd. De dappere bezetting, die door herhaalde uitvallen de belegeraars veel schade berokkend en zich uitstekend verdedigd had, gaf de vesting eerst op den 27sten September over, toen acht mijnen gereed waren om te spelen en het Staatsche leger het teeken tot den storm verwachtte.

Meurs,

Groenlo,

Van *Groenlo* trok prins MAURITS naar *Bredevoort*, eene plaats in het graafschap *Zutphen*, die veertig jaren te voren door den befaamden partijganger MAARTEN VAN ROSSUM van behoorlijke wallen en grachten voorzien was, en bovendien in een moeras lag, hetwelk slechts aan twee zijden langs een smallen weg den toegang vergunde. Bouwende op deze gunstige omstandigheid, die een geregeld beleg bijkans onmogelijk scheen te maken, en door graaf FREDERIK VAN DEN BERG met de hoop op ondersteuning

---

[1] M. SIEGENBEEK, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool*, 1829, I bl. 65.

[2] De stad en het graafschap *Meurs* waren reeds in 1594 door de gravin weduwe van *Nieuwenaer* en *Meurs* aan prins MAURITS afgestaan. WAGENAAR, *Vad. Hist.* VIII bl. 471.

gevleid, sloeg de zwakke bezetting, slechts tweehonderd man sterk, op stouten toon de opeisching af. Terstond liet MAURITS aan drie zijden de loopgraven openen, waartoe de weeke grond met takkebosschen en zandzakken bevestigd werd. In acht dagen was men tot aan de gracht genaderd, terwijl het geschut eene wijde bres in den muur had gemaakt. Thans gaf MAURITS aan het bootsvolk, dat gewoonlijk voor het vervoer van het geschut en andere zware lasten gebruikt werd, bevel eene kurken brug naar de gracht te slepen en daarover te leggen. Zonder zich om den kogelregen te bekommeren, die van de wallen op hen nederdaalt, volvoeren de onversaagde matrozen den hun opgedragen last, doch naauwelijks is de weg tot de vesting gebaand, of zij kunnen het teeken tot den storm niet afwachten, maar vliegen naar den overkant en beginnen de pallissaden af te breken, die hen nog van de belegerden scheiden. Op dezen onverwachten aanval geenszins voorbereid, gaven deze thans den moed verloren en staken de hoeden omhoog, ten teeken dat zij in onderhandeling wilden komen. Het was echter te laat. Reeds waren eenige soldaten de bootslieden gevolgd, en hadden de bres beklommen. Aan geen verderen tegenstand denkende, vlood de bezetting op het kasteel en gaf zich op genade aan prins MAURITS over, die haar het leven schonk. De stad werd echter geplunderd, en ten gevolge van een toeval grootendeels verbrand. 1597. *Bredevoort*,

Thans ontzonk aan de nog overgeblevene Spaansche troepen in *Overijssel* de moed, om tot het uiterste te volharden. Door een zegevierend leger bedreigd, en zonder hoop op ontzet, begrepen zij dat noch hunne eer noch des konings belang eene verdediging eischte, die geen ander gevolg kon hebben dan hen aan de wraakzucht der overwinnaars prijs te geven. De bezetting van *Enschede*, die op den 18^{den} October de staatsche krijgsmagt voor hare wallen zag, verklaarde bij de eerste opeisching bereid te zijn de vesting over te geven, indien het bleek dat MAURITS zijn geschut had medegevoerd. De prins stond toe dat twee officieren zich persoonlijk daarvan overtuigden, waarop *Enschede* den volgenden morgen door de Spanjaarden ontruimd werd. Om geen tijd te verliezen, had MAURITS des nachts den weg naar *Oldenzaal* laten verkennen, zoodat hij reeds tegen den middag van denzelfden dag voor die stad kwam. Aanvankelijk scheen het garnizoen gezind hardnekkigen tegenweer te bieden; doch naauwelijks was eenig geschut in batterij gesteld of het trad in onderhandeling en trok reeds den 22sten October uit. Den vorigen dag had *Ootmarsum*, werwaarts de prins eenige troepen had gezonden, na drie losbrandingen uit de vier medegevoerde kanonnen zich insgelijks overgegeven. In overleg met de afgevaardigden van den Raad van State en van de Staten van *Overijssel*, die zich in het leger bevonden, besloot MAURITS *Enschede* en *Ootmarsum* te ontmantelen, en alleen in *Oldenzaal*, welks vestingwerken zich in den besten toestand bevonden, garnizoen te laten. *Enschede*, *Oldenzaal*, *Ootmarsum*,

Nog ééne vesting moest echter aan den vijand ontrukt worden, zoo de oostelijke grenzen der Vereenigde Gewesten volkomen van de gedurige invallen en strooptogten

1597. zijner troepen bevrijd zouden zijn. Reeds geruimen tijd hadden de Spanjaarden zich in *Lingen* [1] in het bisdom *Munster* genesteld, en graaf FREDERIK VAN DEN BERG, des konings stadhouder in *Overijssel*, had van die stad zijn hoofdkwartier gemaakt en besloten haar zelf te verdedigen. Want hoewel de aartshertog hem geschreven had, dat hij op geen ontzet moest rekenen, en derhalve alleen bedacht moest zijn goede voorwaarden te bedingen, ten einde zijn persoon en zijne troepen voor den koning te sparen [2], was hij niet gezind aan zijnen neef MAURITS [3] eene gemakkelijke zege te gunnen. Op den 28sten October kwam het Staatsche leger voor *Lingen*, hetwelk door een sterk kasteel en verscheidene ravelijnen beschermd, door uitgelezene troepen bezet en van alle benoodigdheden ruimschoots voorzien was. Daar de prins begreep dat graaf FREDERIK niet reeds op het gezigt der Staatsche kanonnen den moed zou laten zakken, achtte hij eene opeisching overbodig, liet de stad aan alle zijden door schansen omringen, de loopgraven openen en zijn geschut in batterij stellen. De bezetting bood hardnekkigen wederstand, en betwistte hem elken voet gronds; doch het beleid, waarmede MAURITS het beleg bestuurde en de dapperheid zijner soldaten kwamen elk bezwaar te boven. Op den 12den November waren de belegeraars reeds op drie plaatsen over de gracht gekomen, die met buitengewone inspanning en ten koste van veel menschenlevens grootendeels was uitgedroogd, en hadden met het ondermijnen van den wal eenen aanvang gemaakt. Thans liet MAURITS de vesting opeischen. Graaf FREDERIK trad terstond in onderhandeling en nam het hem aangebodene eervolle verdrag

en *Lingen*. zonder bedenken aan. Even als de bezettingen der reeds veroverde vestingen mogten zijne troepen met vaandels, wapenen en bagaadje uittrekken, mits bij eede belovende dat zij in drie maanden niet aan deze zijde van den *Rhijn* zouden dienen [4].

Edelmoedigheid van MAURITS jegens den vijand. Deze gunstige voorwaarden stelden den prins echter aan veel berisping bloot. Door het gansche land keurde men het af, dat hij den vijanden, wier dappere tegenweer zooveel geld en bloed had gekost, met het leven ook de vrijheid geschonken had, terwijl grootere gestrengheid waarschijnlijk meer schrik verspreid en hen spoediger tot onderwerping gebragt zou hebben [5]. Doch prins MAURITS was afkeerig van noodeloos

---

1 Het graafschap *Lingen* had aan prins WILLEM van *Oranje* behoord, als een leen van *Overijssel*, en werd thans door MAURITS als zijn eigendom beschouwd. Zie WAGENAAR, *Vad. Hist.* VIII bl. 474.

2 VAN REYD, bl. 315.

3 Zie hiervoor D. III St. 1 bl. 438 (1).

4 BOR, IV bl. 344—349, 358—370. VAN REYD, bl. 310—315. CARNERO, p. 419—421. CAMPANA, III p. 117—119. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 31—35, 175—181.

5 VAN REYD, bl. 315.

bloedvergieten. Wel was de krijg het geliefkoosde tooneel zijner werkzaamheid; maar zijn ridderlijke geest bleef vreemd aan den fellen haat, dien velen zijner landgenooten, aan ALVA's schrikbewind gedachtig, nog steeds tegen de Spanjaarden bleven koesteren. Naauwelijks kon hij zich uit zijne vroegste kindschheid den tijd te binnen brengen, waarin de bange worsteling op *Holland's* grondgebied de inspanning van alle krachten vereischte, en de gloeijende wraakzucht, door des vijands wreedheid opgewekt, welligt noodig was om den zinkenden moed der landzaten op te houden en hen voor geen opofferingen te doen terugdeinzen. Vijf en twintig jaren waren sints dien tijd verloopen. Het waren niet meer de beulen van *Naarden* en *Haarlem*, waartegen thans de oorlog werd gevoerd. Het was niet meer een strijd op leven en dood, waarin geen andere keuze was, dan te overwinnen of te sneuvelen. Reeds hadden de Vereenigde Gewesten eene volkomene vrijheid bevochten en hun grondgebied van vijandelijke bezettingen gezuiverd. De opstand had meer en meer het karakter van een gewonen oorlog aangenomen; en MAURITS verlangde daarin de wederzijdsche edelmoedigheid te brengen, die de rampen van den krijg verzacht en zijne afschuwelijkheid vermindert zonder aan de bereiking der beoogde uitkomst in den weg te staan [1]. 1597.

Muiterij in *België*.

Met de verovering van *Lingen* werd de veldtogt van dit jaar besloten. Daar er geruchten liepen dat de aartshertog zich gereed maakte om *Ostende* te belegeren, keerde MAURITS op verzoek der Staten-Generaal terstond naar *'s Gravenhage* terug. Het bleek echter weldra dat die vrees ongegrond was geweest, zoodat het leger de winterkwartieren betrok [2]. Door geldgebrek gekweld, had de aartshertog het gezag over zijne troepen verloren. De verdedigers van *Rhijnberk*, die zich na de verovering dier vesting binnen *Gelder* hadden teruggetrokken, doch aldaar geen soldij bekomen konden, sloegen aan het muiten en sleepten het garnizoen in hunne weerspannigheid mede. Weldra werd dit voorbeeld te *Wachtendonk* gevolgd, van waar de besmetting op *Calais*, *Kamerijk*, *Sluis* en andere steden oversloeg. Op de eene plaats werden de officieren weggejaagd, op de andere maakten zij gemeene zaak met hunne soldaten. Waar de burgerij nog meester was gebleven, daar werden de poorten met niet minder zorg tegen de Spaansche dan tegen de Staatsche krijgsbenden bewaakt; en de regering van *Venlo* aarzelde niet zelfs den aartshertog den toegang binnen hare muren te weigeren, uit vrees dat zijne lijfwacht haar dwingen zou bezetting in te nemen [3].

Aanslagen van ALBERTUS.

In deze omstandigheden was ALBERTUS gedwongen van krachtige maatregelen af te zien, en zich tot geheime ondernemingen te bepalen. In October trachtte hij

[1] Vgl. DE LA PISE, *Histoire des princes d'Orange*, p. 808.

[2] BOR, IV bl. 366. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 181 (102).

[3] VAN REYD, bl. 315. GROTIUS, p. 300. CARNERO, p. 420.

1597. zich met hulp van twee Staatsche ambtenaren van *Tholen* meester te maken, doch het plan lekte uit en de medepligtigen boetten hun verraad op het schavot [1]. In November zocht hij *Bergen-op-Zoom* en *Geertruidenberg* te overrompelen, doch beide aanslagen werden insgelijks ontdekt en gestuit [2]. Geen enkel verlies kwam derhalve in de Republiek de vreugde over de behaalde voordeelen verstoren. Uitbundig was dan ook de algemeene opgetogenheid over den uitslag van den laatsten krijgstogt, waardoor de oostelijke provinciën geheel van den vijand bevrijd waren, en de bewoners van het platte land zich in dezelfde veiligheid mogten verheugen, die men aldaar reeds in de steden genoot. Groot was de lof, die den prins met regt ten deele viel.

Roem van prins MAURITS als veldheer.

Behalve zijne schitterende overwinning bij *Turnhout* in den aanvang dezes jaars, had hij in drie maanden acht vestingen veroverd; en hoewel geen vijandelijke legermagt was komen opdagen, om hem de bijkans ontwijfelbare zege te betwisten, had hij nogtans door de snelheid zijner bewegingen, de juistheid zijner inzigten, het beleid zijner maatregelen en de orde van zijn leger ook in het buitenland eene regtmatige bewondering opgewekt. Op hunne terugreis naar *Kopenhagen* hadden gezanten van den koning van *Denemarken* hem in zijn kamp voor *Lingen* bezocht, terwijl de graaf van *Bentheim* en andere Duitsche heeren hem insgelijks hunne hulde en gelukwenschen waren komen brengen [3]. Door gansch *Europa* werd MAURITS thans erkend als een der grootste veldheeren van zijnen tijd; en op den rijksdag te *Regensburg* werd zelfs op voorstel van den keurvorst van *Keulen* in overweging genomen om hem te verzoeken het opperbevel over de keizerlijke legers in den strijd tegen de Turken op zich te nemen. In de Vereenigde Gewesten, waar men des prinsen heldenarm nog zoozeer noodig had, beschouwde men echter dezen voorslag als een listig uitgedacht middel, om den bekwamen veldheer aan de verdediging van zijn vaderland te onttrekken, zoodat voorzeker niemand het betreurde, dat de voorgenomene krijgstogt tegen de vijanden der Christenheid geen voortgang had, en daarmede de uitnoodiging aan MAURITS achterwege bleef [4].

Lotgevallen der vereenigde Engelsche en Nederlandsche vloten.

Aan de vereenigde Engelsche en Nederlandsche vloten was dit jaar minder voorspoed ten deel gevallen. Door den gelukkigen uitslag van den togt tegen *Cadix* tot nieuwe ondernemingen geprikkeld, had de graaf van *Essex* zijne gebiedster overreed om hem het opperbevel over eenige oorlogschepen en 5000 man toe te vertrouwen. Een Hollandsch smaldeel onder den heer van *Warmond* was op verzoek der koningin zijne scheepsmagt komen versterken, en op den 26sten Julij had de gansche vloot, ongeveer honderd zeilen

[1] BOR, IV bl. 377.

[2] BOR, IV bl. 368.

[3] BOR, IV bl. 363, 364, 365. 367.

[4] VAN REYD, bl. 320. GROTIUS, p. 299.

sterk, de reede van *Plymouth* verlaten. De geheime bedoeling was, de vijandelijke armade te vernielen, die in de haven van *Ferrol* werd uitgerust, de Spaansche vloot te vermeesteren, die met de schatten van West-Indië uit *Amerika* in aantogt was, en op de *Açorische* eilanden vasten voet te zetten. Op de hoogte van *Galicië* werd de vloot echter door eenen storm beloopen, die hare verstrooide en beschadige bodems tot den terugkeer dwong. Eerst den 27sten Augustus was zij in staat, andermaal uit te loopen. Daar ESSEX vreesde dat de reeds aanmerkelijk verminderde leeftogt thans te gering zou zijn voor de talrijke landingstroepen, die hij had ingescheept, nam hij alleen de duizend geoefende soldaten mede, die FRANCIS VERE uit de *Nederlanden* naar *Engeland* had teruggevoerd. Hij was daardoor gedwongen zijne voorgenomene landing op de Spaansche kust, waar men zich intusschen op eenen aanval had voorbereid, te laten varen, en wendde den steven terstond naar de *Açoren*, ten einde de West-Indische vloot niet te missen, die telken jare op een bepaalden tijd uitzeilde en gewoon was aldaar water en levensmiddelen in te nemen. Bij tijds kwamen de Engelschen bij de *Açoren* aan en bemagtigden het eiland *Fayal*. Doch ten gevolge van overijling en gebrek aan ondervinding in de zeevaart nam ESSEX verkeerde maatregelen. De rijk beladene Spaansche schepen, van de aanwezigheid des vijands verwittigd, zetteden alle zeilen bij om de versterkte haven van *Angra*, de hoofdplaats van *Terceira*, te bereiken, en kwamen behouden daar binnen, voordat de Engelsche vloot hen den weg kon afsnijden. Slechts drie schepen vielen in ESSEX' handen; en hoewel de opbrengst hunner lading voldoende was om de kosten van den ganschen togt te dekken, was het eigenlijke doel gemist. De vereenigde vloten achtten zich niet sterk genoeg om *Angra*, dat van eene talrijke bezetting voorzien was, aan te tasten en keerden in November in *Engeland* terug [1]. 1597.

De Spaansche vloot wordt door storm geteisterd.

De Spaansche vloot, die in de haven van *Ferrol* was uitgerust om op de kust van *Cornwallis* eenige landingstroepen te ontschepen, had echter met nog grooteren tegenspoed te kampen. Naauwelijks was zij op de hoogte van het *Kanaal* gekomen, toen een hevige storm uit het noorden haar uiteensloeg en de ontredderde schepen naar *Spanje* terugdreef. Daar de koning terstond van hare minst beschadigde galjoenen gebruik maakte, om zijne zilvervloot, die nog steeds te *Angra* voor anker lag, af te laten halen, werd de onderneming tot gelegener tijd uitgesteld [2].

De koning van *Polen* vermaant de Staten tot onderwerping aan FILIPS.

Terwijl de krijg aldus te water en te land onafgebroken voort bleef woeden, waren de Staten van onderscheidene zijden op nieuw aangezocht, om zich aan den koning, dien zij hadden afgezworen, te onderwerpen. Op den 19den Julij verscheen een gezant van den koning van *Polen* te *'s Gravenhage*, en verzocht gehoor bij de Staten-Generaal.

---

[1] BOR, IV bl. 293, 317, 335. VAN METEREN, f. 382. HUME, *History of England*, IV p. 202.

[2] BOR, IV bl. 337.

1597. Hoewel het doel zijner komst niet onbekend was, scheen de goede verstandhouding met den vorst van het rijke koornland, dat telken jare aan honderden schepen eene winstgevende vracht verzekerde, te vereischen, dat de gezant op eene eervolle wijze ontvangen en bejegend werd. Daar men echter niet gezind was het oor aan zijne voorstellen te leenen, besloten de Staten-Generaal op aandrang der Gecommitteerde Raden van de Staten van *Holland* [1] den gezant reeds den 21sten Julij in eene plegtige vergadering te ontvangen en terstond met een afwijzend antwoord naar *Engeland* te laten vertrekken, waar hij de koningin ingelijks bewegen moest om met FILIPS vrede te sluiten. De oogen ten hemel geslagen, alsof hij te trotsch was om zijne toehoorders aan te zien, hield de Pool eene opgesmukte rede in de Latijnsche taal, waarin hij het leedwezen van zijnen koning uitdrukte, dat het magtige *Spanje* door den oorlog met de Vereenigde Gewesten verhinderd werd, *Oostenrijk* en *Polen* krachtdadig tegen de Turken te ondersteunen. Hij vermaande derhalve de Staten, om de wapenen neder te leggen en zich aan hunnen regtmatigen heer te onderwerpen, bedenkende dat het den vorsten toekwam te regeren, doch den onderdanen betaamde met lijdzaamheid te gehoorzamen. FILIPS was, naar hij verzekerde, een goedertieren en zachtmoedig vorst, bereid om alles te vergeven en te vergeten, terwijl de koning van *Polen* bovendien gaarne zijnen invloed zou aanwenden, om te bewerken dat de afvallige gewesten weder in genade aangenomen en daardoor van de rampen des oorlogs bevrijd werden, waaronder zij toch eenmaal zouden moeten bezwijken. Ten slotte verklaarde de gezant de hoop te koesteren, dat de Staten te eerder geneigd zouden zijn naar den raad van zijnen koning te luisteren, wanneer zij overwogen, hoeveel hun aan den vrijen handel op *Polen* gelegen was.

Antwoord der Staten.

Deze ongepaste aanspraak, die weinig met het standpunt van vrijheid en magt overeenkwam, dat de Republiek in den laatsten tijd bereikt had, wekte te meer verbazing, daar de Poolsche gezant door onderscheidene personen herkend werd als een voormalig student aan de hoogeschool te *Leiden*, alwaar hij zich een beter inzigt in den toestand en de gezindheid der Staten had kunnen verschaffen, dan zijne woorden openbaarden. Nadat het plegtige gehoor was afgeloopen, deed prins MAURITS hem uitgeleide door de groote zaal van het Hof van *Holland*, alwaar de onlangs bij *Turnhout* veroverde vaandels waren opgehangen, en wees hem op die zegeteekenen als het bewijs dat de Spaansche troepen niet onoverwinnelijk waren en de magt van FILIPS geenszins onwederstaanbaar mogt heeten. De Staten-Generaal achtten het overbodig, den gezant een afschrift van zijn voorstel te verzoeken en zonden hem reeds den volgenden dag een antwoord, waarin de regtvaardigheid hunner zaak en het gevaar van elken vrede-

[1] *Resol. v. Holland* 1597, bl. 375—381, 383.

handel waren uiteengezet, terwijl hem op een gastmaal bij den graaf van *Hohenlo* niet onduidelijk werd te kennen gegeven, dat men voorzeker het Nederlandsche geld even gaarne in *Polen* zag komen, als de voortbrengselen van dat land in de Vereenigde Gewesten op prijs werden gesteld. Van hier vertrok de Pool naar *Engeland*, waar zijn onbetamelijke toon hem eene ernstige berisping van de fiere ELIZABETH berokkende [1]. 1597.

Ook de keizer van *Duitschland* had weder besloten eene poging aan te wenden om onderhandelingen tusschen de Republiek en *Spanje* aan te knoopen, doch de Staten, die reeds ten vorigen jare aan zijne gezanten vrijgeleide geweigerd hadden [2], volhardden in hun besluit om op beleefden doch vasten toon voor zijne welwillendheid te bedanken. Niettemin kwam in Augustus een afgevaardigde uit *Weenen* in *'s Gravenhage* en beklaagde zich bij de Staten-Generaal over de geringschatting, die zij aan hunne Duitsche naburen betoonden, door te weigeren met hen in overleg te treden, hetgeen te minder billijk scheen, daar de keizer niet slechts over den vrede maar over andere gemeenschappelijke belangen met de Staten wenschte te beraadslagen, en den band weder aan te knoopen, die vroeger tusschen de Vereenigde Gewesten en het rijk had bestaan, doch in den laatsten tijd bijna geheel was afgebroken. Voorzeker kan het niet bevreemden, dat dit laatste punt bij de Staten-Generaal volstrekt geen weerklank vond. De afzwering van FILIPS had aan de oude betrekking van de noordelijke *Nederlanden* tot het Duitsche keizerrijk, die door de vorsten uit het Bourgondische huis opzettelijk verwaarloosd was, zoo al niet regtens, althans feitelijk een einde gemaakt, en hoewel prins WILLEM van *Oranje* bij enkele van *Duitschland's* vorsten eene karige ondersteuning gevonden had, was de onverschilligheid of openbare Spaanschgezindheid der meeste niet geschikt om tot eene naauwere aansluiting uit te lokken [3]. Te vergeefs had de eenige nog levende broeder van prins WILLEM, graaf JOHAN van *Nassau*, wiens zonen thans in onderscheidene betrekkingen de zaak der vrijheid dienden [4], herhaalde pogingen aangewend om een verbond tusschen de Protestantsche vorsten van *Noord-Duitschland* tot stand te brengen. Hij had zoowel op hunne onverschilligheid en traagheid als op den

Ook de keizer van *Duitschland* raadt tot vrede.

---

1 BOR, IV bl. 332, 350. VAN REYD, bl. 304. VAN METEREN, f. 380 *d.*

2 Hiervoor bl. 12.

3 Vgl. J. BOSSCHA, *de Duitschers en de Nederlanden vóór den Munsterschen vrede. Eene voorlezing.* 's Gravenhage 1847. P. PAULUS, *Verklaring der Unie van Utrecht*, 1775, I bl. 60—69.

4 FILIPS was onlangs gesneuveld (hiervoor bl. 26), WILLEM LODEWIJK was stadhouder van *Friesland*, *Groningen* en *Drenthe*, LODEWIJK GUNTHER had aan den zeetogt naar *Cadix* in 1596 deelgenomen, en was daarna in *Frankrijk* onder HENDRIK IV gaan dienen, JOHAN de Jongere was in 1593 door zijnen vader met eene belangrijke zending bij de Staten belast, en ERNST CASIMIR was reeds sedert verscheidene jaren in hunne dienst.

1597. godsdiensthaat der Lutherschen tegen de Calvinisten schipbreuk geleden, en was evenmin geslaagd om de Staten te overreden, in het belang van hunne verdediging en hunnen handel zich naauwer aan het Duitsche rijk aan te sluiten [1]. Men wist in *Holland* te goed, hoe weinig ondersteuning van die zijde te wachten was, om op lossen grond onderhandelingen aan te knoopen, waarvan *Spanje* door geheime verstandhouding met den keizer en de overige Katholieke vorsten tot bereiking zijner oogmerken partij zou kunnen trekken. Gelukkig konden de Staten-Generaal met voeg het stilzwijgen over dat teedere onderwerp bewaren, daar in den schriftelijken lastbrief van den afgevaardigde hieromtrent niets gevonden werd. Met betrekking tot de andere punten gaven zij ten antwoord, dat zij reeds meermalen hunne redenen, om elke onderhandeling te wantrouwen, uitvoerig ontwikkeld, en derhalve uit eerbied voor het Duitsche rijk geweigerd hadden gezanten te ontvangen, die toch eene vruchtelooze reis zouden maken [2].

Deensche gezanten komen met hetzelfde doel te *'s Gravenhage.*

Twee maanden later, op den 15den October, landde een luisterrijk gezantschap uit *Denemarken* te *Rotterdam* aan, hetwelk reeds in *Engeland* zijnen last vervuld had om de koningin te bewegen aan den oorlog met *Spanje* een einde te maken, en thans ook de Republiek met hetzelfde doel kwam bezoeken. Hoezeer de Staten-Generaal een weerzin hadden in diergelijke aanzoeken, waaraan zij toch geen gehoor konden geven, werden de Deensche gezanten door hen met bijzondere eerbewijzen ontvangen. Men zag in hunne komst een waarborg der vriendschappelijke betrekkingen, welke ten vorigen jare met CHRISTIAAN IV bij gelegenheid van diens krooning waren aangeknoopt [3], en begreep dat de jeugdige koning in 't belang van den handel op *Spanje* waarschijnlijk deze dienst aan FILIPS niet had willen weigeren, hoewel zijne Protestantsche geloofsbelijdenis hem veeleer naar de zijde der Staten dan naar die van hunne vijanden deed overhellen. Ook was de toon zijner gezanten zoo voegzaam en bescheiden, dat hun vertoog volstrekt geen aanstoot gaf. De Staten besloten hun een zeer uitvoerig antwoord te geven, waarin hun vast besluit, om elken vredehandel met den trouweloozen FILIPS af te slaan, uit de geschiedenis der laatste vijf en twintig jaren geregtvaardigd werd. Bij de schets van den bestaanden regeringsvorm hadden zij de zwakheid zich in hun vertoog geheel naar de zienswijze der Deenen, Polen en andere Duitsche volken te voegen, en den schijn aan te nemen alsof de Vereenigde Gewesten het hoogste gezag aan prins MAURITS, als den opvolger van zijnen doorluchtigen vader, hadden opgedragen: eene onwaarheid, die door den algemeenen en reeds dikwerf ondervondenen af-

---

[1] *Archives de la maison d'Orange-Nassau*, publié par Mr. GROEN VAN PRINSTERER, deuxième série 1857, I p. 122, 170, 176, 186, 219, 231, 261, 284, 295, 316—318, 347.

[2] BOR, IV bl. 355—358. VAN METEREN, f. 383 *d*.

[3] Hiervoor, bl. 11.

keer der buitenlandsche vorsten van eene republikeinsche staatsinrigting was uitgelokt, doch reeds terstond door de zelfstandige houding der Staten-Generaal, als de souvereine vergadering des lands, aan de vreemde gezanten in het oog moest vallen. Overigens hadden de Deensche edellieden in last te verzoeken, dat de scheepvaart hunner landgenooten op *Spanje* door de krijgvoerende mogendheden niet zou belemmerd worden. In *Engeland* hadden zij op dit punt schipbreuk geleden, daar ELIZABETH niet te bewegen was geweest om het vrije vervoer van graan naar des vijands grondgebied toe te staan. De Staten hadden echter geen reden aan de Deenen eenen handelstak te ontzeggen, waarvan zij zelven, niettegenstaande den oorlog, nog veel voordeel trokken, en verklaarden alleen krijgsbehoeften als contrabande te beschouwen [1]. 1598.

Onderhandelingen tusschen HENDRIK IV en FILIPS.

Naauwelijks hadden de Staten-Generaal dit nieuwe bewijs hunner onwrikbare volharding in den strijd voor de onafhankelijkheid der Republiek gegeven, toen hun het beangstigende vooruitzigt geopend werd, dat zij voortaan geheel alleen den last des oorlogs tegen het magtige *Spanje* zouden te dragen hebben. Op den 6[den] November verscheen BUZANVAL in hunne vergadering, en verklaarde dat de koning van *Frankrijk* door de uitputting zijner geldmiddelen buiten staat zou zijn langer aan 's vijands krijgsmagt het hoofd te bieden, indien hij niet zoowel door de Vereenigde Gewesten als door *Engeland* krachtiger werd ondersteund. Uit dien hoofde had HENDRIK IV zich verpligt geacht het oor te leenen aan de zeer voordeelige voorwaarden, waaronder de vrede hem door FILIPS werd aangeboden; doch de herinnering aan zijne vroegere beloften en de genegenheid voor zijne bondgenooten had hem nog teruggehouden dien aan te nemen. Vooraf wenschte hij hun gevoelen in te winnen over de mogelijkheid om den krijg met goed gevolg voort te zetten, en in elk geval met hen te raadplegen op welke wijze hij het sluiten van den vrede ook aan hunne belangen bevorderlijk zou kunnen maken [2].

Hoewel BUZANVAL den volgenden dag aan de Staten-Generaal berigtte dat hij eene nieuwe depêche ontvangen had, volgens welke HENDRIK IV de onderhandelingen had geschorst, totdat het antwoord der Staten hem zou zijn toegekomen, lieten zijne woorden geen twijfel over, dat de koning van *Frankrijk* vast besloten had een einde aan den oorlog te maken. Op den 9[den] Januarij 1598 werd deze vrees bevestigd door GEORGE GILPIN, die namens de koningin van *Engeland* aan de Staten-Generaal mededeelde dat HENDRIK IV op het punt was met FILIPS vrede te sluiten en dat zij was uitgenoodigd daaraan deel te nemen [3]. Zoo scheen derhalve niet slechts de verademing, die de krijg

[1] BOR, IV bl. 370—377. GROTIUS, p. 283. VAN METEREN, f. 381 *d* 385. *Resol. van Holland*, 1597, bl. 574—592.

[2] BOR, IV bl. 399.

[3] BOR, IV bl. 412.

1598. tusschen *Frankrijk* en *Spanje* herhaaldelijk aan de Vereenigde Gewesten geschonken had, een einde te zullen nemen, maar ook *Engeland's* krachtdadige ondersteuning aan de Staten-Generaal te ontzinken.

Beide vorsten verlangen naar den vrede.

Inderdaad waren door tusschenkomst van paus CLEMENS VIII tusschen HENDRIK en FILIPS onderhandelingen aangeknoopt. Beide vorsten verlangden evenzeer naar den vrede. *Frankrijk* was door langdurige binnen- en buitenlandsche oorlogen geteisterd, en had eenige jaren van rust noodig om zich van de geledene rampen te herstellen. De koning van *Spanje*, buiten staat zijne muitende troepen te bevredigen, zag eindelijk in, dat zijne hulpmiddelen onvoldoende waren om tegelijk met de Vereenigde Gewesten en met *Frankrijk* krijg te voeren. Oud en ziekelijk, voelde hij bovendien zijn einde naderen, en wenschte zijn nog jeugdigen opvolger geen oorlogen met bijkans al zijne naburen achter te laten. Dat de zucht naar vrede hem ernst was, bleek uit de gematigdheid zijner voorstellen. Hij stemde er in toe afstand te doen van al zijne veroveringen, zelfs *Calais* terug te geven en de grenzen van *Frankrijk* te bepalen, gelijk de vrede van *Chateau-en-Cambresis* in 1559 die had afgebakend [1].

De Staten zenden gezanten naar *Frankrijk*.

Door deze onverwachte wending diep ter neder geslagen, besloten de Staten-Generaal niets te verzuimen om HENDRIK IV, des noods door het aanbod van krachtdadiger bijstand, tot het voortzetten van den oorlog te bewegen. In Maart vertrokken JUSTINUS van *Nassau* en JOHAN VAN OLDENBARNEVELT [2] in gezelschap van BUZANVAL naar *Frankrijk*, werwaarts ELIZABETH met hetzelfde doel ROBERT CECIL en HENRY HERBERT gezonden had. Te *Nantes* in eene plegtige vergadering van 's konings raadslieden toegelaten, ontvouwden de afgezanten de redenen, welke tegen den vrede pleitten. Alleen door *Frankrijk's* medewerking scheen de heerschzucht van FILIPS gefnuikt en *Spanje* belet te kunnen worden, voortaan de rust en vrijheid der overige mogendheden te belagen. Ook herinnerde men aan het onlangs gesloten verbond, waardoor de koning van *Frankrijk* zich verpligt had zonder toestemming van *Engeland* geen vrede te sluiten. Zoowel zijne eer als zijn belang vereischten dat de oorlog werd voortgezet, totdat FILIPS' magt volkomen verbroken zou zijn. Van de zijde van *Engeland* werd daartoe eene behoorlijk uitgeruste krijgsmagt van 6000 voetknechten en 500 ruiters, geheel voor

---

[1] Hiervoor, D. II St. IV bl. 72.

[2] OLDENBARNEVELT had zich te vergeefs beroepen op de voorwaarde, waaronder hij zijn ambt aanvaard had, dat hij namelijk niet tegen zijnen zin in buitenlandsche gezantschappen gebruikt zou worden. De Staten van *Holland* hadden deze verontschuldiging niet willen laten gelden. Zie hiervoor, D. III St. I bl. 189. BOR, IV bl. 413. Daarentegen had hij volmagt ontvangen om zooveel geld op te nemen als hij voor de uitvoering van zijnen last zou behoeven. *Res. v. Holland* 1598, bl. 34.

rekening der koningin, aangeboden, terwijl de Hollandsche gezanten beloofden, dat de Staten 4000 man benevens eene menigte stukken geschut daarbij zouden voegen [1]. De kanselier, die in naam van HENDRIK IV deze bedenkingen beantwoordde, wees daarentegen op den uitgeputten toestand, waarin *Frankrijk* zich bevond. De geldmiddelen waren in wanorde, de schatkist ledig, het volk verarmd, de landbouw verwaarloosd, handel en nijverheid door den oorlog gestoord. Zelfs de krachtigste hulp van buiten zou onvoldoende zijn om den koning in staat te stellen, in den kostbaren en afmattenden strijd te volharden. Werden hem echter eenige jaren vergund om de orde te herstellen, zijn gezag te bevestigen, en de rijke hulpbronnen des lands met vernieuwde kracht te doen vloeijen, dan zou *Frankrijk* weldra niet slechts de hulp zijner bondgenooten kunnen ontberen, maar hun ook voor den verleenden bijstand ruime vergoeding kunnen schenken. 1598.

Tegen deze redenen kon, althans uit het oogpunt van *Frankrijk's* belang, niet veel met grond worden ingebragt. Toen echter de kanselier aan de Hollandsche afgezanten voorstelde, dat de Vereenigde Gewesten van deze gelegenheid gebruik zouden maken om zich onder goede voorwaarden aan *Spanje* te onderwerpen, in welk geval *Frankrijk* en *Engeland* zorg zouden dragen, dat hunne privilegiën niet andermaal verkracht konden worden, verklaarde OLDENBARNEVELT dat de Staten vast besloten waren nimmer onder FILIPS gezag terug te keeren. In het vertrouwen op onzekere toekomstige hulp de reeds gewonnen voordeelen aan een trouweloozen dwingeland af te staan, zou de grootste dwaasheid zijn, zoolang als de Staten nog een leger van 15000 man te velde brengen, en met honderd oorlogschepen hunne kusten verdedigen konden. Al werden zij dan ook door al hunne bondgenooten verlaten, zij zouden niettemin in den strijd voor hunne vrijheid volharden [2].

OLDENBARNEVELT verklaart dat de Staten in den strijd zullen volharden.

In latere gesprekken met de afgezanten [3] trad HENDRIK IV nog in meer bijzonderheden omtrent de omstandigheden, waardoor hij genoopt werd den voordeeligen vrede aan te nemen, die hem thans werd aangeboden, en verzekerde hun, dat hij niets liever verlangde dan spoedig in staat te zijn zijne plannen tegen het heerschzuchtige huis van *Oostenrijk*

Beloften van HENDRIK IV.

---

[1] *Mémoires de* SULLY, III p. 155.

[2] BOR, IV bl. 414.

[3] De hertog van *Bouillon* en andere eerzuchtige hoofden der Fransche Hervormden, die grootendeels met het oog op de vermeerdering van hun eigen invloed het plan hadden gevormd hunne geloofsgenooten in de wapenen te brengen, om HENDRIK IV des noods met geweld tot voortzetting van den krijg met *Spanje* en tot begunstiging van hunne partij te dwingen, zochten te vergeefs zoowel de Engelsche als de Staatsche afgezanten voor hun oproerig opzet te winnen. *Mémoires de* SULLY, III p. 154.

1598. voort te zetten. Aan OLDENBARNEVELT, wien hij in een afzonderlijk gehoor ontving, betuigde hij zijne dankbaarheid wegens den ruimen onderstand, dien hij van de Staten ontvangen had [1], en verklaarde zich op aandrang van den Hollandschen staatsman bereid hen thans op zijne beurt te ondersteunen. Wel zou de vrede met *Spanje* hem beletten hen openlijk bij te staan; doch het teruggeven van voorschotten kon niet met gewonen onderstand worden gelijk gesteld, en hij beloofde derhalve onder den eersten vorm in den tijd van vier jaren *f* 3.900.000 aan de Staten te betalen.

Edict van *Nantes* en vrede van *Vervins*.

Weinige weken later, op den tweeden Mei, werd de vrede tusschen *Frankrijk* en *Spanje* te *Vervins* gesloten, nadat HENDRIK IV door het edict van *Nantes* de grieven zijner Hervormde onderdanen bevredigd had, door hun op onderscheidene plaatsen in zijn koningrijk vrije uitoefening hunner godsdienst, en overigens gelijke regten met de Katholijken toe te staan [2].

Eene geheime instructie van FILIPS onderschept.

Intusschen hadden JUSTINUS van *Nassau* en OLDENBARNEVELT door de welwillendheid van HENDRIK IV kennis gekregen van eene geheime instructie betrekkelijk den vredehandel, door den koning van *Spanje* aan den aartshertog toegezonden, doch door de koningin van *Engeland* onderschept. FILIPS gaf daarin aan zijne gevolmagtigden vergunning om ook met ELIZABETH te onderhandelen, wanneer HENDRIK IV zonder haar geen vrede zou willen sluiten. Zij moesten in dit geval de vrije uitoefening der Katholieke godsdienst in *Engeland* zoeken te verkrijgen, doch bovenal er op aandringen, dat de aan ELIZABETH verpande steden *Vlissingen* en *Brielle* in FILIPS' magt werden gesteld. Zoo de koningin die plaatsen slechts voor geld wilde afstaan, moest men hem terstond berigt geven van de som, die zij eischte. Wat de Nederlandsche rebellen betrof, deze zouden nimmer in den vrede mogen deelen, tenzij de Katholieke godsdienst en het gezag des konings overal aangenomen, en de voormalige ambtenaren, voor zoo verre zij nog in leven waren, weder in hunne posten hersteld werden. Deze voorwaarden kwamen aan de Nederlandsche gezanten zoo gewigtig, en vooral met het oog op ELIZABETH's hebzucht zoo gevaarlijk voor, dat zij besloten niet regtstreeks naar het vaderland terug te keeren, maar op de terugreis *Engeland* aan te doen, ten einde de gezindheid der koningin te

Wedervaren der Staatsche gezanten in *Engeland*.

polsen. Zij hoopten aldaar nog een ander gezantschap aan te treffen, hetwelk de Staten-Generaal reeds in Maart derwaarts hadden gezonden, om haar den vrede te ont-

---

[1] HENDRIK IV verzekerde ook aan OLDENBARNEVELT, dat hij diens persoonlijke bemoeijingen, om bij gelegenheid van zijnen overgang tot het Katholicisme zijne eer te handhaven, (zie hiervoor, D. III St. I bl. 477) op hoogen prijs stelde.

[2] BOR, IV bl. 413—415, 443—451. CARNERO, p. 417—428. J. B. DE TASSIS, *Commentaria* (in de *Analecta Belgica* van C. P. HOYNCK VAN PAPENDRECHT, 1743, T. II pars II) p. 566, 570. *Memoires de* SULLY, III p. 140—158. BORGNET, t. a. p. bl. 237. *Waarachtige historie van* J. VAN OLDEN-BARNEVELT, 4e druk. Rotterd. 1670, bl. 176.

raden en de voortduring harer ondersteuning te verzoeken, ook al mogt tusschen *Frankrijk* en *Spanje* de vrede tot stand komen. Het was echter reeds onverrigter zake teruggekeerd, daar ELIZABETH vooreerst den loop der onderhandelingen tusschen de beide mogendheden wilde afwachten [1]. Ook OLDENBARNEVELT slaagde er niet in haar een gunstig antwoord te ontlokken [2]. Zij verklaarde dat zij niet minder reden dan de koning van *Frankrijk* had, om aan haar rijk de lang ontbeerde rust en aan hare onderdanen den vrijen handel op *Spanje* terug te geven. Alleen een onbekrompen aanbod tot vergoeding harer voorschotten en eene volkomene ontheffing van verdere lasten zou haar misschien nog kunnen bewegen in den kostbaren oorlog te volharden; en zij hoopte derhalve dat de Staten, wier schatkist zoo goed voorzien scheen doch die niettemin nog steeds geweigerd hadden zich op dit gewigtige punt naar haren zin te voegen, eindelijk zouden kunnen besluiten hare weldaden niet langer met ondank te beloonen. 1598.

ELIZABETH schijnt tot vrede te neigen.

In de Vereenigde Gewesten wekte deze eisch der koningin van *Engeland*, aan wier reeds vroeger herhaaldelijk ondervondene geneigdheid tot den vrede thans niet te twijfelen scheen, groote bezorgdheid. De Staten-Generaal namen in ernstige overweging, of de oorlog, ook zonder den bijstand van *Frankrijk* en *Engeland*, met de hoop op eenen goeden uitslag kon worden voortgezet, en of het niet raadzaam was deze gelegenheid aan te grijpen om goede voorwaarden van FILIPS te bekomen. Een geacht Leidsch koopman, DANIEL VAN DER MEULEN, die onder voorwendsel eener ziekte van zijnen broeder te *Antwerpen* door de Spanjaarden derwaarts was gelokt, verhaalde dat hij bij onderscheidene aanzienlijken te *Brussel* ontboden was, die hem allen verzekerd hadden dat de koning van *Spanje* thans tot elken prijs vrede wilde maken, en geneigd was aan de Vereenigde Gewesten niet slechts hunne voorregten en hunnen tegenwoordigen regeringsvorm maar zelfs hunne godsdienst te laten behouden, indien zij zich aan hem onderwerpen wilden. Ook had men hem bij den aartshertog gebragt, die hem op denzelfden toon toegesproken en verzocht had in zijn vaderland verslag te doen van hetgeen hij vernomen had. De scherpe tegenstrijdigheid tusschen deze mondelinge openingen en den geheimen lastbrief van FILIPS wettigde echter het vermoeden dat ook hier een adder onder het gras schuilde, en dat de Spanjaarden geen ander doel hadden dan de burgers der Republiek door het gerucht van diergelijke aanbiedingen tegen de Staten in te nemen, alsof de laatsten alleen in het belang hunner eigene souvereine waardigheid

Beraadslagingen en besluit der Staten-Generaal.

[1] BOR IV bl. 440. Het gezantschap bestond uit JOHAN VAN DUVENVOORDE, heer van *Warmond*, admiraal van *Holland*, JOHAN VAN DER WERCKE, pensionaris van *Middelburg* en JOHAN VAN HOTTINGA, gedeputeerde uit *Friesland* in de Staten-Generaal.

[2] GROTIUS, p. 320, meldt in strijdt met BOR, IV bl. 415, dat OLDENBARNEVELT de koningin tot grootere inschikkelijkheid bewoog door te verklaren, dat de Staten, wanneer zij vrede met *Spanje* sloot, terstond haar voorbeeld zouden volgen. Zie ook VAN METEREN, f. 401 *a*.

1598. eenen aannemelijken vrede van de hand wezen. Op deze bedriegelijke grondslagen onderhandelingen aan te knoopen, was voorzeker ten hoogste ongeraden; en de uitslag der beraadslagingen leverde het bewijs dat OLDENBARNEVELT geheel in den geest zijner mederegenten gesproken had, toen hij aan de raadslieden van HENDRIK IV verklaarde dat de Vereenigde Gewesten zich nimmer aan hunnen voormaligen heer zouden onderwerpen. Op het voetspoor der Staten van *Holland* besloten de Staten-Generaal den strijd voor hunne vrijheid en onafhankelijkheid voort te zetten, ook al werden zij niet alleen door *Frankrijk* maar ook door *Engeland* verlaten. Zoo ELIZABETH het voorbeeld van HENDRIK IV volgde, zou men haar echter door het aanbod van aanzienlijke geldsommen trachten te bewegen om *Vlissingen*, *Brielle* en het fort *Rammekens*, nog steeds als pand voor hare voorschotten door Engelsche troepen bezet, terug te geven, en althans het uiterste beproeven om te voorkomen dat deze hoogst gewigtige plaatsen in handen der Spanjaarden werden gesteld [1].

Het had inmiddels OLDENBARNEVELT en JUSTINUS van *Nassau* bij hun verblijf in *Engeland* reeds getroffen, dat er tusschen den toon der koningin en dien van haren meest vertrouwden raadsman, lord BURLEIGH, een belangrijk onderscheid bestond. De eerste had in heftige bewoordingen haar ongenoegen over de handelwijze van den koning van *Frankrijk* te kennen gegeven. Daarentegen had de laatste diens besluit geroemd, en op de aanmerking, dat HENDRIK IV zich niet aan het verbond met *Engeland* gehouden had, geantwoord, dat diergelijke overeenkomsten niet al te letterlijk moesten worden opgevat [2]. Inderdaad was ELIZABETH door den invloed van haren gunsteling, den graaf van ESSEX, die vurig verlangde nieuwe lauweren op het veld van eer te plukken, meer geneigd den krijg voort te zetten dan te eindigen. Te vergeefs wees haar BURLEIGH op de heilrijke gevolgen van den vrede voor de veiligheid, de rust en de welvaart van haar koningrijk. Zelfs de overweging van de aanzienlijke vermindering van uitgaven, welke daarmede gepaard zou gaan, kon haar niet tot zijne zienswijze overhalen. De meerderheid der Engelsche scheepsmagt boven *Spanje's* trotsche oorlogsvloten was reeds in zoo menigen zeestrijd gebleken, dat zij zonder vrees een nieuwen aanval kon afwachten, waarvan FILIPS bovendien door de uitputting zijner geldmiddelen welligt geheel zou moeten afzien. Voortaan scheen de krijg aan *Engeland* slechts eer en voordeel te beloven: want de Spaansche bezittingen in *Amerika*, door het moederland niet langer krachtig beschermd, openden een uitgestrekt veld voor de strooptogten der Engelsche

Ware gezindheid van ELIZABETH.

---

[1] *Res. v. Holland*, 1598, bl. 205, 233. VAN METEREN, f. 406 *b*, *c*. VAN REYD, bl. 341. Vgl. de Instructie van het daarop gevolgde gezantschap, bij BOR, IV bl. 478, en aldaar vooral bl. 480 *a*.

[2] BOR, IV bl. 415: »dat deselve hadden en mosten hebben civile interpretatien."

vrijbuiters, terwijl de jaarlijks terugkeerende zilvervloot de schoonste gelegenheid schonk om rijken buit te behalen. Bovendien zou de vrede FILIPS in staat hebben gesteld al zijne krachten tegen de Republiek te rigten: en het was in *Engeland's* belang dat de Spaansche koning de Vereenigde Gewesten niet andermaal onder zijn ijzeren schepter zou doen bukken [1]. 1598.

Toen derhalve de leden der beide Engelsche gezantschappen [2] op last der Staten-Generaal andermaal naar *Londen* waren vertrokken, om met ELIZABETH's staatsdienaren het bedrag harer voorschotten te berekenen en eene overeenkomst betrekkelijk de teruggave te sluiten, kregen zij weldra de overtuiging dat de schijnbare vredelievendheid der koningin slechts een voorwendsel was om hen tot ruimere aanbiedingen te bewegen. Op raad van OLDENBARNEVELT, die afzonderlijk bij de koningin ontboden werd en de uitbarstingen harer kwade luim met kalme waardigheid verdroeg, besloten zij dan ook slechts twee derden der twaalf millioen gulden toe te staan, waarop de Engelschen de verschuldigde som hadden geschat. Na langdurige onderhandelingen overwon hunne standvastigheid den aandrang der Engelsche ministers, en kwam een verdrag tot stand, hetwelk den 16den Augustus te *Westminster* geteekend en later door de Staten-Generaal bekrachtigd werd. De laatsten verbonden zich daarbij aan de koningin, in voldoening van al hare voorschotten, acht millioen gulden terug te geven. Zoolang de oorlog duurde, zouden zij daartoe jaarlijks drie tonnen gouds opbrengen, totdat de helft was afgelost. Over de betaling der andere helft, waarvan de teruggave der verpande steden afhankelijk werd gemaakt, zou men later in schikking treden. Het Engelsche garnizoen dier plaatsen, 1150 man sterk, zou geheel door de Staten betaald worden. Bovendien werd de koningin van hare verpligting tot het leveren van hulptroepen volkomen ontslagen. Voortaan zouden de Engelsche soldaten, die in dienst gehouden of aangeworven werden, uitsluitend aan de Staten den eed van getrouwheid afleggen. Wanneer de koningin te water of te land werd aangevallen, of den krijg op Spaansch grondgebied overbragt, waren de Staten verpligt haar met een leger van vijfduizend voetknechten en vijfhonderd ruiters, benevens minstens dertig oorlogschepen bij te staan. Daarentegen werden alle bepalingen van het traktaat van 1585 [3] betrekkelijk de magt van den Engelschen Gouverneur-Generaal vernietigd, en de invloed der koningin op de regering der Ver-

Verdrag van *West-Minster.*

---

[1] HUME, IV p. 206, 207. VAN REYD, bl. 330—335.

[2] Met uitzondering van JUSTINUS van *Nassau* en bijvoeging van ANDRIES HESSELS, raadsheer in den Raad van *Braband*, die door de Staten-Generaal binnen *'s Gravenhage* was opgerigt, en aan wier regtsgebied, zoowel in burgerlijke als strafzaken, alle plaatsen onderworpen waren, die te voren onder de Brabandsche geregtshoven hadden behoord. Zie KOK, *Vaderlandsch Woordenb.* in voce.

[3] Hiervoor, D. III St. I bl. 158.

1598. eenigde Gewesten tot de benoeming van één Engelsch lid in den Raad van State beperkt [1].

FILIPS besluit de zuidelijke *Nederlanden* aan zijne dochter ISABELLA af te staan.

Met deze gewigtige verandering in de betrekkingen der Republiek met *Frankrijk* en *Engeland* was tevens eene gebeurtenis gepaard gegaan, die op het lot der zuidelijke *Nederlanden* een grooten invloed uitoefende en daardoor ook voor de Vereenigde Gewesten hoogst belangrijk was. Reeds geruimen tijd te voren had FILIPS het plan gevormd om zijne dochter ISABELLA aan den aartshertog ALBERTUS ten huwelijk te geven en de *Nederlanden* benevens de graafschappen *Bourgondië* en *Charolois* aan haar af te staan [2]. De tegenspoed zijner wapenen en de ellendige toestand zijner uitgeputte Nederlandsche provinciën hadden hem te laat doen inzien, dat hij eene onherstelbare fout had begaan, door den herhaalden en dringenden raad zijner bekwaamste dienaren, om in persoon de rust in de *Nederlanden* te komen herstellen, van de hand te wijzen. Dat hij die gewigtige taak aan anderen had toevertrouwd, had tot verderf der getrouw geblevene gewesten gestrekt en de zege der oproerlingen begunstigd. Voor het welzijn van *België* scheen het noodzakelijk dat het eindelijk niet langer als een wingewest maar onder het oog en in de tegenwoordigheid van zijnen vorst bestuurd zou worden. Ook was het alleen langs dien weg nog mogelijk, de Republiek onder de magt van *Spanje* terug te brengen. Aan het onherroepelijke besluit der Staten, om zich nimmer aan hem te onderwerpen, kon FILIPS na zoovele vruchtelooze onderhandelingen niet meer twijfelen. Doch het was geenszins onwaarschijnlijk, dat zij geneigd zouden zijn zich met de zuidelijke gewesten te hereenigen, indien de band tusschen deze en *Spanje* geheel verbroken scheen: en was eenmaal deze belangrijke uitkomst verkregen, dan zou het *Spanje* gemakkelijk vallen door list of geweld zijn gezag over de oproerige en kettersche provinciën te herwinnen, voor wier onderwerping reeds zooveel schatten waren verspild.

Immers was het geenszins FILIPS' voornemen, eene ware scheiding tot stand te brengen. Om aan zijne bedoelingen dienstbaar te zijn, kon zij slechts in schijn en voor eenen tijd worden toegelaten. Inderdaad behoefde hij geen vrees te koesteren, dat de toekomstige souvereinen van *België* een onafhankelijk standpunt tegenover *Spanje* zouden innemen. Door vijandelijke of vijandig gezinde naburen omringd en voortdurend door geldgebrek gekweld, zouden zij dringende behoefte gevoelen om eene naauwe betrekking met het Spaansche hof te onderhouden, die bijna met ondergeschiktheid gelijk zou staan. Bovendien konden aan den afstand voorwaarden verbonden worden, waardoor

[1] BOR, IV bl. 475—480. VAN METEREN, f. 399 *d*, 401, 406. VAN REYD, bl. 343—346. HUME, IV p. 209.

[2] Volgens BOR, IV bl. 293, had de admirant van *Arragon* op zijn politieke reis door *Duitschland* in 1596 reeds in last, het aan den koning van *Polen* mede te deelen.

België geheel aan *Spanje's* staatkunde en belang onderworpen en eene toekomstige hereeniging van beide landen bijkans onvermijdelijk zou zijn. De overdragt zou dus noch volkomen noch onherroepelijk wezen. Hare vruchten zouden *Spanje* ten goede komen, terwijl 's konings geliefde dochter daardoor tevens eene vergoeding zou erlangen voor de Fransche kroon, waarmede hij te vergeefs had gepoogd haar hoofd te versieren. In 1597 had FILIPS zijn voornemen openbaar gemaakt. De kroonprins gaf zijne toestemming tot den afstand van een gedeelte zijner toekomstige bezittingen, en de paus onthief ALBERTUS van de geloften, waarmede hij zich vroeger aan de dienst der kerk verbonden had. De aartshertog, die voorzeker zijne betrekking als landvoogd volgaarne met die van souverein verwisselde, had eenigen tijd in bedenking gestaan, onder welken naam hij zijne nieuwe waardigheid aanvaarden zou. De koningstitel lachte hem het meest tegen; maar om dien te verkrijgen, werd de toestemming, niet slechts van den koning van *Spanje*, maar ook van den paus en den keizer gevorderd, zoodat deze onvermijdelijke bezwaren hem daarvan deden afzien. FILIPS had er over gedacht, den voormaals beroemden naam van hertog van *Bourgondië* in het leven te herroepen; doch ALBERTUS had hem dat afgeraden, daar hij niet gaarne eenen titel droeg, die aan een uitgestrekt en magtig rijk herinnerde, waarmede zijne bezittingen niet zouden te vergelijken zijn. Het werd derhalve bepaald dat hij den titel van aartshertog zou behouden [1]. 1598.

Hoewel het Nederlandsche staatsregt tot eene diergelijke overdragt van de kroon, zelfs op den vermoedelijken erfgenaam, de toestemming van de Staten der onderscheidene gewesten vereischte, werd die in *Spanje* geheel overbodig geacht. In het vertrouwen dat zijne begeerte als een onherroepelijk bevel en tevens als eene weldaad beschouwd zou worden, gaf FILIPS aan zijne Nederlandsche onderdanen eenvoudig kennis van zijn voornemen, zonder hunne goedkeuring te vragen of zich daarom te bekommeren. Niet ten onregte had hij er op gerekend, dat hunne voormalige fierheid en geestkracht waren uitgedoofd. Wel hoorde men eenige klagten over eene handelwijze, die zoo luide van Spaanschen hoogmoed getuigde; wel verhieven zich eenige stemmen tegen den vorm en de gevolgen der willekeurige overdragt, die aan alle regten en vrijheden den bodem insloeg en *België* voortaan van *Spanje's* magtige ondersteuning scheen te berooven [2]: doch de antwoorden van de Staten en de hoogste regerings-collegiën droegen slechts den stempel eener kruipende onderdanigheid. Allen verklaarden dat zij het besluit van hunnen vorst, wiens goedheid zij niet genoeg konden waarderen, diep zouden

Zijn voornemen ontmoet aldaar geen tegenstand.

---

[1] L. P. GACHARD, *Correspondence de* PHILIPPE II, 1848. II p. XCI—XCVI. De infante kreeg echter in art. 13 der afstandsakte uitdrukkelijk het regt om zich, behalve hare overige titels, hertogin van *Bourgondië* te noemen, hoewel de koning van *Spanje* ook dien titel behield. Zie voorts, BENTIVOGLIO, bl. 622—628.

[2] VAN METEREN, f. 405 *c*. VAN REYD, bl. 315. 340. GROTIUS. p. 324.

1598. betreuren, indien de afstand niet geschiedde aan eene prinses, die niet alleen door deugden en volmaaktheden uitmuntte, maar ook zonder twijfel aan hare nieuwe onderdanen eene gelijke goedgunstigheid zou betoonen: te meer, daar zij huwen zou met eenen vorst, die haar in voortreffelijkheid evenaarde. Zij uitten echter de ootmoedige bede, dat de koning in zijne vaderlijke genegenheid volharden en door zijnen bijstand medewerken zoude om den oorlog, die de zuidelijke *Nederlanden* in het verderf stortte, spoedig tot een gewenscht einde te brengen [1].

Voorzeker had men aldaar reden, om zich over 's konings besluit te verheugen, mits hij zich niet geheel aan de bescherming zijner voormalige provinciën onttrok. Men koesterde gegronde hoop dat ISABELLA geneigd zou zijn de gestrengheid van het Spaansche despotisme voor hare nieuwe onderdanen te matigen. De Vereenigde Gewesten zouden voorzeker gemakkelijker tot vrede te bewegen zijn, wanneer hunne zuidelijke landgenooten niet meer aan *Spanje's* heerschappij onderworpen waren. Ook kon men verwachten dat *Engeland*, *Frankrijk* en *Duitschland* eerder geneigd zouden zijn vriendschappelijke betrekkingen met *België* aan te knoopen, wanneer het geen deel meer uitmaakte der uitgestrekte bezittingen van den magtigen vorst, wiens heerschzucht en geloofsijver bij al zijne naburen wantrouwen en vijandschap hadden opgewekt. De verheffing der zuidelijke *Nederlanden* tot een onafhankelijken staat scheen derhalve een uitstekend middel, om de rampen van den krijg te lenigen en in den bijkans wanhopigen toestand des lands eenige verbetering te brengen. Deze gunstige vooruitzigten maakten velen minder gevoelig over den beleedigenden vorm, waarin de nieuwe souvereine aan de voormaals op hunne vrijheid zoo ijverzuchtige gewesten werd opgedrongen. Reeds zoo lang had men het Spaansche juk met onderwerping gedragen: zou men zich thans verzetten, nu des konings begeerte met het waarachtige belang des lands scheen overeen te stemmen [2]?

Voorwaarden, aan den afstand verbonden.

Gerust gesteld omtrent den indruk, dien de mededeeling van zijn voornemen op zijne Nederlandsche onderdanen had gemaakt, haastte FILIPS zich zijn ontwerp ten uitvoer te brengen. Zoodra de vrede met *Frankrijk* gesloten was, liet hij op den 6den Mei in eene vergadering van hooge staatsambtenaren, waarbij de kroonprins en de infante ISABELLA tegenwoordig waren, het daartoe betrekkelijke staatsstuk voorlezen. De *Nederlanden* en de graafschappen *Bourgondië* en *Charolois* werden daarbij aan de infante en hare wettige afstammelingen bij regt van eerstgeboorte afgestaan, onder voorwaarde dat zij den aartshertog tot echtgenoot zou nemen; dat de Katholieke godsdienst door haar en hare

---

[1] L. P. GACHARD, *Collection de documens inédits concernant l'histoire de la Belgique*, 1833, I p. 376—422. Zie ook BOR, IV bl. 405—408. VAN METEREN, f. 391 verso.

[2] VAN METEREN, f. 392 *b*. BENTIVOGLIO, bl. 629.

opvolgers bij uitsluiting zou geduld worden; dat hare onderdanen zich van alle deelname aan den handel op *Oost-* of *West-Indië* zouden onthouden; dat de eerste vrouw, die haar opvolgde, met den koning van *Spanje* of den kroonprins of althans niet zonder des eersten toestemming zou huwen; en dat hare bezittingen, die nimmer mogten verdeeld worden, na den dood van haar en haren echtgenoot aan *Spanje* zouden terugvallen, wanneer haar huwelijk niet met kinderen gezegend werd [1]. 1598.

De afstand wordt tot stand gebragt.

Met de tijding dezer plegtige overdragt ontving ALBERTUS tevens eene volmagt zijner aanstaande gemalin om in haren naam het oppergezag over de *Nederlanden* te aanvaarden. Terstond ontbood hij afgevaardigden van de staten der onderscheidene gewesten tegen den 15den Augustus naar *Brussel*, om de gevorderde eeden aan hunne nieuwe souvereine af te leggen. Hoe vast het Spaansche despotisme ook gevestigd scheen, toch wantrouwde de regering de volkomene onderwerping van de vergadering der algemeene staten, wier bijeenroeping zij thans niet kon ontwijken, en die welligt te luider hare billijke klagten zou doen hooren, naarmate zij die langer had moeten smoren. Eene krijgsmagt van vijftienduizend voetknechten en tweeduizend ruiters werd in den omtrek der stad bijeen getrokken, om elke poging tot herwinning van den voormaligen invloed te stuiten en de onwilligen door vrees in toom te houden [2] Toen de afgevaardigden acht dagen uitstel verzochten, om over den inhoud der afstandsakte te raadplegen, werd hun namens den aartshertog te kennen gegeven, dat zij zich vergisten, wanneer zij zich inbeeldden dat de koning hunnen raad of hunne toestemming vroeg. Even als ieder mensch het regt had over zijn goed te beschikken, hing het ook geheel van zijne willekeur af, de *Nederlanden* aan zijne dochter af te staan. De mededeeling der tot den afstand betrekkelijke stukken had geen ander doel dan den staten vergunning te verleenen, om hunne bezwaren met eerbied ter kennis der regering te brengen en haar tevens in te lichten, omtrent hetgeen door hen bij deze gelegenheid voor 's lands welzijn wenschelijk werd geacht.

Tot dezen engen werkkring beperkt, bepaalden de afgevaardigden zich tot het indienen van een vertoog, waarbij zij volmagt vroegen om met de Vereenigde Gewesten over den vrede te onderhandelen, en er op aandrongen dat de algemeene staten spoedig weder zouden worden bijeengeroepen, om over de belangen des lands te raadplegen [3].

---

[1] De afstandsakte komt o. a. voor bij VAN METEREN, f. 402 verso. Koning FILIPS schijnt vermoed te hebben, dat het huwelijk zijner dochter onvruchtbaar zou blijven. Op haren leeftijd van 32 jaren kon zij, als Spaansche vrouw, weinig hoop op nakomelingschap meer voeden. Bovendien beweert men dat FILIPS voorzien kon, dat ALBERTUS bij haar geen kinderen verwekken zou. Zie de *Lettres de* BUZANVAL *et* D'AERSSEN, p. 190. BORGNET, t. a. p. bl. 242.

[2] GROTIUS, p. 326. VAN REYD, bl. 344.

[3] Het verzoek, dat alleen inboorlingen tot leden van den Raad van State en stadhouders der

1598. Het antwoord van den aartshertog, waarin beide punten werden toegestaan, gaf tevens de verzekering, dat de algemeene staten in het vervolg meer zouden bijeen komen, dan hun aangenaam zou zijn, daar zij de hand in de beurs zouden moeten steken. Na den afloop dezer onbeteekenende onderhandelingen, had op den 22sten Augustus de plegtige inhuldiging plaats. In naam der infante legde ALBERTUS den gebruikelijken doch thans bijkans doelloozen eed af, dat zij de regten en privilegiën der ingezetenen eerbiedigen zou, waarop de staten op hunne beurt zwoeren haar getrouw en onderdanig te zullen zijn. Zorgvuldig werden hierbij de orde en de inrigting gevolgd, waaronder de afstand van KAREL V in 1555 had plaats gehad [1].

Onrustbarende berigten omtrent den gezondheidstoestand van den koning noopten den aartshertog zoo spoedig mogelijk na den afloop der inhuldiging naar *Spanje* te vertrekken, opdat hij zijne bruid nog uit de handen van haren vader ontvangen mogt. Op den 14den September verliet hij *Brussel*, na zijnen neef, den kardinaal ANDREAS van *Oostenrijk*, gedurende zijne afwezigheid tot landvoogd benoemd, en het opperbevel over het leger aan FRANCISCO DE MENDOZA, admirant [2] van *Arragon*, die in 1596 uit *Spanje* in de zuidelijke *Nederlanden* gekomen en destijds tot generaal der ruiterij was aangesteld, toevertrouwd te hebben.

Dood van FILIPS. Reeds den vorigen dag had FILIPS II, na een langdurig en smartelijk ligchaamslijden, den laatsten adem uitgeblazen. Geen vorst is welligt door zijne tijdgenooten meer onderscheiden beoordeeld [3]. Door zijne lofredenaars als een geloofsheld en uitstekend staatsman geprezen, door zijne vijanden van de ergste gruwelen betigt, heeft hij ruimschoots gedeeld in het lot van allen, die in dagen van onrust en strijd eene gewigtige rol vervullen. De toestand der zuidelijke *Nederlanden* bij zijnen dood en de latere lotgevallen van *Spanje* hebben reeds lang over de waarde zijner regeringsbeginselen voor de welvaart en de ontwikkeling der volken een scherp vonnis uitgesproken; en de openbaarmaking van zijne geheime briefwisseling heeft in onze dagen ook over zijn karakter een helder licht geworpen. FILIPS II was bij uitnemendheid een koning voor de

---

provinciën benoemd of in andere hooge ambten geplaatst zouden worden, was, met andere dergelijke wenschen, op eene aanmerking van wege de regering als oneerbiedig en aanmatigend uit het ontwerp-vertoog weggenomen.

[1] GACHARD, *Documens inédits*, I p. 432—496. CARNERO, p. 428—432. BORGNET, t. a. p. bl. 243—251.

[2] De titel *admirant* beteekent, volgens BILDERDIJK, *Geschiedenis des Vaderlands*, III bl. 230, bevelhebber te land. BOR, IV bl. 292 noemt MENDOZA *Admirael*.

[3] BOR, IV bl. 474. VAN REYD, bl. 346. VAN METEREN, f. 417 *v*. GROTIUS p. 331. BENTIVOGLIO, bl. 631. LE PETIT, II p. 720.

Spanjaarden van zijnen tijd, die sedert lang gewoon waren de bestrijding en verdelging 1598.
der ongeloovigen in de oude en de nieuwe wereld als hunne nationale bestemming te beschouwen. In den worstelstrijd zijner eeuw tusschen vrijheid en gezag koos hij uit neiging en beginsel de partij van het despotisme, en schrikte niet voor eenig middel terug, dat hem tot zijn doel kon voeren. Veinzerij, eedbreuk, verraad en sluipmoord werden door hem met zooveel overleg en koelheid in het werk gesteld, alsof hij zijn zedelijk gevoel volkomen tot zwijgen had gebragt. Voorzeker mag men niet voorbijzien, dat de leer zijner kerk op dit punt volstrekt geen naauwgezetheid predikte, en dat de geloofsijver zijner eeuw vaak bij alle partijen den Christelijken oorsprong verloochende, door de liefde en verdraagzaamheid jegens andersdenkenden buiten te sluiten. Doch juist dit is het kenmerk van edele zielen, dat zij door geen drogredenen de stem Gods in hun binnenste tot zwijgen laten brengen. Trotsch en willekeurig, kortzigtig en weifelend, achterdochtig en onopregt, wellustig en wreed, verdient FILIPS noch als mensch noch als koning den lof van het nageslacht. Dat hij met zijne onuitputtelijke hulpbronnen den opstand der Vereenigde Gewesten niet dempen kon, bewijst niet minder voor zijne onbekwaamheid dan voor den moed en de volharding zijner tegenpartij. Onvermoeide werkzaamheid kan FILIPS niet ontzegd worden; maar zijne talenten verhieven zich niet boven het middelmatige, en de ernst, waarmede hij zich vaak met nietigheden bezig hield, openbaarde de bekrompenheid van zijnen geest. Traagheid in het besluiten, zucht tot uitstel en wantrouwen in al zijne dienaren stonden meestal aan eene doeltreffende uitvoering zijner bevelen in den weg. Terwijl hij alles door eigen oogen wilde zien en in zijn kabinet te *Madrid* zich met de regeling der geringste aangelegenheden in het bestuur van zijne uitgestrekte bezittingen bezig hield, vergat hij dat de gebeurtenissen niet op zijne beslissing bleven wachten. Met deze verderfelijke langzaamheid en kleingeestige bemoeizucht ging tevens eene onbegrensde heerschzucht gepaard, die hij van zijnen vader geërfd had. Niet minder tot uitbreiding van zijn eigen gezag dan ter wille van het Katholicisme strekte hij de begeerige hand reeds naar de kroonen van *Engeland* en *Frankrijk* uit, voordat hij zijne Nederlandsche onderdanen tot onderwerping had gebragt, doch gaf hun juist daardoor de gelegenheid om hunne zegepraal te voltooijen. Één voor één zag hij bijna al zijne ontwerpen schipbreuk lijden. Kort voor zijnen dood had hij den gehaten HENDRIK van *Navarre* bij den vrede van *Vervins* als wettigen koning van *Frankrijk* moeten erkennen, terwijl ELIZABETH vaster dan ooit op den troon van *Engeland* gezeten was, en de Republiek der Vereenigde *Nederlanden* zich reeds in staat gevoelde om, ook zonder vreemde hulp, zijne magt te trotseren. Slechts één doel had hij volkomen bereikt. Hij had *Spanje* van alle ketterijen gezuiverd en gewend met slaafsche onderwerping voor zijn onbeperkt gezag te buigen. Doch daarmede had hij tevens voor dat land eene rampzalige toekomst afgebakend. Hij liet aan zijnen eenigen zoon FILIPS III een rijk na, welks schatkist uitgeput, welks welvaart

1598. ondermijnd, welks ontwikkeling gestuit was, en dat reeds van het verhevene standpunt, waarop KAREL V het geplaatst had, begon af te dalen, om steeds lager te zinken, totdat het eindelijk onder de groote mogendheden van *Europa* zelfs niet meer genoemd zou worden [1].

---

[1] Vgl. W. H. PRESCOTT, *history of the reign of Philip II*, Lond. 1855, p. 22, 26, 59, 182, 238, 240. J. L. MOTLEY, *history of the rise of the Dutch Republic*, Amst. 1856, p. 115—125. BORGNET, t. a. p. bl. 252. TH. JUSTE, *histoire de la révolution des Pays-Bas sous Philippe II*, Brux. 1855, I p. 123 etc. L. RANKE, *Fürsten und Völker von Süd-Europa*, Hamb. 1827, I s. 113—124. R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, *het huwelijk van Willem van Oranje met Anna van Saxen*, Amst. 1853, bl. 108. J. VAN VLOTEN, *Montigny's leven en dood in Spanje*, 1853 bl. 1—3. Dezelfde, *Neêrlands opstand tegen Spanje*, 1856, bl. 27—30.

TWEEDE HOOFDSTUK.

VOORTZETTING VAN DEN STRIJD MET SPANJE,

VAN DEN AFSTAND DER ZUIDELIJKE NEDERLANDEN

TOT DE

ONDERHANDELINGEN OVER HET BESTAND.

1598—1607.

Door den vrede van *Vervins*, het traktaat van *Westminster* en den afstand der zuidelijke *Nederlanden* aan ALBERTUS en ISABELLA was de Republiek, zoowel tegenover hare vijanden als tegenover hare bondgenooten, op een nieuw standpunt geplaatst. Bij den eersten aanblik schijnt het, alsof zij in elk opzigt verloren had. Niet langer zou de krijg tusschen *Frankrijk* en *Spanje* de gewenschte afleiding geven, waarvan prins MAURITS in de laatste jaren zoo uitstekend had partij getrokken. Niet langer zouden Engelsche hulptroepen het Staatsche leger komen versterken. Niet langer zou het wachten op geld en bevelen uit het verafgelegene *Madrid* de maatregelen des vijands vertragen en belemmeren. Met vorstelijk gezag bekleed en van de zorg voor de bescherming der zuidelijke grenzen ontslagen, konden de nieuwe souvereinen van *België* den oorlog met eene sedert lang ongewone kracht en volharding voortzetten: en het scheen uiterst twijfelachtig of de Republiek op den duur bij magte zou zijn om bijkans geheel alleen eenen vijand te weerstaan, waaraan *Spanje*, niettegenstaande de onafhankelijkheid zijner voormalige provinciën, in zijn eigen belang de schatten zijner goud- en zilvermijnen en den steun zijner geduchte vloten wel niet onthouden zou.

1598. Invloed der laatstvermelde gebeurtenissen op den toestand der Republiek.

Niettemin had deze gewigtige verandering ook hare lichtzijde. Het was den Staten volstrekt niet onverschillig, dat de afstand der zuidelijke *Nederlanden* en de dood van FILIPS II ook den laatsten band met *Spanje* verbroken hadden. Thans was de voormalige landsheer gestorven, na op zijne trouwelooze willekeur het zegel te hebben gedrukt,

1598. door de gewesten, wier voorregten hij bij zijne inhuldiging in 1555 plegtig bezworen had, als een burgerlijk erfgoed weg te schenken, zonder zich om hunne toestemming te bekommeren. Ook het meest naauwgezette gemoed, dat welligt zijne gewetensbezwaren tegen de afzwering van den wettigen vorst nog niet geheel op zijde had kunnen zetten, moest thans volkomen bevredigd zijn [1]. Wel had koningin ELIZABETH van de bezorgdheid der Staten voor hare onderhandelingen met *Spanje* gebruik gemaakt, om zich van elke verpligting tot onderstand te ontslaan: maar daarentegen had zij hun een derde harer voorschotten kwijtgescholden, en met eene langzame aflossing van het overige genoegen genomen. Bovenal rekende men het van hoog belang, dat al haar krijgsvolk uitsluitend in den eed der Staten zou staan, dat geen Engelsch legerhoofd meer eenigen invloed op het bewind zou kunnen uitoefenen, dat de koningin slechts ééne stem in den Raad van State behouden had, en dat zelfs het garnizoen der verpande steden zich afhankelijker zou gevoelen, nu het zijne betaling voortaan uitsluitend van de Staten verwachtte [2]. Ook de vrede van *Vervins* was voor de laatsten niet zonder voordeel. Wel zou HENDRIK IV met *Spanje* geen krijg meer voeren; maar nu kwamen ook de regimenten terug, wier vertrek naar *Frankrijk* telken jare het Staatsche leger aanmerkelijk had verzwakt; nu namen de aanzienlijke voorschotten een einde, die men niet zonder groote moeite en opoffering aan den koning had verstrekt; nu zou integendeel het Fransche goud de generaliteitskas komen stijven.

Gezindheid van HENDRIK IV.

Inderdaad had men zich in de welwillendheid van den koning niet bedrogen. Ook na het sluiten van den vrede bleef hij erkennen, veel aan de Staten verpligt te zijn [3]. BUZANVAL keerde weldra te *'s Gravenhage* terug, om de vriendschappelijke betrekkingen tusschen *Frankrijk* en de Republiek te onderhouden en voor de uitbetaling der beloofde geldsommen zorg te dragen, terwijl FRANÇOIS VAN AERSSEN, zoon van den griffier der Staten-Generaal, die JUSTINUS van *Nassau* en OLDENBARNEVELT als secretaris van legatie had vergezeld, voorloopig in *Frankrijk* bleef en weldra als gewoon ambassadeur aan het Fransche hof werd aangesteld. De buitengewone talenten en de ijver van dezen bekwamen diplomaat bragten niet weinig toe om den band tusschen beide staten te versterken [4]. Even geregeld als vroeger het Staatsche geld naar *Frankrijk*

[1] *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 202. Vgl. hiervoor D. II St. VI bl. 446.

[2] *Waarachtige historie van* OLDENBARNEVELT, bl. 177. WAGENAAR, *Vad. hist.* VIII bl. 503 *v.*

[3] *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 433.

[4] VAN METEREN, f. 409 *b.* BOR, IV bl. 530. *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 12, 455. De bewering, dat VAN AERSSEN zijnen invloed bij HENDRIK IV aan den ongeoorloofden omgang van dezen met zijne vrouw te danken had, is door Mr. G. W. VREEDE op afdoende gronden als een lasterlijk praatje weerlegd. Zie de *Eclaircissements historiques* achter de genoemde *Lettres*, p. 435—438, 447—455.

vloeide, kwam thans het Fransche op de vastgestelde termijnen te *'s Gravenhage* aan; en zoodra daarin eenige vertraging scheen te komen, of de ondernemingen des vijands eene buitengewone ondersteuning vereischten, verzuimde BUZANVAL, wien de vrijheid en bloei der Republiek innig ter harte gingen, niet den Franschen minister DE VILLEROY te herinneren, dat het niet slechts hoogst ondankbaar maar ook met *Frankrijk's* belang in lijnregten strijd zou zijn, wanneer de koning toeliet dat de Spanjaarden hun gezag over de Vereenigde Gewesten zouden herwinnen [1]. Ook nadat HENDRIK IV zijne schuld jegens de Staten volkomen had voldaan, bleef hij hen door ruime onderstandsgelden in het geheim ondersteunen. Zelfs liet hij hun in zijn rijk soldaten werven, en vergunde den dapperen DE LA NOUE, die reeds onder prins WILLEM van *Oranje* zijne bekwaamheden en zijnen ijver voor de zaak der vrijheid bewezen had en in de Republiek zeer geacht was, het opperbevel over twee Fransche regimenten in Staatsche dienst op zich te nemen. Wel bragt de Spaansche gezant te *Parijs* over deze handelwijze, die slecht met *Frankrijk's* onzijdigheid overeenkwam, herhaalde klagten in; doch zijne vertoogen werden door HENDRIK IV weinig geteld, en ook wanneer hij in schijn daaraan gehoor gaf, hield hij zelf de uitvoering zijner bevelen tegen en liet oogluikend toe, wat hij in het openbaar niet mogt goedkeuren [2]. Ook lokte MAURITS' roem als veldheer den Franschen adel onder de vanen der Republiek. Na den vrede van *Vervins* werd het langzamerhand gewoonte, dat de jonge edellieden, na het volbrengen hunner studiën, eenigen tijd onder den prins gingen dienen, om hunne opvoeding te voltooijen. Des winters, nadat het leger in de garnizoenen was verdeeld, was *'s Gravenhage* vol van Fransche heeren, die niet verzuimden hunnen koning in den persoon van zijnen gezant eer te bewijzen, door hem te vergezellen, wanneer hij zich naar de vergadering der Staten-Generaal begaf. Daar er niet genoeg rijtuigen waren, om aan twee of driehonderd edellieden en officieren plaats te verschaffen, ging de gezant meestal te voet aan het hoofd van dien talrijken stoet, terwijl zijne koets ledig volgde [3].

1598.

De Fransche adel komt onder MAURITS dienen.

Het was echter geenszins een bewijs van armoede, maar veeleer van eenvoudige zeden, dat de hofplaats der Republiek in dit opzigt nog zoo weinig gemak aanbood. Toen LOUISE DE COLIGNY als gemalin van prins WILLEM in 1583 den Nederlandschen grond betrad, was het haar tegengevallen, dat men haar op de reis door *Holland* geen gemakkelijker voertuig dan een open wagen met houten bank kon aanbieden, terwijl men te *Parijs* reeds voorlang geslotene koetsen kende, die aan riemen

---

[1] *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 296 *et passim.*

[2] *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 207, 212, 226.

[3] DE LA PISE, *histoire des princes d'Orange*, p. 656. AUBÉRY, p. 159—161.

1598. waren opgehangen [1]. Er begon echter reeds in dezen eenvoud eene verandering te komen, die door godsdienstig gestemde tijdgenooten als een blijk van toenemende wereldsgezindheid met bezorgdheid werd opgemerkt. In de kleeding der burgers, in hun huisraad, in hunne maaltijden, heerschten veel meer pracht en weelde dan te voren. Terwijl het deeg, dat bij het broodbakken overschoot, nog vóór weinige jaren voldoende was geweest om in de behoefte aan stijfsel te voorzien, was het dragen van fijn linnen en kanten lubben en halskragen zoozeer toegenomen, dat de stijfselmakers van het dorp *Wormer* in *Holland* in 1598 reeds dertig last tarwe 's weeks in hunne fabrieken verbruikten [2]. Deze merkwaardige uitbreiding van eene nijverheid, die destijds welligt meer dan eenige andere als maatstaf van de zucht naar nette en sierlijke kleeding onder alle klassen der burgerij kon gelden, was nog geenszins het sprekendste bewijs van den bijkans ongeloofelijk snellen aanwas van welvaart en rijkdom in de handeldrijvende provinciën der Republiek. Fluweel en zijde, vroeger slechts het kenmerk der meer gegoede burgers, behoorden thans tot de gewone kleederdragt, terwijl gouden en zilveren koorden, knoopen en andere versierselen algemeen gedragen werden [3]. Was *Holland* reeds in de vorige eeuw een zeer rijk land genoemd [4], hetwelk een der schoonste parels in de kroon der hertogen van *Bourgondië* uitmaakte: thans was met zijne bevolking ook zijn bloei meer dan verdubbeld. De voortbrengselen van zijn vruchtbaren grond waren onvoldoende om het vierde gedeelte zijner inwoners te voeden, en hoewel het kleine gewest meer dan dertig steden en vierhonderd dorpen telde, kon het hun geene genoegzame huisvesting aanbieden. Overal zag men eene menigte vaartuigen liggen, die net en geriefelijk waren ingerigt, om in de groote behoefte aan woningen te voorzien. De muren van *Amsterdam* en *Rotterdam*, *Middelburg* en *Vlissingen* waren reeds uitgelegd, om den aanbouw van nieuwe straten mogelijk te maken. In alle steden verrezen prachtige gebouwen en gestichten, die van den rijkdom der inwoners getuigden. De klim-

Toenemende weelde in de Republiek.

Welvaart in *Holland* en *Zeeland*.

---

[1] AUBÉRY, *Mémoires*, p. 151.

[2] VAN REYD, bl. 351.

[3] In 1596 hadden de Staten van *Holland* te vergeefs beproefd eene geringe belasting op »Goude, Silvere, Sijde of Fluwele Accoustrementen" te leggen. De Edelen, die in hunne vergadering zitting hadden, gaven hunne toestemming alleen onder voorwaarde, dat zij met hunne huisgezinnen daarvan bevrijd zouden zijn; doch hetzij deze begunstiging den weerzin der burgerij wekte, hetzij haar vrijheidszin zich tegen eene belasting verzette, waarin zij minder een gewoon middel zag om de schatkist te vullen, dan een hatelijke wet tot beteugeling der weelde: de tegenstand was zoo sterk dat men de heffing moest staken. BOR, IV bl. 261. *Res. v. Holland*, 1595, bl. 509; 1596, bl. 111, 384, 392, 403, 427.

[4] Hiervoor, D. II St. VI bl. 543.

mende waarde van den grond en de overvloed van geld hadden bovendien de aandacht der gegoede ingezetenen op de groote voordeelen gevestigd, die aan het bedijken van overstroomde landen verbonden waren. In 1598 werd de *Zijpe*, die na de doorbraak van 1570 niet meer bewoonbaar was, op kosten van bijzondere personen met een nieuwen dijk omgeven, waardoor meer dan zesduizend morgen aan den landbouw werden terug gegeven. In *Zeeland* werden terzelfder tijd door de bedijking van *Noord-Beveland* tweeduizend morgen, en in het volgende jaar door het aanleggen van eenen dijk bij *Axel* eene nog grootere uitgestrektheid lands aangewonnen. Terwijl de burgers op deze wijze de welvaart van hun vaderland tegelijk met hun eigen voordeel bevorderden, had de regering geen kosten voor hunne veiligheid gespaard. Door eene rij van uitmuntend versterkte grensvestingen was de Republiek vooral aan de zuidzijde als met een ijzeren muur omgeven, die althans in *Holland* alle vrees voor des vijands aanslagen verbande. Terwijl het oorlogsvuur aan de grenzen woedde, heerschte aldaar eene veiligheid, die ieder vergunde zich ongestoord aan zijne bijzondere belangen toe te wijden. Op hetzelfde tijdstip, waarop de Spanjaarden in 1599 in den *Bommelerwaart* vielen, schreef BUZANVAL uit '*s Gravenhage* aan den Franschen minister: »alles gaat hier even rustig en kalm toe, alsof ik mij in eenen staat bevond, die reeds sedert honderd jaren een ongestoorden vrede genoten had" [1].

1598.

Veiligheid in *Holland.*

Oorzaken van den bloei der Republiek.

Het was voornamelijk aan den gelukkigen zamenloop van twee omstandigheden toe te schrijven, dat de Vereenigde Gewesten, in plaats van onder de lasten van den kostbaren en langdurigen oorlog te bezwijken, te midden van het gedruisch der wapenen een vroeger ongekenden bloei bereikten. Reeds voor het uitbreken der onlusten waren de Nederlandsche vrachtvaarders voor het noorden en westen van *Europa* onontbeerlijk geworden. De handel op de *Oostzee* werd hoofdzakelijk door hunne tusschenkomst gedreven, en hoewel de koningen van *Polen* en *Denemarken* en de Hansesteden herhaaldelijk door FILIPS II werden aangezocht, om hunne havens voor de opstandelingen te sluiten, verbood het eigenbelang hun den Nederlandschen schippers meer dan tijdelijke hinderpalen in den weg te leggen [2]. Het Protestantsche *Engeland* trok met de Vereenigde Gewesten dezelfde lijn. De vriendschapsbetrekkingen met *Frankrijk*, welks uit- en invoerhandel bijna geheel in Nederlandsche handen was, bleven ongestoord.

---

[1] VAN METEREN, f. 306, 308. VAN REYD, bl. 350. GROTIUS, p. 113, 114. BOR, IV bl. 261. *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 194. E. W. DE ROOY, *Geschiedenis van den Nederlandschen handel*, 1854, bl. 316, 335.

[2] VAN METEREN, f. 393 *b.* — Het was voor den handel der Nederlanders op de Oostzee eene gunstige omstandigheid, dat de koning van *Polen* niet in zijne poging slaagde, om de Katholieke godsdienst gewapenderhand in *Zweden* te herstellen. VAN REYD, bl. 362.

1598. Zelfs kon de koning van *Spanje* hunne schepen niet van zijne kusten weren, zoo hij zijne onderdanen aan de voortbrengselen van het noorden geen gebrek wilde doen lijden. Wel bragt de opstand aanvankelijk aan de nijverheid der Vereenigde Gewesten zware slagen toe; maar de handelsbetrekkingen met de naburige rijken bleven voortduren, en naauwelijks hadden *Holland* en *Zeeland* het Spaansche juk van zich afgeworpen, of hunne schepen doorkliefden in grooter aantal en met vernieuwden ijver de baren van den oceaan [1]. Zoo bleef dus de hoofdbron van de welvaart der voornaamste gewesten ongedeerd. Integendeel had de oorlog met *Spanje* juist gestrekt om de bedrijvigheid en ondernemingsgeest, waardoor al de Nederlandsche provinciën zich vroeger onderscheiden hadden, in de noordelijke gewesten bijeen te trekken. Van de vroegste tijden af was men daar bedacht geweest door vrijdom van tollen en andere voorregten bekwame en kunstvaardige vreemdelingen aan te lokken. De Nederlandsche deugd der gastvrijheid had zich te vaster geworteld, daar zij in het eigenbelang een krachtigen bondgenoot bezat. Het was een beginsel van staatswijsheid geworden, dat door de Staten als een kostbaar erfgoed hunner voormalige vorsten in eere werd gehouden, om voor vreemde schepen en kooplieden het verblijf in *Nederland* zoo gemakkelijk en aangenaam mogelijk te maken. De vroedschappen, door denzelfden geest bezield, wedijverden met elkander om de steden in bevolking en welvaart te doen toenemen, door aan de fabriekanten, die zich aldaar kwamen vestigen, bescherming en ondersteuning te verzekeren. Het was derhalve natuurlijk dat de bewoners der zuidelijke gewesten, die vooral na den val van *Antwerpen* door het kwijnen van handel en nijverheid genoopt werden hunne kapitalen naar veiliger streeken te verplaatsen, grootendeels naar *Zeeland* of *Holland* verhuisden. *Frankrijk* werd destijds nog door burgeroorlogen geteisterd, en was aan een bijkans onbeperkt monarchaal gezag onderworpen, dat zich niet zelden de willekeurigste handelingen veroorloofde. In *Engeland* heerschte niet minder willekeur, terwijl de vreemdelingen aldaar bovendien van alle gildevereenigingen buitengesloten waren, en tot in het derde geslacht eene dubbele som in alle schattingen en belastingen moesten opbrengen. De verordeningen der Hansesteden waren op denzelfden leest geschoeid. Nergens vond de vreemdeling zooveel vrijheid en veiligheid, en tevens zulk eene uitmuntende gelegenheid om zijne kapitalen voordeelig te plaatsen, als in de nabijgelegene Vereenigde Gewesten, in wier grondwet, de Unie van *Utrecht*, de elders nog te vergeefs gezochte gewetensvrijheid uitdrukkelijk gewaarborgd was [2],

Handel en nijverheid waren niet slechts blijven bestaan,

maar ook uitgebreid door de overkomst van talrijke vreemdelingen,

---

[1] E. LUZAC, *Hollandsch rijkdom*, 1801, I bl. 356—367. DE ROOY, t. a. p. bl. 318—332.

[2] Art. 13: »dat men nyemant ter cause van de Religie sal moegen achterhaelen ofte ondersoucken.” In de merkwaardige redevoering van CORNELIS PIETERSZOON HOOFT in 1598, bij BRANDT, *Hist. der Reform.* I bl. 825—833, kon deze reeds vragen (bl. 829): »Is ook niet onder ons een

terwijl hunne republikeinsche staatsregeling de zekerheid scheen te geven, dat de belangen van handel en nijverheid door de regering nimmer uit het oog zouden worden verloren. Van daar dat duizenden ingezetenen van *Antwerpen*, *Brugge*, *Gent* en andere plaatsen in de zuidelijke *Nederlanden* hunne schatten, talenten en handelsbetrekkingen naar de Republiek overbragten. De saaiwevers vestigden zich bij voorkeur te *Leiden*, de lijnwaadfabriekanten te *Haarlem*, de kooplieden in de zeesteden, vooral te *Amsterdam*, alwaar men meer nog dan elders begreep, dat een bloeijende handel nimmer met geloofsdwang gepaard kan gaan [1]. 1598

uit de zuidelijke *Nederlanden*,

Ook uit andere landen kwamen vele nijvere vreemdelingen zich in de Republiek nederzetten. De Joden, die in het laatst der vijftiende eeuw uit *Spanje* verdreven en grootendeels naar *Portugal* uitgeweken waren, hadden daar slechts korten tijd godsdienstvrijheid genoten. Door Spaansche inblazingen verleid, had koning EMANUEL I hun insgelijks geen andere keus gelaten dan hun geloof te verzaken en het Katholicisme te omhelzen, of zijn rijk te ruimen. Velen hadden zich laten doopen, om de voordeelen te behouden, die het verblijf in het handeldrijvende *Portugal* hun aanbood. Doch hun toestand was meer en meer ondragelijk geworden. Sedert 1536 door de spionnen der Inquisitie omgeven, en toch in het geheim aan hunne voorvaderlijke godsdienst getrouw, zagen zij met brandend verlangen naar eene wijkplaats uit, waar zij zonder vrees voor gewetensdwang hun bedrijf konden uitoefenen. De ondergang der Onoverwinnelijke vloot in 1588 schonk hun de overtuiging, dat de onderwerping der Vereenigde Gewesten door *Spanje* onder de luchtkasteelen eener verblinde eerzucht behoorde geteld te worden, en deed hen het voornemen opvatten zich naar een land te begeven, hetwelk meer en meer als een toevlugtsoord van den gekrenkten handel en de miskende vrijheid begon beschouwd te worden. Hun verzoek aan de regering van *Middelburg*, om zich aldaar te mogen nederzetten, werd door den invloed der Hervormde predikanten, die zich de Joden als de ergste ongeloovigen voorstelden, van de hand gewezen; doch zij vonden een minder bekrompen zin bij de regering van *Amsterdam*, die hun zelfs bij oogluiking toeliet in het geheim hunne godsdienst uit te oefenen, onder voorwaarde dat zij voor 's lands overheid en welvaart zouden bidden. In 1590 kwamen de eerste Portugesche Joden te *Amster-*

uit *Portugal*,

---

algemeen gevoelen bij 't volk, dat men niemant hier te lande eenig leedt om sijn geloot behoort aan te doen?" Vgl. bl. 811, 812.

[1] GROTIUS, p. 111. P. DE LA COURT, *Aanwysing der heilsame politike Gronden en Maximen van de Republike van Holland en West-Vriesland*, 1669, bl. 52—55. L. J. J. VAN DER VINCKT, *Nederlandsche beroerten onder* FILIPS II, Amst. 1825, III bl. 136, 139. H. J. VAN DER HEIM, *Iets over vroegere scheepvaartwetten*, 1850, bl. 2—14. H. J. KOENEN, *Adriaan Pauw*, 1842, bl. 11 vv. Dezelfde, *De vroegere en latere Nederlandsche handelspolitiek*, 1857, bl. 75.

1598. *dam*, en sedert dien tijd nam hun getal zoo snel toe, dat in 1598 reeds eene synagoge werd opgerigt [1].

In hetzelfde jaar ondervond *Middelburg* eene belangrijke vergoeding voor de schade,

en uit *Duitschland*. die het zich berokkend had, door de Joden met hunne kapitalen en handelsbetrekkingen uit blinde onverdraagzaamheid te weren. De Hansesteden hadden gedurende meer dan twee eeuwen te *Londen* belangrijke voorregten bezeten. Reeds onder de regering van EDUARD VI en MARIA waren deze op aandrang der Engelsche kooplieden aanmerkelijk ingekort, en ELIZABETH was evenmin als hare voorgangers gezind privilegiën te laten voortduren, die de belangen harer onderdanen in den weg begonnen te staan. In de ijdele hoop haar door wedervergelding tot herstelling van den voormaligen toestand te dwingen, bewogen de Hansesteden keizer RUDOLF II om aan het Engelsche handelsgezelschap, hetwelk onder den naam van Avanturiers te *Stade* gevestigd was en den lakenhandel in *Duitschland* bijna geheel in handen had, een langer verblijf in zijn rijk te ontzeggen. Naauwelijks had men in de Vereenigde Gewesten vernomen dat de Avanturiers niet ongenegen waren hunnen ganschen handel derwaarts over te brengen, of onderscheidene steden haastten zich afgevaardigden naar *Engeland* te zenden om hen door voordeelige aanbiedingen tot zich te lokken. Zij verkozen echter hun gewoon verblijf te *Middelburg* te behouden, waar zij reeds, na het verval van *Antwerpen's* handel, onder het bestuur van den graaf van LEICESTER een kantoor gevestigd hadden. De Staten-Generaal bekrachtigden de hun destijds verleende privilegiën en schonken hun vrijdom van inkomende regten voor de lakens, die zij zouden invoeren. Overigens werd hun dezelfde handelsvrijheid verzekerd, die de Nederlandsche kooplieden in *Engeland* bezaten [2].

De overkomst van deze talrijke landverhuizers gaf aan den handel nieuwe levendigheid en groote uitbreiding [3]. Toen men in 1588, bij de nadering der Onoverwinnelijke vloot, de groote schepen geteld had, die des noods als oorlogschepen konden dienen, had men bevonden dat in de havens van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* niet minder

---

[1] H. J. KOENEN, *Geschiedenis der Joden in Nederland*, 1843, bl. 122, 139. VAN METEREN, f 396*a*.

[2] VAN METEREN, f. 392—394, meldt dat de compagnie der Avanturiers wel 3500 deelhebbers telde en jaarlijks vele millioenen omzettede, »hebbende den Laecken-handel met Carsayen, Bayen, ghenoech alleen in handen, door het retour ofte weder-keerende betalinghe, veel Duytsche ende Italiaensche handelinghen tot hen trekkende, haar niet met Wisselen ofte Finantien gheneerende, meer dan nootlijck haren handel vereyst." Vgl. GROTIUS, p. 307—309.

[3] Vgl. M. V. GAILLARD, *de l'influence exerceé par la Belgique sur les Provinces-Unies*, in de *Mémoires, couronnés et Mémoires de savents étrangers, publiés par l'Academie Royale des sciences etc. de Belgique*, T. VI, II, 1855, p. 231—249.

dan 2700 koopvaarders lagen, die van honderd tot vierhonderd last inhielden. Jaarlijks werden meer dan duizend vaartuigen van onderscheidene grootte op stapel gezet [1]. Overal werden nieuwe uitwegen voor den handel gezocht en nieuwe betrekkingen aangeknoopt. Het Antwerpsche handelshuis van DE MOUCHERON, dat zich naar *Middelburg* had verplaatst, opende den Zeeuwen de vaart op de *Witte* zee. Reeds in 1584 werd te *Archangel* eene factorij opgerigt en een levendig handelsverkeer geopend, waaraan, behalve de Zeeuwsche steden, vooral *Amsterdam* en *Zaandam* een werkzaam aandeel namen [2]. Ook de *Middellandsche* zee werd thans voor het eerst geregeld door Hollandsche schepen bezocht. Zoowel door de Antwerpsche kooplieden als de Portugesche Joden, die zich te *Amsterdam* gevestigd hadden, werden reeds vóór 1590 Hollandsche koopvaardijschepen naar *Italië* bevracht; en toen twee jaren later de prijs van het koorn in het zuiden van *Europa* buitengewoon hoog was, vertrokken niet minder dan vierhonderd bodems met graan beladen naar de onderscheidene havens van dat schiereiland [3]. Ook begon men nu *Alexandrië*, *Tripoli* en *Constantinopel* te bezoeken en naar middelen uit te zien om van den Grooten Turk, gelijk de sultan van het Ottomanische rijk in die dagen genoemd werd, volkomene handelsvrijheid op zijne staten te verkrijgen. De aanzienlijke onkosten, aan het onderhoud van eenen ambassadeur aan het Turksche hof en consuls in de voornaamste handelsplaatsen verbonden, schrikten de Nederlandsche kooplieden af, om daarover op eigen naam te onderhandelen. Zij besloten derhalve de tusschenkomst van bevriende mogendheden in te roepen, wier vlaggen reeds sedert lang in de Levantsche havens bekend en geëerbiedigd waren. Het bleek weldra dat men van het naijverige *Engeland* geen ondersteuning te wachten had; doch de Fransche gezant te *Constantinopel* aarzelde niet den wensch der Nederlandsche kooplieden aan den sultan voor te dragen, waarop deze hun in 1598 dezelfde vrijheid en voorregten waarborgde, die de Franschen in zijne staten genoten [4]. Reeds vroeger had men, wegens de belemmeringen, waaraan de handel op *Spanje* en *Portugal* onderworpen

1598.

Men begint handel te drijven op de *Witte* zee,

op de *Middellandsche* zee,

---

[1] VAN METEREN, f. 307 c. GROTIUS, p. 231, gewaagt van 2000 schepen.

[2] DE ROOY, t. a. p. bl. 333. J. SCHELTEMA, *Rusland en de Nederlanden*, 1817, I bl. 37—49.

[3] J. C. DE JONGE, *Nederland en Venetië*, 1852, bl. 302, meent aan de juistheid dezer opgave te mogen twijfelen. Wanneer men echter de naauwkeurige berigten van VAN METEREN, f. 323 c, 334 d, 363 c vergelijkt met hetgeen VELIUS in zijne *Chronyck van Hoorn*, bl. 270, alleen van laatstgenoemde stad vermeldt, en daarbij in aanmerking neemt dat *Venetië* reeds in 1596 eenen agent naar de Vereenigde Gewesten zond, om in het belang van den wederzijdschen handel vriendschapsbetrekkingen aan te knoopen (zie DE JONGE, t. a. p. bl. 3 vv.), dan schijnt die twijfel ongegrond te zijn. Vgl. BOR, IV bl. 306.

[4] VAN METEREN, f. 397 a. De Nederlandsche schepen moesten echter varen onder Fransche vlag. Zie ook *Res. v. Holland*, 1597, bl. 429; 1596, bl. 37. Uit de laatste plaats blijkt dat reeds destijds

1598. was, eene geregelde vaart op de *Kaapverdische* eilanden geopend, om van daar het onmisbare zout te halen. Weldra werd ook de nabijgelegene kust van *Guinea* bezocht, van waar men goud, olifantstanden en elpenbeen medebragt. Zoo gering werd de magt van den koning van *Spanje* reeds door de ondernemende kooplieden geacht, dat BALTHAZAR DE MOUCHERON, tot bevordering van dezen handelstak, die reeds meer dan twintig schepen geregeld bezig hield, het *Prinseneiland* bij *St. Thomas* gewapenderhand in bezit liet nemen. De bezetting werd echter eerlang door ziekte gedwongen, naar het vaderland terug te keeren [1].

en op de kust van *Guinea.*

Nederlandsche handelspolitiek.

Alleen aan deze verbazende uitbreiding van handel en nijverheid, aan dezen voortdurenden toevloed van vermogende en ondernemende vreemdelingen had de Republiek het te danken, dat de middelen tot voortzetting van den strijd met het magtige *Spanje* haar nog niet ontbroken hadden. De bloei der aan zee gelegene gewesten kon niet zonder invloed blijven op de landprovinciën, wier voornaamste handelsteden bovendien sedert 1594 aan het geweld des vijands onttrokken en niet langer aan de roofzucht der Spanjaarden en den moedwil der Staatsche troepen blootgesteld waren. Overal bleek de toenemende welvaart uit de hoogere opbrengst der belastingen, waaruit de aanzienlijke kosten van den krijg gedekt moesten worden. Inzonderheid was dit het geval in *Holland*, dat hoofdzakelijk door accijnsen, convoijen en licenten [2] in zijne behoeften voorzag, en daardoor van de vermeerdering der bevolking en de uitbreiding der scheepvaart onmiddellijke voordeelen trok. Was de bevordering van handel en nijverheid te allen tijde een hoofddoel der Nederlandsche staatslieden geweest, thans begreep men in *Holland* meer dan ooit, dat aan het behoud dier gewigtige hulpbronnen het heil des vaderlands gelegen was. Bij alle beraadslagingen, onderhandelingen en besluiten werden de belangen van den koophandel in het oog gehouden. De gezanten der Republiek hadden steeds in last alle belemmeringen uit den weg te ruimen, die aan hunne handeldrijvende landgenooten konden worden in den weg gelegd. Nimmer werd eene gelegenheid verzuimd, om vermindering van tolregten en begunstiging boven vreemde natiën te erlangen. Tijdingen, die voor den handelstand van gewigt konden zijn, werden terstond aan de besturen der belanghebbende steden medegedeeld. De dienst der Staatsche oorlogschepen was zoodanig ingerigt, dat de uitzeilende en binnenkomende koopvaardijschepen en de visschers in de *Noordzee* zooveel mogelijk tegen vijandelijke aanranding beschermd waren. Voor belangrijke uitvindingen ten gunste der zeevaart werden belooningen uit-

---

Nederlandsche kooplieden, voorgevende Engelsche te zijn, op de Levant handel trachtten te drijven, doch hun bedrog als slaven op de galeijen moesten boeten.

[1] VAN REYD, bl. 350. *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 108, 135.

[2] Zie hiervoor, D. III St. 1 bl. 397 noot (1).

gereikt. Nieuwe ondernemingen werden niet slechts door vrijdom van belastingen maar ook door ruime voorziening in de behoefte aan geschut en krijgsbehoeften aangemoedigd, en zelfs door de uitloving van aanzienlijke geldsommen uitgelokt. [1]. 1598.

Voortduring van den handel op *Spanje*.

Het kan dan ook geen bevreemding wekken dat de handel op *Spanje*, die aan honderden schepen eene voordeelige vracht verzekerde, niet slechts bij oogluiking bleef bestaan, maar openlijk door de Staten als onmisbaar voor hun welzijn verdedigd werd. Alleen wapens, krijgsbehoeften, scheepstuig en graan, binnen de Vereenigde Gewesten gewassen, of over land derwaarts gevoerd, werden als contrabande beschouwd [2]. De Nederlanders waren nog steeds de voornaamste handelaars tusschen het Spaansche schiereiland en het noorden van *Europa*, en die vaart was zoo winstgevend, dat de belemmeringen en mishandelingen, die zij vaak in *Portugal* of *Spanje* ondervonden, hen daarvan niet hadden afgeschrikt. In 1595 vertrokken nog meer dan vierhonderd schepen derwaarts, grootendeels met graan uit de *Oostzee* beladen [3]. Deze vreemdsoortige toestand, waarbij de Republiek haren onverzoenlijken vijand zelve van levensmiddelen voorzag, had reeds lang in *Engeland* niet slechts verbazing maar ook groote ontevredenheid gewekt. De tegenstand, dien de graaf van LEICESTER gedurende zijne landvoogdij over de Vereenigde Gewesten van de Staten ondervonden had, was voor een groot deel het gevolg der willekeurige en onverstandige maatregelen, waarmede hij zich had voorgesteld aan het handelsverkeer der Republiek met *Spanje* een einde te maken [4]. Wel hadden de Staten destijds op dit punt gezegevierd; doch hunne handelwijze bleef voor de Engelschen eene ergernis, en werd ook van de Fransche zijde afgekeurd. Herhaaldelijk had DE BUZANVAL er op aangedrongen, dat men allen toevoer naar *Spanje* gestrengelijk zou verbieden; en de koningin van *Engeland* had geen gelegenheid verzuimd om haar misnoegen te kennen te geven over eenen handel, welks voortduring zij niet minder aan de onverschoonlijke oogluiking der Staten dan aan de strafbare winzucht der kooplieden toeschreef. Niet zonder grond voerde de agent der Staten te *Londen*, NOËL DE CARON, tot hunne verschooning aan, dat het verbod dier vaart dertigduizend zeevarende mannen, die daarmede hun brood verdienden, naar den vijand zou jagen [5]. De Staten waren bovendien

---

[1] Zie o. a. *Res. v. Holland*, 1589, bl. 641; 1591, bl. 743; 1594, bl. 272, 333, 356, 555, 563; 1595, bl. 43, 117, 146, 191, 230—254; 1596, bl. 60, 64, 85, 119; 1597, bl. 471, 674; 1598, bl. 83, 223, 433.

[2] Zie o. a. *Res. v. Holland*, 1597, bl. 521; 1598, bl. 14.

[3] VAN REYD, bl. 262 *b*.

[4] Hiervoor, D. III St. I bl. 190. Vgl. *de Aanteekeningen*, bl. 494.

[5] BOR, IV bl. 32, 306, 379, 380. VAN REYD, bl. 259. Vgl. ten bewijze, dat CARON niet overdreef, *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 121, 363.

1598. te minder genegen naar ELIZABETH'S klagten te luisteren, daar hare eigene onderdanen onder Schotsche vlag met nagemaakte paspoorten zich aan hetzelfde euvel schuldig maakten [1]. Toen men in 1596 de uitrusting eener tweede Spaansche armade duchtte, hadden de Staten echter op aandrang van *Engeland* en *Frankrijk* besloten, den uitvoer van koorn naar vijandelijke havens te verbieden. Daar een slechte oogst den prijs van alle levensmiddelen destijds meer dan verdubbeld had, hoopte men FILIPS door den hongersnood zijner onderdanen te bewegen, van zijn voornemen af te zien, of hem althans door de vermindering van de opbrengst der in- en uitgaande regten een gevoeligen slag toe te brengen, en hem in elk geval de gelegenheid te benemen, om de Hollandsche schepen tot versterking zijner oorlogsvloot in beslag te nemen. Te vergeefs verzette zich *Amsterdam*, reeds voorlang de stapelplaats en het middelpunt van den graanhandel [2], tegen eenen maatregel, die zijne belangen ernstig dreigde te kwetsen. De overige Hollandsche steden gaven hare toestemming, en de Staten-Generaal sloten alle zeegaten met oorlogschepen af, om de overtreding hunner bevelen onmogelijk te maken. Verscheidene koopvaarders, met graan geladen, die reeds voor *Texel* en in het *Vlie* zeilvaardig lagen, werden met geweld naar *Enkhuizen* en *Amsterdam* teruggebragt. Eenige schepen wisten echter aan de waakzaamheid der zeekapiteins te ontsnappen, en weinige maanden later zagen de Staten van *Holland* zich gedrongen de vaart bij oogluiking weder open te stellen, daar zij bemerkten dat de Zeeuwsche regenten den verboden uitvoer begunstigden, in de hoop daardoor het grootste gedeelte van den Spaanschen handel in hunne koopsteden te vestigen [3]. Zoo stond de naijver tusschen *Holland* en *Zeeland*, die zoo vaak de eensgezindheid verstoorde, ook hier 's lands belangen in den weg. Waar de mogelijkheid zich opdeed om, ook ten koste der overige provinciën, winsten te behalen, daar werd dikwerf alleen de stem van het eigenbelang gehoord; en de stedelijke regeringen gaven in dit opzigt aan de Staten der gewesten niets gewonnen, maar betwistten elkander met kleingeestige baatzucht de voordeelen, die de uitbreiding van handel en nijverheid haar geschonken had [4]. De onmatige winzucht der kooplieden kende geen grenzen, en verachtte evenzeer de bevelen van 's lands regering als het dreigendste gevaar. Hoewel men hen gewaarschuwd had, dat de koning van *Spanje* geheime verklikkers onderhield, om de Nederlanders aan

---

[1] VAN REYD, bl. 295 *a*.

[2] Hiervoor, D. II St. VI bl. 542.

[3] BOR, IV bl. 306. VAN REYD, bl. 294. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives*, IIe Serie, I p. 375. GROTIUS, p. 269. *Res. v. Holland*, 1566, bl. 459, 477, 483; 1597, bl. 548. Vgl. voor *Zeeland's* handelwijze ten opzigte van den verboden uitvoer, ald. 1584, bl. 761, 779.

[4] *Res. v. Holland*, 1595, bl. 625, 628, 672; 1597, bl. 34. Hiervoor, bl. 6 noot (2).

hunne taal te onderscheiden, bleven de schippers het wagen, zich in de Spaansche havens voor Oosterlingen uit te geven, die uit *Hamburg*, *Lubeck* of *Dantzig* kwamen, en paspoorten te vertoonen, die door Amsterdamsche notarissen waren nagemaakt [1]. Werd het verbod, om op *Spanje* te varen, in *Nederland* gestrengelijk gehandhaafd, dan gaven zij voor naar *la Rochelle* bevracht te zijn, werwaarts de handel open was gebleven, of zij vermeden op last der reeders eene Nederlandsche haven aan te doen, en zeilden uit de *Oostzee* achter *Schotland* en *Ierland* om regtstreeks naar de plaats hunner bestemming [2]. Ook wanneer de Staten van *Holland* en *Zeeland* ernstig gezind waren geweest, om den handel op *Spanje* met alle hun ten dienste staande middelen voortaan onmogelijk te maken, zouden zij derhalve het doel toch niet bereikt en integendeel den lande onnoemelijke schade berokkend hebben. Zoodra de scheepvaart, hetzij door de kwellingen en mishandelingen der Spaansche regering, hetzij door de maatregelen der Staten, slechts eenigermate gestremd was, ondervonden de Admiraliteiten, in wier kas de in- en uitgaande regten vloeiden, eene aanzienlijke vermindering van inkomsten, terwijl de stilstand van een belangrijken handelstak ook de opbrengst der overige belastingen terstond deed afnemen. Het was onmogelijk de Hansesteden en de Deenen te beletten de voortbrengselen van het noorden naar het zuiden te voeren, zonder zich aan het verbreken der gevestigde handelsbetrekkingen bloot te stellen. Met hoe meer ernst en kracht men voor de handhaving van het verbod waakte, des te meer zou men de inheemsche en vreemde koopvaardijschepen van de Nederlandsche kusten weren, en de Hollandsche en Zeeuwsche koopsteden van de onwaardeerbare voordeelen berooven, die zij als stapelplaatsen van den handel tusschen noord- en zuid-*Europa* genoten. De Staten begrepen derhalve eenen toestand te moeten laten voortduren, die hun niet alleen de middelen schonk om in den strijd voor hunne vrijheid te volharden, maar waarin zij bovendien geen wijziging konden brengen, zonder aan de welvaart des lands de gevoeligste slagen toe te brengen [3]. 1598.

Handelsbetrekkingen met de zuidelijke *Nederlanden*.

Ook met *België* was een vrij levendig verkeer blijven bestaan. Den 6den December 1591 had de hertog van *Parma*, die inzag dat het verbreken van alle handelsbetrekkingen met de oproerige gewesten voor de zuidelijke *Nederlanden* hoogst nadeelig

---

[1] VAN REYD, bl. 352.

[2] *Res. v. Holland*, 1597, bl. 404, 478.

[3] VAN REYD, bl. 352. *Res. v. Holland*, 1597 bl. 507: »dat de Vaart agter *Schotland* ende *Yrland* om daagelijks en soo langer soo meer gepractiseert worden, niet alleen bij de Uitheemsche, maar bij de Ingezetenen van deese Landen selfs, en dat van allen ouden tijde het selve gehouden is geweest deese Landen en de Navigatie van dien, ook de Neeringe der selver ten hoogsten schadelijk te weesen.".

1598. zou zijn, het voorbeeld gevolgd, dat de Staten-Generaal hem den 4den Julij te voren gegeven hadden, en aan de wederzijdsche kooplieden vergund hunne waren ongedeerd in en uit te voeren. Levensmiddelen waren echter aan beide zijden buitengesloten. Ook had PARMA verboden vlas, garen of opgaand hout naar de Republiek uit te voeren, en lakensche of linnen stoffen van daar te ontvangen. Daarentegen hadden de Staten-Generaal, hoe geneigd zij waren van de voorziening in de behoeften des vijands tot hun voordeel partij te trekken, teregt begrepen dat het hoogst gevaarlijk zou zijn, wanneer dezelfde beginselen, die zij ten opzigte van de vaart op *Spanje* huldigden, ook op de zuidelijke *Nederlanden* werden toegepast. Met gestrengheid werd tegen den uitvoer van graan en andere mondbehoeften aan de landzijde gewaakt; en daar het onmogelijk scheen, dien toevoer aan de zeezijde te voorkomen, wanneer de Nederlandsche schepen vrijelijk de Vlaamsche havens mogten aandoen, werd de vaart op *Sluis*, *Nieuwpoort*, *Duinkerken*, *Grevelingen* en *Calais* herhaaldelijk op zware straffen verboden. Voortdurend kruisten Staatsche oorlogschepen langs de Vlaamsche kust, om tegen overtreding van dit verbod te waken, zoodat de Belgen zich bijna alleen over land van hunne benoodigdheden konden voorzien. Niettemin vormde dit handelsverkeer door de hooge tolregten, die er op gesteld waren, eene belangrijke bron van inkomsten voor de Vereenigde Gewesten, daar men in de zuidelijke *Nederlanden* hun kaas en gezouten visch niet goed missen kon, en bovendien na het verval van eigen scheepvaart de overige voortbrengselen van het noorden en het zuiden grootendeels door hunne tusschenkomst ontving [1].

FILIPS III verbiedt aan de Nederlanders den handel op zijne bezittingen.

Het was derhalve een gevoelige slag voor de Republiek, toen FILIPS III onmiddellijk na zijne troonsbestijging het bewijs gaf, dat hij in zijnen haat tegen de ketters zich nog minder dan zijn vader om het belang zijner onderdanen en de welvaart van *Spanje* bekreunde. Bevroedende hoezeer der Staten schatkist door hunnen handel op zijn gebied gestijft werd, besloot hij alle oogluiking te doen ophouden en hunne schepen geheel van zijne kusten te weren. Eensklaps werden op zijn bevel vijfhonderd koopvaarders, die men vermoedde dat aan Nederlandsche reeders toebehoorden, in beslag genomen, en het scheepsvolk gevangen gezet. Alleen de schippers, die koorn hadden aangebragt, waaraan men destijds in *Spanje* groote behoefte had, mogten zonder lading naar het vaderland terugkeeren; doch het gelukte ook aan anderen, vooral te *Lissabon*, de Spaansche beambten om te koopen, of als Oosterlingen te ontsnappen, zoodat ongeveer de helft aan het gevaar ontkwam. De gevangene zeelieden werden zonder genade ter dood gebragt, wanneer men ontdekte dat zij aan den togt naar *Cadix* in 1596 hadden deelgenomen. De overigen werden als slaven aan de roeibanken der Spaansche galeijen

---

[1] VAN METEREN, f. 320 *b*. BOR, IV bl. 387. VAN REYD, bl. 396. *Res. v. Holland*, passim; o. a. 1594, bl. 233, 280, 306; 1596, bl. 215, 220, 329.

vastgeketend of verkwijnden in de gevangenis door ellende en gebrek [1]. Alsof de infante ISABELLA, nog voordat zij het bestuur der zuidelijke *Nederlanden* aanvaardde, aan haren broeder een bewijs wilde geven, hoezeer zij gezind was zich naar de Spaansche politiek te voegen, werd in Februarij des volgenden jaars op haren naam een plakkaat uitgevaardigd, waarbij aan hare onderdanen insgelijks alle handelsverkeer met de ingezetenen der Republiek gestrengelijk verboden werd [2]. 1598.

Nadeelige gevolgen van dit verbod voor de Republiek.

De tijding dezer onverwachte maatregelen, die eene krachtige voortzetting van den oorlog van den kant van *Spanje* voorspelden, verwekte in de Vereenigde Gewesten de grootste ontsteltenis. Wel bleven eenige kooplieden, wier winzucht ook het dreigendste gevaar verachtte, onder Fransche vlag op *Spanje* varen; wel zag de koning zich door den hongersnood, waaraan hij zijn rijk had blootgesteld [3], gedwongen voor alle schepen met graan bevracht den toegang tot zijne havens weder open te stellen: doch aan deze vergunning was de afschrikkende voorwaarde verbonden dat de schippers geen retourvracht zouden innemen, en de winsten van enkele waaghalzen konden het algemeen verlies niet vergoeden [4]. De meeste reeders en kooplieden, die zich met den handel op het Spaansche schiereiland bezig hielden, zagen zich eensklaps van een zeer voordeelig bedrijf verstoken, en het was te voorzien dat zij zich eerlang naar onzijdige plaatsen zouden begeven, waar zij hunne betrekkingen met *Spanje* zonder gevaar weder konden aanknoopen. Inderdaad vertrokken verscheidene familiën uit *Zeeland* naar *Rouaan*, en uit *Amsterdam* naar *Embden* en *Hamburg*. Vele Vlaamsche wevers, die zich te *Leiden*, *Haarlem* en *Alkmaar* hadden nedergezet, keerden naar hun vaderland terug of vestigden zich in de naburige Fransche steden, van waar zij de voortbrengselen hunner nijverheid vrijelijk in de zuidelijke *Nederlanden* konden invoeren [5]. De verminderende opbrengst der belastingen gaf weldra het sprekendste bewijs, hoe gevoelig de Republiek door *Spanje's* vijandige maatregelen getroffen was [6]. Bovendien waren de zeesteden met duizenden zeelieden opgevuld, wier opeenhooping voor de rust en veiligheid der ingezetenen niet zonder gevaar werd geacht. Van hunne broodwinning beroofd en aan gebrek prijs gegeven, brandden zij van verlangen het voormalige Geuzenleven te hernemen, dat hun bij herinnering of overlevering als het ideaal van ongebondenheid

---

[1] BOR, IV bl. 527. VAN REYD, bl. 359.

[2] BOR, IV bl. 523. VAN REYD, bl. 380.

[3] *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 50.

[4] *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 87, 107.

[5] VAN REYD, bl. 396.

[6] *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 126.

1598. en overdaad voor oogen zweefde. Hun woelige aard kon ligtelijk tot oproerigheid overslaan, en ook wanneer men er in slagen mogt hen binnen de perken der gehoorzaamheid te houden, dan was het toch te vreezen dat zij eerlang als vrijbuiters een nieuw en voor hen meer bekoorlijk bestaan zouden zoeken. Reeds liepen er geruchten dat door onderscheidene reeders een zestigtal schepen voor de kaapvaart werden uitgerust: en de ondervinding had reeds ten tijde der Watergeuzen geleerd, hoe weinig zelfs de scheepvaart hunner landgenooten door van roof levende vrijbuiters geëerbiedigd wordt [1].

Er waren echter omstandigheden, die gegronde hoop op verbetering van dien toestand gaven, en zelfs de voorspelling [2] regtvaardigden, dat de Republiek zich eerlang voor het verbod van den handel op *Spanje* meer dan schadeloos zou weten te stellen. Juist op het tijdstip, waarop FILIPS III hare voornaamste hulpbronnen dacht af te sluiten, waren hare kooplieden niet slechts begonnen op zijne Amerikaansche koloniën een levendigen handel te drijven, maar hadden zij ook in *Oost-Indië* betrekkingen aangeknoopt, die hun ongehoorde winsten schenen te beloven.

Toenemende handel op *Amerika.*

Hoewel FILIPS II in 1580 meester van *Portugal* was geworden, en daardoor geen gebrek had aan voortreffelijke zeelieden, had hij uit wantrouwen tegen de Portugezen bij voorkeur Nederlandsche schippers op zijne handelsvloot gebruikt, en dezen daardoor den weg naar zijne West-Indische bezittingen leeren kennen. Ook werden verscheidene Nederlandsche schepen geregeld door Spaansche en Portugesche kooplieden voor de vaart tusschen *Europa* en *Amerika* bevracht. De Hollandsche en Zeeuwsche reeders begrepen echter spoedig, dat het veel voordeeliger zou zijn dien handel voor eigen rekening voort te zetten, en begonnen vooral in 1598 een groot aantal schepen naar *Amerika* uit te rusten. Hoewel in de Spaansche koloniën geen vreemde koopvaarders mogten geduld worden, trof men langs de uitgestrekte kust verscheidene gouverneurs aan, die zich door geschenken lieten bewegen om den Nederlanders vrijen toegang te vergunnen. Vooral in *Brazilië* kregen zij vasten voet, en voerden van daar geregeld suiker, verwhout, buffelhuiden, gember en paarlen naar het vaderland [3].

Intusschen hadden zij ook reeds den blik naar *Oost-Indië* gewend, waar de specerijen groeiden, die nog steeds de hoofdbron van *Portugal's* handelsgrootheid en rijkdom uitmaakten. Tot nogtoe hadden de Nederlandsche vrachtvaarders zich vergenoegd deze

---

[1] *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 50, 121, 363. BOR, IV bl. 544 *a.* VAN REYD, bl. 382.

[2] De admirant van *Arragon* liet in 1598 den raad des konings van *Spanje* waarschuwen, dat de vaart op *Oost-* en *West-Indië*, *Brazilië* en *Guinea* voor de Spanjaarden en Portugezen geheel verloren zou gaan, wanneer daartegen geen krachtige maatregelen genomen werden; en BUZANVAL (p. 49, 251) uitte destijds dezelfde gedachte.

[3] VAN METEREN, f. 426 *a.* VAN REYD, bl. 349, 351. GROTIUS, p. 233.

kostbare en overal gezochte waren te *Lissabon* af te halen. Immers had de Portugesche regering, om den alleenhandel op *Indië* te behouden, niet slechts aan alle overige zeevarende natiën de vaart derwaarts op straffe des doods en verbeurdverklaring van alle goederen verboden, maar tevens aan den anderen kant niets verzuimd om het voor haar gemakkelijk en zelfs verkieselijk te maken, de voortbrengselen van het Oosten uit de tweede hand te ontvangen. De uitvoer van Indische produkten was uitsluitend aan vreemde, niet aan Portugesche schepen geoorloofd [1]. Inzonderheid waren de Nederlanders buitengewoon bevoorregt. Veiligheid voor personen en goederen, vrije godsdienstoefening binnenshuis en onpartijdige regtspraak door landgenooten of koninklijke regters waren hun uitdrukkelijk gewaarborgd. Er was dus volstrekt geen prikkel om de »verre ende grouwelicke reyse" naar *Indië* te ondernemen. De gedachte daaraan was vóór 1580 zelfs niet bij de kooplieden opgekomen [2]. Ook wanneer zij het hadden durven wagen, het verbod van den op zee zoo magtigen koning van *Portugal* te trotseren, dan zou den meesten toch het kapitaal ontbroken hebben voor eene onderneming, waarbij duizenden gulden jaren lang aan den omloop werden onttrokken. De bemagtiging van *Portugal* door FILIPS II en de verovering van *Antwerpen* door den hertog van *Parma* bragten echter in deze omstandigheden eene gewigtige verandering. Hoewel de handel op *Lissabon* aanvankelijk ongestoord bleef, ondervonden de Nederlanders meer en meer de vijandelijke gezindheid van den vorst, die hun slechts noode den toegang tot zijne havens vergunde. Hunne voormalige voorregten werden ingetrokken, hunne schepen herhaaldelijk in beslag genomen, hunne schippers niet zelden als spionnen behandeld en voor de geduchte regtbank der inquisitie gebragt. Telken jare werd de vaart wisselvalliger en gevaarlijker, zoodat allengskens bij velen de wensch oprees om zelven in het verre Oosten de havens te bezoeken, waar de Portugesche galjoenen gewoon waren hunne rijke ladingen in te nemen. Naauwelijks had dit denkbeeld wortel geschoten, of de grootste hinderpalen voor de uitvoering, gebrek aan kennis en kapitaal, werden door eenen zamenloop van gelukkige omstandigheden uit den weg geruimd. Door de vestiging van verscheidene vermogende Antwerpsche handelshuizen in de Hollandsche en Zeeuwsche koopsteden werd het laatste bezwaar opgeheven, terwijl de terugkomst van verscheidene landgenooten, die geruimen tijd in *Indië* verkeerd hadden, te gelijker tijd

1598.

Aanvang van den handel der Nederlanders op *Oost-Indië*.

[1] A. H. L. HEEREN, *Handbuch der Geschichte des Europäischen Statensystems*, Gött. 1819, s. 44.

[2] VELIUS, *Chronijck van Hoorn*, schrijft op het jaar 1597, bl. 272: »d'onse begonnen uyt dese oorsaeck (n. de belemmeringen in *Portugal*) verscheyde vreemde vaerten op te soecken, als de vaert naer Oostindien — — daer sy anders niet eens op gedacht souden hebben." Hetzelfde meldt de *Inleydinghe tot de Oost-Indische Voyagien*, geplaatst voor het *Begin ende Voortgangh van de Vereenighde Nederlantsche Geoctroyeerde Compagnie*, 1646.

1598. aan het stoute plan nieuw voedsel gaf en het weldra tot rijpheid deed komen [1]. In 1591 keerde DIRK GERRITSZ., die op Portugesche schepen als busschieter gediend, verscheidene jaren te *Goa* gewoond en *China* en *Japan* bezocht had, in zijne vaderstad *Enkhuizen* terug, en werd twee jaren later door JAN HUIGEN VAN LINSCHOTEN gevolgd, die als hofmeester van den aartsbisschop DE FONSECA in 1583 naar *Indië* vertrokken was, en van daar een schat van aanteekeningen omtrent den toestand der Portugesche koloniën en de beste zeilkoersen medebragt [2]. De broeders CORNELIS en FREDERIK HOUTMAN, in 1593 naar *Portugal* vertrokken, kwamen in het volgende jaar met eene grondige kennis van den Oost-Indischen handel van daar terug [3]. Hunne berigten gaven den laatsten stoot aan den opgewekten ondernemingsgeest, die door 's lands regenten en geleerden als om strijd werd aangevuurd. Twee wegen stonden, naar men meende, voor de koene zeelieden open, die den avontuurlijken togt naar het onbekende land zouden wagen. De eene, die zuidwaarts voerde, volgde het spoor der Portugezen. De andere was door den beroemden aardrijkskundige MERCATOR aangewezen, die zich overtuigd hield dat de zee langs de noordkust van *Azië* geheel open was, zoodat men, steeds oostwaarts zeilende, *China* zou kunnen bereiken. FRANÇOIS MAELSON, raad van prins MAURITS, JACOB VALCKE, thesaurier van *Zeeland* en CHRISTOFFEL ROELS [4], raadpensionaris van laatstgenoemd gewest, deelden in zijn gevoelen, welks waarschijnlijkheid meer en meer bevestigd werd door de naauwkeurige berigten, die vooral door den ijverigen BALTHAZAR DE MOUCHERON omtrent dit onderwerp te *Archangel* en elders werden ingewonnen [5]. Groot waren de voordeelen, die de noordoostelijke doorvaart, indien zij werkelijk bestond, boven den weg om de kaap *de Goede Hoop* scheen aan te

Pogingen om eene noordoostelijke doorvaart naar *China* te vinden.

---

[1] Vgl. J. A. VAN DER CHIJS, *Geschiedenis der stichting der vereenigde O. I. Compagnie*, Leyden 1856, bl. 1—15.

[2] In den aanvang van 1595 kwam zijn *Reijs-Geschrift van de Navigatien der Portugaloysers in Orienten* in het licht, waardoor op eene voor dien tijd uitstekende wijze in de behoefte der Nederlanders aan onderrigt omtrent de onbekende zeeën en landen, werwaarts zij stoutmoedig den steven wendden, gegeven werd.

[3] BOR, III bl. 337. Volgens de genoemde *Inleydinghe* is CORNELIS HOUTMAN door de Portugezen, die zijne bedoelingen bemerkten, gevangen gezet, en eerst losgelaten nadat hij verscheidene Amsterdamsche kooplieden bewogen had een groot losgeld voor hem te betalen. Vgl. VAN DER CHIJS, t. a. p. bl. 27—29.

[4] Deze wordt in de aangehaalde *Inleydinghe* uitdrukkelijk onder de bevorderaars der zeetogten naar het noorden vermeld.

[5] LE PETIT, *la grande Chronique ancienne et moderne de Hollande etc.* 1601, II p. 651, meldt bovendien, dat MOUCHERON reeds in 1584 met dat doel eene ontdekkingreis bekostigd had.

bieden. De Nederlandsche schepelingen, door hunne veelvuldige betrekkingen met het noorden van *Europa* aan ongestadig weder en strenge koude gewoon, konden met minder gevaar de ontberingen van eenen togt door de *IJszee* trotseren, dan de ongewone hitte en de felle ziekten der keerkringslanden, waaraan zelfs op de Portugesche schepen nog meer dan een tiende der bemanning op elke reis bezweek. In het onbekende vaarwater behoefde men ook geen vrees voor eene ontmoeting met Spanjaarden of Portugezen te koesteren, terwijl men bovendien berekende dat langs dezen weg tweeduizend mijlen zouden worden uitgewonnen, waardoor de kosten aanmerkelijk zouden dalen. Reeds in 1593 stelde DE MOUCHERON aan prins MAURITS en de Staten van *Holland* en *Zeeland* voor, eene vloot uit te rusten om de noordoostelijke doorvaart naar *Indië* te zoeken, en bood aan één vierde der onkosten te dragen, mits hem ook één vierde der winsten gewaarborgd werd, die het land ten gevolge van den handel langs dien weg aan in- en uitgaande regten in de toekomst genieten zou. De Staten van *Holland* achtten het echter voorzigtiger geen overeenkomst te sluiten, waaruit DE MOUCHERON, indien de onderneming gelukte, ten nadeele van 's lands kas onberekenbare voordeelen trekken kon, en bewogen de Staten van *Zeeland* om gezamenlijk twee schepen uit te rusten, die onder LINSCHOTEN's leiding het onbekende vaarwater zouden opsporen. Op aandrang van den predikant PETRUS PLANCIUS, die de zeevaart- en sterrekunde met ijver en vrucht beoefende, en zelfs in beiden onderrigt gaf [1], werd te *Amsterdam* door eenige kooplieden nog een vaartuig daarbij gevoegd [2]. Den 5den Julij 1594 zeilden de vier schepen uit *Texel*, ontdekten verscheidene eilanden en vonden inderdaad voorbij de straat *Waaigat* een open vaarwater, hetwelk een zekeren weg naar *China* scheen op te leveren. Wegens gebrek aan leeftogt in den herfst teruggekeerd, deed LINSCHOTEN door zijne gunstige berigten bij prins MAURITS en OLDENBARNEVELT de hoop ontstaan, dat eene tweede onderneming tot het beoogde doel zou voeren. Op last der Staten-Generaal werden vijf schepen daarvoor bestemd, die den tweeden Julij 1595 de reis aannamen [3]. Te vergeefs beproefde men echter tot het vroeger bereikte punt door te dringen. Hoog opeen gestapelde ijsschotsen, door een sterken stroom westwaarts gestuwd, dreven de schepen telkens naar *Waaigat* terug, zoodat men reeds in September besloot den steven om te wenden en naar het vaderland terug te 1598.

---

[1] G. MOLL, *Verhandeling over eenige vroegere zeetogten der Nederlanders*, Amst. 1825, bl. 45—58.

[2] De juiste toedragt dezer zaak is voor het eerst uit echte bescheiden helder uiteengezet door VAN DER CHIJS, t. a. p. bl. 16—26.

[3] VAN DER CHIJS, t. a. p. bl. 38—47. Wanneer men in dezen togt het beoogde doel bereikt had, dan zou men waarschijnlijk het eiland *Waaigat* versterkt hebben, om andere natiën te kunnen beletten van denzelfden doortogt gebruik te maken.

1598. zeilen. Na het mislukken van dezen tweeden togt besloten de Staten diergelijke ondernemingen niet meer op 's lands kosten te doen plaats hebben, maar eenen prijs van *f* 25000 uit te loven voor den eersten schipper, die langs de noordkust van *Azië China* bereikt zou hebben. De volijverige PLANCIUS, die nog altijd overtuigd bleef, dat men de noordoostelijke doorvaart vinden zou, indien men slechts volgens zijnen raad den koers meer noordwaarts rigtte, haalde de Amsterdamsche regering over, om in 1596 nogmaals twee schepen onder JACOB VAN HEEMSKERK, die den vorigen togt als opperkommies op het Amsterdamsche schip had medegemaakt, en JAN CORNELISZ. DE RIJP tot eene nieuwe ontdekkingsreis uit te rusten [1]. Ook deze togt liep vruchteloos af. DE RIJP, die op de hoogte van *Spitsbergen* noordwaarts was gezeild, terwijl HEEMSKERK meer naar het noordoosten aanhield, werd reeds spoedig door het ijs tot den terugtogt gedwongen. HEEMSKERK verloor zijn schip, zag zich gedwongen op *Nova Zembla* te overwinteren, en kwam eerst in het volgende najaar in het vaderland terug, waar men hem en de zijnen reeds verloren waande. Zijn stuurman WILLEM BARENTSZ., die aan de drie ondernemingen deel genomen en zich zoowel door uitstekende bekwaamheid als onwrikbare standvastigheid onderscheiden had, was echter op de terugreis bezweken [2].

Overwintering van JACOB VAN HEEMSKERK op *Nova Zembla*.

Zoo scheen het derhalve ontwijfelbaar, dat in het noorden geen nieuwe weg naar *Indië* te vinden was; doch hoewel deze togten geen andere vruchten droegen, dan de ligging en den aard van eenige onbewoonbare eilanden te doen kennen, die slechts dienen konden om aan de walvischvangers eene schuilplaats te verleenen, hadden zij toch een merkwaardig bewijs gegeven van den ondernemingsgeest, de stoutmoedigheid en de volharding der Nederlandsche natie. Even roerend als het verhaal der ontberingen en gevaren, waarmede de schepelingen te worstelen hadden, die in eene onbewoonde streek, te midden der felste koude, maanden lang van het zonlicht beroofd en schaars van leeftogt voorzien, in eene houten hut het oogenblik afwachtten, waarop zij beproeven konden in eene ranke boot midden door het ijs naar het vaderland terug te keeren: even verheffend zijn de bewijzen van orde, ondergeschiktheid, overleg, geduld en vertrouwen op God, door hen in dien bijna hopeloozen toestand gegeven. Al mogten hunne pogingen niet met een gunstigen uitslag bekroond worden, hunne lotgevallen zullen steeds als eene belangrijke proeve van den geest des tijds in de geschiedenis des vaderlands eene merkwaardige bladzijde blijven beslaan.

---

[1] VAN DER CHIJS, t. a. p. bl. 48—51.

[2] Het verhaal der drie genoemde togten maakt het eerste stuk van het genoemde *Begin ende Voortgangh* uit. Zie verder BOR, III bl. 866—873. IV bl. 337—343. GROTIUS, p. 233—239, 269—273. G. MOLL, t. a. p. bl. 14—39, 59—103. Deze schrijver, ook over latere zeetogten handelende, betoogt dat de Hollanders verder dan eenige andere natie tot de pool zijn doorgedrongen, en dat niemand verder dan LINSCHOTEN de *IJszee* oostelijk is ingezeild.

Reeds voor de terugkomst van HEEMSKERK had men inmiddels de zekerheid gekregen dat, zoo het eeuwige ijs der noordpoolstreeken den toegang tot *Indië* geheel mogt versperren, de zuidelijke weg naar het vaderland der specerijen althans niet afgesloten was. Op aandrijven van CORNELIS HOUTMAN hadden eenige kooplieden te *Amsterdam*, die door de wisselvalligheid van den handel op *Spanje* aanmerkelijke schade geleden hadden, in 1594 eene handelsvennootschap gesloten, de compagnie van verre geheeten, met het doel om te beproeven of zij niet regtstreeks op *Indië* zouden kunnen handel drijven. Vier schepen werden door hen uitgerust en door 's lands regering van geschut en krijgsbehoeften voorzien, onder voorwaarde dat men daarvan alleen tot verdediging gebruik zou maken en eene vriendschappelijke houding tegenover de Portugezen zou trachten te bewaren [1]. Den tweeden April 1595 in zee gestoken, hield HOUTMAN, wien het beleid der onderneming was toevertrouwd, denzelfden koers, dien de laatsten gewoon waren te volgen. Voorzeker, er behoorde meer dan gewone moed toe, om eene reis te ondernemen, wier moeijelijkheden en gevaren niet te overzien waren, en HOUTMAN's schepelingen verdienen in dit opzigt niet minder dan HEEMSKERK's lotgenooten de bewondering van het nageslacht. Terwijl de Portugesche galjoenen gewoonlijk van 700 tot 800 last groot, en met meer dan 500 koppen bemand waren, hadden de vier Hollandsche bodems slechts 249 manschappen aan boord en een gezamenlijken inhoud van 615 last. Onzeker, of zij op den langen togt geschikte plaatsen zouden vinden, om zich van versch water en leeftogt te voorzien, hadden zij bovendien, zoodra zij *Oost-Indië* bereikten, de vijandschap der Portugezen en het wantrouwen der inlanders te duchten. Overdrevene berigten omtrent de barbaarschheid van een groot gedeelte der bewoners van het zuidelijke halfrond, die men als menscheneters afschilderde, en buitensporige voorstellingen omtrent de wonderen der nog onbekende tropische natuur, zoo geschikt om eene beangstigde verbeelding te prikkelen, voegden eene menigte denkbeeldige gevaren bij het vooruitzigt der onvermijdelijke bezwaren, waarmede men te worstelen zou hebben. Niettemin zetteden de onversaagde zeelieden hunne reis moedig voort, zonder aan terugkeeren te denken. Na ten gevolge van stormen en ziekten vijf maanden op *Madagascar* en in de naburige zeeën te hebben doorgebragt, lieten zij, op LINSCHOTEN's raad, de Portugesche bezittingen op het vaste land van *Azië* ten noorden liggen [2] en zeilden regtstreeks naar *Java*, alwaar zij den 22sten Junij 1596 voor *Bantam* ten anker kwamen. Door de Portugesche kooplieden, die aldaar gevestigd waren, als zeeroovers bij de inlanders verdacht gemaakt, stonden zij herhaaldelijk aan verraderlijke aanvallen bloot. HOUTMAN werd gevangen genomen

1598.

Eerste reis van HOUTMAN naar *Java*.

---

[1] VAN REYD, bl. 262.

[2] VAN DER CHIJS, t. a. p. bl. 37.

1598. en alleen tegen een zwaren losprijs vrijgelaten, en de gekochte en betaalde doch niet afgeleverde specerijen moesten met geweld vermeesterd worden. Door dezen tegenspoed niet afgeschrikt, wilde HOUTMAN thans naar de *Molukken* zeilen, doch de schippers en de meeste manschappen drongen op de terugreis aan. Reeds waren 155 hunner lotgenooten gesneuveld of door ziekte bezweken, en had het schip *Amsterdam* een lek gekregen, waardoor het ongeschikt was geworden om verder zee te bouwen. In December 1596 besloot men dus met de drie overige vaartuigen den steven naar het vaderland te wenden, alwaar men, na zware stormen te hebben doorgestaan, den 11den Julij 1597 behouden aankwam. Groot was de blijdschap, die de terugkomst der wakkere schepelingen opwekte, uitbundig de lof, die hun ten deele viel. Toen zij voor *Amsterdam* het anker hadden laten vallen, werd hun van stads wege de eerewijn aangeboden, terwijl het gelui der klokken de heugelijke gebeurtenis aan de opgetogene burgerij verkondigde. Inderdaad had men overvloedige reden om zich over den uitslag van den togt te verheugen. Men had thans de overtuiging gekregen, dat de magt der Portugezen in *Indië* niet onweerstaanbaar en de vaart derwaarts niet gesloten was. Voor het eerst waren muskaatnoten, peper, foelie, indigo en andere Indische voortbrengselen door Nederlandsche schepen regtstreeks van daar aangevoerd. De zeden der Javanen en hunne wijze van handel drijven waren aan velen bekend geworden, en bovendien had men eenige inboorlingen van *Madagascar*, *Sumatra* en andere streken medegebragt, die bij volgende reizen als tolken konden dienen en hunne landgenooten omtrent den rijkdom, de magt en de vreedzame bedoelingen der Nederlanders konden inlichten [1].

Snelle uitbreiding van den handel op *Oost-Indië*.

Hoewel de kosten van dezen togt op verre na niet door de opbrengst der medegebragte specerijen [2] gedekt werden, had de opgewekte ondernemingsgeest in *Holland* en *Zeeland* geen nieuwen prikkel noodig, om zich met kracht op den Oost-Indischen handel te werpen. Nog waren geen twee maanden verloopen, toen OLDENBARNEVELT in de Staten-Generaal namens de compagnie van verre een verslag deed van de volbragte reis, en haar verzoek, om door vrijdom van belastingen tot nieuwe ondernemingen in staat gesteld te worden, door zijn veel vermogenden invloed ondersteunde. Terwijl voor hare rekening zes schepen werden uitgerust, had zich te *Amsterdam* eene nieuwe compagnie ge-

---

[1] BOR, IV bl. 21—23. VAN METEREN, f. 396. VAN REYD, bl. 262, 308. *Begin ende Voortgangh*, 2e Stuk. MOLL, t. a. p. bl. 39—45. G. LAUTS, *Geschiedenis van de vestiging, uitbreiding, bloei, en verval van de magt der Nederlanders in Indië*, Gron. 1852, I bl. 9—31.

[2] Volgens VAN DER CHIJS, bl. 52, bragt HOUTMAN 245 zakken peper, 20 à 25 last noten en 30 balen foelie mede, hetgeen niet eens de volle lading van één der grootste schepen uitmaakte. De onkosten hadden daarentegen *f* 290,000 bedragen, waarvan *f* 100,000 aan koopwaren en gereed geld (bl. 31), terwijl een der schepen bovendien verloren was gegaan.

vormd, die met hetzelfde oogmerk drie schepen gereed maakte. Daar de onderscheidene reeders intusschen begrepen, dat het geenszins met hun belang zou strooken, indien zij als mededingers elkander afbreuk deden, besloten zij met vereende krachten naar het beoogde doel te streven, en sloten eene overeenkomst, waarbij de beide compagniën ineen werden gesmolten. Ten gevolge dezer zamenwerking stak eene vloot van negen schepen onder JACOB VAN NECK en WIJBRAND VAN WAERWYCK op den eersten Mei 1598 in zee, om voorbij de kaap *de Goede Hoop* naar *Java* te zeilen. In *Zeeland* ontstonden in 1597 twee compagniën, die vijf schepen naar *Indië* uitrustten, waarvan twee aan de leiding van CORNELIS HOUTMAN werden toevertrouwd, die de gunst zijner voormalige Amsterdamsche reeders verloren had [1]. Te *Rotterdam* kwam men omstreeks denzelfden tijd op het denkbeeld, dat men welligt gemakkelijker en sneller door de straat van *Magellaan* de *Molukken* zou kunnen bereiken. Gelijktijdig werden aldaar door twee compagniën verscheidene schepen uitgerust, om dien nog nimmer door Nederlanders bevarenen weg te beproeven. In Junij 1598 verlieten vier schepen onder DE CORDES en MAHU met dit doel de vaderlandsche kust; en in 't begin der volgende maand werden zij gevolgd door vier schepen onder OLIVIER VAN NOORD, den eersten Nederlander, die den aardbol heeft omgezeild. Zoo vertrokken derhalve in 1598 niet minder dan 22 schepen uit Nederlandsche havens langs onderscheidene wegen naar *Oost-Indië*. Reeds koesterde men zooveel vertrouwen op den goeden uitslag, dat het verbod, om de Spanjaarden en Portugezen aan te randen, door de regering was opgeheven. Integendeel begon men deze ondernemingen als een krachtig middel te beschouwen, om den vijand op de gevoeligste wijze afbreuk te doen, zoodat onderscheidene schepen, behalve geld en koopwaren, ook wapenrustingen hadden medegenomen, om de bewoners der Oost-Indische eilanden tegen de Portugezen te wapenen, en zelfs bouwstoffen, om op geschikte punten verschansingen te kunnen aanleggen [2]. 1598.

Binnen korter tijd, dan men vermoed had, werd de gunstige verwachting door de uitkomst niet slechts bevestigd maar overtroffen. Den 15den Julij 1599 was VAN NECK reeds met vier schepen, geheel met specerijen beladen, op de reede van *Texel* terug. De te *Amsterdam* gevestigde Portugezen verklaarden dat de reis tusschen *Lissabon* en *Goa* nog nimmer door eenig schip binnen vijftien maanden gedaan was, en konden bijkans niet gelooven, dat VAN NECK zijne lading inderdaad op *Java* had ingenomen. Volgens zijne berigten was hij er in geslaagd met den sultan van *Bantam* een verbond van vrede en vriendschap te sluiten. Daar de voorraad van specerijen aldaar niet voldoende was geweest, om ook de andere schepen te bevrachten, waren deze met

---

1 VAN REYD, bl. 308 *b*. Vgl VAN DER CHIJS, bl. 29.

2 VAN DER CHIJS, t. a. p. bl. 52—69. VAN REYD, bl. 350.

1598. brieven van aanbeveling van den sultan naar de *Molukken* gezeild, vanwaar zij eerlang met niet minder voordeelige lading hoopten terug te keeren. De reeders, die thans reeds berekenden een kapitaal op deze reis gewonnen te hebben, verzwegen niet dat hunne winst tot vijf kapitalen stijgen zou, wanneer deze hoop verwezenlijkt werd [1].

Gewigtige gevolgen van dezen handel.

Thans hield alle twijfel aan de mogelijkheid der regtstreeksche vaart op *Indië* op [2]. Snel volgde de eene onderneming op de andere. Men begon grootere schepen te bouwen, om met meer voordeel de Spaansche en Portugesche galjoenen weerstand te kunnen bieden [3]. Het verbod van den handel op *Lissabon* werd niet langer betreurd, nu men veel grootere voordeelen in het vooruitzigt had; dan die ooit had opgeleverd. Ook begonnen de Staten, die de vermindering van 's lands inkomsten met groote bezorgdheid hadden opgemerkt, weder moed te scheppen. Wanneer de kooplieden zulke aanzienlijke winsten genoten, dan kon vrijdom van belasting voortaan onnoodig worden geacht. Weldra zouden de in- en uitgaande regten op de kostbare specerijen het geledene verlies meer dan vergoeden; en zoolang er geld in de schatkist was, kon men met hoop op een goeden uitslag de worsteling met *Spanje* volhouden. Zelfs met een gering aantal troepen konden *Holland*, *Zeeland* en *Friesland*, ten gevolge hunner natuurlijke verdedigingsmiddelen, tegen een overmagtigen vijand beschermd worden; doch wanneer men bovendien in staat was, om hem een even talrijk leger tegenover te stellen, dan achtte men zich reeds sterk genoeg om de grenzen der gansche Republiek tegen zijne aanvallen te verdedigen. Onwaardeerbaar waren dus de

---

1 VAN REYD, bl. 398. LAUTS, t. a. p. bl. 32—36. VAN DER CHIJS, t. a. p. bl. 74.

2 BUZANVAL schreef 1 Aug. 1599 aan VILLEROY (*Lettres* p. 250) S'ils (n. de 5 achtergeblevene schepen onder VAN WAERWYCK) ont trouvé aux endroits où ils ont abordé, pareille aventure qu'à ceux-cy (n. de schepen onder VAN NECK), vous verrez en bref que les richesses d'Orient prendront le cours de Hollande, laissant celuy de *Portugal*, qui les a possédées et gardé la clef d'icelles, il y a plus de six-vingt ans. Car ces gens-cy espèrent de faire doresnavant ledit voyage, aller et revenir en moins de trois ans. Voilà comment ces flegmatiques et patiens Hollandois, quand on leur ferme un trou, comme on leur a fait celuy des Espagnes, en trouvent toujours quelque autre pour s'y fourrer et s'échapper. Monsieur, vous ne sçauriez croire, combien ce fait apporte de fermeté et de bonne espérance au dedans de cet État; lequel consistant principalement au fait de la marine, se perdoit, s'il n'eust trouvé moyen d'employer les (forces) qu'il a de ce costé-là. — Maintenant le trafic d'Espagne ne sera plus regreté, ains au contraire on sera bien aise, que chacun tire du costé desdites Indes, et y tourne ses moyens. Car cela apportera même à l'État un grand revenu par les impôts, qu'ils mettront sur lesdites épiceries. Et croy qu'ils eussent proffité deux cens mille escus de ce voyage présent, n'eût esté, qu'ils donnèrent exemption d'icelles pour la première fois aux marchands qui entreprenoient ce voyage, afin de les encourager."

3 VAN REYD, bl. 349. *Lettres de* BUZANVAL, p. 139.

voordeelen, die niet alleen voor 's lands bloei maar ook voor zijne onafhankelijkheid uit den Oost-Indischen handel voortvloeiden [1]. Niet alleen schonk hij den Staten de middelen, om in den strijd voor vrijheid en godsdienst te volharden, maar hij verminderde tevens het gevaar, dat de burgerij welligt door de lasten van den oorlog geneigd zou worden aan een voorstel tot voorwaardelijke onderwerping aan *Spanje* het oor te leenen. Terwijl vroeger veler welvaart van 's konings welwillende oogluiking afhankelijk was, begon zij thans uit eene geheel tegenovergestelde bron voort te vloeijen. Het was niet te verwachten dat *Spanje* de vaart op *Indië* ooit voor de Nederlanders zou openstellen; en de oorlog, die tot dusverre voor veler belangen zoo nadeelig was geweest, werd nu juist eene voorwaarde tot het verkrijgen der overgroote winsten, die aan den nieuwen handelstak verbonden waren [2]. 1598.

De Staten slaan elke onderhandeling met de zuidelijke *Nederlanden* af.

In deze omstandigheden kan het niet bevreemden dat 's lands regenten niet gezind waren in onderhandeling te treden met de Staten der zuidelijke *Nederlanden*, die terstond na de inhuldiging van hunne nieuwe souvereine van de hun verleende volmagt gebruik hadden gemaakt, om hen daartoe uit te noodigen. Op hun verzoek had de aartshertog, hoewel hij deze poging op goede gronden voor ijdel moest houden [3], nog voor zijn vertrek naar *Spanje* insgelijks aan de Staten-Generaal geschreven, en daarbij op de gewigtige gevolgen gewezen, die de afstand der *Nederlanden* aan de infante ISABELLA medebragt. Immers scheen hun wantrouwen in de bedoelingen van den koning van *Spanje*, dat tot nog toe alle onderhandelingen had doen mislukken, daardoor van allen grond ontbloot te worden. Hoe kon de koning een sterker bewijs van de opregtheid zijner vredelievende gezindheid geven, dan door den band tusschen *Spanje* en de *Nederlanden* geheel te verbreken? In denzelfden geest schreef FILIPS WILLEM van *Oranje* aan zijnen broeder prins MAURITS, en herinnerde hem daarbij de belangrijke voordeelen, die hun huis van eene verzoening met *Spanje* zou kunnen plukken. Men had echter in de Republiek schijn van wezen weten te onderscheiden, en achtte de verandering in de regering en den toestand van *België* op verre na zoo gewigtig niet, als zij van de Spaansche zijde

[1] *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 49, 138, 256, 267, 289.

[2] *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 284: »C'est une des amorces qui les retient plus en l'état présent, au changement duquel ils perdroient sans doute ledit trafic. Car jamais l'Espagne ne (le) leur tollèreroit."

[3] Dat hij er zoo over dacht, blijkt o. a. uit de omstandigheid, dat FILIPS II hem insgelijks brieven voor de noordelijke gewesten had toegezonden, om hen van den afstand der *Nederlanden* aan zijne dochter kennis te geven, doch dat de aartshertog het niet eens der moeite waardig schijnt geacht te hebben, die te verzenden. GACHARD, *Collection de documents inédits*, I p. 381 (1). BORGNET, t. a. p. bl. 239.

1598. werd voorgesteld. Men hield het voor onmogelijk dat de koning van *Spanje* inderdaad bedoeld zou hebben aan de Nederlandsche gewesten, wier bezit niet slechts voor zijn staatkundigen invloed maar ook voor zijne inkomsten onwaardeerbaar was, een onafhankelijk bestaan te schenken. Ook was men genoeg met den staat der geldmiddelen in *België* bekend om niet te voorzien, dat de onmisbaarheid der Spaansche ondersteuning aan den Spaanschen invloed een blijvend overwigt zou verzekeren. Het vermoeden, dat ook hier geheime en verraderlijke bedoelingen in het spel waren, werd eerlang door een berigt van FRANÇOIS VAN AERSSEN bevestigd, die van HENDRIK IV vernomen had, hoe weinig hoop de aartshertog kon voeden, om zijn huwelijk met kinderen gezegend te zien. Doch ook al had men in dit opzigt meer vertrouwen gekoesterd, hoe kon men er aan denken zich aan eene vorstin te onderwerpen, die, krachtens de voorwaarden van den afstand, op verbeurte van haar rijk verbonden was de Katholieke godsdienst bij uitsluiting te dulden! Nog onlangs was het gebleken, wat men in dit opzigt van den aartshertog te verwachten had. In den zomer van 1597 was ANNEKE VAN DEN HOVE, eene dienstmaagd te *Antwerpen*, wegens kettersche gevoelens aangeklaagd, en daar zij standvastig weigerde die af te zweren, volgens de bepalingen der plakkaten, wier uitvoering dertig jaren te voren de voornaamste aanleiding tot den opstand tegen *Spanje* was geweest, levend in de aarde bedolven [1]. Deze onstaatkundige opflikkering van de voormalige gestrengheid had in de Republiek niet slechts innig medelijden met het ongelukkige slagtoffer gewekt, maar ook de verontwaardiging over een diergelijken gewetensdwang doen herleven; en de daardoor te weeg gebragte indruk werd nog versterkt, toen PIETER PANNE, een koopman uit *Yperen*, den 27sten Mei 1598 te *Leiden* gevat, de bekentenis aflegde dat hij door de toezegging van tijdelijke en eeuwige belooningen door de Jezuiten te *Douay* was overgehaald, om eenen moordaanslag op prins MAURITS te beproeven, terwijl onderscheidene Belgische regeringsleden hem in dat voornemen hadden bevestigd [2]. Zoo werd derhalve niet slechts de regering maar ook de burgerij door treffende voorvallen in de overtuiging versterkt, dat men van de nieuwe orde van zaken in de zuidelijke *Nederlanden* geen gunstige verandering te wachten had, en dat het even gevaarlijk bleef met hunne bijzondere souvereine als met den koning van *Spanje* over eene voorwaardelijke onderwerping te onderhandelen. In het antwoord, dat de Staten-Generaal den 22sten Maart 1599 aan de Staten der zuidelijke provinciën deden toekomen, werd dit gevoelen dan ook met ronde woorden uitgesproken. De Span-

---

[1] VAN METEREN, f. 382. GROTIUS, p. 285.

[2] BOR, IV bl. 453. VAN METEREN, f. 398 *c*. *Res. v. Holland*, 1598, bl. 168. Vgl. de verdediging der Jezuiten bij BOR, IV bl. 455. Zie ook een merkwaardig getuigenis van zekeren JAN STORM omtrent de pogingen der Spanjaarden, en zelfs van den aartshertog, om zich door vergif van hunne vijanden te ontslaan, bij PH. FLEMING, *Oostende*, 1621, bl. 11—17.

jaarden en hunne aanhangers werden daarin de gezworene vijanden van de inwoners der *Nederlanden* genoemd, vóór wier volkomene verwijdering uit *België* de Vereenigde Gewesten er niet aan denken konden, zich weder met de overige Nederlandsche provinciën onder hetzelfde gezag te begeven. Zoolang men echter aldaar niet inzag, dat het gewenschte doel niet door onderhandelingen en verdragen maar alleen door kracht van wapenen te bereiken was, zou men zich moeten getroosten de willekeur en het onregt te dulden, waarin de Spaansche dwingelandij zich meer en meer zou openbaren [1]. 1598.

De admirant komt met een talrijk leger te velde.

Terwijl deze gebeurtenissen plaats grepen, was de krijg intusschen door den admirant van *Arragon* gedurende de afwezigheid van den aartshertog met kracht voortgezet. Nog vóór zijnen dood had FILIPS II den laatsten in staat gesteld de Vereenigde Gewesten met eene geduchte legermagt aan te tasten. Door nieuwe overeenkomsten met zijne schuldeischers had de koning zijn crediet eenigermate hersteld, zoodat hij ALBERTUS niet slechts in Februarij 1598 vierduizend man Spaansche troepen toegezonden, maar hem ook gedurende anderhalf jaar eene maandelijksche bijdrage van 250.000 dukaten verzekerd had. Hoewel deze aanzienlijke som niet voldoende was om het leger volkomen tevreden te stellen, en er nog herhaaldelijk op onderscheidene plaatsen muiterijen uitbraken, had ALBERTUS de achterstallige soldij van verscheidene regimenten kunnen betalen en nog vóór zijn vertrek eene krijgsmagt van 23000 voetknechten en 2500 ruiters bijeengebragt, waarover hij het opperbevel aan MENDOZA had opgedragen, onder wien graaf FREDERIK VAN DEN BERG het ambt van veldmaarschalk en don LUIS DE VELASCO dat van veldtuigmeester bekleedde. Het plan van den veldtogt was, door de hertogdommen *Gulik* en *Cleef* aan de oostzijde in de Republiek door te dringen [2].

---

[1] BOR, IV bl. 468, 540, 543. VAN METEREN, f. 387 *b*, 405 *c*, 406 *b c*, 410 *c*. GROTIUS, p. 303, 324—327. *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 190, 289, 294. *Lettres de* BUZANVAL, in den *Codex Diplomaticus Neerlandicus*, uitgeg. door het Historisch Genootschap te Utrecht, IIe Serie, D. I, Afd. I bl. 181, 295. GACHARD, *actes des Etats Généraux de* 1600, (1849) p. XXXIII—XL. Een opmerkelijk bewijs van de verblinding der partijschap geeft J. B. DE TASSIS in zijne *Commentaria*, p. 597 N°. XLIX, alwaar hij aan den eenen kant erkent dat het de hoogste verwondering moest baren dat een zoo verstandig en voorzigtig vorst als FILIPS II al de voordeelen van het bezit der *Nederlanden* aan hunne bevrediging opofferde, doch tevens aan den anderen kant met de grootste verontwaardiging spreekt over de opstandelingen, die, door heersch- en baatzucht gedreven, zulk een bewijs van opofferende liefde niet op prijs hebben gesteld. Vgl. L. J. J. VAN DER VYNCT, III bl. 412: »Eene zoo kwalijk geplaatste trotschheid mishaagde zelfs aan hunne bondgenooten. Men schreef dezelve voornamelijk toe aan den onverwachten en ongehoorden voorspoed van hunnen koophandel, enz." Zie ook bl. 448.

[2] BOR, IV bl. 433. VAN METEREN, f. 395 *d*. VAN REYD, bl. 325. COLOMA, p. 508. — Volgens VAN METEREN was een dukaat 53 stuivers waard.

1598. De oostelijke grenzen, hoezeer door MAURITS' krijgsbeleid geheel aan den vijand ontrukt, waren nog steeds de zwakste zijde der Republiek. Daar werd de vijand door geen opeenvolging van breede rivieren in zijnen voortgang gestuit, daar vormde geen onafgebrokene reeks van vestingen en versterkte steden eene borstwering, die hij niet zonder groote inspanning en veel tijdverlies overschrijden kon, daar bestond niet overal de gelegenheid om het land door het openen der sluizen en het doorsteken der dijken in een moeras te herscheppen, hetwelk aan zijne troepen en vooral aan zijn geschut onoverkomelijke hinderpalen aan kon bieden. Wel had het Duitsche rijk in den strijd tusschen *Spanje* en *Nederland* de onzijdigheid bewaard; maar de regeringen der meeste staten, die tot den Westphaalschen kreits behoorden en dus aan de Vereenigde Gewesten paalden, waren uit beginsel of uit eigenbaat de belangen der Spanjaarden toegedaan, voor wier overmagt zij vastelijk geloofden dat de Republiek toch eenmaal zou moeten zwichten. Inzonderheid waren de geestelijke vorsten, waaronder ERNST van *Beijeren* als bisschop van *Luik*, *Keulen* en *Munster* den voorrang bekleedde, er op uit, de pogingen der Spanjaarden te ondersteunen en den Protestantschen invloed te verzwakken. Keizer RUDOLF II, die zich blindelings aan de leiding van Spaanschgezinde raadslieden en Jezuiten overgaf [1], had zich zelfs door hen laten bewegen om, met verkrachting der bepalingen van den *Augsburgschen* godsdienstvrede, aan de vrije rijksstad *Aken* het regt te ontzeggen, om de Protestantsche godsdienst naast de Katholieke te dulden [2]. De stad *Embden*, die onder het oppergezag van den graaf van *Oost-Friesland* eene groote mate van onafhankelijkheid genoot, was in het belang van haren handel meer geneigd de Spanjaarden dan de Staatschen te begunstigen [3]. Graaf EDZARD zelf, hoewel Protestant, heulde in het geheim met den aartshertog, die hem zocht over te halen om eene Spaansche vloot in den mond der *Eems* en eene Spaansche krijgsmagt op zijn grondgebied te dulden [4]. Nog erger was het in de hertogdommen *Cleef*, *Gulik* en *Berg* gesteld, wier regering, door de krankzinnigheid van den vorst, geheel in handen zijner meerendeels Spaanschgezinde raden berustte, die door den keizer uitdrukkelijk in hun bewind bevestigd waren, en van wier ijver voor het Katholicisme men niet anders verwachten kon, dan dat zij geen zwarigheid zouden maken om een Spaansch leger den doortogt door hun gebied te verleenen. Wel hadden de Staten hen herhaaldelijk gewaarschuwd, dat het in dit geval niet bij doortrekken

Zwakheid van de oostelijke grenzen der Republiek.

[1] F. C. SCHLOSSER'S *Weltgeschichte für das Deutsche Volk*, XIII (1852), s. 332.

[2] VAN REYD, bl. 341. VAN METEREN, f. 408. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives*, I p. 425. Vgl. hiervoor, D. III St. I bl. 330.

[3] VAN REYD, bl. 156. Hiervoor, D. III St. I bl. 408.

[4] VAN REYD, bl. 291.

blijven zou, daar de Spanjaarden er reeds lang op vlamden om zich van de genoemde hertogdommen meester te maken; doch deze raad, hoezeer door de mededeeling van onderschepte brieven gestaafd, was met de zelfverblinding der partijschap in den wind geslagen [1]. 1598.

De Staten erlangen grooten invloed in *Embden*.

Intusschen was het voor de Staten-Generaal van het grootste belang, om de beide uiteinden hunner oostelijke grenslinie, den mond der *Eems* en het land van *Cleef*, die den vijand de beste gelegenheid aanboden om in de Republiek te vallen, aan den Spaanschen invloed te onttrekken. Te *Embden* waren in den laatsten tijd gebeurtenissen voorgevallen, die hen in staat hadden gesteld dat gewenschte doel althans in het noorden naderbij te komen. In 1594 had graaf EDZARD, die de Augsburgsche geloofsbelijdenis beleed, en met leede oogen zag, dat de Hervormden te *Embden* den boventoon voerden, onderscheidene pogingen aangewend om de voorregten der stad te ondermijnen en haar des noods met geweld in zijne magt te krijgen. De burgers hadden daarop de wapenen opgevat, en beide partijen wendden zich eerlang met het verzoek om ondersteuning tot de Staten-Generaal. Deze begrepen aanvankelijk zich onzijdig te moeten houden, en vergenoegden zich hunne bemiddeling aan te bieden. Toen de graaf echter toebereidselen maakte, om den mond der rivier af te sluiten, ten einde *Embden* daardoor tot onderwerping te brengen, achtten zij het gevaarlijk langer stil te zitten, versterkten de oorlogsvloot, waarmede zij gewoonlijk de *Eems* bewaakten, en zonden een regiment Friezen binnen de stad. Graaf EDZARD zag zich nu gedwongen van zijne voornemens af te zien, en bewilligde in een verdrag, hetwelk door tusschenkomst der Staten-Generaal op den 15den Julij 1595 te *Delfzijl* gesloten werd, en waarbij de voorregten der stad en de aldaar heerschende godsdienstvrijheid in stand bleven. Het Friesche regiment werd daarop terstond terug ontboden [2]. Deze tijdige en afdoende hulp had tusschen de regering van *Embden* en de Staten eenen band geknoopt, die door de voortdurende twisten tusschen de stad en de opvolgers van graaf EDZARD steeds naauwer werd toegehaald. Terwijl het voor de Staten van groot gewigt was zelven te kunnen waken, dat de vijand nimmer door het bezit van *Embden* in de gelegenheid zoude komen om eene aanzienlijke krijgsmagt aan den mond der *Eems* te ontschepen en te onderhouden, was de stad alleen door hunne magtige bescherming in staat de lagen te ontgaan, die telkens aan hare vrijheid en daarmede aan haren bloei werden gelegd. Aan deze wederzijdsche belangen is het toe te schrijven, dat het Staatsche garnizoen van 600 man, hetwelk in 1602 op verzoek der regering van *Embden* andermaal die stad

---

1 BOR, IV bl. 144. VAN METEREN, f. 410 *d*.

2 VAN METEREN, f. 355, 356 *d*.

1598. binnentrok, haar sedert dien tijd gedurende eene reeks van jaren niet meer verlaten heeft, maar voortdurend door nieuwe troepen is aangevuld [1].

In *Cleef* had de Spaansche partij het overwigt.

Ten opzigte van *Cleef*, *Gulik* en *Berg*, die zoowel aan de zuidelijke *Nederlanden* als aan de Vereenigde Gewesten grensden, en dus, wanneer zij de Spanjaarden wilden begunstigen, aan deze den gemakkelijksten en veiligsten weg aanboden om in *Gelderland* te vallen, waren de Staten minder gelukkig geweest. Herhaaldelijk hadden zij den keurvorst van *Brandenburg* en den graaf van *Nieuwburg*, die zich krachtens hunne huwelijken met eene zuster en eene zustersdochter van den kinderloozen hertog voor zijne natuurlijke erfgenamen hielden, aangemaand om bij tijds voor de handhaving hunner regten te waken, en den Spaanschen invloed te keer te gaan. Immers wist men dat de Duitsche keizer, verre van hunne aanspraken te eerbiedigen, de genoemde hertogdommen als leenen beschouwde, die bij ontstentenis van mannelijke nakomelingen aan de kroon moesten vervallen. Het was echter bij onderhandelingen gebleven. Zelfs had de bezetting van *Rhijnberk* door de Staten in 1597 de genoemde vorsten niet tot ernstige medewerking kunnen bewegen. Wel hadden eenige Cleefsche edelen, die geenszins in de Spaanschgezindheid van 's hertogs raadslieden deelden, uit eigen beweging aangeboden eene verandering in de regering tot stand te brengen, wanneer zij slechts genoegzaam met geld ondersteund werden: doch de Staten hadden zich van eene diergelijke poging, bij de laauwheid der Protestantsche Duitsche vorsten, geen goeden uitslag durven voorspellen en derhalve hunne medewerking geweigerd [2].

De Spanjaarden waren daarentegen hun doel aanmerkelijk nader gekomen. Reeds in 1596 had de admirant van *Arragon* uit naam van ALBERTUS bij den Duitschen keizer pogingen aangewend, om dezen te bewegen den aartshertog te magtigen gewapenderhand voor het behoud van orde en rust, met andere woorden voor de uitsluitende uitoefening der Katholieke godsdienst en de handhaving van den Spaanschen invloed, in *Cleef* en *Gulik* zorg te dragen. Wel had de keizer eene diergelijke inbreuk op de onafhankelijkheid des rijks niet durven wettigen, doch hij had aan den admirant de verzekering gegeven dat hij zelf tegen de inmenging van den keurvorst van *Brandenburg* en den graaf van *Nieuwburg* in de Cleefsche aangelegenheden zou waken. Ook had hij op MENDOZA's aandrang het besluit, waarbij de uitoefening der Protestantsche godsdienst in *Aken* verboden werd, ten uitvoer doen leggen, opdat de regering dier stad de gewelddadige plannen

---

[1] *Resol. d. Stat. Gen.* 8 Junij 1595. *Resol. v. Holland*, 1595, bl. 181; 1598, bl. 432. VAN VERVOV, bl. 139, 143. VAN METEREN, f. 421 *d*, 426 *d*, 490 *d*, 559 *b*. VAN REYD, bl. 291, 320, 326. GROTIUS, p. 214. — *Embden* behield tot 1744 Staatsche bezetting.

[2] BOR, III bl. 875, 894. IV bl. 144—147, 480. VAN METEREN, f. 325 *c*, 375 *c*. VAN REYD, bl. 257, 270, 291, 311 *b*, 319. GROTIUS, p. 213, 336

der Spanjaarden niet zou kunnen dwarsboomen. Bij gelegenheid van zijn gezantschap aan het keizerlijke hof had MENDOZA tevens een groot gedeelte van *Duitschland* doorreisd om onderscheidene wereldlijke en geestelijke vorsten in hunne Spaanschgezindheid te stijven of tot *Spanje's* belangen over te halen [1]. Zijne pogingen waren over het algemeen met een gunstigen uitslag bekroond geworden, en hij kon er derhalve op rekenen bij de Duitschers slechts geringen tegenstand te zullen ontmoeten, wanneer hij zijn voornemen ten uitvoer bragt om door *Duitschland* heen in de Republiek te vallen. Hij verbond daarmede tevens nog andere bedoelingen. Vooreerst hoopte hij vasten voet te zetten op het Cleefsche grondgebied, en het tooneel van den krijg daardoor naar de zwakste zijde van den vijand over te brengen. Ten anderen stelde hij zich voor, zijne troepen gedurende den winter in onderscheidene steden van *Westphalen* in garnizoen te leggen en op kosten der Duitschers te onderhouden, waardoor de Staten der zuidelijke *Nederlanden*, grootendeels van den last der Spaansche bezettingen ontslagen, meer geneigd zouden zijn den voortgang zijner wapenen door ruime opbrengsten te ondersteunen [2].

1598.

Bedoelingen van den admirant.

In de eerste dagen van September 1598 verzamelde MENDOZA zijn leger aan de overzijde der *Maas* en trok naar den *Rhijn*. De overste LA BARLOTTE had reeds op zijn bevel alle vaartuigen tusschen *Bonn* en *Keulen* in beslag genomen en daarmede eene schipbrug over de laatstgenoemde rivier gelegd, nadat de Staatsche oorlogschepen, die gewoonlijk tot boven *Keulen* de wacht hielden, met hulp van twee veldstukken tot *Rhijnberk* waren teruggedreven. Met zijne gansche krijgsmagt op den linker *Rhijn*-oever gekomen, trok MENDOZA zuidwaarts naar de Cleefsche stad *Orsoi*, wier poorten hem door de verschrikte burgerij zonder tegenstand geopend werden. Terstond liet de admirant de onvoltooide vestingwerken in orde brengen, het aan den overkant gelegene dorp *Walsum* versterken en beide plaatsen door eene schipbrug verbinden, daar hij besloten had hier zijn hoofdkwartier te vestigen [3].

Hij trekt over den *Rhijn* en neemt *Orsoi* in.

In de Vereenigde Gewesten was men geenszins voorbereid om aan MENDOZA krachtigen wederstand te bieden. Ten gevolge van geldgebrek en onafgebrokene twisten tusschen de Staten der onderscheidene provinciën over de betaling van hunne aandeelen in de oorlogslasten, was een groot gedeelte van het leger afgedankt. Te vergeefs had prins MAURITS herhaaldelijk op de ligting van eenige nieuwe compagniën aangedrongen, en de verklaring afgelegd dat hij zich te zwak achtte om de grenzen te beschermen, wanneer de Spanjaarden eenen inval mogten wagen. Het eene uitstel was op het andere

Ontsteltenis in de Vereenigde Gewesten.

---

[1] BOR, IV bl. 287, 292. LE PETIT, II p. 692—696.

[2] VAN METEREN, f. 410 *d*. CARNERO, p. 478.

[3] VAN METEREN, f. 410 *d*. VAN REYD, bl. 352. CARNERO, p. 440. COLOMA, p. 508—510.

1598. gevolgd, en daar het grootste gedeelte van den zomer voorbij ging, zonder dat de vijand belangrijke ondernemingen in den zin scheen te hebben, had men de hoop gekoesterd dit gansche jaar de door den prins noodig geachte versterkingen te kunnen ontberen. Groot was derhalve de ontsteltenis, toen de tijding kwam dat de admirant van *Arragon* aan het hoofd van 25000 man de grenzen naderde. Ontelbare vlugtelingen uit *Gelderland* en *Overijssel* verdrongen zich op de wegen naar *Holland*, alwaar men echter evenmin gerust was, daar eenige overloopers verzekerden dat de vijand het voornemen koesterde om regtstreeks op die provincie aan te trekken. Prins MAURITS ontbood terstond alle beschikbare troepen te *Arnhem*, doch kon slechts 6000 voetknechten en 1500 ruiters bijeen verzamelen. Buiten staat met deze geringe krijgsmagt den Spanjaarden in het open veld de spits te bieden, besloot de prins zich tot eene bloot verdedigende houding te bepalen. Met dat doel nam hij zelf de voornaamste steden langs den *IJssel* in oogenschouw, voorzag haar van ruimen krijgsvoorraad en versterkte hare bezettingen. Zijne hoofdmagt legerde hij in den *Gelderschen waard*, een klein eiland nabij *Oud-Zevenaar*, door twee armen van den *Rhijn* gevormd, hetwelk van batterijen voorzien en door twee schipbruggen met de tegenoverliggende oevers verbonden werd. Van hier uit kon de prins elk bedreigd punt spoedig te hulp komen, en tevens nu en dan den toevoer voor den vijand belemmeren, terwijl deze hem aldaar niet tot eenen veldslag dwingen noch zijne gemeenschap met *Holland* verbreken kon [1].

Maatregelen van prins MAURITS.

Intusschen beraadslaagde MENDOZA met zijne voornaamste legerhoofden, op welk punt hij de Republiek zou binnendringen. De graaf VAN DEN BERG achtte het raadzaam eerst noordwaarts te trekken en zich van de stad *Embden*, die den mond der *Eems* beheerschte, meester te maken. VELASCO meende daarentegen dat men den prins uit zijne verschanste stelling in den *Gelderschen waard* verdrijven en daarna op *Holland* lostrekken moest. Terwijl dit verschil van gevoelen den voortgang der Spanjaarden vertraagde, hielden deze in de omstreken van *Orsoi* en de overige plaatsen, alwaar zij gelegerd waren, op de onverantwoordelijkste wijze huis. Alsof zij zich in een vijandelijk land bevonden, ontzagen zij zich niet de dorpen te plunderen, de korenvelden te vernielen, gansche wouden in de asch te leggen en de rampzalige landlieden, in wier woningen zij gehuisvest werden, op de gruwzaamste wijze te folteren, om hun geld af te persen. Roof, moord, brandstichting en verkrachting waren aan de orde van den dag, en de Spaansche bevelhebbers beproefden zelfs geen poging om den moedwil hunner krijgslieden te beteugelen en de door hen gepleegde gruwelen te straffen [2].

---

1 VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 43, 194—198. VAN REYD, bl. 353.

2 VAN REYD, bl. 360. COLOMA, p. 512. BENTIVOGLIO, bl. 636. Een uitvoerig verhaal van dezen veldtogt geeft de *Spiegel van de Spaensche ende Arragoensche tyrannie*, 1599.

Thans eerst zagen de raadslieden van den hertog van *Cleef* in, aan welke rampen zij hun land hadden blootgesteld, door de bedoelingen der Spanjaarden heimelijk in de hand te werken. Den 25sten September werd op eenen landdag te *Cleef* besloten, dat men zich met geweld tegen des vijands moedwil verzetten zou. De graaf van *Lippe*, krijgsoverste van den Westphaalschen kreits, werd verzocht de gelden, die hij voor den oorlog tegen de Turken verzamelde, niet naar *Hongarije* te zenden maar tot verdrijving der Spanjaarden te bestemmen. Tevens riep men de hulp van alle naburige vorsten in, om den Duitschen bodem van vreemd krijgsvolk te zuiveren. De Stenden van *Westphalen*, die weinige dagen later bijeenkwamen, besloten het verzoek der Cleefsche regering te ondersteunen en vaardigden een gezantschap aan MENDOZA af, om hem te bewegen terug te trekken, en de uitspattingen zijner krijgslieden te keer te gaan. Doch de Spaansche veldheer vergenoegde zich hun ten antwoord te geven, dat het zijn pligt was de opstandelingen ten onder te brengen, en dat hij daarvoor thans een gedeelte van het Duitsche grondgebied noodig had. Ook voerde hij tot zijne verontschuldiging aan, dat de Staten nog steeds *Rhijnberk* bezet hielden, waarop zij evenmin eenig regt hadden. De bemiddeling des keizers, die door de Stenden werd ingeroepen, baatte even weinig. MENDOZA verklaarde dat hij den hem opgedragen last volvoeren zou, al stond ook de keizer met zijn wereldlijken ban aan de eene, de paus met zijn kerkelijken ban aan de andere zijde. Te gelijker tijd liet hij openlijk verkondigen, dat hij zich had voorgenomen de ketterij, het eigenlijke zaad des opstands, overal uit te roeijen en de Katholieke godsdienst in haar voormalig gezag te herstellen, zoodat het bleek dat hij zich in het bewustzijn zijner magt evenmin om de Duitsche staatswetten als om de onzijdigheid des rijks bekommerde [1].

1598.

De admirant bekommert zich niet om het ongenoegen der Duitsche vorsten.

De moedwil der Spanjaarden deed echter spoedig de bronnen opdroogen, waaruit zij hun onderhoud moesten trekken. Ook werden verscheidene transporten met levensmiddelen door de Staatschen onderschept, zoodat weldra in het leger gebrek ontstond. Daar bovendien de schipbrug bij *Orsoi* in het laatst van September door eenen storm uiteen werd geslagen, besloot MENDOZA, die middelerwijl eenen kostbaren tijd ongebruikt had laten voorbijgaan [2], *Rhijnberk* te belegeren, ten einde zijne gemeenschap met den regter *Rhijn*-oever te herstellen. Deze stad was nog steeds in het bezit der Staten, die herhaaldelijk hadden aangeboden haar aan den keurvorst van *Keulen* terug te geven, mits zij gewaarborgd werden, dat de Spanjaarden hare onzijdigheid evenzeer zouden eerbiedigen. Natuurlijk was deze voorwaarde nimmer vervuld geworden, en prins MAURITS had des te minder bezwaar gemaakt om *Rhijnberk* in zijne magt te houden, daar hij die stad in het vorige jaar niet aan de Duitschers maar aan de Spanjaarden ontno-

Hij besluit *Rhijnberk* te belegeren.

---

[1] VAN REYD, bl. 355, 361. VAN METEREN, f. 411 *d*, 412 *c*. *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 356.

[2] Vgl. *Lettres de* BUZANVAL, p. 19, 20, 39.

1598. men had [1]. Aan de versterking der vestingwerken was echter, wegens de afgelegenheid der plaats en de moeijelijkheid om haar bij een beleg krachtdadigen bijstand te verleenen [2], weinig zorg besteed. Ook heerschte er thans de pest, waardoor de bezetting zeer gesmolten was.

Zoodra prins MAURITS door zijne verspieders berigt had gekregen, dat de Spanjaarden voornemens waren *Rhijnberk* aan te tasten, zond hij drie compagniën derwaarts, om den daarvoor liggenden waard te bezetten. Den tienden October verscheen MENDOZA met zijn leger voor de stad, nadat hij eenige naburige plaatsen, als *Burick*, *Alpen* en *Meurs*, door zijne troepen in bezit had laten nemen, niettegenstaande de beide laatste steden van den aartshertog ALBERTUS schriftelijke verzekering hadden ontvangen, dat zij nimmer met krijgsvolk zouden bezwaard worden. De Staatsche hulpbenden, te zwak om zich achter de gebrekkige verschansing van den waard te handhaven, zagen zich spoedig gedwongen de wijk in de besmette stad te nemen, die daarop terstond werd opgeeischt. De getrouwe bezetting gaf ten antwoord, dat zij *Rhijnberk* tot den laatsten man voor prins MAURITS en de Staten zou verdedigen. Naauwelijks was het vijandelijke geschut daarop begonnen zijne vernielende kracht tegen de muren en bolwerken te beproeven, toen de kruidtoren door een noodlottig toeval met een verschrikkelijken slag in de lucht vloog. Eensklaps zagen de Staatschen zich van krijgsbehoeften ontbloot, terwijl een aanmerkelijk gedeelte van den muur door de ontploffing ingestort en de kloekmoedige bevelhebber LUCAS HEDDING onder het puin verpletterd was. In deze omstandigheden besloten de overige hooplieden den 14den October tot de overgave, en verkregen van MENDOZA vrijen aftogt, mits zij beloofden dit jaar niet meer tegen de Spanjaarden te zullen dienen [3].

De stad wordt overgegeven.

Gruwelen, door de Spanjaarden gepleegd.

Inmiddels hadden onderscheidene Spaansche afdeelingen zoowel op het Duitsche grondgebied als in het graafschap *Zutphen* en *Overijssel* strooptogten ondernomen, waarbij het platte land afgeloopen en uitgeplunderd werd en vooral de hervormde landlieden aan de gruwzaamste mishandelingen bloot stonden. De opregtheid der dikwerf herhaalde betuigingen van vredelievendheid en zachtmoedigheid, waaraan zoowel de koning van *Spanje* als zijne landvoogden in de zuidelijke *Nederlanden* het nimmer hadden laten ontbreken, wanneer zij de Staten door schoone beloften tot eene voorwaardelijke onderwerping zochten te bewegen, werd op deze wijze niet in het beste licht gesteld, en de admirant van *Arragon* beging voorzeker eene groote fout, door de krijgstucht niet beter te bewaren en zelfs den schijn aan te nemen alsof hij den euvelmoed zijner onderhoorigen

---

[1] BOR, IV bl. 416, 432. VAN REYD, bl. 328, 354, 355, 356. *Resol. v. Holland*, 1598, bl. 137, 236, 335.

[2] Vgl. D. III St. I bl. 407.

[3] BOR, IV bl. 486. VAN REYD, bl. 354. VAN METEREN, f. 407 *b*, 412. CARNERO, p. 441. CAMPANA, III p. 143.

eer aanmoedigde dan bedwong. De felle haat tegen de Spanjaarden, vroeger door hunne wreedheden opgewekt doch reeds aanmerkelijk verzwakt, herleefde in veler gemoed en deed het besluit, om zich nimmer aan hun gezag te onderwerpen, des te vaster wortel schieten [1]. Geen gruwel wekte echter zulk algemeen afgrijzen, en oefende op het oordeel over MENDOZA's gezindheid zulk een beslissenden invloed uit, als de moord van ULRICH VON DAUN, graaf van *Falckenstein*, een der aanzienlijkste en invloedrijkste leenmannen van den hertog van *Cleef*, die de belangen van zijn vaderland steeds met ijver had behartigd, en zich als warm protestant en moedig tegenstander van de Spaansch-gezinde partij den haat der Spanjaarden in hooge mate berokkend had. Vernemende, dat hij aan het hoofd van een honderdtal Haneveeren, gelijk de Cleefsche soldaten genoemd werden, uit zijn slot *Broeck* aan de *Ruhr* den moedwil der stroopende krijgsbenden krachtdadig te keer ging, zond MENDOZA eenige troepen met drie stukken geschut derwaarts. Na een heftig kanonvuur doorgestaan en den eersten storm afgeslagen te hebben, gaf de graaf van *Falckenstein* zijn slot op, daar de Spaansche bevelhebber hem uit MENDOZA's naam verzekerde, dat hij met de zijnen ongedeerd zou mogen aftrekken. De dappere Haneveeren, die volgens de bepalingen van dit verdrag de wapens hadden afgelegd, werden echter bij het uittrekken in koelen bloede omgebragt, het slot geplunderd, de graaf zelf gevangen gehouden en eenige dagen later insgelijks vermoord. Te vergeefs trachtte MENDOZA zich van alle aandeel aan deze gruweldaad vrij te pleiten: algemeen en gegrond was de overtuiging dat hij het verraad en den sluipmoord, waarvan de ongelukkige graaf het slagtoffer was geworden, zoo al niet uitdrukkelijk bevolen, althans uitgelokt en gewettigd had [2].

1598.

Moord van den graaf van *Falckenstein*.

Na de verovering van *Rhijnberk* werd *Wesel*, waaraan de admirant reeds honderdduizend daalders en duizend mudden rogge had afgeperst, gedwongen Spaansche bezetting in te nemen en de Katholieke godsdienst te herstellen. Ook *Rees*, *Xanthen*, *Emmerik* en andere plaatsen werden door de Spanjaarden bezet, die nu meer en meer de Nederlandsche grenzen naderden. Prins MAURITS, die nog steeds in zijne versterkte legerplaats in den *Gelderschen waard* lag, verwachtte iederen dag eenen aanval; doch MENDOZA sloeg zich bij den *Eltenberg* neder, waarop de prins het tolhuis te *Lobith* en het kasteel te *Zevenaar*, hoewel op Cleefsch grondgebied gelegen, van Staatsch garnizoen voorzag, om de grenzen aan dien kant beter te beveiligen. De beide legers lagen nu zoo digt bij elkander, dat er gedurig schermutselingen voorvielen, doch de admirant

Het Spaansche leger nadert de grenzen.

---

[1] *Lettres de* BUZANVAL, p. 46. VAN VERVOV, bl. 78.

[2] BOR, IV bl. 483—485. VAN METEREN, f. 412 *b*. VAN REYD, bl. 354. CARNERO, p. 440. CAMPANA, III p. 142 verso. COLOMA, *las guerras de los Estados Baxos*, 1625, p. 511, hoewel een Spanjaard, tracht het gepleegde verraad niet te verontschuldigen, maar noemt het bij zijn waren naam.

1598. waagde het niet den prins in diens verschansingen aan te tasten, en trok nog verder noordwaarts naar den *IJssel*, werwaarts MAURITS hem terstond volgde. De Staatschen sloegen zich bij *Doesburg*, de Spanjaarden bij *Doetinchem* neder, welke stad, tot krachtige tegenweer onbekwaam, hun den 9den November bij verdrag werd overgegeven. Twee dagen later werd het kasteel te *Schuilenburg* insgelijks door hen bemagtigd. Intusschen had prins MAURITS *Doesburg* en *Zutphen* in staat gesteld geduchten tegenstand te bieden, en op verscheidene plaatsen langs den *IJssel* verschansingen opgeworpen, ten einde den vijand te beletten, in de *Veluwe* te trekken. Wel kon hij aan het overmagtige leger van den admirant nog slechts 8000 man tegenover stellen, doch de door hem genomene maatregelen waren zoo doeltreffend, dat MENDOZA het gevaarlijk achtte den overtogt over de rivier te beproeven, niettegenstaande de kardinaal van *Oostenrijk* hem bevel had gegeven, in de *Veluwe* te overwinteren. Ook al mogt hij er in slagen, de versterkte linie van den prins te verbreken en zijn doel te bereiken, dan was het naar zijn oordeel nog zeer twijfelachtig of hij zich gedurende den winter midden in het vijandelijke land zou kunnen staande houden. Reeds waren zijne soldaten geruimen tijd aan nijpend gebrek ten prooi geweest. Overal, waar zij hun verblijf hadden gehouden, was het land in eene woestijn herschapen. De toevoer van levensmiddelen uit het zuiden werd voortdurend door de Staatschen belemmerd, en de admirant was door geldgebrek buiten staat genoegzaam in de behoeften der zijnen te voorzien. Overloopers en gevangenen verklaarden niet zelden, dat zij in drie dagen geen brood hadden geproefd, terwijl de winterkoude, die zich begon te doen gevoelen, niet weinig bijbragt om de ellende der slecht verzorgde Spanjaarden te verhoogen. In deze omstandigheden begreep MENDOZA dat het raadzaam was zijne ondernemingen voor dit jaar te staken. Op den 16den November brak hij zijne legerplaats op en trok weder in *Duitschland*, alwaar hij verscheidene steden in de bisdommen *Keulen*, *Munster* en *Osnabrug* en het hertogdom *Cleef* met geweld in bezit nam, om zijne troepen aldaar in garnizoen te leggen, terwijl hij zijn hoofdkwartier te *Rees* vestigde. In het laatst van November liet ook prins MAURITS zijn leger de winterkwartieren betrekken, nadat hij *Emmerik* bij verrassing van Spaansche troepen bevrijd en met *Zevenaar* en het tolhuis te *Lobith* aan de Cleefsche regering had teruggegeven. Daar de Stenden van *Westphalen* reeds vroeger, toen zij MENDOZA drongen het onzijdige Duitsche grondgebied te verlaten, insgelijks een gezantschap aan den prins hadden afgevaardigd, om hem te verzoeken den rijksbodem te verschoonen, achtte deze het van belang den Spanjaarden op deze wijze elk voorwendsel voor hunne onverantwoordelijke handelwijze te benemen, opdat de verontwaardiging over hunne euveldaden de Duitsche vorsten te eerder zou bewegen om de wapenen tegen den gemeenschappelijken vijand op te vatten [1].

MENDOZA bemagtigt *Doetinchem.*

Hij verlaat het Staatsche grondgebied en legt zijne troepen in *Duitschland* in garnizoen.

---

[1] BOR, IV bl. 485—496. VAN REYD, bl. 356—358. VAN METEREN, f. 414—416. CARNERO, p. 441.

Inderdaad hielden de naburige Duitsche vorsten onafgebrokene vergaderingen, waarin zij zich heftig over den moedwil der Spanjaarden beklaagden, en over middelen beraadslaagden om dien te keer te gaan. Te *Keulen* kwamen met dit doel afgevaardigden van alle Stenden uit de Westphaalsche, Neder- en Opper-Rhijnsche kreitsen bijeen. De kardinaal van *Oostenrijk* en de admirant van *Arragon*, die reeds getracht hadden onderscheidene vorsten door hunne zendelingen tot toegeeflijkheid en oogluiking te stemmen, zonden eenige gezanten derwaarts, om den inval in *Duitschland* te verontschuldigen. Nadat deze breed over de goddeloosheid der Staatschen hadden uitgewijd, die door hun oproerigen en ketterschen aard naar geen vredesvoorslagen luisteren wilden en dus alleen door de wapenen konden bedwongen worden, verklaarden zij dat de Duitschers, verre van zich over MENDOZA's maatregelen te vertoornen, hem integendeel dankbaar moesten zijn, dat hij hunne westelijke grenzen tegen de strooptogten en den besmettelijken invloed der Staatschen beveiligde. De wreedheden en plunderingen, waaraan de Spaansche troepen zich hadden schuldig gemaakt, werden door hen stoutweg ontkend of verkleind, en voor lasterlijke geruchten verklaard, die door de vijanden opzettelijk waren uitgestrooid en waaraan men te veel geloof had geslagen. Voorts gaven zij de verzekering, dat MENDOZA geen andere bedoeling koesterde, dan zijn leger gedurende den winter in de nabijheid der Vereenigde Gewesten bijeen te houden, en dat hij de door hem bezette steden in het volgende jaar weder verlaten zou.

1598. De Duitsche vorsten beraadslagen over gewapenden tegenstand.

Hoewel de onwaarheid, de ongerijmdheid en de onbetrouwbaarheid dezer betuigingen een ieder in de oogen moesten springen, oefenden zij niettemin op velen grooten invloed uit. Bij de meeste Katholieken behield de godsdiensthaat het overwigt boven de verontwaardiging over de schending van het Duitsche grondgebied. Anderen werden door de overweging teruggehouden, dat MENDOZA welligt nog veel verder zou gaan, als men hem hinderpalen in den weg legde; en de Spaansche veldheer verzuimde niet aan deze vrees voedsel te geven, door openlijk te verklaren, dat hij gaarne zou zien dat de Duitschers hem reden gaven om hen geheel als vijanden te behandelen. Zwaar woog bij velen de bedenking, dat men zich eenen oorlog met *Spanje* berokkenen en welligt gansch *Duitschland* aan de rampen van een nieuwen godsdienstkrijg blootstellen zou, wanneer men zich in overeenstemming met de Vereenigde Gewesten gewapenderhand tegen de Spaansche legerbenden ging verzetten; en het was vooral om deze reden dat de keizer, in plaats van zich aan het hoofd dergenen te stellen, die hem drongen de onafhankelijkheid des rijks te handhaven, veeleer hunnen ijver zocht te matigen en

Hunne verdeeldheid en hun onderlinge naijver.

COLOMA, p. 516—522. CAMPANA, III. p. 143—145. *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 4—6, 18—21, 27, 29, 34. VAN VERVOV, bl. 76—79. VAN DER KEMP, t. a. p. bl. 44—46, 198—203. BOSSCHA, *Neêrl. Heldend.* I bl. 337.

1598. hunne pogingen te verijdelen. Zelfs de Protestantsche vorsten waren het niet eens omtrent de noodwendigheid om de wapenen tegen de Spanjaarden op te vatten. Vrees om zich het ongenoegen van den koning van *Spanje* op den hals te halen, snoerde sommigen den mond. Tot veler verbazing trok de keurvorst van *Brandenburg* zich terug, niettegenstaande hij dikwerf aan de Staten zijnen ijver voor hunne belangen betuigd, en zoowel door het overlijden zijns vaders als door huwelijksverbindtenissen met *Denemarken* en *Zweden* aanmerkelijk in magt en invloed geklommen was. Niet zonder grond was het vermoeden, dat de keizer hem door beloften ten opzigte zijner vermeende regten op de hertogdommen *Cleef*, *Gulik* en *Berg* tot deze lijdelijke houding had overgehaald. Ten slotte waren het alleen de keurvorst van de *Paltz*, de hertog van *Brunswijk* en de landgraaf van *Hessen*, die de handen ineen sloegen om hunne bezittingen, zoo nabij het tooneel des oorlogs gelegen, tegen de Spanjaarden te beveiligen, en hen met geweld te dwingen het Duitsche grondgebied te verlaten [1]. Zij besloten eene krijgsmagt van twaalfduizend voetknechten en vierduizend ruiters bijeen te brengen, en daarvoor de penningen te gebruiken, die voor den oorlog tegen de Turken werden bijeengebragt. Doch naauwelijks hadden zij zich hieromtrent verstaan, of onderlinge naijver kwam de uitvoering hunner plannen dwarsboomen. Elk der drie vorsten maakte aanspraak op het veldheerschap over het aan te werven leger, en de twisten over dit punt rezen zoo hoog, dat het gansche plan in duigen scheen te spatten. Eindelijk besloten zij het opperbevel aan een anderen vorst toe te vertrouwen. Terstond maakten de Spaanschgezinden, die in den Westphaalschen kreits overwegenden invloed hadden, van deze omstandigheid gebruik, om aan de onderneming eene rigting te geven, waardoor zij reeds bij de geboorte werd verlamd. Zij bewogen den keizer om er bij de genoemde vorsten op aan te dringen, dat men de uitvoering der maatregelen, die men tegen de Spanjaarden wilde nemen, aan de Stenden van *Westphalen*, als de meest beleedigde partij, overlaten en den graaf van *Lippe*, een zwak vorst en slecht krijgsman [2], tot veldheer benoemen zou. In hunne eerzucht teleurgesteld en bovendien begoocheld door het aanbod der Stenden, om een deel in de oorlogslasten te dragen, namen de drie vorsten dien voorslag aan. Tevens was daardoor uitgemaakt, dat de Duitschers geheel op zich zelven handelen en met de Vereenigde Gewesten geen verbond tot afwering van den gemeenschappelijken vijand sluiten zouden.

Hun besluit.

Houding der Staten tegenover de Duitsche vorsten.

De Staten-Generaal waren evenmin geneigd, hunne oostelijke naburen tot bondgenooten aan te nemen. Hoe wenschelijk het ook voor hen wezen mogt, dat de vijand uit zijne tegenwoordige stelling werd verdreven: eene langdurige en dikwerf duur gekochte onder-

[1] GROTIUS, p. 369, meldt, in strijd met VAN REYD, bl. 374, dat niet de keurvorst van *Brandenburg* maar de keurvorst van de *Paltz* zich terugtrok. Vgl. echter GROTIUS, p. 381.

[2] GROEN VAN PRINSTERER, *Archives*, I p. 424, 436, 557. VAN REYD, bl. 365.

vinding had hen geleerd, dat eene naauwere aansluiting aan *Duitschland* zelden baatte en integendeel meestal hoogst gevaarlijk was [1]. Zij hadden evenmin vertrouwen in de volharding als achting voor de strijdkrachten der Duitsche vorsten. De oprigting van een gemeenschappelijk leger zou ligtelijk tot geschillen over het opperbevel aanleiding geven, en onvermijdelijk tot herhaling der pogingen van den keizer leiden, om de Staten tot voorwaardelijke onderwerping aan *Spanje* te bewegen. Ten einde deze klippen te ontgaan, hadden zij met opzet geen gezanten naar de bijeenkomst te *Keulen* gezonden, en zich vergenoegd de bevriende Duitsche vorsten door tusschenkomst van graaf JOHAN van *Nassau*, den vader van *Friesland's* stadhouder, tot tegenweer op te wekken en te verzekeren, dat zij het voornemen koesterden in het volgende voorjaar de Spanjaarden krachtdadig te keer te gaan [2]. 1598.

Gevaarvolle toestand der Republiek.

Inderdaad had het dreigende gevaar de eensgezindheid tusschen de Staten der onderscheidene gewesten hersteld, en hen tot buitengewone inspanning opgewekt. Er werd geen diep doorzigt vereischt om te begrijpen, dat de traagheid van des admirants bewegingen en de vroegtijdig ingevallene winterkoude op den uitslag van den laatsten veldtogt grooten invloed hadden uitgeoefend, en dat het uitstekende beleid, waarmede prins MAURITS de Spanjaarden had belet in de Republiek door te dringen, hem in het volgende voorjaar weinig baten zou, wanneer hij dan over geen betere hulpmiddelen beschikken kon. De prins zelf verklaarde dat de vijand veel grootere voordeelen zou behaald hebben wanneer hij, in plaats van geruimen tijd te *Orsoi* stil te liggen, terstond *Rhijnberk* had aangetast en na de verovering dier plaats den *Rhijn* weder overgetrokken en in *Gelderland* gevallen was [3]. Intusschen kwamen van alle zijden berigten in, dat de jonge koning van *Spanje* geduchte toebereidselen maakte om de Vereenigde Gewesten zoowel te land als ter zee met al zijne magt te bestooken. In onderscheidene landen werden op zijnen naam soldaten aangeworven. Bovendien werd de aartshertog ALBERTUS met zijne gemalin, de nieuwe souvereine der *Nederlanden*, spoedig uit *Spanje* terug verwacht; en het kon niet betwijfeld worden dat beider tegenwoordigheid op de krijgsverrigtingen grooten invloed zou uitoefenen [4].

Krachtdadige maatregelen der regering.

Men begreep derhalve in de Republiek, dat men in het volgende jaar eenen aanval zou te verduren hebben, die alleen door buitengewone inspanning kon worden afgeweerd [5], en besloot niets te sparen, om de aanslagen des

---

[1] Vgl. hiervoor, bl. 57 *v.*

[2] VAN REYD, bl. 365—374. *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 42, 47, 48, 79—81, 104, 109, 119, 352. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives*, I p. 425. *Res. v. Holland*, 1598, bl. 491.

[3] *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 39.

[4] VAN REYD, bl. 359. BOR, IV bl. 521. *Lettres de* BUZANVAL *et d'*AERSSEN, p. 3, 4, 16, 52, 60, 126.

Lettres de BUZANVAL, p. 107: »cette année sera la crise de leur Etat."

1599. vijands te verijdelen. De begrooting der oorlogslasten, door den Raad van State tot het hooge cijfer van *f* 414617 's maands opgevoerd, werd door de Staten-Generaal zonder bedenking aangenomen. Ook stonden zij voor de versterking der grensvestingen, de ligting van nieuwe troepen en de behoeften van den legertrein elf tonnen gouds toe, die terstond zouden worden opgebragt. Bovendien werden vier tonnen gouds op interest geligt, terwijl de Raad van State magtiging verkreeg om nog *f* 150.000 ten laste der Vereenigde Gewesten op te nemen, wanneer de nood het mogt vereischen [1].

Bereidwilligheid der burgerij in het opbrengen der drukkende belastingen.

Op eene waardige wijze beantwoordde de burgerij aan de doeltreffende maatregelen der regering. Hoezeer de aanmerkelijk verhoogde begrooting nieuwe belastingen noodig maakte, werd nergens eenig gemor vernomen. Ieder was overtuigd, dat buitengewone offers noodig waren, en bereid die te brengen. Vooral gaf *Holland*, dat meer dan al de overige provinciën te zamen in de oorlogslasten droeg, in dit opzigt een voortreffelijk voorbeeld. De Staten achtten het aldaar noodig, den tweehonderdsten penning van alle roerende en onroerende goederen te heffen. Die minder dan *f* 3000 bezat, werd echter hiervan vrijgesteld. Daarentegen kon ieder de waardering zijner bezittingen ontgaan, door in eens *f* 1000 te betalen. Met groote bereidwilligheid werd deze drukkende belasting opgebragt. Verscheidene lieden gaven tienmaal meer, dan zij verpligt waren. In *'s Gravenhage*, waar geen kooplieden woonden, werd meer dan *f* 50.000 opgebragt. De dertien edelen, die gewoonlijk in de vergadering der Staten van *Holland* beschreven werden, boden met JOHAN VAN OLDENBARNEVELT te zamen *f* 9000 aan, die door de afgevaardigden der steden dankbaar werden aangenomen. Ook in de andere provinciën heerschte dezelfde geest. Waar de Staten niet bij magte waren de door hen verschuldigde som geheel te voldoen, daar lieten zij toe dat die uit hun aandeel in de opbrengst der in- en uitgaande regten werd aangevuld. Eenparig was de gezindheid, om de Spanjaarden met alle kracht te keer te gaan, en de onafhankelijkheid des vaderlands tot elken prijs te verdedigen [2].

---

[1] VAN REYD, bl. 358. BOR, IV bl. 489.

[2] *Res. v. Holland*, 1599, bl. 89, 94, 113. *Lettres de* BUZANVAL, p. 193: »Je ne puis que je n'admire la vigueur de ce petit Etat de pouvoir fournir en même temps à de si grandes dépenses et entreprises par mer et par terre, et ce sans rumeur ou plainte quelconque dans le pays composé de si diverses humeurs et intentions, tant en fait de religion, qu'en plusieurs autres particularités." Zie ook p. 122, 129, 194. Omtrent de wijze, waarop de genoemde belasting geheven werd, is vooral belangrijk VAN REYD, bl. 382: »Men dede gheen scherpe naevorschinghe nae elcks vermoghen, maar men steldet tot bescheydenheyt van de luyden, om haer goedt selfs te weerderen ende aen te gheven, sonder op eedt te dringen. Ende die kontbaerlijck rijcker waren als sy bekenden, werden een weynich by de Magistraet verhoocht, met sulcke matigheyt, datmen niemants hoorde klagen." VAN WIJN op WAGENAAR, IX bl. 25. Vgl. echter GROTIUS, p. 367, die over de uitkomst der Hollandsche belasting niet zoo gunstig oordeelt als VAN REYD.

Met dit doel besloten de Staten niet slechts eene aanzienlijke legermagt op de been te brengen, maar ook eene vloot uit te rusten, om FILIPS III in zijn eigen land te bestoken. In *Frankrijk* werden 2000 soldaten onder bevel van DE LA NOUE aangeworven. Duizend Zwitsers, door HENDRIK IV afgedankt, werden insgelijks in dienst genomen. Graaf ERNST CASIMIR van *Nassau* kreeg bevel om in *Duitschland* tweeduizend man te ligten. Niettegenstaande de koningin van *Engeland*, ingevolge het verdrag van *Westminster*, eenige Engelsche troepen uit de *Nederlanden* terug had ontboden, om eenen opstand in *Ierland* te helpen bedwingen, besloot men het getal der Engelsche vendels door werving op zes en twintig te brengen, elk van tweehonderd man, en bovendien tien Schotsche vendels in dienst te houden. Tevens werd de ruiterij met negen kornetten versterkt. Prins MAURITS kon er derhalve op rekenen, dat hij spoedig over 12000 voetknechten en 2500 ruiters zou kunnen beschikken, waarmede hij zich sterk maakte den admirant het hoofd te bieden, en hem elken voet gronds hardnekkig te betwisten [1]. Ten einde daartoe des te beter in staat te zijn, stelde hij in den aanvang des jaars 1599 onderscheidene verordeningen vast op het aanleggen van verschansingen, de dienst der artillerie, het bestuur van den trein en alle overige onderwerpen, door wier regeling hij eene snelle en doeltreffende uitvoering zijner bevelen verwachten kon. Hij bragt op die wijze orde en regelmaat in een gedeelte van het krijgswezen, hetwelk tot op zijnen tijd bijna geheel verwaarloosd was geworden, en verwierf hierdoor, niet minder dan door zijne hervormingen in de wapening en oefening der soldaten en zijne verbeteringen in den vestingbouw, de bewondering zijner tijdgenooten en den op dit punt onverdeelden lof van het nageslacht [2].

1599. Het leger wordt aanmerkelijk versterkt.

Nieuwe militaire verordeningen van prins MAURITS.

Te gelijker tijd werd eene vloot van één en zeventig oorlogschepen gereed gemaakt en met zesduizend matrozen en tweeduizend soldaten bemand, waarover het opperbevel werd toevertrouwd aan jonkheer PIETER VAN DER DOES, die zich reeds meermalen als een man van moed en beleid had doen kennen, en door de matrozen als op de handen gedragen werd [3]. Men had met deze uitrusting een tweeledig doel. Het sluiten van den handel op *Spanje* was den Staten nog altijd een doorn in het oog, weshalve men eene poging wilde wagen om den koning door wedervergelding tot de voormalige oogluiking terug te brengen. Op den tweeden April 1599 werd door de Staten-Gene-

De handel op *Spanje* wordt door de Staten aan alle natiën verboden.

---

[1] BOR, IV bl. 521. VAN WIJN op WAGENAAR, IX bl. 35. *Naleezingen*, I bl. 312. *Lettres de* BUZANVAL, p. 5, 21, 59, 84, 103.

[2] BOSSCHA, t. a. p. bl. 339. J. P. DE BORDES, t. a. p. (zie bl. 45). Vgl. hiervoor bl. 23.

[3] BOR, IV bl. 547. VAN REYD, bl. 384. *Lettres de* BUZANVAL, p. 139. Vgl. hiervoor, D. III St. I bl. 373. Na het sneuvelen van den heer van *Famars* (ald. bl. 355) was VAN DER DOES tot artilleriemeester aangesteld.

1599. raal een plakkaat uitgevaardigd, waarbij alle personen en goederen onder het gebied des konings voor goeden prijs werden verklaard, en tevens aan alle natiën op verbeurte van schip en lading verboden werd op *Spanje* handel te drijven. De Staatsche oorlogsvloot kreeg in last, tegen de overtreding van dit gebod te waken. In het buitenland baarde het algemeene verbazing en ontevredenheid, dat de Staten het waagden op dit punt de wet aan alle zeevarende mogendheden voor te schrijven. Inderdaad maakten zij zich thans aan denzelfden overmoed schuldig, dien zij dertien jaren te voren in den graaf van *Leicester* zoo hoog hadden afgekeurd [1]; doch de gewigtige verandering, die sedert dien tijd in hunne handelsbetrekkingen met *Spanje* had plaats gegrepen, en de hevige, bijkans onweerstaanbare aanval, dien zij eerlang te duchten hadden, pleitten hierbij zoozeer in hun voordeel, dat zij weinig moeite hadden, om de koningin van *Engeland* en de koningen van *Schotland* en *Denemarken* te bewegen, hunnen onwil over het genomene besluit door geen vijandelijke maatregelen te betoonen. De koning van *Frankrijk* liet zelfs zijne onderdanen waarschuwen, dat zij zich gedurende zes maanden van den handel op *Spanje* zouden te onthouden hebben. Alleen de Hanzesteden sloegen het plakkaat der Staten in den wind, doch boetten deze onvoorzigtigheid met het verlies van verscheidene schepen, die in *Holland* gebragt en voor goeden prijs verklaard werden [2].

Behalve de zorg voor de handhaving van het genoemde plakkaat, waaraan men tevens de hoop verbond den koning door gebrek aan bouwstoffen in het uitrusten zijner schepen te belemmeren, was aan de Staatsche vloot opgedragen, de Spanjaarden zoowel in hun eigen land als in hunne Amerikaansche bezittingen afbreuk te doen. Koningin ELIZABETH, die deze belangrijke uitbreiding van der Staten scheepsmagt met een gevoel van naijver gadesloeg, bood uit eigen beweging aan, een twintigtal schepen bij de hunne te voegen; doch de Staten, die daarin slechts eene poging zagen om hunne ondernemingen te bespieden en bij eenen goeden uitslag in den buit te deelen, wezen deze ondersteuning beleefdelijk van de hand. Op den 25sten Mei stak de vloot te *Brielle* in zee, en wendde den steven naar het zuiden [3].

Krijgsbedrijven gedurende den winter.

Op dat tijdstip was de krijg te land reeds met verdubbelde kracht hervat. Gedurende den winter hadden de Spanjaarden te vergeefs beproefd *Breda* en *Nijmegen* te overrompelen. Alleen was *Emmerik* in Februarij genoodzaakt geworden Spaansch garnizoen

---

[1] Hiervoor, D. III St. I bl. 190.

[2] BOR, IV bl. 570—577. VAN REYD, bl. 380, 382—384, 397. *Lettres de* BUZANVAL, p. 120, 136, 143, 158. *Cod. Dipl.* p. 175—178. *Res. v. Holland*, 1599, bl. 52, 88, 101. BUZANVAL rigtte een belangrijk vertoog tot de Staten, om hen te nopen den handel der onzijdige natiën te eerbiedigen, p. 359—366.

[3] BOR, IV bl. 565. *Lettres de* BUZANVAL, p. 154, 183, 207. Vgl. hiervoor, bl. 9 noot (3).

in te nemen, waarover de graaf DE BUCQUOI tot bevelhebber werd benoemd. LODEWIJK GUNTHER van *Nassau*, die met een gedeelte der Staatsche troepen bij *Meppel* gelegerd was, wist dezen den 22sten Maart in eene hinderlaag te lokken en met verscheidene zijner officieren gevangen te nemen. In een ander ruitergevecht bij *Kranenburg* hadden de Spanjaarden insgelijks het onderspit gedolven. Ook had de Schotsche ritmeester EDMOND aan het hoofd van eenige Staatsche ruiters eenen strooptogt in *Limburg* en *Luxemburg* gedaan, vanwaar hij aanzienlijken buit medebragt [1]. De admirant had zijne troepen in de Duitsche steden gelaten, waar zij in bezetting waren gelegd, en van den vorst geen gebruik gemaakt, om onverhoeds in de *Veluwe* door te dringen, daar de uitmuntende voorzorgen van prins MAURITS den goeden uitslag eener diergelijke onderneming hoogst twijfelachtig maakten, en het gebrek aan levensmiddelen en geld hem toch belet zoude hebben, zich aldaar te handhaven [2]. Reeds begon men in de Republiek de hoop te koesteren, dat MENDOZA welligt nog geruimen tijd door de laatste omstandigheid verhinderd zou worden zijne ligtelijk muitende troepen in het veld te brengen, daar men vernam dat de werving van Italiaansche en Duitsche soldaten voor de dienst van den koning van *Spanje* om die reden slechts tragen voortgang had; en prins MAURITS vormde reeds plannen om den vijand in den aanvang der lente te voorkomen en zelf aan te tasten, hetgeen hem aanmerkelijke voordeelen zou hebben verschaft [3]. Doch deze verwachting werd deerlijk teleurgesteld. Hoewel MENDOZA het inderdaad gevaarlijk achtte zijne winterkwartieren te verlaten, voordat de lente ver genoeg gevorderd was om hem overal voldoend voeder voor zijne paarden te doen vinden, zag hij zich gedwongen reeds in het laatst van *Maart* te velde te trekken. De kardinaal van *Oostenrijk*, die den keizer beloofd had dat de Spaansche troepen zich op dat tijdstip van het Duitsche grondgebied zouden verwijderen, wenschte op dit punt zijn woord te houden, ten einde eene vredebreuk met *Duitschland* te voorkomen [4]. Op eene bijeenkomst te *Maastricht*, waar de admirant benevens de voornaamste Spaansche legerhoofden tegenwoordig waren, werd het plan van den aanstaanden veldtogt in beraadslaging genomen. MENDOZA oordeelde het raadzaam andermaal in *Gelderland* te vallen en zich van de *Veluwe* meester te maken. Daardoor zou de gemeenschap tusschen de westelijke en noordelijke provinciën verbroken en de herovering van *Overijssel*, *Drenthe*, *Groningen* en *Friesland* gemakkelijker gemaakt worden. De kardinaal achtte het echter beter den *Bommelerwaart* in

1599.

De Spanjaarden beramen het plan van den volgenden veldtogt.

---

[1] BOR, IV bl. 527. VAN METEREN, f. 433. VAN WIJN op WAGENAAR, IX bl. 28. CAMPANA, III p. 150 verso. *Lettres de* BUZANVAL, p. 104.

[2] BOR, IV bl. 509, 522.

[3] VAN REYD, bl. 379. *Lettres de* BUZANVAL, p. 30, 59, 84.

[4] *Lettres de* BUZANVAL, p. 85. GACHARD, *actes des Etats Généraux de* 1600, p. XLIII ss.

1599. te nemen en te beproeven over de rivieren tot in *Holland* door te dringen. Hij had zich vergewist dat gedurende den winter weinig sneeuw in *Zwitserland* gevallen was, zoodat men voor geen dijkbreuken en overstroomingen behoefde te vreezen, en hield bovendien geheime verstandhouding in *Nijmegen* en andere plaatsen, wier burgerij hij hoopte dat zich voor de Spanjaarden verklaren zou, zoodra hunne legermagt in de nabijheid was [1]. Zijn gevoelen behield de overhand. Ten einde de Staatsche troepen van het bedreigde punt af te trekken, besloot men den veldtogt met een geveinsden aanval op *Schenkenschans* te beginnen. Onverwijld bragt MENDOZA dit plan ten uitvoer. Voordat de nieuwe troepen uit *Frankrijk*, *Zwitserland*, *Duitschland* en *Schotland*, die de Staten uit zuinigheid eerst tegen het midden van *Maart* aangenomen hadden, in dienst waren gesteld, trok MENDOZA zijne krijgsmagt bijeen, liet *Rees* en *Gennep* bezetten en legerde zich met 15000 man aan beide zijden langs den *Rhijn*. Op deze onverwachte beweging geheel onvoorbereid, liet prins MAURITS terstond alle beschikbare troepen naar *Gelderland* rukken, doch kon aldaar niet meer dan 4000 man verzamelen, daar verscheidene compagniën onder graaf WILLEM LODEWIJK in *Friesland* moesten blijven, om tegen de aanslagen des vijands op de noordelijke gewesten en den mond der *Eems* te waken. Bovendien waren zijne beste onderbevelhebbers afwezig. De graaf van *Solms* was door den landgraaf van *Hessen* ontboden om bevel te voeren over het krijgsvolk, dat in diens staten geworven werd om tegen de Spanjaarden te dienen. De graaf van *Hohenlo* was met hetzelfde doel naar den hertog van *Brunswijk* vertrokken [2]. FRANCIS VERE was in *Engeland*. ERNST CASIMIR van *Nassau* was nog niet met zijne Duitsche troepen aangekomen. Nimmer welligt had MAURITS eene zwaardere taak te vervullen; doch zijn moed en beleid kwamen alle hinderpalen te boven. *Zevenaar* en het tolhuis te *Lobith* werden andermaal door hem bezet, *Nijmegen*, *Doesburg*, *Zutphen* en *Deventer* in staat gesteld om den vijand het hoofd te bieden, en *Schenkenschans* door twee vleugelen van sterk paalwerk tegen de vlotten beveiligd, die men wist dat te *Keulen* gereed waren gemaakt, om troepen en geschut door de kracht van den stroom tot aan den voet der verschansingen te doen brengen. Door verscheidene schipbruggen te leggen en eene onafgebrokene reeks van seinen langs de rivieren in te rigten, had de prins zich tevens in de mogelijkheid gesteld om met zijne hoofdmagt,

MENDOZA trekt met zijn leger naar de grenzen van *Gelderland*.

---

[1] CAMPANA, III p. 151, uit het vermoeden, dat de Hollanders geheime vrienden onder de raadslieden van den kardinaal hadden, die hem tot dit voor de Republiek minder gevaarlijke plan hadden overgehaald. Vgl. BUZANVAL, *Lettres*, p. 27, die het overtrekken van den IJssel door de Spanjaarden insgelijks voor zeer gevaarlijk hield.

[2] Wegens de onzijdigheid, die de Duitschers zich voorgenomen hadden te bewaren, hadden beiden in schijn hun eervol ontslag van de Staten verzocht en bekomen. VAN REYD, bl. 388.

1599.

die weder in den *Gelderschen Waard* gelegerd was, onverwijld elk bedreigd punt ter hulpe te snellen. Op den 20[sten] April brak MENDOZA met zijn leger op en naderde *Schenkenschans*, waartegen hij weldra eenige batterijen rigtte, wier vuur door de Staatschen op doeltreffende wijze beantwoord werd. Intusschen zakte de kolonel LA BARLOTTE, die bij alle ondernemingen, waartoe snelheid en moed vereischt werden, aan het hoofd werd geplaatst, heimelijk met 5000 man de *Maas* af en ontscheepte die in het begin van Mei bij *Hedel* in den *Bommelerwaard*, alwaar hij zich terstond verschanste. Zoodra de admirant de goede uitkomst van dezen aanslag vernomen had, verliet hij insgelijks *Schenkenschans* en legerde zich voor het fort *Crèvecoeur*, hetwelk den 11[den] Mei door de zwakke bezetting werd overgegeven, waarop de Spanjaarden aldaar eene schipbrug over de *Maas* legden. Prins MAURITS was reeds vroeger van des vijands voornemen verwittigd geworden, doch had de vrees gekoesterd dat men hem slechts van *Schenkenschans* poogde af te trekken, om die sterkte te eerder te bemagtigen, en derhalve besloten zijne stelling niet te verlaten, voor hij de zekerheid verkregen had op welk punt de aanval gemunt was. Op de tijding, dat de Spanjaarden inderdaad in den *Bommelerwaard* gevallen waren, begaf hij zich ijlings derwaarts, en kwam nog bij tijds om de stad *Bommel* te redden, die niet in staat zou zijn geweest tegenweer te bieden, indien LA BARLOTTE haar terstond had aangegrepen. Om de burgerij moed in te spreken en voor de uitvoering zijner bevelen te waken, begaf de prins zich zelf binnen de stad, werwaarts ook JOHAN VAN OLDENBARNEVELT terstond met eene aanzienlijke som gelds door de Staten-Generaal werd afgevaardigd. Binnen korten tijd waren *Bommel's* vestingwerken voltooid en verscheidene schansen buiten de stad aangelegd. Hare verdediging werd aan een garnizoen van 3000 man toevertrouwd, terwijl de overige troepen langs de dijken gelegerd werden, om de overvaart over de *Waal* te beletten [1].

Hij tast *Schenkenschans* aan.

LA BARLOTTE valt in den *Bommelerwaard.*

Bommel door MAURITS gered.

Intusschen had de vijand beproefd om in den *Tielerwaard* door te dringen, waarin hij zonder de onversaagdheid van ERNST CASIMIR van *Nassau* hoogst waarschijnlijk geslaagd zou zijn. Terstond na de verovering van *Crèvecoeur* trok MENDOZA met zijne hoofdmagt naar het dorp *Rossum*, alwaar de beste gelegenheid was om de *Waal* over te steken, plantte aldaar eenig geschut op den dijk en begon reeds de booten, die hij op wagens had medegevoerd, te water te brengen. Juist bevond zich ERNST

ERNST CASIMIR belet MENDOZA in den *Tielerwaard* door te dringen.

---

[1] BOR, IV bl. 535—537. VAN REYD, bl. 379, 380, 384. VAN METEREN, f. 433 *d.* LE PETIT, II p. 746. GROTIUS, p. 358, 363—366. CARNERO, p. 448. CAMPANA, III p. 152. G. CHAPPUYS, *histoire générale de la guerre de Flandre*, 1611, II p. 195—197. COLOMA, p. 532—543. BENTIVOGLIO, bl. 643—645. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 48—50, 204—211. VAN VERVOV, bl. 81, 82. Volgens GROTIUS was *Bommel* de eerste stad, die met eene rei van buiten hare muren opgeworpene verschansingen voorzien werd; een uitstekend middel van verdediging, hetwelk sedert dien tijd, ook door de Spanjaarden, meestal bij belegeringen werd aangewend.

1599. CASIMIR met vijf compagniën van zijn nieuw Duitsch regiment, waarmede hij naar *Bommel* trok, aan de overzijde. Hoewel zijne troepen door een langen marsch afgemat, slecht van wapenen voorzien en geheel van krijgsbehoeften ontbloot waren, aarzelde hij geen oogenblik met de edelste zelfopoffering eene poging te wagen om des vijands voornemen te verijdelen. Terstond wierp hij zich in twee eilandjes, midden in de rivier gelegen, en nam zulk eene stoute houding aan, dat MENDOZA zich door eene aanzienlijke magt bedreigd achtte en zijn opzet liet varen. Had hij de geringste poging gedaan om de Staatschen te verdrijven, geen hunner zou den dood of de gevangenis ontkomen zijn [1].

De overige nieuw aangeworvene soldaten en de Friesche regimenten onder graaf WILLEM LODEWIJK kwamen nu allengskens MAURITS' krijgsmagt versterken, terwijl de garnizoenen van onderscheidene steden op zijn verzoek insgelijks naar *Bommel* gezonden en door gewapende burgers vervangen werden [2], zoodat hij eerlang ongeveer 16000 voetknechten en 2000 ruiters onder zijne vanen telde. MENDOZA's magt overtrof de zijne slechts met 2000 man [3]. Bovendien was het voor den Spaanschen veldheer eene zeer ongunstige omstandigheid, dat de betaling der soldij in zijn leger nog steeds veel te wenschen overliet. Onophoudelijk liepen zijne soldaten naar de Staatschen over, wier troepen niet slechts geregeld hun maandgeld ontvingen, maar ook ruimschoots van levensmiddelen voorzien werden [4].

De Staten keuren de verdedigende houding van MAURITS af.

De beide legers, door sterke verschansingen gedekt, lagen nu tegen elkander over, en trachtten door een afgebroken kanonvuur en herhaalde uitvallen eenige voeten gronds op elkander te winnen. In overeenstemming met graaf WILLEM LODEWIJK, volgde prins MAURITS ook thans zijne gewone taktiek, en bepaalde zich tot het verdedigen der door hem ingenomene stellingen en het afmatten van den vijand, zonder dezen gelegenheid te geven bij een meer algemeen gevecht groote voordeelen te behalen. Deze wijze van oorlogvoeren bood voorzeker de beste kansen van eenen goeden uitslag aan, maar vereischte tevens groote en voortdurende uitgaven. Niet slechts waren telkens nieuwe krijgsbehoeften noodig, maar de schanswerken en schipbruggen, die op onderscheidene plaatsen moesten worden aangelegd en onderhouden, verslonden aanzienlijke geldsommen. Door deze overwegingen geleid, besloten de Staten-Generaal den prins voor te stellen eene poging te wagen, om den vijand met

---

1 GROEN VAN PRINSTERER, *Archives*, I p. 425 *s*.

2 *Res. v. Holland*, 1599, bl. 196, 242, 246. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 218 (158.)

3 *Res. v. Holland*, 1599, bl. 198. Vgl. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 211 (151).

4 VAN REYD, bl. 379, 386. Vgl. *Lettres de* BUZANVAL, p. 248, 279. — De maand soldij was op 42 dagen berekend.

geweld te verdrijven. Herhaaldelijk daartoe aangemaand, verzocht MAURITS dat de Staten-Generaal en de Raad van State zich naar *Bommel* zouden begeven, om over dit onderwerp te beraadslagen. Op den 17den Mei werd aldaar eene vergadering gehouden, waarin men den prins voorhield dat de uitrusting der vloot en de andere oorlogskosten de geldmiddelen der gewesten zoozeer hadden uitgeput, dat zij bezwaarlijk nog maanden lang dezelfde lasten konden dragen. Het leger was thans in sterkte bijkans aan dat van den vijand gelijk, en bestond bovendien uit versche troepen, nog vol vuur, voor wier onstuimigen aandrang de afgematte en ontevredene Spanjaarden voorzeker spoedig het veld zouden ruimen. Men achtte het derhalve hoogst wenschelijk, dat MAURITS den vijand, hetzij in zijne verschansingen aantasten, hetzij tot eenen veldslag nopen zou, door welks uitslag men gegronde hoop koesterde dat hij tot den terugtogt gedwongen zou worden. 1599.

Reden van den prins voor zijn gedrag.

De beide stadhouders lieten zich echter door deze redenen geenszins van hun voornemen afbrengen. Zij hielden zich overtuigd dat de admirant er niet in slagen zou, verder in den *Bommelerwaard* door te dringen, maar na korteren of langeren tijd door het verloopen zijner troepen en gebrek aan geld zou moeten aftrekken. Hem in zijne verschansingen aan te tasten, was wegens den aard van het terrein aan groote bezwaren onderhevig, en zou in elk geval met groote verliezen gepaard gaan, terwijl de kans, om MENDOZA over de *Maas* terug te slaan, uiterst gering was. Zoo de onderneming daarentegen mislukte, dan zou het veel moeijelijker vallen den voortgang van den zegevierenden vijand te stuiten. Hem tot eenen veldslag te nopen, was nog veel gevaarlijker; want daartoe zou men het grootste gedeelte van het leger in de uitgestrekte Brabandsche heidevelden moeten voeren, alwaar MENDOZA, indien hij wijzen raad volgde, het wel niet volgen zou: en wie zou dan voor de bescherming van *Bommel* waken, en *Holland* voor eenen inval vrijwaren?

De juistheid zijner inzigten wordt door de ervaring gestaafd.

Hoewel verscheidene leden der Staten-Generaal, vooral de jongeren in leeftijd, het gewigt dezer bedenkingen nog niet volkomen inzagen, en er nog herhaaldelijk op aandrongen dat de vijand met geweld zou worden aangegrepen, lieten zij zich eindelijk overreden om het gansche krijgsbeleid onvoorwaardelijk aan den prins over te laten, die daarentegen beloofde dat hij geen gunstige gelegenheid om MENDOZA aan te tasten zou laten voorbijgaan, en zelfs eenen veldslag zou wagen, zoodra de Spaansche veldheer hem daartoe uitnoodigde. Inderdaad werd de juistheid van MAURITS' oordeel door onderscheidene omstandigheden zoozeer in het licht gesteld, dat ieder gedwongen werd zich daarmede te vereenigen. Toen men zag dat eenige Staatsche troepen, door het gebroken terrein begunstigd, uit eene nieuwe en nog slecht bevestigde schans door eene groote overmagt niet konden verdreven worden, bleek het zonneklaar met hoe weinig hoop op eenen goeden uitslag men MENDOZA in zijne sterke verschansingen zou kunnen bestoken. VERE en DE LA NOUE, die niettemin van verlangen brandden, om den vijand aan te tasten,

1599. en van den prins vergunning kregen daartoe met eenige regimenten eene poging te wagen, kwamen weldra onverrigter zake terug met de verklaring dat de gesteldheid van den grond niet toeliet den vijand met voordeel te naderen.

Bommel wordt vruchteloos belegerd.

Intusschen was MENDOZA nader bij *Bommel* gerukt, en had zijn vuur tegen de stad geopend, waarop de leden der regering haar ijlings verlieten, en MAURITS drongen zich insgelijks buiten gevaar te begeven. Doch de prins weigerde aan dit verlangen te voldoen, bleef zelf binnen *Bommel* en bragt den vijand door tegenbatterijen en herhaalde uitvallen zware verliezen toe. Weldra begonnen in het vijandelijke kamp verdeeldheid en moedeloosheid te heerschen. Tusschen de voornaamste legerhoofden, naijverig op elkanders rang en roem, bestond geen behoorlijke zamenwerking. De soldaten, slecht betaald, slecht gevoed en aan een onafgebroken vuur blootgesteld, verlieten bij honderden hunne vanen, niettegenstaande de schipbrug over de *Maas* scherp bewaakt werd, om hun dit te beletten. Reeds waren 2000 man gesneuveld of gedeserteerd, behalve de zieken en gekwetsten, die naar *'s Hertogenbosch* vervoerd werden. Te vergeefs kwam de kardinaal van *Oostenrijk* zelf in de legerplaats, om de eendragt te herstellen en den verflaauwden ijver aan te wakkeren. Hij deelde weldra in de algemeene overtuiging, dat het beleg van *Bommel* geen gunstige uitkomsten kon geven, en besloot dien ten gevolge tot eene andere onderneming, waarvan hij zich, ook met het oog op de toekomst, meer vruchten voorspelde. Ten oosten van *Bommel*, op het smalste gedeelte van den waard, was hem eene plaats aangewezen, uitmuntend geschikt om er een fort aan te leggen, hetwelk zoowel de *Waal* als de *Maas* bestrijken en aan de Spanjaarden een vasten voet in de Republiek geven kon, waaruit zij later hunne veroveringen konden voortzetten. Met dit doel brak MENDOZA den 4den Junij het beleg op en legerde zich bij *Rossum*, alwaar hij terstond met bouwen eenen aanvang liet maken.

MENDOZA laat het fort *St. Andries* bouwen.

Prins MAURITS volgde hem weinige dagen later met een groot gedeelte der Staatsche troepen, en verschanste zich in de omstreken van *Heerewaarden*. Gaarne zou hij tegenover het vijandelijke fort, hetwelk den naam van *St. Andries* kreeg, eene diergelijke sterkte hebben opgerigt; doch de staten, die hem overigens de middelen tot het uitvoeren zijner plannen niet onthielden, al mogten zij ook dikwerf op zuinigheid aandringen, konden wegens de groote kosten daartoe niet besluiten [1]. Herhaaldelijk vielen beide partijen op elkanders verschansingen aan, doch de prins kon de voltooijing van

---

[1] VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 218 (158). Zie ook, bl. 225, 227. Vgl. *Lettres de* BUZANVAL, p. 231: »l'isle de *Bomel*, où je vous puis asseurer que l'on a remué tant de terre, que les bourses en sont bien épuiseés." Zie ook bl. 228, en GROEN, *Archives*, I. p. 427, waar graaf ERNST CASIMIR schrijft: »n'y a jammais jour que n'escris deux ou trois fois à s. Exc. et Mess. les Estats pour m'envoyer ce que j'ay besoing; il est vray je n'ay nul refus, car ils m'envoyent tout ce que je souhaite."

het fort evenmin verhinderen, als de Spanjaarden hem uit zijne stelling konden verdrijven. Aan de overzijde hield graaf ERNST CASIMIR met onwrikbaren moed de wacht, en verijdelde elke poging van MENDOZA om de rivier over te steken, niettegenstaande de door hem betrokkene woning herhaaldelijk aan het vijandelijke vuur bloot stond en zijn bed zelfs door een kanonskogel werd doorboord [1]. Intusschen gaf MAURITS, die ook op den Brabandschen bodem bij het dorp *Lith* eene schans had aangelegd en de Spanjaarden dus van drie zijden bestoken kon, hun zooveel werk en deed hen zulke aanmerkelijke verliezen lijden, dat de admirant op den 22sten Julij den *Bommelerwaard* verliet en zich bij het dorp *Alem* in *Noord-Braband* nedersloeg. In het fort *St. Andries*, dat door de schipbrug bij *Crèvecoeur* met het Spaansche leger in verbinding bleef, had hij eene bezetting van 3000 man, behalve eenige ruiterij, achtergelaten. Een aanslag der Spanjaarden op *Woudrichem* mislukte, even als eene poging van LODEWIJK GUNTHER van *Nassau*, om de genoemde schipbrug te verbreken. Daarentegen maakten de Staatsche bezettingen van *Breda*, *Ostende* en andere plaatsen van de afwezigheid der Spaansche troepen een ijverig gebruik om in *Braband* en *Vlaanderen* te stroopen, en behaalden daarbij dikwerf grooten buit [2].

1599.

De admirant verlaat den *Bommelerwaard.*

Middelerwijl hadden de Duitsche vorsten, na een gedeelte van den zomer met beraadslagingen en onderlinge twisten verspild te hebben, 12000 voetknechten en 2000 ruiters bijeengebragt, met het doel om de Spaansche bezettingen uit *Rhijnberk* en *Rees* te verdrijven. Zij hadden echter van de Staten eenig geschut moeten leenen, en hadden gebrek aan de noodige belegeringswerktuigen. Ook werd de graaf van *Lippe*, hoezeer in naam opperbevelhebber, door de overige legerhoofden weinig geëerbiedigd, zoodat het evenzeer aan eensgezindheid tusschen de bevelhebbers als aan krijgstucht bij de soldaten ontbrak. De graven van *Hohenlo* en *Solms*, hoezeer in moed en volharding hunne meeste wapenbroeders overtreffende, waren echter meer geschikt om het plan van eenen veldtogt uit te voeren dan te beramen, en bragten bovendien door hunne onophoudelijke geschillen niet weinig tot de algemeene wanorde bij [3]. In het begin van Julij sloegen de Duitschers zich voor *Rhijnberk* neder, namen eene vóór de stad gelegene schans in, en wierpen bezetting in *Orsoi* en *Emmerik*. Daar de Stenden van *Westphalen*, voornamelijk ten gevolge der kuiperijen van den aartsbisschop van *Keulen*,

De Duitsche vorsten komen te velde, doch rigten niets uit.

---

[1] VAN REYD, bl. 386. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives* I p. 427 *s.*

[2] BOR, IV bl. 552—556. VAN REYD, bl. 385—388. VAN METEREN, f. 434, 437. LE PETIT, II p. 747, 749. GROTIUS, p. 364—369, CARNERO, p. 449. CAMPANA, III p. 154—159. CHAPPUYS, II p. 197—209. COLOMA, p. 543—569. BENTIVOGLIO, bl. 645—654. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 50—55, 211—220. VAN VERVOV, bl. 83—88. *Lettres de* BUZANVAL, p. 123 *ss.*

[3] GROTIUS, p. 369.

1599. uiterst traag bleven in het verschaffen van de noodige gelden en levensmiddelen, kwam er weldra gebrek in het leger, zoodat de Duitschers besloten *Rhijnberk* te verlaten en naar *Rees* te trekken, alwaar zij een ruimeren toevoer van levensmiddelen uit de Vereenigde Gewesten konden verwachten [1]. Ook hier legden zij zooveel traagheid en onkunde aan den dag, dat het Spaansche garnizoen hen spottenderwijze toeriep, eerst bij prins MAURITS ter schole te gaan, voor zij zich met het belegeren van sterke plaatsen inlieten. Inderdaad werd in hun kamp zoo achteloos wacht gehouden, dat het den Spanjaarden tweemalen gelukte, versterking in de stad te brengen. In plaats van krachtdadige maatregelen tot verovering van *Rees* te nemen, werden de Duitschers zelven zoozeer door de herhaalde uitvallen der bezetting gekweld, dat zij aan prins MAURITS lieten verzoeken hun een paar compagniën ruiterij toe te zenden om hen daartegen te beschermen [2]. Tevens drongen zij op de overkomst van graaf WILLEM LODEWIJK aan, wiens raad zij wenschten in te roepen. Hoewel de Staten zich nimmer gevleid hadden, dat deze veldtogt belangrijke gevolgen zou hebben, hadden zij evenmin zulk eene ellendige uitkomst vermoed [3], en zij besloten althans eene poging te wagen, om van de Duitsche krijgsmagt nog eenig voordeel te trekken. In het midden van Augustus vertrokken MAURITS en WILLEM LODEWIJK met OLDENBARNEVELT en eenige andere gecommitteerden naar het tolhuis te *Lobith*, om eene bijeenkomst met de Duitsche legerhoofden te houden. Het schijnt dat men aldaar het plan beraamde om een gedeelte van het Duitsche leger na de bemagtiging van *Rees* en *Rhijnberk* in Staatsche dienst te nemen en eenen inval in *Braband* te laten doen, die door MAURITS uit *Gelderland* ondersteund zou worden. Men hoopte op die wijze de gemeenschap tusschen het fort *St. Andries* en de Spaansche hoofdmagt te kunnen verbreken [4]. Intusschen zou graaf WILLEM LODEWIJK eerst met eenige troepen naar het graafschap *Zutphen* trekken, om *Doetinchem* en het kasteel te *Schuilenburg* te heroveren, en tevens de Duitschers in hunne onderneming te steunen. Na een kort beleg werden de beide laatstgenoemde plaatsen door de Spanjaarden ontruimd, doch *Rhijnberk* en *Rees* bleven in hunne handen, daar het geldgebrek en de wanorde in het Duitsche leger zoozeer toenamen, dat het niets uitrigtte en de soldaten, ontevreden over de slechte betaling der soldij, grootendeels hunne vanen verlieten. Zelfs liep *Emmerik* gevaar weder door de Spanjaarden bezet te worden, doch werd door prins MAURITS op last der Staten-Generaal nog bij tijds van Staatsche

Hun leger verloopt.

[1] Vgl. *Res. v. Holland*, 1599, bl. 401.

[2] *Lettres de* BUZANVAL, p. 276.

[3] Zie o. a. voor de meening van MAURITS: BOR, IV bl. 557, waar hij de Staten-Generaal verzekert, dat *Rees* het geen acht dagen zal kunnen houden.

[4] VAN DER KEMP, t. a. p. bl. 55, 222 *v*. Vgl. *Lettres de* BUZANVAL, p. 247.

bezetting voorzien. Wel lieten de Duitsche vorsten, die den meesten ijver betoond hadden, over hunne gedeserteerde soldaten gestrenge straf oefenen, en verklaarden zich bereid in het volgende voorjaar den strijd te hervatten; doch de uitslag hunner ondernemingen deed daarvan weinig voordeel verwachten [1]. Intusschen besloten de Staten nog eene poging te beproeven, om van deze stemming der Duitschers partij te trekken. Zij lieten hun voorstellen, de verdrijving der Spanjaarden van den Duitschen bodem voortaan aan prins MAURITS over te laten, en daarvoor eene maandelijksche bijdrage van honderdduizend daalders te geven, waardoor zij voor minder kosten en zonder eenige inspanning van den vijand verlost zouden worden. Het eergevoel van sommige Duitsche vorsten kwam echter tegen dezen voorslag op. Andere stelden eene diergelijke overeenkomst met eene openbare vredebreuk met *Spanje* gelijk, en durfden er uit dien hoofde niet naar luisteren. De graaf van *Hohenlo* zelf, die op den hertog van *Brunswijk* veel invloed had, was zoozeer verblind door de eerzuchtige hoop, om bij een volgenden veldtogt het hoogste gezag uit te oefenen, dat hij met al zijn vermogen een plan tegenwerkte, welks volvoering voorzeker het beste middel zou geweest zijn, om zoowel de Republiek als *Duitschland* tegen het geweld der Spanjaarden te beveiligen [2]. 1599.

Intusschen zou de onderneming der Duitschers, indien zij met meer ijver, beleid en volharding ondernomen was, aan de Vereenigde Gewesten eene hoogst weldadige afleiding gegeven en MENDOZA welligt genoodzaakt hebben zich veel vroeger uit den *Bommelerwaard* terug te trekken. Reeds was de admirant met den kardinaal van *Oostenrijk* in overleg getreden over de beste wijze om *Rhijnberk* en *Rees* tegen het dreigende gevaar te beschermen, en was bij MAURITS de hoop ontstaan, dat het aftrekken der Spanjaarden naar *Duitschland* hem in de gelegenheid zou stellen zijne verdedigende houding in eene aanvallende te veranderen, toen de berigten omtrent den toestand en de verrigtingen van het Duitsche leger den admirant op dit punt volkomen gerust kwamen stellen. Hij besloot derhalve met zijne hoofdmagt in en bij den *Bommelerwaard* te blijven, en de kardinaal vergenoegde zich door de bemoeijingen zijner zendelingen en de tusschenkomst van den keurvorst van *Keulen* de Duitsche vorsten met de belofte van spoedige teruggave der bezette plaatsen in slaap te wiegen, en tusschen hunne legerhoofden verdeeldheid te zaaijen [3]. Prins MAURITS was derhalve genoodzaakt zich tot de verdediging der zuidelijke grenzen te be-

---

[1] VAN REYD, bl. 388—391, 404. BOR, IV bl. 553, 556 *a*, 557—559, 561. *Lettres de* BUZANVAL, p. 222, 230, 234, 247, 257 *ss*, 276, 278, 299, 304. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives*, I p. 413, 415, 441. *Resol. v. Holland*, 1599 bl. 586, 637.

[2] *Lettres de* BUZANVAL, p. 330. Vgl. echter VAN REYD, bl. 405 *a*.

[3] VAN REYD, bl. 389, 390. *Lettres de* BUZANVAL, p. 254. Zie ook BOR, IV bl. 595.

1599. palen. Daar hij begreep dat het fort *St. Andries* den Spanjaarden eene uitnemende gelegenheid aanbood om onverhoeds eenen inval in *Holland* te doen, wanneer het gebeuren mogt dat een strenge vorst hun eenen weg over de bevrozene rivieren baande, verzuimde hij niets om den regter oever der *Waal* door verschansingen te beschermen en den vijand zoo naauw mogelijk binnen het door hem bezette grondgebied te beperken. Intusschen hadden de onkosten van den krijg de daarvoor opgemaakte begrooting reeds met twaalf tonnen gouds overschreden. Op nieuw hadden de Staten-Generaal tot eene buitengewone heffing van acht tonnen gouds besloten; doch onderscheidene provinciën weigerden dezen nieuwen last op zich te nemen, en andere bleven achterlijk met de opbrengst der beloofde gelden. Men zou niet in staat zijn geweest het krijgsvolk te betalen, en daardoor gevaar geloopen hebben de kanker der muiterij op nieuw te zien uitbreken, indien de koning van *Frankrijk* niet juist op dit tijdstip eenige onderstandsgelden ten bedrage van *f* 300.000 had overgezonden. Niettemin werd het noodig geacht, door eene vermindering van de getalsterkte der compagniën gedurende den winter *f* 60.000 's maands uit te sparen [1].

Geldgebrek der Staten.

Zeetogt der Staatschen onder PIETER VAN DER DOES.

De uitslag van den zeetogt, door de Staatsche vloot onder PIETER VAN DER DOES ondernomen, had niet weinig tot het geldgebrek der Staten bijgebragt. Men had zich daarvan, zoo geen blijvende gevolgen, althans rijken buit voorspeld, en bij de berekening der oorlogskosten zelfs eenigermate daarop gerekend [2]. Doch deze verwachting werd deerlijk teleurgesteld. Door een gunstigen wind voortgestuwd, liep de vloot den 11den Junij de baai van *Corunna* in, alwaar men wist dat de meeste Spaansche oorlogschepen voor een nieuwen togt naar *Engeland* en de *Nederlanden* werden uitgerust. Daar de laatsten echter onder bescherming van het geschut der vesting bleven liggen, en de Spanjaarden, van de aankomst hunner vijanden verwittigd, de noodige maatregelen genomen hadden om eene landing krachtdadig te keer te gaan, besloot VAN DER DOES naar de Kanarische eilanden te stevenen, in de hoop de Spaansche koopvaardijvloot op te vangen, die gewoonlijk omstreeks dezen tijd naar *Amerika* vertrok. Op den 26sten Junij landde hij op *Groot Kanaria*, nam de stad *Allegona* in, en veroverde de forten, die de haven beschermden. De Amerikaansche vloot was hem echter reeds ontzeild, en daar de inwoners bovendien met hunne kostbaarste bezittingen in het gebergte gevlugt waren, vergoedde de geringe buit geenszins de inspanning en opofferingen, waarmede het verblijf op dit eiland gekocht was en ten gevolge van de herhaalde uitvallen der inlanders en Spanjaarden uit hunne schuilhoeken gehandhaafd moest worden. VAN DER DOES zond derhalve een gedeelte zijner schepen onder JAN

---

[1] VAN REYD, bl. 396, 397. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 224 (165). *Res. v. Holland*, 1599 bl. 423.

[2] *Lettres de* BUZANVAL, p. 273, 283.

GERBRANDSZ. naar het vaderland terug, en zeilde met de overige, die door eene dubbele huid tot een langeren togt in staat waren gesteld, naar *Braziliё*, alwaar hij den Spanjaarden gevoeliger verliezen hoopte toe te brengen. Op de hoogte van *St. Thomas* gekomen nam hij te kwader ure het besluit zich op dat eiland te ververschen. Wel verdreef hij de Spanjaarden uit de stad *Pavoaza* en het daarbij gelegene kasteel; maar de zomerhitte van het tropische klimaat, waartegen de Nederlanders nog niet geleerd hadden zich te wapenen, en de onmatigheid van het bootsvolk deden eene besmettelijke ziekte uitbreken, waaraan in korten tijd honderden wegstierven en VAN DER DOES zelf bezweek. Nu verliet men spoedig dit gevaarlijke verblijf, doch de verdere ondernemingen op de kust van *Braziliё* leverden weinig voordeel op, en daar de ziekte onder het scheepsvolk bleef voortwoeden, was men weldra genoodzaakt den steven naar *Holland* te wenden. In gematigder luchtstreek teruggekeerd, werden velen, die tot nog toe gezond waren gebleven, door de scheurbuik aangetast en ten grave gesleept. Naauwelijks bleven er genoeg zeelieden over, om de vloot in den aanvang van het jaar 1600 in het vaderland terug te brengen, alwaar GERBRANDSZ., na hevige stormen verduurd te hebben, reeds in den vorigen herfst behouden was aangekomen. De medegebragte buit was niet voldoende om de onkosten dezer onderneming te dekken. Niettemin had men reden zich te verheugen, dat bijkans al de schepen in den besten staat waren teruggekeerd. Het verlies van het grootste gedeelte der schepelingen kwam in den benarden staat der geldmiddelen uitnemend te stade, daar zij gewoonlijk eerst na de volbragte reis werden afbetaald, en de zeesteden nog altijd vol matrozen waren, die met ongeduld op eene plaatsing wachtten. Ook had deze togt het groote voordeel opgeleverd, dat de koning van *Spanje*, voor zijne Amerikaansche bezittingen en zijne handelsvloot bevreesd, zijne oorlogschepen, zoodra zij waren uitgerust, niet naar het *Kanaal* maar naar *Braziliё* gezonden had, om de plannen der Staatschen te verijdelen. In de oogen van gansch *Europa* was het een gewigtig feit, dat de magtige vorst, wiens strijdkrachten te voren onweerstaanbaar waren geacht, thans reeds door de vloten der Vereenigde Gewesten op zijn eigen grondgebied bestookt werd, en genoodzaakt was zijne galjoenen tot bescherming zijner eigene kusten en schatten te gebruiken [1]. 1599.

SPINOLA brengt eenige galeijen te *Sluis* binnen.

In plaats der Spaansche vloot, op wier komst men zich in *Engeland* en de *Nederlanden* reeds eenigermate had voorbereid, waren zes galeijen door FEDERICO SPINOLA, een vermogend Genuees, ten dienste des konings uitgerust en naar *Vlaanderen* gevoerd, onder beding dat hij al den buit, dien hij daarmede hoopte te behalen, tot vergoeding zijner onkosten zou mogen behouden. Te vergeefs hadden de Staatsche

[1] BOR, IV bl. 565. VAN REYD, bl. 397. VAN METEREN, f. 435. GROTIUS, p. 373—378. *Lettres de* BUZANVAL (Cod. Dipl.) p. 183, 200.

1599. oorlogschepen de wacht gehouden, om de galeijen te beletten eenige Vlaamsche haven te bereiken. Van stroom en wind onafhankelijk, was het haar niet moeijelijk gevallen ongedeerd te *Sluis* binnen te loopen. Telkens, wanneer windstilte of tegenwind de bewegingen der zeilschepen belemmerde, kwamen zij uit haren schuilhoek te voorschijn, en bragten vooral aan den Zeeuwschen handel veel afbreuk toe. Zelfs waagden zij het onder diergelijke omstandigheden afgezonderde Staatsche oorlogschepen aan te tasten; doch de Zeeuwsche vice-admiraal LEGIER, wiens schip zij tegelijk aanklampten, gaf haar zoo kloek bescheid, dat zij met verlies moesten afdeinzen; en toen zij later op drie oorlogschepen aanvielen, die zij voor koopvaarders hadden gehouden, en wier kapiteins haar opzettelijk in die dwaling versterkt hadden, ondervonden zij andermaal tot hare schade, dat de Staatsche zeelieden eenen overmagtigen vijand onbevreesd onder de oogen durfden zien [1].

Zeeland, Friesland en *Groningen* blijven achterlijk in de opbrengst der oorlogslasten.

Niettemin veroorzaakte hunne nabijheid voortdurende onrust en groote onkosten, daar het getal der oorlogschepen, die de kusten bewaakten en de koopvaarders begeleidden, aanmerkelijk moest vermeerderd worden. De Staten van *Zeeland*, op wie deze last inzonderheid drukte, terwijl het verbod van den handel met de zuidelijke *Nederlanden* hun reeds van aanzienlijke inkomsten verstoken had, vonden daarin eene reden om hun aandeel in de oorlogslasten terug te houden en bovendien onderstand aan de Staten-Generaal te vragen [2]. Ook in *Friesland* begon zich weder eenige weerzin tegen de zware opbrengsten te openbaren, die het onvermijdelijke gevolg waren van den hardnekkigen en langdurigen krijg. Niet alleen zochten de bewoners van de steden en van het platte land de grootste lasten op elkander te wentelen om zich zelven te bevoordeelen, maar beiden bragten ook tot verontschuldiging hunner traagheid bij, dat de oorlog thans hoofdzakelijk in het belang der provincie *Holland* gevoerd werd, welke uit dien hoofde verpligt en door hare rijke hulpbronnen ook in staat was, de kosten der door haar beraamde ondernemingen te dragen [3]. Erger nog was het in *Groningen* gesteld, welks burgers geenszins in de uitspraak der Staten-Generaal van 1597 [4] berust hadden en nog voortdurend met de inwoners der *Ommelanden* in geschil lagen, zoodat het gewest sedert dien tijd in het opbrengen zijner quote geheel achterlijk

---

[1] BOR, IV bl. 563, 565. VAN REYD, bl. 397. VAN METEREN, f. 435 c. *Res. v. Holland*, 1599, bl. 502. *Lettres de* BUZANVAL, p. 178, 276, 280, 304.

[2] VAN REYD, bl. 404 *b.* beweert zelfs, dat »die van Zeelandt de merckelijcke lijckteyckenen van hare genegentheyt om met Alberto te handelen, sien lieten." Hij meldt echter ook (bl. 397), dat zij inderdaad maandelijks f 40.000 te kort kwamen. Zie ook bl. 410.

[3] BOR, IV bl. 608. VAN REYD, bl. 410.

[4] Hiervoor, Deel III St. I bl. 489.

was gebleven [1]. Juist op het oogenblik, dat de buitengewone onkosten, uit den inval der Spanjaarden in den *Bommelerwaard* en den rampspoedigen zeetogt onder VAN DER DOES voortgevloeid, de generaliteitskas uitgeput en het land in schulden gestoken hadden, scheen dus de ondersteuning der voornaamste gewesten aan *Holland* te zullen ontvallen. En toch was het noodzakelijk, met kracht op den ingeslagen weg voort te gaan, om den ondergang der thans op nieuw heftig bedreigde Republiek te voorkomen. 1599.

Het verbod van den handel op *Spanje* wordt ingetrokken.

Ten opzigte der betrekkingen met het buitenland waren insgelijks donkere wolken opgerezen. Het was niet mogelijk geweest het verbod der scheepvaart op *Spanje* in stand te houden. De koning van *Frankrijk*, die de belangen zijner onderdanen op den duur niet aan de Vereenigde Gewesten mogt opofferen, weigerde na eenige maanden het plakkaat der Staten-Generaal langer te eerbiedigen. Ook ELIZABETH drong er op aan, dat zij op dien maatregel zouden terugkomen. Tegen het begin der lente kregen de Staatsche wachtschepen dien ten gevolge in last, de Fransche en Engelsche koopvaarders ongemoeid te laten [2]. Een andere oorzaak had reeds vroeger aanleiding gegeven, dat het verbod niet gestrengelijk gehandhaafd werd. Uit andere landen voeren weinig schepen naar *Spanje*, waarin de Nederlandsche handelshuizen, die langs dezen weg hunne afgebrokene betrekkingen met het Spaansche schiereiland poogden te herstellen, geen aandeel hadden; en daar de regering der Republiek voor een groot deel uit kooplieden bestond, was deze omstandigheid natuurlijk op de ten uitvoerlegging van het plakkaat niet zonder invloed gebleven [3]. Het stoute plan, om FILIPS III door wedervergelding te dwingen, zijne havens weder voor de Hollandsche koopvaardijschepen open te stellen, moest derhalve als mislukt worden beschouwd. Aan deze teleurstelling paarde zich de gegronde vrees, dat de eenige openbare bondgenoote der Staten in den strijd tegen *Spanje* zich eindelijk tot eenen vrede zou laten bewegen, die voor de Republiek geen andere dan nadeelige gevolgen kon hebben. De graaf van *Essex*, ELIZABETH's gunsteling, die haar tot nog toe van regtstreeksche onderhandelingen met FILIPS had teruggehouden, was in ongenade gevallen. De invloed der hofpartij, die den vrede voorstond, was hierdoor aanmerkelijk geklommen, en de koningin, wier geldgierigheid en wankelmoedigheid op haren ouden dag als met de jaren toenamen, had zich ligtelijk laten overreden om met de nieuwe regering der zuidelijke *Nederlanden* in overleg te treden omtrent de voorwaarden, waaronder men over den vrede zou kunnen onderhandelen. Belgische en Engelsche gezanten reisden heen en weder, en eerlang werden

ELIZABETH neigt weder tot vrede met *Spanje*.

---

[1] BOR, IV bl. 605.

[2] *Lettres de* BUZANVAL (Cod. Dipl.) p. 194—199. Vgl. de *Resol. v. Holland*, 1599, bl. 505, 633; 1600, bl. 57.

1599. te *Boulogne* door wederzijdsche afgevaardigden onderhandelingen aangeknoopt, waarvan men niet slechts in de Republiek maar zelfs in *Frankrijk* een einde voorzag, hetwelk HENDRIK IV weinig minder dan de Staten betreurd zou hebben. Reeds in November 1599 had ELIZABETH hun kennis gegeven, dat zij meende in het belang harer onderdanen niet te mogen weigeren, met den vijand over den vrede in overleg te treden, en hen uitgenoodigd, aan de onderhandelingen deel te nemen. Wel gaf zij de verzekering, dat zij de haar verpande steden, *Brielle* en *Vlissingen*, nimmer in handen der Spanjaarden zou stellen; maar het was toch altijd twijfelachtig, of de laatsten er niet in slagen zouden haar van dit besluit af te brengen [1]. In elk geval was het reeds eene gevaarvolle omstandigheid, dat ELIZABETH op nieuw aan *Spanje's* voorslagen het oor had willen leenen. Nog altijd was een gedeelte der burgerij zeer geneigd, om haren raad als de hoogste wijsheid te eerbiedigen [2], en het was dus te vreezen dat hare handelwijze velen minder afkeerig zou maken van eene voorwaardelijke onderwerping, waarin de Hollandsche staatslieden met regt den ondergang bleven zien van de vrije staatsinstellingen en den bloei der Republiek [3].

De Staten worden weder van verschillende zijden tot den vrede gedrongen.

Intusschen werden zij van alle zijden op nieuw gedrongen, naar *Spanje's* voorslagen te luisteren. De koning van *Denemarken* had zich laten bewegen hun met dat doel andermaal een gezantschap te zenden. De keizer van *Duitschland* liet insgelijks vrijgeleide vragen voor eenige gezanten, wier lastbrief niet twijfelachtig kon zijn. Te gelijker tijd doorkruisten geheime zendelingen van *Spanje* de Republiek, om de gemoederen op eene vereeniging van al de Nederlandsche provinciën onder denzelfden schepter voor te bereiden, terwijl onder de burgerij eene menigte van geschriften werd verspreid, waarin de volharding in den strijd als ten hoogste roekeloos en verderfelijk afgeschilderd, de huldiging van ISABELLA daarentegen als overeenkomstig met de ware belangen der Vereenigde Gewesten aangeprezen werd [4].

Standvastigheid der Staten.

Te midden van al deze tegenspoeden en moeijelijkheden, verloor 's lands regering echter geenszins den moed en de vastberadenheid, waarvan zij gedurende den strijd met *Spanje* reeds zoo menig blijk had gegeven. De Staten van *Holland* besloten tot het uiterste te volharden, schreven nieuwe belastingen uit, verkochten domeingoederen, openden nieuwe geldleeningen en lieten niets onbeproefd, om zoowel de vloot als het

---

[1] BOR, IV bl. 551, 560, 584. VAN REYD, bl. 403. VAN METEREN, f. 447 c. *Lettres de* BUZANVAL, p. 297, 309, 312, 315. GACHARD, *Actes des États-Généraux*, p. XIX—XXXII.

[2] *Lettres de* BUZANVAL, p. 315.

[3] *Lettres de* BUZANVAL, p. 290, 296, 299. Vgl. BOR, IV bl. 540—543.

[4] BOR, IV bl. 580. *Lettres de* BUZANVAL, p. 27, 128; *Cod. Dipl.* p. 177.

leger in staat te stellen in het volgende voorjaar aanvallenderwijze te werk te gaan [1]. 1599.

Prins MAURITS, die minder dan iemand het denkbeeld van voorwaardelijke onderwerping aan *Spanje* verdragen kon, en niet vrij van bezorgdheid was, dat de Vereenigde Gewesten den aandrang van ELIZABETH en van de overige gekroonde hoofden van *Europa* niet op den duur zouden durven weerstaan, overlegde reeds in het geheim met eenigen zijner vertrouwden, om zich in dat geval van het eiland *Walcheren* meester te maken en te trachten zich aldaar zoolang mogelijk staande te houden. Zelfs verwittigde hij graaf WILLEM LODEWIJK van dit voornemen, en spoorde hem aan om op eene diergelijke wijze in *Friesland* te werk te gaan, wanneer de Staten den moed mogten laten zinken [2]. Er was echter nog weinig reden om de vrees te koesteren, dat men tot dit uiterste zou moeten komen. Wel werd hier en daar met de vrijheid van spreken, sints overoude tijden den Nederlanderen eigen [3], over de lasten van den oorlog en de voordeelen van den vrede geredekaveld, maar de burgerij was nog te afkeerig van de Spaansche dwingelandij en koesterde te veel wantrouwen in de gezindheid van ALBERTUS en ISABELLA, om zich ligtelijk vóór eenen vrede te laten stemmen, die haar andermaal aan het gehate geloofsonderzoek dreigde prijs te geven. Nog geen vier jaren geleden had de rederijkerskamer *de witte Acolye* te *Leiden* een wedstrijd voor al hare Hollandsche zusteren geopend, waarbij onderscheidene prijzen werden uitgeloofd voor het beste referein, welks coupletten met de spreuk zouden eindigen dat »voor een beveynsde pays een rechte krijg te prijzen is [4].” Hoe innig een groot gedeelte der Hervormden zich nog aan koningin ELIZABETH verknocht mogt gevoelen, hare wankelmoedigheid en vredelievendheid hadden reeds vele gemoederen van haar vervreemd, en ondermijnden haren invloed, niet slechts bij de regering, maar ook bij het volk [5]. Inzonderheid was men in *Holland* ten hoogste afkeerig van elke gedachte aan eenen vrede, waarbij de vrijheid en onafhankelijkheid der Republiek niet volkomen zouden worden erkend: en zoolang het voornaamste gewest met dien geest bezield was, behoefde men de hoop op den goeden uitslag van het gewapend verzet niet te laten varen [6].

Gezindheid van prins MAURITS.

Stemming der burgerij.

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1599, bl. 332, 361, 393, 487, 492, 503, 544, 606, 632; 1600, bl. 67, 93.

[2] VAN REYD, bl. 410. *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 315.

[3] *Lettres de* BUZANVAL, p. 52: »Nous sommes parmy un peuple, qui estime une partie de la liberté en la franchise de parler.”

[4] BOR, IV bl. 202.

[5] Zie een brief van HENDRIK IV, aangehaald in de *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 336: »Elle va tousjours perdant le credit en Hollande.”

[6] *Lettres de* BUZANVAL, p. 268: »J'oublie à vous dire qu'à la vérité il se trouve assez de personnes par deçà, qui parlent de la paix et en privé et aux festins, et même qui s'ingèrent d'en

1599. Op het voetspoor van *Holland* werkten de Staten-Generaal volijverig mede om de eensgezindheid te herstellen en de algemeene opbrengsten te verhoogen. Hoogst welkom waren vooral in deze dagen de onderstandsgelden, die op aandrang van BUZANVAL geregeld uit *Frankrijk* werden toegezonden; en niet minder eene bijdrage van *f* 100.000 van den keurvorst van de *Paltz*, die meer dan eenig ander Duitsch vorst begreep, welken invloed de uitslag van den strijd tusschen *Spanje* en de Republiek op *Duitschland* moest uitoefenen [1]. De door den Raad van State ingediende oorlogsbegrooting voor het jaar 1600, ten bijdrage van *f* 481.000 's maands, behalve *f* 800.000, die terstond zouden moeten worden opgebragt, werd aangenomen. Ook besloot men de onderscheidene gewesten dringend aan te manen, om hunne quotes geregeld in de generaliteitskas te storten. Niet overal hadden deze pogingen echter den gewenschten uitslag, en ook thans moesten de bereidwilligheid en ijver der provincie *Holland* de traagheid en den onwil der overige gewesten vergoeden. *Zeeland* verklaarde zich buiten staat om zijn aandeel in de oorlogslasten te blijven dragen. In *Friesland* nam de twist over de verdeeling der belastingen tusschen de steden en het platte land zulk een gevaarlijk karakter aan, dat men voor een burgeroorlog begon te vreezen. *Oostergoo* en *Westergoo* scheidden zich van de steden en de *Zevenwolden* af, hielden afzonderlijke vergaderingen te *Franeker*, en besteedden de door hen opgebragte penningen om eigene ambtenaren aan te stellen en zelfs om krijgsvolk te werven, ten einde zich tegen den wettigen landdag, die te *Leeuwarden* gehouden werd, en den stadhouder staande te houden. Met groote moeite werd deze oneenigheid door het wijze beleid van graaf WILLEM LODEWIJK en de tusschenkomst der Staten-Generaal bijgelegd; doch zij droeg niettemin de treurige vrucht, dat *Friesland* eenige tonnen gouds minder opbragt, dan met de uitgestrektheid en het welvaren dier provincie overeenkwam [2].

Toestand der geldmiddelen.

Verdeeldheid in *Friesland*.

Eene meer gewenschte uitkomst had de poging der Staten-Generaal, om *Groningen* tot eerbiediging hunner besluiten en afbetaling der sints lang verschuldigde gelden te dwingen. Niet slechts was het onverdragelijk, dat een gewest, met zooveel moeite en kosten aan het geweld der Spanjaarden ontrukt, op den duur door inwendige twisten

Groningen wordt tot onderwerping gebragt.

écrire à *Bruxelles*. C'est une liberté propre de ces peuples d'y dire et discourir tout ce qu'on pense; mais cela n'a aucun fondement jetté en cette façon; tant que le ventre et les contoirs ne crient point, il ne faut faire aucun état de tout cela." Vgl. ook *Cod. Dipl.* p. 269: »Tant que cette Province de Hollande, qui est la mouelle et l'ame de cet Etat, aura de la vigueur pour se soutenir, je ne voy pas que les autres membres de ce corps puissent ou veulent attenter quelque nouveauté. Etc."

[1] *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 223. VAN REYD, bl. 421.

[2] VAN REYD, bl. 418—421.

verscheurd werd en onwillig bleef tot de oorlogslasten bij te dragen, maar het scheen 1599.
ook dringend noodig het gezag der algemeene regering te handhaven in eene landstreek, die de Republiek in het noorden tegen vijandelijke invallen moest beschermen, en welker bevolking nog voor een groot gedeelte uit Katholieken en Spaanschgezinden bestond. Men besloot dus met klem te werk te gaan. Eenige vendels krijgsknechten werden naar *Groningen* gezonden, om het garnizoen dier plaats te versterken. Toen de magistraat, zich op oude privilegiën beroepende, weigerde de nieuwe troepen in te nemen, liet de stadhouder met geweld de poort openen, en volbragt daardoor bij vollen dag uit naam der Staten-Generaal eene daad van oppermagt, die de Spaansche veldheer VERDUGO, hoezeer van 's konings bevelschrift voorzien, slechts heimelijk des nachts had durven ten uitvoer brengen. Niettemin was noch de magistraat, noch de burgerij, tot inschikkelijkheid te bewegen. Heviger dan ooit klaagden zij over de uitspraak van 1597, waarbij zij naar hun gevoelen tegenover de *Ommelanden* in het ongelijk waren gesteld, sloten de vergaderzaal hunner Gedeputeerde Staten en lieten daardoor het geheele bestuur der provincie acht weken stil staan, liever dan te gedoogen dat deze zich *Gedeputeerden van de stad Groningen en Ommelanden* zouden noemen, terwijl de stedelijke regering beweerde dat hun wettige titel van ouds die van *Gedeputeerden van de stad en Ommelanden van Groningen* was geweest [1]. De afgevaardigden der Staten-Generaal, tot beslechting van dit geschil naar *Groningen* gezonden, zagen al hunne pogingen tot eene minnelijke schikking op de halstarrigheid der burgerij schipbreuk lijden, en moesten eindelijk tot krachtiger maatregelen hun toevlugt nemen. Nadat de gansche bezetting onder de wapenen was geroepen, werden huis aan huis alle wapenen van de burgers afgevorderd. Twaalfhonderd arbeiders werden aan het werk gezet tot het bouwen van een kasteel, waarmede men niet alleen bedoelde het gezag der Staten-Generaal voortaan binnen *Groningen* te handhaven, maar ook de stad tegen een vijandelijken overval van buiten of verraad van binnen te beveiligen. Voorts werden drie der voornaamste onruststookers naar *'s Gravenhage* gezonden, om hun gedrag aldaar bij de hooge regering te verontschuldigen. Groot was de ontsteltenis en het misnoegen van *Groningen's* burgers, toen zij binnen korten tijd eene vesting zagen verrijzen, die tegen hen zelven werd opgerigt. Herhaaldelijk zonden zij afgevaardigden naar *Holland*, om de Staten-Generaal van hunne bereidwilligheid in het opbrengen der gevorderde gelden te verzekeren, en tegen het onregt, dat hun werd aangedaan, een krachtig protest in te dienen. Het verbond der Vereenigde Gewesten was, naar hun gevoelen, op »religie en vrijheid" gebouwd, waarmede niets meer in strijd kon zijn dan kasteelen, die de Nederlandsche steden ten allen tijde verafschuwd en alleen door

[1] Hiervoor D. III St. I bl. 489, en daar vooral noot (2).

1599. dwang geduld hadden. Zij ontvingen echter ten antwoord, dat *Groningen* zoowel onder de Spaansche overheersching als na de herwinning zijner vrijheid zoovele bewijzen van hardnekkige onbuigzaamheid, baatzuchtige terughouding en misdadig verzet tegen de Staten-Generaal had gegeven, dat deze huns ondanks wel verpligt waren tot zulke maatregelen over te gaan, indien zij het welzijn der gansche Republiek niet in de waagschaal wilden stellen. Door het in 1594 bij de overgave gesloten verdrag herhaaldelijk te overtreden, had de stad alle aanspraak op toegevendheid verbeurd. Zij behoefde echter niet te vreezen dat van het kasteel ooit tot verkorting harer regten misbruik zou worden gemaakt: het zou alleen den kwaadgezinden tot eenen breidel, maar den goeden tot bescherming strekken. Door deze gestrengheid werd de provincie *Groningen* eindelijk tot rust en onderwerping gebragt, en tevens het gezag der Staten-Generaal op eene wijze gehandhaafd, die zelfs in het buitenland den eerbied voor de veelhoofdige regering der Republiek verhoogde [1].

Terugkomst van ALBERTUS en ISABELLA.

Intusschen waren de aartshertogen, gelijk men gewoon was ALBERTUS en ISABELLA te noemen, in het laatst van Augustus 1599 uit *Spanje* in de *Nederlanden* teruggekeerd, en hadden de regering der hun afgestane gewesten aanvaard, waarop de kardinaal ANDREAS weder naar *Oostenrijk* vertrokken was [2]. Met verlangen was hunne komst door de Belgen te gemoet gezien, als het aanvangspunt van een beter tijdvak, waarin, onder een zachter en wijzer bestuur, vrede en welvaart allengskens zouden wederkeeren. Onderscheidene omstandigheden schenen echter deze verwachting reeds terstond te logenstraffen. Spaansch bleef zoowel de taal als het ceremonieel van het nieuwe hof. Slechts met gebogene knie mogt men de nieuwe souvereinen naderen, en voor hunne hofhouding vorderden zij zulke schatten, dat zij den toestand van het uitgeputte en met een geduchten krijg bezwaarde land niet schenen te begrijpen. Spaansche raadslieden, als de admirant van *Arragon*, verkregen in den raad eene overwegende stem. Spaansche troepen werden bij voorkeur aangeworven en boven de inlandsche gebruikt en begunstigd, alsof de regering vreesde zich op de trouw harer onderdanen te verlaten. Vooral griefde het velen, dat FILIPS III in zijne brieven herhaaldelijk eenen toon aansloeg, alsof de band tusschen *Spanje* en de *Nederlanden* nog in het geheel niet verbroken was, en zelfs de algemeene staten door zijnen gezant als *zijne* staten liet aanspreken. Alleen van eene nationale en onafhankelijke, hoezeer door *Spanje* krachtda-

---

[1] BOR, IV bl. 605. VAN REYD, bl. 414—418. GROTIUS, p. 385. *Lettres de* BUZANVAL, (*Cod. Dipl.*) p. 303: »Ce coup a fait paroitre plus de fermeté aux affaires de ces Messieurs que tout' autre chose que je leur aye veu entreprendre depuis que suis par deça; et croy que les Archiducs seroient empeschez de pratiquer choses semblables ès villes de leur sujétion."

[2] BOR, IV bl. 577. VAN REYD, bl. 395.

dig ondersteunde regering, kon men verbetering van 's lands toestand verwachten: wat baatte het, of de zuster des konings in zijne plaats den schepter zwaaide, zoolang dezelfde beginselen bleven heerschen, waaronder het land te gronde was gegaan [1]? 1599.

Ook in de hulp, die men verwachtte dat FILIPS III niet aan ISABELLA onthouden zou, scheen men zich bedrogen te hebben. Door de herhaalde zeetogten der Engelschen en Hollanders in zijne inkomsten beperkt en tevens gedwongen steeds grootere sommen tot beveiliging van zijn eigen grondgebied en van zijne koloniën te besteden, kon de koning van *Spanje* niet meer dezelfde schatten als zijn vader naar de *Nederlanden* zenden [2]. Met moeite had de admirant van *Arragon*, die nog een geruimen tijd in de nabijheid van den *Bommelerwaard* was blijven liggen, de muitzucht zijner troepen bedwongen. Toen hij echter in het laatst van December de hoop opgaf, dat welligt een vroegtijdige vorst hem gelegenheid zou geven een nieuwen inval te doen, en dien ten gevolge het leger uiteen deed gaan, kon hij aan zijne soldaten slechts zulk een gering gedeelte der achterstallige soldij voldoen, dat hunne ontevredenheid andermaal tot geweld en plundering oversloeg. Wijd en zijd verspreidde zich het gerucht, dat de aartshertog hen alleen van den dag zijner inhuldiging af zou betalen, en hen voor het overige tot den koning van *Spanje* verwijzen zou, bij wien zij zich voorzeker daarvoor te vergeefs zouden aanmelden. Ten einde de gevaarlijke gevolgen te voorkomen, die deze stemming van het krijgsvolk hebben kon, werd MENDOZA te rade zijne troepen bij kleine afdeelingen in onderscheidene van elkander verwijderde plaatsen in garnizoen te leggen; doch hij benam zich daardoor tevens de gelegenheid om gebruik te maken van den buitengewoon strengen winter, waarmede het jaar 1600 aanving. Prins MAURITS had inmiddels niets verzuimd, om den vijand het binnendringen in de Republiek over het ijs te beletten [3]. Ook was op zijn aandrang een nieuw kanaal door den Bremerwaard gegraven, om de schepen in staat te stellen van de *Waal* in de *Maas* te komen, zonder door het geschut van fort *St. Andries* gedeerd te worden [4].

Nieuwe muiterijen in de zuidelijke *Nederlanden*.

Verre van de Staatschen in het naauw te brengen, begunstigde de vorst integendeel eenen aanslag, waaraan zij anders voorzeker niet gedacht zouden hebben. Op den 22sten

Wachtendonk door de Staatschen verrast.

[1] GACHARD, *Etats généraux de* 1600, p. CXXIII. BOR, IV bl. 293, 577. VAN REYD, bl. 395. VAN METEREN, f. 442 *c*. GROTIUS, p. 241. *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 301, 315.

[2] GROEN VAN PRINSTERER, *Archives* I p. 449. *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 341. Volgens GACHARD, t. a. p. p. C had FILIPS III beloofd voort te gaan maandelijks 250,000 kroonen over te zenden. Zie echter VAN REYD, bl. 409, 423 *b*.

[3] BOR, IV bl. 563, 580. *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 184, 197. *Res. v. Holland* 1599 bl. 583; 1600 bl. 52.

[4] *Resol. v. Holland*, 1599 bl. 363. BOR, IV bl. 562.

1600. Januarij toog LODEWIJK GUNTHER van *Nassau* met eenig krijgsvolk naar het afgelegene *Wachtendonk*, welks zorgelooze bezetting grootendeels op buit uitgetogen was en zelfs verzuimd had eene bijt in de vastgevorene gracht te hakken. Zonder moeite werd de stad bemagtigd, waarop de gouverneur ook het kasteel overgaf, hetwelk door Staatsch garnizoen bezet en van levensmiddelen en krijgsbehoeften ruim voorzien werd [1]. Minder gunstigen uitslag had een gevecht, dat weinige dagen later op de Vuchtsche heide tusschen eenige ruiters van beide partijen voorviel. Een jong edelman uit *Normandië*, CHARLES DE BRÉAUTÉ, onlangs als ritmeester in der Staten dienst gekomen, werd door GERARD ABRAHAMSZ., bijgenaamd LECKERBEETGEN, luitenant van den heer van *Grobbendonk*, wiens kornet binnen *'s Hertogenbosch* lag, uitgedaagd om met twintig Fransche ruiters tegen een gelijk getal Spaansche eenen strijd op leven en dood aan te gaan. Hoewel BRÉAUTÉ, zoowel wegens zijne adellijke geboorte als omdat LECKERBEETGEN tot de verraders van *Geertruidenberg* behoorde, zonder krenking zijner eer de uitdaging had kunnen afslaan, en dit hem zelfs dringend werd aangeraden, daar men de goede trouw der tegenpartij betwijfelde, liet hij zich door het vuur der jeugd verleiden om den strijd aan te nemen. Op den 5den Februarij kwamen de wederzijdsche ruiters op de kampplaats. LECKERBEETGEN werd terstond door BRÉAUTÉ neergeschoten, doch toen ongeveer de helft der strijders aan beide zijden gevallen was, sloegen de meeste Franschen op de vlugt. Na zich nog eenigen tijd met uitstekenden heldenmoed verdedigd te hebben, gaf BRÉAUTÉ zich gevangen, onder voorwaarde dat hij het leven behouden zou. Op den weg naar *'s Hertogenbosch* werd hij echter koelbloedig vermoord [2].

Gevecht tusschen BRÉAUTÉ en LECKERBEETGEN.

MAURITS verovert *Crèvecoeur*,

Inmiddels had prins MAURITS reeds toebereidselen gemaakt, om de forten *Crèvecoeur* en *St. Andries*, wier garnizoenen insgelijks aan het muiten geslagen waren, vroeg in het voorjaar aan te tasten. Ten einde den vijand te misleiden en tevens aan zijne troepen eene betere huisvesting te bezorgen, dan de hutten opleverden, die gewoonlijk in het veld ten hunnen behoeve werden opgerigt, verzamelde hij hen bij *Dordrecht* op eene menigte schepen, alsof het zijn voornemen geweest ware naar *Sluis* of *Hulst* in *Vlaanderen* te varen. Op den 20sten Maart voerde hij echter zijn leger onverhoeds voor *Crèvecoeur*, hetwelk vier dagen later door de bezetting werd overgegeven, die, door gunstige voorwaarden uitgelokt, geheel in Staatsche dienst overging. Men had gehoopt door deze toegeeflijkheid ook het muitende garnizoen van *St. Andries* te winnen, hetwelk terstond daarop door MAURITS belegerd en met grof geschut beschoten werd. Doch de Spaansche krijgslieden, door de toezending van geld uit *'s Hertogenbosch* eeni-

---

[1] BOR, IV bl. 579. VAN REYD, bl. 411. VAN METEREN, f. 444. CAMPANA, III p. 175.

[2] BOR, IV bl. 601. CAMPANA, p. 176. *Lettres de* BUZANVAL, p. 91, 236; *Cod. Dipl.* p. 175. VAN WIJN op WAGENAAR, IX bl. 37. *Nalezingen*, I bl. 313.

germate bevredigd en met de hoop op ontzet gevleid, boden een wakkeren tegenstand en schenen volstrekt niet geneigd naar de voordeelige aanbiedingen der Staten te luisteren. Daar de gezwollene rivieren en de doorweekte grond niet toelieten het fort met loopgraven te naderen, besloot MAURITS zich vooreerst tot de afsnijding van allen toevoer te bepalen. Op Brabandsch grondgebied liet hij echter eenige schansen aanleggen, om elke poging tot ontzet te kunnen verijdelen. Inderdaad vond VELASCO, die weldra aan het hoofd van 8000 man naar den *Bommelerwaard* oprukte, alle toegangen zoo goed verdedigd, dat hij onverrigter zake aftrekken en het fort *St. Andries* aan zijn lot overlaten moest. Naauwelijks had de langzamerhand opgedroogde grond in het laatst van April meer vastheid gekregen, of MAURITS begon met buitengewonen ijver en spoed de aanvalswerken tegen het fort aan te leggen. Bevroedende dat het zaak was, nog bij tijds goede voorwaarden te bedingen, traden de belegerden nu met den prins in onderhandeling, en sloten op den 8sten Mei een verdrag, waarbij zij beloofden voor eene som van *f* 125.000 *St. Andries* aan de Staten over te geven. Door de veelvermogende tusschenkomst van OLDENBARNEVELT [1], die zich destijds in het leger bevond, werd deze som hun reeds den 11den Mei uitbetaald, waarop zij het fort verlieten en insgelijks in dienst van MAURITS overgingen, wiens leger op deze wijze met 1200 uitmuntende soldaten vermeerderd werd. Voorzeker hadden de Staatschen, die ten vorige jare aan de Spanjaarden spottenderwijze hadden toegeroepen, dat zij wel goed waren zulk een voortreffelijk fort voor hen te bouwen, weinig vermoed, hoe spoedig deze voorspelling door MAURITS' krijgsbeleid bewaarheid zou worden In plaats van een doorn in het oog van *Holland* en eene brug voor de Spanjaarden te zijn, waarover zij gemakkelijk in die provincie konden doordringen, werd *St. Andries* thans een der krachtigste bolwerken van de zuidelijke grenzen der Republiek. Zoo hadden, volgens de uitdrukking van den geschiedschrijver VAN REYD, de Spanjaarden zelven de laatste poort voor den Hollandschen tuin gebouwd [2].

1600.

en *St. Andries.*

Op den 19den Mei keerde MAURITS naar *'s Hage* terug, na graaf ERNST CASIMIR met eenige troepen in den *Bommelerwaard* te hebben achtergelaten, om VELASCO in het oog te houden. Weinige dagen later werden de gezanten van den keizer van *Duitschland*, die niettegenstaande de beleefde weigering van vrijgeleide het toch gewaagd

De gezanten van den Duitschen keizer worden door de Staten-Generaal ontvangen.

[1] Den 3den November 1600 schreef BUZANVAL aan den Franschen minister (*Cod. Dipl.* p. 303): »Le même crédit et maniement est ès mains de Bernefelt, qui a tousjours esté et augmente plutost qu'il ne diminue."

[2] BOR, IV bl. 579, 603, 609—616. VAN REYD, bl. 413. VAN METEREN, f. 447 *d.* GROTIUS, p. 384. CARNERO, p. 469. CAMPANA, III p. 178. BENTIVOGLIO, bl. 663. *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 216, 222 ss. VAN DER KEMP, t. a. p. III bl. 60, 240—246.

1600. hadden binnen de Vereenigde Gewesten te komen, door de Staten-Generaal ten gehoore toegelaten. Nu de forten *Crèvecoeur* en *St. Andries* veroverd en de vijanden weder over de grenzen teruggedrongen waren, scheen het minder gevaarlijk de vermaningen tot voorwaardelijke onderwerping aan te hooren, die men ook thans weder van hen verwachtte. Inderdaad kwamen de Duitsche gezanten, na de ontruiming van de door de Staatschen bezette plaatsen, met name van *Emmerik* en *Schenkenschans*, geëischt te hebben, op hun gewone onderwerp terug, en verklaarden dat zij volgaarne het verlangen der Staten eerbiedigden, om niet over vredehandel met *Spanje* te worden lastig gevallen, maar toch niet konden nalaten op te merken, dat de laatsten zich bij gansch *Europa* van onverantwoordelijke hardnekkigheid en laakbare heerschzucht verdacht maakten, door elke poging tot verzoening van de hand te wijzen. Men gaf hun hetzelfde antwoord, waarmede des keizers tusschenkomst reeds meermalen was afgeslagen. *Emmerik* werd echter aan de Duitschers teruggegeven, daar de Spanjaarden ook *Rees* verlaten hadden. Ten opzigte van *Schenkenschans* bleef men volhouden, dat deze sterkte op Geldersch grondgebied gelegen was en dus met volle regt tot de Vereenigde Gewesten behoorde [1].

Plan van eenen veldtogt in *Vlaanderen.*

De Staten waren op dat tijdstip verder dan ooit van de gedachte aan onderhandelingen met den vijand verwijderd. Door den voorspoed der laatste jaren en het vertrouwen op de krijgskundige talenten van prins MAURITS aangevuurd, en tevens door het verlangen gedreven om de toenemende en bijkans ondragelijke oorlogslasten te verminderen, hadden zij tot eenen veldtogt besloten, waarmede zij niet minder bedoelden dan de gansche zeekust der zuidelijke *Nederlanden* aan hun gebied te hechten. Het plan was, dat de prins met een talrijk leger nabij *Nieuwpoort* landen, zich van deze plaats meester maken en daarop terstond *Duinkerken* aantasten zou. Onberekenbaar waren de voordeelen, die men zich met grond van eenen goeden uitslag dezer stoute onderneming voorspiegelde; en de omstandigheden, waaronder zij werd aangevangen, schenen inderdaad de hoop te wettigen, dat men langs dezen weg in korten tijd aan den krijg eene geheel andere gedaante geven en de aartshertogen in eenen toestand brengen zou, waarin zij gedwongen zouden zijn tot elken prijs met de zegevierende Republiek vrede te sluiten.

Voordeelen, welke de Staten zich daarvan voorspiegelden.

Reeds sedert den aanvang van den langdurigen krijg hadden de Duinkerksche kapers aan den handel der Hollanders en Zeeuwen zware verliezen toegebragt. Wel kruisten de Staatsche oorlogschepen voortdurend langs de Vlaamsche kust, en hielden ook op de haven van *Duinkerken* een wakend oog; maar tegenwinden en stormen verijdelden vaak hunne pogingen, om het uitvaren van elk verdacht vaartuig te beletten, en de

---

[1] BOR, IV bl. 639—648. *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 224.

galeijen van SPINOLA, die in *Sluis* eene veilige wijkplaats hadden gevonden, vermeerderden het gevaar en de schade, waaraan de kooplieden, die op *Frankrijk* en *Engeland* handel dreven, voortdurend waren blootgesteld. Met grond was men beducht dat de koning van *Spanje*, zoo al geen nieuwe Onoverwinnelijke vloot, althans meer schepen naar de Vlaamsche havens zou zenden, om de scheepvaart zijner oproerige onderdanen te belemmeren en hen door gedurige en onverwachte aanvallen af te matten. Was eenmaal de Vlaamsche kust in der Staten magt, dan scheen dit gevaar voor goed te zijn afgewend, dan zou de volkomene veiligheid aan den handel nieuw leven geven en de opbrengst der in- en uitgaande regten doen verdubbelen, terwijl de belangrijke uitgaven, aan het onderhoud der Staatsche wachtschepen verbonden, daardoor tevens zouden vervallen. Bovendien kon men dan gerust afwachten, of ELIZABETH op hare wankelmoedigheid en geldgierigheid de kroon zou zetten, door *Vlissingen* en *Brielle* als prijs van den vrede aan *Spanje* af te staan. Wat zou het bezit dier plaatsen den Spanjaarden baten, wanneer beiden zoowel in het noorden als in het zuiden tusschen vijandelijke havens waren ingesloten, en geen schip haar verlaten of binnenvaren kon, zonder door de Staatsche oorlogschepen opgemerkt en achtervolgd te worden? Was het te vermoeden, dat de aartshertogen zich ééne maand in die nieuwe bezittingen zouden kunnen handhaven? 1600.

Het bezit van *Nieuwpoort* en *Duinkerken*, na wier verovering men meende dat *Sluis* slechts een onbeteekenenden tegenstand zou kunnen bieden, zou bovendien den Staten het voordeel opleveren, dat *België* van allen toevoer ter zee afgesneden, en daardoor in het verkrijgen van zijne noodwendigheden, vooral van troepen en krijgsbehoeften, grootelijks belemmerd werd. *Vlaanderen*, het rijkste der Zuid-Nederlandsche gewesten [1], zou daardoor grootendeels in de magt der Staten komen, en door zijne hulpbronnen hunne lasten aanmerkelijk verminderen. Tot nog toe hadden de brandschattingen der Vlaamsche landlieden reeds eene belangrijke bijdrage voor de generaliteitskas uitgemaakt; doch in het vorige jaar waren op aandrang der staten van *Vlaanderen* verscheidene schansen rondom *Ostende* aangelegd, waardoor de bezetting verhinderd werd hare uitvallen en strooptogten voort te zetten [2]. Niet zonder grond vermoedde men dat een ernstig beleg het behoud dier plaats eerlang zeer twijfelachtig zou maken, en het scheen dus van het uiterste gewigt haar niet slechts tegen dat gevaar te behoeden, maar zich tevens van een grooter en gewisser aandeel in *Vlaanderen's* opbrengsten te verzekeren. Zoo zouden de Staten, door vermindering van uitgaven en vermeerdering van inkomsten,

---

[1] *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 269: »cette Province est aux Archiducs ce que la Hollande est à l'Etat de deça."

[2] VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 57, 226.

1600. tot verdubbeling hunner strijdkrachten in staat worden gesteld, terwijl de aartshertogen te gelijker tijd een hunner belangrijkste hulpbronnen tot voortzetting van den krijg zouden verliezen. Voorzeker was het een aanlokkelijk plan, dat de bereiking van dit gewigtige doel beoogde, en kan het niet bevreemden dat het door de Staten met geestdrift omhelsd en met vurigen ijver bevorderd werd.

Omstandigheden, welke die onderneming schenen te begunstigen.

Immers schenen alle omstandigheden zamen te loopen, om een gunstigen uitslag te voorspellen. De muiterijen der Spaansche troepen duurden voort en waren tot zulk eene hoogte geklommen, dat ALBERTUS, naar het scheen, onmogelijk binnen korten tijd eene aanzienlijke legermagt bijeen zou kunnen brengen. De ontevredenheid van de teleurgestelde bevolking der zuidelijke *Nederlanden* voedde de hoop, dat de voorspoed der Staatsche wapenen haar welligt tot eenen opstand zou bewegen, die de aartshertogen in nieuwe moeijelijkheden brengen en waarschijnlijk eenige hunner provinciën van de overige afscheuren zou [1]. Bovendien was HENDRIK IV met den hertog van *Savoye* in eenen twist gewikkeld, die ligtelijk het oorlogsvuur tusschen *Frankrijk* en *Spanje* op nieuw kon doen ontbranden. Het markgraafschap van *Saluzzo*, door den eersten als zijn wettig eigendom beschouwd, werd door den laatsten wederregtelijk teruggehouden [2]. Ongetwijfeld zou de hertog het niet gewaagd hebben zijnen magtigen nabuur op deze wijze te tergen, indien hij niet op de ondersteuning van *Spanje* gerekend had; en daar HENDRIK IV bereid was tot handhaving van zijn regt het zwaard te trekken, waren de Staten niet zonder hoop, eerlang in hem op nieuw eenen bondgenoot te begroeten. Werd deze verwachting verwezenlijkt, dan scheen het lot der zuidelijke *Nederlanden* beslist te zijn. Van drie zijden te gelijk besprongen, zouden de aartshertogen onmogelijk aan hunne vijanden het hoofd hebben kunnen bieden; en eene verdeeling van *België* tusschen *Frankrijk* en de Republiek, waarbij de laatste zich met het bezit der kust zou hebben tevreden gesteld, zou aan den oorlog een voor de Staten hoogst wenschelijk einde gemaakt en *Spanje* voor altijd van zijne Nederlandsche provinciën beroofd hebben. Reeds had OLDENBARNEVELT herhaaldelijk aan den Franschen gezant den krachtigen bijstand der Staten toegezegd, indien HENDRIK IV zich van *België* wilde meester maken; en prins MAURITS was reeds met het plan van den veldtogt gereed, dien hij in dat geval tot ondersteuning van den Franschen vorst ondernemen wilde [3].

Gevoelen van MAURITS over dien veldtogt.

De prins was echter geenszins ingenomen met het voornemen der Staten, om terstond

---

[1] *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 247, 254.

[2] VAN REYD, bl. 434. *Mémoires de* SULLY, III passim. SCHLOSSER's *Weltgeschichte*, XIV s. 23.

[3] *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 198, 246, 293, 295, 304, 315. *Resol. v. Holland*, 1600 bl. 185. VAN REYD, bl. 424. VAN METEREN, f. 450 *b*.

Nieuwpoort en *Duinkerken* aan te tasten. Hoe gaarne hij den oorlog ook op vijandelijk grondgebied overbragt, en aan eenen veldtogt in *Vlaanderen* zijne volkomene goedkeuring schonk: zich met eene talrijke krijgsmagt tusschen de zee en 's vijands vestingen te legeren, kwam hem voor het minst als eene zeer gewaagde onderneming voor. In de landing zelve zag hij geen bezwaar; maar wie kon de zekerheid geven dat ALBERTUS niet spoedig een leger bijeenbrengen en de Staatschen tot eenen veldslag dwingen zou, waarvan de uitslag uiterst twijfelachtig en het verlies voor de Republiek hoogst noodlottig zou zijn. Voorzeker zou de stoute inval in *Vlaanderen* de aartshertogen nopen al hunne krachten in te spannen, om het dreigende gevaar te keeren: en de muitende soldaten, door geschenken en beloften aangevuurd, zouden met vreugde eene gelegenheid aangrijpen om te gelijk hunne beurs te vullen en hunne eer te herwinnen. Zoolang de Staatsche troepen alleen over zee van levensmiddelen en krijgsbehoeften voorzien konden worden, waren zij geheel van wind en weder afhankelijk en kon de aartshertog, ook zonder eenen slag te wagen, met eene geringe krijsmagt hunne bewegingen grootelijks belemmeren. Wel was *Duinkerken* in slechten staat van tegenweer en met een zwak garnizoen bezet; maar een oponthoud van weinige dagen kon den Spanjaarden gelegenheid geven de stad behoorlijk te versterken, zoodat men te vergeefs voor hare bolwerken zijne krachten verspillen zou. De prins achtte het dus veel raadzamer met het beleg van *Sluis* te beginnen en van daar zijne veroveringen in *Vlaanderen* voort te zetten. De aanzienlijke onkosten, aan het vervoer der benoodigdheden voor het leger over zee verbonden, zouden daardoor bijna geheel wegvallen, terwijl de Staatschen tevens het groote voordeel zouden hebben van onophoudelijk versterking te kunnen ontvangen en zich bij tegenspoed terstond op hun eigen grondgebied terug te kunnen trekken. Dit gevoelen van MAURITS werd niet slechts door graaf WILLEM LODEWIJK gedeeld, die reeds vroeger eenen veldtogt in *Vlaanderen* volgens het beraamde plan ten sterkste had afgeraden, maar ook door FRANCIS VERE, wiens raad insgelijks door de Staten werd ingewonnen, en die niet aarzelde te voorspellen dat ALBERTUS binnen veertien dagen na de landing met een even talrijk leger tegen de Staatschen zou overstaan [1]. 1600.

De Staten van *Holland* en *Zeeland* waren echter niet te bewegen om eenige verandering in hun plan te brengen. Eerst *Sluis* aan te tasten en daarna stap voor stap in *Vlaanderen* voort te gaan, kwam hun te langzaam en te kostbaar voor. Men had ondervonden met hoeveel kosten de voorzigtige maar doeltreffende taktiek van MAURITS, wegens het onafgebrokene graven en verschansen, gepaard ging, en duchtte in dit opzigt de gevolgen van een langdurigen veldtogt, die bovendien slechts geringe voordeelen De Staten geven geen gehoor aan zijne bedenkingen.

[1] *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 234, 239, 240. VAN REYD, bl. 424. BOR, IV, *Authentyke Stukken*, bl. 3. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 62, 247.

1600. scheen aan te bieden. Immers zou *Duinkerken*, en zelfs *Nieuwpoort*, gedurende het beleg van *Sluis* zoozeer versterkt kunnen worden, dat beiden in staat waren langdurigen en hardnekkigen tegenweer te bieden. Het gansche voordeel van de beraamde onderneming lag juist in de verwarring, waarin de plotselinge verschijning van een magtig Staatsch leger midden in het vijandelijke land eene met geldgebrek en muitzucht worstelende regering moest brengen. Alleen door van de eerste ontsteltenis gebruik te maken, zou MAURITS het beoogde doel kunnen bereiken. De Staten verklaarden dien ten gevolge alleen voor deze onderneming de zware onkosten te willen dragen, die het onderhoud van een leger op vijandelijk grondgebied vereischte. Hoezeer geenszins overtuigd, gaf de prins eindelijk aan hunnen heftigen aandrang toe, en nam het opperbevel op zich. Hij verzocht echter dat het collegie der Staten-Generaal hem vergezellen en bij de ontscheping der troepen tegenwoordig zijn zou, opdat hij, in geval van tegenspoed, terstond met hen over de noodige maatregelen zou kunnen beraadslagen. Dit verlangen werd ingewilligd, en tevens besloot men dat de graaf van *Hohenlo*, met wien MAURITS nog steeds in onmin leefde [1], gedurende den togt met drieduizend man in den Hemertschen waard de zuidelijke grenzen der Republiek bewaken zou, terwijl graaf WILLEM LODEWIJK in het noorden zou blijven, alwaar de toestand der provincie *Groningen*, de geschillen tusschen de stad *Embden* en haren Spaanschgezinden opperheer, benevens de twisten in *Friesland*, alwaar beide partijen eindelijk de Staten-Generaal als scheidsregters hadden ingeroepen, zijne tegenwoordigheid dringend vereischten [2].

Het leger wordt op *Walcheren* verzameld.

Naauwelijks was het besluit tot den togt naar *Vlaanderen* genomen, of prins MAURITS, door nieuwe muiterijen der Spanjaarden overtuigd dat hij althans op Vlaamschen bodem vasten voet zou kunnen zetten, voordat de vijand hem kon aantasten [3], wijdde zich met zijnen gewonen ijver aan de volvoering der hem toevertrouwde taak, terwijl de Staten van *Holland* en *Zeeland* met inspanning van alle krachten de bereiking van hun oogmerk bevorderden [4]. Spoedig werden twaalfduizend voetknechten en drieduizend ruiters met dertig kartouwen en zeven veldstukken bijeengebragt. Op ongeveer tweeduizend schepen, visscherspinken en platboomde vaartuigen werd dit leger op den 17den Junij naar het eiland *Walcheren* overgevoerd, alwaar de leden der Staten-Generaal, door tegenwind opgehouden, drie dagen later insgelijks aankwamen. Onder hen bevond zich

---

[1] *Resol. v. Holland*, 1600, bl. 114.

[2] VAN REYD, bl. 425, 443. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 63, 248—256. VAN WIJN op WAGENAAR, IX bl. 37. GROTIUS, p. 386. Hiervoor bl. 101.

[3] *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 242.

[4] Zie o. a. *Resol. v. Holland*, 1600, bl. 206, 219, 222 enz.

JOHAN VAN OLDENBARNEVELT benevens de griffier CORNELIS VAN AERSSEN [1]. Prins MAURITS had reeds vroeger de plaats der zamenkomst bereikt. Hij was omstuwd door eene schaar aanzienlijke vrijwilligers uit *Frankrijk*, *Duitschland* en *Engeland*, herwaarts gekomen om onder den bekwamen veldheer ondervinding en roem te verwerven. De vijftienjarige FREDERIK HENDRIK, die voor weinige maanden zitting in den Raad van State gekregen had [2], vergezelde zijnen broeder als bevelhebber van het regiment Nieuwe Geuzen, gelijk de in Staatsche dienst overgegane bezetting van *St. Andries* genoemd werd. JUSTINUS van *Nassau*, Luitenant-admiraal van *Zeeland*, maakte den togt als vrijwilliger mede. LODEWIJK GUNTHER van *Nassau* was generaal der cavalerie. Zijn broeder ERNST CASIMIR had, even als de ridder VERE, het opperbevel over eene der drie legerafdeelingen. De derde werd door GEORGE EBERHARD, graaf van *Solms*, aangevoerd [3]. 1600.

Tegenwind belet naar *Ostende* te varen.

Terstond werd nu beraadslaagd, hoe men langs den kortsten en besten weg in *Vlaanderen* zou komen. Tegenwind maakte het onmogelijk het aanvankelijke plan ten uitvoer te leggen, om het leger over zee naar *Ostende* te voeren en aldaar te ontschepen. Een beteren wind af te wachten, was onraadzaam, omdat de vijand daardoor tijd zou winnen om zich tot krachtigen tegenweer voor te bereiden. Men besloot derhalve de troepen met vier stukken geschut te *Philippine* aan land te zetten en tusschen *Gend* en *Brugge* door naar *Nieuwpoort* te trekken, terwijl de krijgsbehoeften en levensmiddelen gedurende dien tijd met de schepen naar *Ostende* gevoerd zouden worden [4].

Het leger trekt over land derwaarts.

Op den 21sten Junij landde de voorhoede, onder bevel van ERNST CASIMIR van *Nassau*, bij het fort *Philippine*, hetwelk door de zwakke bezetting terstond bij verdrag werd overgegeven. Den volgenden dag werd het gansche leger in minder dan vijf uren op

---

[1] De overige leden der Staten-Generaa , die aan dezen togt deel namen, waren jonkheer JACOB VAN EGMOND, JACOB HUIGENSZ. VAN DER DUSSEN, burgemeester van *Delft*, Mr. NICASIUS DE SILLE, pensionaris van *Amsterdam*, GERARD COREN, burgemeester van *Alkmaar*, JACOB BOELENSZ., burgemeester van *Amsterdam*, Mr. JAN VAN SANTEN, pensionaris van *Middelburg*, FERDINAND ALLEMAN, lid van den Raad van State, NICOLAAS JANSZ. DE HUIJBERT, burgemeester van *Zierikzee*, jonkheer GERARD VAN ENESSE, Mr. ABEL FRANCKENA en EGBERT ALBERDA, burgemeester van *Groningen*.

[2] BOR, IV bl. 586.

[3] Vgl. de naauwkeurige aanteekeningen van Mr. C. L. SCHÜLLER TOT PEURSUM in zijn geschrift *Verzamelde berigten omtrent de krijgsbevelhebbers bij Nieuwpoort*, Utrecht, 1836.

[4] VAN METEREN, f. 450 *c*, wijdt aan dezen aanvankelijken tegenspoed de mislukking van het hoofddoel van den togt, daar *Nieuwpoort* volgens hem reeds geheel door het Staatsche leger omschansd had kunnen zijn, voordat ALBERTUS eenig krijgsvolk bijeen had kunnen brengen, indien de wind gunstig geweest ware.

1600. Vlaamschen bodem overgebragt. Op bevel van MAURITS staken de schepen terstond weder van wal, opdat zij niet, na den aftogt der Staatsche troepen, door den vijand beschadigd of in brand gestoken zouden worden. Elk soldaat ontving nu voor zes dagen levensmiddelen, welke hij bij zich moest dragen. MAURITS zelf reed door de gelederen heen, sprak zijne manschappen toe en vroeg of er ook onder hen waren, die zich over de betaling der soldij te beklagen hadden, daar de Staten gereed waren hun in dat geval voldoening te geven. Allen verklaarden echter volkomen tevreden te zijn en voor de Staten te willen leven en sterven. Daarop trok het leger in vijf dagreizen over *Assenede*, *Eekelo*, *Male*, langs *Brugge* en verder over *Jabbeke* en *Oudenburg* naar *Ostende*. Hoewel de Staten door vooruitgezondene ruiters overal een gedrukt plakkaat verspreid hadden, waarbij zij verklaarden niet als vijanden maar als vrienden te komen, om het land van de Spaansche dwingelandij te verlossen, en de inwoners uitnoodigden om zich onbevreesd onder hunne hoede te begeven, in welk geval hun veiligheid van personen en goederen gewaarborgd werd, zoo had deze verzekering toch geen vertrouwen gewekt. De boeren waren uit de dorpen in de bosschen gevlugt, en sloegen uit hunne schuilhoeken alle manschappen dood, die van het leger afdwaalden. Zelfs hadden zij overal de putten onzuiver gemaakt zoodat het leger op den togt naar *Ostende* groot gebrek aan water leed. Hunne vijandelijke handelwijze had het natuurlijke gevolg, dat verscheidene dorpen geplunderd en afgebrand werden, hoezeer MAURITS diergelijke uitspattingen zooveel mogelijk tegenging.

Van *Ostende* trekt MAURITS naar *Nieuwpoort* op.

De rondom *Ostende* gelegene forten, met uitzondering der schans *Albertus*, werden, bij de nadering van het Staatsche leger, zonder slag of stoot door hunne bezettingen verlaten. MAURITS besloot nu aan zijne soldaten een paar dagen rust te gunnen, waartoe hij door de tijdige aankomst der Staatsche vloot met de benoodigdheden voor het leger, die onder het beleid van JOHAN VAN DUVENVOORDE, heer van *Warmond*, reeds den 26sten Junij behouden de haven van *Ostende* was binnengezeild, in staat werd gesteld. Eenige schepen met levensmiddelen, aan bijzondere personen toebehoorende, die uit winstbejag het gevaar getart en zonder voldoende bedekking twee dagen vroeger waren afgevaren, werden daarentegen door de Spaansche galeijen uit *Sluis* overvallen en vielen meerendeels in 's vijands handen. Na ook de schans *Albertus* bemagtigd te hebben, trok de prins den 30sten Junij met zijne hoofdmagt naar *Nieuwpoort*, terwijl de Staten-Generaal hun verblijf te *Ostende* vestigden. Ten gevolge van den moerassigen grond eerst den volgenden dag bij *Nieuwpoort* aangekomen, liet MAURITS terstond verscheidene schansen bezetten, die verlaten waren of spoedig werden opgegeven, sloeg zijn leger aan beide zijden van de haven neder en maakte terstond de toebereidselen tot een beleg, waartoe honderd Staatsche schepen, die voor den mond der haven bleven liggen, de benoodigdheden hadden aangebragt.

Nog had men in het Staatsche leger niets omtrent den aantogt van vijandelijke

krijgsbenden vernomen, en het scheen inderdaad alsof de meening der Staten, dat de aartshertogen eenige weken zouden noodig hebben om eene voldoende magt bijeen te brengen, door de uitkomst bevestigd zou worden. Zij hadden zich echter in dit opzigt deerlijk bedrogen. Indien de uitgezondene verspieders, die allen ontdekt en gevat waren, berigt omtrent hunne bevinding hadden kunnen geven, zouden zij tot aller verbazing en ontsteltenis hebben medegedeeld dat ALBERTUS reeds aan het hoofd van bijkans twaalfduizend man op weg naar *Nieuwpoort* was. Naauwelijks hadden de aartshertogen het berigt gekregen, dat het Staatsche leger op Vlaamsch grondgebied was ontscheept, of zij hadden het gewigt van het oogenblik ingezien en begrepen dat alleen een snelle en krachtige tegenweer de bedreigde havens redden kon. Alle beschikbare troepen waren ijlings bijeen gebragt. ISABELLA zelve begaf zich naar *Diest*, waarvan de muitende troepen zich hadden meester gemaakt, en wist hen met mannelijke welsprekendheid door een beroep op hun eergevoel tot hunnen pligt terug te brengen. Reeds den 29sten Junij werd een leger van tienduizend voetknechten en vijftienhonderd ruiters door ALBERTUS in de nabijheid van *Gend* gemonsterd. De infante hield eene aanspraak, welke de geestdrift der troepen zoozeer ontvlamde, dat zij zwoeren zegevierende tot haar weder te keeren of voor haar te sneuvelen. Op denzelfden dag, waarop MAURITS voor *Nieuwpoort* kwam, trok ALBERTUS in de rigting van *Ostende* op, nam verscheidene schansen weder in, waarin de prins slechts zwakke bezettingen had achtergelaten, en sneed het Staatsche leger den terugtogt af. JOHAN VAN UYTENBOGAERT, predikant te *'s Gravenhage*, die den prins op zijn verlangen als veldprediker vergezelde, en zich nog te *Ostende* bevond, werd daardoor verhinderd het Staatsche leger te bereiken; en de Staten-Generaal, die in het geheel niet op eene diergelijke gebeurtenis waren voorbereid, zagen de uitkomst van de ontmoeting der beide krijgsmagten met te meer bezorgdheid te gemoet, daar de onverwachte aankomst der Spanjaarden hun de vrees moest inboezemen, dat zij de Staatschen welligt overvallen zouden, voordat deze zich behoorlijk in slagorde hadden kunnen stellen [1].

1600.

Snelle en doeltreffende maatregelen der aartshertogen.

Eerst in den nacht ontving de prins, te gelijk met het eerste berigt omtrent de vijandelijke krijgsmagt, tevens de tijding dat deze de meeste schansen rondom *Ostende* heroverd had en reeds op weg naar *Nieuwpoort* was. In den krijgsraad, die terstond belegd werd, waren de gevoelens verdeeld. Sommigen meenden dat het slechts weinige troepen konden zijn, die in aantogt waren; doch dit gevoelen, waarin ook MAURITS aanvankelijk schijnt gedeeld te hebben, werd spoedig door berigt op berigt gelogenstraft.

Onverwachte aantogt van het Spaansche leger.

---

[1] Zie over den toestand en de handelingen der Staten-Generaal, wier ernstige bezorgdheid door vele schrijvers ten onregte in een bespottelijk daglicht wordt gesteld: VAN WIJN op WAGENAAR, IX bl. 40, 112—115.

1600. Twee wegen stonden thans den prins open: met zijne gansche magt den vijand te gemoet te trekken, waarop FRANCIS VERE met onstuimigheid aandrong, of wel hem te *Nieuwpoort* af te wachten. Het eerste achtte MAURITS onzeker en gewaagd [1]. Hij besloot derhalve zijn leger aan de oostzijde der haven tusschen het strand en de duinen in orde te scharen en den aartshertog slag te leveren, indien deze tot *Nieuwpoort* poogde door te dringen. Daar het grootste gedeelte zijner troepen echter aan de westzijde gelegerd was en wegens het hooge water niet spoedig kon worden overgezet, achtte hij het raadzaam tijd te winnen. ERNST CASIMIR van *Nassau*, op wiens moed en trouw hij zich verlaten kon, kreeg derhalve last aan het hoofd van vijftienhonderd man voetvolk en vijfhonderd ruiters naar de brug bij *Leffingen* te trekken, welke den eenigen toegang door de moerassige landen naar *Nieuwpoort* opleverde, en den vijand aldaar zoo lang mogelijk op te houden. Tevens werd een bode naar *Ostende* gezonden, om de Staten-Generaal van dezen maatregel kennis te geven, en te verzoeken dat eenige compagniën der bezetting de poging van graaf ERNST zouden ondersteunen.

ERNST CASIMIR houdt den vijand eenigen tijd op.

Met het aanbreken van den dag bereikte deze het hem aangewezene punt, doch bemerkte terstond dat hij te laat kwam, daar het grootste gedeelte der vijandelijke troepen de brug reeds was overgetrokken. Hoewel eene nederlaag, waarbij slechts dood of gevangenschap te wachten was, onvermijdelijk scheen, en het nog mogelijk was zich door een onverwijlden terugtogt te redden, besloot ERNST CASIMIR aan het Spaansche leger stoutmoedig het hoofd te bieden. Hij wist van hoeveel gewigt ieder uur oponthoud voor MAURITS wezen kon, en stelde dus andermaal met koelbloedige zelfverloochening zijn leven voor het welzijn der Republiek op het spel [2]. Eene engte bespeurende van omstreeks honderd schreden breedte, waar de Spanjaarden door moesten trekken, stelde hij zijne troepen daarvoor in slagorde, rigtte twee veldstukken tegen den vijand en hield dezen geruimen tijd staande. Eindelijk door de overmagt teruggedrongen en in verwarring gebragt, sloeg de Staatsche ruiterij op de vlugt, waarop ook het voetvolk, dat met uitstekende dapperheid gestreden had, aan het wijken geraakte. Gelukkig slaagde graaf ERNST er in, zich met een gedeelte der zijnen binnen *Ostende* te redden; doch meer dan achthonderd soldaten en zeer vele officieren waren gedurende den hardnekkigen strijd gesneuveld, en de gevangenen werden door de Spanjaarden meedoogenloos afgemaakt. In den waan, dat hij de voorhoede van het Staatsche leger verslagen had, schreef ALBERTUS aan zijne gemalin, dat hij haar weldra MAURITS van *Nassau* hoopte te leveren, en de aanvankelijke zegepraal werd te *Gend* en te

[1] VERE zegt, in zijne beschrijving van den slag, bij die gelegenheid van MAURITS: »le Comte es de nature tardif à resoudre quoy que seur."

[2] Vgl. hiervoor, bl. 117 *v.*

Brugge door kanongebulder en klokkengelui aan de inwoners verkondigd. Te *Ostende* verkeerden de Staten-Generaal daarentegen in de grootste bekommering. De weg naar den prins was thans geheel afgesneden, zoodat men hem zelfs geen brief kon doen toekomen. Er bleef derhalve niets over dan de noodige maatregelen te nemen, opdat prins MAURITS, in geval van nederlaag, binnen *Ostende* en het nabijgelegene fort *Albertus*, hetwelk nog in Staatsche handen was, eene veilige wijkplaats zou kunnen vinden. Nadat de Staten hierop de beste orde hadden gesteld, vereenigden zij zich in hunne vergaderzaal, om onder leiding van den predikant UYTENBOGAERT een vurig gebed voor het heil des vaderlands en het behoud van den prins uit te storten [1]. 1600.

Met groote tegenwoordigheid van geest verbood MAURITS op doodstraf aan de weinige vlugtelingen, die hem de tijding der nederlaag van graaf ERNST kwamen brengen, iets van het gebeurde ruchtbaar te maken, en liet hen terstond naar de schepen brengen, die op de reede lagen. De troepen werden opzettelijk in den waan gebragt, dat de Staatschen zich door den vijand heen eenen weg naar *Ostende* hadden gebaand, en gereed waren dien op het geschikte oogenblik in den rug te vallen. Intusschen was het doel der zending van den graaf bereikt. Zijne kloekmoedigheid en zelfverloochening hadden aan MAURITS den tijd gegeven, zijne troepen naar de oostzijde der haven van *Nieuwpoort* over te brengen en in slagorde te scharen [2]. LODEWIJK GUNTHER van *Nassau*, die de ruiterij aanvoerde, snelde de overigen vooruit, om den vijand, die zich reeds in de nabijheid bevond, tot staan te brengen. Hij werd terstond door den Engelschen veldheer FRANCIS VERE gevolgd, wiens voetvolk niet had gewacht, totdat de in aller ijl geslagene schipbrug gereed was, maar tot den hals door het water wadende de haven was overgetrokken [3]. Een uur later kwam prins MAURITS met de slaglinie onder graaf EBERHARD van *Solms* en de achterhoede onder OLIVIER VAN DEN TEMPEL, heer van *Corbeek*, op de plaats, die VERE de geschiktste had geacht

MAURITS schaart zijn leger in slagorde.

---

[1] VAN REYD, bl. 427, is zeker niet van overdrijving vrij te pleiten, wanneer hij berigt dat de Staten tot elkander zeiden, »nu voortaen nimmermeer prins MAURITS te willen porren of dringen om eenighe gevaerlijcke Tochten te beginnen, die hy niet selfs t' eenemael goed vonde.”

[2] UYTENBOGAERT schreef den volgenden dag naar 's Gravenhage (BOR, IV bl. 657), dat de vijand, zonder het door graaf ERNST veroorzaakte oponthoud, het Staatsche leger overvallen zou hebben, voordat het nog bijeen gebragt en geordend was, waarop ongetwijfeld eene nederlaag gevolgd zou zijn. Vgl. LA PISE, *Hist. d'Orange*, p. 683: »Il avoit laissé le Prince non encor en estat de recevoir l'Ennemi, et il ne doubtoit point qu'estant surprins en desordre il ne se perdit, et que toute l'armeée ne fut defaitte.”

[3] Toen de soldaten bij deze gelegenheid zich van hunne kleederen wilden ontdoen, riep VERE hun toe, dat zij die moeite zouden sparen, daar zij die òf niet meer noodig zouden hebben, òf wel droogere en betere zouden krijgen om den volgenden nacht in te slapen.

1600. om eene voordeelige stelling in te nemen. De prins keurde de door dezen reeds genomene maatregelen goed, liet zes stukken geschut tegen de duinen op eene bedding van planken plaatsen om den regtervleugel te dekken, en beval de ruiterij zich ter linkerzijde aan den zeekant te scharen. Het voetvolk werd tusschen de zee en de duinen in drie liniën geplaatst en in kleine van elkander verwijderde afdeelingen gesplitst, die gemakkelijk achtereenvolgens in het vuur konden worden gebragt, terwijl de opengelatene ruimten aan de voorste gelegenheid gaven door de tweede linie naar de achterhoede te wijken, zoodat de vijand, ook al mogt hij de voorhoede verbreken, terstond weder op eene geslotene linie stuiten zou. Zoodra het gansche leger, omstreeks elf ure des voormiddags, in orde was gesteld, deed MAURITS eene poging, om den vijand in eenen valstrik te lokken.. LODEWIJK GUNTHER van *Nassau* kreeg last met de vijandelijke ruiterij, die langs het strand naderde, eene schermutseling aan te gaan, en voet voor voet te wijken, ten einde haar onder het bereik van het geschut te lokken, terwijl eene afdeeling voetvolk haar in dat geval uit eene hinderlaag in de duinen onverhoeds in de flank zou vallen. De drift der konstabels, die te vroeg vuur gaven, verijdelde echter deze krijgslist. De Spaansche ruiterij week bij tijds ter zijde af.

ALBERTUS besluit de Staatschen onverwijld aan te vallen.

Intusschen had ALBERTUS zijn leger stand doen houden. Zijn doel, om de Staatschen te verrassen, voordat zij zich aan de oostzijde der haven van *Nieuwpoort* in orde hadden kunnen stellen, was gemist, en hij begreep dus aan zijne door den snellen en langdurigen marsch vermoeide troepen eenige rust te moeten geven, eer hij hen met den vijand in aanraking bragt. Middelerwijl riep hij den krijgsraad bijeen, ten einde zijne meest ervarene bevelhebbers te raadplegen over de beste wijze, om de Staatschen in het naauw te brengen. Onderscheidene officieren, met wier gevoelen de admirant van *Arragon* zich vereenigde, achtten het raadzaam geen veldslag te wagen, maar de duinen tusschen *Nieuwpoort* en *Ostende* te bezetten, en daardoor den terugweg over land voor MAURITS af te snijden. Van alle zijden door vijanden omringd en zoowel door gebrek aan levensmiddelen als vooral aan water gekweld, zou de prins zich dan weldra genoodzaakt zien het leger in te schepen, bij welke gelegenheid de Spanjaarden, door het garnizoen van *Nieuwpoort* en snel opgeworpene kustbatterijen ondersteund, hem de grootste verliezen zouden kunnen toebrengen. Deze raad, welks opvolging hoogstwaarschijnlijk den ondergang van het Staatsche leger ten gevolge zou hebben gehad [1], werd echter heftig door LA BARLOTTE bestreden, wiens stoutmoedige en ondernemende geest het denkbeeld niet verdragen kon, dat men de schoone gelegenheid zou verzuimen, om den vijand als met éénen slag te vernietigen. Hij stelde vooral in het licht, dat de Staatschen er volstrekt niet op gerekend hadden, zoo spoedig te

---

[1] VAN REYD, bl. 432. VAN DER VYNCT, III bl. 457. *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 256. *s.*

worden aangetast, en in de eerste ontsteltenis veeleer aan de vlugt dan aan ernstige tegenstand zouden denken. Een krachtige en onverwijlde aanval zou hen zonder twijfel aan het wijken brengen. Zijne vurige rede sleepte de meeste overige bevelhebbers mede en deed ook ALBERTUS besluiten, eenen veldslag te wagen. 1600.

Gedurende dit oponthoud had prins MAURITS insgelijks met zijne hoofdofficieren beraadslaagd, of hij de Spanjaarden afwachten of te gemoet trekken zou. De meesten waren van oordeel, dat men terstond tegen den afgematten vijand moest oprukken. FRANCIS VERE meende daarentegen dat men de voordeelige stelling, die men thans had ingenomen, niet moest verlaten. Prins MAURITS volgde des laatsten raad, en besteedde den hem vergunden tijd om het terrein te verkennen en de noodige beschikkingen voor den slag te maken. Overtuigd dat eene nederlaag de vernietiging van het Staatsche leger en welligt den ondergang der Republiek ten gevolge zou hebben, besloot hij aan zijne soldaten de mogelijkheid te benemen, om langs eenen anderen weg dan dien der overwinning hun behoud te zoeken. Hij gaf bevel dat de schepen zee zouden kiezen en dat de brug over de haven van *Nieuwpoort* zou worden afgebroken. Door broederliefde gedreven, zocht hij echter FREDERIK HENDRIK te bewegen zich te scheep te begeven, ten einde zijn kostbaar leven voor 's lands dienst te sparen; doch de jeugdige held bezwoer zijnen broeder met tranen in de oogen, hem die oneer niet aan te doen, maar te vergunnen aan zijne zijde te leven en te sterven. Daarop reed MAURITS de gelederen door, en vermaande zijne krijgslieden met korte maar krachtige woorden, om zich kloekelijk te gedragen en van God de victorie te verwachten. Alle ondergeschikte bevelhebbers, ook FREDERIK HENDRIK, volgden dit voorbeeld en wezen hunne onderhoorigen op de omstandigheid, dat er geen andere keus was dan te overwinnen of te sneuvelen. Luide bijvalskreten verkondigden van alle zijden, dat de Staatschen den strijd met moed en vertrouwen te gemoet zagen.

MAURITS besluit den vijand af te wachten.

Thans gingen een paar uren van spanning voorbij, waarin men de komst van den vijand met ongeduld verbeidde. Eerst tegen drie uur na den middag trok deze weder voorwaarts. Het Spaansche voetvolk, dat zich deels op het strand deels in de duinen bewoog, was in vier groote slaghoopen verdeeld. Een gedeelte der ruiterij, onder het bevel van den admirant van *Arragon*, dekte aan den zeekant den regtervleugel, terwijl een ander gedeelte aan den linkervleugel tusschen de duinen en het daarachter gelegene gebrokene land geplaatst was. Inmiddels was de vloed komen opzetten, zoodat de ruimte op het vlakke strand steeds naauwer werd en de Staatschen gedwongen waren zich meer en meer in de duinen te verplaatsen. Met veel beleid trachtte ALBERTUS van deze omstandigheid in zijn voordeel gebruik te maken. Zonder door de Staatschen te worden opgemerkt, trok een aanzienlijk gedeelte zijner troepen door de duinen voort, met het doel om de Staatschen in de regterflank aan te vallen en daardoor in verwarring te brengen. Hun aantogt werd eerst bespeurd, toen zij zich reeds in de nabijheid bevonden.

Slag bij *Nieuwpoort.*

1600. MAURITS' tegenwoordigheid van geest en de geoefendheid zijner troepen verijdelden echter 's vijands voornemen. Zonder dralen rende de prins langs de onderscheidene liniën, om in persoon de noodige bevelen te geven. In zeer korten tijd volvoerde het gansche leger eene beweging, waarbij de linkervleugel een weinig naar voren kwam, terwijl de regter zich achterwaarts verplaatste. Het front was daardoor weder naar de Spanjaarden gekeerd, terwijl de drie liniën ongeveer in dezelfde verhouding gebleven waren en nog door elkander gedekt werden. Niet slechts had ALBERTUS hierdoor zijn doel gemist, maar zich tevens het groote nadeel berokkend, dat de ten westen neigende zon zijne troepen in de oogen scheen, terwijl de wind hun het fijne duinzand en den buskruiddamp in het aangezigt woei [1]. Te gelijker tijd had MAURITS aan LODEWIJK van *Nassau* last gegeven, de ruiterij naar den regtervleugel over te brengen, ten einde de achter de duinen geplaatste vijandelijke ruiterij in toom te houden. Op den linkervleugel scheen de op het strand geplaatste batterij voor dit oogmerk voldoende te zijn, daar het vijandelijke geschut spoedig in het mulle zand zonk en onbruikbaar werd. Twee der zes kanonnen werden echter op 's prinsen last naar den regtervleugel overgebragt en op eene duin gesleept, waar zij goede diensten konden doen. De beide legers werden nu in de duinen handgemeen en streden met ongemeene hevigheid. Het eergevoel der oude Spaansche regimenten, die thans voor het eerst in het opene veld de Nederlanders onder de oogen zagen, liet geen wijken toe, en de Staatschen, op de bekwaamheid van hunnen veldheer en de goede orde, waarmede alles bestuurd werd, vertrouwende, beseften dat alleen de zegepraal niet slechts het vaderland maar ook hun eigen leven kon redden.

Omstreeks half vier uur zag graaf LODEWIJK de kans schoon om eenen aanval te doen op de vijandelijke ruiterij, die tegen hem over was geplaatst. Zonder een bevel van den prins af te wachten, sloeg hij door de Spaansche ruiters heen, vervolgde de vlugtenden, regts zwenkende, tot onder de poorten van *Nieuwpoort*, en kwam van daar op zijne standplaats terug. Intusschen hadden de uit elkander geslagene Spaansche kornetten zich hersteld en waren door nieuwe versterkt geworden. De graaf ontving nu van MAURITS last, hen op nieuw aan te tasten. Thans werden de Staatschen echter zoo dapper door den vijand ontvangen, en zoo hevig door musketvuur uit de duinen begroet, dat zij in wanorde geraakten en op hunne beurt de vlugt namen. LODEWIJK zelf, die met onweerstaanbare drift tot midden in de vijandelijke ruiterbenden was doorgedrongen, was op het punt van gevangen te worden genomen, toen hij door eenigen der zijnen werd ontzet. Zoodra MAURITS dezen tegenspoed bespeurde, plaatste hij zich in persoon aan het hoofd van twee kornetten, en drong met het pistool in de hand tusschen de vlugtenden

[1] BOSSCHA, *Neêrlands heldendaden te land*, I bl. 351, schrijft de beweging van ALBERTUS ten onregte aan de bedoeling toe, om zon en wind te ontgaan. Vgl. VAN REYD, bl. 430.

en hunne vervolgers in. De vijand werd hierdoor gedwongen stand te houden, terwijl graaf LODEWIJK tijd kreeg zijne ruiters weder te verzamelen. 1600.

Aan den linkervleugel en in het centrum werd inmiddels insgelijks met afwisselend geluk gestreden. Daar de Spanjaarden niet in kleine benden verdeeld waren, maar hunne groote slaghoopen te gelijk in het vuur werden gebragt, had de voorhoede onder FRANCIS VERE aanvankelijk den aandrang van een veel grooter aantal troepen te verduren. Niettegenstaande de Engelsche veldheer, hoezeer zwaar gekwetst, zijne dappere manschappen met woord en daad aanvuurde, werden zij eindelijk door de overmagt uit de duinen tot op het strand en zelfs tot in zee gedreven. De Spaansche ruiterij onder MENDOZA kwam nu ook voorwaarts en was reeds op het punt de vier kanonnen te bemagtigen, die van het begin van den slag aldaar geplaatst waren geweest, toen prins MAURITS, aan wiens veldheersblik niets ontging, het gevaar ontdekte. Terstond gaf hij den ritmeester VAN BALEN, wien hij aan het hoofd van eenige kornetten in reserve had gehouden, bevel om spoorslags derwaarts te rennen. Ziende dat het Spaansche voetvolk in de hitte van den strijd uit elkander was geraakt, nam VAN BALEN met uitstekend beleid herhaaldelijk den schijn aan, alsof hij de in de duinen verspreide benden aan wilde tasten, en bragt daardoor schrik en verwarring in de gelederen der Spanjaarden, die zich reeds overwinnaars waanden en op dezen onverwachten tegenstand te minder gerekend hadden, daar LODEWIJK van *Nassau* de gansche ruiterij, naar zij meenden, achter de duinen had medegevoerd. Het Staatsche voetvolk vatte daarentegen nieuwen moed. De konstabels brandden hunne met schroot geladene stukken juist op het oogenblik los, dat de vijand er de hand aan wilde slaan, en VAN BALEN, van de daardoor te weeg gebragte verwarring gebruik makende, stortte onversaagd op de vijandelijke ruiterij in. Op hetzelfde oogenblik werden de Spanjaarden door een vendel piekeniers onder het geroep van *victorie! victorie!* van de hoogte eener duin afgedrongen. Deze voorbarige zegekreet verwekte bij de Staatschen een nieuwe geestdrift, terwijl de schrik in de harten hunner vijanden sloeg. Van dit gunstige oogenblik gebruik makende, gaf MAURITS last dat al de vendels zijner tweede en derde linie, die nog niet in het gevecht gewikkeld waren geweest, gelijktijdig eene beweging voorwaarts zouden doen, en dat LODEWIJK van *Nassau* aan het hoofd zijner ruiterij ten derden male zou chargeren. De ontmoedigde Spanjaarden, den slag reeds verloren achtende, wachtten dien aanval niet af. Aan beide vleugels sloeg de vijandelijke ruiterij op de vlugt, en het voetvolk, thans aan alle zijden door de Staatschen bedreigd, liet insgelijks allen weerstand varen. Met slepende pieken zag men gansche scharen over duin en veld het leven bergen. Velen werden door de Staatsche ruiterij, die tot in den nacht de vlugtelingen najoeg, nedergesabeld. Anderen, die zich naar den kant van *Ostende* zochten te redden, liepen ook daar den dood te gemoet, daar de bezetting uittoog om ook eenig deel aan de overwinning en den buit te hebben. Daar de Spanjaarden, bij de herovering der rondom

De Staatschen behalen de overwinning.

1600. *Ostende* gelegene schansen, hare bezettingen tegen het geslotene verdrag mishandeld en afgemaakt hadden, werden bijna alle soldaten, die men in handen kreeg, aan de schimmen der vermoorden opgeofferd. Van meer dan 700 krijgsgevangenen bestond meer dan de helft uit hoofdofficieren en aanzienlijken, die ter wille van het losgeld, dat zij betalen konden, gespaard werden. Onder hen bevond zich FRANCISCO DE MENDOZA, de admirant van *Arragon*, die vruchteloos had gepoogd tusschen de duinen te ontkomen. Al het vijandelijke geschut, honderd vijf veroverde vaandels, drie ruiterstandaarden benevens den prachtigen standaard, dien het muitende krijgsvolk uit *Diest* had gevoerd, de witte strijdhengst en de wapenrusting des aartshertogs, die gedurende den strijd de grootste dapperheid betoond [1] en een der laatsten het slagveld verlaten had, behoorden tot de zegeteekenen. De overwinning was echter niet zonder zware offers gekocht. Van de zesduizend dooden, die het slagveld bedekten, had bijna de helft tot het Staatsche leger behoord, waarvan niet minder dan vier en dertig kapiteins en ritmeesters gesneuveld waren.

De admirant van *Arragon* wordt gevangen genomen.

Oorzaken der zegepraal.

Prins MAURITS, die zelf met zijn gansche gevolg in de laatste charge der ruiterij gedeeld had, kon, op de kampplaats teruggekeerd, het gevoel van dankbaarheid niet bedwingen, dat hem overweldigde. »O God!" — riep hij met tranen in de oogen uit — »wie zijn wij menschen, dien Gij zulke eer gedaan en de overwinning gegeven hebt [2]!" Inderdaad had het behoud van het leger en daarmede welligt de onafhankelijkheid der Republiek als aan een zijden draad gehangen, en mogt het bijkans een wonder heeten, dat de Staatschen in eenen strijd in het open veld den aandrang der vermaarde Spaansche regimenten niet slechts weerstaan, maar eene volkomene en zelfs door den vijand onbetwiste zege behaald hadden [3]. Indien de Spaansche ruiterij zich even wakker als het voetvolk van haren pligt gekweten had, zou de krijgskans, die geruimen

---

[1] Hij had zijnen helm afgelegd, opdat zijn volk hem te beter herkennen mogt, streed persoonlijk mede en ontving eene wonde aan het regter oor.

[2] Volgens UYTENBOGAERT, bij BOR, IV bl. 657.

[3] Het gevaar, waarin het leger verkeerd had, was zoo groot, dat de soldaten (volgens VAN REYD, bl. 433) elkander na de overwinning van blijdschap omhelsden. Hij voegt er bij: »het scheen alsof sy verraden waren geweest, om dat de vyant soo haest ende juyst des anderen daeghs hun overquam." Bij anderen schijnt het denkbeeld aan verraad inderdaad te zijn opgekomen, en in de handen der vijanden van OLDENBARNEVELT een gereed middel geweest te zijn, om de reeds vroeg geuite beschuldiging van Spaanschgezindheid (zie hiervoor, D. III St. I bl. 393) te versterken. Er is geen spoor dat MAURITS destijds daaraan het geringste gewigt heeft gehecht, en het sprookje, dat de prins den advokaat, toen deze hem na den slag geluk wenschte, een oorveeg gegeven en toegeduwd zou hebben: »Schelm, gij hebt ons verkocht, maar God heeft u de leverantie belet," verdient geen wederlegging, zelfs al kwam het vroeger voor dan in een pamphlet van 1673. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 88, durft echter OLDENBARNEVELT niet van verraad vrijspreken, en brengt

FRANCISCO DE MENDOZA.
AVE MARIA
GRATIA PLENA
J. F. C. Reckleben sculps.

tijd wankelde, ongetwijfeld gekeerd zijn. Het verzuim van den vijand om troepen in reserve te houden en zijn geschut op eene bedding van planken te plaatsen, bragt insgelijks niet weinig tot zijne nederlaag bij. Aan de Staatsche zijde was daarentegen door MAURITS niets nagelaten, wat de overwinning bevorderen kon. Den helm met oranjepluimen op het hoofd en het ontblootе rappier in de hand, boezemde de prins door zijne wakkere houding en zijn opgeruimd gelaat den zijnen moed en vertrouwen in, hield op alle deelen van het slagveld een waakzaam oog, en gaf zijne bevelen met zooveel kalmte en overleg, als men van een in het veld grijs geworden veldheer naauwelijks zou hebben kunnen verwachten [1]. De schitterende bekwaamheden, welke hij in die gewigtige uren ten toon spreidde, zouden echter onvoldoende zijn geweest, om hem de overwinning te verschaffen, wanneer zijne troepen niet reeds door langdurige oefening eene meerderheid boven hunne vijanden hadden verkregen, welke vooral in dezen veldslag aan het licht kwam en door de Spanjaarden zelven als eene der oorzaken hunner nederlaag werd erkend. In kleine benden verdeeld, hadden de Staatschen achtereenvolgens, naar mate de behoefte het vorderde, aan het gevecht deel kunnen nemen, terwijl de groote Spaansche slaghoopen tegelijk in het vuur gebragt waren. Vooral was de bewegelijkheid van MAURITS' troepen beslissend op het oogenblik, dat ALBERTUS hen onverhoeds in de flank dacht te vallen, en in den langdurigen en hardnekkigen strijd in de duinen hadden de Staatsche piekeniers, die 1600.

---

diens vermeende poging om MAURITS te doen omkomen zelfs in verband met de gunst, die de advokaat aan FILIPS WILLEM van *Oranje* betoonde, alsof hij dezen, zachter en buigzamer dan MAURITS, aan het hoofd der Nederlandsche provinciën had willen brengen, ten einde onder hem zelf te kunnen blijven regeren. Daar de goede verstandhouding tusschen OLDENBARNEVELT en FILIPS WILLEM echter eerst, voor zooverre bekend is, van de onderhandelingen over het twaalfjarig bestand dagteekent (J. P. VAN CAPPELLE, bl. 104 vv.) schijnt het onnoodig daarover hier reeds uit te wijden.

[1] Zie o. a. VAN METEREN, f. 454 *a*: »Prince Mauritz soo wel in den aenval, als voornemelijck in desen twijffelachtighen stant des strijts bewees boven alle andere, groote resolutie, voorsichticheyt ende manheyt, alomme ghestadich hem selven presenterende, bethoonende over al sijn voorsichtich beleydt, soo in 't accouragieren van de wijckende, t' allieren van de vluchtende, als t'elcke mael int gheven van nieuwen moet aende troupe die hij t'elcke mael tot nieuwen aenval ende ontset van de sijne daer het de noot vorderde, ghebruyckte, roepende al omme sy moesten vechten oft de Zee indrincken: sy souden hem bystaen, hy wilde persoonlijck met sijnen jongen Broeder Hendrick Frederick hun voorgaen, hun Casket op 't hoofd, 't Roer inde handt, bereydt om aldaer met haer te leven oft te sterven." Dit berigt, door de overige geschiedschrijvers bevestigd, weerspreekt ten deele de partijdige voorstelling van VERE, die de overwinning hoofdzakelijk aan zich zelven en zijne Engelschen toeschrijft, en zoowel den moed als het beleid van den prins, zoo niet verdacht maakt, althans in de schaduw stelt.

1600. geleerd hadden gesloten te blijven en zich regelmatig te bewegen, een groot voordeel boven hunne tegenstanders. Aan MAURITS' talenten en krijgsbeleid was derhalve de zegepraal voor geen gering gedeelte te danken; en de slag bij *Nieuwpoort*, waarin de ontzagwekkende namen van *Oostenrijk* en *Spanje* door de wapenen van de jeugdige Republiek der Vereenigde Nederlanden vernederd werden, drukte het zegel op den roem, dien de prins zich reeds vroeger als de eerste veldheer van Europa verworven had [1].

MAURITS overnacht op het slagveld, en trekt daarop naar *Ostende*.

Tegen het gevoelen van FRANCIS VERE, die er op aandrong dat MAURITS den vlugtenden vijand terstond tot voor de poorten van *Brugge* en *Gend* vervolgen en van den eersten schrik gebruik zou maken om te trachten nog grootere voordeelen te behalen, hield de prins zijne troepen zooveel mogelijk bijeen, en besloot op het slagveld te overnachten. De vermoeidheid zijner soldaten, de menigte der gekwetsten, de onbekendheid met de wegen en de toenemende duisternis hielden hem teregt van eene onderneming terug, die het Staatsche leger andermaal aan groot gevaar blootgesteld en de behaalde overwinning ligtelijk in de waagschaal gesteld zou hebben. Den volgenden morgen vertrok MAURITS naar *Ostende*, alwaar hij te negen uur aankwam en door de Staten met uitbundige blijdschap ontvangen werd. Op verlangen van den prins begaf men zich terstond naar de kerk, alwaar UYTENBOGAERT in de Fransche taal eene openbare dankzegging hield. Op den maaltijd, dien de Staten daarop den prins aanboden, was ook de admirant van *Arragon* genoodigd, in wiens tegenwoordigheid de genomene vaandels en standaarden binnengebragt en door de aanwezigen bezigtigd werden. Ook moest hij verduren dat de prins hem gelukkig roemde, nu zonder slag of stoot binnen *Holland* te komen, hetgeen hij reeds zoo lang gewenscht had te bezoeken. Hij werd eerlang op het kasteel te *Woerden* en daarna te *'s Gravenhage* gevangen gezet, doch met de aan zijnen rang verschuldigde onderscheiding behandeld. Deze edelmoedigheid behaagde echter weinig aan de burgerij, die den admirant als een monster van wreedheid beschouwde en de mishandelingen, welke de in *Spanje* gevangene Nederlanders ondervonden, aan hem wilden betaald zetten. Vooral toen in de maand Augustus eenige Spaansche oorlogschepen uit *Duinkerken* de Hollandsche en Zeeuwsche haringbuizen op de kust van *Noorwegen* overvallen en vele visschers op onmenschelijke wijze omgebragt hadden [2], kon de algemeene verontwaardiging zich niet langer bedwingen. De meeste steden zonden

---

[1] BOR, IV bl. 648—657; *Authent. Stukk.* bl. 3—14. VAN REYD, bl. 425—433. VAN METEREN, f. 450—455. GROTIUS, p. 387—397. LE PETIT, p. 762—775. CARNERO, p. 473—476. CAMPANA, III p. 180—184. BENTIVOGLIO, bl. 667—677. CHAPPUYS, *Hist. d. l. guerre de Flandre*, II p. 234—241. LA PISE, *Histoire d'Orange*, p. 679—689. *Les lauriers de Nassau*, p. 211—226. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 65—78, 256—264. J. BOSSCHA, *Neerl. heldend. te land*, I bl. 341—362.

[2] BOR, IV bl. 659. VAN REYD, bl. 435.

H. J. Scholten del.

J. F. C. Reckleben sculps.

MAURITS, NA DEN SLAG BIJ NIEUWPOORT

herhaaldelijk afgevaardigden naar de Staten-Generaal om er op aan te dringen dat MENDOZA in boeijen gesloten en als galeislaaf op een der roeischepen geplaatst zou worden, die men reeds gebouwd had om SPINOLA's galeijen beter in toom te kunnen houden. Ook kwam de weduwe van den graaf van *Falckenstein* te *'s Gravenhage*, om regt te vragen over den moord van haren echtgenoot. De Staten begrepen echter dat zij met voeg noch aan den eisch der laatste noch aan de klagten der eersten gehoor konden geven, doch wisten niettemin deze omstandigheden bij de Spaansche regering in het belang hunner onderdanen te doen gelden. Zij bedongen dat alle Nederlanders, die in de Spaansche rijken en koloniën gevangen zaten, tegen den admirant zouden worden uitgewisseld, en dat deze bovendien eene ton gouds als losprijs zou betalen. Omstreeks vierhonderd personen zagen op deze wijze hun vaderland terug, waarvan sommigen meer dan twintig, één zelfs zes en dertig jaren, aan de roeibanken der Spaansche galeijen geketend waren geweest. Op den 29sten Mei 1602 werd de admirant, na het vervullen dezer voorwaarden, weder op vrije voeten gesteld [1].

1600.

De admirant van *Arragon* wordt tegen al de gevangene Nederlanders uitgewisseld.

Gedurende de drie dagen rust, die na den slag bij *Nieuwpoort* aan het leger gegund werden, beraadslaagde prins MAURITS met de Staten en de voornaamste krijgsoversten, welken weg men thans behoorde in te slaan, om van de behaalde overwinning de beste partij te trekken. Sommigen rieden de rondom *Ostende* gelegene en nog door Spaansch krijgsvolk bezette schansen eerst in te nemen, opdat de bezetting dier vesting weder ongestoord in *Vlaanderen* zou kunnen brandschatten. De afgevaardigden van *Holland* en *Zeeland*, die zich verbeeldden dat de nederlaag der Spanjaarden de volvoering van hun oorspronkelijk plan veel gemakkelijker had gemaakt, drongen er echter op aan dat MAURITS terstond met het beleg van *Nieuwpoort* voortgaan, en na de vermeestering dier stad *Duinkerken* aantasten zou. Hoezeer de prins thans meer dan ooit aan den goeden uitslag eener onderneming twijfelde, welke voorzeker door ALBERTUS op alle wijzen zou bemoeijelijkt worden, gaf hij aan het verlangen zijner overheid toe, en voerde zijne troepen op den 6den Julij andermaal voor *Nieuwpoort*, na een garnizoen van drieduizend man binnen *Ostende* te hebben gelaten [2].

MAURITS trekt weder naar *Nieuwpoort.*

Intusschen was de luisterrijke overwinning, door de Staatsche wapenen behaald, ook in het buitenland bekend geworden, en had bepaaldelijk aan de hoven van *Frankrijk* en *Engeland* groote vreugde gewekt. ELIZABETH had reeds geruimen tijd bespeurd, dat de pogingen der aartshertogen, om met haar onderhandelingen aan te knoopen, veel minder uit de zucht voortsproten om met *Engeland* vrede te sluiten, dan wel uit de begeerte om de aan haar verpande steden magtig te worden en vooral om de Re-

De onderhandelingen tusschen *Engeland* en *Spanje* worden afgebroken.

[1] BOR, IV bl. 668—675. VAN REYD, bl. 445. VAN METEREN, f. 463 c. *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 298. Zie ook p. 309.

[2] BOR, IV bl. 654. VAN REYD, bl. 433. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 79.

1600. publiek door hare tusschenkomst te dwingen, insgelijks het oor aan hunne voorslagen te leenen. De slag bij *Nieuwpoort* gaf een nieuwen schok aan hare vredelievendheid. Niet slechts werd haar vertrouwen in de magt en het beleid der Staten daardoor aanmerkelijk versterkt; maar zij gevoelde tevens levendig hoe gevaarlijk het voor de rust en veiligheid van haar rijk zou wezen, wanneer de aartshertogen, ten gevolge eener voorwaardelijke onderwerping der Vereenigde Gewesten, over diergelijke geduchte strijdkrachten beschikken en, even snel als MAURITS in *Vlaanderen* was gevallen, een talrijk leger op hare kust ontschepen konden. Meer en meer overtuigd, dat het voor *Engeland* eene zeer slechte politiek zou zijn, de Republiek aan haar lot over te laten, behoefde ELIZABETH nog slechts een geringen stoot om geheel van den aangevangen vredehandel af te zien. Een twist tusschen de wederzijdsche gezanten over de vraag, of de voorzitting aan *Engeland* of aan *Spanje* toekwam, was voldoende om de onderhandelingen voor goed te doen afbreken [1].

Zamenkomst van afgevaardigden der noordelijke en zuidelijke *Nederlanden* te *Bergen-op-Zoom.*

Geen beteren uitslag had eene poging, door de staten der zuidelijke *Nederlanden* reeds vóór den Vlaamschen togt beproefd, om door regtstreeksche onderhandeling met de Vereenigde Gewesten den zoo vurig gewenschten vrede te treffen. Aan zijne in 1598 afgelegde belofte gedachtig [2], en vooral door behoefte aan geld gedrongen, dat tot bevrediging van het muitende krijgsvolk onmisbaar was, had ALBERTUS de algemeene staten der aan hem onderworpene provinciën tegen den 6den April bijeengeroepen. Onder de door hen ontboezemde wenschen bekleedde het verlangen naar verademing en rust, al ware het ook slechts door eenen wapenstilstand, andermaal eene voorname plaats; en hoewel de aartshertogen weinig hoop voedden op den goeden uitslag eener poging, die reeds zoo dikwerf op de onwrikbare standvastigheid van de regering der Vereenigde Gewesten was afgestuit, hadden zij volgaarne aan de vergadering der algemeene staten volmagt verleend, om met de Republiek onderhandelingen aan te knoopen. Omstreeks het midden van Junij vertrokken drie Belgische afgevaardigden naar *Antwerpen*, en verzochten van daar vrijgeleide, om zich naar *'s Gravenhage* te begeven. De Staten-Generaal weigerden echter hen in de Republiek toe te laten, op grond dat de algemeene staten der zuidelijke *Nederlanden* onbevoegd waren zonder voorkennis en medewerking der aartshertogen te onderhandelen. Door dit antwoord geenszins afgeschrikt, herhaalden de Belgische afgevaardigden hun verzoek, met overlegging van den geloofsbrief, waarbij hun vergund werd met de Vereenigde Gewesten over de voorwaar-

---

[1] GACHARD, *Etats généraux de* 1600, p. XIX—XXXII. BOR, IV bl. 661—668. VAN REYD, bl. 434. GROTIUS, p. 386. *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 188—192, 203, 208—214, 227, 254, 255, 267, 271, 272, 276—280, 286, 290, 296, 317.

[2] Hiervoor, bl. 70.

den van den vrede in overleg te treden. De Staten-Generaal ontvingen deze tweede missive te *Ostende*. Juist had de slag van *Nieuwpoort*, naar zij meenden, hen eene belangrijke schrede nader tot hun doel gebragt, en de gelegenheid scheen thans bij uitstek gunstig om de staten der zuidelijke *Nederlanden* tot gewapenden opstand te bewegen. Het verlangde vrijgeleide werd derhalve toegestaan, en *Bergen-op-Zoom* als de plaats der onderhandelingen aangewezen. Op den 21sten Julij hielden de wederzijdsche afgevaardigden aldaar eene zamenkomst, waarop OLDENBARNEVELT, die van de staatsche zijde het woord voerde, zijn leedwezen te kennen gaf, dat de Belgen van den afstand der zuidelijke *Nederlanden* aan de infante ISABELLA geen gebruik hadden gemaakt, om de inhuldiging der nieuwe souvereine te weigeren, zoolang de Spaansche troepen niet verwijderd en de aloude privilegiën hersteld waren. Thans bood zich echter andermaal eene schoone gelegenheid aan, om de verlorene vrijheid te herwinnen, nu de Spaansche krijgsmagt grootendeels vernield en een zegevierend Staatsch leger in de nabijheid was, gereed om den krachtigsten bijstand te verleenen [1]. De Belgische afgevaardigden weigerden echter standvastig aan diergelijke voorstellen het oor te leenen en verlangden alleen te vernemen, of de Vereenigde Gewesten genegen zouden zijn over den vrede te onderhandelen, daar zij alleen langs dezen weg een einde aan de rampen konden zien, die de langdurige krijg zoowel over de noordelijke als over de zuidelijke *Nederlanden* had uitgestort. Daar de Staatsche afgevaardigden zich hieromtrent niet verklaren wilden, en alleen beloofden aan de Staten-Generaal van dit voorstel verslag te doen, nam de bijeenkomst nog denzelfden dag een einde. Meer dan ooit was het gebleken, dat de regering der Republiek nimmer in een verdrag zou toestemmen, waarbij haar geen volkomene onafhankelijkheid van *Spanje* verzekerd werd, en tevens dat van de staten der zuidelijke *Nederlanden* geen poging tot afschudding van het vreemde juk meer te verwachten was [2]. 1600.

Op den 6den Julij voor *Nieuwpoort* gekomen, had MAURITS terstond met het openen der loopgraven eenen aanvang gemaakt. Hij zag echter spoedig in, dat het hem niet wel mogelijk zou zijn alle toegangen tot de stad voldoende te sluiten, terwijl onophoudelijke stortregens bovendien den arbeid zijner schansgravers grootelijks belemmerden en bijkans onmogelijk maakten. Reeds den 8sten Julij zond hij JUSTINUS van *Nassau* naar

MAURITS ziet van de belegering van *Nieuwpoort* af.

[1] GACHARD, *Etats généraux de* 1600, p. XCVII (brief van den markies DE HAVRÉ, die de bijeenkomst bijwoonde): »Bernefelt portoyt la responce pour tous, et estoyt anflé d'orgueuil, et donnoyt trop à cognoistre qu'ilz n'estoyent intencionez de subyr jurisdiction, ains tendre du tout à se maintenyr en forme de républicque, ou bien se maintenir soubz ung cheff, en se réservant tousjours en commun la plus grande authorité et pouvoyr."

[2] BOR, IV bl. 655. GROTIUS, p. 401. GACHARD, t. a. p. p. LXXXVI—XCVIII, CXXXVI—CLI, 757—782.

1600. *Ostende*, om de Staten-Generaal met de zwarigheden, die hij ontmoette, bekend te maken. Deze achtten de zaak gewigtig genoeg, om zelven in de legerplaats te komen, en drongen er op aan dat de prins althans door een hevig en onafgebroken kanonvuur beproeven zou bres te schieten, ten einde de stad tot de overgave te dwingen of stormenderhand te veroveren. MAURITS, die eene diergelijke poging voor eene dwaasheid hield, verklaarde echter dat hij het geschut niet zou laten ontschepen, voordat hij de noodige verschansingen volkomen in orde had. Ten slotte lieten de Staten het gansche beleid aan zijne wijsheid over, terwijl de prins van zijnen kant beloofde, dat hij de belegering met al zijn vermogen zou bevorderen [1]. Daar de regen echter aanhield en de bezetting van *Nieuwpoort*, zonder dat de Staatschen het konden verhinderen, tot drieduizend man werd aangevuld, gaf hij weldra de hoop op, om in zijne onderneming te slagen. De aartshertog ALBERTUS, wien de nederlaag bij *Nieuwpoort* tot verdubbelde inspanning van alle krachten had opgewekt, had de overblijfselen zijner verstrooide troepen weder vereenigd, nieuwe soldaten aangeworven en andermaal een leger bijeengebragt, waarmede hij de bezettingen der rondom *Ostende* gelegene schansen versterkte, terwijl de hoofdmagt te *Dixmuiden*, op een uur afstands van *Nieuwpoort*, gelegerd werd. Door de herhaalde uitvallen van een talrijk garnizoen gekweld en met eenen aanval der Spaansche krijgsmagt bedreigd, die welligt andermaal den weg naar *Ostende* bezetten, en daardoor niet slechts den terugweg afsnijden maar ook den toevoer van den reeds zeer schaarschen leeftogt nog meer belemmeren zou, besloot MAURITS het beleg op te breken. Daar hij echter wenschte dat de Staten-Generaal zijne handelwijze zouden goedkeuren, begaf hij zich den 16den Julij naar *Ostende*, om hun zijn voornemen mede te deelen. Hij vond hen reeds ingescheept en op het punt, naar *Holland* te vertrekken. Op zijn verzoek kwam OLDENBARNEVELT met eenige andere heeren weder aan land, waarop de prins hun de redenen ontvouwde, waarom hij het gevaarlijk achtte langer met het leger voor *Nieuwpoort* te blijven. De Staten verklaarden met zijn besluit genoegen te nemen en wenschten hem voorspoed op zijn plan, om de nabij *Ostende* gelegene sterkten achtereenvolgens aan te tasten [2].

Het Staatsche leger wordt naar *Zeeland* ingescheept.

Reeds den 18den Julij sloeg MAURITS zich voor de schans *Isabella* neder. Het vijandelijke leger was hem echter op den voet gevolgd, en nam terstond in de nabijheid eene

---

[1] Het schijnt dat MAURITS niet weinig had doen gelden, dat het voor hem weinig eervol zou zijn, na zulk eene hevige kanonnade onverrigter zake af te trekken, daar de Staten er herhaaldelijk op aandrongen, dat hij alleen 's lands welzijn in het oog zou houden, »zonder te letten op reputatie of disreputatie." VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 270 vv.

[2] BOR, IV bl. 654. VAN REYD, bl. 433. CARNERO, p. 476. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 79—82, 265—278.

stelling in, welke den prins belette de schans geheel in te sluiten. Deze liet thans alle hoop varen, om op *Vlaanderen's* grondgebied eenig gewigtig voordeel te behalen en besloot zijne troepen in te schepen en naar *Zeeland* terug te keeren. De Staten-Generaal, die geenszins verwacht hadden dat hunne grootsche en kostbare onderneming zoo weinig vrucht zou dragen, gaven hem in bedenking om voor zijn vertrek eenen aanslag op *Hulst* of *Sluis* te beproeven of althans te trachten de galeijen van SPINOLA magtig te worden, die in de haven der laatstgenoemde stad gelegen waren. Te gelijker tijd schreven zij aan de Staten van *Zeeland*, die daarbij het meeste belang hadden, met verzoek dit voorstel met al hun vermogen bij den prins te ondersteunen. Ook FRANCIS VERE deelde in het gevoelen, dat de Staatschen niet zonder oneer het veld verlaten zouden, wanneer zij nu reeds van alle verdere ondernemingen afzagen, en gaf den raad om tot versterking van het leger eenige hulptroepen aan koningin ELIZABETH te vragen. MAURITS was echter niet van zijn standpunt af te brengen. Hij achtte het ondoenlijk te midden van het vijandelijke land eenen aanslag te beproeven of eene belegering te ondernemen, terwijl alle nabijgelegene vestingen door de zorgen der aartshertogen uitmuntend versterkt waren en bovendien een talrijk leger de bewegingen der Staatschen naauwlettend gadesloeg. Na voor het herstel en de verbetering van *Ostende's* vestingwerken zorg gedragen en een voldoend garnizoen achtergelaten te hebben, liet de prins zijne troepen in het laatst van Julij inschepen. De ruiterij werd naar *Bergen-op-Zoom*, *Breda*, *Steenbergen* en *Heusden* overgebragt, ten einde bij de hand te zijn, indien men later nog eenen inval in *Braband* wilde doen. Met het voetvolk ging MAURITS zelf op den eersten Augustus naar *Middelburg* onder zeil. Gedurende den overtogt geraakte hij in groot gevaar. In de nabijheid van *Sluis* gekomen, werden de schepen door eene windstilte overvallen, welke hun het vermogen benam om zich te bewegen en elkander te hulp te komen. De Spaansche galeijen kwamen terstond uit haren schuilhoek te voorschijn, en zouden op 'sprinsen jagt zijn aangevallen, indien eene plotseling losbarstende donderbui de Staatsche zeilen niet op nieuw had doen zwellen. Nu keerde de kans en hadden de galeijen de grootste moeite aan de vervolging der Staatsche oorlogschepen, waaraan MAURITS zelf deel nam, te ontsnappen. Behouden te *Middelburg* aangekomen, legde de prins zijne troepen in de naastbijgelegene steden van *Holland*, *Zeeland* en *Braband* in garnizoen, en vertrok naar *'s Gravenhage*, om met de Staten over den verderen loop der krijgsverrigtingen te beraadslagen [1]. 1600.

Verschil van gevoelen tusschen MAURITS en de Staten.

De gevoelens liepen echter hierbij wijd uiteen. MAURITS kwam op zijn oorspronkelijk voorstel terug, om eene of andere op de grenzen gelegene stad te belegeren. De Sta-

---

[1] BOR, IV bl. 658. VAN METEREN, f. 456. CARNERO, p. 480. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 82, 278–286.

1600. ten, wier schatkist door den Vlaamschen togt was uitgeput [1], verklaarden dat eene diergelijke onderneming hunne krachten te boven ging. Zij verlangden dat de prins het leger op het eiland *Cadsand* overbrengen, en aldaar een fort maken zou, waardoor de Spaansche galeijen belet zouden worden *Sluis* te verlaten. Tegen dit plan werden echter door MAURITS gewigtige bedenkingen ingebragt. Hij meende dat het fort niet meer voor den winter gereed zou kunnen zijn, en zich daarna bezwaarlijk tegen des vijands geweld zou kunnen staande houden. Hij achtte het gevaarlijk de Staatsche troepen op zulk een afgelegen punt, waar zij bovendien waarschijnlijk werkeloos zouden blijven liggen, bijeen te brengen, en den vijand daardoor de gelegenheid te geven om zelf op een ander punt eenigen aanslag te ondernemen. Ook wanneer men er in slaagde, op *Cadsand* eene voldoende sterkte te stichten, dan zou, naar zijn gevoelen, de haven van *Sluis* toch niet gesloten en het beoogde doel dus niet bereikt zijn. Hoezeer de Staten er met den meesten ernst op aandrongen, dat de prins, op welke wijze ook, ten minste eene poging zou aanwenden om de Spaansche galeijen, die den handel zooveel afbreuk deden, te bemagtigen of te vernietigen, volhardde hij in zijne meening, dat de magt en de stelling der Spanjaarden een diergelijken aanslag onuitvoerbaar maakten. De aartshertog had zijne krijgsmagt bij *Hulst* gelegerd, en aldaar eene schipbrug over de *Schelde* geslagen, ten einde elk bedreigd punt terstond te hulp te kunnen snellen. Alleen door eene belegering volgens al de regelen der kunst en met al de daarvoor vereischte hulpmiddelen achtte MAURITS het mogelijk den vijand eenig belangrijk punt te ontwringen. Ten laatste stelden de Staten voor, dat hij althans, voordat het grootste gedeelte der troepen werd afgedankt, eenen togt in *Braband* ondernemen zou, om het platte land te brandschatten en te verwoesten. Doch het gevaar, waarin het Staatsche leger nog onlangs had verkeerd, door zich op vijandelijk grondgebied te begeven, toen men op goede gronden meende dat de aartshertog buiten staat was den inval krachtdadig te keer te gaan, maakte den prins ongezind andermaal de zuidelijke *Nederlanden* binnen te trekken, nu men aldaar zijne bewegingen in het oog hield en gereed was hem met eene aanzienlijke krijgsmagt het hoofd te bieden. Onder deze geschillen verliepen de zomer en de herfst, zonder dat door den prins eenige nieuwe aanslag werd ondernomen. Ook de aartshertog, niet minder dan de Staten door geldgebrek gekweld, vergenoegde zich *Ostende* op nieuw

De zomer en herfst verloopen zonder nieuwe ondernemingen.

[1] Zie o. a. VAN REYD, bl. 435, over de ongewone middelen, die te baat werden genomen, om in de dringende behoefte aan geld te voorzien. Twee kapiteins, die meer soldaten op de monsterrol hadden gezet, dan zij werkelijk in dienst hadden, werden gecasseerd, niettegenstaande men omtrent diergelijke zeer gewone bedriegerijen tot nog toe steeds oogluiking gebruikt had. Een oorlogschip werd naar *Zwartsluis* gezonden, om *Zwol* door het sluiten van den handel te dwingen, zijn aandeel in de algemeene lasten op te brengen. Men was zeer bevreesd dat onder het slecht betaalde bootsvolk een opstand zou uitbreken.

van alle zijden in te sluiten en de noordelijke grenzen van *Vlaanderen* en *Braband* te bewaken [1]. 1600.

Op deze wijze eindigde de vermaarde veldtogt van het jaar 1600, die met zulke schitterende uitzigten geopend was. De eer der overwinning bij *Nieuwpoort*, de eenige vrucht der kostbare onderneming, werd door den overhaasten aftogt bijkans in de schaduw gesteld. Een voor een waren al de gevolgen, die de verbeelding der Staten aan den Vlaamschen togt had vastgeknoopt, in rook verdwenen. De snelle en doeltreffende maatregelen der aartshertogen hadden *Nieuwpoort* en *Duinkerken* gered. Verre van aan eenen opstand te denken, hadden de Staten der zuidelijke *Nederlanden* integendeel hunne vorsten door ruime bijdragen in hunne pogingen tot afkeering van den vijand krachtdadig bijgestaan. Wel had HENDRIK IV inderdaad de wapenen tegen den hertog van *Savoije* opgevat; doch de Spaansche stadhouder van *Milaan*, de graaf DE FUENTES, weigerde den laatsten hulptroepen te zenden, zoodat door tusschenkomst van den paus eerlang een verdrag tot stand kwam, hetwelk den vrede tusschen *Spanje* en *Frankrijk* oogenschijnlijk bevestigde [2]. In plaats van de oogmerken der Staten te bevorderen, had deze twist juist gestrekt, om hun nieuwe moeijelijkheden te berokkenen; want het vooruitzigt van eenen inval der Franschen in het noorden van *Italië* had FILIPS III genoopt tot bescherming zijner bezittingen in dat schiereiland troepen derwaarts te zenden, die thans op verzoek van den aartshertog gereed stonden den weg naar de zuidelijke *Nederlanden* in te slaan. Te gelijker tijd werden in *Spanje* vijfduizend man bestemd, om tot aanvulling van het leger der aartshertogen over zee derwaarts te vertrekken. Niet slechts moest de Vlaamsche togt derhalve als eene mislukte onderneming beschouwd worden, waarvoor men te vergeefs zooveel bloed en schatten had verspild: maar de vijand was daardoor tevens tot buitengewone inspanning opgewekt en scheen thans gereed met vernieuwden moed en verdubbelde krachten den strijd te hervatten [3].

Teleurstelling der Staten over den uitslag van den Vlaamschen togt.

Het kan niet bevreemden dat de Staten, inzonderheid die van *Holland*, van welke het plan tot den Vlaamschen togt was uitgegaan, zeer geneigd waren deze groote en grievende teleurstelling aan den prins te wijten, wiens onbuigzaamheid de oorzaak scheen te zijn, dat men van de behaalde zegepraal volstrekt geen partij had kunnen trekken. Inderdaad was MAURITS' handelwijze van dien aard, dat zij wel ongunstige vermoedens moest opwekken, hetzij ten opzigte zijner bekwaamheid, hetzij ten opzigte van zijnen goeden wil. Meer dan ooit hadden zijne veldheerstalenten in den slag bij

Die uitslag wordt door sommigen aan den prins geweten.

[1] VAN REYD, bl. 433, 434. VAN DER KEMP, t. a. p. bl. 84, 287—296. *Lettres de* BUZANVAL, (*Cod. Dipl.*) p. 295.

[2] VAN REYD, bl. 434. Vgl. SCHLOSSER's *Weltgeschichte*, XIV s. 24—26.

[3] VAN REYD, bl. 440.

1600. *Nieuwpoort* uitgeblonken. Voor hen, die het er voor hielden, dat hij de gunstige gelegenheid om den vijand, wiens leger hij verslagen had, afbreuk te doen, had verzuimd, bleef derhalve niets over dan de twijfel aan zijne gezindheid om de Staten ook dan nog te dienen, wanneer hunne inzigten van de zijne verschilden. Wel had het slechte weder den voortgang zijner aanvalswerken tegen *Nieuwpoort* vertraagd en was de vijand er in geslaagd een talrijk garnizoen binnen die vesting en eene nieuwe krijgsmagt te velde te brengen: doch men was niet vergeten dat de prins in 1592 in het gezigt van een vijandelijk leger het sterke *Coevorden* had bemagtigd [1], en dat de regenvlagen, waarmede hij bijkans bij elke belegering te worstelen had, den loop zijner veroveringen nimmer hadden gestuit. Wel had de aartshertog met bewonderenswaardigen ijver en beleid de beste maatregelen genomen, om zijn grondgebied voor verdere aanranding te beveiligen: maar de snelle aftogt van het zegevierende leger, dat na eene nederlaag naauwelijks met meer overhaasting naar *Ostende* en van daar naar *Holland* de wijk had kunnen nemen, wekten zelfs de verbazing en ergernis van HENDRIK IV, die aan den Nederlandschen gezant FRANCOIS VAN AERSSEN verklaarde, daarvoor geen redenen van verschooning aan te nemen [2]. Later was het leger, hoewel nog krachtig genoeg en behoorlijk toegerust, werkeloos gebleven, niettegenstaande de Staten den prins drongen om althans eenigen aanslag te ondernemen, waarvan het land voordeel kon trekken [3]. MAURITS had alle voorstellen, als doelloos of gevaarlijk, afgekeurd, die niet de belegering eener vijandelijke vesting ten doel hadden, en het scheen op hem weinig indruk te hebben gemaakt, dat de Staten-Generaal eene bijzondere zitting hadden besteed om hem volkomen met den staat der geldmiddelen bekend te maken en daardoor de wenschelijkheid van min kostbare ondernemingen te doen inzien [4]. Klaarblijkelijk bestond er bij MAURITS een vast voornemen, om thans niet andermaal aan der Staten verlangen, dat hij onuitvoerbaar achtte, toe te geven. De Staten moesten daarentegen door een diergelijken tegenstand van den prins teleurgesteld en gegriefd worden. Geen

---

[1] Hiervoor, D. III St. I bl. 456.

[2] *Lettres de* BUZANVAL, (*Cod. Dipl.*), p. 260.

[3] VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 86, beweert dat de Staten verklaarden »geen geld meer over te hebben tot de ondernemingen, door MAURITS voorgeslagen, maar slechts tot zoodanigen, wier onuitvoerlijkheid naauwelijks te ontkennen was." Hiermede is echter in lijnregten strijd, hetgeen wij lezen in de Resolutiën der Staten-Generaal v. 5 October 1600 (bij denzelfden, bl. 244): »Is goedgevonden, alhoewel het land zeer bezwaard is, in geval Z. Exc. iets zoude weten bij de hand te nemen tot afbreuk des vijands, dat den lande voordeelig zoude zijn en strekken tot verlichting van de oorlogslasten, dat Z. Exc. 't zelve bij de hand zal mogen nemen en in 't werk stellen tot kosten van de Generaliteit."

[4] VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 293—295.

wonder voorzeker, dat weldra allerlei geruchten omtrent hevige twisten tusschen den prins en de Staten door het land verspreid werden en tot in *Engeland* en *Schotland* doordrongen. ELIZABETH achtte het zelfs noodig beide partijen, door tusschenkomst van den Nederlandschen gezant NOËL DE CARON tot eensgezindheid aan te manen [1]. De Staten-Generaal gingen in hun antwoord deze aangelegenheid met stilzwijgen voorbij, en de oneenigheid, van welken aard zij geweest mogt zijn, openbaarde zich niet verder naar buiten. Niettemin schijnt het buiten allen twijfel dat de kiem der latere verwijdering tusschen MAURITS en OLDENBARNEVELT in het verschil van gevoelen gezocht moet worden, hetwelk destijds over de wijze van oorlogvoeren tusschen beiden is ontstaan. Voor het eerst openbaarden zich thans de noodlottige gevolgen der valsche verhouding, waarin de stadhouder, voormaals als plaatsvervanger van den vorst verre boven de Staten verheven, door den loop der omwenteling tot hen geplaatst was.

1600.

Geruchten omtrent hevige twisten tusschen MAURITS en de Staten.

Zestien jaren waren voorbij gegaan sedert MAURITS, na den dood van zijnen onvergetelijken vader, door de Staten van de hoogeschool te *Leiden* werd afgeroepen, om als hoofd van den Raad van State een werkzaam aandeel aan het bestuur van 's lands aangelegenheden te nemen. Sints dien tijd was hij met rassche schreden in eer en aanzien geklommen. Vijf provinciën hadden hem achtereenvolgens de stadhouderlijke waardigheid opgedragen, het opperbevel over de land- en zeemagt was hem toevertrouwd, en de schitterende reeks van veroveringen en zegepralen, waardoor hij de Spanjaarden allengskens van het grondgebied der Republiek had verdreven, hadden niet slechts zijnen roem als veldheer ook in het buitenland gevestigd, maar vooral de burgers der Vereenigde Gewesten met bewondering en liefde voor den prins vervuld, die zijn bloed met zooveel onverschrokkenheid voor hunne vrijheid en veiligheid op het spel zette. Hoe meer echter zijn aanzien toenam, des te meer moest de tegenstelling tusschen de uiterlijke eer, die hem ten deele viel, en de geringe magt, die hij in vergelijking met de voormalige stadhouders bezat, aan ieder in het oog vallen. Uit een doorluchtig vorstenhuis gesproten, door den bloem van *Frankrijk's* en *Duitschland's* adel omringd, door zijne veelzijdige inkomsten tot het voeren van eene hofhouding in staat gesteld, nam hij in de Republiek eenen rang in, welke geen ander burger, geen ander staatslid, hoe aanzienlijk en vermogend, kon bereiken. Doch hoezeer in schijn aan een vorst gelijk, was hij in werkelijkheid slechts de eerste ambtenaar en dus insgelijks een dienaar der Staten, op wie de souvereiniteit na de afzwering van den wettigen landsheer was overgegaan. Het schijnt niet dat MAURITS in de eerste jaren van zijn openbaren loopbaan deze tegenstelling gevoeld of zich althans daarover geërgerd heeft. Zich geheel toewijdende aan de gewigtige taak, die hem als opperbevelhebber

Verhouding van MAURITS als stadhouder tot de Staten.

[1] BOR, IV bl. 665—668. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 296 (245.)

1600. over de krijgsmagt der Staten was opgedragen, had hij het staatsbestuur volgaarne aan hen overgelaten [1]. Doch zou men met grond kunnen betwijfelen, dat de gedachte aan een hoogeren rang nu en dan bij hem opkwam en, welligt door de inblazingen van vrienden en vleijers, meer en meer ingang vond? Hij was in het bezit der bezegelde akte, waarbij aan zijnen vader het grafelijke gezag over *Holland* was opgedragen. Voorzeker droeg hij insgelijks kennis van het ontwerp der voorwaarden, onder welke WILLEM I, indien hij was blijven leven, gehuldigd zou zijn geworden, en waarin de Staten hadden aangenomen na diens overlijden een zijner zonen naar hunne keuze tot zijnen opvolger te benoemen [2]. De stoet van Fransche en Duitsche edellieden, die MAURITS omringde, en aan een bijkans onbeperkt vorstelijk gezag gewoon was, werkte gewis niet mede om hem op den duur tevredenheid met zijne ondergeschikte betrekking in te boezemen. Republikeinsche staatsinstellingen waren destijds in de naburige landen weinig bekend en nog minder geacht. In vreemde werelddeelen waren zij zoo ongewoon, dat de Staten het noodig achtten de aanbevelingsbrieven, die zij aan de koopvaardijschepen naar *Oost-Indië* medegaven, van MAURITS als het hoofd van den staat te doen uitgaan [3]; en deze maatregel was voorzeker niet geschikt om het denkbeeld aan die waardigheid uit 's prinsen gedachten te verbannen. De slag bij *Nieuwpoort* gaf daaraan een nieuw en krachtig voedsel. Het gevaar, waarin het gansche leger kort na de ontscheping had verkeerd, zou niet mogelijk zijn geweest, indien MAURITS' bezwaren meer bij de Staten gegolden hadden, en de prins hield zich voorzeker overtuigd dat de onbeteekenende uitslag van den veldtogt alleen te wijten was aan hunne verkeerde inzigten en hunnen onwil, om hem tot eene belegering in staat te stellen. De meening van den Franschen gezant DE BUZANVAL, dat het Staatsche leger veel meer zou hebben uitgerigt, indien MAURITS, in plaats van een dienaar der Staten te zijn, zelf koning was geweest [4], werd ongetwijfeld door velen gedeeld.

Invloed van den prins in *Zeeland*.

Van dien tijd af begonnen in *Zeeland* en *Gelderland* stemmen gehoord te worden, die op verheffing van den prins tot de souvereine waardigheid aandrongen. Als markies van *Vere* en *Vlissingen* had MAURITS in het eerstgenoemde gewest een grooten invloed, die nog aanmerkelijk vermeerderd was, sedert hij het regt had verkregen, om als Eerste Edele [5] den Zeeuwschen adel in de vergadering der

---

[1] Vgl. hiervoor, D. III St. I bl. 430—434.

[2] Hiervoor, D. III St. I bl. 85, 90 N°. 49.

[3] Zie o. a. *Resol. v. Holland*, 1594, bl. 333.

[4] *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 312: »Je vous avoue que a bataille de Nieuport a fait paroitre la force des Archiducs; mais si un Roy se fust trouvé en posture pour recueillir lors et profiter de telle ruine, l'échec eut bien esté plus grand."

[5] Hiervoor, D. II St. VI bl. 486.

Staten te vertegenwoordigen. Tijdens keizer KAREL V had de markies van *Vere* en *Vlissingen* inderdaad deze waardigheid bekleed; doch toen na diens dood zijn met schulden bezwaarde en verworpene boedel door de schuldeischers was in beslag genomen, had prins WILLEM I in 1562 voor zijnen oudsten zoon FILIPS WILLEM, die als heer van *St. Maartensdijk* in rang op den markies volgde, op het regt van Eerste Edele aanspraak gemaakt. Daarentegen had koning FILIPS het markgraafschap gekocht, doch ten gevolge der spoedig daarop gevolgde onlusten weinig gelegenheid gehad, om zijn beter regt tegenover prins WILLEM te handhaven. Reeds in 1577 was de laatste, als vader en voogd van zijnen zoon FILIPS WILLEM, door de Staten vaa *Zeeland* in zijn regt bevestigd, hetwelk boven alle bedenking verheven werd, toen hij in 1581, na de afzwering van FILIPS, op zijne beurt door koop eigenaar van het markgraafschap geworden was. Sedert 1579 had hij zich op de Staten-vergaderingen door PIETER DE RIJKE laten vertegenwoordigen, die in 1586 een nieuwen lastbrief van MAURITS ontvangen had. Toen DE RIJKE tien jaren later overleed, benoemde de prins zijnen hofmeester JACOB DE MALDERÉE in diens plaats. De graaf van *Hohenlo* kwam hiertegen in verzet, daar hij als bewindvoerder der goederen van zijnen behuwdbroeder FILIPS WILLEM, heer van *St. Maartensdijk*, op het regt aanspraak maakte om den gemagtigde van den Eersten Edele te benoemen. De Staten van *Zeeland* beslisten het geschil echter ten gunste van MAURITS, die daardoor een gewigtig aandeel in de regering van dat gewest verkreeg, hetwelk te grooter was, daar de hem toebehoorende en zeer verknochte steden *Vere* en *Vlissingen* sedert 1574 tot de stemhebbende steden behoorden, wier afgevaardigden geregeld ter Staten-vergadering beschreven werden [1]. 1600.

Stemming van *Gelderland* ten opzigte van den prins.

Het was niet onnatuurlijk, dat in *Gelderland*, meer dan in eenig ander gewest, de monarchale regeringsvormen, die met de afzwering van koning FILIPS voor republikeinsche instellingen hadden plaats gemaakt, door velen werden teruggewenscht. De ridderschap maakte aldaar het eerste lid der Staten uit en had eene groote mate van magt en aanzien behouden. Voortdurend met den naburigen Duitschen adel in aanraking, moest het gevoel van weerzin tegen de klimmende magt der burgerlijke regenten, hetwelk de geest des tijds medebragt, bij haar inzonderheid levendig blijven [2]. Na den Vlaamschen

[1] VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 15—17, 147—152. Vgl. KOK, *Vaderlandsch Woordenboek*, in voce *Zeeland*. De overige stemhebbende steden waren *Middelburg*, *Zierikzee*, *Goes* en *Tholen*.

[2] Belangrijk is in dit opzigt het berigt aan de Staten van Doornik en het Doorniksche, door hunnen afgevaardigde bij de onderhandelingen te Bergen-op-Zoom: »Le comte Benting nous a déclairé qu'ilz ont mis en délibération de se cantonner, et ne vouloir traicter que, préalablement, il fust arresté entre eux de ne point reconnoistre de prince souverain: ce que les Gheldrois ont contredit, par une raison que après l'abjuration du prince, le peuple se vouldroit mectre aussi

1600. togt begon dit gevoel zich allengskens in meer bepaalde vormen te openbaren. Gelijk in *Zeeland* door velen voor de verheffing van MAURITS tot de grafelijke waardigheid geijverd werd, zoo openbaarde zich in *Gelderland* de wensch, om hem tot hertog van dat gewest verheven te zien [1].

Gevoelen der Hollandsche staatslieden, ten opzigte der souvereiniteit van den prins.

In *Holland*, waar de republikeinsche regeringsvorm vaster dan elders gevestigd was en de stedelijke vroedschappen er voortdurend naar streefden hare magt, ook ten koste van de eenheid en klem des bestuurs, uit te breiden, moest dit verlangen aan velen onaangenaam zijn, daar men teregt begreep, dat het voornaamste gewest niet achter kon blijven, als *Zeeland* en *Gelderland* voorgingen [2]. Hoe beperkend ook de voorwaarden waren, waaronder prins WILLEM I, indien hij was blijven leven, als graaf zou gehuldigd zijn: de Staten, wier vergadering thans met souvereine waardigheid bekleed was, zouden in gezag en aanzien aanmerkelijk verliezen, wanneer MAURITS de plaats innam, die voor zijnen vader was bestemd geweest. Ook liep *Holland* gevaar zijne overwegende stem in de Staten-Generaal en de leiding der algemeene aangelegenheden te verliezen, wanneer de prins, achtereenvolgens door de onderscheidene gewesten tot souverein aangenomen, zich minder om de bijzondere regten en belangen van één gewest dan om het algemeene welzijn van den staat zou behoeven te bekommeren. Deze laatste bedenking moest te zwaarder wegen, naarmate er reden was om te vermoeden, dat, bepaaldelijk met het oog op de vermindering van *Holland's* overwigt, in *Zeeland* op MAURITS verheffing werd aangedrongen [3].

Pogingen, om hem tot souverein te verheffen.

Reeds in 1601 en 1602 grepen er gebeurtenissen plaats, die zoowel de begeerte van den prins naar souvereine magt als de ongeneigdheid der Hollandsche staatslieden, om hem die te verleenen, te kennen gaven. Op den 21sten Mei 1601 vervoegde MAURITS zich tot de Staten van *Holland*, ten einde hun gevoelen te vernemen of het hem vrij zou staan «tot sijnen koste en pericule met sijn Hulperen jegens de Spagnaars en haare Adherenten, en op Landen niet neutraal weesende, oorlog te voeren, Plaatsen te veroveren, en deselve in souverainiteit sonder iemands tegenseggen te behouden en besetten [4]." De afgevaardigden der steden achtten zich onbevoegd, daarover te be-

---

au-dessus de la noblesse, et que les princes voisins, pour le scandal qui en réussiroit à leurs subjectz, ne souffriroyent un tel establissement de nouvelle républicque, avec émancipation de l'obéissance du prince." GACHARD, *Etats généraux d.* 1600, p. 328.

[1] Zie *Naleezingen* op WAGENAAR, I bl. 317, 324. *Verhooren van* OLDENBARNEVELT (uitgegeven door het Historisch genootschap te Utrecht, 1850) bl. 214 N°. 13.

[2] Volgens OLDENBARNEVELT, in de *Naleezingen* op WAGENAAR, I bl. 320.

[3] VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 100, 390 (297).

[4] *Resol. v. Holland*, 1601, bl. 237. De prins vroeg tegelijkertijd »of men sijn Excell. soud

raadslagen, zonder eerst hunne lastgevers geraadpleegd te hebben; en het blijkt niet 1600.
dat in deze zaak een nader besluit is gevallen. Op den 15den Maart 1602 kwamen eenige voorname Hollandsche regenten op verzoek van OLDENBARNEVELT ten zijnen huize bijeen. De advokaat deelde hun mede, dat zoowel de pensionaris van *Zeeland* JOHAN VAN DER WERCKE als DE MALDERÉE hem hadden voorgehouden, dat men, om tot eene betere regering te komen, aan zijne excellentie de grafelijke waardigheid behoorde op te dragen. Hij achtte het onwaarschijnlijk dat beiden zich in dier voege zouden hebben uitgelaten, indien er niet eenig plan bestond om de Staten van *Zeeland* daartoe te bewegen, hetgeen zijns inziens niet moeijelijk zou zijn, daar *Vere* en *Vlissingen* den prins toebehoorden, *Tholen* van DE MALDERÉE afhankelijk was, en te *Middelburg*, van waar men de meeste tegenkanting verwachten kon, waarschijnlijk met dit doel de hekken verhangen waren [1]. Na voorts de groote verdiensten, zoowel van WILLEM I als van MAURITS, aan de aanwezigen herinnerd te hebben, onderwierp hij de zaak aan hun oordeel. De meesten verklaarden, dat zij het voor den prins, onder de tegenwoordige omstandigheden, geenszins raadzaam achtten het grafelijke gezag te aanvaarden. Niet slechts zou de schuldenlast, waaronder het land gebukt ging, daardoor voor zijne rekening komen, zonder dat er eenige hoop was dien vooreerst te zien afnemen, maar de vijand zou ook te meer naar zijn leven staan, gelijk uit het voorbeeld van zijnen vader gebleken was. Ook achtte men het niet geoorloofd zonder voorkennis van ELIZABETH tot zulk eene verandering in den regeringsvorm over te gaan [2], en vreesde bovendien den koning van *Frankrijk* te

willen consenteeren alleen tusschen de Cape Verde en de Cape Bone Esperance Peper en Gengber, wit en swart, te moogen doen haalen." De steden verklaarden daarin groot bezwaar te zien en de latere oprigting der O. I. Compagnie deed dit verzoek van zelf vervallen. Daarentegen stonden de Staten-Generaal den 1sten April 1602 aan MAURITS één tiende toe van al den buit, die aan deze zijde van den Kreeftskeerkring behaald zou worden, en één dertigste van den overigen buit. Vgl. VAN WIJN op WAGENAAR, IX bl. 48—50. Hieruit blijkt de onjuistheid der, overigens geheel ongestaafde, opmerking van den op dit punt zeer partijdigen VAN REYD, bl. 411; dat het »onraetsaem wert geacht, die hoofden al te rijck te maken — —, om dat quade Regenten dickwils misbruycken hare macht tegens die Vrijheyt, 't welck die goede mede misgelden moeten." Deze plaats bewijst overigens, dat er in *Nederland* inderdaad nog bij velen vrees voor despotisme, zelfs van den kant der Nassausche helden, bestond.

[1] Dit doelt waarschijnlijk op de jaarlijksche verandering der regering, waarbij prinsgezinden in het bestuur gebragt konden zijn.

[2] Aan hare toestemming kon echter bezwaarlijk getwijfeld worden, daar zij in 1599 door tusschenkomst van NOËL DE CARON aan de Staten-Generaal had verklaard, dat zij volgaarne zien zoude dat prins MAURITS door hen tot souverein verkozen werd, veel liever althans dan dat zij zich, uit behoefte aan eenen vorst, aan den koning van *Frankrijk* onderwierpen. VAN REYD, bl. 404 *a*. Vgl. echter de *Verhooren van* OLDENBARNEVELT, bl. 216 (18).

1600. beleedigen, die in vroegere dagen niet vreemd aan het denkbeeld was geweest, om zich aan de Vereenigde Gewesten tot souverein aan te bieden [1]. Hierop nam de bijeenkomst een einde, nadat de aanwezigen elkander geheimhouding hadden beloofd. OLDENBARNEVELT zelf had zich over de wenschelijkheid van 's prinsen verheffing niet uitgelaten; doch de vorm en inhoud zijner rede laten geen twijfel over, dat hij deze geenszins wenschelijk achtte [2]. Hoe kon hij ook met een plan ingenomen zijn, hetwelk niet slechts met *Holland's* belang streed, maar ook zijn eigene magt aantastte, en welks verwezenlijking hem gedwongen zou hebben een groot gedeelte van het bestuur in handen van MAURITS over te geven. Wel had hij bij den dood van prins WILLEM I voorgesteld, den jeugdigen MAURITS in zijns vaders plaats als graaf te huldigen: maar sedert dien tijd was hij zelf door zijnen veelvermogenden invloed, zoo niet in naam dan toch met de daad, het hoofd niet slechts van *Holland* maar ook van de gansche Republiek geworden. Onder zijne leiding waren de eerzuchtige oogmerken van den graaf van LEICESTER verijdeld, vriendschappelijke betrekkingen met *Frankrijk* en *Engeland* onderhouden, de magt en het aanzien der Staten ook in het buitenland aanmerkelijk toegenomen, *Holland's* invloed op de regeling der algemeene aangelegenheden bevestigd en, voor zooverre de gebrekkige regeringsvorm het toeliet, orde en eenheid in het bestuur gebragt. Voorzeker kan het niet bevreemden, dat OLDENBARNEVELT thans ongezind was de hoogste magt aan MAURITS af te staan, aan wiens geschiktheid voor de behandeling van staatszaken hij gegronden twijfel koesterde [3], en wien hij thans minder dan ooit genegen achtte om zich onbepaald aan zijne leiding over te geven [4].

Verwijdering tusschen MAURITS en OLDENBARNEVELT.

Er was derhalve, tot onberekenbaar nadeel voor de Republiek, eene bron van verwijdering tusschen de beide mannen ontstaan, aan wier zamenwerking zij hare vrijheid en haar aanzien te danken had. Het gebeurde vóór en na den Vlaamschen togt had

---

[1] Hiervoor, D. III St. I bl. 395.

[2] Het gevoelen van OLDENBARNEVELT bleek nog duidelijker bij eene volgende vergadering in 1603, over een ander onderwerp door hem belegd. *Naleez.* I bl. 322—324. Zie ook bl. 317—321. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 392.

[3] Zie de aanhaling uit de *Mémoires de* DUPLESSIS-MORNAY hiervoor, D. III. St. I bl. 430 n. (1). Vgl. G. W. VREEDE, *Inleiding tot de geschiedenis der Nederlandsche Diplomatie*, 1856, I bl. 134.

[4] Wel verklaarde OLDENBARNEVELT in 1619 (*Waarachtige Historie*, bl. 350), dat hij MAURITS gaarne in het verkrijgen der Souverainiteit behulpzaam zou geweest zijn, indien deze hem zelf daarover had willen aanspreken; doch juist in dien eisch, dat de prins persoonlijk zijne medewerking en als het ware zijne toestemming verzoeken zou, ligt een blijk dat hij alleen genegen was MAURITS te verheffen, wanneer deze zich aan zijne leiding wilde blijven onderwerpen. Vgl. *Naleez.* op WAGENAAR, I bl. 325 vv.

bij prins MAURITS het denkbeeld opgewekt, dat hem ten onregte een gezag onthouden werd, hetwelk hem, al ware het ook slechts in het belang van eene doelmatige krijgvoering, meer dan ooit begeerlijk voorkwam. OLDENBARNEVELT was daarentegen begonnen de bedoelingen van den prins te wantrouwen, die zijns inziens naar hooger gezag streefde, dan voor het welzijn der Vereenigde Gewesten, bepaaldelijk van *Holland*, en niet minder voor zijn eigen invloed wenschelijk scheen [1]. 1600.

Vroegere argwaan van KAREL ROORDA betrekkelijk de heerschzuchtige bedoelingen van het huis van *Nassau*.

Reeds vroeger had KAREL ROORDA, een Friesch edelman, lid der Gedeputeerde Staten van zijn gewest, een diergelijken argwaan gevoed en zelfs ontboezemd. Hoezeer aanvankelijk met graaf WILLEM LODEWIJK bevriend, die hem zijn gansche vertrouwen geschonken had, was hij allengskens gewoon geraakt elke van diens handelingen als een blijk van een heimelijk streven naar onbeperkt gezag te beschouwen. Voorzeker was de stadhouder aan zulk een opzet volkomen vreemd gebleven. Dat hij het hem vrijwillig opgedragen gezag zocht te handhaven, kon hem te minder euvel worden geduid, daar het vaak door tweedragt verscheurde *Friesland* aan zijne verstandige leiding de grootste behoefte had. Afkeerig van geweld, zocht hij steeds door overtuiging op zijne tegenstanders te werken en de gerezene geschillen langs den weg van minnelijke schikking uit den weg te ruimen. Het belang der aan zijne zorg toevertrouwde gewesten en van de gansche Republiek woog bij hem meer dan de bevordering van eigen magt en aanzien; en het was geen overdrijving of zelfmisleiding, toen hij in 1596 bij gelegenheid van eenen twist over de bezetting van *Coevorden* aan de Staten-Generaal schreef, dat zij bij hunne beslissing van deze zaak niet schromen moesten hem een regt te ontzeggen, hetwelk de voormalige stadhouders zonder tegenspraak hadden uitgeoefend, zoo slechts het algemeene belang daardoor kon bevorderd worden [2]. Doch de zucht om het streven naar zelfstandigheid en de vaak bekrompene baatzucht der afzonderlijke gewesten, waarboven zoowel MAURITS als WILLEM LODEWIJK door de uitoefening van het stadhouderschap in onderscheidene provinciën uit den aard der zaak verheven waren, tegen te gaan, gaf somtijds aan des laatsten handelwijze eene kleur van eigendunkelijkheid en weerstreving van *Friesland's* belang en invloed, waarin velen een bewijs van heerschzucht meenden te zien. Niet minder

---

[1] Volgens UYTENBOGAERT, *Kerckelijcke Historie*, 1647, bl. 1203, zou OLDENBARNEVELT kort voor zijnen dood verklaard hebben, dat hij reeds van 1600 af het vermoeden had gekoesterd, dat MAURITS »stont na de Souverainiteyt of meerder Authoriteyt in 't Landt." Vgl. VAN WIJN op WAGENAAR, IX bl. 49. *Naleez.* I bl. 315, 325. S STIJL, *de opkomst en bloei der Vereenigde Nederlanden*, 1824, bl. 297. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 85—92 BILDERDIJK, *Geschiedenis des Vaderlands*, VII bl. 196.

[2] Hiervoor, D. III St. I bl. 458. VAN DER KEMP, t. a. p. II bl. 171 (84). Vgl. J. A. C. VAN HEUSDE, *diatribe in* GUILIELMI LUDOVICI NASSAVII *vitam, ingenium, merita*, 1835, p. 166—178.

1600. dan OLDENBARNEVELT was WILLEM LODEWIJK van *Nassau* overtuigd, dat het welzijn der Republiek de bevordering van eenheid en klem in het bestuur der algemeene aangelegenheden dringend vereischte. In plaats van de Staten van *Friesland* in hunne pogingen te ondersteunen, om zich van de overige gewesten, en vooral van *Holland*, zoo onafhankelijk mogelijk te houden, onderwierp hij zich vrijwillig aan de Staten-Generaal als het hoogste regeringsligchaam der Republiek, onderhield in alle gewigtige zaken gemeenschappelijk overleg met MAURITS en OLDENBARNEVELT en wilde liever den overwegenden invloed der Staten van *Holland* dulden, dan de zoo hoogst noodige en toch nog vrij zwakke centralisatie ondermijnen, die daardoor werd te weeg gebragt. In plaats van dit als eene prijzenswaardige zelfverloochening te beschouwen, waren vele Friesche regenten ten uiterste verstoord over een gedrag, hetwelk naar hun gevoelen aan den invloed, de magt en de onafhankelijkheid van hun gewest afbreuk deed. Inzonderheid was KAREL ROORDA daardoor hevig tegen den stadhouder ingenomen. Als grietman van *Idaarderadeel* had hij zich reeds bij den aanvang der beroerten door vurige vrijheidsliefde onderscheiden en aan het verbond der edelen deelgenomen. Later had hij het sluiten der *Unie* van *Utrecht* krachtdadig bevorderd, gewigtige ambten bekleed en zich met ijver tegen de heerschzuchtige plannen van LEICESTER aangekant. *Friesland's* zelfstandigheid en vrijheid waren hem boven alles dierbaar; en toen de eerste door den stadhouder scheen te worden opgeofferd, kon hij het vermoeden niet van zich weren, dat deze alleen uit heerschzucht de Staten van *Holland* als naar de oogen zag en welligt geheime bedoelingen in zijn schild voerde. Mogt zijn argwaan ook al gebrek aan menschenkennis verraden: het is niet te ontkennen, dat de toenmalige toestand van gansch *Europa* en de treurige ondervinding der laatste halve eeuw niet geschikt waren om de gemoederen der vrijheidlievende Nederlanders met blind vertrouwen in hunne doorluchtige aanvoerders te vervullen. In *Duitschland*, in *Frankrijk* en zelfs in *Engeland* werd door de vorsten zoowel op staatkundig als op kerkelijk gebied bijkans onbeperkt gezag uitgeoefend. De Nederlandsche gewesten waren reeds sints eeuwen in het bezit van privilegiën geweest, die hun eene voor dien tijd zeer groote mate van vrijheid waarborgden. Doch zoodra zij niet langer door verschillende graven en hertogen bestuurd, maar onder éénen schepter vereenigd waren, had het overal heerschende despotisme getracht zich ook bij hen te vestigen; en zelfs de vorsten en aanzienlijken, die zich als beschermers der vrijheid hadden weten in te dringen, hadden hunne magt misbruikt om langs den weg van list en geweld naar onbeperkt gezag te streven. WILLEM I alleen maakte eene schitterende uitzondering op die rij van eerzuchtigen, die alleen uit eigenbelang de gunst van het Nederlandsche volk hadden trachten te winnen: doch wie kon verzekeren dat zijne zonen en de overige telgen van het huis van *Nassau*, waaruit hij gesproten was, insgelijks met zijnen zelfverloochenenden geest bezield zouden zijn? In 1597

was KAREL ROORDA zoozeer door diergelijke overwegingen in zijn vertrouwen op den stadhouder en daardoor insgelijks op prins MAURITS geschokt geworden, dat hij zelfs eenen brief aan de stedelijke regering van *Enkhuizen* schreef, om haar tegen de eerzuchtige plannen van het huis van *Nassau* te waarschuwen. In de vergadering der Staten van *Holland* overgebragt, wekte dit geschrift niet slechts de verbazing maar ook de verontwaardiging der aanwezigen, die terstond het besluit namen diergelijke aantijgingen op eene krachtige wijze te keer te gaan. In een belangrijk stuk, tot de Staten van *Friesland* gerigt, en hoogst waarschijnlijk door OLDENBARNEVELT opgesteld, herinnerden zij aan de onwaardeerbare diensten, door den prins van *Oranje* en zijne broeders aan de zaak der vrijheid bewezen, en wezen op de dankbaarheid, welke alle goede patriotten dien ten gevolge aan het huis van *Nassau* verschuldigd waren. Zij achtten het onwedersprekelijk, dat zoowel de Vereenigde Gewesten in het algemeen als elke provincie in het bijzonder niet in welvaren, rust en eenigheid konden gehouden worden, tenzij het beleid der algemeene zaken »aan heeren en hoofden van kwaliteit" werd opgedragen, en dat er geen te vinden, ja zelfs te bedenken waren, die met meer vertrouwen, gerustheid en voordeel gebruikt konden worden, dan de afstammelingen van genoemden prins en van zijne doorluchtige broeders. Zij eindigden met de betuiging, dat ROORDA naar hun inzien geen ander doel kon hebben, dan tweedragt tusschen de provinciën en steden te zaaijen, en dat zij niet aarzelen zouden een diergelijken onruststoker, indien hij in hun gewest gevonden werd, voorbeeldig te doen straffen [1]. 1600.

Aanvang van een diergelijken argwaan tegen MAURITS bij OLDENBARNEVELT.

Het is niet te denken dat een diergelijke brief, in zulke sterke bewoordingen vervat, van de Staten van *Holland* zou zijn uitgegaan, indien OLDENBARNEVELT reeds destijds in de ongunstige vermoedens van ROORDA gedeeld had. De oneenigheden tusschen MAURITS en de Staten na den slag van *Nieuwpoort* schijnen bij den advokaat den eersten twijfel omtrent de tevredenheid van *Holland's* stadhouder met zijnen ondergeschikten rang te hebben opgewekt. Of hij reeds destijds begon te vreezen, dat MAURITS, zelfs wanneer hij tot graaf verheven werd, geen genoegen zou nemen met de beperkende voorwaarden, waaronder die waardigheid aan zijnen vader was opgedragen, ligt in het duistere. Voorzeker was het verzoek van den prins, om voor eigene rekening landen en steden te mogen veroveren, niet geschikt om een diergelijken argwaan, wanneer zij reeds bij OLDENBARNEVELT was opgerezen, te verdrijven. Zelfs droegen de Spaanschgezinde hovelingen der aartshertogen er toe bij, om dien veeleer te versterken, door in hunne brieven aan MAURITS' vertrouwelingen op de geringe vergelding te wijzen, die de prins voor al zijne opofferingen te wachten had, daar zelfs de titel van graaf van

[1] *Resol. v. Holland*, 1597, bl. 164. VAN HEUSDE, t. a. p. bl. 262—268. J. SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*, 1806, II bl. 258—260.

1600. *Holland* en *Zeeland* in hunne oogen slechts een «imaginaire titel" was [1]. Hoe meer de gedachte aan de mogelijkheid, dat MAURITS heerschzuchtige plannen koesterde, bij OLDENBARNEVELT opkwam, des te meer moest hij zich gedrongen voelen eene verheffing tegen te werken, die, ook onder de meest beperkende voorwaarden, voor den prins den weg baande tot een onbeperkt gezag. Dat die vrees inderdaad bij hem is opgekomen, heeft hij later niet geloochend; doch het is onbekend wanneer hij daartoe gegronde aanleiding gekregen heeft [2].

De Staten laten galeijen bouwen.

Het jaar 1600, hetwelk door zulke gewigtige gebeurtenissen gekenmerkt werd, liep niet ten einde zonder den Staatschen nog eene zegepraal te verschaffen, die even als de overwinning bij *Nieuwpoort* meer roem voor hunne wapenen dan duurzame vruchten opleverde. Ten einde de rooverijen der Spaansche galeijen, die bij stil weder gedurig uit de haven van *Sluis* te voorschijn kwamen, met goed gevolg te keer te gaan, was men op de gedachte gekomen insgelijks groote roeischepen te bouwen [3]. Te *Dordrecht* liep in September eene groote galei, *de Zwarte* bijgenaamd, van stapel, die terstond naar *Zeeland* gevoerd werd en in het begeleiden der koopvaardijschepen groote diensten bewees. Den 30sten November voer zij, door achttien jagten begeleid en met uitgelezen bootsvolk bemand, des nachts de *Schelde* op en kwam voor *Antwerpen*, zonder door de Spanjaarden bemerkt te zijn. Terstond werd het aldaar liggende admiraalschip, een kolossale driedekker, aan boord geklampt en bemagtigd, terwijl de trompetters door het lustig blazen van *Wilhelmus van Nassauwen* de grootste ontsteltenis in de stad ver-

Het Spaansche admiraalschip voor *Antwerpen* weggeroofd.

---

1 *Naleez.* op WAGENAAR, I bl. 320. Vgl. VAN REYD, bl. 288.

2 Zie de *Verhooren van* OLDENBARNEVELD, bl. 223. Op de vraag (N°. 36): »Of d'overleeden heer van Busenval hem gevange nyet geseyt en heeft, dat hij zijn Exc. wil serieuselijk gesundeert hadde op dit stuk van de Souvereiniteyt, en dat deselve hem geantwoort hadde, dat hij hem liever preciteeren wilde van den haagschen tooren?" — volgt het antwoord: »Seyt naar zijn beste onthout zulke of gelijke propoosten van wijlen den heere van Busenval verstaan te hebben, te weten dat zijn Exc. hem liever wilde precipiteeren van den haagschen tooren, als de graafschap van Hollandt aanneemen op te conditie tusschen hooggedachte heere prince van Orangien, zijn Exc. heer vader, en de heeren staaten van Hollandt en de Westvrieslandt gemaect."

3 Reeds vroeger had men in *Holland* diergelijke, doch waarschijnlijk kleinere, schepen, waarop deels gevangenen deels veroordeelden als roeijers gebruikt werden. Een reglement voor de behandeling dezer *slaven* of *banditen* komt voor in de *Resol. v. Holland*, 1598, bl. 249. Zij kregen 2 pond roggebrood en ½ pond kaas daags, benevens versch water, bleven altijd, ook 's nachts, aan elkander geketend, en mogten zich bij eenen aanval niet verroeren, al liep men hen ook over het lijf. Zie voorts *R. v. H.* 1598, bl. 367; 1599, bl. 138, 262 etc. J. A. NIJHOFF, *Bijdragen voor Vad. Gesch. en Oudh.* IV bl. 227—243. VAN WIJN op WAGENAAR, IX bl. 53.

spreidden, daar de burgerij den vijand reeds binnen de muren waande. Met haar kostbaren prijs en nog zeven andere buit gemaakte schepen kwam de Zwarte galei den volgenden morgen in *Zeeland* terug, waar dit heldenfeit de grootste bewondering en opgetogenheid verwekte [1]. 1600.

Noodzakelijkheid, om zich tegen het voorjaar met verdubbelde inspanning te wapenen.

Intusschen hadden de Staten tot hun leedwezen de noodzakelijkheid ingezien, om zich met verdubbelde inspanning tegen den vijand te wapenen. Door de onderscheidene hulptroepen, die uit *Italië* en *Spanje* in de zuidelijke *Nederlanden* verwacht werden, zouden de aartshertogen, naar men berekende, zoozeer gesterkt worden, dat zij gemakkelijk twee legers tegelijk in het veld konden brengen. Inderdaad had ALBERTUS, die zich vleide in het volgende voorjaar op zijne beurt de Staatschen te overvallen, aan de Staten van *Vlaanderen* beloofd, dat hij reeds in Maart *Ostende* zou gaan belegeren, wanneer de voorjaarsbuijen de Staatschen nog verhinderen zouden de bedreigde vesting over zee ter hulpe te snellen. Tevens had hij aan de regering der stad *Wezel* doen weten, dat hij het voornemen had aldaar zijn hoofdkwartier te vestigen, ten einde, welligt in overeenstemming met den graaf van *Oost-Friesland*, de Republiek gelijktijdig aan de oostzijde aan te vallen. Ook kregen de Staten berigt dat in de Spaansche havens eene nieuwe vloot werd uitgerust, uit kleine oorlogschepen zamengesteld, die beter dan de kolossale galjoenen geschikt waren de Hollanders in hunne eigene vaarwateren te bestooken. Er was dus geen twijfel aan, dat de voortzetting van den krijg nieuwe en groote offers vereischen zou; en zoowel de regering als de burgerij toonde op nieuw, hoeveel zij voor het behoud der duur gekochte vrijheid over hadden. De muren en vestingwerken van *Ostende* werden hersteld en versterkt. Nieuwe belastingen werden uitgeschreven, en, althans in *Holland*, zonder eenig gemor opgebragt. Tegen het voorjaar werden nieuwe troepen aangeworven, en prins MAURITS hield zijne soldaten gereed, om binnen korten tijd tot een leger verzameld te kunnen worden [2].

Plan van een nieuwen veldtogt in *Vlaanderen*.

Terwijl men nog beraadslaagde, op welke wijze *Ostende* het best van eene belegering bevrijd kon worden, hetzij door een nieuwen veldtogt in *Vlaanderen*, waarop vele leden der Staten-Generaal aandrongen, hetzij door het beleg eener gewigtige Belgische vesting, hetgeen MAURITS en WILLEM LODEWIJK beter achtten, deed een voorslag van koningin ELIZABETH de schaal naar der Staten meening overslaan. In April 1601 verklaarde zij zich bereid het Staatsche leger met vijfduizend Engelschen te versterken, indien men beproeven wilde de rondom *Ostende* gelegene schansen in te nemen [3]. Haar aanbod werd met dank aangenomen, en MAURITS liet zich bewegen om

---

[1] BOR, IV bl. 665.

[2] BOR, IV bl. 680—686. VAN METEREN, f. 466 *d*, 467. VAN REYD, bl. 440, 443. BENTIVOGLIO, bl. 679. *Lettres de* BUZANVAL (*Cod. Dipl.*) p. 292.

[3] VAN REYD, bl. 445, zegt dat sommigen meenden, dat deze voorslag door sommige leden der

1601. een nieuwen inval in *Vlaanderen* voor te bereiden, hoewel hij zich voorbehield naar gelang der omstandigheden in dit plan verandering te brengen. Niettegenstaande de ondervondene teleurstelling, hadden de Staten de hoop nog niet opgegeven, om zich gewapenderhand van een groot gedeelte van *Vlaanderen* meester te maken; en hun verlangen naar deze uitkomst werd voortdurend geprikkeld door de aanmerkelijke schade, die zoowel de Duinkerksche kapers als de galeijen van *Sluis* aan de scheepvaart der Hollanders en Zeeuwen berokkenden. Onderscheidene pogingen, om den ingang der haven van *Duinkerken* te versperren, door schepen, met steenen geladen, aldaar te doen zinken, werden herhaaldelijk door de waakzaamheid der vijanden en de vernielende kracht der golven verijdeld; en de vrees voor den aantogt eener nieuwe Spaansche vloot maakte het dubbel wenschelijk, om zoo mogelijk vóór dien tijd meester van de voornaamste Vlaamsche havens te zijn [1]. Ook de koning van *Frankrijk* achtte het bezit van *Ostende* voor de Staten van het hoogste gewigt, en gaf zelfs het uitzigt op eene krachtdadige ondersteuning van zijne zijde, indien men op nieuw beproeven wilde vasten voet in *Vlaanderen* te zetten [2]. De Engelsche hulptroepen, die tegen het einde van Mei verwacht werden, waren echter nog niet aangekomen, toen de prins aan de Staten-Generaal mededeelde, dat de sterkte en de stelling des vijands in den omtrek van *Ostende* een diergelijken inval hoogst onraadzaam maakten, zoodat hij voorstelde van dat plan af te zien en liever *Rhijnberk* te belegeren. Daar de aartshertog de verwachte versterkingen uit het zuiden nog niet ontvangen had, zou hij daardoor gedwongen worden *Rhijnberk* in Staatsche handen te zien overgaan of *Ostende* te verlaten, om de eerstgenoemde vesting te hulp te komen. In het laatste geval stelde MAURITS zich voor onmiddellijk met alle beschikbare troepen in *Vlaanderen* te trekken en het beleg om *Hulst* te slaan, voordat ALBERTUS terug zou kunnen keeren. De Staten-Generaal vereenigden zich met de zienswijze van den prins, die terstond de noodige maatregelen nam, om zijn plan ten uitvoer te leggen, voordat de vijand daarvan kennis bekomen kon [3].

MAURITS belegert en verovert *Rhijnberk*.

Onder den schijn van het bruiloftsfeest van zijnen neef LODEWIJK GUNTHER van *Nassau* bij te wonen, die met de weduwe van den graaf van *Falckenstein* in het

---

Staten aan ELIZABETH was ingegeven, om MAURITS te dwingen andermaal een Vlaamschen togt te ondernemen. Het hooge gewigt, dat zoowel door de koningin van *Engeland* als door den koning van *Frankrijk* aan het behoud van *Ostende* gehecht werd (VAN DER KEMP, II bl. 344 N°. 280), maakt deze verklaring overbodig. Het vermoeden, dat ELIZABETH naar het bezit van *Ostende* getracht heeft (zie WAGENAAR, IX bl. 111), wordt evenmin door andere omstandigheden bevestigd.

1 VAN METEREN, f. 466 *b*. GROTIUS, p. 406.

2 VAN DER KEMP, II p. 344, N°. 280.

3 VAN REYD, bl. 443. GROTIUS, p. 406. VAN DER KEMP, II bl. 93, 311—314.

huwelijk trad, begaf MAURITS zich in het begin van Junij naar *Arnhem*, verzamelde zijne troepen te *'s Gravenweert* en trok daarmede den 12den Junij naar *Rhijnberk*. Nadat het Staatsche leger, omstreeks tienduizend man sterk, behoorlijk verschansd was, werden de loopgraven tegen de vesting geopend. De bezetting, die bijkans drieduizend man telde, en van krijgsvoorraad behoorlijk voorzien was, had eenige buitenwerken opgeworpen, waardoor de nadering der stad zeer bemoeijelijkt werd. Met uitstekende dapperheid betwistten de Spanjaarden den prins elken voet gronds, en de voortgang der aanvalswerken werd door hunne menigvuldige uitvallen zeer vertraagd. Het was derhalve voor MAURITS eene groote teleurstelling, toen hij aanzoek kreeg om de twintig compagniën Engelschen, die zich in zijn leger bevonden, terstond naar *Zeeland* te laten vertrekken. In plaats van *Rhijnberk* te gaan ontzetten, had ALBERTUS eindelijk aan het dringend verlangen der Staten van *Vlaanderen* gehoor gegeven, die hem eene aanmerkelijke verhooging hunner opbrengsten beloofden, wanneer hij *Ostende* met kracht wilde aantasten. De Staten-Generaal, die hun laatste bolwerk in *Vlaanderen* tot elken prijs behouden wilden, besloten terstond eene aanzienlijke versterking binnen de vesting te zenden, en droegen het opperbevel aan FRANCIS VERE op, die met een gedeelte der Engelsche hulptroepen uit *Engeland* werd terug verwacht. Vreezende, dat de aartshertog *Ostende* slechts in schijn belegerde, om het Staatsche leger te verzwakken en daardoor *Rhijnberk* te redden, maakte de prins groot bezwaar om zulk een belangrijk gedeelte zijner troepen weg te zenden. Een uitdrukkelijk bevel der Staten-Generaal, die hem verzochten de bedoelde compagniën terstond «zonder difficulteiten of verdere disputen" naar *Ostende* te laten vertrekken, daar FRANCIS VERE weigerde zonder zijne Engelschen derwaarts te gaan [1], noopte hem eindelijk toe te geven. Op zijn verzoek werden hem echter acht andere compagniën uit de naastbijgelegene garnizoenen toegezonden, wier plaats tijdelijk door gewapende burgers werd ingenomen. Met ijver werd de aangevangene belegering van *Rhijnberk* nu door den prins voortgezet. Graaf HERMAN VAN DEN BERG, die op last van den aartshertog aan het hoofd van eenige troepen de vesting poogde te ontzetten, vond het Staatsche leger zoo goed verschansd, dat hij onverrigter zake moest aftrekken. In het laatst van Julij waren alle buitenwerken genomen en de wallen ondermijnd, waarop de bezetting den 30sten dier maand de stad op eervolle voorwaarden aan MAURITS overgaf [2]. 1601.

Verdere krijgsbedrijven van MAURITS.

Na *Rhijnberk* in geduchten staat van tegenweer gebragt, *Meurs* bemagtigd en *Cracou*, hetwelk in Februarij door den Staatschen ritmeester CLOET overrompeld was, versterkt te hebben, ontbond de prins zijn leger op bevel der Staten-Generaal, die in het voor-

---

[1] VAN METEREN, f. 468 *d*. Zie ook VAN DER KEMP, II bl. 324.

[2] VAN REYD, bl. 446. VAN METEREN, f. 467, 468. GROTIUS, p. 407. BENTIVOGLIO, bl. 679. CARNERO, p. 480. VAN DER KEMP, II bl. 94, 314—334.

1601. uitzigt der groote opofferingen, aan de verdediging van *Ostende* verbonden, de zware onkosten eener behoorlijk toegeruste krijgsmagt te velde met haren omslagtigen trein thans wenschten te vermijden. Daar de koningin van *Engeland* nog slechts duizend man hulptroepen had overgezonden, vertrokken tweeduizend man Franschen, Duitschers, Schotten en Walen naar de belegerde vesting, terwijl de overige troepen in onderscheidene steden in garnizoen werden gelegd. MAURITS zelf begaf zich met graaf WILLEM LODEWIJK, die hem sedert den aanvang van het beleg van *Rhijnberk* op zijn verlangen steeds vergezelde, naar *'s Gravenhage*, om met 's lands regering te beraadslagen, wat men tot ontzet van *Ostende* zou kunnen aanvangen. Door de nalatigheid van ELIZABETH in het zenden der beloofde hulptroepen was aan eenen veldtogt in *Vlaanderen* niet meer te denken. Men besloot derhalve een sterk garnizoen, van zeven tot achtduizend man, binnen *Ostende* te leggen, opdat VERE zelf in staat zou zijn door krachtige uitvallen den belegeraars afbreuk te doen, en voorts te trachten, hen door eenen aanval op een ander punt af te leiden. Andermaal ried de prins tot de belegering eener belangrijke stad, als *Hulst*, *Grave* of *'s Hertogenbosch;* doch de Staten waren evenmin als het vorige jaar tot zulk eene onderneming geneigd, en drongen er weder op aan, dat de prins door min kostbare aanslagen en strooptogten den vijand uit *Vlaanderen* zou lokken. MAURITS gaf aan hunnen wensch gehoor, en beproefde eerst de Spaansche galeijen bij *Sluis* te overrompelen, hetwelk hem echter mislukte. Vervolgens trok hij in *Braband*, in de hoop de stad *Weert*, door eenige muitende Spaansche troepen bezet bij verrassing in te nemen; doch ook dit plan werd verijdeld, daar de vijand bij tijds gewaarschuwd was. Daar de prins het onraadzaam achtte met zijne geringe magt verder in *België* door te dringen, legerde hij zich in het laatst van October bij *'s Hertogenbosch*, en stelde op nieuw voor deze stad te belegeren. De Staten-Generaal gaven thans hunne toestemming en beloofden hem krachtdadig met geld en troepen te ondersteunen. Terstond werd nu met de aanvalswerken een aanvang gemaakt. Daar de aard van het terrein rondom de vesting MAURITS echter niet toeliet, met zijn leger van achtduizend voetknechten en drieduizend ruiters alle toegangen tot de stad te bezetten, viel het graaf FREDERIK VAN DEN BERG, die door den aartshertog met eenige troepen derwaarts was afgezonden, niet moeijelijk de bezetting aanmerkelijk te versterken. Bovendien viel reeds op den 12den November een sterke vorst in, die het werken aan de loopgraven tegenhield en de vrees deed ontstaan, dat de vijand middelerwijl over het ijs eenen inval in *Holland* zou ondernemen. De prins brak dien ten gevolge den 27sten November het beleg op, en keerde naar *'s Gravenhage* terug [1].

Vruchtelooze belegering van *'s Hertogenbosch.*

Beleg van *Ostende.*

Het beleg van *Ostende* was inmiddels door den vijand met kracht voortgezet. Door

[1] VAN METEREN f. 470. BENTIVOGLIO, bl. 684. VAN DER KEMP, II bl. 95, 334—365.

hare natuurlijke ligging reeds bijzonder begunstigd, was de stad bovendien in het vorige jaar door eene verhooging der wallen en nieuwe buitenwerken tot eene der sterkste vestingen gemaakt, die in de *Nederlanden* werden aangetroffen. De zoogenaamde *oude* stad werd aan hare noordwestelijke zijde door de zee bespoeld, die haar aan den eenen kant tot gracht verstrekte. De *nieuwe* stad, door een muur van de oude afgescheiden, lag meer landwaarts in en werd, behalve door den gewonen vestingwal, buiten de gracht door een bedekten weg beschermd, die tot eene aanmerkelijke hoogte was opgetrokken en insgelijks door eene breede gracht omspoeld werd. Aan de westzijde bevond zich de haven, die echter het ongemak had van bij ebbe bijkans droog te loopen. Daarentegen had de zee aan de oostzijde door inbraak een kanaal gevormd, hetwelk *de Geul* genaamd werd, en bij laag water nog twee vademen diep bleef. Door sluizen waren de belegerden bij magte de hoogte van het water in de grachten te regelen en het omliggende land gedeeltelijk onder water te zetten. Bovendien legde de moerassige landstreek, waarin de vesting gelegen was, reeds op zich zelve den belegeraars groote moeijelijkheden in den weg [1]. Op den vijfden Julij werd *Ostende* door graaf FREDERIK VAN DEN BERG berend, die zijne legerplaats bij het fort *Bredene* aan de oostzijde der stad opsloeg, terwijl de Spaansche generaal GERONIMO DE MONROY, die zich spoedig bij hem voegde, zijn hoofdkwartier aan de westzijde bij het fort *St. Albertus* vestigde. Een hevig geschutvuur noopte hen spoedig zich verder van de vesting te verwijderen, dan zij aanvankelijk noodig hadden geacht; en zoodra jonkheer KAREL VAN DER NOOT, die toen nog het opperbevel binnen *Ostende* voerde, de eerste versterking van twintig compagniën onder den Utrechtschen kolonel JOHAN VAN HUCHTENBROECK ontvangen had, deed hij op den 13den Julij eenen uitval, die aan meer dan vijfhonderd Spanjaarden en aan MONROY zelven het leven kostte. Toen VERE twee dagen later binnen de vesting gekomen en de bezetting door de aankomst der Engelsche troepen tot zevenduizend man geklommen was, werden de aanvalswerken door diergelijke uitvallen herhaaldelijk aangetast en dikwerf vernield, terwijl de belegerden bovendien onderscheidene nieuwe buitenwerken aanlegden. De Spanjaarden, die inzagen dat het voor den uitslag van het beleg van het hoogste gewigt zou zijn, indien zij van de haven meester waren, en daardoor den toevoer van troepen en krijgsbehoeften beletten konden, besloten al hunne krachten op dit punt te rigten. Met buitengewone inspanning en groote opofferingen werd de moerassige grond op onderscheidene plaatsen gedempt en eene schans opgerigt, waardoor de haven bestreken en aan de Staatsche schepen het binnenkomen onmogelijk gemaakt werd. De belegerden wisten zich echter spoedig voor dit verlies schadeloos te stellen. Met overleg van den hoofd-ingenieur DAVID VAN ORLEANS werd *de Geul* door eene opening in den

1601.

---

[1] VAN METEREN, f. 468 c. GROTIUS, p. 408. BENTIVOGLIO, bl. 681.

1601. bedekten weg, voor welke eene halve maan werd aangelegd, toegankelijk gemaakt, zoodat de schepen weder uit zee in de stadsgrachten konden komen. Te vergeefs beproefden de belegeraars, ook dit vaarwater onbruikbaar te maken: zoowel het geweld der baren als het geschut der vesting verijdelden al hunne pogingen, om dit doel te bereiken. Wel wierpen zij ook aan de andere zijde batterijen op, waardoor *de Geul* bestreken werd; doch de schade, die zij daardoor aan de Staatsche schepen toebragten, was gering in vergelijking der onwaardeerbare voordeelen, die het bezit eener haven aan de belegerde vesting verschafte.

Intusschen begon de vijand de stad aan de westzijde met zijne loopgraven en verschansingen zoo nabij te komen, dat men reeds voor het ondermijnen der wallen begon te vreezen. Thans ging VERE tot eenen maatregel over, reeds vroeger door prins MAURITS aangeraden, doch tot nog toe op aandrang der stedelijke regering uitgesteld, daar het twijfelachtig was, of de belegerden er niet evenveel als de belegeraars door zouden lijden. Op den 26sten Augustus werd de zeedijk in het westen doorgestoken. Met kracht drong het zeewater door de opening naar binnen, vernielde verscheidene werken der Spanjaarden en overstroomde den ganschen omtrek der vesting, zonder hare wallen, gelijk men gevreesd had, aanmerkelijk te beschadigen. Niet tevreden, het verlies der oude haven door de opening van *de Geul* vergoed te hebben, maakten de Staatschen bovendien eene nieuwe invaart in het midden der stad, waardoor de schepen minder aan het vijandelijke geschut waren blootgesteld. Ten einde de daarvoor aangelegde hoofden en de overige vestingwerken tegen het geweld der golven te beveiligen, werd echter een buitengewone en onafgebrokene arbeid vereischt. De zee kon alleen dan eene bondgenoote blijven, wanneer zij met kracht en beleid in toom gehouden werd; en het beleg van *Ostende* is niet minder merkwaardig wegens de inspanning en het vernuft, tot beteugeling der onstuimige baren aangewend, dan door de volharding en den moed, dien de belegerden in het afweren van den vijand hebben ten toon gespreid.

Bespeurende dat alle pogingen, om de Staatsche schepen te beletten de vesting binnen te varen, vruchteloos waren, nam de aartshertog, die herhaaldelijk met zijne gemalin het Spaansche legerkamp bezocht, in December het besluit, door een algemeenen storm op de buitenwerken zijn doel naderbij te komen. Hoewel VERE, die door gevangenen van dit voornemen kennis kreeg, de vorige aanvallen steeds met goed gevolg had afgeslagen, achtte hij zich op dat oogenblik buiten staat den vijand weerstand te bieden. Zijne Engelsche soldaten, minder dan de overigen tegen de vochtigheid van het klimaat bestand, waren grootendeels wegens ziekte naar hun vaderland teruggkeerd. De bezetting telde nog slechts achthonderd weerbare mannen [1], en hoewel

[1] PH. FLEMING, *Oostende*, 1621, bl. 170.

men eerlang versterking uit *Zeeland* verwachtte, kon het wegens de bijkans onafgebrokene zuidewinden en de hevige winterstormen nog wel geruimen tijd duren, eer die de haven binnenkwam. Ook verkeerden de door de golven gebeukte wallen niet in den besten staat, en de rijswerken, tot hunne versterking aangelegd, waren op onderscheidene plaatsen door den vijand in brand gestoken. In deze omstandigheden begreep VERE zijne toevlugt tot eene krijgslist te moeten nemen, om den gevreesden aanval te voorkomen. Zonder medeweten zijner onderbevelhebbers knoopte hij in het geheim onderhandelingen met ALBERTUS aan, alsof hij geneigd was de vesting op te geven. Deze handelwijze, die niet verborgen bleef, wekte niet weinig argwaan, zoowel bij de bezetting als bij de burgerij. VERE verontschuldigde zich echter door te verklaren, dat hij geen ander doel had, dan den vijand op te houden, totdat de verwachte versterkingen waren aangekomen, riep zijne officieren bijeen, ontvouwde hun den staat van zaken, en onderwierp aan hun oordeel, of het mogelijk zou zijn een algemeenen storm af te slaan. Eenparig was het gevoelen, dat de buitenwerken in het geheel niet te houden waren en er geen ander middel was, om de stad te redden, dan zich tot de verdediging harer wallen te bepalen. Daar het echter niet te betwijfelen viel, dat *Ostende* spoedig voor den aartshertog zou moeten bukken, wanneer de buitenwerken in diens handen waren, besloot VERE met toestemming van den krijgsraad [1] de onderhandelingen openlijk voort te zetten. Den 23sten December werd een wapenstilstand aangeknoopt, gedurende welken de buiten *Ostende* gelegene schansen door de Staatschen verlaten werden en twee Spaansche hoofdofficieren binnen de vesting kwamen, om de voorwaarden der overgave van VERE te vernemen. Door allerlei listen en uitvlugten wist de laatste deze mededeeling tot den 25sten uit te stellen, toen des morgens drie schepen met vijf Zeeuwsche compagniën in het gezigt kwamen en behouden de haven binnenzeilden. Terstond deelde VERE den teleurgestelden Spanjaarden mede, dat hij alleen om tijd te winnen in onderhandeling was getreden [2]. De aartshertog ALBERTUS was over dit be-

1601.

Krijgslist van VERE.

---

[1] FLEMING, bl. 178: »Die van de vergaderinghe sijne intentie ghehoort hebbende, wert by haer lieder hoochlijck ghelaudeert, presserende hem by naest met groote importuniteyt tot den voortganck desselfs: maer als die saecke ghedebatteert wert, wie men in Ostagie soude over senden, om die saecke int werck te leggen, ende executeren, soo vielen sy af." Met moeite haalde VERE namelijk twee officieren over, als gijzelaars naar het Spaansche kamp te vertrekken.

[2] Deze krijgslist van VERE werd door velen, en zelfs door de Staten-Generaal, afgekeurd. Het schijnt echter dat VERE minder om de daad zelve berispt werd, dan omdat hij aanvankelijk buiten weten van den krijgsraad met den vijand in gesprek was getreden. Zie GROTIUS, p. 414 en VAN METEREN, f. 474 *a*. Als opperbevelhebber was hij echter daartoe volkomen bevoegd, en behoefde hij den krijgsraad eerst dan van zijn voornemen kennis te geven, wanneer hij over de voorwaarden der overgave begon te onderhandelen. Ook zou zijne krijgslist alleen dan den naam van oneer-

1601. drog te meer verontwaardigd, daar de faam van *Ostende's* overgave zich reeds wijd en zijd verspreid, en eene groote menigte volks uit de naastbijgelegene steden in het kamp gelokt had. Hij besloot over de hem aangedane beleediging eene bloedige wraak te nemen, en bereidde zich voor de stad met zijne gansche magt op vijf plaatsen te bestormen. Intusschen hadden de belegerden nog meer versterking gekregen en de vestingwerken weder in behoorlijken staat van tegenweer gebragt. Op den 17^den^ Januarij 1602 opende de vijand een geweldig kanonvuur tegen de stad, schoot op onderscheidene plaatsen bres en liet daarop zijne troepen stormloopen. De belegerden, die bij gebrek aan hout de daken van eenige huizen hadden afgebroken, om de bressen in aller ijl van palissaden te voorzien, boden echter zulk een krachtigen tegenstand, dat de Spanjaarden overal met groot verlies werden teruggeslagen. Bij den terugtogt van een gedeelte hunner troepen over de oude haven werd de aldaar gelegene sluis op raad van den auditeur FLEMING onverhoeds door de Staatschen geopend, waardoor nog velen in de golven hun graf vonden [1].

Voortzetting van het beleg van *Ostende* in 1602.

Door den rampspoedigen uitslag van dezen storm geenszins ontmoedigd, besloten de aartshertogen het beleg niettemin voort te zetten. Doch hunne troepen waren afgemat en door koude en gebrek uitgeput, zoodat de winter voorbijging, zonder dat de belegerden belangrijke aanvallen te verduren hadden. De Staten-Generaal, die de hoop begonnen te voeden dat *Ostende* zich althans geruimen tijd zou kunnen staande houden, besloten de aldaar gelegene soldaten, die aan de grootste gevaren en ongemakken waren blootgesteld, van tijd tot tijd te verwisselen, en tevens zorg te dragen dat de vesting voortdurend van krijgsbehoeften en levensmiddelen ruimschoots voorzien bleef. In Maart werd FRANCIS VERE door FREDERIK VAN DORP vervangen, die tot in de maand Julij des volgenden jaars het opperbevel behield. Te vergeefs droeg ALBERTUS aan de bekwaamste Spaansche en Italiaansche krijgsbouwkundigen de taak op, om werktuigen te vervaardigen, waarmede zijne krijgslieden ongedeerd den vijandelijken wal zouden kunnen naderen. Hunne op schepen of vlotten gebouwde houten kasteelen werden steeds door het geschut der belegerden vernield of door de golven onbruikbaar gemaakt. Bovendien kon ALBERTUS uit geldgebrek slechts eene betrekkelijk geringe krijgsmagt voor *Ostende* houden. De opbrengst der staten van *Vlaanderen*, ten bedrage van *f* 90,000 's maands, was op verre

---

lijk verdiend hebben, wanneer hij, na het vaststellen dier voorwaarden, zijn gegeven woord teruggenomen had. Het is echter geen wonder, dat de Staten-Generaal in de onderhandeling van den opperbevelhebber eener belangrijke vesting met den vijand buiten weten van den krijgsraad een gevaarlijk antecedent zagen, vooral waar de opperbevelhebber een Engelschman was.

[1] FLEMING, bl. 61—199. BENTIVOGLIO, bl. 680—686. CARNERO, p. 484, 486. P. GIUSTINIANO, *delle guerre di Fiandra, libri* VI, Anverso, 1609, p. 1—14. VAN METEREN, f. 468, 469, 473—475. GROTIUS, p. 409—411, 413.

na niet voldoende om de zware onkosten van het beleg te dekken, en de uitgeputte schatkist der aartshertogen was zelfs nog niet in staat door geregelde betaling der soldij aan de telkens op nieuw uitbrekende muiterijen een einde te maken. De belegering werd dus flaauwelijk voortgezet en was bij het einde des jaars nog slechts zeer weinig gevorderd [1]. 1602.

De Staten besluiten in de Zuidelijke *Nederlanden* te vallen, ten einde *Ostende* te ontzetten.

De Staten hadden inmiddels geenszins voorbij gezien, dat *Ostende*, niettegenstaande de hardnekkigste verdediging, ten slotte toch voor 's vijands geweld zou moeten bukken, wanneer zij er niet in slaagden langs een anderen weg aan de belegering een einde te maken. Reeds vroeg in het jaar hadden zij daarom tot een nieuwen veldtogt in de Spaansche *Nederlanden* en de werving van een aanzienlijk getal troepen besloten, in de hoop dat MAURITS den aartshertog daarmede zou dwingen om de voor *Ostende* gelegene troepen van daar weg te nemen. Hoewel de prins zich bereid verklaarde den hem opgedragen last te aanvaarden, stelde hij zich weinig vrucht van eene onderneming voor, waarbij het Staatsche leger naar zijn inzien te midden van het vijandelijke land aan te veel wisselvalligheden zou zijn blootgesteld [2]. De Staten hadden echter van den uitslag te meer verwachting, daar de ridder VERE thans hun voornemen billijkte en zelfs uit naam der koningin van *Engeland* op de uitvoering aandrong. Men had nog niet alle hoop verloren, dat in eenige der *Belgische* provinciën een opstand zou uitbreken, zoodra de voorspoed der Staatsche wapenen aan hare inwoners het vooruitzigt opende, om van het Spaansche juk bevrijd te worden, en besloot met dat doel een plakkaat uit te vaardigen, waarbij de Belgen aan de onwettigheid van de overdragt der zuidelijke *Nederlanden* aan de infante ISABELLA herinnerd en uitgenoodigd werden de pogingen te ondersteunen, die door de voormaals met hen verbondene gewesten tot verdrijving der Spanjaarden werden aangewend. Men ging in de Staten-Generaal zelfs zoo ver van de voorwaarden te bepalen, waaronder men de Belgische steden en provinciën in het verbond der Vereenigde Gewesten zou opnemen, en te overwegen of men, na het vertrek van ALBERTUS en ISABELLA, niet zou voorstellen dat de regering der zuidelijke *Nederlanden* aan FILIPS WILLEM, prins van *Oranje*, zou worden opgedragen [3].

---

1 FLEMING, bl. 199—322. BENTIVOGLIO, bl. 693. GIUSTINIANO, p. 17—22. VAN METEREN, f. 475 *b*. GROTIUS, p. 417—419. VAN WIJN op WAGENAAR, IX bl. 87.

2 Ook de koning van *Frankrijk* en zijn raadsman SULLY achtten de onderneming zeer gevaarlijk en nutteloos, al slaagde men er ook in door *Braband* tot voor *Ostende* door te dringen. VAN DER KEMP, II bl. 372.

3 VAN DER KEMP, II bl. 368: »en daar voorgeslagen zoude worden van wege de afgewekene Provinciën te handelen, dat de Aartshertog met de Infante zijne huisvrouw zoude vertrekken, en het gouvernement van dezelve Provinciën te laten aan den Heer Prins van *Oranje*, (gelijk naar de

1602. Veldtogt van MAURITS in *Braband, Limburg* en *Luxemburg*.

Den graaf van *Hohenlo* met eenige troepen tot bescherming der grenzen achterlatende, trok MAURITS aan het hoofd van achttienduizend voetknechten en vijfduizend ruiters, die in drie legercorpsen onder de graven ERNST CASIMIR en LODEWIJK GUNTHER van *Nassau* en den ridder VERE verdeeld waren, op den eersten Julij bij *Nijmegen* over *de Maas* [1]. Inmiddels had ALBERTUS alle beschikbare troepen verzameld en den uit zijne gevangenschap ontslagenen admirant van *Arragon* opgedragen, den prins daarmede te keer te gaan. Juist op dit tijdstip voerde AMBROSIO SPINOLA, die even als zijn broeder FEDERICO een werkzaam aandeel aan den merkwaardigen en fellen strijd tusschen de noordelijke en zuidelijke *Nederlanden* verlangde te nemen, den aartshertog eene versterking van achtduizend Italianen toe, die hij met goedvinden van FILIPS II voor eigene rekening geworven had. ALBERTUS gaf hem last zich terstond onder het opperbevel van MENDOZA te stellen, die daardoor over twintigduizend voetknechten en meer dan vierduizend ruiters beschikken kon, waarmede hij zich bij *Tienen* verschanste, om de Staatschen, die door *Braband* en *Limburg* zuidwaarts trokken, te beletten dieper in het land door te dringen. Op den 17[den] Julij bereikte MAURITS *St. Truijen* en sloeg aldaar, op een uur afstand van den vijand, zijne legerplaats op. Den volgenden dag stelde hij zijne troepen in slagorde en liet zijne scherpschutters de Spaansche voorposten naderen, in de hoop MENDOZA tot eenen veldslag uit te lokken. Doch deze, aan *Nieuwpoort* gedachtig, begreep teregt dat eene nederlaag de hoofdstad van alle bescherming ontblooten zou, en dat hij de voornemens van den prins het best verijdelen kon, door eene bloot verdedigende houding aan te nemen. Hij hield zich derhalve schuil achter zijne sterke verschansingen, waarin MAURITS het niet waagde hem aan te tasten. De moeijelijkheid om in het vijandelijke land, bij welks inwoners de Staatschen meer tegenwerking dan hulpvaardigheid vonden, levensmiddelen te bekomen, deed den prins thans besluiten niet verder voort te trekken maar den terugtogt aan te nemen en de stad *Grave* te belegeren, alwaar hij zich in onmiddellijke gemeenschap met de Vereenigde Gewesten stellen en langs de *Maas* alle benoodigdheden voor het leger geregeld ontvangen kon. Op den 20[sten] Julij zijn leger opgebroken hebbende, zonder

---

adviezen de meening schijnt te wezen,) en dat Z. Exc. zoude houden het gouvernement van de Vereenigde Provincien." (Uit de *Secreete Resolutien der Stat. Gen.*, 1 Junij 1602.) De laatste uitdrukking, met betrekking tot MAURITS, die steeds door Z. Exc. bedoeld wordt, is duister.

[1] Daar de Staten-Generaal het niet eens konden worden, wie MAURITS op dezen togt als gedeputeerden te velde zouden vergezellen, had men de keuze van drie personen aan den prins overgelaten, die daarop de heeren COREN, JOACHIMI en VAN DER AA benoemd had. Voorts was het gansche krijgsbeleid, in overleg met deze Gedeputeerden, onbepaald aan MAURITS toevertrouwd. VAN DER KEMP, II bl. 371, 374.

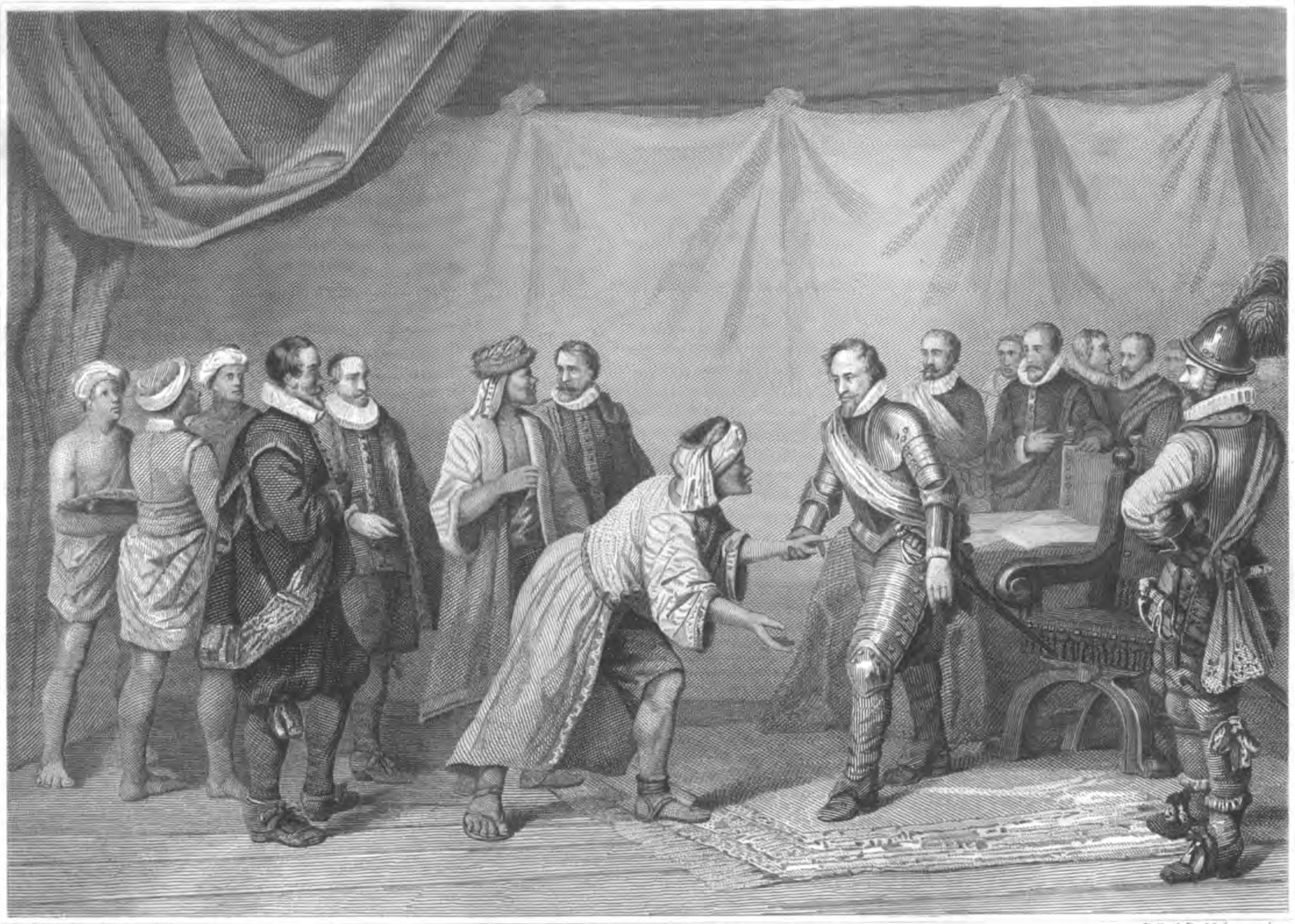

H. J. Scholten del. J. F. C. Reckleben sculps.

MAURITS ONTVANGT DE AFGEZANTEN VAN DEN SULTAN VAN ACHEM OP SUMATRA.

dat MENDOZA hem den geringsten hinderpaal in den weg had gelegd, kwam de prins acht dagen later voor *Grave*, na zich op dezen togt van de stad *Helmond* te hebben meester gemaakt. Hij gaf terstond aan de Staten-Generaal berigt van zijn voornemen en verzocht dat het noodige belegeringstuig hem zou worden toegezonden. Hoewel dit verlangen terstond werd ingewilligd, begaven de Staten-Generaal en de Raad van State zich in persoon in de legerplaats, om met MAURITS, WILLEM LODEWIJK van *Nassau* en VERE te raadplegen, of het voorgenomene beleg wel het geschiktste middel kon geacht worden om *Ostende*, tot welks ontzet de gansche veldtogt ondernomen was, te redden. Het plan van MAURITS verwierf echter algemeene goedkeuring, waarop de prins, na zijn kamp behoorlijk verschanst te hebben, het beleg met ijver voortzette. Wel sloeg MENDOZA, die met zijne troepen het Staatsche leger van verre gevolgd was, zich op den 20sten Augustus in de nabijheid neder, om de bedreigde vesting te hulp te komen; doch zijne poging om in den nacht van den 31sten Augustus de Staatsche legerplaats onverhoeds binnen te dringen, werd door MAURITS' voorzigtigheid verijdeld, en gebrek aan levensmiddelen en geld dwong hem reeds twee dagen later met zijne morrende en muitende krijgslieden het afgeloopene en uitgeteerde land van *Kuik* te verlaten en naar *Maastricht* terug te trekken. De bezetting van *Grave* zag zich daardoor in hare hoop op ontzet teleurgesteld, en hoewel zij zich met uitstekende dapperheid bleef verdedigen, waren de aanvalswerken in het laatst van September reeds zoover gevorderd, dat langere tegenweer onmogelijk scheen en op den 29sten dier maand een verdrag gesloten werd, waarbij de vesting aan MAURITS werd overgegeven. De bezetting trok met krijgseer uit de stad, en de burgerij, hoezeer verpligt de uitwendige uitoefening der Katholieke eeredienst af te schaffen, behield hare privilegiën en volkomene gewetensvrijheid [1].

1602.

Beleg en verovering van *Grave*.

Gedurende het beleg had MAURITS een merkwaardig gezantschap in zijn kamp ontvangen. De sultan van *Achem* op *Sumatra*, geruimen tijd door de Portugezen tegen de Nederlanders opgehitst, had zich eindelijk door de gezagvoerders van twee Zeeuwsche koopvaardijschepen laten bewegen om gezanten herwaarts te zenden, ten einde zich te overtuigen dat de Hollanders en Zeeuwen geen zamengerotte zeeroovers maar eene onafhankelijke en vermogende natie waren, die alleen met *Spanje* oorlog voerde. Den 30sten Julij te

Oost-Indisch gezantschap in het Staatsche legerkamp.

---

[1] VAN METEREN, f. 482 *d.* —484 c. GROTIUS, p. 420—423. GIUSTINIANO, p. 23—43. CARNERO, p. 488—491. BENTIVOGLIO, bl. 695—698. VAN DER KEMP, II bl. 97—99, 365—387. VAN VERVOV, bl. 125—138. — MAURITS liet zich te *Grave* inhuldigen als pandheer der stad en van het land van *Kuik*, welk regt hij van zijnen vader verkregen had. In 1611 werd dit pandschap ten behoeve van MAURITS en zijne erven door de Staten-Generaal in een onversterfelijk erfleen veranderd. VAN DER KEMP, II bl. 387 (294).

1602. *Vlissingen* aangekomen, begaven zich de Oost-Indische ambassadeurs, na een hunner, die te *Middelburg* stierf, ter aarde besteld te hebben, naar de Staatsche legerplaats, alwaar zij den prins kostbare geschenken aanboden en met groote belangstelling kennis namen van eene wijze van krijgvoeren, die hun geheel onbekend was. Na de voornaamste Hollandsche steden bezocht te hebben, namen zij de terugreis naar hun vaderland aan en bragten voorzeker niet weinig bij om het aanzien der Nederlanders in *Oost-Indië* te verhoogen [1].

De zware oorlogskosten maken een einde aan den veldtogt.

De zware oorlogskosten van dit jaar schijnen verdere ondernemingen te hebben tegengehouden. De verdediging van *Ostende* alleen verslond maandelijks eene ton gouds; en het onderhoud van het aanzienlijke leger, dat voor den togt in *Braband* was aangeworven, vereischte nog veel grootere sommen, die door het kostbare beleg van *Grave* op nieuw gestegen waren. OLDENBARNEVELT, die wegens de uitputting der generaliteitskas voor ernstige ongelegenheden vreesde, was reeds vroeger op het denkbeeld gekomen om eenen wapenstilstand voor te stellen, waarbij de Spanjaarden van *Ostende* en de Staatschen van *Grave* zouden aftrekken; doch de snelle en gelukkige afloop van het beleg der laatstgenoemde vesting schijnt hem terug te hebben gehouden om aan de Staten een voorstel in dien geest te doen. Na de overgave werden de nieuw aangeworvene Duitsche ruiters terstond afgedankt, en geen verdere belegeringen of aanslagen ondernomen [2]. Alleen deed LODEWIJK GUNTHER van *Nassau* in November aan het hoofd van vierduizend man eenen strooptogt in *Luxemburg*, van waar hij, na het plunderen en afbranden van eene menigte dorpen, met veel buit en aanzienlijke gevangenen wederkeerde [3].

Krijgsbedrijven ter zee.

Hoewel de Staten hun hoofddoel, de bevrijding van *Ostende*, niet bereikt hadden, kon de loop van den krijg gedurende het jaar 1602 niet ongunstig voor hen worden geacht. De belegerde vesting bood nog krachtigen tegenweer en kon nog geruimen tijd het geweld des vijands verduren. Andermaal hadden de aartshertogen een magtig Staatsch leger op hun grondgebied moeten dulden, en de verovering van *Grave* had aan de zuidelijke grenzen der Vereenigde Gewesten een nieuw en gewigtig bolwerk toegevoegd. Op zee was de krijgskans den Staten insgelijks gunstig geweest. De gevreesde komst eener nieuwe Spaansche vloot bepaalde zich tot eene landing der Spanjaarden in *Ierland*, die aanvankelijk een ernstig karakter scheen aan te nemen, doch binnen weinige maanden met een verdrag eindigde, waarbij de vijand zich gelukkig achtte vergunning

---

[1] VAN METEREN, f. 480.

[2] VAN DER KEMP, II bl. 374—382. *Verhooren van* OLDENBARNEVELT, b 213 (11). VAN METEREN, f. 510 *d*. VAN WIJN op WAGENAAR, IX bl. 87.

[3] VAN METEREN, f. 488 verso.

te bekomen, om voor eigene rekening over zee naar *Spanje* terug te keeren [1]. Van meer gewigt voor de Republiek was de aantogt van acht nieuwe galeijen, die de onvermoeide FEDERICO SPINOLA in *Spanje* had uitgerust, terwijl zijn broeder in *Italië* de troepen aanwierf, waarmede hij den aartshertog tijdens MAURITS' inval in *Braband* zoo juist van pas was te hulp gekomen. FEDERICO slaagde er echter thans niet in, zijne bodems ongedeerd binnen de haven van *Sluis* te brengen. Reeds op de kust van *Portugal* werden twee hunner door Engelsche oorlogschepen vernield. De zes overige werden in het *Kanaal* door de Staatsche kruisers opgewacht en voor de helft in den grond geschoten. Slechts twee galeijen kwamen zwaar beschadigd te *Nieuwpoort* binnen. De derde, waarop SPINOLA zelf zich bevond, redde zich in de haven van *Duinkerken* [2]. 1602.

Pogingen tot vereeniging der onderscheidene Oost-Indische compagnieën.

Inmiddels was in de Republiek eene inrigting tot stand gekomen, waarvan de admirant van *Arragon* tijdens zijne gevangenschap openlijk had verklaard, dat zij aan *Spanje* en *Portugal* niet minder schade zou berokkenen dan de Unie van *Utrecht* reeds gedaan had [3]. Naauwelijks was de hoop ontstaan, dat de regtstreeksche vaart op *Oost-Indië* het verlies van het verkeer met *Spanje* en *Portugal* eerlang zou kunnen vergoeden, of 's lands regering bevroedde het hooge gewigt van deze omwenteling in den handel, die niet slechts eene aanzienlijke vermeerdering van inkomsten beloofde maar ook een nieuw en krachtig middel aanbood om den vijand afbreuk te doen. Door veelzijdige opwekking en ondersteuning had zij de ontdekkingsreizen naar het onbekende vaderland der specerijen bevorderd, en de aanvankelijk gunstige uitslag had niet weinig bijgedragen om haar besluit tot volharding in den strijd te versterken. De meest bekwame regenten, waaronder vooral OLDENBARNEVELT [4], waren echter niet zonder bezorgdheid gebleven, of de kooplieden der Republiek zich wel zouden kunnen handhaven in het bezit van den voordeeligen handelstak, die aan hun ondernemingsgeest te danken was. Hunne rijk geladene bodems door oorlogschepen naar het verre oosten te begeleiden, aldaar tegen de Portugezen en de inlanders te beschermen en veilig naar de vaderlandsche kusten terug te voeren: dat liet noch de sterkte der oorlogsvloot noch de toestand der geldmiddelen

Onmagt der regering, om dien handelstak te beschermen.

---

[1] VAN METEREN, f. 471—473.

[2] VAN METEREN, f. 477 *c*, 487 *d*. BENTIVOGLIO, bl. 695.

[3] *Verhooren van* OLDENBARNEVELT, bl. 73.

[4] *Verhooren van* OLDENBARNEVELT, bl. 72—74 (N°. 101). Vgl. *Waarachtige Historie*, bl. 184, alwaar o. in zijne Remonstrantie zegt: »in de groote generale Oost-Indische Compagnie (die ik met vier jaren moeiten, zoo publijqe als particulier, hebbe helpen dresseeren, omme de Spangiaarts en Portugesen afbreuk te doen) hebbe ik wat meer als vijf duizend guldens geavantuurt, daar in begrepen de veertien schepen: om gehouden te worden, niet alleen voor *Rader*, maar ook eenigzins *Gelder*, tegen alle apparente zwarigheden, die ik wel voorzag."

1602. toe. Met moeite werd de generaliteitskas door steeds klimmende belastingen, herhaalde geldleeningen en vooral door den krachtdadigen bijstand van het vermogende *Holland* in staat gesteld, de gewone oorlogskosten te dekken; en de Staatsche oorlogschepen, naauwelijks toereikende om de koopvaarders behouden langs de *Vlaamsche* kust of door de Noordzee te brengen, konden niet voor een of twee jaren gemist worden, zoolang de vrees bleef bestaan, dat de koning van *Spanje* andermaal eene geduchte armade tot onderwerping zijner afvallige onderdanen zou uitrusten. Aan eene voldoende bescherming van den Oost-Indischen handel kon dus niet worden gedacht. Door eigen kracht en beleid moesten de derwaarts varende schepelingen de hinderpalen overwinnen, die hun in den weg werden gelegd, en het was derhalve van het hoogste belang, dat de eendragt tusschen hen ongeschonden bewaard werd. Met grond beducht dat eigenbelang en naijver de onmisbare zamenwerking welligt van den aanvang af zouden tegenhouden, lieten de Staten-Generaal reeds in 1598 afgevaardigden van de onderscheidene handelscompagniën voor zich verschijnen, ten einde hun voor te houden dat het zeer wenschelijk zoude zijn, indien al de compagniën in *Holland* en *Zeeland* overeen konden komen, de reizen naar *Java* voor gemeenschappelijke rekening te ondernemen. Deze verstandige raad, die voor den verzienden blik der Staten pleit, daar nog slechts CORNELIS HOUTMAN destijds de reis naar *Indië* had volbragt, werd echter aanvankelijk in den wind geslagen. Baatzucht en provincialisme verzetteden zich tegen eene aaneensluiting, waarbij elke handelsvennootschap een gedeelte harer vrijheid en de kans van bijzondere winsten aan het algemeene belang zou moeten opofferen. Verre van elkander steeds te ondersteunen, beschouwden de onderscheidene reeders elkander als lastige mededingers, en waarschuwden zelfs hunne schippers tegen eene vriendschappelijke verhouding met de agenten of het bootsvolk van andere compagniën, opdat hunne belangen daardoor geenszins verkort zouden worden [1]. De natuurlijke gevolgen dezer bekrompene zienswijze bleven niet uit. De mededinging deed de prijs der koopwaren op de Indische markten aanmerkelijk stijgen. Menig schip kon geen voldoende lading bekomen, daar zijne voorgangers den ganschen voorraad reeds hadden opgekocht. En terwijl deze tegenspoeden nog slechts het betrekkelijk geringe nadeel opleverden, dat de vaak buitensporige winst der Hollandsche en Zeeuwsche kooplieden er aanmerkelijk door verminderd werd, lag het veel grooter gevaar voor de hand, dat de koning van *Spanje* door eene geringe magtsbetooning er in zou slagen de handelsbetrekkingen tusschen de inlanders en zijne voormalige onderdanen te verbreken, zonder dat hunne door tweedragt verdeelde krachten in staat zouden zijn die noodlottige uitkomst te weren [2].

Nadeelen en gevaren eener onbeperkte mededinging.

---

[1] VAN DER CHIJS, t. a. p. tweede druk, 1857, bl. 90.

[2] VAN DER CHIJS, bl. 88—90.

De Staten van *Holland*, die in 1599 te vergeefs gepoogd hadden om althans al de in hun gewest opgerigte compagniën te vereenigen, begrepen een jaar later dit gewigtige onderwerp niet te mogen laten rusten, voordat het tot een gewenscht einde was gebragt. De vereeniging van alle compagniën tot één groot handelsligchaam, hetwelk uitsluitend op *Oost-Indië* zou mogen varen en gemagtigd zou zijn om met de inlandsche vorsten verbonden aan te gaan, land te bezitten en sterkten te bouwen, kwam aan de meeste Hollandsche regenten als het eenige middel voor, om de vruchten van den Indischen handel aan de Republiek te verzekeren. Wel was het in strijd met de beginselen der Hollandsche handelspolitiek, om een diergelijk monopolie in het leven te roepen [1]: maar het hooge gewigt der zaak, niet slechts voor de welvaart maar ook voor de onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten, scheen thans eene afwijking van den gewonen regel dringend te vorderen. Reeds was de prijs der specerijen van één tot acht geklommen, en begon men in *Spanje* en *Portugal* gegronde hoop te voeden, dat de mededinging en onderlinge naijver der Nederlandsche kooplieden hen weldra zou nopen van eenen handelstak af te zien, welks onkosten niet langer door de winsten werden opgewogen [2]. Alleen eene behoorlijk geordende zamenwerking van alle krachten kon dit gevaar voorkomen, terwijl het uitsluitende en daardoor in veler oogen hatelijke voorregt, hetwelk met dat doel aan de nieuwe geoctroijeerde compagnie zou moeten worden toegekend, aanmerkelijk getemperd en voor de tijdgenooten bijkans geheel weggenomen kon worden, wanneer men al de ingezetenen der Vereenigde Gewesten vergunde door geldelijke bijdragen haren bloei te bevorderen en daardoor ook in hare winsten te deelen. Niet minder gewigtig was de bedenking, of het wel raadzaam zou zijn het gansche bestuur der Indische aangelegenheden en welligt een aanzienlijk landbezit aan een handelsligchaam toe te vertrouwen, waarvan men verwachten kon dat het altijd meer op eigen voordeel dan op de bevordering van de algemeene belangen des vaderlands bedacht zou zijn. Doch ook met betrekking tot dit punt was de keus niet meer vrij. Bij den benarden toestand van 's lands geldmid-

1602.

Overwegingen betrekkelijk de voor- en nadeelen eener vereeniging.

[1] *Verhooren van* OLDENBARNEVELT, bl. 72: »Seyt (namelijk o.) dat hij uyte registeren en memorien van de heeren staaten van Hollant en West-vrieslant bevonden heeft, dat van alle tijden in deselve landen bij de regeerders van dien en van de principaalste steden verstaan is geweest, alle privative octroijen in 't stuk van de navigatie, handelinge en commercie, de welstand van de landen en steden en ingesetenen te wesen prejudiciabel, ende dat zij daaromme met grooten eernst hen daartegens altijts hebben gestelt en geopposeert, 't zelve verwerpende als monopolie tegens de vrije navigatie en traffijke, die voor alle man gemeen te moeten gemaincteneert werden, geagt werden." Vgl. de aanhaling bij VAN DER CHIJS, bl. 139, uit ZURCK, *Codex Batavus*, in voce *Monopolie*, bl. 751 van den 4e druk v. 1764.

[2] VAN DER CHIJS, bl. 137 (2), 145 (1).

1602. delen, te midden van een hevigen krijg, kon de regering er bijkans niet aan denken eene nieuwe taak op zich te nemen, wier aard en omvang haar onbekend waren, en die welligt niet zonder groote opofferingen naar eisch vervuld zou kunnen worden. Door eene geoctroijeerde compagnie in de verpligting te stellen, zelve hare belangen te behartigen en voor hare veiligheid te waken, zou de Republiek niet slechts van alle onkosten ten behoeve van den Indischen handel bevrijd worden, maar zelfs ter zee een krachtigen bondgenoot in den strijd tegen *Spanje* bekomen, terwijl hare schatkist door de vermeerderde opbrengst der in- en uitgaande regten toch in de voordeelen van den nieuwen handelstak zou blijven deelen. Ook kon de regering zorg dragen, dat in het octrooi bepalingen werden opgenomen, die haar het oppergezag en een voortdurend toezigt over de Indische aangelegenheden waarborgden. Wanneer men daarenboven aan de nieuwe compagnie slechts voor een beperkt aantal jaren het monopolie van den handel op Indië vergunde, dan kon men later van de verkregene ondervinding partij trekken, om hare voorregten in overeenstemming te houden met de ware belangen der Republiek.

Bijeenkomst van afgevaardigden der onderscheidene compagnien.

Daar men intusschen in *Holland* begreep dat deze zaak niet van gewestelijken maar van algemeenen aard was en derhalve tot den werkkring der Staten-Generaal behoorde, werden de laatsten op den 7den November 1601 door de gedeputeerden van *Holland* uitgenoodigd, om de bewindhebbers der onderscheidene Oost-Indische compagniën tegen een bepaalden dag te *'s Gravenhage* te ontbieden, «om 't samenlyck eene goede ende redelycke politie ende ordre op de voorsz. Navigatie ende Handelingen voor ettelycke jaren te maken, ende oock te accordeeren wat de gemeene Saeke daervan sal hebben jaerlijks te profiteren." Op den eersten December kwamen de afgevaardigden uit *Holland* en *Zeeland* bijeen; doch de naijver tusschen deze beide gewesten stond andermaal het sluiten eener overeenkomst in den weg. Wel werd men het eens over de verhouding, welke tusschen de verschillende compagniën na hare vereeniging in de uitrusting der schepen zou worden in acht genomen, benevens over de zamenstelling en de vergaderplaats van een algemeen bestuur: maar de bepaling van den invloed, dien de kooplieden der onderscheidene handelsteden daarop zouden uitoefenen, werd een struikelblok, hetwelk men niet uit den weg kon ruimen. De Zeeuwen, die voor het overwigt van *Amsterdam* vreesden, verlangden dat de gecommitteerden tot het algemeen bestuur slechts vier stemmen zouden uitbrengen, één voor *Amsterdam*, één voor de Zeeuwsche compagniën, één voor die van *Rotterdam* en *Delft* en één voor die van *Hoorn* en *Enkhuizen*. De afgevaardigden der vereenigde Amsterdamsche compagniën waren echter niet tevreden met eene regeling, die in geen verhouding stond tot de aanzienlijke kapitalen, welke zij reeds in den Oost-Indischen handel gestoken hadden. Het geschil liep zoo hoog, dat de vergadering onverrigter zake uiteen ging [1].

---

[1] VAN DER CHIJS, bl. 91—102.

De Staten-Generaal, van het hooge gewigt dezer aangelegenheid doordrongen, besloten echter hun plan door te zetten, en schreven tegen het begin des jaars 1602 eene nieuwe bijeenkomst van bewindhebbers uit, die omstreeks het midden van Januarij door OLDENBARNEVELT met eene aanspraak geopend werd, waarin hij de noodzakelijkheid der vereeniging van alle compagniën in een helder licht stelde. In eene reeks van vergaderingen werd thans na langdurige beraadslagingen een ontwerp vastgesteld, waarmede de Staten van *Holland* en *Zeeland* zich vereenigden, en hetwelk den 18den Maart ter overweging en bekrachtiging aan de Staten-Generaal werd aangeboden. Twee dagen later werd door dezen het belangrijke octrooi uitgevaardigd, waarbij de Vereenigde Oost-Indische compagnie haar aanzijn kreeg [1]. Zij werd daarbij in zes kamers of afdeelingen gesplitst: *Amsterdam*, *Zeeland*, *Rotterdam*, *Delft*, *Hoorn* en *Enkhuizen*. Het aandeel der onderscheidene kamers in de kosten van uitrusting werd voor *Amsterdam* op de helft, voor *Zeeland* op een vierde, voor elk der overige kamers op een zestiende gesteld. Elke kamer zou bestuurd worden door hare toenmalige bewindhebbers, na wier uitsterven hun getal te *Amsterdam* op twintig, in *Zeeland* op twaalf en in elk der andere kamers op zeven bepaald werd. Tot vervulling eener opengevallene plaats zouden de overige bewindhebbers eene benoeming van drie personen opmaken, waaruit de Staten van het gewest eene keuze zouden doen [2]. Elk bewindhebber moest minstens voor duizend gulden aandeel hebben in de compagnie. Te *Hoorn* en te *Enkhuizen* was de helft dier som echter voldoende. De bewindhebbers zouden genieten één ten honderd van de kosten der uitreis en insgelijks één ten honderd van de terugvracht, welke som naar evenredigheid van de aandeelen der onderscheidene kamers tusschen hen verdeeld zou worden. Daarentegen mogten de bewindhebbers geen administratie-kosten of traktementen van boekhouders, kassiers of boden in rekening brengen. Zij zouden wegens de schulden der compagnie noch in hunne personen noch in hunne goederen bekommerd mogen worden. Het *generaal collegie* of algemeen bestuur zou uit zeventien bewindhebbers bestaan, acht uit *Amsterdam*, vier uit *Zeeland*, één uit elk der overige kamers, en één, die beurtelings door de kamer van *Zeeland*, door de kamers op de *Maas* en door die in het *Noorder-Kwartier* benoemd zou worden. Gedurende zes jaren zouden deze te *Amsterdam*, daarna gedurende twee jaren in *Zeeland* vergaderen. De schepen der compagnie zouden altijd terug moeten komen ter plaatse, waar zij uitgevaren waren. Al de ingezetenen der Vereenigde Ge-

1602.

Oprigting der Vereenigde Oost-Indische Compagnie.

[1] VAN DER CHIJS, bl. 103—117.

[2] In *Holland* was echter reeds twee dagen vóór de vaststelling van het octrooi op voorstel der gedeputeerden van *Amsterdam* door de gecommitteerde raden besloten, dat niet de provinciale Staten maar de burgemeesters eener stad, waar eene kamer der Vereenigde compagnie zou komen, »als de beste kennisse van de qualiteyt der persoonen hebbende," de keuze uit de opgemaakte benoeming zouden doen, indien zij zulks verlangden. VAN DER CHIJS, bl. 116.

1602. westen kregen regt om binnen den tijd van vijf maanden aandeelen te nemen. De compagnie mogt op naam der Staten-Generaal [1] verbonden sluiten met de Indische mogendheden, sterkten bouwen, bevelhebbers en krijgsvolk aannemen, mits de laatsten den eed van getrouwheid aan 's lands regering aflegden. Van de prijzen, die de compagnie op den vijand zou veroveren, zouden de admiraliteiten haar gewoon aandeel blijven genieten. De opperbevelhebbers der terugkeerende vloten zouden aan de Staten-Generaal rapport moeten doen van den uitslag hunner reis. Overigens zou de compagnie, tot erkentenis van het haar geschonken voorregt, om gedurende één en twintig jaren, ingaande met het jaar 1602, bij uitsluiting ten oosten der kaap *de Goede Hoop* tot de straat van *Magellaan* te mogen varen, eene som van *f* 25000 aan de Staten-Generaal betalen, welke deze daarentegen ten laste en bate der Republiek op denzelfden voet als de overige aandeelhouders in den handel op *Oost-Indië* beleggen zouden [2].

Haar kapitaal en eerste onderneming.

Binnen korten tijd werd nu een kapitaal van zes en een half millioen gulden bijeengebragt [3], waartoe *Amsterdam* ongeveer zeven en dertig, *Zeeland* dertien, *Enkhuizen* vijf en een halve, *Delft* bijkans vijf, *Hoorn* twee en een halve, en *Rotterdam* één en drie vierde ton gouds geleverd had. Nog in het jaar 1602 werd eene vloot van vijftien schepen onder WIJBRAND VAN WAERWYCK en SEBALD DE WEERT voor rekening der Vereenigde compagnie naar *Oost-Indië* gezonden. Het waren thans niet meer alleen *Java* en de Moluksche eilanden, waarop de Nederlandsche kooplieden de oogen gevestigd hielden. Hun ondernemingsgeest had zich reeds over de gansche zuid- en oostkust van *Azië* uitgebreid. Terwijl DE WEERT meer bepaaldelijk in last had met den keizer van *Ceilon* voordeelige handelsbetrekkingen aan te knoopen, was aan VAN WAERWYCK opgedragen niet slechts de eilanden van den Oost-Indischen archipel aan te doen, maar

---

[1] WAGENAAR, IX bl. 149, doet het voorkomen alsof men door de woorden: »de Staten generaal der vereenichde Nederlanden ofte hooge Overicheyt derselver" twee verschillende zaken bedoelde en in het midden wilde laten, of de Vereenigde Gewesten later ook eene andere *Overicheyt* zouden krijgen als de Staten-Generaal. Het komt mij echter waarschijnlijker voor, dat het woordje *ofte* hier eene bloot verklarende, niet afscheidende, beteekenis heeft.

[2] Bij VAN DER CHIJS, bl. 118—135, vindt men een afdruk van het oorspronkelijke stuk, op het Indisch Archief aanwezig. — Zie voorts VAN METEREN, f. 480 c. GROTIUS, p. 429. VELIUS, *Chroniick van Hoorn*, bl. 280. DE ROOY, *geschiedenis van den handel*, bl. 352. LAUTS, *geschiedenis van de Nederlanders in Indië*, 1 bl. 84—98. H. J. KOENEN, *Voorl. over de gesch. des Nederl. handels*, bl. 84—89.

[3] Sommigen spreken van 64, anderen van 66 tonnen gouds. Zie LUZAC, *Hollands rijkdom*, I bl. 256, en LAUTS, t. a. p. bl. 93. Hoe aanzienlijk zulk eene som voor die dagen was, kan ook uit de omstandigheid blijken, dat het maatschappelijk kapitaal der Engelsche Oost-Indische compagnie, in 1600 opgerigt, slechts 8½ ton gouds bedroeg.

ook naar het nijvere *China* te stevenen, welks menigvuldige voortbrengselen in *Europa* reeds op hoogen prijs werden geschat [1]. 1603.

Dood van ELIZABETH.

De vreugde der Hollandsche staatslieden over de oprigting der Vereenigde Compagnie en de snelle uitbreiding van den Oost-Indischen handel, die eene nieuwe en rijke hulpbron tot bestrijding der onkosten van den fellen krijg scheen te openen, werd in den aanvang van het volgende jaar door eene gebeurtenis getemperd, die men reeds eenigen tijd met bezorgdheid had te gemoet gezien. Op den derden April 1603 stierf koningin ELIZABETH, en werd, krachtens hare uiterste wilsbeschikking, door den koning van *Schotland* opgevolgd, die als koning van *Engeland* den titel van JACOBUS I aannam. Hoeveel de staatslieden der Republiek ook van de luimen der overledene vorstin hadden te verduren gehad, hoeveel kommer hare neiging tot vrede met *Spanje* ook in de laatste jaren had verwekt: sedert meer dan dertig jaren had zij zich niettemin eene getrouwe en krachtige bondgenoote der Vereenigde Gewesten betoond, en vooral na den vrede tusschen *Frankrijk* en *Spanje* was het voor de Republiek van onberekenbare waarde geweest, dat het magtige *Engeland* hare vrijheid als het plegtanker zijner veiligheid beschouwde en de Spaansche vloten met gelijke waakzaamheid van zijne kusten weerde. Wel waren de Staten er reeds in 1594 in geslaagd, vriendschappelijke betrekkingen met ELIZABETH's opvolger aan te knoopen [2]: maar zij wisten dat ook hij naar den vrede haakte, en hadden grond om te twijfelen of hij geneigd zou zijn ten hunnen opzigte de voetstappen zijner voorgangster te drukken. Ten einde zijne gunst te winnen, bepaalden zij zich niet tot eene schriftelijke gelukwensching, maar vaardigden bovendien een aanzienlijk gezantschap af, aan welks hoofd FREDERIK HENDRIK van *Nassau*, WALRAVEN heer van *Brederode*, JOHAN VAN OLDENBARNEVELT en JACOB VALCKE geplaatst waren [3]. Op den 27sten Mei ten gehoore toegelaten, verzochten zij den koning de vriendschapsbetrekkingen te laten voortduren, die tusschen ELIZABETH en de Staten hadden bestaan. JACOBUS gaf hun een minzaam doch ontwijkend antwoord en verontschuldigde zich met de bewering, dat hij nog te kort den Engelschen troon beklommen had, om reeds in al die betrekkingen ingewijd te zijn. Zijne ware gezindheid bleek echter uit de gretigheid, waarmede hij gehoor gaf aan het aanzoek van FILIPS III en de aartshertogen tot het openen van vredesonderhandelingen. Intusschen stelde OLDENBARNEVELT alles in het werk, om hem van dit voornemen af te brengen, en

Gezindheid van JACOBUS I ten opzigte der Republiek.

---

[1] VAN METEREN, f. 481 *a*, 552 *c*. Zie ook de *Diversche discourssen, de Oostindische vaert betreffende*, achter het Journaal der reis van PIETER BOTH, 1599—1601, in het *Begin ende voortgangh*, bl. 36, 38.

[2] Hiervoor, bl. 9.

[3] De laatste overleed tijdens dit gezantschap te *Londen*.

1603. maakte daartoe gebruik van eenen brief van den hertog van *Brunswijk*, waaruit bleek dat de koning van *Spanje* er reeds over dacht de Vereenigde Gewesten als een onafhankelijken staat te erkennen, wanneer *Engeland* eene vijandige houding bleef bewaren. Zijne pogingen waren echter vruchteloos, en reeds den 30sten Mei werden de onderhandelingen tusschen *Engeland* en *Spanje* te *Londen* geopend. Niettemin werden de Staatsche gezanten ook van wege HENDRIK IV krachtdadig ondersteund. De markies van *Rosny*, later hertog van *Sully*, die door zijnen vorst naar *Engeland* was gezonden, om JACOBUS I met zijne troonsbeklimming geluk te wenschen, liet niets onbeproefd om hem te overtuigen, dat de onderwerping der Vereenigde Gewesten door *Spanje* voor het welzijn van zijn rijk hoogst verderfelijk zijn zou en haalde hem eindelijk over tot het sluiten van een geheim verdrag met den koning van *Frankrijk*, waarbij de beide vorsten zich verbonden FILIPS III tot een billijken vrede met de Nederlanders te bewegen. Intusschen zou JACOBUS één derde der onderstandsgelden, die uit *Frankrijk* geregeld naar *Holland* gezonden werden, als eene afkorting beschouwen der geldsommen, die HENDRIK IV wegens vroegeren onderstand nog aan *Engeland* verschuldigd was. Hoewel *Frankrijk* meer dan de Vereenigde Gewesten door de laatste bepaling bevoordeeld werd, stelden de Staten zich met deze schikking tevreden, en sloegen later het aanbod van JACOBUS, om aan de vredesonderhandelingen deel te nemen, beleefdelijk doch met vastheid van de hand [1].

Geheim verdrag tusschen *Frankrijk* en *Engeland*.

FEDERICO SPINOLA sneuvelt bij eenen aanslag op *Walcheren*.

Inmiddels was de krijg tusschen de noordelijke en de zuidelijke *Nederlanden* bij den aanvang der lente hervat. De koning van *Spanje*, die het thans waarschijnlijk kon achten dat het huwelijk zijner zuster met ALBERTUS onvruchtbaar blijven en *België* dus eerlang onder zijnen schepter terugkeeren zou, was meer dan ooit geneigd om de aartshertogen met geld en troepen te ondersteunen. Met zijne goedkeuring vertrok AMBROSIO SPINOLA naar *Duitschland* en *Italië* om nieuwe regimenten aan te werven [2]. Zijn broeder FEDERICO, die zijne onderscheidene galeijen in de haven van *Sluis* verzameld en op nieuw uitgerust had, vormde het stoute plan eenige troepen op *Walcheren* te ontschepen, ten einde zich van dat eiland meester te maken. Op den 26sten Mei liep hij bij windstilte met acht galeijen uit, en viel onverhoeds op de vijf Staatsche oorlogschepen aan, die onder bevel van JOOST DE MOOR de wacht voor de haven hielden. Hoezeer

---

[1] VAN METEREN, f. 494. GROTIUS, p. 431—434. *Waarachtige historie van* OLDENBARNEVELT, bl. 68—73. *Mémoires de* SULLY, IV p. 202—207, 237—243, 249 *ss.* In de instructie van den Franschen gezant was o. a. opgenomen: »empêcher le conseil d'Angleterre de demander les trois cent mille livres que cette couronne avoit prêtées aux Provinces-Unies, de peur de jetter celle-ci entre les bras de l'Espagne; — — communiquer et agir sur ce plan avec Barnevelt et les députés des Etats à Londres; se les attacher; les entretenir de bonnes espérances; etc." —

[2] BENTIVOGLIO, bl. 699.

1603.

er zeer weinig soldaten aan boord waren, boden de Zeeuwsche matrozen zulk een dapperen weerstand, dat de vijand na een uur van hevigen strijd nog weinig voordeel behaald had. Nu stak de wind eensklaps op en stelde de zeilschepen in staat om, al keerende en wendende, een geweldig en onafgebroken vuur tegen den vijand te rigten. SPINOLA zelf werd doodelijk getroffen en zijne galeijen waren genoodzaakt met groot verlies af te deinzen [1].

Gevaarlijke muiterij van het Spaansche krijgsvolk.

Eene gevaarlijke muiterij, die reeds in het laatst des vorigen jaars was aangevangen, belette den aartshertog ALBERTUS zijne troepen in het veld te brengen, voor hij de verwachte versterkingen ontvangen had. Naauwelijks was de admirant van *Arragon*, na zijne vergeefsche poging om *Grave* te ontzetten [2], met zijne vermoeide en slecht betaalde troepen teruggetrokken, of hunne ontevredenheid sloeg tot volslagene bandeloosheid over. Te vergeefs trachtte hij door gestrengheid de krijgstucht te herstellen. Twaalfhonderd man zijner beste troepen verlieten het leger; en hoewel MENDOZA [3] er in slaagde, het voetvolk onder zijn gezag terug te brengen, togen de ruiters naar het kasteel *Hoogstraten* nabij *Breda*, en vormden daar eene vereeniging, die *het Eskadron* werd genoemd en geheel op democratischen voet was ingerigt. Het beleg van *Ostende* en het verlies van *Grave* verhinderden den aartshertog de muitelingen, wier aantal spoedig tot drieduizend geoefende krijgslieden klom, met geweld tot onderwerping te brengen. De omliggende landen werden door hen onder brandschatting gelegd, en zelfs aan groote steden en afgelegene streeken door verschrikkelijke bedreigingen aanzienlijke geldsommen afgeperst. ALBERTUS begreep teregt dat hij geen veldtogt kon beginnen, voordat hij aan deze muiterij, die in het geheim door de Staten en prins MAURITS werd aangevuurd, een einde had gemaakt. Naauwelijks waren dan ook de nieuw aangeworvene troepen, ten getale van zesduizend man, aangekomen, of graaf FREDERIK VAN DEN BERG kreeg last met een leger van zevenduizend voetknechten en drieduizend ruiters, benevens verscheidene stukken geschut, tegen het Eskadron op te trekken. Bij de nadering van deze geduchte overmagt, waarvan MAURITS hen verwittigd had, weken de muiters, na eene bezetting van achthonderd man in *Hoogstraten* te hebben achtergelaten, op den 25sten Julij naar *Oosterhout* en knoopten onderhandelingen met den prins aan, die middelerwijl zijne troepen ten getale van omstreeks twaalfduizend man in de nabijheid van *Geertruidenberg* verzamelde. Met goedvinden der Staten-Generaal sloot MAURITS met hen eene overeenkomst, waarbij zij hem trouw zwoeren, onder voorwaarde dat zij niet over zee gevoerd noch zonder

De muiters worden door MAURITS bijgestaan en zweren hem trouw.

---

1 VAN METEREN, f. 500. GROTIUS, p. 438. BENTIVOGLIO, bl. 699. CARNERO, p. 494. GIUSTINIANO, p. 51.

2 Hiervoor, bl. 181.

3 In het laatst van 1602 vertrok MENDOZA naar *Spanje*, vanwaar hij niet terugkeerde. VAN METEREN, f. 484 *d*.

1603. hunne toestemming tot belegeringen of andere ondernemingen gebruikt zouden worden. Wanneer zij zich met den aartshertog mogten verzoenen, dan zouden zij in de eerste vier maanden niet tegen de Staten dienen. Daarentegen zouden dezen hen gewapenderhand tegen hunne vijanden beschermen. Intusschen had de graaf VAN DEN BERG met de belegering van *Hoogstraten* eenen aanvang gemaakt; doch toen prins MAURITS op den 8sten Augustus op een half uur afstands van de vijandelijke verschansingen zijne legerplaats opsloeg, achtte de graaf zich niet langer veilig op eene plaats, waar de toevoer hem gemakkelijk kon worden afgesneden, en trok in den nacht van den 9den in stilte af. Zoodra de bezetting van *Hoogstraten* den volgenden morgen bespeurde, dat het Spaansche kamp verlaten was, toog zij den vijand achterna en deed zijne achterhoede een gevoelig verlies lijden. MAURITS zelf ondersteunde deze beweging, in de hoop het leger van den graaf VAN DEN BERG, dat een hollen weg door moest trekken, grooten afbreuk toe te brengen. Doch de Spanjaarden waren hem te ver vooruit, en stonden reeds aan de andere zijde op het vlakke veld in slagorde geschaard, toen de prins aan het hoofd zijner ruiterij in hunne nabijheid gekomen was. Er kon nog geruimen tijd verloopen, eer het Staatsche voetvolk, dat wegens onderscheidene hinderpalen slechts langzaam voorttrok, insgelijks deze plaats bereikt had, en MAURITS achtte het onraadzaam alleen met zijne ruiterij op den vijand los te gaan, die van geschut voorzien en op den aanval voorbereid was. Zoodra VAN DEN BERG bespeurde, dat de prins de aankomst van zijn voetvolk wilde afwachten, liet hij zijne troepen in goede orde den terugtogt voortzetten, en ontkwam daardoor aan het gevaar van eenen veldslag, die hoogst waarschijnlijk ten zijnen nadeele zou zijn uitgevallen [1].

Beraadslagingen over den veldtogt. Het geschil van gevoelen omtrent de wijze van krijgvoering, dat sedert den slag van *Nieuwpoort* tusschen de Staten en den prins bestond en zich telken jare op nieuw geopenbaard had, kwam ook thans weder aan het licht. Nog altijd behielden de Staten van *Holland* en *Zeeland* eenige hoop, dat zij hun verlangen, om *Nieuwpoort* en *Duinkerken* te bemagtigen en de gansche kust van *Vlaanderen* aan de Republiek te hechten, eenmaal verwezenlijkt zouden zien. Gedurende zijn verblijf te *Londen* had OLDENBARNEVELT al zijne welsprekendheid in het werk gesteld om den markies van *Rosny* te doen inzien, dat HENDRIK IV zonder verwijl met eene aanzienlijke legermagt in de zuidelijke *Nederlanden* moest vallen, indien hij op het behoud van *Ostende* prijs stelde en den ondergang der Republiek voorkomen wilde. De Fransche gezant had hem echter ten antwoord gegeven, dat zijn vorst volstrekt niet gezind was met *Spanje* te breken, zoolang hij zich niet van de krachtdadige ondersteuning van *Engeland* ver-

[1] VAN METEREN, f. 501. GROTIUS, p. 439. BENTIVOGLIO, bl. 700. CARNERO, p. 496. GIUSTINIANO, p. 55, 59. VAN VERVOV, bl. 149. VAN DER KEMP, II bl. 104, 400—403.

zekerd kon houden, en tevens aan den Hollandschen staatsman doen zien, dat hij den toestand en de hulpmiddelen der Vereenigde Gewesten te goed kende, om te gelooven dat het verlies van *Ostende* hen geheel weerloos zou maken [1]. Hoewel de hoop op een inval van de Franschen in *België* derhalve vooreerst moest worden opgegeven, bleef niettemin de mogelijkheid der verwezenlijking van der Staten uitzigten bestaan, zoolang *Ostende* aan den vijand het hoofd kon bieden, en het was om deze reden vooral, dat de overigens voor de Republiek niet zeer gewigtige vesting door hen met zooveel volharding en ten koste van zoo groote opofferingen verdedigd werd. Bij elken veldtogt werden hare belangen door de Staten zorgvuldig in het oog gehouden, en de plannen van prins MAURITS waren hun des te welgevalliger, naarmate hun hoofddoel, de redding der belegerde stad, er meer door scheen bevorderd te worden. Het strookte derhalve geenszins met hunne wenschen, dat de prins, na den aftogt van den graaf VAN DEN BERG, den voorslag deed om *'s Hertogenbosch* te belegeren. Nu de vijand, behalve de troepen, die in *Vlaanderen* lagen, een aanzienlijk legercorps bijeen had, kon deze kostbare onderneming, wier uitslag zeer twijfelachtig was, aan het beleg van *Ostende* geen hinderpalen meer in den weg leggen. De Staten drongen er derhalve op aan, dat MAURITS liever, tot besparing van noodelooze onkosten, alle overbodige wagens, schepen, trekpaarden en daarbij behoorende ambtenaren en werklieden afdanken en zijn leger in de omstreken van *Bergen-op-Zoom* brengen zou, om aldaar af te wachten of er zich geen gunstige gelegenheid zou aanbieden om den vijand afbreuk te doen en *Ostende* te ontzetten. De prins verklaarde echter dat het onmogelijk was zijn krijgsvolk op de aangeduide plaats bijeen te houden, daar er te weinig weilanden gevonden werden om de paarden van voeder te voorzien, doch bood aan om de troepen op zulk eene wijze in de naastbijgelegene garnizoensteden te verdeelen, dat zij binnen drie of vier dagen weder zouden kunnen verzameld worden. Hij kwam echter andermaal op zijn oorspronkelijken voorslag terug, en voerde onderscheidene redenen aan, waarom het beleg van *'s Hertogenbosch* hem juist nu zeer wenschelijk voorkwam. De Staten besloten daarop hem te magtigen in deze zaak naar welgevallen te handelen [2], zoodat MAURITS reeds den 19[den] Augustus de stad be-

1603.

MAURITS belegert te vergeefs *'s Hertogenbosch.*

---

[1] *Mémoires de* SULLY, IV p. 238 *ss.* Het is niettemin opmerkelijk dat de Staten-Generaa in het volgende jaar, tijdens de belegering van *Sluis* door MAURITS, insgelijks aan den prins schreven dat, naar hunne meening, »de geheele zaak naast God aan de conservatie der stede van *Oostende* is hangende." VAN DER KEMP, II bl. 144.

[2] De afgevaardigde van *Zeeland* ter Staten-Generaal protesteerde tegen dit besluit, uit hoofde van »verscheidene verklaringen en versoeken, van wege H. Ed. (namelijk de Staten van *Zeeland*) gedaan, ten einde de oorlog met de magt van de Vereenigde Provinciën op hunne frontieren mogt worden gevoerd, opdat *Ostende* ontzet en het land van *Zeeland* in betere versekerdheid gesteld mogt worden." VAN DER KEMP, II bl. 408.

1603. rende en zijn hoofdkwartier te *Vucht* vestigde. De met hem verbondene muitelingen legerden zich te *Vlijmen*, op den weg naar *Heusden*. Twee dagen later rukte de graaf VAN DEN BERG met zijne door nieuwe troepen versterkte krijgsmagt tot ontzet der bedreigde stad aan, en sloeg zijn kamp bij *Dalen* op. In den avond van den eersten September slaagde hij er in bij donker weder eenen heuvel tusschen *Vucht* en *Vlijmen* te bezetten, waardoor de gemeenschap tusschen MAURITS en het Eskadron verbroken en de toevoer van levensmiddelen naar het Staatsche leger gedeeltelijk afgesneden werd. Zoodra de prins van deze gebeurtenis kennis kreeg, trok hij aan het hoofd van tweeduizend man derwaarts en viel daarmede den vijand, die reeds begonnen was zich te verschansen, zoo hevig van drie zijden aan, dat deze na een uur van woedenden strijd het veld ruimen en de reeds ingenomene stelling verlaten moest. De aanvalswerken werden door MAURITS, wegens de nabijheid der vijandelijke krijgsmagt en den grooten omvang der vesting, die hij niet geheel kon insluiten, slechts flaauwelijk voortgezet. De beide legers hielden elkander in bedwang en het bleef bij kleine schermutselingen. Intusschen had de burgerij van *'s Hertogenbosch* standvastig geweigerd bezetting in te nemen. Hoezeer het gevaar, dat haar dreigde, ook wegens den naderenden winter niet zeer groot scheen, begreep de aartshertog, die den vierden October zelf in de legerplaats kwam en zich in de stad begaf, dat het echter hoogst wenschelijk was, haar op dit besluit terug te doen komen, en toen hem dit door overreding niet gelukte, wist hij door eene list zijn doel te bereiken en bragt drieduizend man binnen de poort, onder voorwendsel dat hij daarmede slechts eenen uitval wilde doen. De burgerij bemerkte te laat, dat zij bedrogen was, en voortaan een talrijk garnizoen zou moeten onderhouden. Ook hierdoor werd de bemagtiging van *'s Hertogenbosch* voor MAURITS bemoeijelijkt, zoodat hij, bij het invallen van den vorst, op den 5den November het beleg opbrak. Den volgenden dag schaarde hij zijn leger op een uur afstands van de vesting op het vlakke veld in slagorde, om ALBERTUS tot eenen veldslag uit te noodigen. Doch deze liet de Staatschen ongestoord aftrekken, waarop de veldtogt voor dit jaar gesloten en de wederzijdsche troepen in de garnizoenen verdeeld werden [1].

De Spaansche muitelingen worden in *Grave* gelegd. Intusschen hadden de Spaansche muitelingen er reeds meermalen op aangedrongen, dat hun eene versterkte plaats zou worden aangewezen, alwaar zij zich met hunne vrouwen, kinderen en bezittingen konden nederzetten, ten einde tegen onverhoedsche overvallen beveiligd te zijn en de zuidelijke *Nederlanden* des te beter te kunnen brandschatten. Aanvankelijk werd hun *Wachtendonk* als verblijfplaats aangeboden; doch zij namen daarmede geen genoegen en verzochten *Rhijnberk* te mogen bezetten. De meeste leden

---

[1] VAN METEREN, f. 502. GROTIUS, p. 440. BENTIVOGLIO, bl. 701. CARNERO, p. 502. GIUSTINIANO, p. 69—72. VAN VERVOV, bl. 152—159. VAN DER KEMP, II bl. 105—107, 403—413.

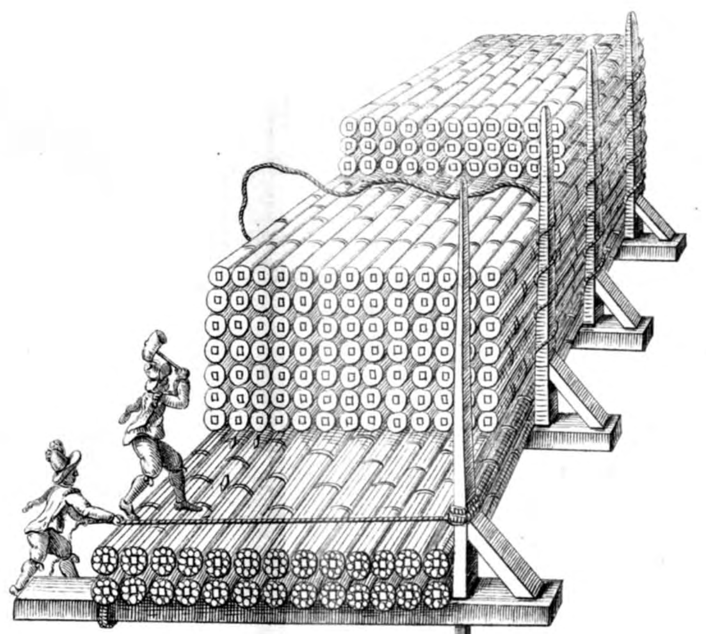

DIJK VAN BUCQUOY.

VERVAARDIGING DER ROLKORVEN.

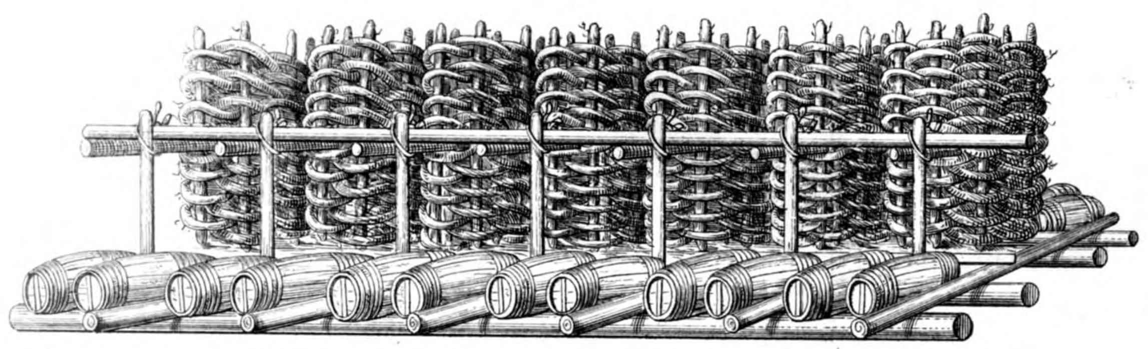

VLOT VAN TONNEN MET EENE BORSTWERING VAN SCHANSKORVEN.

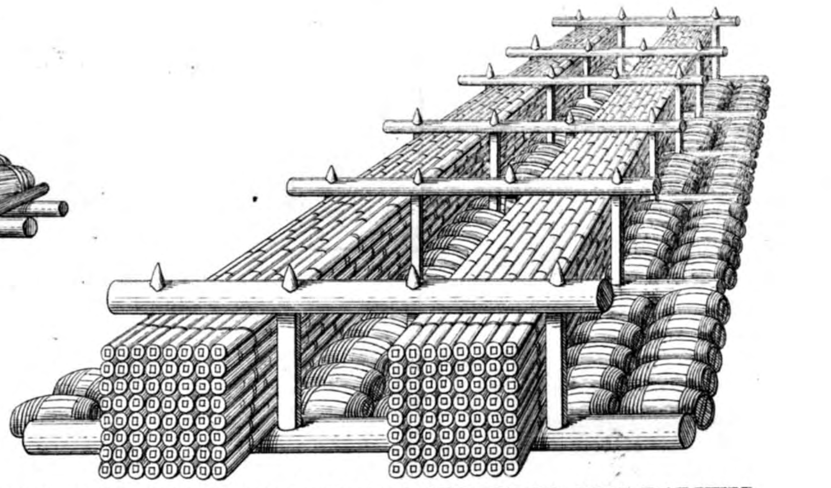

VLOT MET EENE DUBBELE BORSTWERING VAN BALKEN.

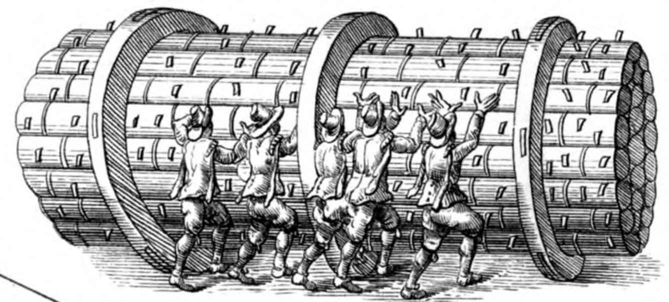

ROLKORF.

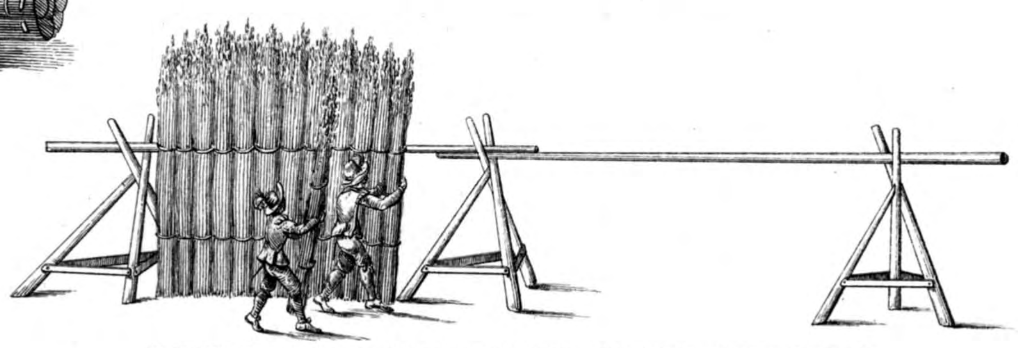

BLINDEN VAN RIJSBOSSEN TEGEN SCHRAGEN.

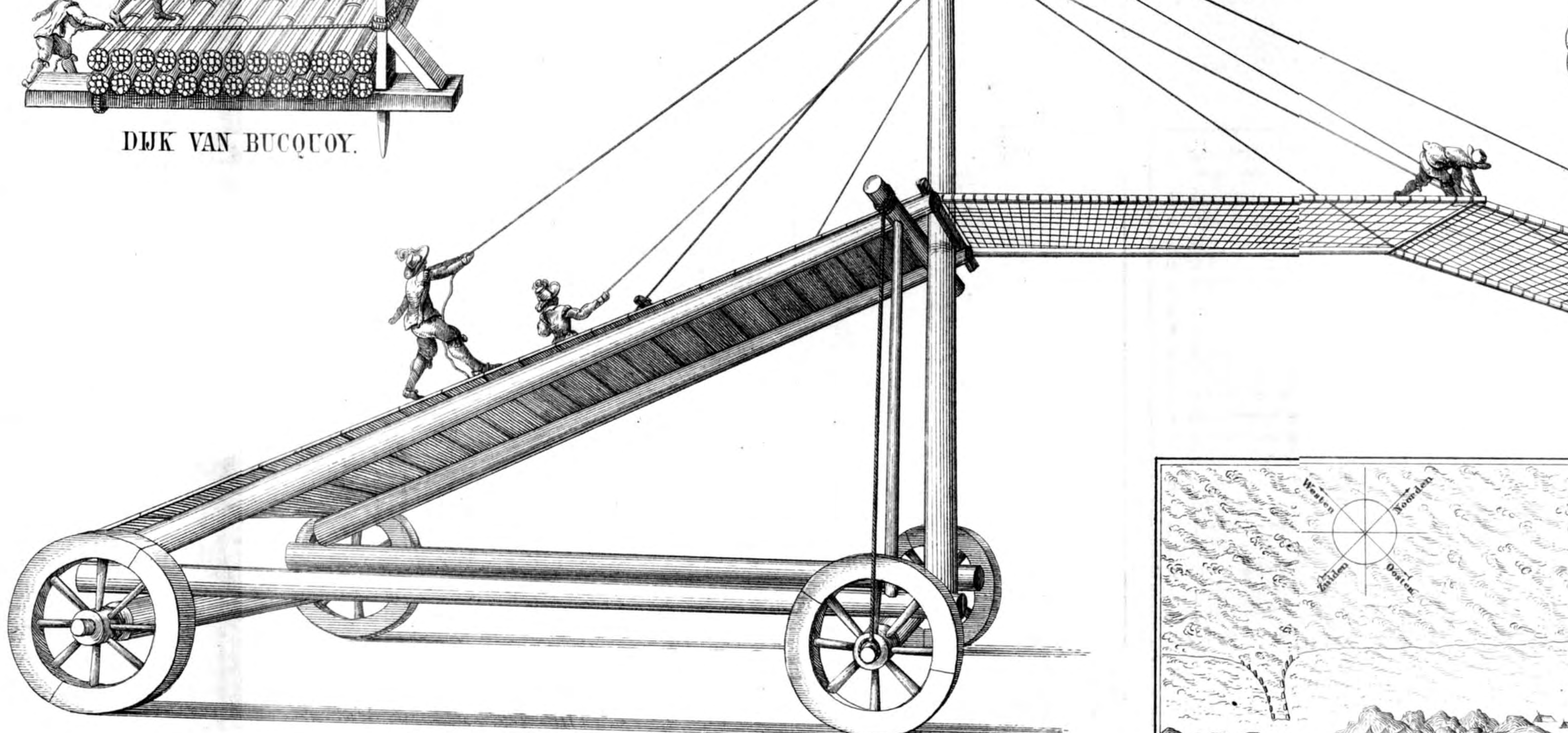

BRUG VAN TARGONE.

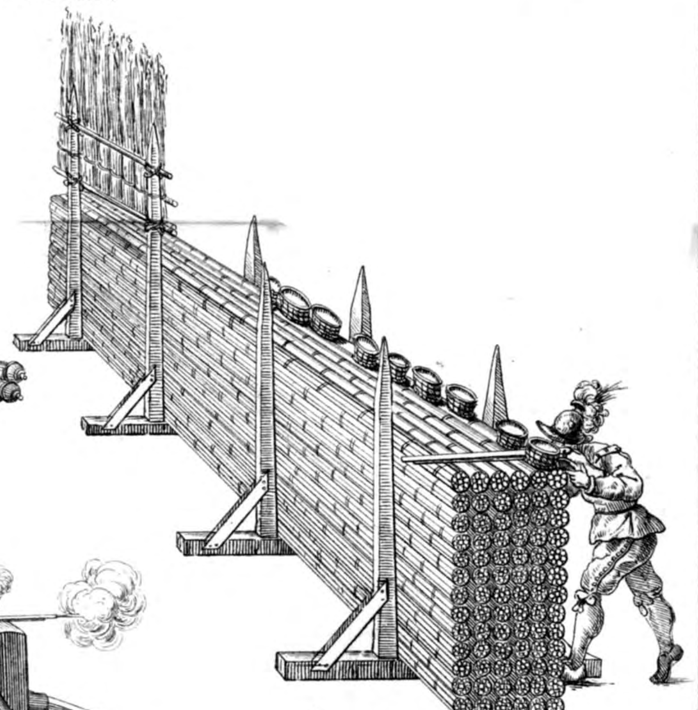

KANDELAARS
(SCHERM VAN TAKKENBOSSEN).

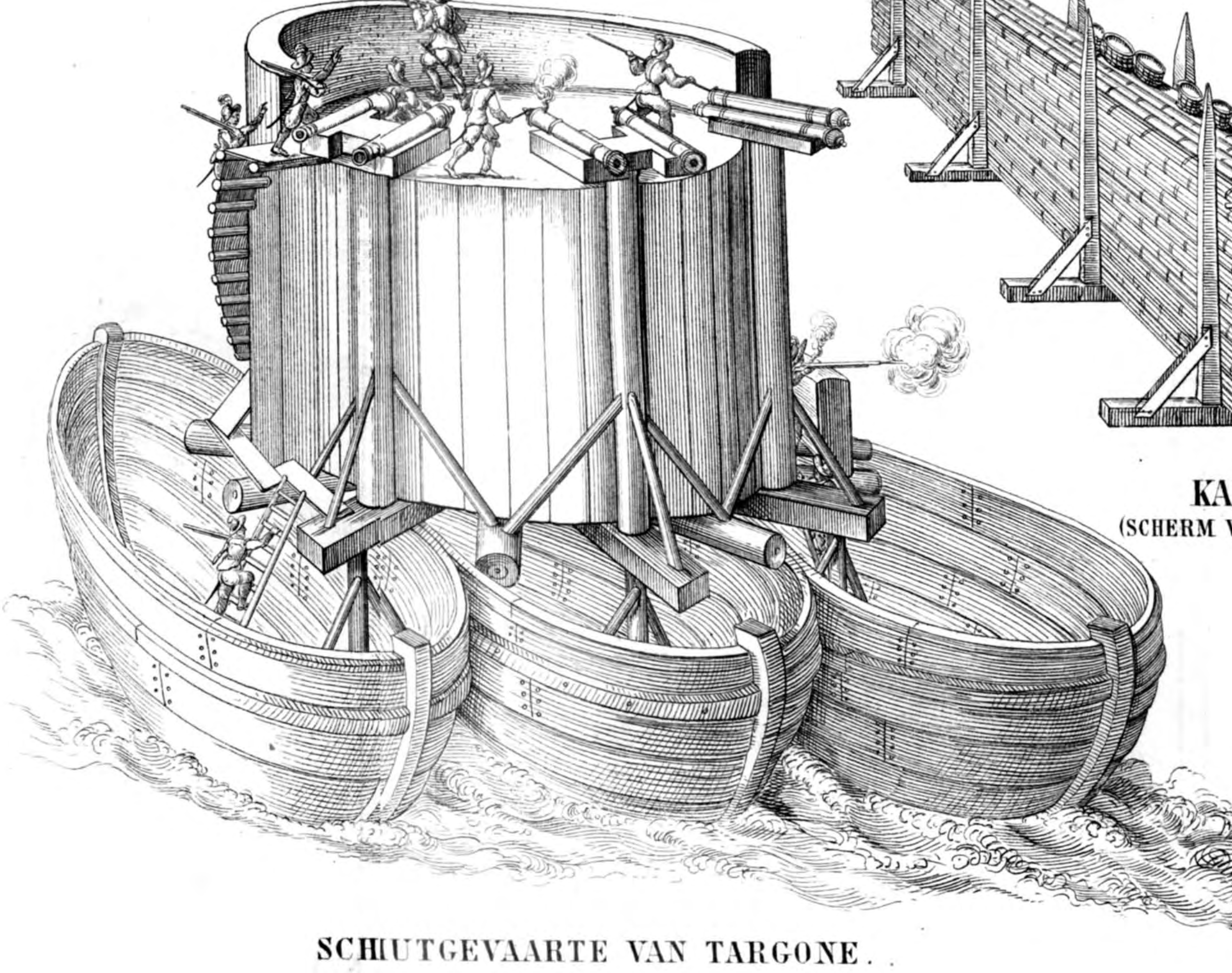

SCHUTGEVAARTE VAN TARGONE.

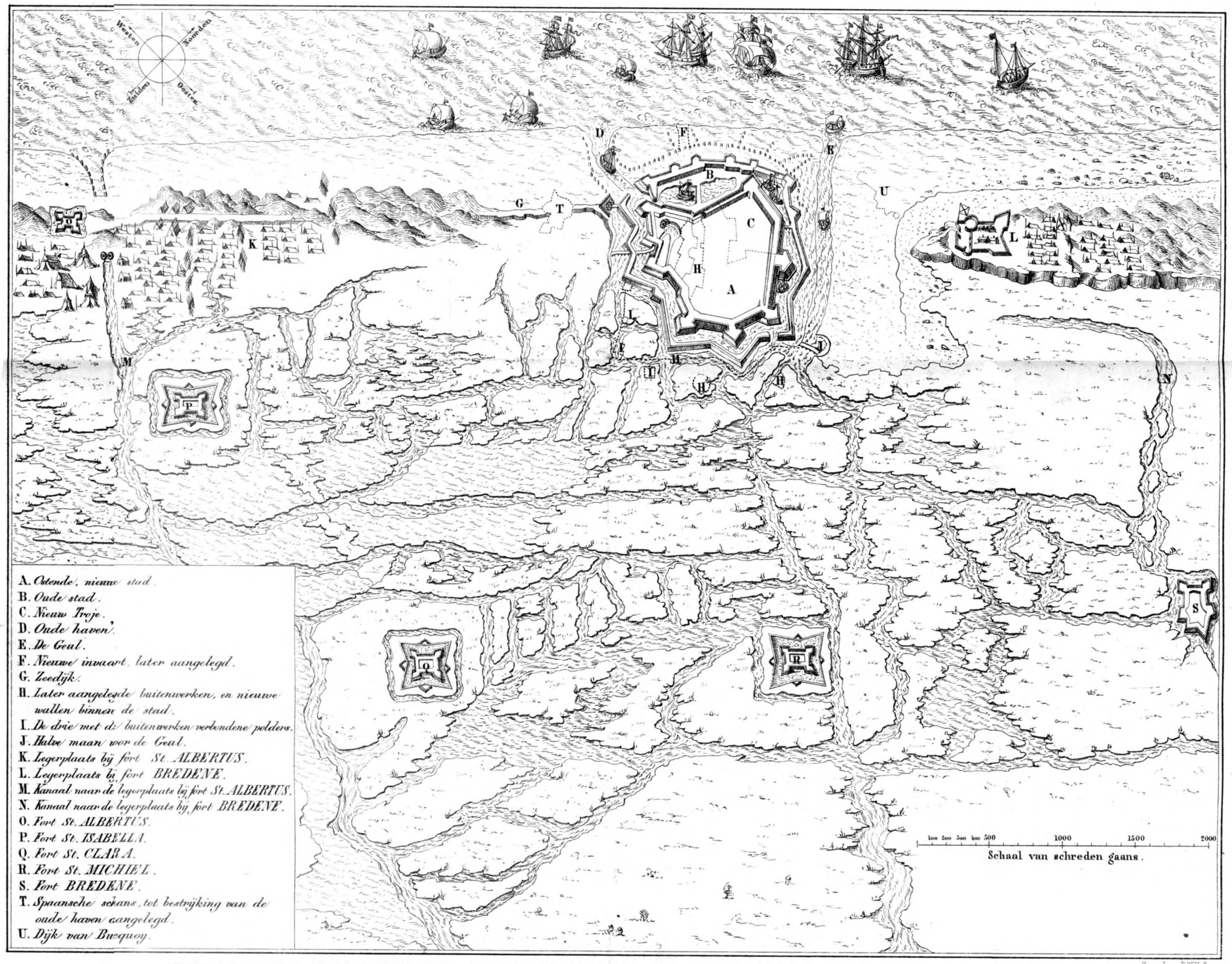

BELEGERING VAN OSTENDE, VOLGENS DE PLANS EN KAARTEN VAN GIUSTINIANO EN FLEMING.

Steendr. v. P.W.M. Trap.

der Staten-Generaal waren geneigd dit verzoek, hetwelk door prins MAURITS en graaf WILLEM LODEWIJK als overeenkomstig met 's lands belangen ondersteund werd, in te willigen; doch de afgevaardigden van *Holland* bragten uit naam der Staten van hun gewest gewigtige bedenkingen tegen de inruiming der bedoelde vesting in het midden. Het kwam hun niet raadzaam voor, de landen van *Cleef* en *Gulik* aan de strooptogten van het Eskadron bloot te stellen en de Duitsche vorsten daardoor reden tot misnoegen te geven. Ook wenschten zij welligt de Spaansche krijgslieden digter bij de hand te houden, ten einde hen, met het oog op het ontzet van *Ostende*, bij voorkomende gelegenheden terstond te kunnen gebruiken [1]. Men besloot derhalve *Grave* aan hen af te staan. Hoezeer het MAURITS niet aangenaam kon wezen, dat eene hem toebehoorende stad aan de schade werd blootgesteld, die het verblijf der muitelingen haar waarschijnlijk zou berokkenen, voldeed hij aan den last der Staten en gaf hun de plaats over, na de plegtige belofte ontvangen te hebben, dat zij noch op Staatschen noch op Duitschen bodem brandschatten en de plaats, in geval eener verzoening met de aartshertogen, behoorlijk weder in zijne handen stellen zouden [2]. 1603.

Mislukte aanslag op *Maastricht*.

Het bleek echter weldra dat het Eskadron niet in alle opzigten de voorwaarden van het geslotene verdrag eerbiedigde. Althans kwamen uit *Gelderland* zooveel klagten over de kwellingen en knevelarijen, waaraan de bewoners van het platte land waren blootgesteld, dat de Staten-Generaal naar middelen uitzagen om hunne beschermelingen van de grenzen te verwijderen. Deels met dat doel beraamde men eenen aanslag op *Maastricht*, dien MAURITS gewigtig genoeg achtte om zich aan het hoofd der daarvoor bestemde troepen te stellen. Op den 9^{den} Januarij 1604 ving de togt in alle stilte aan; doch slechte wegen en onbekwame gidsen vertraagden den marsch der Staatsche krijgslieden, zoodat deze zich eerst den volgenden morgen voor de stad bevonden, alwaar men reeds kennis van hunne aankomst ontvangen en zich op eenen aanval voorbereid had. Daar MAURITS bovendien tijding kreeg dat het Eskadron, op welks ondersteuning hij gerekend had, zijne medewerking weigerde, en de vijand in aller ijl troepen verzamelde om hem te keer te gaan, moest hij van den aanslag afzien en onverrigter zake terugkeeren [3].

Voortzetting van het beleg van *Ostende*.

Het beleg van *Ostende* was inmiddels door de aartshertogen met ijver voortgezet; doch de lente en de zomer verliepen zonder dat de Spanjaarden hun doel veel naderbij kwamen. Op den 13^{den} April was JUAN DE RIVAS, aan wien ALBERTUS het opperbevel over de belegeringstroepen had toevertrouwd, er in geslaagd om stormenderhand

---

1 Een en ander strookt met de redenen, voorkomende in de *Res. d. Stat. Gen.* v. 10 October bij VAN DER KEMP, II bl. 417.

2 VAN METEREN, f. 502. GROTIUS, p. 442. VAN DER KEMP, II bl. 107, 413—421.

3 VAN DER KEMP, II bl. 108, 421—423. Zie ook VAN METEREN, f. 507 *d*, *infra*.

1603. de drie zoogenaamde polders of buitenwerken in te nemen, die den toegang tot de westzijde der vesting niet weinig bemoeijelijkten. Daarentegen hadden de belegerden, onder het beleid van hun kloeken gouverneur KAREL VAN DER NOOT [1], op den 22sten Augustus de voornaamste verschansingen van den vijand, die bij gebrek aan aarde hoofdzakelijk uit opeen gestapelde balken bestonden, met gloeijende kogels in brand weten te schieten en door een zeer levendig kanonvuur alle pogingen tot blussching verijdeld, zoodat de vlammen gedurende drie dagen ongestoord voortwoedden, en eene schade veroorzaakten, die in geruimen tijd niet te herstellen was [2]. Reeds begon men in de zuidelijke *Nederlanden* aan de mogelijkheid te twijfelen, om de vesting, die door de Staten voortdurend van versche troepen en overvloed van krijgsbehoeften voorzien werd, te overmeesteren, toen ALBERTUS op het denkbeeld kwam de leiding van het beleg aan den markies AMBROSIO SPINOLA op te dragen. Gedurende zijn verblijf in de zuidelijke *Nederlanden* had deze reeds zoovele proeven van krijgskundige bekwaamheid gegeven, en daarbij zulk een belangeloozen ijver voor de bevordering van *Spanje's* belangen ten toon gespreid, dat de aartshertog in hem den man meende gevonden te hebben, die zoowel door zijne talenten als door zijn bijkans onbeperkt crediet in staat was aan het langdurige beleg een gewenscht einde te maken. Hij bood hem derhalve het opperbevel aan, met belofte van alle voorschotten, welke SPINOLA tot aanschaffing van krijgsbehoeften en betaling der soldij zou willen doen, uit de onderstandsgelden van den koning van *Spanje* terug te geven. De voorzigtige Italiaan begaf zich in persoon naar de legerplaats, om den stand van zaken in oogenschouw te nemen, eer hij eene taak aanvaardde, die hij voorzien kon dat hem onnoemelijke sommen en, bij mislukking, zijne eer kosten zou. Tusschen de voornaamste krijgsbevelhebbers heerschte verschil van gevoelen omtrent de mogelijkheid, om het beleg tot een gewenscht einde te brengen. Na zoovele vruchtelooze pogingen hadden velen de hoop opgegeven, om *Ostende*, door de bemagtiging zijner haven, van allen bijstand te berooven: en zoolang telkens nieuwe troepen en verdedigingsmiddelen binnen de vesting konden worden gebragt, hielden zij hare verovering voor eene hersenschim. Anderen waren echter van oordeel dat men, al gelukte het niet den toevoer geheel af te snijden, waaraan zij nog niet wanhoopten, de belegerden althans voet voor voet terug zou kunnen dringen, tot hunne laatste verschansing ondermijnd of door het geschut vernield was. Na een naauwkeurig onderzoek omhelsde SPINOLA het laatste gevoelen, en nam het opperbevel over de belegeringstroepen op zich [3].

AMBROSIO SPINOLA neemt het opperbevel op zich.

Met verbazing en niet zonder verontwaardiging vernamen de oude officieren, die voor

[1] Op den 13den Julij had VAN DER NOOT het opperbevel van FREDERIK VAN DORP overgenomen.

[2] FLEMING, bl. 324—406. GIUSTINIANO, p. 55—57. CARNERO, p. 495. BENTIVOGLIO, bl. 693, 703.

[3] GIUSTINIANO, p. 67—69. CARNERO, p. 499. BENTIVOGLIO, bl. 705—707.

Ostende gelegerd waren, dat een voormalig Genueesch koopman, die slechts korten tijd als vrijwilliger gediend had, tot hun opperhoofd was aangesteld, doch zij werden weldra gedwongen de keuze van den aartshertog niet slechts te eerbiedigen, maar ook te prijzen. Met onverbiddelijke gestrengheid voerde SPINOLA eene stipte krijgstucht in, en wist daardoor aan aanzienlijken en geringen ontzag voor zijne bevelen in te boezemen. Doch tevens won hij de achting en het vertrouwen van bevelhebbers en soldaten door zijne zorg voor hunne geregelde betaling, door zijn minzamen omgang en door de onverschrokkenheid en de zelfverloochening, waarmede hij in hunne gevaren en ontberingen deelde. Hoogst beschaafd doch vreemd aan den Spaanschen hoogmoed, die zoo vaak het misnoegen der troepen had opgewekt, kon hij zich met den geringsten krijgsman onderhouden, zonder zijne waardigheid als veldheer in de waagschaal te stellen; en menige nacht werd door hem op de gevaarlijkste posten doorgebragt, waarbij hij den zijnen een voorbeeld gaf van onvermoeide waakzaamheid en bewonderenswaardigen moed. Naauwelijks had hij dan ook in September het opperbevel aanvaard, of de belegering werd met vernieuwde krachten en ongewonen ijver voortgezet. Onder leiding der bekwaamste vestingbouwkundigen, die SPINOLA om zich verzameld had, en waaronder zich vooral de Italianen POMPEO TARGONE en POMPEO GIUSTINIANO [1], onderscheidden, namen de aanvalswerken snel in omvang toe en naderden meer en meer de hevig bestookte vesting. Aan beide zijden werden zoowel tot aanval als tot verdediging alle hulpmiddelen der krijgskunst te baat genomen, en de belegeraars en belegerden wedijverden zelfs in nieuwe uitvindingen, om elkander afbreuk te doen of zich voor elkanders vuur te beschutten. Was het reeds vroeger in gebruik geweest, het geschut met musketkogels, kettingen en ander ijzerwerk te laden: te *Ostende* begreep men het eerst, dat deze werktuigen te beter hun vernielingswerk verrigten konden, wanneer zij in cilindervormige bussen of zoogenaamde *blikken doozen* [2] besloten werden. Ook muntten de Staatsche vuurwerkmakers uit door het vernuft, waarmede zij de brandpijlen en vuurballen vervaardigden, welker vreesselijke uitwerking aan de belegeraars groote hinderpalen in den weg legde. Door den ruimen aanvoer van balken, rijs en andere bouwstoffen werd de schade, door het vijandelijke geschut of de golven der zee onophoudelijk aan de vestingwerken toegebragt, onder leiding der bekwame ingenieurs RALFF DEXTER en DAVID VAN ORLEANS telkens weder hersteld. Binnen *Ostende* was bijna altijd zulk een overvloed van allerlei voorraad, dat de meeste levensmiddelen er veel goedkooper waren, dan in de naburige streken en zelfs in *Holland* het geval was. Door deze krachtdadige ondersteuning der Staten, het uitstekende beleid der onderscheidene gou-

1603.

Nieuwe uitvindingen door de belegerden en de belegeraars.

---

[1] De schrijver der meermalen aangehaalde *libri* VI *delle guerre di Fiandra*.

[2] Deze naam komt reeds voor bij FLEMING, bl. 477.

1604. verneurs, en het eergevoel, dat des te meer werd opgewekt, naarmate de belegering langer duurde, bleef de bezetting met den besten geest bezield en gereed om elken voet gronds tot het uiterste te verdedigen. Nimmer verzuimden de wakkere krijgslieden om hunne tegenstanders, waar zij konden, afbreuk te doen. Toen eenigen hunner, die eene halve maan bewaakten, bespeurd hadden dat de vijand elken nacht een sterken wachtpost uitzettede op eene plaats nabij den bedekten weg, alwaar de Staatschen gewoon waren hunne lijken te begraven, vulden zij eene doodkist met buskruid en stukken ijzer, en bestelden die met de gewone eerbewijzingen ter aarde. De Spanjaarden, die geen kwaad vermoedden, kwamen den volgenden nacht op hunne plaats terug. Door een loopend vuur aangestoken, ontplofte de mijn eensklaps onder hunne voeten en verspreidde dood en verderf in hunne gelederen [1].

De belegeraars schoten intusschen geenszins in vernuft en ijver te kort. Ten einde zich tegen het geweldige en onafgebrokene vuur der vesting te dekken, vonden zij de zoogenaamde *blinden* en *kandelaars* uit, onder wier beschutting zij veiliger konden voortwerken. Niettemin keerde dikwerf slechts de helft der schansgravers in de legerplaats terug, wanneer het uur der aflossing geslagen was. Door hooge loonen wist SPINOLA echter hun getal voortdurend aan te vullen en zelfs zijne soldaten over te halen om aan hunnen arbeid deel te nemen. De aanvalswerken tegen de vesting werden te gelijkertijd aan twee zijden voortgezet. In het kwartier van *Bredene* was de graaf DE BUCQUOY reeds vroeger begonnen eenen dijk van opeengestapelde balken aan te leggen, die door de vuurpijlen en gloeijende kogels der belegeraars wel herhaaldelijk zwaar beschadigd maar telkens hersteld en verlengd was, en het groote voordeel opleverde dat de Spanjaarden onder zijne beschutting veilig aan hunne verschansingen en batterijen voort konden werken. Op raad van GIUSTINIANO besloot SPINOLA dien dijk tot aan den ingang van *de Geul* voort te zetten, terwijl TARGONE op zich nam op een vlot een kasteel te bouwen en aldaar met ankers te bevestigen. Ware deze onderneming gelukt, dan zouden de Staatsche oorlogschepen de haven niet meer hebben kunnen binnenzeilen, zonder zich aan een bijkans wis verderf bloot te stellen. De belegeraars slaagden er echter in, het houten gevaarte in brand te steken, en de woede der door storm opgezette golven voltooide het vernielingswerk. Nu stelde TARGONE aan SPINOLA voor, eene reusachtige ophaalbrug op wielen van tweehonderd schreden lengte te vervaardigen, welke, des nachts tot aan de gracht der over *de Geul* gelegene halve maan gerold en over den wal nedergelaten, aan de Spanjaarden eenen weg tot in dit bolwerk zou banen. Het kunststuk werd inderdaad voltooid, doch reeds bij de eerste proeve braken de kabels, waaraan de zware brug bevestigd was, zoodat ook dit plan moest worden opgegeven. In-

---

[1] FLEMING, bl. 453.

tusschen hadden de belegerden, die van des vijands voornemen kennis droegen, het bedreigde punt reeds rondom met hooge masten beplant, om het nedervallen van de brug onmogelijk te maken. 1604.

De Spanjaarden dringen tot den binnensten vestingwal door.

Daar SPINOLA ten gevolge van deze vruchtelooze pogingen de hoop moest opgeven, *Ostende* door het afsnijden van allen toevoer te bemagtigen, rigtte hij al zijne krachten tegen de westzijde der stad, waar de aanvalswerken middelerwijl aanmerkelijk gevorderd waren. Onder zijn opzigt was de vesting aldaar reeds op vier onderscheidene plaatsen aangetast. De Duitsche troepen hadden hunne werken het naast bij de zee. Daarop volgden de Spanjaarden, dan de Italianen en eindelijk de Walen en Bourgondiërs, die tot één corps vereenigd waren. De naijver tusschen deze onderscheidene natiën en de tegenwoordigheid van den opperbevelhebber deed de werken met snelheid vorderen. Daar de buitengracht ter plaatse, waar de Walen en Bourgondiërs werkten, het minst diep en breed was, slaagden zij er het eerst in, tot over den bedekten weg door te dringen. Weldra werden zij door de overigen gevolgd, zoodat de belegerden, niettegenstaande hunnen wakkeren tegenstand [1], reeds in de maand Maart uit alle verschansingen, die zij buiten den binnensten vestingwal bezaten, verdreven waren. Thans werd ook de tweede gracht door de Spanjaarden op onderscheidene plaatsen gedempt en de wal ondermijnd, zoodat men eerlang eene bestorming der voornaamste bolwerken te duchten had. Niettemin lieten de belegerden, die elken voet gronds met de uiterste inspanning verdedigd hadden, den moed geenszins zakken. Nadat de gouverneur PIERRE DE GHISTELLES [2], die in de maand December des vorigen jaars VAN DER NOOT vervangen had, benevens zijn opvolger JOHAN VAN LOON in Maart weinige dagen na elkander gesneuveld waren, droeg de krijgsraad het opperbevel aan vier kolonels op, totdat prins MAURITS in de volgende maand door de benoeming van JACOB VAN DER MEER VAN BERENDRECHT in de behoefte aan eenen gouverneur voorzag. Op des prinsen raad [3] sneden de belegerden de meeste bolwerken en ravelijnen door nieuwe wallen en grachten van elkander af, opdat de vijand genoodzaakt zou zijn die één voor één in te nemen, en door hunne verovering zijn doel nog geenszins bereikt zou hebben. Binnen in de stad verrees dwars door de huizen heen, een nieuwe vestingwal, welks gracht door de uitgegravene straten gevormd werd; en mogt de vijand ook deze bemagtigen, dan zou een andere, behoorlijk door bolwerken beschermde wal, die het binnenste der stad omsloot, aan de dappere verdedigers

---

[1] FLEMING, bl. 471. »Daer en wert niet eenen voet aerden verlaten, of hy en wert overvloedichlijck met het bloedt van de vroome Officieren ende cloecke Soldaten jammerlijck begoten."

[2] Een Vlaamsch edelman, wiens vader het verbond der edelen onderteekend had.

[3] FLEMING, bl. 473, 481.

1604. eene laatste wijkplaats aanbieden, die zij *Nieuw Troje* noemden, alsof zij hoop voedden zich nog jaren lang daarin te kunnen staande houden [1].

De Staten besluiten *Ostende* te ontzetten.

Niettegenstaande deze bewonderenswaardige volharding en de onverschrokkene uitvallen, waardoor de vijand dikwerf uit reeds ingenomene stellingen werd teruggeworpen, begon het er echter binnen *Ostende* zeer hagchelijk uit te zien. Niet slechts waren de muren zoozeer door het vijandelijke vuur geteisterd, dat zij meer op puinhoopen dan op vestingwallen geleken, maar de winterstormen hadden ook groote schade aan de verdedigingswerken toegebragt [2], en het behoud der ondermijnde en herhaaldelijk bestormde ravelijnen en bolwerken kostte dagelijks aan zooveel soldaten het leven, dat de bezetting door onafgebrokene toezending van nieuwe troepen bezwaarlijk voltallig kon gehouden worden. De Staten, die nog steeds aan het behoud van *Ostende* het grootste gewigt bleven hechten, ook omdat de vijand daardoor van andere ondernemingen afgeleid en tot zware kosten genoodzaakt werd, begrepen derhalve dat het noodig was de vesting krachtdadig te hulp te komen en spoorden de bezetting tot volharding aan, door het uitzigt te geven op een spoedig ontzet. Hoezeer prins MAURITS, evenmin als zijn neef WILLEM LODEWIJK, aan de mogelijkheid geloofde om de hevig bestookte stad te redden, gaven zij aan het verlangen der Staten gehoor en verzamelden bij *Willemstad* een leger van tienduizend voetknechten en vijftienhonderd ruiters, hetwelk in eene ontelbare menigte vaartuigen naar *Cadsant* werd overgevoerd. Op den 25sten April aldaar aangeland, nam de prins nog denzelfden dag de drie schansen in, welke de Spanjaarden er hadden opgeworpen. De Staten-Generaal, die hem op zijn verzoek, even als bij den veldtogt van het jaar 1600, vergezelden, stelden nu voor terstond het water over te steken, de tegenovergelegene schans *St. Anna* in te nemen en op *Ostende* aan te rukken. Intusschen had SPINOLA zijnen legermeester GIUSTINIANO naar *Sluis* gezonden, om de bewegingen der Staatsche troepen gade te slaan, en deze had niet slechts de genoemde schans maar de gansche overzijde in zulk een staat van tegenweer gebragt, dat prins MAURITS, die de stelling des vijands naauwkeurig had laten verkennen, het onmogelijk achtte langs dezen weg op Vlaamsch grondgebied post te vatten [3]. Daar hij zich echter bereid verklaarde alles te doen, wat de heeren Staten

MAURITS trekt te velde.

---

[1] FLEMING, bl. 406—512. VAN METEREN, f. 510 *d*, 511. GIUSTINIANO, p. 63—68, 75—87. CARNERO, p. 499—502. BENTIVOGLIO, bl. 707—709. GROTIUS, p. 443. BOSSCHA, *Neerlands heldendaden te land*, I bl. 363—378.

[2] Zie o. a. FLEMING, bl. 458.

[3] Vgl. VAN VERVOV, bl. 165: »Sommige van de Staten, geen verstant van den oorlog hebbende, meinden, men hadde sunder grote schade het water wel kunnen passeren, het welcke ick, met meer andere, contrari hebben geoordeelt, waermede Sijne Excellentie ende Genade over een stemden, soo ick naederhandt verstaen hebbe."

goedvonden en begeerden, werd de overtogt op hun aandrang op den 27sten April beproefd; doch het bleek spoedig dat de prins de bezwaren dezer onderneming niet overdreven had, en dat men waarschijnlijk zonder vrucht eene menigte menschenlevens verspillen zou, als men beproefde de Spanjaarden uit hunne verschansingen aan de overzijde te verdrijven. Men besloot derhalve eenen anderen weg in te slaan en eerst de overige nabijgelegene sterkten te vermeesteren, om daarna, naar gelang van omstandigheden, *Sluis* te belegeren of op *Ostende* voort te trekken. Ingevolge dit plan werden op den 30sten April en den 2den Mei de schansen *Cocxien*, *Cateline* en *Philippine* ingenomen. Den 10den Mei bezweek *Ysendijk*, na een beleg van zeven dagen. *Aardenburg* en *Middelburg* werden door hunne bezettingen zonder slag of stoot verlaten. Bij de Dammesche sluis werd VELASCO [1], die aldaar aan het hoofd van tweeduizend man eene versterkte stelling had ingenomen, op de vlugt geslagen. Na op deze wijze alle hinderpalen voor het beleg van *Sluis* uit den weg geruimd en zich van den overtogt der beide aldaar gelegene stroomen, *de Zoute* en *de Zoete*, verzekerd te hebben, kwam MAURITS op den 19den Mei met zijn leger voor genoemde stad, die weldra aan alle zijden werd ingesloten. Terstond gaven de Staten aan de bezetting van *Ostende* kennis van dezen aanvankelijken voorspoed, ten einde haar door het bemoedigende bewustzijn van de nabijheid eener aanzienlijke Staatsche krijgsmagt tot de uiterste inspanning aan te moedigen. Daar er thans geen redenen meer bestonden, welke de Staten-Generaal konden nopen den veldtogt langer bij te wonen, keerden zij, »om het land niet met vergeefsche kosten te bezwaren en opspraak te vermijden," naar *'s Hage* terug, na den prins dringend te hebben aanbevolen de belegering van *Sluis* op zulk eene wijze te leiden, dat het hoofdoogmerk, het ontzet van *Ostende*, er zooveel mogelijk door bevorderd werd [2].

1604.

Belegering van *Sluis*.

Hoezeer MAURITS aanvankelijk tegen dezen nieuwen Vlaamschen togt zooveel weerzin had gekoesterd, dat hij zelfs het beleg van *Sluis* als eene zeer gewaagde

[1] VELASCO was in plaats van den admirant van *Arragon*, die tegen het einde des jaars 1602 naar *Spanje* was teruggekeerd, tot generaal der ruiterij benoemd. VAN METEREN, f. 384 *d*. 483. BENTIVOGLIO, bl. 710.

[2] VAN DER KEMP, II bl. 109, 423—436. GIUSTINIANO, p. 90—111. VAN VERVOV, bl. 163—170. Zie ald. bl. 167, op 1 Mei: »Van *Oostende* komt die tijdinge, dat de viant begint in haere wallen te logieren, ende men vint gene remedie, om de stadt te kunnen ontsetten, ten waere men ons leger in peryckel van geslagen te worden wilde stellen, ende volgents die Verenichte Nederlanden in gevaer, om verloren te ghaen. Nu sijnder nochtans enige van de Staten mede in ons leger, wiens bedencken is, dat ment behoorde te wagen, op hopeninge, dat de viant wel flaeu soude worden, ende wij alsoo overwinninge souden crijgen; hetwelcke een gans swack fundament is, meer spruytende uyt ene onrijpe ijver, als crijchservarentheit."

1604. onderneming had afgekeurd, liet hij thans niets onbeproefd om deze belangrijke plaats, wier verovering voor de veiligheid van den koophandel der Hollanders en Zeeuwen van het uiterste gewigt was, in zijne magt te krijgen. Daar de groote omvang harer werken het zeer moeijelijk maakte haar op de gewone wijze aan te tasten, besloot de prins, die vernomen had, dat zij zeer slecht van levensmiddelen voorzien was, haar door honger tot de overgave te dwingen. Met dat doel liet hij zijne troepen eene stelling innemen, waarbij zij in staat waren allen toevoer af te snijden, en tevens achter eene reeks van voortreffelijke verschansingen elke poging tot ontzet konden verijdelen. Te vergeefs trachtte GIUSTINIANO den 30[sten] Mei aan het hoofd van vijfduizend man, negentig wagens met meel geladen binnen de vesting te brengen: hij werd met groot verlies teruggeslagen. Intusschen zond de gouverneur van *Sluis*, MATEO SERRANO, herhaaldelijk boden af, om den aartshertog te berigten dat hij groot gebrek aan leeftogt had en de stad zou moeten overgeven, indien er niet spoedig hulp kwam opdagen. ALBERTUS, die met reden in het behoud van *Sluis* het hoogste belang stelde, gaf eindelijk aan SPINOLA bevel met alle beschikbare troepen derwaarts te trekken. Hoezeer de markies met weerzin *Ostende* verliet, hetwelk hij begreep dat geen langdurigen weerstand meer zou kunnen bieden, volvoerde hij den hem opgedragen last, liet slechts zooveel troepen achter als tot voortzetting van het beleg onmisbaar waren, en trok in het begin van Augustus met achtduizend man en eenig geschut naar *Sluis* op. Hij beproefde echter te vergeefs tusschen *Brugge* en *Damme* door te breken. Toen hij daarop in het eiland *Cadsant* drong, om langs dezen omweg zijn doel te bereiken, vond hij zulk een wakkeren tegenstand, dat hij, na een hevig gevecht op den 16[den] Augustus, genoodzaakt was onverrigter zake af te trekken. Thans alle hoop op ontzet verloren hebbende, gaf SERRANO, die voor geen enkelen dag voorraad meer over had, *Sluis* op den 19[den] onder eervolle voorwaarden aan MAURITS over. Omstreeks vierduizend mannen, door langdurige onthouding zoozeer uitgeput, dat op den korten weg naar *Damme* zestig hunner bezweken, verlieten de vesting, die terstond door Staatsche troepen bezet en behoorlijk van krijgsbehoeften en levensmiddelen voorzien werd [1].

SPINOLA beproeft te vergeefs *Sluis* te ontzetten.

Zoodra SPINOLA van de overgave van *Sluis* kennis kreeg, keerde hij naar *Ostende*

---

[1] VAN DER KEMP, II bl. 110, 436—453. VAN METEREN, f. 509. GIUSTINIANO, p. 111—137. BENTIVOGLIO, bl. 711—713. VAN VERVOV bl. 170—179. BOSSCHA, t. a. p. I bl. 390—392. OLDENBARNEVELT, die toen in het leger was, schreef o. a. aan de Staten-Generaal: »Men moet God den Heere daarvoor loven en danken, en Z. Exc. voor de groote moeite, zorg en naarstigheid. De kosten zijn zeer groot, maar wel besteed. Ik heb hiervan in *Frankrijk* en *Engeland* geadviseerd, op hope dat 't zelve iets goeds zal mogen doen. U. E. M. zullen believen te letten, om in de beste form H. Maj.[ten] ook hiervan te adviseren, en de Provincien, zonder te vergeten het ernstig vorderen van de penningen, om de confusien en de inconvenienten te weeren."

terug. Daar hij het hoogst waarschijnlijk achtte, dat prins MAURITS binnen kort tot ontzet der vesting zou opdagen, besloot hij de aanvalswerken met verdubbelden ijver voort te zetten, ten einde nog voor dien tijd zijn doel te bereiken. Reeds was een groot gedeelte der wallen, door het vijandelijke vuur plat geschoten of door mijnen omver geworpen, door de Spanjaarden bezet; en hoezeer de heldhaftige bezetting elken voet gronds met uitstekende dapperheid verdedigde, was zij reeds achter den eersten binnen de stad opgerigten vestingwal teruggedrongen. In Junij was de gouverneur VAN DER MEER doodelijk gewond en door den kolonel ANTHONIE VAN UTENHOVE vervangen, die weinige dagen later insgelijks zoo zwaar gekwetst werd, dat hij het opperbevel moest nederleggen. Op herhaalden aandrang van de bezetting en de burgerij had MAURITS daarop die gewigtige taak aan DANIEL DE HARTAING, heer van *Marquette*, toevertrouwd, die den 27sten Junij te *Ostende* aankwam, doch de verdedigingswerken in zulk een ontredderden staat vond, dat hij naauwelijks hopen kon nog een korten tijd aan des vijands geweld weerstand te bieden. De ondermijnde binnenwal was reeds aan een puinhoop gelijk, en wanneer de vijand er in slaagde ook dezen te overmeesteren en zijn geschut daarop te planten, dan kon de laatste verschansing nog slechts weinige dagen eene schuilplaats aan de bezetting aanbieden. Alleen onafgebroken toevoer van versche troepen kon haar in staat stellen de hardnekkige verdediging nog eenigen tijd te rekken, en de Staten-Generaal, die den toestand der vesting kenden, doch de zorg voor deze aangelegenheid thans aan MAURITS moesten overlaten, hadden er reeds gedurende het beleg van *Sluis* herhaaldelijk op aangedrongen, dat hij alle beschikbare troepen naar *Ostende* zou doen inschepen, en onverholen hun ongenoegen betuigd, dat hij hierin minder ijver betoonde, dan met hunne inzigten strookte. De prins, die het onmogelijk achtte *Ostende* te behouden en zijne niet zeer sterke krijgsmagt ongaarne verzwakte, terwijl hij zich tusschen een talrijk garnizoen en een vijandelijk leger bevond, had echter ronduit aan den heer van *Marquette* bij diens vertrek naar *Ostende* verklaard, dat het geenszins zijn voornemen was zijne soldaten doelloos op de slagtbank te laten brengen [1]. Zoodra *Sluis* in Staatsche handen was overgegaan, verzocht MAURITS hunne Hoogmogenden zich andermaal in het leger te willen begeven, om op de plaats zelve de beste middelen tot behoud der gemaakte veroveringen te beramen en tevens omtrent het lot van *Ostende* een besluit te nemen. De Staten-Generaal voldeden aan dit verlangen en kwamen in het begin van September te *Sluis* aan, alwaar zij terstond met de beide stadhouders en de leden van den Raad van State de gewigtige vraag in behandeling namen, of het raadzaam ware thans eene poging tot ontzet der benarde vesting te wagen. De beraadslagingen over dit onderwerp, die gedurende drie dagen wer-

1604.

Beraadslagingen over de mogelijkheid, om *Ostende* te bezetten.

---

[1] VAN DER KEMP, II bl. 443: »Son Exc. m'a expressement dit, que son intention n'est nullement de perdre les hommes.”

1604. den voortgezet en niet zelden met betreurenswaardige heftigheid gevoerd werden [1], bragten in het gevoelen der veldheeren geen verandering. Zij kantten zich met kracht tegen eene onderneming aan, welke volgens hunne overtuiging het behoud van *Sluis* en van de overige Vlaamsche sterkten in de waagschaal zou stellen, door die nu reeds van de bescherming der Staatsche legermagt te ontblooten. Zij achtten het onmogelijk met het betrekkelijk geringe aantal troepen, waarover zij beschikken konden, SPINOLA tot den aftogt te dwingen, en hielden het integendeel voor hoogst waarschijnlijk, zoo niet zeker, dat zij eene nederlaag zouden lijden, waarvan de gevolgen niet te voorzien waren. Zij gaven derhalve den raad, om zich tot versterking van het veroverde gedeelte van *Vlaanderen* te bepalen, opdat men ook na het onvermijdelijke verlies van *Ostende* vasten voet in dat gewest behouden mogt. De Staten-Generaal lieten zich echter door deze bedenkingen geenszins van hun plan afbrengen, en besloten dat het ontzet beproefd zou worden. In zijne legerplaats teruggekeerd, ontving MAURITS echter zulke ongunstige tijdingen omtrent den hagchelijken toestand van *Ostende*, dat hij de Staten tot eene nieuwe bijeenkomst in zijne tent liet uitnoodigen. Andermaal verklaarde de prins, dat hij «in goede conscientie niet zoude kunnen of weten te adviseren eenige wegen of middelen om de stad *Ostende* te ontzetten.» Het fort *Blankenberg*, hetwelk op den weg van het Staatsche leger lag, was door den vijand zoo goed versterkt, dat het binnen weinige dagen niet kon genomen worden, en de gezamenlijke krijgsmagt, waarover SPINOLA beschikken kon, was te talrijk en te voordeelig geplaatst, om door de Staatschen uit het veld geslagen te kunnen worden. MAURITS achtte zich derhalve verpligt er nogmaals op aan te dringen, dat men van deze uiterst gevaarlijke en geheel nuttelooze onderneming af zou zien. Mogten de Staten echter in hun besluit volharden, dan zou hij met graaf WILLEM LODEWIJK «als der heeren Staten dienaars zich daarnaar met alle vlijt, naarstigheid en devoir reguleren.» Na rijp beraad gaven de Staten op den 11den September den prins te kennen, dat zij de door hem geopperde bezwaren wel hoogst gewigtig vonden, maar niettemin begrepen dat het zelfs voor de eer des lands en tot hunne regtvaardiging bij de koningen van *Frankrijk* en *Engeland* noodig was, dat men althans beproefde door de vijandelijke krijgsbenden heen tot *Ostende* door te dringen [2] en, wanneer dat niet gelukte, SPINOLA tot eenen veldslag te bewegen, van welks uitslag de Staten de beste verwachtingen koesterden. MAURITS begon nu de noodige toebereidselen te maken, om den hem opgedragen last te vervullen, terwijl de bezetting van *Ostende* dringend werd aangemaand om zich, met het oog op het aanstaande ontzet, zoolang mogelijk te weren.

---

[1] VAN DER KEMP, II bl. 456.

[2] Verg. de aanhaling uit VAN VERVOV op bl. 201 noot (2).

SPINOLA had zich intusschen den hem gegunden tijd te nutte gemaakt, om de vesting met inspanning van alle krachten tot het uiterste te brengen. Onophoudelijk werden de nieuw opgeworpene verdedigingswerken door het zware geschut der Spanjaarden gebeukt en vernield, en ofschoon de belegerden zelfs de lijken opgroeven om hunne wallen daarmede te versterken, was de aarde te los om aan het onafgebrokene vuur weerstand te bieden. Dag aan dag kregen de Staten berigt van des vijands vorderingen, en daar prins MAURITS nog niet gereed was om tegen den vijand op te trekken [1], zagen zij zich eindelijk verpligt hem te magtigen om den heer van *Marquette* vergunning tot de overgave te geven, wanneer er geen mogelijkheid meer zou zijn om de verdediging langer te rekken. In het begin van September drongen de Spanjaarden in de oude stad door, namen op den 13^{den} een bolwerk in, hetwelk de nieuwe haven beschermde en tastten daarop met onweerstaanbaar geweld de werken aan, die de belegerden in aller ijl hadden opgeworpen, om van dien kant nog eenigen weerstand te kunnen bieden. Thans was echter het lot der vesting beslist. Binnen hunne laatste verschansingen teruggedrongen en op het punt van de gemeenschap met de zee en daardoor van allen toevoer verstoken te worden, achtten de officieren der bezetting zich niet verpligt een nieuwen storm af te wachten, dien zij buiten staat waren af te slaan. Na het voornaamste gedeelte van het geschut, de predikanten, de vestingbouwkundigen en de Spaansche overloopers, die vreesden dat men hun geen kwartier zou willen geven, in het geheim te hebben laten inschepen, trad de heer van *Marquette* op den 20sten September met SPINOLA in onderhandeling, en gaf hem *Ostende* onder hoogst eervolle voorwaarden over. De markies noodigde den gouverneur en de hoofdofficieren op een prachtig gastmaal, en bragt aan hun voorbeeldigen ijver en heldenmoed eene welverdiende hulde. Twee dagen later trok de bezetting, ten getale van drieduizend man, met vier stukken geschut, brandende lonten, vliegende vaandels, slaande trommen, wapenen en bagaadje [2], uit *Nieuw Troje*, werd met ponten en schuiten over *de Geul* gezet, en vervolgde haren weg in drie ongeveer even sterke afdeelingen oostwaarts langs het strand. De Fransche troepen vormden de voorhoede, daarop volgden de Nederlanders en eindelijk de Engelschen en Schotten. Den volgenden dag in het Staatsche kamp bij *Sluis* aangeko-

1604.

Ostende wordt aan SPINOLA overgegeven.

---

[1] Inderdaad liet MAURITS tot de overgave van *Ostende* zijn leger volstrekt geen bewegingen maken. De Staten-Generaal meldden aan den koning van *Frankrijk*, toen zij hem op den 22sten September kennis van de overgave van *Ostende* gaven, dat de prins besloten had om vóór den 25sten op te trekken om den vijand slag te leveren, maar dat hij drie of vier dagen daarin door slecht weder en stormen was opgehouden. VAN DER KEMP, II bl. 461 (1).

[1] Krijgsbehoeften moest de bezetting volgens het verdrag achterlaten. Zie de lijst van het achtergeblevene bij FLEMING, bl. 581.

1604. men, werd de heldhaftige schaar door prins MAURITS aan het hoofd van zijnen luisterrijken staf met de grootste eerbewijzen ontvangen. De prins heette de voornaamste bevelhebbers met ontdekten hoofde welkom, gaf hun de hand, reed daarop door de gelederen der soldaten en sprak hun woorden van lof en dankzegging toe voor de trouwe diensten, die zij het vaderland bewezen hadden. Niet minder betuigden de Staten hunne hooge tevredenheid over het uitstekende gedrag der bezetting. Aan de meeste officieren en soldaten, die gedurende het beleg binnen *Ostende* gediend hadden, vielen winstgevende ambten, verhooging van rang en andere belooningen ten deel [1].

Gevolgen van de langdurige verdediging en de overgave van *Ostende*.

Aldus eindigde het merkwaardige beleg van *Ostende*, hetwelk drie jaren en tachtig dagen geduurd en de belangstelling van gansch *Europa* in hooge mate tot zich getrokken had. Door de buitengewone volharding en krachtsinspanning der belegeraars, den hardnekkigen tegenstand der belegerden, de eigenaardige ligging der stad en het beleid en vernuft, zoowel bij den aanval als bij de verdediging ten toon gespreid, was de vesting naar het oordeel der tijdgenooten als eene akademie der krijgskunst geworden, waar men binnen korten tijd meer ondervinding opdeed, dan anders welligt in een langdurig leven. Van heinde en verre hadden jeugdige edellieden zich hetzij in SPINOLA's legerkamp hetzij binnen de stad begeven, om het beleg in oogenschouw te nemen en zich in deze voortreffelijke leerschool tot bekwame krijgslieden te vormen. Aanzienlijk waren intusschen de offers, die de langdurige kamp om *Ostende's* bezit gevorderd had. Aan de zijde der Spanjaarden waren meer dan vijftigduizend officieren en soldaten gesneuveld of door ziekte bezweken; en het verlies der Staatschen had, naar de waarschijnlijkste gissing, een nog hooger cijfer bedragen [2]. De opbrengst der Staten van *Vlaanderen* was gedurende het beleg allengskens van *f* 90.000 tot *f* 112.000 's maands geklommen, terwijl SPINOLA bovendien een groot gedeelte van zijn aanzienlijk vermogen aan de bemagtiging van *Ostende* te koste had gelegd en de aartshertogen buiten staat waren geweest aan andere ondernemingen te denken, zoolang de schier onneembare vesting hun geweld trotseerde. Ook de schatkist der Vereenigde Gewesten had gevoelig geleden door de eischen eener verdediging, waarvoor in de laatste weken niet minder dan 7500 ponden kruid daags waren aangevraagd, en die in het geheel omstreeks vier millioen gulden verslonden had [3]. Niettemin waren deze aanzienlijke onkosten voor de Republiek geenszins verloren te achten. Terwijl het bezit van *Ostende's* vernielde vestingwerken aan de aartshertogen slechts een schrale vergoeding aanbood voor het

---

[1] FLEMING, bl. 512—582. GIUSTINIANO, p. 143, 144. VAN DER KEMP, II bl. 111, 453—465. GROTIUS, p. 451. BENTIVOGLIO, bl. 714. VAN METEREN, f. 512. BOSSCHA, t. a. p. I bl. 379.

[2] GROTIUS, p. 452. Zie echter ook VAN METEREN, f. 512 *d*, die een nog veel grooter getal opgeeft.

[3] VAN METEREN, f. 510 *d*. Vgl. f. 506 *c*.

verlies van *Rhijnberk*, *Grave*, *Sluis* en *Aardenburg*, die sedert 1601 door MAURITS veroverd waren, mogten de Staten op een der gedenkpenningen, ter gedachtenis der merkwaardige belegering geslagen, aan *Ostende's* stedemaagd met regt de volgende woorden in den mond leggen: »plus triennio obsessa, hosti rudera, patriae quatuor ex me urbes dedi [1]." In plaats van met *Ostende* den laatsten voet gronds in *Vlaanderen* te verliezen, had de Republiek haar gezag in het noorden van dat gewest op onwankelbare grondslagen gevestigd, en daardoor de monden der *Schelde* geheel in hare magt gekregen. De Hollandsche en Zeeuwsche koopsteden, van de belemmerende en gevaarvolle nabijheid der Spaansche galeijen bevrijd, konden zich met eene sints lang ontbeerde veiligheid aan de uitbreiding harer scheepvaart toewijden, terwijl *Antwerpen* thans geheel van zijn voormalig aandeel aan den wereldhandel was buitengesloten. Te vergeefs hadden de Staten van *Vlaanderen* zich voor *Ostende's* verovering de grootste opofferingen getroost: weldra zouden de onversaagde Staatsche ruiters tot voor de poorten van *Brugge* en *Gent* de achterstallige brandschatting komen vorderen [2]. De volharding in het verdedigen van *Ostende* had derhalve voor de Republiek de schoonste vruchten gedragen, en de ondervinding, die het grootste gedeelte van het Nederlandsche leger in deze uitstekende leerschool had opgedaan, mogt te meer worden op prijs gesteld, daar SPINOLA, na het voleinden der moeijelijke taak, die zijne buitengewone talenten aan het licht gebragt en zijnen roem als veldheer gevestigd had, thans in staat was zijne krachten onverdeeld aan den krijg met de Vereenigde Gewesten te wijden. 1604.

Weinige dagen na de overgave hielden ALBERTUS en ISABELLA hun zegevierenden intogt binnen *Ostende*. SPINOLA geleidde hen door de ontvolkte en naauwelijks herkenbare stad, wier kerken en huizen vernield of ten behoeve der verdediging afgebroken, en wier straten in wallen of grachten herschapen waren. Met uitzondering van twee personen, die wegens hun voormalig wangedrag zich niet in *Zeeland* durfden vertoonen, had de gansche burgerij gedurende het beleg of tijdens de overgave *Ostende* verlaten. De aartshertogin, die met zulk een ongeduld naar het einde van het beleg had uitgezien, dat zij, te *Nieuwpoort* vertoevende, zich ontevreden toonde wanneer zij het geschut niet onophoudelijk hoorde bulderen [3], kon zelve hare tranen niet bedwingen, toen zij het akelige tooneel betrad van den vreesselijken strijd, die zoovele menschenlevens had gekost. Zij gaf terstond bevel tot den wederopbouw der

---

[1] D. i.: »na meer dan drie jaren belegerd te zijn, heb ik den vijand een puinhoop, het vaderland daarentegen vier steden in mijne plaats gegeven." VAN METEREN, f. 512 *a*.

[2] Met dat doel bleven vijf compagniën ruiters in *Vlaanderen* in garnizoen. VAN DER KEMP, II bl. 467.

[3] VAN METEREN, f. 511. *a*.

1604. woningen en het herstel der vestingwerken. Ook werden belangrijke privilegiën beloofd aan allen, die zich binnen de stad zouden komen vestigen. Weinigen konden echter besluiten dat groote kerkhof tot hunne woonstede te kiezen, en het duurde geruimen tijd, eer *Ostende* weder eene voldoende bevolking en eenige welvaart bekwam [1].

Einde van den veldtogt.

Met den val van *Ostende* namen de krijgsbedrijven voor dit jaar een einde. Wederzijdsche uitputting liet niet toe, aan nieuwe ondernemingen te denken. De dood van den bekwamen en kloekmoedigen LODEWIJK GUNTHER van *Nassau*, die op den eersten October in het kamp voor *Sluis* aan hevige koortsen bezweek, wierp nog ten slotte een schaduw over den Staatschen veldtogt, die *Ostende* wel niet gered had maar in andere opzigten voor de Republiek zoo voordeelig was geweest. Zoodra MAURITS door de versterking der bemagtigde plaatsen en den aanleg van verscheidene nieuwe schansen het veroverde Vlaamsche grondgebied voldoende bevestigd had, ontbond hij zijn leger en keerde naar *Holland* terug. Zijn broeder FREDERIK HENDRIK werd tot gouverneur over *Staats-Vlaanderen*, en KAREL VAN DER NOOT tot diens plaatsvervanger aangesteld. Naauwelijks hadden de Staatsche troepen de zuidelijke *Nederlanden* verlaten, of de aartshertog liet insgelijks aan zijne afgematte krijgsbenden de winterkwartieren betrekken. De muitelingen te *Grave* waren reeds in Junij onder zijne vanen teruggekeerd, na de stad, overeenkomstig hunne belofte, aan MAURITS te hebben teruggegeven [2].

Vrede tusschen *Engeland* en *Spanje.*

Intusschen was de vrede tusschen *Spanje* en *Engeland*, door JACOBUS I sedert zijne troonsbestijging vurig gewenscht, en reeds sedert het vorige jaar door de Staten als eene onvermijdelijke gebeurtenis vooruitgezien, op den 28sten Augustus tot stand gekomen. De beslissing van twee moeijelijke punten had de onderhandelingen tusschen de wederzijdsche gevolmagtigden tot op dien tijd slepende gehouden. Het eerste betrof de vrije vaart der Engelschen op *Indië*, die JACOBUS in het belang zijner onderdanen niet opgeven, FILIPS III evenmin toestaan wilde. Men besloot eindelijk dit onderwerp in het verdrag met stilzwijgen voorbij te gaan. Van niet minder belang was de betrekking tusschen *Engeland* en de Republiek voor beide partijen. Het zou voor *Spanje* een onberekenbaar voordeel hebben opgeleverd, wanneer het *Engeland* geheel van de Vereenigde Gewesten had kunnen vervreemden; en de aartshertogen lieten niets onbeproefd om bij deze gelegenheid de door de Staten aan ELIZABETH verpande steden in hunne magt te krijgen. Hoewel JACOBUS, ten gevolge zijner gestrenge beginselen omtrent het goddelijke regt der koningen, weinig sympathie voor de Hollanders gevoelde, die hij als opstandelingen tegen hunnen wettigen vorst beschouwde, was hij door de

---

1 VAN METEREN, f. 512 *d.* BENTIVOGLIO, bl. 715. FLEMING, bl. 580.

2 VAN DER KEMP, II bl. 112, 465—467. BENTIVOGLIO, bl. 716. VAN METEREN, f. 509 *d.*—510 *c.* VAN VERVOV, bl. 181.

inlichtingen zijner raadslieden overtuigd geworden dat de onafhankelijkheid der Republiek voor *Engeland* bijkans onmisbaar mogt heeten; en hij was derhalve geenszins geneigd de bondgenooten zijner voorgangster aan zijne nieuwe vrienden op te offeren. Na langdurige beraadslagingen waren eenige artikelen in het verdrag gevoegd, die in den bestaanden toestand slechts geringe verandering bragten. Beide vorsten verbonden zich elkanders vijanden niet bij te staan. Met betrekking tot *Brielle* en *Vlissingen* verklaarde JACOBUS, dat hij, ingevolge de door koningin ELIZABETH met de Staten geslotene verdragen, die plaatsen alleen aan de laatsten terug mogt geven, doch beloofde niet te zullen gedoogen, dat zijne aldaar in bezetting liggende troepen hun eenige ondersteuning bewezen. Ook nam hij op zich den vrede tusschen de Republiek en *Spanje* krachtdadig te bevorderen, en daartoe zelfs gebruik te maken van den invloed, dien het bezit der pandsteden in *Holland* en *Zeeland* hem verschafte. Met uitzondering van dit laatste punt viel het verdrag derhalve niet zeer nadeelig voor de Staten uit, en zij kregen bovendien weldra de overtuiging, dat JACOBUS geenszins het voornemen koesterde om hun omtrent eene voorwaardelijke onderwerping aan *Spanje* lastig te vallen. Integendeel behield het traktaat, in het vorige jaar op aandrang van HENDRIK IV ten gevalle der Republiek tusschen *Frankrijk* en *Engeland* gesloten [1], zijne volle kracht, en mogten de Staten bij voortduring, even als de aartshertogen, soldaten in laatstgenoemd koningrijk aanwerven [2]. Tusschen *Engeland* en de Republiek bleef dan ook eene vriendschappelijke verhouding bestaan, en NOËL DE CARON, die als afgezant der Staten zijne betrekking bij JACOBUS behield, verwisselde zelfs met diens goedvinden, in spijt van *Spanje's* vertoogen, zijnen nederigen titel van *agent* met den meer eervollen van *ambassadeur* [3]. 1604.

De Staten weigeren de vrije vaart op de *Schelde* aan de Engelschen.

Naauwelijks was de vrede gesloten, of JACOBUS rigtte tot de Staten het verzoek, dat de koopvaardijschepen zijner onderdanen vrijelijk naar *Antwerpen* zouden mogen varen. Zoolang de koning *Brielle* en *Vlissingen* in zijne magt had, scheen het onraadzaam hem eene diergelijke vergunning te weigeren, daar de handel met den vijand aan alle onzijdige mogendheden vrij stond, en alleen contrabande daarvan was buitengesloten. Aan den anderen kant voorzag men groote moeijelijkheden en zelfs gevaren, indien de vrije vaart op de *Schelde* aan de Engelschen werd toegestaan. Omtrent de heffing der inkomende regten aan den mond dier rivier konden ligtelijk geschillen ontstaan, die thans, nu *Engeland* met *Spanje* in vrede was, zorgvuldig moesten vermeden worden. Wanneer de Engelsche schepen regtstreeks tot *Antwerpen* konden doorvaren, zou het uitgebreide en

[1] Hiervoor, bl. 190.

[2] Zie o. a. *Resol. v. Holland*, 1603, bl. 698.

[3] VAN METEREN, f. 513 *c*—516. GROTIUS, p. 452, 458. HUME, *History of England*, IV p. 274, 287.

1604. winstgevende verkeer met de zuidelijke *Nederlanden*, hetwelk niettegenstaande den oorlog deels uit behoefte deels uit winzucht met wederzijdsche vrijbrieven gedreven werd en ook voor de generaliteitskas geenszins onverschillig was, hoogst waarschijnlijk grootendeels in Engelsche handen overgaan. Bovendien achtte men het hoogst gevaarlijk, indien zich nu en dan voor *Antwerpen* weder eene min of meer aanzienlijke koopvaardijvloot zou bevinden, waarop de aartshertogen tot eene onderneming tegen de Republiek beslag zouden kunnen leggen. Deze onderscheidene bezwaren werden in de Staten-Generaal zoo gewigtig geacht, dat zij besloten het verzoek van JACOBUS af te slaan; en het was een nieuw bewijs voor des konings welwillende gezindheid ten opzigte der Vereenigde Gewesten, dat hij hun deze afwijzing, als op goede gronden steunende, niet euvel duidde [1].

SPINOLA's toerustingen en plannen.

Zoodra de beide legers de winterkwartieren betrokken hadden, vertrok AMBROSIO SPINOLA naar *Spanje*, alwaar hij door FILIPS III met groote eerbewijzen ontvangen werd. Zoowel de door hem behaalde oorlogsroem als de onbaatzuchtigheid, waarmede hij zijne talenten aan de zaak van het Katholicisme gewijd had, verschafte hem een gewigtigen invloed, waarvan hij gebruik maakte om den koning te overtuigen, dat hij dan alleen hoop op een gunstigen uitslag van den krijg kon voeden, wanneer deze op Staatsch grondgebied overgebragt en de telkens op nieuw uitbrekende muiterij door geregelde overzending van voldoende onderstandsgelden gestuit en voor het vervolg voorkomen werd. In den aanvang van het voorjaar keerde SPINOLA terug, na door FILIPS III tot opperbevelhebber zijner hulpbenden [2], en ridder van het Gulden Vlies benoemd te zijn. De geldsommen, die hem tot volvoering zijner plannen geschonken of toegezegd waren, stelden hem in staat de troepen door betaling hunner achterstallige soldij tevreden te stellen en tevens krachtige maatregelen tot versterking zijner krijgsmagt te nemen. Aan JACOBUS I werd verlof gevraagd om drie regimenten in *Engeland*, *Schotland* en *Ierland* te ligten. In *Duitschland* werden tweeduizend man aangeworven. Te *Luik* werd een nieuw Waalsch regiment opgerigt. Bovendien wachtte men drie regimenten uit *Italië* en één over zee uit *Spanje*. Door deze aanzienlijke vermeerdering van het aantal zijner troepen tot groote ondernemingen in staat gesteld, besloot SPINOLA met goedkeuring der aartshertogen twee legers te vormen, waarvan het eene tot bescherming der grenzen in *België* zou blijven, terwijl hij zelf met het andere onverhoeds den *Rhijn* overtrekken en in *Friesland* vallen zou. Ten einde dit

---

[1] VAN METEREN, f. 519 *d*. PHILIBERT DU BOIS, *diplomatische Berichte an den Fürsten* LUDWIG *zu Anhalt*, herausgeg. von F. W. EBELING, 1856, I s. 53, 55, 77.

[2] Vgl. VAN METEREN, f. 528 *a*, waaruit blijkt dat deze benoeming in de Republiek als een nieuw bewijs werd aangemerkt, dat de zuidelijke *Nederlanden* inderdaad nog aan *Spanje* onderworpen waren.

plan voor de Staatschen geheim te houden, werd het zelfs aan geen der overige krijgshoofden medegedeeld, die integendeel opzettelijk in den waan gebragt werden, dat de opperbevelhebber het voornemen koesterde *Sluis*, *Grave* of *Bergen-op-Zoom* aan te tasten [1]. 1605.

Inmiddels hadden de Staten, die van de groote krijgstoerustingen in *België* kennis droegen, geenszins stilgezeten. Op hunnen naam waren in *Frankrijk*, *Engeland* en *Duitschland* insgelijks troepen aangeworven, en daar zij begrepen van hoeveel belang het was den vijand te voorkomen, hadden zij besloten reeds vroeg in het voorjaar te velde te komen. In overleg met prins MAURITS was in het diepste geheim een aanslag op *Antwerpen* beraamd, hetwelk, niettegenstaande de kwijning van zijn voormaligen handel, nog altijd voor de rijkste stad van de zuidelijke *Nederlanden* gold [2]. Het was niet moeijelijk de stad zoowel te land als te water langs de *Schelde* in korten tijd te bereiken, waarna MAURITS zich voorstelde op den Vlaamschen oever de dijken door te steken en zijne troepen aan beide zijden op de rondom liggende hoogten te legeren, alwaar hij zich in staat achtte *Antwerpen* van allen toevoer af te snijden en SPINOLA's pogingen tot ontzet te verijdelen. Er ontstond echter een verschil van gevoelen tusschen den prins en de Staten over de beste wijze, om het leger voor de stad te brengen. Ten einde den vijand omtrent hunne plannen in het onzekere te houden, achtten de laatsten het raadzaam dat de troepen op *Cadzant* overgezet en bij *Sluis* verzameld zouden worden, om van daar des nachts naar *Antwerpen* te trekken. MAURITS vond het echter te gevaarlijk, zich op deze wijze midden in het vijandelijke land te wagen, en dreef door dat het leger te *Bergen-op-Zoom* verzameld en gedeeltelijk in vaartuigen over de *Schelde* tot in *Antwerpen's* nabijheid gebragt zou worden. De omslagtige en tijdroovende toebereidselen, die zulk eene grootsche onderneming vorderde, wekten echter SPINOLA's argwaan op. Hij begaf zich naar de bedreigde stad, versterkte hare bezetting, en legde drieduizend man in het land van *Waas*, om de bewegingen der Staatschen in het oog te houden [3].

De Staten vormen een aanslag op *Antwerpen*,

---

[1] GIUSTINIANO, p. 149—155. CARNERO, p. 519. BENTIVOGLIO, bl. 716. PHILIBERT DU BOIS, I s. 13, 15.

[2] BUZANVAL (*Cod. Dipl. p.* 316) schreef den 15[den] Dec. 1600, met betrekking tot de uitbreiding van den Oost-Indischen handel: »que la plupart de cet argent sortoit des comptoirs d'Anvers."

[3] VAN DER KEMP, II bl. 113, 467. VAN METEREN, f. 529, 533. GROTIUS, p. 459. — In een reeds aangehaald pamphlet van 1673, getiteld *den waren* BARNEVELT, (zie hiervoor bl. 150 noot (3),) wordt deze beschuldigd den aanslag aan de Spanjaarden ontdekt te hebben. Volgens BILDERDIJK zouden de Staten van *Holland* den aanslag opzettelijk hebben doen mislukken, uit vrees dat *Antwerpen*, als het weder deel aan den zeehandel kreeg, weldra door zijn rijkdom en invloed gevaarlijk voor *Holland's* overwigt zou worden. »Welhaast," zegt hij, (*Gesch. des Vaderl.* VII bl. 202) »zouden de algemeene Staten, en dus MAURITS, hier door te machtig voor Holland, en dus (zoo redeneerde men) der vrijheid gevaarlijk kunnen worden." Beide opvattingen missen echter alle bewijs. Het blijkt integendeel dat men juist in *Holland* den aanslag op *Antwerpen*, zoo niet

1605. die echter mislukt.

Op den 18den Mei trok MAURITS aan het hoofd van een gedeelte zijner krijgsmagt over den landweg op *Antwerpen* aan. Twee dagen vroeger had ERNST CASIMIR op zijn bevel in *Zeeland* tachtig compagniën voetknechten ingescheept, en was daarmede de *Schelde* opgevaren, met het plan om den Kloppersdijk aan de Vlaamsche zijde van *Antwerpen* te vermeesteren. Het hevige vuur der vijandelijke schansen *Peerle* en *Ordam* stoutmoedig trotserende, had hij het bedoelde punt gelukkig bereikt, doch storm en tegenwind dreven zijne vaartuigen naar de regterzijde der rivier en verhinderden hem zijne troepen aan wal te zetten. Hij beproefde niettemin vierhonderd man op platboomde schuiten naar den overkant te brengen, doch deze werden aldaar door achter den dijk verscholene troepen opgewacht en grootendeels gevangen genomen of verslagen. Daar hieruit bleek, dat de Spanjaarden op hunne hoede waren, moest graaf ERNST van zijne thans hopelooze onderneming afzien. Zijne vloot zeilde weder de *Schelde* op, onderging bij het voorbijvaren der vijandelijke schansen een niet onaanzienlijk verlies, doch kwam overigens behouden in *Zeeland* aan [1].

MAURITS neemt *Woude* in en legert zich in *Vlaanderen.*

Prins MAURITS ontving de tijding van dezen tegenspoed op zijnen togt naar *Antwerpen*. Daar de aanslag op deze stad thans als mislukt moest beschouwd worden, keerde hij naar *Bergen-op-Zoom* terug, na het kasteel van *Woude*, welks bezetting aan de scheepvaart der Hollanders en Zeeuwen veel afbreuk deed, bemagtigd te hebben. Daarop voerde hij in het begin van Junij zijn leger op Vlaamsch grondgebied over, met het plan *Blankenberg*, *Damme* of *Sas van Gent* aan te tasten. SPINOLA had echter reeds zulke uitmuntende voorzorgsmaatregelen genomen, dat het Staatsche leger zich in de legerplaats bij *IJzendijcke* tot werkeloosheid veroordeeld zag. Na eene schipbrug over de *Schelde* geslagen te hebben, ten einde eene onafgebrokene gemeenschap tusschen beide oevers daar te stellen en elk bedreigd punt terstond te hulp te kunnen snellen, had de vijandelijke veldheer zijne troepen, ten getale van 16000 man, bij *Boekhout*, tusschen *Watervliet* en *Sas van Gent*, bijeen getrokken. Hoewel MAURITS' leger uit 20000 voetknechten en 3400 ruiters bestond, hield SPINOLA door zijne voordeelige ligging en de stellingen, die hij bij elke beweging der Staatschen innam, den prins geheel in bedwang en verhinderde hem eenig voordeel te behalen. Bovendien had MAURITS met de ongezondheid der moerassige streek te worstelen, waar hij zich had nedergeslagen. Onder zijne troepen braken besmettelijke ziekten uit, en de ontmoedigde soldaten liepen in grooten getale naar den vijand over. Daar SPINOLA deze neiging aanmoedigde, door aan elken overlooper, die bij hem kwam dienen, een paar gulden te geven, was hun getal weldra tot over de duizend geklommen. Terwijl het Staatsche leger

voorgesteld, althans met ijver gedreven had. Zie VAN DER KEMP, II bl. 468 (343), en PHILIBERT DU BOIS, I s. 33, die den aanslag op *Antwerpen* juist aan den invloed van *Amsterdam* toeschrijft.

[1] VAN METEREN, f. 533 *a*. GIUSTINIANO, p. 159. PHILIBERT DU BOIS, I s. 35.

op deze wijze door ziekte en desertie onophoudelijk verzwakt werd, kwamen de door de aartshertogen verwachte versterkingen uit *Engeland*, *Duitschland* en *Italië* allengskens in de zuidelijke *Nederlanden* aan, zoodat de krijgsmagt der aartshertogen de Staatsche weldra aanmerkelijk overtrof [1]. 1605.

Minder voorspoedig was de reis van het Spaansche regiment, hetwelk op raad van SPINOLA in het voorjaar te *Lissabon* ingescheept, en van daar terstond noordwaarts gestevend was, tot vermijding der groote onkosten, die aan het gewone vervoer van troepen over zee naar *Italië* en van daar over land naar de *Nederlanden* verbonden waren. Na het sluiten van den vrede met *Engeland* achtte men in *Spanje* den regtstreekschen weg langs *Frankrijk* niet gevaarlijk meer; en mogten de Staatsche oorlogschepen of tegenwinden het onmogelijk maken eene Vlaamsche haven binnen te zeilen, dan rekende men op eene veilige schuilplaats op de kust van *Engeland*, alwaar de Spaansche gezant grooten invloed op onderscheidene regeringsleden bezat. De Staten-Generaal, die deze wijze van hulpbenden naar *België* te zenden ongaarne in zwang zagen komen, besloten terstond een bewijs te geven dat de goede verstandhouding met *Engeland* aan *Spanje* nog geen veilige scheepvaart in het *Kanaal* waarborgde. Op hun bevel kruiste de luitenant-admiraal van *Zeeland*, WILLEM DE ZOETE bijgenaamd HAUTAIN, met eenige oorlogschepen voor de Vlaamsche en Fransche kusten, om de vijandelijke transportvloot op te wachten. Den tweeden Junij kreeg men deze op de hoogte van *Dover* in het gezigt. Terstond gaf HAUTAIN het sein tot den aanval. Niettegenstaande de vijandelijke soldaten een levendig musketvuur tegen de Staatschen openden, werden de meeste Spaansche schepen in den grond geboord of veroverd. Vier hunner namen de wijk naar *Dover* en kwamen aldaar behouden ten anker, daar de Engelschen uit het kasteel op de Zeeuwsche schepen vuurden, die hen tot in de haven vervolgden. Ook werden vele Spanjaarden, die zich met zwemmen poogden te redden, door Engelsche booten opgenomen en aan land gebragt. Niettemin kwam meer dan de helft van het Spaansche regiment om, daar HAUTAIN, ingevolge den uitdrukkelijken last der Staten-Generaal, zijne gevangenen zonder genade in zee liet werpen. Ook van de overgeblevenen, die in hutten op het strand overwinteren moesten, en grootendeels aan hunne wonden stierven of door gebrek en koude omkwamen, bereikten slechts weinigen het land, waar zij gehoopt hadden onder SPINOLA's leiding nieuwe lauweren te plukken [2].

HAUTAIN slaat de Spaansche transportvloot in het *Kanaal*.

Niettegenstaande dezen tegenspoed door de overige versterkingen tot de uitvoering der reeds in *Spanje* beraamde onderneming in staat gesteld, vereenigde SPINOLA een

SPINOLA verzamelt een leger over den *Rhijn*.

---

[1] GIUSTINIANO p. 160—166. CARNERO, p. 522. VAN METEREN, f. 533. GROTIUS, p. 460. VAN VERVOV, bl. 195. BENTIVOGLIO, bl. 718. VAN DER KEMP, II bl. 114, 473. PHILIBERT DU BOIS, Is. 57.

[2] VAN METEREN, f. 534. PHILIBERT DU BOIS, I s. 42—44, 209—211.

1605. tweede leger onder den graaf DE BUCQUOY in de nabijheid van *Keulen*, liet in *Vlaanderen* 6000 man voetvolk en 500 ruiters onder graaf FREDERIK VAN DEN BERG achter, en trok zelf in het begin van Julij met de overige troepen over den *Rhijn*. Bij *Kaiserswerth*, alwaar BUCQUOY eene brug over die rivier had geslagen, betrok hij eene versterkte legerplaats, en nam den schijn aan alsof hij voornemens was *Rhijnberk* te belegeren. Zoodra MAURITS van deze bewegingen des vijands kennis kreeg, zond hij op aandrang der Staten-Generaal een gedeelte van zijn leger onder bevel van ERNST CASIMIR naar het *Overkwartier*, om de bedreigde vesting te redden en SPINOLA in het oog te houden. Hoewel het gerucht zich reeds verspreid had, dat de laatste eenen veldtogt naar de noordelijke gewesten in den zin had, konden noch zijne onderbevelhebbers noch zelfs prins MAURITS aan de mogelijkheid eener diergelijke onderneming geloof slaan. Immers was het in strijd met alle regelen der toenmalige krijgskunst om zich diep in het vijandelijke land te wagen, terwijl men zulk eene sterke vesting als *Rhijnberk* achter zich liet liggen en onzeker was, of men genoegzame levensmiddelen zou kunnen bekomen. De Staten-Generaal, die de aanwezigheid eener aanzienlijke krijgsmagt op hunne zwakke oostelijke grenzen niettemin hoogst gevaarlijk achtten, en voor de grensvestingen van *Gelderland* en *Overijssel* met reden bezorgd waren, rigtten reeds den 12den Julij tot MAURITS het dringende verzoek, om in *Vlaanderen* alleen zooveel volk achter te laten als de verdediging der aldaar gelegene sterkten vereischte en zelf met de overige troepen naar den *Rhijn* te trekken, ten einde SPINOLA's plannen te keer te gaan. Doch de prins, die in den waan verkeerde dat de vijand hem slechts om den tuin wilde leiden, en terstond met al zijne magt naar *Vlaanderen* terug zou keeren, wanneer de Staatschen van daar vertrokken waren, verklaarde herhaaldelijk dat hij de noodzakelijkheid eener diergelijke handelwijze nog niet inzag en vergenoegde zich zijnen broeder FREDERIK HENDRIK met eenige compagniën tot versterking van graaf ERNST naar *Rhijnberk* te zenden. Ook werd hij door de Staten van *Zeeland*, die hem ongaarne uit *Vlaanderen* zagen vertrekken, zoolang zich aldaar nog bijna zevenduizend man Spaansche troepen bevonden, in de meening versterkt, dat zijne tegenwoordigheid in *Gelderland* nog volstrekt niet vereischt werd. Van dit uitstel wist SPINOLA voortreffelijk partij te trekken. In het laatst van Julij riep hij zijnen krijgsraad bijeen, en openbaarde aan zijne verbaasde officieren zijn voornemen om noordwaarts te trekken en *Lingen* te belegeren, daar alle omstandigheden zamenliepen om eene diergelijke onderneming te begunstigen. Het aantal zijner troepen was groot genoeg, om hem te vergunnen eene sterke afdeeling achter te laten, welke graaf ERNST beletten zou hem na te trekken. De rijke oogst van dit jaar waarborgde overal toereikende levensmiddelen. Ook wanneer het Staatsche leger terstond *Vlaanderen* verliet, om de oostelijke grenzen der Republiek te verdedigen, zou het hoogst waarschijnlijk te laat komen om *Lingen* te redden, hetwelk slechts door een zwak garnizoen van nieuw aangeworvene soldaten

MAURITS, onzeker omtrent s vijands plannen, blijft in *Vlaanderen* liggen.

bezet was. Het eenige gevaar bestond hierin, dat prins MAURITS den terugtogt afsnijden en SPINOLA daardoor tot eenen veldslag dwingen zou: doch juist dit werd zoowel door den koning van *Spanje* als door de aartshertogen verlangd, als het beste middel om de magt der Staatschen te breken en hunne oostelijke provinciën geheel weerloos te maken [1]. 1605.

Door deze redenen van de uitvoerbaarheid der stoute onderneming overtuigd, verklaarden de leden van den krijgsraad met al hun vermogen tot een gunstigen uitslag te willen medewerken. Met dat doel werd aan allen de stiptste geheimhouding aanbevolen. BUCQUOY met 7500 man te *Kaiserswerth* achterlatende, trok SPINOLA in het begin van Augustus aan het hoofd van 9000 voetknechten, 2000 ruiters en elf stukken geschut noordwaarts op. Den achtsten Augustus bevond hij zich voor *Oldenzaal*, hetwelk hem na een beleg van drie dagen de poorten opende. Van daar vervolgde hij zijnen weg naar *Lingen*, waar hij den 13[den] aankwam. De voortreffelijke krijgstucht, die hij op dezen togt onder zijne troepen wist te handhaven, verschafte hem eenen overvloed van levensmiddelen, daar de landlieden volgaarne de vruchten van den oogst in het Spaansche legerkamp bragten, waar zij bij eene goede behandeling tevens van onmiddellijke betaling in klinkende munt verzekerd waren. De vesting *Lingen* was door vijf buitenwerken en eenen wal verdedigd en door eene breede, met water gevulde, gracht omgeven, doch slechts van eene bezetting van 600 man onder een oud en vreesachtig bevelhebber, MAARTEN KOBBE, voorzien. Zonder verwijl liet SPINOLA met de aanvalswerken een begin maken. Daar de belegerden het niet waagden eenen uitval te doen, bereikten de belegeraars in drie dagen de gracht, en begonnen deze terstond aan de eene zijde met schanskorven op te vullen, terwijl zij bovendien eene beweegbare brug op tonnen gereed maakten, om te gelijker tijd aan twee kanten storm te kunnen loopen. Thans ontzonk zoowel aan de bezetting als aan de burgerij de moed tot verderen tegenstand. De predikant JOHANNES SPEENHOVEN begaf zich aan het hoofd van den ganschen kerkeraad op de wallen, en bad den bevelhebber met tranen in de oogen, het

SPINOLA neemt *Oldenzaal* in en trekt naar *Lingen*,

---

1 GIUSTINIANO, p. 167—177. VAN DER KEMP, II bl. 115, 475—491. PHILIBERT DU BOIS, I s. 54. Het verschil van gevoelen tusschen den prins en de Staten leidde niet zelden tot wederzijdsche tegenwerking. Zoo had MAURITS aan een gedeelte der bezettingen van *'s Hertogenbosch* en de omliggende plaatsen last gegeven, naar *Rhijnberk* te trekken; doch de Staten-Generaal gaven tegenbevel, daar zij het gevaarlijk achtten de grensvestingen van troepen te ontblooten, zoolang de vijand nog een leger in *Vlaanderen* hield. Zoo schreven zij ook aan graaf ERNST, dat hij de schepen die hem langs den *Rhijn* versterking hadden aangebragt, terstond terug moest zenden om nieuwe versterking te halen, »niettegenstaande ook dat Z. L. (*Zijne Lieve* d. i. graaf ERNST) van Z. Exc. (MAURITS) dezen aangaande ander bevel mag hebben; aangezien de Heeren Staten achten, dat Z. Exc. ten beste niet is van alle gelegenheid geïnformeerd, en dat H. M. Ed. (Hunne Edelmogenden) 't zelve over zulks bij Z. Exc. zullen verdedigen." VAN DER KEMP, bl. 476, 484.

1605. bloed der inwoners te sparen. Door deze toespraak en de flaauwhartige stemming zijner officieren en soldaten ontmoedigd, wachtte KOBBE den strijd niet af, maar sloot op den 18den Augustus een verdrag, waarbij *Lingen* aan SPINOLA overgegeven doch tevens aan de bezetting vrije aftogt vergund werd [1].

hetwelk aan hem wordt overgegeven.

In het begin van Augustus kreeg MAURITS eindelijk de zekerheid, dat SPINOLA, in plaats van *Rhijnberk* te belegeren, eene voor de Vereenigde Gewesten veel gevaarlijker onderneming in zijn schild voerde. Op den vierden begaf hij zich in aller ijl naar *Overijssel*, en liet alle beschikbare troepen te *Deventer* bijeenkomen. Reeds had hij op den 20sten Augustus besloten, daarmede den volgenden dag naar *Lingen* te trekken, toen hij in den nacht vernam, dat deze hoogst gewigtige vesting, bijkans zonder tegenweer, aan de Spanjaarden was overgegeven. Onzeker omtrent 's vijands plannen, verkeerde de prins thans eenige dagen in de grootste ongerustheid omtrent het lot der naastbijgelegene grensvestingen, die zich in slechten toestand bevonden en ligtelijk ingenomen konden worden, voordat zij in behoorlijken staat van tegenweer waren gebragt. Inderdaad zou het SPINOLA waarschijnlijk niet veel moeite hebben gekost om *Coevorden*, de *Bourtanger*-schans, en zelfs *Groningen* en *Embden* [2] in zijne magt te krijgen, wanneer hij met zijn zegevierend leger terstond derwaarts getrokken was. Doch in plaats van gebruik te maken van de ontsteltenis en verwarring, welke zijn onverwachte veldtogt en de snelle overgave van *Lingen* in *Groningen* en *Drenthe* veroorzaakt hadden, bleef hij eenigen tijd voor de veroverde vesting liggen, ten einde deze door nieuwe vestingwerken te bevestigen en behoorlijk van krijgsvoorraad te voorzien, daar hij verwachtte dat zij na zijnen aftogt terstond door de Staatschen belegerd zou worden. Hij gaf hierdoor aan prins MAURITS den tijd om de oostelijke grenzen der Republiek te versterken en zich in de nabijheid van *Coevorden* met de Friesche troepen onder graaf WILLEM LODEWIJK te vereenigen, waardoor het Staatsche leger tot 9000 voetknechten en 3000 ruiters klom. Niettemin achtte de prins zich niet sterk genoeg om den vijand, die aanzienlijke versterkingen gekregen had, in het open veld aan te tasten, en nam derhalve eene bloot verdedigende houding aan, waarop SPINOLA, de hoop opgevende om thans dieper in de Republiek door te dringen, op den 14den September *Lingen* verliet en naar het zuiden terugtrok. Daar de Duitsche vorsten inmiddels over het bezetten van *Kaiserswerth* door de Spanjaarden klagten hadden ingeleverd, en de aartshertog hen gaarne te vriend wilde houden, liet SPINOLA de aldaar gelegene schansen slechten, sloeg

MAURITS begeeft zich naar *Overijssel.*

SPINOLA trekt naar den *Rhijn* terug en wordt door MAURITS gevolgd.

---

[1] GIUSTINIANO, p. 179—184. VAN METEREN, f. 537. CARNERO, p. 526. GROTIUS, p. 462—466. BENTIVOGLIO, bl. 720. — KOBBE werd met zijne officieren, bij hunne komst in het Staatsche legerkamp, in hechtenis genomen, naar *'s Gravenhage* gezonden en bij vonnis van hunne posten ontzet.

[2] VAN VERVOV, bl. 196.

bij *Ruhrort* in het graafschap *Meurs* eene nieuwe brug over den *Rhijn* en betrok aldaar met het voetvolk een versterkt kamp, terwijl de ruiterij bij het dorp *Muhlheim* gelegerd werd. Prins MAURITS, die hem terstond gevolgd was, sloeg zich op den 24[sten] September bij *Wesel* op korten afstand van de vijandelijke legerplaats neder, na zich insgelijks door eene schipbrug van geregelde gemeenschap met den anderen *Rhijn*-oever verzekerd te hebben [1]. 1605.

Aanslagen op *Bergen-op Zoom.*

Middelerwijl had de aartshertog, niet zonder grond vermoedende dat de bezettingen van de zuidelijke grensvestingen der Republiek ten behoeve der verdediging van de oostelijke grenzen aanmerkelijk verzwakt zouden zijn, pogingen aangewend om *Bergen-op-Zoom* en *Grave* te overrompelen. In den nacht van den 22[sten] Augustus trokken achttienhonderd man onder aanvoering van DE HERICOURT, gouverneur van *Hulst* en DU TERRAIL, een Franschen balling, die de kunst verstond om poorten en paalwerken met springbussen open te breken en te vernielen, bij laag water over het verdronken land naar *Bergen-op-Zoom*, waadden door de haven der stad en bemagtigden een der buitenwerken, voordat het alarm geslagen was. In plaats van terstond verder door de haven de stad binnen te dringen, verspilden zij echter hunnen tijd met het openbreken der Waterpoort. De bezetting kwam ijlings onder de wapenen en bood onder haren wakkeren bevelhebber PAULUS BAX zulk een moedigen tegenstand, dat de vijand zijn doel niet bereiken kon en zich eindelijk bij het aanbreken van den dag genoodzaakt zag wegens het wassende water den terugtogt aan te nemen. Een aanslag op *Grave*, die op denzelfden dag zou plaats hebben, bleef achter, daar de heer VAN GROBBENDONK, die met de uitvoering belast was, kennis kreeg dat zijn toeleg door de Staatschen was ontdekt. Eene maand later werd *Bergen-op-Zoom* op nieuw door DU TERRAIL belaagd. In den nacht van den 21[sten] September trachtten de Spanjaarden onder bescherming der duisternis op vijf onderscheidene punten de vesting te beklimmen; doch BAX, die vernomen had welk gevaar hem dreigde, had de burgerij insgelijks doen wapenen en op de wallen post doen vatten, zoodat de vijand bijna overal werd teruggeslagen. Het gelukte echter DU TERRAIL de Steenbergsche poort door springbussen te openen, de ophaalbrug te doen vallen en tot de binnenste poort door te dringen. Reeds klonken de Spaansche trommen binnen de wallen en naderde de ruiterij, gereed om de stad binnen te rijden, zoodra ook deze laatste slagboom gevallen zou zijn; doch de bezetting wierp in aller ijl eene versperring van wagens, balken en zand achter de poort op, waardoor de voortgang des vijands gestuit werd. Van alle zijden regende het kogels, steenen en brandbare stoffen op de aanvallers. Katholieken en Protestanten, predikanten en magistraatspersonen waren met denzelfden ijver tot afwering van het dreigende gevaar werkzaam; zelfs de vrouwen

---

[1] GIUSTINIANO, p. 185, 189—192. VAN DER KEMP, II bl. 115, 491—500. VAN METEREN, f. 538, 539. CARNERO, p. 529. GROTIUS, p. 467. BENTIVOGLIO, bl. 721. PHILIBERT DU BOIS, I s. 58, 60—80.

1605. droegen lood, stroo en pekkransen aan, en vulden de wiegen hunner kinderen met steenen, om die naar de wallen te brengen. Bij het aanbreken van den dag begreep DU TERRAIL dat hij den aanslag als mislukt moest beschouwen en trok, met achterlating van meer dan honderd dooden, af. Slechts één soldaat van de bezetting en twee burgers waren bij de heldhaftige verdediging gesneuveld [1].

Deze herhaalde aanslagen hadden tusschen den prins en de Staten een nieuw verschil doen ontstaan. Reeds den 22sten September drongen zij er op aan, dat hij ten minste 1200 man voetvolk met eenige vanen ruiterij en zes stukken geschut naar *Gorinchem* zou zenden, om in de zuidelijke grensvestingen verdeeld te worden. MAURITS was echter niet te bewegen om meer dan acht compagniën voor dat doel af te staan. Hij antwoordde dat hij nu reeds bezwaarlijk den vijand het hoofd kon bieden en geen enkel man meer missen kon. Te vergeefs werden hem de vertoogen toegezonden, waarin de gouverneurs van *Sluis* en *Bergen-op-Zoom* en de gecommitteerde Raden van *Zeeland* aan de Staten-Generaal onverwijlde versterking verzochten: de prins verklaarde dat hij, in geval van nood, binnen vier en twintig uren met zijn gansche leger te *Gorinchem* kon zijn, en het dus onnoodig achtte zijn leger te verzwakken. Ook had hij berigt ontvangen dat de aartshertog de meeste troepen uit *Braband* naar den *Rhijn* had gezonden, zoodat men zijns inziens in die streken geen aanval van eenige beteekenis te wachten had. Tegen overrompelingen en onverhoedsche aanslagen moesten de gouverneurs der onderscheidene steden maar zelven waken. De Staten-Generaal besloten eindelijk dit punt op te geven en de zorg voor de veiligheid der Republiek geheel aan MAURITS over te laten [2]. Deze had intusschen met onafgebroken tegenspoed te kampen. SPINOLA had den graaf DE BUCQUOY last gegeven, met 6000 man *Wachtendonk* te gaan belegeren. Daar de prins deze stad nog onlangs versterkt en van een talrijk garnizoen voorzien had, achtte hij haar in staat een beleg te verduren. Ook kon het hem weinig baten, zoo hij ten haren behoeve zijne voordeelige stelling verliet, daar hij dan aan SPINOLA de keus zou hebben gelaten om hem na te trekken of het nog gewigtiger *Rhijnberk* te belegeren. Hij bleef derhalve bij *Wesel* liggen, doch beraamde met uitstekend beleid eenen aanslag, om den door BUCQUOY's vertrek verzwakten vijand afbreuk te doen. Nog steeds was de Spaansche ruiterij te *Muhlheim*, op eenigen afstand van SPINOLA's kamp, gelegerd. Op den 9den October trokken graaf FREDERIK HENDRIK en de ritmeester MARCELINUS BAX, ieder aan het hoofd van acht kornetten ruiterij, langs eenen omweg derwaarts. De laatste had in last de *Roer* over te gaan en om *Muhlheim* heen te trekken, ten einde den vijand den terugtogt af te snijden. De jeugdige graaf zou te gelijker tijd in het dorp dringen en de Spaansche

MAURITS poogt de Spanjaarden te vergeefs bij *Muhlheim* te overrompelen.

[1] VAN METEREN, f. 538, 539. GROTIUS, p. 467. CARNERO, p. 528. PH. DU BOIS, 1 s. 61, 67, 75.

[2] VAN DER KEMP, II bl. 502—513.

ruiters onverhoeds op het lijf vallen. De aankomst van prins MAURITS, die met tweeduizend voetknechten en eenige stukken geschut volgde, zou daarop, naar men zich vleide, de overwinning op de onvoorbereide en verstrooide troepen voltooijen; en was deze toeleg gelukt, dan zou een algemeene aanval op het Spaansche kamp voor SPINOLA hoogst waarschijnlijk de schroomelijkste gevolgen gehad hebben. Inderdaad was het plan zoo goed overlegd, dat de uitslag naauwelijks kon betwijfeld worden. Reeds was FREDERIK HENDRIK onbemerkt in des vijands nabijheid gekomen, en zou eene onverwijlde charge den vijand voorzeker in verwarring hebben gebragt: doch hij begreep het achterblijvende voetvolk eerst te moeten opwachten, en de Spanjaarden, gedurende dit tijdsverloop van de nadering der Staatschen verwittigd, stonden in slagorde geschaard, toen hij eindelijk het dorp binnendrong. Op dit gezigt werden de Staatsche ruiters, die gehoopt hadden den vijand onvoorbereid op het lijf te vallen, als door een plotselingen schrik getroffen en sloegen, na een kortstondig gevecht, lafhartig op de vlugt. FREDERIK HENDRIK zelf verkeerde in het grootste levensgevaar en ontkwam slechts als door een wonder aan de handen der Spanjaarden. Indien prins MAURITS niet spoedig met zijne troepen ware aangerukt, zouden de Staatschen eene volkomene nederlaag geleden hebben. De Spaansche ruiters werden nu op hunne beurt teruggedrongen, doch SPINOLA's voetknechten waren reeds in aantogt om hen te ontzetten, zoodat de prins, zijn doel niet meer kunnende bereiken, in goede orde naar zijne legerplaats terugtrok. Daar de Spaansche krijgsbenden terstond digter bij elkander gelegd werden, ten einde beter tegen een diergelijken overval beveiligd te zijn, had MAURITS geen gelegenheid dezen aanslag te herhalen, terwijl hij bovendien het vertrouwen in zijne ruiterij verloren had, en haar uit dien hoofde niet andermaal aan het gevaar eener nederlaag bloot wilde stellen [1]. 1605.

Vruchtelooze aanslag op *Gelder*.

Even ongelukkig was de prins in eene poging, om de stad *Gelder*, die slechts vier mijlen van zijne legerplaats gelegen was, in den nacht van den 23sten October te overrompelen. De bezetting was reeds van den aantogt der Staatschen verwittigd, had op de wallen vuren ontstoken, om den vijand te kunnen onderscheiden, en bood zulk een wakkeren tegenstand, dat de Staatschen onverrigter zake terug moesten keeren [2].

Terwijl den prins op deze wijze alles tegenliep, slaagde SPINOLA in al zijne ondernemingen. Eene langdurige droogte had *Wachtendonk*, dat zijne sterkte hoofdzakelijk aan zijne ligging te midden eener moerassige landstreek ontleende, grootendeels van dat natuurlijk verdedigingsmiddel beroofd. BUCQUOY vorderde snel met zijne aanvalswerken,

---

[1] VAN METEREN, f. 539. GROTIUS, p. 469. GIUSTINIANO, p. 196—201. CARNERO, p. 531. VAN DER KEMP, II bl. 511. PH. DU BOIS, I s. 215—219. VAN VERVOV, bl. 199, 200: »'t Heeft mij Graeff Willem geschreuen, dat dit werck soo periculoos stondt, dat oyck dien dach die Staet van de Vereenichde Landen aen enen sijden draet hing."

[2] VAN METEREN, f. 540. GIUSTINIANO, p. 204. VAN DER KEMP, II bl. 513.

1605. BUCQUOY neemt *Wachtendonk* en *Cracou* in. Einde van den veldtogt.

en dwong de bezetting op den 28sten October tot de overgave. Terstond liet MAURITS zijne stad *Meurs* versterken, waarop hij meende dat BUCQUOY thans het oog had; doch deze berende onverwachts het kasteel *Cracou*, en nam het den 8sten November bij verdrag in. De naderende winter deed SPINOLA thans besluiten, een einde aan den veldtogt te maken, waarin hij zijnen roem niet slechts gehandhaafd maar nieuwe lauweren op het veld van eer geplukt en aanmerkelijke voordeelen behaald had. Door zijn beleid was de aanslag op *Antwerpen* mislukt. *Oldenzaal*, *Lingen*, *Wachtendonk* en *Cracou* waren in zijne handen. De prins had hem bij al zijne ondernemingen geen enkelen hinderpaal in den weg kunnen leggen, en zelfs de overrompeling bij *Mühlheim* was voor de Staatschen in een terugtogt geëindigd. De uitslag van den veldtogt was te gewigtiger, daar de buitengewone orde en ingetogenheid der Spaansche krijgsknechten den indruk der vroeger bij den inval van den admirant van *Arragon* gepleegde gruwelen had uitgewischt. Niet slechts waren de Duitsche vorsten met het eigenmagtige doortrekken van een vreemd leger over hun grondgebied bevredigd; maar de landlieden van *Drenthe* en *Overijssel* hadden zelfs met ergernis het onderscheid in de handelwijze der Spaansche en der Staatsche krijgsbenden opgemerkt, daar de krijgstucht der laatsten, vooral in het kamp bij *Deventer*, zeer veel te wenschen had overgelaten [1]. Sedert ALEXANDER FARNEZE van het krijgstooneel was afgetreden, hadden de Staatsche troepen onder MAURITS' voortreffelijke leiding de eene zege na de andere behaald: thans scheen de kans weder ten gunste der Spanjaarden te keeren, nu zij door eenen veldheer als SPINOLA werden aangevoerd, die hun zelfvertrouwen hersteld had en in staat was den eersten veldheer van zijnen tijd het hoofd te bieden. Met de grootste zelfvoldoening kon de markies, zonder aan zijne eer te kort te doen, het eerst het strijdperk verlaten en de winterkwartieren betrekken. Prins MAURITS volgde den 23sten November zijn voorbeeld, brak zijne legerplaats op en begaf zich naar *Arnhem*, waar hij vooreerst blijven wilde, om te beter voor de versterking der grenzen tegen het volgende voorjaar zorg te kunnen dragen. De Staten-Generaal riepen hem echter naar *'s Gravenhage* terug, alwaar onderscheidene aangelegenheden van staatkundigen aard zijne tegenwoordigheid bij de beraadslagingen vereischten. Een gedeelte zijner ruiterij had inmiddels nog gelegenheid gevonden de schande uit te wisschen, die sedert het gevecht bij *Muhlheim* op haar kleefde. Op den 25sten December stiet zij in het terugkeeren naar hare garnizoenen op de talrijke kornet van GROBBENDONK, die bijna geheel verslagen of gevangen genomen werd. Zoo ontvingen de moordenaars van den dapperen DE BRÉAUTÉ eindelijk het loon voor hunne laaghartige trouweloosheid [2].

---

[1] VAN DER KEMP, II bl. 497 (352). Vgl. GIUSTINIANO, p. 174.

[2] VAN METEREN, f. 540 *b*. GIUSTINIANO, p. 209. GROTIUS, p 471. VAN DER KEMP, bl. 514 (360). PH. DU BOIS, I s. 102. Hiervoor bl. 134.

Tegen het einde des jaars hadden in *Engeland*, *Frankrijk*, *Duitschland* en *Italië* gebeurtenissen plaats gegrepen, die voor de Republiek niet van gewigt ontbloot waren. Te *Londen* was in November eene door Katholieken gesmeede zamenzwering ontdekt, die ten doel had de vergaderzaal van het Parlement, op het tijdstip der plegtige opening door den koning, in de lucht te laten springen, ten einde de voornaamste vijanden der Katholieke kerk als met éénen slag te vernietigen. Ware de gruwelijke aanslag gelukt, de gevolgen zouden niet slechts voor *Engeland* maar ook voor *Nederland* onberekenbaar geweest zijn, daar *Spanje* welligt van de ontstane verwarring partij had kunnen trekken, om op Engelschen bodem vasten voet te zetten en zich zelfs van de regering meester te maken. Ook kon het voor de Staten niet onverschillig zijn, dat JACOBUS II door dit treffende bewijs der bittere godsdiensthaat van een gedeelte zijner onderdanen op nieuw van eene naauwere aansluiting aan *Spanje* ten nadeele der Vereenigde Gewesten was afgeschrikt [1].

1605. Buskruidverraad te *Londen*.

In *Frankrijk* scheen een nieuwe burgeroorlog uit te zullen breken. De trotsche en eerzuchtige hertog van *Bouillon*, op de sterkte zijner bijkans onneembare vesting *Sedan* aan de *Maas* vertrouwende, had niet slechts tegenover zijn wettigen koning de houding van een onafhankelijk vorst aangenomen, maar werd ook met grond verdacht gehouden aan geheime plannen deel te nemen, die voor *Frankrijk's* rust en kracht hoogst gevaarlijk waren. Tot verantwoording geroepen, weigerde hij te verschijnen en nam de wijk naar den keurvorst van de *Paltz*, die insgelijks met eene dochter van WILLEM I van *Oranje* gehuwd was [2]. Deze twist, die HENDRIK IV noopte om in het begin des volgenden jaars met eenige troepen tegen *Sedan* op te trekken, ten einde den ongehoorzamen leenman tot zijnen pligt terug te brengen, was niet slechts voor prins MAURITS wegens zijne aanverwantschap met den hertog eene bron van kwelling, maar ergerde ook de Staten, die den laatsten, als een der voornaamste hoofden van hunne Fransche geloofsgenooten, gaarne een grooten invloed zagen behouden. Van hunne zijde werd dan ook niets verzuimd, om beide partijen tot inschikkelijkheid te bewegen. Met dat doel werd ook de tusschenkomst van LOUISE DE COLIGNY ingeroepen, die door haar helder verstand en edelaardig karakter zoowel in *Frankrijk* als in de Republiek eene hooge mate van achting genoot; en zij bragt niet weinig bij tot de verzoening, die eerlang tusschen HENDRIK IV en den hertog van *Bouillon* tot stand kwam [3].

Geschillen tusschen HENDRIK IV en den hertog van *Bouillon*.

Ook in *Duitschland* was een strijd uitgebarsten, welks uitslag voor de Vereenigde Gewesten wel vrij onverschillig scheen, doch waarin de Staten niettemin huns ondanks

De stad *Brunswijk* in oorlog met haren hertog.

---

[1] VAN METEREN, f. 541—545. HUME, IV p. 288—294. *Resol. v. Holland*, 1605 bl. 685.

[2] Hiervoor, bl. 11, 13.

[3] VAN METEREN, f. 548. GROTIUS, p. 477. *Mémoires de* SULLY, VI p. 85, 94, 187, 192.

1606. gemoeid werden. De stad *Brunswijk*, sedert geruimen tijd in onmin met haren hertog, die in het belang zijner oppermagt hare voorregten verlangde in te korten, was door een verraderlijken aanslag om haar met geweld te bedwingen nog meer verbitterd geworden. Eene belegering had den hertog weinig gebaat, daar de burgerij zich met heldenmoed en volharding verdedigde. Thans riep hij den bijstand der Staten in en verlangde dat graaf ERNST van *Nassau* hem aan het hoofd van eenige Staatsche troepen te hulp komen en het opperbevel over zijn leger aanvaarden zou. Dit verzoek bragt de Staten in geen geringe moeijelijkheid. Aan den eenen kant scheen het volkomen in strijd met den aard van hunnen krijg tegen *Spanje*, dat zij eenen vorst de behulpzame hand zouden bieden om zijne onderdanen te onderdrukken en met geweld van hunne dierbare privilegiën te berooven. Aan den anderen kant was het niet raadzaam den Protestantschen en met de Vereenigde Gewesten bevrienden hertog van *Brunswijk*, en nog minder zijnen bondgenoot den koning van *Denemarken*, door eene weigering tegen zich in te nemen. Bovendien behoorde de belegerde stad tot de Duitsche Hanse-steden, die uit handelsnaijver herhaaldelijk met de Spanjaarden geheuld en hun voortdurend krijgsbehoeften en levensmiddelen toegevoerd hadden. De Staten besloten derhalve het verzoek gedeeltelijk in te willigen, doch op zulk eene wijze, dat zij den schijn van onzijdigheid konden behouden. ERNST CASIMIR, die niet ongenegen was zulk eene eervolle roeping te volgen, die hem bovendien aanzienlijke geldelijke voordeelen beloofde, kreeg in het laatst van Januarij vergunning om, hoogstens voor twee maanden, 's lands dienst te verlaten, en vertrok met eenige andere officieren, die insgelijks op hun verzoek tijdelijk ontslagen werden, den 18den Februarij 1606 naar *Duitschland*. Terstond werd het beleg der weerspannige stad hervat; doch de nadering van eene talrijke krijgsmagt, die door de overige Hanse-steden tot ontzet harer bondgenoote was bijeengebragt en de verwachte hulptroepen van den koning van *Denemarken* op hunnen togt naar *Brunswijk* onderschept en gevangen genomen had, noopte den hertog zijne onderneming op te geven, waarop de strijd door bemiddeling des keizers werd bijgelegd. Graaf ERNST bleef echter nog eenigen tijd bij den hertog, die hem veel onderscheiding en vriendschap betoonde, en in het begin des volgenden jaars eene zijner dochters ten huwelijk gaf [1].

ERNST CASIMIR vertrekt derwaarts.

Even weinig ernstige gevolgen had een twist tusschen den paus en *Venetië*, die aanvankelijk dreigde *Italië* aan de rampen van een nieuwen oorlog prijs te geven. De

De Staten bieden aan *Venetië* hunnen bijstand aan tegen den Paus en *Spanje*.

[1] VAN METEREN, f. 547. GROTIUS, p. 478. PHIL. DU BOIS, I s. 109, 123. *Resol. v. Holland*, 1606 bl. 743. VAN VERVOV, die destijds het Staatsche regiment binnen *Embden* kommandeerde, schrijft op 14 Februarij: »Graeff Willem van Nassau schrijft mij van Gronningen, dat het niet met sijne consent geschiedt, dat sijn broeder Graeff Ernst Casimir, tot hulp van de Furst voorsz. treckt, doch heeft hij sulckes gedaen deur 't goedt bedencken der Staten Generael, waerover vele menschen verwondert sijn." Zie bl. 204—206, 210, 235. VAN METEREN, f. 560 *c*.

J. F. C. Reckleben sculps.

regering der laatstgenoemde republiek had het opperhoofd der Katholieke kerk door krachtige maatregelen tot beteugeling van den overmoed der geestelijkheid zoozeer verbitterd, dat hij niet schroomde den banvloek over haar uit te spreken. Door dit afgestompte wapen niet gedeerd, volhardde *Venetië* in de handhaving van het gezag der wereldlijke overheid. Niettegenstaande het pauselijk verbod bleven de geestelijken de dienst in de kerken waarnemen; en de Jezuïten, die weigerden daarmede voort te gaan, werden van het grondgebied der Republiek verbannen. Het liet zich aanzien dat de toenemende spanning weldra tot openbare vijandelijkheden zou leiden, en de Italiaansche troepen van FILIPS III, die reeds bevel hadden gekregen uit *Milaan* naar de *Nederlanden* te trekken, werden voorloopig teruggehouden, om, bij het uitbreken van eenen oorlog, tot bescherming der Spaansche bezittingen in *Italië* en ondersteuning van den paus gebruikt te kunnen worden. De Staten-Generaal, die zoowel wegens de overeenkomst van regeringsvorm als wegens dit manmoedig verzet tegen pauselijke aanmatiging levendige sympathie voor *Venetië* gevoelden, en ook in het belang van den handel eene meerdere toenadering tot de magtige en rijke Italiaansche republiek zeer wenschelijk achtten, begrepen dezen strijd niet lijdelijk te mogen aanzien, en boden haar bij eene missive van den 28sten Mei 1606 hunnen bijstand aan. Hoogst eervol en welwillend was het antwoord van den Doge, waarbij de hoop op eene vreedzame oplossing der bestaande geschillen ontboezemd doch tevens de verzekering gegeven werd, dat de regering van *Venetië*, in het tegenovergestelde geval, volgaarne van de haar aangebodene ondersteuning gebruik zou maken. Door tusschenkomst van *Frankrijk* kwam eerlang eene verzoening tusschen beide partijen tot stand; doch de tusschen de beide republieken gewisselde brieven vormden den grondslag eener vriendschappelijke verhouding, die binnen korten tijd een meer staatkundig karakter aannam, zoodra *Venetië* niet langer door vrees voor *Spanje* werd teruggehouden, de Vereenigde Gewesten als een onafhankelijken staat te erkennen en te behandelen [1]. 1606.

Toebereidselen voor den volgenden veldtogt in de Vereenigde Gewesten.

Terwijl deze onderscheidene gebeurtenissen plaats grepen en aan de Staten-Generaal de hoop gaven, dat het uitbreken van eenen oorlog in *Frankrijk* of *Italië* aan de Spanjaarden welligt eenige afleiding zou geven, had prins MAURITS er herhaaldelijk op aangedrongen, dat het leger aanmerkelijk versterkt zou worden, opdat hij in het voorjaar in staat mogt zijn SPINOLA's ondernemingen krachtdadiger te keer te gaan. Geldgebrek, het gevolg der geweldige inspanning van de laatste jaren, stond echter eene onbekrompene inwilliging van dit verlangen in den weg. Verscheidene provinciën waren nog altijd traag in het opbrengen van hun aandeel in de oorlogslasten, en de gezamenlijke achterstallen waren, volgens de berekening van den Raad van State, sedert 1599 reeds tot

---

[1] VAN METEREN, f. 554, 563. GROTIUS, p. 479. Mr. J. C. DE JONGE, *Nederland en Venetië*, bl. 8—16. PH. DU BOIS, I s. 266. Vgl. hiervoor bl. 81 noot (3). *Resol. v. Holland*, 1600 bl. 268.

1606. eene som van zeven millioen gulden opgeklommen. Het vermogende *Holland*, dat meer dan al de overige gewesten te zamen in de generaliteitskas stortte, was zelfs met moeite in staat in de geregelde uitbetaling zijner aanzienlijke quote te voorzien. Jaar aan jaar waren de onkosten van den krijg geklommen. Voor de dienst van het jaar 1606 had de Raad van State eene begrooting van niet minder dan *f* 610,000 's maands, behalve *f* 600,000 tot de oprigting van een leger, *f* 500,000 tot herstel en aanbouw van vestingwerken, *f* 400,000 tot ondersteuning der admiraliteiten en *f* 300,000 tot terugbetaling aan *Engeland*, ingediend. De opbrengst van den accijns op het zout, van de vrijgeleide-brieven en van de brandschattingen op de vijandelijke grenzen, die ten bate der generaliteitskas kwamen, waren niet eens onder deze berekening begrepen. Het kan dus niet bevreemden dat er bij vele leden der Staten-Generaal weerzin begon te heerschen tegen de kostbare wijze van oorlogvoeren, die prins MAURITS voor de veiligheid der Republiek wenschelijk rekende, en dat men het verkieslijk achtte zich tot eene bloote verdediging der grenzen te bepalen. Aan de hevigheid, waarmede SPINOLA na de verovering van *Ostende* den krijg had voortgezet, zou weldra, meende men, een einde komen, daar noch de koning van *Spanje* noch de markies de zware kosten der talrijke legerbenden, die thans in de zuidelijke *Nederlanden* onderhouden werden, op den duur zou kunnen dragen. Men besloot derhalve geen nieuwe troepen aan te nemen, maar zich tot het voltallig maken der in dienst zijnde compagniën te bepalen [1].

---

[1] Bij PH. DU BOIS, I s. 234—244 komt voor eene *Lyste van de compagnien Ruyteren ende Knechten in Dienst van den Lande wesende*, volgens de getalsterkte, waarop men de ritmeesters en kapiteins had aangeschreven hunne troepen tegen den eersten Maart 1606 gereed te houden. Hieruit blijkt dat er waren 38 compagniën ruiterij, die te zamen 3889 ruiters met 1499 bidets of bagagepaarden moesten tellen. Het voetvolk was op de volgende wijze verdeeld:

Het regiment van ERNST CASIMIR VAN NASSAU . . .	telde	25	compagniën	met	4248 koppen.
» » » MONSR. DE CHASTILLON	»	12	»	»	1610 »
» » » den heer VAN BETHUNE. . . .	»	13	»	»	1750 »
» » » den heer VAN MARQUETTE . . .	»	13	»	»	1506 »
De vier Engelsche regimenten onder de kolonels HORATIO VERE, CECIL, OGLE en SUTTON	telden	61	»	»	7624 »
Het regiment Schotten van kolonel EDMONT. . .	telde	15	»	»	1669 »
» » » » kolonel BACHLOUGH . .	»	15	»	»	2225 »
» » van den overste FUCHSSEN	»	13	»	»	4004 »
Bovendien komen nog voor: «Nederlanders onder geen formele Regimenten staende donte (?) velde synde onder Nederlantsche Colonels gestelt worden" (waaronder twee vendels van Amsterdam)	telden	134	»	»	16414 »
Ten laatste het regiment Friezen	telde	62	»	»	10885 »
	Te zamen	363	»	»	51935 »

Deze opgave komt vrij wel overeen met de *Resol. v. Holland*, 1607 bl. 50, waar de gansche krijgsmagt der Republiek, in den loop des jaars 1606 met eenige Duitsche en Fransche troepen vermeerderd, op 54800 man geschat wordt.

Ook deze maatregel vond echter in de uitvoering buitengewone moeijelijkheden. In *Engeland* en *Schotland* kon men slechts weinig manschappen bekomen. De Fransche officieren, die tot aanvulling hunner compagniën naar hun vaderland vertrokken waren, konden wegens de bijeentrekking van een leger voor de muren van *Sedan* hun doel niet bereiken. In *Duitschland* stonden de wervingen van den hertog van *Brunswijk* insgelijks de bereiking van der Staten oogmerk in den weg. Het duurde tot diep in het voorjaar, eer het leger gereed was den vijand het hoofd te bieden, zoodat HENDRIK IV, die even als MAURITS eene bloot verwerende houding voor de Vereenigde Gewesten zeer schadelijk achtte, in het begin van Mei aan FRANÇOIS VAN AERSSEN zijne verwondering en ontevredenheid te kennen gaf, dat de Staatsche troepen nog niet in het veld waren gekomen. Wanneer de Staten, zeide hij, zoo traag en achteloos bleven in het voeren van den krijg, dan waren zijne onderstandsgelden overbodig en nutteloos [1]. 1606.

Krijgsbedrijven ter zee.

Inmiddels hadden de Staten grooten ijver betoond, om den vijand ter zee afbreuk te doen. De wreedheden, door de Spanjaarden in *West-Indië* jegens de bemanning van eenige Hollandsche koopvaardijschepen gepleegd, de zucht om de zilvervloot des vijands te onderscheppen, en het gerucht, dat te *Lissabon* eene oorlogsvloot werd gereed gemaakt om de Nederlanders uit *Oost-Indië* te verdrijven, hadden reeds in het laatst des vorigen jaars tot ernstige beraadslagingen tusschen de onderscheidene admiraliteiten en de Staten-Generaal geleid. Het had niet weinig argwaan gegeven dat FILIPS III in October aan alle vreemde, zelfs Nederlandsche, koopvaardijschepen vergunning had gegeven, om gedurende den tijd van elf maanden levensmiddelen in *Spanje* aan te voeren. Men zag daarin slechts eene geheime bedoeling om eene menigte vaartuigen tot eene onderneming tegen de Republiek magtig te worden, en achtte zich geregtigd, dat plan krachtdadig te keer te gaan. Niet slechts werd eene vloot van vier en twintig schepen uitgerust, om op de kusten van *Spanje* en *Portugal* te kruisen, maar tevens op nieuw aan alle zeevarende mogendheden op straffe van verbeurdverklaring van schip en lading verboden, den vijand der Republiek granen en andere waren toe te voeren. De Oost-Indische compagnie, die bij den beraamden zeetogt niet weinig belang had, droeg vrijwillig anderhalve ton gouds in de kosten. Op den 23sten Januarij verliet de Staatsche vloot, onder bevel van den admiraal WILLEM DE ZOETE, heer van *Hautain*, en den vice-admiraal REINIER CLAESSEN de Zeeuwsche kust. Zij werd eerlang door talrijke vrijbuiters

---

[1] VAN METEREN, f. 546 *a*. VAN DER KEMP, II bl. 117, 515—520. PH. DU BOIS, I s. 109, 112, 115. De kapiteins, die de soldij aan hunne manschappen moesten uitbetalen, hielden in den regel uit winstbejag een kleiner getal aan, dan op de monsterrol voorkwam, zoodat volgens VAN VERVOV (bl. 232) en PH. DU BOIS, (I s. 190, II s. 9, 18) niet zelden naauwelijks de helft van het door de Staten betaalde leger in werkelijke dienst was. Vgl. VAN REYD, bl. 271, 300, 379. BOR, III bl. 713. VAN METEREN, f. 394 *c*.

1606. gevolgd, die van de Staten-Generaal kaperbrieven verkregen hadden [1]. Gedurende verscheidene maanden kruiste HAUTAIN langs de kusten van het Spaansche schiereiland, nam alle vaartuigen weg, die in zijn bereik kwamen en verspreidde den schrik en het ontzag voor de Staatsche wapenen tot diep in het binnenland, door de stoute landingen en plundertogten, die hij op onderscheidene plaatsen ondernam. Door het achterblijven van eenige transportschepen met levensmiddelen werd hij in Junij genoopt, naar het vaderland terug te keeren. Hij had in zooverre zijn doel bereikt, dat de handel met *Spanje* zeer belemmerd en de naar *Oost-Indië* bestemde vloot gedwongen was geworden, hare reeds ingenomene lading weder te ontschepen en de reis vooreerst uit te stellen. De komst der West-Indische vloot was insgelijks tot gelegener tijd verschoven [2].

SPINOLA verkrijgt nieuwen onderstand uit *Spanje*.

SPINOLA had intusschen geen middel verzuimd, om den door hem met zooveel voorspoed gevoerden krijg met kracht voort te zetten. Daar hij teregt begreep, dat hij de tegenwerking zijner benijders aan het Spaansche hof alleen door zijn persoonlijken invloed verijdelen kon, was hij in Januarij naar *Madrid* gereisd, om den koning andermaal tot ruime ondersteuning te bewegen. Hij verklaarde geen twijfel te voeden, dat hij in den volgenden veldtogt tot in het hart van *Holland* zou kunnen doordringen, wanneer het hem slechts niet aan de onontbeerlijke geldmiddelen ontbrak, om een voldoend leger bijeen te brengen en door geregelde betaling in tucht te houden. FILIPS III, die van SPINOLA's beleid en voortvarendheid met reden eene gunstige uitkomst van den krijg verwachtte, overlaadde hem niet slechts met eerbewijzen, maar stond hem ook ruime onderstandsgelden toe. De Spaansche schatkist was echter uitgeput, zoodat de markies genoodzaakt was zelf aanzienlijke sommen op te nemen, en zich grootendeels tevreden te stellen met de belofte van terugbetaling, zoodra de West-Indische vloot zou zijn aangekomen. Het duurde tot in het begin van Junij, eer SPINOLA, op zijne terugreis in *Italië* door ziekte aangetast, te *Brussel* wederkeerde [3].

De nabijheid van het Fransche legerkamp voor *Sedan*, welke de aartshertogen genoopt had eenige troepen in het zuiden van *België* tot beveiliging der grenzen bijeen te trekken, had hen belet vóór de terugkomst van hun bekwamen veldheer het leger te velde te brengen. De winter was aan beide zijden zonder krijgsbedrijven van eenig

---

[1] In Maart zeilden niet minder dan 130 diergelijke kapers uit, door wier overmoed de handel echter zoozeer belemmerd werd, dat de Staten-Generaal, ten gevolge van herhaalde klagten, in Augustus besloten geen kaperbrieven meer uit te geven dan tegen eene borgstelling van minstens *f* 20,000. PH. DU BOIS, I s. 113, 150, 190.

[2] VAN METEREN, f. 546, *b. c.* GROTIUS, p. 480.

[3] VAN METEREN, f. 554 *d.* BENTIVOGLIO, bl. 725. CARNERO, p. 534. GROTIUS, p. 476. PH. DU BOIS (I s. 133) schreef 15 Junij van SPINOLA: »ob er nun im leib oder im beuttel febricitirt, wirdt sich offenbahren."

gewigt voorbijgegaan. Alleen was DU TERRAIL, door den uitslag zijner aanslagen op *Bergen-op-Zoom* geenszins ontmoedigd, er op uit geweest, om de eene of andere grensvesting bij verrassing aan de Staatschen te ontrukken. Den 13den Maart trok hij met twaalfhonderd man uit *Oldenzaal*, bereikte onbemerkt *Bredevoort*, brak de poort met springbussen open en overviel de zorgelooze bezetting, die met de burgerij vastenavond vierde. De stad werd zonder moeite door de Spanjaarden ingenomen; doch de Staatsche soldaten weken op het kasteel, hetwelk door een sterken wal en eene dubbele gracht beschermd was, en hielden zich aldaar, met hulp van versterkingen uit de naburige garnizoenen, zoolang staande, totdat FREDERIK HENDRIK acht dagen later aan het hoofd van een klein leger tot ontzet opdaagde. DU TERRAIL, die door het vuur van het kasteel reeds veel manschappen verloren en gebrek aan krijgsbehoeften had, trad terstond in onderhandeling en verkreeg vrijen aftogt voor zich en de zijnen. Deze uitkomst wekte aan beide zijden groote ontevredenheid. De Staatschen achtten het onvergeeflijk, dat men den gevaarlijken Franschman had laten ontkomen, terwijl de Spanjaarden aan VELASCO, die met eene sterke legerafdeeling bij *Ruhrort* stond, verweten, dat hij de overrompelde stad niet bij tijds van talrijker bezetting en voldoenden voorraad voorzien had. De vierhonderd man, met zakken kruid beladen, door hem met dat doel afgezonden, waren door de Staatsche ruiterij onderschept en grootendeels gevangen gemaakt. Daarentegen achtte FREDERIK HENDRIK zich reeds gelukkig, den vijand uit *Bredevoort* verwijderd te hebben, voordat VELASCO ernstiger pogingen aanwendde om de stad te behouden [1].

1606.

DU TERRAIL verrast *Bredevoort*, doch moet het weder verlaten.

Naauwelijks was SPINOLA uit *Spanje* teruggekeerd, of DU TERRAIL legde hem het ontwerp voor tot een aanslag op *Sluis*. Het wachthuis op de lange brug, die over het verdronken land naar de Oostpoort dier vesting voerde, was verbrand en niet hersteld, daar het den Staatschen onmogelijk voorkwam dat de Spanjaarden, wegens de talrijke in den omtrek gelegene schansen, de stad aan die zijde zouden kunnen naderen. Op die omstandigheid bouwde de vernuftige Franschman een plan, tot welks volvoering SPINOLA hem het bevel over 3700 man toevertrouwde. In den nacht van den 13den Junij bereikten dezen de vesting, zonder dat hun aantogt door de Staatschen bemerkt was. VAN DER NOOT, die binnen *Sluis* bevel voerde, had wel berigt gekregen dat de Spanjaarden eenen aanslag in het schild voerden, doch verre van hun doel te vermoeden, had hij de bevelhebbers der naburige steden en schansen laten waarschuwen en was zelf ter ruste gegaan, zonder eenige maatregelen van voorzorg te nemen. De diepste stilte heerschte alom, toen de Spaansche troepen de wallen bereikten. Een gedeelte was naar de westzijde getrokken, en had last aldaar een geveinsden aanval te doen, ten einde de aandacht der bezetting van de Oostpoort af te trekken, waardoor de andere

Aanslag van DU TERRAIL op *Sluis*.

1 VAN METEREN, f. 547 *d*. GIUSTINIANO, 211—215. GROTIUS, p. 480. CARNERO, p. 534.

1606. afdeeling zou trachten binnen te dringen. Te vergeefs wachtte men echter aan beide zijden, dat het slaan van het bepaalde uur het afgesproken teeken zou geven. De koster, die de onvoorzigtigheid had gehad de stadsklok den vorigen avond in de duisternis te gaan opwinden, had de gewigten te ver opgetrokken, zoodat het slagwerk stil was blijven staan. Na eenigen tijd begonnen de Spanjaarden aan de westzijde der stad argwaan te koesteren, dat hun voornemen ontdekt was. Ook aan de oostzijde, waar men met ongeduld den aanval der andere afdeeling verbeidde, was men te dien opzigte niet zonder ongerustheid. Eindelijk besloot DU TERRAIL niet langer te wachten. Op zijn last zwommen eenige manschappen de gracht over en hechtten hunne springbussen zoo behendig aan de valbruggen en de poort vast, dat de eersten nedervielen en in de laatste eene voldoende opening kwam, om twee man naast elkander door te laten. Terstond rukten nu de Spaansche troepen over de brug naar de poort; doch de spiesdragers, die zich aan de spits bevonden, weigerden de stad binnen te trekken. De zwakke pogingen der wacht aan de poort, die door het losbarsten der springbussen uit hare zorgeloosheid opgeschrikt was, en ten getale van nog geen twintig man de gemaakte opening in aller ijl poogde te versperren, gepaard met de onbegrijpelijke stilte, die in de stad heerschte, hadden zoozeer den schijn eener krijgslist, om de Spanjaarden binnen de wallen te lokken, dat deze eenige oogenblikken aarzelden, of zij van het reeds behaalde voordeel partij zouden trekken. Dit kortstondige oponthoud redde de stad. Door het gerucht wakker gemaakt, sprong een Engelsch hopman, die digt bij de poort woonde, uit den slaap op, snelde half gekleed met een zestiental soldaten naar de plaats des gevaars, en dreef den vijand met onstuimig geweld terug. Het toenemende rumoer bragt weldra de gansche bezetting op de been. De Spanjaarden, die den misslag hadden begaan hunne spiesdragers voorop te laten trekken, konden het musketvuur der Staatschen niet beantwoorden, en daar hunne achterste gelederen naar de poort opdrongen, terwijl de voorste terugweken, ontstond er eene vreesselijke verwarring, die nog toenam, toen het geschut van de wallen op de brug werd gerigt. Meer dan vierhonderd der aanvallers werden door het moordend lood neergeveld of stortten van de brug in de gracht en vonden daar hunnen dood. De overigen namen met overhaasting de vlugt en lieten zelfs een aanzienlijk gedeelte hunner wapenen aan de Staatschen ten buit. DU TERRAIL was over de mislukking van dezen aanslag zoo verstoord, dat hij tegen onderscheidene bevelhebbers wegens pligtverzuim en lafhartigheid eene aanklagt indiende, die aan enkelen hunner het leven kostte. Daarentegen werd VAN DER NOOT in de Vereenigde Gewesten wegens zijne achteloosheid gestrengelijk berispt. Hij liet terstond eene halve maan voor de brug aanleggen, ten einde een diergelijken overval in het vervolg onmogelijk te maken [1].

[1] VAN METEREN, f. 549. GIUSTINIANO, p. 218—220. GROTIUS, p. 482. CARNERO, p. 537. PH. DU BOIS, I s. 132.

SPINOLA had inmiddels alles tot een nieuwen veldtogt in gereedheid gebragt. Bij zijne aankomst te *Brussel* vond hij het leger reeds aanmerkelijk versterkt. Door de zorg van den aartshertog waren de onderscheidene compagniën voltallig gemaakt en bovendien 3500 man in dienst genomen, welke vroeger door den hertog van *Brunswijk* aangeworven doch in het voorjaar weder afgedankt waren. Uit *Italië*, *Schotland* en *Ierland* kwamen insgelijks verscheidene regimenten aan, zoodat SPINOLA weldra 24000 man onder zijne bevelen had. Hij was daardoor in staat twee legers in het veld te brengen en besloot derhalve met goedkeuring van den aartshertog de Staatschen te gelijker tijd aan twee zijden aan te tasten. Terwijl hij zelf beproeven zou over den *IJssel* in de *Veluwe* te vallen, zou de graaf DE BUCQUOY de *Waal* overtrekken, *Nijmegen* en *Grave* in bedwang houden en zich van eenige kleinere plaatsen in de *Betuwe* meester maken. Voorts zouden de beide legers zich bij *Arnhem* vereenigen, en de Staatsche troepen met gezamenlijke kracht tot voorbij *Utrecht* terugdrijven. De laatstgenoemde stad, van onvoldoende en slecht onderhoudene vestingwerken voorzien, zou geen ernstigen weerstand kunnen bieden, zoodat men de hoop kon koesteren in dezen veldtogt tot in het hart van *Holland* door te dringen. Men rekende hierbij zoowel op de zwakte van het Staatsche leger, waarmede prins MAURITS, naar men meende, onmogelijk te gelijker tijd de *Waal* en den *IJssel* bewaken kon, als op den geringen tegenstand, dien de in de *Betuwe* en *Veluwe* gelegene plaatsen aan een vijandelijk leger konden bieden, dat de linie der grensvestingen overschreden had [1].

1606. SPINOLA verzamelt twee legers.

Overeenkomstig dit plan trok SPINOLA met tienduizend man, acht stukken geschut en een aanzienlijken legertrein op den 10den Julij bij *Ruhrort* over den *Rhijn*, terwijl BUCQUOY met twaalfduizend man en twaalf stukken geschut zich een paar dagen later insgelijks op weg begaf en zich den 18den bij *Mook* tusschen *Grave* en *Nijmegen* nedersloeg. Eerst op denzelfden dag bereikte SPINOLA de stad *Goor* in *Twente*, terwijl zijn leger onderweg met 2500 man uit *Lingen* en 400 man uit *Oldenzaal* vermeerderd was. Zware en onafgebrokene regenbuijen hadden den marsch zijner troepen grootelijks belemmerd en vertraagd. De wegen waren doorweekt en bijna onbruikbaar geworden. De soldaten waren bestendig doornat en vonden ook des nachts op het vochtige stroo of bij de smeulende wachtvuren geen verkwikking na de vermoeijenissen en ontberingen van den dag. Hout was in *Twente* niet te vinden; en de natte turf, die men magtig kon worden, gaf slechts rook in plaats van gloed. Daar SPINOLA voornamelijk op de snelheid zijner bewegingen gerekend had, om zijn doel te bereiken, was hij niet weinig door dezen tegenspoed teleurgesteld. Bovendien vernam hij dat de *IJssel*, verre van op verscheidene plaatsen doorwaadbaar te zijn, gelijk gewoonlijk midden in den zomer het geval is,

Hij trekt in *Gelderland*, terwijl BUCQUOY zich bij *Nijmegen* legert.

---

1 GIUSTINIANO, p. 216, 220.

1606. door den aanhoudenden regen zoozeer gezwollen was, dat de rivier van boven tot beneden bevaarbaar was geworden [1].

Verdedigingsmaatregelen van MAURITS.

Intusschen had MAURITS, van des vijands voornemen verwittigd, alle beschikbare troepen, ten getale van 10000 voetknechten en 2500 ruiters [2], bijeen getrokken [3]. De Staten lieten in *Brunswijk* door graaf ERNST CASIMIR eenige nieuwe compagniën aanwerven [4], terwijl later nog omstreeks vijfhonderd man, waaronder vele edellieden, uit *Frankrijk* kwamen, nadat de verzoening tusschen HENDRIK IV en den hertog van *Bouillon* het bij *Sedan* verzamelde leger uiteen had doen gaan. De hinderpalen, waarmede SPINOLA op zijnen togt te worstelen had, gaven den prins inmiddels gelegenheid zulke uitstekende maatregelen tot verijdeling van diens plannen te nemen, dat de vijand zelf er zijnen lof niet aan onthouden kon [5]. De oevers van de *Waal* en van den *IJssel* werden in aller ijl van den *Bommelerwaard* tot *Schenkenschans* en van *Arnhem* tot *Hattem* door eene reeks van schansen gedekt, die elkander door vuren seinen konden geven. Op de beide rivieren voeren talrijke wachtschepen onophoudelijk heen en weder. *Deventer*, *Zutphen* en *Doesburg* werden versterkt en van talrijke bezettingen voorzien. Zestig vendels voetvolk en acht compagniën ruiters werden onder bevel van den overste WARNER DU BOIS gesteld, om de *Tieler-* en *Bommeler*-waarden te beschermen en den vijand te beletten over de *Waal* te trekken [6]. Met het vrij geringe overschot van zijn leger, hetwelk echter eerlang versterkt werd door eenige troepen uit *Friesland* en *Vlaanderen* en een gedeelte van de garnizoenen der meest afgelegene grensvestingen, die door gewapende burgers vervangen werden [7], legerde MAURITS zich bij *Deventer*, om SPINOLA in het oog te houden [8].

---

1 GIUSTINIANO, p. 222—224.

2 GROTIUS, p. 483.

3 De graaf van *Hohenlo*, die sedert 1593 in voortdurende onmin met MAURITS geleefd had en uit dien hoofde bij de krijgsbedrijven langzamerhand op den achtergrond was geraakt, was in den aanvang dezes jaars gestorven. Hij liet geen wettige kinderen na. Zijn neef ERNST FILIPS van *Hohenlo* was reeds in Staatsche dienst. VAN METEREN, f. 548 *d*. Vgl. hiervoor D. III St. I bl. 469—471.

4 *Resol. v. Holland*, 1606 bl. 855. VAN VERVOU, bl. 234, 235. VAN DER KEMP, II bl. 524.

5 CHAPPUYS, *Histoire de la guerre de Flandre*, II p. 401.

6 Het is een merkwaardig bewijs, hoe noodzakelijk de prins de zoogenaamde *Gedeputeerden te velde* achtte, dat hij uitdrukkelijk aan de Staten-Generaal verzocht om »eenige Gedeputeerden van wege de Heeren Staten-Generaal" naar VAN DER NOOT, die in *Vlaanderen* bevel voerde, en DU BOIS te laten vertrekken »om dezelven in de occurrentien met raad en daad te assisteren." VAN DER KEMP, II bl. 520 (363). Zie hiervoor D. III St. I bl. 436 noot (2).

7 VAN DER KEMP, II bl. 526.

8 VAN METEREN, f. 555. VAN DER KEMP, II bl. 118, 520—524. GROTIUS, p. 483.

Op den 21[sten] Julij liet BUCQUOY eene poging beproeven om de *Waal* over te steken. Den vorigen nacht was GIUSTINIANO op zijn bevel met vierduizend uitgelezene soldaten benevens vijfhonderd ruiters, eenige stukken geschut en dertig op wagens geladene schuiten naar het dorp *Keekerdom* vertrokken, waar hij wegens den slechten toestand der wegen eerst tegen den middag aankwam. Terstond plantte hij zijn geschut op den dijk, liet de schuiten te water brengen, en scheepte zich met vijfhonderd man in, om naar den regteroever over te steken. Intusschen was WARNER DU BOIS, die zich te *Nijmegen* bevond, in aller ijl met eenige compagniën naar de overzijde gesneld, om de landing des vijands te beletten. Hetzij de roeijers het vuur der in slagorde geschaarde Staatsche troepen niet durfden trotseren, hetzij de hevige stroom der sterk gezwollene rivier hen onwillekeurig medesleepte: de Spaansche troepen dreven eenigen tijd de rivier af, zonder den overkant te bereiken en waren ten laatste gedwongen weder aan den linkeroever aan te landen. Terwijl de vaartuigen weder naar boven werden gesleept, waarmede veel tijd verloren ging, rukten de versterkingen aan, die DU BOIS terstond ontboden had. Hij liet eenige stukken geschut in batterij stellen en boorde daarmede verscheidene schuiten in den grond. Nu gaf GIUSTINIANO de hoop op, om zijne poging met goed gevolg te herhalen, en trok naar het kamp bij *Mook* terug [1].

1606.

De Spanjaarden beproeven te vergeefs de *Waal* over te steken.

SPINOLA had intusschen besloten zich van *Lochem* meester te maken. Ten einde MAURITS te misleiden, nam hij de houding aan, alsof hij *Deventer* wilde aantasten, doch naauwelijks was de prins derwaarts vertrokken, of *Lochem* werd den 21[sten] Julij berend. Terstond begon de vijand aan twee zijden loopgraven op te werpen, en was daarmede, niettegenstaande het hevige en onafgebrokene vuur der Staatschen, in twee dagen reeds zoover gevorderd, dat de bezetting, slechts driehonderd man sterk, in onderhandeling kwam en de stad onder eervolle voorwaarden overgaf. Op den nabijgelegen heuvel was inmiddels door de Spanjaarden eene schans aangelegd, om het Staatsche leger in bedwang te houden, wanneer het tot ontzet mogt aanrukken [2].

SPINOLA bemagtigt *Lochem*.

Hoewel SPINOLA wegens den hoogen waterstand weinig hoop meer voedde dat het hem gelukken zou, den *IJssel* over te trekken, besloot hij daartoe nog eene poging te wagen. Zelf trok hij met zijne hoofdmagt tot digt bij *Zutphen*, liet op onderscheidene plaatsen peilingen doen, alsof hij aldaar den overtogt beproeven wilde en deed zijne troepen tusschen *Lochem* en *Deventer* heen en weder marcheren, om prins MAURITS omtrent zijne voornemens in het onzekere te houden. Middelerwijl had de graaf SOLRE

De Spanjaarden worden bij *Mastenbroek* teruggeslagen.

---

[1] VAN METEREN, f. 555. GIUSTINIANO, p. 229. PH. DU BOIS, I s. 146.

[2] VAN METEREN, f. 555 c., beweert dat de bezetting van *Lochem*, die slechts uit drie vendels bestond, de stad overgaf »sonder eenen scheut verwacht te hebben." GIUSTINIANO, p. 226, meldt daarentegen dat zij zich zeer dapper verdedigde, en een geweldig vuur verduurde, voor zij in onderhandeling trad.

1606. op zijn bevel vierduizend man en vier stukken geschut, benevens eene menigte schuiten, te *Almelo* bijeen gebragt en was daarmede over de *Vecht* gegaan, met het doel het *Zwarte Water* tusschen *Zwol* en *Hasselt*, en, wanneer de gelegenheid gunstig was, ook den *IJssel* over te varen. Gelukte hem het laatste niet, dan moest hij, volgens SPINOLA's last, op het eiland *Mastenbroek* post vatten, het talrijke vee, dat aldaar, wegens de gewaande veiligheid dier streek, in de weide liep, buit maken, en de belegering van *Zwol* voorbereiden. In den morgen van den tweeden Augustus kwam SOLRE met zijne troepen voor het *Zwarte Water*; doch de drost van *Salland*, GERARD VAN WARMELO, die van dit plan kennis had gekregen, rukte met drie vendels voetvolk en eenige ruiterij naar het bedreigde punt en bood zulk een wakkeren tegenstand, dat de vijand gedwongen werd onverrigter zake terug te trekken [1].

SPINOLA belegert en verovert *Groenlo*.

Door de voortreffelijke maatregelen en naauwlettende waakzaamheid der Staatschen en niet minder door het buitengewoon regenachtige zomerweder in zijne plannen teleurgesteld, besloot SPINOLA vooreerst den overtogt over den *IJssel* te laten varen en *Groenlo* aan te tasten. Te gelijker tijd gaf hij BUCQUOY vergunning om *Nijmegen* te belegeren, wanneer deze geen kans zag zijne troepen op den regteroever der *Waal* te ontschepen. Indien MAURITS tot ontzet dier stad optrok, zou zich, gelijk SPINOLA hoopte, welligt eene goede gelegenheid opdoen om den van troepen ontblooten *IJssel* onverwachts over te trekken. Hij brak derhalve met zijn leger op en kwam den derden Augustus voor *Groenlo*, hetwelk door voortreffelijke vestingwerken beschermd was en een garnizoen van dertienhonderd man onder den nog jeugdigen kolonel VAN DORT bevatte. Ten einde de pogingen van MAURITS tot ontzet te voorkomen, deed SPINOLA onafgebroken aan de aanvalswerken arbeiden, zonder zich om de verliezen te bekommeren, die de dappere verdediging der belegerden hem berokkende. Reeds den 14den Augustus waren de buitenwerken ingenomen, de gracht gevuld, de wal op verscheidene plaatsen geweldig door het geschut beschadigd. Nu liet SPINOLA zijn gansche leger tot den storm in orde scharen en de stad opeischen. Hij gaf de bezetting slechts één uur tijd om zich te bedenken, en dreigde al de inwoners te vermoorden, wanneer *Groenlo* niet terstond werd overgegeven. De verschrikte burgerij viel den bevelhebber te voet, en smeekte hem het leven van vrouwen en kinderen te sparen. VAN DORT liet zich door hun weeklagen verbidden en besloot met den vijand in onderhandeling te treden, niettegenstaande hij sterk genoeg was om eenen storm af te slaan. De bezetting verkreeg vrijen aftogt met wapenen en bagaadje [2].

---

1 PH. DU BOIS, s. 153.

2 GIUSTINIANO, p. 235—239. CARNERO, p. 540—543. BENTIVOGLIO, bl. 729. GROTIUS, p. 485. VAN METEREN, f. 555 *c*.—556 *a*. De laatste schrijver meldt, dat VAN DORT reeds een brief van prins

Prins MAURITS, die geen voldoende krijgsmagt bij zich had, om op de tijding der belegering van *Groenlo* terstond tot ontzet op te trekken, had intusschen alle beschikbare troepen te *Doesburg* bijeengebragt en was op het punt daarmede op marsch te gaan, toen hij de tijding der onverwachte overgave ontving, die hem te meer trof, daar hij gegronde hoop had gekoesterd, dat de vesting geruimen tijd het geweld des vijands zou kunnen weerstaan. Onzeker, werwaarts SPINOLA zich thans wenden zou, liet hij den *IJssel* met verdubbelden ijver bewaken en splitste zijn leger in vier afdeelingen, ten einde op alle punten te gelijk het oog te kunnen houden. De heer van *Marquette*, luitenant-generaal der cavalerie, had zijn hoofdkwartier te *Zwol*, graaf WILLEM LODEWIJK was met zijne Friezen te *Deventer* ingelegerd, graaf FREDERIK HENDRIK bevond zich met eenige troepen te *Zutphen*, en MAURITS zelf vestigde zich met de Engelsche regimenten en een groot gedeelte der ruiterij te *Doesburg*, waarop hij het eerst eenen aanval verwachtte [1]. De vijandelijke veldheer was echter niet in staat eene nieuwe belegering aan te vangen. Ten gevolge der doorgestane ellende waren vele zijner soldaten bezweken of overgeloopen. De bijkans onbruikbare wegen vertraagden en belemmerden zoozeer den geregelden aanvoer van levensmiddelen, dat in zijn kamp herhaaldelijk gebrek ontstond. Aan het onverhoeds overtrekken van den *IJssel* was wegens MAURITS' waakzaamheid en beleid niet meer te denken. Ook BUCQUOY was in dit opzigt niet beter geslaagd, en had het doelloos en zelfs onraadzaam geacht het beleg om *Nijmegen* te slaan, daar het onmogelijk was de gemeenschap tusschen deze stad en den overkant der *Waal* te beletten, en zij dus door de Staatschen voortdurend van versche bezetting en krijgsbehoeften kon worden voorzien. SPINOLA besloot derhalve het aanvankelijke plan van den veldtogt op te geven, uit *Gelderland* terug te trekken, zijne troepen met die van BUCQUOY te vereenigen en met gezamenlijke krachten *Rhijnberk* te belegeren. Na *Groenlo* behoorlijk versterkt en vijftienhonderd man onder graaf HENDRIK VAN DEN BERG aldaar in bezetting gelegd te hebben, brak SPINOLA zijn leger op en bereikte den 24sten Augustus de belangrijke vesting, die in de laatste jaren zoo dikwerf van meester gewisseld had. Reeds had BUCQUOY haar twee dagen vroeger berend en de voornaamste toegangen afgesloten. Niettemin gelukte het FREDERIK HENDRIK, die op de eerste tijding van SPINOLA's terugtogt door MAURITS met eenige troepen was afgezonden om *Rhijnberk* te versterken, op den 25sten Augustus veertien vendels daar binnen te brengen, waardoor de bezetting tot drieduizend voetknechten en tweehonderd ruiters klom. De kolonel UTENHOVE voerde het bevel binnen de stad. Een fort aan de overzijde, door eene

1606.

MAURITS verhindert hem den *IJssel* over te trekken.

SPINOLA besluit *Rhijnberk* te belegeren.

MAURITS had, waarin deze beloofde hem uiterlijk op den 16den te komen ontzetten, doch dat hij dien brief niet aan zijne officieren vertoonde. PH. DU BOIS (s. 154) geeft de schuld integendeel aan de bezetting, die uit oneenigheid en flaauwhartigheid aan de bevelen van VAN DORT niet gehoorzaamde.

[1] VAN DER KEMP, II bl. 528–531. PH. DE BOIS, I s. 155.

1606. schipbrug met het insgelijks verschanste eiland *Weert* en de vesting verbonden, werd door den Schotschen kolonel WILLIAM EDMONDS verdedigd. Verscheidene aanzienlijke Fransche edellieden hadden zich als vrijwilligers binnen *Rhijnberk* begeven, om een beleg bij te wonen, hetwelk zoowel door de uitmuntende verdedigingsmiddelen der belegerden en de nabijheid van MAURITS' krijgsmagt, als door de bekwaamheid en magt der belegeraars tot de langdurigste en merkwaardigste van den krijg tusschen *Spanje* en de Republiek scheen te zullen behooren [1].

MAURITS volgt hem, doch bepaalt zich tot de bescherming van de grenzen der Republiek.

Deze verwachting werd intusschen niet vervuld. Wel volgde MAURITS den vijand op den voet en legerde zich den 30sten Augustus bij *Wesel*, alwaar hij zich verschanste en eene schipbrug over den *Rhijn* sloeg; maar hij rekende zich niet in staat met zijne geringe krijgsmagt SPINOLA te noodzaken, het beleg op te breken. Bovendien achtte hij het zijn voornaamsten pligt, tegen een nieuwen inval in *Gelderland* te waken, en begreep dien het best te kunnen vervullen, wanneer hij het beleg trachtte te rekken, door den vijand zooveel mogelijk te belemmeren en afbreuk te doen, zonder zijne verdedigende stelling te verlaten. Een veldslag tegen een overmagtig leger te wagen scheen hoogst gevaarlijk; en eene nederlaag zou de grenzen bijkans zonder bescherming gelaten en aan SPINOLA gelegenheid gegeven hebben, om met zijne gewone voortvarendheid welligt zonder moeite tot in het hart der Republiek door te dringen. Aan de oostzijde van *Rhijnberk* scheen het niet onmogelijk, de vijandelijke verschansingen te bemagtigen en tot de belegerde vesting door te dringen, maar daartoe zou het Staatsche leger eene andere stelling hebben moeten innemen, waarbij de grenzen ontbloot zouden zijn. Dien ten gevolge bleef MAURITS, door graaf WILLEM LODEWIJK in zijn gevoelen versterkt, bij *Wesel* liggen, en bepaalde zich tot schermutselingen, welke geen ander gevolg hadden, dan SPINOLA tot versterking zijner legerplaats en naauwlettende waakzaamheid te dwingen. De Staten-Generaal, die aan de verdedigingswerken van *Rhijnberk* reeds in het vorige jaar op MAURITS' voorstel zeer veel te koste hadden gelegd, waren echter met deze werkelooze houding van hunnen veldheer geenszins tevreden. Herhaaldelijk drongen zij er op aan, dat hij door een krachtigen aanval beproeven zou *Rhijnberk* te ontzetten, en den 26sten September kwamen zij zelfs in het leger om hem daartoe te bewegen. Doch MAURITS was onverzettelijk. Hij liet zich alleen overhalen om vier dagen later zijnen broeder FREDERIK HENDRIK met eenige troepen naar *Venlo* af te zenden, ten einde te beproeven die stad des nachts te overrompelen; doch te gelijk met de tijding van het mislukken van dezen aanslag, waarvan de vijand kennis had gekregen [2], kwam te *'s Gravenhage* het berigt, dat de belegerde vesting aan SPINOLA was overge-

---

1 VAN METEREN, f. 556. GIUSTINIANO, p. 241—247. VAN DER KEMP, II bl. 119, 531—535.

2 VAN METEREN, f. 556 *d*.

geven. Ten gevolge van het sneuvelen van EDMONDS was het fort aan de overzijde reeds den 4den September door de bezetting verlaten, die zich binnen *Rhijnberk* had teruggetrokken. Reeds was SPINOLA op dat tijdstip begonnen de loopgraven aan te leggen, en daar hij zijne soldaten niet spaarde, veroverde hij weldra de buitenwerken en drong, niettegenstaande de heldhaftige verdediging en herhaalde uitvallen der belegerden, tot aan de stadsgracht voort. De laatsten hadden intusschen gebrek aan krijgsbehoeften gekregen, en daar prins MAURITS volstrekt geen hoop gaf op ontzet, achtten zij zich niet verpligt eenen storm af te wachten, dien zij zonder kruid bezwaarlijk konden afslaan. UTENHOVE trad derhalve den eersten October met SPINOLA in onderhandeling, en trok den volgenden dag met de bezetting uit, die omstreeks vijfhonderd man verloren had [1]. 1606.

Rhijnberk wordt aan SPINOLA overgegeven.

Muiterij in SPINOLA's leger.

Terwijl MAURITS' leger door de aankomst dier troepen aanmerkelijk versterkt werd, had SPINOLA's krijgsmagt zoowel in *Gelderland* als voor *Rhijnberk* belangrijke verliezen geleden. Deze omstandigheid zou hem echter wel niet van nieuwe ondernemingen hebben teruggehouden, indien de kanker der muiterij, die hij sedert zijne aanvaarding van het opperbevel met vaste hand bedwongen had, niet op nieuw was uitgebarsten. Het gerucht verspreidde zich dat de West-Indische vloot, van wier aankomst de terugbetaling der door SPINOLA opgenomene gelden afhankelijk was, grootendeels verloren was gegaan. Zijn crediet werd daardoor zoozeer geschokt, dat hij niet meer in staat was de soldij geregeld uit te betalen. Naauwelijks was *Rhijnberk* veroverd, of eenige Spaansche compagniën verlieten de legerplaats, verspreidden zich plunderend door het land, staken ook andere troepen door hunne muitzucht aan en namen de wijk naar *Hoogstraten*, toen de aartshertog beproeven liet hen met geweld tot hunnen pligt terug te brengen. Van daar zonden zij afgevaardigden naar JUSTINUS van *Nassau*, gouverneur van *Breda*, met verzoek om hulp, ingeval zij werden aangegrepen. De Staten, die gewoon waren diergelijke muiterijen met al hun vermogen aan te vuren, zeiden hun den gevraagden bijstand toe en voorzagen hen tegen betaling van levensmiddelen en krijgsbehoeften. Intusschen zag SPINOLA zich door dezen tegenspoed genoodzaakt, van verdere plannen af te zien. Na *Rhijnberk* in behoorlijken staat van tegenweer gebragt te hebben, trok hij hooger op en legerde zijne getrouw geblevene troepen in de naastbijgelegene dorpen van het hertogdom *Cleef* en het aartsbisdom *Keulen*, terwijl hij door de handhaving eener gestrenge krijgstucht het drukkende van dezen wederregtelijken maatregel voor de inwoners zooveel mogelijk zocht te lenigen [2].

---

[1] GIUSTINIANO, p. 247—268. VAN DER KEMP, II bl. 535—540. CARNERO, p. 543—549. BENTIVOGLIO, bl. 729—733. *Resol. v. Holland*, 1606 bl. 1020—1023. PH. DU BOIS, I s. 157—171, 267—272.

[2] VAN METEREN, f. 557. GIUSTINIANO, p. 270.

1606.

Maurits herneemt *Lochem* en belegert *Groenlo*,

Intusschen was het Staatsche leger nog door eene menigte overloopers versterkt, zoodat MAURITS vijftienduizend voetknechten en drieduizend ruiters onder zijne vanen telde [1]. Daar te gelijkertijd vier tonnen gouds als onderstandsgelden van den koning van *Frankrijk* in *Holland* waren aangekomen [2], besloten de Staten den prins te magtigen om zijne troepen nog eenigen tijd bijeen te houden, ten einde te beproeven *Lochem* en *Groenlo* te herwinnen. Zoodra MAURITS derhalve de zekerheid had gekregen, dat SPINOLA's leger grootendeels uiteen was gegaan, trok hij naar *Gelderland* terug. Den 24sten October werd *Lochem* op zijn bevel door ERNST CASIMIR van *Nassau* berend, en na vier dagen bij verdrag ingenomen. Den 30sten kwam de prins zelf met zijne hoofdmagt voor *Groenlo*, welks bezetting door ziekte en desertie tot zeshonderd man gesmolten was. Daar echter reeds den volgenden dag zware en onophoudelijke regenbuijen invielen, kon de belegering niet krachtig worden doorgezet. De moerassige landstreek stond grootendeels onder water en de aanvoer der benoodigdheden voor het leger ging met groote moeijelijkheden gepaard. De soldaten werden ziek, en de aanvalswerken zoowel als de verschansingen van het Staatsche kamp vorderden slechts langzaam. Inmiddels had de prins reeds terstond bij zijne aankomst voor *Groenlo* berigt gekregen, dat SPINOLA zich gereed maakte de stad te ontzetten [3]. Hoezeer de Staten-Generaal, wien de prins terstond van deze tijding kennis gaf, het bijkans onmogelijk achtten dat de vijand, door geldgebrek gekweld, zijne ontevredene krijgslieden in dit jaargetijde tot een nieuwen veldtogt zou kunnen bewegen, bleek het echter weldra dat SPINOLA dit meesterstuk bewerkstelligd had. Ongezind de gewigtige vesting te verliezen, die het platte land van *Gelderland* tot de boorden van den *IJssel* beheerschte, en bevroedende met welke moeijelijkheden prins MAURITS bij de belegering te worstelen zou hebben, had hij besloten geen moeite te sparen om een voldoend leger bijeen te krijgen, in de hoop nog bij tijds tot ontzet op te dagen. Door beden, beloften en gedeeltelijke betaling verzamelde hij zevenduizend voetknechten en duizend ruiters, en trok daarmede den derden November over de *Lippe*, tien stukken geschut en vierhonderd wagens met

hetwelk door SPINOLA wordt ontzet.

---

[1] GIUSTINIANO, p. 272. — Volgens VAN VERVOV, bl. 234, had MAURITS in het laatst van Augustus 13000 man te voet en 4000 te paard bij zich.

[2] VAN METEREN, f. 557 *b*.

[3] Volgens den brief van MAURITS van 31 October bij VAN DER KEMP, II bl. 546 (371). In den tekst, bl. 121, volgt deze schrijver niettemin het onjuiste berigt van VAN METEREN, die meldt dat MAURITS eerst den 4den November tijding van SPINOLA's voornemen kreeg, toen deze reeds in aantogt was. De dagteekening van den aangehaalden brief weerlegt insgelijks de bewering van VAN METEREN, dat MAURITS, om zijne soldaten te sparen, den arbeid aan de verschansingen en aanvalswerken zou hebben doen staken, in afwachting van beter weder, daar hij het toch voor onmogelijk hield, dat SPINOLA tot ontzet zou opdagen.

krijgsbehoeften en levensmiddelen medenemende. Vijf dagen later bereikte hij het dorp *Reck*, op een uur afstands van *Groenlo*, alwaar de graaf SOLRE met twaalfhonderd man uit *Lingen* zich met hem vereenigde. Terstond besloot SPINOLA langs den kortsten weg, midden door een moeras, naar de vesting te trekken. Door deze beweging, waarop MAURITS, die zijn kamp van dien kant ontoegankelijk waande, volstrekt niet gerekend had, verscheen het vijandelijk leger onverwachts in slagorde voor de zwakste zijde der onvoltooide Staatsche verschansingen. Er bleef den prins niets anders over dan slag te leveren, of het beleg op te breken. Doch hoewel de meeste officieren er op aandrongen dat men den vermoeiden en in aantal zwakkeren vijand krachtdadig te keer zou gaan, achtte MAURITS het niet raadzaam eenen veldslag te wagen, waarbij zijne door ziekte aanmerkelijk gedunde troepen tusschen twee vuren zouden geplaatst zijn. Reeds denzelfden avond trok hij met het leger in de rigting van *Doesburg* af, waarop *Groenlo* terstond eene meer talrijke Spaansche bezetting ontving. Zoodra SPINOLA de zekerheid had gekregen, dat de prins inderdaad de belegering had opgegeven, keerde hij naar *Rhijnberk* terug en liet zijne troepen de winterkwartieren betrekken. Ook het Staatsche leger werd daarop in de garnizoenen verdeeld, en een Duitsch regiment afgedankt, hetwelk hoogere soldij dan de overige soldaten genoot, en uit dien hoofde aanleiding tot ontevredenheid gegeven had. Grooten lof viel SPINOLA bij vrienden en vijanden ten deel wegens dezen stouten togt, waarop hij met een betrekkelijk gering aantal troepen over doorweekte wegen en door moerassen heen de bedreigde vesting te hulp gesneld en het Staatsche leger niet slechts getrotseerd maar tot den aftogt gedwongen had. Aan den roem van prins MAURITS daarentegen deed de mislukte belegering van *Groenlo* niet weinig afbreuk. Noch de Spanjaarden noch de Staatschen konden zich voldoende rekenschap geven, waarom de veroveraar van zoovele vestingen, de overwinnaar bij *Turnhout* en *Nieuwpoort*, in zijn eigen land zonder slag of stoot voor een zwakkeren vijand geweken was, die van eene zegepraal wegens het vergevorderde jaargetijde en de schaarschte van leeftogt toch weinig partij had kunnen trekken, en zich bij eene nederlaag in den hagchelijksten toestand zou bevonden hebben [1]. 1606.

---

[1] VAN METEREN, f. 557 c. GROTIUS, p. 489. GIUSTINIANO, p. 273—279. CARNERO, p. 551—554. BENTIVOGLIO, bl. 734—737. VAN DER KEMP, II bl. 121, 540—550. PH. DU BOIS, I s. 183, 278. VAN VERVOV, bl. 247 *v.* — VAN METEREN verhaalt dat MAURITS den vorigen dag bespeurd had, dat hij wegens de in zijn leger heerschende ziekten, slechts over een derde der manschappen beschikken kon. Minder overdreven is het berigt van VAN VERVOV, aan wien uit het leger geschreven was dat *sommige* compagniën, honderd man sterk, tot veertig versmolten waren. Wanneer men in aanmerking neemt, dat SPINOLA gedurende den inval in *Gelderland* veel langer tijd met dezelfde moeijelijkheden te worstelen had gehad en niettemin in den ganschen veldtogt, volgens de voorzeker niet te geringe schatting der Staatschen, slechts 4000 man verloren had (VAN VERVOV,

1606. Op zee hadden de Staten insgelijks met tegenspoed te kampen. In September waren HAUTAIN en CLAESSEN met negentien schepen en twee jagten andermaal naar de Spaansche kust gezonden, om de West-Indische vloot, die men vernam dat eindelijk naar het moederland onder zeil was gegaan, te onderscheppen. Naauwelijks was de vloot in zee, of zij werd door een hevigen storm beloopen, die zes schepen van haar afscheidde. Met de overige kruiste HAUTAIN, volgens zijnen lastbrief, geruimen tijd op de hoogte van kaap *St. Vincent*, tot hij op den zesden October, in plaats van de verwachte koopvaardijschepen, de Spaansche oorlogsvloot, ten getale van negen galeijen, achttien galjoenen en nog eenige kleinere vaartuigen, onverwachts zag opdagen. REINIER CLAESSEN, wiens schip het digtst bij den vijand was, werd terstond door een Spaansch galjoen aangeklampt. Door den geweldigen schok viel de groote mast over boord, en daar tegelijker tijd verscheidene andere galjoenen op den Zeeuwschen vice-admiraal aanhielden, achtte HAUTAIN dezen reddeloos verloren en maakte met de overige scheepsbevelhebbers van de spoedig invallende duisternis gebruik, om de Spaansche vloot te ontwijken. Gedurende verscheidene uren verkondigde hun het gebulder van het geschut in de verte, dat hun dappere krijgsmakker zich nog met leeuwenmoed tegen de geweldige overmagt verdedigde; doch de zucht tot zelfbehoud verdrong uit hunne harten den eisch van pligt en eer, die als met elk schot in hunne ooren klonk. Hoewel het schip van den dapperen Zeeuw weldra lek geschoten en het grootste gedeelte zijner manschappen gesneuveld was, sloeg hij elken aanval af en bragt den vijand door zijn onafgebroken vuren groote schade toe. De standvastigheid, waarmede hij elk aanzoek tot overgave van de hand wees, en de hardnekkigheid zijner verdediging boezemden den Spanjaarden zooveel ontzag in, dat zij hem niet meer durfden aanklampen en slechts uit de verte beschoten, uit vrees dat hij den brand in het kruid zou steken. Inderdaad had CLAESSEN besloten, liever te sterven dan levend in handen des vijands te vallen. Toen hij na twee dagen van onafgebroken strijd be-

Krijgsbedrijven ter zee.

Heldendood van CLAESSEN.

---

bl. 241), dan is het naauwelijks geloofelijk, dat van MAURITS' leger binnen weinige dagen meer dan de helft buiten gevecht zou zijn gesteld. Ook noemt zelfs VAN VERVOV, overigens zeer geneigd om den prins te roemen, den aftogt *niet seer roemlijcken*. GROTIUS wijt den aftogt aan den gewonen weerzin van MAURITS om slag te leveren, en beweert dat SPINOLA bij zijne gewaagde onderneming daarop gerekend had. BOSSCHA, *Neerl. heldend. te land*, I bl. 397, zoekt MAURITS in dit opzigt te verdedigen met beroep op VAN METEREN. VON CORVIN WIERSBITZKY (*De tachtigjarige oorlog*, V bl. 304) beweert dat »niets den moed des soldaats spoediger doet zinken dan aanhoudende natheid bij gebrekkige verpleging," en dat MAURITS dus verstandig handelde geen slag te wagen. Doch deze aanmerking is minder eene verdediging der Staatsche dan eene lofspraak voor SPINOLA's troepen, die in gelijke omstandigheden vrij wat meer gehardheid en volharding betoonden.

greep, dat hij van HAUTAIN geen bijstand te wachten had, stelde hij aan de zestig meerendeels gekwetste manschappen, die nog overig waren, voor, de wreede gevangenschap in Spaansche kerkers of op de roeibanken der galeijen door een vrijwilligen dood te voorkomen. Zonder aarzelen werd zijn voorstel aangenomen. Allen knielden neder om hun laatste gebed te doen; en naauwelijks waren zij opgerezen, of het schip vloog in de lucht. Twee doodelijk gewonde matrozen, door de Spanjaarden opgevischt, leefden nog lang genoeg, om de omstandigheden van CLAESSEN's heldendood aan hunne verbaasde vijanden mede te deelen. HAUTAIN, die bij de overhaaste vlugt twee schepen uit het gezigt had verloren, kruiste nog eenigen tijd langs de Spaansche kust, doch kon niet beletten dat de rijk beladene West-Indische vloot in October behouden binnen kwam. In de volgende maand keerde hij naar *Holland* terug [1]. 1607.

Krijgsbedrijven gedurende den winter.

De winter liep zonder belangrijke krijgsverrigtingen ten einde. Den 8sten Januarij nam FREDERIK HENDRIK bij verrassing het stadje *Erkelen* in *Limburg* in, hetwelk hij plunderde en afbrandde, en kreeg aldaar graaf HENDRIK VAN DEN BERG gevangen. Daarentegen vernielden de ruiters van GROBBENDONK den 27sten Januarij eene Staatsche schans in den *Bommelerwaart* [2]. Gewigtiger dan deze voorvallen was een besluit der Staten-Generaal, om reeds vroeg in het voorjaar weder eene vloot naar *Spanje* te zenden, ten einde het ontzag voor hunne wapenen, waaraan HAUTAIN's mislukte zeetogt afbreuk had gedaan, te herstellen. Niet slechts was het tot belemmering der gemeenschap tusschen *Spanje* en de zuidelijke *Nederlanden* noodzakelijk, dat de Spaansche schepen eene ontmoeting met de oorlogbodems der Republiek bleven vreezen, maar de Hollandsche en Zeeuwsche kooplieden achtten het ook van het hoogste belang, dat de vijandelijke galeijen en galjoenen door herhaalde kruistogten der Staatsche vloot verhinderd zouden worden zich verre van de Portugesche kusten te verwijderen en den Nederlandschen handel in Oost en West te schaden. Het waren dan ook vooral de bewindhebbers der Vereenigde Oost-Indische compagnie, die er ten sterkste op aandrongen dat de eer der Staatsche vlag hersteld en de vijand andermaal in zijne eigene havens bestookt zou worden, en die met dit doel waarschijnlijk eenen man tot vlootvoogd voorstelden, die vooral in hunne dienst treffende bewijzen van moed en beleid gegeven had. JACOB VAN HEEMSKERK, door zijne avontuurlijke overwintering op *Nova Zembla* in 1597 reeds als een onverschrokken en vastberaden zeeman bekend, was in 1602 in dienst der compagnie getreden en had in *Oost-Indië* nieuwen roem verworven. Bij de straat *Sincapore* had hij met twee schepen, die te zamen naauwelijks tweehonderd koppen telden, een groot Portugeesch vaartuig, dat achthonderd man aan boord

Togt van HEEMSKERK naar de *Middellandsche zee.*

---

[1] VAN METEREN, f. 558 *c*—559 *b*. GROTIUS, p. 490.

[2] VAN METEREN, f. 560 *c*—561 *a*.

1607. had, aangetast en veroverd, en had dezen rijkbeladen prijs, welks waarde op meer dan drie millioen gulden werd geschat, in 1604 behouden te *Texel* binnen gebragt [1]. Door zijn aandeel in den buit een welgesteld man geworden, was hij te *Amsterdam* in het huwelijk getreden en had sedert dien tijd een ambteloos leven geleid. Doch de onverbiddelijke dood had zijn huisselijk geluk slechts korten tijd geëerbiedigd. Juist had het verlies van zijne geliefde gade en van een eenig kind het verlangen in hem doen oprijzen, om in een drukken werkkring verzachting voor zijn zieleleed te vinden [2], toen 's lands regering hem uitnoodigde het opperbevel op zich te nemen over eene oorlogsvloot, die bestemd was om FILIPS III nogmaals eene geduchte proeve van de magt der Staten en den moed van hun scheepsvolk te geven. Volgaarne aanvaardde HEEMSKERK de eervolle betrekking die hem werd aangeboden. Met zeldzame belangeloosheid bedong hij geen andere belooning, dan een gering gedeelte van den buit, wanneer deze vijf tonnen gouds te boven mogt gaan. Hij ontving onbepaalde volmagt, om naar omstandigheden te handelen, en gaf van zijne zijde, in het fiere bewustzijn zijner eigenwaarde, de verzekering dat het vaderland hem, dood of levend, danken zou. Den 25sten Maart stak hij met de Noord-Hollandsche schepen uit *Texel* in zee, en vereenigde zich twee dagen later op de hoogte van het eiland *Wight* met de overige bodems uit *Zeeland* en *Rotterdam*. De gansche vloot was uit zes en twintig oorlogschepen en vier transportschepen zamengesteld. Den tienden April bereikte HEEMSKERK zonder tegenspoed den mond der *Taag*. Reeds had hij bevel gegeven deze rivier op te zeilen, ten einde eenige karaken, die te *Lissabon* voor anker lagen, te vernielen, toen hij berigt kreeg dat de meeste reeds vertrokken waren om zich op de hoogte van *Gibraltar* met de Spaansche oorlogsvloot te vereenigen, die aldaar de uit de *Middellandsche zee* wederkeerende Staatsche koopvaardijschepen opwachtte. Terstond besloot hij derwaarts te zeilen, ten einde den vijand te overvallen, voor deze het berigt van zijnen aantogt ontvangen en zich welligt geborgen kon hebben. Den 24sten April nabij de zeeëngte gekomen, vernam hij dat de Spaansche vloot, een en twintig schepen sterk, waaronder verscheidene galjoenen van buitengewone grootte, onder bevel van den admiraal don JUAN ALVAREZ D'AVILA voor *Gibraltar* lag. Niettegenstaande het hoogst vermetel scheen, deze aanzienlijke magt, die zoowel in bemanning als in geschut de Staatsche verre overtrof, in de haven aan te tasten, waar zij door de batterijen van het kasteel werd beschermd, stond HEEMSKERK geen oogenblik in twijfel. Hij ontbood de onderscheidene scheepskapiteins op zijn schip, deelde hun het ontvangene berigt mede, en verklaarde dat het zijn voornemen was terstond op den vijand los te gaan. Door zijne mannelijke

---

[1] VAN METEREN, f. 528.

[2] Zie de *Aanteekeningen* achter de *Togt van Heemskerk naar Gibraltar*, door Mr. A. BOGAERS.

JACOB VAN HEEMSKERK.

aanspraak wist hij aller eergevoel zoozeer te ontvonken, dat zij zwoeren zijne bevelen getrouwelijk na te komen, en hem tot in den dood te volgen. Het plan van aanval was, dat HEEMSKERK met kapitein LAMBERT HENDRIKSZ. den Spaanschen admiraal aan boord zou klampen, terwijl de vice-admiraal LAURENS JACOBSZ. ALTERAS met kapitein BRAS den Spaanschen vice-admiraal zouden aantasten. Voorts zouden de overige schepen twee aan twee een galjoen voor hunne rekening nemen. Drie schepen zouden voor de haven heen en weder blijven zeilen, om het ontkomen van den vijand te beletten, terwijl de transportschepen zich buiten gevecht zouden houden. Nadat HEEMSKERK op deze wijze alles tot den strijd had voorbereid, liet hij den steven naar *Gibraltar* wenden. Den volgenden dag omstreeks twee uur kreeg men de Spaansche vloot in het gezigt. Terstond maakte elk kapitein zich tot den aanval gereed en vermaande zijne manschappen met onverschrokkenheid te strijden. Nadat op elk schip een gebed gedaan en de éed van getrouwheid bij het rondgaan van den beker hernieuwd was, ging elk moedig op den bodem los, dien hij zich tot tegenstander had verkozen. 1607.

Zoodra D' AVILA, wiens schip *St. Augustinus* vooraan in de baai lag, de vijandelijke oorlogschepen in het gezigt kreeg, vroeg hij aan een schipper uit *Rotterdam*, dien hij gevangen aan boord had, of deze meende dat zijne landslieden de stoutheid zouden hebben, om hem onder het geschut van de stad en het kasteel aan te tasten. De Hollander antwoordde dat hij geenszins aan hunnen moed twijfelde, en uit hunne bewegingen inderdaad een diergelijk plan op moest maken [1]. Niet lang duurde de onzekerheid omtrent de bedoelingen der Staatsche vloot. Weldra zeilde het admiraalschip, de *Eolus* geheeten, aan het hoofd der overigen de baai binnen. De verschrikte D' AVILA liet terstond het anker kappen en dreef naar de stad toe; doch HEEMSKERK hield regtstreeks op den *St. Augustinus* aan. Hij had bevolen dat men het anker niet zou laten vallen, voordat men het galjoen door den schok had hooren kraken, en eene ruime belooning toegezegd aan dengenen, die de admiraalsvlag van de steng zou halen. D' AVILA gaf het eerst vuur, waarop HEEMSKERK antwoordde en terstond daarop zijnen vijand aan boord klampte. Doch naauwelijks waren de beide schepen aan elkander geraakt of een kanonschot verbrijzelde het linkerbeen van den dapperen HEEMSKERK, die in volle wapenrusting, met den helm op het hoofd en den degen in de vuist, zijne bevelen gaf. Zijn einde voelende naderen, vermaande hij de zijnen voort te gaan, gelijk zij begonnen waren, gelastte hun zijnen dood geheim te houden en stierf, na zijne ziel aan God te hebben aanbevolen. De kapitein PIETER WILLEMSZ. VERHOEF, die op de *Eolus* bevel voerde, begeerig den dood des admiraals te wreken, zette den aanval met verdubbelde woede voort, en werd spoedig bijgestaan door LAMBERT, die den *St. Augustinus* insge-

Zeeslag bij *Gibraltar*.

HEEMSKERK sneuvelt.

[1] VAN METEREN, (f. 565 *a*), meldt dat de schipper er bij voegde dat »hem dochte dat hy (namelyk D'AVILA) met sijn Gallioen alleene die wel soude weder staen."

1607. lijks aanklampte. Het galjoen van den Spaanschen vice-admiraal, wien D' ALTERAS door een rukwind voorbij was gezeild, werd door vier schepen omsingeld, vatte vuur en brandde tot den grond af. De strijd was inmiddels algemeen geworden. Oorverdoovend was het gebulder van het geschut en het gekletter der musketten, terwijl het gejoel der strijdenden zich met het gekerm der gekwetsten vermengde. Eensklaps sprong een der grootste galjoenen met een ontzettenden slag in de lucht en deed zulk een regen van vlammende houten op de naastbijgelegene Spaansche schepen nedervallen, dat sommige in brand geraakten en de overige hunne kabels kapten en op het strand liepen, om dit gevaar te ontwijken. Twee galjoenen werden door D' ALTERAS reddeloos geschoten. Langen tijd bleef het Spaansche admiraalschip weerstand bieden, niettegenstaande ook D'AVILA gesneuveld was. Eindelijk werd het door de Staatsche matrozen geënterd, waarop de Spanjaarden over boord sprongen, om zich met zwemmen te redden. Daar de Staatschen echter uit verbittering hunne weerlooze vijanden met sloepen achtervolgden, ontkwamen slechts weinigen op deze wijze den dood.

De Spaansche vloot wordt vernield.

Inmiddels was de zon ondergegaan, zoodat de invallende duisternis de Staatschen noopte zich buiten bereik der batterijen van het kasteel te begeven. De overwinning was volkomen en des te eervoller, daar de engte der baai slechts aan een twaalftal Staatsche schepen vergund had een onafgebroken aandeel aan den strijd te nemen. Zes galjoenen en drie andere vijandelijke schepen waren verbrand, het admiraalschip veroverd, een galjoen in den grond geboord en de twee overige op strand gedreven. Verscheidene andere schepen waren vreesselijk gehavend. Van de vierduizend man, die zich op de Spaansche vloot bevonden, was meer dan de helft in den slag gebleven. Daarentegen telden de Staatschen, die geen enkel schip verloren hadden, slechts honderd dooden en zestig gekwetsten. Doch de dood van JACOB VAN HEEMSKERK wierp een donkere schaduw over deze schitterende zegepraal.

Des nachts werd het touw, waarmede de *St. Augustinus* aan een ander schip was vastgehecht, door eenige Spaansche matrozen, die zich gedurende den strijd verborgen hadden, losgesneden. Het groote gevaarte dreef naar wal en werd aldaar den volgenden dag door de Spanjaarden in brand gestoken, zoodra zij bespeurden dat de Staatschen hunne prooi terug wilden halen. Intusschen waren van alle zijden troepen komen opdagen, om *Gibraltar* zoowel als *Cadix* tegen plundering te beveiligen. ALTERAS, die het opperbevel over de Staatsche vloot op zich had genomen, achtte het uit dien hoofde niet raadzaam eene landing te wagen, zeilde naar *Tetuan* op de kust van *Afrika*, om zijne door den strijd beschadigde bodems te herstellen, en bleef daarop met een gedeelte der vloot nog eenigen tijd langs de Portugesche kust kruisen, terwijl de overige schepen deels naar de *Açoren*, deels naar de *Canarische* eilanden zeilden, om te beproeven nog eenigen buit te behalen. Het lijk van HEEMSKERK werd in een der transportschepen naar het vaderland gezonden en den 8sten Junij met groote pleg-

tigheid te *Amsterdam* in de Oude kerk ter aarde besteld. Hij is de eerste krijgsman der Republiek geweest, tot wiens eer de Staten-Generaal een praalgraf hebben opgerigt [1]. 1607.

De overwinning bij *Gibraltar* was een waardig besluit van den bijkans veertigjarigen krijg, dien de Vereenigde Gewesten reeds tegen *Spanje* hadden gevoerd. Zij zette de kroon op den heldenmoed en de volharding van een volk, dat in zijne liefde voor vrijheid en godsdienst de kracht had gevonden, om het juk der dwingelandij af te schudden en de wapenen van den magtigsten vorst zoowel te land als te water te weerstaan. Zij vestigde den roem der Nederlandsche marine in de *Middellandsche* zee, en verdubbelde het verlangen van FILIPS III, om althans door eene wapenschorsing gedurende eenigen tijd verlost te worden van den afmattenden strijd, waarin hij te vergeefs zijne rijke hulpbronnen had uitgeput. Reeds waren de onderhandelingen aangevangen over het twaalfjarig bestand, waarbij de Staten der Vereenigde *Nederlanden* door den koning van *Spanje* ten aanhoore van gansch *Europa* voor de wettige overheid eener onafhankelijke natie zouden worden erkend.

---

[1] VAN METEREN, f. 564—566. GROTIUS, p. 512—516. DE JONGE, *geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen*, I bl. 300—307.

DERDE HOOFDSTUK.

DE ONDERHANDELINGEN OVER HET BESTAND.

1607—1609.

1607. Loop der onderhandelingen in de laatste jaren.

Nog steeds hadden de Staten der Vereenigde *Nederlanden*, na de plegtige afzwering van den voormaligen landsheer, elke onderhandeling met den vijand van de hand gewezen, en zich tot regtvaardiging dezer handelwijze bij den Duitschen keizer en de overige mogendheden, die hunne bemiddeling tot een vergelijk aanboden, herhaaldelijk op de heerschzucht, op den gewetensdwang en vooral op de trouweloosheid der Spanjaarden beroepen, die in het herstel van hun gezag slechts een middel zouden zien om, met verkrachting der geslotene voorwaarden, hunne staatkundige en godsdienstige dwingelandij te herstellen. Op de brieven der aartshertogen, die op grond der vrijverklaring van de zuidelijke *Nederlanden* door den afstand van FILIPS II de Vereenigde Gewesten uitnoodigden zich met de overige provinciën onder hunnen schepter te vereenigen, had men geantwoord dat *België* slechts in schijn onafhankelijk was en nog steeds uit *Spanje* en door Spanjaarden werd bestuurd. Op de bijeenkomst te *Bergen-op-zoom* na den slag bij *Nieuwpoort* hadden de afgevaardigden der te *Brussel* vergaderde Algemeene Staten van OLDENBARNEVELT het trotsche en grievende antwoord moeten hooren, dat men met hen in geen overleg kon treden, zoolang de Spaansche invloed, die aan het hof der aartshertogen heerschte, door de verwijdering der Spaansche troepen en de herstelling der aloude privilegiën niet geheel verbroken was [1]. Onwankelbaar was het besluit der Staten, om nimmer onder *Spanje's* gezag terug te keeren. Noch de benarde toestand, waarin zij na LEICESTER'S vertrek verkeerden, noch de later door *Frankrijk* en *Engeland* aangebodene waarborgen voor de getrouwe vervulling van FILIPS' beloften, indien de Republiek hem als opperheer erkennen wilde, hadden hen in dit opzigt één oogenblik

---

[1] Hiervoor, D. III St. I, bl. 305, 351—359, 477, 479. D. III St. II, bl. 12, 21, 33, 56, 58, 62, 97, 99, 128, 136, 153.

doen wankelen [1]; en de goede uitslag, waarmede zij in de laatste jaren aan des vijands krijgsmagt weerstand hadden geboden, had de gedachte aan voorwaardelijke onderwerping geheel op den achtergrond geschoven. Reeds werd de Republiek, ten gevolge van het beleid harer staatslieden en den roem harer wapenen, door hare voornaamste naburen als een vrije staat behandeld, en alleen de erkenning harer onafhankelijkheid door den koning van *Spanje* ontbrak nog aan hare zegepraal. Het kon niet meer aanmatigend genoemd worden, wanneer de Staten slechts onder die voorwaarde vrede wilden sluiten. Toen de keizer van *Duitschland* in 1605 op nieuw vrijgeleide voor een gezantschap vroeg, ten einde in het belang der door de Turken bedreigde Christenheid eene verzoening tusschen de strijdende partijen te beproeven, verklaarden de Staten eene diergelijke poging niet te kunnen toelaten, tenzij de keizer opregtelijk wilde medewerken om de Spanjaarden te bewegen, hunne aanspraken op de Republiek op te geven. Hieruit bleek, dat de Staten alleen dan gezind zouden zijn naar voorslagen te luisteren, waardoor aan den langdurigen krijg een einde kon worden gemaakt, wanneer de koning van *Spanje* en de aartshertogen besluiten konden de Vereenigde Gewesten niet meer als oproerige provinciën maar als vrije landen uit te noodigen, met hen over het sluiten van een bestand in overleg te treden [2]. 1607.

Uitputting der Republiek.

Intusschen was het er verre af, dat de Republiek bij magte zou geweest zijn, den kostbaren oorlog onbepaald voort te zetten. Hoezeer ook handel en nijverheid bloeiden, welke schatten ook uit *Oost-Indië* werden aangevoerd: 's lands hulpbronnen waren onvoldoende om op den duur een leger van 50000 man te betalen, honderd oorlogschepen in zee te houden en bovendien telken jare tonnen gouds aan verschansingen en krijgsbehoeften te besteden [3]. Reeds waren de oorlogslasten, die onder LEICESTER's bestuur omstreeks zes millioen gulden bedroegen [4], tot tien millioen opgevoerd [5]: en volgens de berekening van prins MAURITS waren er minstens veertien en een half millioen noodig, om met goed gevolg aan den vijand weerstand te kunnen bieden [6]. In de provincie *Holland*, die alleen bijna zes millioen opbragt [7], en bovendien in hare eigene behoeften moest voorzien, waren de belastingen telken jare verhoogd. Met naauwlettende

---

1 Hiervoor, D. III St. I, bl. 253, 256. D. III St. II, bl. 61.

2 VAN METEREN, f. 527 *d*, 528. *Resol. v. Holland*, 1605, bl. 508.

3 Hiervoor, bl. 224 noot (1). BUZANVAL, (*Cod. Dipl.*) p. 216.

4 Hiervoor, D. III St. I, bl. 295.

5 Hiervoor, bl. 224. *Négociations de* JEANNIN, Amst. 1695, I p. 106, 126.

6 JEANNIN, I p. 134, 183, 247.

7 Hiervoor, bl. 23 noot (1).

1607. zorgvuldigheid hadden de Staten van dat gewest alle middelen onderzocht, die eenige vermeerdering van inkomsten schenen te beloven. Meermalen kwam de mogelijkheid ter sprake om eene zoogenaamde *capitale impositie* of evenredig deel van elks vermogen te heffen, gelijk in 1599 met goeden uitslag geschied was [1]; doch men begreep dat in een land van koophandel zulk een maatregel slechts bij uitzondering op een tijdstip van dringenden nood uitvoerbaar was, en schrikte voor de nadeelige gevolgen terug, welke de vaststelling en voortduring eener diergelijke belasting, door de ontevredenheid en het vertrek van vele vermogende lieden, op de algemeene welvaart zou uitoefenen. In 1604 had men het plan geopperd, eenige domeingoederen van geringe waarde te verloten, doch begrepen dat deze zaak slechts weinig zou opbrengen en 's lands crediet welligt in de waagschaal zou stellen. Het volgende jaar overwoog men, of het niet mogelijk zoude zijn van staatswege eene algemeene brandwaarborgmaatschappij op te rigten tegen één derde ten honderd, doch achtte dit middel na rijp beraad niet uitvoerbaar. In 1606 legde men eene belasting op papier, speelkaarten en tabak, en was met deze nieuwe bron van inkomsten zoozeer tevreden, dat aan de drie personen, die de daartoe strekkende voorstellen hadden ingediend, te zamen vierhonderd gulden belooning werd uitgekeerd. Weinige maanden later werd door sommigen eene belasting op hoenders, vogels, konijnen, visch en oesters voorgeslagen, doch door de meerderheid als eene bron van kwelling voor de ingezetenen, zonder evenredig voordeel, verworpen. Op den zevenden Januarij 1707 verklaarden de afgevaardigden der steden eenparigljk, dat zij het niet mogelijk achtten de bestaande lasten nog hooger op te voeren; en nadat alle middelen, om nieuwe inkomsten te verkrijgen, overwogen waren, kwam men den zesden Maart tot de overtuiging, dat zonder overwegende bezwaren geen nieuwe belastingen, van welken aard ook, konden worden ingevoerd [2].

De belastingen kunnen niet meer verhoogd worden.

Inderdaad begonnen reeds van alle zijden, niet slechts in de minder welvarende landprovinciën, maar ook in *Holland*, alwaar de burgerij tot voor weinige jaren de van haar gevorderde offers gewillig had opgebragt [3], hevige klagten over den toenemenden en bijkans ondragelijken druk der belastingen gehoord te worden [4]. Reeds was te

---

[1] Hiervoor, bl. 112.

[2] *Resol. v. Holland*, 1603, bl. 562, 743, 819; 1604, bl. 72, 332, 338; 1605, bl. 493; 1606, bl. 754, 833, 1025; 1607, bl. 10, 49, 58, 70, 72.

[3] Zie o. a. hiervoor, bl. 112, 129.

[4] VAN METEREN, f. 527 *d:* »de langhduerighe schattinghen ende contributien die yeghelyck moede was." Vgl. *Resol. v. Holland*, 1602, bl. 311; 1603, bl. 562, 713, 819; 1604, bl. 276; 1605, bl. 653. Als gewigtige getuigenissen van vreemden omtrent dezen toestand (die door Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER geheel miskend wordt, wanneer hij in zijn *Handboek* § 233 beweert dat de Repu-

Utrecht, bij gelegenheid der heffing van het schoorsteenengeld, een oproer uitgebroken, 1607.
dat slechts door toegevendheid kon worden gestild [1]. Om in de behoefte aan geld tot voortzetting van den krijg te voorzien, waren geen andere middelen meer overig dan geldleeningen en onderstandsgelden [2]. Wat de eerste betreft, reeds had de generaliteit eene schuld van twee millioen, behalve de tien millioen, die nog aan *Engeland* moesten worden terugbetaald [3]. De schuld van *Holland*, in den laatsten tijd jaarlijks met niet minder dan twee millioen vermeerderd, was reeds tot over de zes en twintig millioen geklommen, waarvan de renten, door elkander acht ten honderd bedragende, de noodwendige uitgaven niet weinig verhoogden [4]. Eene voortduring van

Aanmerkelijke schuldenlast.

---

bliek »magtig genoeg was om, ook zonder bondgenoot, haar vijand te wederstaan,") verdienen hier inzonderheid vermeld te worden: 1°. het gezegde van WINWOOD bij JEANNIN (I p. 106): »qu'il faudroit croître le secours de beaucoup et de sommes immenses, si on rentre en guerre. Ce qu'il disoit (voegt JEANNIN er bij) pour estre bien informé des charges des Estats et des despences qui sont requises pour faire la guerre avec espoir de bon succez, comme ayant tousjours assisté à leur Conseil." Vergelijk den brief van het Engelsche Parlementslid Sir HENRY NEVILLE aan WINWOOD, van 12 Mei 1608 (in de *Memorials of affairs of State, collected from the original papers of Sir* R. WINWOOD, Lond. 1725, II p. 398): »I am sorry to see that the State of those Provinces is so weak, that they are not able to subsist for any small time without a peace. Against such a Necessity there is no disputing." — 2°. De brief van JEANNIN aan HENDRIK IV van 7 Junij 1607 (I p. 108 ss.), waarin hij, na rijp onderzoek, zijne overtuiging uitspreekt, dat de Staten een bijstand van minstens 4 millioen 's jaars behoeven, om den oorlog voort te zetten. Zie ook p. 249 en *passim*. — 3°. PH. DU BOIS, I s. 13: »uber diese hohe schazungen (wird schon) viel khlagens hin und wieder unterm volcke gehört;" — I s. 70: »wen die treffliche assistentz des Königs in Franckreich bei diesem Kriegswesen nicht continuirte, so würden hie die geldesmittel endtlich sehr abnehmen, den der gemaine man zu solchen hohen contributionen sich ie lenger ie ubeler anlaszen will;" — II s. 17 (27 Febr. 1607): »Man hat noch niemahlen die Bezahlungen und abrechnungen so lange hindergehalten und verzogen, als iezt teglich ie lenger ie weitter geschicht." Vgl. I s. 6, 23, 117; II s. 19. — 4°. BUZANVAL, bij Mr. G. W. VREEDE, *Aanteekeningen naar aanleiding van onuitgegevene stukken, op het werk van* Mr. C. M. VAN DER KEMP, *getiteld* MAURITS VAN NASSAU. Utrecht, 1844, bl. 32: »Vous ne scauriéz croire combien il (l'état) est ebranlé, — — la pluspart commence à dire par deça, que ce n'est pas viande, que les estomachs puissent toujours porter, que la guerre continuelle contre un si puissant prince qu'est le Roy d'Espagne."

1 BUZANVAL, *Aanteekeningen* van Mr. G. W. VREEDE, bl. 32. *Waarachtige historie van* OLDENBARNEVELT, bl. 87.

2 Dit is reeds uitgesproken in de *Resol. v. Holland*, 1604, bl. 276.

3 *Resol. v. Holland*, 1607, bl. 70. WINWOOD *papers*, II p. 351. Vgl. GROTIUS, p. 542.

4 *Remonstrantie van* OLDENBARNEVELT (in de *Waaracht. Hist.* bl. 160). *Resol. v. Holland*, 1606, bl. 852, 887.

1607. dien toestand zou 's lands crediet niet slechts geschokt, maar allengskens een staatsbankroet onvermijdelijk gemaakt hebben.

Ontoereikendheid der onderstandsgelden.

Met de onderstandsgelden was het niet gunstiger gesteld. Van *Frankrijk* had men sedert den vrede van *Vervins* jaarlijks geregeld eenige tonnen gouds, sedert 1605 zelfs bijna twee millioen, ontvangen: doch volgens de matigste berekening had de Republiek boven hare eigene middelen minstens vier millioen noodig om hare krijgsmagt op den voet van oorlog te houden, zonder haar schuldenlast te vergrooten [1], en het was niet waarschijnlijk, dat HENDRIK IV geneigd zou zijn, zijne jaargelden tot die hoogte op te voeren. Onder de verstandige regering van dien vorst en het spaarzaam beheer zijner geldmiddelen door den hertog van *Sully* had *Frankrijk* allengskens een standpunt van welvaart en magt bereikt, waardoor het van de noodzakelijkheid ontheven werd om, tot bevordering van eigene veiligheid, den voor *Spanje* zoo kostbaren en belemmerenden oorlog in de *Nederlanden* aan te vuren. De tegenspoed der Staatsche wapenen na het verlies van *Ostende* had reeds herhaaldelijk aan HENDRIK IV de klagt ontlokt, dat zijn bijstand eene doellooze verspilling werd, wanneer de zaken der Republiek desniettemin achteruit gingen. Onder allerlei voorwendsels was de uitbetaling der onderstandsgelden in den laatsten tijd vertraagd en bemoeijelijkt. Er scheen geen twijfel aan dat HENDRIK IV nimmer besluiten zou, een groot gedeelte der lasten van den krijg op zich te nemen, en welligt zelfs zou aarzelen die te blijven dragen, indien men hem tot vergoeding zijner opofferingen geen belangrijke voordeelen kon verzekeren. Wel was men onderrigt dat de Fransche koning nog niet vreemd was aan den wensch, door hem in vroeger dagen gekoesterd, om door de Vereenigde Gewesten tot Souverein verkozen te worden [2]: doch het onafhankelijksgevoel der Staten liet niet meer toe aan de opdragt van die waardigheid aan een vreemden vorst te denken, en deze neiging van HENDRIK IV, hoe bevorderlijk overigens voor zijne welwillendheid, was dus veeleer geschikt om ernstige bezorgdheid tegen de vermeerdering van den Franschen invloed in de Republiek te wekken [3]. Ook uit dit oogpunt kon eene voortduring van den krijg

---

[1] *Waaracht. Hist. van* OLDENBARNEVELT, bl. 83. JEANNIN, I p. 134, 183.

[2] Hiervoor, D. III St. I, bl. 395.

[3] Zie de *Éclaircissements historiques* van Mr. G. W. VREEDE, achter de *Lettres de* BUZANVAL, p. 441, 446, 447; *Cod. Dipl.* p. 329, 344; *Aanteekeningen*, bl. 16, 26. Vgl. de klagten van FR. VAN AERSSEN aan den Engelschen gezant te Parijs (WINWOOD *papers*, II p. 452): »That it was evident by the Expense of his Money he (Hendrik IV) sought to buy their Soverainety; and that their had passed Offers from him to permit them to have all the Officers of their owne, and as many Liberties and Priviledges as they would desier." Zie over de geheime zending van FR. VAN AERSSEN naar *Holland*, om de Hollandsche regenten in dit opzigt te polsen: JEANNIN, I p. 231. Uit JEANNIN (I p. 45, 46, 74) blijkt, dat deze over aanzienlijke sommen kon beschikken, »pour

gevaarlijk worden, en toch waren alleen van *Frankrijk* onderstandsgelden van eenige beteekenis te wachten. Hoezeer het meerendeel der Engelsche natie een hevigen afkeer van de Spanjaarden voedde, en het Parlement, hoe karig overigens gestemd, niet ongenegen zou zijn geweest de Staten in hunnen krijg tegen de vijanden van staatkundige vrijheid en Protestantisme krachtdadig bij te staan, helde JACOBUS I, ten gevolge zijner beginselen omtrent de volstrekte magt der vorsten, meer naar de Spaansche dan naar de Staatsche zijde over en was bovendien door de hem listiglijk voorgespiegelde echtverbindtenis van zijnen oudsten zoon HENDRIK met eene dochter van FILIPS III, waarbij de laatste de *Nederlanden* als bruidschat bekomen zou, te zeer ingenomen, om zijne onzijdigheid ten gevalle der Republiek te willen verbreken. Zelfs had hij in den aanvang des jaars 1606, welligt met het oog op dat huwelijk, de Staten aangezocht om door zijne bemiddeling een verdrag met de aartshertogen te sluiten, en hun eenige schoonschijnende voorwaarden medegedeeld, die hem met dat doel uit *Spanje* waren toegezonden [1]. Dit aanzoek was echter, gelijk de vorige, van de hand gewezen, en had slechts een bewijs te meer opgeleverd hoe weinig hij gezind was tot de onafhankelijkheid der Republiek mede te werken. Inderdaad was het hoofdzakelijk de vrees, dat zij zich in de armen van HENDRIK IV zou werpen, indien hij zich geheel terugtrok, die hem noopte belangstelling in haar lot te blijven betoonen en tevens door zijnen gezant te *'s Hage*, die ook in den Raad van State zitting had, een waakzaam oog op het bestuur harer aangelegenheden te houden [2]. Van den kant van *Duitschland* kon de Republiek evenmin op voldoende ondersteuning rekenen. Eene dikwerf duur gekochte ondervinding had geleerd, hoe weinig staat men op de beloften en de volharding der onderling verdeelde Protestantsche vorsten van dat rijk maken kon, terwijl hunne inkomsten bovendien te gering waren, om hen tot het geven van aanzienlijke onderstandsgelden in staat te stellen [3]. 1607

Niettegenstaande den hoogen trap van zelfstandigheid en magt, dien de Vereenigde Gewesten boven alle berekening na den bijkans veertigjarigen strijd bereikt hadden, Gevaarvolle toestand der Republiek.

---

pratiquer et rendre enclins au service du roi ceux qui lui seront nommés," en dat hij zelfs jaargelden aan MAURITS, WILLEM LODEWIJK en OLDENBARNEVELT mogt beloven, »au cas qu'avec leur ayde et assistance sa Majesté puisse devenir Maistre de leur estat." Zie ook JEANNIN, I p. 67, 105; II p. 474; III p. 53, 372; en *Waarachtige Historie van* OLDENBARNEVELT, bl. 90 *v.* PH. DU BOIS, II s. 16.

[1] JEANNIN, I p. 23.

[2] VREEDE, *Aanteek.* bl. 20. WINWOOD *papers*, II p. 92, 103, 104, 201. JEANNIN, I p. 253.

[3] Zelfs MAURITS berekende de som, die zij voor dat doel te zamen bijeen zouden *kunnen* brengen, slechts op twee tonnen gouds 's jaars. JEANNIN, I p. 199.

1607. niettegenstaande den toenemenden bloei van handel en nijverheid en den aanvankelijken voorspoed der Oost-Indische compagnie, was de Republiek thans op een zeer hagchelijk standpunt gekomen. Hare voormalige bondgenooten in den strijd, de koningen van *Frankrijk* en *Engeland*, hadden achtereenvolgens met *Spanje* vrede gesloten en den vijand daardoor gelegenheid gegeven haar met verdubbelde kracht te bestoken. De roem van prins MAURITS was door den tegenspoed, dien hij in de beide laatste jaren ondervonden had, aanmerkelijk getaand, en de veertien millioen, die hij noodig achtte om aan den bekwamen krijgsman, die hem den naam van *Europa's* grootsten veldheer betwistte, het hoofd te bieden, konden niet opgebragt noch van elders verkregen worden. Indien zich niet spoedig eene gewigtige verandering opdeed, liet het zich aanzien dat de Republiek den ongelijken kamp niet lang meer zou kunnen volhouden en welligt haren ondergang nabij was [1].

Bezorgdheid van OLDENBARNEVELT voor de toekomst.

Reeds geruimen tijd had deze gedachte OLDENBARNEVELT verontrust en gepijnigd. Sedert eenige jaren had hij den achteruitgang der geldmiddelen met klimmende bezorgheid gade geslagen, en het was hem eene grievende kwelling geweest dat niet slechts prins MAURITS maar ook verscheidene zijner mederegenten het dreigende gevaar niet even helder schenen in te zien. Bij het beleg van *Grave* in 1602 had zijn plan, om tot besparing van kosten van de verovering dezer vesting af te zien, indien de vijand het beleg van *Ostende* wilde opbreken, geen weerklank gevonden. Toen de vrede tusschen *Engeland* en *Spanje* in 1604 de Republiek van haren laatsten bondgenoot beroofde, had OLDENBARNEVELT zijne ernstige bezwaren tegen den toenemenden schuldenlast aan de Staten van *Holland* blootgelegd, en vergunning verkregen om het advies van den Hoogen Raad, het Hof van *Holland* en de Rekenkamer omtrent den toestand der geldmiddelen in te winnen. Hoewel deze eenparig verklaarden »dat bij continuatie van het ophoopen van zoo groote lasten, de zaken van den lande geschapen waren eindelijk tot desperate resolutie gebragt te worden," en de edelen in de staatsvergadering dat gevoelen ondersteunden, hadden de afgevaardigden der steden nog geen reden gevonden om tusschen de eenige middelen tot herstel, die uitgedacht konden worden, te kiezen. De belastingen aanmerkelijk te verzwaren, was ondoenlijk; en van onderhandeling met den vijand wilde men nog niet hooren. Teleurgesteld en ontmoedigd herhaalde OLDENBARNEVELT den eersten Maart 1605 het verzoek, reeds den 26sten Februarij van het vorige jaar door hem tot de Staten van *Holland* gerigt, om niet meer in de vergadering der Staten-Generaal afgevaardigd te worden. Men drong hem echter deze betrekking te blijven waarnemen, en bewoog hem daartoe nogmaals, toen hij in den aanvang des jaars 1606

---

[1] VREEDE, *Aanteek.* bl. 32, 37. *Inl. tot de gesch. der dipl.* I bl. 148. VAN VERVOV, bl. 248, 263, 290, 372. DU BOIS, I s. 159, 163, 173.

weder hetzelfde verzoek deed [1]. Doch het ontging den Franschen gezant DE BUZANVAL niet, dat de advokaat sinds 1604 onder zware zorgen gebukt ging en de ontknooping van den hagchelijken toestand met kommer verbeidde [2]. 1607.

Behoefte der Republiek aan verademing.

Inderdaad was er slechts één middel over, om de onafhankelijkheid der Republiek en daarmede tevens haar stoffelijk en geestelijk welzijn te redden: doch dat middel was op zich zelf hoogst gevaarlijk en kon alleen met de uiterste behoedzaamheid voorgeslagen en aangewend worden. Het kon niet ontkend worden dat de Vereenigde Gewesten de dringendste behoefte hadden aan rust en verademing. De hoop, dat *Frankrijk* andermaal met *Spanje* in oorlog zou geraken, was in rook verdwenen. De pogingen der Staten, om zich van de Vlaamsche havens meester te maken, in welk geval HENDRIK IV welligt meer geneigd zou zijn geweest om zich bij hen aan te sluiten, was herhaaldelijk mislukt. Hun aanbod, om hem een groot gedeelte van *België* af te staan, indien hij zich met hen tot verovering dier landstreek wilde vereenigen, was afgeslagen. Hoe afkeerig OLDENBARNEVELT ook van elke vermeerdering van den Franschen invloed moest wezen, hij was reeds zoover gegaan van BUZANVAL te polsen of de afstand van *Sluis* aan *Frankrijk* HENDRIK IV ook tot eene oorlogsverklaring aan *Spanje* zou kunnen bewegen [3]: doch ook deze onderhandeling had hem in de overtuiging versterkt, dat de Fransche koning niet gezind was zonder de zekerheid van belangrijke voordeelen de rust van zijn rijk andermaal op het spel te zetten. Er moest derhalve vrede, voor het minst een wapenstilstand, gesloten worden, zoo men de Republiek bij tijds wilde stuiten op de gevaarlijke helling, die haar naar den afgrond voerde. Doch daartoe moesten stappen worden gedaan, die met onoverkomelijke zwarigheden gepaard schenen te gaan. Tot nog toe had men zich steeds op de trouweloosheid der Spanjaarden beroepen, om elke onderhandeling van de hand te wijzen: wie zou thans hunne opregtheid waarborgen, en hoe zou men deze verandering van handelwijze regtvaardigen, zonder zijne zwakheid te veel bloot te geven? De medewerking van den koning van *Engeland*, die nog steeds *Brielle* en *Vlissingen* in zijn bezit had, en van HENDRIK IV, wiens onderstandsgelden reeds geruimen tijd de maat overschreden hadden van hetgeen de Staten hem vroeger hadden geleend, scheen voor de bevestiging van een verdrag met *Spanje* onmisbaar te zijn: en hoe zou de Republiek, wanneer zij eenmaal hare behoefte aan rust erkend had, tegenover het krijgsgeweld van *Spanje*, den minachtenden trots van JACOBUS I en de geheime

---

1 Hiervoor bl. 182. *Waarachtige historie van* OLDENBARNEVELT, bl. 81—92, 160. *Verhooren van* OLDENBARNEVELT, bl. 160—163, (nº. 276—280). *Resol. v. Holland*, 1604 bl. 74; 1605 bl. 426; 1606 bl. 775. Vgl. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, II bl. 112.

2 *Aanteekeningen van* Mr. G. W. VREEDE, bl. 28. Zie ook aldaar noot (2).

3 *Ibid.* bl. 16, 28, 36.

1607. wenschen van den Franschen koning hare onafhankelijkheid kunnen behouden? Ook scheen het niet zonder gevaar, aan de burgerij, die naar ontheffing der drukkende lasten haakte, een uitzigt op verademing te geven, dat haar welligt met te veel onstuimigheid op de aanneming van zelfs onvoldoende voorwaarden zou doen aandringen. Daarenboven wist OLDENBARNEVELT zeer goed, dat zijn veelvermogende invloed hem allengskens benijders en vijanden had verwekt, wier aantal sedert de verwijdering tusschen hem en prins MAURITS aanmerkelijk vermeerderd was, en die te eerder geneigd zouden zijn elk voorstel tot onderhandeling met *Spanje* als een middel te gebruiken om den advokaat verdacht te maken en zijn gezag te ondermijnen, daar het bekend was dat de stadhouder elke poging tot vrede ten hoogste verderfelijk achtte voor het welzijn der Republiek.

OLDENBARNEVELT krijgt uitzigt op een eervollen vrede, met erkenning van de onafhankelijkheid der Republiek.

Niettemin besloot OLDENBARNEVELT eindelijk het stilzwijgen te breken. Even als de griffier der Staten-Generaal CORNELIS VAN AERSSEN, die van Belgische afkomst was en met onderscheidene personen in de zuidelijke *Nederlanden* briefwisseling onderhield [1], wist hij met welk verlangen de aartshertogen naar het einde van den strijd uitzagen, die hunne provinciën ontvolkte en handel en nijverheid in knellende banden hield. Dat elk aanbod tot onderhandeling met gretigheid zou worden opgenomen, was niet twijfelachtig meer; maar veel gewigtiger was de overtuiging, die OLDENBARNEVELT verkregen had, dat ALBERTUS en ISABELLA, in het belang van den vrede, de onafhankelijkheid der Republiek zouden willen erkennen. In Mei 1606 kwam WALRAVEN VAN WITTENHORST, heer van *der Horst*, een Geldersch edelman, door bloed- en aanverwantschap aan verscheidene der aanzienlijkste Hollandsche geslachten verbonden [2], te *'s Gravenhage*, ten einde aan enkele

---

[1] Tot juiste beoordeeling der beschuldiging, later tegen OLDENBARNEVELT ingebragt, alsof hij door *Spanje* omgekocht zou zijn geweest, is opmerkelijk dat de Hollandsche agent te *Calais* DE SAILLY en anderen integendeel VAN AERSSEN daarvan verdachten. JEANNIN schreef aan VILLEROY, 21 Mei 1607 (I p. 90): »Leurs conjectures sunt, que le Sieur d'Aërsens pere est promoteur et entremetteur secret avec les Archiducs pour porter les Estats à ce dessein, et que le Sieur d'Aërsens fils, pour descouvrir le secret de l'autre costé, et faire tenir les propos qu'il juge convenir pour aller à son but, desguise ainsi pour avoir plus de creance envers le Roy, qu'il a acquis depuis peu de temps plus de vingt-cinq mil escus de bien près Anvers." MAURITS stond echter bij JEANNIN voor de opregtheid van beiden in, p. 132. Zie ook p. 105. Vgl. Mr. G. W. VREEDE. *Inl. tot de gesch. d. Dipl.* I bl. 76—79. *Compte rendu des séances de la Commission royale d'histoire*, 2e serie, II p. 144; III p. 40—44. Daarentegen betuigde de Fransche gezant meermalen, dat hij geen enkele reden had om aan de goede trouw en vaderlandsliefde van OLDENBARNEVELT te twijfelen. Zie o. a. JEANNIN, I p. 100 *ss*, 186, 207, 218, 203: »Quant au Sieur Barnevelt, nous le tenons trop homme de bien, trop sage, et trop affectionné à son païs tout ensemble, pour commettre une si infame trahison." Vgl. VAN VERVOU, bl. 185, 213.

[2] GROTIUS, p. 501. Vgl. VAN METEREN, f. 567 *d*.

J. F. C. Beckleben sculps.

der voornaamste regenten de opregte begeerte der aartshertogen te openbaren om tot elken prijs den vrede of althans een veeljarig bestand te sluiten, gedurende hetwelk men nader over de voorwaarden van den vrede zou kunnen onderhandelen, en korten tijd daarna werd aan OLDENBARNEVELT van wege den gouverneur van *Lingen*, graaf SOLRE, verzekerd, dat zelfs de koning van *Spanje* geneigd was al zijne regten op de Vereenigde Gewesten op te geven, indien deze met de voormaals met hen verbondene provinciën een verdrag van vrede en vriendschap wilden sluiten. Naar aanleiding dezer belangrijke mededeelingen openbaarde de advokaat in den aanvang van September in eene vergadering der Staten van *Holland* zijne meening, dat er thans welligt grond was om de tot nog toe gevolgde politiek ten opzigte van *Spanje* te wijzigen. Ten einde omtrent een zoo gewigtig punt te beter de vereischte geheimhouding te kunnen bewaren, verzocht en verkreeg hij vergunning de redenen van zijn gevoelen aan een klein getal afgevaardigden mede te deelen. Hij deed hun volledige opening van den toestand der geldmiddelen en bragt hen ligtelijk tot de overtuiging dat de Republiek den oorlog op den duur niet kon volhouden, en dat men derhalve wel verpligt was, aan het sluiten van een eervollen vrede te denken. De meerderheid achtte het echter hoogst ongeraden, van dezen gevaarvollen toestand aan de stedelijke vroedschappen opening te doen, weshalve men besloot de zaak vooreerst geheim te houden doch de gemoederen op voorzigtige wijze tot het gewenschte doel te leiden [1]. 1607.

De aartshertogen en SPINOLA verlangen insgelijks naar rust.

De toenemende geneigdheid der aartshertogen, om een einde aan de vijandelijkheden te maken, voorkwam OLDENBARNEVELT's verlangen. ALBERTUS begon reeds op jaren te komen, en daar hij geen kinderen had, in wier belang hij zijne aanspraken op de Vereenigde Gewesten behoefde te doen gelden, verlangde hij naar het einde van eenen krijg, waarin hij weinig lauweren geplukt had en waarvan hij zich geen gunstigen uitslag meer beloven kon. Ook ISABELLA, hoe weinig gezind om een verdrag te sluiten met de oproerige provinciën, die tegen haren vader waren opgestaan en hem hadden afgezworen, was met het lot harer arme onderdanen bewogen, die reeds sints jaren om vrede en verwijdering der vreemde krijgsbenden smeekten. Aan opbeuring van handel en nijverheid, aan verbetering van het staatsbestuur, aan leniging der geledene rampen was bijkans niet te denken, zoolang zelfs het geld ontbrak tot betaling der muitzieke troepen, door wier overmoed en stelselmatige roofzucht niet slechts het platte land maar zelfs de steden geteisterd werden. De behoefte aan ondersteuning uit *Spanje* had bovendien eene zekere afhankelijkheid ten gevolge, die althans voor ALBERTUS meer en meer drukkend werd. De plannen omtrent het voeren van den krijg werden meer in het kabinet te *Madrid* dan aan het hof te *Brussel* vastgesteld, en de veldheer, wien

[1] BUZANVAL, in de *Aanteekeningen* van Mr. G. W. VREEDE, bl. 21—31. Zie twee belangrijke brieven van BUZANVAL, waaruit aldaar fragmenten worden medegedeeld, bij UYTENBOGAERT, *Kerckelijcke Historie*, 1647, bl. 512—515.

1607. FILIPS het opperbevel over zijne hulpbenden had toevertrouwd, was alleen aan den koning rekenschap zijner daden verschuldigd [1]. Zoowel voor de zelfstandigheid als de welvaart van *België* was rust een onmiskenbaar vereischte. SPINOLA zelf verlangde naar vrede. Wel had het krijgsgeluk in de laatste jaren zijne wapenen bekroond: maar zijne middelen waren verteerd en zijn crediet uitgeput. De aanzienlijke sommen, die hij aan FILIPS had voorgeschoten, konden door dezen alleen in vredestijd worden teruggegeven, daar zelfs de aankomst der West-Indische zilvervloot, wier schatten naauwelijks voldoende waren om in de meest dringende behoeften te voorzien, door de klimmende stoutheid der Staatsche kruisers telken jare meer onzeker werd. Bleef de oorlog voortduren, dan liet het zich aanzien dat de op nieuw uitgebrokene muiterij zich verder en verder verspreiden en aan de Staatschen gelegenheid geven zou, hunne verliezen te herstellen en eene aanvallende houding te hernemen. Men was derhalve aan het Brusselsche hof zeer geneigd om gevolg te geven aan de gunstige berigten, die WITTENHORST omtrent den toestand der gemoederen in *Holland* medebragt. Reeds in December werd hij met JOHAN GEVAERTS, secretaris van *Turnhout*, door de aartshertogen andermaal naar *'s Gravenhage* afgevaardigd. Daar beiden in streken woonden, die aan de Staten brandschatting betaalden, konden zij heen en weder reizen, zonder brieven van vrijgeleide te behoeven [2].

Zij doen eene poging om onderhandelingen aan te knoopen.

Tot op dien tijd was prins MAURITS niet betrokken geworden in de beraadslagingen, die tusschen de voornaamste regenten over de wenschelijkheid en mogelijkheid van den vrede plaats grepen. Hij was afwezig, toen WITTENHORST voor de eerste maal in *Holland* was gekomen [3]; en van de bijeenkomst der afgevaardigden uit de Staten had OLDENBARNEVELT hem geen kennis gegeven [4]. Thans kon hij echter niet langer buiten deze zaak gehouden worden en was het integendeel noodig hem over te halen om zich niet tegen het aanhooren der Belgische afgezanten te verzetten. OLDENBARNEVELT, die deze moeijelijke taak op zich nam, deed hierbij vooral de omstandigheid gelden, dat het aanknoopen van onderhandelingen een uitnemend middel zou kunnen zijn, om *Engeland* en *Frankrijk*, die waarschijnlijk ongaarne eene verzoening van de Republiek met *Spanje* tot stand zouden zien komen, tot krachtdadige ondersteuning te bewegen, en verzekerde den

---

[1] CARNERO, p. 519. Vgl. VAN METEREN, f. 528 *a*.

[2] GROTIUS, p. 500. BENTIVOGLIO, bl. 742—744. Volgens P. C. HOOFT (*Mengelwerken*, 1704, bl. 220) had SPINOLA in de twee laatste jaren 14 millioen verspild.

[3] VAN METEREN, f. 567 *d*. VAN DER KEMP (*Maurits van Nassau*, III bl. 98 n°. 9) twijfelt of MAURITS destijds wel afwezig was. Daar WITTENHORST zich echter in zijne propositie, op 13 Jan. 1607 in de Staten-Generaal gehouden, op deze omstandigheid beriep, valt alle twijfel dienaangaande weg. Zie *Resol. v. Holland*, 1607 bl. 42.

[4] Mr. G. W. VREEDE, *Aanteekeningen*, bl. 28.

prins dat hij evenmin geneigd was over de voorwaarden van eenen vrede of een wapenstilstand in eenig overleg met den vijand te treden, indien deze niet vooraf de vrijheid en onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten erkende [1]. Hetzij MAURITS meende dat *Spanje* hierin nimmer zou toestemmen, hetzij hij zich niet reeds bij den aanvang tegen voorloopige maatregelen verzetten wilde, die door vele regenten gewenscht werden en nog geen groote beteekenis schenen te hebben: hij gaf althans toe en ontving de bezoeken der afgezanten, die van eenen lastbrief voorzien waren, waarin de aartshertogen hunnen wensch te kennen gaven om door vrede of bestand een einde aan den bloedigen oorlog te maken, en den Staten overlieten zelven wijze, tijd en plaats voor de onderhandelingen over dit punt te bepalen. Nadat zij de verzekering ontvangen hadden, dat men niet weigeren zoude hen te hooren, vertrok GEVAERTS naar *Brussel* en bragt van daar een nieuwen lastbrief mede, waarbij hun werd opgedragen het verlangen der aartshertogen in de eerste vergadering der Staten-Generaal mede te deelen. Op den 13den Januarij kweten zij zich aldaar van hunnen last. Daar echter in de door hen overgelegde instructie van de regten der aartshertogen op de Vereenigde Gewesten gesproken werd, werd hun terstond mondeling geantwoord, dat men van hen als geborene Nederlanders niet verwacht had, dat zij de verdediging van diergelijke van allen grond ontblootе aanspraken op zich zouden nemen. Veertien dagen later werd hun, met goedkeuring van prins MAURITS en den Raad van State, een schriftelijk antwoord ter hand gesteld, waarin de Staten-Generaal verklaarden dat zij in 1581 bij een plegtig besluit de *Nederlanden* met het volste regt voor een vrijen staat verklaard hadden, dat de Republiek reeds sedert vijf en twintig jaren door de grootste mogendheden als zoodanig erkend was, en dat zij derhalve aan de aartshertogen niets anders konden antwoorden dan hetgeen zij nog onlangs aan den keizer van *Duitschland* hadden verklaard: »dat noch goddelijk, noch eerlijk, noch zekerlijk onderhandeld kon worden met diegenen, die voortgingen tegen het voornoemde besluit van afzwering en het gevestigde regt der vereenigde *Nederlanden* iets te pretenderen [2]."

1607.

De Staten eischen vooraf eene verklaring van de onafhankelijkheid der Republiek.

Door dit kort maar kernachtig betoog schenen de onderhandelingen geheel te zijn afgesneden. Het scheen echter dat de Staten nog niet alle hoop hadden opgegeven, daar zij in het laatst van Februarij den voorslag van prins MAURITS, om 6000 man nieuwe troepen te werven en eenen aanvang met de vijandelijkheden te maken, van de hand wezen [3]. Inderdaad bleek het weldra, dat OLDENBARNEVELT zich niet vergist had, toen hij de zekerheid meende te hebben dat de vijand eerder zou besluiten de onaf-

Deze wordt door pater NEYEN overgeleverd.

---

[1] GROTIUS, p. 509. JEANNIN, III p. 106.

[2] VAN DER KEMP, t. a. p. III bl. 5, 98—102. *Resol. v. Holland*, 1607 bl. 42—46. VAN METEREN, f. 568.

[3] VAN DER KEMP, III bl. 7, 103—107. *Resol. v. Holland*, 1607, bl. 49, 58.

1607. hankelijkheid der Republiek te erkennen, dan de kans op den vrede te laten varen. Naauwelijks was eene maand verloopen, of de aartshertog besloot andermaal eene poging tot aanknooping van onderhandelingen te beproeven [1]. Hij koos thans tot zijnen gevolmagtigde den pater JOHAN NEYEN, commissaris-generaal der orde van *St. Franciscus* in de *Nederlanden*, een bekwaam en tevens sluw man, die zoowel in *België* als in *Spanje* grooten invloed had. Hij was in *Zeeland* geboren, en daar zijn vader de zijde van prins WILLEM van *Oranje* gekozen had, was hij aan sommige Hollandsche regenten, en zelfs aan MAURITS, persoonlijk bekend [2]. OLDENBARNEVELT zond hem met diens goedkeuring [3] een vrijgeleide toe, waarop NEYEN den tweeden Maart heimelijk in *Holland* kwam en, na een kort verblijf te *Rijswijk*, in het paleis van den prins te *'s Hage* gehuisvest werd. Gedurende eenige dagen, waarin hij zijn vertrek niet verlaten mogt, werd hij alleen door MAURITS, OLDENBARNEVELT en VAN AERSSEN bezocht; daarna werd hij echter bij eenige gemagtigden der Staten-Generaal toegelaten, met welke hij in overleg trad over de wijze, waarop men tot de wederzijds gewenschte onderhandelingen over vrede of bestand zou kunnen komen. Tweemalen reisde de pater naar *Brussel* heen en weder, om nieuwe instructiën van den aartshertog te erlangen. Daar hij de overtuiging verkreeg dat zoowel prins MAURITS als de Hollandsche regenten [4] op

[1] Het ligt nog in het duistere in hoeverre van den kant der Staten pogingen zijn aangewend, om eene hervatting der onderhandelingen op dien voet voor te bereiden, doch het is waarschijnlijk dat de aartshertog door tusschenkomst van den Rotterdamschen koopman DANIEL VAN DER MEULEN is aangespoord, om andermaal eenen afgevaardigde naar *Holland* te zenden, en bijkans ontwijfelbaar, dat zoowel OLDENBARNEVELT als de griffier VAN AERSSEN diens komst met verlangen te gemoet gezien en naar vermogen ondersteund hebben, en dat deze beide staatslieden, die uit den aard hunner gewigtige betrekkingen den toestand der Republiek het naauwkeurigst konden kennen, destijds zamenspanden om haar eenen eervollen vrede te verschaffen, waaraan zij de dringendste behoefte had. VAN DER VYNCT, *Nederlandsche beroerten*, III bl. 501—505. Deze schrijver, die de oorspronkelijke stukken betrekkelijk de zending van NEYEN en bepaaldelijk diens verslag aan de aartshertogen gebruikt heeft, meldt dat de pater zijne reispassen van zekeren CRAUWEL of CRUWEL, een bloedverwant van VAN AERSSEN, ontvangen en in diens geleide de reis van *Brussel* naar *Rijswijk* gemaakt heeft. Ook betuigde NEYEN (volgens GROTIUS, p. 518 *s.*) later aan VAN AERSSEN zijnen dank dat door diens medewerking met den vredehandel een aanvang was gemaakt. Vgl. *Verhooren van* OLDENBARNEVELT, bl. 211—213, 232 *v.* BENTIVOGLIO, bl. 745. JEANNIN, I p. 174.

[2] VAN DER VYNCT, bl. 500, 534.

[3] Bij de *Verhooren van* OLDENBARNEVELT in 1618 (bl. 143—145), dus elf jaren later, heeft men hieraan eenigen twijfel opgeworpen. Zie echter *Waaracht. Hist. van* OLD. bl. 93 en VAN DER KEMP, III bl. 6, 102.

[4] JEANNIN, I p. 47. Vgl. p. 238.

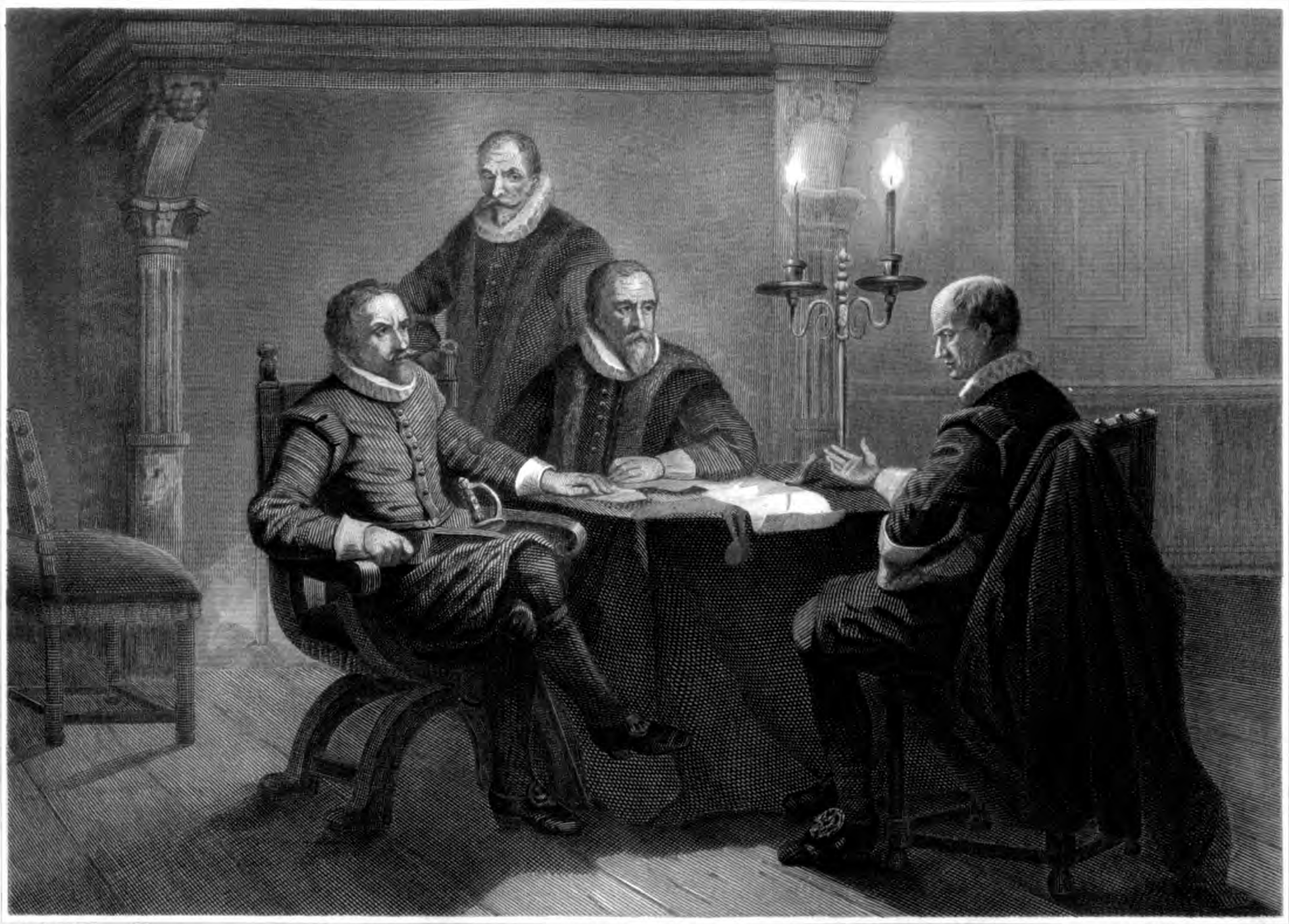

H. J. Scholten del.

J. F. C. Reckleben sculps.

PATER NEYEN TE 'S HAGE.

het punt der voorloopige erkenning van de vrijheid en onafhankelijkheid der Republiek onverzettelijk waren, bragt hij eindelijk een geschrift mede, den 13den Maart door de aartshertogen geteekend, waarbij deze verklaarden gezind te zijn met de Staten-Generaal der vereenigde *Nederlanden*, »in kwaliteit en als dezelve houdende voor vrije landen, provinciën en steden, waarop zij niet pretenderen," over een eeuwigen vrede of een bestand van twaalf, vijftien of twintig jaren in onderhandeling te treden, terwijl zij reeds terstond als eene redelijke voorwaarde op den voorgrond stelden dat elk zou behouden, wat hij thans bezat, tenzij men verkoos eenige steden of landschappen te verwisselen. Voorts wilden zij Nederlanders tot den vredehandel magtigen en lieten de keus van plaats en tijd der bijeenkomst aan de Staten over. Eindelijk sloegen zij ter bevordering van het beoogde doel voor, dat er terstond een wapenstilstand voor den tijd van acht maanden, ook met *Spanje*, gesloten zou worden, en dat de Staten zich vóór den eersten September niet over de hoofdzaak zouden behoeven te verklaren [1]. 1607.

De Staten besluiten met de overgelegde verklaring genoegen te nemen.

Groot was de vreugde der meeste regenten, zoowel in de overige provinciën als in *Holland*, over deze inschikkelijkheid, die men nimmer van den trotschen vijand verwacht had. Wel schenen de uitdrukkingen, waarin de aartshertogen betuigden hunne aanspraken op de Republiek ter zijde te stellen, niet geheel vrij van dubbelzinnigheid en kwam bepaaldelijk het woordje *als* aan velen meer dan overtollig voor [2]; maar men begreep, nu de vijand boven verwachting zooveel inschikkelijkheid had betoond, geen verdere bedenkingen te moeten maken en de gegevene verklaring van de onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten als volkomen aan het doel beantwoordende te moeten beschouwen. De leden der Staten-Generaal, die terstond uiteen gingen om het gevoelen hunner lastgevers in te winnen, kwamen bijna alle met de vergunning terug, om op dien grondslag eene wapenschorsing te sluiten. Alleen de Staten van *Zeeland* zagen daarin bezwaar, doch besloten eindelijk zich met de overige gewesten te vereenigen.

Voorloopige en voorwaardelijke wapenschorsing.

Op den 11den April werden met NEYEN de nadere bepalingen van het verdrag vastgesteld. Gedurende den tijd van acht maanden, in te gaan den 4den Mei, zou het van wederzijde niet geoorloofd zijn eenige stad of sterkte te belegeren of in te nemen, zich met eene krijgsmagt op vijandelijk grondgebied te legeren of nieuwe schansen op te werpen. Deze overeenkomst zou echter niet geldig zijn, tenzij de koning van *Spanje* haar binnen drie maanden bekrachtigde en de Vereenigde Gewesten insgelijks voor vrije

---

1 VAN DER VIJNCT, III bl. 505—513. *Resol. v. Holland*, 1607 bl. 83—87. VAN METEREN, f. 568. GROTIUS, 510, 517. Vgl. *Verhooren van* OLDENBARNEVELT, bl. 144 *v.*

2 JEANNIN, 1 p. 47. Inderdaad was het woordje *als* door de aartshertogen met opzet gebruikt, ten einde later te kunnen ontkennen, dat de Republiek werkelijk door hen vrijverklaard was. BENTIVOGLIO, bl. 746.

1607. landen erkende. Daar zoowel de strooptogten der ruiterij, waarin de Staten de overhand hadden, als de oorlog ter zee met opzet niet in den stilstand van wapenen begrepen waren, waren deze bepalingen voorzeker even eervol als voordeelig voor de Republiek. Zij werden niettemin door de aartshertogen goedgekeurd, en de wederzijdsche bekrachtiging reeds den 24sten April tusschen den kommies der Staten-Generaal DIRK VAN DER DOES en NEYEN te *Lillo* uitgewisseld [1]. Terstond vroeg de laatste andermaal om een vrijgeleide, ten einde omtrent eenige punten met betrekking tot de geslotene overeenkomst nieuwe voorstellen te doen. Niet zonder hevige tegenkanting der afgevaardigden van *Zeeland* en tegen het gevoelen van prins MAURITS werd hem andermaal toegang in *Holland* verleend. Op den elfden Mei in de vergadering der Staten-Generaal toegelaten, verzocht hij dat de Staatsche oorlogsvloot onder JACOB VAN HEEMSKERK, van wier wedervaren men in de Republiek nog geen tijding had, zou worden teruggeroepen en drong er tevens op aan dat men nader bepalen zou, binnen welke grenzen de wederzijdsche ingezetenen van allen overlast van het krijgsvolk bevrijd zouden zijn. Deze aanmerkelijke uitbreiding der wapenschorsing mishaagde ten hoogste aan prins MAURITS, die beducht was dat de Spanjaarden geen andere bedoeling hadden dan de Staten in slaap te wiegen en hunne waakzaamheid te verminderen, om hen later onverhoeds te overvallen of althans bij de hervatting van den krijg ontwapend en weerloos te vinden. Zijne redenen vonden echter bij de Staten-Generaal weinig ingang en zijne bedenking, dat het niet raadzaam was omtrent zulk een gewigtig punt een nader besluit te nemen, voordat men het gevoelen der koningen van *Engeland* en *Frankrijk* had ingewonnen [2], stuitte op de begeerte der Staten af, om juist door die eigenmagtige daad reeds bij den aanvang der onderhandelingen over den vrede een blijk van zelfstandigheid en onafhankelijkheid te geven, en te voorkomen dat de vrijverklaring der Republiek door *Spanje* ooit als de vrucht der bemiddelende tusschenkomst dier beide vorsten beschouwd zou kunnen worden [3]. Bovendien woog bij OLDENBARNEVELT de omstandigheid, dat pater NEYEN reeds terstond volkomene veiligheid aan de talrijke koopvaardijschepen toezegde, die gereed waren met eene lading graan naar *Italië* te stevenen. De tijding der schitterende zegepraal, door HEEMSKERK bij *Gibraltar* behaald, bragt dan ook geen verandering in de gezindheid der Staten-Generaal. De Zeeuwsche afgevaardigden zagen zich eindelijk gedwongen in het sluiten van een nieuw

---

[1] VAN METEREN, f. 568 c. GROTIUS, p. 511. VAN DER VYNCT, III bl. 518. VAN DER KEMP, III bl. 9, 107—112. *Resol. v. Holland*, 1607 bl. 142. In *Holland* verklaarde alleen *Amsterdam* zich tegen den wapenstilstand.

[2] VAN DER KEMP, III bl. 120 noot (I).

[3] WINWOOD *papers*, II p. 323.

verdrag toe te stemmen, hetwelk den eersten Junij geteekend werd en waarbij de Staten beloofden hunne vloot terug te zullen roepen en alle vijandelijkheden langs de kusten van *Spanje* en *Portugal* en in de *Middellandsche* zee te staken, zoodra FILIPS III den stilstand van wapenen goedgekeurd en hunne overeenkomst met de aartshertogen bekrachtigd zou hebben. Tot op dien tijd zou aan de vloot geen versterking of onderstand meer worden toegezonden en de wapenschorsing reeds over de *Noordzee* en het *Kanaal* worden uitgestrekt, onder beding dat geen oorlogschepen of kapers maar alleen visschersvaartuigen uit de Vlaamsche havens zouden mogen loopen. Voorts werden de grenzen, binnen welke geen invallen of strooptogten geoorloofd zouden zijn, zoowel voor de Republiek als voor de zuidelijke *Nederlanden* nader vastgesteld, en het getuigt ten sterkste voor de gezindheid der aartshertogen, om tot elken prijs een einde aan den oorlog te maken, dat zij hierbij aan de Staten groote voordeelen gunden. De Vereenigde Gewesten werden binnen eene denkbeeldige lijn besloten, die bij den mond der *Eems* begon, den loop dier rivier aanvankelijk volgde, *Drenthe* en het grootste gedeelte van *Overijssel* insloot, vervolgens langs de regterzijde van den *IJssel* liep, te *'s Gravenweerd* den *Rhijn* raakte, van daar naar *Grave* liep, tot *Geertruidenberg* langs de *Maas* werd voortgezet en eindelijk al de Hollandsche en Zeeuwsche eilanden met de stroomen en de Staatsche bezittingen op Brabandschen en Vlaamschen bodem omvatte. Aan de Belgische zijde volgde de grenslijn de *Demer*, de *Nethe*, de *Schelde*, de *Leije* en de *Mandel*-beek tot *Rousselaere*, van waar zij over *Dixmuiden* naar *Nieuwpoort* liep. Het tusschenliggende grondgebied bleef, met uitzondering van steden en sterkten, voor wederzijdsche aanvallen en strooptogten openstaan [1]. 1607.

Toestand van *Spanje* en gezindheid van FILIPS III.

Terstond na het sluiten van deze nieuwe overeenkomst vertrok pater NEYEN naar *Madrid*, om de bekrachtiging van FILIPS III te verkrijgen. Ook aan het Spaansche hof heerschte reeds lang de begeerte naar rust. Na eene vruchtelooze inspanning van veertig jaren kon men naauwelijks meer hoop voeden, de Vereenigde Gewesten door de wapenen tot onderwerping te brengen. De schatkist was door den langdurigen strijd uitgeput, en aan eene nadrukkelijke voortzetting van den oorlog was in den eersten tijd niet te denken. Integendeel had *Spanje* zooveel geleden, dat het aan eenige jaren van rust de dringendste behoefte had. Om in de *Nederlanden* talrijke legers te kunnen onderhouden, had de koning zijne voornaamste inkomsten tot waarborg voor de herhaalde geldleeningen verpand. De adel was verarmd en zat diep in schulden, de landbouwers verkeerden over het algemeen in eenen toestand van diepe ellende en de handel was door den oorlog zoozeer belemmerd en achteruit gegaan, dat de kooplieden

[1] VAN METEREN, f. 569. GROTIUS, p. 517 *s.* VAN DER KEMP, III bl. 11, 114—121. *Resol. v. Holland*, 1607 bl. 157, 217, JEANNIN, I p. 103, 104.

1607. hun volslagen ondergang te gemoet zagen, indien de veiligheid der scheepvaart niet spoedig werd hersteld. Bijna dagelijks werd de koning door klagten van de Portugezen gekweld, die hem bezwoeren den vruchteloozen en verderfelijken oorlog te besluiten en daardoor aan hun land de voormalige welvaart terug te geven. Wat baatte hem de uitgestrektheid zijner talrijke bezittingen en de rijkdom zijner koloniën, daar hij buiten staat was zelfs de kusten van *Spanje* en *Portugal* tegen den overmoed der Staatschen te beveiligen en het bijkans aan een gelukkig toeval moest toeschrijven, wanneer de West-Indische zilvervloot behouden in een zijner havens binnenkwam? Bovendien liepen onderscheidene omstandigheden te zamen, om zijn verlangen naar verademing juist op dit tijdstip te versterken. Op nieuw dreigde het nog altijd smeulende vuur der tweedragt in *Italië* in lichtelaaije vlam uit te breken en eene kostbare krachtsontwikkeling in het hertogdom *Milaan* te vereischen. De klimmende stoutmoedigheid der Staatsche zeelieden had de vrees opgewekt dat de uit *Spanje* verdrevene Mooren door hunnen bijstand uit *Afrika* terug zouden komen, om zich weder van de voormaals hun toebehoorende gewesten meester te maken. Ook liep een gerucht, dat HENDRIK IV met de Staten in onderhandeling was over de voorwaarden, onder welke de Vereenigde Gewesten aan zijne kroon zouden gehecht worden [1]. Levendig gevoelden FILIPS' raadslieden, hoezeer de verwezenlijking van dat plan *Spanje's* magt knakken zou: en zij zagen zelfs in de erkenning van de onafhankelijkheid der Republiek veel minder nadeel voor *Spanje* dan in hare vereeniging met het magtige *Frankrijk*, hetwelk zich dan zonder moeite van al de Nederlandsche provinciën zou kunnen meester maken. Bovendien, even als de afstand van *België*, kon ook de vrijverklaring van *Noord-Nederland* als een tijdelijke maatregel beschouwd worden, om langs een anderen weg het gewenschte doel te bereiken. Vrede of bestand zou noodwendig onderling verkeer ten gevolge hebben. De veelvuldige zaden van verdeeldheid, die in de Republiek aanwezig waren, doch wier ontkiemen door het gemeenschappelijke gevaar en de behoefte aan zamenwerking werd tegengehouden, zouden waarschijnlijk welig opschieten en veelvuldige gelegenheid aanbieden om tweedragt te wekken. Zelfs onder de regenten zouden ligtelijk sommige door de hoop op eer en aanzien, andere door geld te winnen zijn. Al degenen, die door de omwenteling van het kussen waren geraakt, zouden volgaarne medewerken tot herstel van *Spanje's* heerschappij en een krachtigen steun vinden bij de talrijke Katholijken, die nog steeds onder het grievende wantrouwen hunner medeburgers gebukt gingen en van vrije godsdienstoefening verstoken waren. Op deze wijze

---

[1] Volgens GROTIUS, p. 500 en VAN METEREN, f. 569 *c* werden deze en diergelijke geruchten opzettelijk van wege de Staten uitgestrooid, om FILIPS III tot vrede te stemmen. Vgl. JEANNIN, I p. 367; en PH. DU BOIS, II s. 10.

vleide men zich door eene schijnbaar groote doch inderdaad slechts geveinsde toegeeflijkheid veeleer te winnen dan te verliezen [1]. 1607.

Niettemin lag er zooveel vernederends voor *Spanje* in de door de Staten gestelde voorwaarde, dat men niet dan in de uiterste noodzakelijkheid tot de gevorderde verklaring van de onafhankelijkheid der Republiek komen wilde. Er was in dit opzigt tusschen de hoven van *Brussel* en *Madrid* een aanmerkelijk verschil in gezindheid en bedoelingen. De aartshertogen verlangden door een duurzamen vrede eene naauwe verbindtenis tusschen de Republiek en de zuidelijke *Nederlanden* tot stand te brengen, en de eerste daardoor allengskens van *Engeland* en *Frankrijk* te vervreemden. Met dat doel waren zij bereid hunne aanspraken op de Noord-Nederlandsche gewesten geheel te laten varen. FILIPS' raadslieden achtten het daarentegen strijdig met de eer der Spaansche monarchie, den oorlog thans reeds met eene volkomene onafhankelijksverklaring te besluiten, en waren niet gezind een stap verder te gaan dan noodig was tot het treffen van een bestand, na welks einde de krijg, welligt onder gunstiger omstandigheden, hervat zou worden [2].

De koning van *Spanje* besluit de handelingen der aartshertogen te bekrachtigen.

Ten gevolge dezer onderscheidene overwegingen gaf FILIPS III, zoowel door den hertog van *Lerma*, zijn voornaamsten staatsdienaar, als door SPINOLA en NEYEN tot inwilliging van den wensch der aartshertogen aangespoord, zijne toestemming tot het voortzetten der door hen aangevangene onderhandelingen. Don DIEGO D'IBARRA, die in Junij door den koning naar *Brussel* was gezonden om *Spanje's* belangen aldaar te behartigen, doch aan ALBERTUS en SPINOLA te trotsch en te veeleischend tegenover de Republiek was voorgekomen, om den voortgang van den vredehandel niet in den weg te staan, werd op hun verlangen in Julij teruggeroepen. Krachtiger bewijs van *Spanje's* behoefte aan verademing had FILIPS naauwelijks kunnen geven [3].

Gevoelens en partijen in de Republiek.

Inmiddels had het uitzigt op den toekomstigen vredehandel en de aanvankelijke rust [4] aan de onderscheidene partijen in de Republiek aanleiding gegeven om hare

---

[1] GROTIUS, p. 500, 501. WINWOOD *papers*, II p. 73, 75, 311, 323, alwaar de Engelsche gezant te *Madrid*, sir CHARLES CORNWALLIS, merkwaardige bijzonderheden omtrent *Spanje's* toestand en politiek mededeelt. Zie ook JEANNIN, I p. 341, 378.

[2] JEANNIN, I p. 54—61, 154, 164, 198, 309, 358, 413. BUZANVAL bij Mr. G. W. VREEDE, *Aanteekeningen*, bl. 23, 30. Vgl. JEANNIN, I p. 239, alwaar hij eenigen twijfel oppert, of de schijnbaar grootere geneigdheid der aartshertogen tot vrede ook geveinsd was. Zie echter GROTIUS, p. 533, 543; en VAN DER KEMP, III bl. 123 (52).

[3] JEANNIN, I p. 158, 226, 236, 288. WINWOOD *papers*, II p. 315, 327. PH. DU BOIS, II s. 55, 57.

[4] Reeds tegen 9 Mei was door de Staten-Generaal een algemeene vast- en bededag uitgeschreven, met verklaring dat zij met de aartshertogen een stilstand voor acht maanden hadden aangegaan, om in nadere onderhandeling over een eeuwigen vrede of een langdurig bestand te kunnen

1607. gevoelens omtrent de mogelijkheid en het wenschelijke van een verdrag met den vijand nader te ontwikkelen en zich scherper van elkander af te scheiden. Betrekkelijk klein was het getal der regenten, die zoozeer naar vrede haakten, dat zij geneigd waren dien tot elken prijs te koopen, indien de Vereenigde Gewesten slechts hunne onafhankelijkheid behouden konden. Dezulken werden bijna alleen in de provinciën *Gelderland*, *Overijssel* en *Groningen* aangetroffen, die in de laatste jaren het meest van den oorlog geleden hadden, en alwaar voortdurend eene groote vrees voor verraderlijke aanslagen was blijven bestaan, daar het grootste gedeelte der inwoners nog der Katholieke godsdienst was toegedaan en uit dien hoofde geacht werd in het geheim naar *Spanje* over te hellen [1]. In *Holland* daarentegen was de groote meerderheid der regenten vast besloten geen andere dan eervolle en voordeelige voorwaarden aan te nemen. Hoezeer de onmiskenbare behoefte aan rust tot herstel der geschokte finantiën hen met verlangen naar het einde van den krijg deed uitzien, was de gedachte hun onverdragelijk dat men, na veertig jaren lang voor 's lands vrijheid en welvaart gestreden en ten koste van groote opofferingen een hoogen trap van magt en bloei bereikt te hebben, een gedeelte der behaalde voordeelen zou moeten prijs geven. Ware het mogelijk geweest, *Frankrijk* en *Engeland* tot eene oorlogsverklaring aan *Spanje* te bewegen, dan zouden zij veel liever den krijg tegen de gehate Spanjaarden hebben voortgezet; en welligt was bij sommigen de hoop levendig, dat de aanknooping der onderhandelingen tusschen de Republiek en *Spanje* de beide genoemde mogendheden nopen zou, door krachtdadiger ondersteuning eene verzoening te voorkomen, die althans voor *Frankrijk* zeer nadeelig en niet zonder gevaar zou zijn. Doch de ondervinding der laatste jaren kon aan deze hoop slechts weinig voedsel geven, en de medewerking van HENDRIK IV en JACOBUS I tot het bedingen van gunstige voorwaarden en het waarborgen van de bepalingen van het vredesverdrag was het eenige, dat men met grond van hen verwachten kon. Bij het nog steeds levendige wantrouwen in *Spanje's* opregtheid en bedoelingen achtte men deze tusschenkomst echter zoo gewigtig en onmisbaar, dat men er zelfs niet aan dacht om ten gevalle van den vrede de betrekkingen met beide vorsten op te geven en zich naauwer aan de zuidelijke *Nederlanden* aan te sluiten [2].

---

treden. De Staten van *Zeeland* hadden echter bij de uitschrijving deze verklaring achterwege gelaten. VAN DER KEMP, III bl. 10, 112—114.

[1] GROTIUS, p. 501. JEANNIN, II p. 20, 30. PH. DU BOIS, I s. 93. VAN HATTUM, *Geschiedenissen van Zwolle*, 1769, III bl. 279. Vgl. BOR, IV bl. 132.

[2] Zie o. a. JEANNIN, I p. 4, 5, 100, 126, 238, 303, 314, 318, 325, 344. Hij schreef aan VILLEROY, 17 Julij 1607 (p. 249): »Si le Roy d'Espagne fait ces difficultez sur les quatre articles dont m'avez escrit; à sçavoir sur la Souveraineté, le commerce des Indes, l'intervention du Roy,

In deze gevoelens, die in de Staten van *Holland* de overhand hadden, deelden ook de Staten-Generaal. Welke wenschen ook door enkele regenten in de landprovinciën gekoesterd mogten worden, welke beweegredenen de stedelijke regeringen in *Groningen* en *Friesland* ook noopten hun ernstig verlangen naar rust te ontveinzen [1]: de afgevaardigden der onderscheidene gewesten, met uitzondering alleen van *Zeeland*, waren over het algemeen geneigd OLDENBARNEVELT in zijne pogingen tot het verkrijgen van een eervollen vrede te ondersteunen. Wat de burgerij betreft, het lijdt geen twijfel dat ook zij meerendeels het einde van den krijg met verlangen te gemoet zag. De druk der zware en steeds toenemende belastingen, die in zijne volle kracht op de renteniers en de geringe burgerklasse nederkwam, werd door alle standen der maatschappij gevoeld en was alleen voor hen dragelijk, die middellijk of onmiddellijk uit den oorlog eenig voordeel trokken. Niet slechts in het zuiden en oosten der Republiek dorstten de landbewoners, beurtelings door vriend en vijand mishandeld en uitgeplunderd, naar veiligheid en rust, maar zelfs in *Holland* was de voormalige krijgshaftigheid zoozeer geweken, dat de schutterij van *Delft* in 1605 geweigerd had tot vervanging van het garnizoen eener grensvesting uit te trekken, zoodat men genoodzaakt was geweest daarvoor bij trommelslag vrijwilligers aan te werven [2]. 1607.

Er bestond echter, ook onder de regenten, eene partij, die in elk verdrag met den vijand bijkans onoverkomelijke bezwaren zag. Nog nimmer had men met de Spanjaarden onderhandeld, zonder de blijken hunner bedriegelijke en trouwelooze politiek te ondervinden; en de voormaals door hen gepleegde gruwelen en verraderijen, waarover reeds een menschenleeftijd was heengegaan, waren door de onlangs verschenen *Historie der Nederlandsche Oorlogen* van EVERHARD VAN REIJD op nieuw in herinnering gebragt en aan de afstammelingen hunner slagtoffers tot een afschrikkend voor-

---

et la sortie des Espagnols, qu'il ne faut plus penser qu' à la guerre; car le Sieur Barnevelt a dit presentement au President Jeannin, et en colère: Que pour les trois premiers articles, ils n'en quitteront jamais rien, quand ils devroient périr."

[1] JEANNIN, I p. 144. Vgl. echter p. 254: »le Sieur Barnevelt et d'autres nous ont dit, que l'inclination de ces deux premières Provinces (*Groningen* en *Friesland*) est sans doute à la paix, et qu'elles tiendroient ouvertement ce langage, sans lesdites pratiques (van prins MAURITS) et la crainte de leur garnison."

[2] JEANNIN, I p. 104, 249, alwaar van de renteniers gezegd wordt: »on leur prend la moitié de leur revenu." Vgl. hiervoor, bl. 247. SCALIGER schreef in Junij 1607: »Pacem quidem plebs avide exposcit." Mr. G. W. VREEDE, *Aanteekeningen*, bl. 32 noot (1). Zie ook PH. DU BOIS, I s. 66, die na de vermelding van het voorval te *Delft* laat volgen: »Die bierbrawer haben gelt gnung, und werdens woll bezahlen müssen, aber ihr eyffer in propugnanda patria scheint in diesem fall gewaltig erkhaltet." VAN VERVOV, bl. 219, 263, 290, 342, 343, 372.

1607. beeld voor oogen gehouden [1]. Men kon zich niet voorstellen, dat het trotsche *Spanje* zich inderdaad zooverre zou willen vernederen, van de vrijheid en onafhankelijkheid dergenen te erkennen, die het voortdurend met den naam van oproermakers had gebrandmerkt. Men zag daarin slechts eene list om door middel der onderhandelingen verdeeldheid te zaaijen, invloedrijke personen om te koopen, de burgerij gedurende den wapenstilstand aan een rustiger toestand te gewennen en daardoor van de voortzetting van den krijg afkeerig te maken, de waakzaamheid der Staatsche bezettingen te verminderen, een gedeelte van het krijgsvolk te doen afdanken, op deze wijze allengskens de kracht der Republiek te ondermijnen en haar in eenen toestand te brengen, waarin zij niet meer tegen de overredingskunsten of het krijgsgeweld van den vijand bestand zou zijn. Niet weinig bragt tot versterking van dit gevoelen bij, dat NEYEN aan CORNELIS VAN AERSSEN aanzienlijke geschenken aangeboden en nog grootere toegezegd had, wanneer de vrede of een bestand gesloten zou zijn, en dat men grond had om te vermoeden, dat de pater van zijn tweede verblijf in *Holland* gebruik had gemaakt om nog andere personen door geld of beloften te winnen [2]. Doch ook al ware het mogelijk, een eervollen vrede te sluiten, dan zouden de voordeelen van dien nieuwen toestand, naar men meende, niet tegen de daaraan verbondene bezwaren opwegen. De verligting van lasten, die velen zich daarvan voorstelden, zou slechts onbeteekenend kunnen zijn, indien men althans de onverschoonlijke fout niet wilde begaan, 's lands talrijke grensvestingen van voldoend garnizoen te ontblooten. De weder aangeknoopte handel met *Spanje* en *Portugal* zou eene menigte koopvaardijschepen in de havens van FILIPS III voeren: en wie kon de verzekering geven, dat hij daarop nimmer beslag zou leggen? Was het niet een stelregel zoowel van de Katholieke kerk als van de Spaansche staatkunde, dat men aan ketters en oproerlingen geen woord behoefde te houden? Het grootste gevaar was echter in den onderlingen naijver van provinciën en steden, in de verdeeldheden en partijschappen gelegen, die alleen door het gemeenschappelijke gevaar in toom werden gehouden doch bij den vrede met verdubbelde heftigheid zouden uitbarsten. Alleen bij de voortzetting van den krijg konden eenheid en kracht bewaard blijven. De vrede zou daarentegen geen andere gevolgen hebben,

---

[1] GROTIUS, p. 458. VAN WIJN op WAGENAAR, IX bl. 87.

[2] VAN METEREN, f. 571. VAN DER VYNCT, III bl. 513—518. PH. DU BOIS, II s. 35, 41, 49, 55, 56, 58, 64. WAGENAAR, *Vad. Hist.* X bl. 248. *Verhooren van* OLDENBARNEVELT, bl. 105 (175), 137 (225), 210—213, 231—234. Vgl. *Leven, Kerckelijcke bedieninghe ende Verantwoordingh van* UYTENBOGAERT, 1646, bl. 188 *vv.*, 253. — Aan OLDENBARNEVELT was reeds in 1600 van wege de aartshertogen *f* 50,000 aangeboden, indien hij den vrede wilde bevorderen, waarvan hij terstond aan de Staten-Generaal kennis had gegeven. VAN DER KEMP II bl. 299 (258).

dan de Republiek allengskens te verzwakken en tot lateren wederstand tegen hare vijanden onbekwaam te maken; en zelfs de aangeknoopte onderhandelingen waren uit dit oogpunt hoogst bedenkelijk te achten [1]. 1607.

Gezindheid van prins MAURITS.

Aan het hoofd dergenen, welke deze meening waren toegedaan, stond prins MAURITS. Tot krijgsman geboren, en aan den oorlog niet slechts zijnen roem als veldheer maar ook grootendeels zijnen invloed in de Republiek verschuldigd, moest hij den vrede wel als den eindpaal zijner luisterrijke loopbaan beschouwen, en te minder geneigd zijn thans aan 's vijands voorstellen het oor te leenen, nu de tegenspoed der laatste jaren aan zijne lauweren geknaagd en het vertrouwen in zijne bekwaamheden verminderd had. Wel zou hij als stadhouder over vijf provinciën eene aanzienlijke en eervolle plaats in de regering der Vereenigde Gewesten blijven bekleeden: maar de Staten van *Holland* en de Staten-Generaal hadden hem reeds herhaaldelijk doen gevoelen, dat de stadhouders niet meer, gelijk vroeger, de plaatsbekleeders van den verre boven hen verhevenen vorst maar integendeel hunne dienaren waren, en die afhankelijke betrekking was voor MAURITS' gevoel dubbel drukkend en bijkans ondragelijk sedert de verwijdering, die tusschen hem en OLDENBARNEVELT ontstaan was. Trotsch en heerschzuchtig van aard [2], kon de zoon van den vader des vaderlands, de telg der vorstelijke huizen van *Oranje* en *Nassau*, het naauwelijks dulden, dat 's lands advokaat, uit de laagste rangen van *Utrecht's* adel voortgesproten, door den onwederstaanbaren invloed zijner groote bekwaamheden eene heerschappij uitoefende, waaronder ook hij zich bukken moest. Vermeerdering van aanzien en verhooging van rang kon hij van den republikeinschen zin der Staten naauwelijks verwachten, en niet zelden welde een verwijt van ondankbaarheid in zijnen boezem op, wanneer hij overwoog hoe weinig hoop er was dat de grootendeels door zijnen arm onafhankelijk gemaakte natie hem eenmaal tot souverein verkiezen zou [3]. Alleen

---

[1] GROTIUS, p. 501. JEANNIN, I p. 5—7. PH. DU BOIS, II. s. 195—198.

[2] LA PISE, *histoire d'Orange*, p. 808: »Jamais Prince ne se piqua plus de l'interest de ceux de sa Maison et de son nom; mais comme il vouloit estre absolu en toutes choses, il ne pouvoit souffrir une contradiction de ceux qui luy appartenaient: sa soeur germaine perdit son amitié, pour avoir enfraint sa volonté en son mariage; et rien n'affermit plus le parfaict amour qu'il aporta toujours à son cher frère (FREDERIK HENDRIK), que l'honneur et le respect qui luy fut deferé par iceluy." JEANNIN, I p. 184: »on le tient encore plus sensible en cequi est de son honneur et authorité, qu'en ce qui touche an profit." Zie ook p. 211, 213, 414. Vgl. AUBERY DE MAURIER, *Memoires de Hollande*, passim. H. OUVRÉ, *Documents inédits sur l'histoire du protestantisme en France et en Hollande*, 1853, p. 177.

[3] JEANNIN schreef 29 Mei 1607 aan HENDRIK IV (I p. 103): »nous reconnaissons qu'il s'accommodera à votre volonté y voyant de la seureté pour luy, et quelque espoir de s'accroistre et d'estre en estat qu'il ne depende absolument comme il a fait du passé, de la legereté et ingratitude des

1607. de voortzetting van den krijg kon de aan zijnen toestand verbondene bezwaren gedeeltelijk opheffen en welligt, ten gevolge van onverwachte gebeurtenissen, in de toekomst zijne eerzucht bevredigen. Als opperbevelhebber der Staatsche legermagt oefende hij in het veld een bijkans onbeperkt gezag uit. Daar bevond hij zich in den drukken en woeligen werkkring, waarin hij zich bij voorkeur bewoog. Daar kon hij bij aanval en verdediging zijne buitengewone talenten ten toon spreiden en de kunst van oorlog voeren, die aan hem eene gewigtige hervorming te danken had, door nieuwe uitvindingen nog verder volmaken. Daar was hij omgeven door de bloem van den buitenlandschen adel, die, aan eenhoofdig bestuur gewoon, in hem veeleer het hoofd der Republiek dan den dienaar der Staten zag. Daar vloeiden hem, zoowel uit buitengewone bezoldigingen en toelagen als uit zijn aandeel in den buit aanzienlijke inkomsten toe, die hem in staat stelden op vorstelijke wijze de meest onbekrompene gastvrijheid uit te oefenen en honderden personen aan zijne tafel te ontvangen [1].

Het was dus natuurlijk dat de redenen, die tegen het aanknoopen van onderhandelingen met *Spanje* werden aangevoerd, niet het minst golden bij den prins, die bij den vrede niets te winnen en integendeel veel te verliezen had. Bovendien waren zij gewigtig genoeg om op zich zelve, ook zonder dat het eigenbelang zich in het spel mengde, wantrouwen in den uitslag der aangevangene onderhandelingen te wekken. Het was niet te ontkennen, dat reeds de wapenstilstand zijne bezwaren had en dat een bestand of een duurzamer vrede het middel kon zijn, om de Republiek langs eene gladde helling in den afgrond te doen vallen. Maar MAURITS en de oorlogspartij verloren twee omstandigheden uit het oog, die tot beoordeeling van dit moeijelijke vraagstuk beslissend mogen heeten. Het was reeds meermalen gebleken dat de prins aan den achteruitgang van 's lands finantiën weinig gewigt hechtte en bij het daarstellen der fortificatiën, die hij noodig achtte, den

---

peuples, qui se lassent et dégoûtent aisément de ceux qui les ont bien servis," en eene maand later (I p. 208): »Nous nous souviendrons tousjours de tenir les Estats en bonne union, sans laquelle vostre Majesté ne leur sçauroit faire bien, et aurons soin aussi du contentement de Monsieur le Prince Maurice, que jugeons necessaire pour vôtre service, et pour conserver cette union mesme, qu'il peut rompre quand il voudra: et nous semble bien qu'il le croit ainsi, et s'attend de s'en servir s'il y estoit contraint, pour se ressentir de l'ingratitude de ces peuples, et au cas qu'ils ne voulussent aider à procurer eux-mesmes son bien et avancement, et de sa maison en ce qui doit dépendre d'eux, comme y estant tenus et obligez, à cause des grands et continuels services qu'ils en ont receus."

[1] Hiervoor, D. III St. I bl. 430, 433. D. III St. II bl. 161. Volgens de *Resol. v. Holland*, 1602 bl. 111, klom het getal dergenen, die in het veld op zijne kosten leefden, soms tot zeshonderd. In 's Hage bedroeg het gewoonlijk tweehonderd.

toestand der geldmiddelen zelden in zijne berekeningen opnam [1]. Ook thans werd de hoofdvraag, van waar het noodige geld zou komen, door hem onbeantwoord gelaten [2]; en toch, buiten eene ondersteuning van ettelijke millioenen kon de Republiek niet aan de voortzetting van den kostbaren oorlog denken, zonder haar crediet op het spel te zetten en haren ondergang te gemoet te gaan. Voorzeker was het te duchten, dat de vrede aan de partijschappen in staat en kerk vrij spel zou geven; maar mogt men dan volstrekt niet rekenen op het krachtige gevoel van nationaliteit, dat zich sedert de Unie van *Utrecht* in de noordelijke *Nederlanden* ontwikkeld had en in de sterkste drijfveeren van het menschelijke gemoed steun en wortel vond? Hoe hevig de tweedragt mogt woeden, kon men zich niet verzekerd houden dat het gevaar, om op nieuw onder *Spanje's* ijzeren schepter te moeten bukken, aller handen weder in een zou doen slaan? Mogt men in elk geval niet vertrouwen, dat *Holland* en *Zeeland*, thans zooveel volkrijker en welvarender dan bij den aanvang des opstands, andermaal goed en bloed voor vrijheid en godsdienst veil zouden hebben, en kon men ooit aan het lot der Republiek wanhopen, zoolang die beide gewesten zich staande hielden [3]? 1607.

Het was alleen de provincie *Zeeland*, alwaar prins MAURITS overwegenden invloed had [4], wier Staten zich in hunnen afkeer van elk verdrag met *Spanje* aan zijne zijde schaarden. Zij werden daarbij tevens door eene reden gedreven, die ook in *Holland* vele gemoederen tegen den vrede stemde en zelfs de regering van *Amsterdam* van het overigens eenparige gevoelen der afgevaardigden ter Statenvergadering deed afwijken. De voornaamste koopsteden in beide gewesten hadden een groot deel van hare snelle ontwikkeling en tegenwoordige welvaart aan het verval van *Antwerpen* te danken. Bij de gunstige ligging dezer aanzienlijke handelplaats scheen het bijkans ontwijfelbaar, dat zij haar ouden luister hernemen zou, zoodra de boeijen verbroken waren, die thans hare scheepvaart beklemden: en het was te verwachten dat de vijand, als voorwaarde van den vrede, inzonderheid op de opening der *Schelde* zou aandringen. Behalve de kooplieden, die uit dezen hoofde met bezorgdheid den uitslag der onderhandelingen afwachtten, was een groot gedeelte der burgerij insgelijks uit eigenbelang daartegen gekant. De veeljarige oorlogstoestand, die eene sterke en voortdurende behoefte aan allerlei soort van krijgsbehoeften had doen ontstaan, had aan eene menigte fabrieken, neringen en bedrijven

---

1 Hiervoor bl. 160. *Resol. v. Holland*. 1599 bl. 271; 1603 bl. 562. VAN DER KEMP, II bl. 487.

2 JEANNIN, I p. 304: »il se fonde sur d'assez bonnes raisons, s'il estoit maistre de la bourse d'autruy." Zie ook p. 98, 144, 145.

3 Zie dit o. a. uitgesproken in de *Resol. v. Holland*, 1599 bl. 402, 634.

4 Hiervoor, bl. 163, 165. JEANNIN, I p. 131: »les députez de Zélande qui dependent beaucoup de lui."

1607. het aanzijn gegeven, wier verval bij den vrede met zekerheid voorspeld kon worden. De oorlogspartij vond derhalve steun bij allen, die op deze wijze in hun onderhoud voorzagen. Het lag in den aard der zaak dat de krijgsbevelhebbers en hunne manschappen zich insgelijks met al hun vermogen tegen eene verandering aankantten, die hun grootendeels van hun eenig middel van bestaan en in elk geval van de hoop op snelle bevordering en de kans van aanzienlijke winsten berooven moest [1].

HENDRIK IV zendt een gezantschap naar *'s Gravenhage*. Zijne gezindheid jegens de Republiek.

Te geruimen tijd had de strijd tusschen *Spanje* en de Republiek het middelpunt der Europesche politiek uitgemaakt, dan dat de tijding van den gesloten wapenstilstand en het uitzigt op den vrede aan de meeste buitenlandsche hoven geen levendige belangstelling zou hebben gewekt. Vooral was dit het geval in *Frankrijk* en *Engeland*, voor wier veiligheid en magt de toestand der Vereenigde Gewesten verre van onverschillig was. Het onverwachte besluit der Staten, om op eigen gezag en zonder vreemde tusschenkomst met de aartshertogen in onderhandeling te treden, en hun vurig verlangen om door *Spanje* onafhankelijk verklaard te worden, boezemden aan HENDRIK IV ernstige bezorgdheid in, dat zij welligt voor dien prijs zich zouden laten verlokken om zijne ondersteuning en bescherming op te offeren en een verbond van vrede en vriendschap met de Spanjaarden te sluiten: eene uitkomst, die *Frankrijk* bij het minste geschil met *Spanje* op nieuw als tusschen twee vuren gebragt zou hebben. Hij besloot derhalve terstond een gezantschap naar *Holland* te zenden, om aldaar zijne belangen te behartigen en een waakzaam oog te houden op den loop der onderhandelingen. Hij droeg die gewigtige maar netelige taak op aan een zijner bekwaamste diplomaten, PIERRE JEANNIN, eerste president van het parlement van *Bourgondië*, wien de voormalige Fransche gezant DE BUZANVAL, in het laatst van het vorige jaar op zijn eigen verzoek uit *'s Gravenhage* teruggeroepen [2], en diens opvolger ELIE DE LA PLACE, heer van *Russy*, ter zijde waren gesteld. Op den 28sten Mei kregen deze gezanten gehoor bij de Staten-Generaal. JEANNIN wijdde in het breede uit over de onwaardeerbare diensten, door zijnen koning aan de Staten bewezen, en noemde het weinig overeenkomstig met de hem verschuldigde dankbaarheid, dat zij niet slechts zonder zijne voorkennis met den vijand in onderhandeling getreden waren maar ook hadden uitgestrooid, dat hij naar de souvereiniteit over de Vereenigde Gewesten stond. Hij verklaarde dat HENDRIK IV, van elke baatzuchtige bedoeling vrij, niets anders dan het welzijn der Republiek beoogde en daarvan een nieuw bewijs wilde geven door den Staten, indien zij in oorlog bleven, zijnen bijstand

---

1 GROTIUS, p. 501. JEANNIN, I p. 124, 249. VAN DER VYNCT, III bl. 450. PH. DU BOIS, II s. 42, 47, 48.

2 *Resol. v. Holland*, 1606 bl. 1034. Hij kreeg bij zijn afscheid van de Staten een jaargeld van *f* 500, doch had daarvan niet lang genot, daar hij reeds op den eersten Sept. 1607 overleed, tot groot leedwezen der Staten, die in hem een opregten vriend en ijverigen bevorderaar hunner

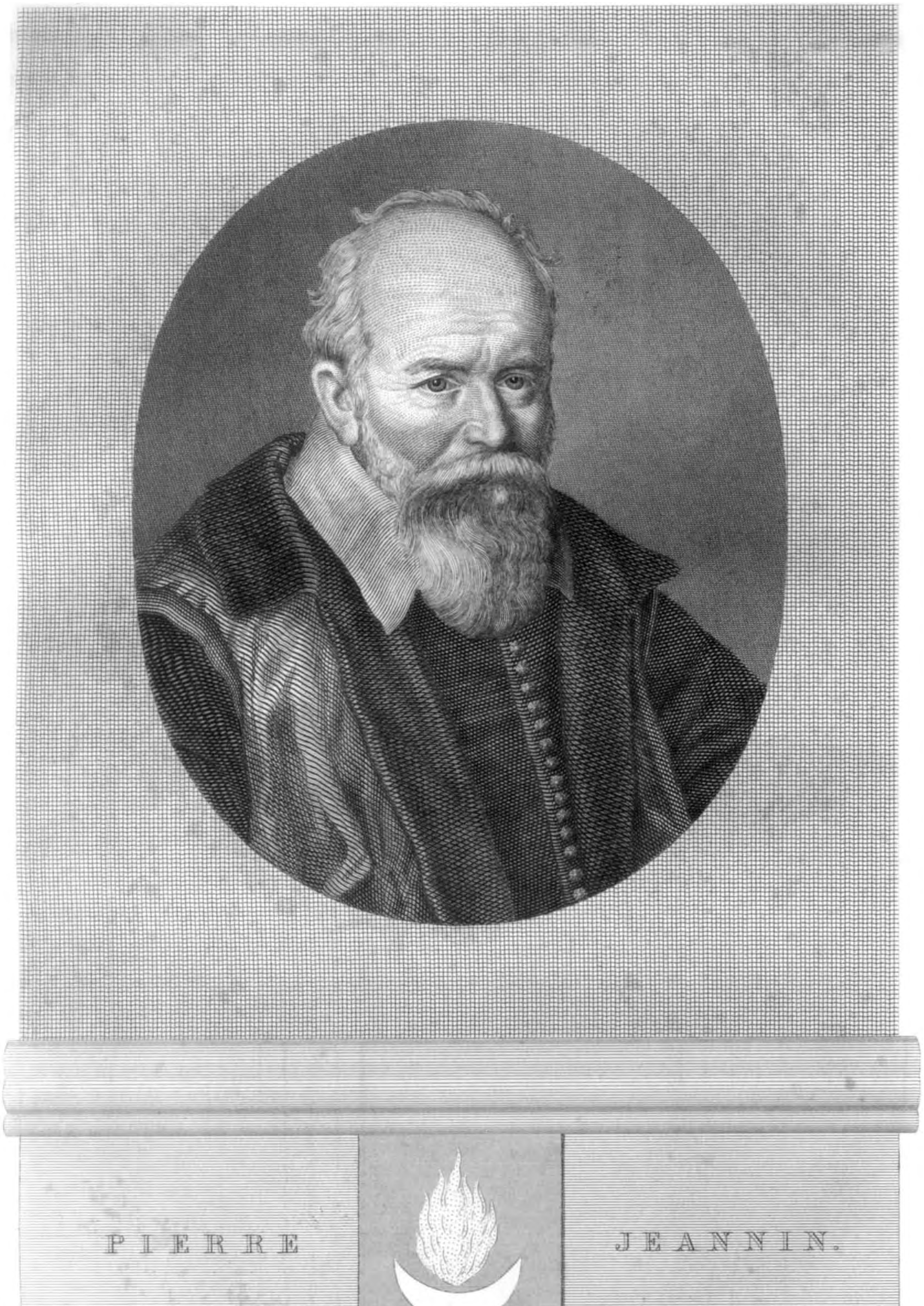

J. F. C. Heckleben sculps.

toe te zeggen, of wel door zijne tusschenkomst een billijken en voordeeligen vrede te bezorgen, wanneer zij daartoe meer geneigd waren. OLDENBARNEVELT, die deze aanspraak beantwoordde, verontschuldigde het genomen besluit door den nood der geldmiddelen en ontkende dat de Staten aan de loopende geruchten over HENDRIK's heerschzucht aandeel hadden. Op JEANNIN's verzoek werden eenige gemagtigden benoemd, om hem en de overige Fransche gezanten van den toestand der Republiek te onderrigten en met hen over den toekomstigen vrede in overleg te treden [1]. 1607.

JEANNIN overtuigt hem, dat alleen een bestand mogelijk, en tevens dat het niet gevaarlijk is.

Hoewel HENDRIK IV liever gezien zou hebben, dat de Vereenigde Gewesten in oorlog met *Spanje* gebleven waren, begreep hij volkomen dat zij daartoe zonder aanmerkelijke onderstandsgelden buiten magte waren. Daar hij echter niet voornemens was de zijne aanmerkelijk te verhoogen, bleef er geen ander redmiddel over, dan dat de koning van *Engeland* insgelijks voor de Staten in de bres zou springen; doch deze was daartoe zoo weinig gezind, dat hij op de eerste tijding van den wapenstilstand aan HENDRIK IV verbood, om voortaan, krachtens de drie jaren te voren geslotene overeenkomst, eenige gelden, die aan *Engeland* toekwamen, aan de Staten uit te betalen [2]. Wel plaatste JEANNIN, ten einde de gemoederen van de voornaamste hoofden der Republiek te polsen, aanvankelijk de voortzetting van den krijg op den voorgrond: doch naauwelijks had hij eenigen tijd in *Holland* doorgebragt en zoowel de hulpmiddelen der Vereenigde Gewesten als den stand der partijen leeren kennen, of hij kwam tot de overtuiging dat daaraan niet meer te denken was. »De koning van *Engeland*" — schreef hij reeds den 24sten Junij aan HENDRIK IV — »wil niet medewerken, om de Staten daartoe in staat te stellen, en uit zich zelven zijn zij zwak. Het komt mij derhalve voor dat de vrede, hoe nadeelig zij ook zijn moge, nog beter voor hen is dan de onoverkomelijke en toenemende bezwaren, die de oorlog medebrengt, en die weldra hunnen ondergang ten gevolge zouden hebben, indien zij niet krachtdadig werden bijgestaan [3]." De koning vereenigde zich met zijne zienswijze, doch drong er op aan, dat hij in elk geval het sluiten van een tijdelijk bestand verhinderen zou. Ook dit werd echter door JEANNIN onmogelijk geacht. Het was hoogst onwaarschijnlijk, dat *Spanje* immer vrede zou willen sluiten, zoolang de Staten in hunnen eisch, om onafhankelijk van *Spanje* verklaard te worden, bleven volharden [4]. HENDRIK IV zou dus wel met

---

belangen verloren. Hij werd te *'s Gravenhage* begraven. JEANNIN, I p. 387, 416, 423. VAN DER KEMP, III bl. 124 (58).

[1] VAN METEREN, f. 569 *c*. GROTIUS, p. 517. JEANNIN, I p. 11, 78—116.

[2] JEANNIN, I p. 169, 188, 275, 358, 393.

[3] JEANNIN, I p. 188.

[4] JEANNIN, I p. 154, 164, 168.

1607. een bestand genoegen moeten nemen, indien hij jaarlijks niet minstens vier millioen gulden tot voortzetting van den krijg veil had. Bovendien verklaarde JEANNIN, dat een bestand hem geenszins zoo nadeelig voorkwam, als het zich op den eersten aanblik vertoonde. De Vereenigde Gewesten, wier onafhankelijkheid daarbij even krachtig kon worden uitgesproken, zouden daardoor toch eene plaats onder de mogendheden van *Europa* innemen, en tevens door het uitzigt op eene hervatting van den krijg genoopt worden zich in eenen staat van tegenweer te houden, terwijl de vrede daarentegen ligtelijk eene volkomene ontwapening ten gevolge zou hebben, die tegenover *Spanje* altijd gevaarlijk bleef [1]. HENDRIK IV liet zich op dit punt te eerder door zijnen gezant overreden, daar deze hem berigtte dat de oorlogspartij verreweg de zwakste was, en dat het aanzien van MAURITS geenszins tegen den bijkans onwederstaanbaren invloed van OLDENBARNEVELT op kon wegen [2]. Bovendien ontnam JEANNIN hem alle vrees, dat de Staten hunne betrekkingen met *Frankrijk* aan den vrede opofferen of zich naauwer aan JACOBUS I dan aan hem aansluiten zouden. Hoewel hij er niet in slaagde eene schriftelijke verklaring te bekomen, dat de Staten zonder HENDRIK's toestemming geen vrede zouden sluiten, daar zij eene diergelijke belofte in strijd achtten met hunne onafhankelijkheid [3], gaf hij zijnen vorst herhaaldelijk de verzekering, dat zij niets liever wenschten dan zich naauwer aan hem aan te sluiten en door zijne tusschenkomst van den oorlog bevrijd te worden [4]. Hij kreeg dan ook volmagt om de onderhandelingen tot een einde te leiden, dat niet minder met de belangen van *Frankrijk* dan met die der Republiek strookte, en daarbij vooral te waken dat de verdeeldheid tusschen de onderscheidene partijen geen afbreuk deed aan de eendragt tusschen de provinciën, die vooral thans onmisbaar was om aan der Staten eischen klem bij te zetten. Het is inzonderheid in dit opzigt dat JEANNIN onberekenbare diensten aan de Republiek bewezen heeft. Door steeds de gevaren der tweedragt aan de regenten voor oogen te houden en de minderheid met beleid tot inschikkelijkheid te bewegen, heeft hij niet weinig tot de gelukkige uitkomst der netelige onderhandelingen bijgedragen; en het is vooral aan hem te danken dat prins MAURITS, in zijnen afkeer van den vrede, zich niet door de heftigheid

Gewigtige diensten door JEANNIN aan de Republiek bewezen.

---

[1] JEANNIN, I p. 198, 202. II, p. 174, 193.

[2] JEANNIN, I p. 186: »il (OLDENBARNEVELT) est celuy entre tous ces peuples qui a le plus de creance et est le plus capable de les bien conseiller, mesme au dessein que vôtre Majesté a pris, lequel est conforme à son inclination, luy desirant la paix avec ardeur, pourveu que ce soit avec la seureté qu'il convient, et pour le bien de son païs; à quoy il tend, non à gratifier l'Archiduc et l'Espagnol." Zie ook p. 103, 104, 225, 305, 331, 335 etc. II, p. 81, 92.

[3] Deze reden werd aan JEANNIN niet verzwegen (I p. 408).

[4] JEANNIN, I p. 211, 290, 303, 316, 398, 402, 411.

van zijn karakter [1] tot gewelddadige maatregelen heeft laten verleiden, die welligt eene scheuring tusschen de Vereenigde Gewesten ten gevolge zouden hebben gehad [2]. 1607.

Naauwelijks waren de Fransche afgezanten in *Holland* aangekomen, of de Staten-Generaal vaardigden twee hunner aanzienlijkste leden, JOHAN BERCK, pensionaris van *Dordrecht*, en JACOB DE MALDERÉE [3] naar *Engeland* af, om den koning opening van hunne zaken te geven en hem uit te noodigen hun in deze gewigtige omstandigheid insgelijks met zijnen goeden raad te dienen. Deels uit vrees voor *Spanje*, deels uit koninklijken trots, had JACOBUS I zelf op dit bewijs van eerbied aangedrongen, en hoewel de Staten zich van zijne tusschenkomst weinig vrucht voorspelden, hadden zij echter gemeend niets te mogen verzuimen om zijne welwillendheid te behouden en hem te beletten geheel naar de zijde hunner vijanden over te slaan. Hij onderhield zich minzaam met de Staatsche gezanten, doch scheen, even als zijn eerste minister, de hertog van *Salisbury*, evenmin geneigd den vrede goed te keuren als de Staten tot het voortzetten van den oorlog in staat te stellen. Het duurde tot in September, eer RUDOLPH WINWOOD, de gewone gezant te *'s Hage*, in gezelschap van RICHARD SPENCER van eenen uitstap naar zijn vaderland te *'s Gravenhage* terugkeerde, om met dezen aan de onderhandelingen deel te nemen. De beide Engelschen bleven echter eene zeer ondergeschikte rol vervullen. Daar hun dubbelhartige en schroomvallige vorst aan den eenen kant alles zocht te vermijden, wat FILIPS III aanstoot kon geven, en in zijn hart aan de Vereenigde Gewesten de onafhankelijkheid niet gunde, doch aan den anderen kant het belang hunner zelfstandigheid voor de veiligheid van zijn rijk en de zegepraal van het Protestantisme niet ontkennen kon, bleef hij bij den vredehandel meer een belangstellend toeschouwer dan een werkzaam deelgenoot. Zijne gezanten zagen zich daardoor verpligt hoofdzakelijk de rigting te volgen, die hun door JEANNIN werd aangegeven, en waren daartoe te eerder bereid, daar de talentvolle Franschman door zijne openhartigheid allen

Gezindheid van JACOBUS I.

Hij zendt insgelijks gezanten naar *'s Gravenhage.*

---

[1] JEANNIN, I p. 283: »tant qu'il y a quelque esperance de guerre, il ne veut rien escouter." Zie ook p. 304.

[2] Zie o. a. JEANNIN, I p. 39, 148, 183, 275, 373, 413. II, p. 168, 504. III, p. 122, 145.

[3] Het is niet zonder gewigt dat deze vertrouwde vriend van prins MAURITS met zijnen ambtgenoot aan den Franschen gezant te *Londen* verzekerde, dat zelfs de ruimste onderstandsgelden de Republiek niet baten konden, indien *Frankrijk* en *Engeland* niet insgelijks den oorlog aan *Spanje* verklaarden (JEANNIN I p. 265). Ook verdient het volgende berigt van JEANNIN (I p. 329) opmerking: »Monsieur de Maldrée m'a dit qu'il a tenu quelques propos comme de luy mesme au comte de Salsbery, pour les droits que feu Monsieur le Prince d'Orange pretendoit en cet Estat afin que le Prince Maurice fust favorisé de l'authorité et bien-veillance du Roy d'Angleterre." — Van de zeer naauwe vriendschapsbetrekking tusschen MAURITS en DE MALDERÉE komen reeds in 1586 sporen voor, in de *Correspondence of Leicester*, p. 73 *s.*

1607. argwaan omtrent de bedoelingen van zijnen vorst verbande en hun vertrouwen won. Tegenover *Spanje* was het echter voor de Republiek van groot gewigt, dat ook *Engeland* voor haar lot niet onverschillig bleef, maar integendeel krachtdadig mede scheen te werken, om haar gunstige voorwaarden te bezorgen [1].

Op verzoek der Staten zenden ook andere vorsten gezanten derwaarts.

Deels om het bewijs te leveren, dat zij opregtelijk gezind waren onder billijke voorwaarden een einde aan den oorlog te maken, en zich daardoor bij het afspringen der onderhandelingen krachtdadiger bijstand van de overige Protestantsche mogendheden te verzekeren, deels om hen niet door onachtzaamheid te beleedigen, zonden de Staten-Generaal insgelijks afgezanten naar den koning van *Denemarken* en de keurvorsten van *Brandenburg* en de *Paltz*, met verzoek om den aangeknoopten vredehandel tot een gewenscht einde te helpen brengen. Tegen het einde des jaars werden de rijksraad JACOB UHLEFELD en de regtsgeleerde JONAS CHARISIUS door CHRISTIAAN IV naar *'s Gravenhage* afgevaardigd. Iets later kwamen aldaar met hetzelfde doel de geheimraad HIERONYMUS VON DIESKA uit *Brandenburg* en de beroemde geleerde HIPPOLYTUS A COLLIBUS uit de *Paltz* [2].

Brief van den keizer van *Duitschland* en antwoord der Staten.

Hoewel de keizer van *Duitschland*, als door bloedverwantschap en staatkunde ten naauwste aan *Spanje's* belangen verknocht, niet was uitgenoodigd aan de onderhandelingen deel te nemen, begreep hij toch althans bij geschrifte voor de regten van het Duitsche rijk te moeten waken. In November ontvingen de Staten-Generaal van hem eenen brief, blijkens het opschrift gerigt »aan de Staten van *Holland* en *Zeeland* en de met hen verbondene provinciën," waarin hij, na eene wijdloopige uiteenzetting van de pogingen, door hem en zijnen vader tot bevrediging der Vereenigde Gewesten in het werk gesteld, zijne bevreemding te kennen gaf, dat zij zonder zijne voorkennis eenen vredehandel hadden aangevangen, welks voortzetting zij van eene verklaring hunner vrijheid afhankelijk maakten, en hen vermaande om hunne betrekking tot het Duitsche rijk hierbij niet uit het oog te verliezen. De Staten-Generaal voerden in hun antwoord tot verschooning hunner nalatigheid aan, dat zij niet vermoed hadden dat de aartshertogen of FILIPS III hunnen broeder en neef van den loop der zaken onkundig zouden hebben gelaten, terwijl zij overigens dringend verzochten dat de keizer zou medewerken om aan den langdurigen oorlog een einde te maken. Van de voormalige leenroerigheid der Vereenigde Gewesten aan het Duitsche rijk werd door hen geen woord gerept. Het billijke verlangen der Staten naar onafhankelijkheid liet evenmin

---

[1] VAN METEREN, f. 569 *c.* JEANNIN, I p. 132, 134, 162, 169, 175, 253, 265, 286, 323, 329 etc. WINWOOD *papers*, II p. 313, 314, 428.

[2] PH. DU BOIS (II s. 86, 87, 91, 92) gewaagt bovendien van de komst van gezanten uit *Cleef*, *Keulen*, *Zwitserland* en *Venetië*.

toe die betrekking te erkennen, als eene gezonde politiek gedoogde haar op dit hagchelijk tijdstip te loochenen en te wederleggen [1]. 1607.

Inmiddels waren de voorloopige onderhandelingen reeds zoover gevorderd, dat men de opening van het vredescongres eerlang te gemoet kon zien.

VERREYCKEN brengt eene onvolledige bekrachtiging der overeenkomst met de aartshertogen door den koning van *Spanje*.

De tijd van drie maanden, binnen welken de koning van *Spanje*, volgens de geslotene overeenkomst, het verdrag met de aartshertogen moest bekrachtigen, was bijkans verloopen, toen SPINOLA vrijgeleide verzocht voor den geheimschrijver LOUIS VERREYCKEN, die de verlangde verklaring over moest brengen. Op den 24[sten] Augustus kreeg deze gehoor bij de Staten-Generaal, en legde een geschrift over, waarbij FILIPS eenvoudig verklaarde, dat hij in de wapenschorsing toestemde. Van de onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten werd daarin met geen enkel woord gesproken, zelfs geen goedkeuring der aangeknoopte onderhandelingen te kennen gegeven; en des konings onderteekening: YO EL REY (ik de koning), was niet slechts in strijd met den gewonen vorm van diplomatieke stukken, waaronder hij gewoonlijk zijnen eigennaam FILIPPUS plaatste, maar wekte zelfs het vermoeden op dat de aartshertogen zich tot bereiking van hun doel van een der oningevulde doch door FILIPS III onderteekende papieren bediend hadden, waarvan zij gewoonlijk voorzien waren [2]. Met zulk een geschrift konden de Staten geen genoegen nemen, en VERREYCKEN ontving derhalve ten antwoord, dat de aartshertogen geenszins aan hunne belofte voldaan hadden, en hij derhalve ten spoedigste vertrekken moest. Hij verzocht en verkreeg echter uitstel, ten einde eerst nog naar *Brussel* te kunnen schrijven, en ontving na weinige dagen eenen brief van den president van den geheimen Raad JEAN RICHARDOT, waarin deze de bezwaren der Staten ongegrond noemde, daar de koning van *Spanje*, geen deel van het verdrag verwerpende, geacht moest worden het in zijn geheel te hebben goedgekeurd. Hij verklaarde echter dat de aartshertogen, hoewel zij volkomen aan hunne belofte voldaan hadden, bereid waren nogmaals naar *Spanje* te schrijven, ten einde eene meer volledige bekrachtiging te bekomen, mits de Staten insgelijks van hunne zijde een blijk van welwillendheid gaven, door niet langer uit te stellen hunne oorlogsvloot terug te ontbieden.

Hij verlangt de terugroeping der Staatsche oorlogsvloot.

Bij de oorlogspartij, die inderdaad gegronde reden had om de handelwijze der vijanden te wantrouwen, vond deze eisch echter groote tegenkanting. Zelfs achtten velen, die tot nog toe voor den vrede gestemd waren geweest, het thans hoogst onwaarschijnlijk, dat FILIPS III immer eene voldoende bekrachtiging leveren zou, en begonnen aan den goeden uitslag der onderhandelingen te twijfelen. OLDENBARNEVELT was echter van oordeel, dat men niets verliezen en integendeel veel winnen kon, door aan het verlangen der

---

[1] VAN METEREN, f. 573 *d*, 574. GROTIUS, p. 525. JEANNIN, II p. 24.

[2] JEANNIN, I p. 283. Zie echter ook VAN DER VYNCT, III bl. 527.

1607. aartshertogen toe te geven. Het terugroepen der vloot was niet veel meer dan eene ijdele formaliteit geworden, nadat men zich verbonden had haar geen voorraad meer toe te voeren. Reeds waren drie harer schepen uit behoefte aan leeftogt binnen gekomen [1], en men wist dat de overige niet lang meer zee zouden kunnen houden. Uit dien hoofde was 's lands advokaat niet gezind de mogelijkheid van den vrede aan dit onbeteekenende punt op te offeren. Zijn gevoelen vond weerklank in de meeste koopsteden, alwaar men de talrijke graanschepen terug verwachtte, die in het voorjaar de *Middellandsche* zee waren binnengezeild, en niet zonder vrees was dat de koning van *Spanje* die bodems overvallen en in beslag nemen zou, wanneer de Staatsche oorlogsvloot op zijne kusten eene dreigende houding bleef bewaren. De Staten van *Holland* besloten derhalve het voorstel in te willigen, en de Staten-Generaal volgden dit voorbeeld.

De Staten vorderen eene andere bekrachtiging, doch roepen de vloot terug.

Ten einde echter eene herhaling van *Spanje's* handelwijze onmogelijk te maken, stelde men, in overleg met de Fransche gezanten, aan VERREYCKEN een ontwerp ter hand van de bewoordingen, welke de bekrachtiging des konings moesten uitdrukken, met vrijheid om daarvoor de Latijnsche, Fransche of Vlaamsche taal te gebruiken. Den volgenden dag werd hij nogmaals ter staatsvergadering ontboden. OLDENBARNEVELT, die het woord voerde, betuigde hem de ernstige misnoegdheid der Staten op pater NEYEN, die getracht had enkele personen door omkooping te winnen. Hij verklaarde dat diergelijke pogingen slechts strekken konden om het vertrouwen in des vijands opregtheid te schokken. Bovendien konden zij geheel doelloos heeten, daar de vergadering der Staten-Generaal uit meer dan zeventig personen bestond, die verpligt waren het gevoelen van een veel grooter getal regenten in hunne bijzondere gewesten in te winnen. Zulk eene menigte personen was niet om te koopen: en mogt iemand zich zoover laten verleiden, eene gestrenge straf zou het loon zijn van zijn verraad jegens het vaderland. Met deze woorden gaf OLDENBARNEVELT aan VERREYCKEN de geschenken terug, welke CORNELIS VAN AERSSEN vroeger met zijne en MAURITS' voorkennis en goedkeuring had aangenomen, opdat men de bewijzen van de slinksche handelwijze der vijanden in handen zou hebben, en die aan den Thesaurier der Unie JORIS DE BIE, een man van beproefde trouw, in bewaring waren gegeven. Beschaamd en verlegen, wist VERREYCKEN niets anders te antwoorden, dan dat de aartshertogen zonder twijfel van deze afkeurenswaardige daad van NEYEN niets geweten hadden. Den volgenden dag keerde hij naar *Brussel* terug [2].

Met welk reikhalzend verlangen OLDENBARNÈVELT ook naar den vrede uitzag, die de

---

[1] JEANNIN, I p. 280.

[2] VAN METEREN, f. 569 *d*, 570, 571. GROTIUS, p. 520. JEANNIN, I p. 269—312. VAN DER VYNCT, III bl. 522—524. VAN DER KEMP, III bl. 21—26, 123, 124.

vrijheid en den bloei des vaderlands zou bevestigen, ook in zijn gemoed waren ernstige twijfelingen opgerezen of *Spanje* met het rekken der onderhandelingen welligt slechts uitstel zocht, ten einde de Vereenigde Gewesten langzamerhand aan den krijg te ontwennen en zich inmiddels tot een krachtigen aanval voor te bereiden [1]. Men vernam dat in de Spaansche en Portugesche havens eene geduchte oorlogsvloot gereed gemaakt en door den graaf DE FUENTES, FILIPS' stadhouder in het hertogdom *Milaan*, eene talrijke legermagt aangeworven werd; en hoewel men grond had om te vermoeden dat de eerste hoofdzakelijk tegen de Barbarijsche roofstaten bestemd was en de laatste wegens slechte betaling gedurig aan het muiten sloeg, had men echter reden genoeg, om van de Spaansche trouweloosheid het ergste te duchten [2]. Bij den aanvang der onderhandelingen, op den 6den Maart, was de noodzakelijkheid om zich, niettegenstaande den wapenstilstand, veeleer nog sterker te wapenen dan aan vermindering van het leger te denken, in de vergadering der Staten van *Holland* krachtig uitgesproken [3]; en hoewel het leger den ganschen zomer en herfst werkeloos bleef, werd uit dien hoofde geen enkele compagnie afgedankt [4]. Op dezen grond wist de Fransche gezant, op aandrang van OLDENBARNEVELT, vergunning te erlangen om de voortduring der tot op dien tijd verstrekte onderstandsgelden aan de Staten toe te zeggen, niettegenstaande HENDRIK IV uit jaloerschheid wegens het naar *Engeland* gezondene gezantschap en misnoegen over de weigering der verklaring, dat men zonder zijne toestemming geen vrede zou sluiten, daarin aanvankelijk groot bezwaar had gemaakt [5]. 1607. De Staten blijven gewapend.

Prins MAURITS, wien de inschikkelijkheid der Staten jegens de aartshertogen geweldig tegen de borst had gestuit, liet intusschen niets onbeproefd om zijne partij te versterken, MAURITS ijvert tegen den vrede.

---

1 JEANNIN, I p. 113, 420, 459.

2 JEANNIN, I p. 156, 180, 191, 340, 369, 375, 406. PH. DU BOIS, II s. 37, 57, 61, 70, 72.

3 *Resol. v. Holland*, 1607 bl. 90: »Is voorts geproponeert, dat ter oorsaake van de voorsz. offres en presentatien, mitsgaders het besoigne op het selve, geen minder maar veel meer devoiren behoord gedaan te worden, om de vereenigde Provincien, Quartieren, Steeden en Fortressen onder deselve behoorende, en namentlijk de Landen, Quartieren en Steeden van Holland en Westvriesland met alle voorsigtigheid en zorgvuldigheid, in goede correspondentie, eenigheid en ordre, jeegens alle aanslagen, meneen, oneenigheden en swaarigheden te conserveeren van alle ongeval en inconvenienten, ook dat tot dien einde te meer noodig is, de vereenigde Landen, en sonderlinge de Landen van Holland en Westvriesland van meer volks van Oorloge, ook meerder middelen van Contributien te verstrekken, enz." Zie ook bl. 154, 165.

4 JEANNIN, I p. 322, 325. PH. DU BOIS, II s. 57, 80 (15 Nov. 1607): »Das Kriegsvolck wirdt nirgend abgedanckt." Alleen was in Julij (t. a. p. II s. 59) een aantal mariniers ontslagen, die men te allen tijde in overvloed bekomen kon.

5 JEANNIN, I passim. *Resol. v. Holland*, 1607, bl. 230.

1607. en zocht bepaaldelijk de Staten van *Friesland* en *Groningen* over te halen, zich met die van *Zeeland* te vereenigen om den vrede tegen te houden. OLDENBARNEVELT, die de ware gezindheid der regenten in de beide eerstgenoemde gewesten kende, en bovendien wist dat hij op den veelvermogenden invloed van *Holland's* Staten rekenen kon, verklaarde aan JEANNIN dat hij zich bij de onzekerheid omtrent *Spanje's* bedoelingen geenszins tegen des stadhouders pogingen verzetten zou, daar het veiliger was de provinciën tot de hervatting van den krijg voor te bereiden, dan door het uitzigt op een zekeren vrede in slaap te wiegen. Door tusschenkomst van graaf WILLEM LODEWIJK, die wel in MAURITS' wantrouwen in *Spanje* deelde en het voordeel van den vrede uit dien hoofde insgelijks voor zeer twijfelachtig hield, maar toch het gevaar van verdeeldheid tusschen de onderscheidene provinciën en de voornaamste hoofden der Republiek niet voorbijzag, had JEANNIN in Junij eene verzoening tusschen den advokaat en *Holland's* stadhouder pogen te bewerken: doch de argwaan omtrent OLDENBARNEVELT's bedoelingen, eenmaal in MAURITS' hart opgewekt, en door de krachtige prikkels van hoogmoed en ijverzucht gevoed, kon er niet geheel uit verbannen worden, terwijl des laatsten handelingen aan den anderen kant niet steeds geschikt waren om den advokaat tot inschikkelijkheid te bewegen. Weldra kwam de vorige koelheid terug en nam zelfs hand over hand toe [1].

Gezindheid der burgerij.

De burgerij, hoezeer bijna overal van stem in zaken van staat beroofd, begon thans insgelijks een levendig aandeel aan den strijd der partijen te nemen. Het regende vlugschriften voor en tegen den vrede. Hoewel het verlangen naar rust zelfs in *Holland* den boventoon behield, scheen de oorlogspartij allengskens in kracht te winnen. Vele predikanten bragten het onderwerp op den predikstoel en waarschuwden tegen elk verdrag met den trouweloozen vijand van den eenigen waren godsdienst en 's lands privilegiën. Wie voor den vrede sprak, werd niet zelden beschuldigd, door Spaansch goud te zijn omgekocht, en zelfs CORNELIS VAN AERSSEN achtte het noodig zich door eene gedrukte verdediging van dien blaam te zuiveren, niettegenstaande hij zich in dit opzigt niets te verwijten had [2]. Het krijgsvolk, ontevreden over den stilstand van wapenen en beducht spoedig afgedankt te zullen worden, sloeg hier en daar tot losbandigheid over en stroopte op het platte land, en de Hollandsche en Zeeuwsche matrozen vloekten en raasden tegen eenen vrede, die hun de gelegenheid om rijk geladene galjoenen en karaken buit te maken en bovendien, naar zij vreesden, de kans op eene aanzienlijke uitbreiding der scheepvaart benemen zou [3].

---

[1] JEANNIN, I p. 104, 105, 112, 159, 171, 186, 213, 253, 254, 258, 304, 331, 336, 373. VAN VERVOV, bl. 326, 331, 332.

[2] VAN METEREN, f. 582. VAN DER VYNCT, III bl. 516.

[3] PH. DU BOIS, II s. 80—82. Zie ook VAN VERVOV, bl. 325, 343, 344.

Inderdaad was er grond om in dit opzigt ongerust te zijn. Het was hoogst waarschijnlijk dat de Spanjaarden geen middel onbeproefd zouden laten om de Nederlanders bij het vredesverdrag uit *Oost-Indië* te weren en hen over te halen om weder, gelijk voorheen, zich tot de vaart op *Spanje* en *Portugal* te bepalen. Doch ook al mogt dit gewigtige punt niet door den vijand gewonnen worden, het scheen toch bijkans ontwijfelbaar dat de aangeknoopte onderhandelingen een onoverkomelijke hinderpaal zouden worden voor de oprigting eener nieuwe compagnie, die aan het bootsvolk nog meer roem en buit voorspiegelde. 1607.

Pogingen tot oprigting eener Vereenigde West-Indische compagnie.

De handel op *West-Indië* en *Brazilië*, die reeds sedert verscheidene jaren met voordeel gedreven werd, was in het begin der zeventiende eeuw nog meer aangewakkerd door de ontdekking van eenige eilanden op de kust van *Guiana*, op welke zeer fijn wit zout gevonden werd, hetwelk men slechts van het strand en de klippen had op te scheppen [1]. De mededinging der onderscheidene reederijen in *Holland* en *Zeeland* deed echter aan dezen nijverheidstak niet minder afbreuk dan in *Oost-Indië* vóór 1602 het geval was geweest; en de redenen, die tot de oprigting der Vereenigde Oost-Indische compagnie geleid hadden, schenen bij de vaart op *Amerika* nog sterker voor eene dergelijke aaneensluiting der verbrokkelde krachten te pleiten, daar het gezag der Spanjaarden aldaar veel steviger gevestigd was. Reeds in 1591 had WILLEM USSELINCX, een bekwaam en ervaren koopman, die geruimen tijd in *Spanje* en *Portugal* en op de *Açorische* eilanden had verkeerd, vele gewigtige bijzonderheden omtrent de vaart op *Amerika* en den handel in de Spaansche koloniën aan enkele der voornaamste Hollandsche reeders medegedeeld, en hen op het groote voordeel gewezen, dat zoowel voor hen als in het algemeen voor de Republiek uit de oprigting eener Vereenigde West-Indische compagnie zou kunnen voortvloeijen. Zijne voorstellen hadden destijds weinig weerklank gevonden, doch toen de vaart naar het westen allengskens meer toenam, werd hij in het jaar 1600 door eenige kooplieden uitgenoodigd om een ontwerp voor zulk eene handelsvennootschap op te stellen. Drie jaren later hadden er verscheidene bijeenkomsten tusschen de belanghebbenden plaats, waarbij de mogelijkheid om niet slechts groote winsten te behalen maar ook den Spanjaarden gevoelige verliezen te doen lijden en daardoor welligt den oorlog spoedig tot een gewenscht einde te brengen, door USSELINCX in een helder licht werd gesteld. De Amsterdamsche predikant PETRUS PLANCIUS, wiens gevoelen in deze zaken groot gezag had, verklaarde zich voor het ontworpen plan. Bovendien vond USSELINCX veelvermogende ondersteuning bij den raadsheer in den Hoogen Raad FRANCOIS FRANCKEN, die zich met grooten ijver op de kennis der landen en eilan-

---

[1] Hiervoor, bl. 82, 88. Mr. W. E. J. BERG, *Bijdragen tot de geschiedenis onzer kolonisatie in Noord-Amerika*, in de *Gids* voor 1848, II bl. 529, 530.

1607. den van *West-Indië* had toegelegd. Het was waarschijnlijk ten gevolge van diens medewerking, dat de zaak in het jaar 1606 door de Staten van *Holland* in overweging werd genomen. Zoowel de edelen als de afgevaardigden der steden verklaarden de oprigting eener Vereenigde West-Indische compagnie »voor den lande loffelijk, eerlijk en zeer dienstelijk" te houden [1], stelden eene akte op, welke de deelnemers verpligt zouden zijn te onderteekenen, benoemden in de voornaamste steden van *Holland* eenige personen, welke zich met de zorg voor de bijeenbrenging van het noodige kapitaal zouden belasten en noodigden FRANCKEN uit, om deze hoogst wenschelijke zaak zooveel mogelijk te bevorderen [2].

Bezwaren, aan hare oprigting verbonden.

Het was er echter verre af, dat de toekomstige West-Indische compagnie bij de kooplieden algemeenen bijval vond. Tusschen den handel op *Oost-Indië* en dien op *Amerika* was een aanmerkelijk onderscheid. Op *Java*, *Sumatra* en de *Molukken* trof men meerendeels onafhankelijke vorsten aan, waarmede men vrijelijk handelsverdragen sluiten kon. De kusten van *West-Indië* en *Brazilië* waren daarentegen bijna geheel door de Spanjaarden bezet, zoodat de Staatsche koopvaardijschepen aldaar slechts door omkooping of geweld toegang konden bekomen. Eene volle lading specerijen schonk den reeders niet zelden verscheidene kapitalen winst, terwijl de waren, die uit *Amerika* werden aangevoerd, veel minder voordeel opleverden. In den Indischen archipel trof men in den regel slechts weinige en verspreide Portugesche schepen aan. Telken jare vertrok daarentegen eene Spaansche oorlogsvloot ter begeleiding der koopvaardijschepen naar *Portobello* en om de drie jaren eene andere gelijktijdig naar *Veracruz*, in welk geval beide vloten zich te *Havanna* vereenigden om gezamenlijk den terugtogt aan te nemen [3]. Er werd dus eene veel grootere krachtsontwikkeling gevorderd om aldaar vasten voet te zetten en een geregeld handelsverkeer te vestigen. Tot bereiking van dat doel zouden zeeslagen geleverd, vestingen veroverd en een onafgebroken krijg gevoerd moeten worden. Ook had USSELINCX, die deze bezwaren zeer goed inzag, reeds in zijn oorspronkelijk ontwerp opgenomen, dat men de inlanders, voor zooverre zij nog met de Spanjaarden in oorlog waren, van wapenen voorzien, in den krijgskunst oefenen en hun het gebruik van paarden leeren zou. Het was derhalve ontwijfelbaar dat de uitgaven eener Vereenigde West-Indische compagnie zeer aanzienlijk zouden zijn, maar nog onzeker, of de winsten, die men eerst na een geruim tijdsverloop verwachten kon, de aanvan-

---

[1] OLDENBARNEVELT verklaarde later (*Verhooren* bl. 74 n°. 101): »dat hij — geduyrende den oorloge tot 't formeeren en octroyeren van dezelve comp. is geaffectioneerd geweest ende het inwilligen van dyen geraden heeft."

[2] BERG, t. a. p. bl. 525—534.

[3] W. ROSCHER, *Kolonien, Kolonialpolitik und Auswanderung.* Leipzig, 1856, s. 184—186.

kelijke opofferingen zouden vergoeden. Het kan dan ook niet bevreemden, dat het aan een voldoend getal inschrijvers ontbrak, en dat het kapitaal van zes millioen gulden, hetwelk de Staten van *Holland* voor den goeden uitslag der onderneming onmisbaar achtten [1], op verre na niet bijeengebragt kon worden. Terwijl de Oost-Indische compagnie voor haar octrooi eene som van *f* 25000 in 's lands kas had gestort, werd door de voorstanders der West-Indische aan de Staten-Generaal gedurende vijf jaren eene bijdrage van twee tonnen gouds benevens twintig volkomen uitgeruste oorlogschepen gevraagd. Bij deze zwarigheden voegden zich nog de naijver en het eigenbelang der onderscheidene koopsteden, die zelfs aan de oprigting der Oost-Indische compagnie zoovele hinderpalen in den weg hadden gelegd. Te vergeefs reisde FRANCKEN op uitdrukkelijk verzoek der Staten van *Holland*, die de zaak ijverig bleven bevorderen, heen en weder om de onderscheidene belangen tot overeenstemming te brengen en de geestdrift op te wekken voor het stoute ontwerp, waarvan hij zich de schoonste gevolgen voorspiegelde. Wel werd in *Zeeland* voor belangrijke sommen geteekend, doch in *Holland* vond de nieuwe compagnie minder bijval. Reeds hadden hare voorstanders, aan voldoende ondersteuning in het vaderland wanhopende, het oog naar *Frankrijk* gewend en in het vorige jaar door tusschenkomst van den voormaligen gezant DE BUZANVAL de medewerking van HENDRIK IV ingeroepen [2]. De onderhandelingen met de aartshertogen, die spoedig daarop eenen aanvang namen, legden aan het ontwerp nieuwe zwarigheden in den weg. De vredespartij ondervond weldra, dat het reeds hoogst moeijelijk zou zijn het behoud van den Oost-Indischen handel van *Spanje* te bedingen, en dat de oprigting eener Vereenigde West-Indische compagnie niet slechts den vijand verbitteren maar ook in de Republiek veler gemoederen tegen den vrede stemmen zou, door de hoop op veroveringen in het zilver- en goudrijke *Amerika* levendig te houden. Deze omstandigheid bleef gewis niet zonder invloed op de gezindheid der Staten en droeg er toe bij om het ontwerp op de lange baan te schuiven. Wel riepen zij de inschrijvers nog herhaaldelijk bij elkander, om daarover te beraadslagen: doch de eigenlijke bedoeling dezer bijeenkomsten was veel minder om de zaak zelve tot stand te brengen, dan om den Spanjaarden vrees aan te jagen en hen daardoor tot het inwilligen van gunstige vredesvoorwaarden te bewegen [3].

1607.

Zij wordt door de onderhandelingen met *Spanje* op den achtergrond geschoven.

---

[1] *Resol. v. Holland*, 1606 bl. 1098.

[2] VAN METEREN, f. 562, 593—595. *Resol. v. Holland*, 1606 bl. 923, 969, 978, 1034, 1098; 1607 bl. 15, 57, 73, 168. Mr. G. W. VREEDE, *Aanteekeningen* bl. 4. vv.

[3] BERG, t. a. p. bl. 535, 536. GROTIUS, p. 505 sqq. — Reeds op het einde des jaars 1607 begon FRANCKEN, die wel voorzag dat de aangeknoopte onderhandelingen voor de volvoering van zijn geliefkoosd plan een onoverkomelijke hinderpaal zouden worden, met JEANNIN over de mogelijkheid te spreken om in *Frankrijk* eene West-Indische compagnie op te rigten, en verklaarde

1607. De zes weken, binnen welke VERREYCKEN en NEYEN eene meer volledige bekrachtiging der wapenschorsing door den koning van *Spanje* hadden toegezegd, liepen ten einde, toen de Staten-Generaal den 24sten September brieven van hen ontvingen, waarin zij nog eenig uitstel verzochten, daar zij wel verzekerd waren dat FILIPS III bereid was het verlangen der Staten in te willigen, doch het vereischte stuk nog niet ontvangen hadden. Hun verzoek werd toegestaan. Het duurde nog eene maand, eer zij te *'s Gravenhage* terugkeerden met eene bekrachtiging, die woordelijk met het hun overhandigde ontwerp overeenstemde [1]. Zij was echter in het Spaansch gesteld, en noch op perkament geschreven noch met den naam des konings voorzien. De onderteekening luidde als bij het vorige stuk YO EL REY, en het groote zegel van *Spanje* werd evenzeer gemist. Bovendien volgde op de door de Staten voorgeschrevene woorden een bijvoegsel, waarin de koning verklaarde dat deze bekrachtiging van geen waarde zou zijn, indien het verdrag van vrede of bestand, waarbij de wederzijdsche eischen, »zoo in zake van godsdienst als in al het overige" beslist moesten worden, niet tot stand kwam.

VERREYCKEN en NEYEN brengen eene nieuwe bekrachtiging van den koning van *Spanje*.

---

zich bereid de dienst der Republiek voor die van HENDRIK IV te verlaten, indien deze hem de leiding dier onderneming wilde toevertrouwen. Zie JEANNIN, I p. 233, 244, 245, 340.

[1] De verklaring des konings luidde, volgens de Fransche vertaling bij JEANNIN (I p. 451—455): »Et dautant que par ledit traité (n. het verdrag met de aartshertogen, hetwelk in zijn geheel vooraf was gegaan) lesdits serenissimes Archiducs nos freres ont promis de delivrer la dessus nos lettres de ratification, et semblable declaration avec toutes les generales et particulieres renontiations et obligations que le cas requiert, Nous avons, apres meure deliberation et advis de nostre conseil, de nôtre certaine science et puissance Royale absolue, pour l'accomplissement de la dite promesse *et asseurance du traitté principal de la paix ou longue trève*, fait et faisons par la presente ausdits Estats, declaration semblable à celle que nosdits freres ont faite, dont cy-dessus est fait mention, pour autant que la chose nous touche: Et principalement declarons que nous sommes contens, qu'en nostre nom et de nostre part l'on traitte avec lesdits Estats en qualité, et comme tenans iceux pour Païs, Provinces et Estats libres, sur lesquels nous ne pretendons rien. Aussi avons loué, approuvé, confirmé et ratifié, comme par la presente nous louons, approuvons, confirmons et ratifions tous et chacuns les poincts contenus audit traitté; Promettant en foy et parole de Roy de les entretenir, garder et faire garder et accomplir tous entierement et ponctuellement, comme si dès le commencement nous les eussions nous mesmes déclaré, consenty et promis, et comme s'ils eussent esté traittez et concluds avec nostre intervention et authorité; et ne ferons ny ne consentirons jamais chose au contraire: et promettons de mesme de reparer et faire reparer toutes directes et indirectes d'iceux, de manière que tout ce que dessus soit de bonne foy gardé et accomply ausdits Estats; A quoy nous nous obligeons en parole de Roy, avec toutes les generales et particulieres renonciations et obligations qui conviennent et sont necessaires." Alleen de cursijf gedrukte woorden ontbraken in het ontwerp der Staten. Zie de *Resol. v. Holland*, 1607 bl. 235.

In dat geval zou de koning niets van zijn regt verliezen, maar alles in denzelfden staat blijven, waarin het zich tegenwoordig bevond. 1607.

Alvorens over de aanneming van deze bekrachtiging, die slechts gedeeltelijk aan de gestelde eischen voldeed, te beraadslagen, begrepen de Staten-Generaal het gevoelen der Fransche en Engelsche gezanten te moeten inwinnen. Op grond dat de koning van *Spanje* het ontwerp der Staten letterlijk gevolgd was, en de bijvoeging slechts eene voorwaarde bevatte, die uit den aard der zaak voortvloeide en derhalve bestaan zou, al ware zij niet in woorden uitgedrukt, verklaarden dezen eenparig dat het stuk hun voldoende voorkwam en drongen er op aan, dat de Staten zonder langer verwijl met de aartshertogen over vrede of bestand in onderhandeling zouden treden [1]. Op den 30sten October, werden de beraadslagingen over dit gewigtige punt in de Staten-Generaal geopend. De beide stadhouders en de Raad van State waren uitgenoodigd daaraan deel te nemen. Prins MAURITS waarschuwde tegen de bedriegerijen van eenen vijand, die altijd uitvlugten zocht en de Vereenigde Gewesten slechts om den tuin wilde leiden, maar verklaarde evenwel zich niet tegen het verlangen der Staten te zullen verzetten, daar hij wist dat zij den vrede wenschten en vertrouwde dat zij 's lands vrijheid en welzijn niet uit het oog zouden verliezen. Graaf WILLEM LODEWIJK uitte hetzelfde wantrouwen in *Spanje's* bedoelingen, doch stemde insgelijks in den vredehandel toe, mits het overgeleverde stuk eerst overeenkomstig de gestelde eischen verbeterd werd [2]. De Raad van State vereenigde zich met dit gevoelen. Alleen *Gelderland* openbaarde den wensch om reeds terstond in onderhandeling te treden. De overige provinciën volgden het advies van *Holland* en besloten, dat men de afgevaardigden des vijands over de gebreken der akte van bekrachtiging zou onderhouden, ten einde die zoo mogelijk te doen herstellen, en daarna met de Fransche en Engelsche gezanten nogmaals over hare aanneming zou raadplegen. NEYEN en VERREYCKEN, die inmiddels de overtuiging erlangd hadden, dat de meerderheid der Hollandsche regenten voor den vrede gestemd was, verklaarden echter dat men zich bedrogen zou vinden, indien men zich voorstelde eene nog meer afdoende akte te zullen bekomen; en daar zoowel WINWOOD als JEANNIN de Staten trachtte te overreden, dat zij, na in de hoofdzaak hunnen wensch verkregen te hebben, over de andere bezwaren moesten heenstappen, werd op den tweeden November het besluit genomen, om de akte aan te nemen, behoudens de nadere goedkeuring der provinciën, wier Staten terstond zouden worden bijeen geroepen. Binnen zes weken zou men den uitslag hunner beraadslagingen aan den vijand melden, en indien zij in den vredehandel

Op raad der Fransche en Engelsche gezanten,

besluiten de Staten haar aan te nemen.

[1] JEANNIN, I p. 455—468.

[2] Dat WILLEM LODEWIJK veel minder dan MAURITS tegen de onderhandelingen gekant was, blijkt uit JEANNIN, I p. 463.

1607. toestemden, tien dagen daarna de gezanten der aartshertogen te *'s Gravenhage* verwachten. Ten einde elke nadeelige uitlegging van het slot der akte van bekrachtiging te voorkomen, werd bovendien in het antwoord, hetwelk aan NEYEN en VERREYCKEN ter hand werd gesteld, uitdrukkelijk opgenomen, dat men vertrouwde dat noch van wege de aartshertogen noch van wege den koning van *Spanje* iets zou worden voorgesteld, hetwelk het inwendige bestuur der Vereenigde Gewesten raakte, daar dit volkomen in strijd zou zijn met hunne thans openbaar erkende onafhankelijkheid [1].

Inderdaad zou het, bij den hagchelijken toestand van de finantiën der Republiek, eene onverantwoordelijke aanmatiging geweest zijn, indien de Staten nog meer eischen aan FILIPS III gesteld hadden. Was het voor hunnen triomf en de eer des lands niet voldoende, dat de koning van het magtige en trotsche *Spanje*, door het woordelijk naschrijven der hem voorgelegde verklaring en het goedkeuren van *'s Gravenhage* als de plaats van bijeenkomst voor de wederzijdsche gevolmagtigden, voor het oog van gansch *Europa* den vrede zocht? Was daarin niet eene erkenning van de onafhankelijkheid en de onverwinbaarheid der Republiek gelegen, veel krachtiger dan in eenig staatsstuk kon worden uitgedrukt? En kon het aan de beteekenis dezer feiten eenigen afbreuk doen, dat de Spaansche diplomatie zich niet schaamde door opzettelijke onachtzaamheden in de akte van bekrachtiging den schijn van kleingeestigheid en dubbelhartigheid op zich te laden?

Vruchtelooze pogingen der oorlogspartij, om dit besluit tegen te houden.

Niettemin wekten de onvolledige vorm dier akte en de aan het slot bijgevoegde woorden veler ergernis en gaven aan de oorlogspartij geduchte wapenen in de hand. Men vroeg of het raadzaam was eenen vijand te vertrouwen, die altijd minder gaf, dan hij beloofde, en door zijne dubbelhartige handelwijze bewees, dat hij kwade voornemens in zijn schild voerde. Men noemde het hoogst onvoorzigtig om zijne afgezanten welligt voor geruimen tijd te *'s Hage* toe te laten, nadat men ondervonden had met welke geheime streken pater NEYEN zich reeds bij den aanvang der onderhandelingen onledig had gehouden. Men beweerde dat de bekrachtiging zoodanig was ingerigt, dat het slot den aanvang wedersprak, en de naauwelijks afgelegde onafhankelijkheidsverklaring door het daarop volgende beding geheel ontzenuwd werd. Bovenal wekte het bij velen groote ergernis, dat de regeling van de godsdienst als een punt van onderhandeling was aangegeven. Hiermede werd, naar men meende, niets anders dan vrijheid van openbare eeredienst voor de Katholijken bedoeld; en het stuitte de meeste Hervormden geweldig tegen de borst, om dit punt aan *Spanje* in te willigen. Kon men aan het minst betrouwbare gedeelte der bevolking zulk een gevaarlijk voorregt schenken,

[1] VAN DER KEMP, III bl. 27—30, 125—130. VAN METEREN, f. 572 *d*, 573. GROTIUS, p. 521—524. VAN DER VYNCT, III bl. 525—527. BENTIVOGLIO, bl. 749—760. *Resol. v. Holland*, 1607 bl. 231—237.

zonder 's lands welzijn op het spel te zetten? Was de heerschappij der Hervormde kerk niet een der gewigtigste doeleinden van den opstand tegen *Spanje* geweest? Zou men andermaal de «afgrijselijke pauselijke superstitiën" in het openbaar moeten dulden? Vooral bij de streng Calvinistische predikanten [1] verdubbelde de vrees voor zulk eene inschikkelijkheid van de zijde der Staten den ijver tegen een verdrag met den trouweloozen vijand, wien men naar hunne overtuiging geen geloof kon en mogt schenken. De listigheid en boosaardigheid der Spanjaarden en het dreigende gevaar, om met hen in onderhandeling te treden, maakten het onderwerp van menige leerrede uit, waarin de voorstanders van den vrede geenszins werden gespaard; en de leiders der oorlogspartij verzuimden niet van deze opgewondenheid der meeste godsdienstleeraars partij te trekken, om aanhangers voor hun gevoelen te winnen en de burgerij tegen den vrede te stemmen [2]. 1607.

Niettegenstaande alle pogingen der tegenpartij, om door het volk op de regenten te werken, behielden de voorstanders van den vrede echter de overhand. Toen de Staten-Generaal op den 20sten December weder bijeen kwamen, bleek het dat alle provinciën in den vredehandel toestemden. Voordat dit aan de aartshertogen werd medegedeeld, gaven de afgevaardigden der onderscheidene gewesten elkander de plegtige verzekering, dat zij de vrijheid der Vereenigde *Nederlanden*, zoowel in kerkelijke als in wereldlijke zaken, nimmer prijs geven en de onderhandelingen terstond afbreken zouden, indien de vijand daarin eenige zwarigheid mogt maken. Eerst nadat deze onderlinge verbindtenis gesloten en door eene uitdrukkelijke akte bevestigd was, gaf men den aartshertogen kennis, dat men bereid was over den vrede in onderhandeling te treden, en de komst hunner gezanten tot dat einde te gemoet zag. Op het verzoek, den 30sten November door NEYEN en VERREYCKEN aan de Staten-Generaal gerigt, dat onder die gezanten een of twee personen, geen Nederlanders zijnde, van wege den koning van *Spanje* mogten worden afgevaardigd, werd geantwoord, dat men ook eenen Spanjaard, mits geen krijgsoverste zijnde, zou toelaten [3]. Daar het

---

[1] Volgens UYTENBOGAERT (*Kerckel. Hist.* bl. 1) en TRIGLAND (*Kerckelycke Geschiedenissen*, 1650 bl. 3) waren de meeste Arminianen vóór, de meeste Gomaristen daarentegen zeer tegen het bestand.

[2] GROTIUS, p. 523. JEANNIN, I p. 466, 467.

[3] Het besluit daartoe was reeds den 21sten December, in tegenwoordigheid en met overleg van de beide stadhouders en den Raad van State, door de Staten-Generaal genomen. Het werd echter, gelijk in diergelijke gevallen meer de gewoonte was, niet in den brief zelven maar in een afzonderlijk ingesloten briefje (destijds een *kalfken* genoemd) vermeld. Dat briefje was echter zóó gesteld, dat het onzeker liet of men één of twee vreemdelingen zou toelaten. Het luidde: »Eerwaardige etc. Dit ingeleide kalfken dient om UL. te adverteeren op het geene dat deselve ons hebben geproponeert, of een of twee van de andere Natien als Naturels van den Lande, onder de Gecommitteerden van haare Doorlugtige Hoogheeden sullen moogen weesen, dat goedgevonden is deselve haare Hoogheeden daar in te believen sulks dat een van de Spaansche Natie (niet weesende van

1607. einde der wapenschorsing, op den vierden Januarij 1608 bepaald, naderde, stelde men tevens voor haar voor eene maand of zes weken te verlengen, hetgeen door de aartshertogen terstond ingewilligd en tot aan de sluiting van het twaalfjarig bestand telkens herhaald werd, zoodat de krijg inderdaad reeds een einde genomen had en er nog slechts enkele strooptogten en ruitergevechten voorvielen, die noch op den loop der onderhandelingen noch op den toestand van beide partijen eenigen invloed hadden [1].

Verdedigend verbond tusschen *Frankrijk* en de Republiek.

Nog vóór de Spaansche gezanten te *'s Gravenhage* verschenen, bragt OLDENBARNEVELT met JEANNIN een verbond tusschen *Frankrijk* en de Republiek tot stand, over welks vorm en inhoud beiden reeds geruimen tijd onderhandeld hadden. Zoodra 's lands advokaat door zijne gesprekken met den Franschen gezant de bevestiging had gekregen van zijn vermoeden, dat HENDRIK IV niet geneigd was de Staten krachtdadig tot voortzetting van den oorlog bij te staan, was hij er op bedacht geweest om den vrede, dien hij hoopte tot stand te brengen, door *Frankrijk's* tusschenkomst zoo voordeelig en zeker mogelijk te maken; en de Fransche koning, die zeer bezorgd was dat de Staten na den vrede eene voor zijne belangen minder wenschelijke houding zouden aannemen, was zelf dit verlangen te gemoet gekomen door JEANNIN herhaaldelijk en met aandrang te gelasten, de Republiek door een verdrag tot gemeenschappelijke bescherming ten naauwste met zijn rijk te verbinden. Voordat OLDENBARNEVELT hiertoe overging, had hij echter begrepen aan de oorlogspartij het bewijs te moeten geven, dat men zich niet meer aan de onderhandelingen kon onttrekken, zonder het misnoegen van *Frankrijk* en *Engeland* in hooge mate op te wekken. Op den 17den September had hij uit naam der Staten-Generaal aan de gezanten dier beide mogendheden voorgehouden, dat de Republiek in eenen toestand verkeerde, waarin zij òf den oorlog met verdubbelde krachten en ruime ondersteuning harer bondgenooten voortzetten, òf aan het sluiten

---

de principaalste Officiers van den oorlog) onder de Gecommitteerden sal moogen weesen." Het is niet onwaarschijnlijk dat OLDENBARNEVELT langs dezen weg heeft zoeken te bewerken, dat de Italiaan SPINOLA, wiens verlangen naar vrede hij kende, insgelijks door de aartshertogen kon worden afgevaardigd. Zie *Resol. v. Holland*, 1607, bl. 384. VAN DER KEMP, III bl. 31, 135 (69). GROTIUS, p. 524. VAN METEREN, f. 583 *d*.

[1] VAN DER KEMP, III bl. 30—32, 130—135. VAN METEREN, f. 572. *Resol. v. Holland*, 1607, bl. 382—384. — GROTIUS, p. 528, meldt dat zoowel de Staten-Generaal als de aartshertogen op het einde dezes jaars een gedeelte hunner troepen afdankten. Indien hij zich ten opzigte der Staten niet geheel vergist heeft, moet dat gedeelte zeer gering zijn geweest, daar JEANNIN in April 1608 schreef (II p. 234); »les Estats ont tousjours les memes forces." Zie ook aldaar, p. 263: »il n'ont licencié un seul homme." In Mei 1608 klaagden de overige provinciën over de handelwijze der Staten van *Zeeland*, die op eigen gezag eenige troepen hadden afgedankt, zonder daarin door de overige provinciën gevolgd te worden. Zie p. 335.

van eenen eervollen vrede denken moest; dat het eerste den Staten veel verkieslijker voorkwam en zij derhalve het voornemen hadden aan HENDRIK IV en JACOBUS I voor te stellen, om zich met hen tot gemeenschappelijke bestrijding van *Spanje* te vereenigen en aan FILIPS III den oorlog te verklaren; dat zij echter vooraf het gevoelen der gezanten omtrent dit belangrijke punt wenschten in te winnen. In hun antwoord verklaarden de laatsten dat de Staten het niet zouden kunnen verantwoorden, wanneer zij niet naar de vredesvoorslagen wilden luisteren, die hun van 's vijands zijde werden gedaan; dat zij reeds te ver gevorderd waren, om die thans af te breken, en dat de gansche Christenheid met levendige belangstelling het einde van den bloedigen en langdurigen strijd te gemoet zag. De koningen van *Frankrijk* en *Engeland*, beweerden zij, hadden den bijstand der Staten tot hunne veiligheid volstrekt niet noodig, doch waren niettemin zeer geneigd om de laatsten te beschermen en tegen onregt en geweld bij te staan. Mogt het niet mogelijk zijn, eenen voor de Republiek aannemelijken vrede te treffen, dan zouden HENDRIK IV en JACOBUS I haar geenszins aan haar lot overlaten; doch zoolang er nog eenige kans op een gunstig einde der met *Spanje* aangeknoopte onderhandelingen bestond, mogt men deze geenszins laten varen. Daar dit antwoord geen twijfel liet, dat *Frankrijk* en *Engeland* den vrede ernstig begeerden, begon OLDENBARNEVELT [1] thans aan het sluiten van een verdedigend verbond met HENDRIK IV te arbeiden, waarbij hij inzonderheid bedoelde de Republiek na den vrede tegen verraderlijke aanvallen van *Spanje* te waarborgen. Vurig verlangde hij ook JACOBUS I te gelijker tijd daartoe over te halen, ten einde *Spanje* nog vóór den aanvang der onderhandelingen door dit bewijs van overeenstemming en aaneensluiting van *Frankrijk*, *Engeland* en de Republiek ontzag in te boezemen en tot het inwilligen van voordeelige voorwaarden te stemmen; doch de Engelsche gezanten, door hunnen weifelenden vorst op dit punt niet voldoende gemagtigd, trokken zich achter onderscheidene uitvlugten terug en weigerden zich op dit punt met hunne Fransche ambtsbroeders te vereenigen, voordat de geschillen der Staten met hunnen vorst betrekkelijk de bepaling van de schuld der Republiek aan *Engeland* en de regeling van eenige handelsbelan- 1607.

---

[1] Dat OLDENBARNEVELT bij deze onderhandelingen, en in 't algemeen bij de gansche leiding van het staatsbestuur der Republiek, de hoofdpersoon was, blijkt o. a. uit de volgende plaatsen bij JEANNIN, I p. 218; II p. 81, 92: »C'est un homme duquel il se faut servir par nécessité, pource que c'est celuy qui a le plus d'authorité et est le plus capable de ceux qui ont quelque part aux affaires. — On ne fait rien sans luy. — La vérité est que tous ceux qui désirent la paix en l'assembleé générale, qui est le plus grand nombre, dependent tellement de luy, qu'ils aprouvent sa conduite et tous ses advis sans les controller, ny autrement." Vgl. VAN VERVOV, bl. 185, 213 »een seer wijs ende welspreeckend man, — — sijnde die principaelste in de Generaele Staten, ende deur wiens wijsheit ende grote beleidinge merendeels alle saecken werden affgehandelt."

1608. gen vereffend waren. JEANNIN en DE RUSSY, die met OLDENBARNEVELT inzagen van hoeveel belang het was een diergelijk verbond te sluiten voordat het vredescongres te *'s Hage* geopend werd, lieten zich daardoor niet terughouden maar teekenden op den 23sten Januarij 1608 uit naam van HENDRIK IV eene overeenkomst, die alleen geldig zou zijn, wanneer de vrede tot stand kwam. HENDRIK IV verbond zich daarbij, ingeval de vrede geschonden werd, de Staten met tienduizend man op zijne kosten te ondersteunen. Zoo hij daarentegen werd aangevallen, zouden de Staten hem met de helft van dat aantal troepen, of met oorlogschepen tot hetzelfde bedrag, bijstaan. Zonder elkanders toestemming zou men geen vrede sluiten, en eerst na den oorlog de gemaakte onkosten vergoeden [1].

Verdedigend verbond tusschen *Engeland* en de Republiek.

Er verliepen nog verscheidene maanden, eer JACOBUS I, minder uit zorg voor het welzijn der Republiek dan uit naijver tegen *Frankrijk's* toenemenden invloed, zich aan dit verbond aansloot. Op den 23sten Junij teekenden WINWOOD en SPENCER insgelijks eene overeenkomst van denzelfden inhoud, waarbij de wederzijdsche bijstand echter slechts de helft uitmaakte van hetgeen in het verdrag met *Frankrijk* bepaald was. De schuld der Republiek werd op 818408 ponden sterling vastgesteld. Twee jaren na den vrede zouden de Staten beginnen haar met 60000 ponden jaarlijks af te lossen [2].

Vertoog der Duitsche gezanten.

De Duitsche gezanten te *'s Hage*, wier getal later nog door JOHAN VON DER BORG, afgevaardigde van den landgraaf van *Hessen*, en PHILIBERT DU BOIS, gewoon gemagtigde van den vorst van *Anhalt*, alsmede gezanten uit *Cleef*, *Luik* en *Munster*, vermeerderd werd, hadden korten tijd na het sluiten der overeenkomst tusschen *Frankrijk* en de Republiek aan de Staten-Generaal medegedeeld, dat hunne vorsten met de beste gevoelens jegens hen bezield waren, doch nog geen last gegeven hadden om een verbond tot onderlinge bescherming met hen te sluiten. Niettemin achtten zij zich verpligt er op aan te dringen, dat het huis van *Nassau* bij den vrede voor zijne groote opofferingen schadeloos werd gesteld, dat de Spanjaarden verpligt werden het onregt te vergoeden, hetwelk zij vroeger onder MENDOZA op Duitschen bodem gepleegd hadden, en dat de uitoefening der katholieke godsdienst in de Republiek gestrengelijk verboden zou blijven. Dit vertoog, hetwelk nog eenige ondergeschikte punten met betrekking tot de veiligheid en de regten der Duitsche naburen bevatte, werd door de Staten voor kennisgeving aangenomen en vooreerst ter zijde gelegd [3].

---

[1] GROTIUS, p. 532. VAN METEREN, f. 584. VAN DER KEMP, III bl. 33, 137. JEANNIN, I p. 379, 384, 394, 398, 446, 465; II p. 4, 43, 50, 82 *ss*. *Resol. v. Holland*, 1607, bl. 269; 1608, bl. 443–453, 490.

[2] JEANNIN II, p. 264 *ss*, 269 *ss*. *Resol. v. Holland*, 1608, bl. 454—464, 638—649. VAN METEREN, f. 592 *d*, 617. WINWOOD *papers*, II p. 351.

[3] *Resol. v. Holland*, 1608, bl. 453, 464, 550. GROTIUS, p. 532. VAN METEREN, f. 584 *c*. PH. DU

Inmiddels hadden de aartshertogen zich gehaast van de bekomene vergunning, om afgezanten naar *Holland* te zenden, gebruik te maken. Wel had de Spaansche partij aan het hof te *Brussel* er zich met aandrang tegen verzet, dat de vredehandel te *'s Gravenhage* gevoerd zou worden, en zich beklaagd dat het den schijn zou hebben alsof FILIPS III den vrede van zijne voormalige onderdanen ging afbedelen [1]: doch ALBERTUS en ISABELLA hadden begrepen hieromtrent geen bezwaren te moeten maken. Na de ondubbelzinnige wijze, waarop zij hun verlangen naar rust en verademing te kennen hadden gegeven, door reeds bij den aanvang van den wapenstilstand al de Nederlanders, die te *Duinkerken* gevangen zaten, vrij te laten en hunnen losprijs ten bedrage van eene ton gouds zelven te betalen [2], waren zij niet gezind de kans op vrede aan zulk een ondergeschikt punt op te offeren. De door hen gekozene gezanten, die gemagtigd waren om insgelijks uit naam van den koning van *Spanje* te onderhandelen, waren vijf in getal. De markies SPINOLA, die meer bepaaldelijk als gemagtigde van FILIPS III optrad, stond aan het hoofd van het gezantschap. De president van den geheimen Raad, JEAN RICHARDOT, een man van veelzijdige ervaring en uitstekende bekwaamheden, was er de ziel en de voornaamste woordvoerder van. Don JUAN MANCICIDOR, sedert lang lid van den Raad van State en geheimschrijver van staat en van oorlog, was hun wegens zijne naauwkeurige kennis der Nederlandsche aangelegenheden ter zijde gesteld. Voorts was ook aan NEYEN en VERREYCKEN, aan wier beleid de aartshertogen de aanvankelijke verwezenlijking hunner wenschen te danken hadden en wier bekendheid met de Hollandsche regenten en gewoonten de onderhandelingen bevorderen kon, de taak opgedragen het door hen begonnene werk tot een goed einde te brengen. Eigentlijk waren slechts twee dezer gezanten geborene Nederlanders, daar SPINOLA uit *Italië*, MANCICIDOR uit *Spanje* herwaarts was gekomen, en RICHARDOT uit *Bourgondië* afkomstig was. Doch de laatste bevond zich reeds zoolang in de *Nederlanden*, dat hij als een inboorling beschouwd werd, en tegen zijne toelating door de Staten-Generaal geen bedenking werd gemaakt. Meer bezwaar ontmoette aldaar de keus van SPINOLA, daar men bij het aan NEYEN en VERREYCKEN gegevene antwoord betrekkelijk deze aangelegenheid slechts bedoeld had éénen vreemdeling toe te laten, die bovendien geen hoogen rang in het leger mogt bekleeden. Daar de woorden, waarin deze mededeeling vervat was, echter dubbelzinnig gesteld waren, zoodat de aartshertogen er uit hadden kunnen opmaken,

1608.

De door de aartshertogen gekozene gezanten worden door de Staten - Generaal toegelaten.

BOIS, II s. 95, 96. Hoewel DU BOIS reeds in 1607 als zoodanig door de Staten erkend was, kreeg hij eerst in het volgende jaar het volle genot van het gewone voorregt der gezanten: vrijdom van belasting. I s. XVI.

[1] BENTIVOGLIO, bl. 763.

[2] PH. DU BOIS, II s. 35, 41.

1608. dat twee vreemdelingen bij het gezantschap mogten zijn en dat de uitsluiting van krijgsoversten alleen op den Spanjaard, dien zij benoemen zouden, toepasselijk was, besloten de Staten-Generaal, overeenkomstig het gevoelen van den Raad van State, op den elfden Januarij 1608 den markies toe te laten. Voor de oorlogspartij, die SPINOLA's verlangen naar vrede kende, en derhalve vreesde dat diens tegenwoordigheid de onderhandelingen niet weinig bevorderen zou, was dit besluit eene gevoelige nederlaag [1].

Zij nemen de reis naar *Holland* aan.

Hoezeer thans niets meer de opening van het vredescongres in den weg stond, duurde het wegens den buitengewoon gestrengen winter nog veertien dagen, eer de gezanten der aartshertogen de reis naar *Holland* aannamen. Reeds op den 15den Januarij lagen te *Lillo* de Staatsche schepen gereed, welke hen derwaarts zouden overvoeren; doch de plotseling invallende felle vorst bragt in dit plan eene noodzakelijke verandering. Den 28sten kwamen zij te *Lier* aan, en vertrokken den volgenden dag met JUSTINUS van *Nassau* en MARCELIS BAX, die zich reeds aldaar bevonden, om hen in naam der Staten te begeleiden, over *Breda* naar *Geertruidenberg.* Op den 30sten waagden zij in eene menigte sleden en schuiten met hun talrijken stoet van honderd zes en zestig [2] edellieden en bedienden over de bevrozene *Biesbosch* naar *Dordrecht* over te steken. Den volgenden dag trokken zij over het ijs naar *Rotterdam* en van daar over *Delft* naar *'s Gravenhage.* Niet ver van *Rijswijk* kwam MAURITS hen met zijnen broeder FREDERIK HENDRIK, de graven van *Nassau* en een luisterrijk gevolg te gemoet, terwijl de gansche weg met eene ontelbare menigte van nieuwsgierigen bedekt was. Zoodra de wederzijdsche treinen elkander in het gezigt kregen, steeg men uit de rijtuigen. De prins omhelsde SPINOLA en deed hem met de overige gezanten in zijn rijtuig plaats nemen [3]. Te *'s Gravenhage* aangekomen, namen SPINOLA, RICHARDOT en MANCICIDOR hunnen intrek in een fraai gebouw op den Vijverberg, NEYEN en VERREYCKEN betrokken het huis der familie VAN WASSENAER [4]. Groot was de weelde, welke door SPINOLA werd ten toon gespreid. Hij had eene menigte kostbaar huisraad en een schat van zilveren vaatwerk medegebragt, welke in *Holland* nog ongewone pracht dagelijks eene menigte menschen naar *'s Gravenhage* lokte, om hem met zijn gevolg aan tafel te zien zitten. Zoowel door dit uiterlijke vertoon van rijkdom en aanzien als door de minzaamheid, waarmede hij ieder ten gehoore ontving, hoopte hij de gunst der menigte

---

[1] VAN METEREN, f. 583 *c.* VAN DER VYNC, III 530—534. VAN DER KEMP, III bl. 32, 135—137.

[2] PH. DU BOIS, II s. 213.

[3] VAN METEREN, 584 *a*, meldt: »Spinola gingh op de koetse van Prince Mauritz sitten op de hoogher handt van deselve, achter ende voor Mancicidor ende Graef Hendrik: ende ter zijden int afhanghen Richardot ende Graef Willem voor-noemt, ende d'andere." Vgl. PH. DU BOIS, II s. 92.

[4] VAN METEREN, f. 577 *c*, 583 *c*—584 *b*. GROTIUS, p. 532.

te winnen en haar een hoogen dunk van de magt en tevens van de welwillendheid van zijnen vorst in te boezemen [1]. 1608.

De Staten-Generaal benoemen gemagtigden, om met hen te onderhandelen.

Nadat de gewone beleefdheidsbezoeken afgelegd waren, en de gezanten in eene plegtige vergadering der Staten-Generaal, waarbij prins MAURITS en de Raad van State tegenwoordig waren, hunnen last in algemeene bewoordingen hadden medegedeeld, werden op den 6^den^ Februarij de onderhandelingen geopend. Eene kamer op het Binnenhof, thans nog ter gedachtenis aan de belangrijke beraadslagingen, waarvan hare wanden getuigen waren, de *Treves-kamer* of kamer van het bestand genoemd, was daarvoor opzettelijk ingerigt. De Staten-Generaal hadden uit iedere provincie eenen gemagtigde benoemd, om van hunnentwege met de gezanten in overleg te treden. *Holland* werd vertegenwoordigd door JOHAN VAN OLDENBARNEVELT [2]; *Gelderland* door CORNELIS VAN GENT, heer van *Loenen* en *Meinerswijk*, burggraaf van *Nijmegen; Zeeland* door den ridder JACOB DE MALDEREÉ, die van wege prins MAURITS het lid der edelen in de Staten van dat gewest vertegenwoordigde; *Utrecht* door den burgemeester NICOLAAS BERCK; *Friesland* door den raadsheer in het provinciale hof GELLIUS HILLEMA; *Overijssel* door jonkheer JOHAN SLOET, drost van *Vollenhove* en kastelein van *de Kuinder; Groningen* door ABEL KOENDERS THOE-HELPEN, hoveling [3] in *Faan* en *Kantens*. Bovendien hadden de Staten-Generaal den prins bij monde van OLDENBARNEVELT uitgenoodigd insgelijks aan de onderhandelingen deel te nemen; doch MAURITS had zich daarvan verschoond en voorgeslagen dat men zijnen neef WILLEM LODEWIJK van *Nassau* in zijne plaats benoemen zou, aan welk verlangen terstond was voldaan. Behalve *Friesland's* stadhouder was de voornaamste van *Holland's* edelen, WALRAVEN heer van *Brederode*, *Vianen*, *Ameide* enz. insgelijks door de Staten-Generaal tot hunnen bijzonderen gemagtigde verkozen [4].

Hetzij MAURITS uit hooghartigheid of uit afkeer van politieke bemoeijingen niet verkoos een onmiddellijk deel in de onderhandelingen te nemen: aan de vredespartij kon zijn besluit niet anders dan aangenaam zijn. Driftig en opbruischend, rond maar tevens ruw in zijne manieren en uitdrukkingen, kon MAURITS zelfs in het hof zijn krijgsmansaard niet verloochenen

---

1 VAN METEREN, f. 584 *c*. PH. DU BOIS, II s. 93, 96, 215.

2 De *Resol. v. Holland*, (1608, bl. 480) melden, dat zoowel BREDERODE als OLDENBARNEVELT door de Staten van *Holland* als hunne gemagtigden aan de Staten-Generaal werden voorgesteld. Daar deze echter, »maar eenen van Holland en Westvriesland verstonden te admitteeren, is den Heere van Breederode verstaan van Generaliteyts weegen daar over te committeeren, en Oldenbarnevelt van weegen Holland en Westvriesland te blijven."

3 Zie hiervoor, D. II St. V, bl. 496.

4 VAN METEREN, f. 484 *d*. VAN DER KEMP, III bl. 33, 142.

1608. en was daardoor voor de kalme beraadslagingen van een vredescongres, hetwelk een hem zeer hinderlijk doel beoogde, volstrekt niet geschikt. WILLEM LODEWIJK van *Nassau* daarentegen, hoezeer in wapenroem bij MAURITS achterstaande, overtrof hem verre in zelfbeheersching, zachtmoedigheid, geduld en inschikkelijkheid. De prins, die hem hoogachtte en lief had, en bovendien wist dat hij den vrede niet minder gevaarlijk hield voor de Republiek en nadeelig voor de belangen van het huis van *Nassau* [1], liet zich dikwerf door hem ter neder zetten [2]. Ook was het der vredespartij volstrekt niet onverschillig dat de weduwe van WILLEM I, LOUISE DE COLIGNY, die eenigen tijd in *Frankrijk* had doorgebragt, in het laatst van Februarij te *'s Gravenhage* wederkeerde. Reeds in het vorige jaar had JEANNIN herhaaldelijk aan HENDRIK IV verzocht hare terugkomst zooveel mogelijk te bespoedigen, daar hij zich van haar grooten invloed op prins MAURITS goede vruchten in het belang van den vrede voorspelde [3].

Aanvang der onderhandelingen. De erkenning van de onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten.

Bij den aanvang van de zittingen der onderhandelaars, op den 6den Februarij, verklaarde OLDENBARNEVELT, die in den regel voor zijne landslieden het woord voerde [4], dat de laatsten niet gezind waren in eenige overeenkomst te treden, tenzij de volkomene onafhankelijkheid der Republiek, zoowel door den koning van *Spanje* als door de aartshertogen, zonder eenig voorbehoud erkend werd. RICHARDOT maakte hiertegen volstrekt geen bedenkingen. Een der Staatsche gemagtigden merkte echter op, dat het zegel, hetwelk aan de volmagt der Belgische gezanten hing, nog de wapens der zeventien voormalige Nederlandsche provinciën bevattede, en eischte dat die der Vereenigde Gewesten daaruit zouden worden weggenomen. Na eenig beraad bewilligde RICHARDOT, op raad van JEANNIN, met wien hij gemeenzaam omging en dien hij dikwerf raadpleegde, insgelijks in dit verlangen [5]. Reeds begon deze onverwachte toegeeflijkheid op zulk een belangrijk punt

---

1 VAN VERVOV, bl. 379: »Die Prince Morits ende Graeff Willem Lodowick van Nassau, hebben met alle hunne macht, geduirende dese onderhandelinge van vrede, daerna getrachtet, dat alles wederomme tot een openbaer oorloog mochte komen; waernae sij seer arbeiden, meinende, dat sulckes tot grootmakinge van hunluyder huyse ende profijt strecken sal. Maar dit wert bij vele van de Staten seer qualijken geduydet, deur dien die van Nassau wel behoren te weten, in wat sware schulden ende lasten dat die Verenichde Landen steecken". Vgl. JEANNIN, II p. 466: »estimans le devoir faire, comme ils disent, pour le zèle qu'ils ont au public, auquel leur interest particulier se trouve conjoint."

2 JEANNIN I, p. 413, 414, 464. Vgl. J. A. C. VAN HEUSDE, *diatribe in Guilielmi Ludovici Nassavia vitam, ingenium, merita*, 1835 p. 182 sqq.

3 *Resol. v. Holland*, 1608, bl. 496. JEANNIN, I, p. 233, 235, 251 etc. II, p. 115, 156.

4 JEANNIN, II p. 386.

5 VAN METEREN, f. 580. GROTIUS, p. 534. JEANNIN, II, p. 106 ss. D. BAUDIUS, *van 't bestant des Nederlantschen Oorlogs*, 1606, bl. 66—69. BENTIVOGLIO, bl. 762.

bij sommigen verbazing, bij anderen argwaan te wekken, toen het bleek dat zij slechts strekken moest om aan *Spanje's* eischen ten opzigte van gewigtiger onderwerpen meer kracht te geven. Naauwelijks was de koophandel ter sprake gebragt, of de Belgische gezanten verklaarden dat de Staatschen geheel van de vaart op *Indië* zouden moeten afzien, en zich voortaan, gelijk te voren, met de vaart op *Spanje* en *Portugal* zouden moeten vergenoegen. Zij voegden er bij, dat de eerste noch aan *Engeland* bij den vrede van *Londen* noch aan *Frankrijk* bij dien van *Vervins* was afgestaan, en dat de Staten toch wel op geen grooter voorregten aanspraak konden maken, dan die beide rijken genoten. De Fransche en Engelsche gezanten, wier gevoelen door de Staatsche gemagtigden omtrent alle gewigtige punten werd ingewonnen, zoowel om aan der Staten eischen meer klem bij te zetten, als om HENDRIK IV en JACOBUS I bij eene hernieuwing van den krijg tot ondersteuning te verpligten [1], ontkenden echter dat in de beide genoemde vredesverdragen over dit punt gesproken werd en zochten de Belgische afgevaardigden te overtuigen, dat er voor *Spanje* weinig gevaar in gelegen was den handel op *Indië* vrij te geven, daar de Hollandsche en Zeeuwsche kooplieden toch langzamerhand uit gemakzucht weder verkiezen zouden, zich te *Lissabon* van Oost- en West-Indische waren te voorzien. De Staatsche gemagtigden beriepen zich op het regt der natuur, volgens hetwelk het gebruik der zee aan een iegelijk vrijstaat, die daarvan niet uitdrukkelijk afstand heeft gedaan [2], en toonden zich op dit punt onverzettelijk. Onderscheidene vertoogen, zoowel door de bewindhebbers der Oost-Indische compagnie aan de Staten-Generaal ingediend als door anderen over het belang der vrije vaart op *Indië* voor de magt en den bloei der Republiek in het licht gegeven [3], hadden althans in de aan zee gelegene provinciën de openbare meening omtrent dit punt onwankelbaar gevestigd. Slechts in de landprovinciën, wier regenten het vurigst naar het einde van den krijg verlangden, koesterde men twijfel of de mogelijkheid van een eervollen vrede met erkenning van de onafhankelijkheid der Republiek wel mogt worden opgeofferd aan eenen nijverheidstak, waarvan eigentlijk slechts eenige rijke kooplieden in *Holland* en *Zeeland* voordeel trokken, en klaagde men dat de belangen van den kwijnenden landbouw ten gunste van die des handels veronachtzaamd werden [4]. Deze bedenkingen, slechts door de minderheid der Staten-

1608.

De vaart op *Indië*.

---

[1] JEANNIN, II, p. 270, 271.

[2] In een Vertoog over den O. I. handel, bij VAN METEREN, f. 589 *b*, komt o. a. voor, dat het gebruik der zee zoo vrij is als het gebruik der lucht. In het volgende jaar schreef HUGO DE GROOT over dit volkenregtelijk vraagstuk zijn beroemd werk: *Mare liberum*.

[3] De voornaamste dier stukken, die voor de kennis van den toestand van handel en nijverheid in die dagen hoogst gewigtig zijn, heeft VAN METEREN opgenomen, f. 585 *c*—590. Zie ook, PH. DU BOIS, II s. 237—244.

[4] VAN METEREN, f. 590 c. JEANNIN, II, p. 287.

1608. Generaal gedeeld, bleven zonder invloed op den loop der onderhandelingen. De Staatsche gemagtigden volhardden in hunne weigering om de vaart op *Indië* op te geven. De Belgische gezanten daarentegen schenen even vast besloten haar nimmer toe te staan. Welligt zouden de aartshertogen, die bij dit punt minder belang hadden, zich rekkelijker hebben betoond, indien zij alleen in den vredehandel betrokken waren geweest; doch zij waren verpligt ook *Spanje's* wenschen in het oog te houden, en wisten dat men daar den alleenhandel op *Indië* tot elken prijs behouden wilde [1]. De Spaansche staatslieden hadden reeds voldoende ondervinding van den ondernemingsgeest, den moed en het beleid der Staatsche kooplieden, om niet voor het verval hunner Oost-Indische koloniën en handelsbetrekkingen te vreezen, wanneer aldaar aan de compagnie vrij spel werd gelaten. Het was te voorzien dat de Hollanders, die veel zuiniger en bekwamer zeevaarders waren dan de Portugezen, de laatsten bij volkomene gelijkstelling binnen korten tijd overvleugelen zouden [2]. RICHARDOT verklaarde derhalve, na langdurige maar vruchtelooze onderhandelingen, dat FILIPS III zijn regt op de Vereenigde Gewesten nimmer afstaan noch hun den handel op het Spaansche schiereiland weder vergunnen zou, indien zij de vaart op *Indië* niet wilden opgeven [3].

Daar het derhalve bleek, dat noch de koning van *Spanje* noch de Staten immer tot toegeeflijkheid op dit gewigtige punt zouden te bewegen zijn, werd een andere weg tot bemiddeling beproefd en de vereeniging van een duurzamen vrede in *Europa* met een veeljarig bestand, hetwelk ten zuiden van den kreeftskeerkring gelden zou, ter sprake gebragt. De Belgische gezanten verklaarden zich niet ongenegen hiermede genoegen te nemen, indien de Staten zich verbinden wilden om na het einde van het bestand de vaart op *Indië* te staken. Doch deze wijziging vond volstrekt geen bijval. Het eenige, waarin de Staatsche gemagtigden wilden toestemmen, bestond hierin, dat men eenigen tijd vóór dat einde andermaal te *Antwerpen* of te *Brussel* bijeen zou komen, om te bepalen of het voortaan in *Indië* vrede of oorlog wezen zou. Het was echter niet twijfelachtig dat de Staten, die hoogst waarschijnlijk inmiddels nieuwe en aanzienlijke voordeelen in *Oost-Indië* behaald zouden hebben, na dat tijdsverloop nog veel minder geneigd zouden zijn dit gewigtig gedeelte van hunnen zeehandel op te geven, zoodat de Belgische gezanten dezen voorslag op hunne beurt van de hand wezen. Toen OLDENBARNEVELT, in de zitting van den 11den Maart, hun vroeg of hij aan de Staten-Generaal moest mededeelen, dat men op dit punt tot geen overeenstemming komen kon, viel SPINOLA driftig uit, dat ieder doen kon, wat hij wilde, en stond op om

---

1 JEANNIN, II, p. 159. VAN DER VYNCT, III, bl. 545.

2 JEANNIN, II, p. 153.

3 VAN METEREN, f. 585 *c*, 590 *c*. GROTIUS, p. 534—536. JEANNIN, II, p. 110, 114, 139 ss. BAUDIUS, bl. 69—76. BENTIVOGLIO, bl. 763.

heen te gaan. Maar NEYEN ging naar hem toe en zeide, na hem een paar woorden te hebben ingefluisterd, overluid in het Latijn tegen de Staatsche gemagtigden, dat de nacht raad zou geven. DE MALDERÉE, die nu met de overigen insgelijks opstond, voegde de Belgische gezanten in het Spaansch toe: »die alles hebben wil, krijgt niets," waarop RICHARDOT toornig antwoordde: »zeg dat voor u zelven, en wees verzekerd dat het u zoo gaan zal." Misnoegd en verstoord ging men uiteen [1]. 1608.

JEANNIN, wiens tusschenkomst tot vereffening van dit netelige geschil herhaaldelijk van beide zijden werd ingeroepen, bevond zich hierbij in geen geringe moeijelijkheid. Hij zag met HENDRIK IV zeer goed in, dat de Staten de voornaamste bron van de grootheid en magt der Republiek sluiten zouden, indien zij aan *Spanje's* eischen toegaven, en het was voor *Frankrijk* van het uiterste belang, in haar ook na den vrede eene krachtige bondgenoote te behouden. Daarentegen werd hij meer en meer overtuigd, dat *Spanje* de onderhandelingen liever afbreken dan dit punt opgeven zou: en de hernieuwing van den krijg zou HENDRIK IV in de onaangename noodzakelijkheid gebragt hebben zijne onderstandsgelden niet slechts te laten voortduren maar ook aanmerkelijk te verhoogen, indien hij er althans prijs op stelde de Republiek voor haren ondergang te bewaren [2]. De vastberadenheid der Staten, die het gedrag hunner gemagtigden volkomen goedkeurden, redde hem uit deze verlegenheid. Op den 15den Maart namen de Staten van *Holland* eene geheime resolutie, om nimmer »eenigsints hetzij in het geheel of deel, directelijken of indirectelijken, te wijken, over te geven of af te staan van de vrije zeevaart, alomme en tot alle Plaatsen van de Waereld" [3]; en de Staten-Generaal vereenigden zich eenparig [4] met dit moedige besluit. Zij hadden daarbij hoofdzakelijk overwogen, dat de ingezetenen der Vereenigde Gewesten zich voor de vaart op *Indië* groote opofferingen hadden getroost, en thans niet alleen aanzienlijke winsten begonnen te maken, maar zelfs de hoop koesterden om dien geheelen handelstak aan de Portugezen te ontwringen. Bovendien kon men berekenen, dat reeds tienduizend personen belang hadden bij de instandhouding der Oost-Indische compagnie. De herleving der vaart op *Spanje* zou aan den vijand, op wiens trouw men zich na den vrede nimmer volkomen zou kunnen verlaten, een gemakkelijk middel aan de hand geven, om de Republiek door de inbeslagneming van een aanzienlijk gedeelte harer handelsvloot gevoelige slagen toe te brengen. Alleen wanneer de koning voor wedervergelding in *Indie* te vreezen had, kon men gerust het voormalig verkeer met *Lissabon* en *Cadix* hervatten.

De Staten besluiten den vrijen handel naar alle plaatsen der wereld nimmer af te staan.

[1] GROTIUS, p. 536. JEANNIN, II, p. 142, 166. PH. DU BOIS, II, s. 106, 107.

[2] JEANNIN, II, p. 189, 199.

[3] *Resol. v. Holland*, 1608, bl. 510. PH. DU BOIS, II, s. 98.

[4] PH. DU BOIS, II, s. 105.

1608. Ook leverde de voortduring der vaart op *Indië* in twee opzigten de beste waarborgen op tegen *Spanje's* heerschzucht en dwingelandij. Vooreerst hield zij een aantal groote schepen in dienst, die in tijd van nood terstond als oorlogschepen gebruikt konden worden. Ten anderen werden de Spanjaarden daardoor van een deel der hulpmiddelen beroofd, welke hen in staat stelden de rust en vrijheid van hunne naburen te ondermijnen. Het behoud van den Oost-Indischen handel was derhalve inderdaad voor de Republiek eene levensvraag [1].

Men besluit dit punt vooreerst ter zijde te laten.

Daar intusschen beide partijen geenszins geneigd waren de onderhandelingen reeds bij het eerste geschilpunt, waaromtrent zij niet konden overeenkomen, af te breken, besloten zij dit onderwerp vooreerst ter zijde te laten, en te beproeven of de regeling der overige vredesvoorwaarden minder bezwaar zou ontmoeten. Tot dat einde stelden de wederzijdsche gemagtigden elkander eene opgave ter hand van de onderscheidene onderwerpen, die nog ter sprake moesten komen. De Staten hadden hun gevoelen in acht-en-twintig artikelen volledig en duidelijk uiteen gezet, en daarbij de belangen van het huis van *Nassau* geenszins vergeten. De Belgische gezanten daarentegen bepaalden zich in algemeene bewoordingen eenige hoofdpunten op te geven, waarover zij wenschten te onderhandelen. Daar de godsdienst hieronder was opgenomen, legden de Staatsche gemagtigden hun de vraag voor, of zij hiermede alleen bedoelden, dat aan de Spaansche en Nederlandsche ingezetenen, in elkanders land reizende of vertoevende, geen overlast ter zake van hun geloof zou worden aangedaan, dan wel of zij voornemens waren den Staten bij de regeling van de inwendige aangelegenheden der Republiek, waartoe ook de kerkelijke zaken behoorden, wetten voor te schrijven. De gezanten gaven tot antwoord, dat zij zich verpligt gevoelden hunne lastgevers nog nader omtrent dit onderwerp te raadplegen, en stelden daarom voor, daarover het laatst te handelen, waarmede men genoegen nam. Beide partijen wenschten, bij een ongunstigen afloop der onderhandelingen, zich er op te kunnen beroepen, dat zij op dit punt waren afgesprongen: de Spanjaarden, omdat zij hoopten, daardoor niet alleen bij den Paus en de overige Katholieke mogendheden eer in te leggen, maar ook *Frankrijk* tegen de Vereenigde Gewesten in te nemen; de Staten, omdat zij wisten dat alle provinciën, hoe vurig ook naar het einde van den krijg uitziende, de uitsluitende uitoefening der Hervormde eeredienst tot elken prijs behouden wilden [2].

Ook de regeling der godsdienstaangelegenheden wordt tot het laatst verschoven.

De opening der *Schelde* ten behoeve van *Antwerpen*.

Bij de behandeling van eenige punten, welke thans aan de orde kwamen, bleek het echter evenzeer hoe weinig men van beide zijden tot inschikkelijkheid gezind was. De aartshertogen verlangden dat *Antwerpen* weder eene zeehaven zou worden; dat voortaan

[1] JEANNIN, II, p. 143. PH. DU BOIS, II, s. 219.

[2] VAN METEREN, f. 590 *d*. GROTIUS, p. 537. JEANNIN, II, 98, 132, 141, 287. BAUDIUS, bl. 76.

van de Belgische manufacturen slechts de geringe tolregten gevorderd zouden worden, welke daarvan vóór den opstand tegen *Spanje* geheven werden; dat de verpligting zou ophouden om de in de Republiek ingevoerde Fransche wijnen te *Middelburg* en de Duitsche te *Dordrecht* op stapel te leggen, eer zij naar elders mogten worden uitgevoerd. De Staatsche gemagtigden weigerden daarentegen de *Schelde* te openen, noemden de stapelregten der beide genoemde steden binnenlandsche aangelegenheden, waarmede *Spanje* niets te maken had, en wilden ten opzigte der tolregten niets meer beloven, dan dat die voor vreemdelingen niet hooger zouden zijn dan voor ingezetenen [1]. Omtrent de grensscheiding en de wederzijdsche uitwisseling van steden kon men het evenmin eens worden. Van de zijde van den koning van *Spanje* werd geenszins voorbijgezien, dat het overlijden van den hertog van *Cleef*, hetwelk binnen korten tijd te verwachten was, hoogst waarschijnlijk eenen strijd over de erfopvolging zou doen ontstaan [2], waarbij het huis van *Oostenrijk* niet slechts zijne ondersteuning zou behoeven, maar die hem ook eene uitmuntende gelegenheid zou geven, om zijnen invloed en zijn gezag in *Duitschland* uit te breiden, en aldaar krachtdadig tot handhaving van het Katholicisme werkzaam te zijn. Uit dien hoofde wilden de Belgische gezanten niet hooren van de teruggave der door de Spanjaarden veroverde plaatsen in het Geldersche Overkwartier, die in de nabuurschap van het hertogdom *Cleef* gelegen waren. Zij weigerden derhalve *Rhijnberk*, hetwelk aan den aartsbisschop van *Keulen* toebehoorde, aan dien kerkvoogd terug te geven, en boden van de overige door Spaansche troepen bezette Staatsche sterkten slechts *Lingen*, *Oldenzaal* en *Groenlo* aan, onder beding dat de Staten *Braband* en *Vlaanderen* zouden ontruimen en zich achter de *Waal* terugtrekken. Deze eisch werd echter met verontwaardiging van de hand gewezen, waarop van den kant der aartshertogen, met betrekking tot de laatstgenoemde provinciën, werd voorgesteld, dat de Staten in de door hen bezette steden garnizoen zouden behouden, doch dat het platte land tot het regtsgebied der zuidelijke *Nederlanden* zou behooren. Ook deze voorslag vond echter geen bijval. De Staatsche gemagtigden wilden geen voet gronds van hunne Brabandsche en Vlaamsche bezittingen, die zij als een onmisbaar bolwerk voor de veiligheid van *Zeeland*, *Holland* en *Utrecht* beschouwden, laten varen, en werden in hun gevoelen door de Fransche gezanten gestijfd, wien HENDRIK IV geschreven had dat hij den afstand dier veroverde landstreken als den doodslag voor de Republiek beschouwen zou, daar deze dan niet slechts voor onverhoedsche invallen zou openstaan maar bovendien het bezit van *Brielle* en *Vlissingen* door de nimmer te betrouwen Engelschen, die ligtelijk met de Spanjaarden tegen de Staten konden zamenspannen, in dat geval dubbel gevaarlijk zou worden. Te vergeefs beklaagde RICHARDOT

1608.

De tolregten. Het stapelregt van *Middelburg* en *Dordrecht*.

De grensscheiding en de uitwisseling van steden.

---

1 VAN METEREN, f. 591 verso. JEANNIN, II, p. 201, 205. PH. DU BOIS, II, s. 232.

2 Hiervoor, bl. 11.

1608. zich bij JEANNIN, dat de Staten de houding aannamen, alsof zij met overwonnenen onderhandelden, en dat hij geenszins verwacht had zooveel hardnekkigheid bij hen te vinden. Te vergeefs vermaande hij de Staatsche gemagtigden met tranen in de oogen, om toch niet uit overdrevene vasthoudendheid aan hunne eischen de kans op den eervollen vrede te verbeuren, die hun thans werd aangeboden. Zij waren onverzettelijk en bleven de verklaring van de onafhankelijkheid der Republiek, de vrije vaart op *Indië* en het behoud hunner bezittingen in *Vlaanderen* en *Braband* als onmisbare voorwaarden beschouwen, zonder welke geen vrede mogelijk was [1].

Het *uti possidetis* wordt tot grondslag van den vrede aangenomen.

Hoezeer de Belgische gezanten naauwelijks verwachten konden, dat de onderhandelingen, na tot dusverre zulk een ongunstigen loop te hebben genomen, nog tot een gewenscht einde zouden leiden, wilden zij echter de hoop op die uitkomst nog niet opgeven. Zij achtten het hoogst waarschijnlijk dat zoowel *Frankrijk* als *Engeland* bij eene hervatting van den krijg de Republiek krachtdadig zouden ondersteunen, terwijl noch FILIPS III noch de aartshertogen wegens de uitputting hunner finantiën in staat waren, den oorlog met evenveel klem als in de laatste jaren voort te zetten [2]. Zij kwamen derhalve met de Staatsche gemagtigden overeen, dat men het zoogenaamde *uti possidetis* als grondslag van den vrede zou aannemen, en eerst nadat deze gesloten was, met elkander, als met bevriende mogendheden, over de ruiling van eenige steden en landstreken zou onderhandelen [3]. Aan den anderen kant waren de Staten, die insgelijks vurig naar vrede verlangden, niet ongenegen ten opzigte der overige meer ondergeschikte punten eenige inschikkelijkheid te betoonen, indien zij slechts den handel op *Indië* behouden konden en op hun regt, om de godsdienst naar willekeur te regelen, geen inbreuk werd gemaakt [4]. Daar de Belgische gezanten wisten, dat de aartshertogen bereid waren zelfs tot dien prijs den vrede te koopen [5], besloten zij pater NEYEN naar *Spanje* af te vaardigen, om het eindbesluit des konings omtrent deze gewigtige punten te vernemen. Hij vertrok den tweeden April en kon eerst na veertig dagen terug zijn. [6].

NEYEN vertrekt naar *Spanje*, om naderen last van FILIPS III te bekomen.

De onzekerheid, waarin men reeds geruimen tijd ten opzigte van den uitslag der

---

[1] VAN METEREN, f. 592. GROTIUS, p. 537. JEANNIN, II, p. 108, 135, 136, 145, 151, 201, 208, 210, 214, 231. PH. DU BOIS, II, s. 111, 249. BAUDIUS, bl. 104, 109.

[2] JEANNIN, II, p. 194, 211, 218.

[3] JEANNIN, II, p. 230.

[4] JEANNIN, II, p. 233, 314, 323, 358, 359.

[5] JEANNIN, II, p. 146, 155, 159, 220, 236.

[6] VAN METEREN, f. 592 c. GROTIUS, p. 538. JEANNIN, II, p. 251. BAUDIUS, bl. 78, 104. BENTIVOGLIO, bl. 765.

onderhandelingen verkeerd had, oefende inmiddels op handel en nijverheid een zeer ongunstigen invloed uit. Men had de voordeelen van den oorlog reeds gedeeltelijk verloren, zonder nog de weldaden van den vrede te genieten. In vele bedrijven was daardoor eene kwijning gekomen, die des te meer gevoeld werd, daar de belastingen nog altijd even zwaar bleven drukken [1]. Het was derhalve natuurlijk, dat zich overal een sterk verlangen naar het einde van dien ongunstigen toestand openbaarde. De oorlogspartij had daarvan terstond gebruik gemaakt, om te betoogen met hoeveel regt zij tegen de nadeelen der aangeknoopte onderhandelingen gewaarschuwd had, en hoe gevaarlijk het was die nog langer te laten voortduren. Volgens haar was het thans zonneklaar, dat de Spanjaarden geen andere bedoeling hadden dan de Republiek langzamerhand aan den krijg te ontwennen, door haar met de bedriegelijke hoop op eenen vrede te vleijen, dien zij volstrekt niet gezind waren te sluiten. Prins MAURITS en graaf WILLEM LODEWIJK lieten niets onbeproefd, om deze meening veld te doen winnen. Zij haalden den Franschen gezant DE RUSSY tot hunne zienswijze over, en trachtten ook de Engelsche, Deensche en Duitsche gezanten tegen den vrede te stemmen [2]. Zelfs schreef MAURITS aan HENDRIK IV, om hem te overreden dat deze voor de Republiek, en daardoor ook voor *Frankrijk*, hoogst verderfelijk zou zijn, en hem te bewegen aan JEANNIN last te geven om insgelijks de voortzetting van den oorlog aan te prijzen. Ten einde den Franschen koning te eerder daartoe over te halen, schatte hij de onmisbare onderstandsgelden thans op ongeveer drie en een half millioen gulden: eene som, die wel een millioen beneden zijne vorige raming bleef, maar toch nog bijna het dubbel was van hetgeen HENDRIK IV in de laatste jaren tot den krijg had bijgedragen [3]. JEANNIN liet zich echter geenszins aan het wankelen brengen, maar bleef bij zijn gevoelen, dat de voorstanders van den vrede de belangen van hun vaderland het best begrepen [4], en stelde eene uitvoerige memorie op, waarin hij de gronden vóór en tegen den oorlog tegen elkander overstelde. Van de zijde der oorlogspartij werd aangevoerd, dat men bij den vrede de belastingen terstond aanmerkelijk zou moeten verminderen, ten einde de burgerij tevreden te stellen; dat het vertrekken van vele krijgslieden, fabriekanten, kooplieden en Katholieken de Vereenigde Gewesten zeer verzwakken zou; dat een groot gedeelte van het bootsvolk, door hooge loonen aangelokt, in *Spanje* en *Portugal* dienst zou nemen; dat er ligtelijk verdeeldheid tusschen de

1608.

Memorie van JEANNIN over de gronden vóór en tegen den oorlog.

---

[1] VAN METEREN, f. 596 *a*. GROTIUS, p. 541. PH. DU BOIS, II, s. 132.

[2] JEANNIN, II, p. 240, 252, 318.

[3] JEANNIN, II, p. 290, 292, 297, 318. Vgl. GROTIUS, p. 540. Hiervoor bl. 248.

[4] JEANNIN, II, p. 278: »ceux qui preferent la guerre comme plus utile à leur Estat que la paix, lesquels ne sont à la vérité en si grand nombre, ny les plus entendus au maniement des affaires."

1608. provinciën kon ontstaan, en de vijand de handen vrij zou hebben, om door omkooping het getal zijner aanhangers te vermeerderen, de tweedragt te vergrooten en daardoor op een gunstig tijdstip de Republiek te overmeesteren. De voorstanders van den vrede beweerden daarentegen, dat de burgerij te veel gezond verstand had, om niet te begrijpen, dat zij eerst na verloop van eenigen tijd op eene trapsgewijze verzachting der lasten kon rekenen, en te veel vertrouwen in hare regenten, om de regeling dezer aangelegenheid niet geheel aan hen over te laten. De afdanking van een gedeelte van het leger zou de opbrengst der accijnsen slechts weinig verminderen, daar *Holland* en *Zeeland*, waar deze inzonderheid in zwang waren, weinig garnizoen hadden, en de overige provinciën grootendeels door andere soorten van belastingen, waarin het krijgsvolk niet deelde, in hare behoeften voorzagen. Voor het vertrek van kooplieden en fabriekanten had men weinig vrees te koesteren, daar het verblijf in een vrijen en bloeijenden staat door de meesten verre zou verkozen worden boven den terugkeer naar de zuidelijke *Nederlanden*, en deze bovendien, door de voortdurende afsluiting der *Schelde*, bezwaarlijk een gewigtig aandeel aan den zeehandel zouden kunnen bekomen. Ook de Katholieken, die bij den vrede niets te verliezen hadden en integendeel de hoop konden koesteren bij bevestiging van orde en rust grootere godsdienstvrijheid te verkrijgen, zouden geen reden hebben om de Vereenigde Gewesten te verlaten, en het bootsvolk, dat vooral bij voortduring der vaart op *Indië* geen gebrek aan bezigheid zou hebben, was te veel aan de ongedwongene en eenvoudige Hollandsche manieren gewend, om den trots van een Spaansch gezagvoerder op den duur te kunnen dulden [1]. Wel zou de opbrengst der tolregten, die bij den vrede voor het verkeer met *België* waarschijnlijk verlaagd zouden moeten worden, aanzienlijk dalen, en zouden de brandschattingen ophouden eene bron van inkomsten voor de schatkist te zijn: maar behalve dat ook de Staatsche landlieden eene sints lang ontbeerde veiligheid zouden genieten, die hunne winsten vermeerderen en daardoor ook voor den Staat voordeelig worden zou, werd de algemeene vermindering van de opbrengst der belastingen door de besparing van een groot deel der oorlogskosten meer dan opgewogen. Volgens eene zeer lage schatting zouden de inkomsten der Staten-Generaal na den vrede, in plaats van tien, zes millioen bedragen, hetgeen volkomen voldoende was om vooreerst nog twintig duizend man in de wapenen te houden en alle noodzakelijke uitgaven te bestrijden. Na een of twee jaar kon die krijgsmagt, wegens de waarborging van den vrede door *Frankrijk* en *Engeland*, op de helft gebragt en een paar millioen

---

[1] JEANNIN, II, p. 310: »ce peuple libre, d'un naturel rude et impatient de souffrir toute domination superbe, ne pourroit jamais endurer la fierté et l'insolence du commandement Espagnol, et aimera tousjours mieux se contenter de peu chez soy vivant à sa guise, que de gagner beaucoup, s'assujetissant à une façon de vivre qui luy deplaist, est contre son naturel, et qui luy osteroit l'exercice de la Religion."

tot aflossing van schuld besteed worden, zoodat men dan allengskens in staat zou zijn de belastingen aanmerkelijk te verminderen. De gevaren der verdeeldheid zouden, naar men vertrouwde, op het beleid der regenten afstuiten [1], de pogingen tot omkooping door hun aantal en hunne vaderlandsliefde verijdeld worden. Al deze omstandigheden in aanmerking nemende, achtte JEANNIN zich geregtigd tot het besluit, dat zij, die een eervollen vrede verwierpen, eigenlijk niet anders begeerden, dan dat de Vereenigde Gewesten voortdurend rampzalig zouden zijn, daar er geen ellendiger toestand dan die van onafgebroken krijg te denken was. Er was geen ander einde van den oorlog mogelijk, dan langs den weg van overeenkomst of langs dien der overwinning. Zich voor te stellen, dat de Staten den koning van *Spanje* tot onderwerping zouden brengen, was ongerijmd. Alleen het eerste was mogelijk, en scheen thans, ook door de bemiddeling van *Frankrijk* en *Engeland*, verkrijgbaar. Was het dan geraden den vrede af te slaan, die door den vijand zelven werd aangeboden? HENDRIK IV besliste deze vraag van zijn bekwamen gezant in ontkennenden zin, en weigerde derhalve prins MAURITS behulpzaam te zijn, om de vredespartij tegen te werken [2]. 1608.

Daar de reeds herhaaldelijk verlengde wapenschorsing in Mei weder ten einde liep, stelde OLDENBARNEVELT voor, haar nog tot het einde des jaars te laten duren en in dat geval een gedeelte van het leger af te danken. Hij wees daarbij op de omstandigheid, dat men, indien de hoop op vrede verijdeld werd, niet zonder gevaar reeds dit jaar eene hernieuwing van den krijg kon afwachten, en dat de financiën der Republiek nu reeds dringend eene vermindering der oorlogslasten vorderden. Tegen het volgende voorjaar kon men, wanneer het noodig mogt zijn, weder nieuwe troepen aanwerven. Bij de behandeling dezer zaak in de Staten-Generaal, in tegenwoordigheid van de beide stadhouders en den Raad van State, ondervond hij echter veel tegenkanting. Alleen *Holland*, *Gelderland*, *Groningen* en *Overijssel* deelden in zijn gevoelen. Hoewel de Staten van *Zeeland* reeds eigenmagtig het getal der tot hunnen last staande troepen verminderd hadden, vereenigden hunne afgevaardigden zich met de stadhouders en den Raad van State, om op eene verlenging van den wapenstilstand voor slechts twee maanden aan te dringen, en zich tegen de afdanking van krijgsvolk te verzetten. *Friesland*

De wapenschorsing wordt tot het einde van 1608 verlengd.

---

[1] Het is opmerkelijk dat JEANNIN, waarschijnlijk in overeenstemming met OLDENBARNEVELT (*Verhooren*, bl. 151, 153) in den aristocratischen regeringsvorm der Republiek een waarborg zag voor hare rust. Zie II, p. 308: »le Corps de cet Estat qu'on peut dire vrayement une Republique en laquelle la Souveraineté apartient universellement a tous, a neantmoins cet avantage qui doit beaucoup servir à sa durée et conservation, que le menu peuple ne se mesle aucunement des affaires, mais en laisse la charge entiere aux principaux et plus notables en chacune ville."

[2] JEANNIN, II, p. 297—317, 325 *ss*.

1608. en *Utrecht* wenschten eerst het gevoelen der buitenlandsche gezanten omtrent deze aangelegenheid te vernemen, en de Staten-Generaal besloten hieraan gehoor te geven. Reeds had JEANNIN aan OLDENBARNEVELT gezegd, dat hij de verlenging van den wapenstilstand voor het gansche jaar zeer afkeurde, daar het hem hoogst gevaarlijk voorkwam, den Spanjaarden op die wijze gelegenheid te geven den vredehandel te blijven rekken en welligt nog tot in het volgende jaar slepende te houden, hetgeen voor de Republiek niet anders dan schadelijk kon zijn. Toen de advokaat hem echter verzekerde, dat hij er niets tegen had om den laatsten Julij als eindpaal der onderhandelingen vast te stellen, zoodat men deze af zou breken, wanneer de vrede op dien dag nog niet tot stand gebragt was of althans naauwelijks te betwijfelen scheen, maar dat hij alleen voorkomen wilde dat de afgevaardigden ter Staten-Generaal, uit vrees voor eene hernieuwing van vijandelijkheden, waarop men niet was voorbereid, welligt te veel aan de Belgische gezanten zouden toegeven, vielen JEANNIN's bezwaren weg. Op zijnen raad vereenigden ook de Engelsche, Deensche en Duitsche gezanten zich met OLDENBARNEVELT's gevoelen. MAURITS en WILLEM LODEWIJK besloten insgelijks met deze wijziging genoegen te nemen, en gingen te eerder daartoe over, daar de advokaat met zijn voorslag tot afdanking van krijgsvolk eigenlijk slechts bedoeld had den Franschen koning, wiens onderstandsgelden niet meer zoo geregeld werden uitbetaald, de voortdurende behoefte der Republiek aan geregelde en ruime ondersteuning te doen gevoelen [1], en zich gemakkelijk liet overhalen, dat gedeelte van zijn voorstel op te geven. De Staten-Generaal besloten derhalve den vredehandel niet langer dan tot Augustus aan te houden en vooreerst het leger nog niet te verzwakken, maar evenwel de wapenschorsing het gansche jaar te laten voortduren, indien de aartshertogen daarmede genoegen namen. Volgaarne gaven de laatsten hunne toestemming [2].

Voortzetting der onderhandelingen gedurende de afwezigheid van NEYEN.

Gedurende de afwezigheid van pater NEYEN werden de onderhandelingen met de overige Belgische gezanten over punten van ondergeschikt belang voortgezet. Ook hieromtrent bestond echter groot verschil van gevoelen. Men was het eens dat de wederzijds verbeurd verklaarde en in beslag genomene goederen behoorden te worden teruggegeven; doch de aartshertogen maakten onder dezen titel aanspraak op geheele steden en landstreken, die de Staten geenszins geneigd waren af te staan. De laatsten vorderden daarentegen dat de Spaansche troepen, die zich nog in de zuidelijke *Nederlanden* bevonden, naar hun vaderland zouden worden teruggezonden, hetgeen RICHARDOT niet zonder regt een onbillijke eisch noemde, zoolang de Staten zich van Fransche en Engelsche hulptroepen bleven bedienen. Over de behandeling der wederzijdsche

---

[1] Zie JEANNIN, II, p. 229, 263, 340.

[2] JEANNIN, II p. 334—349. VAN DER KEMP, III bl. 154—156.

ingezetenen, het toelaten van oorlogschepen in elkanders havens, de keus der regenten 1608.
in steden, die bijzondere heeren zouden krijgen, en de waarborgen voor eene getrouwe naleving van het vredesverdrag kon men evenmin tot eenstemmigheid komen. Daar men echter aan beide zijden geenszins twijfelde, dat deze geschillen eene voldoende oplossing zouden vinden, zoodra men het over de hoofdpunten, den handel op *Indië* en de godsdienst, eens was geworden, hadden de onderhandelingen, in afwachting der terugkomst van pater NEYEN, slechts tragen voortgang. De bijeenkomsten der gemagtigden werden steeds zeldzamer en hielden eindelijk geheel op, toen ook JEANNIN op den 18den Junij voor een korten tijd naar *Frankrijk* vertrokken was, om HENDRIK IV met den staat van zaken bekend te maken en zich in persoon omtrent diens bedoelingen en wenschen te vergewissen [1]. De Deensche gezanten, wien zoowel de langdurigheid van den vredehandel als de onbeteekenende rol, die hun daarbij te beurt was gevallen, reeds sints lang verdroten had, namen hun afscheid en keerden naar hun vaderland terug. Hun voorbeeld werd eerlang door de gezanten uit *Munster*, *Cleef* en *Keulen* gevolgd [2].

Gezindheid en bedoelingen van het Spaansche hof.

Inmiddels had pater NEYEN bij FILIPS III meer tegenstand ontmoet, dan den aartshertogen aangenaam was. Naauwelijks was de geweldige indruk van de vernieling eener magtige oorlogsvloot in de haven van *Gibraltar* eenigzins uitgewischt en had de geslotene wapenstilstand de vrees voor eene herhaling van HEEMSKERK's stoutmoedige onderneming doen verdwijnen, of men had aan het Spaansche hof berouw gekregen over de reeds afgelegde onafhankelijkheidsverklaring en besloten op dien weg althans geen stap verder te gaan. De Belgische gemagtigden kregen bevel om, ingeval zij de opening van hun uitersten last niet meer konden tegenhouden, zoowel de opoffering van den handel op *Indië* als de onbeperkte uitoefening der Katholijke godsdienst in de Vereenigde Gewesten te eischen, en alleen onder deze voorwaarden de erkenning van de vrijheid der Republiek bij het vredesverdrag toe te zeggen. NEYEN, die in *Holland* te veel over zijn onbegrensden invloed op den koning en diens inschikkelijkheid had uitgewijd, om met voeg de overbrenger van dit *ultimatum* te kunnen wezen, werd opzettelijk in *Spanje* teruggehouden, doch schreef brief op brief, waarin hij zijn langdurig uitblijven aan ziekte en anderen tegenspoed weet. Deze poging om de onderhandelingen te rekken en de Staten zoolang mogelijk om den tuin te leiden, stond in verband met een plan der Spaansche staatslieden, om HENDRIK IV en JACOBUS I door de voorspiegeling van aanzienlijke voordeelen van de zaak der Republiek te vervreemden, en de laatste daardoor

---

[1] VAN METEREN, f. 596, 606. GROTIUS, p. 539. JEANNIN, II p. 277, 287, 290, 296, 323, 357, 358, 359, 391. PH. DU BOIS, II s. 120.

[2] VAN METEREN, f. 607 *b*. GROTIUS, p. 540. PH. DU BOIS, II s. 137.

1608. te dwingen den vrede tot den van haar geëischten prijs te koopen. Men rekende daarbij op het vurige verlangen naar rust, hetwelk door de meeste regenten gevoed werd, en stelde zich welligt voor, dat de door NEYEN uitgedeelde geschenken en de pracht, die SPINOLA ten toon spreidde, veler oogen verblind en veler harten bedorven zouden hebben. Doch men vergat dat de staatslieden der Republiek te veel vaderlandsliefde en eergevoel bezaten, om ooit in zulke voorwaarden toe te stemmen, en dat JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, hoeveel reden hij had om de voortzetting van den krijg voor zijn met een drukkenden schuldenlast bezwaard vaderland te duchten, geen oogenblik wankelde in zijn besluit, om elk verdrag af te wijzen, waarbij aan de onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten, de vrije vaart op *Indië* en de eigenmagtige regeling der binnenlandsche aangelegenheden eenige afbreuk werd gedaan [1].

Argwaan daaromtrent in de Vereenigde Gewesten.

Naauwelijks was JEANNIN naar *Frankrijk* vertrokken, of men ontving onderscheidene tijdingen, die gegronden argwaan omtrent *Spanje's* bedoelingen opwekten. Van alle zijden kwamen berigten in, dat de Spanjaarden een geheel anderen toon begonnen aan te slaan, en openlijk snoefden dat de verklaring van hunnen koning betrekkelijk de onafhankelijkheid der Republiek slechts een middel was geweest om de Staten tot eenen wapenstilstand te bewegen en onderhandelingen met hen aan te knoopen. Thans, beweerden zij, nu het bekend was hoezeer de Vereenigde Gewesten den vrede wenschten en behoefden, kon er niet meer aan gedacht worden hun voordeelige voorwaarden toe te staan. Te gelijker tijd vernam men dat FILIPS III buitengewone gezanten naar *Frankrijk* en *Engeland* had gezonden, ten einde HENDRIK IV en JACOBUS I te verzoeken hunnen invloed te *'s Gravenhage* in zijn belang aan te wenden. Daar men in *Holland* wist, hoe weinig men op de welwillendheid van den koning van *Engeland* kon rekenen, die nog altijd zoowel uit vrees voor *Spanje's* magt als uit ingenomenheid met de Spaansche regeringsbeginselen meer toegeeflijkheid en ontzag voor FILIPS III betoonde, dan met de ware belangen van zijn rijk strookte, was men volstrekt niet gerust omtrent den uitslag dezer pogingen. Ook ten opzigte van HENDRIK IV, wien men steeds als den krachtigsten en getrouwsten bondgenoot had beschouwd, ontstond bij velen ernstige bezorgdheid. Men vernam dat FILIPS III dezen vorst door het lokaas van een dubbel huwelijk, waarbij de kroonprins van *Frankrijk* met eene Spaansche, de kroonprins van *Spanje* met eene Fransche prinses zou huwen, aan zich trachtte te verbinden, en hem zelfs met dat doel het voorstel had gedaan, dat de Fransche kroonprins tot erfgenaam der aartshertogen zou worden benoemd, indien hij wilde medewerken om de Vereenigde Gewesten met de zuidelijke *Nederlanden* te hereenigen. Het was zeer twijfelachtig of HENDRIK IV zulk een verleidelijk aanbod van de hand zou

---

[1] BENTIVOGLIO, bl. 767. JEANNIN, II p. 368, 378. Vgl. I p. 249 (hiervoor bl. 262 noot 2).

wijzen. Men herinnerde zich dat JEANNIN, kort voor zijn vertrek, dag aan dag in het Haagsche bosch verscheidene uren met RICHARDOT heen en weder had gewandeld, terwijl hunne dienaren zorgvuldig de wacht hielden, om te beletten dat hun gesprek gestoord zou worden [1]. Het was derhalve niet te bevreemden dat de oorlogspartij meer dan ooit reden meende te hebben, om tegen de Spaansche trouwelooheid te waarschuwen, en dat zelfs vele voorstanders van den vrede de wenschelijkheid van de voortzetting der onderhandelingen begonnen te betwijfelen [2]. 1608.

Ultimatum der Belgische gezanten.

Intusschen was de laatste Julij verstreken, zonder dat van de zijde van *Spanje* eenig bepaald antwoord was gegeven. Wegens de nog altijd verwachte terugkomst van NEYEN en de afwezigheid van JEANNIN hadden de Staten stilzwijgend dien dag voorbij laten gaan; doch naauwelijks was de Fransche gezant omstreeks het midden van Augustus te *'s Gravenhage* wedergekeerd, en had men van hem de verzekering ontvangen, dat HENDRIK IV in zijne gezindheid jegens de Republiek volstrekt niet veranderd was maar haar met raad en daad zou blijven bijstaan [3], of men besloot langer uitstel af te snijden. OLDENBARNEVELT, wien JEANNIN van het *ultimatum* der Belgische gezanten, hetwelk RICHARDOT hem had medegedeeld, kennis had gegeven, wilde er naauwelijks van hooren, dat men hen nog in de gelegenheid zou stellen, deze onaannemelijke eischen uit te spreken. Hoezeer hij, op het voetspoor van prins WILLEM van *Oranje*, verdraagzaamheid in het godsdienstige voorstond en zich bereid verklaarde mede te werken om den Katholieken na den vrede niet slechts algemeene vrijheid van huisselijke godsdienstoefening maar zelfs in enkele steden openbare eeredienst te verschaffen [4], achtte hij het onmogelijk om de Staten thans tot zulk eene toegeeflijkheid op dit teedere punt te bewegen. Bovendien kwam het hem onbestaanbaar voor met de waardigheid en tevens met de veiligheid der Republiek, dat de Katholieken hunne godsdienstvrijheid aan *Spanje* zouden te danken hebben. Eerst na den vrede kon er zijns inziens aan gedacht worden, om de strenge plakkaten tegen hunne geheime bijeenkomsten en de uitoefening hunner godsdienstige gebruiken en plegtigheden te besnoeijen of bij oogluiking buiten werking te laten, en JEANNIN, wien HENDRIK IV om dezelfde reden reeds last had gege-

---

[1] PH. DU BOIS, II s. 125.

[2] GROTIUS, f. 540. JEANNIN, II p. 65, 93, 94, 135, 160, 198, 370, 378, 382, 386, 393, 399. VAN DER KEMP, III bl. 213. — Er werd ook weder gesproken over de komst eener Spaansche armade. PH. DU BOIS, II s. 118, 125.

[3] JEANNIN, II p. 397.

[4] JEANNIN, II p. 398, 426. Uit de laatste plaats blijkt, dat zijn gevoelen in dit opzigt ook door andere regenten, doch slechts door weinigen, gedeeld werd. Vgl. *Verhooren van* OLDENBARNEVELT bl. 32—35, 47, 53, 55, 115, 209, 240. *Waarachtige historie*, bl. 190, 197, 350.

1608. ven de eischen van *Spanje* betrekkelijk dit punt slechts welstaanshalve en geenszins met aandrang te ondersteunen [1], kon en wilde tegen OLDENBARNEVELT's gevoelen geen geldige gronden inbrengen. Begeerig om een bewijs te geven, dat ook hem de eer des vaderlands te lief was, om zich langer door *Spanje* om den tuin te laten leiden, stelde de advokaat voor, dat men de Belgische gezanten niet meer ten gehoore toelaten maar hun terstond uit naam der Staten verklaren zou, dat de vastgestelde termijn verstreken was en derhalve thans alle twijfel aan de onopregtheid hunner betuigingen wegviel, weshalve men den vredehandel afbrak en hen verzocht te vertrekken [2]. Met moeite bewogen de Fransche gezanten hem, dit plan te laten varen. Op hunnen raad hielden de Staatsche gemagtigden op den 20sten Augustus nog eene bijeenkomst met de Belgische gezanten, waarin dezen hun laatste woord werd afgevraagd. Thans kon de last van FILIPS III niet langer verheeld worden. In eene breedvoerige rede weidde RICHARDOT over de edelmoedigheid van zijnen vorst uit, die ter wille van den vrede niet aarzelde al zijne aanspraken op de Vereenigde Gewesten te laten varen en hunne onafhankelijkheid zonder eenig voorbehoud wilde erkennen. Doch hij betoogde tevens dat het niet meer dan billijk was, indien de Staten deze inschikkelijkheid beantwoordden door de vaart op *Indië* op te geven en aan de Katholieken de vrije uitoefening hunner godsdienst te vergunnen. Wat het eerste betrof, konden de Staten toch niet vergen, dat de koning van *Spanje* hun grootere voorregten zou toestaan, dan aan zijne vrienden en bondgenooten; en het tweede was niet slechts van zijnentwege een pligtmatige eisch, maar tevens in het waarachtige belang der Vereenigde Gewesten, die anders gevaar liepen allengskens een aanzienlijk gedeelte hunner inwoners te verliezen. De Staten, voegde RICHARDOT er bij, hadden niet geaarzeld op sommige plaatsen aan de gevaarlijke Wederdoopers vrijheid van godsdienst te laten: konden zij dan zwarigheid maken hetzelfde regt aan diegenen hunner landgenooten te schenken, die het geloof hunner vaderen waren blijven belijden [3]?

De vredehandel wordt afgebroken.

Een gemengd gevoel van teleurstelling en toorn openbaarde zich in de Staten-Generaal, toen de Staatsche gemagtigden aldaar den einduitslag hunner onderhandelingen kwamen mededeelen. De laatste gewaarwording had echter de bovenhand, en nam nog in hevigheid toe, toen de gezanten der bevriende mogendheden, wier raad terstond werd ingewonnen, tot verschooning der Belgische gezanten aanvoerden, dat deze van den aanvang in last hadden gehad vrijheid van godsdienstoefening voor de Katholieken te

---

[1] JEANNIN, I p. 382, 466, II p. 13, 37.

[2] JEANNIN, II p. 399. Vgl. PH. DU BOIS, II s. 313 (15 Julij): »Der Advokat Barnefelt lest sich zwar hören, wan man Ihme folgen würde, so solle der termin nicht prorogirt werden."

[3] VAN METEREN, f. 606 *d*. GROTIUS, p. 541. JEANNIN, II p. 396—400.

eischen, doch de behandeling van dit onderwerp tot het laatst verschoven hadden, in de hoop dat de Staten te eerder tot inschikkelijkheid te bewegen zouden zijn, wanneer men het omtrent de overige punten eens was geworden. Zoo bleek het dan, — was het algemeene verwijt, — dat de onderhandelingen voor *Spanje* inderdaad slechts een spel waren geweest, om tijd te winnen en de Staten in slaap te wiegen. Men aarzelde niet de Belgische afgevaardigden bedriegers te noemen, die onverwijld moesten worden weggezonden. De algemeene verontwaardiging liet geen nadere overweging meer toe. Men dacht er zelfs niet aan, om te berekenen of men wel in staat zou zijn, ook zonder vreemden bijstand den oorlog te hervatten. Zonder zich aan het gevoelen der Fransche gezanten te storen, die op inwilliging van beide de gestelde eischen aandrongen, en zelfs verklaarden dat HENDRIK IV in het tegenovergestelde geval de Republiek niet meer met voeg zou kunnen ondersteunen, besloten de Staten-Generaal op den 25sten Augustus met eenparige stemmen [1] den vredehandel af te breken. Zij stelden een plakkaat op, waarin de loop der onderhandelingen en de trouweloosheid van den vijand, die hen eerst met de toezegging eener onbeperkte onafhankelijkheidsverklaring gevleid, maar later geweigerd had de daaruit voortvloeijende regten en gevolgen te erkennen, kortelijk werd uiteengezet. Het slot van dit betoog behelsde de verklaring, dat zij, op grond der ondervondene dubbelhartigheid, niet verder met de Belgische afgevaardigden in overleg konden treden; dat het hun leed deed dat de vredehandel buiten hunne schuld geen beter einde had genomen; doch dat zij zich voor God en de wereld onschuldig hielden aan de rampen, welke de bloedige en langdurige oorlog in het vervolg na zich mogt slepen [2]. 1608.

De hernieuwing van den krijg scheen thans onvermijdelijk. Doch JEANNIN, die in last had tot elken prijs een einde aan de vijandelijkheden tusschen *Spanje* en de Republiek te maken, en met dat doel reeds een jaar te voren onderscheidene der voornaamste regenten over de aannemelijkheid van een bestand gepolst had, voor het geval dat het sluiten van den vrede onoverkomelijke bezwaren ontmoeten mogt [3], besloot terstond dit nieuwe middel tot eene althans tijdelijke bevrediging voor te slaan. WINWOOD en SPENCER, die wel wisten dat JACOBUS I niet geneigd zou zijn de Staten met geld of troepen bij te staan, gaven hunne goedkeuring aan zijnen voorslag, om zoowel aan de Belgische afgevaardigden als aan de Staten een bestand voor te stellen, en de Duitsche gezanten vereenigden zich insgelijks met dit gevoelen. Reeds op den 27sten Augustus begaven zij JEANNIN stelt een bestand voor.

[1] VAN DER KEMP, III bl. 158. JEANNIN, II p. 407: »ils sont fort unis — nous ne voyons aucune aparence de division entr'eux." Vgl. p. 439: »Je les voy plus unis que jamais."

[2] VAN METEREN, f. 607 c. — 608 d. GROTIUS, p. 541. BENTIVOGLIO, bl. 767. BAUDIUS, bl. 126. JEANNIN, II p. 401—407. VAN DER KEMP, III bl. 38, 156—160.

[3] JEANNIN, I p. 201 s.

1608. zich gezamenlijk naar de vergadering der Staten-Generaal, alwaar JEANNIN uit aller naam verklaarde dat de vorsten, die hen uit belangstelling in het lot der Republiek naar *'s Gravenhage* hadden gezonden, om het sluiten van eenen eervollen vrede te bevorderen, hen gemagtigd hadden, bijaldien dit wenschelijke doel niet getroffen werd, een bestand voor vele jaren ter sprake te brengen. Met ernst vermaande hij de Staten zich niet door het misnoegen, hetwelk zij tegen 's vijands gemagtigden hadden opgevat, te laten weerhouden op deze wijze althans voor eenige jaren een einde aan den krijg te maken, indien zij daarbij ten minste eervolle voorwaarden konden bedingen. In de eerste plaats behoorde daartoe volgens JEANNIN, dat het bestand met de Vereenigde Gewesten gesloten werd als met vrije landen, waarop de koning van *Spanje* en de aartshertogen niets te pretenderen hadden. Voorts moest aan de Staten vrijheid gegeven worden om zoowel op *Indië* als op de zuidelijke *Nederlanden* en het Spaansche schiereiland handel te drijven. De Republiek zou bovendien al hare bezittingen en veroveringen moeten behouden, en de overige onderwerpen, die bij dit bestand in aanmerking konden komen, zouden naar billijkheid geregeld moeten worden. Wel betuigde JEANNIN naauwelijks de hoop te durven koesteren, dat de vijand met deze voorwaarden genoegen zou nemen; doch hij drong er op aan, dat men althans beproeven zou, op deze grondslagen een bestand te treffen. Wees de koning van *Spanje* dit middel tot bevrediging van de hand, dan zou het besluit der Staten, om den oorlog te hervatten, door al hunne bondgenooten gebillijkt worden. Weigerden de Staten daarentegen elke verdere onderhandeling, dan moesten zij niet meer op den bijstand van *Frankrijk* en *Engeland* rekenen, die daarentegen bereid waren de eerbiediging van het bestand van de zijde van *Spanje* op dezelfde wijze te waarborgen, als zij met betrekking tot den thans verijdelden vrede gedaan hadden. Ook was er geen twijfel aan dat het bestand, indien de Staten slechts naauw verbonden bleven en den tijd van verademing met verstand en overleg tot verbetering van den toestand hunner geldmiddelen en van hun gebrekkigen regeringsvorm wisten te gebruiken, hun al de voordeelen van den vrede zou opleveren en allengskens van zelf in een duurzamen vrede zou overgaan [1].

De Staten-Generaal besluiten over het bestand te onderhandelen.

Dit voorstel der bevriende gezanten, hetwelk door hen denzelfden dag ook aan de Belgische afgevaardigden gedaan werd, werd door de Staten-Generaal terstond in overweging genomen en gaf aanleiding tot langdurige en hevige beraadslagingen. Het algemeen ongenoegen over de handelwijze der Spanjaarden was zoo groot, dat de oorlogspartij er niet weinig door gesterkt was. Sommige leden trachtten reeds de mogelijkheid te betoogen om, ook zonder hulp van *Frankrijk* en *Engeland*, den krijg voort te zetten, en bragten met dat doel een plan ter sprake, volgens hetwelk

[1] JEANNIN, II p. 412—415; 419—431. GROTIUS, p. 541.

men een gedeelte der Vereenigde Gewesten op zou offeren, om het overige met minder kosten in staat van tegenweer te kunnen houden [1]. Doch de meerderheid begreep, dat een bestand, op de door JEANNIN voorgestelde grondslagen voor geruimen tijd gesloten en door *Frankrijk* en *Engeland* gewaarborgd, inderdaad weinig van den vrede verschillen zou, dien men van *Spanje* niet had kunnen verkrijgen. Op den 30sten Augustus kwamen de Staten-Generaal, met uitzondering der Zeeuwsche afgevaardigden, die weigerden aan verdere onderhandelingen deel te nemen, overeen, dat men den voorslag aan zou nemen, onder bepaling dat zoowel FILIPS III als de aartshertogen de onafhankelijkheid der Republiek en de oppermagt der Staten voor altijd zouden erkennen [2]. 1608.

De Belgische gezanten vragen en bekomen andermaal uitstel.

Met hoeveel ingenomenheid de Belgische gezanten, die nog veel meer dan de heftigste voorstanders van den vrede onder de Hollandsche regenten voor eene hervatting der vijandelijkheden beducht waren [3], het denkbeeld van een bestand ook hadden omhelsd: zij waren niet gemagtigd dezen eisch in te willigen, en durfden zelfs op eigen gezag de voorwaarden niet aannemen, die JEANNIN onmisbaar had geacht om de meerderheid der Staten-Generaal voor zijn plan te winnen. Zij achtten zich onbevoegd verder te gaan dan tot het voorstellen van eene voortzetting der bestaande wapenschorsing voor den tijd van zeven jaren, zonder nieuwe verklaring van de vrijheid der Vereenigde Gewesten. JEANNIN verzekerde hun echter dat de Staten volstrekt niet naar dezen voorslag zouden willen luisteren, en trachtte hen te overreden zich te houden alsof de vredehandel, overeenkomstig het besluit der Staten van den 25sten Augustus, afgebroken was, en naar *Brussel* terug te keeren. Hij vreesde niet zonder reden dat hun langer vertoef nieuwe wapenen zou geven aan de oorlogspartij, die met opzet uitstrooide dat de aartshertogen tot elken prijs vrede zochten, ten einde de eischen der Staten zoo hoog te stemmen, dat zij door *Spanje* niet aangenomen konden worden. Waren de Belgische gezanten daarentegen vertrokken, dan hoopte hij de meerderheid der Staten-Generaal door de vrees voor eene hernieuwing van den krijg te eerder tot het aannemen van een bestand, zelfs onder min gunstige voorwaarden, te stemmen, en daardoor tevens te bewerken dat de eer, van een einde aan den langdurigen krijg te hebben gemaakt, *Frankrijk* te beurt zou vallen [4]. Doch RICHARDOT en zijne ambtsbroeders waren zelven te zeer beducht, dat de vredehandel een ongunstig einde zoude nemen, om dit plan te kunnen goedkeuren. Zij besloten integendeel uitstel

[1] JEANNIN, II p. 524.

[2] VAN DER KEMP, II bl. 39, 160—162.

[3] JEANNIN, II p. 444: »Les Estats l'ont aussi bien qu'eux (n. la crainte de rompre) mais non du tout si grande: car ils sont offencez et moins apprehensifs de l'avenir."

[4] JEANNIN, II t. a. p.

1608. te verzoeken tot den eersten October, ten einde de terugkomst te kunnen afwachten van den koerier, dien zij terstond na het voorstel der vreemde gezanten naar *Spanje* hadden gezonden, om naderen last van FILIPS III te bekomen. Op den 10den en 11den September werd deze voorslag in de Staten-Generaal, wier vergadering uit omstreeks honderd en twintig leden benevens de beide stadhouders was zamengesteld, overwogen. Na langdurige en zeer levendige beraadslagingen besloot men het gevoelen der vreemde gezanten in te winnen, of het raadzaam ware het verlangde uitstel toe te staan, niettegenstaande het bijkans ontwijfelbaar scheen dat het tot niets leiden zou. Zoodra dezen de hun gestelde vraag op onderscheidene gronden toestemmend beantwoord hadden [1], begon prins MAURITS terstond in driftige bewoordingen hunne redenen te wederleggen. Hij verklaarde dat niemand meer belang had bij het welzijn van den staat dan hij, dat zijn vader er voor gestorven was, dat hij zelf dikwerf zijn leven er voor gewaagd had, waartoe hij nog bereid was, zoodat niemand aan zijne vaderlandsliefde twijfelen kon. In het verzoek der Belgische gezanten kon hij echter niets anders dan eene nieuwe poging zien, om hunne listen en lagen tot ondermijning van de vrijheid en de kracht der Republiek nog eenigen tijd voort te kunnen zetten. Niettegenstaande zijn hevigen tegenstand behield het tegenovergestelde gevoelen echter de overhand, hoewel het besluit, dat op den 13den September door de meerderheid genomen werd, de blijken droeg van de ontevredenheid en het wantrouwen, die de handelwijze des vijands bij de Staten had opgewekt. Men verklaarde alleen ten believe der vreemde gezanten het verzochte uitstel tot het einde der maand te verleenen, doch niet te zullen dulden dat de Belgische gemagtigden na den eersten October nog één dag te *'s Gravenhage* zouden vertoeven, indien zij vóór dien tijd van FILIPS III geen volkomen last ontvingen, om 's lands vrijheid en souvereiniteit voor altijd te erkennen [2].

Geen voldoend antwoord uit *Spanje* bekomende, nemen zij de terugreis naar *Brussel* aan.

JEANNIN, die terstond pogingen in het werk stelde, om beide partijen met betrekking tot de voorwaarden van het bestand tot eenstemmigheid te brengen, bespeurde echter spoedig dat hij hierin niet slagen zou. Wel haalde hij de Belgische gemagtigden over om de drie door hem voorgestelde grondslagen in te willigen, doch zij waren niet te

[1] JEANNIN, die de Engelsche gezanten met moeite had overgehaald zijn advies te ondersteunen, berigtte herhaaldelijk aan HENDRIK IV en VILLEROY dat zij, naar het hem voorkwam, in het geheim met de oorlogspartij heulden, en uitte daarbij het vermoeden (II p. 424), dat JACOBUS I gaarne de hernieuwing van den oorlog zou zien, daar *Frankrijk* dan wel genoodzaakt zou worden openlijk partij voor de Staten te trekken, hetwelk niet anders dan voordeelig voor *Engeland* kon zijn: »car quand il ne voudra estre que spectateur, cette guerre assurera son repos, et s'il a volonté de faire pis, il en prendra l'oportunité lorsqu'elle se presentera." Zie ook II, p. 464.

[2] VAN METEREN, f. 609. GROTIUS, p. 543. BAUDIUS, bl. 128—133. JEANNIN, II p. 448—459.

bewegen om de vrijheid der Republiek in duidelijker en meer omvattende bewoordingen uit te drukken, dan in den aanhef van het aanvankelijke verdrag tot wapenschorsing geschied was, terwijl de Staten-Generaal van hunne zijde in den eisch eener volkomene en onbeperkte onafhankelijksverklaring bleven volharden. Onder deze vruchtelooze pogingen liep de maand September ten einde; en de Belgische gezanten, die nog geen antwoord uit *Spanje* ontvangen hadden, doch gevoelden geen nieuw uitstel te kunnen vragen, zonder hunne waardigheid en de eer hunner vorsten op het spel te zetten, besloten thans den schijn aan te nemen alsof zij den vredehandel voor verbroken hielden, in de hoop dat JEANNIN er na hun vertrek in slagen zou, de Staten tot een bestand te bewegen. Op den 30sten September werden zij in eene plegtige zitting der Staten-Generaal toegelaten. Na breed te hebben uitgeweid in den lof der aartshertogen, die uit zucht tot den vrede zeer gewigtige punten hadden opgeofferd, beschuldigde RICHARDOT de Staten van onverantwoordelijke hardnekkigheid in het vasthouden hunner eischen, wees hen op de nadeelige gevolgen, welke deze handelwijze voor de Vereenigde Gewesten hebben kon en voorspelde dat de tijd weldra komen zou, waarin zij te vergeefs zouden wenschen dat hun zoo voordeelige voorwaarden werden aangeboden, als zij thans moedwillig van de hand wezen. Toen hij had uitgesproken, nam OLDENBARNEVELT het woord en verklaarde dat het afspringen der onderhandelingen alleen aan hen te wijten was, die eerst aan de Republiek volkomene vrijheid toegezegd doch later hunne belofte verbroken hadden, zoodat het bloed, dat reeds in dezen oorlog gestroomd had en op nieuw zou gaan vloeijen, niet van de Staten maar van den koning van *Spanje* moest worden teruggeëischt, wiens wreede en onwettige plakkaten de Nederlanders in de noodzakelijkheid hadden gebragt om de wapenen tegen hem op te vatten. Na op deze wijze hun afscheid genomen en bij den prins het middagmaal gebruikt te hebben, namen de Belgische gezanten nog denzelfden dag de reis naar *Brussel* aan [1]. 1608.

MAURITS en WILLEM LODEWIJK kanten zich hevig tegen het bestand aan.

Intusschen had MAURITS de min of meer lijdelijke en toeziende rol, welke hij tot nog toe met betrekking tot de onderhandelingen gespeeld had, laten varen. Beducht dat het JEANNIN en OLDENBARNEVELT gelukken zou langs eenen anderen weg het doel te treffen, hetwelk zij te vergeefs getracht hadden door een duurzamen vrede te bereiken, had hij op aandrang zijner vertrouwelingen [2] besloten al het gewigt van zijn aanzien en zijn persoonlijken invloed in de schaal der oorlogspartij te leggen en met al de hem ten dienste staande middelen het sluiten van een bestand te voorkomen.

---

[1] VAN METEREN, f. 610, 611. GROTIUS, p. 545. BAUDIUS, bl. 133—149. JEANNIN, II p. 461 *ss.* VAN DER KEMP, III bl. 178—183.

[2] JEANNIN, III p. 75: »il est devenu homme de faction par le conseil d'autruy, non de son inclination."

1608. Reeds op den 21sten September had hij met dat doel eenen brief aan de Vroedschappen der stemhebbende steden van *Holland* alsmede aan de Staten der provinciën *Gelderland*, *Utrecht* en *Overijssel* geschreven, om hun de gevaren van een bestand voor oogen te houden, en tot volharding in den eisch eener volkomene en onbeperkte onafhankelijksverklaring te dringen. Aan het slot verzocht hij de Vroedschappen en Staten, hunne gemagtigden ter volgende dagvaart scherpelijk te gelasten, om van het genomene besluit betrekkelijk dien eisch geen haar breedte af te wijken, en tevens ernstig aan te bevelen met hem in de zaken des lands te houden »alle goede correspondentiën en communicatiën, gelijk het behoorde, en met alle vorige gouverneurs en inzonderheid met wijlen zijnen vader was geschied, en, zonder zich daarop te beroemen, zijne langdurige diensten genoegzaam meriteerden [1]". Weinige dagen vroeger had graaf WILLEM LODEWIJK een diergelijken brief aan de Staten van *Friesland* en *Groningen* gezonden, waärin hij insgelijks trachtte te betoogen dat het bestand bijkans onvermijdelijk den ondergang van de vrijheid en de welvaart der Vereenigde Gewesten na zich zou slepen [2]. Ook door andere tot 's lands regering en bijzondere personen gerigte stukken en in menigvuldige gesprekken met de voornaamste regenten zochten de beide stadhouders hun gevoelen veld te doen winnen.

Gronden voor hun gevoelen. Hunne bezwaren kwamen hoofdzakelijk hierop neder. Het was waarschijnlijk, dat de provinciën terstond tot eene aanzienlijke vermindering der oorlogslasten zouden besluiten, welke beletten zou de grensvestingen behoorlijk van garnizoen te voorzien. De daardoor ontstaande weerloosheid tegenover *Spanje* zou door het groote aantal der Katholieken, die in *Gelderland*, *Utrecht*, *Friesland*, *Overijssel* en *Groningen* de meerderheid der bevolking uitmaakten, nog vergroot worden. Het scheen even gevaarlijk hen in die omstandigheden door voortdurende weigering van godsdienstvrijheid te verbitteren als door inwilliging van hun verlangen naar openbare godsdienstoefening overmoedig te maken. Nu reeds openbaarden zich beginselen van verdeeldheid tusschen provinciën en steden, die gedurende het bestand door het ophouden van den voornaamsten prikkel tot eensgezindheid in openbare tweedragt zouden uitbarsten. Hoe ligt konden de Spanjaarden te midden van deze moeijelijkheden en onlusten gelegenheid vinden om door geweld of verraad hun doel te bereiken! En ook al mogten de Vereënigde Gewesten deze onderscheidene gevaren gelukkig te boven komen, en met vernieuwden moed na het bestand den krijg hervatten: zij zouden zich dan ongetwijfeld in veel ongunstiger toestand bevinden, dan waarin zij thans verkeerden. Het was niet te verwachten dat de uitgeputte en met schulden bezwaarde generaliteitskas gedurende het

---

1 VAN METEREN, f. 609 *d*. VAN DER KEMP, III bl. 166—173.

2 VAN DER KEMP, III bl. 174—176.

bestand ten behoeve van een nog onzekeren krijg behoorlijk gevuld zou worden, terwijl *Spanje's* eenhoofdig bestuur in dien tijd de jaarlijks in veiligheid overgevoerde schatten der beide *Indiën* tot dat doel opeen kon stapelen. Tot nog toe had men op de ondersteuning van *Frankrijk* en de gunst van *Engeland* kunnen rekenen. Wie kon eenigen waarborg geven, dat de Staten steeds tot beiden in dezelfde verhouding zouden blijven? Was het niet veeleer te vreezen, dat het ophouden der vijandelijkheden de bondgenooten en vrienden der Republiek allengskens van hare belangen zou vervreemden? Zou HENDRIK IV niet gemakkelijker door de voordeelige aanbiedingen van *Spanje's* koning verlokt worden, wanneer het gevaar, dat deze de *Nederlanden* weder volkomen onder zijn gezag terug zou brengen, althans aanvankelijk op den achtergrond was geschoven? En moest het dan, met het oog op al deze bezwaren, niet van het uiterste gewigt worden geacht, dat men onwankelbaar in het reeds meermalen genomene besluit volhardde, om nimmer eenigen vrede of bestand met *Spanje* te sluiten, tenzij de mogelijkheid eener voorwaardelijke onderwerping aan den voormaligen souverein, die niet anders dan de wrangste vruchten kon dragen, door eene ondubbelzinnige verklaring van de onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten onherroepelijk was afgesneden? Thans gevoelde men zich tegenover *Spanje* vrij en magtig. Thans was de gedachte aan de herleving der Spaansche dwingelandij voor ieder een gruwel. Maar het bestand zou de met bloemen bestrooide weg zijn, die allengskens ten verderve voerde; en de voorstanders van zulk een schadelijk en gevaarlijk verdrag met den trouweloozen vijand, verre van 's lands waarachtig welzijn te bevorderen, konden of wilden uit overdrevene en ongegronde begeerte naar rust de klippen niet zien, waartegen het schip van staat, door inwendige verdeeldheid aan de willekeur der stormen prijs gegeven, eerlang te berste stooten zou [1]. 1608.

Voorzeker waren deze bezwaren hoogst gewigtig en volkomen voldoende om de vooringenomenheid der beide stadhouders tegen het bestand te verklaren. Doch zij vergaten ten eenenmale dat de voortzetting van den krijg althans geen mindere bezwaren opleverde, en dat men geenszins tusschen onvermijdelijke nadeelen en waarschijnlijke voordeelen maar tusschen twee toestanden te kiezen had, wier gevolgen voor het welzijn der Republiek voor het minst even onzeker waren. Bovendien zagen zij drie omstandigheden voorbij, wier overweging hen welligt tot een zachter oordeel omtrent de voorstanders van het bestand gestemd zou hebben. Hadden de Staten geen regt om over miskenning van hunne vaderlandsliefde en vrijheidszin te klagen, wanneer men na hunne veertigjarige standvastigheid te midden der grootste tegenspoeden en gevaren Beoordeeling dier gronden.

[1] GROTIUS, p. 542—544. BAUDIUS, bl. 133—146. JEANNIN, II p. 459, 466, 479, 481. VAN DER KEMP, III bl. 177 (109), 187—217.

1608. twijfel opperde aan hun onwankelbaren afkeer van eene voorwaardelijke onderwerping aan *Spanje?* Was de reeds afgelegde verklaring van de onafhankelijkheid der Republiek, in verband met hare feitelijke vrijheid en magt en met de houding van *Frankrijk* en *Engeland* niet voldoende, om haar eene eervolle plaats onder de mogendheden van *Europa* te verzekeren? En vooral, hetgeen voor de beslechting van het gewigtige geschil beslissend mogt heeten, was men genoegzaam verzekerd dat HENDRIK IV bij de hernieuwing van den krijg bereid zou zijn tot verdubbeling van zijne onderstandsgelden, zonder welke zelfs prins MAURITS geen kans zag een voldoend leger te velde te brengen?

Gevoelen van OLDENBARNEVELT. Het was inzonderheid eene geheel verschillende beantwoording dezer drie vragen, waarop OLDENBARNEVELT zijn gevoelen omtrent de aannemelijkheid van het door JEANNIN voorgeslagene bestand bleef steunen. In eene uitvoerige memorie, omstreeks het midden van October door hem bij de Staten van *Holland* ingediend, legde hij de gronden bloot, die hem de overtuiging schonken dat men op deze wijze, overeenkomstig de begeerte der Staten-Generaal [1], eene goddelijke, eerlijke en verzekerde uitkomst van den krijg bekomen kon. Met het woord *goddelijk* had men de handhaving en uitsluitende uitoefening der Christelijke Gereformeerde godsdienst op het oog gehad: en bij het bestand zou door *Spanje* niets ten gunste der Katholijken bedongen worden. De uitdrukking *eerlijk* bedoelde de erkenning der wettigheid van het besluit tot afzwering van FILIPS II: en de bevriende gezanten hadden reeds herhaaldelijk verzekerd, dat zij de door de aartshertogen en den koning van *Spanje* afgelegde verklaring betrekkelijk de onafhankelijkheid der Republiek in dat opzigt voor voldoende achtten. Het was zelfs, beweerde de advokaat, gevaarlijk en beneden de waardigheid der Staten, op eene meer onbepaalde verklaring aan te dringen, en daardoor den schijn aan te nemen, alsof het voor de vrijheid der Vereenigde Gewesten niet voldoende was, dat de Staten, in navolging van andere volken, hunnen landsheer wegens zijn vergrijp tegen hunne regten en instellingen van den troon vervallen hadden verklaard. Eindelijk had men gemeend dat de veiligheid en welvaart des lands alleen dan *verzekerd* zouden zijn, wanneer men niet slechts het gansche grondgebied der Republiek maar ook de betrekkingen en verbonden met de bevriende mogendheden behouden kon: en zoowel aan het een als aan het ander zou niets te kort worden gedaan. Wanneer men integendeel weigerde het bestand aan te nemen, hetwelk door *Frankrijk* en *Engeland* werd aangeraden, dan zou men niet slechts de gunst en de ondersteuning van HENDRIK IV en JACOBUS I verbeuren, maar zich ook aan de wisselvallige kansen van eenen oorlog blootstellen, waarvan de uitslag in het geheel niet zeker was. Was het niet in lijnregten

[1] Hiervoor bl. 255. Uit VAN DER KEMP, III bl. 234, blijkt dat het woord *goddelijk* hier in dezelfde beteekenis gebruikt werd als *christelijk*.

strijd, zoowel met de pligt der regering als met de welvaart der ingezetenen, om langer dan volstrekt noodzakelijk meer dan twintigduizend landlieden aan roof en mishandeling bloot te stellen, de veiligheid van zeevaart en visscherij tegen te houden, het scheepsvolk gevaar te doen loopen van vermoord of aan de roeibanken der Spaansche galeijen vastgeketend te worden, en de provinciën te noodzaken tweemaal zooveel oorlogslasten op te brengen, dan gedurende het bestand vereischt zouden worden? De ijdele vrees, dat 's lands zaken in dien tijd jammerlijk verloopen zouden, was beleedigend voor het beleid der regenten en de vaderlandsliefde der burgerij, en werd door de ervaring van den roemrijken veertigjarigen strijd, dien men reeds doorworsteld had, volkomen gelogenstraft [1]. De bewering, dat de Oost-Indische compagnie nadeel zou lijden, was van allen grond ontbloot. Werd het bestand ook over *Indië* uitgestrekt, dan zouden hare kosten aanmerkelijk verminderen. Bleef daarentegen aldaar de oorlogstoestand voortduren, dan zouden de Staten juist wegens het in *Europa* heerschende bestand haar krachtdadig kunnen ondersteunen. Het leed dus geen twijfel, dat de actiën der compagnie terstond na het sluiten van het bestand in waarde zouden rijzen. Wel zou de oprigting eener West-Indische compagnie vooreerst moeten worden uitgesteld: doch dat plan was nog zoo verre van de verwezenlijking verwijderd, aan zoovele bezwaren onderhevig en leverde zulke onzekere kansen op, dat het naauwelijks bij de overweging der voor- en nadeelen van het bestand in aanmerking kon komen [2]. Van groot gewigt mogt het daarentegen heeten, dat de ervaring der beide laatste jaren, waarin men reeds in verscheidene opzigten in eenen toestand verkeerd had, die door sommigen als hoogst verderfelijk werd afgeschilderd, deze sombere voorspellingen geenszins geregtvaardigd had. Gedurende dien tijd hadden de Vereenigde Gewesten »noch in eere, noch in reputatie, noch in landen, provinciën, steden of plaatsen iets verloren;" vele duizenden waren voor schade en harteleed bewaard gebleven, en niettegenstaande men de krijgsmagt op den voet van oorlog gehouden had, waren reeds bijkans vijftig tonnen gouds uitgespaard. Bovendien, — en hier raakte OLDENBARNEVELT met groote vrijmoedigheid een onderwerp aan, 1608.

[1] »'t Is ook buiten alle apparentie en strijdt jegens de vromigheden en eer der landen en goede ingezetenen van dien en hare geëxperimenteerde courage, affectie, oordeel, constantie en patientie, dat men zoude meenen, dat de Regeerders van dezelve landen en steden jegens de meneën en practijken der vijanden en jegens het verval van de discipline met alle en diergelijke zaken niet zouden beter bij bestand als oorlog kunnen voorzien."

[2] »'t Is nog ver te zoeken, het verkrijgen van 't octroy voor de compagnie na het gedane voorstel, en nog verder de subsidie, aan dezelve compagnie te doen. De participanten zullen bij avonture zoo gereed niet wezen, terwij de luiden alledaags scrupuleuzer worden hare penningen voor vele jaren op onzekere winst uit te stellen. Als de compagnie geformeerd zoude wezen, alsdan zoude nog onzeker zijn, of men met vrucht iets zou kunnen uitrechten." Enz.

1608. welks behandeling voor MAURITS uiterst pijnlijk moest zijn, — de tegenstanders van het bestand, die zich bij de voortzetting van den oorlog eene onafgebrokene reeks van overwinningen schenen te voorspellen, mogten wel wat naauwkeuriger en ernstiger overwegen, aan welke oorzaken de voorspoed der Staatsche wapenen in de laatste jaren inzonderheid was toe te schrijven. Tweemaal had de hertog van *Parma* op last van FILIPS II zijne zegevierende krijgsbenden van de grenzen van *Holland* en *Gelderland* naar *Frankrijk* moeten voeren, en daardoor aan de Vereenigde Gewesten eene zeer gewenschte verademing geschonken. Vijftig malen had de steeds in hevigheid en omvang toenemende muiterij der Spaansche troepen den voortgang hunner wapenen tegengehouden en de plannen hunner veldheeren verijdeld. Niettegenstaande al dezen tegenspoed, was de opstand der Nederlanders tegen hunnen vorst in de zuidelijke *Nederlanden* bedwongen en binnen de noordelijke gewesten beperkt geworden; en het laatste jaar van den krijg, waarin het Staatsche leger tot eene vroeger ongekende sterkte was opgevoerd en het niettemin hoofdzakelijk aan de buitengewone regenvlagen en het toevallig mislukken van twee gevaarlijke aanslagen te danken was, dat de Republiek nog geen grootere en welligt onherstelbare verliezen had geleden, had het bewijs geleverd dat men de hervatting der vijandelijkheden geenszins met onbezorgd vertrouwen in den goeden uitslag maar veeleer met een zeer bekommerd hart te gemoet mogt zien [1].

JEANNIN stelt het ontwerp op van een bestand.

Krachtens deze overtuiging had OLDENBARNEVELT, reeds vóór het vertrek der Belgische gezanten, met JEANNIN de middelen beraamd, om hun gemeenschappelijk doel te bereiken. De advokaat, die betwijfelde of zijn persoonlijke invloed in dit geval krachtig genoeg zou zijn, om den heftigen tegenstand der oorlogspartij te overwinnen, rekende daarbij vooral op de ondersteuning van HENDRIK IV, en verzekerde dat hij alleen dan hoop kon voeden in zijn oogmerk te slagen, wanneer deze al het gewigt zijner meening in de schaal wilde leggen en niets onbeproefd liet om zoowel prins MAURITS als de Staten gunstig voor het bestand te stemmen [2]. Natuurlijk bleef JEANNIN niet in gebreke hem den krachtigsten bijstand toe te zeggen; doch het was bovendien eene zeer gunstige omstandigheid dat JACOBUS I, na lang weifelen en dralen, zich eindelijk geheel voor een bestand, overeenkomstig de door den Franschen gezant voorgestelde grondslagen, verklaarde, en aan WINWOOD en SPENCER bevel gaf met al hun vermogen daartoe mede te werken [3]. Wel waren de nog aanwezige Duitsche gezanten, waarschijnlijk ten gevolge der naauwe betrekkingen tusschen hunne vorsten en het huis van *Nassau*, meer geneigd de oorlogspartij te begunstigen, doch

---

[1] VAN DER KEMP, III bl. 218—227.

[2] JEANNIN, II p. 497.

[3] JEANNIN, II p. 482. WINWOOD *papers*, II p. 443, 478.

hun gezag was op zich zelf zoo onbeteekenend, dat zij zich in den regel met het gevoelen der Franschen en Engelschen vereenigden, en eerlang uit tegenzin in hunne onbeduidende rol besloten het voorbeeld hunner Katholieke ambtsbroeders te volgen en naar hun vaderland terug te keeren [1]. Zoo spanden derhalve al de vertegenwoordigers van de vrienden en bondgenooten der Republiek zamen om met vereende krachten tot verwezenlijking van het bestand te arbeiden. Het liefst zou JEANNIN met dat doel eene eenvoudige verlenging der reeds geslotene wapenschorsing voor twintig of vijf en twintig jaren tot stand hebben gebragt, daar hij van RICHARDOT vernomen had dat de aartshertogen daartegen niet alleen geen bedenkingen zouden maken, maar zelfs aan dien vorm verreweg de voorkeur gaven boven eene nieuwe overeenkomst, die noodwendig eenige bepalingen omtrent de onafhankelijkheid der Republiek en de regeling der Indische aangelegenheden zou moeten bevatten, waarin FILIPS III welligt niet zou willen toestemmen [2]. Doch de gezindheid der Staten liet niet toe zulk een voorstel ter sprake te brengen, en JEANNIN hield zich dus onledig met het opstellen van een ontwerp, volgens hetwelk de reeds aanvankelijk door de aartshertogen en *Spanje* afgelegde vrijverklaring met dezelfde woorden herhaald, het feitelijke bezit aan beide zijden erkend en geëerbiedigd en de keus tusschen de uitstrekking van het bestand over *Indië* of de voortduring van den oorlogstoestand bezuiden den kreeftskeerkring aan FILIPS III overgelaten zou worden. De Engelsche gezanten en OLDENBARNEVELT keurden het ontwerp goed [3]; en JEANNIN trad terstond, volgens afspraak met de Belgische gemagtigden, in briefwisseling met RICHARDOT, om door diens tusschenkomst te bewerken, dat men zoowel te *Madrid* als te *Brussel* geen zwarigheid zou maken op dien grondslag een veeljarig bestand aan te nemen. 1608.

Het was te midden dezer beraadslagingen, die in het laatst van September en in het begin van October plaats grepen, dat JEANNIN een plan volvoerde, waartoe hij den last onlangs uit *Frankrijk* had medegebragt. Er was HENDRIK IV, met het oog op zijne wijdstrekkende ontwerpen tot fnuiking der magt van het huis van *Oostenrijk*, niet alleen veel aan gelegen, den krijg tusschen *Spanje* en de Republiek tot een einde te brengen, maar vooral ook de laatste ten naauwste aan zijne belangen te verbinden en een beslissenden invloed op hare staatkunde te erlangen. Met dat oogmerk had JEANNIN reeds meermalen op eene verbetering van haren regeringsvorm aangedrongen, waarbij door de overbrenging van de kracht des bestuurs in den Raad van State eene zeer wenschelijke centralisatie tot stand gebragt en tevens aan *Frankrijk* de weg gebaand zou worden om een groot gezag

Hij tracht OLDENBARNEVELT en andere regenten naauwer aan *Frankrijk* te verbinden.

[1] VAN METEREN, f. 613 *b.* JEANNIN, II p. 464.

[2] JEANNIN, II p. 495, 500.

[3] *Resol. v. Holland*, 1608 bl. 722, 724. JEANNIN, II p. 495.

1608. in dat regeringscollegie te bekomen. OLDENBARNEVELT, die de strekking eener dergelijke hervorming zeer goed doorzag, en haar zoowel voor *Holland's* overwigt als voor zijne eigene magt gevaarlijk achtte, had echter de indiening van bepaalde voorstellen en de overweging van dit gewigtige en buitendien reeds dikwerf ter sprake gebragte punt tot na het bestand weten te verschuiven, onder het zeer aannemelijke voorwendsel, dat het voor de eensgezindheid der provinciën niet raadzaam was en den loop der onderhandelingen slechts belemmeren zou, wanneer men thans zulk een gewigtig onderwerp in behandeling nam [1]. Niettemin had JEANNIN, in overleg met zijnen vorst, begrepen dat hij tot bereiking van zijn dubbel doel niets verzuimen moest, om de voornaamste regenten zoo gunstig mogelijk voor *Frankrijk* te stemmen; en hij was derhalve gemagtigd van het gewone hulpmiddel dier dagen, jaargelden en geschenken, op ruime schaal gebruik te maken [2]. De man, dien hij boven alle anderen wenschte te winnen, was JOHAN VAN OLDENBARNEVELT. Reeds had HENDRIK IV, op verzoek van zijnen gezant, de beide op dat tijdstip aan het Fransche hof vertoevende zonen van den advokaat op de eervolste wijze onderscheiden, door den oudsten met eigene hand tot ridder te slaan en den jongsten tot *gentilhomme servant* te benoemen [3]. Thans bood JEANNIN hem, als erkentenis zijner aan *Frankrijk* bewezene diensten, een geschenk van twintigduizend gulden aan. De advokaat weigerde herhaaldelijk de rijke gift aan te nemen; en het zou zoowel zijn hart eere gedaan als den roem zijner nagedachtenis niet weinig verhoogd hebben, indien hij op dit punt standvastig ware gebleven. Doch OLDENBARNEVELT was niet vrij van geldzucht [4]. Te midden zijner drukke werkzaamheden tot bevordering van 's lands welzijn had hij zijne eigene zaken niet uit het oog verloren, en hoewel zelfs de verdenking van oneerlijkheid niet op zijn naam mag kleven, is het niet te ontkennen dat hij zelden eene gunstige gelegenheid voorbij liet gaan om zich of de zijnen door winstgevende ambten en betrekkingen te bevoordeelen [5]. Ware er een onmiskenbare strijd geweest tusschen zijn geldelijk belang en het welzijn des vaderlands: er is

---

1 GROTIUS, p. 549. JEANNIN, I p. 34, 62, 184, 292, 334, 433, II p. 17, 38.

2 JEANNIN, I p. 46.

3 JEANNIN, II p. 225, 293, 333, 347, 363.

4 Zie o. a. *Waarachtige Historie van* OLDENBARNEVELT, bl. 166, 168, 174, 175.

5 Zie o. a. *Resol. van Holland*, 1605 bl. 400 vv., alwaar aan OLDENBARNEVELT op zijn verzoek al de voordeelen, aan de bewaring van het groote zegel van *Holland* en *West-Friesland* verbonden werden toegewezen »voor een extraordinair recompense van sijne diensten, moeyten en lasten." — Voortreffelijk drukt Dr. R. FRUIN (*Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog*, 1857 bl. 40) het karakter van OLDENBARNEVELT in dit opzigt uit: »Eerlijk, en toch niet onbaatzuchtig; zijn eigen voordeel zoekend, terwijl hij het land van dienst was."

geen twijfel aan of hij zou elk geschenk van de hand hebben gewezen. Zelfs zijne felste aanklagers zijn het bewijs schuldig gebleven, dat hij ooit Spaansch goud zou hebben aangenomen, niettegenstaande hem van den kant der aartshertogen niet zelden schitterende aanbiedingen zijn gedaan. Doch thans was er, naar zijne meening, niet slechts geen strijd tusschen pligt en belang, maar zelfs gegronde reden om de gift als eene welverdiende belooning te beschouwen voor hetgeen hij, overeenkomstig de belangen der Republiek, ten gunste van *Frankrijk* had verrigt. Was het niet grootendeels ten gevolge van zijne voorstellen en bemoeijingen, dat HENDRIK IV vóór den vrede van *Vervins* herhaaldelijk door de Staten met geld en troepen was ondersteund geworden? Was hij niet zoowel in *Frankrijk's* belang als tot heil van zijn vaderland werkzaam, wanneer hij met al zijn vermogen een bestand zocht te bewerken? Bovendien, het geschenk legde hem geen verpligtingen op [1], en liet hem volkomene vrijheid om in het vervolg de bedoelingen van HENDRIK IV te ondersteunen of tegen te werken, naarmate hij dat voor de Vereenigde Gewesten wenschelijk achtte. Door deze drogredenen versterkt, zegevierde zijn eigenbelang over zijne gewone voorzigtigheid en bragt de bedenkingen van het eergevoel tot zwijgen. Hij vergat, dat het geen staatsman voegt zonder voorkennis en goedkeuring zijner wettige overheid aan diergelijke aanbiedingen het oor te leenen. Hij bekreunde er zich niet om, dat hij aan zijne vijanden, wanneer zijne handelwijze bekend mogt worden, een geducht middel verschafte, om zijne goede trouw in verdenking te brengen. Hij nam de twintigduizend gulden aan, beloofde geheimhouding en wees zelfs JEANNIN op diens verzoek den weg, om invloedrijke regenten door geschenken gunstiger voor het bestand te stemmen [2]. Hij werkte daardoor mede om een kwaad in de Republiek te doen ontkiemen, hetwelk snel wortel schoot en 1608.

---

[1] Dat JEANNIN het geschenk ook niet als zoodanig beschouwde, maar alleen als een middel om OLDENBARNEVELT gunstig voor *Frankrijk* te stemmen, blijkt uit diens geheele volgende briefwisseling. Zie bepaaldelijk III p. 53: »je le reconnois affectionné à ce que nous desirons, comme aussi au service et contentement de sa Majesté, *qu'il voit estre conjoint au bien de son pays.*" — VAN DER KEMP, die uit het woord *marchandise*, door JEANNIN (II p. 475, 498) van het geschenk gebruikt, schijnt af te leiden dat O. zich daardoor aan *Frankrijk* verkocht heeft (III bl. 165 n. 102), ziet voorbij dat deze uitdrukking in 't algemeen voor alle geldswaarden gold, die uit *Frankrijk* naar *Holland* werden gezonden, en bepaaldelijk meermalen door BUZANVAL in dien zin gebruikt was. Zie aldaar, p. 332.

[2] OLDENBARNEVELT beweerde later, dat HENDRIK IV hem reeds in 1598, tijdens het gezantschap in *Frankrijk*, eene aanzienlijke vereering had beloofd, zoodra zijne geldelijke omstandigheden hem zouden toelaten op die wijze zijne erkentelijkheid te betoonen. Zie JEANNIN, II p. 498. *Verhooren van* OLDENBARNEVELT, bl. 133 v. G. BRANDT, *Historie der rechtspleging over* OLDENBARNEVELT, 1708 bl. 87, 88. WAGENAAR, *Vad. Hist.* IX bl. 367 vv. VAN WIJN op WAGENAAR, IX bl. 102. VAN DER

1608. door zijne voor zedelijkheid en vaderlandsliefde verderfelijke gevolgen niet zelden een ongunstigen invloed heeft uitgeoefend op de lotgevallen der Republiek [1].

De geheime lastbrief van RICHARDOT wordt gevonden.

Naauwelijks waren de Belgische gezanten vertrokken, of de voor- en tegenstanders van het bestand begonnen met verdubbelden ijver voor de verwezenlijking hunner wenschen te arbeiden. Eén vreemdsoortig voorval scheen aanvankelijk de oorlogspartij uitmuntend te stade te komen. In de lade eener tafel, die in de door RICHARDOT bewoonde kamer stond, werd de geheime lastbrief gevonden, welken de aartshertogen aan hunne gemagtigden hadden medegegeven [2]. Had de Belgische staatsman dat gewigtige stuk opzettelijk achtergelaten? Prins MAURITS en zijne aanhangers beweerden het tegendeel en verbreidden met ophef de omstandigheid, dat het bedingen van godsdienstvrijheid voor de Katholijken daarin op den voorgrond werd gesteld, en dat de aartshertogen tot verkrijging van hun verlangen in dit opzigt niet weinig op den bijstand van *Frankrijk* gerekend hadden. Zoo bleek het dan, — beweerde men, — hoe listig en verraderlijk de vijand was te werk gegaan, door het onderwerp van de godsdienst eerst bij het einde der onderhandelingen ter sprake te brengen, en tevens hoe weinig men op de opregtheid der Fransche gezanten vertrouwen kon. Doch de tegenpartij, die deze gevolgtrekkingen voor het minst zeer overdreven, zoo niet geheel ongegrond achtte, vond op hare beurt in den lastbrief een krachtig en afdoend bewijs voor de goede trouw der aartshertogen, daar dezen hunne gemagtigden bevolen hadden de onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten zonder eenig voorbehoud te erkennen. Belangrijker dan deze beide punten, waaromtrent *Spanje's* bedoelingen reeds genoegzaam in het licht waren gesteld, was echter dat gedeelte van het stuk, waarin het sluiten eener naauwe verbindtenis tusschen de noordelijke en de zuidelijke *Nederlanden* als hoogst wenschelijk voor beider veiligheid en welzijn afgeschilderd, en de bevordering dezer zaak aan de Belgische gezanten als een hunner gewigtigste pligten werd aanbevolen. In den loop der onderhandelingen hadden de Staten zulk een fier gevoel van onafhankelijkheid en

KEMP, III bl. 43, 165. — OLDENBARNEVELT's handelwijze te dezen opzigte versterkt het vermoeden, dat hij, zonder zelf eenige gift van pater NEYEN aan te nemen, echter diens pogingen tot omkooping van enkele regenten met opzet niet had willen tegenwerken. Zie WAGENAAR, X bl. 349. — Het strekt weinig tot verontschuldiging van OLDENBARNEVELT, dat het ontvangen van geschenken van bevriende en zelfs van onbevriende mogendheden tot de zeden van zijnen tijd behoorde, daar het niet alleen door edeldenkende lieden (zie b. v. VAN VERVOV, bl. 328) maar zelfs door de openbare meening gewraakt werd, vooral wanneer er geheimhouding mede verbonden was.

[1] Vgl. JEANNIN, I p. 269, alwaar de Fransche gezant te *Brussel* *'s Gravenhage* eene plaats noemt: »ou sans doute il y a bien de la corruption."

[2] VAN METEREN, f. 611. JEANNIN, I p. 54—61.

zooveel afkeer van elke toenadering tot *Spanje* aan den dag gelegd, dat RICHARDOT het niet gewaagd had zelfs in de verte op een verdedigend verbond tusschen *België* en de Republiek te zinspelen. De schijnbare achteloosheid, waardoor hij zijn lastbrief den Staten in handen speelde, was hoogst waarschijnlijk het eenige middel geweest, hetwelk hij had kunnen uitdenken, om denkbeelden en wenschen bij hen op te wekken, die hij tot zijn spijt niet had kunnen en durven uitspreken. Dit doel werd echter geenszins bereikt. Niemand dacht er aan, om de vriendschap van *Frankrijk* en *Engeland* aan de verraderlijke omarming van *Spanje* op te offeren, en de lastbrief, door prins MAURITS in de vergadering der Staten-Generaal gebragt en eerlang in druk uitgegeven, vergrootte slechts het getal der bewijsgronden, waarmede zoowel de oorlogspartij als de voorstanders van den vrede hunne meening trachtten te staven [1]. 1608.

Pogingen van MAURITS, om het sluiten van het bestand te voorkomen.

Inmiddels hadden de Fransche en Engelsche gezanten reeds op den 1[sten] October aan de Staten-Generaal verzocht, dat men de Zeeuwsche afgevaardigden, die verklaard hadden aan de beraadslagingen geen deel te zullen nemen, zoolang er van een bestand sprake bleef, zou bewegen terug te keeren, ten einde de voorstellen aan te hooren, welke HENDRIK IV en JACOBUS I hun gelast hadden aan de overweging der vergadering te onderwerpen. Op denzelfden dag vervoegden zij zich bij MAURITS, en zochten hem te overtuigen, dat een bestand geenszins in strijd was met de belangen der Republiek. De prins, zeer gramstorig over hun ernstigen aandrang, verklaarde dat het integendeel slechts een middel was, om de Vereenigde Gewesten binnen weinige maanden onder de Spaansche dwingelandij terug te brengen; dat dit wel in de bedoeling dergenen lag, die het aanknoopen van den verderfelijken vredehandel hadden doorgedreven, doch dat hij zich met alle kracht, zelfs met gevaar van zijn leven, er tegen verzetten zou, en liever met drie of vier steden, die in zijn gevoelen deelden, 's lands vrijheid tot het uiterste verdedigen en een eervollen dood sterven, dan zijne toestemming tot een bestand geven wilde [2]. Twee dagen daarna verscheen hij onverwachts in de vergadering der Staten van *Holland*, berigtte hun dat, niettegenstaande het afbreken der onderhandelingen, er nog in het geheim voor een bestand werd gewerkt, en bezwoer hen bij de liefde voor het vaderland, voor hunne vrouwen en kinderen, daaraan geen gehoor te geven, en zich niet door de bedreigingen der Fransche en Engelsche gezanten, waaraan zij niet te veel gewigt moesten hechten, van hunnen pligt te laten afbrengen [3]. De twijfel aan OLDENBARNEVELT's goede trouw, welligt reeds vroeger door diens benijders en vijanden opgeworpen, om den prins in zijn misnoegen over de houding van den

---

[1] GROTIUS, p. 545. JEANNIN, II p. 505—523; III p. 22, 27, 58. *Resol. v. Holland*, 1608 bl. 699.

[2] JEANNIN, II p. 504.

[3] *Resol. van Holland*, 1608 bl. 701.

1608. advokaat te stijven [1], scheen thans inderdaad in zijn ligtelijk argwanend gemoed [2] wortel te hebben geschoten. Overtuigd, dat de voortduring der wapenschorsing voor de Vereenigde Gewesten niet anders dan nadeelig kon zijn, en onzeker of de voorstanders van het bestand ook geheime, welligt verraderlijke bedoelingen koesterden, wijdde MAURITS, nu hij eenmaal openlijk in het strijdperk was getreden, zich met al het vuur van zijn karakter aan de belangen der partij, wier zijde hij sedert den aanvang van den vredehandel gekozen had. Hij vaardigde den kapitein LAMBERT naar HENDRIK IV af met eenen brief, waarin hij de waarschijnlijke gevolgen van het bestand andermaal uiteen zette en den koning dringend verzocht aan zijne gezanten een nieuwen last te geven, meer in overeenstemming met het welzijn der Republiek [3]. Overtuigd, dat de tegenstand der overige gewesten van weinig beteekenis zou zijn, zoodra *Holland* zich met *Zeeland* tegen het bestand vereenigde [4], werd door hem en zijne aanhangers niets onbeproefd gelaten, om de Hollandsche regenten tot hunne zienswijze over te halen. Zelfs verzuimde hij niet van eene gunstige gelegenheid gebruik te maken, om bij de meesten zijn persoonlijken invloed te doen gelden. FILIPS WILLEM, prins van *Oranje*, had van de Staten-Generaal verlof gekregen in *Holland* te komen, ten einde met zijne bloedverwanten over de verdeeling der vaderlijke nalatenschap te onderhandelen. Onder voorwendsel van zijnen broeder te gemoet te reizen, bezocht MAURITS de voornaamste Hollandsche steden, en gaf zich veel moeite om hare vroedschappen te bewegen nimmer een bestand goed te keuren, waarbij de onafhankelijkheid der Republiek niet in de meest ondubbelzinnige bewoordingen en voor altijd erkend zou worden [5]. Behalve deze pogingen, om op de overtuiging der regenten te werken, werd door de oorlogspartij een niet minder krachtig middel geenszins uit het oog verloren. Wel was de regeringsvorm der provincie *Holland* eene zuivere aristocratie geworden, en had de burgerij bijkans alle gezag in staatszaken verloren: maar nog steeds was zij gewoon eene levendige belangstelling in de gebeurtenissen van den dag te betoonen en de handelingen der overheid met eene elders onbekende vrijmoedigheid te beoordeelen. De vrijheid van denken, die in de *Nederlanden* altijd inheemsch was geweest, had niet slechts eene onbeperkte vrijheid van spreken in de zeden gebragt, maar ook de vrijheid van drukpers, zoo al niet gevestigd, althans feitelijk tot de uiterste grenzen toegelaten. Van den aanvang des opstands tegen *Spanje* waren de beginselen

[1] Zie hiervoor bl. 150 noot (3).

[2] JEANNIN, I p. 211: »assez soupconneux de son naturel."

[3] WAGENAAR, IX bl. 384. VAN WIJN op WAGENAAR, IX bl. 105. VAN DER KEMP, III bl. 232 (149).

[4] JEANNIN, II p. 504.

[5] JEANNIN, III p. 74.

der onderscheidene partijen, de maatregelen der regering en de oorzaken van den voor- 1608.
en tegenspoed der Staatsche wapenen in eene menigte van naamlooze geschriften aan een naauwkeurig onderzoek onderworpen geworden, en zelfs de voornaamste staatslieden en legerhoofden hadden het niet beneden zich geacht, in gewigtige gevallen hun gedrag voor de regtbank der openbare meening te bepleiten. Het was derhalve van groot gewigt de burgerij tegen het bestand in te nemen, en de middelen, reeds vroeger daartoe aangewend, werden dus met verdubbelden ijver in het werk gesteld. Groot was de invloed, dien de predikanten, als de eenige volksredenaars dier dagen, op het krachtigste gedeelte der bevolking uitoefenden. Hunne medewerking, waarop de oorlogspartij met grond rekende, werd in de eerste plaats ingeroepen. Met wantrouwen in *Spanje* vervuld, en beducht dat het met moeite bedwongene Katholicisme bij het ophouden van den strijd het hoofd weder zou opsteken, behoefden de meesten slechts eene geringe aansporing om hunne gaven aan de bestrijding van het bestand te wijden. Bovendien, werd het niet aangeprezen door OLDENBARNEVELT, die reeds meermalen hunne heerschzucht met krachtige hand bedwongen had en eene verdraagzaamheid voorstond, welke in hunne oogen met verraad jegens de eenige ware godsdienst moest worden gelijk gesteld? Geen wonder voorzeker, dat van vele kansels de ernstige vermaning weerklonk, om den vijand geen geloof te schenken maar in den heiligen strijd te volharden, en dat de advokaat als een vijand van de religie afgeschilderd en de gemeente tegen hem opgezet werd [1]. Bovendien nam het getal en de hevigheid der libellen, waarin de rampzalige gevolgen van een bestand den volke werden voorgehouden, op schromelijke wijze toe. De wreedheden en verraderijen, door de Spanjaarden zoowel in de nieuwe als in de oude wereld gepleegd, werden ten breedste uitgemeten en met de felste kleuren afgeschilderd. De brief, waarin LIPSIUS voor eenige jaren een bestand had aangeraden, als het beste middel om de Vereenigde Gewesten ten onder te brengen, werd weder in herinnering gebragt. Men noemde het een nieuw bewijs van de onopregtheid en trouweloosheid der aartshertogen, dat zij geen aanzienlijke Nederlanders maar slechts vreemdelingen en lieden van lage afkomst naar *'s Gravenhage* gezonden hadden, om de zwakke zijden der Republiek te bespieden. Ten einde het gezag en den invloed der Fransche en Engelsche gezanten te verminderen, werd hunne opregtheid in twijfel getrokken en wantrouwen in de geheime bedoelingen hunner vorsten opgewekt. Niet tevreden, langs dezen weg de volksstem voor zich te winnen, ontzagen de leiders der oorlogspartij zich niet het vertrouwen der burgerij in de vaderlandsliefde en de eerlijkheid harer regenten te ondermijnen en de voorstanders van den vrede van geheime verstandhouding met den vijand te beschuldigen. De meening, dat men met de herhaling

De burgerij wordt tegen de voorstanders van het bestand opgezet.

[1] Vgl. UYTENBOGAERT, *leven en verantwoordingh*, bl. 16.

1608. der reeds door *Spanje* afgelegde onafhankelijksverklaring genoegen nemen en de door JEANNIN voorgeslagene grondslagen van het bestand goedkeuren kon, werd niet slechts als de ergerlijkste dwaling maar tevens als een onmiskenbaar verraad jegens het vaderland uitgekreten, en de burgerij vermaand om zich uit liefde voor vrijheid en godsdienst des noods met geweld tegen de volvoering van dat plan te verzetten. Inzonderheid hadden CORNELIS VAN AERSSEN en JOHAN VAN OLDENBARNEVELT van den laster hunner tegenpartij te lijden. Op beiden werd de schijn geworpen van niet slechts tegen beter weten het ware belang der Republiek te verwaarloozen maar ook door Spaansch goud te zijn omgekocht. Ook de verbazende invloed, welken de advokaat ten gevolge van zijne buitengewone bekwaamheden en zijn rusteloozen ijver in de behartiging van de aangelegenheden der Republiek verkregen had, bleef niet onbesproken. Men stelde hem voor als een eergierig en heerschzuchtig man, die door het gezag, hetwelk hij zich had aangematigd, veel aanzienlijker personen in den weg stond, en jegens zijne gelijken een onverdragelijken toon van meerderheid had aangenomen. Het bleef zelfs niet bij deze aantijgingen. In den vroegen morgen van den 14den October vond men voor de deur van eenen bode te *'s Gravenhage* drie brieven, aan de Staten-Generaal, aan de Staten van *Holland* en aan REINIER PAUW, burgemeester van *Amsterdam*, gerigt, waarin OLDENBARNEVELT zonder omwegen beschuldigd werd zich van ongeoorloofde middelen te bedienen, om de Vereenigde Gewesten onder de heerschappij van *Spanje* terug te brengen, en uit dien hoofde geoordeeld werd een schandelijken dood te verdienen [1].

OLDENBARNEVELT wordt van verraderlijke verstandhouding met *Spanje* beschuldigd.

Hij vraagt zijn ontslag, doch wordt door de Staten op de eervolste wijze gedrongen, om in zijne onderscheidene betrekkingen werkzaam te blijven.

Zoodra de inhoud dezer brieven in de vergadering der Staten-Generaal was medegedeeld, nam OLDENBARNEVELT het woord. Hij schetste den loop der gebeurtenissen gedurende de een en dertig jaren, die hij eerst als pensionaris der stad *Rotterdam* en vervolgens als advokaat van *Holland* en *West-Friesland* in 's lands dienst had doorgebragt, herinnerde hetgeen hij zoowel voor het welzijn der Vereenigde Gewesten als tot vermeerdering van het gezag van prins MAURITS en van het aanzien van het huis van *Nassau* had verrigt, betuigde daarin steeds met ijver en te goeder trouw, volgens pligt en geweten, werkzaam te zijn geweest en beriep zich tot regtvaardiging van zijn gedrag ten opzigte van den vredehandel op de besluiten der Staten, die steeds door hem gevolgd en geëerbiedigd waren. Het was hem echter meer en meer gebleken, dat zijne pogingen tot bevordering van 's lands welzijn aan velen mishaagden, en hoewel hij de bedreigingen niet vreesde, welke in de voorgelezene brieven vervat waren, meende hij toch der vergadering in overweging te moeten geven, of het niet zoowel voor 's lands welzijn als voor zijne persoonlijke veiligheid raadzamer zou zijn, indien hij den storm ontweek en zich, althans voor eenigen tijd, van alle deelneming aan de regering des lands onthield. Na

---

[1] GROTIUS, p. 542—544. JEANNIN, II p. 294, 500; III p. 42, 89.

deze woorden verliet hij de vergadering, waar dit gewigtige voorval groote opschudding verwekte. Ieder betuigde zijnen eerbied voor den advokaat, en roemde diens ijver en bekwaamheden. De afgevaardigden van *Holland* verklaarden eenpariglijk dat hij aan hun gewest uitstekende diensten had bewezen. Niemand waagde het een woord ten zijnen nadeele uit te spreken [1]. Den volgenden morgen verscheen OLDENBARNEVELT niet in de vergadering der Staten van *Holland*. De reden van zijn wegblijven vermoedende, besloten dezen hem door eenigen uit hun midden te laten verzoeken, zijne betrekking te blijven waarnemen en hem tevens te verzekeren, dat de Staten hem in hunne bescherming namen en alles, wat hem mogt overkomen, beschouwen zouden alsof het hun zelven was aangedaan. Naar den oorsprong der lasterlijke brieven werd een onderzoek ingesteld, en niet slechts eene belooning van twaalfhonderd gulden voor de aanwijzing van den schrijver uitgeloofd, maar zelfs aan dezen dezelfde som en volkomene vergiffenis toegezegd, indien hij zich vrijwillig bekend maken en de personen noemen wilde, wier aansporing en raad hij gevolgd was. Men begreep tevens den stadhouder van deze handelwijze te moeten verwittigen. MAURITS betuigde zijnen dank voor de kennisgeving en nam met de genomene besluiten genoegen [2]. 1608.

Aldus op de eervolste wijze teruggeroepen, nam OLDENBARNEVELT op nieuw de gewigtige plaats in, welke hij in de vergaderingen der Staten van *Holland* en der Staten-Generaal bekleedde. Het gebeurde had zijn aanzien verhoogd, zijnen invloed versterkt, zijnen ijver aangewakkerd. Met al de kracht eener diep gewortelde overtuiging en het vuur eener onwederstaanbare welsprekendheid deed hij thans alle gronden gelden, welke ten gunste van het bestand konden worden aangevoerd. De Fransche en Engelsche gezanten waren hem hierbij met al hun vermogen behulpzaam. Reeds op den 17^den^ October hield JEANNIN uit aller naam in de vergadering der Staten-Generaal eene plegtige aanspraak, waarin hij hun mededeelde dat de aartshertogen de door hem opgestelde voorwaarden van het bestand hadden goedgekeurd en hen drong op dien grondslag de onderhandelingen te hervatten. Met kracht deed hij de omstandigheid gelden, dat de Nederlanders de eenigste natie waren, welke ooit van hun verdreven en afgezworen vorst eene diergelijke onafhankelijkheidsverklaring verkregen hadden, als hun thans werd aangeboden. De opstand der Zwitsers was nimmer door *Oostenrijk* gewettigd: en toch, wie

Met verdubbelde kracht ijvert hij thans, met de Fransche en Engelsche gezanten, voor het bestand.

---

[1] Uit het besluit der Staten van *Holland* »dat de fameuse Brieven vooren geroert met sijne Excellencie sullen werden gecommuniceert," alsmede uit het antwoord van MAURITS op die communicatie, blijkt dat hij niet in de vergadering der Staten-Generaal tegenwoordig was, en dat het berigt van JEANNIN (III p. 43): »Lorme (d. i. MAURITS) mesme dit qu'il faloit faire prendre l'autheur de ces lettres," slechts de weerklank van een diergelijk antwoord aan *Holland's* gedeputeerden is. VAN DER KEMP, III bl. 51, heeft dit, op het voetspoor van WAGENAAR, voorbijgezien.

[2] JEANNIN, III p. 42, 43, 58. *Resol. van Holland*, 1608 bl. 718.

1608. twijfelde aan hunne vrijheid? Nog onlangs hadden *Denemarken* en *Zweden* hunnen koning CHRISTIAAN I afgezet, en het toch geenszins noodig geacht hem een bewijs van vrijwilligen afstand af te persen. Was het dan billijk dat de Vereenigde Gewesten eene nog duidelijker verklaring bleven vorderen? JEANNIN ontveinsde niet dat hij deze eisch slechts als eene poging der oorlogspartij beschouwde, om het bestand te verijdelen, door het van een punt te laten afhangen, hetwelk zij wisten dat nimmer door *Spanje* zou worden ingewilligd. Tevens overhandigde hij den Staten een opstel, waarin de gronden werden weerlegd, die in onderscheidene onder het volk gestrooide libellen tegen het bestand werden aangevoerd. Met betrekking tot den brief van LIPSIUS, welks oprakeling en verspreiding niet zonder vrucht was gebleven, wees hij daarin vooral op het gewigtige feit, dat de Spaanschgezinde geleerde nimmer had kunnen vermoeden, hoezeer *Frankrijk* na 1595 in bloei en magt vooruit zou gaan, en evenmin had kunnen voorzien, dat HENDRIK IV en JACOBUS I de getrouwe naleving der voorwaarden van het bestand aan de Vereenigde Gewesten zouden waarborgen [1]. Den volgenden dag diende OLDENBARNEVELT bij de Staten van *Holland* de memorie in, welker inhoud reeds is medegedeeld, en verzocht tevens vergunning, om aan eenige gecommitteerden eene geheime opening te mogen doen van zijne vermoedens omtrent de ware bedoelingen der Staten van *Zeeland* met betrekking tot hunne standvastige verwerping van het bestand, ten einde te overwegen of het noodig zou zijn de zaak aan de Staten mede te deelen en aan hun oordeel te onderwerpen. Het is onbekend, wat in die geheime vergadering is voorgevallen, doch het is waarschijnlijk dat OLDENBARNEVELT daarin zijne bezorgdheid heeft geopenbaard, dat de provincie *Zeeland* van het plan zwanger ging om zich van de overige gewesten af te scheiden, MAURITS tot graaf te verkiezen, zich des noods in de armen van JACOBUS II te werpen en met Engelsche hulp den oorlog voort te zetten [2]. Drie dagen later kwam de prins andermaal in de vergadering der Staten van *Holland* en vorderde als stadhouder afschrift van zekere memorie, opgesteld om het bestand aan te prijzen, en voorts schriftelijke mededeeling van zeker vermoeden, ten nadeele van hem en zijn huis in de vergadering geopperd; terwijl hij aanbood insgelijks schriftelijk op te geven, welken grond hij van zijnen kant had om degenen, die zulke onwaarheden verspreidden, van geheime verstandhouding met *Spanje* te verdenken. Men vroeg hem, of hij van zijne zaak zeker was, waarop hij antwoordde, dat hij anders niet zou verschenen zijn. Na zijn vertrek besloot men hem het gevorderde afschrift te geven, doch tevens te berigten dat in de vergadering niets ten zijnen laste was gezegd, en te verzoeken, indien hij iets tegen een der leden hebben mogt,

---

1 JEANNIN, III p. 3—20.

2 *Resol. van Holland*, 1608 bl. 722. VAN DER KEMP, III bl. 53, 217 v. JEANNIN, III p. 52.

dat nader te openbaren. De prins gaf echter ten antwoord, dat hij zich niet verder wilde uitlaten, voor men hem de verlangde schriftelijke mededeeling gegeven had [1]. 1608.

De meerderheid in de Staten van *Holland* verklaart zich voor het bestand.

Inmiddels hadden de pogingen der oorlogspartij in zooverre het doel bereikt, dat op vele plaatsen een groot gedeelte der burgerij hevig tegen het bestand was ingenomen en, den druk der belastingen vergetende, zich luide en met aandrang voor de hervatting van den krijg verklaarde [2]. Het was echter slechts eene kunstmatige opgewondenheid, welke op deze wijze onder de bevolking was gebragt. De redenen, die voor de aanneming van het bestand pleitten, waren zoo overtuigend en afdoende, dat de vroedschappen van slechts weinige steden zich door de tegenpartij lieten medesleepen. Toen het gewigtige onderwerp door de Staten van *Holland* in overweging werd genomen, verklaarden zich de edelen [3] en twaalf van de achttien stemhebbende steden voor het bestand. Van de zes overige wist OLDENBARNEVELT binnen korten tijd nog vier tot zijn gevoelen over te halen. Alleen *Amsterdam* en *Delft* bleven zich nog daartegen aankanten; doch ook deze verzetteden zich niet zoozeer tegen het bestand zelf, als tegen de naar hun inzien onvoldoende verklaring van de onafhankelijkheid der Republiek, en er was geen twijfel aan of zij zouden zich ten slotte bij de anderen voegen [4]. Niettegenstaande den heftigen tegenstand der oorlogspartij, was *Holland* derhalve bijna geheel voor het bestand gewonnen. Ook de provinciën *Utrecht*, *Gelderland*, *Friesland*, *Groningen* en *Overijssel*, die zich van den aanvang der onderhandelingen uiterst begeerig hadden getoond om een einde aan den langdurigen krijg te maken, waren door de vermaningen hunner stadhouders geenszins in hare vredelievende gevoelens geschokt [5].

De Staten van *Zeeland* blijven zich daartegen aankanten.

Alleen de Staten van *Zeeland* volhardden in hunnen onwil, om aan de onderhandelingen over het bestand deel te nemen [6], en de gedeputeerden, die zij op herhaald en dringend verzoek der overige provinciën weder naar de Staten-Generaal afvaardigden, hadden geen anderen last dan de gronden van hun gevoelen uiteen te zetten, en zich daarbij op het negende artikel der Unie van *Utrecht* te beroepen, waarbij bepaald was dat men geen vrede of bestand zou sluiten, dan met gemeen overleg en bewilliging

---

[1] *Resol. van Holland*, 1608 bl. 725.

[2] PH. DU BOIS, II s. 123, 131.

[3] Bij den heer van *Brederode*, den eerste van *Holland's* edelen, had OLDENBARNEVELT gedurende de onderhandelingen reeds krachtigen steun gevonden. JEANNIN, II p. 340.

[4] GROTIUS, p. 548. JEANNIN, III p. 48, 93, 96, 101, 102, 105. *Resol. van Holland*, 1608 bl. 731, 733.

[5] Zie over de pogingen, om de Staten van *Utrecht* tot andere gedachten te brengen, JEANNIN, III p. 97.

[6] *Resol. der Staten-Generaal* bij VAN DER KEMP, III bl. 233—235.

1608. van al de provinciën. Ontstond er over een diergelijk onderwerp verschil van gevoelen, dan was, naar hunne uitlegging van hetzelfde artikel, de beslissing aan de stadhouders overgelaten: en daar beiden het bestand als hoogst verderfelijk beschouwden, kon het pleit derhalve niet anders dan in hunnen geest worden uitgemaakt [1]. Tegen deze redenering kon echter met eenigen grond worden aangevoerd, dat het bedoelde artikel slechts sprak van de stadhouders *nu ter tydt zynde*, en derhalve geenszins op MAURITS en WILLEM LODEWIJK van *Nassau* kon slaan. Wat de andere bepaling betrof, zij was voorzeker uitmuntend geweest in eenen tijd, toen men naauwelijks aan iets anders dan aan het bekomen van goede voorwaarden tot prijs der onderwerping aan *Spanje* kon denken, maar was niet meer noodig, en zelfs niet bruikbaar, nu de Republiek als een zelfstandige en onafhankelijke staat met haren vijand onderhandelde. De Zeeuwsche afgevaardigden bleven echter onwankelbaar, en wekten daardoor in hooge mate den toorn en de verontwaardiging hunner medeleden op, die het onverdragelijk noemden dat *Zeeland* zich vermeten wilde alle overige gewesten de wet te stellen.

Beweegredenen van *Zeeland*.

Behalve den overwegenden invloed van prins MAURITS als eerste edele en markgraaf van *Vere* en *Vlissingen* [2] liepen nog onderscheidene omstandigheden zamen om de Zeeuwen op dit punt minder handelbaar dan de overige gewesten te maken. Aan alle zijden door breede en dikwerf gevaarlijke stroomen omgeven, kon hun gewest zich beter dan eenig ander met de hoop vleijen, een geruimen tijd aan het geweld des vijands weerstand te kunnen bieden. Wanneer *Antwerpen* ten gevolge van het bestand weder een gedeelte zijner uitgebreide handelsbetrekkingen terugkreeg, zouden de Zeeuwsche koopsteden daarvan eerst en meest den nadeeligen invloed gevoelen. Bovendien was ook de oude ijverzucht tegen *Holland* niet zonder invloed gebleven. Doch deze redenen waren niet gewigtig genoeg, om de Staten van *Zeeland* op den duur in hunnen tegenstand te doen volharden. Bij eenig nadenken viel de ongerijmdheid eener scheuring, waarbij dat gewest alleen den strijd tegen *Spanje* zou voortzetten, in het oog. Verscheidene Zeeuwsche kooplieden verklaarden zelven, dat zij, wanneer de *Schelde* slechts gesloten bleef, *Antwerpen's* mededinging niet zoozeer te duchten hadden, als door de oorlogspartij werd opgegeven [3]. Hoewel JEANNIN derhalve gegronde hoop koesterde, dat *Zeeland* zich ten slotte naar den wensch der overige gewesten voegen zou, besloot hij, in overleg met de Engelsche gezanten, nog eene krachtige poging aan te wenden, om zijn doel te spoediger te bereiken. Op den

Redevoeringen van JEANNIN en SPENCER.

18den November bij de Staten-Generaal in een plegtig gehoor toegelaten, weidde hij nogmaals, ook uit naam zijner ambtsbroeders, over de strekking der onafhankelijkheidsver-

---

[1] JEANNIN, III p. 121. Hiervoor, D. II St. VI bl. 291.

[2] Hiervoor, bl. 162, 165.

[3] JEANNIN, III p. 46, 93, 101. GROTIUS, p. 548.

klaring uit, welke de vijand bereid was andermaal af te leggen. Dat deze met de Vereenigde Gewesten, als met vrije landen, wilde onderhandelen, sloot zijns inziens de erkenning van de souvereiniteit der Staten in. Dat noch de koning van *Spanje* noch de aartshertogen iets op hen pretendeerden, was een onmiskenbaar teeken, dat zij zich niet langer als hunne opperheeren beschouwden. Dat deze verklaring zonder eenige tijdsbepaling werd afgelegd, was een bewijs dat zij geenszins aan den duur van het bestand gebonden was. Wat kon de Vereenigde Gewesten dan nog weerhouden, aan de voorstellen van *Frankrijk* en *Engeland* gehoor te geven? Wel beweerden sommigen, dat de grondwet der Republiek op dit punt volkomene eenstemmigheid tusschen de gewesten vorderde; maar al hadden zij hierin regt, hetgeen zeer twijfelachtig scheen, was men dan in de gegevene omstandigheden gehouden zulk eene bepaling te eerbiedigen? Was het niet boven alle bedenking verheven, en hadden de Staten zelven het niet reeds herhaaldelijk verklaard, dat zij zonder vreemde hulp den krijg niet konden voortzetten? Welligt verkeerden zij nog in den waan, dat zij inderdaad van HENDRIK IV en JACOBUS I krachtdadige ondersteuning te wachten hadden. In dat geval verklaarde JEANNIN gemagtigd te zijn hun allen twijfel omtrent dit punt te benemen. Even geneigd als beide vorsten waren, om de onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten te handhaven, indien zij thans op hunnen raad onder de meest eervolle voorwaarden de wapenen voor eenigen tijd wilden nederleggen, even stellig waren zij besloten zich geheel aan hunne bescherming te onttrekken, indien zij uit onverantwoordelijke halstarrigheid het bestand van de hand wezen. De Engelsche gezant SPENCER, die na JEANNIN het woord opvattede, sprak in denzelfden geest en drong insgelijks op een spoedig en welberaden besluit aan [1]. 1608.

Deze beide redevoeringen bleven niet zonder uitwerking. Menigeen, die zich had laten overreden dat *Frankrijk* bij eene hernieuwing van den krijg de Republiek met geld en troepen bij zou springen, bespeurde thans dat hij zich in dat opzigt met eene ijdele hoop had gevleid. Daar OLDENBARNEVELT bovendien, om de invloedrijke bewindhebbers der Oost-Indische compagnie te winnen, een besluit der Staten van *Holland* had uitgelokt, waarbij hun twaalf oorlogschepen van de grootste soort werden toegezegd, ingeval de koning van *Spanje* de voortduring van den krijg in *Indië* verkiezen zou [2], leed het geen twijfel meer dat de gansche provincie *Holland* weldra voor het bestand gewonnen zou zijn. Zelfs de Zeeuwsche afgevaardigden begonnen te wankelen. Daar zij echter niet van hunnen last mogten afwijken, besloten zij naar *Zeeland* weder te keeren om het nadere gevoelen der Staten van dat gewest in te winnen, en beloofden binnen veertien dagen terug te zijn [3].

De Zeeuwsche afgevaardigden beginnen te wankelen.

---

[1] GROTIUS, p. 549. VAN METEREN, f. 612 *d*. JEANNIN, III p. 113—119.

[2] *Resol. van Holland*, 1608 bl. 738.

[3] JEANNIN, III p. 121 ss. *Resol. der Staten-Generaal* bij VAN DER KEMP, III bl. 235—240.

1608. Inmiddels was ook prins MAURITS allengskens tot andere gedachten gekomen. Reeds had JEANNIN meermalen aan HENDRIK IV geschreven, dat hij zich niet ongerust moest maken over de geruchten, die zelfs in het buitenland omtrent de onberadene en wanhopige plannen van den prins verspreid werden. Immers bezat hij volgens JEANNIN te veel vaderlandsliefde en gezond verstand, om de Vereenigde Gewesten aan het gevaar eener scheuring bloot te stellen, en met eene enkele provincie in den strijd te volharden. Zijn onstuimige ijver tegen het bestand, die door zijne aanhangers nog overdreven werd, was meer het gevolg van vreemde aansporing en inblazingen dan van eigen aandrift: en er was geen twijfel aan, of hij zou zich ten slotte voegen naar het verlangen van de overgroote meerderheid der Staten-Generaal [1]. Niettemin achtte HENDRIK IV het noodig den prins, in antwoord op diens brief, te verzekeren, dat hij de afwijzing van het bestand onverantwoordelijk zou achten en vast besloten was in dat geval allen verderen onderstand aan de Republiek te weigeren [2]. Deze stellige verklaring liet omtrent de bedoelingen van den Franschen vorst geen twijfel meer over; en met de hoop op krachtdadige ondersteuning van zijne zijde verviel tevens de eenige grond, waarop MAURITS de voortzetting van den krijg had kunnen aanraden. Hij zag zich derhalve verpligt zijn heftigen tegenstand te matigen, en verklaarde reeds den 14den November in de vergadering der Staten-Generaal dat hij, de neiging der provinciën tot het bestand bespeurende, zich niet langer tegen de hervatting der onderhandelingen verzetten zou. Alleen betuigde hij nog aan JEANNIN zijne ongerustheid, dat de Staten uit overdrevene zuinigheid de grensvestingen niet van genoegzaam garnizoen zouden voorzien [3].

Ook MAURITS verzet zich niet langer tegen het bestand.

JEANNIN brengt eene verzoening tusschen hem en OLDENBARNEVELT te weeg.

Na dit belangrijke punt gewonnen te hebben, nam JEANNIN volgaarne deel in de pogingen, die reeds van onderscheidene zijden waren aangewend om MAURITS weder met OLDENBARNEVELT te verzoenen. De verstandigste regenten [4], en zelfs WILLEM LODEWIJK van *Nassau*, waren overtuigd, dat het heil van den staat van de welwillende zamenwerking dezer beide mannen afhing, en lieten niets onbeproefd om de goede verstandhouding tusschen beiden te herstellen. Doch de prins wilde aanvankelijk van geen toenadering hooren. Zijne eigenliefde was te diep gekwetst, zijn vertrouwen te zeer geschokt, om hem niet met

---

[1] JEANNIN, III p. 46, 49, 51, 70, 71, 93, 54: »la mauvaise disposition dans laquelle on tient Lorme (d. i. MAURITS) contre son naturel qui est moderé, sage et éloigné de tout mauvais artifice;" — 75: »il est devenu homme de faction par le conseil d'autruy, non de son inclination." Zie ook p. 104.

[2] JEANNIN, III p. 62—69.

[3] VAN DER KEMP, III bl. 233. JEANNIN, III p. 93, 94, 126.

[4] Hieronder behooren genoemd te worden REINIER PAUW (UYTENBOGAERT, *Leven en verantwoordingh*, bl. 157) en DE MALDERÉE (JEANNIN, III p. 126).

verdubbelden wrevel tegen den man te vervullen, wiens vaderlandsliefde men niet slechts bij hem in verdenking bragt, maar wien men hem bovendien als een hinderpaal voor zijne eigene grootheid leerde beschouwen. Het was de eerste maal geweest, dat hij zich openlijk met al zijn vermogen tegen OLDENBARNEVELT's plannen had aangekant: toch had de laatste volkomen gezegevierd. Het was thans gebleken dat de invloedrijke stadhouder van vijf der zeven vereenigde provinciën, de met roem overladene en door het volk hoog vereerde veldheer, aan wiens moed en beleid het behoud van 's lands onafhankelijkheid voor een groot deel te danken was, de doorluchtige vorstentelg, de zoon van den vader des vaderlands, slechts de tweede persoon was in de Republiek [1]. Bovendien hadden de vijanden van den advokaat niet verzuimd een nieuwe bron van naijver en argwaan in 's prinsen borst te ontsluiten. Zijn broeder, FILIPS WILLEM van *Oranje*, was door OLDENBARNEVELT met voorkomende welwillendheid bejegend. De laster aarzelde niet de belangstellende vriendschap van den advokaat voor den oudsten zoon van WILLEM I aan eene misdadige verstandhouding toe te schrijven. Men fluisterde MAURITS in, dat zijn Katholieke broeder welligt het werktuig zou zijn, waarmede men hem uit den zadel ligten en al de Nederlandsche provinciën weder onder *Spanje's* heerschappij terugbrengen zou [2]. Geen wonder dat de prins langen tijd aan den aandrang zijner bloedverwanten en vrienden weerstand bood. Te vergeefs herinnerde hem LOUISE DE COLIGNY al wat het huis van *Nassau*, en hij in het bijzonder, aan OLDENBARNEVELT te danken had: de prins was onverzettelijk en liet zich tegen UYTENBOGAERT, die de rol van bemiddelaar op zich nam, zoo heftig uit, dat deze alle hoop op verzoening opgaf [3]. Niettemin bleven de vermaningen en smeekingen van zoovelen op MAURITS niet zonder uitwerking. Weldra meende JEANNIN zooveel gewonnen te hebben, dat hij 1608.

---

[1] Reeds in 1607 had FRANÇOIS VAN AERSSEN omtrent MAURITS en OLDENBARNEVELT gezegd: »qu'ils sont si embrouilléz, qu'il faudra que l'un ou l'autre sorte du Pays." Zie Mr. G. W. VREEDE, *Inleiding tot eene gesch. der Nederl. Diplomatie*, I bl. 149 noot (3).

[2] UYTENBOGAERT, t. a. p. bl. 158. J. P. VAN CAPPELLE, *Filips Willem*, bl. 110, 237. Vgl. VAN DER KEMP, II bl. 91; III bl. 55. OLDENBARNEVELT verklaarde later in zijne Verhooren (bl. 174 v.), dat hij »mijnheer den prince van Oraengien, als oudste zoon van den hooggedagten overleeden heer prince, en zooveel in zijn gevankenisse geleeden hebbende, altijts ghunstig en favorabel is geweest, zoo veel metten welstandt en dienste van de landen heeft connen geschieden;" alsmede: »dat hij het vorstelijk gemoet van den hooggedagten heer prince zulks gesondeert ende van sulken rondeur en opregtigheit geoordeeld heeft, dat niettegenstaende hij van de roomsche religie was, hij nogtans voor de Spangiaerts en eertshertogen tot nadeel van de vereenigde landen en zijn eigen huys nyet en zoude hebben willen doen." Vgl. hiervoor, bl. 30—32.

[3] UYTENBOGAERT, t. a. p. bl. 157: »My gedenckt, dat ick te dier tijdt, ende 't sedert dickwils, uyt monde van haer Excel. me Vrouwe Princesse gehoort hebbe, Dat de diensten, die d'Advocaet

1608. het waagde eene ongezochte zamenkomst met OLDENBARNEVELT te doen plaats vinden. Op den 19[den] November begaf deze, terwijl de Fransche gezanten bij den prins een bezoek aflegden, als uit eigene beweging zich insgelijks derwaarts. Na eenigen tijd over 's lands aangelegenheden gesproken te hebben, verzocht hij MAURITS geen geloof te willen hechten aan de kwade geruchten, die tegen hem in omloop waren. Reeds veertig jaren had hij den staat gediend en zich altijd zoo vijandig tegen *Spanje* betoond, dat niemand in dat opzigt hem had kunnen overtreffen. Ook thans verklaarde hij nog steeds dezelfde gevoelens te koesteren, en geenszins om den vijand te begunstigen, maar alleen tot verademing en welzijn van zijn vaderland, het bestand voor te staan. De prins opperde zijn twijfel omtrent de gezindheid der Staten, om eene voldoende krijgsmagt op de been te houden, en berekende dat men ter beveiliging der grenzen ten minste dertigduizend man noodig had. Tot zijne verbazing stemde OLDENBARNEVELT zonder eenige bedenking in dit getal toe; en deze onverwachte inschikkelijkheid van de zijde des advokaats had tot gevolg dat beiden tevreden uit een gingen [1].

MAURITS laat zich heftig tegen JACOBUS I uit.

Met bewonderenswaardige behendigheid had JEANNIN intusschen den onaangenamen indruk verzacht, welken MAURITS van den eenigzins meesterachtigen brief van HENDRIK IV ontvangen had, en diens misnoegen over de houding der koningen van *Frankrijk* en *Engeland* bijna geheel op JACOBUS I overgebragt. Des prinsen stemming ten opzigte van den laatste openbaarde zich omstreeks denzelfden tijd, bij gelegenheid dat de Engelsche gezant WINWOOD het noodig achtte in den Raad van State nogmaals de aannemelijkheid van het bestand, vooral op grond van de beschermende tusschenkomst der beide vorsten, te betoogen, en op eerbiediging van het beginsel aan te dringen, dat de krijg alleen door onvermijdelijke noodzakelijkheid kon gewettigd worden. In drift ontstoken schroomde MAURITS niet te verklaren, dat men op de beloften van koningen weinig bouwen kon, en dat het vooral van eenen vorst als JACOBUS I, die uit lafhartigheid tot elken prijs *Spanje's* vriendschap zocht en zich zelfs door een verraderlijken aanslag als het buskruidverraad niet beleedigd durfde toonen, geenszins te verwachten was, dat hij zich

---

den Huyse Nassau gedaen hadde, soo groot waren dat die vanden selven Huyse hem wel mochten houden, niet als haren Vriendt maer als haer Vader." Vgl. AUBÉRI DU MAURIER, *Mémoires*, p. 151.

[1] JEANNIN, III p. 123. — VAN DER KEMP (III bl. 60) merkt hierbij aan, dat deze verzoening MAURITS te meer tot eere strekt, daar hij niettemin argwaan tegen OLDENBARNEVELT bleef voeden: een argwaan, die ook door de vreemde gezanten gedeeld werd. Dit laatste is echter volkomen onbewezen. Uit de door VAN DER KEMP aangehaalde bewijsplaatsen (JEANNIN, III p. 122, 152) blijkt alleen, dat JEANNIN de bezwaren van MAURITS tegen het bestand niet geheel ongegrond achtte, maar dat hij aan den anderen kant niet geheel deelde in de vrees van den prins, dat de Staten welligt nog onder ongunstiger dan de door de gezanten voorgeslagene voorwaarden een bestand zouden sluiten.

de verongelijking zijner vrienden ernstig zou aantrekken. WINWOOD deelde deze voor de eer van zijnen vorst zoo grievende woorden terstond aan JACOBUS mede en deze zond zijn beklag deswegens bij de Staten in. Op hun verzoek schreef MAURITS den beleedigden vorst, dat hij nimmer aan diens goede gezindheid jegens de Republiek getwijfeld had, doch weigerde het gesprokene in den Raad van State terug te nemen, gelijk WINWOOD begeerde [1]. 1608.

Inmiddels had de aartshertog ALBERTUS, ten gevolge der briefwisseling tusschen JEANNIN en RICHARDOT, zijnen biechtvader INIGO naar *Spanje* gezonden, om FILIPS III te bewegen zijne toestemming aan het bestand te geven. Voor zooverre de Spaansche koning nog mogt aarzelen den Staten de gunstige voorwaarden toe te staan, welke zij bleven eischen, had INIGO in last hem voor te houden, dat het ophouden der vijandelijkheden door het openen der Vlaamsche havens voor *België* de zegenrijkste gevolgen zou hebben, en tevens hoogst waarschijnlijk op den toestand en de vermeerdering der Katholieken in de Vereenigde Gewesten een zeer gunstigen invloed zou uitoefenen. Voor de vrij dubbelzinnige onafhankelijkheidsverklaring, zonder welke de Staten elke toenadering van de hand wezen, behoefde FILIPS niet terug te deinzen. Immers was zij in bewoordingen vervat, die *Spanje* het regt voorbehielden om later, in gunstiger omstandigheden, al zijne aanspraken op nieuw te doen gelden; en de beraadslagingen der Staten omtrent dit punt hadden genoegzaam bewezen, dat ook zij haar geenszins als eene volledige en onherroepelijke bevestiging hunner vrijheid door den voormaligen landsheer beschouwden. De hertog van LERMA, FILIPS' voornaamste staatsdienaar en gunsteling, die liever in zijn eigen belang en ten gunste zijner vrienden over de schatten van *Indië* wilde beschikken, dan die ten behoeve van een uitputtenden en eindeloozen krijg naar de *Nederlanden* te zien wegvloeijen, versterkte door zijn veelvermogenden invloed de uitwerking der redenen van den bekwamen afgezant der aartshertogen, zoodat de koning, door den ellendigen toestand zijner geldmiddelen tot inschikkelijkheid gedwongen, zijne toestemming gaf om op de door JEANNIN voorgestelde grondslagen over een bestand te onderhandelen [2].

FILIPS III wordt bewogen, om zijne toestemming aan het bestand te geven.

Ook in de Vereenigde Gewesten was men vóór het einde des jaars op dit punt tot eenstemmigheid gekomen. De regering van *Delft* had haar tegenstand laten varen. *Amsterdam* had zich nog langer tegen het bestand verzet, doch eindelijk gehoor ge-

Geheel *Holland* wordt voor het bestand gewonnen.

---

[1] WINWOOD *papers*, II p. 443, 453, 454, 469. JEANNIN, III p. 104, 195, 251, 275, 324; IV p. 99. — Daar de aanspraak van WINWOOD in zijne *papers*, hoewel zonder dagteekening, na een brief van 27 October voorkomt, en met de woorden begint: »Quoique par le discours que Monsieur Spencer a tenu en l'assemblée de Messieurs les Estats Generaux, vos Seignieuries entendent etc.", heb ik niet geaarzeld dit voorval na 18 November te stellen, niettegenstaande de aanteekening van VAN DER KEMP, III bl. 185 n°. 120.

[2] GROTIUS, p. 550.

1608. geven aan de vertoogen der Staten van *Holland*, die in December eenige hunner leden derwaarts hadden afgevaardigd om de vroedschap te bewegen zich niet langer tegen het eenparig verlangen van de edelen en al de overige steden aan te kanten [1]. Ook *Zeeland*, thans niet meer door prins MAURITS gesteund, en integendeel door dezen tot inschikkelijkheid vermaand [2], voegde zich in het laatst van December bij de meerderheid. Zoo waren derhalve alle bezwaren tegen het bestand overwonnen, en scheen de zoozeer gewenschte verademing eindelijk plaats te zullen grijpen. Doch thans begon, naar het oordeel van JEANNIN, een gevaar van gansch anderen aard te dreigen, dan waartegen hij tot nog toe te kampen had gehad. Ten einde te voorkomen, dat het berigt der toestemming van FILIPS III in het bestand de eischen der Staten nog hooger zou stemmen, hadden de Spanjaarden uitgestrooid dat hij meer dan ooit afkeerig was van elk verdrag, waarbij de onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten andermaal zou moeten worden uitgedrukt; en RICHARDOT schreef zelfs aan JEANNIN, dat de koning hoogst waarschijnlijk zijne goedkeuring zou weigeren, wanneer de Staten in deze vordering bleven volharden [3]. Deze ongunstige tijding, die het uitzigt op eene spoedige oplossing van alle zwarigheden weder deed verflaauwen, maakte veel indruk op onderscheidene leden der Staten-Generaal, wier provinciën het meest van den oorlog hadden te lijden gehad, en bleef zelfs niet zonder invloed op de gezindheid der Staten van *Holland*, die thans op het voetspoor van OLDENBARNEVELT zoozeer naar rust haakten, dat het twijfelachtig scheen of zij deze gewigtige voorwaarde niet aan de vervulling van hunnen wensch zouden opofferen. Reeds deden zich stemmen hooren, die aanrieden om ook zonder herhaling der onafhankelijkheidsverklaring een bestand te sluiten. Na de fiere en standvastige houding, welke de Staten gedurende den loop der onderhandelingen aangenomen en bewaard hadden, zou zulk eene toegeeflijkheid, niet slechts naar het oordeel der beide stadhouders maar ook volgens HENDRIK IV en JEANNIN, een hoogst gevaarlijk bewijs van veranderlijkheid en zwakheid geweest zijn, en de Fransche gezant hechtte te meer aan dit punt, daar hij reden had om te vermoeden dat JACOBUS I hierbij de hand in het spel had en langs dezen weg den koning van *Spanje* zocht te believen. Hij drong er derhalve bij OLDENBARNEVELT, bij wien hij eenige wankeling meende te bespeuren [4], op aan, dat deze eene diergelijke beslissing voorkomen zou,

[1] *Resol. v. Holland*, 1608, bl. 773.

[2] JEANNIN, III, p. 204: »Monsieur Maldrée — — m'a dit que Monsieur le Prince Maurice leur a conseillé de se rendre, et que sans cela ils n'eussent jamais consenty a cette trève."

[3] JEANNIN, III, p. 80, 123, 149, 169, 207, 314.

[4] »Je reconnus à la verité," — schrijft JEANNIN, III, p. 235, — »qu'il penchoit du costé de de cette trève plutost que de rompre."

en verzekerde hem dat niet slechts de aartshertogen maar ook FILIPS III geen oogenblik aarzelen zouden het bestand, zelfs met de genoemde voorwaarde, aan te nemen, indien de Staten zich hieromtrent onverzettelijk bleven betoonen. De advokaat beloofde al zijnen invloed aan te wenden om de Staten van elke wijziging der vastgestelde voorwaarden terug te houden, en wist inderdaad te bewerken dat de Staten-Generaal op den 11^{den} Januarij 1609 met eenparige stemmen besloten, om ingevolge hunne resolutie van den 23sten December des jaars 1607, in geval van het voortgaan der onderhandelingen over het bestand, het eerste artikel van het verdrag niet anders te doen stellen dan in deze bewoordingen: »dat de aartshertogen ten overvloede, zoowel in hunnen naam als in dien des konings van *Spanje*, verklaarden, dat zij tevreden waren met de heeren Staten der Vereenigde Gewesten te onderhandelen in kwaliteit en als dezelve houdende voor vrije landen, provinciën en staten, op welke zij niets pretendeerden, en dat zij met hen, in de gemelde namen en hoedanigheden, een bestand aangingen." Voorts besloten zij niet te gedoogen, dat eenige kerkelijke of wereldlijke zaken, strijdig met de gemelde vrijheid, werden voorgeslagen, noch nieuw uitstel verzocht, ter oorzake van den Indischen handel of andere punten. Indien het tegendeel van wege den koning van *Spanje* of de aartshertogen beweerd en langer dan acht dagen volgehouden werd, dan zou men terstond de onderhandelingen afbreken, den krijg met gemeenschappelijke krachten hervatten en dien, zoo het zijn kon, met hulp der koningen, vorsten en Staten, die de belangen der Vereenigde Gewesten begunstigden, tot een gewenscht einde zoeken te brengen [1].

1609.

Besluit der Staten-Generaal omtrent de voorwaarden van het bestand.

Tot nog toe hadden de Fransche en Engelsche gezanten de onderhandelingen door briefwisseling met de Belgische gemagtigden aangehouden. De Staten begrepen echter dat het thans noodig zou zijn nogmaals eene bijeenkomst te houden, ten einde de voorwaarden van het bestand vast te stellen, en verzochten de bevriende gezanten, van wier tusschenkomst zij zich met reden eene grootere inschikkelijkheid van de zijde des vijands en eene snellere beslissing voorspiegelden, dan bij eene zamenkomst met hunne eigene gemagtigden te verwachten was, de taak der verdere onderhandeling op zich te nemen. Tevens bewilligden zij in het verlangen der aartshertogen, dat *Antwerpen* tot de plaats der nieuwe bijeenkomst zou worden gekozen. Niet slechts scheen het onbillijk, andermaal te vorderen dat de Belgische gezanten zich naar *'s Gravenhage* zouden begeven, maar bij de klimmende begeerte der provinciën naar de lang gewenschte verademing achtten vele regenten het ook raadzamer, om hun niet weder toegang tot het hart des lands en gelegenheid tot overreding en omkooping te verleenen. Daar JEANNIN en zijne ambtsbroeders den hun opgedragen last volgaarne aanvaardden, besloot men dat deze terstond naar *Antwerpen* zouden vertrekken, om de

De Fransche en Engelsche gezanten vertrekken naar *Antwerpen*.

---

[1] JEANNIN, III, p. 251. VAN DER KEMP, III, bl. 62, 240—245.

1609. beraamde voorwaarden van het bestand met de Belgische gemagtigden te bespreken, en dat de Staatsche gemagtigden zich eerst derwaarts zouden begeven, wanneer de hoofdpunten door den vijand aangenomen en onderteekend waren, en er derhalve alleen punten van minder gewigt ter behandeling overbleven. Middelerwijl zouden de Staten-Generaal zich te *Bergen-op-Zoom* ophouden, ten einde tot het oplossen van voorkomende zwarigheden bij de hand te zijn [1].

Zoodra de Fransche en Engelsche gezanten de tijding ontvangen hadden, dat de Belgische gemagtigden op den vierden Februarij te *Antwerpen* waren aangekomen, namen zij insgelijks de reis derwaarts aan, doch bereikten, door tegenwind opgehouden, eerst op den negenden de plaats der zamenkomst. Zij hielden de vaartuigen, welke hen hadden overgevoerd, bij zich, ten einde daardoor een blijk te geven van hun ernstig voornemen, om terstond te vertrekken, wanneer van den kant van *Spanje* eenige zwarigheid in de goedkeuring der hoofdpunten van het opgestelde ontwerp mogt worden gemaakt [2]. Nadat dit stuk aan de Belgische gemagtigden was voorgelezen, noodigde JEANNIN hen uit het te onderteekenen, daar het minder de eischen hunner tegenpartij dan de voorstellen en gevoelens hunner vrienden, de koningen van *Frankrijk* en *Engeland*, bevattede. RICHARDOT en de zijnen verklaarden echter, dat dit verzoek hun onbillijk voorkwam, en vorderden eenigen tijd van overleg. Hun eisch werd ingewilligd en het einde der wapenschorsing, die in December tot den 15^den^ Februarij verlengd was, tot den 1sten Maart verschoven. Zij beloofden vóór dien tijd een bepaald antwoord te geven.

Onderhandelingen over den titel der Staten en de vaart op *Indië*.

Het was echter niet zonder herhaalde bijeenkomsten en hevige woordenwisselingen, dat men omtrent de voornaamste artikelen van het bestand tot overeenstemming kwam. De Belgische gemagtigden maakten geen bedenking tegen de herhaling der onafhankelijkheidsverklaring, gelijk die reeds bij den aanvang der wapenschorsing was uitgedrukt, doch waren ongenegen om aan de Staten den titel van *Hoogmogende Heeren* toe te staan, waarop deze regt meenden te hebben. JEANNIN begreep, na eenige tegenkanting, dezen eisch te moeten laten varen, en kon zich te eer met de verandering van dezen titel in dien van *Doorluchtige Heeren* tevreden stellen, daar de aartshertogen aanboden insgelijks den laatsten aan te nemen, om den schijn te vermijden alsof zij op een hoogeren rang aanspraak maakten [3]. De regeling der Indische aangelegenheden dreigde echter andermaal eene gevaarlijke bron van verdeeldheid en welligt eene oorzaak van scheuring te worden. RICHARDOT verklaarde dat *Spanje* nimmer kon toestaan, dat de

---

1 GROTIUS, p. 562. JEANNIN, III, p. 261, 288, 301.

2 JEANNIN, III, p. 328 ss. VAN METEREN, f. 614 *a*.

3 JEANNIN, III, p. 216.

handel op *Indië* uitdrukkelijk werd vrijgesteld, daar de overige zeevarende mogendheden 1609.
daarin een voorwendsel zouden vinden, om dezelfde gunst van FILIPS te vragen. Wel hadden Fransche en Engelsche koopvaarders het gewaagd ook zonder vergunning *Oost-Indië* te bezoeken; doch deze inbreuk op *Spanje's* regten was nimmer gewettigd en kon niet anders dan oogluikend geduld worden, zonder de Spaansche monarchie op de ernstigste wijze te kwetsen. Op deze gronden achtte RICHARDOT het onbestaanbaar met de eer en het belang van FILIPS III, om bij het bestand aan de Staten meer dan de vrije vaart op de Spaansche rijken en bezittingen in *Europa* toe te staan, en wilde met betrekking tot den Indischen handel alleen van eene geheime overeenkomst hooren, welke niet tot algemeene kennis komen en derhalve niet naar buiten werken zou. JEANNIN oordeelde zulk eene schikking echter geheel onvoldoende, daar juist in de openbaarheid der toestemming van den koning van *Spanje* in dit gewigtige punt de grootste waarborg voor zijne goede trouw gelegen was, en hij bovendien besefte dat de Staten nimmer met eene geheime belofte genoegen zouden nemen. Hij stelde derhalve voor het artikel, waarin men elkander wederzijds gedurende het bestand vrijheid van handel zou toestaan, zoo in te rigten, dat *Indië* er niet in genoemd maar er toch onder begrepen zou zijn. Na vele pogingen om in dien geest bewoordingen te vinden, die beide partijen zouden kunnen bevredigen, werd men het eindelijk daaromtrent eens [1]. Nog één punt werd door de Belgische gemagtigden slechts noode afgestaan. Zij verlangden dat de in- en uitgaande regten of zoogenaamde convoijen en licenten tusschen de Republiek en *België* bij het bestand vastgesteld zouden worden; doch JEANNIN, die zich overtuigd hield dat de Staten van *Zeeland* nimmer in eene vermindering dier regten zouden toestemmen, wist hen over te halen om de regeling dezer aangelegenheid thans ter zijde te laten en tot een nader overleg gedurende het bestand te verschuiven [2].

Zoodra men het, in het laatst van Februarij, over deze hoofdzaken eens was geworden, begrepen de Fransche en Engelsche gezanten dat zij de regeling van meer ondergeschikte punten, en zelfs van den tijd van het bestand, aan een nader overleg tusschen de Belgische en Staatsche gemagtigden konden overlaten. Zij deelden derhalve aan de Staten-Generaal mede, dat zij in de voorloopige vaststelling der voorwaarden van het bestand naar wensch geslaagd waren, en noodigden hen uit zich thans naar *Bergen-op-Zoom* te begeven, ten einde het verslag der gevoerde onderhandelingen aan te hooren en mede te werken om deze tot een gewenscht einde te brengen [3]. Te gelijker tijd schreef JEANNIN aan OLDENBARNEVELT, dat het punt van den Indischen handel

[1] JEANNIN, III, p. 351 ss.

[2] JEANNIN, III, p. 387.

[3] *Resol. v. Holland*, 1609, bl. 836. JEANNIN, III, p. 374.

1609. wel niet, volgens den wensch der Staten, uitdrukkelijk toegestaan, doch niettemin op eene wijze geregeld was, waarmede zij volkomen genoegen zouden kunnen nemen. Hij meldde hem tevens dat de aartshertogen onverzettelijk waren op het punt der brandschattingen, die zij na het bestand geheel afgeschaft wenschten te zien, terwijl de Staten die rijke bron van inkomsten gaarne behouden hadden. Er moest derhalve zijns inziens aan gedacht worden om prins MAURITS, die daarvan aanzienlijke voordeelen trok, hiervoor schadeloos te stellen. Voorts deelde hij den advokaat nog mede, dat het moeijelijk zou zijn een bestand voor langer dan tien jaren te verkrijgen, gelijk de Staten begeerden, doch dat hij dit geen voldoende reden achtte om te breken [1].

De Staten-Generaal vertrekken naar *Bergen-op-Zoom* en de Staatsche gemagtigden naar *Antwerpen*.

Ingevolge het genomene besluit, maakten de leden der Staten-Generaal terstond na het ontvangen van den brief der Fransche en Engelsche gezanten de noodige toebereidselen voor hun vertrek, en namen reeds op den 8sten Maart over *Rotterdam* de reis naar *Bergen-op-Zoom* aan, in veertien schepen, waarvan de helft bestemd was voor de Staten van *Holland*, die besloten hadden niet slechts aan de bijeenkomsten der Staten-Generaal deel te nemen, maar tevens hunne gewone afzonderlijke vergadering aldaar voort te zetten. Ook prins MAURITS, graaf WILLEM LODEWIJK en de Raad van State begaven zich derwaarts, en namen nu en dan deel aan de beraadslagingen der Staten-Generaal [2]. Op den 18den Maart werden de bevriende gezanten ten plegtigen gehoore toegelaten, en hield JEANNIN eene aanspraak, waarin hij berigt gaf van den staat van zaken en op grond van de bereidwilligheid der aartshertogen, om de door de Staten gestelde voorwaarden in te willigen, hen drong om hunne gemagtigden onverwijld naar *Antwerpen* te zenden, ten einde de overige punten van het bestand in overleg met de Belgische gemagtigden vast te stellen. De Staten-Generaal betuigden hunne volkomene goedkeuring van hetgeen door JEANNIN en zijne ambtgenooten verrigt was, en besloten dezelfde heeren, die te *'s Gravenhage* de onderhandelingen over den vrede hadden gevoerd, naar *Antwerpen* af te vaardigen. Alleen hadden de Staten van *Utrecht* GERARD VAN RENESSE, heer van *der Aa*, in plaats van NICOLAAS BERCK tot hunnen vertegenwoordiger gekozen [3]. Den 25sten Maart kwamen de Staatsche gemagtigden te *Antwerpen* aan, alwaar zij

---

[1] JEANNIN, III, p. 376. BAUDIUS, bl. 213—224. GROTIUS, p. 562.

[2] VAN DER KEMP, III, bl. 248 (180). Volgens VAN WIJN (op WAGENAAR, IX bl. 106) waren twee schepen voor *Friesland*, één voor den griffier met zijne ondergeschikte ambtenaren, één voor *Zeeland* en *Utrecht* en één voor elk der drie overige provinciën, *Gelderland*, *Overijssel* en *Groningen*, bestemd. Volgens de *Resol. v. Holland*, bl. 839, werden door de edelen en steden van *Holland* bij deze gelegenheid niet minder dan 78 personen afgevaardigd, met 32 boden of dienaars en 4 klerken. Een twintigtal dezer heeren bleef echter, blijkens de presentielijst, achterwege.

[3] JEANNIN, IV, p. 14 ss.

door SPINOLA, MANCICIDOR en VERREYCKEN, aan het hoofd van een luisterrijken stoet van edelen en krijgsoversten, onder het gebulder van het geschut feestelijk werden ingehaald. Daar SPINOLA tijdens zijn verblijf te *'s Gravenhage* niet slechts in zijn huis dagelijks tweemaal de mis had laten bedienen maar ook allen, die zulks verlangden, daarbij toegelaten had, zonder dat de Staten hierop eenigen inbreuk hadden willen maken, hadden ook de Staatsche gezanten niet verzuimd zich door eenige predikanten te doen vergezellen, ten einde ook hun regt in dit opzigt te handhaven en in het Katholieke land hunne gewone godsdienstoefeningen te houden. Voor de bijeenkomsten der wederzijdsche gemagtigden was eene zaal in het stadhuis te *Antwerpen* aangewezen [1]. 1609.

Besluit der Staten-Generaal betrekkelijk de schadevergoeding, aan MAURITS en de overige leden van het huis van *Nassau* toe te kennen.

Nog voordat de onderhandelingen op deze wijze hervat werden, had JEANNIN, in overleg met OLDENBARNEVELT, bij de Staten-Generaal eene zaak in behandeling gebragt, op wier regeling hij reeds meermalen te vergeefs had aangedrongen. Van den aanvang van den vredehandel af had men ingezien, dat MAURITS door het ophouden der vijandelijkheden eene aanzienlijke vermindering van inkomsten zou ondergaan en dat de eer des lands vorderde hem daarvoor behoorlijk schadeloos te stellen [2]; doch hoezeer de voornaamste regenten en bepaaldelijk OLDENBARNEVELT [3] volkomen bereid waren den prins met dat doel eene aanzienlijke verhooging zijner jaarwedden toe te staan, achtten zij het niet voegzaam hieromtrent reeds vóór het bestand een besluit te nemen. Immers zou het in dat geval den schijn hebben, alsof de Staten op deze wijze MAURITS trachtten te bewegen, om hunne overeenkomst met den vijand te bekrachtigen, terwijl zij zijne toestemming niet slechts overbodig achtten, maar het bovendien van belang rekenden dat hunne vrijgevigheid het karakter van onverpligte edelmoedigheid dragen en ongekrenkt behouden zou [4]. Nu het bestand echter reeds zoo goed als gesloten was, en het punt der brandschattingen niet zonder eene groote inbreuk op MAURITS' inkomsten vastgesteld scheen te kunnen worden, meende JEANNIN dat de regeling der schadeloosstelling van den prins bezwaarlijk langer kon worden uitgesteld. Na deze zaak herhaaldelijk aan OLDENBARNEVELT te hebben aanbevolen [5], verscheen hij op den 14den Maart met zijne Fransche en Engelsche ambtsbroeders in de vergadering der Staten-Generaal, herinnerde de groote diensten, welke prins WILLEM I en prins MAURITS aan de Ver-

---

1 VAN METEREN, f. 584 *d*, 614 *b*.

2 *Resol. v. Holland*, 1607, bl. 389: »Insgelijks is serieuse vermaninge gedaan dat gelet dient hoe men in gevalle van handelinge sijn Excellencie eenig reedelijk contentement sal moogen geeven."

3 JEANNIN, I, p. 149: »en effet nous recognoissons que ledit Sieur Barnevelt a tres-bonne intention envers luy." Vgl. p. 186, 315, 316.

4 JEANNIN, III, p. 175. De Fransche gezant achtte deze reden »impertinente."

5 JEANNIN, III, p. 340, 375, 377, 404.

1609. eenigde Gewesten bewezen hadden, en noodigde hen in naam van HENDRIK IV en JACOBUS I uit, om deze weldaden nog vóór het sluiten van het bestand te vergelden, opdat de Staten den blaam van ondankbaarheid, waarvan andere republieken voortijds meermalen met grond beschuldigd waren, van zich zouden afweren. De vergadering besloot een lid uit elke provincie te benoemen, ten einde eene raming te maken van hetgeen vereischt zou worden, om niet slechts prins MAURITS maar ook de overige leden van het huis van *Nassau* voldoening te geven. Reeds drie dagen later bragt deze commissie verslag van hare overwegingen uit. Hare voorstellen hielden in, dat de jaarwedden van MAURITS als stadhouder van vijf gewesten verdubbeld, zijne militaire traktementen, die te zamen *f* 80,000 bedroegen, met *f* 40,000 vermeerderd, en hem, ingeval hij in het huwelijk mogt treden, nog *f* 25,000 jaarlijks toegezegd zouden worden. De politieke en militaire traktementen van graaf LODEWIJK zouden insgelijks verdubbeld worden. Het pensioen der weduwe van prins WILLEM I, LOUISE DE COLIGNY, sedert eenige jaren op *f* 15,000 gebragt [1], zou tot *f* 20,000 verhoogd en het huis van *Brandwijk*, waarin zij sedert 1591 mogt wonen zonder huur te betalen, haar ten gebruike gelaten en aan haren zoon FREDERIK HENDRIK na haren dood in eigendom gegeven worden. Eindelijk zou de laatste een traktement van *f* 20,000 bekomen. Onder voorbehoud van nadere bekrachtiging door de provinciale Staten gaven de Staten-Generaal hunne volledige goedkeuring aan dit ontwerp, hetwelk daarop aan de bevriende gezanten en aan prins MAURITS werd medegedeeld. De laatste, die, naar het schijnt, zulk eene vrijgevigheid van de zijde der Staten niet verwacht had, was daardoor zoozeer getroffen, dat hij den 24sten Maart ter vergadering verscheen, er zijnen dank voor betuigde en verklaarde dat hij gedurende het bestand met gelijke genegenheid het land zou dienen, als hij gedurende den oorlog had gedaan, terwijl hij de Staten uitdrukkelijk verzocht te willen gelooven, dat de door hem tegen het bestand opgeworpene zwarigheden alleen uit zorg voor 's lands welzijn waren voortgesproten. Ten gevolge van het gemaakte voorbehoud, liep het echter nog tot in September aan, eer deze zaak haar volle beslag kreeg. Op MAURITS' verzoek werden toen de *f* 25,000, die hem waren toegezegd, zoodra hij in het huwelijk mogt treden, reeds terstond bij zijne overige jaarwedden gevoegd, en het traktement van FREDERIK HENDRIK tot *f* 25,000 verhoogd [2].

Verderen loop der onderhandelingen.

Weinige dagen waren thans voldoende, om de weder aangeknoopte onderhandelingen

---

[1] Volgens de *Resol. der Staten-Generaal*, (14 Aug. 1589 en 9 Mei 1591) en de *Resol. v. Holland* (1591, bl. 675, 816) was haar in 1589 een jaargeld van *f* 6000 toegestaan, hetwelk in 1591 tot *f* 10,000 en later tot *f* 15,000 verhoogd werd.

[2] VAN DER KEMP, III, bl. 67, 248—256. VAN WIJN op WAGENAAR, IX, bl. 107 vv. *Resol. v. Holland*, 1609, bl. 841—857.

tot een gewenscht einde te brengen. Slechts vier punten leverden nog eenig bezwaar op. Vooreerst was de tijd van tien jaren, voor welken de aartshertogen het bestand wilden sluiten, niet overeenkomstig de begeerte der Staten, die daarvoor vijftien of minstens twaalf jaren bepaald hadden. De Belgische gemagtigden namen echter, na eenige tegenspraak, met het laatste getal genoegen. Het tweede punt betrof het teedere onderwerp der godsdienst, op hetwelk de onderhandelingen te *'s Gravenhage* waren afgesprongen. Wel hadden de aartshertogen en de koning van *Spanje* thans geheel van hunne vordering van gelijkheid van regten voor de Katholieken afgezien, maar hunne gemagtigden begrepen toch te moeten beproeven om de inwoners van *Noord-Braband*, die thans gedurende het bestand onder het wettige gezag der Staten zouden komen, in het feitelijke bezit van vrije godsdienstoefening te doen blijven. Hoewel de Staten niet geneigd waren een artikel omtrent dit punt in het verdrag op te nemen, verklaarden zij echter dat het hun voornemen was de openbare uitoefening der Katholieke godsdienst op het platte land toe te laten, voor zooverre zij tot hiertoe ongestoord had plaats gehad. De Fransche gezanten leverden hiervan eene schriftelijke verklaring aan de aartshertogen over, welke echter later door hen in zooverre gewijzigd werd, dat elke inmenging van den bisschop van *Antwerpen* in de kerkelijke aangelegenheden, strijdig met de regten en bevelen der Staten, benevens alle geloofsonderzoek en geloofsdwang uitdrukkelijk verboden werden [1]. De derde aangelegenheid, waaromtrent eenig verschil ontstond, betrof de vrijheid der vaart op *Indië*. Hoewel deze uit de door JEANNIN opgestelde bewoordingen onwedersprekelijk voortvloeide, waren de Staten niet volkomen tevreden dat de zaak zelve niet bij haar waren naam genoemd werd. Zij namen echter ten slotte genoegen met eene schriftelijke verklaring der Fransche en Engelsche gezanten, dat het artikel betrekkelijk den handel wederzijds in dien zin verstaan was en de Spaansche gemagtigden zelfs herhaaldelijk erkend hadden, dat de vaart op *Indië* er onder begrepen was [2]. Het vierde punt van geschil betrof de schadevergoeding, welke MAURITS van de aartshertogen verlangde voor de opoffering van eenige schuldvorderingen, die uit de nalatenschap zijns vaders op diens erfgenamen waren overgegaan. Hij was namelijk niet tevreden met de bepaling, dat het genot der wederzijds verbeurd verklaarde goederen gedurende het bestand aan de eigenaren zou worden teruggegeven, maar eischte bovendien eene som van *f* 400.000 als prijs voor den afstand van zijn regt op de uitbetaling van onderscheidene inkomsten, die eertijds onder het bestuur van den hertog van *Anjou* door de Staten van *Braband* en *Vlaande-* 1609.

---

[1] JEANNIN, IV, p. 77, 181. De latere verklaring draagt de dagteekening van 28 Junij 1609. Zie voorts VAN DER VYNCT, III, bl. 559.

[2] JEANNIN, IV, p. 76.

1609. *ren* aan zijnen vader waren toegelegd ter vergoeding van onkosten, door dezen ten behoeve der gemeene zaak gemaakt. Hoezeer JEANNIN deze vordering onbillijk en overdreven achtte, liet hij echter niets onbeproefd om de Belgische gemagtigden op dit punt tot inschikkelijkheid te bewegen, en werd in dit opzigt krachtdadig door de Staatsche gezanten ondersteund, die reeds bespeurd hadden dat de aartshertogen zoozeer naar verademing haakten, dat zij geneigd waren zelfs hoogere eischen in te willigen, indien het sluiten van het bestand daarvan afhankelijk werd gemaakt. Men kwam eindelijk overeen, dat de schadevergoeding op drie tonnen gouds zou gesteld worden. MAURITS nam hiermede in het eerst geen genoegen, en verzocht zelfs graaf WILLEM LODEWIJK het verdrag niet te onderteekenen, wanneer de volle som, die hij eischte, niet werd uitbetaald. Op aandrang der Fransche en Engelsche gezanten liet hij echter zijn tegenstand varen en schonk aan deze overeenkomst zijne volledige goedkeuring [1].

Het bestand wordt gesloten.

Thans waren alle zwarigheden uit den weg geruimd. Op den 9^{den} April werd het bestand door de wederzijdsche gemagtigden onderteekend, terstond door de aartshertogen en de Staten bekrachtigd, en vijf dagen later te *Antwerpen* afgekondigd. Op den 21sten April greep dezelfde plegtigheid te *'s Gravenhage* plaats. Onuitsprekelijk groot was de vreugde, zoowel in de noordelijke als in de zuidelijke *Nederlanden*. Alom werden de klokken geluid, het geschut losgebrand, vreugdevuren ontstoken en feesten ter eere der heugelijke gebeurtenis aangelegd. Ook de verschuldigde dankbaarheid aan het Opperwezen werd geenszins uit het oog verloren. Terwijl de Belgische kerken van het *te Deum laudamus* weergalmden, werden de ingezetenen der Vereenigde Gewesten door de Staten-Generaal uitgenoodigd op den 6^{den} Mei een plegtigen bededag te houden, ten einde God openlijk te danken dat Hij, na een veertigjarigen strijd, den vijand bewogen had een bestand aan te nemen, waaruit men hoop mogt voeden dat een duurzame vrede, met behoud van 's lands vrijheid en privilegiën, zou voortvloeijen [2].

Bepalingen van het bestand.

Het bestand zelf bestond uit de volgende artikelen. 1°. Vooreerst verklaarden de aartshertogen, zoo in hunnen naam als in naam van den koning van *Spanje*, dat zij tevreden waren met de heeren Staten-Generaal der Vereenigde Provinciën te handelen in kwaliteit en als dezelve houdende voor vrije landen, provinciën en staten, op welke zij niets pretendeerden, en met hen in de voorschrevene namen en kwaliteiten een bestand te maken op de volgende voorwaarden. 2°. Het bestand werd gesloten voor den tijd van twaalf jaren, gedurende welke alle vijandelijkheden van welken aard ook, tusschen de aartshertogen, den koning en de Staten-Generaal, zoo ter zee als te land,

---

[1] JEANNIN, IV, p. 38, 59, 78. VAN DER KEMP, III, bl. 65, 246—248. VAN DER VYNCT, III, bl. 567. *Resol. v. Holland*, 1609, bl. 844—870.

[2] VAN METEREN, f. 614 *b—d*.

in al hunne wederzijdsche rijken en bezittingen en voor al hunne onderdanen en inwoners zonder eenige uitzondering, zouden ophouden. 3°. Een iegelijk zou de landschappen, steden, plaatsen, landen en heerlijkheden, die hij bezat, met de vlekken, dorpen, gehuchten en platte landen, die daartoe behoorden, blijven behouden. 4°. De wederzijdsche onderdanen en inwoners zouden, gedurende het bestand, alle goede correspondentie en vriendschap te zamen houden, en zoowel ter zee als te land vrijelijk met elkander mogen handel drijven, welke laatste bepaling de koning echter verklaarde te beperken tot zijne rijken in *Europa* en alle overige bezittingen, waarop hij aan zijne vrienden en bondgenooten vrijen handel vergund had. Buiten deze grenzen zouden de Staten zonder zijne uitdrukkelijke goedkeuring geen handel op zijne bezittingen mogen drijven. Het stond hun echter vrij met alle overige vorsten en volkeren handelsbetrekkingen aan te knoopen, zonder dat de koning of zijne ambtenaren en onderdanen hun daarbij iets in den weg zouden mogen leggen. 5°. Het bestand zou, buiten de genoemde grenzen, eerst een jaar na zijne dagteekening ingaan, tenzij men er reeds vroeger kennis van gekregen had. Alle schade, aldaar na verloop van een jaar door vijandelijkheden geleden, zou terstond vergoed moeten worden. 6°. Van de wederzijdsche ingezetenen zouden in elkanders landen geen hoogere regten en lasten gevorderd worden, dan van de onderdanen en minst bezwaarde vrienden en bondgenooten geheven werden. 7°. De ingezetenen der Vereenigde Gewesten zouden, in de landen des konings en der aartshertogen, dezelfde vrijheid hebben, welke bij de geheime artikelen van het laatste verdrag van 1604 tusschen *Spanje* en *Engeland* aan de Engelschen was toegestaan [1]. 8°. Buiten het geval van geregtelijk beslag wegens schulden of verbindtenissen der schippers zouden geen schepen of koopmansgoederen aangehouden of in beslag genomen mogen worden, zelfs niet onder voorwendsel dat men zich daarvan slechts tijdelijk tot bescherming des lands bedienen wilde. 9°. Zoo men de lasten, van koopwaren geheven wordende, te onmatig vond, zouden er op het eerste verzoek wederzijdsche gemagtigden benoemd worden, om die zaak met onderling goedvinden te regelen, zonder dat het bestand geacht zou worden verbroken te zijn, indien zij tot geen schik- 1609.

---

[1] In dit verdrag was slechts in het algemeen door FILIPS beloofd, dat men de Engelschen, die zich in *Spanje* ophielden, niet wegens hunne godsdienst bemoeijelijken zou, mits zij zich ontzagen van ergernis te geven. Bij eenige geheime artikelen was dit punt echter meer in bijzonderheden ontwikkeld. De Engelschen mogten in *Spanje* niet worden aangehouden wegens misdrijven, buiten *Spanje* begaan. Men mogt hen niet dwingen ter kerke te gaan. Op straat het sacrament ontmoetende, zouden zij daarvoor de knieën moeten buigen, tenzij zij verkozen uit den weg te gaan. Indien schippers of bootsgezellen zich tegen deze bepalingen vergrepen en dien ten gevolge door de Inquisitie vervolgd werden, zouden alleen hunne eigene goederen mogen worden aangetast. VAN METEREN, f. 515 *d*, 616 *c*.

1609. king konden komen. 10°. Vonnissen, tusschen personen van beide partijen gewezen, zonder dat de in het ongelijk gestelde in de gelegenheid was geweest zich te verdedigen, zouden gedurende het bestand niet ten uitvoer worden gelegd. 11°. Brieven van schadeverhaling zouden alleen in zaken, waarin zulks volgens de keizerlijke wetten geoorloofd was, en op den daarbij vastgestelden voet, verleend worden. 12°. Men zou met geen zoo groot getal van oorlogschepen, als argwaan geven kon, in elkanders havens of op elkanders reeden komen, dan met vergunning of in hoogen nood. 13°. Allen, wier goederen gedurende den oorlog waren verbeurd verklaard, zouden krachtens dit verdrag het bezit daarvan gedurende het bestand terug bekomen, onder voorwaarde dat zij zonder voorkennis en goedkeuring der aartshertogen niet vervreemd, verminderd of bezwaard zouden worden. 14°. Krachtens het voorgaande artikel zouden de erfgenamen van prins WILLEM van *Oranje* in al hunne bezittingen en regten in de zuidelijke *Nederlanden* en *Bourgondië* hersteld worden, terwijl de aartshertogen beloofden een daaromtrent hangend regtsgeding binnen een jaar te doen uitwijzen. 15°. Indien men van beide zijden verbeurd verklaarde goederen ten behoeve der schatkist had verkocht, zou daarvan door de tegenwoordige bezitters gedurende het bestand 6¼ ten honderd interest worden betaald. 16°. Indien echter soortgelijke goederen door de justitie wegens schulden verkocht waren, zouden de vorige eigenaars die binnen een jaar tegen den koopprijs weder tot zich kunnen nemen, behalve wanneer het huizen of andere zaken betrof, die door verandering en herstelling in waarde gerezen konden zijn, in welk geval de regter den koopprijs naar billijkheid zou regelen, wanneer partijen het niet eens konden worden. 20°. Geestelijke goederen, gelegen in de Vereenigde Gewesten en vóór den eersten Januarij des jaars 1607 niet verkocht, zouden gedurende het bestand worden teruggegeven; doch van dezulken, die vroeger verkocht of in betaling gegeven waren, zou men 6¼ ten honderd interest betalen, waartoe de aartshertogen zich wederkeerig verbonden. 21°. Zij, aan welke eenige verbeurdverklaarde goederen teruggegeven moesten worden, zouden niet gehouden zijn achterstallige renten of lasten te voldoen. 22°. Van goederen, verkocht om bedijkt of herdijkt te worden, zou men alleen de opstallen mogen vorderen, tot wier afstand de bezitters zich uitdrukkelijk verbonden hadden, benevens den interest der hun ter leen verstrekte gelden. 23°. Vonnissen betrekkelijk verbeurd verklaarde goederen, door den wettigen regter na behoorlijke verdediging der in het ongelijk gestelde partij gewezen, zouden stand houden. 24°. De wederzijdsche ambtenaren in de steden en sterke plaatsen zouden gemagtigd worden om den eigenaars het bezit hunner goederen, gedurende het bestand, te bezorgen. 25°. De verbeurd verklaarde roerende goederen en de vruchten of inkomsten, die vóór het sluiten van het bestand vervallen waren, zouden niet behoeven te worden teruggegeven. 26°. Ook zouden alle schuldvorderingen wegens roerende goederen, vóór 1 Januarij 1607 door de aartshertogen of de Staten aan particuliere schuldenaars kwijtgescholden, vernie-

tigd blijven. 27°. De tijd des oorlogs zou, van het jaar 1567 af, voor de berekening der verjaring niet in aanmerking komen. 28°. Die gedurende den oorlog naar onzijdige plaatsen waren uitgeweken, zouden de voordeelen van dit bestand genieten en zich kunnen nederzetten, waar zij verkozen. 29°. Gedurende het bestand zou men noch in de Republiek noch in de zuidelijke *Nederlanden* nieuwe sterkten mogen maken. 30°. De erfgenamen van prins WILLEM van *Oranje* zouden niet in regten mogen vervolgd worden wegens de schulden, door hem sedert het jaar 1567 gemaakt, noch wegens de lasten, van zijne in beslag genomene en verbeurd verklaarde goederen verschuldigd. 31°. Zoo eenig bijzonder persoon iets ondernam in strijd met bovenstaande bepalingen, zou de schade gebeterd moeten worden ter plaatse, waar zij gevallen was, zonder dat het bestand dien ten gevolge geacht zou worden verbroken te zijn. Zelfs in geval van openbare regtsweigering zou men geen toevlugt tot de wapenen nemen, maar alleen door brieven van schadeverhaling vergoeding voor het gepleegde onregt zoeken te verkrijgen. 32°. Alle ontervingen en beschikkingen, uit oorlogshaat geschied, werden van onwaarde verklaard. 33°. De onderzaten van de aartshertogen en van de Staten zouden van elkander erven en de erfenissen, die hun gedurende den oorlog vervallen waren, aanvaarden mogen. 34°. Alle krijgsgevangenen zouden terstond zonder losgeld ontslagen worden. 35°. Ten einde het bestand te beter zou kunnen onderhouden worden, zou men wederzijds voor de veiligheid van zee en rivieren waken, en muiters, roovers en landloopers naar behooren straffen. 36°. Beide partijen beloofden niet te zullen gedoogen, dat iemand het bestand schond, en indien het geschiedde, te zorgen dat de schade terstond vergoed werd, waartoe de koning en de aartshertogen ook hunne opvolgers verbonden, met afstand van alle daarmede strijdende wetten en gewoonten. 37°. De aartshertogen beloofden zorg te zullen dragen, dat het verdrag binnen drie maanden door den koning van *Spanje* in behoorlijken vorm bekrachtigd werd. 38°. Terstond na de afkondiging zouden alle vijandelijkheden een einde nemen [1]. 1609.

De koningen van *Frankrijk* en *Engeland* waarborgen het bestand.

Nog slechts twee zaken ontbraken thans aan de volkomene regeling dezer hoogst gewigtige aangelegenheid, namelijk de waarborging van het bestand door de koningen van *Frankrijk* en *Engeland* en de bekrachtiging door den koning van *Spanje*. Met betrekking tot het eerste punt hadden de beide stadhouders [2] en OLDENBARNEVELT te vergeefs getracht van HENDRIK IV en JACOBUS I eene akte te verkrijgen, waarbij de vrijheid en oppermagt der Staten door beiden uitdrukkelijk erkend werden. De koning van *Engeland* werd evenzeer door zijne begrippen omtrent de onwettigheid van den opstand der Nederlanders als door zijne vrees voor *Spanje* daarvan teruggehouden; en

---

[1] *Resol. v. Holland*, 1609, bl. 871—889.

[2] VAN DER KEMP, III, bl. 242.

1609. HENDRIK IV, hoezeer volkomen bereid de Vereenigde Gewesten in alle opzigten als eene onafhankelijke mogendheid te behandelen, begreep echter dat eene afzonderlijke verklaring dier onafhankelijkheid door *Spanje* als eene beleediging zou worden opgenomen, en achtte haar te minder noodzakelijk, daar zij reeds van zelve vervat zou zijn in het verdrag van waarborging, hetwelk, ingevolge de vroegere toezegging der Fransche en Engelsche gezanten, terstond na het sluiten van het bestand in behandeling genomen en reeds op den zevenden Junij geteekend werd [1]. De beide koningen verklaarden daarbij dat de afzonderlijke verdragen, op den 24sten Januarij en den 26sten Junij des vorigen jaars door de Staten met hen gesloten [2] tot waarborging van den vrede met *Spanje*, welken zij destijds hoopten te treffen, volkomen geldig zouden zijn voor den ganschen tijd van het bestand. De hulp, daarbij den Staten voor het geval van vredebreuk beloofd, zou insgelijks verleend worden wanneer de vrijheid der vaart op *Indië* hun door *Spanje* betwist, of de vorsten en volken, met welke zij handel dreven, te dier zake verontrust of aangerand werden. De Staten verbonden zich van hunne zijde, om gedurende het bestand geen nadere overeenkomst te maken met den koning van *Spanje* of de aartshertogen zonder goedkeuring der beide koningen, die daarentegen de verpligting op zich namen om geen verdrag te sluiten met eenige mogendheid, hetwelk afbreuk zou doen aan dit traktaat van waarborging of aan de vrijheid der Vereenigde Gewesten, voor wier behoud zij, als voor hunne goede vrienden en bondgenooten, zorg wilden dragen [3].

De koning van *Spanje* bekrachtigt het bestand.

Reeds waren de bepaalde drie maanden na de afkondiging van het bestand verloopen en begon men omtrent de bekrachtiging door den koning van *Spanje* eenige ongerustheid te voeden, toen dit gewigtige staatsstuk eindelijk op den 27sten Julij te *Brussel* aankwam en terstond door VERREYCKEN naar *'s Gravenhage* werd overgebragt. Thans ontbrak er niets, noch aan den vorm noch aan den inhoud. FILIPS III verklaarde het verdrag volkomen goed te keuren en in al zijne onderdeelen te zullen handhaven. Alleen had hij niet kunnen nalaten zijne hoop uit te drukken, dat de Staten gedurende het bestand hunne Katholieke onderdanen goed zouden behandelen [4].

---

1 JEANNIN, III, p. 230, 245, 248, 259, 271; IV, p. 25, 150.

2 Hiervoor, bl. 284—286.

3 JEANNIN, IV, p. 159—162.

4 VAN METEREN, f. 617 *c*.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE EERSTE JAREN VAN HET BESTAND.

1609—1613.

Met het sluiten van het Twaalfjarig Bestand had niet alleen voor de Vereenigde Provinciën zelven, maar ook voor de Mogendheden van *Europa*, ja, voor de geheele menschheid, eene belangrijke uitkomst plaats gegrepen.

1609. Met de erkenning van de Vereenigde Provinciën als Mogendheid treedt een nieuw beginsel op, in eenen aan den tijd geëvenredigden vorm.

Een nieuwe Staat zag zich in de beschaafde wereld gevestigd. Hoe meer strijd deze uitkomst gekost had, hoe belangzuchtiger en onheuscher soms de bijstand der beschermers geweest was, hoe schoorvoetender en gedwongener de vijand tot de erkenning van het regt der oproerige Gewesten was gekomen; des te stelliger mogen wij beweren, dat de nieuwe Staat een beginsel moet vertegenwoordigd hebben, hetwelk geene menschelijke magt in staat was te onderdrukken; een beginsel, dat erkenning vorderde in den nieuwen tijd, en werkdadig optreden moest om de menschheid in hare ontwikkeling bevorderlijk te zijn.

Maar onmogelijk ware de zege van het nieuwe beginsel geweest, zoo het zich niet in eenen voor den tijd aannemelijken vorm had voorgedaan. Wilden de Vorsten zich in de mogelijkheid bevinden om met de Republiek op eenen voet van gelijkheid te onderhandelen, zoo moest zij in eenig opzigt hun gelijke zijn.

Het nieuwe beginsel, dat zich in de vestiging van den Staat der Vereenigde Provinciën gelden deed, te doorgronden, en tegelijk in te zien, in hoeverre de staatsregtelijke toestand der Republiek in den noodwendigen vorm van den tijd optrad, ziedaar de onmisbare voorwaarde eener billijke waardering van ons Volk in zijne geschiedenis.

De verwarring, op de Middeleeuwsche orde van zaken gevolgd, had in de vijftiende eeuw tot de uitbreiding en versterking der koninklijke magt geleid. Burgeroorlogen en buitenlandsche krijg in de verschillende Staten van *Europa* hadden, na de in *Frankrijk* en *Engeland* mislukte pogingen des volks om zich zelven te helpen, de natiën zich vermoeid aan de krachtige hand van koningen, als LODEWIJK XI in *Frankrijk*,

1609. HENDRIK VII in *Engeland*, FERDINAND *den Katholijken* in *Spanje*, doen toevertrouwen, terwijl bovendien het uit het Oosten dreigend gevaar het belang gepredikt had van eene krachtige eenheid om tegen de magt des Sultans bestand te zijn.

Het dus versterkte koninklijk gezag zooveel mogelijk algemeen toe te passen, was de taak, die KAREL V zich in zijne verschillende Rijken voorstelde.

Doch in zijnen tijd ontstond de Reformatie. Zij leerde in het geloof de bron kennen van alle geestelijke gaven, wier uitdeeling de Kerk aan zich voorbehield, en vond in de veredeling van den smaak en de verlichting des verstands, uit de bekendheid met de Oudheid gesproten, eene krachtige bondgenoot. De Kerk had ter harer handhaving den sterken arm des Vorsten noodig. KAREL V verleende dien, zonder de zelfstandigheid van de wereldlijke magt prijs te geven. Maar zijn zoon, FILIPS II, bij wien het ongeloof aan het regt van den mensch tegenover de Geestelijke en de Wereldlijke Overheid tot beginsel was verheven, sloot met de Kerk, als het ware, een verbond, dat de fnuiking van alle verzet ten doel had.

In ons Vaderland stuitte deze toeleg op eenen tegenstand, die na eenen veertigjarigen strijd tot de aanvankelijke zege leidde.

Uit deze uiteenzetting blijkt genoegzaam, wat de beteekenis was van het feit der erkenning van de Vereenigde Gewesten als Mogendheid door de Mogendheden. Deze erkenning huldigde het regt van het geweten en van het vrije oordeel, en wie de geschiedenis van ons Vaderland waarderen wil, moet nimmer het oneindige gewigt voorbijzien der omstandigheid, dat het aan ons Volk gegeven is geweest, zulk een beginsel zegepralend in de Nieuwe Geschiedenis in te voeren.

Doch geen beginsel kan werkdadig in het leven der volken optreden, of het moet beantwoorden aan de voorwaarden van den tijd.

Gelijk het Volk te voren tegen de Grooten bescherming bij den Koning gezocht en gevonden had, zoo zocht, bij het steeds eigenmagtiger optredende koninklijke gezag, het Volk thans bescherming bij de Grooten. In *Frankrijk*, waar zich het koningschap het regelmatigst heeft uitgebreid, zien wij den man uit het volk of den heer van lageren adel, zoodra hij door zijnen aanleg aangedreven of door zijne eerzucht geprikkeld wordt om op het tooneel der wereld op te treden, in den eenen of anderen Prins of Hertog zijnen beschermheer zoeken, wiens hofhouding hij vermeerdert, aan wiens dienst hij zich wijdt, dien hij als den beschikker van zijne eer en van zijn fortuin erkent [1]. Blijk genoeg, op wie thans de oogen des volks in het algemeen gevestigd waren, op wien het volk rekende, wanneer zijne belangen behartigd moesten worden, aan wie men gaarne regten prijs gaf, wanneer men voor dezen afstand slechts bescherming kon verwerven.

---

[1] Zie *La domesticité au 17me siècle, par* A. ROGET, in *Bibl. Univ. de Genève*, Nov. 1857.

Vooral in ons Vaderland moest de burgerij naar beschermheeren tegen de dwingelandij des konings omzien, en WILLEM VAN ORANJE was de natuurlijke voogd der vervolgde Gemeente. Maar even als in *Frankrijk* de Heer van lageren rang, hoezeer in dienst van den eenen of anderen Prins, zelve wederom heeren van nog geringer vermogen of wel onadellijke personen in zijne dienst had, een verschijnsel, hetwelk bewijst, dat men behoefte gevoelde om zich aan te sluiten aan eenen beschermheer, die niet al te hoog verheven of te ver verwijderd was; zoo sloot zich ten onzent de burgerij aan de Stedelijke Vroedschappen aan. Bij de Edelen kon zij geenen steun vinden: dezen toch waren deels op het slagveld of op het schavot om het leven gekomen, deels hadden zij om hunne aanhankelijkheid aan *Spanje* het vertrouwen verbeurd of waren om deze reden uit het land gebannen, en wat er nog van de Ridderschap in de Statenvergaderingen overbleef, zag zijnen invloed aanmerkelijk bij dien der Burgerheeren achterstaan. De Vroedschappen dus waren de natuurlijke voogden en beschermers der burgerij; aan haar sloot men zich aan; ten haren behoeve gaf men alle staatkundige regten, te voren door Gilden en Schutterijen uitgeoefend, gewillig prijs; in één woord, de Stedelijke Magistraat werd een nieuwe adel; de Regenten werden eenigermate wat in *Frankrijk* de Souvereine Heeren waren; zij werden de Meesters, in wier dienst men trad, zoo men zich aan de belangen van Gewest of Gemeente wijdde. Wel waren er personen, die, geschikter voor de rol van bedienden van een hooggeboren Vorst of Heer, met minachting nederzagen op mannen van lager rang en vaak nederig beroep: vandaar de klagt, dat een »Hans Brouwer, Hans Kaaskooper, Hans Mulder" zich Souvereine Heeren lieten noemen, en zich bij Keizer KAREL vergeleken [1]; vandaar dat de eerzucht eerst van ANJOU en daarna van LEICESTER eenen prikkel vond in de taal van hen, die zich te groot achtten om der Regenten onderdanen te wezen. Maar over het algemeen was de Nederlander te eenvoudig en te weinig op vorstenpraal en hofgunst gesteld [2] om niet gaarne al den eerbied en de trouw op de Regenten over te brengen, welke in dien tijd elders aan geboren Vorsten werd toegedragen. En oneindig groot was hiermede de aanwinst voor de vrijheid. De Nederlander, die zich tot het openbare leven geroepen mogt achten, behoefde niet de dienstman te worden van een enkel Heer, van wiens grillen hij afhing, van wiens tafel hij leefde, voor wien hij tot zelfs zijne eer veil moest hebben; neen! hij diende de Regenten zijner woonplaats, niet als personen, maar als regeringsligchaam; de Stad zijner inwoning bood hem een tooneel van eervolle werkzaamheid voor de algemeene zaak en eene oefenschool aan, waarin 1609.

[1] Uitdrukkingen uit een hatelijk vlugschrift van die dagen.

[2] Zie Dr. R. FRUIN, *Tien jaren uit den tachtigjar. oorlog*, bl. 28 en 29, en de aldaar aangehaalde auteurs.

1609. bij zich vaak tot de behandeling van de hoogste belangen der staatkundige wereld kon bekwamen [1]. En de neringdoende burgers, in geenen deele naar stem in staat hunkerend [2], gaven de behartiging der openbare zaken gerustelijk aan mannen over, die zij zich uit hun midden zagen verheffen en in hun midden zagen leven.

Hoe het zij, had de zaak der vrijheid in ons Vaderland door den bijzonderen aard der hier noodwendig opgekomen Aristocratie veel gewonnen, van den anderen kant maakten de Staten, waarin de Souvereine Heeren der Steden vertegenwoordigd waren, een Bewind uit, met hetwelk het den Mogendheden mogelijk was te onderhandelen, — of stonden zij voortaan in rang niet gelijk met de Grooten van andere Rijken, van *Frankrijk*, bij voorbeeld, met welke de Koning van dit Rijk, nog verscheidene jaren later dan het tijdstip des Bestands, als met eene Mogendheid krijg te voeren en te onderhandelen zou hebben?

Stemming der Regenten op het tijdstip van het sluiten van het Bestand.

Zoo stond daar dan onze Staat na het sluiten van het Bestand, te midden van de Staten van *Europa*, gereed om, onbelemmerder dan te voren, de hem voorgestelde loopbaan in te treden. — Zoolang de oorlog duurt, is een belangrijk deel van het beleid der zaken aan de burgerlijke gezagvoerders onttrokken. De oorlogskans beslist veelal over hun doen en laten: men moet alles ter zijde stellen om op een bedreigd punt hulp te bieden, en hoog noodige uitgaven schromen om in staat te zijn de oorlog te bekostigen. — Thans was de krijg gestaakt, en groot moet het gevoel van verligting geweest zijn bij hen, die den vrede verlangd en bevorderd hadden. Die vrede bekroonde niet alleen hunne wenschen en opende hun het vooruitzigt op het bereiken hunner doeleinden, maar bevestigde ook hun gezag. Of waren zij thans niet met glans omstraald wegens die zoo gelukkig ten einde gebragte onderhandeling met den trotschen vijand, onder bemiddeling van *Frankrijk* en *Engeland* en onder het oog des Keizers geschied? Een nieuw geslacht was opgekomen sedert den opstand tegen *Spanje;* maar met den Advokaat van *Holland* waren er nog velen, die op dat thans reeds zoo verwijderde tijdstip alreede tot jaren van onderscheid waren gekomen. Hoe moet hun bij het terugzien op die veertig jaren het Bestand als eene gezegende uitkomst zijn voorgekomen, die zoo vele angsten, zoo vele vernederingen, zoo vele verkeerde maatregelen, zoo vele moedeloosheden, zoo vele vermetele bedrijven voor altijd goed maakte, en slechts den moed, de volharding en de zege in aandenken liet! Met hoe groot vertrouwen zullen zij den blik in de toekomst geslagen hebben om voort te gaan op het als van hooger hand geopende spoor.

Maar al zou de oorlog een geruimen tijd gestaakt blijven, steeds is het leven een

---

[1] Zie VREEDE, *Inleiding tot eene Gesch. der Nederl. Diplom.*, bl. 23.

[2] Zie FRUIN, t. a. pl.

strijd voor den bijzonderen mensch, en in veel voelbaarder mate voor hen, die het leven van eenen Staat gade te slaan, te leiden en te verantwoorden hebben. Beneemt buitenlandsche krijg hun veel van de zoo gewenschte vrijheid hunner bewegingen, ook te midden van den vrede stellen moeijelijkheden, onafhankelijk van alle voorzorg opkomend, uitbarstingen van binnenlandsche tweespalt, in één woord, allerlei bezwaren, die van het bestaan van groote gebreken in het Staatsligchaam getuigen, hunnen bemoeijingen de wet. En zietdaar wat de Regenten van de Republiek der Vereenigde *Nederlanden* spoedig zouden ondervinden. — Ten einde ons een juist denkbeeld te vormen van de taak, die hun voorgesteld was, moeten wij ons in enkele trekken den maatschappelijken en staatkundigen toestand in het begin der zeventiende eeuw voor den geest halen. 1609.

Maatschappelijke en staatkundige toestand der Republiek in het begin der zeventiende eeuw.

Mag men beweren, dat in elken tijd zich te midden der overblijfselen eener vroegere orde van zaken de werking eener nieuwe maatschappelijke inrigting vertoont; dit verschijnsel valt vooral in het begin der zeventiende eeuw in ons Vaderland op te merken. Toen was het een tijdperk van overgang bij uitnemendheid. Een nieuwe geest arbeidde te midden der oude dingen. Hij openbaarde zich natuurlijk vooral in hen, die of door den ondernemenden aard, welke hen met vreemde elementen in aanraking bragt, of door eenen aanzienlijken stand, of door hoogeren aanleg boven het volk uitstaken. Het volk zelf leefde nog voort naar de vroegere wijze. Eene Gemeente was niet, als tegenwoordig, eene verzameling van Rijks-onderdanen, slechts door hunne gemeenschappelijke woonplaats vereenigd. Neen! eene Stad was een zelfstandig ligchaam, waarvan de leden zich onderling ten naauwste verbonden gevoelden: de Stad was hun vaderland, hunne Gilde was een orgaan tot onderhoud, tot opbouw, tot versiering, tot verdediging der Gemeente. Terwijl thans slechts banden van algemeene menschelijkheid of bijzondere vriendschap burgers met burgers verbinden, en ieder zijn te-huis heeft, waarin hij zich van de bemoeijingen van het openbare leven afsluit, gevoelde toen de burger bij zijne medeburgers zich onder de zijnen en, als het ware, op straat te huis. »De woningen waren meestal somber, bekrompen en van weinige geriefelijkheden van binnen voorzien, maar van buiten met breede stoepen, zitbanken en luifels betimmerd [1].” Stellen meest alle oude vaderlandsche blij- en kluchtspelen de handeling als op straat geschiedende voor, hierin zijn zij getrouw aan hetgeen werkelijk plaats greep [2]. Vandaar een losser toon, een vrijer taal tusschen de burgers onderling, maar ook de aanleiding tot soms voor onze kieschheid stuitende botsingen en voor de zedelijkheid gevaarlijke aanrakingen, hoedanige

---

[1] DE VRIES, *Hoofts Warenar*, bl. 83.

[2] Aldaar.

1609. door onze blijspeldichters ten tooneele gevoerd worden; vandaar van den anderen kant eene bemoeijing van den burger met de belangen, die men thans aan de politie overlaat: op straat handhaafde de burgerij, als elke vader in zijn gezin, wanneer het noodig scheen, met vereende kracht, zelve de orde.

Zietdaar een beeld van de maatschappij, in welke in het begin der zeventiende eeuw al meer en meer een nieuwe geest begon door te dringen. In den strijd met de magt van *Spanje* hadden zich de krijgstogten der burgers niet tot kortstondige belegeringen van naburige sloten of steden bepaald, waarna zij weder te huis kwamen zonder dat hun gewone leven er merkelijk bij geleden had; zij hadden den strijd moeten uithouden binnen eigene of anderer vesten tegen soldaten, uit vreemde natiën geworven, en menigmaal hadden de steden zelven zulke vreemde troepen moeten huisvesten. Men kan denken, hoe het een en ander inbreuk maken moest op de goedmoedigheid en vertrouwelijkheid der burgerij. — Bepaalde zich vroeger de zeevaart tot het bezoeken van Europesche havensteden, waaraan het scheepsvolk deel nam zonder uit zijnen natuurlijken bodem losgerukt te worden, thans ging men uit op togten, die jaren duurden; men verplaatste zich in gansch vreemde klimaten, en kwam men, na in andere werelddeelen zegevierend gestreden en schatten ingeladen te hebben, weder te huis, men was min of meer vervreemd van de zeden der geboortestad, en had zich andere neigingen en andere behoeften eigen gemaakt.

Maar oorlog en zeevaart niet alleen tastten het oorspronkelijke gemeenteleven aan, en verplaatsten, als het ware, het middelpunt van uit de schaduw der stadstorens naar elders, waar grooter belangen op ruimer gebied werden verhandeld. Ook de Letteren en de Wetenschap werkten daartoe mede. De dichter bekend met de verjongde Fransche verskunst, of, als HOOFT, gevormd in de school van de Italiaansche zangers, ontwies de enge grenzen der letterkundige Gilden, Rederijkerskamers genaamd, en zong voor een letterlievend *publiek*, of zou welhaast, als op het kasteel van *Muiden*, een *salon* openen voor de fraaije vernuften van den tijd. De geleerde, met den blik verruimd door de aanschouwing van de geschiedenis der Oudheid, met den smaak gekuischt door de modellen der klassieke letterkunde, rigtte zich in de Latijnsche taal tot de leden van de republiek der geletterden, in alle beschaafde Rijken van *Europa* verspreid. Niet dat het den mannen der wetenschap aan burgerzin behoefde te ontbreken, — getuige de gloeijende ingenomenheid van het jeugdig genie van HUGO DE GROOT met de zeden en daden zijner landgenooten [1]; maar zijne liefde heeft een volk tot voorwerp, en strekt zich uit tot een vaderland, dat alle bijzondere belangen in eene groote eenheid omvat, en zijne grenzen op eeuwige wetten van billijkheid tegen andere nationaliteiten ziet afgebakend.

---

[1] Men zie zijne *Vergelijking der Gemeenebesten.*

Doch tegenover het universalisme der Geleerden stond in de Ultra-Gereformeerde partij een geestdrijvend streven over. De Wetenschap liep niet ligt gevaar in de losmaking der Middeleeuwsche banden te ver te gaan. Integendeel, zij sloot zich gaarne aan de bestaande magten aan; zoo zien wij denzelfden HUGO DE GROOT, eenen man, uitstekend genoeg om in het wetenschappelijke als een teeken zijns tijds te gelden, nadat hem de bodem zijns vaderlands is ontvallen, van vrede droomen met de Roomsch-Katholijke Kerk, en bijna zelfs de losscheuring zijns vaderlands van de eenheid des Roomschen Rijks betreuren. Maar de Ultra-Gereformeerde partij bragt geene menschelijke ordening in rekening tegen den eisch der Godsdienst. Versterkt door de Vlaamsche en Brabandsche ballingen, die, van vaderland verstoken en alzoo van velerlei bedenkingen ontheven, voor geen gerucht vervaard waren, erkende zij geen wereldsch gezag, waar het de Kerk gold. Over de grenzen van provinciën, ja, van landaard heen, streefde zij naar eene algemeene Hervormde Kerk, en ongeneigd om den stroom der Reformatie binnen de dijken eener staatkundige orde besloten of door de kunstwerken der menschelijke redenering bepaald te zien, deed zij een beroep op de menigte tegenover de verordeningen der Overheid en het vrije verstandsonderzoek der Godgeleerden. 1609.

Streefde dus de ontwikkeling eene nieuwe meer omvattende eenheid te gemoet, deze eenheid was verre van reeds gevonden te zijn. Integendeel wat elders eenheid in het Staatsbestuur vermogt door te zetten, ontbrak hier. — Wat in de Middeleeuwen van openbare eer en gezag verleend was, het was, als het ware, in bijzonder eigendom afgestaan en werd alzoo onvervreemdbaar en oppermagtig bezeten. Aan al die souvereine regten en privilegiën echter werden daar waar de koninklijke magt zich vrij ontwikkelen kon, van lieverlede door de koninklijke beambten, als het ware, de grond onder de voeten weggeroofd. Doch hier te lande, waar de koning was afgezworen, en daarmede alles wat regtstreeks van den koning uitging, de onbeperktheid van zijn gezag verloren had, moest elke Vroedschap zich onbelemmerd als souverein op zijn gebied beschouwen en doen gelden. Intusschen diende er door steden en provinciën gemeenschappelijk gehandeld te worden. Vroeger was het de algemeene nood geweest, die eendragtig streven teweeg had gebragt: met eene Statenvergadering, als die van *Holland* in den tijd van WILLEM I, wier leden aan geene ruggespraak met hunne lastgevers gebonden waren, kon veel verrigt worden. Maar later wilde geene Vroedschap iets van hare zelfstandigheid ten behoeve van het gemeen overleg opofferen, en werd de werking van den Raad van State, die eenheid in de Republiek had behooren te brengen, opzettelijk verijdeld. Dus schoot er niets over, dan de invloed van hen, die door krachtiger geest bezield en met rijker middelen bedeeld waren, om de leden der Unie tot die handelingen te nopen, welke de tijd scheen te vereischen. Doch invloed is geen regt; integendeel hij is eene soort van overheersching. Vandaar menigerlei aanleiding tot ontevredenheid met den bestaanden regeringsvorm. Overal

1609. nu, waar het gebrekkige van de staatsinrigting gevoeld of erkend werd, waren de oogen als van zelve gevestigd op eenen Vorst in het midden der Republiek, op Prins MAURITS VAN NASSAU. In hem bood ons Vaderland het eenig voorbeeld aan van eenen persoon, uitstekend genoeg van rang, om een persoonlijk beschermheerschap te kunnen uitoefenen en eene hofhouding rondom zich te kunnen verzamelen. Ja, de glans van zijnen roem overschaduwde die van alle hooggeboren Prinsen in het buitenland, en talrijke vreemde, vooral Fransche Edellieden kwamen zich aan zijnen persoon verbinden en vermeerderden zijnen hofstoet [1]; want voor den jongen Franschen adel behoorde het tot den goeden toon, onder MAURITS' vanen eenige veldtogten tegen SPINOLA te gaan maken. — Geen wonder, derhalve, dat zijn staat in de Republiek bij velen aan het denkbeeld voet gaf, of ook door aansluiting aan zijnen persoon de verlangde Staatseenheid te verkrijgen zijn mogt.

De Fransche gezanten dringen op nieuw aan op eene verandering van den Regeringsvorm.

Nu het Bestand was gesloten, was ook voor de Fransche Gezanten de tijd daar om wat vroeger door hen geopperd [2], doch door OLDENBARNEVELTS toedoen verschoven was, meer opzettelijk te herhalen, en op eene verandering in den regeringsvorm aan te dringen [3]. Waren hunne pogingen gelukt, MAURITS had zich meer gezag verleend gezien. De wijziging toch in den regeringsvorm der Republiek, op eene allezins heusche wijze door de Fransche Gezanten voorgeslagen, strekte om Prins MAURITS aan het hoofd te stellen van eenen op te rigten Raad van State, aan welke de beslissing zou opgedragen worden van alle geschillen, die zich tusschen de Provinciën zouden opdoen, en de uitvoering, des noods met geweld, van alles wat de Staten-Generaal besluiten zouden. Voorts zouden de zaken van vrede en oorlog, de verbonden met vreemde Mogendheden en de belastingen aan de Staten-Generaal verblijven, maar het beleid van alle overige regeringszaken aan den Raad van State behooren [4].

Staatkunde van HENDRIK IV met betrekking tot de Republiek.

Wat HENDRIK IV tot de aanbeveling van zulk eene verandering in den regeringsvorm bewoog, was natuurlijk zijn eigen staatkundig belang. Steeds was zijn oog op de *Nederlanden* gevestigd geweest. In tijden van moedeloosheid, toen hij den troon van *Frankrijk* nog niet had beklommen, was hij er meer dan eens op bedacht geweest

---

[1] Hiervoor, bl. 266. Daar lezen wij, dat Prins MAURITS in het veld soms tot zeshonderd personen rondom zich had, die op zijne kosten leefden. De Prins van CONTI, van Franschen koninklijken bloede, had, toen hij, in den oorlog der *Fronde*, Bordeaux verliet, slechts tweehonderd personen, aan zijne dienst verbonden, bij zich. Hiernaar mete men het aanzien af, waarin Prins MAURITS stond.

[2] Hiervoor bl. 315.

[3] JEANNIN, IV, p. 116.

[4] JEANNIN, I, p. 185.

om aan de Vereenigde Gewesten zijne diensten aan te bieden en zich van ons land een nieuw vaderland te maken. Zoo trouw had hij de Republiek in haren strijd tegen *Spanje* bijgestaan, dat hij, naar de begrooting van DUPLESSIS-MORNAY, achtereenvolgens bijna tweehonderd millioenen livres voor haar over had gehad [1]. Wederkeerig had hij in tijd van nood edelmoedigen onderstand van de Republiek ontvangen. Geen wonder, dat hij zich niet minder naauw aan haar verbonden gevoelde, dan aan menig gewest, dat tot *Frankrijk* gerekend werd, al kostte het den Koning van *Frankrijk* moeite er zijn gezag te laten gelden. In dezen tijd hing de betrekking tusschen Vorst en onderdanen niet noodzakelijk af van de nationaliteit, maar van de vraag, of men in eenigen Vorst of Heer zijnen natuurlijken beschermheer kon en mogt erkennen: de persoonlijke betrekking tot den Vorst of Heer beheerschte elke andere bedenking. Daarom liet HENDRIK IV de gedachte aan de uitoefening der souvereiniteit in de *Nederlanden* nimmer varen. Vandaar dat hij, menigmaal, vooral door OLDENBARNEVELT, uitgenoodigd, om bij authentieke acte, de Staten als voor altijd vrij en souverein te erkennen, zich daartoe steeds ongezind heeft getoond [2], eenmaal met de uitdrukkelijke verklaring aan zijnen Gezant, dat zulk eene erkenning zijne eigene zaken schaden kon [3]. Zelfs de Koning van *Engeland*, hoe los de vriendschapsband tusschen hem en de Republiek ook geworden was, en hoezeer zijn invloed thans door dien van *Frankrijk* werd overtroffen, zelfs JAKOBUS I, weigerde een dergelijke acte aan de Staten te verleenen [4]. Indien nu deze Koning, op grond van het vroegere wederkeerige dienstbetoon, de gedachte aan een souverein regt over de Vereenigde Provinciën zoo weinig opgaf, dat zijn Gezant te *Konstantinopel* omtrent dezen tijd meende te mogen verspreiden, dat dit land aan *Engeland* onderworpen was [5]; hoe veel te meer kon HENDRIK van *Frankrijk* zulk een gevoelen koesteren? Hoe het zij, hij was er op uit, dat de regering in de Republiek dus werd ingerigt, dat hij zoo min mogelijk gevaar liep haar aan zijnen invloed te zien ontsnappen. En dan was het voor hem niet wenschelijk, dat de vele Hoofden van den nieuwen Staat onbeperkt meester bleven. Het was voor hem wenschelijk, dat er een enkel Hoofd bestond, dat over de hulpmiddelen der Republiek beschikken en alle weerbarstigheid fnuiken kon, 1609.

[1] A. OUVRÉ (*Docum. inéd. sur l'hist. du Protest. en France et en Holl.*) *Aubéry du Maurier*, p. 172, 182.

[2] Zie Hiervoor, bl. 344. JEANNIN, III, p. 230, 244, 248, 313. IV, p. 25.

[3] JEANNIN p. 271. »Je n'entends pas leur bailler — la déclaration sur la continuation de leur Souveraineté après la trève; — car c'est chose qui leur est inutile et qui pourroit neantmoins nuire à mes affaires."

[4] JEANNIN, III, p. 291, 319, 320.

[5] JEANNIN, IV, p. 150.

1609. opdat hij door dezen eenen, zoo het gelukte, hem in zijn bedwang te krijgen, den ganschen Staat, als een schip door het roer, mogt besturen. En wie was de man, die hij gaarne tot het hoofd der Republiek verheven zag? Het was een Vorst, tot de erfgoederen van wiens geslacht een Fransch Prinsdom behoorde, en wiens stiefmoeder eene Fransche Prinses was, uit een aan zijn Huis verbonden geslacht gesproten. Op zulk eenen Prins meende hij waarschijnlijk dezelfde middelen van overreding te zullen kunnen gebruiken, die hem ten aanzien van menigen Groote in zijn eigen Rijk te stade kwamen. Geen wonder, dat wij JEANNIN naar *Frankrijk* zien schrijven, dat men MAURITS' gezag versterken moest, want, kon men hem, gelijk hij hoopte, tot zijner Majesteits dienst en genoegen stemmen, zoo was er niets, dat men niet hopen kon [1]. Door den Prins zou de Raad van State gemakkelijk te beheerschen zijn, vooral zoo in dien Raad nevens den Gezant van *Engeland* ook die van *Frankrijk* zitting kreeg [2], en de Koning van de meest vermogende leden voor zijnen persoon die soort van hulde vergde, welke er in dien tijd in het aannemen van geschenken of jaarwedden gelegen was. Inderdaad, JEANNIN schreef niet zonder grond naar *Frankrijk*, dat, werd MAURITS tot Vorst der Republiek verheven, de Koning van *Frankrijk* er meer bij winnen zou, dan de Prins zelve [3].

Hoe de voorslagen van de Fransche Gezanten tot verandering van den regeringsvorm hier te lande werden opgenomen.

Maar hoe werden de voorslagen der Fransche gezanten tot zoodanige verandering van den regeringsvorm hier te lande opgenomen? Verscheidene aanzienlijken waren voor het oprigten van eenen Raad, zoo als *Frankrijk* gaarne ingesteld zag [4], ja eenige dienaren en vrienden van den Prins lieten zich zelfs uit, dat men ten zijnen behoeve het Gemeenebest in een Vorstendom veranderen moest [5].

Bepaaldelijk door OLDENBARNEVELT.

Doch hoe dacht OLDENBARNEVELT over deze zaak? Hij was niet blind voor de dringende behoefte aan eenheid in de regering. Wie kon beter bekend zijn, dan hij, met de moeite, die het in had, zoo vele zinnen tot eenstemmig handelen te brengen, en wie kon meer verlangen, aan hetgeen diepe overtuiging hem als wenschelijk of noodzakelijk ingaf, eene snelle uitvoering te verzekeren? Krachtiger kan de behoefte aan eenheid in het Bestuur niet uitgedrukt worden, dan hij deed in een advies, door hem

Hoezeer voorstander der eenheid in het Bewind, stond hij thans het plan van verandering van den regeringsvorm niet voor.

[1] JEANNIN, III, p. 44.

[2] JEANNIN I, p. 77, 185. IV p. 105.

[3] JEANNIN III, p. 205, 206: »Aucuns estiment, s'ils obtiennent la trève avec la liberté, qu'on doit changer la République en Principauté pour s'asseurer du tout contre l'Espagnol. Or si on prenoit ce conseil, j'estime, encore que cette proposition soit faite en faveur de Lorme (d. i. van Prins MAURITS) et par ses serviteurs, que sa Majesté y auroit plus de part que luy, pour la bonne opinion qu'on a de sa prudence, de son pouvoir, et de son affection envers cet Estat."

[4] WAGENAAR, IX, bl. 453.

[5] JEANNIN, III, p. 205, 206.

in 1607 uitgebragt, waarin hij onder anderen zegt: »Kennelijk is, dat tusschen de Provinciën, Steden en de leden van dien nooit geschillen ontbroken hebben noch ontbreken zullen. Daarom, als de nood en het gevaar van den oorlog ophield en men meende goed en wel vrede gemaakt te hebben, zoo zou deze vorm van regering door naijver en slaphartigheid terstond vervallen in de uiterste regeringloosheid en verwarring..... Indien wij niet eene regering invoeren met behoorlijk gezag om de Landen te besturen, de Provinciën en de Steden, bij onwil om haar bescheiden deel aan de belastingen te betalen, tot haren pligt te dwingen, des vijands lagen te verijdelen, de Landen oogenblikkelijk tegen alle dreigend gevaar te verdedigen, zonder naar verslagen en beraadslagingen van de Provinciën en de Steden te behoeven te wachten, — zoo moeten wij verloren gaan; want geene Republiek kan bestaan zonder goede orde in de hooge Regering [1]." Toen hij zich dus uitliet, schijnt de opdragt van het hoogste gezag aan MAURITS in zijn oog het middel geweest te zijn om het doel, eenheid in de regering, te bereiken. Ten minste had FRANÇOIS FRANCKEN, weleer Pensionaris van *Gouda*, in October 1608, aan den Predikant UYTENBOGAERT verklaard, dat OLDENBARNEVELT zelf hem eenigen tijd geleden (alzoo omstreeks 1607) gezegd had, dat men, nog vóór het sluiten van eenig verdrag met den vijand, 's Lands regering op vaster voet moest stellen, en met Prins MAURITS moest handelen op gelijke voorwaarden, als weleer met zijnen Heer Vader geschied was [2]. Had OLDENBARNEVELT aan dit denkbeeld uitvoering weten te geven, hij had slechts in overeenstemming gehandeld met hetgeen hij vroeger had voorgestaan. Na WILLEMS dood zou hij gaarne op MAURITS de waardigheid hebben zien overdragen, welke men aan den vader had toegedacht. Mag het vooral geweest zijn om een persoon te hebben, dien men tegen LEICESTER kon overstellen, dat hij de aanstelling van MAURITS tot Stadhouder van *Holland* en *Zeeland* had bevorderd; later, toen deze reden niet meer bestond, was het aan zijne ijverige bemoeijingen te danken, dat de Prins ook nog, als opvolger van den Graaf VAN NIEUWENAAR, tot Stadhouder van *Utrecht*, *Gelderland* en *Overijssel* gekozen werd. Ja, nog kort vóór het sluiten van het Bestand, had OLDENBARNEVELT medegewerkt tot het voorstel, den 17[den] Maart 1609 in de Staten-Generaal gedaan, en hiertoe strekkende, dat men, ten einde de deugdelijkheid der regering te bevorderen, en den band tusschen de Provinciën te versterken, den Prins tot Gouverneur- en Kapitein-Generaal van al de Vereenigde *Nederlanden* zou aanstellen, met uitzondering alleen van die Gewesten, over welke Graaf WILLEM de waardigheid van Gouverneur bekleedde [3]. Dit voorstel leed schipbreuk op den tegen-

1609.

Voorstel tot de verheffing van den Prins tot de waardigheid van Gouverneur- en Kapitein-Generaal van al de Vereenigde *Nederlanden*.

[1] Medegedeeld door M. v. D. in de *Letterbode* van den 13[den] Febr. 1858, voorzeker uit de papieren van OLDENBARNEVELT, die op het Rijksarchief berusten.

[2] UYTENBOGAERT, *Kerkel. Hist.* bl. 519, 520.

[3] V. D. KEMP, *Maurits v. Nassau*, III, bl. 251. VAN WIJN op *Wagen.* IX, bl. 109.

1609. stand van *Vriesland*, *Overijssel* en *Groningen*, en mogt dus evenmin gelukken als in 1589 [1], toen mede bepaaldelijk de leden van *Holland* in last hadden den Prins tot die betrekking voor te slaan.

Eerzucht was OLDENBARNEVELTS drijfveer niet.

Wat mag dan de reden geweest zijn, dat OLDENBARNEVELT thans na het sluiten van het Bestand, nu het gevaar van oneenigheid dreigender was dan ooit, van eene opdragt van meer gezag aan Prins MAURITS niet meer repte [2]? Naijverige eerzucht, dit mag men beweren, was de reden niet. Wie zijne diensten zoo meesterlijk en met zulk een goeden uitslag aan eene zaak toewijdt, als OLDENBARNEVELT aan de regering des Lands, hij onderscheidt zijnen roem en zijne eer niet meer van hetgeen hij als het waar belang dier zaak beschouwt. Bovendien bij de verandering van den regeringsvorm was er voor hem vermeerdering van glans en verhooging van rang te wachten. Immers zou hij de waardigheid van Zegelbewaarder der Vereenigde Provinciën en in den Raad van State, wiens gewone leden om de drie jaren zouden aftreden, voor zijn leven de betrekking van President bekleeden [3]. Het is waar, het gezag door OLDENBARNEVELT, als Advokaat van *Holland*, uitgeoefend, was zoo groot, dat hij schijnen moest bij elke wijziging des bewinds slechts te zullen verliezen; doch eerzucht laat zich juist door glans verlokken, en had die dubbele waardigheid niet iets streelends voor de eigenliefde gehad, de schrandere JEANNIN zou niet gemeend hebben, den Advokaat daardoor tot de toetreding tot zijn plan van gewijzigden regeringsvorm te zullen kunnen overhalen. Maar ook, was het niet zijne eigene bekwaamheid, die aan zijne betrekking van Advokaat van *Holland* zulk eenen magtigen invloed had weten te verzekeren, wat zou hij dan van die nieuwe betrekkingen weten te maken! Als Staatsminister en President van den Raad van State der gansche Unie zou hij toch zeker meer vermogen tot verwezenlijking zijner inzigten, al was dan ook de Prins in aanzien verhoogd, dan in zijne tegenwoordige beperkte betrekking en met den nederigen titel, dien hij thans voerde. En, wat alles moest afdoen, liet hij den post van Advokaat van *Holland* voor hooger rang varen, zijn broeder REINIER, thans Pensionaris van *Rotterdam*, zou hem in die betrekking opvolgen, en zoo zou hij in de opengevallen plaats eenen man zien optreden, kundig en zachtzinnig [4] en gezind om geheel in zijnen geest te handelen. Dit alles zou zijne eerzucht hem voorgespiegeld hebben, en bleef niettemin het plan van wijziging der regering onuitgevoerd, zoo mogen wij besluiten, dat hij in de voorgestelde verandering van den regeringsvorm op die wijze en in dezen tijd belangrijke zwarigheid moet gezien hebben.

---

[1] Zie hiervoor, D. III, St. I, bl. 426.

[2] UYTENBOGAERT, *Leven en Verantw.* cap. X, bl. 193. 1645.

[3] JEANNIN, I, p. 65.

[4] JEANNIN, t. a. pl.

Voor ons, die derdehalve eeuw later leven en in de gelegenheid geweest zijn waar te nemen, welken noodwendigen weg van ontwikkeling de staatsinstellingen doorloopen moeten, is het gemakkelijk in te zien, dat de verheffing van MAURITS niet in het belang der Republiek zou geweest zijn. Men behoefde en verlangde eenen Vorst, magtig genoeg om alle bezwaren van den tegenwoordigen gang van zaken op te heffen. Maar was de vervulling van dit verlangen bestaanbaar? — Ware het besef van hetgeen een Staat behoeft, genoegzaam om het noodige ook tot stand te brengen, dan zou *Frankrijk* minstens reeds twee malen, na de Staten van 1355 en van 1789, in het bezit geweest zijn van hetgeen het na het midden der negentiende eeuw nog niet bereikt heeft. In de geschiedenis van *Frankrijk* zien wij, hoe het koningschap door krachtig of geweldig optreden, door onverdroten in alles indringende werkzaamheid, door de tooverkracht van eene groote persoonlijkheid alle hoogten slechten moest, en eindelijk zelf moest vallen om eenen toestand voor te bereiden, waarin bij vrijheid der staatsburgers eenheid in de regering mogelijk zal zijn. Niets komt, ook in de geschiedenis, vóór zijnen tijd: de druiven zijn niet vroeger rijp dan in de wijnmaand. Zoo zou dan ook ten onzent de eenhoofdige regering, en eenhoofdig had de regering werkelijk moeten worden, indien de verandering iets zou baten, tot hare regelmatige ontwikkeling eene reeks van geslachten noodig gehad hebben, en ten slotte zou zij al wat op souverein gezag aanspraak maakte, hebben opgelost. Neen! om reeds na het sluiten van het Bestand een monarchaal bewind in den zin, dien men wenschte, mogelijk te maken, zou eensdeels MAURITS op eenen geheel anderen bodem hebben moeten staan, dan hij als vorstelijk beschermheer en aanvoerder werkelijk deed, en hadden, aan den anderen kant, de souvereine Regenten-collegiën bij magte moeten zijn om plotseling den aard van hun gezag, ja hun wezen zelve te veranderen.

1609.
De voorgestelde verandering van den regeringsvorm in het licht van onzen tijd.

Wel is het niet aan te nemen, dat OLDENBARNEVELT een inzigt zou hebben gehad, hetwelk wij eerst aan de ondervinding van eeuwen te danken hebben; maar toch moet hij een min of meer helder gevoel gehad hebben van de bezwaren en de onbestaanbaarheden, die de poging om de regering op de voorgestelde manier te wijzigen, met zich zou brengen. Hoe het zij, er lagen gronden genoeg voor de hand, die hem thans, nu het eindelijk tot eene verandering van den regeringsvorm zou komen, ze hem hoogst onraadzaam moesten doen achten! Of zou hij niet scherpziend genoeg geweest zijn om te doorgronden, wat den Koning van *Frankrijk* er toe dreef om de eenheid der Republiek door middel van de verheffing des Prinsen te bevorderen, en moest een op de vrijheid zijns lands naijverig staatsman niet juist trachten te verhoeden, wat *Frankrijk* beoogde? Inderdaad, gesteld MAURITS had op de door *Frankrijk* aanbevolen wijze zijne magt vermeerderd gezien, zoo zou hij slechts door het aannemen van eene vijandelijke of ten minste wantrouwende houding tegen *Frankrijk* aan den invloed van den Koning van dit Rijk hebben kunnen ontsnappen. Alzoo of ondergeschiktheid aan

Waarschijnlijke gronden, die OLDENBARNEVELT in dezen bewogen.

1609. Franschen invloed, of oneenigheid met deze Mogendheid, ziedaar wat het gevolg van MAURITS' verheffing zou geweest zijn, en beide diende vermeden te worden. — Voorts was het onmogelijk voorbij te zien, dat met MAURITS' magtsvermeerdering eene rigting zegevieren zou, die de rigting niet was, waaraan de Republiek hare aanvankelijke grootheid te danken had en in de toekomst kracht en invloed scheen te danken te zullen hebben. MAURITS was krijgsman en edelman. Hij zou geneigd wezen, zijne eigene grootheid en die der Republiek in de handhaving eener geduchte krijgskundige stelling te lande te zien. Maar de zenuw der Republiek was de handel, het veld der werkzaamheid harer kinderen was de zee en het verre Oosten en Westen. De leden der Vroedschappen, in dezen tijd zelven nog kooplieden [1], vertegenwoordigden dus, beter dan MAURITS, den geest, die de Nederlandsche Republiek bij hetgeen zij reeds verworven had, handhaven, en wat voor haar was weggelegd, verwerven zou. Neen! moest men den Staat door zulk eene verandering van den regeringsvorm aan het gevaar blootstellen van eenen verkeerden weg opgedreven te worden, dan liever geen stap daartoe gedaan, en met het oude raderwerk voortgearbeid, al was het ook, dat er uit tegenwerking der deelen onderling tijdelijke belemmering kon voortkomen. Volgens de getuigenis van den Franschen gezant zelven, was het gevaar, dat van het behoud der oude staatsregeling te duchten was, niet zoo verbazend groot, of het was verschoonlijk, dat men de zaken voor als nog op dien voet wilde laten. Immers schrijft hij: »Zeker is het, dat van het behoud van den tegenwoordigen regeringsvorm, die sedert vijf en twintig jaren zonder eenige verandering bestaat, bij de begeerte, waarmede allen bezield zijn, om zich bij hetgeen zij verworven hebben, te handhaven, geen kwaad te wachten is [2]."

Maar zou OLDENBARNEVELT de verheffing van den Prins bevorderen, dan diende deze ten minste in zijn oog tot de hem toegedachte hooge betrekking geschikt te zijn. Dit nu was het geval niet. Men mag als stellig aannemen, dat de Advokaat het er voor hield, dat MAURITS, tot het hoofd der Republiek verheven, bij het Land geenen dank en voor zich zelven geene eer zou inleggen [3].

---

[1] Zie FRUIN, *Tien jaren uit de tachtigjar. oorlog*, bl. 29.

[2] JEANNIN, IV, p. 132.

[3] In het onderhoud tusschen LOUISE DE COLIGNY en OLDENBARNEVELT, medegedeeld door L. AUBÉRY (in zijne *Mémoires pour servir à l'hist. de Holl. etc.* p. 152—157, 278) bewees OLDENBARNEVELT de Prinses op onwedersprekelijke gronden (zegt AUBÉRY), dat de Prins, wanneer hij naar de Souvereiniteit streefde, blijkbaar zijn eigen ongeluk wenschte. — Doch wat is er van dit onderhoud te denken? Mag men het berigt van L. AUBÉRY geloofwaardig achten? Vooreerst is het zeker, dat de auteur, blijkens zijn geschrift zelve, geenszins op den roem van groote degelijkheid aanspraak kan maken, en ten anderen, is het verhaal van dat onderhoud blijkbaar in een valsch licht ge-

En inderdaad, MAURITS was de geschikte persoon niet om het Hoofd der Republiek te worden. Er zijn menschen, die juist wegens de onwrikbaarheid van hun vertrouwen op de kracht van het beginsel, dat hen drijft, in staat zijn zich van goeder harte naar menschen en omstandigheden te voegen, wel wetende, dat hunne inschikkelijkheid een middel te meer is om aan hun streven de zege te verzekeren. Zoodanig is de ware staatsman, zoodanig was WILLEM I, doch zoodanig was MAURITS niet. Hij was zich slechts in streng vasthouden aan zijne stelling en aan zijn karakter van zijne kracht bewust. Van hen, die tot zijn hofgezin behoorden, duldde hij geene tegenspraak [1], en waar hij die door zijn gezag niet kon afsnijden, ontweek hij liever den strijd. Het aanwenden van innemende woorden om anderen tot eenig doel over te halen, werd door hem met den hatelijken naam van vleijerij bestempeld [2]. De toon, door hem tot het doorzetten van zijne denkbeelden gebezigd, was die des bevels. Ziedaar hoedanigheden onschadelijk, ja voordeelig voor den krijgsbevelhebber, die de tucht te handhaven had, maar weinig geschikt om hem in de Republiek over de zinnen en harten der Regenten te doen heerschen.

1609.
MAURITS' ongeschiktheid voor de hem toegedachte betrekking.

Maar hoe was MAURITS zelve gezind? Waren van hem pogingen te wachten om de verandering van den regeringsvorm door te drijven? Ware hij tot de aanvaarding der souvereiniteit aangezocht, welligt zou hij zich deze hebben laten welgevallen, en zoo schijnt hij dan ook de Prinsesse-weduwe veroorloofd te hebben eene poging te doen om OLDENBARNEVELT gunstig te stemmen voor de opdragt van het op-

MAURITS' eigen gezindheid omtrent de aanvaarding van het hoogste gezag.

---

steld: het moet, naar de bedoeling van den Schrijver, dienen om den val van OLDENBARNEVELT te verklaren. De Prins, wien hij heerschzucht toedicht, zou (zoo wordt de zaak voorgesteld) den Advokaat nooit hebben kunnen vergeven, dat hij zijne stiefmoeder overtuigd had van de onraadzaamheid van elke poging om de Souvereiniteit voor haar Huis te bekomen. Dit zou de aan zijnen vader (AUBÉRY DU MAURIER, Fransch Gezant bij de Republiek van 1613 tot 1625) medegedeelde geheime oorzaak van OLDENBARNEVELTS ondergang geweest zijn. Aldus wordt, zoo er werkelijk een onderhoud over de opdragt der Souvereiniteit aan MAURITS tusschen de Prinsesse-Weduwe en OLDENBARNEVELT heeft plaats gehad, hetgeen niet volstrekt te loochenen is, in allen gevalle aan de zaak te veel gewigt gehecht. Men zie over de geloofwaardigheid van dit berigt OUVRÉ, t. a. pl. 186, en VAN DER KEMP, *Maur. v. Nassau*, III, bl. 76, 77. — Ook in de vergadering, waarvan wij hiervoor (bl. 165) lezen, verklaarde OLDENBARNEVELT, dat de opdragt der Grafelijke waardigheid aan MAURITS »by dees tyd voor syne Excellentie niet goed noch dienstelyck soude wesen" (VAN WIJN, *Naleez.* I. bl. 321.)

[1] DE LA PISE, *Hist. des Princes d'Orange*, p. 806, sq. zegt van MAURITS: »il vouloit estre absolu en toutes choses, il ne pouvoit souffrir une contradiction de ceux qui luy appartenoient."

[2] JEANNIN, voert het volgende gezegde van MAURITS aan: »Je ne puis me soutenir que par ma vertu, et non par des flatteries."

1609. pergezag aan zijnen persoon [1]; maar tot dit doel hetzij op de Regenten, hetzij op de volksmenigte middelen van overreding aan te wenden, dit was geheel strijdig met zijn karakter. JEANNIN meende hem den raad te moeten geven zich een weinig geweld aan te doen om zich meer bekend en bemind bij het volk te maken, dan hij tot nog toe geweest was [2]. Waarlijk geen bewijs, dat hij de man was om zich eenen aanhang te winnen. In den oorlog gewoon om zoo weinig mogelijk aan het toeval over te laten, was hij niet geneigd zich op den lossen bodem der volksgunst te begeven. Den drang van het volk beschouwde hij als eene magt, met welke hij zich niet in het strijdperk waagde: wat anders beteekende zijn antwoord aan JEANNIN, toen deze, in den aanvang van zijn verblijf hier te lande, nog beducht voor het sluiten van den vrede, hem verzocht zijnen invloed aan te wenden, ten einde den krijg te doen voortzetten? Toen immers verontschuldigde hij zich eenvoudig met te zeggen, dat het volk zoo vurig naar rust verlangde, dat er geene mogelijkheid was het te weerstaan [3]. Dit is de taal niet van den eerzuchtige, die althans eerst de proef wil nemen en naauwelijks aan onmogelijkheden gelooft, waar het de bereiking zijner oogmerken geldt. Neen, MAURITS hunkerde niet naar de souvereiniteit; zelfs niet toen er in 1602 ernstig over gedacht werd, ze hem op te dragen [4], en te regt oordeelt JEANNIN hem vreemd van wat er in het hoofd van zijne dienaren broedde, die hem tot souverein Vorst wilden verheven zien [5]. Opregt was zijn woord, dat hij, »God tot getuige nemende, had gegeven, dat hij niet dacht op de souvereinieteit, alleen dat het land mogt behouden blijven; hij wist, dat dit volk zelve wilde regeren, en dat hij niets zou bedrijven tegen hunnen dank [6]." Later, toen OLDENBARNEVELT gevallen was, en de Engelsche Gezant CARLETON hem aanspoorde om op eigen gezag den regeringsvorm nagenoeg in den zin van het Fransche voorstel te veranderen [7], bewees hij voldingend, dat hij niets verlangde tot stand te zien komen dan wat van de Staten zelven uitging. Den Staten vertrouwde hij volgaarne het beleid hunner zaken toe. Hen beschouwde hij als de ware vertegenwoordigers van het Land, aan welks dienst hij zich gewijd had, als de voornaamste belanghebbenden bij de zaak, welke hij, op het

---

1 Zie hiervoor, bl. 358, *Aant.* 3.

2 JEANNIN, III p. 325.

3 JEANNIN, II p. 505.

4 V. WIJN, *Naleez.* I, bl. 320. Toen verklaarde OLDENBARNEVELT, dat hij uit zijne Excell. zelve zijne genegenheid tot aanvaarding der *Hooge Overigheid* niet had kunnen vernemen.

5 JEANNIN, III, p. 206.

6 UYTENBOGAERT, *Kerk. Hist.* bl. 521.

7 CARLETON, *Lett. Mém. et Négociat.*, III, p. 7.

voetspoor zijns vaders, met hart en ziel was toegedaan. Hij was evenmin geneigd iets tegen of slechts buiten den uitgedrukten wil der Staten te ondernemen, als hij in staat zou geweest zijn om eigen grootheid in strijd met het belang des Lands te bejagen. De vijand had hem een millioen gouds en verscheidene Heerlijkheden in *Duitschland* toegezegd, zoo hij zich derwaarts begeven wilde; de Aartshertogen hadden hem grooter gezag dan hij ooit gehad had, ja zelfs niet onduidelijk de souvereiniteit over een uit de Noordelijke en de Zuidelijke Provinciën zamengesteld *Nederland* aangeboden [1], indien hij of voor het belang des vijands wijken, of tot 's vijands belang toetreden wilde; de Koning van *Frankrijk* had hem eene jaarwedde aangeboden [2], eene gunst, wier genot zich met zijne trouw aan de Vereenigde Gewesten uitmuntend scheen te kunnen verdragen. Maar dit alles had hij standvastig geweigerd. Zijne grootheid wilde hij aan niemand anders dan aan de Staten te danken hebben. Toen zij hem ruimschoots schadeloos gesteld hadden voor hetgeen hij bij het staken van den oorlog stond te verliezen, had hij hun dank gezegd, zoo als de man dit doet, die in eerlijkheid van bedoelingen niet beneden de weldaad blijven wil [3]. In MAURITS gemoed was er geen zweem van twijfel aan de vrijmagt der Staten; hij was jegens hen en hun regt met ongeveinsd ontzag vervuld, en hoe zou hij dan strijdig met hunne inzigten en bedoelingen hebben kunnen handelen, waar hij vertrouwen moest, dat zij het belang van hunne Republiek evenzeer begrepen als beoogden; kortom, hoe zou hij hebben kunnen aandringen of hebben willen teweegbrengen, dat het voorstel der Fransche Gezanten tot verandering van den regeringsvorm tot uitvoering kwam? 1609.

Zoo is er dan hoegenaamd geen grond van verwondering, dat de onderhandelingen over het hervormen der regering eerst tot aan het einde des jaars verschoven werden en daarna allengskens in het vergeetboek geraakten.

De handel over de verandering van den regeringsvorm springt af.

Maar slaagden de Fransche gezanten niet in hun streven om den Prins het oppergezag te bezorgen, eene andere zaak bragten zij gelukkig tot stand, die, hoezeer het bijzondere belang van den Prins rakende, niettemin mede zijn openbaar karakter en de belangen van den Staat van vrij nabij betrof. Het was, namelijk, vooral door hun toedoen, dat tusschen de drie broeders, zonen van Prins WILLEM I, een Verdrag van

---

[1] JEANNIN, I, p. 185, 186. Zie ook Verbaal der ambassade van 1598 naar *Engeland*, op het Rijksarchief, aangehaald door Dr. R. FRUIN, t. a. pl., bl. 113. Hier betuigen de Staten aan ELIZABETH, dat de vijand niets onbeproefd laat om hen te verdeelen, »faisant aussy soubz main beaucoup d'offres à M. le Prince Maurice et la Maison de Nassau."

[2] OUVRÉ, t. a. pl., p. 184. JEANNIN, I, p. 74.

[3] Zie hiervoor, bl. 338.

1609. verdeeling van huns vaders erfenis getroffen werd [1]. Reeds in November 1608 was FILIPS WILLEM, Prins van *Oranje*, MAURITS oudste broeder, ter zake dier verdeeling in den *Haag* gekomen [2]. Zijne tegenwoordigheid aldaar was wel geschikt om eenige bezorgdheid te wekken. Hij, de oudste zoon van den Prins, die meende te kunnen beweren, dat, zoo hij al niet krachtens het fideicommies, vervat in het testament van RENÉ DE CHALONS, gedagteekend van 1544, op de geheele nalatenschap aanspraak maken mogt, hij toch boven de broeders veel vooruit moest hebben, zoo wegens zijn eerstgeboorteregt en de *costumen* der plaatsen, waarin de goederen gelegen waren, als wegens het huwelijkscontract van zijne moeder ANNA VAN EGMONT [3]. Tegenover zulke eischen moest het aanzien van MAURITS, die zich slechts op regten, uit het huwelijkscontract van zijne moeder ANNA VAN SAKSEN afgeleid, beroepen kon [4], in de oogen van hen, die niet ongevoelig waren voor uitwendigen glans, eenigzins in de schaduw treden. Maar wat nog belangrijker was, de katholijke Godsdienst, door den Prins van *Oranje* beleden, en de vriendschappelijke voet, op welken hij steeds met *Spanje* verkeerde, moesten op hem de oogen doen slaan van al de Roomschgezinden in den lande en van zoo menigeen, die, zonder katholijk te zijn, in zijn hart wars was van de nieuwigheid van de regering der burgerheeren. Nu moge het waar zijn, dat FILIPS WILLEM zachtzinnig van aard en edel van harte was [5], niets is natuurlijker, dan dat zijne tegenwoordigheid MAURITS eenigermate prikkelbaar maakte. Zoo hoog rees dikwijls de oneenigheid tusschen de beide broeders, dat JEANNIN aan den Koning van *Frankrijk* schrijft [6], dat deze twisten eene aanleiding zouden kunnen worden om partijschappen in den Staat te doen ontstaan, daar er waren, die den oudsten zouden begunstigen, in weerwil van de verdiensten des jongeren broeders [7]. Hier heeft JEANNIN voorzeker de stappen op het oog, waartoe MAURITS zich uit argwaan jegens zijnen broeder liet verleiden: beseffende, dat der ingezetenen blijkbare afkeer van het Katholicisme het best geschikt was om zijnen broeder te doen begrijpen, dat hij hier te lande geene kans op fortuin had, beijverde MAURITS zich om de verbittering tegen de Roomschgezinden den vrijen teugel

Verdrag van verdeeling der erfenis van WILLEM I.

FILIPS WILLEMS betrekking tegenover MAURITS en de Republiek.

---

[1] Men vindt dit verdrag in JEANNIN, *Négoc.* IV, p. 173—181.

[2] JEANNIN, III, p. 108.

[3] JEANNIN, IV, p. 174.

[4] JEANNIN, t. a. pl.

[5] Zie VAN WIJN *op Wagenaar*, VIII, bl. 89, 90, en X, bl. 2 en volgg. en omtrent FILIPS WILLEMS houding bij den slag van *Nieuwpoort*, WAGENAAR, IX bl. 85.

[6] 8 Mei, 1609.

[7] JEANNIN, IV, p. 97.

te laten, en sloot hij zich aan de predikanten aan en zocht hunne vriendschap [1]. 1609.
Hiernaar kunnen wij eenigzins afmeten, hoe zeer MAURITS zijns broeders mogelijken invloed meende te moeten duchten. Hoe het zij, wanneer wij overwegen, dat, nadat alles gestrekt had om FILIPS WILLEM in de schaduw te stellen, en MAURITS, daarentegen, in een glansrijk licht te plaatsen, de persoon van den eersten nog zoo gewigtig gerekend kon worden, dan kunnen wij de opmerking niet onderdrukken, dat *Spanje* door de ontvoering van WILLEMS oudsten zoon de ontwikkeling van der Regenten staatkunde eerst mogelijk gemaakt heeft. Gesteld, FILIPS WILLEM had de partij des opstands en der Hervorming omhelsd en zich aan het hoofd der Gewesten geplaatst, dan zou hij, de eerstgeboren erfgenaam van zulk een grooten naam, meester van zoo vele souvereine Heerlijkheden, eenen staat hebben gevoerd, die het den Staten onmogelijk zou gemaakt hebben, zich op eene wijze te laten gelden, als zij dit tegenover den jongeren broeder, wiens staat tot dus verre eenigzins onzeker gebleven was [2], vermogten. Uit zulke blijken, dat de vijand zelve onwillens en onwetens de vestiging der Republiek zoo en niet anders dan zij werkelijk bestaan heeft, in de hand heeft gewerkt, laat zich, zoo het noodig was, het sprekendst bewijs afleiden, dat de Voorzienigheid deze en geene andere uitkomst gewild heeft.

Inderdaad het was hoog tijd, dat wat er tusschen de broeders uitstaande was, behoorlijk werd geregeld. Dit nu geschiedde werkelijk bij het gemelde Verdrag van verdeeling, hetwelk, na rijp beraad tusschen der broederen raadgevers in dezen: Graaf WILLEM LODEWIJK, WALRAVEN VAN BREDERODE en JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, en onder bemiddeling van de Fransche en de Engelsche Gezanten, den 27sten Junij 1609 tot stand kwam. FILIPS WILLEM verkreeg tot zijn aandeel het Prinsdom *Oranje*, de goederen, gelegen in *Dauphiné* en in het graafschap van *Bourgogne*, het burggraafschap van *Besançon*, de baronniën en heerlijkheden van *Breda*, *Steenbergen*, *Grimbergen*, *Diest* en *Sichem*, het burggraafschap van *Antwerpen*, de heerlijkheden van *Herstal*, *Ruthen*, *Zeelhem* en *Warneton* en al de goederen in *Brabant* en *Vlaanderen* gelegen; voorts het vruchtgebruik, zijn leven lang, van het graafschap *Vianden* en van de heerlijkheden *St. Vith*, *Bütgenbach*, *Dasburg* en al de andere goederen in het land van *Luxemburg*, die aan Prins MAURITS in eigendom werden toegewezen; eindelijk, een derde gedeelte van de driehonderdduizend gulden, door de Aartshertogen aan de Heeren Staten ten behoeve der drie broeders toegezegd, uit welk derde gedeelte hij gehouden zou zijn, zijne oudste

Inhoud van het verdrag van verdeeling.

---

[1] JEANNIN, IV, p. 144.

[2] Prins MAURITS gevoelde dit zelve zoo zeer, dat hij er omstreeks 1600 op bedacht is geweest, hetzij zich ten koste des vijands door eigene middelen souvereine Heerlijkheden te verschaffen, hetzij koopman te worden met een rijk monopolie. Immers polste hij deswegens de Staten. Zie hiervoor, bl. 164 en ald. aanteek. 1.

1609. zuster, de Gravin van *Hohenlo*, te voldoen. — Prins MAURITS verkreeg tot zijn aandeel het markgraafschap van *Veere* en *Vlissingen*, de heerlijkheden van *Domburg* met de andere goederen op *Walcheren* gelegen; de heerlijkheid van *Niervaart*, de heerlijkheid en stad *Grave* met het Land van *Kuik*, de heerlijkheid van de *Lek* en *Polanen*, met den eigendom van het graafschap *Vianden* en de andere goederen in *Luxemburg*, waarvan de Prins van *Oranje* het vruchtgebruik had, dat na diens dood ook aan Prins MAURITS of zijne erfgenamen zou komen; voorts het regt op de baronnie en heerlijkheid van *Lingen* en *Kloppenburg;* eindelijk, een derde van de door de Aartshertogen aan de Staten toegezegde som, uit welk derde hij gehouden zou zijn aan Mevrouw de Prinses van *Portugal* [1] eene jaarlijksche rente te verstrekken van tweeduizend gulden, en eene even groote jaarlijksche rente aan Graaf WILLEM LODEWIJK uit hoofde van wijlen zijne echtgenoot ANNA *van Nassau:* waartegen de gansche nalatenschap dezer laatste aan Prins MAURITS en aan de Prinses van *Portugal* vervallen zou. — Prins FREDERIK HENDRIK verkreeg tot zijn aandeel de heerlijkheid en stad *Geertruidenberg*, de heerlijkheden *hooge en lage Zwaluwe*, *Drummelen*, *Waspik*, *Stanthase*, *Almonde*, *Dubbelmonde* en *Twintighoeven*, met de visscherijen bij *Geertruidenberg*, mits daaruit voldaan werd het *douarie* van zijne moeder, de Prinsesse-weduwe van *Oranje;* eindelijk erlangde Prins FREDERIK HENDRIK een derde der som, door de Aartshertogen aan de Staten toegezegd. — Ten gevolge van deze schikking zouden alle acties, die de broeders tegen elkander hebben mogten, komen te vervallen, en zoo de Prins van *Oranje* wederregtelijke bezitters van eenige zijner goederen langs den weg van regte tot afstand dwong, en deze voormalige bezitters de schade op eenen zijner broeders mogten willen verhalen, zou de Prins van *Oranje* voor hen optreden en hen van alle schade vrijwaren. — Behalve nog andere bepalingen, die strekken moesten om alle vriendschapsbreuk tusschen de broeders voortaan te verhoeden, werd ter gemoetkoming van Prins FREDERIK HENDRIK door FILIPS WILLEM en MAURITS de verbindtenis aangegaan om de nog onbetaalde schulden van den boedel huns Vaders, tot eene som van honderdvijftigduizend gulden toe, indien zij zoo veel beloopen mogten, te voldoen; hetgeen zij echter meer beliepen, zouden de drie broeders, ieder voor een derde, betalen. Schulden evenwel, ter oorzake van den oorlog aangegaan, zouden de broeders gezamenlijk de Heeren Staten verzoeken ten hunnen laste te willen nemen. — De Prinses van *Portugal* werd verzocht zich te willen ver-

---

[1] EMILIA, dochter van Prins WILLEM I, die in 1597 zeer tegen den zin van MAURITS gehuwd was met Don EMANUEL, Prins van *Portugal*, zoon van den verdreven Koning Don ANTONIO (zie WAGENAAR, VIII, 488—490). MAURITS werd, door bemiddeling van FILIPS WILLEM den 30 November 1608, met haar en haren echtgenoot verzoend (zie VAN METEREN, X, bl. 93). Don EMANUEL is de stichter van het kasteel te *Wichen*, waar hij eenigen tijd gewoond heeft. Hij werd door FILIPS WILLEM een tijd lang met het bestuur van het Prinsdom *Oranje* belast. Zie v. WIJN, *op Wagenaar*, X, bl. 11.

genoegen met de rente van drieduizend vijfhonderd gulden, te lossen tegen den penning twintig, haar door de Heeren Staten ten laste der broeders toegelegd, en de Prinsessen, gesproten uit 's Prinsen huwelijk met CHARLOTTE DE BOURBON, met eene jaarlijksche rente van zesduizend gulden, insgelijks te lossen tegen den penning twintig, die de Heeren Staten goedgevonden hebben haar te schenken, met toevoeging van de landerijen in het hertogdom *Bourgogne*, welke men aan de gezegde Prinsessen overlaat. — Eindelijk verklaarden FILIPS WILLEM en HENDRIK aan den voet van dit Verdrag, dat MAURITS daarin slechts bewilligde op voorwaarde dat de Staten hem en zijne erfgenamen, vóór het einde van October eerstkomende, de jaarlijksche rente van vijf en twintigduizend gulden vereeren zouden, die hem in verband met het thans getroffen Verdrag van verdeeling was toegezegd. 1609.

Bezwaren, die zich bij de uitvoering van het Bestand voordeden.

Waren alzoo de bijzondere belangen der drie vorstelijke broeders geregeld, er bleef na het Bestand zoo voor bijzondere personen als voor den Staat nog menig bezwaar uit den weg te ruimen. Want, zoo als het gaat, de uitvoering van hetgeen bij het Bestand bepaald was, stuitte op velerlei moeijelijkheden. Volgens het 13de Artikel van het Bestand zouden zij, wier goederen gedurende den oorlog aangeslagen of verbeurd verklaard waren, gedurende het Bestand, op eigen gezag en zonder de Justitie in den arm te behoeven te nemen, weder in het bezit dier goederen treden [1]. Maar het laat

---

[1] Ziehier het 13de Artikel: »Ceux desquels les biens ont esté saisis et confisquez à l'occasion de la guerre ou leurs héritiers et ayans cause, jouïront d'iceux biens durant la trève, et en prendront la possession de leur authorité privée, et en vertu du présent traité, sans qu'il soit besoin d'avoir recours à Justice," etc. Dit Artikel zou in strijd zijn met Art. 24 van het Bestand, indien WAGENAARS opvatting van dit laatstgenoemde Artikel de ware was. Bij WAGENAAR toch (IX, 439) vinden wij dit aldus omschreven: »De wederzijdsche Officiers en Wethouders in de Steden en sterke Plaatsen zouden gemagtigd worden om den eigenaren 't bezit hunner goederen gedurende 't Bestand, te bezorgen." Zoo zouden dan weder de eigenaars hunne goederen *niet* op eigen gezag en zonder tusschenkomst der Justitie in bezit nemen, maar door de zorg der Overheid. Doch wat lezen wij in het 24e artikel: »Les dits Sieurs Archiducs et Estats commettront chacun en ce qui leur touche, des Officiers et Magistrats pour l'administration de la Justice et Police, ès villes et places fortes, lesquelles par le présent traité doivent estre restituées aux propriétaires pour en jouïr durant la trève." Hier wordt volstrekt niet gesproken van ambtenaren belast met de teruggave van verbeurdverklaarde goederen aan de eigenaars, maar er wordt gewaagd van steden en sterkten, die aan hare souvereine Heeren zullen teruggegeven moeten worden, en verordend, dat in al zulke plaatsen, niet door die souvereine Heeren, maar voor zoo verre zij op het grondgebied der Aartshertogen gelegen waren, door de Aartshertogen, en voor zoo verre zij op het grondgebied der Staten gelegen waren, door de Staten, ambtenaren zouden worden aangesteld ter bediening van de Justitie en ter handhaving der Policie. Aldus opgevat is dit Artikel niet in strijd met Artikel 13, maar ten behoeve der Landsoverheid (der Aartshertogen aan de eene zijde, en der Staten

1609. zich denken, dat alle bezitters niet even gemakkelijk van die goederen scheidden: ook diende de overgave in behoorlijken vorm en in vele gevallen door gemagtigden te geschieden; welk een en ander niet zoo ten eersten tot stand kwam [1]. En dit was nog slechts eene van de vele zwarigheden. Er bestond dus reden genoeg om van wederzijde Gemagtigden te benoemen, ten einde een nader Verdrag ter opheffing der moeijelijkheden te treffen. De Gemagtigden van wege de Aartshertogen, den 19^den^ September naar *Holland* gezonden, waren BALTHASAR DE ROBIANO, Schatbewaarder der Aartshertogen, LODEWIJK VERREYCKEN en JOHAN BAPTISTA MAES, Raad en Advokaat Fiskaal in den Raad van *Brabant*; van wege de Staten werden benoemd: HENDRIK VAN BRIENEN D'ALSTE, Heer van *Sinderen;* OLDENBARNEVELT; DE MALDERÉE; JUSTUS van RIJSENBURG, Burgemeester van *Utrecht*; TINCO VAN OENAMA, Grietman van *Schooterland;* ERNST VAN ITTERSUM, Drossaard van *Twente*, en ABEL COENDERS VAN HELPEN [2]. Toen de Gemagtigden der Aartshertogen hunne volmagt vertoonden, bleek het, dat zich de Aartshertog daarin nog noemde *Hertog van Gelre*, *Graaf van Zutphen*, *Holland en Zeeland*, *en Heer van Utrecht*, *Friesland*, *Overijssel en Groningen*. Hiermede namen de Staten geen genoegen; op zulk eene volmagt wilden zij niet onderhandelen: het was, verklaarden zij, strijdig met het Bestand, dat de Aartshertog de titels behield van Landen, van welke afstand gedaan was. De Gemagtigden trachtten zich te verontschuldigen met te beweren dat hier geen erg in stak: immers voerde de Koning van *Engeland* nog altijd den titel van Koning van *Frankrijk*, en die van *Spanje* noemde zich nog steeds Koning van *Jeruzalem*. Hierdoor lieten de Staten zich echter van hunnen eisch niet afbrengen. Men moest om eene andere volmagt zenden, en eerst toen deze ingekomen was, begonnen de onderhandelingen [3], die na vele vergaderingen tot een nader Verdrag leid-

Gemagtigden benoemd tot het treffen van een nader Verdrag.

---

aan den anderen kant) ontneemt het aan de Heeren der Plaatsen een souverein regt. Bij deze magtsaanmatiging beriepen zich de Staten op een soort van veroveringsregt. Zij beschouwden zulke Heerlijkheden als door den oorlog voor hare Heeren verloren. Daar zij, de Staten, den oorlog gevoerd en bekostigd hadden, waren zij door de overwinning in het bezit dier Heerlijkheden gekomen, en gaven ze nu slechts op zekere voorwaarden aan de regthebbenden weder uit. — De drie broeders, zonen van Prins WILLEM I, zien wij der Staten regt ingewikkeld erkennen, waar zij in het Verdrag der verdeeling der erfenis huns vaders (zie hiervoor bl. 364) de Staten aansprakelijk stellen voor de op hunne goederen drukkende schulden, ter oorzake van den oorlog gemaakt, en, onder anderen, waar wij straks van de betrekking van den Prins van *Oranje* tot zijne baronnie *Breda* moeten spreken, zullen wij de Regering zulk een beginsel in toepassing zien brengen.

[1] VAN METEREN, X, bl. 127.

[2] VAN METEREN, X, bl. 227.

[3] VAN METEREN, X, bl. 226.

den, den 7[den] Januarij 1610 gesloten, en, na ingekomen *agreatie* der Aartshertogen, 1609.
den 29[sten] in de vergadering der Staten-Generaal insgelijks bekrachtigd [1]. Dit nader Verdrag, in 21 Artikelen vervat, liet evenwel nog gewigtige geschillen onbeslist, omtrent welke men het ook na herhaalde reizen van de Gemagtigden der Aartshertogen over en weder naar *Brussel*, niet eens had kunnen worden [2]. Ook bevatten de Acten en Resolutiën der Staten-Generaal [3] eene reeks van in de vergadering van 13 Januarij 1610 (dus na het sluiten van het nader Verdrag) opgemaakte punten, waarin de Staten-Generaal verstonden, dat door hunne Hoogheden de Aartshertogen niet aan het Bestand was voldaan, en deze punten werden den 27sten April door het plegtig Gezantschap, dat zich toen te *Parijs* bevond, aan den Koning van *Frankrijk* medegedeeld [4]. Tot opheffing evenwel der zoo even vermelde moeijelijkheden, die zich bij de overgave van verbeurdverklaarde goederen aan de eigenaars opdeden, werd thans bij Artikel 15 bepaald, dat, »zoo de ontruiming dier goederen op eenige Plaatsen moeijelijk werd gemaakt, de Regter van die Plaatsen de wedergave *dadelijk* ten uitvoer zou doen brengen."

Het nader Verdrag komt tot stand.

Onder de bezwaren, waaromtrent de Staten aan de wederpartij geene voldoening hadden willen geven, behoorde dat der Antwerpenaren, welke de zee tot hunne stad toe geopend wenschten te zien. Hiertegen eischten die van *Zeeland*, dat alle schepen, uit zee komende of naar zee vertrekkende, in hunne havens zouden lossen en de waren op andere bodems zouden worden overgeladen, en hun bovendien een verlofgeld voor het opvaren der *Schelde* betaald zou worden [5]. Zoo trachtten de Zeeuwen het gevaar van *Antwerpens* vernieuwden bloei af te weren, hetwelk hen altijd zoo zeer tegen het sluiten van een vergelijk met den vijand gestemd had [6], en de Hollandsche kooplieden, die hetzelfde belang hadden, ondersteunden hen in hunnen eisch. Op een regt, meenden de onzen, konden de Antwerpenaren zich niet beroepen, want wat de Zeeuwen vorderden, was een in den oorlog verkregen regt, en Artikel 3 van het Bestand handhaafde de partijen bij het genot van hetgeen elk op het oogenblik bezat. Voorts trof de eisch alle schepen zonder onderscheid, en Artikel 6 bedong slechts, dat van de wederzijdsche ingezetenen in elkanders landen geene hoogere regten of las-

Die van *Antwerpen* wenschen de vrije vaart op *de Schelde.*

---

1 VAN METEREN, bl. 237. *Acten ende Resol. der Stat. Gen.*, in handschr. op het Rijksarchief.

2 VAN METEREN, X, bl. 227. Het nader Verdrag vindt men bij dezen Schrijver, bl. 228—232.

3 Op het Rijksarchief.

4 VAN METEREN, X, bl. 336—338.

5 VAN METEREN, X, bl. 127, 227.

6 Zie hiervoor, bl. 267, 326.

1609. ten zouden gevorderd worden, dan van de onderdanen en minst bezwaarde vrienden en bondgenooten. Ten overvloede had Artikel 9 van hetzelfde Bestand het geval voorzien, dat de van koopwaren geheven lasten te hoog gevonden werden, en ware het al, dat men het deswegens niet eens kon worden, zoo zou dit geene reden zijn om het Verdrag verbroken te achten. Niettemin valt het niet te ontkennen, dat de opheffing van eenen dwang, die uit den staat van vijandschap was voortgevloeid, nu aan die vijandschap, al was het ook slechts voor eenen bepaalden tijd, een einde was gekomen, eene edelmoedige daad zou geweest zijn. Geheel was de mededinging toch niet af te snijden. Wat Antwerpen van den vrijen zeehandel onthouden werd, viel, in zekere mate ten minste, *Duinkerken* ten deel [1]. Hoe het zij, de bekrompenheid van den Zeeuwschen en den Hollandschen koopmansgeest vond voorzeker een geheime bondgenoot in de Regering der zuidelijke *Nederlanden* zelve, die duchten moest, dat, werd de poort van *Antwerpens* welvaart weder wijd open gezet, het indringen der ketterij moeijelijk op den duur zou te weren zijn. Liever bleef men, zoo als wij straks zien zullen, het volk vrijheid van godsdienst onthouden, en verbieden »te *Bergen op Zoom* of te *Lillo* of in de omliggende dorpen de hervormde predikingen te gaan hooren" [2].

Aanspraak der Aartshertogen op sommige grensplaatsen.

Een ander gewigtig punt, dat de Staten bleven weigeren aan de Aartshertogen toe te geven, was de door dezen gevorderde afstand van de hoogheid van verscheidene plaatsen in *Staatsvlaanderen*, *Brabant*, *Gelderland* en *Overijssel*. Deze plaatsen waren: *Cadsand* en *Oostburg*, beide in *Staatsvlaanderen* en in 1604 door Prins MAURITS veroverd [3]. *Wouw* of *Woude*, bij *Bergen op Zoom*, met een kasteel, dat in 1605 door MAURITS veroverd [4] en aan zijnen neef HERMAN VAN DEN BERG geschonken was; *Oosterhout* en *Dongen*, beide in de baronnie van *Breda;* het land van *Kuik;* de heerlijkheden van het Rijk van *Nijmegen*, en van *Twente* [5]. Tegen den toeleg der Aartshertogen om het land van *Kuik* onder hun gebied te betrekken, gold, wat de Staten-Geraal ook in October 1609 bij openbaren plakkate [6] verklaarden, dat dit Land met de stad *Grave* altijd ééne Heerlijkheid had uitgemaakt: inderdaad waren *Grave* en het Land van *Kuik* slechts in naam onderscheiden, in zooverre de Heer den titel van Heer van het Land van *Kuik* uitdrukkelijk bij dien van Heer van *Grave* voegde: voor het overige

---

[1] VAN METEREN, X, bl. 423.

[2] VAN METEREN, t. a. p.

[3] Zie hiervoor, bl. 200, enz.

[4] Zie hiervoor, bl. 212.

[5] VAN METEREN, X, bl. 227.

[6] *Groot Plakaatboek*, II Deel, Kol. 1169.

waren *Grave* en de dorpen van het Land van *Kuik* ééne Heerlijkheid en ééne Gemeente. In 1602 hadden de Aartshertogen zelven bij opene Brieven verklaard, dat de ingezetenen van het Land van *Kuik* aan het regtsgebied der stad *Grave* onderworpen waren. Was deze stad in 1602 door der Staten wapenen veroverd, zij achtten zich sedert Souvereinen en Leenheeren, zoo van de stad, als van de daarbij behoorende heerlijkheid van *Kuik*, en bevalen, bij het gemelde plakaat, aan de ingezetenen van het Land van *Kuik* niemands hooge overheid te erkennen, dan de hunne. Van hetzelfde door verovering verkregen souvereiniteitsregt maakten de Staten gebruik in het jaar 1611, ten verzoeke van Prins MAURITS, *Heer van Grave en Kuik*, toen zij het regt van lossing of vrijkooping dezer heerlijkheid vernietigden, en ze in een goed, oud en onversterfelijk erfleen ten behoeve van Prins MAURITS veranderden [1]. — Aangaande *Twente* werd den 24sten Junij 1610 het geschil in dezer voege bijgelegd, dat de Aartshertogen dit Drostambt aan de Staten-Generaal en aan het landschap van *Overijssel* lieten, op voorwaarde dat ten aanzien der Godsdienst alle zaken aldaar in denzelfden staat zouden blijven, zoo als zij geweest waren tijdens het sluiten van het Bestand, en dat de stad *Oldenzaal* en het kasteel van *Lingen* met al wat er toe behoorde, gedurende het Bestand, aan de Aartshertogen zouden blijven [2]. 1609.

Verkeer tusschen de ingezetenen der zuidelijke en der noordelijke *Nederlanden*.

Wij zagen zoo even, hoe de Regering der zuidelijke *Nederlanden* het volk van *Antwerpen* belette over de grenzen te gaan, om de predikatiën der gereformeerde leeraren te hooren. Met zulke belemmeringen kwelden de Staten der Vereenigde Gewesten hunne Roomschgezinde ingezetenen niet. Integendeel, naauwelijks was de oorlog gestaakt, of onbelemmerd zonden de Roomschgezinden hunne kinderen in grooten getale naar *Braband* om het Bisschoppelijk vormsel te erlangen en hunne oogen aan de kerkpracht te verklaren. Doch niet alleen Roomschgezinden maakten van den vrijen toegang tot de zuidelijke Gewesten gebruik, ook Hervormden, zelfs Leeraars en Krijgsbevelhebbers begaven zich uit *Holland* en *Zeeland* derwaarts om oude bekenden en betrekkingen te bezoeken [3]: want hoe menigeen, uit *Braband*, *Vlaanderen* en de *Waalsche Landen* afkomstig, was ten gevolge der staatkundige en godsdienstige verdeeldheid herwaarts gekomen, zonder dat daarom alle banden ten eenenmale verscheurd waren. Men kan denken, hoe zij daar over het algemeen zullen ontvangen zijn: bij zulke gelegenheden toch spreekt het hart te luider, naar mate zijne stem langer door redetwisten en krijgs-

---

[1] *Resol. v. Holl.* 5 Mei, 1611, bl. 364. Op het regt van lossing zouden de erven van FILIPS II aanspraak hebben kunnen maken, aangezien Prins WILLEM van *Oranje* deze heerlijkheid ten jare 1559 van dien Vorst voor de som van *f* 60,000 gulden in pandschap bekomen had.

[2] *Resol. v. Holl.* 1610, bl. 15, 16.

[3] VAN METEREN, X, bl. 128.

1609. rumoer is verdoofd geweest. Werkelijk werden zij, zegt VAN METEREN [1], allen wel behandeld: zelfs voert deze geschiedschrijver het voorbeeld aan van den Ridmeester LODEWIJK VAN RIJHOVE uit *Gent*, die aldaar, hoezeer zijn naam in de geschiedenis dezer stad zulk eene befaamdheid verkregen had, van stadswege »met der Heeren wijn werd beschonken." Ja, zoo levendig werd weldra het verkeer tusschen de ingezetenen der zuidelijke *Nederlanden* en de derwaarts overkomende Noord-Nederlanders; zoo vurig waren de laatsten in het verspreiden hunner denkbeelden, zoo gretig of geduldig voor het minst de eersten om hunne vertoogen aan te hooren, dat de Regering hieruit groot gevaar voor de Roomsch-Katholijke godsdienst vreesde. Den 31sten December dezes jaars (1609) vaardigden de Aartshertogen een plakaat uit van dezen inhoud: »Overeenkomstig het Bestand hadden zij aan de ingezetenen der Vereenigde Gewesten vrijen handel in hunne Landen toegestaan, mits zij zich alhier stil en vreedzaam met hunne *andere* [2] onderdanen gedroegen, zonder door daden of woorden tegen het Heilige, Katholijke, Apostolische, Roomsche geloof eenige ergernis te geven. Niettemin was men sedert eenigen tijd gewaar geworden, dat sommige oproerige geesten, zoo door predikingen als door onbehoorlijke vergaderingen bij nacht, en anderzins door ergerlijke daden en woorden, hunne onderdanen trachtten tot nieuwigheden te verleiden tegen het Heilige Katholijke Geloof. Diensvolgens verboden zij aan een iegelijk, zoo wonende als komende in hunne Landen, in het openbaar of in verborgen vergaderingen, eenige tegen de Roomsche godsdienst strijdige leer te prediken, te lezen of te verspreiden. Voorts verboden zij hunnen onderdanen op lijfstraf en eeuwigen ban zich naar zulke predikingen of verboden vergaderingen, zoo binnen als buiten de grenzen, te begeven. Dezulken die van buiten in hunne Landen kwamen, moesten zich, gedurende den tijd van hun verblijf, stil gedragen, zich van twisten over Staat en godsdienst, en van het zingen van kerkelijk niet toegelaten Psalmen onthouden. Wel zouden zij niet gedwongen worden ter kerk te gaan, doch kwamen zij in de kerken, zoo waren zij gehouden, zich daarin eerbiedig te gedragen. Denzelfden eerbied hadden zij op straat te betoonen, zoo zij het Heilige Bondzegel des Altaars of eene Processie ontmoeteden, indien zij ten minste niet ter zijde of uit den weg weken. In het algemeen behoorden allen, die, hetzij uit de Vereenigde Gewesten hetzij uit andere Rijken en onzijdige Landen overkwamen, op der Aartshertogen gebied Roomsch te leven: beroemden zij zich openlijk eene andere dan de Roomsche godsdienst te belijden, zoo zouden zij als overtreders van het Bestand en als verstoorders der openbare

Plakaat der Aartshertogen.

---

[1] t. a. p.

[2] Men merke dit woord *andere* op, alsof de ingezetenen der Vereen. Gewesten ook nog hunne onderdanen waren.

rust aan den lijve gestraft worden [1]." — Uit dit stuk blijkt beter dan uit iets anders, hoe zich bepaaldelijk de Gereformeerde godsdienstleeraars bij het bezoeken der zuidelijke Provinciën gedragen hadden. — Het plakaat werd, eene maand later, gevolgd door de uitvaardiging eens bevelschrifts van dezelfde strekking door de Raden van *Vlaanderen* tegen de verspreiding van gevaarlijke geschriften, een maatregel, waaruit blijkt, dat er hier te lande personen gevonden werden, die boekjes, verhalen en liedjes, met eene voor de Roomsche godsdienst en de gehoorzaamheid aan de wereldlijke Overheid gevaarlijke strekking, in grooten getale lieten maken, drukken en langs bedekte wegen, bij voorbeeld in tonnen gepakt, in de zuidelijke gewesten invoeren en aldaar in de steden en ten platten lande verspreiden. Wie voortaan zulke geschriften invoerde of ontving, zou in het openbaar gegeeseld worden, voor elk boek tien gulden verbeuren en bovendien voor altijd verbannen worden, op straf van de galg; ja, wie ze maar vier en twintig uren onder zich hield, zonder ze aan de Overheid uit te leveren, zou strafbaar wezen [2]. Wanneer de handel, uit vrees voor den geheimen invoer van kettersche boeken, aan een onderzoek werd onderworpen, hoedanig in het bedoelde bevelschrift wordt voorgeschreven, dan laat het zich begrijpen, hoe het kwam, dat de Regering niet krachtiger voor de opheffing der belemmeringen pleitte, die de Zeeuwen der vrije vaart op *de Schelde* in den weg legden.

1609.

Bevelschrift tegen de verspreiding van kettersche geschriften.

Door al zulke maatregelen intusschen werd de band, dien de bevolkingen van wederzijde zoo gaarne weder zouden hebben toegehaald, al meer en meer verscheurd. De verwijdering bleek, als uit een onfeilbaar teeken, uit de omstandigheid, dat zij die vaste goederen op der buren grondgebied bezaten, zich daarvan zochten te ontdoen: immers zoo doende bleken ze aan hereeniging te wanhopen. Dagelijks zag men vele Heeren en Edelen uit de zuidelijke *Nederlanden*, onder anderen de Heeren van AREMBERG, hunne goederen in de Vereenigde Gewesten gelegen te gelde maken. Opmerkelijk was het hierbij, dat de goederen der Belgische Heeren, in onze Landen gelegen, duur verkocht werden, terwijl ten onzent woonachtige eigenaars geene goede prijzen voor hunne in *België* gelegen gronden konden krijgen. De reden van dit verschijnsel getuigt niet gunstig voor den in de zuidelijke gewesten bestaanden toestand en den aldaar heerschenden geest: eensdeels, namelijk, waren er onder de onderdanen der Aartshertogen niet zoo velen bij magte om goede sommen te bieden; anderdeels hoopte men weldra, wanneer de goederen der Noord-Nederlanders weder verbeurd verklaard werden, voor spotprijzen in het bezit daarvan te komen [3]. Geloofde men zoo weinig aan het voortduren van den vrede, hoe

Verwijdering tusschen *Noord-* en *Zuid-Nederland.*

[1] VAN METEREN, X, bl. 220—223. Vergel. voorts Artikel 7 van het Bestand, en het hiervoor aangeteekende bl. 341.

[2] VAN METEREN, X, bl. 223—226.

[3] VAN METEREN, X, bl. 424.

1609. gering moet dan niet de toegenegenheid, hoe groot het wantrouwen geweest zijn! Aan onze zijde betoonde men zich onbekrompener en trouwhartiger. Geen wonder, want aan onze zijde was de moed, die dengenen bezielt, wiens vaartuig voor wind met den magtigen stroom des tijds voorwaarts snelt.

Maar kantte men zich in de zuidelijke *Nederlanden* aldus aan tegen de verspreiding van »het fenijn en de pest" der ketterij; hoe was men ten onzent jegens de Roomsch-Katholijken gezind?

Bij het Bestand was niets ten aanzien van de Roomsch-Katholijke ingezetenen der Vereenigde Gewesten bepaald. De gezanten, die met de onderhandelingen uit naam des Konings van *Spanje* en der Aartshertogen belast waren, hadden zeer goed begrepen, dat, zoodra zij de onafhankelijkheid der oproerige Gewesten, al was het ook dubbelzinnig, erkenden, zij tevens het lot der Roomsche godsdienst aan de willekeur der Hervormde Gezagvoerders overlieten. De Spaansche Regering had zich tot de handhaafster van het Geloof gemaakt, dus moest zij zich getroosten, dat het Geloof met haar was overwonnen. Voor eeuwen was aldus de zaak van het Katholicisme door het toedoen van zijne ijverigste voorstanders zelven verloren [1]. Aan de Staten kon het niet staan, de zaak der godsdienst van de staatkunde af te scheiden, en te herstellen wat de verdedigers der Roomsche belijdenis bedorven hadden. Het was nu eenmaal zoo, dat vijandschap tegen *Spanje* tevens vijandschap was tegen het Katholicisme, en verzoening met *Spanje* terugkeer scheen tot de »afgrijselijke pauselijke superstitiën." Zoo zou vrijheid van godsdienst aan de Roomschgezinden verleend als eene verloochening voorgekomen zijn van het beginsel, vanwaar men was uitgegaan. Aan het volk was het met geene mogelijkheid aan het verstand te brengen, dat vrije toelating van de openbare eeredienst der Roomschen geene onverschilligheid, geen verraad jegens de groote zaak zou geweest zijn. In sommige Regenten mogt, als in een HUGO DE GROOT, het begrip zijn opgegaan van eene staatseenheid, eensdeels op het natuurlijk onderscheid der nationaliteit, anderdeels op algemeene redegronden gevestigd; mannen als CORNELIS VAN AERSSEN en

De staat van zaken in de Republiek ten aanzien van de Katholijken.

[1] Hier kunnen wij ons eenigermate op het gevoelen van eenen Paus zelven beroepen. Volgens SIXTUS V moest men den afkeer der Protestanten tegen Rome aan FILIPS II wijten: zij weigerden, meende hij, zich met de Kerk te verzoenen, minder om godsdienstige bezwaren, dan uit haat tegen FILIPS en uit vrees hem zijns vaders plannen eener universeele monarchie te zien verwezenlijken (DELPRAT, *Lettres inéd. de* J. LIPSE, p. 14). Ook aan de Jezuiten kon de opstand tegen FILIPS zoo gruwelijk niet voorkomen: hun Generaal LAINEZ had op de Kerkvergadering van *Trente* de leer voorgestaan, dat alle gezag der wereldlijke Regeringen oorspronkelijk bij de gemeente berustte. Zij leerden de wetenschappen met eene verbazende onbekrompenheid: dus bleken zij de Wetenschap als middel tot den triomf van het Katholicisme over alle wereldlijk gezag te willen gebruiken. Ziedaar dus een ander punt van aanraking ten minste met de geleerden onder de Protestanten. Deze opmerking echter geldt slechts de staatkunde der Jezuiten tot omstreeks 1590.

DOUZA mogten niet aarzelen eenen erkenden katholijken geleerde, als LIPSIUS, te huldigen en te ondersteunen, in de bewustheid, dat de vrijmaking van den menschelijken geest, door de studie der oude wereld en der schoone klassieke vormen bevorderd, menschelijker wijze den besten waarborg opleverde voor het behoud of de eindelijke zege van echte godsdienst en zedelijkheid; — maar hoe zulke denkbeelden algemeenen ingang te geven? Bovendien, wij hebben reeds boven [1] aangeduid, dat de staatseenheid nog onbereikbaar, dat het zelfstandige staatsburgerschap nog onverwezenlijkbaar was, dat souvereiniteit en patronaat bij de Stedelijke Regenten berustte, en krachtens de noodwendigheid des tijds berusten moesten. Bij zulk eenen staat van zaken behoorde het opzigt over de gewetens der ingezetenen nog tot de bevoegdheid der Regenten: het geweten der onderdanen vrij te laten zou eene daad van gewetenloosheid bij de Heeren en Meesters geweest en ook als zoodanig opgenomen geworden zijn. Om al deze redenen konden de Gezagvoerders in de Vereenigde Gewesten de Roomsche godsdienst niet vrij verklaren. 1609.

JEANNINS Vertoog ten voordeele der Roomschgezinden.

Maar echter hebben zij naar de omstandigheden ten behoeve der Katholijken gedaan wat zij doen konden. Vóór JEANNINS vertrek naar *Frankrijk* (want met het sluiten van het Bestand was zijne zending afgeloopen) kweet hij zich van een pligt, hem door zijnen Koning opgelegd en hem nog onlangs herinnerd. Hij leverde in Junij 1609 ter vergadering der Staten-Generaal een Vertoog in ten voordeele van de Roomschgezinden in de Vereenigde Gewesten. »Tot nog toe," zoo drukte hij zich daarin uit, »had hij het uitgesteld, hun van wege zijnen Koning eene bede te doen ter aanbeveling van de belangen der Katholijken, die in hun land woonden. Dit eerder te doen, was hem ongeraden voorgekomen, om het getal der moeijelijkheden, die het goede werk des Bestands hadden kunnen verhinderen, niet nog te vermeerderen. Thans kon men vrijelijk ten dezen aanzien beschikken, zonder dat een besluit ten gunste der Katholijken de Staten schaden kon of als afgedwongen kon worden aangemerkt. Twee redenen bewogen den Koning tot dezen stap: ten eersten, zijne verpligting als katholijk Vorst; ten anderen, de overtuiging, dat, om de binnenlandsche eendragt te handhaven en aan ieder, die den Staat kwaad wilde, alle voorwendsel af te snijden, niets noodzakelijker was, dan zich voortaan van gestrenge maatregelen tegen de Katholijken te onthouden, en de uitoefening hunner godsdienst, zoo al niet bij de wet te vergunnen, dan ten minste bij oogluiking te dulden. Vele waren de gronden, waarop hij deze liefderijke gezindheid jegens andersdenkende landgenooten aanbeval. Vooreerst mogt men het groote getal Katholijken in aanmerking nemen, alsmede de bereidwilligheid, waarmede dezen tot het voeren van den oorlog hadden medegewerkt, zonder zich te beklagen

---

[1] Hiervoor, bl. 351.

1609. over het gemis van godsdienstvrijheid, in de bewustheid dat dit voorregt hun alstoen in het belang van de veiligheid des Staats werd onthouden. Was het nu niet billijk, dat de Katholijken thans in het geluk der vrijheid deelden? Immers ondragelijker dwang was er niet, dan het gemis van godsdienstvrijheid. Dit hadden de Staten zelven metter daad bewezen, en God had hen en diegenen, welke in *Frankrijk* ter zake der godsdienst waren opgestaan, met eene gelukkige uitkomst bekroond, als het ware, om te bewijzen, dat het aan den Heiligen Geest toekomt de ware leer aan de harten aan te bevelen, en geene menschelijke magt bevoegd is de godsdienst voor te schrijven. Het hing, wel is waar, alleen van God af, de vredelievende gezindheid, welke het gevolg van de erkenning dier waarheid zijn moest, den Vorsten der Christenheid, alsmede het Hoofd der Kerk zelven en den Kerkvoogden in het hart te geven; maar intusschen beijverde zich de Koning zijne onderdanen elkander in weerwil van het verschil van godsdienst te leeren verdragen en liefhebben. De toelating der Protestanten bij de wet en de stipte nakoming der verordeningen ten hunnen behoeve maakte in zijn Rijk aan het nadeel, dat de godsvrucht geleden had, aan de dreigende partijschappen en aan de veeten tusschen de burgers onderling al meer en meer een einde. Wat nu ten zijnent proefhoudend was bevonden, beval hij onze Staatslieden aan, te meer, daar er redenen waren, die zulk eene handelwijze hier te lande bijzonder raadzaam maakten. Zoo een Vorst geene andere dan de gevestigde godsdienst toeliet, had hij ten minste het regt voor zich; maar op welk regt zouden de Staten zich beroepen, zoo zij aan de Katholijken de vrijheid tot uitoefening der vroeger gevestigde godsdienst weigerden en hen aldus in de allerdierbaarste zaak van het genot der gemeenschappelijk verworven vrijheid verstaken? Hoe nadeelig zou voorts die weigering zijn voor de belangen der Protestanten in landen, waar zij de zwakste waren en de genade der Katholijke Souvereinen inriepen, die, op der Staten voorbeeld, weder zouden kunnen vervallen tot den waan, dat het regtmatig en geoorloofd is, de zwakste partij te dwingen zich naar de godsdienst der sterkste te voegen. Voor de Staten stak er geenerlei gevaar in, den Katholijken de verlangde gunst te verleenen; men zou hunnen ijver tot handhaving der vrijheid verdubbelen, wanneer men hun vergunde deel aan het gezag en de bedieningen te hebben, terwijl men de magt had om het hun te onthouden. Daarentegen, liet men hen misnoegd en wanhopig, had men dan niet te duchten, dat de vijanden der vrijheid van den nieuwen Staat in hen geheime bondgenooten zouden vinden? Er waren er, die beweerden, dat, daar de Staat op de Gereformeerde godsdienst gebouwd was, de toelating van tweeërlei godsdienst eene gevaarlijke inbreuk zou zijn op de grondwet van den Staat. Maar men moest bedenken, dat aanvankelijk slechts vrije uitoefening der Gereformeerde Religie nevens die der Katholijken verlangd was, en dat dezen mede de wapenen opgevat hadden, niet alleen ter verdediging der gemeenschappelijke privilegiën, maar ook omdat zij het onredelijk acht-

ten, dat de Gereformeerden geene vrijheid zouden hebben om God op hunne wijze te aanbidden. Bovendien de ervaring had bewezen, dat een Staat zeer goed bestaan kon, al werd er tweeërlei godsdienst beleden: ook bij verschil van godsdienstige belijdenis konden de onderdanen de wetten en de Overheid gehoorzamen, op niets anders bedacht, dan op de handhaving van de waardigheid en de grootheid van den Staat, waaronder God hen had doen geboren worden. Neen! de onthouding, niet de vergunning van gelijke vrijheid voor verschillende godsdiensten was een gevaar voor de rust van den Staat. — En beweerde iemand, dat de Katholijken, door den nood gedrongen, de Gereformeerde godsdienst zouden omhelzen, het was veel waarschijnlijker, dat zij door den druk te vuriger aan hun geloof gehecht zouden worden. — Of daar men hun de vrijheid van geweten wel niet zou ontnemen, en hun slechts de uitoefening hunner godsdienst beletten kon, zoo stond het te vreezen, dat zij, de praktijk der godsdienst ontwennend, tot goddeloosheid zouden vervallen, en alzoo de Staat vervuld zou worden met ingezetenen, die zich evenmin om de burgerlijke wet als om Gods geboden zouden bekreunen. Men kon zeggen, dat het den Katholijken vrijstond het land te verlaten en naar elders te gaan, waar zij hunne godsdienstige behoeften bevredigd konden zien. Maar met welk regt mogt men hen van hun vaderland berooven en van al het geluk, dat dit woord in zich sluit, daar zij veeleer het loon van den strijd, dan de straf der verbanning verdiend hadden? Buitendien was het gemakkelijk het nadeel na te gaan, dat er uit het vertrek van zoo vele ingezetenen moest voortvloeijen. — Dit waren de gronden, die er voor pleitten, aan de Katholijken de vrije en openbare uitoefening hunner godsdienst te verleenen. Maar zijne Majesteit wist, dat de Staten geenszins tot deze vergunning geneigd waren, ja, dat hier op aan te dringen eene oorzaak van tweedragt kon worden. Zoo vergenoegde Zij zich dan, de Staten te smeeken, hun ten minste de uitoefening der godsdienst in hunne huizen toe te staan, zonder dat men daartegen de vroeger op dit stuk uitgevaardigde plakaten toepaste. Om hierbij zulke voorzorgen te nemen, die de grootste tegenstanders van den maatregel zouden moeten voldoen, zou men kunnen verordenen, dat de Geestelijken, die in het land zouden willen wonen, zich voor de Overheden zouden hebben te stellen in de plaats, waar zij hunne woning zouden kiezen, om hunnen naam in openbare registers te laten inschrijven, en door goed aangeschreven personen te laten verklaren, dat zij brave en vreedzame lieden waren, en dat zij niets tegen de openbare veiligheid en de aan de Overheid verschuldigde gehoorzaamheid zouden zeggen noch bedrijven, onder verantwoordelijkheid der genoemde getuigen. — Stond men dit weinige slechts toe, men zou geene schade hoegenaamd ondervinden; de Katholijken zouden er door getroost worden en er eeuwig dankbaar voor blijven, en Zijne Majesteit zou er den Staten insgelijks dank voor weten en het er voor houden, dat zij een goede en wijze partij gekozen hadden. Weigerde men echter de Katholijken op deze wijze te bevredigen, Zijne Majesteit zou hen evenwel aanmanen 1609.

1609. zich geduldig te onderwerpen, en hun verklaren, dat zoo zij dit niet deden, Zij hen veeleer strafwaardig zou achten, dan rekenen, dat zij op Hare gunst en bijstand aanspraak hadden [1]."

Zulk eene taal klonk in den jare 1609 in de vergaderzaal van de Staten-Generaal der Vereenigde *Nederlanden*. Zij mag wel ten bewijze verstrekken, dat het besef der redelijkheid van eenig beginsel aanwezig zijn kan vóór de mogelijkheid der toepassing. Immers in *Frankrijk* zelve, uit welk land deze wijze raadgevingen tot ons kwamen, werd de vrijheid van godsdienst op den duur niet in stand gehouden. De herroeping van het *Edict van Nantes* was het bewijs, dat er in dit Rijk denkbeelden waren opgekomen, waartegen de vrije godsdienstoefening der Hugenoten niet gehandhaafd kon worden. Het koningschap, door HENDRIK IV bekleed, vertegenwoordigde nog die eenheid des vaderlands, waarvan zijn gezant zoo welsprekend gewaagt: in de erkenning van zijn gezag waren alle Franschen één zonder onderscheid van geloofsbelijdenis, en alzoo was onder hem vrijheid van godsdienst mogelijk. Maar niettemin hing in *Frankrijk* het bestaan van het Protestantisme zamen met het patronaat, door de Grooten, die de partij der Hugenoten waren toegedaan, uitgeoefend, en naauwelijks heeft, in den persoon van LODEWIJK XIV, het koningschap het karakter van een algemeen patronaat verkregen, hetwelk het patronaat, vroeger door de Grooten, thans zijne cliënten, uitgeoefend, in zich had opgenomen, of de kracht der omstandigheden drijft den Koning en zijne raadslieden tot het streven om over de gewetens zijner onderdanen te heerschen, — en het *Edict van Nantes* wordt herroepen. En hoe zou dan in ons Vaderland, waar aan de eene zijde geene duidelijk uitgedrukte uitwendige eenheid van den Staat bestond, en aan den anderen kant door de Regenten eene soort van patronaat over de gemeente werd uitgeoefend, hoe zou, zeg ik, in ons Vaderland volkomen vrijheid van Godsdienst mogelijk geweest zijn? Trouwens HENDRIK IV zelve zag dit genoegzaam in: het boven medegedeelde stuk bewijst dit voldingend, en zijn gezant had hem daaromtrent vroeger voldoende ingelicht [2]: vandaar dat hetgeen hij ten slotte voor de Katholijken vordert, op zoo uiterst weinig nederkomt. Inderdaad hij wenschte niets meer, dan de Staten geneigd waren toe te staan. En wat deden de Staten-Generaal op JEANNINS Vertoog? Zij lieten het niet openbaar maken, en deden er zelfs geene mededeeling van aan de Staten der bij-

Hoe de Staten JEANNINS Vertoog opnamen.

---

[1] JEANNIN, IV, p. 217—225. Men vindt in de *Négociations* (IV, 286) eene andere redactie van hetzelfde Vertoog, maar met veel minder fijne vormen: zij schijnt bestemd te zijn geweest om nog vóór het sluiten van het Bestand te dienen.

[2] Hij had den 10den Mei 1608 aan den Koning geschreven: »Pour le premier (le fait de la Religion) ils (les peuples des Provinces-Unies) sont tous d'avis de n'en consentir aucune chose par traité."

zondere Gewesten. Maar deze geheimhouding gaf niet te kennen, dat zij er geen acht 1609.
op sloegen; integendeel, zij wilden zoo veel mogelijk aan het verlangen des Konings voldoen, zonder veel ruchtbaarheid aan de zaak te geven, hetgeen slechts ergernis en felle veroordeeling van hunne toegefelijkheid zou hebben uitgelokt. Hiermede was JEANNIN dan ook tevreden. Hij schrijft [1]: »dit is thans genoeg, gemerkt de toestand, waarin zij zich bevinden; voor het tegenwoordige is er geene mogelijkheid om wat beters te hopen: integendeel, wilde men hen dwingen, zoo zou men slechts te minder van hen verkrijgen." Zoo JEANNIN zich op het woord der Staten verzekerd hield, dat zij tot tegemoetkoming aan de Katholijken, het uiterste doen zouden, »de ondervinding heeft geleerd, dat men hem met geene vergeefsche hoop gevleid had. De Roomschgezinden hebben door den tijd grooter vrijheid verkregen, dan JEANNIN voor hen verzocht had [2]." Zoo spreekt WAGENAAR omstreeks het midden der achttiende eeuw, en in het algemeen is het waar wat hij zegt. Evenwel mag men niet verzuimen, daarbij op te merken, dat in 1612, toen de Jezuiten, na den moord aan HENDRIK IV gepleegd, grootelijks in opspraak gekomen waren, de Staten-Generaal weder een plakaat uitvaardigden, gedagteekend van den 27sten Maart, inhoudende »de order, waarnaar de Jezuiten, Priesters en Monniken van de Pauselijke Religie in de Vereenigde Nederlanden zich zouden hebben te gedragen [3]." Dit plakaat was uitgelokt door de omstandigheid, dat dagelijks vele Roomsche Geestelijken, inzonderheid Jezuiten, hier te lande leeringen kwamen verbreiden, die het gezag der wereldlijke Overheid ondermijnden. Het gelast alle Roomsche Geestelijken, die herwaarts overkomen of nog geene vaste woonplaats hadden, zich bij den Hoofd-officier van de plaats, waar zij hun tijdelijk of voortdurend verblijf kiezen, aan te melden. Het verbiedt de jeugd in de scholen der Jezuiten te laten opvoeden. Het een en ander op geldelijke boeten en andere straffen. Dit zal men geen al te strenge handelwijze heeten, wanneer men bedenkt, dat het onderwijs der Jezuiten zelfs in *Spanje* aan banden was gelegd, en dat zij in 1604 uit het gebied van *Genua*, in 1605 uit dat van *Venetië* waren verbannen. Maar bij dit zelfde plakaat worden ook alle godsdienstige bijeenkomsten van Roomschgezinden, zelfs in particuliere huizen, verboden. Alleenlijk worden de algemeene uitdrukkingen in het ligchaam van het plakaat eenigzins beperkt in den aanhef, waar gesproken wordt van »alzulke conventikelen en bijeenkomsten, waaruit merkelijk kwaad of ondienst voor de gemeene zaak zou kunnen ontstaan [4]." Wel was

[1] IV, p. 182.

[2] WAGENAAR, IX, 466.

[3] Den 6den Mei 1609 hadden de Gedeputeerden der stad *Groningen* en *Ommelanden* een Verbod uitgevaardigd »tegen het indringen van Mispriesters."

[4] BAUDAERT, I, p. 207.

1609. er toen tot geruststelling der gemeente, opgezet door talrijke pamfletten tegen de »secrete handelingen en praktijken" der Jezuiten eenige maatregel van Overheidswege noodig: te *'s Gravenhage* liep het gerucht, dat men te *Haarlem* vele wapenen bij de »Papisten" had gevonden, en dat het plan bestond, in verschillende plaatsen alle Gereformeerden op den aanstaanden Paaschdag te vermoorden. Ja, zoo sterk was de vrees onder het volk verspreid, dat een slag in de Groote kerk te *'s Gravenhage*, op den 18[den] April, bij de namiddagspredikatie veroorzaakt door den val van een slapenden jongen, genoeg was om de geheele gemeente in rep en roer te brengen op het vermoeden, dat de kerk door de Roomschen omsingeld was [1].

Het Vertoog van JEANNIN betrof slechts de Roomschgezinden in de Zeven Vereenigde Gewesten. Aan de belijders der Roomsche godsdienst in *Noord-Brabant* was, gelijk wij hierboven [2] gezien hebben, ten minste op het platte land [3] de openbare oefening hunner godsdienst toegestaan. Ook maakten twee Roomschgezinde Vorsten geene zwarigheid zich na het Bestand op dit gebied der Staten neder te zetten. De een van de beide bedoelde Vorsten was HERMAN VAN DEN BERG, die door zijn huwelijk met de oudste dochter van JAN VAN WITHEM, Heer van *Bersele*, en van MARGARETHA VAN MERODE, Markgravin van *Bergen-op-Zoom*, in het bezit van dit Markgraafschap gekomen was, en zich thans met der woon in de stad van dien naam vestigde, alwaar hij op zijn Hof zijne godsdienst vrij mogt uitoefenen [4]. Hij overleed reeds in Augustus 1611 [5].

Graaf HERMAN VAN DEN BERG vestigt zich te *Bergen-op-Zoom*,

De andere was FILIPS WILLEM van *Oranje*, die in zijne baronnie van *Breda* zijn verblijf koos. Hier werd hij den 12[den] Augustus 1609 plegtig ingehuldigd, en weldra liet hij zijne gemalin, geboren Prinses van *Bourbon-Condé*, bij zich komen, die luisterrijk werd ingehaald, en ook door 's Prinsen broeders MAURITS en FREDERIK HENDRIK begroet. Den Prins was met de zijnen de oefening der Roomsche godsdienst toegestaan [6].

FILIPS WILLEM te *Breda*.

---

1 BRANDT, *Hist. der Reform.* II, bl. 179.

2 Bladz. 339.

3 Deze onderscheiding tusschen de steden en het platte land is in overeenstemming met het ook elders in de Republiek geldend onderscheid tusschen beide: het platte land was niet vertegenwoordigd in de Staten en had geene politieke regten: zoo werd het dan ook hier, als het ware, minder aansprakelijk voor zijne godsdienst geacht.

4 VAN METEREN, X, bl. 135.

5 VAN METEREN, bl. 493.

6 VAN METEREN, bl. 135. Dat de Prins zelve bij zijne inhuldiging van wege de Staten-Generaal door den Heer VAN BREDERODE is begroet, meldt VAN GOOR in zijne *Beschrijving van Breda*. VAN WIJN (*op Wagen.* X, p. 9) zegt, hiervan niets in de staatspapieren gevonden te hebben, doch ontkent het feit niet.

De vestiging van FILIPS WILLEM hier te lande trok om gewigtige redenen de aandacht der Regering. Reeds in Februarij 1609 werd van wege den Raad van State aan de Staten Generaal de volgende voordragt gedaan: dat de Prins van *Oranje* eerstdaags naar *Breda* stond te vertrekken om aldaar ingehuldigd te worden en op den gewonen tijd de Magistraat te veranderen; dat evenwel, vermits het regt zijner Doorluchtigheid op deze stad door der Staten wapenen was verkregen, hij haar van deze Landen te leen moest houden: als Heer van de Orde van het Gulden Vlies en vassal van den vijand kon hij er geene aanspraak op maken, zoolang de Staten er de Souvereiniteit handhaafden, en de stad met Landsgarnizoen bezet was. Diensvolgens gaf de Raad in bedenking, of men aan Zijne Doorluchtigheid niet diende aan te zeggen, dat de staat van den Lande het plegen van eenige nieuwigheid in de burgerlijke regering of in de godsdienst binnen *Breda* niet zou kunnen toestaan. — Hier hooren wij den Raad van State het beginsel uitspreken, dat er na den oorlog en de verovering van aller Heeren landen door der Staten wapenen, geen ander Souverein bestond, dan de Staten zelven, en de daden der Staten-Generaal bewezen, dat zij deze leer in uitoefening bragten. Reeds in 1606, toen de Staten-Generaal den Prins van *Oranje* in het bezit hadden gesteld van zijne Heerlijkheden *Breda*, *Oosterhout* en *Steenbergen*, hadden zij zich de beschikking over de bewaring en verzekering der steden en sterkten en over de souvereine regten voorbehouden [1]. Evenwel namen zij op de voordragt van den Raad van State geen besluit. — Tot *Steenbergen* stond de Prins van *Oranje* in dezelfde betrekking als tot *Breda*. Zoo werd dan ook de Raad van State omstreeks de maand Mei verwittigd, dat de Prins de stedelijke Overheid ook hier wilde veranderen. Op dit berigt droeg de Raad terstond aan twee leden uit zijn midden de taak op om den Prins te verzoeken, deze verandering uit te stellen, totdat de Heeren Staten-Generaal dienaangaande beschikt zouden hebben. Tevens moesten de twee afgevaardigde Raadsleden Graaf MAURITS vermanen de Steenbergsche Magistraat te continueren, gelijk hij tot nog toe gedaan had, tot nader order van Hunne Hoogmogenden. De Prins van *Oranje* verontschuldigde zich met het zeggen, dat die waarschuwing hem te laat geschied was, zoodat hij voor het tegenwoordige in zijne reeds gegeven bevelen geene verandering brengen kon. De Raad van State bragt ook deze zaak in de Staten-Generaal; maar ook op deze voordragt viel geen besluit. De Staten begrepen, dat hier geene regeringsdaden noodig waren, die ligt tot stoornis van de vriendschappelijke betrekking tusschen hen en den Prins leiden konden, en waarbij Prins MAURITS zelf de uitvoerder van hunne besluiten tegen zijnen broeder zou moeten zijn. Immers was FILIPS WILLEM niet gezind der Staten gezag te miskennen. Reeds den 26sten Februarij, kort na de voordragt van den Raad van State in de Staten-Generaal betreffende de zaak van *Breda*, verklaarde hij, het goed believen der Heeren

1609.

Voordragt van den Raad van State betrekkelijk de regeringsdaden van den Prins van *Oranje* te *Breda* en te *Steenbergen*.

---

1 VAN DER KEMP, III, p. 231.

1609. De Prins van *Oranje* neemt afscheid van de Staten-Generaal vóór zijn vertrek naar *Breda*.

Staten-Generaal te willen nakomen [1], en vóór zijn vertrek om de huldiging te *Breda* te ontvangen verscheen hij, den 11den Julij 1609, in hunne vergadering, en na dankzegging voor de beleefdheden en eer, hem gedurende zijn verblijf te *'s Gravenhage* bewezen, nam hij afscheid met aanbod van zijne dienstwilligheid tot alles, waartoe de Staten zijne dienst zouden begeeren te gebruiken. Bij deze betuiging liet hij het niet, maar hij stortte zijn hart voor de Vergadering uit, terwijl hij bejammerde, dat hij door zijne gevangenschap buiten staat was geweest de zijde dezer Landen te houden. Maar dit was zijnen Vader en Vrienden vergund geweest te doen, met opoffering van goed en bloed, en dus ook ten koste van zijne eigendommen, hetgeen hij de Staten ook tot zijne regtmatige schadeloosstelling verzocht te gedenken, opdat hij zich tot dezer Landen dienst verbonden zou gevoelen. Voorts bood hij aan, den Heeren Staten hulde te doen van de stad en baronnie van *Breda*, al was het ook, dat, naar het regtsgebruik van *Brabant*, de leenverheffing en hulde niet dan na voorafgaande *sommatie* geschiedde [2]. — Waarlijk, waar men had kunnen voorzien, dat de Prins uit eigen beweging zoo zou handelen, waren geene kwetsende maatregelen noodig geweest om hem den Staten onderdanig te maken. En neemt men de gemeenzaamheid, waarmede hij in den tijd van zijn verblijf te *'s Gravenhage* met OLDENBARNEVELT had verkeerd, in aanmerking, dan mag men het voor zeker houden, dat de Staten-Generaal door dezen staatsman vooraf van de gezindheid van den Prins verwittigd zullen geweest zijn. Hoe het zij, na 's Prinsen rede te hebben aangehoord, betuigden de Staten beleefdelijk hunnen dank voor zijn aanbod, namen het aan, en gaven hem uitzigt op de inwilliging van zijn verzoek om te mogen deelen in de giften, waarmede men besloten had, de diensten van het Huis van *Nassau* te *erkennen*. Het bleef bij geene belofte. Overeenkomstig het aanzoek, reeds in Junij door de Gezanten van *Frankrijk* en *Engeland* ten behoeve van den Prins gedaan, verleende men eene gift van 25,000 gulden voor eens, evenwel niet onder den naam van *erkentenis* (*recognitie*), maar onder dien van »*vereering* over den wellekom en schadeloosstelling" [3].

Schadeloosstelling aan den Prins van *Oranje* verleend.

De voortgezette betrekking tusschen den Prins van *Oranje* en OLDENBARNEVELT.

Niettegenstaande dezen afloop van hetgeen er tusschen den Prins van *Oranje* en de Staten-Generaal was voorgevallen, heeft men OLDENBARNEVELT verdacht, alsof hij geneigd zou geweest zijn, den Prins de souvereine regten op zijne Noord-Brabantsche Heerlijkheden te laten, en deze alzoo tot eenen onzijdigen Staat te maken. OLDENBARNEVELT zou, zoo werd het, blijkens zijn Verhoor [4], hatelijk uitgedrukt, het Land van eene »notabele

---

[1] VAN DER KEMP, III, p. 260.

[2] Zie VAN WIJN, *op Wagenaar*, X, bl. 5—8, en 119—121.

[3] VAN WIJN, t. a. pl. bl. 9.

[4] Op den 29sten Nov. 1618. *Berigten van het hist. Gezelsch. te Utrecht*, II D., II St., bl. 173.

frontier hebben willen ontblooten." Dat de Prins zelf op zoo iets is bedacht geweest, staat vast, en bij monde van zijnen Raad KERREMANS had hij OLDENBARNEVELT over dit denkbeeld gepolst. Dat voorts een dergelijk ontwerp aan OLDENBARNEVELT niet zoo ongerijmd is voorgekomen; dat hij in eene mogelijke uitvoering geen staatsverraad gezien heeft, is ligt na te gaan. Nog altijd was het Bestand niet gesloten, en, moest de oorlog voortgezet worden, dan waren nog allerlei plannen aan de orde omtrent het lot der zuidelijke Provinciën in geval van zege aan onze zijde. Dat in deze plannen de Prins van *Oranje* was opgenomen, mag men als zeker stellen, wanneer men zich herinnert, dat in 1602 van de Staten het denkbeeld op den voorgrond is gesteld om FILIPS WILLEM in de plaats der Aartshertogen tot Vorst van de zuidelijke Nederlanden te verheffen. In overeenstemming met zulk een ontwerp zag OLDENBARNEVELT toen welligt in de baronnie van *Breda* een aanvang van zulk een Zuid-Nederlandschen Staat, welks bestaan, in plaats van ons Land van een »frontier" te berooven, ons veeleer eenen bondgenoot in het zuiden zou verschaft hebben. Kwam, namelijk, zulk een Zuid-Nederlandsche Staat tot stand, dan deed het er weinig toe, of het Roomschgezinde *Breda* daartoe al of niet behoorde: integendeel, de vereeniging van *Breda* met het Zuiden ware natuurlijk en wenschelijk geweest. Doch toen het Bestand eenmaal daar was, zien wij, dat het besluit vast stond om der Staten souvereiniteit op *Breda* te laten gelden; de Prins van *Oranje*, ongetwijfeld omtrent der Staten inzigten genoegzaam ingelicht, was bereid alle aanspraak op te geven, en JUSTINUS VAN NASSAU bleef het Staatsch garnizoen onder de oogen van den Prins in het kasteel van *Breda* commanderen [1]. Maar wie kon den staat van zaken ook na het Bestand anders dan als voorloopig beschouwen? Blijkens twee brieven, den 23sten Augustus en den 4den September 1609, door den Prins aan OLDENBARNEVELT gerigt en die bewaard zijn gebleven [2], koesterde deze Vorst bij voortduring de hoop, dat er zich nog omstandigheden zouden opdoen, waarbij hij, wanneer de Staat, »wiens stevige grondvesting hij boven zijn bijzonder verlangen stelde, eenmaal voor goed gevestigd zou zijn," met behulp van OLDENBARNEVELT, eene belangrijke betrekking in de dienst der Nederlanden zou kunnen erlangen. Had OLDENBARNEVELT, die de kansen der toekomst berekende, de betrekking tot den Prins afgebroken en hem niet aan zijn snoer gehouden, hij zou dwaas en verkeerd hebben gehandeld. De Prins van *Oranje*, die door den vijand in 1596 op vrije voeten was gesteld om de zaken in Noord-Nederland ten meesten voordeele van *Spanje* te keeren, moest beschikbaar blijven om ten meesten nadeele van *Spanje* gebruikt te kunnen worden. Zeker is het, dat OLDENBARNEVELT hem ried, zijne zaak niet door overhaas- 1609.

---

[1] VAN METEREN, X, bl. 135.

[2] Men vindt ze bij VAN CAPELLE, *Filips Willem*, bl. 256, 258.

1609. ting te bederven, en, zonder eenige bepaling van tijd, nadere mededeelingen af te wachten.

Doch al bragt het Bestand slechts een voorloopigen stand van zaken mede, niettemin wilden de Staten wat hun in eenigzins dubbelzinnige bewoordingen was toegekend, tot eene waarheid maken, door stoutmoedig als de vertegenwoordigers van vrije Landen op te treden. Trouwens van wien anders kon men verwachten, dat de zelfstandigheid der Vereenigde Nederlanden zou gestaafd worden, zoo niet van de Nederlanders zelven? Toch niet van eene vreemde Mogendheid, van *Frankrijk* of *Engeland!* Of de voogden al verklaren, dat hun voedsterling alleen loopen kan, baat weinig, wanneer het kind dit niet met de daad bewijst. Neen! geene acte van *Engeland* of *Frankrijk* kon tot de zelfstandigheid der Republiek iets toe of af doen. Gelukkig zelfs dat zij haar nooit is verleend geworden. De Nederlanders moesten wat zij werden, aan niemand anders te danken hebben, dan aan zich zelven. Niet door vreemde Vorsten moest eene acte onzer souvereiniteit, maar door ons zelven moest het bewijs onzer zelfstandigheid geleverd worden.

De Staten zenden Gezantschappen naar Buitenlandsche Mogendheden.

Gelijk de jonge mensch getuigenis geeft, dat zijn leertijd nu is afgeloopen, door zich in de menschelijke maatschappij te begeven en betrekkingen met volwassenen aan te knoopen, alzoo traden thans de Staten op, en trachtten door het uitzenden van Gezantschappen staatkundige betrekkingen met andere Volken en Vorsten aan te knoopen. En al mogten zij niet in allen deele in hun verlangen slagen, zij konden zeker zijn, dat hunne uitgezondenen goed ontvangen zouden worden. DE GROOT eindigt zijne *Geschiedenissen* met de verklaring: »Toen de volken vernamen, dat men den magtigsten Koning de erkenning der onafhankelijkheid en een deel van Indië had kunnen ontwringen, hoedanig iets men nooit te voren aanschouwd en tot dusverre niet voor mogelijk gehouden had, was hunne verbazing te grooter. Naar zulk eene uitkomst zag men hen de magt en de wijsheid der Republiek afmeten. Ten minste begonnen van dezen tijd aan vele koningen, vorsten en volken naar bondgenootschap met de Nederlanden te streven." En wat verklaarde de Venetiaansche gezant CONTARENI bij het gehoor, hem den 12den Mei 1610 door de Staten-Generaal verleend? Wenschende, dat de Republiek zich verder op goede grondslagen mogt vestigen, bij het genot van geluk en voorspoed, en dat de Staten-Generaal hunne zaken mogten blijven handhaven, gelijk zij dit zoo heldhaftig door hunne magt, hun goed en wijs beleid en hunne eendragt gedaan hadden, voegde hij er bij: »Daarom wordt gij de geheele Christenheid door, ja de geheele wereld over, geroemd, bewonderd en geprezen [1]."

Naar Engeland.

In de eerste plaats komt de zending van NOËL DE CARON, Heer *van Schoonewalle*, naar *Engeland* in aanmerking. Aangespoord door het gunstige getuigenis, hem door den

---

[1] DE JONGE, *Nederl. en Venetië*, bl. 48 en volg.

Koning van *Engeland* bij zijn laatste vertrek uit dit land (den 10^{den} April) gegeven, zonden de Staten hem in de maand Julij op nieuw derwaarts als hunnen *gewonen Hofgezant*, met verzoek, dat het den Koning behagen mogt hem als zoodanig te ontvangen. Op dit verzoek, reeds vijf jaren vroeger gedaan, maar toen niet openlijk ingewilligd, werd de genoemde Heer thans tot spijt van *Spanje* in de genoemde waardigheid erkend [1]. De zending van NOËL DE CARON werd beantwoord door de aanstelling van RUDOLF WINWOOD als gezant des Konings in *'s Hage*. 1609.

Met *Venetië* was reeds vroeger eene staatkundige betrekking aangeknoopt, eerst in 1596 ten gevolge van de komst hier te lande van FRANCESCO MORESINI, door de Venetiaansche Republiek herwaarts gezonden om verlof te bekomen tot aankoop van graan ter voorziening in de buitengewone behoefte, die toen te *Venetië* heerschte [2]. Een geschil omstreeks het jaar 1600 ten gevolge van de vijandelijke behandeling, welke een Venetiaansch schip van de onzen had moeten verduren, gerezen, werd in 1604 door eenige inschikkelijkheid van onze zijde bijgelegd. Ja zelfs ging men toen reeds zoo ver, *Venetië* in voorkomende omstandigheden den bijstand der Republiek aan te bieden [3]. Deze hulp, gaven de Staten toen te kennen, zou der Italiaansche Republiek voornamelijk *tegen den Turk* te stade komen. Doch men mag het er voor houden, dat de Staten onder deze leus hunne ware bedoeling verborgen om *Venetië* door hoop op ondersteuning in hare vijandelijke gezindheid te stijven tegen den Spaanschen invloed in *Italië*. Zeker gaat het, dat in 1605, bij gelegenheid van de felle oneenigheid van *Venetië* met Paus PAULUS V, de Staten hunne hulp werkelijk aanboden [4]. Ook zag men toen welk eene heilzame afleiding een oorlog in *Italië* kon aanbrengen; want de troepen van den Koning van *Spanje*, die reeds bevel hadden gekregen om uit *Milaan* naar de *Nederlanden* op te trekken, werden voor het geval, dat de vijandelijkheden mogten uitbreken, voorloopig teruggehouden, en daarentegen al de vasallen van den Paus, die in de Nederlanden in het Spaansche leger dienden, teruggeroepen, zoodat SPINOLA door het gemis van menig bekwaam bevelhebber aanmerkelijk in zijne krijgsbedrijven belemmerd werd [5]. Naar *Venetie*.

---

[1] VAN METEREN, X, bl. 128 en 129.

[2] DE JONGE, *Nederl. en Ven.* bl. 3—5.

[3] DE JONGE, t. a. pl. bl. 5—8.

[4] Zie hiervoor bladz. 222. Ook in het schrijven, in hetwelk de Staten hunne hulp aanboden, noemen zij den Paus niet, maar met verwijzing op den vroeger door hen *tegen den Turk* beloofden bijstand, en met de betuiging, dat zij het behoud der Venetiaansche Republiek tot heil van de gansche *Christenheid* wenschen, bieden zij inderdaad hulp aan *tegen den Paus*. Voorwaar hier steekt ironie in. Zie der Staten schrijven bij DE JONGE, t. a. pl. bl. 407.

[5] VAN METEREN, aangeh. bij DE JONGE, bl. 14.

1609. Nadat er alzoo reeds eene betrekking van groote beduidenis tusschen beide Republieken was aangeknoopt, kan het geene bevreemding wekken, dat de Vereenigde Gewesten na het sluiten des Bestands te rade werden, eenen afgezant naar *Venetië* te zenden, te meer daar den Ambassadeur der Staten bij het Fransche Hof ter oore gekomen was, dat het den Doge en der Republiek aangenaam zou wezen, eenen vertrouwden persoon van wege ons Gemeenebest te ontvangen, ten einde een duurzaam vriendschapsverbond te sluiten. Op voorstel van Prins MAURITS werd in de maand September besloten eenen Gezant af te vaardigen, en CORNELIS VAN DER MIJLE, Raad van den Prins, en schoonzoon van OLDENBARNEVELT, werd tot deze waardigheid benoemd. Zijn vader, tijdens ALBA's landvoogdij uitgeweken, had eenigen tijd te *Venetië* gewoond en zal aldaar nog wel in aandenken geweest zijn. De Gezant nam de reis over Frankrijk om, volgens den hem gegeven last, den Koning over zijne zending te raadplegen. HENDRIK IV, ried den Nederlandschen staatsman, zich eerst nader van eene eervolle ontvangst te *Venetië* te vergewissen: anders mogt hij en de Staat, die hem afvaardigde, het slagtoffer worden van een kwaadwillig opzet der Venetianen.

Ten dezen aanzien door den Venetiaanschen Gezant te Parijs gerust gesteld, ontving VAN DER MIJLE brieven van aanbeveling van den Koning aan zijnen Gezant te *Venetië* en vertrok naar zijne bestemming. Men ziet het, de Republiek der Vereenigde Gewesten wilde dezen stap niet wagen, dan eenigermate gedekt door het gezag des Konings van *Frankrijk:* tegen zijn goedvinden zou men de zaak niet hebben doorgezet. Dit ware ook onraadzaam geweest: om te slagen voegde den jongen Staat bij zelfvertrouwen bescheidenheid, en het zou den Gezant kracht bijzetten, zoo zijne Lastgevers bleken in hetgeen zij beoogden niet alleen te staan, maar in de Europesche staatkunde met den grooten HENDRIK, als het ware, ééne lijn te trekken. Te *Venetië* werd VAN DER MIJLE met dezelfde onderscheidingen ontvangen, die men gewoon was aan de Gezanten der grootste Mogendheden te bewijzen, niettegenstaande de pauselijke Nuntius alle pogingen deed om de eervolle ontvangst van den Nederlandschen Gezant moeijelijkheden in den weg te leggen. Bij het eerste gehoor, dat hem verleend werd, prees de Doge met luider stemme de wijsheid, de kloekmoedigheid en de eensgezindheid der Staten, en noemde Prins MAURITS den vermaardsten en dappersten veldheer van zijnen tijd. »Ik acht", voegde hij er bij, »de Staten-Generaal gelukkig, dat zij zulk een wijs en voorzigtig hoofd bezitten." Toen de gezant van *Spanje* en de pauselijke Nuntius begonnen te duchten, dat er werkelijk een verdrag van vriendschap en handel tusschen *Venetië* en de *Nederlanden* tot stand zou komen, waarschuwden zij de Venetiaansche Regering daartegen, en bereikten in zooverre hun doel, dat de Doge verklaarde het onraadzaam te achten, de vriendschap, die hij trouwens gaarne aannam, en het handelsverkeer, dat hij gezind was zooveel mogelijk te bevorderen, met een plegtig verdrag te bekrachtigen. Tevens echter kondigde hij de zending aan van eenen Ambassadeur bestemd om den Staten-

Generaal vóor de aan de Republiek bewezen eer dank te zeggen. Reeds in Mei, 1610, verscheen de Edelman TOMASO CONTARENI; doch ook thans werd de hoop op het sluiten van een traktaat verijdeld, daar de Gezant daartoe geenerlei last medegekregen had [1]. Het mag ons te minder verwonderen, dat er geen verdrag tot stand kwam, omdat ook de Fransche Ambassadeur te *Venetië* het verlangen van onzen Gezant in dit opzigt niet zal ondersteund hebben, gelijk wij ligt kunnen afleiden uit de houding, die de Koning van *Frankrijk*, zoo als ons straks blijken zal, nog altijd ten aanzien van onze Republiek bleef in acht nemen. 1610.

Van *Venetië* terugkomende nam VAN DER MIJLE de reis over *Frankrijk*. Den 6[den] Januarij had hij op nieuw een gehoor bij den Koning, die hem met de taak belastte, de Staten te verzoeken, hem ten eersten eenige gezanten te zenden, ten einde met hen over de gewigtige belangen van het tegenwoordig tijdsgewricht te handelen. De Staten gaven aan dit verzoek gehoor door WALVAREN VAN BREDERODE, VAN DER MIJLE en VAN MALDERÉE af te vaardigen. Doch zij beijverden zich aan dit Gezantschap het voorkomen eener onverpligte daad van wellevendheid te geven, door den Gezanten de betuiging op te dragen van der Staten dank wegens de ondersteuning, die de Koning hun in den strijd had verleend en al hetgeen hij tot het sluiten des Bestands had toegebragt, waardoor het, zoo drukten de Gezanten zich uit bij hun eerste gehoor op den 22[sten] April, waardoor het »naast God de Koning geweest was, die de laatste hand aan het werk hunner bevrijding gelegd had." Zij beriepen zich ter verontschuldiging, dat zij hem niet eerder plegtig dank gezegd hadden, op de stormen en overstroomingen, die hun land hadden geteisterd, en op de onlusten, die te *Utrecht* hadden gewoed. Voorts zwaaiden zij den Koning lof toe, dat hij voorgenomen had, de Vorsten, die zich in het bezit van de Kleefsche en Guliksche Landen gesteld hadden, te handhaven, ten einde aldus »tot heil der gansche Christenheid, de schadelijke meening te keer te gaan, door sommigen gevoed, alsof zij der geheele wereld de wet konden stellen." Voorts vraagden zij den Koning, onder anderen, of hij niet geneigd zou zijn in een nieuw verdrag en nadere verbindtenis te treden met de Protestantsche Duitsche Vorsten, Engeland en de Vereenigde Gewesten. — Opmerkelijk is de wijze, waarop deze mededeeling door den Koning werd opgenomen. Blijkbaar mishaagde hem de toon, door onze Gezanten aangeslagen. Hij begreep, dat hij met onzen Staat op zulk eenen voet stond, dat hier geene zoo deftige pligtplegingen en weinig afdoende verklaringen te pas kwamen. Hij verlangde dadelijk te doen hooren, wat hij met betrekking tot den Gulikschen oorlog van de Staten verlangde en hun antwoord daarop te vernemen. Hij wilde met de Gezanten handelen »als met zijn eigen volk, zonder eene achterdeur open te houden, alles uitstortende als in den schoot van zijne beste en getrouwste *dienaren*." En SULLY drukte in een onderhoud, dat hij later

Gezantschap naar *Frankrijk*.

[1] DE JONGE, 17—51.

1610. met de Gezanten had, hetzelfde denkbeeld uit door te zeggen, dat wij ons *in blind vertrouwen* (*la tête baissée*) aan *Frankrijk* hadden aan te sluiten. — Op deze wijze intusschen zouden de Staten alle zelfstandigheid tegenover *Frankrijk* hebben prijs gegeven, en zich werkelijk de rol van *dienaren* des Konings hebben laten welgevallen. De Gezanten bepaalden zich dan ook tot de algemeenheden van hunne instructie. Bij gevolg werd de Heer DE BÉTHUNE naar *'s Hage* gezonden om antwoord op die vragen te vernemen, waarop de Gezanten buiten magte waren bescheid te geven. De houding der Gezanten werd, dit verklaarde SULLY uitdrukkelijk, als een blijk van verkoeling aangemerkt. — Wat het voorstel betreffende eene nadere verbindtenis aangaat, ook deze scheen men tamelijk onnoodig te vinden. Want, al verklaarde de Koning schriftelijk, dat hij zulk eenen maatregel goed vond; op de vraag der Gezanten aan VILLEROI, »wanneer en op wat plaats dat nieuw verdrag zou mogen geschieden," zeide deze Staatsman kortelijk, »dat het van nu af zou geschieden, zoo het hun goed docht." Blijk genoeg, dat men ook hier geene omstandige onderhandelingen noodig achtte. — HENDRIK was in dezen tijd in eene geweldige spanning. Hij begreep, dat er hoe eer hoe beter, om al zijne binnen- en buitenlandsche vijanden te ontwapenen, een groote slag moest geslagen worden, en wilde het doen voorkomen, alsof hij tot den oorlog overging ter liefde van onze Republiek. Dus verdroot hem de houding van onze Gezanten, die zich gedroegen als de vertegenwoordigers van eenen Staat, welke niet alleen ondersteuning ontving, maar die ook verleende. Deze stemming des Konings kwam vooral uit op het afscheidsgehoor op den 6den Mei verleend. BÉTHUNE was juist uit *den Haag* terug en had een verzoek van de Staten medegebragt, waarmede de Gezanten niet voor den dag hadden durven komen, dat de Koning het onderhoud der Fransche troepen, die in der Staten dienst waren, gedurende den veldtogt op zich zou nemen. De ergernis over dit verzoek kwam bij al het overige, en nu ontzag de Koning zich niet, in dit afscheidsgehoor den Staten op eenen schertsend bestraffenden toon den naam van *gierigaardjes* te geven, en hun verzoek *een staaltje van ondankbaarheid* te noemen. Voorts drukte hij op de noodzakelijkheid van de onherroepelijke gelegenheid aan te grijpen en tegen den gemeenen vijand eenen afdoenden slag te slaan. Daarbij moesten de Staten zich in ijver niet door anderen laten te boven gaan. Hij was oud, en een aanvoerder als Prins MAURITS zouden zij niet altijd aan het hoofd hunner troepen hebben. Dus moest op de toekomst gelet worden en door onherroepelijke maatregelen te beramen moest men den vijand de middelen benemen om zijne pogingen te hervatten. Wat hij door die maatregelen verstond, zou wel blijken, zoo men slechts eenige voorname leden van de Staten-Generaal, voorzien van genoegzame volmagt, met Prins MAURITS in zijn leger zond, als hij in het Land van *Gulik* zou verschenen zijn [1].

[1] Zie het Verhaal van het Gezantschap in het Rijksarchief.

Hadden de Staten aan dit Gezantschap naar *Frankrijk* het karakter eener hulde van dankbaarheid gegeven wegens de ondersteuning bij de onderhandelingen over het Bestand verleend, zoo waren zij thans wel genoodzaakt aan *Engeland* dezelfde beleefdheid te bewijzen. Zoo werden dan in April de Heeren JOHAN VAN DUIVENVOORDE, JOHAN BERCK, ALBERT DE VEER, ELIAS VAN OLDENBARNEVELT en ALBERT JOACHIMI naar *Engeland* afgevaardigd, waar de gewone Ambassadeur NOËL DE CARON zich aan hen zou toevoegen. — De Heer VAN DUIVENVOORDE kwam vóór de afvaart te overlijden. — Bij het eerste gehoor, hun den 27sten April verleend, hoorde de Koning staande en met ontblooten hoofde hunne rede aan, die nagenoeg van denzelfden inhoud was als die aan den Koning van *Frankrijk*. Betreffende de wijze, waarop de vraag werd opgenomen, door de Gezanten volgens hunne instructie bij gelegenheid ter sprake gebragt, of »Zijne Majesteit niet goed vond, dat eene nadere verbindtenis van mutueele assistentie gemaakt werd tusschen Zijne Majesteit den Koning van *Frankrijk*, de Vereenigde *Nederlanden* en de Evangelische Duitsche Vorsten," vindt men in het Rapport der Gezanten [1] het volgende: »Nopens de nadere alliantie, dat zijne Majesteit nog niet was geresolveerd; dat de Majesteit van *Frankrijk* alreede een verdrag had aangegaan, en het bijgevolg tot geene gezamenlijke onderhandeling scheen te zullen komen; dat voor het overige, wanneer zijne Majesteit over eenige alliantie onderhandelde, hij nimmermeer de deur voor Hunne Hoogmogenden gesloten zou houden." Voorts, voegden de Gezanten er bij, »hebben wij mede opgemerkt, dat zijne Majesteit zich alsnog niet geinformeerd acht, of hij niet zou mogen hebben eenig regt in petitorio." Hieruit blijkt, dat de Koning ongezind was om voor alsnog een verbond aan te gaan, waarin de Staten als zelfstandige Mogendheid zouden opgetreden zijn; ja zelfs gewaagde hij met betrekking tot de door de Gezanten geopperde vraag nog van een regt, dat hij welligt op deze landen, hoezeer thans feitelijk aan zijn gezag onttrokken, zou kunnen laten gelden.

1610.

Gezantschap naar *Engeland*.

Behalve de mededeeling van de stukken, waarin de Aartshertogen het verdrag van Bestand niet waren nagekomen en van nog een paar andere bijzonderheden, hadden de Gezanten de *Engelsche* Regering vooral te onderhouden over het plakaat des Konings van den 6den Mei 1609, waarbij het visschen op de kusten van zijn Rijk, zonder slechts voor geld verkrijgbare brieven van verlof, verboden was. Tegen de strekking van dit plakaat beriepen de Nederlanders zich op den regtsregel, dat de zee gemeen goed was, even als de lucht. Een minder theoretisch bezwaar tegen de beschikking des Konings werd ontleend uit het belang der Nederlandsche haringvisscherij, die aan meer dan zestigduizend menschen een bestaan verschafte, en bij de handhaving van dat plakaat, zonder eenig voordeel voor *Engeland* of eenig ander land, zou te gronde gaan.

[1] In het Rijksarchief.

1610. Op hun vertoog gaf de Koning, hoezeer zijn regt op het heffen van zulke tollen op de visscherij niet opgevende, de belofte, dat hij de uitvoering van zijn plakaat zou schorsen. Hun verzoek, dat de Nederlandsche kooplieden in *Engeland* niet meer belast zouden worden, dan 's Konings eigen onderdanen, vond geene verhooring, en tegen der Nederlanderen eisch kwamen de Engelschen met klagten op, wegens lasten, waardoor de Maatschappij der zoogenaamde *Avonturiers* in den afzet harer lakens bezwaard werd, hoezeer de Staten aan deze Maatschappij het monopolie verzekerd hadden. Al slaagden de Gezanten in dit opzigt niet naar wensch, niettemin scheidden zij in vriendschap, ja zelfs werden zij kort vóór hun vertrek door den Koning tot ridders geslagen en met geschenken vereerd.

Naijver der Engelschen tegen de Nederlanders in *Oost-Indië*.

Evenmin als in *Engeland* en in de Engelsche wateren verloren de Nederlanders in andere landen en zeeën het belang van hunne scheepvaart en handel uit het oog. In het laatst van Januarij 1609 was de Engelsche zeekapitein MIDDLETON uit de Indische zeeën te huis gekomen. Hij had brieven bij zich van de Hollandsche handelaars te *Bantam*. Deze brieven zonden de Engelschen aan de Bewindhebbers te *Amsterdam*, maar voegden er klagten bij over den Hollandschen Admiraal MATELIEF, die de Engelschen in *Indië* niet vriendelijk zou bejegend hebben. De Hollanders antwoordden hierop, dat zij volgens ingekomen berigten zich ruim zoozeer over de handelwijze der Engelschen in *Indië* te beklagen hadden: met Engelsche schepen werden den Spanjaarden aldaar allerlei krijgsbehoeften toegevoerd, terwijl toch zoowel ELIZABETH als JAKOBUS I hunnen onderdanen verboden hadden, de vijanden der Staten in de havens van *Ostende* of *Duinkerken* en andere plaatsen van krijgstuig te voorzien. Groot was in dezen tijd de spanning tusschen de Hollandsche en de Engelsche zeevaarders. Deze laatsten ontzagen zich niet met de grootste minachting van de Nederlanders te spreken, zij noemden hen schuim van volk, die, wat zij waren, aan hunne Koningin te danken hadden. Zelfs in gedrukte boekjes werden zulke hatelijkheden verbreid. De onzen evenwel behoefden zich dit niet te zeer aan te trekken: immers waren die bitse woorden niets anders dan een min kiesche vorm, waarin zich de gegronde vrees der Engelschen uitdrukte, dat zij door de wakkere en alles ondernemende Hollanders zouden overvleugeld worden. Werkelijk hadden de Nederlanders de Vorsten van sommige der Moluksche eilanden reeds tot de verbindtenis weten over te halen, om hunne kruidnagelen uitsluitend aan hen te leveren. Hoe het zij, men bleef van onze zijde niet in gebreke om zich mede over den smaad, door zulke aantijgingen den Staten-Generaal en Prins MAURITS aangedaan, nadrukkelijk te beklagen [1]. Hoe hoog voor het overige de Engelschen de bekwaamheid onzer zeelieden op prijs stelden, blijkt vooral uit de omstandigheid, dat zij het niet beneden zich

[1] VAN METEREN, X, bl. 150, 151.

achtten, de hulp van Nederlanders in te roepen ten einde hunnen handel in het Oosten uit te breiden. Zoo bewogen zij in 1610 PIETER WILLEMSZOON van *Elburg* en LUKAS ANTONISZOON van *Leeuwarden*, die lang in *Oost-Indië* verkeerd hadden, om hen met hunne ervaring ten dienste te staan bij de onderneming om eenen nieuwen handel op de kust van *Coromandel* te beginnen [1]. Later gebeurde het meermalen, dat Nederlanders zich in dienst van vreemde Staten begaven om op *Oost-Indië* te varen. Hierin zag de staatshuishoudkunde van die dagen eene schade en eene schuld, dermate dat de Staten-Generaal zulks, in het jaar 1616, bij openbaren plakate, op straffe van ballingschap en verbeurte van goederen verboden [2]. — Van den anderen kant versmaadden de onzen het niet, de talenten van buitenlanders aan te wenden. De Engelsche stuurman HENRY HUDSON, wiens roem in den naam der *Hudsonsbaai* vereeuwigd is, was, en wel in April 1609, door de Nederlandsche Oost-Indische Maatschappij uitgezonden om eenen doortogt door het Noordwesten naar *Indië* op te sporen. Doch ook de Engelschen zagen hunne bekwame scheepslieden liever niet ten voordeele van vreemden werkzaam: immers toen HUDSON na zijne reis in de maand November in *Engeland* binnengeloopen was, wilde men hem vandaar niet laten vertrekken om zijnen lastgevers hier te lande verslag van zijnen togt te doen [3]. Niettemin gaven de Hollanders den toeleg niet op om eenen weg door het Noorden naar *Indië* te vinden. In de maand Mei van het jaar 1611 loofde de Admiraliteit van *Amsterdam* eenen prijs uit van 25,000 gulden voor dengenen, die het uiterste beproeven zou om zich hetzij door het Noord-Oosten, hetzij door het Noord-Westen, eenen weg te banen. Te gelijker tijd rustte zij twee schepen uit, die zulks zouden beproeven [4]. Waarlijk, de geestdrift die toen Bestuurders en burgers bezielde om tot de natuur toe te overwinnen, verdient alle bewondering. Met den maandenlangen nacht en het eeuwig ijs streed men in het Noorden, gelijk onder de brandende zon der Keerkringen met het krijgsgeweld der Spanjaarden. Want, leefde men in *Oost-Indië* weinig vriendschappelijk met zijne vrienden, de Engelschen; met de Spanjaarden en Portugezen bleven de vijandelijkheden voortduren, zelfs toen reeds het sluiten van het Bestand in die ver verwijderde oorden bekend was. In 1608 was eene vloot van veertien schepen onder den Admiraal VERHOEF derwaarts gezonden, en men bezat aldus de magt om de rijkbeladene koopvaardijschepen des vijands of zijne oorlogschepen af te wachten en te trachten hem, dikwijls ten koste der inlanders, afbreuk te doen. Zoo bestormden in hetzelfde jaar twaalf Hollandsche schepen de sterkte *Mozambique*, van

1610.

De vijandelijkheden tegen de Spanjaarden en de Portugezen in *Oost-Indië.*

---

[1] VAN METEREN, X, bl. 407.

[2] WAGENAAR, X, bl. 47.

[3] VAN METEREN, X, bl. 203—206.

[4] VAN METEREN, X, bl. 460.

1610. welke zij zich echter niet vermogten meester te maken. In de Molukken bestreed men de Spanjaarden met meer geluk, en reeds durfde men zich vleijen, dat al deze eilanden weldra in onze handen zouden vallen [1]. VERHOEF, daarentegen, kwam op *Banda*, door de inlanders overvallen, ellendig om het leven; de Admiraal PAULUS VAN KAARDEN, door zijne muitende manschappen in den steek gelaten, viel op *Ternate* den Spanjaarden in handen, en voor de haven van *Manilla* leden de onzen eene zware nederlaag [2]. Doch het was tijd, dat het berigt van het gesloten Bestand naar *Indië* werd overgebragt. Dit geschiedde bij gelegenheid der afvaart van een negental schepen naar *Oost-Indië*, bij welke zich eene pinas bevond, met een geleibrief van den Koning van *Spanje* en den Aartshertog ten bewijze der getroffen vredelievende overeenkomst. PIETER BOTH, tot Gouverneur-Generaal in *Indië* benoemd (hij was de eerste, die dezen titel droeg), kreeg het bevel over deze vloot, die in het laatst van Januarij 1610 in zee stak [3]. Eerst na het vertrek dezer vloot kwam het berigt aan van het vermoorden van VERHOEF en de andere onheilen. Verre van zich hierdoor te laten ontmoedigen, vond de Oost-Indische Maatschappij in dezen rampspoed eene aansporing tot verdubbelde krachtsinspanning. In December van 1611 zond zij, ondersteund door de Staten-Generaal, eene vloot van dertien schepen, rijkelijk met krijgsbehoeften toegerust, naar *Indië* [4]. Inderdaad de voordeelen van den Indischen handel waren zoo groot, dat zij zulk eene kostbare uitrusting dubbel waard schenen [5]. En zonder wapenen zouden deze voordeelen niet te behouden zijn; want de Spanjaarden, dus luidden de berigten, wilden in *Indië* het Bestand niet erkennen [6]. Ook raakten acht schepen, zoo het schijnt tot de laatstelijk uitgeruste vloot behoorende, omtrent de Kaap-Verdische eilanden slaags met de Spanjaarden, die na een hevig gevecht en het verlies van dertien hunner zeventien schepen afdeinsden [7].

Het berigt van het gesloten Bestand naar *Indië* gebragt.

Handelsbetrekkingen met *Japan* aangeknoopt.

Tot in *Japan* toe trachtten de Nederlanders den Portugezen de loef af te steken.

---

[1] VAN METEREN, X, bl. 153, 155.

[2] VAN METEREN, X, bl. 406, 463, 464.

[3] VAN METEREN, X, bl. 155, 211. Reeds in October 1609 hadden de Staten-Generaal gelast, het berigt van het sluiten des Bestands met een jagt naar *Indië* over te brengen (*Resol. der Stat. Gen.*). Doch het is onzeker, of daaraan gevolg gegeven is. Zie v. WIJN, op *Wagenaar*, X, bl. 15.

[4] VAN METEREN, X, bl. 462, 492, 493.

[5] VAN METEREN, X, bl. 462, 493. WAGENAAR, X, bl. 52.

[6] VAN METEREN, X, bl. 463.

[7] WAGENAAR, X, bl. 52. VAN DEN SANDE, *Nederl. Histor.*, bl. 174 (Amsterd. 1650). BAUDAERT, IV, bl. 193. De beide laatste schrijvers spreken van een gevecht »bij de Soute Eylanden." Een namelijk van de Kaapverdische eilanden heet *Ilha do Sal* (*zout-eiland*), en vandaar haalden de onzen steeds veel zout.

Wel was reeds in 1586 de uitbreiding en vervolgens in 1596 de uitoefening des Christendoms in *Japan* verboden; doch nog bragt de handel met de *Japannezen* den *Portugezen* schatten op. In 1600 was een Hollandsch schip, de *Erasmus*, door eenen storm, nabij *Bungo* op de Japansche kust geworpen. Sommige der zeelieden werden gered, onder anderen zekere WILLIAM ADAMS, een Engelschman van geboorte, die den Keizer, wien hij was voorgesteld, door de bewijzen zijner kunde en bedrevenheid in het zeewezen gunstig wist te stemmen. Evenwel werd hem en den zijnen geen verlof verleend om naar hun land terug te keeren. Doch een zijner reisgenooten, een Hollander, wist in 1605 aan de waakzaamheid te ontsnappen, en deelde den admiraal MATELIEF, die in de Straat van Malacca kruiste, berigten omtrent *Japan* mede, die de Oost-Indische Compagnie schijnen uitgelokt te hebben twee schepen naar *Japan* te zenden. Deze vertrokken in 1609, zoo het schijnt van uit *Indië*, en kwamen te *Firato* voor anker, alwaar zij eene faktorij oprigtten onder het bewind van JAKOB SPEX [1]. Den 21sten Julij 1610 liep er een schip komende van *Japan* te *Texel* binnen, hetwelk eenen brief medebragt van den Keizer van *Japan* in antwoord op de brieven van aanbeveling, door de Staten op naam van Prins MAURITS naar *Oost-Indië* medegegeven. In dezen brief [2] bestempelde de Keizer Prins MAURITS met den titel van *Vorst van Holland*, sprak hij met bescheidenheid van de hulpmiddelen van zijn land en van hetgeen hij voor de *onderdanen* van den Prins gedaan had, en gaf hij te kennen, dat hij al zijne Gouverneurs en onderdanen gelast had, den Hollanders, in wat havens zij komen zouden, alle gunst en vriendschap te bewijzen, zoodat zij in zijn land konden verkeeren en handel drijven, alsof zij in 's Prinsen eigen land waren. 1610.

Hadden de Nederlanders, ten einde den vijand met alle mogelijke middelen en op alle punten afbreuk te doen, zich niet ontzien, hem in het verre Oosten te bestoken, geen wonder, dat zij ook meer in de nabijheid, waar de Spanjaard slechts betrekkingen aanknoopte of op magtsuitbreiding hopen kon, hem dadelijk als op den voet volgden om zijne pogingen te verijdelen. Deze verbazende vaardigheid om den vijand in alle hemelstreken het hoofd te bieden, droeg de heerlijkste vruchten. Zoo toch is de oorlog, ons door *Spanje* aangedaan en bestemd om ons te vernietigen, het middel geworden, dat onze voorouders op elk gebied van *Spanjes* staatkunde vasten voet heeft doen vatten. De strijd met *Spanje*, van onze zijde zoo kloek gestreden, is het werktuig van onze grootheid geweest.

Zoo had *Spanje* in het jaar 1608 in den burgeroorlog, die *Marokko* verscheurde, Betrekkingen met *Marokko*.

---

[1] Deze bijzonderheden zijn ontleend aan een stuk, getiteld *Japan en de Europ. handel*, voorkomende in de *Wetensch. Bladen* enz. *Aflev.* 1. 1857, en ontleend aan de *Revue des deux mondes*.

[2] Medegedeeld door VAN METEREN, X, bl. 404, 405.

1610. naauwelijks partij gekozen in de hoop van daardoor in het bezit van eenige zeesteden in de nabijheid van de straat van *Gibraltar* te geraken, of de Bewindhebbers der Vereenigde *Nederlanden* namen de eerste gelegenheid waar om voor den tegenstander van den door *Spanje* ondersteunden Vorst partij te kiezen. Reeds vroeger hadden zij door eene daad van voorkomende menschlievendheid zich vrienden in *Marokko* weten te maken. Bij de inneming van *Sluis* in 1604 waren eene menigte Turksche en Moorsche slaven in de handen der overwinnaars gevallen. Dezen nu werden in vrijheid gesteld, en »om gunst en veiligen handel bij deze afgelegene volken te winnen" [1], alsmede om gelijke bejegening van de in de handen der Marokkanen gevallen Nederlanders uit te lokken, werden sommige van hen ten getale van omtrent honderd vijftig op kosten der Staten met een schip naar *Marokko* gezonden. Pieter Maartens Koje, als Gezant der Staten bij deze gelegenheid derwaarts gereisd, was aldaar ten gevolge van den burgeroorlog opgehouden, en had aan de Staten en Prins Maurits een verzoek gerigt om de toezending van eenige hulp ten einde den Prins Mulei Saiden, in het bezit der stad *Tetuan*, die zich voor hem verklaard had, te handhaven. Onmiddellijk besloten de Staten twee oorlogschepen uit te rusten en onder bevel van Wolfert Hermansen, die te voren als scheepsvoogd in *Oost-Indië* gediend had, derwaarts te zenden. In Mei 1609 kwamen deze schepen op de plaats hunner bestemming aan; doch te laat, in zooverre Mulei Saiden reeds zonder hen zijn doel bereikt had. Niettemin betoonde de Vorst zich dankbaar voor de bereidvaardigheid der Staten en zond met de terugkeerende Nederlanders eenen Gezant mede, met name Hamed ben Baschir, met geschenken, in paarden voor Prins Maurits en tapijten voor de Staten bestaande, en belast met het aanbod van vrijen handel. Bovendien had hij den geheimen last om der Staten bijstand tegen *Spanje* te vragen. Doch daar deze niet zonder schennis van het Bestand verleend kon worden, zoo werd zijn verzoek geweigerd. Den vierentwintigsten December kwam er een Handelsverdrag tusschen de Vereenigde Gewesten en den Koning van *Marokko* tot stand, die daartoe eenen Gezant, met name Hamed ben Abdalla, herwaarts gezonden had [2].

---

[1] Wagenaar, IX, bl. 169.

[1] van Meteren, X, bl. 163—171, 411—418. Op deze laatste plaats vindt men het Handelsverdrag zelve, in 18 artikelen vervat, van welke het 14de vrij merkwaardig is en dus luidt: »Alzoo de ervaring leert, dat alle handel, welke bij monopolie aan eenige Particulieren verleend wordt, het gemeene welvaren der Koningen, Vorsten, Gemeenebesten, hunne Landen en onderdanen schadelijk en tegen de algemeene vrijheid van handel strijdig is, zoo is verdragen, dat in zoo verre zulke handel door Zijne Majesteit (Mulei Saiden) tot nadeel der Vereenigde Gewesten, of door de H. H. Staten tot nadeel van Zijne Majesteits Rijken en Landen, te voren toegestaan is, dezelve dadelijk zal herroepen worden en ophouden, en van beide zijden de handel en koopmanschap aan een ieder vrijgesteld worden."

In het jaar 1616 lezen wij op nieuw [1] van eenen brief van MULEI SAIDEN aan de Staten, waarbij hij dank zegt voor het hem toegezonden oorlogschip en zijne begeerte te kennen geeft om met de Regeerders van *Nederland*, wier trouw hij beproefd heeft, vriendschap te houden, waartoe hij eenen gezant zenden zou. 1610.

Onder de artikelen van het met MULEI SAIDEN gesloten Handelsverdrag was er een (het 4de) van dezen inhoud: »Zijne Majesteit zal niet toelaten, dat eenige schepen van deze Landen, door zeeroovers of anderen in zee genomen, in *Barbarijë* opgebragt of aldaar verkocht worden; maar dadelijk zal Zij die schepen met de geladen goederen, door den zeeroover aan den eigenaar doen wedergeven, en de schade, zooveel mogelijk, doen vergoeden." Een ander (het 16de) artikel verpligt Zijne Majesteit van *Marokko* »alle gevangenen der Vereenigde Gewesten in *Barbarije* dadelijk te doen ontslaan en te verbieden, dat voortaan van deze Landen gevangenen in zijne Rijken gemaakt en verkocht werden." Zoo trachtten de Staten hun verbond met *Marokko* te doen strekken om de ook in de zeeën van dit Rijk heerschende vreeselijke ramp der zeerooverij te keer te gaan. Het slechte beheer in de aan het Turksche Rijk onderhoorige Staten leerde reeds toen de ingezetenen, die het daartoe niet aan stoutheid ontbrak, zich ten spijt van de Overheid gezag aan te matigen en ten koste van landgenoot en vreemdeling geld en goed te verschaffen. Zoo lang de Europesche volken onderling in oorlog verkeerden, ontbraken vaak de krachten om de orde op zee te bewaren, ja, gaven zij maar al te vaak zelven het voorbeeld van zeeschuimerij en vrijbuiterij. Vandaar dat in het begin der zeventiende eeuw de zeerooverij vooral in de *Middellandsche Zee* en den *Oceaan*, die de noordwestkust van *Afrika* bespoelt, tot eene ontzettende hoogte was gestegen. Het gevaar was te grooter, omdat zich onder de zeeroovers ondernemende Europeanen, Spanjaarden, Italianen, Engelschen, ja zelfs Nederlanders bevonden. Met name worden een Engelschman WARDE en een Hollander SIMON DE DANSER uit *Dordrecht* als aanvoerders van geduchte rooftogten genoemd. Eindelijk moest er van den kant der Europesche Mogendheden raad geschaft worden, en de Republiek der Vereenigde Provinciën toonde zich niet ongenegen om tot uitroeijing van het kwaad de hand te leenen. In den zomer van het jaar 1609 gelukte het eene vereenigde Spaansche en Fransche scheepsmagt drie en dertig schepen en eene galei, aan de zeeroovers toebehoorende en in de haven van *Tunis* onder het slot *la Golette* ter afvaart gereed liggende, in brand te steken [2]. Niettemin was er in het jaar 1611 weder reden tot hooggaande klagten over de zeerooverij. De Staten vaardigden den 25[sten] Augustus een gestreng plakaat uit tegen alle zeeroovers als vijanden van het menschelijk geslacht, die zich tegen het natuur-

Maatregelen tegen de zeeroovers.

---

[1] Bij BAUDAERT, Boek VIII, bl. 62.

[2] VAN METEREN, X, bl. 155—160.

1610. en volkenregt vergrepen; alsmede tegen dezulken, die hun krijgsbehoeften toevoerden. Uit dit verbod blijkt, dat er hier te lande lieden gevonden werden, die bij het leveren van het benoodigde aan zulk een snood slag van menschen hun voordeel zochten. Op die afkondiging werd de kroon gezet door de uitrusting van zeventien oorlogschepen onder bevel van den Heer van HAUTAIN, Admiraal van *Zeeland*, die in last had alle schepen te nemen, welke geen voldoend bewijs konden leveren, dat zij tot de onderdanen eener wettige Overheid behoorden [1].

Onder de te *Sluis* door de Staatsche magt in vrijheid gestelde slaven hadden zich ook Turken bevonden. Op deze edelmoedige daad beriep zich in het jaar 1610 een Nederlander, JAKOB GIJSBRECHTSZ., tijdelijk te *Constantinopel* gevestigd. Begaan met hetgeen zijne landgenooten van de Turken en Mooren te verduren hadden, daar dezen nog onlangs wel tien Nederlandsche schepen genomen hadden, en voor de Nederlanders den toegang tot den handel in de *Levant* wenschende te openen, had hij den Sultan door zijnen Admiraal HALIL PACHA te kennen gegeven, hoe kwalijk zulk eene bejegening die grootmoedigheid der Nederlanders beantwoordde. Dit was niet zonder uitwerking gebleven. Getrouw aan de staatkunde zijner naaste voorzaten, die zich gaarne door een verbond met *Nederland* tegen *Spanje* zouden versterkt hebben [2], had de Sultan ACHMET CHAN bevolen, aan de Nederlanders, die met zijn volk in aanraking kwamen, alle vriendschap te bewijzen, en aan Prins MAURITS en de Staten-Generaal laten schrijven, dat de haven van *Constantinopel* voor hunne kooplieden open stond, en dat hij hoopte dat zijne vijanden, met name de Koning van *Spanje* en de Groothertog van *Florence*, ook hunne vijanden zouden zijn. GIJSBRECHTSZ. had bij dezen brief een schrijven gevoegd, waarin hij aandrong op het zenden van eenen Gezant naar de Turksche hoofdstad. Hierop besloten de Staten over het bezwaar, dat sommigen in een verdrag met de Ongeloovigen zagen, heenstappende, aan CORNELIS HAGA, uit *Schiedam*, die reeds vroeger in *Turkijë* gereisd had en onlangs in *Zweden* met eene onderhandeling belast was geweest, eene zending naar *Constantinopel* toe te vertrouwen. Doch weldra bleek, dat GIJSBRECHTSZ. te hoogen dunk gehad had van de uitwerking zijner pogingen, en dat men aan eene Oostersche gemoedsuitstorting, want veel meer hield de vermelde brief niet in, te veel gewigt gehecht had [3]. Immers wilde men HAGA, toen hij na eene gevaarlijke reis van zes maanden, in den aanvang van het jaar 1612 te *Constantinopel* was aangekomen, geenszins als Gezant van eenen vrijen en onafhankelijken Staat, maar slechts als bijzonder persoon, gehoor verleenen.

Betrekkingen met *Turkijë*.

---

[1] VAN METEREN, X, bl. 491, 492.

[2] BAUDAERT, IV, bl. 178, 192.

[3] VAN METEREN, X, bl. 465—471.

De invloed der vreemde Gezanten aan het Turksche Hof, die den Nederlanders geenen regtstreekschen handel op de Turksche havens gunden [1], was te sterk, dan dat die opwelling van welwillendheid in het hart van den Sultan en den Admiraal Pacha daartegen van kracht zou hebben kunnen blijven: bovendien de laatste was thans niet meer aan het bewind: hij was door een schoonzoon des Sultans vervangen. Bepaaldelijk de Fransche, de Engelsche en de Venetiaansche Gezanten, en wij kunnen ons daarover niet zeer verwonderen, wanneer wij aan de houding der Hoven van *Parijs* en *Londen* tegenover ons Gemeenebest gedachtig zijn, bepaaldelijk de Gezanten dier drie genoemde Mogendheden, die in de verafgelegen hoofdstad van *Turkije* zich zelven en ons minder meenden te behoeven te ontzien, verklaarden aan het Turksch Bewind, dat wij geenen zelfstandigen Staat uitmaakten, maar van hunne Meesters afhingen: poogden wij niettemin op onze eigene hand verdragen aan te gaan, zoo gedroegen wij ons als wederspannelingen tegen onze Heeren en waren niet beter dan eene opgeworpen zeeschuimersmagt. Tevens bragten zij dezulken, die de Nederlanders voorspreken wilden, door geschenken op hunne hand. Gelukkig dat HAGA zich niet uit het veld liet slaan. Hoe zal hij het regt van zijne Lastgevers op erkenning als onafhankelijke gebieders, die wat zij waren aan zich zelven hadden te danken, hebben laten gelden; hoe zal hij de elkander wedersprekende beweringen van *Engeland* en *Frankrijk* hebben trachten te beschamen! Hoe het zij, hij verklaarde liever zijn hoofd te willen verliezen, dan zich den smaad van slechts als bijzonder persoon toegelaten te worden, te laten welgevallen, en vorderde als Gezant eener zelfstandige Mogendheid plegtig gehoor. Ook bereikte hij zijn doel op zulk eene wijze, dat hij den bijzonderen lof der Turksche Staatsdienaren verwierf, en in Julij 1612 kwam er een Verbond van vriendschap en koophandel tusschen onzen Staat en den Sultan ACHMET CHAN tot stand, waarbij aan de ingezetenen der Vereenigde Provinciën dezelfde voorregten als aan de Franschen en Engelschen werden toegekend, en nog andere daarenboven. De Nederlandsche slaven, in Turksche boeijen zuchtende, werden vrij verklaard, en, hadden de Nederlanders te voren onder Fransche of Engelsche vlag op *Turkije* handel moeten drijven en zich van de kostbare ondersteuning der aldaar gevestigde Consuls dezer natiën moeten bedienen, sedert konden zij derwaarts varen onder eigen vlag [2], en vonden in de voornaamste havens der *Levant* Nederlandsche Consuls, 1610.

---

[1] Geestig is de uitdrukking van BAUDAERT (IV, bl. 179), waar hij zegt, dat de Gezanten de mededinging van onze kooplieden in de *Levant* trachtten te weren, »meenende, dat gelijk waar des Turkschen Keizers paard zijnen voet zet, dat daar geen gras meer wast, naar der Turken spreekwoord; dat ook waar onze natie hare banieren laat vliegen om te negotieren, zij andere natiën haren groei en wasdom is verhinderende."

[2] Zie hiervoor bl. 81, *Aanteek.* 4. en DE JONGE, *Gesch. v. h. Nederl. Zeewezen*, bl. 152. (uitg. v. 1858).

1610. door HAGA aangesteld en eerlang door de Staten-Generaal van eene instructie voorzien. Deze schikkingen gevielen den Staten zoo wel, dat zij besloten den Keizer en den hoogen Turkschen Staatsdienaren, die tot het sluiten van het Verdrag behulpzaam geweest waren, buitengewone geschenken toe te zenden, die door onzen Gezant bij eene tweede audientie, eene gansch ongewone gunst aan dit Hof, den 29sten Mei 1613, aan den Sultan overgeleverd werden [1].

Betrekkingen met *Zweden*. Dezelfde HAGA, wij zeiden het reeds, had de eerste hand gelegd aan het knoopen van eenen band tusschen ons Vaderland en *Zweden*. Hier regeerde KAREL IX, zoon van GUSTAAF WASA. Zijn oudere broeder en voorganger, JOHANNES II, die met de zuster van SIGISMOND II, Koning van *Polen*, den laatsten der *Jagellos*, gehuwd was geweest, had eenen zoon nagelaten, die onder den naam van SIGISMOND III in *Polen* regeerde. Deze, wettig Koning ook van *Zweden*, was in 1599 door de Zweedsche Stenden van den troon dezes Rijks vervallen verklaard ten gevolge der bemoeijingen van zijnen oom, KAREL IX, die voor geenerlei maatregelen terugdeinsde en zijnen voornaamsten steun vond in de Protestanten, wier haat tegen de Polen en de Jezuiten hen van den Katholijken SIGISMOND afkeerig maakte. De beide Rijken, *Polen* en *Zweden*, bleven over het bezit van *Lijfland* in oorlog, en KAREL IX hield *Riga* geblokkeerd. Desniettegenstaande waagden vele, ook Hollandsche koopvaardijschepen de vaart op *Riga*, en werden daarbij veelal beschermd door Deensche oorlogschepen. Zoo waren twee Hollandsche schepen, verdacht de blokkade te hebben willen trotseren, in handen der Zweedsche vloot gevallen en met hunne lading verbeurd verklaard. De reeders dezer schepen hier te lande beweerden, dat hunne bodems ten onregte aangehouden waren, daar *Riga* hunne bestemming niet geweest was, en zij verzochten, op hunne eigene kosten, in den naam en met eenen geloofsbrief van de Staten-Generaal, iemand naar *Zweden* te mogen zenden om hun belang aldaar te bepleiten. Dit verzoek werd door de Staten toegestaan en HAGA met die taak belast. Deze kwam den 15den Maart te *Nyköping* aan, alwaar de Koning toen Hof hield. Na zijne opwachting gemaakt te hebben bij 's Konings oudsten zoon, later onder den naam van GUSTAAF ADOLF wereldberoemd, en zijne pogingen om de opheffing van de verbeurdverklaring der schepen met vrij voldoenden uitslag bekroond te hebben gezien, verkreeg hij ook gehoor bij den Koning, die zich vroeger verontschuldigd had wegens eene ongesteldheid, welke na de beroerte, die hem kort te voren getroffen had, wel niet voorgewend zal geweest zijn. Uit naam der Staten wenschte hij Zijne Majesteit geluk met zijne krooning (in 1608) en bood hem de dienst aan der Republiek. Daarop liet de Koning zich vrij uit over zijne belangen, en beklaagde zich in het bijzonder over

[1] BAUDAERT, IV, bl. 178—188.

Koning CHRISTIAAN IV van *Denemarken*, die hem dreigde te beoorlogen, terwijl *Zwedens* en *Denemarkens* gemeene vijand, de Koning van *Polen*, die, zeide de Koning, door *Spanje* en de Jezuiten beheerscht werd, nog tegen hem het veld hield en zelfs de hand uitstak naar de kroon van *Rusland*, toen met *Zweden* in verbond [1]. 1610.

Dus sprekende, zinspeelde de Koning op de plannen, die aan *Spanje* waren toegeschreven en in 1605 door onderschepte brieven van de Jezuiten te *Munchen* aan het licht zouden gekomen zijn, om, namelijk, Koning SIGISMOND op den Zweedschen troon te handhaven, en van dezen, was hij eenmaal meester van *Zweden*, voor eene Spaansche vloot den toegang tot eene welgelegen Zweedsche haven te bekomen. Alzoo zou *Spanje*, met SIGISMOND vereend, zich van de geheele vaart op de *Oostzee* meester maken en allen toevoer van graan en timmerhout voor den scheepsbouw uit deze zee naar het Westen afsnijden; in één woord, *Spanje* zou, in het bezit van zulk een belangrijk punt, met de voordeeligste kansen zijne vijanden *Engeland* en *Frankrijk* bestrijden en eindelijk tot zijnen wil krijgen. Om dit ontwerp te beter ten uitvoer te kunnen brengen, zou met de oproerige Nederlanders een Bestand gesloten en de twist tusschen KAREL IX en *Denemarken* aangestookt worden. Veelvuldig waren de punten van geschil tusschen *Zweden* en *Denemarken*. Beide Rijken voerden de drie kroonen, het zinnebeeld der heerschappij over geheel *Scandinavië* in hun wapen; beide maakten aanspraak op de Lapmarken en op het stadje *Sonnenberg* op het eiland *Oesel*, voor de Golf van *Riga* gelegen. Maar wat vooral KARELS onvergenoegdheid tegen *Denemarken* uitlokte, was de omstandigheid, dat de Zweden, welke hij zich tot vijanden maakte in *Denemarken* eene toevlugt vonden. Wat daarentegen den Koning van *Denemarken* bovenal naar eenen oorlog met *Zweden* deed haken, was de hoop om zijne bezittingen in het zuiden van *Zweden* uit te breiden.

Deze staat van zaken in het Noorden was alleszins geschikt om der Staten aandacht te trekken, en hen op eene nadere aansluiting aan *Zweden* bedacht te doen zijn. Thans was door de zending van HAGA de weg gebaand tot eene verstandhouding, die later tot een werkelijk verbond leiden kon.

Inderdaad kwam er reeds in den zomer van het jaar 1610 een Gezantschap uit *Zweden*. In het begin van September ontvingen deze Heeren gehoor bij de Staten-Generaal en legden breedvoerig in het Latijn de redenen bloot, die de Zweden bewogen hadden SIGISMOND vervallen te verklaren en KAREL IX tot hunnen Koning aan te nemen. In een volgend gehoor op den 8sten derzelfde maand gaven zij het verlangen te kennen om met de Vereenigde Provinciën, alsmede met *Frankrijk* en *Engeland*, hetzij gezamenlijk, hetzij afzonderlijk, in eene nadere verbindtenis te treden. Met

---

[1] VAN METEREN, X. bl. 347–351. VREEDE, *Nederl. en Zweden*, bl. 25—42.

1610. krachtige redenen konden zij dit verzoek aandringen: immers scheen thans SIGISMONDS toeleg te zullen gelukken, om gebruik makende van de vreeselijke verwarring, die na den dood van BORIS GUDUNOW in *Rusland* heerschte, zich van dit Rijk meester te maken, aldaar het Katholicisme ten troon te doen stijgen en met de magt van dit nieuwe gebied *Zweden* te verpletteren. Zoo zouden dan de plannen van *Spanje* en de Jezuiten der verwezenlijking nader komen; de tijdelijke verzoening met de *Nederlanden*, die noodzakelijk was gerekend om *Spanje* in staat te stellen, zijne magt in de *Noord-* en de *Oostzee* te doen post vatten, was reeds tot stand gekomen, en de uitbarsting van den oorlog van *Denemarken* tegen *Zweden* zou ook niet lang meer op zich laten wachten. Op grond van dit een en ander verzochten zij hulp van de Staten, opdat door hun voorbeeld ook *Engeland* en *Frankrijk* te eerder tot het bieden van bijstand mogten overgaan: wilden de Nederlanders duizend ruiters leveren om de kans in *Rusland* ten voordeele van *Zweden* te doen keeren, zoo zouden zij gaarne in onderhandeling treden over het onderhoud dezer troepen, en intusschen de vaart op *Riga* vrijlaten en alle genomen schepen en goederen teruggeven. Zulk eene voorstelling was wel geschikt om op de Staten indruk te maken. Doch zij begrepen niet voorbarig te moeten handelen. Alleen en zonder medewerking van *Engeland* en *Frankrijk* meenden zij niet sterk genoeg te zijn tot eene onderneming, die de vereenigde magt van *Polen* en *Rusland* zich tegen hen zou kunnen doen keeren. Om hen te huiveriger te maken kwam alhier den 20sten September de tijding aan, dat de Zweedsche huurtroepen in *Rusland*, verstoord wegens wanbetaling, tegen hunne aanvoerders in opstand gekomen waren en met SIGISMOND zamenspanden. Bovendien ontvingen de Staten in December eenen brief van den Koning van *Denemarken*, waarin hij hen verzocht wel te willen toezien, dat zij met de *Zweden* geen Verdrag aangingen, dat eenigzins met zijn belang of met de verbonden tusschen zijne en hunne Landen in strijd kon komen. Op dit schrijven vonden de Staten geraden te antwoorden, dat zij hunne zaken met *Zweden* dus zouden schikken, dat Zijne Majesteit daarbij geen nadeel leed. Ook gaven zij nu den Zweedschen Gezanten te kennen, dat zij zich niet magtig genoeg achtten om dadelijk bijstand te verleenen; bovendien was het niet raadzaam, dus antwoordden zij verder, dat zij vóór alle andere Mogendheden een verbond met *Zweden* sloten, aangezien dezen mogelijk zwarigheid zouden maken om na hen in het bondgenootschap te treden. Dus rieden zij *Zweden* aan, verdragen te sluiten met de Protestantsche Duitsche Vorsten en met den Koning van *Engeland;* [1] reeds hadden zij hun best gedaan en verder boden zij hunne diensten aan ter bijlegging van de geschillen tusschen *Zweden* en *Denemarken*, opdat

[1] Van *Frankrijk* wordt geene melding gemaakt, omdat hier toen door den dood van HENDRIK IV alles op losse schroeven gesteld was. Ook waren de Zweedsche Gezanten, die reeds naar *Parijs* op weg waren, op het vernemen van HENDRIKS doodsberigt, teruggekeerd.

ook de Koning van dit Rijk lid van het Verbond mogt worden; kwam er zulk een bondgenootschap tot stand, dan zouden de Vereenigde Landen er niet de minst trouwe en hulpvaardige leden van wezen. 1610.

Niet langen tijd nadat de Zweedsche Gezanten dit bescheid bekomen hadden, te weten in April 1611, verklaarde CHRISTIAAN IV, Koning van *Denemarken*, aan *Zweden* den oorlog. Nu meenden de Staten eene poging te moeten doen om den zoo gevaarlijken krijg tusschen twee Protestantsche Vorsten bij zoo veel gevaars, dat van den kant van het Katholijke *Polen* dreigde, bij te leggen. Dus zonden zij voornamelijk met dit doel een plegtig Gezantschap naar *Koppenhagen*, bestaande uit de Heeren JAKOB VAN WASSENAAR, Heer van *Obdam;* ROMBOUT HOGERBEETS, Raadsheer in den Hoogen Raad, en doctor DIRK BAS, Burgemeester van *Amsterdam*. Toen dit Gezantschap, in Julij vertrokken, in *Denemarken* aankwam, waren de vijandelijkheden niet meer te keeren en was de stad *Calmar* reeds door de Denen ingenomen. [1] Ook mislukte de poging geheel; en het laat zich denken, dat onze Gezanten zich niet te beroemen hadden op eene heusche bejegening van eenen Koning, die berucht is wegens de onbeschoftheid, die hij zich tot zelfs in brieven en staatsstukken toe veroorloofde. Toen zij eindelijk te *Calmar* gehoor bij hem bekomen en hem voorgehouden hadden, dat de godsdienst bij zijn geschil met *Zweden* schade stond te lijden, antwoordde hij kortaf: er is hier geene sprake van godsdienst, maar het betreft mijn regt op *Zweden* [2]. Hij beschouwde dit land als een afgescheurd deel van zijn wettig Rijk, en ontzag zich niet te verklaren, dat hij geene vertoogen afwachtte van Staten, die insgelijks tegen hunnen wettigen Heer in opstand waren gekomen. Ziende, dat zij op hem niets vermogten, begaven zich de Gezanten, volgens den hun gegeven last, naar *Zweden*, waar zij ongemeen beleefd ontvangen werden, en de verzekering bekwamen, dat de Koning niets liever wenschte dan den vrede hersteld te zien, en gaarne alle verhooging van lasten, waarover de Hollanders zich beklaagden, afschaffen en de hun toegebragte schade vergoeden zou. Onze Nederlandsche diplomaten, zich met voorbeeldige volharding van eenen post kwijtende, die in dien tijd en vooral in dit geval verre van aangenaam was, verzochten, van *Zweden* teruggekeerd, op nieuw gehoor bij den Koning van *Denemarken*. Doch zij slaagden niet beter dan vroeger. Integendeel, thans verklaarde de Koning, dat hij van geene vermindering van tollen of herstel van schaden, die naar krijgsregt geschiedden, hooren wilde, en zeide, zoo mogelijk nog uitdrukkelijker dan te voren, dat hij geene Staten kende, en evenmin met hen, als met de Landen, die zij vertegenwoordigden, ooit gehandeld had, maar wel met de Koningen van *Spanje*, hunne wettige Vorsten [3]. Geen ander ge-

Gezantschap naar *Denemarken*.

[1] VAN METEREN, X bl. 443—455. VREEDE, t. a. p. bl. 42—52.

[2] Non agitur de religione, sed de regione.

[3] VAN METEREN, X, bl. 481, 482. VREEDE, t. a. p. bl. 52—55.

1610. voelen was van eenen Koning te wachten, die nog altijd de bijna eene eeuw geleden omwenteling, welke zijnen voorzaat CHRISTIAAN II uit *Zweden* verdreven en aldaar de WASAS op den troon gebragt had, niet kon laten gelden, en nog in 1611 den Koning van *Zweden*, GUSTAAF ADOLF, die zijnen vader was opgevolgd, den koningstitel niet verkoos te geven, maar hem slechts Hertog noemde. Zijn heerschzuchtig vasthouden aan zijn eigen vermeend Vorstenregt verduisterde zijnen blik in die mate, dat hij in zijn hart zamenspande met eene magt, die de natuurlijke en de zedelijke betrekkingen van zijn Volk hem als vijandig moesten doen aanmerken en ook zijn persoonlijk belang hem later dwong te bestrijden. Gelukkig was hij, bij zijnen Adel geene genoegzame ondersteuning vindende, buiten magte om den oorlog lang voort te zetten. Tegen het einde des jaars 1612 nam hij *Zwedens* vredesvoorslagen aan.

Wij hebben gezien, dat onze bondgenooten, *Engeland* en *Frankrijk*, in afwachting van hetgeen de toekomst kon baren, nog altijd niet van zich konden verkrijgen om ons volmondig als eene zelfstandige Mogendheid te erkennen. Ontmoedigde dit onze Bewindslieden? Wreekten zij zich door te kennen te geven, dat zoo de Mogendheden ons niet als tot gelijken rang geregtigd wilden beschouwen, wij ons ook ontslagen rekenden van de verpligting om als eene zelfstandige Mogendheid op te treden en met ons goed en bloed eenen rang op te houden, dien de andere Mogendheden te handhaven hadden, maar dien men ons toch niet gunde? Verre vandaar. In het weigeren van hunnen bijstand, door *Zweden* ingeroepen, hadden zij zich verstandig en omzigtig betoond; doch waar, al was het ook niet op hun eigen grond, de vijand moest bestreden worden, aan wien zij hun vrij volksbestaan ontwrongen hadden; waar het er op aankwam het begonnen werk niet te laten varen, daar wachtten zij geene uitnoodiging van anderen af, noch maakten voorwaarden vóór zij handelend optraden. Dit bleek voldingend uit de partij, die zij kozen, toen ten gevolge van den strijd over de opvolging, in de Kleefsche Landen gerezen, voor geheel *Europa* de gewigtigste belangen op het spel stonden.

Strijd om de Guliksche erfenis.

Den 25sten Maart 1609 was JOHAN WILLEM, Hertog van *Gulik*, komen te overlijden. Bij zijnen dood was het de vraag, wie regt had op de erfenis der landen van *Gulik*, *Kleef*, *Berg*, *Mark*, *Ravensburg* en *Ravenstein*, die volgens de huwelijksvoorwaarden van de grootouders van wijlen den laatsten Hertog nimmer vaneen gescheiden mogten worden. De Hertog had geene kinderen, maar slechts vier zusters nagelaten, die om haar regt te bewijzen zich konden beroepen op een privilegie, in 1546 door KAREL V aan den Hertog van *Gulik* geschonken. Hierop geen acht slaande, beschouwde de Keizer RUDOLF II de genoemde landen als leenen, die bij ontstentenis van mannelijk oir aan het Rijk vervielen, en CHRISTIAAN II, Keurvorst van *Saksen*, beweerde reeds vroeger met de thans openstaande leenen wettig beleend te zijn. Doch het liet zich aanzien, dat de Keizer zich om zijne belofte aan den Keurvorst van *Saksen* gegeven, niet zou bekreunen, maar, aan de inblazingen der Jezuiten gehoor gevende, ten laatste over de erfenis

ten behoeve van eenen Katholijken Vorst en bondgenoot van zijn Huis zou beschikken. De Hertog van *Gulik* was aan het Katholicisme trouw gebleven, en, werd hij door eenen Protestantschen Vorst opgevolgd, zoo was de Hertog van *Beijeren* onder de Duitsche Vorsten van den eersten rang de eenig overgebleven Katholijk. Moest nu het regt der zusters van den overleden Hertog gelden, dan zou werkelijk een Protestantsche Vorst zijn opvolger wezen. Zijn oudste zuster, namelijk, was in 1572 gehuwd met ALBRECHT FREDERIK, hertog van *Pruisen;* de oudste dochter uit dit huwelijk had den Calvinistischen Prins JOHAN SIGISMOND, Keurvorst van *Brandenburg*, getrouwd, en deze vorderde thans, uit naam zijner gemalin, de gansche nalatenschap. De tweede zuster van den laatsten hertog van *Gulik* was gehuwd met den Lutherschen Vorst FILIPS LODEWIJK, Paltsgraaf van *Neuburg*, wiens oudste zoon, WOLFGANG WILLEM, van wege zijne moeder op dezelfde nalatenschap aanspraak maakte op grond dat een mannelijke nakomeling, volgens de wetten des Rijks, de voorkeur had boven de dochter der oudste zuster. Nog twee andere zusters des hertogs, de eene getrouwd met JOHAN, Hertog van *Zweibrück*, broeder van den Paltsgraaf van *Neuburg*, de andere met KAREL, Markgraaf van *Burgau*, en zoon van wijlen den Aartshertog FERDINAND, vorderden ten minste een deel der erfenis; maar haar eisch kwam weinig in aanmerking, daar hare magt, bij die der erven harer oudere zusters vergeleken, weinig te beduiden had. 1610.

Gewigt der belangen, die hier op het spel stonden.

Alzoo gold het hier de vraag, of de magt van het Huis van *Habsburg* met de Guliksche en Kleefsche landen zou vermeerderd, en te gelijk eene nieuwe kans tot overwigt in *Duitschland* en *Europa* aan het Katholicisme zou verzekerd worden. Te gewisser kon men verwachten, dat Protestanten en Katholijken in *Duitschland* bij deze gelegenheid hunne krachten zouden beproeven, omdat juist de verbittering tegen de Katholijken eene *Unie* der Protestantsche Vorsten had doen ontstaan, waartegen zich de Katholijke *Liga* onder Hertog MAXIMILIAAN van *Beijeren* gevormd had. Voor de Republiek der Vereenigde *Nederlanden* was de zaak bovendien van onmiddellijk belang, vermits die landen aan hare oostelijke grenzen paalden. Vestigde zich daar een bondgenoot van *Spanje*, van de Aartshertogen en het Katholicisme, dan kon zij er op rekenen, gedurig van die zijde bestookt te worden, en bij eene hervatting des oorlogs zou een gewigtig terrein van krijgsondernemingen zich met al zijne hulpmiddelen in de hand harer vijanden bevinden, die van daaruit de Provinciën gemakkelijk zouden kunnen overstelpen. Daarom hadden de Staten reeds vóór jaren den Keurvorst van *Brandenburg* en den Graaf van *Paltz-Neuburg* aangemaand om zich onderling te verstaan en bij tijds voor de handhaving hunner regten te waken [1].

Staatkunde der Staten betreffende deze zaak.

Toen, op het oogenblik dat de onderhandelingen over het Bestand ten einde spoedden, het doodsberigt van den Hertog van *Gulik* aankwam, scheen deze gebeur-

[1] Zie hiervoor, bl. 102.

1610. tenis het sluiten van dit Verdrag weder min raadzaam te maken. De Staten verklaarden terstond, dat zij zich tegen elke onderneming der Aartshertogen in de landen van *Gulik* en *Kleef* met kracht verzetten zouden. Ja, Prins MAURITS zou derwaarts dadelijk krijgsvolk hebben willen zenden, eer anderen den onzen vooruit mogten zijn [1]. Maar de Overheden van de genoemde hertogdommen verzochten zoowel de Staten als de Aartshertogen niets in hunne landen te ondernemen, verklarende, dat zij gezind waren, geene troepen van welken Vorst of Mogendheid ook binnen hunne grenzen toe te laten, voor en aleer uitgemaakt zou zijn, wie hun wettige Heer was [2]. Beiden, de Aartshertogen en de Staten, waren te begeerig om het Bestand gesloten te zien, dan dat zij met deze schikking geen genoegen zouden genomen hebben. Ook beloofden zij, ieder van hunnen kant, aan de Kleefsche Regenten, zich van elken maatregel ten aanzien van de door hen bestuurde landen te zullen onthouden, onder voorwaarde, dat niemand anders ze bezette [3]. Deze overeenkomst kon minder geruststellend schijnen voor de belangen, die de Staten voorstonden, aangezien de Guliksche en Kleefsche Overheidspersonen grootendeels afhankelijk waren van den Keizer en van den Koning van *Spanje*, en zich sints lang in het genot van jaarwedden bevonden, hun door deze Vorsten verstrekt. Zelfs de Drossaart van *Gulik*, de eenige belangrijke vesting, was op de hand van *Spanje* [4]. Zoo kon de onzijdigheid moeijelijk eerlijk gemeend wezen. Daartegen echter stond over, dat Prins MAURITS meende insgelijks op eenen aanhang in de hertogdommen te kunnen rekenen, sterk genoeg om er de keizerlijke en Spaansche partij uit te houden [5]. Hoe het zij, het Bestand werd, in weerwil van de nieuwe aanleiding tot oneenigheid, gesloten. Alleenlijk bleef men van onze zijde op zijne hoede, en OLDENBARNEVELT verklaarde, dat de Staten zich reeds sedert lang tot hulpbieding aan den Keurvorst van *Brandenburg* en den Paltsgraaf van *Neuburg* verbonden hadden in geval hunne regten mogten miskend worden, en dat zij diensvolgens niet in gebreke zouden blijven de wapenen ten hunnen behoeve aan te gorden, mits de Koning van *Frankrijk* mede gewapenderhand partij wilde trekken [6].

De staatkunde van HENDRIK IV met betrekking tot deze zaak.

Dat HENDRIK IV weigeren zou dit te doen, daarvoor behoefde geene vrees te bestaan. Zijne staatkunde met betrekking tot de beide Vorsten, die aanspraak maakten op de

---

1 JEANNIN, *Négoc.* IV, p. 52, 53, 61.

2 JEANNIN, IV, p. 39, 46, 50.

3 JEANNIN, IV, p. 50.

4 JEANNIN, IV, p. 46, 51, 52.

5 JEANNIN, IV, p. 57.

6 JEANNIN, IV, p. 59, 61.

Guliksche nalatenschap, was altijd dezelfde geweest als die van OLDENBARNEVELT, en te oordeelen naar den brief, door hem dadelijk na het vernemen van het overlijden des Hertogs van *Gulik* aan zijnen Gezant in *Holland* geschreven, zou hij gaarne de onderhandelingen over het Bestand hebben zien afbreken, ten einde dadelijk bij magte te zijn, met Fransche troepen, ondersteund door het leger der Staten, krachtdadig op te treden [1]. Inderdaad, HENDRIK IV meende, dat thans de tijd gekomen was om zijne beginselen en de magt van *Frankrijk* tegen het Huis van *Habsburg* en den invloed van *Spanje* te laten gelden. In *Spanje* zag hij steeds den grooten tegenstander tegen de zege van zijne staatkunde tot in zijn eigen Rijk toe. Wat tegen zijn beginsel van staatseenheid, op gewetensvrijheid en standsvrijheden gegrond, was aangekant, spande stilzwijgend of metter daad met *Spanje* zamen. *Spanje* dus moest gekrenkt worden, wilde hij meester blijven in zijn eigen Land, en was *Spanjes* hoop gevestigd op bondgenootschap met de Habsburgers en op de zege zijner staatkunde in het door twisten verscheurde *Duitschland*, zoo moest *Spanje* door *Frankrijk* in *Duitschland* bestreden worden. Werd hier de zege behaald, zoo zou HENDRIK eenen toestand van zaken in het Duitsche Rijk weten in te voeren, juist tegenovergesteld tegen den geest van *Spanje*, welke alle individueele zelfstandigheid doodde; eenen toestand, die welligt *Frankrijks* verheffing tot den rang van zedelijk opperhoofd van een Europesche Staten-Republiek zou medebrengen. Tot de verwezenlijking van zulke plannen scheen het tijdstip aangebroken. Van den Keizer was weinig krachtsbetoon te wachten; de Protestantsche Unie behoefde niets zoo zeer, verlangde niets liever, dan HENDRIK als haar opperhoofd te erkennen, en eindelijk SULLY hield niet op den gunstigen staat van *Frankrijks* geldmiddelen uit te meten. Zag HENDRIK alzoo ongaarne de kans vergaan om dadelijk na 's hertogs overlijden den gewenschten slag te slaan, het was te wachten, dat, liet zich eene vijandige magt in de Kleefsche landen gelden, hij niet lang talmen zou met tusschen beiden te treden. 1610.

Weldra zagen zich zoowel HENDRIK als de Staten geroepen tot eene gewapende tusschenkomst. Beiden, JOHAN SIGISMOND, Keurvorst van *Brandenburg*, en FILIPS LODEWIJK, Paltsgraaf van *Neuburg*, zich niet bekreunende om het besluit der Kleefsche en Guliksche magistraats-personen, die verklaard hadden de beslissing des Keizers te willen afwachten, begonnen zich als wettige heeren der opengevallen landen te gedragen, daar elk hunner de Stenden van *Gulik* tot de huldigingsplegtigheid opriep en ambtenaren benoemde. Deze houding der Vorsten gaf den raadslieden des Keizers eene geschikte aanleiding om de zaak voor den Rijkshofraad te brengen: immers scheen door den strijd der mededingers de landvrede gevaar te loopen van verbroken te worden. Thans werden de beide Vorsten gewaar, dat, zoo zij voortgingen elkander de erfenis te betwisten,

Maatregelen van de Vorsten van *Brandenburg* en *Neuburg*.

[1] JEANNIN, IV, p. 31—35.

1610. deze ligt voor hen beiden verloren zou gaan. Zoo gaven zij dan thans aan de zoo dikwijls herhaalde aanmaningen van de Staten-Generaal en aan den raad van eenige vredelievende Vorsten gehoor, en sloten te *Dortmund*, in de maand Mei 1609, een verdrag, waarbij bepaald werd, dat zij de »landen voorloopig te zamen zouden possideren, administreren en regeren, totdat de principale zaak zoude vriendelijk verdragen of anders beslecht wezen." Van dit hun verdrag gaven zij in de maand Julij »bij aanzienlijke Gezanten" kennis aan de Staten-Generaal en »verzochten hunne Hoog Mogenden in effecte tot handhouding van dien [1]." Zoo waren dan de Vorsten tot den stap gekomen, dien de Staten steeds van hen verlangd hadden. Geen wonder, dat zij de mededeeling met blijdschap vernamen en hunne handhouding volvaardig beloofden. Ook de Koning van *Frankrijk* gaf door eenen brief aan den Landdag te *Dusseldorp* zijn genoegen over het besluit der Vorsten te kennen, en beloofde hun zijne gunst en bijstand, betuigende, dat hij zich tot dezen stap geroepen achtte, daar hij, wien God het edelste en magtigste koningrijk in handen gegeven had, zich als den natuurlijken handhaver van rust en geregtigheid in de gansche Christenheid beschouwde [2]. Doch de tegenpartij zat niet stil. De Keizer vaardigde een bevel uit, waarbij den Raden, Stenden en onderdanen der Guliksche Landen verboden werd vóór 's Keizers beslissing iemand als opvolger van hunnen hertog te erkennen. Zijne nalatenschap werd voor een open rijksleen verklaard, en aan den Aartshertog LEOPOLD, bisschop van *Passau* en *Straasburg*, werd de taak opgedragen om het land vooreerst te bezetten. Deze Vorst, die reeds om het bezit van zijn bisdom *Straasburg* aan het hoofd van gewapende huurbenden gestreden had en van wien weinig inschikkelijkheid te wachten was, verscheen onder den titel van Commissaris des Keizers in de stad *Gulik*, waar hij goed ontvangen werd, dewijl NESTELRAAD, de drossaart der stad, zich reeds ten behoeve van den Keizer van deze plaats verzekerd had. Wel wetende, van welken kant de krachtigste tegenstand zou komen, liet LEOPOLD de Staten-Generaal in de maand Augustus door brieven en gecommitteerden verzoeken, de Vorsten, tegen wie hij was opgetreden, niet tegen hem te willen ondersteunen. Hierop antwoordden de Staten, dat zij aan de *possiderende* Vorsten (want zoo werden JOHAN SIGISMOND van *Brandenburg* en FILIPS LODEWIJK van *Palts-Neuburg* sedert het verdrag van *Dortmund* genoemd) in volle vertrouwen op de regtmatigheid van hetgeen dezen verrigt hadden, handhouding van hunne overeenkomst beloofd, en de naburige Koningen en Vorsten een gelijk besluit genomen hadden. Groot was dus thans hunne bevreemding dat zijne vorstelijke Doorluchtigheid zoo ge-

De Aartshertog LEOPOLD te *Gulik*.

[1] *Memorie* in 1614 door OLDENBARNEVELT gesteld en toegezonden aan VAN DER MYLE, der Staten Gezant te *Venetië*. Van deze Memorie, berustende in handschrift op het Rijksarchief, is ook in het vervolg gebruik gemaakt.

[2] VAN METEREN, X, bl. 267.

streng tegen de possiderende Vorsten opkwam. Ten slotte gaven zij hunne hoop te kennen, dat hij weldra, beter ingelicht, het verdrag der Vorsten zou laten gelden [1]. 1610.

Intusschen trachtten de possiderende Vorsten zich in staat te stellen, het geweld van den Keizerlijken Commissaris met geweld te keeren. Rustte zich LEOPOLD ten strijde en stroomden hem Spaansche, Italiaansche en Waalsche soldaten toe, de Vorsten daarentegen verzekerden zich van de verdedigingsmiddelen, die het land buiten de stad en vesting van *Gulik* aanbood, polsten de Staten-Generaal en den Koning van *Engeland*, of zij op hunnen bijstand konden rekenen, en ontvingen van den Koning van *Frankrijk* bekwame krijgsbevelhebbers, tegelijk met de verzekering, dat de *Fransche* soldaten in de dienst der Vereenigde Provincien ter hunner beschikking gereed waren [2]. In Januarij 1610 kwam er te *Hall* in *Zwaben* eene vergadering bijeen van Evangelische Duitsche Vorsten en Stenden, alwaar ten overstaan van de Gezanten der Koningen van *Frankrijk*, *Engeland* en *Denemarken*, het verdrag van *Dortmund* vernieuwd en versterkt werd. Een gevolg dezer bijeenkomst was, dat er van wege de possiderende Vorsten met HENDRIK IV en JACOB I, alsmede met de Staten-Generaal, onderhandelingen geopend werden, die tot de uitkomst leidden, dat elk dezer drie Mogendheden zich verbond om een zeker aantal troepen te leveren, ten einde LEOPOLD van *Oostenrijk* uit het land te verjagen.

Bijeenkomst te *Hall.*

Zoo zou dan onze Staat, nog geen jaar na het zoo vurig gewenschte Bestand, de wapenen weder opvatten! In het vooruitzigt van hetgeen de Kleefsche zaken konden opleveren, hadden JEANNIN en Prins MAURITS den Staten geraden geen enkelen krijgsman af te danken, voordat de bekrachtiging des Bestands van den Koning van *Spanje* zou zijn ingekomen [3]. Na de ontvangst dezer bekrachtiging werd de legermagt, die volgens de jongste monsterrollen twee en veertigduizend voetknechten en vierduizend ruiters bedragen had, tot op dertigduizend man voetvolk en drieduizend man paardevolk verminderd. Deze vermindering echter werd niet verkregen door verkleining van het aantal vendels, maar door de beperking van het getal manschappen van ieder vendel

---

[1] Het is opmerkelijk waar te nemen, hoe OLDENBARNEVELT in de genoemde *Memorie* aan VAN DER MYLE den eigenlijken zin opgeeft van dezen (door VAN METEREN, X, 280—283 medegedeelden) met zoo veel bekwaamheid gestelden brief. »Daerop, schrijft hij, bij hare H. M. — geantwoort, dat zij aan — de possiderende princen belooft hebben de hanthoudinghe van haer accordt — *jegens alle violente ende feytelijcke turbatien;* oock dat hare H. M. wel verzeeckert waren, dat die naburighe coningen ende eenighe cheur- ende fursten van gelijcke te doen geresolveert waren; versochten derhalven Sijne — deurluchticheyt, dat hem gelieven zoude *die zaecken tot ghene extremiteyten te laten kommen.*"

[2] De bevelhebbers der vierduizend Fransche soldaten, toen in de dienst der Vereenigde Gewesten, werden, even als die der drie Engelsche regimenten, door de Staten betaald.

[3] JEANNIN, *Négoc.* IV, p. 53, 58.

1610. tot zeventig man [1]. Dus behield de Staat nog eene aanzienlijke krijgsmagt op de been en in het behoud der kaders bezat men het middel om het leger zonder omslag weder tot zijne vorige sterkte te brengen. Dit was maar al te zeer noodig. Want dankten de Aartshertogen ook veel volks af, dit was voor de Staten meer eene schijnbare dan wezenlijke vermindering van het hen steeds dreigend gevaar; immers gingen de manschappen, die zij afdankten, in de dienst van den Keizerlijken commissaris te *Gulik* over [2].

De Staten besluiten tot gewapende tusschenkomst.

In de lente van het jaar 1610 besloten de Staten niet alleen tweeduizend man voetvolk en vijfhonderd ruiters onder het beleid van Prins FREDERIK HENDRIK den Vorsten, die zich in het bezit der Kleefsche landen gesteld hadden, ter hulp te zenden; maar hen bovendien, buitengewoon en tijdelijk, met nog duizend ruiters en tweeduizend soldaten en eene niet onaanzienlijke hoeveelheid stukken geschut, voorzien van de noodige munitie, te ondersteunen. Deze troepen zouden te velde trekken, zoodra het leger des Konings van *Frankrijk* bij *Mésières* of elders de *Maas* zou zijn overgetrokken. Voegden zich bij deze vereenigde magt nog de troepen, die de Koning van *Engeland* voor dezen krijgstogt bestemde, dan rekende men, dat uit de *Nederlanden* omtrent twaalfduizend soldaten te voet en meer dan zestienhonderd ruiters met een redelijken trein van geschut zouden oprukken [3].

HENDRIK IV vermoord. Gevolgen van deze gebeurtenis.

Maar HENDRIK IV had veel grooter plannen. Hij maakte een geducht leger in *Frankrijk* marschvaardig en was op het punt om zich aan het hoofd dezer krijgsmagt te plaatsen, toen hij den 14den Mei door het mes van RAVAILLAC om het leven kwam. Uiterst gewigtige gebeurtenis voorwaar! De zaak van het Protestantismus, de zaak van het verzet tegen de Spaansche staatkunde in *Europa* scheen gewonnen, nu het tot eenen oorlog onder het opperbevel van HENDRIK den Grooten komen zou. Door den dood van dezen éénen man scheen de Paus, scheen *Spanje*, scheen de zwakke Keizer, schenen de Jezuiten alles te winnen, — en toch hebben zij bij dezen moord weinig baat gevonden en ten slotte oneindig veel verloren. Hadden HENDRIKS beginselen van Staatsbestuur in *Frankrijk* toegepast kunnen worden, zoo zouden de Rijksgrooten, in hunne heerlijkheden gevestigd, de patronen hunner onderdanen gebleven en meer en meer geworden zijn; terwijl zij thans, weldra door RICHELIEU vertreden, onder MAZARIN door dwaze aanslagen verzwakt, door LODEWIJK XIV ontzenuwd, het volk aan zich zelve en aan 's Konings willekeur zouden overlaten, opdat het eenmaal trachten zou zich zelven regt te verschaffen, en alle banden van aristocratie en priestergezag beide zou afwerpen. Zoo hebben zij, die juichten in HENDRIKS val, door de eindelijke gevolgen

---

[1] JEANNIN, IV, p. 133.

[2] VAN METEREN, X, bl. 200.

[3] *Rapport van de HH. Gecommitteerden geweest hebbende in Engelandt in den Jaere* 1610. In het Rijksarchief.

van dien dood hun rijk, ten minste voor eenen tijd, geheel vernietigd gezien. En voor ons Vaderland was de ontzettende gebeurtenis van den 14[den] Mei van eene heilrijke werking. Zoo raakten wij eenen beschermheer kwijt, die misschien onze zelfstandigheid, om zoo te spreken, in zijne vaderlijke omarming zou verstikt hebben. De onheuschheid van JACOB van *Engeland* kon des noods met mannelijke taal beantwoord worden; maar tegen den toon, door HENDRIK IV tegenover ons aangenomen, viel niet te redeneren. En wat hem onwederstaanbaar maakte was juist dat zijne plannen treffend met het belang der Republiek en de haar door de kracht der omstandigheden voorgeschreven staatkunde zamenstemden. Vandaar dat hij en OLDENBARNEVELT, wien geen *Europeesch* staatkundig vraagstuk te diep of te ingewikkeld was, elkander zoo goed verstonden, en HENDRIK den *Hollandschen* Staatsman als een der bevorderaars zijner de gansche Christenheid omvattende inzigten beschouwde. Vandaar dat Prins MAURITS nog in het jaar 1609, sprekende van de hulp, den Keurvorst van *Brandenburg* in *Gulik* te bieden, tot den Gezant van den Koning van *Frankrijk* de uitdrukking bezigen kon, dat hij, MAURITS, gezind was in deze zaak *zijne Majesteit te dienen* [1]. Zoo zou onze Republiek medegesleept zijn in alles wat de Koning aan het hoofd van zijne veertigduizend man zou ondernomen hebben. Misschien zou zij de hand hebben moeten leenen tot eene geweldige omwenteling in de zuidelijke *Nederlanden*, en zich al de hagchelijke gevolgen hebben moeten getroosten eener verdeeling der Belgische gewesten. 1610.

Doch op het oogenblik zelve was de slag, die *Frankrijks* grooten Koning getroffen had, wel geschikt om zijnen vijanden moed in te boezemen, en zijne vrienden te ontstellen. De Aartshertog LEOPOLD, die in de eerste maanden van het jaar 1610, ziende welk een storm er over zijn hoofd stond los te barsten, niet wars was geweest van het denkbeeld om met de beide possiderende Vorsten eene overeenkomst te treffen, vernam naauwelijks den moord van HENDRIK IV, of hij dacht niet meer aan verzoening, en begaf zich eerst naar *Praag* en vervolgens naar den *Elzas* om manschappen te werven ten einde den oorlog met verdubbelde krachten voort te zetten. Onze Staatslieden echter verloren den moed niet. Zij begrepen, dat nu de last der taak van de verdediging van HENDRIKS staatkunde voornamelijk op hunne schouderen zou nederkomen, zij zich voor die taak berekend moesten toonen; dat zij bewijzen moesten, dien beschermheer te kunnen missen, en verre van zich radeloos aan te stellen bij zijn verlies, door de behartiging van hetgeen zij de zaak der Christenheid achtten en noemden, de door hem nagelaten erfenis moesten aanvaarden. Dank zij God, en eeuwige eer zij bepaaldelijk OLDENBARNEVELT, dat zij zoo gedacht en zoo gehandeld hebben. Dit is de voorwaarde van de grootheid onzer Republiek geweest. — »Na den gruwelijken moord,

Der Staten vastberadenheid na HENDRIKS dood.

---

1 JEANNIN, IV, p. 58.

1610. schrijft OLDENBARNEVELT [1], werd niets nagelaten, dat eenigzins tot opbeuring der beide Vorsten in de *Guliksche* en *Kleefsche* Landen dienen kon en in het vermogen van hunne Hoogmogenden was; zulks dat de hun beloofde bijstand wel zevenmaal hooger dan naar evenredigheid, zoo van volk van oorloge te paard en te voet als alle andere benoodigdheden, vermeerderd werd, en bovendien ondersteunden zij de Vorsten met geld, krediet, geschut en oorlogsbehoeften." In de Resolutiën van Holland, op den 28sten Mei, lezen wij: »dat de verfoeijelijke moord, bedreven in den persoon van den Koning van *Frankrijk*, de Heeren Staten behoort te bewegen tot meerdere standvastigheid en vastberadenheid, zoo voor de bescherming der Vereenigde Landen als ten dienste der bondgenooten, bepaaldelijk der possiderende Vorsten." En dadelijk na de ontvangst van de treurmare uit *Frankrijk* schrijven de Staten aan de Gezanten der Republiek, die zich te *Londen* bevinden, en in eene opzettelijk gevraagde audiëntie geven dezen aldus der Staten gevoelen weder: »De aan den persoon des Konings van *Frankrijk* gepleegde moord geeft allen Koningen, Vorsten en Gemeenebesten der Christenheid vrij wat stof om ernstig op de uitroeijing der voornaamste aanleggers van zulke helsche praktijken bedacht te zijn." En na den Koning verzocht te hebben de bestaande orde in *Frankrijk*, zoo veel in hem was, te handhaven, en de hulp, die hij aan de Guliksche Vorsten verleenen wil, te versterken, voegen zij er bij: »Hunne Hoog Mogenden zijn van oordeel, dat hiervan niet alleen het heil der Keurvorsten en der andere Evangelische Staten van *Duitschland* afhangt, maar ook dat van uwen koninklijken persoon en kroon, ja van de geheele Christenheid, daar op dit oogenblik aan uwe Majesteit de gelegenheid gegeven is om der wereld te doen blijken, dat Zij bij magte is om de zaken van *Frankrijk*, van *Duitschland* en van de Vereenigde Provinciën uit de klaauwen van hen te houden, die van de Alleenheerschappij droomen. Weshalve wij zeer nederig verzoeken, dat het uwer Majesteit behage, op deze zoo belangrijke zaak een koninklijk, onbekrompen en vooral ras besluit te nemen, om het voordeel niet te missen, dat hij die niet draalt op zijne tegenpartij vooruit heeft, en ons te onderrigten van Hare voornemens en besluiten om ze met vergunning uwer Majesteit aan Hunne Hoogmogenden te kunnen mededeelen, Haar van hunnentwege verzekerende, dat zij niet in gebreke zullen blijven Haar met alle magt te ondersteunen." Deze opening, waarbij de instructie, die aan de Gezanten in *Frankrijk* was medegegeven en het schriftelijk antwoord van HENDRIK IV waren overgelegd, vleide den Koning van *Engeland*. Het antwoord bij monde van den Heer Groot-Thesaurier luidde: »dat hoewel zijne Majesteit en die van zijnen Rade nooit getwijfeld hadden aan de *sinceriteit* en *rondeur* van de Heeren Staten, zij nogtans alsnu door de mededeeling van die stukken te meer redenen hadden om te gelooven, dat Hunne Hoogmogenden met zijne Majesteit openlijk

[1] In de bovenvermelde *Memorie*.

en *sinceerlijk* wilden te werk gaan." Niettemin had de inzage der met HENDRIK gewisselde stukken het vermoeden gewekt, dat er, buiten *Engeland* om, nog iets tusschen *Frankrijk* en de Vereenigde Nederlanden verhandeld was. Dus verzocht men nadere inlichting, en hoe behendig de Gezanten ook antwoordden, er bleef achterdocht bestaan, en de Groot-Thesaurier liet zich uit, dat de Koning van *Frankrijk* gemeend had een *meesterlijken slag* (*coup de maistre*) te slaan, maar dat wie alles wilde hebben, wel alles kon verliezen, en dat men zulks niet behoorde gedaan of ter hand genomen te hebben zonder zijner Majesteit van *Groot-Britannië* er mededeeling van te doen [1]. Dus bleef de Engelsche Regering jaloersch tot na HENDRIKS dood toe. De opgewektheid ontbrak om de taak op zich te nemen, die HENDRIK onvoltooid had gelaten, anders zou men HENDRIKS staatkunde niet zoo spijtig beoordeeld hebben. De hulptroepen, die *Engeland* ten behoeve der possiderende Vorsten beschikbaar stelde, zouden niet vermeerderd worden, zoolang men niet onderrigt was, dat *Frankrijk* zich geheel terugtrok. In één woord, het bleek duidelijk, dat *Engeland* zich niet geroepen achtte om zich aan het hoofd te stellen van den kruistogt, dien de Staten-Generaal zoo welsprekend predikten, en zoo bleef den Staten niets over, dan zich zelven groot genoeg te rekenen om HENDRIK, zoo niet in al zijne misschien hersenschimmige en in allen geval ons niet voegende plannen, dan toch in de strekking van zijn staatkundig stelsel op het krachtdadigst na te volgen. Maar al had men besloten om des noods zonder *Frankrijk* de zaak door te zetten, het was geraden om het uiterste te beproeven, ten einde te verhoeden, dat *Frankrijk* zijne hulp en het gezag van zijnen naam aan de onderneming tegen den keizerlijken Commissaris in *Gulik* onttrok. Dadelijk werd er dan ook een Gezant naar Parijs gezonden, — het was wederom VAN DER MIJLE, — die den 31sten Mei zijnen last ontving, den 2^{den} Junij vertrok en reeds den 5^{den} op de plaats zijner bestemming aankwam. Hij was gelast, en dit was niet meer dan overeenkomstig eene gezonde staatkunde, om de zaken dus voor te stellen, alsof de Staten zwarigheid zouden maken de taak van de handhaving der Vorsten zonder *Frankrijk* op zich te nemen. Wat zij tijdens het leven van HENDRIK IV niet zouden hebben willen erkennen, dat zij tot het verleenen van bijstand slechts besloten hadden op voorwaarde, dat de Koning van *Frankrijk* voorging en zij volgden, deze bewering was thans raadzaam, nu het er op aan kwam *Frankrijk* tot de vervulling der aangegane verbindtenis aan te sporen. De rollen waren omgekeerd. Thans waren wij de hoofdaanleggers en daarom was thans onze Gezant de eerste om alle pligtplegingen ter zijde te stellen en SULLY op zijne beurt met rondborstigheid te gaan spreken. Inderdaad, het scheelde weinig, of *Frankrijk* had de zaak der possiderende Vorsten laten varen. VILLEROI verklaarde in een vertrouwelijk onderhoud met VAN DER MIJLE en VAN AERSSEN, dat *Frankrijk*

1610.

Gezantschap naar *Frankrijk*.

---

[1] Zie het Rapport, in het Rijksarchief.

1610. thans niet in staat was HENDRIKS plannen door te zetten; dat het bezwaarlijk zou vallen om aan het traktaat van *Hall* gevolg te geven, want dat er een opzet bestond om het tegenovergestelde te doen van hetgeen HENDRIK gewild had. Dus was zijn raad, de Aartshertogen te *Brussel* door een verdrag tot onzijdigheid te nopen, in welk geval de Vorsten, door de Staten ondersteund, sterk genoeg tegen LEOPOLD wezen zouden. Zelfs ontzag SULLY zich niet te klagen, dat in den Rijksraad, die tegenwoordig groot was, vol contradictiën en factiën, niets werd verhandeld, of het kwam binnen één uur daarna ter kennis van de Pauselijke Gezanten en den Ambassadeur van *Spanje*. En nog een ander van de door onzen Gezant toen te *Parijs* gesproken Fransche Grooten zeide, dat terwijl men bij het leven van zijne Majesteit in één uur honderd groote zaken afdeed, men nu in honderd uren kwalijk ééne zaak kon verrigten. Niettemin zegevierde ditmaal nog de invloed der vrienden des overledenen Konings, en de pogingen van VAN DER MIJLE, die, met onzen gewonen Ambassadeur VAN AERSSEN vereenigd, onvermoeid was in het bezoeken van invloedrijke personen en het raadplegen met de belanghebbende Gezanten, zullen daartoe het hare hebben bijgedragen. Den 8sten Junij verkreeg hij gehoor bij de Koningin-Regentes en den minderjarigen Koning. Op zijn diep gevoeld rouwbeklag; op de aanbeveling der Staten in de genegenheid der Koningin en haars zoons; op zijn aanbod van vernieuwing en bevestiging der overeenkomsten (*accords*), met wijlen den Koning gemaakt; op zijne vraag om een sterker en eeuwig verbond, hetzij met hunne Majesteiten alleen, hetzij in vereeniging met den Koning van Groot-Britannië te sluiten; eindelijk op zijn verzoek om de spoedige afzending van het door *Frankrijk* aan de Guliksche Vorsten beloofde leger van 2000 ruiters en 8000 man voetvolk en 20 stukken geschut, kreeg hij, behalve eenige woorden van welwillendheid in het algemeen, reeds dadelijk ten antwoord, dat, wat Kleef betrof, de Koningin de vrienden niet zou verlaten om den vijanden te behagen, weshalve zij eenige harer raadslieden gelasten zou met onze Gezanten deswegens in overleg te treden. De Staten zouden zich des noods met de ontvangst van het bedrag der gelden, die de te verleenen onderstand zou vorderen, tevreden hebben gesteld, een denkbeeld, dat VILLEROI bijna met verontwaardiging verwierp, maar dat den hertog van *Mayenne* niet onaannemelijk voorkwam; doch weldra vernamen onze Gezanten, dat de Maarschalk DE LA CHÂTRE reeds als bevelhebber over de naar *Gulik* te zenden troepen was aangewezen, en dat deze legermagt uit 8000 man te voet en 1000 of 1200 ruiters zou bestaan. Op deze mededeeling had er ten huize van VILLEROI een onderhoud met den Maarschalk plaats, waarbij deze aannam, den 5den Julij aan het hoofd der troepen te *Metz* te wezen. — Zoo was het doel, wat de hoofdzaak betrof, bereikt. Ook ontving de Gezant vóór zijn vertrek brieven van hunne Majesteiten, waarbij de gemaakte *accoorden* vernieuwd werden. Maar wat het naauwer en eeuwig verbond betreft, dit kon, dus werd VAN DER MIJLE mondeling door JEANNIN onderrigt, voor dezen tijd niet gesloten worden, zonder open-

lijke vredebreuk met *Spanje*, iets waaraan onder een minderjarigen koning niet te denken viel. Dit mag een rondborstig antwoord heeten: thans wisten de Staten, waaraan zij zich te dezen aanzien voor het tegenwoordige te houden hadden [1]. 1610.

Hoe het zij, thans minder dan ooit kwam het aan op geschreven traktaten. Waar daden spreken, zijn geene woorden noodig. De Nederlandsche Staat was inderdaad de hoofdleider geworden van een verbond, dat de helft van *Europa* omvatte. De rol van HENDRIKS staatkunde was door de Staten, de taak zijner krijgsmanstalenten was door MAURITS overgenomen. Dit gevoelden vriend en vijand zoo zeer; zoo duidelijk scheen met HENDRIKS val nog weinig gewonnen te zijn, wanneer MAURITS in leven bleef, dat er te dezen tijde te Antwerpen op de beurs in het openbaar weddenschappen werden aangegaan, dat Prins MAURITS binnen eene maand dood zou wezen. Ook verzochten de Staten den Prins, zijnen persoon ten dienste van den Lande in acht te nemen [2].

De Staten wenschen MAURITS in het Land te houden.

Doch hadden de Staten hunnen zin gehad, zoo ware MAURITS niet aan het hoofd des legers naar *Gulik* opgetrokken. Geen minder gunstige dunk van welken aard ook omtrent zijnen persoon was hiervan de reden. Integendeel zij achtten des Prinsen tegenwoordigheid in het land bij het gevaar, dat uit de zuidelijke Nederlanden dreigde, volstrekt noodzakelijk. Binnen tweemaal 24 uren konden de Aartshertogen eene aanzienlijke magt (wel dertigduizend man) tot voor *Grave* of *'s Hertogenbosch* brengen, en men vertrouwde die Vorsten niet, niettegenstaande zij op den Landdag van *Dusseldorp* onzijdigheid beloofd hadden. Bleef de Prins in het land, dan zouden zij het Bestand niet durven schenden. Daarom hadden de Staten FREDERIK HENDRIK, onder den naam van *Generaal-Commandeur*, tot opperbevelhebber van den Gulikschen krijgstogt aangesteld. Maar dit was den krijgslustigen MAURITS te veel. HENDRIK IV, wij zagen het reeds, had zijne tegenwoordigheid in het leger verondersteld; de Vorst van *Anhalt*, veldheer

[1] Minder ruiterlijk kwam VILLEROI voor de zaak uit. Hij zeide, »dat zoo veel de nadere alliantie aanging, onze liberale en goedhartige aanbieding aangenaam was; maar dat zij bezig waren om met *Engeland* iets aan te gaan, hetwelk gedaan zijnde men het andere bekwamer bij de hand zou kunnen nemen; doch dat daarin zwarigheid werd gerencontreerd, doordien de Engelschen niet willen besluiten, tenzij hunne Majesteiten beloofden goed te doen aan den Koning van *Groot-Britannië* remboursement van het derde deel, hetwelk uit kracht van het traktaat, gemaakt door den Heer SULLY, gefourneerd is geweest aan Uwe Hoog Mogenden bedragende ter somme van drie millioenen en viermaal honderd duizend gulden tot X l. grooten. Waarvan met ons verder willende spreken en mij verzoeken, daarvan rapport aan Uwe H. M. te willen doen, hebben gelijkelijk gezeid een zake te zijn tusschen anderen gehandeld, zonder Uwe H. M. daarop te hooren, en daarenboven dat wij geenen last daarvan hadden." Zie het *Rapport des Heeren van der Mijle*, in het Rijksarchief, waaruit ook al de bovenstaande bijzonderheden ontleend zijn.

[2] VAN WIJN, *op Wagenaar*, X, bl. 35.

1610. der possiderende Vorsten, had verzocht, dat het bevel aan MAURITS mogt worden opgedragen, omdat hij alleen onder zoo vele hoofden genoeg gezag zou hebben om eenheid in het beleid des oorlogs te brengen, en toen het er nu in Julij 1610 op aan kwam, en het tot een strijden zou komen, toen kon de Prins zich niet bedwingen. Hij kon niet dulden, dat er krijgsbedrijven verrigt, gevaren geloopen, lauweren ingeoogst zouden worden zonder hem; hij was buiten staat naar reden te luisteren; in het besluit der Staten zag hij boos opzet; hij achtte en verklaarde zich »in zijnen roem en eer verkort, daar hij te huis zou blijven, terwijl 's Lands voornaamste krijgsmagt uittrok: voorwaar, dat had hij na zulk een langdurig dienstbetoon niet verdiend." De Staten beschouwden deze mismoedigheid van den Prins als eene zaak van groot gewigt. Zij namen het advies in van den Raad van State, die in last kreeg eene poging te doen om den Prins tot andere gedachten te brengen, »opdat hij zou mogen gelooven, dat de Staten-Generaal zijne eer en goeden naam buiten- en binnenslands, even zeer als hij zelf, gezind waren te handhaven." Doch deze stap vermogt niets op den Prins. Na de herhaling van dezelfde boodschap bleef hij even ontevreden, doch verklaarde, »daar het den Heeren Staten zoo geliefde, dat hij daartegen niets kon doen." Nu werd de Raad van State ten derden male tot den Prins afgevaardigd, thans mede met den last om hem af te vragen, welke middelen hij dan aan de hand kon doen om gedurende zijne afwezigheid 's Lands veiligheid te verzekeren. Eindelijk besloten de Staten de zaak aan de bescheidenheid des Prinsen over te laten, de verdediging des lands in geval van nood toevertrouwende aan WILLEM LODEWIJK en zijnen broeder ERNST CASIMIR, die, hoezeer mede hoogstongaarne, achterbleven, en dadelijk over 40 vendels soldaten te voet, een goed getal ruiters en eenige artillerie beschikken konden [1].

De staat van zaken bij *Gulik*.

Het laat zich denken, dat MAURITS zich spoedig in het naar *Gulik* optrekkende leger bevond. Maar hoe waren de zaken bij *Gulik* gesteld? Deze vesting hadden de troepen der possiderende Vorsten reeds in het eind van het vorige jaar, zoo goed hun doenlijk was, ingesloten, en meermalen hadden er bloedige ontmoetingen plaats gehad, daar men elkander den een of anderen post, die bij de verdediging of de belegering van belang kon zijn, betwistte. De Paltsgraaf van *Neuburg* had zich in December van de stad *Duren* verzekerd, en handhaafde het bezit van *Aldenhoven*; de Graaf van *Solms*, een der veldheeren in der Vorsten dienst, had *Schleiden* op LEOPOLDS volk heroverd [2]. Het eerste wapenfeit, waartoe Staatsche troepen de hand geleend hadden, was in de maand April van het jaar 1610 voorgevallen. De Prins van *Anhalt*, namelijk, generaal der possiderende Vorsten, had van Prins MAURITS een geleide ruiterij verzocht, om hem, bij zijn vertrek uit Nederland, van de grenzen naar *Dusseldorp*, waar de Staten van *Kleef*

---

[1] Zie de Resolutiën der Staten-Gen., aangehaald bij VAN WIJN, *op Wagenaar*, X, bl. 29—34.

[2] VAN METEREN, X, bl. 295—297.

en *Gulik* vergaderen zouden, te vergezellen. De Prins, niet zonder de voornaamsten 1610.
der Heeren Staten in deze zaak te kennen, had eenige detachementen aangewezen, die zich onder bevel van zijnen broeder FREDERIK HENDRIK ter bestemder plaatse, tusschen *Stookheim* (aan de *Maas*) en *Maastricht*, vervoegden. Hier troffen zij geene onbeduidende menigte krijgsvolk aan, voornamelijk Spanjaarden en Italianen, tot versterking van LEOPOLDS leger bestemd. Deze kans kon niet verzuimd worden. De vijand werd verrast, en geslagen: drie kornetten, wel vierhonderd paarden en tien- of twaalfhonderd voetknechten vielen in de handen van den Prins van *Anhalt*, en bovendien werd in denzelfden omtrek eene loopplaats van voor LEOPOLD bijeentrekkende soldaten verstoord en het volk uiteengedreven. Na dit wapenfeit trok de Prins van *Anhalt* zegepralend *Dusseldorp* binnen, en FREDERIK HENDRIK was op denzelfden dag weder in den *Haag* terug [1]. Ware de dood des Konings van *Frankrijk* niet tusschen beide gekomen, zoo zou de waarschuwing, welke de Aartshertog LEOPOLD door deze nederlaag zijner troepen ontving, welligt genoegzaam geweest zijn om hem van verdere maatregelen te doen afzien. Maar, wij zagen het reeds, die dood gaf hem nieuwen moed en verlamde de Vorsten. Zoo kwam er den ganschen voorzomer geene merkelijke verandering in den stand van zaken ter wederzijde. Maar nu het Staatsche leger in het begin van Julij bij *Schenkenschans* bijeen was gekomen, was er iets beslissends te wachten. De Prins vervoegde zich den 13^{den} dezer maand in persoon bij dit leger om het opperbevel op zich te nemen.* Het bestond uit meer dan veertienduizend man voetvolk en drieduizend ruiters, de Fransche en de Engelsche troepen, die in der Staten dienst waren, daaronder begrepen. Deze krijgsmagt was uitnemend uitgerust, en dertig stukken geschut, onder het opzigt van den Generaal VAN KESSEL, Gouverneur van *Geertruidenberg*, aangevoerd, waren bestemd om *Guliks* wallen te beschieten. Bij het voorbijtrekken van *Rhijnberk* ondervond men geenerlei belemmering van den kant dezer tot het gebied der Aartshertogen behoorende vesting. Integendeel, overeenkomstig de verklaring van het Brusselsch Bewind, nam de Gouverneur FUENTES de onzijdigheid in acht, hij bood Prins MAURITS den vrijen togt langs den Rhijn aan, en kwam hem zelfs met een talrijk gevolg van Edelen, waaronder ook Spanjaarden waren, beleefdelijk begroeten. Door de *Voogdij* van *Gelder* vond het leger eenen doortogt gemaakt over het bezaaide land, breed genoeg voor tien man nevens elkander [2]. Deze tegemoetkoming trof haar doel, dank der krijgstucht, die in het leger heerschte: want geen garve koorn werd door de soldaten aangeroerd. Te *Neuss*, waar men den 25sten aangekomen was, kwamen de Vorsten van *Brandenburg* en *Neuburg* het leger bezigtigen en Prins MAURITS begroeten. Tegen *Gulik* berend.

[1] VAN METEREN, X, bl. 354—356.

[2] Vergel. eenen brief van Prins MAURITS aan de Stat.-Gen., bij V. D. KEMP, III, bl. 302.

1610. het eind der maand was *Gulik* berend, en werd een aanvang gemaakt met het aanleggen der loopgraven. Thans was het leger met de troepen van den Vorst van *Anhalt* versterkt, doch deze bedroegen niet meer dan vierduizend man. De Maarschalk DE LA CHÂTRE hield zich met zijne Franschen nog steeds te *Trier*. Hij beweerde, dat hij den togt vandaar niet met gerustheid kon voortzetten: — SPINOLA mogt hem onder weg belagen. — Dus verzocht hij, dat men hem eene genoegzaam sterke magt zou tegemoet zenden. Ware aan dit verzoek voldaan, zoo zou het beleg niet met kracht doorgezet hebben kunnen worden, voordat de Fransche troepen waren aangekomen. Maar MAURITS begreep, dat de Maarschalk den togt veilig kon ondernemen, en zond hem slechts den Graaf van *Solms* met eenige vanen ruiters tot over de *Moezel* tegen. Viel SPINOLA de Fransche troepen aan, hij was bereid om het beleg onmiddellijk op te breken, en de Franschen te ontzetten [1]. Evenwel bleef de Fransche bevelhebber te *Trier*, totdat hij, ziende, dat hij geene talrijker benden uit het leger des Prinsen te wachten had, eindelijk optrok en den 18den Augustus vóór *Gulik* aankwam. Hij gedroeg zich sedert zeer hoffelijk jegens den Prins. Deze had intusschen de zaken zoo ver gebragt, dat de overgave der stad spoedig te wachten was: gaarne had hij haar nog vóór de komst der Franschen in zijne handen gezien, maar daartoe was zij te sterk en werd, onder het beleid van den Maarschalk VON RAUSCHENBURG aan het hoofd van tweeduizend man, te goed verdedigd. Den laatsten Augustus bespeurden de belegerden, dat de stad tegen de mijnwerken en het geschut van MAURITS niet te houden was, en zonden eenen trommelslager om voor de huisvrouw van VON RAUSCHENBURG verlof te verzoeken, den Maarschalk DE LA CHÂTRE te spreken. Dit verzoek was waarschijnlijk op de meening gegrond, dat DE LA CHÂTRE, als Franschman en dus wellevend voor vrouwen, en als Katholijk, geneigd zou zijn gunstiger voorwaarden toe te staan en, door het in hem gestelde vertrouwen gestreeld, tegen den Nederlandschen en de Duitsche Prinsen door te drijven. Misschien ook wilde men de vesting wel aan *Frankrijk* in handen stellen. Hoe het zij, het verzoek werd afgeslagen. De bode kreeg van Prins MAURITS ten antwoord, dat de Vorsten, wien de zaak het naast aanging, zelven vóór de stad waren, en dat met niemand anders te spreken was, dan met hen: voorts, wilden zij de stad niet overgeven, dan kwam er in het geheel geen spreken te pas. Daarop kwamen zij met eenige voorwaarden voor den dag, op welke zij de stad wilden overgeven; maar deze werden verworpen, en in plaats daarvan door de belegeraars andere opgesteld, aan welke zij zich des anderen daags met eene geringe wijziging onderwierpen. Volgens deze laatste artikelen zou in de uitoefening der Roomsche godsdienst geene verandering gemaakt en de stads Overheid en burgerij bij hunne voorregten gehandhaafd worden. De stad en het kasteel met het geschut, het krijgstuig, den leeftogt en andere oorlogs-

Gulik geeft zich over.

[1] *Brieven van Maurits*, bij V. D. KEMP, III, 303, 304.

gereedschappen zouden in handen der possiderende Vorsten worden gesteld. Het garnizoen mogt met slaande trommels en vliegende vaandels aftrekken, en wie wilde mede de stad verlaten. Zoo werd het land door al de gewapende aanhangers van den Aartshertog LEOPOLD ontruimd, en traden de Vorsten in het volkomen bezit der landen, waarop zij aanspraak maakten [1]. De stad *Gulik* zou sedert »tot gemeen profijt en dienst van de beide Vorsten bewaard worden," en deze taak werd opgedragen aan FREDERIK PITHAN, serjant-majoor [2] van het regiment van ERNST CASIMIR, Graaf van *Nassau*. Alzoo zag zich een officier, in den eed en de dienst der Staten-Generaal, met de waardigheid van Gouverneur van *Gulik* bekleed, in welke betrekking hij van jaar tot jaar werd gecontinueerd [3]. Weinige dagen na de overgave keerde DE LA CHÂTRE met zijne troepen door *Luxemburg*, waartoe hij van de Aartshertogen verlof erlangd had, naar *Frankrijk* terug. Aanvankelijk scheen het niet onraadzaam, het Nederlandsche leger nog eenigen tijd in het Guliksche te laten, ten einde bij de onderhandelingen ter beslechting van de zaak der landen van *Gulik* en *Kleef* voordeeliger voorwaarden ten behoeve der Vorsten te verkrijgen. Hiertoe werd echter niet besloten, ten einde geene achterdocht te verwekken, en op het eind van de maand September was het leger weder op den vaderlandschen bodem aangekomen en ontbonden [4]. Na vele beraadslagingen en vergaderingen, die te moeijelijker tot een goed einde te brengen waren, omdat de Keizer de Guliksche hertogdommen op nieuw aan het Huis van *Saxen* had opgedragen, kwam het eindelijk den 18den Maart 1611 te *Dutterbock* tot een Verdrag, waarbij bepaald werd, dat de Huizen van *Saxen*, *Brandenburg* en *Neuburg* de landen van *Gulik*, *Kleef*, *Berg* enz. ongedeeld te zamen zouden bezitten; de Gouverneurs zouden den eed van trouw doen aan de drie Huizen, totdat de groote zaak zou zijn uitgewezen, waarna de twee, die in het ongelijk gesteld zouden worden, den overwinnaar zouden erkennen. 1610.

Deze uitkomst zou niet bereikt, maar de invloed van *Spanje* en het gezag van het Huis *Habsburg* in deze landen gevestigd geworden zijn, zonder de gewapende tusschenkomst met een zoo sterk en voortreffelijk leger, dat binnen weinige dagen weder te velde zijn kon. Het resultaat was wezenlijk verbazend. De Republiek had buiten hare grenzen op het gebied van het Duitsche Rijk tegen het gezag van den Keizer een gewigtig belang beslecht, en daartoe *Frankrijk* en *Engeland* als in haar gevolg medegesleept. Wat zij sedert lang, door de noodwendigheden van den krijg gedrongen,

---

[1] VAN METEREN, X, bl. 375—387.

[2] MAURITS noemt hem *Luitenant-Colonel* in zijn brief, bij VAN DER KEMP, III, 305.

[3] *Memorie van* OLDENBARNEVELT, in het Rijksarchief.

[4] Zie brieven van Prins MAURITS, bij VAN DER KEMP, III, bl. 305—308.

1610. met het kleine *Embden* gedaan had, waar zij den invloed van *Spanje* en den Keizer door gewapende tusschenkomst tegen den Graaf steeds geweerd had en bleef weren [1], dit had zij thans op een tijdstip, dat de zwaarden weder opgestoken of nog niet uitgetogen waren, voor het oog der geheele wereld ten behoeve of ten spijt van de aanzienlijkste van *Europas* Vorstenhuizen gedaan.

Maar zou dit alles te vergeefs zijn? Zou de Regering van ons Gemeenebest te vergeefs zulk eene gewigtige, zulk eene onmisbare rol in *Europa* hebben aanvaard, en te midden van zwakke, flaauwe of dubbelzinnige vrienden zich den krachtigen, vastberadenen en opregten beschermer van het Protestantisme en de vrijheid betoond hebben — om in haar eigen boezem belemmering, beschaming en strijd te vinden? Zou dan de voorspelling van LIPSIUS vervuld worden, en thans bij het ophouden van het onmiddellijk gevaar van buiten, de tweedragt van binnen den Staat met burgerkrijg bezoeken en met ontbinding dreigen? Waren alle ingezetenen op de hoogte der roeping van hun Vaderland geweest; hadden zij allen hun voordeel in het welbegrepen belang van den Staat gesteld; hadden zij allen een juist denkbeeld van de ware vereering van God gehad, geene oneenigheid ware uitgebroken, geene partijzucht had offers geëischt. Maar daartoe zou er eene algemeene volmaaktheid hebben moeten bestaan, die het onzinnig zijn zou zelfs te begeeren. De volmaaktheid is niet voor deze aarde, en om ze aan het licht te brengen is hier de strijd van hartstogt en dwaling, de ondergang ook van het edelste en schoonste noodzakelijk. Ons Vaderland en onzen grooten mannen zou de beproeving niet bespaard blijven.

Grond der kerkelijke geschillen. De moeijelijkheden, die de Regering reeds sedert eenigen tijd ondervond, en die tot eene ontzettende hoogte zouden stijgen, vonden haren oorsprong in de verdeeldheid der gevoelens aangaande zekere godsdienstige stellingen. Het geschil betrof de vraag omtrent het verband tusschen 's menschen zedelijk bestaan en zijne eindelijke zaligheid. Er waren er, die aan dit zedelijk bestaan geenen invloed op 's menschen eeuwige behoudenis meenden te mogen toeschrijven: want, deed men dit, dus beweerden zij, dan kwam men in strijd, eensdeels met de leer van de volslagen verdorvenheid der menschelijke natuur en verviel tot het Roomsche dogma van de verdienstelijkheid van 's menschen werk, en anderdeels vergreep men zich tegen de eeuwige voorbeschikking van God, die toch noodwendig alles te voren weet en niet afhankelijk zijn kan van het doen en laten eens schepsels. Daar zij die dit gevoelen voorstonden, niet ontkenden, dat er velen verloren gingen, zoo waren zij gedwongen te stellen, dat ook de verdoemenis plaats had in overeenstemming met Gods eeuwig raadsbesluit, waarop de mensch buiten staat was terug te werken. Tegen deze gevolgtrekking nu van hun gevoelen, en alzoo min of meer tegen die geheele leer verzette zich het gezond ver-

[1] Zie hiervoor bl. 101.

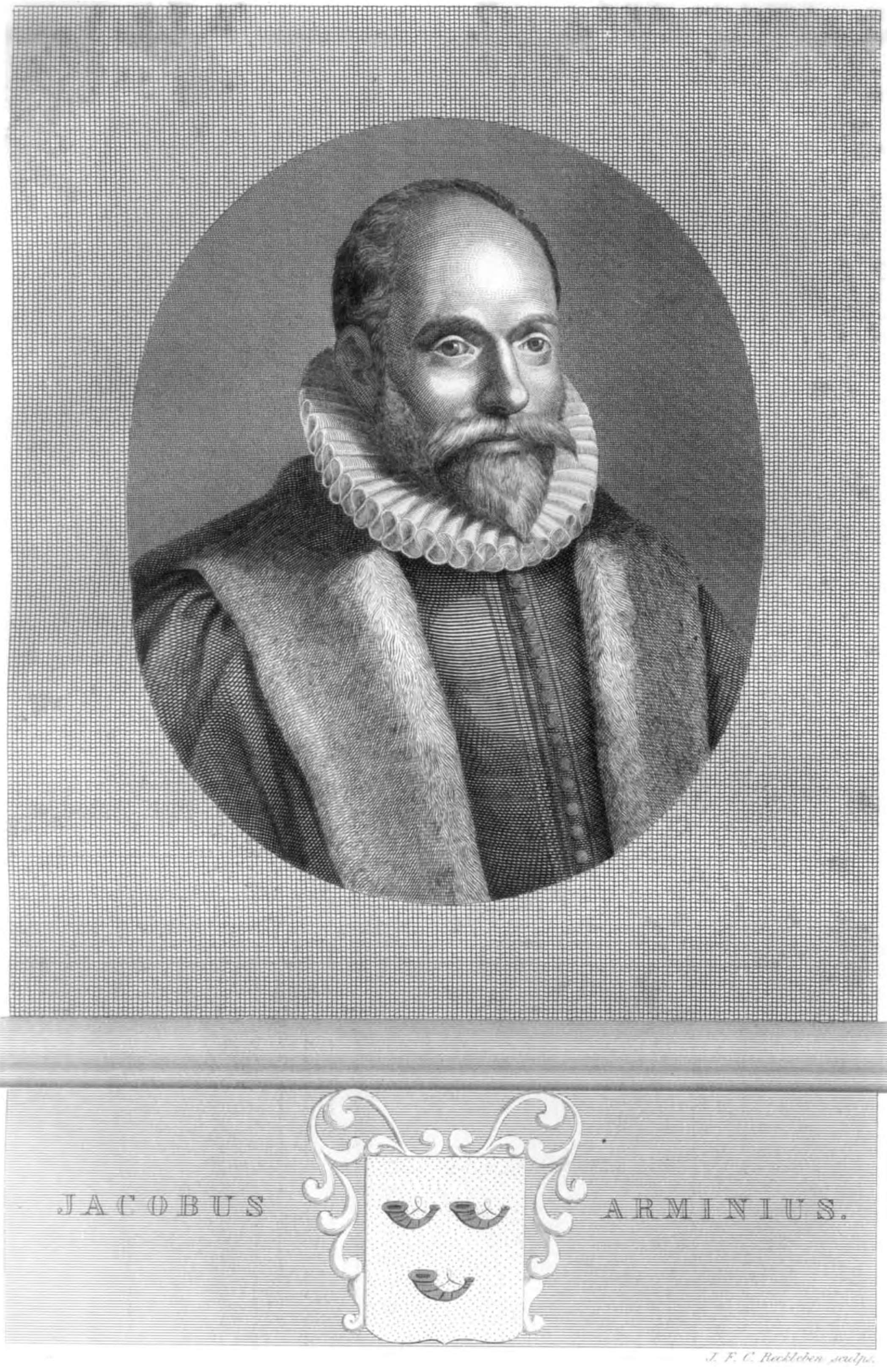

J. F. C. Reckleben sculps.

stand en het menschelijk gevoel van al dezulken, die eensdeels het karakter en de inwendige ervaring misten, welke er toe vereischt zijn om de praedestinatieleer te vatten, en anderdeels niet doortastend genoeg waren om ze met hare schijnbaar noodwendige troostelooze gevolgen te blijven aanhangen. Wanneer men, dus dachten de zoodanigen, van de waarheid niet verwachten kon, dat zij voor een groot deel der menschen eenen afgrond van wanhoop openen en aan de zedelijkheid allen bodem benemen zou, dan moest zulk een gevoelen eene gruwelijke leugen wezen. 1610.

De leer dergenen, die de Voorbeschikking streng dreven, had steeds in ons land het gros der leeraars en gemeenteleden tot voorstanders gehad, gelijk zij dan ook tot de stellingen behoort, die het Calvinisme, uit *Genève*, *Frankrijk* en de Waalsche Provinciën, en naderhand uit de *Palts* en het Graafschap *Nassau* herwaarts overgebragt, tegenover het Luthersche stelsel kenmerken. Niettemin hadden er zich van tijd tot tijd mannen in de *Nederlanden* opgedaan, die luide verkondigden, dat zij zich met het geloof aan een onvoorwaardelijk Goddelijk raadsbesluit niet konden vereenigen. Dit was een der punten geweest, waarin HUIBRECHT DUIFHUIS, de stichter der St.-Jacobs-gemeente te *Utrecht*, van de Consistorialen aldaar afweek [1]. Ook over de praedestinatie had de Leidsche predikant, KASPER COOLHAAS, met zijnen ambtgenoot PIETER PIETERSZOON getwist [2], en de Leidsche Overheid, die COOLHAAS voorstond, had eenen krachtigen verdediger in DIRK VOLKERTSZOON COORNHERT gevonden, wiens scherpe veroordeeling van dat leerstuk bekend is. Nog anderen, zoo als HERMAN HERBERTS, predikant te *Dordrecht* en naderhand te *Gouda*, en CORNELIS WIGGERTS, predikant te *Harlingen*, hadden zwarigheid gevonden in de prediking der praedestinatie en wat uit deze leer heette voort te vloeijen [3]. Doch met uitzondering van DUIFHUIS, die dan ook in eenen tijd opstond, toen de kerkelijke zaken in ons land ter naauwernood eenen vasten vorm bekomen hadden, waren dit voorbijgaande en op zich zelven staande verschijnsels geweest. Met het optreden van JACOBUS ARMINIUS, vroeger predikant te *Amsterdam*, als hoogleeraar te *Leiden*, kreeg de zaak een geheel ander aanzien. Deze man, die reeds in zijne kindschheid zoo veel voor de wetenschap scheen te beloven, dat hem door eenige vermogende mannen de middelen verschaft werden om zich op de studiën toe te leggen, zag zich weldra door de mildheid der Regering van *Amsterdam* in staat gesteld om te *Marburg* en te *Leiden* te studeren, en zich vervolgens een' geruimen tijd beurtelings te *Genève*, te *Basel* en in *Italië* op te houden. Daarna als predikant te *Amsterdam* geroepen, bleek het weldra, dat hij niet zuiver was in de leer; doch

ARMINIUS te *Leiden.*

---

[1] Zie hiervoor III. D., I. St., bl. 198.

[2] Tusschen 1578 en 1580.

[3] BAUDAERT, I, bl. 1.

1610. het wijs beleid zijner ambtgenooten voorkwam alle opspraak, waartoe de aangename zeden van den verdachten leeraar het hare zullen toegebragt hebben [1]. In het jaar 1603 werd hij op drie-en-veertigjarigen ouderdom, in plaats van FRANCISCUS JUNIUS, te *Leiden* als hoogleeraar in de Godgeleerdheid aangesteld, niet zonder dat de Curatoren daartegen door JUNIUS op zijn sterfbed en door FRANCISCUS GOMARUS, insgelijks professor in de Theologie te *Leiden*, ernstig gewaarschuwd waren. Om alle bezwaar, zoo mogelijk, op te heffen, had er eene geleerde zamenspraak over de punten van verschil tusschen hem en GOMARUS plaats, welke tamelijk ten genoegen van den laatsten afliep. Spoedig werd hij »zeer lieftallig en aangenaam bij de studenten, zoo wegens zijne voortreffelijke gaven in het leeraren, als ook wegens zijn onverdroten vlijt en naarstigheid, die hij aanwendde om zijne hoorders in het openbaar en in het bijzonder te onderwijzen" [2]. Weldra begon hij zijne wezenlijke gevoelens in vertrouwen aan zijne studenten mede te deelen, die, minder bescheiden dan hun meester, daaraan ruchtbaarheid gaven. Nu de zaak zoo ver gekomen was, namen de Gedeputeerden der Zuid- en Noordhollandsche Synoden er kennis van: zij rekenden niet alleen in ons vaderland, maar, bij het toen zoo levendig verkeer der geleerde scholen in alle Protestantsche landen, ook in andere oorden de toekomst der Kerk door de leer, die nu uit *Leiden* uitging, ernstig bedreigd. De gezegde Gedeputeerden vervoegden zich bij ARMINIUS. Doch deze wilde zich met hen slechts als met bijzondere predikanten inlaten. Bovendien door den Leidschen Kerkeraad aangemaand om zich te regtvaardigen, verklaarde hij, dit slechts te mogen doen met believen en goedvinden van de Curatoren der Hoogeschool. Tegen den tijd der bijeenroeping der Synode van Zuid-Holland, ten jare 1605, werd van wege de classis van *Dordrecht* bij de andere classes het voorstel ter overweging rondgezonden, dat de Synode op middelen bedacht zou zijn, waardoor de geschillen in de Kerk bijgelegd en alle scheuring en ergernis verhoed mogten worden. Doch deze maatregel vond niet veel ondersteuning; daarentegen verscheen er eene acte, door alle professoren der Godgeleerdheid te *Leiden* onderteekend, waarin zij verklaarden, dat zij het onderling »in het fondament, zooveel als zij wisten," eens waren [3].

---

[1] »Hij is geweest beleeft, vriendelick, ende conversabel, seer gespraeckzaem ende deshalven seer aanghenaem bij groot en cleyn. Sprack men van swaerwichtige saken, hij deder het sijne bij, brocht yemant wat genoechelicx voort, hij wister wat bij te verhalen van gelijcke stoffe: Wildemen musiceren, hij was oock willich daertoe: In het onthaelen ende tracteren van een goet vrient, was hij liberael, ende gastvrij, ook willich om bij een goet vrient vrolic te sijn ende goet chier te maken, ende dit alles in eere ende met maete." BAUDAERT, I, bl. 4.

[2] BAUDAERT, bl. 5.

[3] BAUDAERT, bl. 6.

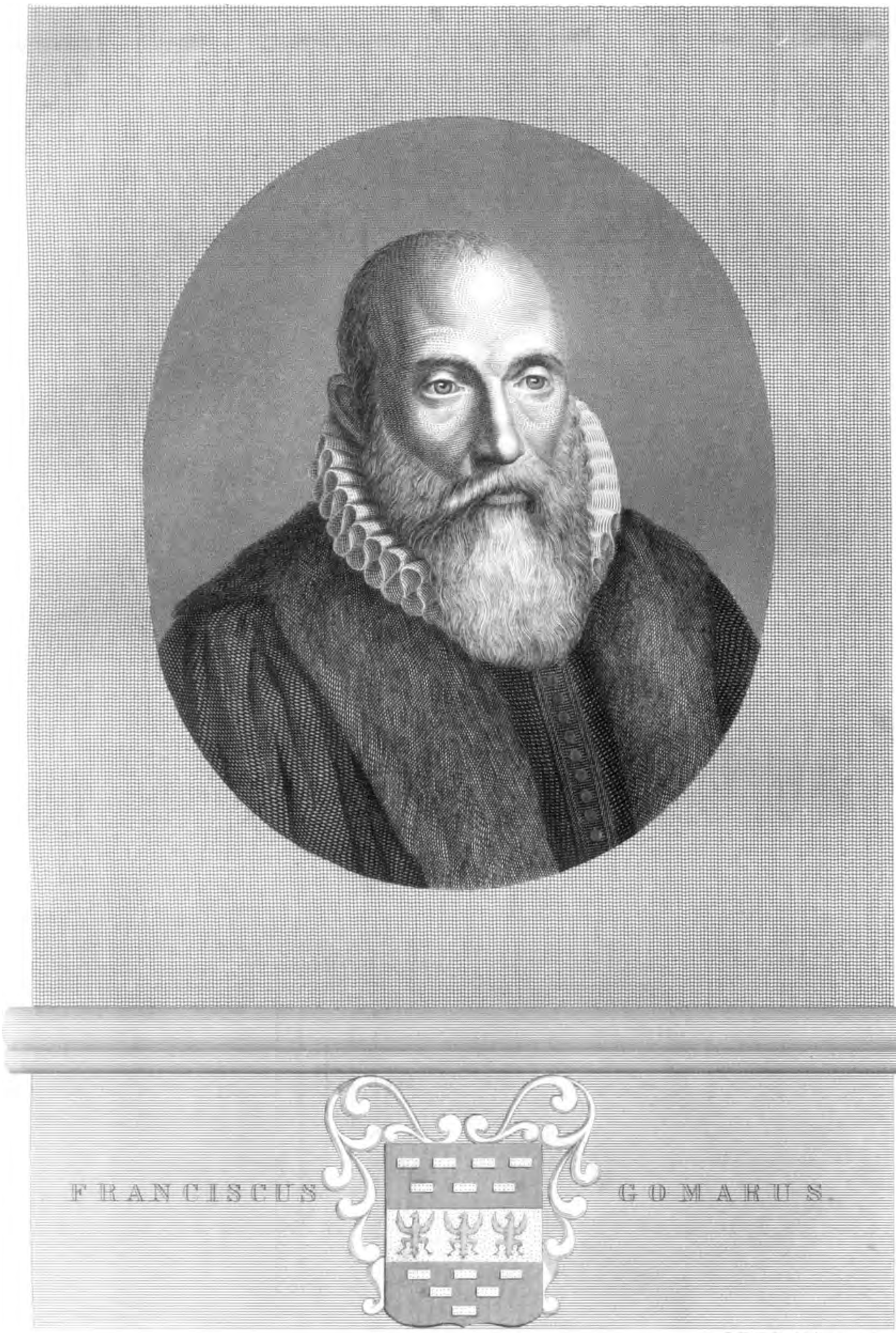
FRANCISCUS GOMARUS.

Hoe het zij, toen de Synode in het najaar te *Rotterdam* bijeen was gekomen, werden uit deze Vergadering eenige leden afgevaardigd tot de Curatoren der Leidsche Hoogeschool, wien zij negen vragen ter hand stelden met het verzoek, dat zij van de Hoogleeraren in de Godgeleerdheid vergen zouden, deze vragen openhartig te beantwoorden. De Curatoren verontschuldigden zich, en zeiden, dat zij raadzaam achtten, deze snaar niet aan te roeren en de zaak te laten rusten tot zij zou uitgemaakt worden op eene Nationale Synode, tot welker bijeenroeping de Staten-Generaal, zoo scheen men te mogen hopen, hunne toestemming zouden geven. Nog langs eenen anderen weg trachtte de Zuidhollandsche Synode de zuivere prediking der Gereformeerde leer te verzekeren. Zij besloot te verordenen, dat alle predikanten hoofd voor hoofd de Nederlandsche Geloofsbelijdenis en den Heidelbergschen Catechismus onderteekenen en die formulieren door deze onderteekening als met de Heilige Schrift overeenkomstig erkennen zouden. Maar nu bleek het, welk eenen invloed ARMINIUS reeds gehad had: verscheidene predikanten weigerden de onderteekening en wel met zoo veel vrijmoedigheid, dat de afwijking van de Gereformeerde leer reeds niet meer eene zaak scheen te zijn, die men zou behoeven te ontveinzen, of waarover men zich zou moeten schamen. Zoo bestonden er dan inderdaad twee partijen in de Kerk, en was het alleszins natuurlijk, dat diegenen, welke zich van geene nieuwigheid bewust waren, op beslissing drongen, aan welke zijde de waarheid en het regt zich bevonden. Die beslissing was nergens anders dan bij eene algemeene of zoo gezegd Nationale Synode te zoeken. Daartoe derhalve werd door de Kerken dringend verlof gevraagd. Zij deden het op den hoogen toon der volle overtuiging van het Goddelijk regt der Kerk. De Staten-Generaal, dus drukte men zich uit, moeten aanmerken, »dat zoodanige verzochte Vergadering niet is eene menschelijke inzetting, maar eene ordonnantie des Heiligen Geestes in zijne Gemeente, en diensvolgens niet hangende aan eeniges menschen autoriteit, maar van Gods en onwederleggelijken Goddelijken Regtswege der Gemeente toekomende, en welke der Gemeente Gods evenmin als de oefening der Godsdienst zelve (waarvan zij mede een lid is) onttogen kan worden." Voorts, dus beweerden zij, kon de Kerk evenmin zonder bijzondere en algemeene Vergaderingen gehandhaafd en bij de orde bewaard worden, als de Staat zonder gewestelijke en landsvergaderingen. Gelijk de Staten-Generaal de veiligheid des Lands bewaarden tegen den vijand, zoo was de Nationale Synode geroepen te waken tegen het gevaar, dat de Kerk dreigde van hare vijanden, die tevens de vijanden van den Staat waren. De bestrijders der Gereformeerde Religie in *Nederland* hielden dagelijks bij oogluiking bijeenkomsten, waarin zij hare zaken behandelden ter stijving en voortplanting hunner secten; alleen de regte ware Christelijke Religie vermogt niet anders dan op openbaar gezag te handelen, en leed alzoo meer schade bij hare openbare vrijheid, dan de voorzegde secten bij heimelijke conniventiën. De vergunning tot het beleggen der Nationale Synode, dus eindigden zij, zou de Kerken tot meer

1610.

De Kerken vragen verlof tot het houden eener Nationale Synode.

1610. vurigheid verwekken om voor der Heeren Staten gelukkige regering God Almagtig te bidden, gelijk daarentegen door het lang ophouden van het verzoek groot misnoegen bij allen veroorzaakt zou worden [1].

Zoo werd de ordening in het Kerkelijke volkomen gelijk gesteld met de wereldlijke Staatsregeling, op een onmiddellijk Goddelijk regt beroep gedaan en ten slotte met het ongenoegen der gemeente gedreigd. Ziedaar stellingen en gevoelens, die regtstreeks tot eene zoogenaamde *theocratie* moesten leiden. Waar geene heerschende Kerk bestaat, kunnen de verschillende Kerken zonder bezwaar vrij zijn: want daar geene derzelve tegenover den Staat op het uitsluitend bezit der waarheid bogen kan, zoo neemt de Staat als van zelve tegenover haar een hooger standpunt in. Maar eene uitsluitende Kerk moet noodwendig of den Staat beheerschen, of door den Staat beheerscht worden. En zoo gold het dan toen in ons Vaderland de vraag, of de Regering zich op den duur al of niet het beleid der zaken door de Kerkelijken uit de handen zou laten nemen.

Acte van Consent met de *clausule* van de herziening der Belijdenisschriften.

Eerst na vier maanden kwam er, in het midden der maand Maart 1606, eene beslissing der Staten. Tot de Nationale Synode werd vergunning gegeven. Na overleg met de Kerkedienaren aangaande den bekwamen tijd en plaats, zou die Synode opgeroepen worden »door hun Edel Mogenden als wettige Overheden en Voorstanders der Christelijke Gereformeerde Religie in deze Landen en volgens het gezag, hun Edel Mogenden naar Gods Woord toekomende." De Staten lieten het niet bij eene algemeene vergunning, maar bepaalden tevens het doel der vergadering, te weten, »revisie van de Confessie en den Catechismus der Kerken, mitsgaders der Kerkeordening." Om de herziening der Kerkeordening was de belegging der Synode mede uitdrukkelijk verzocht; maar de omschrijving van het andere hoofddoel der vergadering was wel geschikt om bij de regtzinnigen bezwaar te ontmoeten. Immers zij wenschten de leer der Arminianen aan de Nederlandsche Geloofsbelijdenis en den Heidelbergschen Catechismus getoetst te hebben, en door die bepaling in der Staten *acte van consent* werd de inhoud dezer Formulieren van Eenigheid als aan twijfel onderworpen voorgesteld. Dus was het dan nog niet uitgemaakt, dat de leer van ARMINIUS onregtzinnig was, en zouden zij, die deze leer voorstonden, minstens tot tijd en wijle dat het gelegen zou komen de Synode bijeen te roepen, de vrijheid hebben, ze met het uitzigt op eene mogelijke bekrachtiging te verkondigen? Wie dit uit de woorden der Staten-Generaal afleidde, had hunne bedoeling juist begrepen. Niets anders beoogden zij, dan voorloopig vrije verkondiging van het tegen de regtzinnige praedestinatieleer overgesteld gevoelen. Het gold de vraag of de Overheid zou blijven, wat zij tot nog toe geweest was, de gehoorzame uitvoerster der vonnissen, door de kerkelijke regters tegen de afwijking van de leer geslagen. COOLHAAS was op Staatsgezag ontzet; tegen COORNHERT en zijne ge-

[1] Zie de Remonstrantie der Gedep. van de Z. Holl. Syn. aan de Stat.-Gen. bij BAUDAERT, I, bl. 8 en 9.

schriften hadden zich de Staten bij resoluties verklaard; WIGGERTS was op verzoek der 1610.
Noordhollandsche Synode van 1595 door de Staten naar *Vriesland*, het gewest zijner geboorte, uitgebannen [1]. Zouden de Staten op deze wijze voortgaan? Zouden zij dit doen in eenen tijd, dat er aan het veroordeelen en afzetten en uitbannen geen einde zou komen wegens het groote aantal dergenen, die de regtzinnigen voor »onboetvaardigen en bedriegers" verklaarden, en met den naam van »zwijnen" bestempelden, »die den wijnstok CHRISTI trachtten te ontwortelen?" Zouden zij handdadig worden aan zulke maatregelen tegen zoo vele geleerden en beschaafden en aanzienlijken, als, blijkens de beroeping en de handhaving van ARMINIUS te *Leiden* en den opgang door hem gemaakt, de verdachte leer onder hare aanhangers scheen te tellen? Zouden zij, eindelijk, aan de overweldiging der Kerk den vrijen loop laten, en de rigting helpen uitdelgen van mannen, die tegen het stelsel der Kerkelijken het gevoelen koesterden, dat der wereldlijke Overheid gezag op kerkelijk gebied toekomt? Waarlijk, de Republiek zou geene Staatslieden aan haar hoofd, een OLDENBARNEVELT zou geen invloed in de Staten-Generaal moeten gehad hebben, indien zulke vragen toestemmend beantwoord waren! Neen! de noodwendigheid, welke uit eene onvoorwaardelijke vergunning eener Nationale Synode scheen te volgen, wilden de Staten door de bijvoeging der gemelde clausule verhoeden. Op deze wijze mogten de partijen leeren elkander te verdragen, het verlangen der regtzinnigen naar de bijeenkomst eener Algemeene Synode eenigzins getemperd en de verdachte leeraren gerustgesteld worden. Maar met dit alles werden de symbolieke geschriften der Gereformeerde Nederlandsche Kerk, door der Martelaren bloed bezegeld, listig ter zijde gezet! Tegen dit bezwaar mogten de Staten met de voorstanders van de leer van ARMINIUS de vraag overstellen, of men die geschriften boven bedenking verheven mogt achten, en daarbij »eenvoudig, zoo ze daar lagen en luidden, blijven moest;" dit doende, mogt men toezien, »hoe men zijne conscientie bewaren en den Jezuiten, zelfs in het hoofdpunt der Reformatie, den mond stoppen zou" [2].

Hoe het zij, de *clausule*, door de Staten-Generaal gevoegd bij de acte van consent tot de bijeenroeping eener Nationale Synode, lokte, op voorgang van den kerkeraad van Amsterdam [3], eene remonstrantie van de Gedeputeerden der Kerken uit, waarbij men verklaarde, dat bij de oproeping van de leden der Synode de revisie der Belijdenisschriften niet als een bijzonder punt van beschrijving mogt gesteld worden, aangezien eensdeels de handhaving van de zuiverheid der leer steeds stilzwijgend de taak der Synode was, en anderdeels »door zulk eene speciale uitschrijving oorzaak gegeven zou worden, alsof de Kerken zelven hare belijdenis in twijfel trokken." Weshalve zij Hunne Hoogmo-

Remonstrantie tegen de *clausule*.

[1] BAUDAERT, I, bl. 1 en 2. *Resol. v. Holl.* 29 Aug. 1579, bl. 203.

[2] Woorden uit de bij uitnemendheid dus genaamde *Remonstrantie* van 1610.

[3] UYTENBOGAERT, *Kerckel. Hist.* bl. 329.

1610. genden verzochten, onvoorwaardelijk vergunning tot de bijeenroeping der Synode te geven. Bij monde van den Advokaat van *Holland*, als President, antwoordde de Vergadering der Staten-Generaal, dat, daar de bepaling nopens de resumtie der Nederlandsche Belijdenis door eenige Provinciën gesteld was, zij niet zonder verkorting van het regt dezer Provinciën achterwege kon gelaten worden; dat voor het overige de Staten die bepaling niet dus verstonden, alsof aan de waarheid der leer, in de Belijdenis begrepen, eenigzins getwijfeld werd, weshalve in die clausule geene groote zwarigheid te maken was. Zoo geene der Kerken de revisie der formulieren als een punt ter behandeling voorstelde, dan zou men altijd nog van de Provinciën, die op het stellen dier bepaling aangedrongen hadden, kunnen trachten te verkrijgen, dat zij achterwege werd gelaten. Voorts verstonden de Staten-Generaal, dat de punten, door de Kerken ter behandeling voorgesteld, hun Hoogmogenden zouden medegedeeld worden, voordat zij aan alle Kerken werden uitgeschreven. De spreker besloot met de vermaning, dat in dezen aan de Heeren Generale Staten, als *voedsterheeren* en *voorstanders der Kerken* in deze Landen, alle regt toekwam [1].

Meer kon, zonder dat de hoofdzaak verviel, niet toegegeven worden, en wat de benaming *voedsterheeren* der Kerken aangaat, hiermede wilden de Staten doen gevoelen, dat de uitwendige belangen der Kerken van hen afhankelijk waren; dat de Kerk, als het ware, gespijzigd werd van de tafel der Staten, en dat op deze betrekking eene verpligting van trouw en onderdanigheid berustte. Oldenbarnevelt, in het bijzonder, begreep, dat wie zekere meerderheid wilde doen gelden, zich aan geene karigheid moest doen kennen, daarom »was hij welgezind om den Kerkelijken in het bijzonder te wille te zijn, zoo om hunne verzoeken om buitengewone subsidiën in redelijkheid genoeg te doen als anderzins [2]." Maar daarvoor meende hij dan ook dat de Kerken zich aan den Staat verpligt behoorden te gevoelen.

Bij de acte van consent was bepaald, dat er eene voorbereidende vergadering van daartoe beschrevene kerkedienaars zou plaats hebben, met welke de Staten in overleg zouden treden »over de manier van het houden" der Synode, alsmede over den tijd en de plaats, daartoe geschikt. Diensvolgens werden de Provinciën uitgenoodigd, eenige Godgeleerden naar *'s Gravenhage* af te vaardigen, om hun Hoogmogenden deswegens van advies te dienen. Deze maatregel was een middel in der Staten hand om van den aanvang aan toezigt en invloed op de Synode te houden, en alzoo laat het zich denken, dat hij als eene ongewone bemoeijing der Overheid, als eene verkorting van het regt der Kerken, werd uitgekreten. Uit de meeste Provinciën kwamen de Gedepu-

---

[1] Baudaert, I, bl. 9 en 10.

[2] Uytenbogaert, *Kerckel. Hist.* bl. 355.

teerden slechts onder protest ter vergadering [1]; slechts de Gedeputeerden van de Synode van *Noord-* en *Zuid-Holland* schijnen den maatregel gaarne gezien te hebben [2]. Hoe het zij, onder den naam van *Voorbereidende Vergadering* [3], kwamen, in de maand Mei 1607, de Gedeputeerden te *'s Hage* bijeen, die der meeste Gewesten met uitdrukkelijken last, zoowel van de Kerken als van de Staten hunner Provinciën, om voor te stellen, dat de bewuste clausule van de Acte van Consent door minder aanstootelijke woorden vervangen werd. De Staten stelden eenige vragen voor, omtrent welker beantwoording men zich verstond. Zoo werd, onder anderen, eenstemmig als de wensch der Vergadering uitgedrukt, dat de Synode zoo spoedig mogelijk, te weten in het begin van den zomer des jaars 1608 en wel te *Utrecht* bijeen zou komen; dat de Heilige Schrift het eenige rigtsnoer zou zijn, waarnaar de leer en de tucht beoordeeld zouden worden; dat men ook tot de Synode zou beschrijven al de Nederlandsche Kerken, beide van de Nederduitsche en de Waalsche taal [4], die buitenslands waren, zoo onder het kruis als anderszins, en de Gereformeerde Kerken van de andere talen in *Duitschland* en *Frankrijk* van het houden der Synode in tijds zouden worden verwittigd; dat er geene punten van beschrijving zouden gesteld worden, maar elke Provinciale Synode vraagstukken (en dat niet alleen ter beraadslaging, maar ook ter beslissing) aan hare afgevaardigden zou medegeven. Door de laatstgemelde bepaling scheen de clausule, door de Staten-Generaal in de acte van consent opgenomen, stilzwijgend ter zijde gesteld; maar ARMINIUS en UYTENBOGAERT, beide leden der Vergadering, alsmede de beide Utrechtsche afgevaardigden, die hunne gevoelens deelden, konden zich troosten met de gedachte, dat deze bepaling niet terugwerkte op de reeds gestelde voorwaarde van de revisie der Belijdenisschriften. Toen dan ook de Vergadering de Staten uitdrukkelijk wilde verzocht hebben om de clausule op te heffen, vereenigden zich de vier aangeduide leden geenszins met dezen wensch [5].

1610.

Voorbereidende Vergadering te *'s Hage.*

De hoop van hen, die ARMINIUS' gevoelen waren toegedaan, was op de Staten. Niet dat zij verwachtten, openlijk door hen in het gelijk gesteld te worden; maar het was genoeg gebleken, dat de Staten hoogst ongaarne tot vervolging der aanhangers hunner leer zouden overgaan, en dus liefst eene kerkelijke veroordeeling van hunne gevoelens

---

[1] BAUDAERT, I, bl. 10.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 348. Ook de Zeeuwsche Staatslieden drongen op de Voorbereidende Vergadering aan. Ald. bl. 356.

[3] Conventus praeparatorius ad Synodum Nationalem.

[4] BAUDAERT zegt kortweg: *Kerken van beide de Nederlandsche spraken* (I bl. 11), en TRIGLAND: *Nederlandsche Kerken van beide de talen* (*Kerk. Gesch.* bl. 357). Zoo werd de Fransche taal toen nog als inheemsch beschouwd, nevens de Nederduitsche.

[5] UYTENBOGAERT, bl. 351, 352.

1610. zouden voorkomen. Daarom was het van nu aan hun wachtwoord om alle verklaring en verantwoording aan kerkelijke personen en vergaderingen te weigeren, en, zoo zij dan iemand te woord staan moesten, dit slechts te doen onder het beleid der burgerlijke Overheid. In dezen zin had ARMINIUS reeds gesproken in de *Voorbereidende Vergadering* [1], en sprak UYTENBOGAERT, toen hij over zijne in de even genoemde Vergadering gegeven adviezen ter verantwoording geroepen werd door de Zuid-Hollandsche Synode, in het jaar 1608 te *Delft* gehouden. Deze houding intusschen bragt voor de Staten groote moeijelijkheid mede: niet alleen toch had het thans den schijn alsof ARMINIUS en de zijnen zich verzekerd konden houden, door de burgerlijke Overheid geregtvaardigd te zullen worden; maar ook was het te wachten, dat de mannen dier partij begeerig om hun gevoelen in het vereischte licht te stellen, er op aan zouden dringen om ten overstaan der Staten met hunne wederpartij in het strijdperk te treden. Dit laatste gebeurde werkelijk. ARMINIUS, ervarende, dat de studenten, die door hem gevormd waren, vóór hunne toelating tot de predikdienst, met achterdocht door hunne kerkelijke examinatoren bejegend werden, en uitlandsche studenten door hunne betrekkingen werden gedwongen de universiteit van *Leiden* te verlaten, wendde zich tot de Staten van *Holland*, «zijne Hooge Overheid, door wier bevel hij zijne dienst bekleedde," met het verzoek, dat het hun gelieven mogt hem in staat te stellen met zijne tegenpartijders «in vriendelijke conferentie te treden onder het beleid zijner behoorlijke Overheid", hetzij op eene Nationale Synode, of in eene vergadering van eenige gedeputeerden uit alle provinciën, hetzij ook in eene vereenigde Synode van *Noord-* en *Zuid-Holland* of in eene bijeenkomst van eenige gedeputeerden uit deze beide Gewesten, ten einde in de eerste plaats den Heeren Staten en daarna ook zijnen medeleeraren genoegdoening te geven [2]. Op dit verzoek de bijeenroeping der Nationale Synode te bespoedigen kon der Staten plan niet zijn; de redenen immers, die hen zulks onraadzaam deden achten, bleven in volle kracht bestaan. Eene vereenigde vergadering der Synoden van *Zuid-* en *Noord-Holland* was een denkbeeld, dat nog onlangs door de Synode te *Delft* was geopperd, maar toen zonder gevolg was gebleven, omdat zulk eene bijeenkomst, op de door die Synode voorgestelde wijze tot stand gekomen, ongetwijfeld gestrekt zou hebben om het vraagstuk, ter welks behandeling de Nationale Synode was toegestaan, vooraf tegen de partij der Arminianen uit te wijzen. Op andere voorwaarden zulk eene vergadering te beleggen, was thans niet geraden. Intusschen diende er toch iets gedaan te worden. Der Staten Gezant in *Frankrijk* schreef reeds, dat de kerkelijke geschillen in de *Nederlanden* te *Parijs* eenen ongunstigen indruk maakten: DU PLESSIS

ARMINIUS wendt zich tot de Staten met het verzoek om zich te mogen verantwoorden.

---

[1] BAUDAERT, I, bl. 12.

[2] Zie ARMINIUS' schrijven aan de Staten bij UYTENBOGAERT, bl. 435, sq.

MORNAY had hem te kennen gegeven, dat thans niets ongelegener komen kon dan zulke godgeleerde twisten: den Staten voegde het daarin te voorzien door tot geschikter tijdstip het zwijgen op te leggen [1]. Met geweld allen twist te smoren, dit kon in der Staten geest niet opkomen. Maar was er dan geen middel te vinden om de zaak zonder opspraak tot een einde te brengen? Zeker niet zonder zulk eene bedoeling gelastten de Staten van *Holland* den Hoogen Raad te *'s Hage*, de twee Leidsche Hoogleeraren, GOMARUS en ARMINIUS, voor zich te ontbieden in tegenwoordigheid van vier predikanten, die de Staten daartoe mede zouden beschrijven, niet om over de verschillen, die er tusschen hen bestonden, te oordeelen, maar om te zien, of zij met behulp van de vier predikanten door vriendelijke zamenspreking konden bijgelegd worden, en om van alles aan hen, Staten van *Holland*, rapport te doen [2]. Toen de uitgenoodigde professoren en predikanten verschenen waren, werd GOMARUS, ingevolge de door de Staten aan den Hoogen Raad gegeven instructie, door den Voorzitter uitgenoodigd, te willen verklaren, of er tusschen hem en zijnen ambtgenoot eenig verschil was, en zoo ja, waarin dan dit verschil bestond; daarna zou ARMINIUS gehoord worden, opdat men eindelijk mogt overleggen, hoe men het verschil op de geschiktste wijze »tot gemeene stichting" zou kunnen wegnemen. Aan dit verzoek verklaarde GOMARUS zich ongezind te beantwoorden. Hij was, zeide hij, in kerkelijke zaken slechts der Kerke, in eene Synode vertegenwoordigd, rekenschap verschuldigd. De Raad antwoordde, dat men zich geenerlei gezag aanmatigde om over de godsdienst te oordeelen, maar alleen wilde vernemen, of en waarin er verschil bestond, een verlangen, aan hetwelk men GOMARUS alsnog verzocht gehoor te geven. Deze gaf thans te kennen, niet te weten, waarom men hem als beschuldiger van ARMINIUS wilde doen optreden, en vraagde, of men hem soms bij de Staten wegens onheuschheid jegens zijnen ambtgenoot had aangeklaagd. Hierop gerustgesteld en nogmaals vermaand aan den last der Staten gehoor te geven, ging GOMARUS over tot de algemeene verklaring, dat de tijd wel zou openbaren, wat ARMINIUS aan zijne studenten leerde. In bijzonderheden meende hij te dezer plaatse niet te mogen treden: in allen gevalle moest, docht hem, ARMINIUS eerst zijne bedenkingen tegen de Belijdenis en den Catechismus inbrengen. Hiertoe was ARMINIUS, blijkens zijn antwoord, niet geneigd: hij had, zeide hij, niets tegen die formulieren geleerd; wel had hij er eenige bedenkingen tegen, doch de mededeeling daarvan kwam eerst te pas in de Nationale Synode, volgens de Resolutie der Staten-Generaal ter revisie dier schriften te houden, of ook elders waar de Overheid zulks zou gelasten. Voor het overige had ook hij tegen GOMARUS wat in te brengen: zijne praedestinatieleer, namelijk, scheen hem toe met de Heilige Schrift en de Belijdenisschriften, alsmede met het

1610.

GOMARUS en ARMINIUS voor den Hoogen Raad.

[1] UYTENBOGAERT, bl. 398, 403.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 436.

1610. algemeen gevoelen der Kerken te strijden. Zoo was de strijd aangevangen, en des anderen daags op nieuw voor den Raad verschenen, kwam GOMARUS met zijn bezwaar tegen de leer van ARMINIUS betreffende de regtvaardigmaking voor den dag. Deze verklaarde daartegen plegtig, dat hij in dit stuk eenstemmig dacht met de Belijdenisschriften, en mogt het, na kerkelijk onderzoek, met goedvinden zijner Hooge Overheid ingesteld, blijken, dat zijne leer niet zuiver was, zoo was hij bereid ze te herroepen of zijn hoogleeraarsambt neder te leggen. Dit vermogt GOMARUS niet te bevredigen: het waren meer dan bloote vermoedens, wat men tegen ARMINIUS had, en dat zou hij op eene wettige Synode doen blijken. Wat hem betrof, antwoordde ARMINIUS, mogt dit hoe eer hoe liever geschieden! Thans daagde GOMARUS zijnen ambtgenoot uit, dadelijk met al zijne bedenkingen tegen de Belijdenisschriften voor den dag te komen. Dit verklaarde ARMINIUS alleen op de Nationale Synode of anders op last der Staten te willen doen, maar hij was bereidwillig, voor den Hoogen Raad zijne belijdenis te doen op alle stukken, waarop GOMARUS die zou begeeren, mits deze volgens de orde, door de Staten op de tegenwoordige bijeenkomst gesteld, eerst op dezelfde punten zijne belijdenis deed. Ook de Raad begreep, dat dit zoo behoorde, en nu verzocht en verkreeg GOMARUS tijd om zijne belijdenis op schrift te brengen. Desgelijks bragt ARMINIUS zijne belijdenis over dezelfde leerstukken op schrift. Elk leverde voorts eene kritiek van de belijdenis zijner partij; — en hiermede was deze strijd ten einde: want geen der beide Hoogleeraren kreeg inzage van de kritiek zijner partij, en deze stukken bleven bij den Raad bewaard tot nader order der Heeren Staten [1]. Zoo, meende men, waren de beschouwingen van ARMINIUS aan de kennisneming van het kerkelijk publiek, ook in het buitenland, en aan de behandeling op den predikstoel onttrokken: niemand toch, dus redeneerde men, had grond of regt om over eene zaak te oordeelen, waarvan alle acten niet bekend waren. Dat ARMINIUS ten minste niets tegen den zin der Staten in het licht zou geven, daarvan kon men zich verzekerd houden. Derhalve kenden slechts de Staten die stukken alle en mogten slechts zij daarover oordeelen, en dit hadden zij zich voorgenomen te doen door te verklaren, dat het verschil weinig te beduiden had. Maar er zijn karakters tegen wier drijven, er zijn rigtingen tegen wier stroom geene fijne berekening, geen wijs beleid zelfs iets vermag. Dit ondervonden de Staten reeds dadelijk. De Hooge Raad deed rapport in tegenwoordigheid der beide professoren en der vier predikanten in de volle vergadering der Staten van *Holland*, en verklaarde dat alles »minnelijk en vredelijk" was toegegaân, en dat huns bedunkens tusschen de hoogleeraren geen verschil was over eenig hoofdpunt des geloofs, dat men als noodig ter zaligheid den gemeenen man zou behoeven te leeren. De Heeren Staten zeiden daarop bij monde van hunnen Advokaat, dat zij dit met genoegen vernamen, bedankten daarom de Hee-

---

[1] UYTENBOGAERT, bl. 437—441.

ren en Broeders voor de voltrekking van den gegeven last, vermanende, dat men zich tot den vrede zou bevlijtigen en zich bij de Confessie en den Catechismus zou houden, gelijk zulks ter wederzijde was verklaard. Voorts beloofden zij zoo spoedig mogelijk te zullen zorgen, dat of eene nationale of ten minste eene provinciale Synode kon worden gehouden, waarin alles rijpelijk naar Gods woord zou kunnen behandeld en beslecht worden. Dus scheen alles tot algemeen genoegen afgedaan. Maar wat zeide GOMARUS? Dat hij in gemoede niet kon erkennen, dat het verschil weinig te beduiden had: integendeel, hij achtte dat het den grondslag der zaligheid betrof; hij zou niet durven sterven op het gevoelen desgenen, van wien hij verschilde, noch daarmede verschijnen voor het oordeel Gods; en, voegde hij daarbij, ten ware er binnen kort in voorzien werd, zou uit dit verschil zulk eene oneenigheid komen te rijzen, dat het eene land tegen het andere, de eene stad en kerk tegen de andere, ja, de eene burger tegen den anderen zou opstaan [1]. Dit eene woord was genoeg om de Staten zelven te overtuigen, dat hun vredelievend beleid hier weinig zou vermogen. Evenwel wilden zij doen wat zij konden, om zulk eene uitbarsting, als GOMARUS voorspeld had, te voorkomen. De toestand des lands, de staatkunde, die zij volgden, drong hen daartoe. De manschap stond handgemeen te worden op het schip, en het was om het behoud van het schip zelve met manschap en al te doen. Hadden de Staten de eer en het behoud van den bodem niet in een eervol Bestand gezien, zij zouden minder op de houding der Republiek in het oog des vijands hebben behoeven te letten. In eenen staat van oorlog, waaraan geen einde te zien is, houden alle verpligtingen tegenover het vijandige buitenland op, en de Republiek kon misschien met de eene hand, dweepzuchtig tegen zich zelve gewapend, in hare eigene ingewanden woelen, en met de andere den vijand te duchtiger slagen toebrengen. Maar, zou onze Staat eenen rang innemen onder de Mogendheden van Europa en voor het Protestantisme van zijnen felsten vijand aanvankelijk erkenning winnen, zoo moest hij zich bekwaam betoonen om een ordelijk leven te leiden, en zijne eigene ingezetenen in vrede te houden. Toen daarom de Gedeputeerden der Hollandsche Synoden sterk op het bijeenroepen van eene Provinciale Synode aanhielden om terstond daarna ook de Nationale Synode te mogen houden, namen de Staten van *Holland* het besluit, dat aan de Kerken *hoop zou mogen gegeven worden*, dat men in de volgende maand October eene Provinciale Synode zou houden [2]; doch inmiddels zouden de bijzondere Synoden van *Zuid-* en *Noord-Holland* stilstaan. In dit besluit was niets stelligs, dan dit alleen, dat er vooreerst in *Holland* geenerlei Synoden zouden gehouden worden: immers de gewone Synoden werden tijdelijk afgeschaft en op de bijeenroeping van de buitengewone Provin-

1610.

De Staten besluiten de bijzondere Synoden te doen stilstaan.

[1] UYTENBOGAERT, bl. 442. BAUDAERT, bl. 14.

[2] *Resol. v. Holl.* 1608, bl. 601.

1610. ciale Synode werd slechts hoop gegeven [1]. Geen wonder dat deze maatregel zulk een gemor ten gevolge had, dat de Staten denzelven niet vol konden houden. Prins MAURITS, verstoord over de onderhandelingen wegens het Bestand, liet zich uit, dat men nu alles scheen overhoop te willen werpen, het kerkelijke zoowel als het politieke [2]. Nadat derhalve de Staten nog den 31sten Julij aan de gecommitteerden der *Zuid-* en *Noord-Hollandsche* Synoden beloofd hadden, dat de Provinciale Synode tusschen den 10den en den 20sten October in den Haag zou gehouden worden [3], besloten zij, den 12den September 1608, het houden der particuliere Synoden weder toe te staan; maar — ten einde toch het voordeel van den eenmaal genomen maatregel niet te verliezen — de Provinciale Synode, daarentegen, minstens voor twee maanden uit te stellen, en aan de particuliere Synoden te gelasten zich te onthouden van de behandeling van de onderwerpen, om welke de Provinciale Synode zou gehouden zijn, ten einde zulk eene vergadering niet vooraf reeds onnut te maken [4]. Daar tot die onderwerpen de eisch behoorde, aan de Arminiaansche leeraars gedaan, om zich ten aanzien van hunne bezwaren tegen de Belijdenisschriften te verklaren, zoo gaven de Staten met deze verordening in de hoofdzaak niets toe. Doch laten wij zien, of de predikanten zich die beperking lieten welgevallen. In de maand October kwam de particuliere Synode van *Zuid-Holland* te *Dordrecht* bijeen. Hier werd op nieuw besloten bij de Staten-Generaal aan te dringen, dat zij tijd en plaats van de Nationale Synode zouden willen bepalen: vooraf echter zou men de Provinciale Synode zien te verkrijgen om de beletselen, die de Nationale Synode, zoo men thans meende, verhinderden, eerst uit den weg te ruimen. Het schijnt, dat men hoopte, de zaak der Arminianen op de Provinciale Synode in dier voege uit te maken, dat hun zelfs den toegang tot de Nationale Synode zou ontzegd zijn. Maar regtstreeks scheen men tegen den geest en den uitgedrukten wil der Staten te willen handelen, toen men de vraag stelde, of men den predikanten, die op de Voorbereidende Vergadering geweest waren, geene rekenschap zou afvorderen van de aldaar door hen gegeven adviezen [5]. Tegen de behandeling dezer zaak kwamen de Commissarissen op, die van wege de Staten de Synode bijwoonden, de Heeren ROM-

Dit Besluit herroepen.

Zuid-Hollandsche Synode te *Dordrecht.*

---

[1] UYTENBOGAERT, die der Staten bedoeling wel gevat heeft, schrijft dan ook, dat zij besloten de Provinciale Synode *zoo haast doenlijk* bijeen te laten komen, en voegt er met nadruk bij: *in der Staten tegenwoordigheid* te 's Gravenhage. bl. 443.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 443, verg. 356.

[3] *Resol. v. Holl.* 1608, bl. 635.

[4] *Resol. v. Holl.* 1608, bl. 690, 691.

[5] *Resol. v. Holl.* 1608, bl. 554.

BOUT HOGERBEETS en NICOLAAS CROMHOUT [1]. Toen voorts de Synodale Gedeputeerden, 1610.
die intusschen pogingen gedaan hadden om de Provinciale Synode te verwerven, in de Synode terugkwamen met een berigt, waaruit zich liet afleiden, dat de Staten zich niet zouden haasten om het verlangen der predikanten in deze zaak te bevredigen, werd besloten, denzelfden Gedeputeerden te gelasten, hun Edel Mogenden nogmaals de dringende noodzakelijkheid eener Provinciale Synode voor te dragen, en indien de Staten ze niettemin nog langer wilden opschorten, dit aan de classes te kennen te geven, opdat dezen mogten overwegen, wat haar te doen zou staan om de zuiverheid der leer en de eenigheid der Kerk te behouden. Eindelijk besloot men, den predikanten, die hunne aanmerkingen op de Confessie en den Catechismus nog niet hadden ingebragt, daartoe geen langer tijd dan van ééne maand te geven, en aan alle classes aan te schrijven, om, als die maand verstreken was, tegen de overtreders dezer resolutie te procederen [2]. Dit merkten de Staten aan als volstrekte ongehoorzaamheid tegen hunne bevelen. Ware aan het besluit der Synode gevolg gegeven, zoo zouden de Staten geroepen zijn geworden om de kerkelijke vonnissen tegen de overtreders uit te voeren, en dit was het juist wat zij vermijden wilden en moesten. Dus stelden zij een besluit tegen dat der Synode over, en gelastten den predikanten, de bedenkingen, die zij op de genoemde schriften mogten hebben, binnen eene maand niet aan de classes, maar aan de gecommitteerde Raden van *Holland* verzegeld toe te zenden, om bewaard te worden tot op de Provinciale Synode van *Holland* [3].

Intusschen liet het zich aanzien, dat er zich spoedig hier of daar eene classis zou opdoen, die op eigen gezag optrad tegen zulke predikanten, welke van afwijking van de leer der belijdenisschriften verdacht werden. Werkelijk greep dit plaats in de classis van *Alkmaar*. Hier ging men er in September 1608 toe over om van alle predikanten op nieuw de onderteekening van den Catechismus en de Confessie te vorderen. Vier predikanten weigerden de onderteekening. Diegene van de vier, die reden van zijne weigering had gegeven, werd dadelijk in zijne dienst geschorst; aan de drie anderen werd tijd van beraad gegund. De geschorste leeraar wendde zich tot den Heer VAN SCHAGEN, Heer van de plaats waar hij diende, en de Overheid van het dorp sloot de kerk voor den door de classis ter vervanging van den geschorsten predikant aangestelden leeraar [4]. Dit beroep op de wereldlijke Overheid werd door de classis hoog opgenomen, en daar de drie anderen weigerachtig bleven om de Formulieren te onderteeke-

Begin der twisten te *Alkmaar*.

[1] *Resol. v. Holl.* 1608, bl. 705.

[2] UYTENBOGAERT, *Kerckel. Historie*, bl. 444.

[3] UYTENBOGAERT, bl. 446. *Resol. v. Holl.* 1608, bl. 751.

[4] UYTENBOGAERT, bl. 454.

1610. nen, werden ook dezen van hunne dienst ontzet. Nu namen de vier geschorste predikanten gezamenlijk hunne toevlugt tot de Staten van *Holland* [1] met verzoek, dat aan de classis mogt verboden worden dus tegen hen te werk te gaan voordat hun gevoelen op eene Provinciale of Nationale Synode onderzocht was. Wat hadden de Staten thans te doen? De classis van *Alkmaar* had op eigen gezag uitgemaakt, wat door de Staten uitdrukkelijk als eene eerst later te gelegener tijd te beslissen vraag gesteld was, of afwijking van de Formulieren eenig leeraar van de gemeenschap der Nederlandsche Gereformeerde Kerk deed vervallen. Konden zij zoo iets onverschillig aanzien? Zij oordeelden, dat zij dit geenszins vermogten, en bij een schrijven van den 11den October verzochten zij de classis, de acte, waarbij de predikanten tot de leer, in de Formulieren vervat, volkomen toetraden, en waarvan zij de onderteekening vorderde, aan de Staten ter beoordeeling over te zenden, en intusschen de geschorste predikanten in hunne dienst te herstellen. Evenwel, versterkt door de uitspraak der Synode van *Noord-Holland*, die de vier predikanten veroordeeld had, ook op grond dat zij met voorbijgang van hunnen geestelijken regter hunne toevlugt genomen hadden tot de Staten, ging de classis voort op den ingeslagen weg en schorste zelfs nog eenen vijfden leeraar, predikant in de stad *Alkmaar* zelve, met name ADOLF VENATOR of DE JAGER, die vroeger door ziekte uit de kerkelijke vergadering gehouden, later elke beslissende verklaring had weten te vermijden, maar eindelijk mede de verlangde onderteekening geweigerd had. Van deze schorsing gaf de classis terstond kennis aan de Burgemeesteren van *Alkmaar* met verzoek om handbieding ter uitvoering van het vonnis. De Vroedschap, door de Burgemeesteren bijeen geroepen, besluit den predikant, in weerwil van de uitspraak der classis en de klagt van den Alkmaarschen Kerkeraad, in zijne kerkelijke bediening te handhaven, totdat bij de Provinciale Synode de zaak in geschil zal zijn uitgemaakt, mits VENATOR zich intusschen onthoude zijne bedenkingen tegen den Catechismus ter sprake te brengen: zoo hij bezwaren had, moest hij ze aan de Staten, overeenkomstig hunne resolutie, verzegeld toezenden. Dus handelde de Vroedschap in volkomen overeenstemming met de Staten. Niettemin protesteerde de kerkeraad »voor God" tegen een besluit, waarmede deze Vergadering het regt geschonden achtte, »dat de Kerk niet van menschen maar van JEZUS CHRISTUS, haar eenig Hoofd," ontvangen had, zich vooraf reeds onschuldig verklarende aan al de gevolgen, die de handhaving van VENATOR hebben kon. Deze ging intusschen ongestoord met grooten toeloop voort te prediken, weshalve de Gedeputeerden van de Noord-Hollandsche Synode en van de classis van *Alkmaar* de Magistraat dezer stad alsnog uitvoering verzochten van het vonnis, door de classis tegen VENATOR gewezen. Geen bevredigend antwoord bekomen hebbende, gaat men zich beklagen bij de Staten, en laat bij de vermelding van hetgeen men tegen VENATOR had,

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1608, bl. 714.

iets invloeijen van een gerucht, dat er aangaande hem in omloop was, alsof hij eene vrouw tot echtbreuk zou verleid hebben [1]. De Staten antwoorden, dat zij met leedwezen berigt gekregen hadden van de oneenigheden, gevallen ten aanzien eener zaak, waarin zij hunne meening reeds hadden verklaard; weshalve zij begeerden, dat de leeraren de andersdenkenden met alle Christelijke liefde zouden bejegenen en verdragen, zonder zich alzoo van elkander af te zonderen. Men zou twee Gedeputeerden naar *Alkmaar* zenden, vooreerst om te trachten de classis over te halen, zich van het doordrijven der schorsing van de veroordeelde predikanten te onthouden; ten anderen om de Magistraat van *Alkmaar* te verzoeken, de zaak van VENATOR voor den Hoogen Raad te brengen [2]. Met dezen last worden ROMBOUT HOGERBEETS en JOHAN VAN SANTEN, leden van den Hoogen Raad, naar *Alkmaar* gezonden [3]. Hier worden zij door de classis niet dan na eene vrij onheusche bejegening in de vergadering toegelaten om te vernemen, dat zij niet denkt te gehoorzamen [4]. In de zaak van VENATOR deed de Hooge Raad den 21[sten] Julij deze uitspraak, dat de ten laste van den beklaagde ingewonnen bescheiden onvoldoende waren om daarop eenige regtsvervolging in te stellen [5]. In den last, den 27[sten] Mei aan de classis van *Enkhuizen* gegeven, om de daar te houden Synode uit te stellen, *totdat de Heeren Ambassadeurs zouden vertrokken zijn* [6], hebben wij welligt een blijk van der Staten ongenoegen over den geest, die onder de Noord-Hollandsche predikanten heerschte, te zien. Hoe het zij, in Augustus zonden de Staten eene vermaning aan de classis van *Alkmaar*, dat zij niet langer weigerachtig zoude zijn, de geschorste 1610.

---

[1] *Corte ende waerachtige Verantwoordinghe over de Proceduren ende Resolutiën die de Vroedschappen van Alckmar op den 17[den] Julij* 1610 *hebben genomen*, bl. 122 enz. (N°. 887 van de *Bibl. van Pamfletten* enz. door P. A. TIELE.)

[2] *Resol. v. Holl.* 1609 16 Jan.) bl. 802.

[3] Aldaar, bl. 804.

[4] UYTENBOGAERT, bl. 458.

[5] Inderdaad uit de *Corte ende waerachtige Verantwoordinghe* (zoo even aangehaald) van VENATORS voornamen tegenstander HILLENIUS blijkt niet, dat het vermoeden van echtbreuk op iets anders steunde, dan op de getuigenis van twee vrouwen, die beweerden, dat hij haar oneerlijke voorstellingen gedaan had (bl. 122—126). Wel waren de handelingen van VENATOR geschikt om ernstig gestemde leeraren en gemeenteleden te ergeren. Zoo hield hij in 1602, nevens zijn leeraarsambt, eene geleerde school ten zijnen huize, liet door zijne leerlingen eene comedie van TERENTIUS opvoeren, en gaf zelve eene »heidensche" comedie, *Democritus* getiteld, en andere onstichtelijke gedichten en geschriften in het licht (bl. 85, 86). Zie ook TRIGLAND, *Kerckel. Gesch.* bl. 492, 493. Wat HILLENIUS betreft, deze blijkt uit zijn meermalen aangehaald geschrift in allen gevalle een kundig en bekwaam man geweest te zijn.

[6] *Resol. v. Holl.* 1609, bl. 928.

1610. predikanten in hunne bediening en regten te herstellen. Doch ook dit mogt niet baten. Evenwel, in plaats van met heftige maatregelen tegen deze ongehoorzaamheid te velde te trekken, wenschten de Staten zich de hardnekkigheid van de classis van *Alkmaar* ten nutte te maken, ten einde het eenmaal door hen aangenomen stelsel vol te houden en » in het belang der Religie en des Lands" eene algemeene wettige beslissing tegen de Arminianen zoo lang mogelijk tegen te gaan. Toen, namelijk, de Gedeputeerden van de Zuid- en Noord-Hollandsche Synoden op nieuw met grooten ernst verzochten, dat tijd en plaats mogt bepaald worden tot het houden eener Provinciale Synode, gaven de Staten hierop, den 16^{den} September 1609, ten antwoord, dat zij gezind waren, vóór het scheiden hunner tegenwoordige Vergadering, dag en plaats tot het houden eener zoodanige Synode te bepalen, mits alvorens de classis van *Alkmaar* blijken mogt hunne bevelen te willen nakomen. Wat toch, dit konden zij ter regtvaardiging dezer voorwaarde aanvoeren, wat zou de bijeenroeping eener buitengewone kerkelijke vergadering te beduiden hebben, wanneer men zich alreeds beslissende handelingen veroorloofde in eene zaak, waarin die Vergadering eerst moest beslissen, en hoe kon de wereldlijke Overheid waardiglijk haar gezag leenen ter bevrediging van de begeerte der Kerk, wanneer diezelfde Kerk in een harer leden der Staten gezag miskende?

De Staten stellen de onderwerping van de classis van *Alkmaar* als voorwaarde tot de bijeenroeping eener Provinciale Synode.

Hadden de Staten aldus bewerkt, dat de vertegenwoordigers der Kerken zelven belang hadden bij de onderwerping der Alkmaarsche classis aan de wereldlijke Overheid, de Synodale Gedeputeerden bleven niet in gebreke om eene poging te doen ten einde die classis tot een ander besluit te brengen. Zij begaven zich naar *Alkmaar*, riepen de classis bijeen, en, volgens hun verslag, den 1sten October aan de Staten gedaan [1], bewogen zij haar, de vier geschorste dorpspredikanten weder in hunne vergadering te ontvangen. Tot de toelating van VENATOR echter kon men om bijzondere redenen geenszins besluiten. Zoo bleef de classis voor een deel ten minste gehoorzaamheid weigeren, en de voorwaarde door de Staten, op de bijeenroeping der Provinciale Synode gesteld, bleef onvervuld. VENATOR en een der vier andere predikanten, toen in 's Hage aanwezig, kregen intusschen op hun verzoek inzage van de schriftelijk bij de Staten ingeleverde bezwaren der classis. Zij verantwoordden zich deswegens op zulk eene wijze, dat de Staten goed vonden die van de classis en den kerkeraad van *Alkmaar* daartegen te hooren. Diensvolgens ontboden zij eenigen uit de classis en den kerkeraad van *Alkmaar* om tegelijk met VENATOR en dien anderen van de geschorste leeraren voor hen te verschijnen, opdat, zoo mogelijk, de zwarigheden tusschen de partijen beslecht mogten worden [2]. Deze uitnoodiging, te *Alkmaar* ontvangen, werd terstond hoog

---

1 *Resol. v. Holl.* 1609, bl. 1026.

2 *Res. v. Holl.* bl. 1033. UYTENBOGAERT, *Kerck. Hist.* bl. 460.

1610.

opgenomen door den predikant HILLENIUS of VAN HILLE, die, VENATORS voorname tegenstander zijnde, noodwendig mede te 's Hage moest opkomen. Hij begrijpt geene bevelen van dien aard af te wachten te hebben. Naauwelijks laat hij zich door de burgemeesters, van welke er sommige op zijne hand waren, en die naar 's Hage wilden, overhalen. Maar voor de Staten verschenen, verklaart hij van de classis, waartoe hij behoort, in last te hebben, alhier in geenen woordenstrijd te treden, maar zich alleen op de toekomstige Provinciale Synode te beroepen. Zelfs toen in de vergadering VENATOR de verpligting uiteen zette, die op de predikanten rustte om rekenschap aan hunne wettige Overheid te geven, zoo als zelfs CHRISTUS en PAULUS gedaan hadden; toen hij, door HILLENIUS houding tot drift vervoerd, hem met bitterheid zijne vijandelijkheid verweten had, bewaarde deze een hardnekkig stilzwijgen, tot 's middags omtrent één ure, nadat de vergadering 's morgens te acht uren begonnen was. Toen gaven de Staten HILLENIUS en den zijnen nog uitstel tot vier uren toe. Dezen tusschentijd nemen de Alkmaarsche burgemeesters te baat om hem tot spreken te bewegen. Doch alles te vergeefs. Ten laatste vellen de Staten in dezer voege vonnis: de classis van *Alkmaar* had de vijf geschorste predikanten onvoorwaardelijk in hunne dienst en kerkelijke regten te herstellen, en zoo binnen acht of tien dagen dit bevel niet nagekomen was, zouden de Staten daarin bij andere middelen voorzien. Deze uitspraak ging verzeld eensdeels van de verklaring, dat, naar der Staten begrip, de classis volgens Gods heilig woord en der Landen regten schuldig was te gehoorzamen, en anderdeels van de vermaning, aan al de predikanten, zoo klagende als beklaagde, gegeven, om voortaan, het voorgevallene vergetende, in Christelijke liefde zamen te leven, en tot stichting der Gemeente te arbeiden zonder iets tegen de Belijdenis of den Catechismus te leeren [1].

VENATOR en HILLENIUS voor de Staten.

Waarlijk er bestaat geen grond om de Staten van gemis aan geduld te beschuldigen; want de tien dagen verstreken, en geene maatregelen werden er tegen de weerbarstige classis genomen. Ja, toen de geschorste predikanten zich den 27sten November op nieuw bij de Staten aanmeldden met de klagt, dat de classis de gegevene bevelen nog steeds niet wilde gehoorzamen en hen in de kerkelijke vergaderingen weigerde te ontvangen, gelastten zij de supplianten naar hunne kerken te vertrekken en aldaar hunne verpligtingen na te komen, en verklaarden eene nadere remonstrantie der Kerken, die zij binnen kort te gemoet zagen, te willen afwachten [2]. Deze remonstrantie werd werkelijk den 4den December in naam van de beide Hollandsche Synoden ingeleverd, en behelsde klagten over de aangroeijende stoutheid dergenen, die van de leer der Gereformeerde Kerken afweken, met name over de gevoelens van den Regent van het theo-

[1] UYTENBOGAERT, *Kerck. Historie*, bl. 460–462. *Resol. v. Holl.* 1609. bl. 1047.

[2] *Resol. v. Holl.* 1609, bl. 1064.

1610. logische Collegie te *Leiden*, dien men bestemd achtte om in de openstaande betrekking van Hoogleeraar benoemd te worden. Ten slotte verklaarden de Synodale Gedeputeerden zich over de zaak der Alkmaarsche classis: VENATOR, meenden zij, kon van zijne schorsing niet ontslagen worden zonder openbare scheuring en ondergang der Kerk van *Alkmaar*, en met betrekking tot de andere geschorste predikanten verzocht de classis uitstel om op de laatste Resolutie der Staten acht te geven. Inmiddels mogten de Staten maatregelen nemen ten einde de Provinciale Synode niet langer bleef uitgesteld. Hierin zagen de Staten vooreerst een blijk, dat de Kerken niet gezind waren de door de Staten tot de bijeenroeping der Provinciale Synode gestelde voorwaarde — te weten de onderwerping der classis van *Alkmaar* — te laten gelden, en ten anderen eene poging om op hare beurt den Staten de bijeenroeping der Synode als voorwaarde te stellen, waarop zij de onderwerping der ongehoorzame classis konden verwachten. Zoo doende was als het ware de oorlog tusschen de Kerk en de wereldlijke Overheid verklaard, en het stond te bezien, wie voor de krijgsbeweging van de tegenpartij wijken zou. Van de Staten was geene toegefelijkheid te wachten. Integendeel, bij hunne apostille op die remonstrantie gegeven, herinnerden zij met hoogen ernst, hoe zij sedert het jaar 1572 tot dezen dag toe, zoo binnen deze Landen als daarbuiten met de daad bewezen hadden, dat de zaak der zuivere Gereformeerde Religie uitnemend aan hen toevertrouwd was: de dienaars dier Godsdienst waren alleen op 's Lands kosten onderhouden; hierin dachten zij door Gods genade te volharden; op de Hoogleeraren der Godgeleerdheid en de Regenten van het Collegie te *Leiden* zouden zij op advies der bevoegde personen zulks doen voorzien, dat de zuivere in Gods heilig woord gegronde Religie tot Gods eer en glorie, tot dienst der Landen, tot welstand der Kerken en gerustheid en stichting der goede Gemeente geene schade leed, waartoe zij ook al zulke kerkelijke vergaderingen zouden laten houden, als dienstig zou wezen. Maar tot de Provinciale Synode zouden zij geen verlof geven, dan nadat eerst de classis van *Alkmaar* hunne bevelen zou zijn nagekomen, op welke zaak zij bedacht waren dadelijk orde te stellen [1]. Daags daaraan, als om bij de standvastigheid eener krachtige overtuiging tevens goedertierenheid te betoonen, besloten de Staten, het nemen van een besluit ten einde de classis van *Alkmaar* tot gehoorzaamheid te brengen, op hope dat het daags te voren gegeven antwoord en de goede diensten der Magistraat van *Alkmaar* haar tot betere gedachten leiden mogten, alsnog uit te stellen. Ingevolge hun besluit van den 18^{den} December, toen zij nog niets van eene verandering in den staat van zaken te *Alkmaar* vernomen hadden, lieten zij aan de Overheid aldaar afvragen, wat zij gedaan had om bij de classis het gewenschte doel te bereiken. Hierop ten antwoord bekomen heb-

Herbaald verzoek om eene Provinc. Synode.

[1] *Resol. v. Holl.* 1609, bl. 1079.

bende, dat daartoe nog niets verrigt was, verzochten zij, »aangezien men eenstemmig verstond, dat het oppergezag bij de Staten moest blijven," de Burgemeesters en Regeerders te *Alkmaar* ernstiglijk, al het mogelijke te doen, ten einde de classis vóór de aanstaande zitting tot haren pligt te brengen [1]. 1610.

Intusschen was er te *Alkmaar* zulk eene verandering in de Regering voorgevallen, dat er, zonder buitengewone maatregelen, geen herstel op de grieven der Staten te wachten was. Op Kersmis was er naar gewoonte, uit eene nominatie, door Prins MAURITS eene nieuwe Magistraat gekozen. De keuze was gevallen op voorstanders van HILLENIUS, hetgeen ons niet verwonderen kan, wanneer wij bedenken, dat zich sedert de onderhandelingen over het Bestand een aanmerkelijk verschil van gevoelen tusschen de Staten en den Prins geopenbaard had, en deze in de partij der predikanten eenen steun had leeren vinden. De nieuw gekozen Overheid echter leverde stof tot aanmerkingen. Verscheidene der leden bestonden elkander te na in den bloede, en, met voorbijgang van oude en aanzienlijke burgers, had men personen, uit de omliggende dorpen [2] en andere plaatsen kortelings met der woon in de stad gekomen, benoemd gezien. Dit gaf aanleiding tot groot misnoegen. De tijdelijk overwonnen partij deed zich gelden. Onder voorgeven, dat men gewapenden dwang te duchten had, kwam de schutterij, geen gehoor bij de Regering krijgende, op eigen gezag in de wapenen om de stad met buitengewone wachten te bezetten, en zond berigt naar de Staten en den Prins. Hierop werden, behalve de gecommitteerde Raden, uit den Hoogen Raad de Heeren REINOUD VAN BREDERODE VAN VEENHUIZEN, schoonzoon van OLDENBARNEVELT, DE VOOGT en HOGERBEETS, en uit den Provincialen Raad de Heer VAN DER DOES VAN NOORDWIJK naar *Alkmaar* gezonden, om aldaar, zoo op gezag van de Staten als van den Prins, de gemoederen te bevredigen. Werden hunne voorstellen niet aangenomen, zoo hadden de partijen zich aan de uitspraak der Staten en Zijner Excellentie, den Prins, te onderwerpen. Zij dan vonden goed de Magistraat te doen aanblijven, mits zulke leden, die elkander te na bestonden, te zamen slechts ééne stem zouden hebben. Deze maatregel strekte niet tot bijlegging der geschillen, en alzoo onderwierpen zich de partijen, bij acte van den 13den Januarij 1610, aan de uitspraak, die de Staten en de Prins doen zouden. De beide partijen zonden intusschen hare gedeputeerden naar *'s Hage* om hier elk voor haar de gemoederen te winnen. Die van de partij van HILLENIUS vonden geen gunstig oor bij de Staten, doch wel bij den Prins, die evenwel te kennen gaf, dat hij voor het oogenblik niet geraden vond voor hen in de bres te springen. Toen zij OLDENBARNEVELT over de noodzakelijkheid van de ontwapening der schutterij, die voorzeker onregtmatig in de wapenen gekomen was, onderhielden, keurde hij het gedrag der Kapiteins wel

Nieuwe Magistraat te *Alkmaar*.

Commissarissen naar *Alkmaar* gezonden.

[1] *Resol. v. Holl.* 1609. bl. 1080, 1089, 1110, 1111.

[2] VAN METEREN, X, bl. 243.

1610. af, maar verklaarde hij niettemin, dat hij de ontwapening gevaarlijk rekende. Geen wonder, de dreigende houding der schutterij moest de Staten eene aanleiding geven om tot eenen uitersten maatregel te komen, die alles in hunnen zin zou regelen. Toen voorts de aanhangers van HILLENIUS uitstel van beslissing verzochten totdat de Prins, die den 11^{den} Februarij naar *Utrecht* vertrokken was, terug zou zijn, antwoordde OLDENBARNEVELT, dat het den Staten toekwam, »op de eenigheid der steden en leden van dien te letten en te beschikken, en dat zij naar de wederkomst van Zijne Excellentie niet behoefden te wachten: de Staten namen den last en het gezag zijner Excellentie aan zich, daar de zaak geen uitstel leed." En hij mogt zoo spreken, want het was een hagchelijk tijdstip, zoo als ons uit het verhaal van hetgeen er te *Utrecht* voorviel, zal blijken. De Commissarissen dan te *Alkmaar*, toen geen andere maatregel de rust scheen te kunnen herstellen, kozen geschikte personen, die een dubbeltal van Burgemeesteren, Schepenen en Tresoriers benoemden, waaruit dezelfde Commissarissen eene nieuwe Magistraat verkozen [1]. Nu keerde alles tot de vorige orde weder, en de buitengewone wapening had een einde. Intusschen hadden de Commissarissen, ingevolge hunnen last, pogingen aangewend om de Kerkelijke zwarigheden te vereffenen. Zij hadden de vergadering der classis opgeroepen, en haren leden persoonlijk de vraag voorgelegd, of zij de Resolutie der Staten wilden nakomen, ja of neen. De meerderheid had toestemmend geantwoord en de dag was bepaald, waarop de geschorste predikanten weder in hunne regten zouden worden hersteld. Toen deze dag daar was, en de Commissarissen zich naar de vergaderzaal begeven hadden, vonden zij ze ledig [2]. Voorwaar geene geringe beleediging en woordbreuk! Later nogtans deden de Commissarissen de classis op nieuw vergaderen, en verkregen zelfs van HILLENIUS, hoe onheusch dan ook, een toestemmend antwoord op hunne herhaalde vraag. Niettemin bleef de Kerkeraad zich op meer dan eene wijze ongezind toonen om VENATOR als broeder te behandelen, onder anderen, door het besluit om de gewone vergaderingen voorloopig na te laten [3], als wilde hij de vergaderingen, waarin een VENATOR toegang had, niet anders dan als buitengewone aangemerkt hebben. Uit een en ander bleek genoegzaam, dat zoolang de Kerkeraad, uit de leden die hij thans bevatte zamengesteld, in dienst bleef, aan geene eendragt te denken viel. Deswegens besloot de nieuwe Vroedschap tot het ontslaan van den Kerkeraad over te gaan, en er werd een nieuwe Kerkeraad verkozen, niet zonder dat de partij van HILLENIUS over onregelmatige praktijken klaagde; doch bij de dwarsdrijverij der aanhan-

De Vroedschap afgezet en vervangen.

De Kerkeraad ontslagen en een nieuwe verkozen.

---

[1] Zie TRIGLAND, *Kerckel. Hist.* bl. 502—511. De Gedeputeerden van *Amsterdam* en *Enkhuizen* hechtten in de Staten geenszins hun zegel aan het ontslaan van den Raad te *Alkmaar* (*Resol. v. Holl.* 1610, bl. 127).

[2] UYTENBOGAERT, bl. 489.

[3] *Corte ende Waerachtige Verantw.* bl. 37.

gers van dezen predikant was eene geregelde verkiezing eene onmogelijkheid geweest [1]. 1610.
Sedert openbaarde zich allerlei tegenstand. De aanhangers van den voormaligen Kerkeraad weigeren bij de gewone inzameling voor de armen hunne aalmoezen; de voorzanger wil de opgegevene psalmen niet aanheffen; als VENATOR den doop wil bedienen, is het bekken zoek [2]. In één woord, het blijkt allerduidelijkst, dat, zoolang HILLENIUS voortging het gezag van den nieuwen Kerkeraad te miskennen en der tegenpartij een hoofd te verstrekken, er aan de uitwendige ergernissen geen eind zou komen. Deswegens ging de Magistraat, bij besluit van den 17[den] Julij 1610, er toe over om »tot voorkoming van meerder zwarigheden" HILLENIUS uit zijne dienst te ontzetten en hem te gelasten binnen veertien dagen (zoo hij intusschen oproerige predikatiën hield, binnen drie dagen daarna) uit de stad te vertrekken: zijn gezin mogt nog zes of acht weken in de stadswoning blijven en zijn traktement zou nog drie maanden na het loopende kwartaal uitbetaald worden. In weerwil van dit besluit en als om de maat vol te meten, lieten de burgemeesters den dus verwezen predikant aanzeggen, dat, wilde hij zich tot vrede schikken, men gezind was, hem in de stad en in zijne dienst te laten. Doch HILLENIUS sloeg dit voorstel af. Daar nu zijne aanhangers klaagden van de gelegenheid om te kerk te gaan verstoken te wezen, zoo wilden de Magistraat en de Kerkeraad ook in dit bezwaar voorzien, en verzochten twee predikanten van buiten »bij leening" om nevens VENATOR de predikdienst waar te nemen. Niettemin liepen de onvergenoegden naar *Koedijk*, waar HILLENIUS predikte. Om eindelijk aan alle ergernis een einde te maken, vindt de vroedschap geraden om VENATOR zijne dienst te doen staken en hem intusschen met de betrekking van Rector der Latijnsche school te belasten. Evenwel met het einde des jaars 1610 werden de geleende predikanten — de een was uit *Haarlem*, de ander uit *Leiden* — door hunne gemeenten teruggeroepen. Zoo was men wel genoodzaakt, VENATOR weder in dienst te stellen, waartoe men te eerder overging, omdat de toeloop naar *Koedijk* door de dienst der geleende predikanten toch niet gekeerd was. Hier was als het ware eene afzonderlijke gemeente van Alkmaarsche misnoegden ontstaan, die ijverig bediend werd hetzij door HILLENIUS, hetzij door andere leeraren, wier beurten alsdan door HILLENIUS werden waargenomen. Dit duurde zoo lang totdat de Staten, die reeds den 11[den] Junij de Magistraat en den 22[sten] December 1610 ook den nieuwen Kerkeraad van *Alkmaar* tegen HILLENIUS in het gelijk gesteld hadden [3], een streng gebod uitvaar-

---

[1] *Corte ende Waerachtige Verantw.* bl. 4 en 5. *Nootwendigh histor. Verhael van allen swaricheyden — binnen der Stadt Alkmaar* (N°. 923 van *de Bibl. v. Pamfletten*), bl. 234—239.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 491.

[3] *Resol. v. Holl.* 1610, bl. 182, 217, 234, 236. De beslissing was uitgesteld totdat OLDENBARNEVELT zijn advies gegeven had. *Amsterdam* keurde het ontslag van HILLENIUS niet goed, tenzij

1610. digden, dat, buiten ziekte of wettige afwezigheid, niemand dan de gewone predikant de kerk van *Koedijk* zou mogen bedienen.

Deze Alkmaarsche twisten, wij zagen het, hadden den Staten eene reden aan de hand gedaan om den aandrang tot het bijeenroepen eener Kerkelijke vergadering, die het geschil beslissen zou, te wederstaan. Die beslissing tegen te houden, ziedaar wat de eisch was eener gezonde staatkunde. Zoo lang toch het vraagstuk niet was uitgemaakt, was de Staat metterdaad ontheven van het gezag eener uitsluitende Kerk; hij erfde eenigermate de regten, die de Kerk, zoo lang het geschil hangende was, niet kon laten gelden [1], en van deze regten kon hij geen ander gebruik wenschen te maken, dan tot bevordering van een vreedzaam zamenwonen van verschillende belijdenissen en godsdienstige meeningen: eene der beide rigtingen uitsluitend voor te staan, zou moedwillige afstand geweest zijn van de gunstige stelling, die zich de Staat juist door het verschil van gevoelens bereid zag. Wanneer dus de Regeerders der Republiek eenig begrip hadden van hunne betrekking en roeping als staatslieden; moesten zij handelen, zoo als zij werkelijk deden.

VENATOR mede ontslagen werd. *Enkhuizen* en *Hoorn* verlangden uitstel tot de volgende Vergadering. HILLENIUS behield zijn traktement, totdat hij elders beroepen zou zijn.

[1] Zeer sterk wordt dit denkbeeld uitgedrukt in een traktaatje in vragen en antwoorden *Van de sichtbare Ghemeynte ons Heeren J. Chr.* (N°. 927 van de *Bibl. v. Pamfletten*, door P. A. TIELE). Daar wordt gevraagd: »Wat voor luyden zijn dat (die de gemeente vertegenwoordigen)? Zijn dat de Ouderlingen van de Papisten, ofte van de Martinisten, ofte van de Calvinisten, enz?" En het antwoord is: »Neen! het zijn de Christelijke Magistraten, ter plaetsen, steden ende dorpen daer ghy woont: want die inde Banck sittende presenteren ofte verthonen de gantsche Gemeynte — t' zy dan van wat parthien ofte deelen der Christenen datse zijn willen." »Hebben die dan (zoo wordt verder gevraagd) de sleutelen des Hemelrijcx —?" »Ja (is het antwoord): dewijle sy Christum hebben aanghenomen ende aen hem gheloven, soo heeft hy haer oock macht ghegheven Godts kinderen te worden. —" Ten bewijze, dat de Magistraten de macht hebben om te binden en te ontbinden wordt daarop aangevoerd: »En siet ghy niet hoe sy ons ontbonden hebben door de hulpe des alderhoogsten Gods, van dat harde jock des Pausdoms? ende ons nu van de sware borden (lasten) deser nieuwer Pharizeen soecken te ontladen? Vrag. En zijn wij dan onse E. Magistraten, ende E. Heeren Staten gheen danckbaerheydt schuldich? Antw. Ja: de Schrift seyt dat de Ouders die wel dienen dubbel eere weerdich zijn: maar wy seggen dat onse E. Mogende Heeren Staten wel thien dubbeler eeren weerdich zijn; aengesien sy in desen niet alleen onse Vaders ende Moeders, maar ooc onse Goden ende beschermers zijn gheweest. Vrag. Schrijft ghy dan onse Christelicke Magistraten ende E. Mo. Heeren Staten de sleutelen des Hemelrijcx toe, daer haer de Pausen ende alle quade Kerckmeesters dus langh af beroemt hebben? Antw. Ja, om dat ick opentlijck sie, dat de Pausen der Papisten, ende de Pausen ofte de Oversten der Scholen van de Martinisten, Calvinisten, Hillisten, Huys-Coopers ofte Mennisten, om de sleutelen tegen malcanderen twisten, ende dat niemant van haer allen de rechte sleutelen om te sluyten ofte ontsluyten te binden ofte ontbinden en kent."

Maar werkte men met het volhouden dezer staatkunde tegen de Kerken geene gevoelens in de hand, die werkelijk de Gereformeerde leer ondermijnden, wereldsche zeden en gezindheden bevorderden en misschien wel tot een gevaarlijk verdragen zelfs van het Catholicisme leidden? Dit mag zich menig gemoedelijk staatslid hebben afgevraagd. Gemoedelijk toch en ernstig gingen de Staten in alles te werk, wat met de kerkelijke geschillen zamenhing. Nergens vindt men een spoor, dat zij op het standpunt stonden, waarop staatslieden zich menigmaal plaatsen tegenover godgeleerden en hunne twisten, wanneer zij niet begrijpen kunnen, dat men met verstand en eerlijke bedoelingen aan zulke geschilpunten gewigt kan hechten. Geen scherts, geen blijk van minachting, geen enkel dubbelzinnig voorstel van de zijde der Staten tegenover de vaak lastige predikanten en hoogleeraren; integendeel steeds beurtelings langmoedigheid en gestrengheid. Zoo zullen zij in hun geweten overtuigd hebben wenschen te zijn, dat zij, gedrongen den Arminianen de hand boven het hoofd te houden, geene verderfelijke zaak voorstonden. Om hun deze overtuiging te geven, verlangden zij ARMINIUS zelven, reeds toen de Alkmaarsche twisten naauwelijks een aanvang genomen hadden, nogmaals in hun verhoor te nemen. Gedachtig aan het aanbod, door hem bij gelegenheid zijner conferentie met GOMARUS voor den Hoogen Raad gedaan, dat hij steeds bereid zou zijn den Staten opening te doen van de punten in de leer, waarin hij bedenkingen had, zonden zij hem den 20sten October 1608 een schrijven, in hetwelk zij hem tegen den 30sten derzelfde maand te 's Hage bescheidden [1]. ARMINIUS gaf aan deze uitnoodiging gehoor, en kweet zich, zoo wat den inhoud als wat den vorm zijner rede betreft, in dier voege van zijne taak, dat hij bij zijne hoorders eenen aangenamen indruk moest achterlaten, en alle vrees, alsof er in zijne gevoelens eenig kwaad stak, moest wegnemen [2]. Al het door hem gesprokene leverde hij den Staten op hun verzoek in geschrifte over. 1610.

ARMINIUS door de Staten gehoord.

GOMARUS, dit vernomen hebbende, begaf zich uit eigen beweging naar *'s Hage* en verzocht gehoor bij de Staten. Dit verkregen hebbende, trad hij, terwijl ARMINIUS zich hoogst bescheiden en verdraagzaam over andersdenkenden had uitgelaten, als beschuldiger van ARMINIUS op, als die gevoelens koesterde, welke deels bij de Pelagianen en de Jezuiten teruggevonden werden, deels veel erger dan die der Jezuiten waren. Voorts verweet hij zijner tegenpartij, dat hij zulke stellingen niet openlijk bij zijne openbare lessen, maar bedektelijk in zijn huis aan zijne vertrouwde leerlingen mededeelde; dat hij zich over

Desgelijks GOMARUS.

---

[1] In de *Resol. v. Holl.* 1608 (bl. 724) staat na de vermelding van het besluit om ARMINIUS voor de Vergadering te hooren: »opdat men, die (redenen en consideratien van ARMINIUS) gezien, de Provinciale Synode beginnen mag te vorderen." Ik twijfel, of men de bevordering van dit doel in ernst van ARMINIUS' komst in de Vergadering gehoopt of verwacht heeft.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 446—450.

1610. gewigtige punten nu dus, dan zoo uitliet, en het ten onregte wilde doen voorkomen, alsof het hem alleen of meest om de praedestinatie te doen was. Na dit alles bejammerde hij, dat zij, die nieuwigheden in de leer voorstonden, »wel te hove stonden en den hoofschen predikant (waarmede hij UYTENBOGAERT, den hofprediker des Prinsen, bedoelde) tot eenen hoofschen trompetter en verbreider hunner deugden en onschuld hadden." Hij hoopte, dat de Staten zich door geene bloemen van welsprekendheid tegen de ware leer zouden laten innemen, en besloot met, op grond van de uitbreiding der dwaalleer en de onrust daardoor ontstaan, de bijeenroeping eener Provinciale Synode op nieuw af te smeeken [1].

Het spreekt van zelve, dat deze taal den Staten, pas zoo liefelijk door de rede van ARMINIUS in hunne staatkunde gestijfd, hoogst onaangenaam in de ooren moest klinken. Sprak GOMARUS naar waarheid, dan was het eene gewetenszaak ARMINIUS niet te beletten zijne leeringen verder te verkondigen. Zoo werden zij aan den eenen kant in hunne gemoedelijke overtuiging geschokt, en aan den anderen kant zagen zij in den regtzinnigen Leidschen Hoogleeraar al de onverzettelijkheid en onhandelbaarheid der rigting, die hij voorstond, als in éénen persoon vertegenwoordigd. Niettemin zegevierden de gronden, die hun volharding op den eenmaal ingeslagen weg aanrieden, en geene partij trekkende voor ARMINIUS, lieten zij GOMARUS met eene vermaning tot bescheidenheid gaan [2], en hielden zijn vertoog geheim om den twist niet te verergeren. ARMINIUS kreeg er geen afschrift van en bleef dus buiten staat het te wederleggen [3].

Slechts weinige maanden nadat GOMARUS zich alzoo voor de Staten had laten hooren, was het Bestand gesloten, en de Staten schenen zich meer opzettelijk met de kerkelijke verdeeldheden te kunnen en te moeten bezig houden. Bovendien verschenen den 7den Augustus 1609 voor hunne Vergadering de Gedeputeerden van de Synode en Kerken in *Noord-* en *Zuid-Holland* om uit naam der Kerken en al hare leden, »waaronder Edelen, Officieren, Magistraten en andere gequalificeerde burgeren waren", te verzoeken, dat ter wegneming van alle misverstand tot de bijeenroeping der beloofde Provinciale Synode mogt besloten worden. Het was den Staten, reeds uit aanmerking van het gevoelen van verscheidene hunner medeleden zelven, niet mogelijk ronduit te verklaren, dat zij nimmer hunne toestemming tot eene Synode ter beslissing van den

---

[1] UYTENBOGAERT, bl. 450—452.

[2] *Resol. v. Holl.* 1608, bl. 762.

[3] Eerst na ARMINIUS' dood gaf GOMARUS zijn Vertoog uit, en werd ARMINIUS' rede, voor de Staten gehouden, door zijne weduwe en kinderen in het licht gegeven, voorzien van eene voorrede tegen GOMARUS' Vertoog gerigt. UYTENBOGAERT, bl. 453, 484.

strijd geven zouden. Integendeel zij moesten zich bereid verklaren tot het bijeenroepen van zulk eene Vergadering. Dit deden zij dan ook. Maar de zaak kon zonder voorbereidende maatregelen niet geschieden. Dus gaven zij als hun voornemen te kennen, eerstdaags ARMINIUS en GOMARUS, bijgestaan elk door vier personen, die zij zelven zich uit de Gedeputeerden der Synode of Kerken in *Holland* en *West-Friesland* zouden wenschen toe te voegen, in hunne vergadering te bescheiden, ten einde blijken mogt, waarin zij het eens waren en waarin zij bleven verschillen, opdat de Staten alsdan op de punten van verschil de verlangde kerkelijke Vergadering beroepen mogten. Kon deze bijeenkomst strekken tot eene verzoening tusschen de strijdende partijen, alsdan ware het bewijs geleverd, dat de beide uiteenloopende gevoelens zich binnen de Gereformeerde Kerk konden verdragen en er was geene kerkelijke uitspraak meer noodig. Maar deze uitkomst was niet te wachten. Niettemin kon de redetwist, voor de Staten gevoerd, wenschelijke gevolgen hebben. Immers liet het zich denken, dat, wanneer de aanvaller alweder in het breede zijn gevoelen uitgesproken, zijne scherpzinnigheid en geleerdheid uitgeput, al de wapenen uit zijn tuighuis beproefd zou hebben, hij minder belust zou zijn, hetzelfde nogmaals in eene Provinciale Synode te berde te brengen [1], die bij den bekenden geest van vele invloedrijke mannen misschien niet eens tot een beslissenden uitslag zou leiden. Was het laatste woord gesproken, had men zijn geweten nogmaals gezuiverd, zoo zou men in zekeren zin voldaan zijn, en zulk eene stemming van den hoofdleider zou van invloed op zijne aanhangers wezen.

1610.

ARMINIUS en GOMARUS gezamenlijk tot eene Conferentie voor de Staten geroepen.

Den 12^{den} Augustus verschenen de beide Leidsche hoogleeraren, elk door vier predikanten bijgestaan, in de Vergadering om opening van de bedoeling der Staten te ontvangen. Onder de predikanten, die ARMINIUS ter zijde zouden staan, was VENATOR. Hiertegen kwam GOMARUS dadelijk op, aangezien die leeraar geschorst was geworden. Doch bij monde van den Advokaat verklaarden de Staten, dat dit zijne tegenwoordigheid alhier niet beletten kon, vermits zijne weigering om de Belijdenisschriften te onderteekenen op de Resolutie der Staten steunde. Had men hem om die weigering geschorst, dit vonnis was door de Staten vernietigd. Intusschen gaf dit aanleiding tot eene woordenwisseling over de herziening dier schriften, en nu gaven de Staten, wederom bij monde van OLDENBARNEVELT, te kennen, dat zij de godgeleerden eerst dit punt wenschten te hooren behandelen: bleek het uit hunne redenen, dat de Staten verkeerd gedaan hadden met die herziening aan de Synode tot taak te stellen, zoo waren zij bereid daarvan af te zien. Hieruit schijnt te blijken, dat OLDENBARNEVELT op dit punt wel zeker moet geweest zijn van zijne zaak en van de goede gronden, die voor de handhaving van der Staten resolutie zouden worden aangevoerd. Ook hield UYTENBOGAERT, mede als assistent van ARMINIUS tegenwoordig, eene

---

[1] De Staten verlangden uitdrukkelijk, dat de hoogleeraren op de Provinciale Synode op nieuws gehoord zouden worden. *Resol. v. Holl.* 1609, bl. 983, 986.

1610. uitvoerige rede ter aanbeveling der behandeling van dit onderwerp, geheel in den geest der Staten [1]. Maar zeker is het, dat de Staten door het vraagstuk hier ter sprake te brengen, aan de toekomstige Synode de aanleiding wilden benemen, om de vraag te behandelen, in hoeverre de Overheid regt gehad had om zulk eene resolutie te nemen. GOMARUS echter begreep dit onderwerp hier niet te moeten behandelen. Wat meer is, hij toonde zich in de derde zitting ongezind om ook over de leer met ARMINIUS voor de Staten in het strijdperk te treden. Doch deze tegenstand werd overwonnen, en hierna grepen er in niet minder dan nog zes zittingen uitvoerige woordenwisselingen over leerpunten plaats. Wilden de Staten hun doel bereiken, zoo mogt het hun zelven niet aan geduld ontbreken. Nog langer zou de Conferentie geduurd hebben, ware het ARMINIUS, die reeds sints lang ernstig ongesteld was geweest, niet onmogelijk geworden de inspanning voort te zetten. Dus werd den 22sten Augustus aan de beide professoren, alsof zij nog niet genoeg met schrijven en spreken vermoeid waren, gelast, al het verhandelde in geschrift te stellen en binnen veertien dagen in te leveren om tot de Synode te worden bewaard, die men »met den eersten wettelijk" bijeenroepen zou. Ten slotte werden de godgeleerden vermaand, vriendelijk en broederlijk met elkander om te gaan, en alles in rust te houden [2]. Hiertoe verbonden zich de partijën, en alzoo kon men de behandeling van het groote vraagstuk weder voor een tijd lang opgeschorst rekenen, te meer daar bij de Resolutie, waarbij de bijeenkomst bepaald geworden was, tevens was verordend, dat de afzonderlijke Synoden in *Zuid-* en *Noord-Holland* tot na het houden der Provinciale Synode uitgesteld zouden blijven. Vóórdat de veertien dagen, door de Staten gesteld ter schriftelijke indiening van het in Conferentie behandelde, verstreken waren, kregen zij van ARMINIUS het berigt, dat hij zich door zware ziekte belet zag, zich van den last der Staten ten einde toe te kwijten. Deze ziekte, die reeds gedurende de Conferentie zijne taak dubbel zwaar gemaakt had, sleepte hem

ARMINIUS sterft. weldra op negen-en-veertigjarigen leeftijd in het graf. Zijne tegenstanders zagen in de felle ziekte en den vroegen dood van den anders gezonden en sterken man eene straffe Gods, ja de vervulling eener profetie [3], die den »onnutten herder, den verlater der kudde", met zware bezoeking bedreigt. Zijne vrienden en aanhangers bragten het verdriet, hem aangedaan, onder de redenen van zijn afsterven in rekening [4]. Hij zelf bleef

---

[1] Hij herinnerde, onder anderen, hoe reeds in 1597 door de Staten van *Holland* tot de resumtie van de Belijdenis en den Catechismus was besloten, zonder dat dit toen tot beklag aanleiding had gegeven.

[2] *Resol. v. Holl.* 1609, bl. 965, 978—993. UYTENBOGAERT, bl. 462—482.

[3] *Zacharia* 11, 17 en 19, 12. BAUDAERT, I, bl. 20.

[4] UYTENBOGAERT, bl. 482.

zich tot in zijne ziekte toe door bevallige vriendelijkheid onderscheiden; de gewone vrolijkheid zijns gelaats verliet hem niet, en terwijl GOMARUS voor de Staten verklaard had, dat hij met ARMINIUS' gevoelen niet zou durven sterven, noch daarmede verschijnen voor het oordeel Gods; betuigde ARMINIUS in het aangezigt van den dood, van zijn ziekbed aan de Staten schrijvend, dat hij alles wat hij beleden had »in conscientie voor God voor waarachtig hield en den woorde Gods gelijkvormig; weshalve hij daarbij door Gods genade volhardde en op deze ure en oogenblik bereid was met dat gevoelen voor den Regterstoel JESU CHRISTI des Zoons Gods en Regters der levenden en dooden te verschijnen [1]." 1610.

Nu de dood zijnen mond gesloten had, was daarom de twist niet gedaan. Integendeel als om zijn lijk ontbrandde de strijd der aanvoerders van wederzijde te feller. De lijkrede, door BERTIUS, regent van het Statencollegie te *Leiden*, op ARMINIUS gehouden, gaf GOMARUS aanleiding tot vrij vinnige *Bedenkingen*, waartegen BERTIUS weder eene *Aanspraak aan Franciscus Gomarus* in het licht gaf. Bovendien gaf GOMARUS thans het *Vertoog* uit, door hem in December 1608 voor de Staten tegen ARMINIUS gehouden. Dit geschiedde tegen der Staten uitgedrukt verlangen, daar zij beide het vertoog van ARMINIUS en dat van GOMARUS, in geschrifte gesteld, onder zich hielden om tot de Synode bewaard te worden. En alsof dit alles nog niet genoeg ware, stelde hij een geschrift, waarin hij UYTENBOGAERTS gevoelen over het gezag eener hooge Christelijke Overheid in het kerkelijke weersprak. Eenige reeds gedrukte bladen van dit werk kwamen door UYTENBOGAERTS toedoen den Advocaat van *Holland* in handen, die daarop bewerkte, dat de Staten de Regering van *Leiden* gelastten, den druk te doen staken en het alreede gedrukte hun ter inzage toe te zenden. Hierop verscheen GOMARUS, den 8sten December (1609), in de Vergadering, om zich te beklagen over de belemmering, die de uitgave van zijn werk ondervond. Men zeide hem aan dat men best vond, dat het drukken en uitgeven van zijne geschriften niet geschiedde, alzoo ongetwijfeld daarop niet gezwegen zou worden en dit geschrift meer tot ontstichting dan tot stichting zou strekken: nu ARMINIUS overleden was, mogt aan het twisten een einde komen. Maar begreep hij, dat door het staken van den druk de verdediging der waarheid of zijne zelfverdediging belet zou worden, zoo wilden zij het drukken niet beletten, evenmin als de uitgave van wat er tegen geschreven zou worden. Met de vermaning, dat hij wel zou doen zich nader te bedenken, lieten zij de voortzetting of staking der uitgave aan hem zelven over, en in dezen zin schreven zij aan de Burgemeesteren van *Leiden* om hem geen beletsel in den weg te stellen [2]. GO-

Strijdschriften na ARMINIUS' overlijden.

---

[1] UYTENBOGAERT, bl. 470, 471.

[2] *Resol. v. Holl.* 1609, bl. 1083, 1115, 1116, vergel. met UYTENBOGAERT, bl. 495, 496.

1610. MARUS maakte van die vrijheid gebruik, zich niet bekreunende om de wijze, waarop zij hem gegeven was. Hoe het zij, men ziet dat de Staten getrouw bleven aan hun stelsel om GOMARUS te vergunnen zijn hart vrij uit te spreken. Zoo mogt het oordeel van het publiek uitspraak doen, liever dan dat het vonnis eener Synode de gemeente en de Staten zelven aan de banden legde van een Kerkelijk gezag. Weinig tijds later echter, toen het twistgeschrift met BERTIUS nog niet ophield, en GOMARUS wederom eene *Proeve van Bertius' Aanspraak* had uitgegeven, ontving hij zoowel als BERTIUS een brief van de Staten, waarbij zij te kennen gaven, dat het nu hoog genoeg met hun schrijven geloopen was, en zij hun verboden, daarmede verder voort te gaan. BERTIUS kreeg in het bijzonder bescheid, dat men de studenten van het Collegie, waarover hij regent was, wel volgens zijn verlangen tot gehoorzaamheid en eerbied wilde vermanen, maar dat hij zelf met goed leven en bescheidenheid moest voorgaan, en zich van onstichtelijke twistredenen moest onthouden [1].

Geschriften over het gezag der Overheid in het Kerkelijke.

In GOMARUS aanval tegen het gevoelen over de magt der Overheid in het kerkelijke door UYTENBOGAERT als assistent van ARMINIUS te *'sHage* voorgestaan, vond deze predikant aanleiding een *Traktaat van het ambt en de autoriteit eener Hooger Christelijker Overheid in kerkelijke zaken*, te schrijven en aan de Staten van *Holland* en *West Friesland* op te dragen [2]. In dit geschrift verwerpt hij de zoogenaamde *collateraliteit*, dat is, het stelsel volgens hetwelk aan de Kerk nevens den Staat gezag toekomt, en kent hij aan de wereldlijke Overheid alle gezag toe, mits zij zich belangstellender in de godsdienst, beter in de Schrift onderwezen en gezetter in de oefening der eeredienst betoonde, dan zij gewoonlijk en ook te dien tijde was [3].

Het laat zich denken, dat deze leer tegenspraak uitlokte. UYTENBOGAERT zelf schrijft, dat zijn traktaat bijkans het geheele heir der Kerken en predikanten tegen hem opmaakte [4]. Een vloed van geschriften kwam er tegen uit, en daarmede scheen de verbittering zoo zeer te zullen stijgen, dat de Staten, den 11den Maart 1610, aan alle classes eene missieve rigtten, waarbij zij te kennen gaven besloten te hebben, tegen den tweeden woensdag na Pinksteren in *'s Hage* eene kerkelijke Vergadering te beschrijven uit de classes en Kerken van *Zuid-* en *Noord-Holland* om in Gods vreeze te voorzien in alles wat tot opheffing van alle misverstanden en geschillen kon strekken: intusschen had men op den predikstoel en elders te arbeiden tot vrede, leerende wat

---

[1] *Resol. v. Holl.* 15 Febr. 1610, bl. 69.

[2] *Resol. v. Holl.* 16 Febr. 1610, bl. 74.

[3] GOMARUS verwierp ook de *collateraliteit*, doch, schijnt het, veeleer den naam, die hem hatelijk docht, dan de daad.

[4] bl. 493.

tot opregte godsdienst en liefde tot den naaste strekte, en zich te onthouden van in druk of geschrift iets uit te geven over het ambt der Overheid in kerkelijke zaken, over de praedestinatie en den aankleve van dien; anderzins zoo zou men als wederhoorig van hunne bevelen gestraft worden. Niettemin ging het schrijven voort, zoodat de Staten goedvonden den Advokaat-Fiskaal, HUGO DE GROOT, te gelasten, ambtshalve onderzoek te doen naar alles wat er op het stuk van de Hooge Overheid in kerkelijke zaken uitgegeven werd [1]. Zoo werd aan UYTENBOGAERT de pas afgesneden om hetgeen hij ter verdediging tegen de aanvallen bepaaldelijk van den Schiedamschen predikant ACRONIUS geschreven had, in het licht te geven. Want dit wilde hij niet doen tegen der Staten verbod, en in weerwil van zijn uitnemend gesteld vertoog aan de Staten vonden dezen goed hetgeen hij geschreven had, onder zich te houden [2]. 1610.

Hoe noodig het was, dat de Staten, in plaats van over hun gezag te laten twisten en de hoogste magt van lieverlede aan de Kerkelijken te laten vervallen, krachtig de hand aan het bewind hielden, bleek maar al te zeer uit hetgeen er in den loop dezes jaars te *Utrecht* gebeurde. Hier, namelijk, ontstond eene woeling, die door vijanden van de beginselen, waarop de Nederlandsche Staat rustte, aangestookt, en op niets geringers aangelegd was dan op eene omverwerping van de orde van zaken in het middenpunt der Unie. Behoeft het betoog, dat het nog in dezen tijd geenszins aan personen ontbrak, die niet alleen, zoo als de vaderlandslievende regtzinnigen, slechts in enkele zaken met de Staten overhoop lagen, maar juist van het levensbeginsel van den Nederlandschen Staat, van den tegenstand tegen de Spaansche staatkunde afkeerig waren? Dezulken maalden zich de vroegere heerlijkheid van personen en corporatiën, die door den veranderden toestand van zaken onttroond waren, met schitterende kleuren af, en zouden niets liever gezien hebben dan eenen terugkeer van den toestand van zaken vóór den oorlog. Alle zaden van ongenoegen tegen de bestaande Regering werden door de dus gezinden aangekweekt. Vooral van de godsdienstige geschillen tusschen de Gereformeerden onderling werd partij getrokken, en de wijze en trouwe WILLEM LODEWIJK, die kort te voren eene geweldadige regeringsverandering binnen *Leeuwarden* ten einde »meerder zwarigheden te voorkomen" had toegelaten, had alle reden om de Gedeputeerde Staten van *Friesland* te vermanen »zorg te dragen voor dergelijke moeijelijkheden en voor alle dingen te verhinderen, dat er geene Spaanschgezinden, Papisten, omgekochten en andere vijanden van den Staat in het bewind raakten [3]." Dat er de zoodanigen onder de onlusten te *Utrecht* roeiden, moge uit het verhaal zelve blijken.

---

[1] *Resol. v. Holl.* 20 Dec. 1610, bl. 229, vergel. 237.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 500—505.

[3] WAGENAAR, X, bl. 25.

1610.

Aanvang der onlusten te *Utrecht.*

Reeds in de eerste tien of twaalf jaren na de *Unie* was het meer dan eens gebleken, dat er te *Utrecht* eene partij woelde, die voor geen gewapenden opstand terugdeinsde, om de bestaande orde omver te werpen. Door uitsluiting der mannen van die rigting uit de Geëligeerden der Collegiën en uit de Ridderschap, en door den invloed dezer twee Leden der Staten 's Lands op de benoeming van de Magistraat te *Utrecht*, hield men de zaken in rust, totdat in 1606, toen SPINOLA de rivieren trachtte over te steken, zich nieuwe beginsels van oproer openbaarden, welke gelukkig gekeerd werden. Nog in 1609 op den dag zelven der feestviering ter eere van het gesloten Bestand was er een valsch alarm verspreid om de burgers in de wapenen te krijgen [1]. De middelen, die men te baat nam om het volk op te ruijen, waren de zware belastingen en het verlies van eenige regten, vroeger door gilden en schutterijen uitgeoefend. In eenen Staat, zoo als de Republiek toen was, die niet van toevallige baten en bij tijden herhaalde afpersingen afhankelijk wilde zijn, werden geregelde belastingen geheven; deze nu wekten het ongenoegen van kwaadwilligen en onverstandigen, die niet in rekening bragten, dat zij thans van geweldige geldheffingen bevrijd en tienmaal vermogender waren geworden dan te voren [2]. En wat de vroeger door de gilden uitgeoefende regten aangaat, zij hadden voor een krachtig stedelijk bestuur, dat van geene corporaties afhankelijk kon zijn, moeten wijken. Slechts wie noch den nieuwen geest noch de roeping der nieuwe regering begreep, kon over het verlies van het oude morren; slechts wie de nieuwe orde van zaken vijandig was, kon het misnoegen van enkelen uit het volk wenschen aan te wakkeren. Tot ongunstige vermoedens aangaande het doel van zijn drijven gaf toen ter tijd te *Utrecht* niemand gegronder aanleiding dan de persoon van Jonkheer DIRK KANTER, een geleerd man, bekend door de uitgave van philologische werken en met LIPSIUS en CASAUBONUS bevriend [3]. Bij de verandering der Regering in deze stad, ten jare 1588, was hij Burgemeester geworden, en in deze betrekking had hij, de door DUIFHUIS gestichte gemeente der St. Jakobs-kerk toegedaan, het zijne toegebragt om de zoogenaamde consistoriale predikanten de stad uit te zetten. Dit zal bij hem voortgesproten zijn veeleer uit afkeer van den onverzoenlijken haat der strenge Calvinisten tegen *Spanje*, dan uit overhelling tot de gevoelens, daarna door de Arminianen voorgestaan. Althans is bij hem later zoo weinig van Arminianisme gebleken, dat sommigen, door ingenomenheid tegen de staatkunde van OLDENBARNEVELT verblind, in hem een slagt-

---

[1] VAN METEREN, X, bl. 244.

[2] Dat vrome lieden er toen ook zoo over dachten, kan blijken uit den *Christel. Vermaenbrief aen de Cathol. Ghereform. Ghemeente binnen der stad Utrecht, over de troublen aldaer onlanghs gevallen*, bl. 8 (N° 914 van *de Bibl. v. Pamfletten*).

[3] BRANDT, *Hist. d. Reform.* II, bl. 157—159.

offer van den haat tegen de Contraremonstranten hebben meenen te kunnen zien [1]. 1610.
Hoe het zij, in 1593 raakte hij van het kussen en weldra buiten alle regeringsbetrekkingen [2], en dat het hem in 1610 om een doel te doen was, waarbij het behoud van de grondslagen van den Staat niet in aanmerking kwam, blijkt hieruit, dat hij zich openlijk uitliet ten gunste van volkomen godsdienstvrijheid, aan de Roomschen te verleenen, hetgeen men in verband bragt met zijn reeds vroeger geuite meening, dat het Land, men mogt de zaken dan een tijd lang gaande houden, ten laatste nog weder aan den Koning van *Spanje* als den regten erfheer zou moeten komen, en dat de Landen door het Huis van *Bourgondië* zoo kwalijk niet geregeerd waren geweest [3]. Deze KANTER nu, geholpen door HENDRIK VAN HELSDINGEN, die ook Schepen en Raad geweest, doch sedert eenige jaren buiten bewind gehouden was, wist de gemeente op te ruijen door haar op den druk der belastingen, het gemis van vroegere vrijheden, en het, zoo hij voorgaf, onverantwoordelijk beheer der stadsgeldmiddelen te wijzen, met dit gevolg, dat omstreeks den aanvang van het jaar 1610 eenige schutters hunne kapiteins noopten om bij de Regering op het herstel der privilegiën aan te dringen. Zij kregen ten antwoord, dat zij een drietal dagen geduld moesten hebben; men wilde den eersten burgemeester, den Heer VAN RIJZENBURG, uit *'s Hage* ontbieden, en zoodra hij terug zou zijn, na de Staten der Provincie in de zaak gekend te hebben, den eisch nader onderzoeken. Het was den raddraaijers niet om eene regelmatige behandeling hunner grieven te doen. Dus hielden zij zich geenszins stil; zij strooiden uit, dat men intusschen krijgsvolk in de stad wilde brengen en sommigen de hoofden voor de voeten leggen. Dus uit vrees voor de gevolgen, die in geval zij niet alles wonnen, op hun bedrijf te wachten waren, kwamen eenige burgers tot gewelddadigheden. Zij ontweldigden des avonds den wachtmeester, die de wacht aanvoerde, de sleutels der stadspoort, bragten in den nacht de schutters op de been, overal de menschen wijs makende, dat het volk in de andere wijken der stad reeds in het geweer was, en aan elk als doel der algemeene wapening datgene voorhoudende, wat men met zijne geheime wenschen begreep te strooken. Zoo zeide men, bij voorbeeld, tot de Roomschen, dat het te doen was om hun als goede burgers, die mede den oorlog tegen *Spanje* hadden helpen voeren en het kasteel Vreeburg afbreken, meer vrijheid van godsdienst te verschaffen [4]. Op deze

---

1 Men zie VAN DEN SANDE (*Nederl. Hist.* bl. 163 van de 12mo uitg. van 1650 te Amst.). KANTER zal zelf den schijn van Contraremonstrantisme te baat genomen hebben om na zijne veroordeeling bij OLDENBARNEVELTS vijanden beklag en ondersteuning te vinden.

2 WAGENAAR, X, bl. 26, 27.

3 VAN METEREN, X, bl. 247.

4 VAN METEREN, X, bl. 245.

1610. wijze hadden de aanleggers in de gewapende burgerij een werktuig in handen, dat zich in de eerste vervoering tot alles kon laten gebruiken. Er werden tien of elf gemagtigden gekozen, waaronder DIRK KANTER niet ontbrak. Dezen vervoegden zich bij den Raad met den eisch, dat de Overheid dadelijk afgezet en andere magistraatspersonen door de Gemeente zouden worden aangesteld. Men beweerde, dat men thans slechts op dezelfde wijze te werk ging, als waarop vroeger de twee eerste Leden der Staten in het Bewind waren gedrongen [1], en dreigde met de rampen, die te voorzien waren, zoo het gewapende volk, niet bevredigd, tot plundering en moord oversloeg. Hierop begreep de Magistraat geen tegenstand te kunnen bieden, en op het aanhouden der woordvoerders gaf zij bij schriftelijke acte verlof om voor deze reize andere wethouders te kiezen: de eenige waarborg voor goede keuzen, dien zij in de acte wenschte opgenomen te zien door er de woorden in te lasschen, dat men *op personen van de religie* zou te letten hebben, mogt voor den wil van KANTER niet bestaan, daar hij die woorden in de uitdrukking *personen van goede qualificatie* deed veranderen. Thans gingen de gemagtigden, wier getal tot vijf of zes en twintig vermeerderd was, tot de verkiezing eener nieuwe Regering over. De keuze viel zoo uit, dat nagenoeg al de gemagtigden regenten werden. KANTER en HELSDINGEN werden burgemeesters. De nieuwe Overheid zond afgevaardigden naar den Stadhouder met verzoek om zijne bekrachtiging. De Prins beried zich met de Staten-Generaal en magtigde daarop den bevoegden ambtenaar de nieuwe Regenten te beëedigen, evenwel vergde hij vooraf de belofte, dat deze maatregel zou strekken tot herstel der rust en het afleggen der wapenen, en liet hij zich de plegtige verzekering geven, dat er onder het gebeurde geene »factie of papisterij" verscholen was. De afvordering der verzekering, dat er niets van dien aard onderliep, bewijst slechts, dat er grond bestond om zulks te vermoeden. Te meer mag het onze verwondering wekken, dat de Prins zijne bekrachtiging zoo gereedelijk verleende, en ook de Staten-Generaal geene zwarigheid schijnen gemaakt te hebben. Zeker is het, dat de Prins het gevaarlijke van de Utrechtsche beweging niet dan laat heeft ingezien, en de meerderheid in de Staten-Generaal zal, evenmin voor grooter kwaad beducht, geenen grond gevonden hebben om hem in de uitoefening van zijn regt te belemmeren.

De Regering te *Utrecht* afgezet.

In weerwil dan der belofte, door de afgevaardigden uit de nieuwe Utrechtsche Regering gegeven, bleef het volk nacht en dag in de wapenen, liep de tapperijen af en vervulde de stad met ergerlijk gedruisch. Hiertegen verhieven zich vele stemmen. Reeds hoorde men menigeen verklaren, dat men door de oude Overheid zoo slecht niet geregeerd was geweest; dat het hun niet om de personen, maar slechts om vermindering van lasten en herstel van vrijheden te doen was geweest. De predikanten vermaanden

[1] Zie *Cort Vertoch vant gene onlancx binnen Utrecht gepasseert is* (*Bibl. v. Pamfletten*, N°. 838).

van den predikstoel tot rustige pligtsbetrachting en onderhielden KANTER en zijne ambtgenooten over de zwarigheden, die zij duchtten. Op het vertoog der predikanten kwam KANTER rond voor zijn gevoelen uit betreffende der Roomschen regt op meer godsdienstvrijheid, en bij deze gelegenheid bleek hij zwanger te gaan van het plan om hen werkelijk in bezit van dat regt te stellen [1]. Geen wonder, dat de Staten der Provincie *Utrecht*, die het gebeurde in geenen deele eenstemmig toejuichten, het hunne begrepen te moeten doen om aan dezen staat van zaken een einde te maken. De staatsregeling toch der geheele Provincie liep gevaar in den grond veranderd en haar band met de Unie verbroken te worden. Men beoogde niets minder dan de verkiezing en de bevoegdheid van hen, die het eerste Lid der Staten van *Utrecht* uitmaakten [2], terug te brengen tot den toestand, die *vóór den oorlog* bestaan had. En vele riddermatige personen, om redenen, niet ter Statenvergadering beschreven, stonden thans op hun regt. Vooral REINHARD VAN AESWIJNE, Heer VAN BRAKEL, die vroeger de stad was uitgezet, maar KANTER op zijne hand had en roemde in hooge gunst bij de gemeente te staan, had er alles opgezet om het regt van beschreven te worden terug te bekomen [3]. Men bedenke hierbij, dat de afschaffing van belastingen de strekking had om de Provincie buiten staat te stellen aan hare verpligtingen jegens de Unie te voldoen en de beloofde bijdrage tot den Kleefschen oorlog te leveren, en men zal bevroeden, dat de Staten van *Utrecht*, voor zoo verre zij niet met de oproerlingen heulden, alle reden hadden om op middelen bedacht te zijn ten einde het gevaar af te wenden, dat de gansche Republiek en haren stand in *Europa* bedreigde. Zij schreven alzoo aan de Staten-Generaal, met het verzoek dat het hun gelieven mogt, zoo spoedig als eenigzins mogelijk was, twee of drie Gemagtigden uit hun midden benevens den Prins Stadhouder naar de stad *Utrecht* te zenden om orde op de zaak te stellen [4]. Alvorens aan dit verzoek te voldoen, begrepen de Staten-Generaal aan de Burgemeesteren, Schepenen en Raad der stad *Utrecht* te moeten schrijven om inlichting aangaande den waren staat der zaken. In hunnen brief wezen zij op den ongunstigen indruk, welken die onlusten op de Koningen van *Frankrijk* en *Engeland*, en de andere bevriende Mogendheden zouden

1610.

De Staten van *Utrecht* schrijven aan de Staten-Generaal om Gemagtigden.

---

[1] VAN METEREN, X, bl. 246, 247.

[2] Het eerste Lid der Staten van *Utrecht* vormden de Gedeputeerden van de Geëligeerden uit de *Collegiën*, ook wel de *Geestelijkheden* genoemd.

[3] Zie den Brief der Gecommitteerden bij V. D. KEMP, *Maur. v. Nass.* III, bl. 273—275. Waar de Gecommitteerden van den toeleg schrijven om de vertegenwoordiging der Collegiën weder te doen geschieden, gelijk zij *vóór den oorlog* bestond, voegen zij er veelbeteekenend genoeg bij: »U. H. M. kunnen bedenken, wat daarmede wordt gezocht."

[4] *Resol. van de Stat.-Gen.* 1610 (3 Febr.).

1610. maken, waarmede zij te kennen gaven, dat bij hen het vermoeden bestond, dat de woelingen te *Utrecht* gekant waren tegen de grondslagen van den Staat, die de genoemde Koningen en de bedoelde Vorsten hadden helpen vestigen en gezind waren te handhaven [1]. Op dit schrijven kregen de Staten-Generaal ten antwoord, dat ook de Regenten van *Utrecht* de komst van den Prins met eenige gedeputeerden van de Staten-Generaal verlangden. Thans besloot men aan dit verzoek toe te geven, en wel te gereeder, omdat, zoo het heette, de burgerij te *Utrecht* de wapenen had afgelegd. De bezending bestond, benevens den Prins, uit de Heeren VAN GHIESSEN, ambtman van *Bommel* en de *Tielerwaard*, Dr. EGBERTS, gecommitteerde Raad der Staten van *Holland*, JOACHIMI, gecommitteerde van wege de Staten van *Zeeland*, RINIA, lid van den Raad van State, en DE BIE, tresorier-generaal der Vereenigde *Nederlanden*. Volgens hunne instructie [2] moesten zij de rust trachten te herstellen; niets toestaan, dat tot nadeel strekken kon der Gereformeerde godsdienst; geene verandering dulden in den regeringsvorm der Provincie, noch afschaffing of vermindering der landschapsbelastingen. Bij hunne aankomst vonden zij, dus berigtten zij zelven aan de Staten-Generaal, de zaken »in veel bezwaarlijker stand, dan zij waren voorgedragen." De Heer VAN BRAKEL was in de stad gekomen en wilde die in weerwil van de vermaning van den Prins en de Gecommitteerden niet verlaten, en de Magistraat voornemens zijnde andere kapiteins op nieuwen voet aan te stellen sloeg zonder beraadslaging het verzoek des Prinsen af, die de oude kapiteins in hunne betrekking gehandhaafd wenschte te zien. Deze stoutmoedigheid dekten de Regenten met het voorgeven, dat zij anders de burgerij niet in rust konden houden [3]. Niettemin was en bleef de burgerij hoogst onrustig. Zoo gebeurde het gedurende het verblijf van den Prins op eenen bededag 's avonds te tien uren, dat acht of tien Roomschen in het midden der stad hunne geweren, met scherp geladen, afbrandden en met woest getier het volk aanzetten om in de huizen van sommige der voornaamste Regenten te vallen. KANTER en HELSDINGEN wisten de rust te herstellen, door de belhamels uit te noodigen stil in een herberg te gaan zitten drinken: wat zij verteerden, zou men voor hen betalen. Zoo dreigend evenwel was de staat van zaken op dit oogenblik, dat de Prins geraden vond, eenige der Staten in zijn Hof te verbergen om hen tegen mogelijke ongevallen te beschermen [4]. Nu het zoo in de stad toeging, en de burgers zich zelfs weder in de wapenen begeven hadden, nu zelfs de Gecommit-

De Prins vertrekt met Gemagtigden naar *Utrecht*.

---

[1] *Resol. v. d. Stat.-Gen.* 1610 (4 Febr.)

[2] Te vinden bij KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsregel.* III, bl. 484. Zij is gedagteekend van den 9 Febr. 1610.

[3] Zie hun schrijven bij V. D. KEMP, t. a. pl.

[4] VAN METEREN, X, bl. 248.

teerden zoo in openbare vergaderingen als op straat beleedigingen moesten verduren en men hen, die in 's Prinsen Hof verborgen waren, dreigde daaruit te willen halen [1], toen kon de Prins met de Gecommitteerden met voeg niet langer in de stad blijven. Is hij magteloos, kon men vragen, tegen het oproer, of wil hij zulke ongeregeldheden door zijne tegenwoordigheid wettigen? Derhalve besloten de Staten-Generaal, den 6^{den} Maart, gehoord het rapport van de Heeren EGBERTS en JOACHIMI, door den Prins uit *Utrecht* naar *'s Hage* gezonden, en »gelet op het gewigt der zaak voor de handhaving van het openbaar gezag van den Lande mitsgaders van zijne Excellentie in het bijzonder," den Prins en den Gecommitteerden te gelasten, de Overheden der stad en Landschap van *Utrecht* te overreden om de zaken aan hunne beslissing te stellen, en bijaldien zij daarin niet onvoorwaardelijk bewilligden, onmiddellijk met de staatsleden, de officieren der stad *Utrecht* en anderen, die hem volgen wilden, de stad te verlaten, en den stedelijken Regenten te bevelen, hunne gedeputeerden ter beslechting der zaak naar *'s Hage* te zenden. Ook konden de Prins en de Gecommitteerden, zoo zij dit raadzaam achtten, eene vergadering van gevolmagtigden van de Ridderschap en de stad van *Utrecht* in eene grensplaats van het Sticht bescheiden [2].

1610.

De Prins met de Gemagtigden terug ontboden.

De staat van zaken in *Utrecht* belette den Prins en de Gecommitteerden dezen stelligen last dadelijk na te komen. Men had in de oproerige stad besloten het uiterste te wagen. Den Prins had men nu eenmaal in de stad, en men wenschte hem daarin te houden om onder het schild van zijnen naam en zijn gezag eene geheele omwenteling door te drijven. Maar het doel was eene ontbinding van den band der Unie, en hoe kon men daartoe eenen vorst gebruiken, die in den eed der Unie stond? Derhalve moest men trachten den Prins van den eed, aan de Staten-Generaal gedaan, ontslagen te krijgen. Dat de Prins zelf dit ontslag van zijnen eed verlangd heeft, blijkt niet; maar zeker is het, dat men hem het hoofd met een vloed van redenen zal hebben warm gemaakt, dat men hem zal hebben voorgehouden, hoe hij dan alleen in staat zou zijn wat goeds in *Utrecht* uit te rigten, zoo hij geheel zelfstandig handelen kon. Werkelijk verschenen EGBERTS en JOACHIMI, den 13^{den} Maart, wederom uit *Utrecht* te *'s Hage*, ditmaal vergezeld van Mr. SALMIUS, Schepen, JACOB VAN MEDEMBLIK, Raad der stad *Utrecht*, en Mr. RUYSCH, Raad in het Provinciale Hof aldaar, om rapport te doen van hetgeen er sedert was voorgevallen. De raadsheer RUYSCH voerde het woord en verzocht, dat zijne Prinselijke Excellentie door de Staten, ten minste voor zooveel hun Hoogmogenden aanging, ontslagen mogt worden van den eed, krachtens welken zijne Excellentie verpligt was den last te volgen, hem als Stadhouder van *Utrecht* gegeven. Als beweeggrond van dit verzoek werd opgegeven, dat de Prins alzoo meer gezag zou

Die van *Utrecht* verzoeken den Prins van zijnen eed te ontslaan.

[1] *Resol. der Stat. v. Holl.* 8 Febr. — 3 Apr. 1610, bl. 11.

[2] *Resol. v. de Stat.-Gen.*

1610. kunnen doen gelden om de zwarigheden te beslechten, eene uitkomst, die geen langer uitstel kon lijden, aangezien de stad ieder oogenblik van het op de been gekomen gepeupel met plundering en dien ten gevolge met bloedstorting bedreigd werd.

De Staten-Generaal waren wijs genoeg om hierop geen dadelijk besluit te nemen. De Regenten van *Utrecht* moesten niet tot verdere feitelijkheden gedreven en de Prins voor alle dingen uit dien neteligen toestand gered worden. Daarom, na ook het goed bevinden van de Ambassadeurs van *Frankrijk* en *Engeland* verstaan te hebben, verklaarden zij, dat zij niets ernstiger wenschten, dan den Regenten en de gemeente van *Utrecht* in alles te believen, wat tot welstand der stad kon strekken; aangaande 's Prinsen ontslag van zijnen eed wenschten zij in overleg met zijne Excellentie, hunne Gecommitteerden en alle bevoegden uit de Staten en stad van *Utrecht*, ten spoedigste te besluiten. Weshalve dezen allen zich zonder feil noch uitstel binnen de stad *Woerden* mogten laten vinden, alwaar zij de genoemde Ambassadeurs, de Staten-Generaal en den Raad van State zouden aantreffen om met hen gezamenlijk een kort besluit te nemen ten meesten dienste der stad en goede gemeente van *Utrecht* [1].

Die van *Utrecht* voor de Vergadering der Staten-Generaal te *Woerden* bescheiden.

Uit dit besluit blijkt ten volle, dat de Staten-Generaal het gewigtige van het tijdsgewricht volkomen inzagen. Op een ander slagveld dan waarop men veertig jaren lang tegen *Spanje* gestreden had, zou men nogmaals strijd leveren om het bestaan der Republiek. Daartoe begaf men zich met al wat de Unie aan achtbare staatsdienaren bezat, zoo digt mogelijk op de grenzen van het vijandige grondgebied, en bij de plegtige beslissing, die hier zou vallen, noodigde men de Gezanten van *Frankrijk* en *Engeland*, als om te kennen te geven, dat het hier de grondslagen zelven betrof van het bestaan der Republiek, over welke die beide Mogendheden, als het ware, als doopgetuigen gestaan hadden.

Het spreekt van zelve, dat de Staten van *Holland* niet achterbleven in belangstelling en welberaden maatregelen bij zulk eene gewigtige gelegenheid. Zij besloten, dat, met de Ambassadeurs en de Gecommitteerden uit de andere provincien, uit *Holland* naar *Woerden* zouden reizen de Heer VAN SCHAGEN, de Advokaat van den Lande, EGBERTS (die toen weder te *'s Hage* was) en SIMONSZ, en dat de gedeputeerden van de steden elk naar hunne committenten zouden vertrekken om van al het voorgevallene rapport te doen en vijf dagen later met volkomen last weder te *'s Hage* terug te komen, om naar bevind van zaken, hetzij Zijne Excellentie en de Gecommitteerden te *Woerden* zouden gekomen zijn of niet, in al wat noodig zou wezen dadelijk te kunnen voorzien [2].

---

[1] *Resolutie d. Stat.-Gen.* (13 en 14 Maart, 1610).

[2] *Res. v. Holl.* 1610, bl. 11. Die vijf dagen, waarop de leden der Staten van *Holland* volmagt van hunne principalen zijn gaan halen, moeten gevallen zijn tusschen den 16^{den} en den 22sten

Toen de oproeping naar *Woerden* te *Utrecht* bekend was geworden, waren natuurlijk de gevoelens verdeeld, of men den Prins uit de stad zou laten vertrekken, ja of neen. Sommigen dreigden alles het onderste boven te zullen werpen, zoo hij er uitging. Doch daar aan den Prins, zoo men hem belette op de roepstem der Staten-Generaal de stad te verlaten, alle schijn van vrijheid zou benomen zijn, en 's Prinsen handelingen niet baten konden, indien hij ze door openbaar geweld gedwongen bleek te doen, zoo had het gevoelen van hen de overhand, die aan zijn vertrek geen beletselen in den weg wilden leggen. Alzoo vertrok hij met de Gecommitteerden naar *Woerden*. Ook de stad zond hare gedeputeerden derwaarts, en de Staten van *Utrecht*, meest allen, uit vrees van overlast te lijden, heimelijk uit de stad vertrokken, verschenen ter zelfder plaatse [1]. 1610.

Eerst werden ter vergadering toegelaten de gedeputeerden der stad *Utrecht*, met name de Heeren VAN LEEUWEN, RUYSCH en DE WILDT, Raden in het Provinciale Hof, SALMIUS, VAN WEEDE, Schepen, VAN WERKHOVEN, Raad, en VAN VIANEN, advokaat der stad *Utrecht*. Na een tafereel te hebben opgehangen van den toestand der stad alwaar het zoo ver gekomen was, dat niemand van zijn lijf en goed verzekerd kon zijn, verklaarden zij niet dan gedwongen te zullen overgaan tot de ontdekking van de oorzaken der onlusten, aangezien de eer van menigeen hiermede gemoeid was. De eischen der gemeente hadden zij tot vijf hoofdpunten gebragt: zij betroffen, ten eerste, de zamenstelling van het eerste, en, ten tweede, die van het tweede Lid der Staten, in welke Leden men andere personen gekozen of benoemd wilde hebben; ten derde van de regeling der wijze van verkiezing der Magistraat, die, klaagde men, te zeer onder den invloed der twee eerste Leden der Staten stond; ten vierde, het verbieden van de neringen en brouwerijen ten platten lande, die, beweerde men, door de Ridderschap tot schade der ingezetenen uit de stad naar het land waren overgebragt; en eindelijk, het nazien der rekeningen van hen, die in het Bestuur geweest waren [2]. Deze punten dienden ten spoedigste uitge-

De Staten-Generaal te *Woerden* vergaderd.

Maart, gedurende welk tijdperk er werkelijk geene vergadering der Staten van *Holland* gehouden is. Opmerkelijk is het, dat in de gedrukte Resoluties van *Holland* niets van het verhandelde betreffende de onlusten te *Utrecht* wordt aangetroffen. Wel vindt men daarvan iets in het algemeene verslag der gansche zitting van 8 Febr. tot 3 April, maar ook daar leest men, waar de insertie van een authentiek stuk moest volgen, telkens de woorden: *is niet te vinden.* Hoe echter de geest was der Staten van *Holland* in dit tijdsgewricht blijkt uit dat algemeene verslag (*Resol.* bl. 12) duidelijk genoeg. Daar lezen wij, dat, na rapport van hetgeen er te *Woerden* in de daar beschreven vergadering was voorgevallen, »*eendragtelijk* bij de geheele vergadering de proceduren van die van *Utrecht* exorbitant en mits de kwade consequentie niet lijdelijk geoordeeld zijn."

[1] VAN METEREN, X, bl. 249.

[2] *Cort Vertoch van 't gene onlancx binnen Utrecht gepasseert is.*

1610. maakt te worden ten einde de gemeente tot rust te brengen. Derhalve stelde de Magistraat voor, vooreerst, de brouwerijen ten platte lande te verbieden; voorts, het aan zijne Excellentie en de Gecommitteerden overhandigde concept-reglement omtrent de verkiezing der Magistraat goed te keuren, en eindelijk (daar in het nazien der rekeningen reeds bewilligd was) de verdere punten van verschil aan de uitspraak van zijne Excellentie als Stadhouder over te laten, mits hij alvorens ontslagen werd van den eed, »dien hij ter contrarie gedaan zou mogen hebben.” Ten dien einde drong men er zeer op aan, dat de Prins, gelijk hij dan ook aan de gemeente beloofd had, naar *Utrecht* zou terugkeeren [1].

Men ziet de strekking dezer voorstellen gemakkelijk in. Terwijl men het eigenbelang der stadsbrouwers, door het verbieden der brouwerijen ten platte lande, die hun een doorn in het oog waren, wilde bevredigen, onttrok men zich ten aanzien der twee eerste punten, waar het den raddraaijers eigenlijk op aan kwam, en die buiten de algemeene Landsregering niet konden beslecht worden, aan het gezag der Staten-Generaal, terwijl men den Prins als werktuig tegen de Unie wilde misbruiken: want wat de redenaar voor *Utrecht* zeide, dat men in hun voorstel betreffende den Prins geen zwarigheid behoefde te maken, omdat Zijne Excellentie het advies der Staten-Generaal zou mogen gebruiken in zoo verre het hem goed docht, deze reden diende meer om het bestaande gevaar in het licht te stellen, dan om de vrees daarvoor op te heffen.

Nadat de gedeputeerden der stad hunne voorstellen gedaan hadden, verschenen de aanwezende Staten van *Utrecht* ter vergadering en vraagde men hen af, of zij iets tegen die voorstellen, welke men hun mededeelde, in het midden te brengen hadden. Zij antwoordden met het verzoek dat te *Utrecht* alles in den toestand zou teruggebragt worden, waarin de zaken vóór de gewelddadige benoeming van de nieuwe Overheid geweest waren, opdat de Unie gehandhaafd mogt blijven in hare regten en met name de hand gehouden mogt worden aan het verdrag, waarop zijne Excellentie als Stadhouder der Provincie was aangenomen en den eed gedaan had.

Na den middag verschenen de Staten van *Utrecht* wederom ter vergadering, en deelde men hun mede, dat de Staten-Generaal geen geschikter middel zagen om tot herstel der orde te komen, dan dit dat de partijen zich aan de uitspraak der tegenwoordige Vergadering volkomen onderwierpen. De Staten antwoordden, dat, schoon zij de eischen der gedeputeerden van de Magistraat en de gemeente der stad *Utrecht* onbehoorlijk achtten, en met de belsechting der vijf punten de zaken niet geholpen zouden zijn, aangezien de plannen van de tegenwoordige stadsregering blijkbaar verder strekten, zij zich niettemin aan de Ambassadeurs, de Staten-Generaal, Zijne Excellentie en den Raad van State gaarne onderwierpen: slechts verzochten zij, eensdeels, dat er zou ge-

De Staten-Generaal eischen onderwerping der partijen aan hunne uitspraak.

[1] Zie *Resol. van de Stat.-Gen.* en *van den Raad v. State*, bij VAN DER KEMP, III, bl. 281.

zorgd worden voor hunne veiligheid, als zij weder in *Utrecht* zouden vergaderen, en, anderdeels, dat, zoo men tot vermeerdering van de leden der Staten mogt besluiten, men slechts personen zou aanstellen van verdiend aanzien, van de gereformeerde Religie, geboortig uit het land van *Utrecht* en noch partijzuchtig noch van eenige Overheid afhankelijk. De leden der Ridderschap verklaarden afzonderlijk, dat zij zich nopens de vermeerdering hunner medeleden en het punt der neringen en brouwerijen ten platten lande niet konden onderwerpen: de voordragt en benoeming van nieuwe leden in hun ligchaam kwam van God- en regtswege niemand toe, dan hun alleen, en ten aanzien van het andere punt konden edelen en dorpen zich op onbetwistbare regten beroepen. De gedeputeerden der Landsteden van *Utrecht* verklaarden, dat zij betreffende de neringen en brouwerijen met de stad *Utrecht* eenstemmig dachten, doch dat zij deze zaak door minnelijke schikking afgedaan wilden hebben; voorts waren zij met de regering der Staten van *Utrecht* volkomen tevreden en vereenigden zij zich met de door hen uitgedrukte gevoelens. 1610.

Op deze verklaringen, waaruit bleek, dat zich de Staten, alleen de Ridderschap voorwaardelijk, onderwierpen, besloot de Vergadering dezelfde onderwerping aan hare uitspraak ook aan de gedeputeerden der stad en gemeente van *Utrecht* voor te stellen. Dit geschiedde den volgenden dag, maar te vergeefs. De genoemde afgevaardigden drongen onwrikbaar aan op de inwilliging van hun verzoek. Bij deze gelegenheid werden er vrij scherpe woorden gesproken. Men verweet aan die van *Utrecht* hun gedrag jegens den Prins [1], en dreigde hen met het ongenoegen van de Koningen van *Frankrijk* en *Engeland*, op welk laatste punt de vertegenwoordigers van de stad *Utrecht* zich lieten ontvallen, dat die Vorsten bij de verstoring der gevestigde orde te *Utrecht* geen belang hadden. Toen men hen zoo onbuigzaam vond, en hen toch niet alle bezadigdheid wenschte te doen verliezen, spiegelde men hun voor, dat men de Staten van *Utrecht* zou trachten over te halen om hunne toestemming te geven, dat de Prins met de beslissing der verschillen belast en ten dien einde van zijnen eed ontslagen werd. De Staten van *Utrecht* toen weder binnengeleid, weigerden volstrektelijk daartoe hunne toestemming te geven. Thans werd den afgevaardigden der stad verklaard, dat de Vergadering te vergeefs getracht had de bewilliging der Staten van *Utrecht* te verkrijgen; dus schoot er niets anders over, dan dat zij zich mede aan de beslissing der Vergadering onderwierpen: de zaak was te ernstig, dan dat zij dit weigeren mogten, en meenden zij, dat de Koningen van *Frankrijk* en *Engeland* in de zaak geen belang stelden, zoo vergisten zij zich grootelijks. Dit was, mogen wij hierbij aanmerken, geene grootspraak: immers weten wij, hoezeer bepaaldelijk HENDRIK IV zijne

Die van de stad *Utrecht* weigeren zulks.

[1] Zie de *Resol. v. d. Raad v. State*, aangehaald door V. D. KEMP, bl. 285, Noot 1., vergeleken met VAN METEREN, X, bl. 249.

1610. zinnen op den togt tegen *Gulik* en *Kleef* gezet had, en door eene omwenteling in de *Nederlanden* zou hem zijn krachtigste bondgenoot bij die krijgsonderneming ontvallen. Niettemin, die van de stad *Utrecht* waren niet tot onderwerping te krijgen. Thans kwamen de Staten er rond vooruit, dat zij den Prins, hij zelve mogt het beloofd hebben, al of niet, niet zouden toelaten naar *Utrecht* terug te keeren: hij was Gouverneur van meer andere Provincien, en deswegens kon men hem niet bloot stellen. Hierop verklaarden de Gedeputeerden van *Utrecht*, dat zij voornemens waren naar *Utrecht* te vertrekken, van hun wedervaren verslag te doen, en voorts de zaken Gode opgaven en afwachten wilden, wat er van komen zou. Zij kregen de vermaning mede, dat, zoo er iets misdaan werd tegen de personen, dienaren, huisgezinnen en goederen van de Staten van *Utrecht*, de Unie genoodzaakt zijn zou zulks op de stad en gemeente te verhalen. Voordat de Vergadering te *Woerden* scheidde, vernam zij nog de bede der Staten van *Utrecht*, die haar aanbevolen de zaak toch niet te laten varen, maar gedachtig te zijn aan de verpligting door de Unie aan de Provinciën opgelegd om elkander tegen onderdrukking en geweld te handhaven [1]. Des anderen daags, den 19den Maart, vertrokken de Staten-Generaal met de Ambassadeurs, den Prins en den Raad van State weder naar *'s Gravenhage*. Zij waren voornemens, bijaldien de zaken te *Utrecht* niet spoedig naar hun genoegen en in het belang des Lands geschikt werden, meer van zich te laten hooren.

In die stad intusschen hield de onrust aan, de soldaten werden hoe langer hoe brooddronkener, en vorderden bij avond en ontijden de menschen drinkgelden af: in één woord de stad was aan ruw gewapend volk overgegeven, en vele burgers begonnen uit vrees voor plundering hun goed de stad uit te zenden [2]. Zulke berigten naar *'s Hage* overgebragt en tevens het wegblijven van elk bewijs dat de Regering het gezag der Staten-Generaal wenschte in te roepen of zelve de hand aan het werk slaan om de vroegere orde te herstellen, ziedaar aanleiding genoeg tot ernstige beraadslaging [3]. Den 24sten Maart kwamen dan ook de zaken van *Utrecht*, in tegenwoordigheid van de Ambassadeurs, den Prins en den Raad van State, in de Vergadering der Staten-Generaal ter sprake, en werd er besloten aan de Magistraat der stad *Utrecht* te schrijven, dat alzoo zij in gebreke was gebleven, de punten in geschil ter kennis en beslissing hunner Vergadering te stellen, en langer uitstel tot niets anders strekken kon dan tot groot nadeel van den Lande, tot ongenoegen van hunne Majesteiten en tot verachtering van de zaak van *Kleef*, het noodig bevonden

---

[1] *Resol. v. d. Stat.-Gen.* 14—18 *Maart*, 1610.

[2] VAN METEREN, X, bl. 249.

[3] In deze dagen kwam er geen regtstreeksch schrijven uit *Utrecht*, dan alleen »een onbehoorlijke en ongegronde brief aan zijne Hoogheid" (VAN METEREN, X, bl. 254).

was haar wederom ernstig te vermanen, de bedoelde onderwerping alsnog te willen doen en daartoe hare Gedeputeerden in genoegzamen getale met volkomen last binnen vier dagen naar *'s Hage* te zenden. Vonden zij beter, dat de geschilpunten binnen *Utrecht* staatswijze behandeld werden, dit zou men toestaan, mits dat zij vier goede compagniën soldaten in garnizoen zouden ontvangen tot bescherming der Staatsleden en tot handhaving der orde [1]. Voor het geval dat dit schrijven de gewenschte uitwerking niet had, besloten de Staten voorts Zijne Excellentie dadelijk te verzoeken en te magtigen om behoorlijk orde te stellen, dat een Commandeur met ruiters en voetvolk en wat meer noodig was, gereed gemaakt werd om dadelijk naar *Utrecht* te marcheren, ten einde de stad tot rede en tot haren pligt te brengen [2]. Ziedaar de bedoeling der Staten duidelijk gebleken om *Utrecht* des noods met geweld van wapenen te dwingen. De miskenning van hun gezag, de tegen de Republiek vijandige geest der bewindhebbers en de alles kwaads voorspellende bandeloosheid des volks aldaar, de noodzakelijkheid om de opgevatte taak der bestrijding van de keizerlijke partij in *Gulik* te volvoeren, hetgeen onmogelijk was zoolang de orde te *Utrecht* niet was hersteld, al deze redenen wettigen een dergelijk besluit ten volle. Het voornemen was om met dat krijgsvolk de toegangen tot de stad te bezetten, en alzoo allen uitvoer te beletten en allen toevoer af te snijden. Dus hoopte men haar tot onderwerping te dwingen. Doch de Ambassadeurs en de Gedeputeerden van *Holland* waren van een ander gevoelen. Zij wilden dadelijk een viertal goede compagniën naar *Utrecht* gezonden, en, zoo men deze daar binnen niet wilde ontvangen, de toegangen der stad bezet hebben. De Gedeputeerden der Staten van *Utrecht* waren van oordeel, dat zelfs alzoo de zaken te zeer op de lange baan geschoven werden; zij wilden de stad voor alle dingen door eene genoegzame gewapende magt in bedwang gebragt zien [3]. De Gedeputeerden van *Zeeland* en *Overijssel* daarentegen verlangden bij het besluit tot het beschikbaar stellen van troepen aangeteekend te zien, dat het met meerderheid van stemmen was genomen [4]. Het kan ons niet bevreemden de Gedeputeerden van *Zeeland* er prijs op te zien stellen, dat deze resolutie niet eenstemmig genomen was. In de Provincie *Zeeland* had de Prins steeds den meesten invloed, en de Prins zou gaarne alle geweldige maatregelen tegen *Utrecht* vermeden hebben. Het schijnt, dat hij zich in de stad te zeer door beloften verbonden had en vreesde dat, als hij en de zijnen tot het bedwingen der stad medewerkten, men hem van woordbreuk zou beschuldigen. Den 27sten Maart werd een brief uit *Utrecht* bij de Staten-Generaal ontvangen en in de

1610.

De Staten nemen maatregelen om *Utrecht* met geweld te dwingen.

---

[1] VAN METEREN, X, bl. 254.

[2] *Resol. v. d. Stat.-Gen.*, 24 Maart 1610.

[3] *Resol. v. d. Raad v. State*, bij V. D. KEMP, III, bl. 290.

[4] *Resol. v. d. Stat.-Gen.*, 24 Maart 1610.

1610. vergadering overwogen, wederom in tegenwoordigheid van de Ambassadeurs en den Raad van State. De Prins had zich wegens ongesteldheid verontschuldigd. De brief werd *onvoldoende* en *zorgelijk* gevonden. Bovendien was men in het zekere onderrigt, dat de Utrechtenaars hunne zaak door brieven aan naburige steden trachtten aan te bevelen. Dit was blijkbaar eene poging om in het Land den opstand algemeen te maken. Dat men hoopte de bewegingen zich verder te zien uitbreiden, was genoegzaam gebleken uit de geruchten, die men te *Utrecht* had uitgestrooid alsof er in verscheidene andere steden der Vereenigde Landen dergelijke oproeren waren uitgebroken [1]. Thans draalden de Staten niet langer. Men besloot ten spoedigste krijgsvolk naar *Utrecht* te zenden, den Prins hiervan terstond kennis te geven en hem te verzoeken over die troepen een Bevelhebber te benoemen, indien zijne ongesteldheid hem niet toeliet het bevel zelve op zich te nemen [2]. De Prins verontschuldigde zich werkelijk op grond zijner ongesteldheid van de aanvaarding des bevels; ja, wat meer is, daar hij vernam, dat de Staten-Generaal bedacht waren zijnen broeder FREDERIK HENDRIK tot bevelhebber over de onderneming aan te stellen, verontschuldigde hij ook dezen, »als nog wezende jong en vermits het hem kwalijk zoude voegen den ondank op hem te halen [3].” Alsof er ondank te behalen was met eene onderneming, die de Republiek moest wreken op muitelingen, welke haar tegenover het buitenland eene vlek aanwreven, hare maatregelen tot handhaving eener hooge staatkunde verlamden, ja haar bestaan bedreigden. Of schroomde de Prins den kwaden dunk op zich te laden van de raddraaijers te *Utrecht* tegen het geval dat hunne inzigten eenmaal zegevieren en de staatkunde der Staten schipbreuk lijden mogt, en wilde hij zich en de zijnen tegen die mogelijke toekomst onbesproken bewaren? Waarlijk, dan begreep hij niet, dat er bij zulk een schipbreuk voor *Nederland* geene andere toekomst overbleef, dan de ondergang. Liever houden wij het er voor, dat hij al het gevaarlijke van het oproer te *Utrecht* nog steeds niet inzag, en de vrees van woordbreukig bevonden te worden hem verblindde. Daarom verontschuldigde hij niet alleen zich zelven en zijnen broeder van het bevel, maar gaf zijnen wensch te kennen, dat men, alvorens eenig middel van bedwang aan te wenden, *Utrecht* nog eens tot onderwerping moest aanmanen. Doch de Staten-Generaal achtten dit noch voegzaam noch raadzaam; zij besloten de zaak door te zetten »met allen ernst en naarstigheid om de Koningen geenen aanstoot te geven en de zaken van *Kleef* niet te verachteren”, en verzochten den raad van State hun besluit aan den Prins mede te deelen en hem ernstig aan te bevelen de zaken bij de hand te nemen en te bespoedigen [4].

Prins MAURITS verontschuldigt zich van het Bevelhebberschap over de troepen tegen *Utrecht*.

---

[1] VAN METEREN, bl. 252.

[2] *Resol. v. d. Stat.-Gen.*, 27 Maart, 1610.

[3] *Resol. Raad v. State*, 27 Maart, 1610 (bij V. D. KEMP, III, bl. 291).

[4] *Resol. Stat.-Gen.*, 28 Maart, 1610.

De Prins nam dit op zich, maar maakte niettemin allerlei zwarigheden: de compagniën, die uit *Vlaanderen* en *Vriesland* moesten komen, zouden kwalijk in tien dagen aangekomen kunnen zijn; zoo het werkelijk tot eene belegering der stad moest komen, zou het Sticht door allerlei vreemd krijgsvolk geheel bedorven worden, en dergelijke [1]. Niettegenstaande MAURITS zijnen broeder verontschuldigd had, benoemden de Staten-Generaal Prins FREDERIK HENDRIK tot bevelhebber van den togt. Een vertegenwoordiger van het huis van *Oranje* moest mede: de eer, de staatkunde en de gansche bestemming van dit geslacht mogt niet van die der Republiek gescheiden worden. Voorts gelastten zij den Raad van State zich zoo digt mogelijk bij *Utrecht* te begeven, en wel op den huize *Zuilen* of te *Jutphaas*, ten einde, zoo er te onderhandelen viel, er zoo min mogelijk tijd zou behoeven te verloopen, alsmede om tegen alle ongeregeldheden ten platten lande te waken. Eindelijk verzochten zij de Staten van *Utrecht* staatsgewijze bijeen te blijven, en vaardigden een Manifest uit aan al de Provinciën, opdat hunne maatregelen niet misduid mogten worden, maar men algemeen mogt begrijpen dat zij daartoe tot beveiliging der Republiek en tot handhaving van hare eer gedwongen waren [2]. Ook de bevriende Mogendheden wenschten zij regtstreeks omtrent hunne handelingen ten aanzien van *Utrecht* in te lichten. Deswegens gaven zij aan de gezantschappen naar *Frankrijk* en *Engeland*, waarvan wij boven gesproken hebben [3], den last mede om deze zaak ter sprake te brengen. In de *Instructie* der gezanten naar *Engeland* zeggen de Staten te hopen, dat wanneer de verbinding huns legers met de door den Koning van *Frankrijk* tegen *Gulik* aan te voeren troepen zal moeten plaats hebben, »de stad *Utrecht* tot rede zal zijn gebragt, hetwelk men als hoognoodig zal hebben voor te dragen, om den staat van deze Landen bekwaam te houden ten dienste zoo van Zijne Majesteit als van de Landen zelven [4]."

1610.

Prins FREDERIK HENDRIK tot Bevelhebber over die troepen benoemd.

---

[1] *Resol. Raad v. State* (bij V. D. KEMP, III, 291).

[2] Men vindt dit Manifest bij VAN METEREN, X, bl. 250—255, en het staat genoteerd in de *Bibl. van Pamflett.* N°. 836. Op den 31sten Maart, 1610, verordenden de Staten van *Holland* dit stuk der Stat.-Gen. te doen drukken en onder de Gemeente te verspreiden, »opdat een iegelijk daarvan kennis hebben moge" (*Resol. v. Holl.* 1610, bl. 157).

[3] Hiervoor bl. 385, 387.

[4] De gezanten begrepen evenwel van de zaken van *Utrecht* niet te moeten beginnen, en hielden zich »alleen gereed om daarvan rekenschap te geven, indien men hen dienaangaande iets mogt vragen." Op een gastmaal kort vóór het vertrek der gezanten begon de Koning »van de gelegenheid der zaak van *Utrecht*, ook vragende, hoe zijne Excellentie zich daarin had gedragen, prijzende de Resolutiën van de Heeren Staten, omdat H. H. M. voorgenomen hadden dezelve met geweld tot rede te brengen, en dat zij tegen de principale auteurs met meer gestrengheid behoord hadden te procederen, en de eenigheid op het hoogste aanbevelende." Zie Rapport van dit gezantschap, op het Rijksarchief.

1610. De Instructie, door de Staten-Generaal aan Prins HENDRIK medegegeven [1], hield in, dat hij zich zoude *camperen* voor de stad. Indien die van *Utrecht* eenige vijandelijkheden pleegden, mogt hij hen verder niet bij brieven of mededeelingen tot reden trachten te brengen; maar pleegden zij geene vijandelijkheden, of boden zij uit eigen beweging aan, zich »tot rede te begeven," zoo mogt hun voor het laatst een brief van de Staten-Generaal ter hand gesteld worden, om zich daarop binnen vier uren te verklaren. Bewilligden zij in het innemen van krijgsvolk, zoo zou het garnizoen gebragt worden op ongeveer tweeduizend soldaten en eene compagnie ruiterij, en geene andere gewapende manschappen zouden ergens in de stad de wachten mogen betrekken. Kwam men niet tot zulk eene schikking, zoo moest de bevelhebber ten spoedigste *de stad aantasten* met de uiterste gestrengheid zonder op eenigen anderen last te wachten. FREDERIK HENDRIK en de Raad van State vertrokken den 31sten Maart uit *'s Gravenhage* en waren den 1sten April te *Jutphaas*, alwaar ook de Staten van *Utrecht* verschenen. Intusschen trok het leger uit verscheidene plaatsen rondom *Utrecht* bijeen. Toen dit in de stad geboodschapt werd, kon men aldaar nog niet gelooven, dat het ernst was. KANTER, die genoegzaam met den staat der onderhandelingen betreffende de zaken van *Kleef* bekend was, beweerde, dat zoo er eenig krijgsvolk vóór *Utrecht* gezien werd, dit weinig te beduiden had, vermits dit spoedig hooger op en *Kleefland* in zou moeten trekken. Maar weldra was er geene begoocheling meer mogelijk. Toch meende men vol te moeten houden en geweld met geweld te moeten keeren. De aanvoerders, begrijpende dat welligt hun leven verbeurd was, vergden den burgers de belofte af van de stad te helpen verdedigen. Die deze belofte weigerden, verlieten de stad. Men bragt geschut op de vesten, en nam personen uit de armoedige klasse in dienst; men schreef naar *Amsterdam* met verzoek, dat de *Vecht* tusschen *Amsterdam* en *Utrecht*, die door de troepen gesloten was, mogt geopend worden en blijven. Voorts trachtte men den moed in de verdedigers te houden door uit te strooijen, wat men hoopte en misschien verwachtte, dat in het Land van *Kleef* de zaken niet gunstig stonden, dat men in *Holland* ook moeite had, en dat die van *Amsterdam* hunne hulp aanboden. En niet bij woorden alleen lieten het de hoofden des oproers. Sommige adellijken en aanzienlijken, ja geestelijken, van buiten in de stad gekomen, zag men in persoon op de wallen arbeiden [2]. Intusschen verzuimde men het middel van onderhandelen niet. Reeds den 1sten April na den middag kwamen de Heeren VAN LEEUWEN, HENDRIK BUTH, schepen, en SALMIUS uit *Utrecht* te *Jutphaas* aan. Hoog opgevende van den ijver, gedurende den oorlog door de stad *Utrecht* betoond, betuigden zij hunne bevreemding zich thans, nu men meende eens van den krijg uit te mogen rusten, vijandelijk aange-

Die van *Utrecht* willen zich te weer stellen.

Niettemin onderhandelen zij.

---

[1] Zie deze *Instructie* bij KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* III, bl. 486.

[2] VAN METEREN, X, bl. 255, 256. *Resol. Raad v. State*, 1 April.

vallen en hun landvolk door soldaten te gronde gerigt te zien: dat was het middel 1610.
niet om hun het opbrengen der landsbelastingen gemakkelijk te maken. En waartoe dat geweld? Hadden zij de punten van verschil niet aan Zijne Excellentie hunnen Stadhouder ter beslissing willen stellen? Slechts naijver had dezen hunnen wensch doen afslaan. Thans hadden zij de zaak bovendien aan de uitspraak der Staten van *Holland* onderworpen [1], niet uit kleinachting van het gezag der Staten-Generaal; maar deze Staten waren niet onpartijdig ten aanzien van het punt van de neringen ten platten lande: in dit opzigt was, met name, *Gelderland* hun tegen; *Holland* daarentegen verbood insgelijks de neringen en brouwerijen buiten de steden. Zoo zouden de punten van verschil gemakkelijk beslecht worden, en men had ongelijk hun het gezag der Staten-Generaal op te dringen, daar toch elke Provincie regt had, dergelijke zaken zelve te schikken. Wilde men hun niettemin geweld aandoen, zoo gaven zij Gode hunne regtvaardige zaak over en wilden verwachten wat er van komen zou [2]. Deze rede geeft stof tot menigerlei bedenking. Het voegde hun weinig, zich op de houding van *Utrecht* gedurende den oorlog te beroepen, daar zij het resultaat van den oorlog te niet gedaan wenschten, door diegenen af te zetten, die door den oorlog aan het roer gekomen waren, en de orde van zaken van vóór den oorlog te willen herstellen. En wat de opdragt der beslechting aan *Holland* betreft, zonder vrees van hen ten onregte te bezwaren, mag men vermoeden, dat zij hoopten, dat hunne zaak in de vergadering van deze Provincie een twistappel zou worden, en deze maatregel alzoo verdeeldheid in de gansche Unie ten gevolge zou hebben [3]. De overeenstemming van *Hollands* zienswijze op het stuk der neringen ten platten lande was dan slechts een voorwendsel en de breede behandeling van juist dit ondergeschikte punt moest dienen om het als hoofdzaak te doen voorkomen, terwijl het voornamelijk te doen was om het bewind van personen, die van der Staten politiek afkeerig waren.

Op hun aanspraak kregen de drie Utrechtsche Afgevaardigden tot bescheid, dat men hun den volgenden dag antwoord zou geven. Op dien volgenden dag echter verschenen dezelfde Afgevaardigden weder, thans met het aanbod om de vraagstukken aan de beslissing der Staten-Generaal en Zijne Excellentie te stellen; maar wat het innemen van

---

[1] Wegens de vroeger vermelde onvolledigheid van de *acta* der Staten van *Holland* op dit punt, lezen wij hiervan niets in de *Resol. v. Holl.*

[2] *Resol. Raad v. State*, 1 April, 1610.

[3] Toen die van *Utrecht*, zoo als wij bij VAN METEREN (X, bl. 256) lezen, *Amsterdam* om hare bemiddeling verzochten, oordeelde deze stad, hoezeer dit verzoek inwilligend, noodzakelijk hen ten aanzien harer gezindheid uit den droom te helpen, door de uitdrukkelijke verklaring, »dat zij de zaak der burgers van *Utrecht* in het minst niet regtvaardigde, naardien zij, nevens de andere Staten van *Holland*, de belegering bewilligd had."

1610. garnizoen in de stad betrof, dit sloeg men volstrektelijk af. Uit dit aanbod blijkt, dat men in de stad de onmogelijkheid was beginnen in te zien om de zaak vol te houden. Des anderen daags ging men nog verder. Thans kwamen de Raadsheeren RUYSCH en DE WILDT, met BUTH en VAN VIANEN, verklarende, dat men ook willig was het garnizoen te ontvangen: alleenlijk verzocht men uitstel van vijandelijkheden en vrijgeleide voor hen zelven (de vier genoemde Heeren) om zich ter onderhandeling naar *'s Hage* te begeven. Zij kregen ten antwoord, dat men, aan den last der Staten-Generaal gebonden, hun niet kon toestaan naar *'s Hage* te vertrekken: wilden zij dit niettemin wagen, zoo moesten zij afwachten wat er de gevolgen van zouden zijn. Hierop werden de afgevaardigden uit *Utrecht* schier wanhopend, zij riepen uit, dat zij nu wel zagen, dat de Raad van State partijdig was: wilde men hen zoo voor 't hoofd stooten, zoo zouden zij de stad mede helpen houden; Gode was het ongelijk geklaagd, dat men hun aandeed, en na twintig jaren zou men het nog beschreijen. Op deze taal verwees men hen naar Prins HENDRIK en die van zijnen Rade, welke hun te kennen gaven, dat men hun vertrek naar *'s Hage* niet zou beletten: inmiddels echter zou aan den last der Staten-Generaal gevolg gegeven worden [1].

De bezending naar *'s Hage* bleef niet zonder uitwerking. Althans den 5den April ontving Prins HENDRIK een brief van zijnen broeder, waarin deze meldde, met genoegen te hebben vernomen, dat die van *Utrecht* zich tot redelijkheid schenen te willen voegen; dat de Bevelhebber diensvolgens tot nader schrijven geene vijandelijkheden tegen de stad moest ondernemen. Op dezen brief besloot men met de toebereidselen tot de belegering nog een uur of drie te wachten, binnen welken tijd men bescheid van de *Staten-Generaal* te gemoet zag. Intusschen, bescheid uit den *Haag* kwam er niet en de Raad van State met de aanwezende Staten van *Utrecht* drongen ernstig bij den Prins aan om met de toebereidselen tot het beleg niet langer te dralen. Deze beriep zich op den brief zijns broeders. Hierop werd geantwoord, dat dit schrijven het besluit en den last der Staten-Generaal niet vermogt te veranderen; doch de Prins meende »dat zijne commissie nogtans eensdeels inhield zich te rigten naar het advies zijns broeders [2]." Spoedig echter kwam er genoegzame volmagt uit den *Haag*, en den volgenden dag, den 6den April, werd er te *Jutphaas* tusschen die van *Utrecht* en den Raad van State, namens de Staten-Generaal, een Verdrag getroffen, van dezen inhoud: Al het gebeurde zou vergeven en vergeten zijn, niemand mogt hetzij den Staten der Provincie, hetzij der Overheid der stad eenigen overlast of beleediging aandoen op boete van als verstoorder der openbare orde aan lijf en goed gestraft te worden; vóór den ge-

Er wordt met de stad een verdrag getroffen.

---

[1] *Resol. Raad v. State*, 3 April, 1610.

[2] Dit blijkt niet uit de Instructie, boven aangehaald. Zie wegens het aatst verhaalde *Resol, Raad v. State*, 5 April, 1610 (bij VAN DER KEMP, III, bl. 294, 295).

wonen tijd, dat is, voor den eersten October, oude stijl, zou er geene verandering in de Regering plaats hebben, onder voorwaarde dat de geschillen gesteld werden ter beslissing van de Ambassadeurs, de Staten-Generaal, Zijne Excellentie en den Raad van State; voorts zou de Overheid van *Utrecht* hare Afgevaardigden in de Staten van *Utrecht* zenden om te stemmen, hetzij die binnen of buiten de stad vergaderden, en, eindelijk, zouden de compagniën, onlangs door de Magistraat aangenomen, terstond afgedankt, en boven de twee compagniën, die gedurende het beleg op de begeerte der burgers uit de stad getrokken waren, nog acht in de stad ontvangen worden [1]. Ziedaar wel een schitterend bewijs van goedertierenheid, door de Staten-Generaal gegeven. Het blijkt echter niet, dat er geweest zijn, die zoo als de Koning van *Engeland* deed, toen hij het gebeurde te *Utrecht* vernam, bejammerden, dat men tegen de hoofdaanleggers niet met meer gestrengheid te werk ging [2]. 1610.

Doch in weerwil van het gesloten Verdrag waren de zaken verre van tot rust te zijn wedergekeerd. Toen des avonds nadat het krijgsvolk de stad was ingerukt, de soldaten, overeenkomstig de Instructie, den Prins door de Staten-Generaal gegeven, de wacht op het Raadhuis en aan de poorten betrokken, wilden ook eenige burgersoldaten deze posten mede bezetten. Hieruit ontstond gemor en een oploop in de stad [3], en de zaak gaf aanleiding dat VAN VIANEN, VAN LEEUWEN en VAN HELSDINGEN naar *'s Hage* gezonden werden, alwaar zij, in de vergadering der Staten-Generaal verklaarden, dat Prins HENDRIK, bij het sluiten van het Verdrag, aan de burgers had toegezegd, dat zij de wachten mede zouden mogen bezetten. Prins HENDRIK was afwezig op eenen togt in het *Limburgsche* [4]: hem zelven kon men dus niet vragen wat hiervan was. Alzoo deed men onderzoek bij den Raad van State, die bij het sluiten van het Verdrag tegenwoordig was geweest, en gelastte tevens, dat, indien die toezegging werkelijk geschied was, men woord zou houden. De Raad van State schreef terug, dat men zich niet genoeg verwonderen kon over de stoutheid van VAN LEEUWEN (die het woord gevoerd had), naardien zij »wel vastelijk en waarachtelijk mogten verklaren, dat noch door Zijne Excellentie, noch uit hunnen naam daarvan ooit in het minst eenig woord of syllabe is gerept geweest." Deze verklaring werd door de Staten van *Utrecht* bevestigd, en weldra schreef de Prins zelve aan de Staten, dat hij nimmer aan zulk eene belofte gedacht had. In deze zaak wonnen de Staten het gevoelen in van Prins MAURITS, die zich bij deze gelegenheid uitliet, »dat men de za-

De moeijelijkheden duren voort.

---

[1] VAN METEREN, X, bl. 256, 257. *Resol. Stat.-Gen.* 8 April, 1610. *Resol. v. Holl.* 1610, bl. 11.

[2] Zie het gevoelen van den Koning van *Engeland* hiervoor bladz. 459, Noot 4).

[3] VAN METEREN, bl. 257.

[4] Zie hiervoor, bladz. 413.

1610. ken binnen *Utrecht* niet behoorde te verbitteren, noch de burgers meer te vertoornen, maar veelmeer alles met inschikkelijkheid moest trachten bij te leggen," voorts gedroeg hij zich aan hetgeen Hun Hoog Mogenden besluiten zouden. Dezen gelastten toen den Raad van State om met het meeste beleid te werk te gaan [1]. Inderdaad schenen de zaken sedert eenigzins tot rust te komen; zelfs ontving men de Staten der Provincie *Utrecht* in de stad. Doch niet lang duurde het, of er ontstonden nieuwe heftige botsingen. Nog altijd had de stedelijke Regering de acte van het Verdrag van *Jutphaas* niet onderteekend. Deswegens werd zij bij de Staten-Generaal aangeklaagd door de Staten der Provincie, die zoo hierin als in het van harentwege verspreiden van zekere schotschriften [2] een bewijs zagen, dat zij nog steeds op omverwerping der staatkundige en godsdienstige orde van zaken bedacht was. De Staten-Generaal ontboden die van de stad *Utrecht* voor zich. Hier werden zij tegenover de Gedeputeerden van de Staten van *Utrecht* gehoord. Die van *Utrecht* verontschuldigden zich zeggende, dat zij zich niet verder dan op de punten, van wege de stad voorgesteld, aan de beslissing van de Ambassadeurs, de Staten-Generaal, Zijne Excellentie en den Raad van State hadden te onderwerpen. Dit gold bij de Gedeputeerden der Staten hunner Provincie als een bewijs, dat de tegenwoordige regeerders de zaken in verwarring wilden houden, gelijk zij dan ook het Verdrag van *Jutphaas* in verscheidene punten geschonden hadden [3]. Deswegens drongen de Stichtste Staten van nieuws op de handhaving van het openbaar gezag, op grond van het derde artikel der Unie, waarbij de Provinciën verpligt waren elkander bij te staan tegen alle in- en uitheemsche Heeren,

---

[1] VAN WIJN, *op Wagenaar*, X, bl. 22 en 23, en de daar aangeh. *Resol. d. Stat-Gen.*, 14 en 16 April, 1610. De *Archives de la Maison d'Orange*, II *Série*, *Tome* II, p. 407, bevatten een brief van MAURITS, gedagteekend van den 16[den] April 1610, aan ERNST CASIMIR, toen Bevelhebber te *Utrecht*, en strekkende om hem, nevens naauwlettend toezigt op het gedrag der burgers, vertrouwelijke zamenwerking (*bonne correspondence*) met de Magistraat en de Burger-Kapiteinen aan te bevelen, als het beste middel om de geschillen te sussen (*assopier*).

[2] Een dezer schotschriften wordt met name genoemd, te weten, het door ons boven een en andermaal aangehaald *Cort Vertoch*. Na eene waarlijk korte en behendige voordragt der zaken, eindigt het »protesterende voor God en de wereld over alle onheilen, schaden, moeiten, kosten en bezwaarnissen, die de stad en landschap aangedaan mogen worden." Welligt is dit *Cort Vertoch* ook hetzelfde stuk als de *Justificatie*, bedoeld in de *Resol. v. d. Raad v. State* (1 April, 1610), die men, zoo als wij daar lezen, te *Utrecht* liet drukken en alom door alle steden en provinciën ook in *Duitschland* wilde verspreiden.

[3] Op deze vergadering ziet voorzeker wat wij lezen in de *Resol. v. Holl.* 1610, bl. 12 van onderen, al heeft ook hetgeen op bl. 13 gelezen wordt op vroegere gebeurtenissen betrekking. De opgaven hier ter plaatse zijn zoo verward als onvolledig.

Landen of steden, die haar eenig geweld, ongelijk of oorlog zouden willen aandoen. 1610.
Dat de Utrechtsche Regenten nog altijd hoop hadden om door eene omwenteling in *Holland* eene beslissing tegen hen te ontgaan, bleek voldingend uit eene door hen aangewende poging om de Hollandsche Steden op hunne hand te krijgen. Den 30sten April werd te *'s Hage* een brief uit *Utrecht* ontvangen van ERNST CASIMIR VAN NASSAU, die aldaar na FREDERIK HENDRIKS vertrek het bevel gevoerd had. In dezen brief ontsluijerde hij wat de Magistraat van *Utrecht* met de bezending naar de Hollandsche steden voor had. Dit schrijven vond men goed, alvorens een eindbesluit ten aanzien van *Utrecht* te nemen, aan Prins MAURITS mede te deelen, ten einde hem met behulp van dit stuk te doen begrijpen, »dat de voorgenomen handelingen der Utrechtsche Magistraat *ruïneus* voor den staat van den Lande waren, opdat Zijne Excellentie die handelingen niet gelieve toe te laten, maar ze veeleer te keer moge gaan bij alle goede middelen, daartoe dienende." Nu eerst gingen 's Prinsen oogen open, en hij verklaarde »alles te zullen doen, wat tot dienst en eenigheid van den Lande en van de Heeren Staten-Generaal zal dienen, en met hen alle goede correspondentie te willen houden." Weldra werd dan ook, bij besluit van den 6den Mei, de door oproer in het bewind gekomen Regering afgezet en door de vorige vervangen [1]. Den 13den Mei liet de Raad van State, die zich tot uitvoering van de besluiten der Staten-Generaal te *Utrecht* bevond, afkondigen, dat een ieder, die tegen het beheer der Staten van *Utrecht* en tegen de rekening, daarvan gedaan, iets in te brengen had, dit binnen de acht dagen vrijelijk en zonder vrees van deswegens achterhaald te worden doen mogt. Niemand verscheen op deze afkondiging voor den Raad van State, dan Jonker REINHARD VAN AESWIJNE, Heer van BRAKEL, en daarna de Heeren DIRK KANTER en HENDRIK VAN HELSDINGEN. De twee laatsten leverden vier en zeventig punten van beklag in. Na naauwgezet onderzoek van al die grieven verklaarde de Raad, den 31sten Mei, dat verscheidene der ingeleverde punten onwaarachtig, eenige ongerijmd of ongegrond, en de overige van geenerlei gewigt waren. Weshalve aan allen, die de Staten van *Utrecht* of hunne beambten voortaan op eenigerlei wijze verwijtingen mogten willen doen, met bedreiging van straf een eeuwig zwijgen werd opgelegd [2].

De vorige Magistraat te *Utrecht* hersteld.

Maar hiermede was alles op verre na nog niet afgedaan. Veler gemoederen bleven blijkbaar slecht gestemd tegen de herstelde Regering en de Staten van *Utrecht*. Weshalve de Overheid den burgeren een nieuwen eed van getrouwheid afvorderde. Deze eed werd gedaan, om van anderen niet te spreken, door de leden van het Hof, door de

[1] *Resol. d. Stat. Gen.* 19, 26, 29 April, 4, 5, 6 en 7 Mei 1610. VAN WIJN, op *Wagenaar*, X, bl. 24.

[2] Zie *Publicatie by ende van weghen de Heeren Raden van State, ghedaen binnen Utrecht op den* 22 Mei, O. St. (*Bibl. v. Pamfletten*, N°. 837), overgedrukt bij VAN METEREN, X bl. 258—260.

1610. Collegiën, door de nieuw opgerigte Schutterij, ja door KANTER en HELSDINGEN zelven. Niettemin bleef er eene verbittering bestaan, die zich openbaarde in schimpschriften, lasterlijke uitstrooisels en onbehoorlijke bejegeningen van de overheden. Ja, er werden in den geringen burgerstand mannen gevonden, die met zooveel haat waren bezield, dat zij bereid waren eenen stouten aanslag te wagen, ten einde zich van al wat wederstand bieden kon te ontdoen en de herstelde Regering door de afgezette Overheid te vervangen, wel wetende, dat diegenen der Grooten, welke voor het gezag der Unie hadden moeten bukken, zich elke beweging, in hun belang ondernomen, zouden laten welgevallen. De verspreiding van een fel oproerig geschrift leidde in de maand December 1610, tot een onderzoek, hetwelk het geregt op het spoor bragt van zekeren VAN GEYN, in de wandeling genaamd KLAAS DE GOOYER, bakker en bierhuishouder. Deze persoon, van elders herwaarts gekomen, lag onder verdenking van reeds vrij wat kwaads uitgerigt te hebben en had zich bij de beroerten als een der belhamels onderscheiden. Thans ontving hij, gelijk nog eenigen in de stad, verdachte vergaderingen te zijnen huize. Voor de Overheid ontboden, verscheen hij niet. Toen zich de schout met eenige schepenen op St. Nicolaas-avond (ouden stijl, alzoo den 14den December) 1610 naar zijn huis had begeven om hem te vatten, vond hij tegenstand. Tevens kreeg men berigt, dat verscheidene personen dienzelfden avond er op uit geweest waren om alarm te luiden en het volk op de been te krijgen. Op deze wijze kwam het geregt eene zamenzwering op het spoor. Men had het plan beraamd om het wachthuis op de *Neude* te overrompelen, de vereeniging der soldaten te beletten, de Magistraat weder af te zetten, der Staten kamer, op een tijdstip dat de Staten vergaderd zouden zijn, met gewapend volk te omsingelen; tien of twaalf man, in lange mantels gekleed, met een kort roer en een sabel daaronder verborgen, zouden in de vergaderzaal dringen, zich van de leden der vergadering meester maken en anderen in hunne plaats aanstellen; alsdan zou men door iemand, als bode der Staten verkleed, den kolonel OGLE, na het vertrek van Graaf ERNST, bevelhebber der bezetting, ontbieden en hem dwingen order te geven om de soldaten de stad te doen uittrekken. Dit een en ander was op de bijeenkomsten ten huize van KLAAS VAN GEYN afgesproken. Hier wond men elkander op door de stoutste redenen: verzet, heette het, tegen de Magistraat was geen oproer, want zij was niet wettig aangesteld: KANTER en HELSDINGEN waren de regtmatige Overheid; men zou de Staten wel leeren rekening doen, en hen daarentegen wel afleeren naar den *Haag* te loopen klagen, en de soldaten, door welke men niet langer getiranniseerd wilde zijn, zou men de stad wel uitjagen. Elders had men zich onder eede verbonden den toeleg geheim te houden en, ontdekte men daar iets van, al was het aan zijne eigene vrouw, zoo mogt men »des duivels eigen" zijn. Een uit den hoop, met name WILLEM VAN OUCOOP, had aangeboden bij den aanslag de voorste te zijn, zeggende: »zoo ik wijk, doorschiet mij!" En van dit alles waren KANTER en HELSDINGEN be-

Zamenzwering te *Utrecht* ontdekt,

wust, zij waren door de hoofden van alles onderrigt en wisten dat men hen weder op het kussen wilde brengen [1]. Geen wonder, dat men geene oogluiking gebruikte. De belhamels en medepligtigen werden, voor zoo ver zij niet voortvlugtig waren, dadelijk in hechtenis genomen. Eene commissie uit de Staten-Generaal werd, den laatsten Maart 1611, op advies van den Prins Stadhouder en van den Raad van State, met de regtspraak in deze zaak belast. Den zevenden Mei werden verscheidenen ter dood en anderen tot geringere straffen veroordeeld [2]. KANTER en HELSDINGEN kwamen vrij met verbanning buiten het grondgebied der Provinciën en verbeurdverklaring, de laatste van de helft, de eerste van het geheele bedrag zijner goederen. HELSDINGEN was den 4den Maart op last der Staten van *Holland* te *'s Hage* ten huize van zijnen zwager HEEMSKERK gevat, en in weerwil van een smeekschrift door hem aan den Prins gerigt, maar door dezen Vorst aan de Staten van *Holland* toegezonden, op verzoek van de Staten zijner Provincie aan het geregt te *Utrecht* uitgeleverd [3]. Den dag na het vellen der vonnissen werd de straf der ter dood veroordeelden in die van ballingschap en verbeurdverklaring hunner goederen veranderd, bij eenen hunner op grond dat hij uit eigen beweging en op belofte van kwijtschelding alles bekend had, bij de overigen op ernstige voorspraak der burgemeesters en predikanten [4]. Alzoo werd het storten van bloed in eene staatkundige zaak gelukkig verhoed. Men verhaalt, dat deze verzachting van hun vonnis hun eerst op het schavot werd medegedeeld. Toen zij hier niets anders dan den dood voor oogen zagen, zouden allen de zamenzwering nogmaals voor het volk beleden hebben, en Mr. ANDRIES HENDRIKSZ, schoolmeester en koster van de St. Nicolaas-kerk, zou luide verklaard hebben, dat hij, had de aanslag voortgang gehad, zijnen haat tegen de predikanten SPEENHOVEN en TAURINUS bot gevierd en hen eigenhandig vermoord zou hebben [5]. — In Mei 1612 vaardigden de Prins, als Stadhouder, en de Staten van

1610.

en gestraft.

---

[1] Zie *Copiën van de Sententien binnen Utrecht ghewesen* (*Bibl. v. Pamflett.* N° 913).

[2] Blijkens het Plakaat der Staten-Generaal, medegedeeld door VAN METEREN, X, bl. 440, werden er later nog eenigen door het gewone geregt van *Utrecht* verbannen.

[3] *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 266, 268, 269.

[4] *Copien van de Sententiën* enz. Bij elk der sententien staat, dat de beklaagde bekend heeft *buyten pijne ende banden van ijzere.*

[5] VAN METEREN, X, bl. 437. WAGENAAR, X, bl. 32, voegt er bij, dat deze twee predikanten de gevoelens van ARMINIUS waren toegedaan. Werkelijk voegden zich TAURINUS en SPINHOVIUS (*sic*) bij de onderteekenaars der Remonstrantie van 1610 (UYTENBOGAERT, bl. 529). Welk een sterken steun van de heerschappij, die zij omverwerpen wilden, moeten de zamenzweerders dan niet in deze predikanten gezien hebben. Dat de herstelde Regering te *Utrecht* op de hand der Arminianen was, staat vast, en het bleek onder anderen hieruit, dat zij omstreeks het midden van het jaar 1611,

1610. *Utrecht* een plakaat uit, waarbij aan een iegelijk verboden werd, de ballingen of voortvlugtigen te herbergen. In Augustus van hetzelfde jaar zag een dergelijk plakaat van de Staten-Generaal het licht, waarin zij klagen, dat sommigen der veroordeelden zich somwijlen binnen de grenzen des Lands lieten zien »om hun kwaad zaad van oproer te zaaijen," en dan zelfs den persoon van zijne Excellentie dreigden [1]. Niettemin begaf KANTER zich eerlang naar *Leeuwarden* en HELSDINGEN naar *Amsterdam*, en zij beiden stierven ongemoeid elk in de plaats, waar hij zich heen begeven had [2]. Wat teweeggebragt zal hebben, dat zij ongemoeid bleven, zal vooral de onderscheiding geweest zijn, waarop kennis en beschaving aanspraak geven ook bij volstrekt verschil van staatkundige overtuiging. Is deze onderstelling juist, dan strekt hun verblijf en dood in het vaderland hunnen tijd niet tot oneer.

Zulke gebeurtenissen en de houding, door de Staten van *Holland* daarbij aangenomen, waren welgeschikt om indruk op de Kerkelijken te maken. Waar de Staten zoo krachtig moesten optreden om woelingen te onderdrukken, die de Gereformeerde Godsdienst bedreigden, moest de vraag wel oprijzen, wie daarbij de Staten het best ondersteunden: zij, die bij hen niet altijd even bescheiden aandrongen op eenen maatregel tot de bijeenroeping eener Provinciale Synode, waartoe zij bleken niet te kunnen of te willen overgaan; of zij, die alles met vertrouwen aan de Staten overlieten. Men mogt de Arminianen, in weerwil van ARMINIUS plegtigste verklaringen, ook nog bij zijn testament afgelegd [3], van papisterij beschuldigen, en uitstrooijen dat UYTENBOGAERT op het oog had om Aartsbisschop van *Utrecht* te worden [4], dit deed niets af bij het feit, dat de Arminianen op de hand der Staten waren, en de zaak van het Protestantisme in *Nederland* met de regering der Staten stond of viel, en in het buitenland haren moedigsten verdediger behield of verloor. Deden de gevaren, die de Gereformeerde Godsdienst bepaaldelijk uit de wijze, waarop HENDRIK IV om het leven kwam, nog altijd bleken te bedreigen, de Staten beseffen, dat zij vóór alle dingen eendragt in den schoot der Gereformeerde Kerk moesten bewaren, [5] en daarvoor de blaam dier Kerk zelve niet

wegens »de tegenwoordige constitutie der stad en de apparente vruchten, die (daarvan) gehoopt worden," de Staten van *Holland* verzocht, aan UYTENBOGAERT te vergunnen, gedurende een paar maanden in hare stad te komen prediken (*Resol. v. Holl.* 1611, bl. 401). Zie voorts over TAURINUS onder anderen BRANDT, *Hist. der Reform.* II, bl. 449 en elders. Hij is de Schrijver van de *Weegschaal*, waarover later.

[1] Men zie dit plakaat behalve in 't *Gr. Plakaatboek*, I, kol. 429, ook bij v. METEREN X, bl. 439.

[2] VAN DEN SANDE, bl. 163.

[3] BAUDAERT, I, bl. 21.

[4] UYTENBOGAERT, bl. 495.

[5] In de Acte van Reces, gesteld onder den invloed van het doodsberigt van HENDRIK IV, stellen de Staten van *Holland* onder de maatregelen, waartoe die droevige gebeurtenis hen moest be-

moesten duchten; diezelfde gevaren moesten de Kerkelijken in *Nederland* doen gevoelen, dat hunne Kerk nog andere belangen had buiten die, welke zij tegen de Arminianen deed gelden, en dat, zou de bodem, waarop zij streden, niet onder hunne voeten wegzinken, het zwaard moest getrokken en zoo moedig gevoerd worden, als werkelijk in den Kleefschen erfopvolgingskrijg geschiedde. Vandaar, voorzeker, dat men, ofschoon de verbittering tegen de Arminianen steeds toenam, gedurende een geruimen tijd niets bespeurt van een onbescheiden aandringen op het bijeenroepen eener Provinciale Synode. Wel verzoeken de Gedeputeerden der Synoden van *Zuid-* en *Noord-Holland*, den 26[sten] Mei 1610 in de Vergadering der Staten van *Holland* verschenen, »alsnog wel serieuselijk dat de Provinciale Synode worde toegestemd," maar zij doen het slechts, zoo het schijnt, opdat dit verlangen niet als het ware, in het vergeetboek rake en als tot inleiding tot een ander verzoek ten behoeve der Alkmaarsche Gemeente, en zij blijken te weten, dat die Synode »onder het oppergebied der Staten" diende plaats te hebben [1]. 1610.

Bezwaren tegen de kerkelijke vergadering, den 22 Maart 1610 beloofd.

Veel zal ook tot deze houding der Kerkelijken hebben bijgedragen, dat zij liever in het geheel geene Synode hadden, dan eene op dien voet, als de Staten thans verklaard hadden te verlangen. De vergadering, namelijk, den 11[den] Maart 1610 beloofd [2], zou voor de lang gewenschte Provinciale Synode moeten doorgaan; en tot die vergadering zouden de Staten zelven uit de classes en Kerken hun aangename personen kiezen. Niet alleen was deze wijze van zamenstelling den Kerkelijken zeer ongevallig, maar zelfs in den boezem der Staten vond zij zoo ernstigen tegenstand, dat men van hare bijeenroeping afzag. De Edelen en de meeste steden hadden de beschrijving der kerkelijke vergadering op dien voet goed gevonden; maar eenige steden, en wel, zoo het schijnt, *Dordrecht*, *Delft*, *Amsterdam*, *Hoorn*, *Enkhuizen* en *Edam*, konden dit niet goed heeten. Sommigen verklaarden, dat, zoo de classes zelven hare afgevaardigden niet vrij zouden mogen verkiezen, zij de vergadering liever tot betere gelegenheid zagen uitgesteld. Men vond het bedenkelijk de vergadering te doen houden, zoolang de Leden van de Staten het op dit punt niet eens waren, en van den anderen kant achtte men het onraadzaam, de steden, die zwarigheid maakten, te trachten te bewegen zich met de meerderheid te vereenigen [3]. Ook op het verzoek om eene Provinciale Synode, den

---

wegen, ook dezen, dat de Regeerders der ten aanzien van de middelen ter bijlegging der kerkelijke geschillen andersdenkende steden ernstig verzocht zouden worden zich tot »handhouding van de wettelijke autoriteit der Heeren Staten" met de andere Leden van *Holland* te willen vereenigen (*Resol.* 1610, bl. 75).

[1] *Resol. v. Holl.* 1610 bl. 169.

[2] Zie hiervoor bladz. 444.

[3] *Resol. v. Holl.* 1610, bl. 31.

1610. 26[sten] Mei 1610 gedaan, kon de Vergadering der Staten tot geen eenparig besluit komen [1].

Intusschen trachtten de Kerkelijken zich zelven te helpen, en waar zij dit vermogten, de verbreiding en openbare prediking van Arminiaansche gevoelens tegen te gaan, door van de aankomende of gevestigde predikanten verklaringen te vorderen, waarbij ze tot de Belijdenisschriften, als in allen deele met Gods Woord overeenkomstig, toetraden, de gevoelens van ARMINIUS verwierpen, en zich vooraf, tegen mogelijke verandering van denkwijze, aan het onderzoek en de uitspraak eener classis of andere kerkelijke Vergadering onderwierpen. Dit geschiedde onder anderen te *Buren*, waar evenwel de Prinses van Oranje, oudste dochter van WILLEM I, Gravin van *Buren* en *Hohenlo*, de daartoe strekkende acte der classis deed vernietigen. Ook in *Zeeland* werd te *ter Veere* eene dergelijke acte gesteld, niet zonder de klagt van velen, dat zulk een maatregel op gewetensdwang uitliep en tot huichelarij leidde [2]. Diergelijke handelingen evenwel, gevoegd bij de felle aanvallen op den predikstoel, tegen hen die de predestinatie niet zuiver leerden en de herziening der Belijdenis voorstonden, deden de Arminianen beseffen, dat zij op den duur voor hunne tegenpartij, die door het gansche land verre de meerderheid op hare hand had, zou moeten onderdoen. Overtuigd dat hun zelven, der waarheid en den hoogsten belangen des Lands hiermede ongelijk geschiedde, waren zij op maatregelen bedacht geweest om het gevaar af te wenden, en hadden dezelfde predikanten, die hunne bedenkingen op de Belijdenisschriften verzegeld aan de Staten hadden ingeleverd [3], in de maand Januarij 1610 in stilte bijeengekomen, een vertoog opgesteld, dat bij uitnemendheid *de Remonstrantie* genoemd wordt, en waarnaar de belijders dier gevoelens sedert den naam van *Remonstranten* dragen. Dit stuk behelst, vooreerst, eene verontschuldiging tegen de blaam, alsof zij eenige verandering van de Religie in deze Landen zochten, terwijl zij slechts de herziening van de Confessie en den Catechismus wenschten, overeenkomstig der Staten Resolutiën; voorts, eene verklaring van de leerstellingen, waartegen zij opkomen, in vijf punten vervat, te weten, 1° de verkiezing en verwerping krachtens een vóór des menschen schepping en val door God genomen onveranderlijk besluit, onafhankelijk van der menschen handelingen; 2° de verkiezing en verwerping, krachtens een na 's menschen val door God genomen besluit, buiten aanmerking van geloof of bekeering; 3° de beperking van het doel van CHRISTUS dood tot de zaligmaking der uitverkorenen alleen; 4° de onwederstaanbaarheid van de werking des Heiligen Geestes in de uitverkorenen, en de onthouding dezer werking aan de

De *Remonstrantie* ontworpen.

[1] *Resol. v. Holl.* 1610, bl. 169.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 507—509.

[3] Zie Dr. J. TIDEMAN, *De Remonstrantie en het Remonstrantisme*, bl. 35.

C. Ed. Taurel sculps.

verworpenen, en 5° de onmogelijkheid van den afval der heiligen, ook bij de grofste zonden. Tegen deze vijf punten zetten zij deze hunne gevoelens over: 1610.

I. Door een eeuwig onveranderlijk besluit heeft God besloten, uit het gevallen menschelijk geslacht door CHRISTUS zalig te maken, die door de genade des Heiligen Geestes in JEZUS gelooven en in dit geloof volharden.

II. Diensvolgens is JEZUS CHRISTUS voor allen en ieder mensch gestorven. Niemand evenwel, dan de geloovige, geniet dadelijk de vergeving der zonden.

III. De mensch heeft het zaligmakend geloof niet van zich zelven, noch uit kracht van zijnen vrijen wil, daar hij tot niets goeds in staat is. Het is noodig, dat hij daartoe van God in CHRISTUS door den Heiligen Geest worde herboren en vernieuwd.

IV. De genade Gods is de voorwaarde van alle goed in den mensch. Maar de wijze der werking dezer genade is niet onwederstaanbaar.

V. Die CHRISTUS door een waar geloof zijn ingelijfd, hebben door den bijstand des Heiligen Geestes overvloedige kracht om tegen den Satan te strijden en te overwinnen. Maar of zij niet afvallig worden kunnen, zou eerst nader uit de Heilige Schrift moeten blijken.

Deze stellingen houden zij voor overeenkomstig niet alleen met de Schrift, maar zelfs met de Confessie en den Catechismus, en met de leer van al de Gereformeerde Kerken in Europa. Ten slotte behelst het vertoog der Remonstranten het verzoek om eene wettige vrije Synodale vergadering, ten einde zij aldaar van hunne gevoelens rekenschap mogen geven, of zoo zulk eene vergadering niet gehouden kon worden, zoo verzoeken zij om de bescherming der Staten, ten einde zij bij hunne meening geduld mogten worden. Konden zij noch het eene noch het andere verkrijgen, zoo waren zij bereid op bevel der Overheid als leeraars af te treden.

Het in Januarij opgemaakte stuk, door de pen van UYTENBOGAERT gewijzigd [1], werd aan OLDENBARNEVELT ter hand gesteld, die het in de maand Julij in de vergadering der Staten van *Holland* bragt. Het werd in de vergadering gelezen en met groote aandacht aangehoord. De Gedeputeerden der « difficulterende" steden [2] verzochten daarvan kopij, welk verzoek hun werd toegestaan, mits het stuk alleen aan de Magistraat zou worden medegedeeld. Ook verlangde men, dat bij de eerstvolgende verga- en bij de Staten ingeleverd.

---

[1] In *de Kerckel. Hist.* van UYTENBOGAERT, bl. 524—529, vinden wij de in de vergadering, waartoe de Remonstranten in Januarij bijeenkwamen, opgestelde acte. De officieele text der Remonstrantie, zoo als zij bij de Staten is ingediend, is te vinden in *Schriftel. Confer. gehouden in 's Gravenh. in den jare* 1611, gedrukt ter ordonnantie der Staten v. Holl. in 1612 (*Bibl. v. Pamfl.* N°. 994). Zie TIDEMAN, t. a. pl. bl. 25—28. Deze geleerde geeft in zijn werk ook eene uitgave van den officieelen text.

[2] Zie hiervoor, bl. 469.

1610.

dering een afdoend besluit in deze zaak zou kunnen genomen worden [1]. Vroeger, in de vergadering van den 25sten Junij, toen OLDENBARNEVELT zeker reeds kennis van de Remonstrantie genomen had, hadden de Staten *bij de meeste stemmen* [2] besloten, dat men aan alle classes in *Holland* zou aanschrijven, de predikanten, zoowel die in dienst waren, als die eerst werden aangesteld, « bij examen of anderzins niet te onderzoeken of te bezwaren met de hooge mysterieuse punten, die tegenwoordig al te zeer (God betere het) in de Kerken gedisputeerd worden, maar ze voorbij te gaan, en elkander in hunne gevoelens in liefde te dulden en te dragen, zonder daarvan veel te spreken en veel minder den volke voor te dragen of te prediken [3]." De Staten meenden het goed, maar hun besluit was ijdel. Op grond dat de punten waarover men twistte onbegrijpelijk waren, verlangden zij, dat men zwijgen en elkander verdragen zou! Slechts wie de zaken, die het geschil betrof, begrepen had, zou hebben kunnen zwijgen en verdragen.

Besluit der Staten, dat geen predikant wegens de gevoelens, in de vijf artikelen vervat, zou gecensureerd worden.

Thans, den 22sten Augustus, zonden zij de vijf artikelen, in de Remonstrantie vervat, en der Remonstranten gevoelen uitdrukkende, aan de classes, en verklaarden daarbij te begeeren, dat geene predikanten wegens zulke gevoelens zouden gecensureerd worden [4]. Zij meenden voorzeker, dat het gevoelen der Remonstranten, zoo christelijk en zoo geloovig, als het zich in de vijf artikelen toonde, genade zou vinden, en hierop vrede in de Kerk te hopen was. Spoedig bleek het anders. In eene vergadering der classes van *Leiden* werd ronduit verklaard, dat de laatstgemelde resolutie der Staten onchristelijk was en op een slinksche wijze was doorgedreven, en werd van den proponent, die geëxamineerd moest worden, overeenstemming met de sterkste anti-Arminiaansche stellingen gevorderd. Door sommige predikanten uit de classes hiervan verwittigd, bemoeiden zich de Gecommitteerde Raden met deze zaak, riepen de felste predikanten tot verantwoording, die alstoen zich niet zoo onhandelbaar toonden, als men had kunnen verwachten, en bewerkten daarna, eerst door hunne bemoeijing in de vroedschap van *Woerden*, dat hier de benoeming van een nieuwen leeraar tot geene oneenigheid leidde [5], en vervolgens door hunne onverwachte verschijning in de classis dezer stad, dat ook hier van eenen proponent bij het examen niet meer gevergd werd, dan de Staten oorbaar achtten [6]. Maar bij zulke bijzondere blijken van wederspannigheid bleef het niet. Den 10den December verschenen in de Staten-Verga-

Verzet daartegen.

[1] *Resol. v. Holl.* 1610, bl. 32.

[2] *Dordrecht*, *Amsterdam* en *Enkhuizen* stemden tegen, zie BRANDT, *Hist. d. Reform.* II, bl. 132.

[3] *Resol. v. Holl.* 1610, bl. 186.

[4] UYTENBOGAERT, bl. 529.

[5] *Resol. v. Holl.* 1611, 1 Maart, bl. 280.

[6] BRANDT II, bl. 132—140.

dering PETRUS PLANCIUS, Predikant te *Amsterdam*, en eenige andere predikanten, » zich noemende Gedeputeerden der Synoden van *Zuid-* en *Noord-Holland*," en verzochten, onder anderen, dat de invoering mogt opgeschort worden van de door geenerlei kerkelijke Vergadering onderzochte vijf artikelen uit de Remonstrantie van UYTENBOGAERT en de zijnen. Dat deze artikelen strijdig waren met de Heilige Schrift, en het gebruik van al de Gereformeerde Kerken in het buitenland, verklaarden zij bereid te zijn, op eene wettige Synode te bewijzen [1]. Hierop werd den 22sten December besloten [2], PETRUS PLANCIUS en den anderen predikanten ter eener, en den predikanten, die de vijf artikelen overgeleverd hadden, ter anderer zijde, aan te schrijven, dat zij op de eerste aanstaande Vergadering der Staten aan wederzijde zenden zouden zes personen om » in de vreeze Gods in vriendelijke conferentie te komen over die vijf punten, en met alle vlijt te arbeiden zich met elkander dienaangaande te verstaan, of bijaldien dit niet mogelijk was, het eigenlijke punt van geschil te stellen, opdat dit later beslecht mogt worden, zoo als naar Gods woord met welstand der Landen en Kerken bevonden zou worden te behooren" [3]. Hier wordt van geene Synode melding gemaakt, en had PLANCIUS aangeboden de verwerpelijkheid der vijf artikelen op eene wettige Synode te bewijzen, de Staten verstonden hem, blijkens den oproepings-brief aan hem geschreven, alsof hij zich bereid verklaard had, dat in hunne Vergadering te doen [4]. Alzoo schijnt men de Synode door zulk een godgeleerd onderhoud in tegenwoordigheid der Staten of hunner Gecommitteerden te hebben willen vervangen. Ook had de classis van *Alkmaar* nog altijd aan de gestelde voorwaarde niet voldaan [5]. Den 11^{den} Maart van het jaar 1611 verschenen ter Statenvergadering, van den kant der Anti-Arminianen, de predikanten ACRONIUS, van *Schiedam*, PLANCIUS, van *Amsterdam*, BEGIUS, van *Dordrecht*, FRAXINUS, van den *Briel*, BOGARDUS, van *Haarlem*, en FESTUS HOMMIUS, van *Leiden;* en van den kant der Arminianen, de predikanten UYTENBOGAERT, van *'s Hage*, BORRIUS, van *Leiden*, POPPIUS, van *Gouda*, GREVINCHOVIUS en ARNOLDUS van *Rotterdam*, en EPISCOPIUS, van *Bleiswijk*. Zij werden ontvangen met de vermaning, dat men tot het bereiken van het doel, waartoe zij waren bescheiden, verlangde, dat zij met terzijdestelling van tijdroovende formaliteiten en met aflegging van alle hartstogtelijkheid en vijandelijkheid, deze Conferentie kort en bondig zouden instellen en zoo inrigten dat ze mogt strekken ter eere Gods, tot welstand des

1611.

De *Haagsche Conferentie* bijeengeroepen.

---

[1] *Res. v. Holl.* 1610, bl. 217.

[2] De Gedeputeerden van *Amsterdam* verklaarden geen bepaalden last te hebben om dat besluit goed te keuren.

[3] *Resol. v. Holl.* 1610, bl. 236.

[4] Zie dien brief *Resol. v. Holl.* 1610, bl. 237.

[5] Zie hiervoor bladz. 432.

1611. Lands en ter gerustheid der Kerken [1]. Reeds in deze eerste bijeenkomst kwam BOGARDUS voor den dag met een stuk, dat hij verzocht te mogen voorlezen: het moest, zeide hij, strekken om den ongunstigen dunk weg te nemen, dien de *Remonstrantie* der andere partij tegen zijne partij had doen ontstaan. Hierop werd goed gevonden, dat eerst de bekende *Remonstrantie* en daarna het thans aangeboden Verloog daartegen zouden worden voorgelezen. Dit laatste was de zoogenaamde *Contra-Remonstrantie*, waarnaar de regtzinnigen den naam van *Contra-Remonstranten* gekregen hebben, en de inhoud is deze: De Remonstranten klaagden ten onregte, dat zij belasterd werden. Waren zij verdacht, zij hadden dit verdiend door leeringen te drijven, strijdig met het gemeene gevoelen, en die niet aan het oordeel eener kerkelijke Vergadering te willen onderwerpen. Dat zij werkelijk in de leer der Gereformeerde Kerk verandering verlangden, bleek genoegzaam uit hunne begeerte naar de herziening der Belijdenisschriften dier Kerk. Wat deze herziening betrof, er bestond alle reden om de clausule van consent tot de Nationale Synode te bejammeren. Zij had verwarring in de leer en stoutheid in de verkondiging van allerlei dwaalbegrippen doen ontstaan, de Belijdenisschriften verdacht gemaakt, en den Papisten grond gegeven voor hun beweren, dat de Gereformeerden steeds weifelen in de vaststelling hunner belijdenis. De weg, dien de Remonstranten thans waren ingeslagen, was zeer te laken. Zij hadden aan de Overheid rekenschap van hun gevoelen gegeven, in eenige punten vervat, die zij nooit aan eenige classis of kerkeraad hadden medegedeeld. Dit hadden zij blijkbaar gedaan om hunne medebroeders door het gezag dier Overheid te dwingen onregtzinnigen als leeraars te dulden of tot de dienst toe te laten, opdat hun gevoelen (dat toch met de menschelijke rede beter dan dat der regtzinnigen overeenkwam) van lieverlede de overhand mogt verkrijgen. Wat aangaat de wijze waarop het gevoelen der regtzinnigen in de Remonstrantie wordt voorgesteld, zoo had men grond zich te beklagen dat de stellers van dat stuk het hooge punt der praedestinatie zoozeer op den voorgrond plaatsten, terwijl toch, naar kerkelijk gebruik, van dit leerstuk niet dan matig en voorzigtig, slechts tot wering van alle verheffing op menschelijke verdienste en tot troost der geloovigen gesproken werd, en geenszins in zulk een hatelijken zin, als de Remonstrantie deed vermoeden. Tegen de voorstelling, door de Remonstranten gegeven, zetten zij nu hun gevoelen over in zijne ware gedaante, in de volgende zeven punten vervat:

De Contraremonstrantie voorgedragen.

I. God heeft uit het in Adam gevallen menschelijk geslacht in zijnen eeuwigen en onveranderlijken raad uit enkel goedertierenheid naar het welbehagen zijns willens een zeker getal menschen uitverkoren om hen door CHRISTUS zalig te maken; terwijl Hij de anderen in hunne zonden laat.

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 279.

II. Gods uitverkorenen zijn niet alleen de volwassenen, die in CHRISTUS gelooven, maar ook de kinderen der geloovigen, zoo zij in hunne kindschheid sterven. 1611.

III. God verkiest niemand om zijns geloofs en zijner bekeering wille; maar, integendeel, Hij verleent het geloof en de volstandigheid in de godzaligheid aan hen, die Hij uitverkoren heeft.

IV. Ten dien einde heeft God hun vooreerst JEZUS CHRISTUS geschonken, zulks dat het lijden van CHRISTUS, hoezeer genoegzaam tot betaling van aller menschen zonden, alleen kracht heeft in de uitverkorenen.

V. Ten zelfden einde laat God hun het Evangelie prediken en werkt de Heilige Geest door dit Evangelie en door bijzondere genade geloof en bekeering in de harten der uitverkorenen.

VI. Door de kracht des Heiligen Geestes worden de geloovigen bewaard, zulks dat zij in weerwil van den gedurigen strijd tegen het vleesch het ware geloof nimmer geheel en al verliezen.

VII. Uit deze leer nemen de ware geloovigen geene oorzaak om hunne booze lusten in te volgen, vermits het onmogelijk is, dat zij, CHRISTUS door het geloof zijnde ingeplant, geene vruchten der dankbaarheid zouden voortbrengen.

Men bespeurt het, in deze voordragt van hun gevoelen doen zij alleen de lichtzijde hunner leer, waarlijk zeer troostrijk voor de uitverkorenen, uitkomen; maar wat hun gevoelen voor degenen, die zij verworpen achten, wreeds en wanhopigs heeft, dat laten zij in de schaduw en vergoelijken zij door, na de uiteenzetting dier zeven punten, te zeggen, dat men ook niet te zeer moet indringen in het lot dier verworpenen: liever moet men ze aan zich zelven overlaten, gelijk God, die hen ook in hunne ellende laat, ons is voorgegaan [1]. Hierna trachten zij het verschil tusschen hen, die het besluit Gods vóór 's menschen val, en dezulken, die dit besluit na den val genomen achten, als onbeduidend te doen voorkomen. Ook zij, die aannemen, dat God in zijn besluit ook het geloof dergenen, die zalig worden, voorzien heeft, zijn het in den grond met hen eens: God toch heeft niet meer goeds in den mensch kunnen voorzien, dan Hij zelf voorgenomen heeft in hem te werken: derhalve is ook alzoo het geloof eene vrucht der verkiezing. Na deze beschouwingen keeren de Contra-Remonstranten op het praktisch gebied terug, en verklaren, dat, wat het verzoek der Remonstranten om het bijeenroepen eener Synode aangaat, men hun gaarne zelfs, zoo zij wil-

[1] De eigenlijke uitdrukking is: »Wat behoeven wij ons te becommeren met denghenen, die God in sijn rechtveerdig oordeel verlaten ende verworpen heeft? Willen wij dan ons selven voorsprekers ende voorstanders maecken van de verworpene ende onbekeerlicke sondaren?" Men vindt de Contraremonstrantie, behalve in de *Haagsche Conferentie*, boven aangehaald, ook bij BAUDAERT, I, bl. 30—37, en TRIGLAND, bl. 545—552.

1611. den, eene Nationale, of wel eene algemeene Synode van alle Gereformeerde Kerken gunde. Maar vóór de bijeenkomst van zulk eene Vergadering hadden zij hunne bedenkingen voor zich te houden of wel van hunne dienst stil te staan, want een gevoelen te drijven, dat niet als gereformeerd erkend is, zulk een gevoelen aan het voorloopig oordeel van classes of Kerken te onttrekken en toch predikant der Gereformeerde Kerken te willen blijven, dit had geen schijn van reden. Alzoo was het ten onregte dat de Remonstranten dulding vraagden. De regtzinnigen waren gezind alles te dulden en vrede te houden, mits de waarheid des Goddelijken woords behouden werd; maar men diende eerst te weten, waarin en in hoeverre de Remonstranten geduld begeerden te worden. De vijf punten openbaarden hun gevoelen nog niet volkomen: zij hadden nog meer bedenkingen, en deze hadden zij niet medegedeeld, ten minste niet aan de Kerken. Zulk een onzeker gevoelen nu als dat der Remonstranten, kon nooit een band en regel van eenigheid uitmaken, maar wel verwarring en oneenigheid stichten. Ook het verzoek om de bescherming der Overheid tegen kerkelijke censuren kunnen de Contra-remonstranten niet billijken. Immers hadden de Remonstranten óf geene censuur te vreezen, óf, moesten zij die schroomen, zoo was het buiten rede, dat zij predikanten der Gereformeerde Kerk wilden blijven. Ook streed dit hun verlangen met de acte der Staten, bij welke de Synoden en classes gemagtigd waren kerkelijk te procederen tegen kerkedienaars, die zich in de leer of wandel ongeregeld gedroegen [1]. Het Vertoog eindigt met twee verzoeken. Vooreerst, dat, zoo de Conferentie tusschen hen en de Remonstranten niet tot overeenstemming leidde, de beslissing kerkelijk zou geschieden, vermits *Holland* anders gevaar zou loopen van ten aanzien der godsdienst afgescheiden te worden niet alleen van de overige Vereenigde *Nederlanden*, maar ook van de algemeene Gereformeerde Kerken des geheelen Christenrijks. Hun laatste verzoek, eindelijk, is, dat hun inzage verleend worde van de bedenkingen, vroeger door de Arminianen tegen de Belijdenisschriften bij de Staten ingeleverd.

Aan de Contra-Remonstranten wordt in deze Vergadering de hoedanigheid van Vertegenwoordigers der Kerk ontzegd.

Bij het voorlezen van dit stuk merkte men op, dat PLANCIUS en die van zijne partij zich de hoedanigheid van gedeputeerden van de gecommitteerden uit de classes toekenden. Dit gaf stof tot beraadslaging. Hadden zij regt op die hoedanigheid, dan kwamen de Remonstranten voor als tegenstanders van de Kerk. Alzoo zou het vraagstuk, wat de leer der Gereformeerde Kerk was en wat niet, reeds metterdaad uitgemaakt zijn geweest, en de staatkunde der Staten bragt volstrekt mede, dit als onuitgemaakt te beschouwen. Dus werd, evenwel niet dan na lang over en wederspreken, door alle leden goedgevonden, aan de predikanten zoo van de eene als van de andere partij te verklaren, dat zij in geene andere hoedanigheid zouden optreden dan als kerkedienaren, en alzoo als broeders zamen spreken zouden [2]. Toen hun dit des anderen daags was medege-

[1] Deze acte was in 1581 verleend, zie BRANDT, *Hist. d. Reform.* I, bl. 674.

[2] *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 279.

deeld, namen zij hiermede genoegen. In deze tweede vergadering leverde UYTENBOGAERT eene mondelinge beantwoording der Contraremonstrantie, zoo naauwkeurig als het hem mogelijk was, na ze eens te hebben hooren voorlezen, want copie van het stuk was hem geweigerd. Hierna gaven de Contraremonstranten hunne schriftelijke bestrijding van het eerste der vijf artikelen over; doch in dit stuk kwamen eenige vragen voor, die zij den Remonstranten voorstelden, opdat dezen hun gevoelen nader in het licht stellen mogten. Hiervan trokken de Remonstranten partij om bij de eerst volgende zitting (van den 15[den] Maart) hunne verwondering te kennen te geven, dat men hen eene nadere verklaring vergde, terwijl men toch aangenomen had hun gevoelen te bestrijden: hoe vermogt men dit, als men daaromtrent nog inlichting behoefde? Niettemin bleven de Contraremonstranten op de beantwoording hunner vragen aandringen. Hiertoe lieten de Remonstranten zich bewegen, en den 17[den] Maart gaven zij met de schriftelijke adstructie van hun eerste artikel tevens het verlangde antwoord; maar stelden op hunne beurt den Contraremonstranten zeven vragen voor, waarop zij antwoord begeerden. Deze vragen waren van dien aard, dat hunne beantwoording de Contraremonstranten ligt genoopt zou hebben zich bloot te geven en met zich zelven in tegenspraak te komen. Na derhalve van het antwoord der Remonstranten en van de hun gestelde vragen kennis genomen te hebben, wilden de Contraremonstranten, den 19[den] Maart, dadelijk tot de mondelinge behandeling van het eerste artikel overgaan. Doch de Remonstranten drongen op de beantwoording hunner vragen. Den 22[sten] Maart deelden de Contraremonstranten schriftelijk de redenen mede, waarom zij niet begeerden te antwoorden. UYTENBOGAERT en de zijnen beweerden, dat de beantwoording tot voortzetting der Conferentie volstrekt vereischt was. De Edelen en de Gedeputeerden van de meeste Steden wilden de Contraremonstranten tot het beantwoorden der vragen gedwongen hebben, en de Vergadering werd het in deze zitting betreffende dit punt niet eens. Den 23[sten] Maart evenwel zeiden de Staten PLANCIUS en den zijnen aan, dat men hen niet wilde dwingen, en verzochten UYTENBOGAERT met de zijnen hun de beantwoording kwijt te schelden. Dezen deden dit den Staten ten gevalle, en men ging over tot de mondelinge behandeling van het eerste artikel. Deze werd den volgenden dag gesloten. Den 25[sten] Maart werden de Conferenten tot na Paschen naar huis gezonden. Zij kregen de aanmaning mede om zich tot vrede en eenigheid te bevlijtigen en alsnog te bedenken, hoe zij het in deze «hooge mysterieuse punten" best eens zouden kunnen worden [1].

1611.

De Conferentie vangt aan, en

Na de hervatting van de vergadering der Staten leverden de Contraremonstranten hunne schriftelijke wederlegging in van der Remonstranten adstructie van hun eerste artikel, en de Remonstranten hunne wederlegging van der Contraremonstranten bestrijding van dit artikel. Hiermede moest de gedachtewisseling over dit eerste artikel gesloten zijn.

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 281, 288, 291, 297, 301, 304, 307, 316. UYTENBOGAERT, bl. 534–536.

1611. Alvorens de Conferenten verder gingen, werd hun den 25sten April de last opgedragen om de verantwoording, die VORSTIUS, beroepen hoogleeraar te *Leiden*, voor de Staten doen moest, bij te wonen en te beoordeelen [1]. Deze taak hield hen bezig tot den 6den Mei toe. Eerst den 11den Mei leverden de Contraremonstranten hunne bestrijding en de Remonstranten hunne adstructie in, van het tweede artikel. Had evenveel tijd aan dit en de dan nog overige artikelen gewijd moeten worden, als aan het eerste besteed was, er ware geen eind aan de Conferentie te voorzien geweest. Bij den meest mogelijken eerbied voor de behandelde onderwerpen en de optredende personen moesten de Staten de zaak wenschen te bekorten. De menigte gewone zaken, die intusschen niet stil stonden en het vermoeijende van vertoogen en redewisselingen, waarbij het den hoorders schemeren moest en de sprekers zelven vaak het spoor bijster zullen geraakt zijn, de straf van hem, die bepalen en oordeelen wil, waar het volle inzigt hem geen kort afdoend woord ingeeft, en boven de ijdele zucht van tegen de dwaling gelijk te willen hebben verheft, dit een en ander deed de Staten tot het besluit komen, om den Conferenten te gelasten hunne wederleggingen van de ingeleverde bestrijding en adstructie van elk artikel eerst later na afloop der zittingen te wisselen, en zich van nu aan tot de mondelinge behandeling der schriftelijke bestrijdingen en adstructiën te bepalen [2]. Nadat dus den 12den en den 13den Mei mondeling over het tweede artikel gehandeld was, droeg, den 14den Mei, de eene partij hare bestrijding, en de andere hare adstructie van het derde en het vierde artikel voor. De woordewisseling over deze artikels nam twee zittingen weg, en toen het vijfde artikel schrif-

krijgt haar afscheid.

telijk en mondeling behandeld was, kregen de twaalf predikanten, den twintigsten, het volgende Afscheid [3]: De schriftelijke wederlegging van de bestrijding en de adstructie der laatste vier artikelen moest bij FESTUS HOMMIUS en UYTENBOGAERT worden ingeleverd, en daarna de staat van het geschil (de *status quaestionis*) worden opgemaakt en aan de Staten toegezonden, om daarop verder te letten en te doen, als zou bevonden worden te behooren. De vijf punten bleven in den staat, waarin zij waren vóór het aanvangen der Conferentie, en geene der beide partijen mogt zich laten voorstaan of verluiden, de andere te hebben overwonnen. Noch regtstreeks noch middellijk mogt men iets van het in de Conferentie behandelde in het licht geven. De clausule van consent betreffende de herziening der Belijdenisschriften op de aanstaande Nationale Synode bleef gelden in volle kracht, gelijk ook de Resolutie der Staten van *Holland*, waarbij

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 348.

[2] *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 370.

[3] *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 371, 372, 373, 377, 379, 380, 385. UYTENBOGAERT (bl. 537) komt in de bijzonderheden niet geheel met de Resolutiën overeen. In deze laatste zijn de misstellingen en drukfouten menigvuldig.

zij de kerkedienaren hadden uitgenoodigd hunne bedenkingen op die schriften in besloten brieven bij hen in te leveren. Eindelijk werden de predikanten vermaand en belast den vrede te bevorderen, de goede gemeente op de geschiktst mogelijke wijze van het opregt voornemen der Staten te onderrigten, op den predikstoel als anderzins over de geschilpunten matig en voorzigtig te handelen, en zich eerlijk en opregt aan den inhoud van Confessie en Catechismus en aan den text der Heilige Schrift te houden. Naar dit alles beloofden de predikanten gezamenlijk en elk in het bijzonder zich in gehoorzaamheid te zullen gedragen. 1611.

De schriftelijke wederleggingen werden eerst in de maand October van dit jaar (1611) ingeleverd, en den 15den November werd aan UYTENBOGAERT en HOMMIUS daartoe voor de vergadering bescheiden, gelast; alsnu den *staat der questie* te stellen, en tevens elk hun advies te geven omtrent de beste middelen om aan de geschillen een eind te maken [1]. Denzelfden dag namen de Staten een besluit, waarbij zij verklaarden bij hunne Resolutie van den 20sten Mei (houdende het afscheid aan de leden der conferentie) te volharden, en voor onbehoorlijk houdende wat daartegen door wie dan ook was bedreven, bevolen en gelastten zij op nieuw een iegelijk zich daarnaar te gedragen, op boete van als wederhoorige van de bevelen der Hooge Overheid gestraft te worden. Voorts hield dit Besluit in, dat, gelijk de Staten nooit verstaan hadden noch alsnog verstonden, dat aan iemand het gevoelen, in de vijf artikelen uitgedrukt, tegen zijn gemoed zou worden opgedrongen, zij alzoo alsnog evenmin verstonden, dat iemand boven dit gevoelen tegen zijn gemoed zou worden bezwaard. Niettegenstaande het verschil van gevoelen hadden de leeraars onderling als broeders in Christelijke liefde zonder eenige verhindering te leven en stichtelijk te leeren. Alles *bij provisie* en tot dat anders na goed en rijp beraad in deze zaken zou verordend zijn [2].

Adviezen omtrent de middelen om aan de geschillen een einde te maken.

Den 29sten November leverden de partijen hare verklaringen in aangaande den staat des verschils over de vijf artikelen, benevens hun oordeel nopens de middelen om de geschillen bij te leggen. Het advies der Contraremonstranten hield in, dat door de Staten-Generaal eerstdaags eene Nationale Synode zou worden bijeengeroepen om de geschillen te onderzoeken en daarin uitspraak te doen; of wel, dat de punten van verschil gezonden zouden worden aan alle of aan sommige der vermaardste Akademiën van de Gereformeerde Kerken in *Duitschland*, *Groot-Britannië*, *Frankrijk* en *Zwitserland* om haar advies [3]. Dat middelerwijl alle predikanten door de Staten scherpelijk zouden

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 501.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 538.

[3] De Remonstranten wisten, dat dit advies voor het oogenblik in hun voordeel zou uitvallen. TILENUS toch, Professor te *Sedan*, had in ditzelfde jaar een *Consideratio sententiae Jacobi Arminii* uitgegeven,

1611. worden vermaand bij de leer, in de Belijdenis en den Catechismus vervat, te blijven, en den classes op nieuw gelast zou worden de overtreders ernstiglijk te censureren; wijders, dat eensdeels den Remonstranten bevolen zou worden zich intusschen van de verkondiging of aanbeveling van hun gevoelen, in de vijf artikelen voorgesteld, te onthouden, en anderdeels dit gevoelen niet bitter noch hatelijk wederlegd zou mogen worden; eindelijk, dat wie, het kerkelijk examen verlangende te ondergaan, tegen de leer bedenkingen had, zou worden uitgesteld tot na de beslechting der geschillen. De Remonstranten, daarentegen, verklaarden, geen geschikter middel te weten, dan dat men, allen twist schuwend, zich zou houden aan het fondament, JEZUS CHRISTUS, alzoo dat, indien iemand in het opbouwen, dit fondament behoudende, feilde, men hem deswegens niet zou veroordeelen, maar den tijd afwachten, wanneer een iegelijks werk beproefd zou worden, en vertrouwen, dat zoo hij al iets anders gevoelde, God het hem naar het woord des Apostels zou openbaren. Zij namen de praedestinatie der geloovigen ter zaligheid en der ongeloovigen ter verdoemenis aan, en, dus uitgedrukt, werd ook het leerstuk door de Contraremonstranten niet ontkend; kon men nu slechts van de laatsten verkrijgen, dat zij niemand dwongen dieper in te dringen, zoo was »onderlinge verdraagzaamheid" allezins mogelijk, en zou het eenmaal, als de hartstogten bedaard waren, tijd zijn om eene Synode bijeen te roepen, waarop onder het bestuur en medeoordeel der Staten van *Holland* de gevoelens overeengebragt, of des noods geoordeeld zouden kunnen worden.

Dit advies waren de Staten (ten minste de meerderheid hunner Vergadering) geneigd te volgen, en veilig mogten zij de stem van tijdgenoot of nakomeling trotseren, die hen deswegens van slechtheid of onwijsheid durfde of zou durven beschuldigen.

---

waarin hij de Remonstranten *een rampzalig gebroedsel* noemt, *dat, na Arminius dood uitgebroed, in de wieg versmoord moest worden.* Achter dit boekje was een brief gedrukt van Professor DAVID PARAEUS, Hoogleeraar te *Heidelberg*, en van SCULTETUS, hofprediker aldaar. De eerste noemt daarin de Remonstranten *ligtgewapende krijgsknechten, die de zuivere leer pogen te verdelgen*, en de ander heet hen *comedianten, wien het momaangezigt is afgetrokken.* Of evenwel de meening bij nadere kennismaking zoo ongunstig zou zijn gebleven, staat te bezien. Althans TILENUS omhelsde later de leer der Remonstranten, deed daarom afstand van zijn Hoogleeraarsambt en schreef in 1622 tegen de Canones van de Dortsche Synode (UYTENBOGAERT, bl. 578, 579). Hoe het zij, in 1612 moesten de Remonstranten het oordeel der buitenlandsche godgeleerden duchten, en UYTENBOGAERT in eenen brief, vervat in *Cort berecht nopende seeckere Copije* enz. (*Bibl. v. Pamflett.* N°. 999), zegt te regt, na op die schimpscheuten gezinspeeld te hebben: »Siet doch hoe christelijc dese Heeren hare broeders bejegenen: en dit zullen (belieft het God) onse Rechters zijn: bij dese uitheemsche Doctoren en scholen salmen om consulte gaen, om onse differenten te termineren: sullen wij niet wel bewaert zijn?"

Nadat ook de naar hunnen hoofdinhoud medegedeelde adviezen ingeleverd waren, deden de Staten de geheele *schriftelijke conferentie* drukken, eerst voor hunne medeleden alleen, maar weldra «werden de exemplaren overal publiek verkocht en kwamen in handen van alle man [1].” Hoedanig was de indruk, dien zij maakte? Niet de getuigenis van eenigen Remonstrant zal het ons zeggen, maar het boos gerucht, hetwelk van de zijde der Contraremonstranten werd uitgestrooid, dat de uitgave vervalscht was [2]. Wat toch wil dit uitstrooisel anders zeggen, dan dat de stukken eene den Remonstranten gunstige meening verwekten, iets, dat men zich niet kon verklaren dan door den uitgeveren oneerlijkheid in de mededeeling aan te wrijven, welk vermoeden echter door niets bewaarheid, maar genoegzaam beschaamd werd [3]. 1611.

Eerst door de uitgave der schriftelijke Conferentie kregen de Remonstranten inzage van de Contraremonstrantie, die UYTENBOGAERT slechts uit het geheugen beantwoord had. Thans stelden UYTENBOGAERT daartegen uit naam der Remonstranten een geschrift, getiteld: *Naerder Bericht ende Openinge van de Proceduren bij den Kerken-dienaren Remonstranten gehouden in de tegenwoordige Verschillen* [4], waarin zij geene vlek, door de Contraremonstrantie hun aangewreven, op zich laten kleven. Aan dit geschrift werd weldra toegevoegd een *Aanhangsel*, waarin bewezen werd, dat de stellingen, door de Remonstranten verworpen, door hen geenszins ter kwader trouw zijn voorgedragen, maar dat zij wel degelijk in de schriften van verscheidene leeraars der Gereformeerde Kerk voorkwamen [5]. Het *Naerder Bericht* [6], aan de Staten van *Holland* opgedragen, werd door de Gecommitteerde Raden den 22sten Julij 1612 aan de *Hollandsche* Steden toegezonden: De Staten waren, dus luidde de begeleidende missieve, van meening geweest dit geschrift op te houden tot de aanstaande vergadering; maar in het zekere onderrigt zijnde, dat er «van de andere zijde onbehoorlijkerwijze, ook bij uitschrijving aan verscheidene Kerken gedaan, getracht werd om tegen hunne bevelen, kerkelijke uitspraken te weeg te brengen,” hadden zij goedgevonden het *Naerder Bericht* niet langer aan de kennisneming der stedelijke Regenten te onthouden [7]. *Naerder Bericht* der Remonstranten.

1 UYTENBOGAERT, bl. 539.

2 Zie den brief van UYTENBOGAERT in het hiervoor aangehaalde *Cort berecht.* In dezen brief beklaagt zich UYTENBOGAERT over »dit gheruchte, daermede ’t heele Lant schijnt vervult te wesen.”

3 Zie het *Cort berecht.* Hier vindt men mede eenen brief van den Secretaris der Staten, A. DUYCK, aan FESTUS HOMMIUS, waardoor alle vermoeden van dien aard wordt afgesneden.

4 *Bibl. v. Pamfletten*, N°. 1001.

5 *Bibl. v. Pamflett.* N°. 1002.

6 Hoezeer eerst in 1616 uitgegeven, was het reeds in 1612 gedrukt.

7 UYTENBOGAERT, bl. 543, 544.

1611. Doch ARMINIUS was gestorven en nog hebben wij niet vernomen, wie zijn opvolger werd. Eene benoeming aan de Hoogeschool te *Leiden* was eene zaak van het grootste gewigt. Niet alleen met stoffelijke wapenen hadden de helden gestreden, die de Republiek hadden gevestigd: zij hadden begrepen, dat de wetenschap, toen in de eerste eeuw harer herleving, de wetenschap, wier uitspraken nog niet hadden misleid, eene mogendheid was, welke zij op hunne hand konden en moesten hebben. Arbeidden en predikten de edelste vernuften onder de bescherming der Staten, zoo wonnen zij den Staten vrienden en hunner zaak aanhangers onder de edelsten tot in de vijandelijke landen toe. Zoo was *Leidens* Hoogeschool van hare stichting af een burg geweest, wier bewakers voor de Republiek en hare hoofden gestreden hadden. En meer in het bijzonder was haar de taak toevertrouwd om de Protestantsche wetenschap, en binnen het gebied van het Protestantisme, nevens de buitenlandsche Gereformeerde Hoogescholen, de leer der Gereformeerde Kerk te handhaven. Hier moest deze leer in hare kracht en zuiverheid bewaard worden. Het volk, dat de gewapende arm van het Protestantisme was, moest het licht der Gereformeerde Kerk in zijnen boezem ontstoken houden, anders troffen de slagen niet, die het toebragt. En nu had *Leidens* Hoogeschool door de leer van ARMINIUS reeds stof tot aanmerkingen, ja tot ergernis gegeven: bij velen had zij het vertrouwen verloren, en de verminderde toeloop van buitenlandsche studenten was er het gevolg van geweest. Wat dan nu te doen? Om eenen man te benoemen, die der leer van ARMINIUS was toegedaan of anderzins stof tot bedenkingen gaf, daartoe zou bij hen, die op de keuze invloed uitoefenden, eene zonderlinge mate van vertrouwen noodig zijn geweest op de waarheid van gevoelens, die het gros der leeraren zoozeer ergerden; en had men zulk eene keuze kunnen doordrijven, dan zou de rigting, die door de Arminianen werd voorgestaan, sterker hebben moeten wezen, dan zij werkelijk was.

VORSTIUS komt in aanmerking als opvolger van ARMINIUS.

De keuze der Curatoren van de *Leidsche* Hoogeschool viel op CONRADUS VORSTIUS. Deze geleerde, geboortig uit *Keulen*, had een tijd lang te *Genève* met toejuiching openbare lessen in de godgeleerdheid gegeven, en zich zelfs bij BEZA bemind gemaakt. Van *Genève* kwam hij te *Heidelberg* en van daar te *Steinfurt* onder het gebied van de Graven van *Bentheim*. Hier bestond toen eene niet onvermaarde Hoogeschool, waaraan hij als hoogleeraar in de Godgeleerdheid werd aangesteld, terwijl hij tevens de dienst als predikant aldaar waarnam. In deze betrekking genoot hij wegens zijne geleerdheid groot vertrouwen, zoo binnen de stad als daar buiten. Nog onlangs had MAURITS, Landgraaf van *Hessen*, hem uitgenoodigd eenigen tijd zijne talenten op de Akademie te *Marburg* te doen hooren. Gaarne had hij hem hier gehouden; doch de Graven van *Bentheim* wilden hem niet missen. In het begin van het jaar 1610 had hij een boek, door hem tegen den Jezuit Cardinaal BELLARMINUS geschreven, aan de Staten-Generaal opgedragen, en in deze opdragt had hij hun geluk gewenscht met het sluiten van het Twaalfjarig Bestand, op eene wijze, die getuigde, dat hij de rol en den rang, waarop zij aanspraak maakten, begreep.

CONRADUS VORSTIUS.

J. F. C. Reckleben sculps.

Men bedenke hierbij, dat hij den roem had van bijzonder zachtzinnig gestemd te zijn jegens andersdenkenden; dat hij zelfs bij de Jezuiten, die hij in meer werken, dan in dat eene, bestreden had, achting genoot; dat hij »van een ieder het getuigenis had van een zeer vroom godzalig leven," en men zal moeten zeggen, dat *Leiden* zich gelukkig mogt achten, indien het zulk eenen man aan hare Hoogeschool had kunnen verbinden. Maar hoedanig was zijn gevoelen omtrent de praedestinatie? Hierop kwam het in dit geval vooral aan. Ook ten dezen aanzien meende men hem gerust te kunnen beroepen. In zijnen strijd met de Jezuiten had hij zich een voorstander van de leer van CALVINUS op dit stuk getoond, en zoo meende men juist in dit hagchelijke oogenblik eenen godgeleerde als hem noodig te hebben. Zijne benoeming zou den Contraremonstranten toonen, dat men hen niet trotseren wilde, en tevens was zijne verdraagzaamheid waarborg genoeg voor de tegenovergestelde partij. Het is waar, dat wie alles wat VORSTIUS betrof, uit zulk een gunstig oogpunt beschouwde, scheen te vergeten, dat hij in groote opspraak gekomen was wegens de wijze, waarop hij zich dikwijls over SOCINUS had uitgelaten, dien hij wel bestreden, maar in wien hij toch veel behartigenswaardigs gevonden had. Zoo sterk was het vermoeden aangaande zijne onregtzinnigheid geweest, dat hij zich in het jaar 1599 ten verzoeke van de Graven van *Bentheim* naar *Heidelberg* begeven had om door erkentenis der gegrondheid van de aanmerkingen, die op zijne meeningen gemaakt waren, de Godgeleerde Faculteit aldaar met zich te verzoenen [1]. Aldus had zich dan toch de Gereformeerde Kerk, vertegenwoordigd door de Heidelberger Godgeleerden, met hem verzoend. Het is waar, maar het was niet onbekend, dat men hem nagaf, dat nog in zijne latere schriften de geest van SOCINUS doorstraalde [2]. Doch hiervan en van het te *Heidelberg* gebeurde, UYTENBOGAERT getuigt het [3], wisten de Curatoren der Leidsche Hoogeschool niets. Eerst hadden zij UYTENBOGAERT zelven uitgenoodigd den ledigen leerstoel te vervullen; doch hij had dit verzoek afgeslagen. Bij deze gelegenheid gevraagd, wat hij van VORSTIUS dacht, getuigde hij gunstig van hem, bijzonder op grond van hetgeen hij gehoord had van zijnen Haagschen ambtgenoot ROSAEUS, die te *Steinfurt* onder VORSTIUS gestudeerd had en thans met hem en zijne zucht tot vrij onderzoek op punten, die het fondament niet raakten, zeer was ingenomen [4], terwijl hij later een zijner heftigste tegenstanders werd. Dit een en ander mag de Curatoren verontschuldigen, zoo zij geene zwarigheid vonden, VORSTIUS te beroepen, hoezeer hun van de 1611.

[1] Zie de acte van verzoening achter: *Bekentenisse D. D. Conradi Vorstii*, Franeker, 1612 (*Bibl. v. Pamflett.* N°. 1005).

[2] Zie de Voorrede voor de hierboven aangehaalde *Bekentenis e* enz.

[3] *Kerckel. Historie.* bl. 547.

[4] Zie een brief van ROSAEUS in 1607 aan VORSTIUS geschreven bij UYTENBOGAERT, t. a. pl.

1611. andere zijde verscheidene andere geleerden werden aanbevolen. Prins MAURITS en OLDENBARNEVELT gaven aan der Curatoren afgevaardigden, waaronder UYTENBOGAERT zelve, brieven over deze zaak aan de Graven van *Bentheim* mede; doch men kon van VORSTIUS niet meer verkrijgen, dan de verklaring dat hij de beroeping in bedenking nam, en de toezegging, dat hij in den nazomer eens te *Leiden* zou komen om zelf naar de gelegenheid aldaar onderzoek te doen. Aan deze belofte voldeed hij, door UYTENBOGAERT, die in het gevolg van den Prins vóór *Gulik* geweest was, op den terugtogt te *Wezel* af te halen en met hem naar *Holland* te reizen.

Bezwaren tegen zijne beroeping.

Intusschen had UYTENBOGAERT reeds vernomen, dat eenige predikanten in *Holland* zeer tegen de benoeming van VORSTIUS ijverden. Te *Utrecht* gekomen, vernam hij nader, dat de Heidelbergsche Godgeleerde Faculteit, daartoe aangezocht, aan de Hollandsche predikanten geschreven en op verscheidene plaatsen gewezen had uit VORSTIUS' verhandeling *over de natuur van God* [1], ten einde hem van ketterij te overtuigen. Dit moest UYTENBOGAERT bevreemden, daar een Heidelbergsch Godgeleerde, SCULTETUS, die zich mede in het gevolg van den Vorst van *Anhalt* in het leger voor *Gulik* had bevonden, hem in een schrijven van den 4^{den} September verklaard had, moeijelijk te kunnen denken, dat iemand anders thans zoo zeer als VORSTIUS in staat zou zijn om de Leidsche Akademie te versieren. Niettemin begreep hij VORSTIUS te moeten raden, liever voor den opkomenden storm te wijken en het beroep af te slaan. Doch VORSTIUS verkoos naar *Holland* door te reizen en zich daar te regtvaardigen. Te *Leiden* had hij voor de Curatoren een onderhoud met GOMARUS, waarbij hij zich ten aanzien van de punten, op welke hij verdacht werd, verantwoordde. De Curatoren vonden hierop geene zwarigheid hem aan den Prins, den Advocaat van den Lande en den Gecommitteerden Raden voor te stellen. Na zijn bezoek betuigden deze laatsten, niet alleen dat zij hem voor ten volle bevoegd hielden om met het hoogleeraarambt te *Leiden* bekleed te worden, waarvan zij hem acte verleenden [2]; maar zij noopten hem ook zeer om dit beroep aan te nemen. Evenwel deed hij dit nog niet dadelijk. De terugreis naar *Steinfurt* nam hij over *Amsterdam*. Hier sprak hij PLANCIUS, die vooral tegen hem ijverde [3], en liet eenen brief drukken aan alle regtzinnige professoren en predikanten der Gereformeerde Kerk door de geheele Christenheid, waarin hij zich buiten regt bezwaard verklaarde en zich op eene later door hem te geven regtvaardiging van zijne gevoelens beriep. Deze zond hij, onder den titel *Exegesis Apologetica*, in den aanvang van het jaar

---

[1] Dit werk was eerst in Maart 1610 uitgekomen, en UYTENBOGAERT kende het nog niet, toen hij VORSTIUS aanbeval. Den brief der Heidelbergers aan de Holl. Godgeleerden vindt men in *Bedenckingen* enz. N°. 928 van de *Bibl. van Pamfletten.*

[2] *Bibl. v. Pamfl.* N°. 944.

[3] Zie over dit onderhoud van VORSTIUS met PLANCIUS, BRANDT, *Hist. der Reform.* II, bl. 146, 147.

1611, naar *Leiden* om aldaar gedrukt te worden. Intusschen hadden zich de studenten in de godgeleerdheid den 16[den] October 1610 bij *rekest* aan de Staten gewend om de beroeping van VORSTIUS tegen te houden [1], en, wat meer zegt, eenige predikanten hadden zich deswegens regtstreeks bij de Staten van *Holland* aangemeld. Den 10[den] December 1610, in dezelfde vergadering, waarop zij ook hun verlangen aangaande de Alkmaarsche zaak en de invoering der vijf artikelen te kennen gaven, verzochten zij, »dat gelet mogt worden op de beroeping van VORSTIUS te *Leiden*, en dat, alvorens daarmede voort te gaan, de getuigenis der Gereformeerde hoogescholen van het Christenrijk over zijn boek *over de natuur van God* mogt gehoord worden." Zij die dit verzochten, hadden, zoo als wij zagen, de Heidelbergsche Faculteit reeds geraadpleegd en wisten, dat haar oordeel ongunstig zou uitvallen. De Staten namen alstoen op dit verzoek geen besluit; doch den 23[sten] derzelfde maand besloten zij bij meerderheid van stemmen de zaak over te laten aan de wijsheid der Curatoren der Hoogeschool en der Burgemeesteren der stad *Leiden* [2]. Doch hier kon de zaak niet bij blijven. Den 23[sten] April 1611 verzochten de Gedeputeerden van *Amsterdam* in de vergadering der Staten, op bijzonderen last hunner committenten, dat bij besluit der Staten het werk der beroeping van VORSTIUS zou geschorst worden. Dit voorstel werd ondersteund door de Gedeputeerden van *Enkhuizen* en van *Dordrecht*, welke laatsten reeds den 17[den] Maart hetzelfde hadden geopperd [3], en alsnu werd door de Staten besloten, de Curatoren der Hoogeschool en de Burgemeesters der stad *Leiden* in de vergadering te bescheiden om van hen te vernemen, hoe het met de zaak der beroeping stond. Deze Heeren, hierop binnen gelaten, verklaarden, dat VORSTIUS juist uit *Steinfurt* was aangekomen en dienzelfden morgen de beroeping had aangenomen, en verhaalden voorts, hoe zij in deze zaak met meer behoedzaamheid en voorzigtigheid te werk waren gegaan, dan ooit te voren. Evenwel protesteerden de Gedeputeerden van *Dordrecht* tegen de gedane benoeming en verzochten, dat hun acte van dit hun protest geleverd werd. Ten einde eenen opspraakmakenden stap van hunne zijde te verhoeden, werd met volkomen bewilliging der Curatoren en Burgemeesteren van *Leiden* besloten, VORSTIUS in de vergadering te ontbieden en hem in tegenwoordigheid van de twaalf in Conferentie vereenigde predi- 1611.

[1] *Bibl. v. Pamflett.* N°. 944. Dat de Curatoren en Burgemeesters van *Leiden* deze handeling der studenten zeer afkeurden, blijkt hieruit, dat zij twee studenten, die door de stadsregering onderhouden werden, dit hun onderhoud onttrokken, omdat zij niet bekennen wilden dat zij kwalijk gehandeld hadden met het *rekest* tegen VORSTIUS te onderteekenen. Zie Voorrede voor dit *Rekest* (*Pamflett.* N°. 944).

[2] *Resol. v. Holl.* 1610, bl. 217 en 238.

[3] *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 297.

1611. kanten te hooren op hetgeen hem te laste werd gelegd. Werd hij van onregtzinnigheid overtuigd, zoo waren de Curatoren bereid de beroeping in te trekken [1]. Den 27sten April verscheen VORSTIUS en hield in tegenwoordigheid der gezegde predikanten eene lange verdedigingsrede. Hierop werd den predikanten afgevraagd, wat zij tegen hem hadden. PLANCIUS met de zijnen begeerde tijd ter beantwoording tot morgen; doch vermits OLDENBARNEVELT toen aan de koorts leed en »het morgen des Heeren Advokaats kwade dag" was, zoo werd hun tot »overmorgen" tijd gelaten. UYTENBOGAERT met de Remonstrantsche predikanten verklaarde dadelijk, niets met al tegen VORSTIUS te hebben. Vier zittingen, den 29sten en 30sten April en den 3den en 4den Mei, werden gewijd aan het hooren der bezwaren van PLANCIUS en de verdediging van VORSTIUS. Op de laatste dezer vier zittingen kon men »nog niet tot de eindelijke verhooring geraken, maar werd zij uitgesteld tot op morgen, vermits de Heer Advokaat dezen dag nog de koortse subject was" [2]. Den 5den Mei verklaarden de Curatoren en de predikanten ter weerszijde, de vraag of het voor de dienst des Lands, voor de Kerk en de Universiteit te *Leiden* geraden was VORSTIUS tot hoogleeraar der godgeleerdheid te beroepen, aan het oordeel der Staten te onderwerpen. VORSTIUS zelf zeide zich mede naar hunne uitspraak te zullen gedragen. Den 6den Mei, eindelijk, werden eerst binnengeroepen de zes Contraremonstrantsche en daarna de zes Remonstrantsche predikanten afzonderlijk, om »met aflegging van allen hartstogt en partijschap den Staten in de zaak van de beroeping van VORSTIUS te willen dienen van een opregt en gemoedelijk advies wat er ten gemeenen beste van Kerk en Land zou behooren gedaan te worden." De Contraremonstranten gaven in geschrifte hun advies, behelzende dat zij bij hun gevoelen volhardden en VORSTIUS niet beroepen behoorde te worden; de Remonstranten, daarentegen, verklaarden mondeling, dat er niets met grond tegen VORSTIUS was ingebragt en zij bijgevolg de beroeping voor Land, Kerk en Universiteit dienstig achtten [3]. Hierop vonden de Edelen en het meerendeel der Steden goed, dat

VORSTIUS voor de Vergadering der Staten gehoord.

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 249, 345, 346.

[2] Om zijne gezondheid te herstellen, zoo het schijnt, vertoefde de Advokaat daarna een tijd lang te *Amersfoort;* maar zelfs hier was hij niet vrij van staatszorgen. Zoo kwamen, onder anderen, de Ambassadeurs, die naar *Denemarken* en *Zweden* stonden te vertrekken (zie hiervoor, bl. 399), nadere instructies van hem vragen (*Resol. v. Holl.* 1611, bl. 397). Op 18 Julij 1611 vinden wij in de *Resol. v. Holl.* aangeteekend: »Huiden soo is den Heere Advocaat Oldenbarnevelt weederom alhier ter Vergaderinge verschenen, gekoomen van sijne reise van Amersfoort, in taamelijke dispositie. God zij lof, die het hem lang continueere tot 's Lands beste en welvaaren."

[3] Gaarne hadden de Remonstranten hun advies teruggehouden, want, zeiden zij, alles wat zij deden en zeiden, werd misduid. Niettemin zouden zij het advies geven, Gode de zaak bevelende. Toen UYTENBOGAERT zoo sprak, viel hem OLDENBARNEVELT in de rede met het woord: *bene facere et non metuere!* (*weldoen en niet vreezen!*) UYTENBOGAERT, bl. 553.

de beroeping voortgang zou hebben. Wel was het overtuigend gebleken, dat VORSTIUS meeningen bedenkelijk waren, en dat hij het met de Arminianen houden zou; maar dit was immers juist de toeleg, dat de beide partijen, zoo aan de Universiteit als in de Kerk, tegen elkander opwegen zouden. Hoe het zij, de Gedeputeerden van de steden *Dordrecht*, *Amsterdam*, *Schiedam*, *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Edam* en *Purmerende* waren van gevoelen, dat naardien VORSTIUS zich in het algemeen eensdenkend verklaard had met de vijf artikelen der Remonstranten, zijne zaak behoorde uitgesteld te worden, totdat er ten aanzien dezer vijf artikelen eene beslissing gevallen zou zijn. Wel werden deze steden verzocht zich naar de meerderheid te willen voegen; maar aangezien de Gedeputeerden van *Brielle* deswegens nog eerst aan hunne Principalen rapport wenschten te doen, werd het eindbesluit tot de volgende bijeenkomst uitgesteld [1]. 1611.

Na de Conferentie reisde VORSTIUS weder naar *Steinfurt*, met het voornemen om spoedig te *Leiden* terug te komen. Doch voor hij dit plan ten uitvoer bragt, werd in *Holland* het gerucht verbreid, dat hij drukke briefwisseling hield met de Socinianen in *Polen*. Dit bewoog UYTENBOGAERT, den 24sten Junij (1611) aan VORSTIUS een ernstigen brief te schrijven [2], waarin hij hem verklaarde, dat de Curatoren geenen Ostorodiaan [3], maar een regt Christelijken professor verwachtten. Ten overvloede werd UYTENBOGAERT met den Heer ZEYST, Pensionaris van *Leiden* en secretaris der Curatoren, van wege deze Heeren, nogmaals naar VORSTIUS gezonden. Hij was doordrongen van

Nieuwe bezwaren tegen de beroeping.

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 351, 359, 360, 364, 369, vergel. met 250. Het advies der zes Contraremonstrantsche leeraren vindt men gedrukt achter *Bedenckingen over de beroepinghe D. D. Conr. Vorstii bij eenighe dienaren des G. Woorts* (aan de Staten v. Holl. overgeleverd den 29sten April 1611), in de *Bibl. v. Pamflett.* N°. 928; voorts bij BAUDAERT, bl. 40—50, en TRIGLAND, bl. 581—588. Het advies der zes Remonstrantsche leeraren vindt men bij UYTENBOGAERT, bl. 552—556, zoo als het door hem geïmproviseerd is. In dit geïmproviseerde advies geven zekere woorden op het einde stof tot nadenken. Daar zegt de spreker van VORSTIUS: »doch hij is mede een mensch, gelijk gisteren iets is gepasseerd, hetwelk wij nogtans niet behoeven te excuseren, dewijl de Heeren weten de oorzaken." Bij TRIGLAND vindt men deswegens niets naders. Zeker is het, dat er hatelijke geruchten liepen omtrent hetgeen er in de Vergadering der Staten van *Holland* met VORSTIUS was voorgevallen: want in de zitting van den 11den Mei wordt aan Mr. GRIJP zijn traktement als schrijver van het Noord-Hollandsche Gouvernement opgezegd, wegens een schrijven van hem over dat gebeurde aan het Collegie te *Hoorn;* en in dezelfde vergadering wordt streng onderzoek bevolen naar een brief over hetzelfde onderwerp, die in *Gorinchem* aan de Regering onder de oogen was gebragt (zie *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 369 en 370).

[2] Later door de Curatoren ter hunner en UYTENBOGAERTS regtvaardiging uitgegeven.

[3] Dat is een navolger van OSTORODT, een Sociniaan, die met WAIWODIUS ten jare 1598 bij arrest van de Staten-Generaal ten eeuwigen dage uit de Provinciën gebannen was (BAUDAERT, I, bl. 3).

1611. de overtuiging, dat de beroepen hoogleeraar zich te verontschuldigen zou hebben op die drie punten, waarin de Socinianen voornamelijk van de regtzinnige leer afwijken; vermogt hij dit niet, dan zou de beroeping geen voortgang kunnen hebben; maar kon hij zich genoegzaam regtvaardigen, dan moest men allen tegenstand het hoofd bieden, want gaf men in deze zaak toe, dan zou de stoutheid der geloofsregters ten top stijgen, en welhaast zouden de Arminianen aan de beurt liggen [1]. Te *Deventer* had het mondgesprek met VORSTIUS plaats, en hij legde eene schriftelijke verklaring af, dat hij de drieeenheid, de godheid van JEZUS CHRISTUS en zijne genoegdoening voor de zonden geloofde. Reeds waren UYTENBOGAERT en ZEYST op de terugreis, toen hun een bode uit *Leiden* met een pakket vol bezwaren tegen VORSTIUS te gemoet kwam. Het bevatte eenen brief van de Staten van *Vriesland* aan de Gecommitteerde Raden van *Holland*, met daarbij behoorende bewijsstukken. In dien brief gaven de Staten van dat gewest berigt, dat zij de uitgevers van zeker boekje, te *Franeker* gedrukt en getiteld: *de officio hominis Christiani*, «vol vreemde, ongehoorde en goddelooze opinien,» op het spoor gekomen waren. Deze uitgevers nu waren gebleken leerlingen van VORSTIUS te zijn, en van hen waren tevens zeer bedenkelijke brieven ontdekt geworden, waaruit bleek dat zij met Dantzigsche Socinianen in verband stonden [2]. Ook hierop had VORSTIUS zich te verantwoorden. Vermogt hij het niet, zoo waren de Curatoren besloten zijne beroeping in te trekken [3]. Evenwel hij verantwoordde zich ook nu ten genoegen der beide gemagtigden en der Curatoren zelven. Zoo scheen er dan geen bezwaar te bestaan om hem te *Leiden* te ontvangen. Werkelijk kwam hij daar, in de maand September, met vrouw en kinderen aan. Doch er was inmiddels zulk een hevig onweder tegen hem losgebroken, dat er voor hem niet aan te denken viel zijne bediening werkelijk te aanvaarden. Niet alleen kwamen de Staten van *Vriesland* en die van *Zeeland*, alsmede de stad *Dordrecht* bij opzettelijke deputatie [4] tegen de beroeping op; maar ook het Buitenland bemoeide zich met deze zaak. De Synode der Kerken van *Gulik*, *Kleef* en *Berg*, als wilden zij de moedige daden der Nederlanders met goeden raad betalen, wendde zich in September waarschuwend tot de Staten-Generaal [5], en de Koning van *Engeland* rigtte door zijnen Ambassadeur, RUDOLPH WINWOOD, vertoog op vertoog aan de Staten van *Holland*. Het schrijven van de Staten van *Zeeland* werd op eene vertrouwelijke wijze beantwoord.

---

[1] Zie UYTENBOGAERTS brief aan ZEYST, bij UYTENBOGAERT, bl. 560.

[2] *Waerschouwinghe aen alle ghereform. Kercken — bij consent van de Gedep. Stat. v. Vriesl. uytgheghevven* (*Bibl. v. Pamfl.* N°. 929).

[3] *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 258.

[4] *Resol. v. Holl.* 16 Aug. 1611 (bl. 422).

[5] UYTENBOGAERT, bl. 561.

De Leden, namelijk, der Hollandsche Staten, die van wege hun Edelmogenden als doopgetuigen van een kleinzoon van den Heer DE MALDERÉE naar *Middelburg* vertrokken, kregen tevens in last de Staten van *Zeeland* gerust te stellen met de verklaring, dat men in *Holland* de zuiverheid der Religie niet minder behartigde, dan zij deden [1]. De Staten van *Vriesland* kregen een uitvoerig schrijven tot antwoord, waarin hun berigt werd, dat men VORSTIUS gelasten zou den 10den November eerstkomende voor de Vergadering te verschijnen ten einde zich te verdedigen tegen de brieven en gedrukte stukken, door hen tegen hem ingebragt. Voorts noodigde men hen tegen dien dag al hetgeen verder ter zake dienende ter hunner kennis gekomen was, in te leveren, of iemand van hunnentwege over te zenden. Aan dit verzoek werd voldaan, en de afgevaardigde was bij magte weder een nieuw geschrift tegen VORSTIUS over te leveren. *Eene Waerschouwinghe aen alle ghereformeerde Kerken* van wege de Predikanten van *Leeuwarden*, met consent van de Staten van *Vriesland* uitgegeven [2], was door VORSTIUS beantwoord; maar op deze beantwoording waren de Leeuwardsche leeraars hun wederwoord niet schuldig gebleven, zij waren met eene *Naeder Waerschouwinghe* [3] voor den dag gekomen. Met dit werk in handen verscheen den 8sten November de Heer KEMPE DONIA, Gedeputeerde van *Vriesland* in de Staten Generaal, ter vergadering der Staten van *Holland*, om hun nogmaals de handhaving der ware Christelijke Gereformeerde Religie aan te bevelen. Hij vertrok met de verklaring, hem van wege de Staten gegeven, dat zij over het belang der Godsdienst met de Staten van *Vriesland* eenstemmig dachten. Tot eene beslissing in de zaak van VORSTIUS kon het ook ditmaal in de vergadering der Staten niet komen: de Leden werden het niet eens. Men zou hem op de volgende dagvaart hooren [4]. En geen wonder, dat zij, die de beroeping wilden doordrijven, op onoverkomelijke bezwaren bij een aanzienlijk deel der Vergadering stuitten. Het had maar al te zeer den schijn, dat VORSTIUS zijne betrekking te *Leiden*, zoo hij kans zag, zou misbruiken om Sociniaansche gevoelens in te voeren. Bovendien wat er van wege den Koning van *Engeland* geschiedde, was wel geschikt om indruk te maken. Aan dezen Vorst waren, terwijl hij op het eind der maand Augustus 1611 op de jagt was, de verhandeling van VORSTIUS *over de natuur van God* en zijne *Exegesis apologetica* in handen gekomen. Na ze slechts even ingezien te hebben, gevoelde hij zich van diepen afschuw aangegrepen, en meenende het te moeten opnemen voor de eer van God, die hem immers de dienst bewezen had van hem Koning te maken, liet hij geen uur verloopen en schreef aan zijnen Ambas-

1611.

De Koning van *Engeland* bemoeit zich met de zaak.

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 502.

[2] Hiervoor aangehaald, bl. 488.

[3] Zie *Bibl. v. Pamflett.* N°. 933, 943 en 945.

[4] *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 489, 490, 494.

1611. sadeur te *'s Hage*, dat hij zich ten spoedigste tot de Staten-Generaal te wenden had om hen in zijnen naam, als verdediger des geloofs, te waarschuwen tegen de beroeping van VORSTIUS, wiens boek zoo vol godloocheningen en gruwelijke lasteringen was, dat niet alleen dit boek verdiende verbrand te worden, maar de auteur zelve eene zeer strenge straf waardig was. Hij had, wel is waar, zijne gevoelens herroepen, maar deswegens scheen hij hem slechts te strafbaarder en te minder waard met eene eervolle bediening bekleed te worden, die ook reeds genoeg geschandvlekt was geworden door ARMINIUS, een ketter van geen beter slag, dan hij. Tegen dezen ARMINIUS had hij de Staten reeds een jaar geleden door hunne Ambassadeurs, toen te *Londen*, gewaarschuwd [1], en bekreunden zij zich thans niet om zijn vertoog, zoo zou hij een manifest wereldkundig maken, waaruit blijken zou met hoeveel haat hij die ketterijen, en al degenen, die ze toegedaan waren en ze duldden, verfoeide. De Ambassadeur kweet zich, den 21sten September, van zijnen last, en den 1sten October 1611 gaven de Staten-Generaal het volgende antwoord: Daar van de onbeschrijfelijk zware oorlog, met zooveel standvastigheid in voor- en tegenspoed door hen gevoerd, *Spanjes* gewetensdwang de voornaamste oorzaak was geweest, zoo betuigden zij hunnen dank aan zijne Majesteit, die zich de zaak der Godsdienst, waarvoor zij gestreden hadden, bleef aantrekken. Zij zouden die zaak in de Kerk en op de School zoo behartigen, dat Zijne Majesteit er tevreden over zou wezen. Hierna treden de Staten in een verhaal van alles, wat er in de zaak van VORSTIUS gedaan was, en dat hij op nieuw gehoord zou worden; wanneer het blijken mogt, dat hij in een der hem te laste gelegde punten schuldig was, zoo zou hij tot de betrekking van Hoogleeraar te *Leiden* niet toegelaten worden, want noch de Staten van *Holland*, noch de Curatoren en Burgemeesters van *Leiden* zouden dulden, dat er eene andere dan de Christelijke Gereformeerde op Gods woord gegronde godsdienst aan de Universiteit geleerd werd. — Maar intusschen werden andere werken van VORSTIUS en een boek van BERTIUS, welks titel [2], zoo als de Koning zeide, het alleen

Der Staten antwoord.

---

[1] Hier herinnerde Zijne Majesteit zich niet juist wat er tusschen hem en de Nederlandsche Gezanten op dit punt verhandeld was. In hun Rapport leest men: »Vraechde mede, offer bij ons eenich geschil was van de religie ende in wat poincten, waerop de gelegentheyt verstaende, ende datter verschil was int point van de praedestinatie ende t'geene daervan dependeerde, verclaerde Zijne Mat., dat hij dat stuck soe wel als yemant anders geexamineert ende bevonden hadde, dat men daerinne nyet altijt van een gevoelen hadde geweest, dat hij wel wilde wedden, dat zijn opinie de beste was, maer nyet soe dier, dat hij sijn salicheyt daer aen wilde hangen, dat d' Heeren Staten wel souden doen, ende de doctoren ende leeraers gebieden van die materie te swijgen, dat Zijne Mat. selffs het stuck van de justificatie in zijne geschriften qualijck hadde derven aenroeren, en dat t'selve oock scheen aen de praedestinatie te hangen,"

[2] *Hymenaeus desertor sive de Sanctorum apostasia problemata duo.* De uitgave van dit boek werd

reeds waardig maakte ten vure gedoemd te worden, in *Engeland* bekend. In eenen brief, ten geleide van zijn werk, aan den Aartsbisschop van *Canterbury* geschreven, toonde BERTIUS aan, dat zijne leer met die van de Engelsche Kerk overeenkwam [1]. Dit was te veel, de Koning liet de boeken van VORSTIUS op het kerkhof van *St.-Paul's* te *Londen* en in de twee Universiteitssteden van zijn Rijk in het openbaar verbranden, en den 5den November overhandigde zijn Ambassadeur een brief, gedagteekend den 6den October, aan de Staten, waarin hij verklaart, zich niet genoeg te kunnen verwonderen, dat zij niet alleen zulk een groote pest als die ellendige VORSTIUS ingehaald, maar hem ook vergund hadden zijne Apologie aan hen op te dragen. Zij hadden reeds genoeg gewaarschuwd moeten zijn door het kwade zaad, dat die vijand Gods, ARMINIUS, eenige jaren geleden onder hen gestrooid had, en waaruit, zoo men er niet in voorzag, hun geheele ondergang zou voortspruiten. Alzoo, na zich ook over BERTIUS en zijn boek beklaagd te hebben, verzoekt hij de Staten bij tijds die ketterijen en geschillen uit te delgen, welke hun den vloek Gods en schande bij alle Gereformeerde Kerken op den hals halen en het bederf der jongelingschap van eene zoo beroemde Akademie, als die van *Leiden*, veroorzaken zouden. Geene verontschuldigingen van VORSTIUS moesten hen beletten eenen ketter te verbranden, die zulks meer dan ooit eenig ander verdiend had, hetgeen hij dan ook vertrouwde dat zij christelijk en wijs genoeg zouden zijn te doen. Beantwoordden de Staten niet aan hetgeen hij van hen verwachtte, zoo zou hij zich genoodzaakt zien, zich niet alleen af te scheiden van zulke valsche en kettersche Kerken, maar ook al de andere Gereformeerde Kerken aan te sporen om gemeenschappelijk op de uitroeijing van zulke verfoeijelijke ketterijen bedacht te zijn. Hij voor zich zou de Engelsche jongelingschap verbieden eene zoo verpeste plaats, als de Leidsche Universiteit, te bezoeken. — Deze brief ging gepaard van een bijzonder schrijven aan den Ambassadeur, waarin de Koning dezen gelast, de Staten bovendien nog mondeling te verzoeken, niet alleen dat monster van Godslastering uit hunne Provinciën te verjagen, maar ook een reglement uit te vaardigen, dat strekken moest om zoo te *Leiden* als elders in hun Gebied die vrijheid van redetwisten over onnutte vraagstukken, door VORSTIUS vrijheid van profeteren genoemd, te beletten. Vermogten zijne vertoogen niets, zoo moest de Ambassadeur den Staten van zijnentwege verzekeren, dat hij binnen kort hunnen afval van het geloof en van de ware Kerk aan de wereld zou verkondigen. —

1611.

Tweede vertoog des Konings aan de Staten.

---

ook door de Staten afgekeurd. In de *Resol. v. Holl.* 1611, 19 Julij, lezen wij: »P. BERTIUS is op sijnen verzoeke toegevoegt 210 ponden, over de onkosten van seeker Boeksken bij hem in druk gebragt *de Apostasia Sanctorum*, mits hij de Exemplaaren sal moeten intrekken en onder hem behouden sonder die te divulgeeren dan met nader ordre van de Heeren Staaten of deesen Collegie (de Gecommitteerde Raden)."

[1] Zie deswegens BRANDT, *Hist. d. Ref.* II, bl. 166.

1611. Uit zulke woorden bleek het, dat JAKOB I voornemens was, zich als Protestantschen Paus te laten gelden en door de Gereformeerde Kerk den banvloek tegen de Nederlanders te laten uitspreken. Niet zonder grond hadden de Staten hem reeds met uitvoerigheid herinnerd, dat zij goed en bloed hadden veil gehad om het juk van den Roomschen Paus af te schudden.

Toen de Koning dat schreef, wist hij nog niet, dat VORSTIUS zich reeds met vrouw en kinderen te *Leiden* bevond. Vernam hij het, zoo bestond er alle reden om te vreezen, dat hij het hoog zou opnemen. Ook het antwoord, hetwelk eerst zes weken later door de Staten-Generaal op 's Konings brief gegeven werd, had weinig kans hem tevreden te stellen. Het hield in, dat VORSTIUS, volgens order der Curatoren van de Leidsche Akademie, voorloopig niet tot de openbare bediening van zijn ambt werd toegelaten, en slechts als gewoon ingezetene in de stad gevestigd was; dat hij zich vóór of op de aanstaande dagvaart van de Staten van *Holland* (in Februarij eerstkomende) zou moeten zuiveren van de op hem gelegde blaam; eindelijk, dat voor het oogenblik in deze zaak, indien men zich het ongenoegen der voornaamste steden niet op den hals wilde laden, niet meer kon gedaan worden. WINWOOD had grond om te duchten, dat zijn Meester dit antwoord koel en dubbelzinnig zou vinden. Hij meende het met eene weigering van 's Konings verzoek gelijk te moeten stellen, en ging dus over om te doen wat hem, ingeval van weigering, bevolen was. Hij verscheen den 19^{den} December in de volle vergadering der Staten-Generaal en klaagde, dat men door VORSTIUS te *Leiden* in te halen geen den minsten eerbied aan zijne Majesteit betoond had; het antwoord, hem op 's Konings brief gegeven, noemde hij onduidelijk, dubbelzinnig en gansch onpassend (*impertinent*), en hij begreep er uit, dat men VORSTIUS te *Leiden* in het verborgene zou laten uitrigten, wat hij zich misschien zou geschaamd hebben in het openbaar te doen. Om deze redenen protesteerde hij in naam zijns Meesters tegen het ongelijk en de ergernis der Gereformeerde Godsdienst door de ontvangst van VORSTIUS te *Leiden* aangedaan en tegen de verkrachting van het bondgenootschap met Zijne Majesteit, hetwelk, op de handhaving der Gereformeerde Godsdienst gegrond, door hunne handelingen in deze zaak, voor zoo veel het van hen afhing, gansch en al geschonden was. Die onwaardige bejegening van de Kerk Gods en van zijnen persoon, boven wiens vriendschap en bondgenootschap men de tegenwoordigheid van VORSTIUS gekozen had, moest den Koning grieven, en zoo men hem niet, en dat wel ten spoedigste, voldoening gaf (hetgeen niet anders dan door de wegzending van VORSTIUS kon geschieden), zou zijn Meester door de manifesten, die hij zou uitgeven, aan de wereld doen blijken, met welk eenen haat hij de godloocheningen en ketterijen van VORSTIUS verfoeide en al degenen, die ze verdedigden, aanmoedigden en aankweekten [1].

Nieuw beklag van den Engelschen Gezant.

[1] Zie *Déclaration du Roy de la Grand' Bretaigne sur ses actions devers les Estats Gén. des*

Kort was het antwoord op deze taal: was de Koning, dus spraken de Staten, nog niet voldaan met hetgeen in de zaak van VORSTIUS geschied was, zoo twijfelden zij niet, of bij hunne eerstvolgende vergadering (in Februarij) zou hij ten volle bevredigd worden. Dit was zooveel gezegd, als dat zij in weerwil van 's Konings dreigenden eisch geen meerderen spoed zouden maken, en aan de zaak den loop zouden laten, dien zij daaraan, onafhankelijk van den Koning, gegeven hadden. Toch scheen de Koning hierbij te willen berusten. In een stuk, later van hem uitgegaan [1], zegt hij: »En wat de Heeren Staten betreft (naardien wij *liberavimus animam nostram*) [2], wij verlaten ons op hunne wijsheid in de behandeling van deze zaak. Wij zijn er zoo verre af hun hierin eenig bevel voor te schrijven, dat wij er zelfs vrede mede hebben zoo van onze tusschenkomst geene melding gemaakt worde in hunne acten en registers [3]." Inderdaad wie van de Nederlandsche Staatslieden JACOB I eenigzins van meer nabij kenden, zullen zich niet te zeer over zijne felle bedreigingen verontrust hebben. Zij zullen geweten hebben, dat eenige voldoening, gegund aan zijne zucht om voor een groot geleerde en auteur door te gaan, in staat was om hem allen lust tot handelen, zoo hij dien ooit gehad had, te doen verliezen. Niettemin, die heftige vertoogen hadden hier te lande grooten invloed. Daar de Koning ARMINIUS en zijne leerlingen en aanhangers met VORSTIUS in hetzelfde doemvonnis begrepen had, zoo scheen hij het vermoeden der gruwelijkste ketterijen, tegen hen gekoesterd, te wettigen. In plaats van zich echter schuw terug te trekken, namen zij den gemeenschappelijken strijd tegen gewetensdwang aan [4], en welsprekender tolk hadden zij niet kunnen bekomen, dan VORSTIUS zelven. Nadat hij zijne voorloopige verantwoording [5] van eenen brief aan de Staten van *Holland* en Curatoren en Burgemeesters 1611.

Pais-bas touchant le faict de C. VORSTIUS, Londr. 1612 (*Bibl. v. Pamfl.* 1006). Dit geschrift, waarin de tot dusverre vermelde diplomatieke stukken vervat zijn, is door den Koning geschreven om zich te regtvaardigen, dat hij zich met zulk eene zaak *in aliena rep.* (in eens anders land) bemoeide. Voorts treedt hij op het einde van dit werk op zijne, d. i. hoogst smakelooze, wijze in eene wederlegging van VORSTIUS' *Christiana et modesta responsio* en van de Voorrede zijner *Theses theolog.*

[1] De aangeh. *Déclaration*, p. 69.

[2] Dat is: *wij hebben ons ontlast van hetgeen ons op het hart lag.*

[3] Niettemin zijn al de Vertoogen van WINWOOD in de *Acten en Resol. der Stat.-Gen.* opgenomen.

[4] Zij deden ook hun best om de smet, door JAKOB I, ARMINIUS aangewreven, niet op hem te laten rusten, en namen in hun advies omtrent de beste middelen om de kerkelijke geschillen bij te leggen (zie hiervoor bladz. 480) de gelegenheid waar om de Staten vergunning te vragen, hunnen vereerden voorganger en zich zelven schriftelijk bij den Koning te verantwoorden, ten einde »den voornoemden niet vijand, maar vriend Gods ARMINIUS zal. ged. en zich zelven van zoodanigen zwaren en geen Christenmensch verdragelijken laster voor al de wereld te bevrijden." (Zie UYTENBOGAERT, bl. 566).

[5] C. VORSTII *Voorlooper van eene volcomene antwoort*, Leiden 1611 (*Bibl. van Pamflett.* N°. 947).

1611. van *Leiden* had doen voorafgaan, waarin hij zich verklaart over de beschuldigingen, aan welke hij ten doel stond, verscheen er weldra een andere brief van hem, geplaatst vóór zijn antwoord op de artikelen, ter zijner bezwaring door JACOB I met zijne vertoogen aan de Staten-Generaal overgezonden [1]. In dezen brief, gedagteekend den 15^{den} December, vangt hij aan met eene onderdanige hulde aan 's Konings bedoeling en verdiensten vooral als auteur, maar van het oordeel der Schrift, dat alle menschen logenachtig zijn, ja ijdeler dan de ijdelheid zelve, sluit hij den Koning niet uit. Tot het vellen van een oordeel in godsdienstverschillen was groote wijsheid en onderrigting van noode, weshalve de Heilige Geest niet te vergeefs sprak: »En nu, gij koningen, handelt wijselijk, en laat u onderrigten, gij regters der aarde." De daartoe noodige voorzigtigheid en kennis wordt in geen sterfelijk mensch hier in dit leven volmaakt gevonden, en velen te zamen waren in dit stuk niet altijd rijker dan één alleen. Zoo mogt hij dan den Koning, die van zijn zaak (zijns oordeels) nog niet volkomen onderrigt was, met alle ootmoedigheid beter inlichten. Vond de Koning, die zou moeten erkennen, dat hij van alle wezenlijke ketterij vrij was, niettemin eenige geringe dwalingen in zijne redenering, zoo verzocht hij, hem toch daarom niet te hard te willen vallen, aangezien dit de gemeene zwakheid was van alle menschen. Hij zou zijner Majesteit dankbaar zijn, zoo zij hem door een harer Bisschoppen of Godgeleerden liet teregtwijzen, en niet de minste hardnekkigheid zou hij betoonen, om zijne dwaling staande te houden. Meer kon de Koning van hem niet begeeren, meer mogt hij in billijkheid niet van hem eischen; immers was het 's Konings bedoeling niet over eens anders geweten (wat zelfs de Apostelen zich niet hadden aangematigd) hetzij regtstreeks hetzij door anderen op eenigerlei wijze te heerschen of ons geloof aan eenig menschelijk gezag te binden. Na aldus het geweten in zijne vrijheid tegenover vorstelijke of kerkelijke uitspraken gehandhaafd te hebben, wendt hij zich tot de Staten-Generaal. In hunne bescherming stelde hij zich, nu hij, Gods beroep volgende, met zijn geheele huisgezin zijne woonplaats gevestigd had in eene stad, die hunne jurisdictie als op deze aarde de hoogste erkende; hun droeg hij de geregtigheid zijner zaak, waarvan hij zich tot nog toe in zijne conscientie voor God verzekerd hield, ootmoedig op; hunne tusschenkomst bij den verbolgen Koning riep hij in, de gunst en het aanzien kennende, waarin zij bij dien Koning stonden. »Ik verzoek hier anders niet (dus gaat hij voort), Grootmogende Heeren, dan wat volkomen met alle natuurlijk, goddelijk en menschelijk regt overeenkomt, en tot nog toe in alle welgestelde, bijzonder Christelijke en uit Gods woord gereformeerde en dan nog regt vrije Republieken (hoedanig door Gods genade deze uwe is) als een heilige, vaste en onbewegelijke wet is aangenomen. Laat toch niet toe, Grootmogende Heeren, dat uw doorluchtige naam met deze smet zou beklad worden, dat men u zou nazeggen, dat gij eenen van uwe

Brief van VORSTIUS aan de Staten.

---

[1] Deze brief is afzonderlijk in het Nederl. vertaald uitgekomen, zie *Bibl. v. Pamfl.*, N°. 1003.

onderdanen (die tot nog toe een niet zoo geheel verwerpelijk dienaar der Kerk en hoogleeraar van de Akademie geweest en van de wettige Overheid om gelijk ambt alhier ter plaatse te bedienen bij wettige wegen en middelen herwaarts geroepen is), dat Uwe Hoogmogenden (zeg ik) eenen zoodanigen uwen onderzaat, die tevreden is in een wettig oordeel voet bij stek te zetten, ongehoord en onverdedigd, of zelven veroordeeld zouden hebben of toegelaten van anderen veroordeeld te worden. Het zij verre, dat zoo iets bij de nakomelingen van Uwe H. M. zou verteld worden. Uwe H. M. hebben nu zoo vele jaren voor de gemeene Vaderlandsche en der conscientie vrijheid tegen den Koning, die wel de magtigste in *Europa* heeten mogt, gestreden en deswegens zeer zware en gevaarlijke oorlogen gevoerd. Laat dan toch niet toe, dat deze vrijheid, die zoo kostelijk is, jammerlijk nu in mij alleen zou worden onderdrukt, die uwe voorzaten zoo roemrijk met hun bloed verworven; die Uwe H. M. tot nog toe met zoo uitermate groote kosten, zweet, arbeid en ongeloofelijke zorg en moeite voor alle uwe burgeren en onderzaten ongeschonden bewaard, en zoo menigmaal zij van nieuws, 't zij door openbaar geweld, 't zij door heimelijke praktijken, is aangevochten geweest, zoo menigmaal ook wijselijk en mannelijk wederom gehandhaafd en vast gemaakt hebben. Ook behooren die schrikkelijke beschuldigingen, met welke sommige zeloten en vurige broeders mij zoo goed als naar het leven staan, Uwe H. M. noch te zeer te ergeren noch van het betrachten uws ambts in het minste terug te houden." Met zulke koninklijke woorden beantwoordde VORSTIUS den Koning, die tegen hem de taal gevoerd had van een dier »schooldoctoren," met welke hij te doen had. Hoe moeten de Overheden, tot wie hij het woord rigtte, zich den geest aangevuurd gevoeld hebben om den man te beschermen, die, naauwelijks op onzen vrijen bodem aangekomen, zoo welsprekend de beginselen wist in te roepen, die hier gelden moesten! Niettemin begrepen de Staten van *Holland* en de Curatoren en Burgemeesters van *Leiden* den storm niet te moeten trotseren. Met zijn eigen goedvinden bleef hij ambteloos. Eindelijk ziende, dat al zijne pogingen om zich door het uitgeven van steeds nieuwe geschriften te regtvaardigen, niet baatte, maar dat de aanklagten tegen hem niet verstomden, zoo verzocht en verkreeg hij den 22sten Maart 1612 gehoor in de volle vergadering der Staten van *Holland*. Hier verantwoordde hij zich, in de Hoogduitsche taal, op alle punten, die hem ten laste gelegd waren, en betuigde daarop, dat hij het zijne roeping rekende door zijne leer te bevorderen, dat het geloof binnen de palen van Gods woord werd besloten en van de ijdele bijvoegselen der menschen ten eenen male bevrijd; zoo zou de eenvoudige en ware Christelijke religie overal veld winnen, die veeleer in het echte werkdadige geloof en de heilige praktijk der Christelijke godzaligheid, dan in de bloote kennis en bespiegeling over verborgenheden bestond; zoo zou de ware vrijheid des gewetens onverzeerd blijven, en de geestelijke slavernij en kerkelijke dwingelandij uit ons midden weggenomen worden;

1611.

Zijne verantwoording voor de Staten van *Holland*.

1611. zoo eindelijk zouden de secten en scheuringen meer en meer verminderd en algemeene eenigheid en vrede in den Heer bevestigd worden. Voor de behartiging van deze levenstaak zou hij zich den haat van het gemeen en de bittere aanvallen van eenige broederen getroosten, zijne zaak aan den Heer overgevende, die ter zijner tijd de waarheid van zijn streven aan den dag zou brengen. Al wat hem strijdig met dit oogmerk werd toegedicht, was valsch en lasterlijk, hoezeer hij nooit beweerd had, dat hij in de wijze, waarop hij zijn doel had trachten te bereiken, niet zou hebben kunnen dwalen. Hierna tot zijne uitwendige omstandigheden overgaande verklaarde hij, zoo de verbolgenheid van den Koning van *Engeland* anders niet bedaard, noch de gemeene rust en welstand anders niet behouden kon worden, liever van de openbare bediening, tot welke hij wettig beroepen was, een wijle tijds afstand te willen doen en stil als een bijzonder persoon ergens in *Holland* onder de bescherming der Staten te gaan wonen. Meenden de Staten, dat men den Koning iets meer moest toegeven, zoo zou hij zich gelaten en bij alle gevaar op God vertrouwende naar hunnen wil voegen. Toen hij deze rede, niet zonder aandoening, had uitgesproken, zeide hem de Advocaat van *Holland* op last der Staten, dat niet hij alleen maar ook de Staten zelven en de geheele Provincie in bekommering waren van wege de groote zwarigheden, die hem nu buiten zijne hoop en verwachting waren overgekomen. Doch hij zelf zou wel niet kunnen ontkennen, dat er menigvuldige en zeer schijnbare beschuldigingen tegen zijn persoon, zoo van andere, als van zijne Majesteit van *Groot-Britannië* waren ingebragt, van welke de Staten-Generaal eenige, hoewel weinige, hem niet genoeg hadden hooren verklaren. Deze punten, vier in getal [1], stelde de Advokaat hem voor, als op welke de Staten-Generaal volkomener en ronder antwoord begeerden. Toen VORSTIUS zich dadelijk op deze punten nader verklaard had, gaven hem de Staten van *Holland* weder bij monde van den advokaat ten antwoord: dat zij ernstig op zijne zaak zouden letten en niet wilden twijfelen, of hij had alles ter goeder trouw gesproken. Na hun dit heilig en plegtig verzekerd te hebben, nam VORSTIUS afscheid [2].

Eindbesluit betreffende VORSTIUS.

Den 28sten April, eindelijk, verschenen de Curatoren [3] en VORSTIUS voor de Gecommitteerde Raden van de Staten, en nadat men zich met hem onderhouden had, werd hem eene acte verleend, waarbij de Gecommitteerde Raden verklaren, dat zij, in overleg met de Curatoren en Burgemeesters van *Leiden* verstaan hebben, dat VORSTIUS,

---

[1] De vierde vraag was, of hij ooit geleerd had, dat het den Christenen ongeoorloofd is oorlog te voeren, bijzonder als het geschiedt tot voorstand van de ware Religie.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 573. *Oratie tot verantwoordinghe ghedaen in de volle vergaderinghe der Stat. v. Holl. door* C. VORSTIUS (*Bibl. v. Pamfl.* N°. 1016).

[3] Het waren toen de Heeren MATHENESSE en VAN DER MIJLE.

J. F. C. Reckleben sculps.

zonder verkorting van zijne voorgaande of tegenwoordige diensten, eer en goeden naam voor den tijd van een jaar zijn gewoon verblijf zou houden binnen de stad *Ter-Goude*, onder de bescherming van de Staten van *Holland*, hunne Gecommitteerde Raden, en van de Curatoren en Regeerders der stad *Leiden*, als professor en lid der Universiteit aldaar; zijne jaarwedde zou aan hem, als aan andere professoren, betaald worden, en hij zou gehouden zijn binnen een jaar te wederleggen alles wat er tegen hem sedert een jaar was uitgegeven en tot het einde van Junij eerstkomende uitgegeven zou worden; zijne wederlegging moest hij bij de Staten of hunne Gecommitteerden inzenden, opdat zij ze onderzoeken en daarna op zijne zaak besluiten mogten. Den 17^den^ Mei zonden de Staten aan hunnen Gezant in Londen eenige exemplaren van de verdediging, door VORSTIUS in hunne Vergadering uitgesproken, bestemd voor den Koning en de voornaamsten des Rijks, en schreven daarbij, dat zij eerst gedacht hadden, den Koning zelven te schrijven; doch dan hadden zij moeten treden in eene verdediging van hunne staatkunde, en in eene aanwijzing, hoe in de laatste jaren, even als ten tijde van LEICESTER in *Holland*, en te voren in *Vlaanderen* door lieden, wien zulks minst betaamde, hun gezag was miskend, tegen hoedanige miskenning van het wereldlijk gezag Zijne Majesteit zelve heilzame vermaningen gedaan had, die het maar al te noodig was, hier te Lande te volgen. Thans was het den Gezant opgedragen, den Koning een en ander met bescheidenheid onder het oog te brengen [1]. Hoezeer de maatregel, ten aanzien van VORSTIUS genomen, slechts voorloopig heette, is hij echter nooit werkelijk hoogleeraar te *Leiden* geweest. Tot in 1618 bleef hij te *Gouda* wonen [2], en daar ook GOMARUS van den Leidschen leerstoel vrijwillig afstand had gedaan om eerst predikant en leeraar in de godgeleerdheid te *Middelburg*, en later professor te *Saumur* te worden, zoo werden de twee ledige plaatsen te *Leiden* vervuld door de beroeping van POLYANDER, Fransch Predikant te *Dordrecht*, en EPISCOPIUS, Predikant te *Bleiswijk*, derwaarts kortelings door de Regenten van *Rotterdam*, van welke stad dit dorp eene heerlijkheid was, beroepen, en aldaar niet zonder tegenstand van de zijde der classis bevestigd [3]. Hoezeer de eerste Contraremonstrantsch, de ander de gevoelens der Remon- 1611.

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1612, *bl.* 684, 687, 693—695, 706, 941. De Regering van *Leiden* verzocht acte van protest tegen dezen haars bedunkens onbillijken maatregel ten aanzien van VORSTIUS, (*Resol. v. Holl.* bl. 693). Dat hem zijne jaarwedde betaald werd, ergerde velen; doch ook HILLENIUS en de later afgezette Contraremonstrantsche predikanten GESELIUS en ROSAEUS bleven hunne jaarwedden van de Staten trekken (*Verhoor. v. Oldenb.* N°. 266, bl. 154).

[2] Bij besluit van de Dortsche Synode van den 4^den^ Mei 1619 werden zijne gevoelens veroordeeld en hij zelf als professor afgezet.

[3] Zie BRANDT, II, bl. 141 en 142.

1611. stranten was toegedaan, hielden zij niettemin vriendschap met elkander, en in langen tijd had er zulk een vrede aan de Leidsche Akademie niet bestaan [1].

De tweedragt neemt toe.

Dit goede voorbeeld echter vond geene navolging. Niet alleen kwamen er bij voortduring van wederzijde vinnige geschriften in het licht, maar daar sommige leeraren gedurig met meer achterdocht beoordeeld werden, andere Remonstrantschgezind, hoezeer veelal niet zonder tegenstand, eene aanstelling bekwamen, zoo weigerde op verscheidene plaatsen een deel der gemeente zoodanige predikanten te hooren. In zulk een geval begaven zich velen naar elders, meest op het land, om leeraars, die hun naar den zin waren, te hooren; vanwaar zij den hatelijken naam van *slijkgeuzen* bekwamen. Leeraren, «die te voren minder dan niets werden geacht, ja voor wier kale predikatiën men wegliep, en die nu van alle zijden gestreeld en als Goden en Heiligen in groote achting gehouden werden [2]," zullen de verketteringszucht der gemeente wel niet te keer zijn gegaan. Van den anderen kant schijnen slechts weinige Remonstrantschgezinde predikanten de gave bezeten te hebben om hunne gemeente, ook bij eenig verschil van gevoelen omtrent de bekende punten, door de kracht der liefde onafscheidelijk aan zich en onderling te verbinden [3]. Van het gros der gemeenteleden was niet te wachten, dat zij, boven hatelijke inblazingen verheven, zachtmoedig het woord ook van in verdenking gebragte leeraren zouden aangehoord, of zich met de altijd open bron van alle godsdienstige vertroostingen zouden vergenoegd hebben. Opspraak moest er zijn, zigtbare afscheiding, openbare tegenstand, anders meende men zijn regt en pligt te kort te doen. Trouwens dit bragt het dogma der Contraremonstranten mede, dat niet *den mensch* beschouwt als zalig of rampzalig, al naar dat hij gelooft of niet gelooft; maar *de menschen* van eeuwigheid tot eeuwigheid verdeelt in uitverkorene en verdoemde *individuën*, een dogma, dat alzoo scheiding predikt tusschen menschen en menschen, en hem, die het aanneemt, zich in zijn tijdelijke persoonlijkheid en in onderscheiding van

---

[1] In de Lente was P. DU MOLIN, Leeraar te *Parijs*, als professor te *Leiden* beroepen (*Resol. v. Holl.* 1611, bl. 391).

[2] Uit het gelijktijdig geschrift van S. LANSBERGEN, beneden aangehaald. Ook BAUDAERT schrijft: »hoe sobere gaeven van predicken dat de recht ghevoelende predicanten hadden, sij wierden met lust ende met appetijt gehoort, jae men volgde se daer sij waren, bij dage ende bij nachte, te waeter ende te lande" (bl. 88).

[3] OLDENBARNEVELT in zijne *Verhooren* (bl. 36 en 37) noemt eenige voorbeelden van zulke vredestichters. Men kan er nog bijvoegen, hoezeer zij juist niet met veel uitwerking verzoening predikten: FRANS en SAMUEL LANSBERGEN, leeraars te *Rotterdam*, in de woelige dagen van 1610, 1611 en 1612. Hunne geschriften staan genoteerd in de *Bibl. v. Pamfl.* N°. 1021 en 1022. Men vindt een LANSBERGEN onder de gedeputeerden der classis van *Rotterdam*, die kwamen protesteren tegen den maatregel der bijeenroeping der Haagsche Conferentie. *Resol. v. Holl.* 1611, bl. 271, 274.

de anderen op goddelijk regt aanspraak doet maken: immers dat dogma aan te nemen en zich uitverkoren te achten is één en hetzelfde; want wie het aannam en zich verworpen rekende, voor hem zou er geen godsdienst hoegenaamd bestaan, hij zou een duivel moeten worden in boosheid, of tot waanzin toe wanhopig. 1611.

Een nieuw voorbeeld van gevaarlijke scheuring leverde de Kerk van eene der aanzienlijkste steden des Lands. Te *Rotterdam* waar ELIAS VAN OLDENBARNEVELT, broeder van den advokaat, den post van Pensionaris bekleedde, had GESELIUS, predikant tegelijk bij de Nederduitsche en de Fransche gemeente, de gemoederen onrustig gemaakt, niettegenstaande ook hij in handen der Magistraat de belofte had afgelegd om volgens de overeenkomst, op het eind van de Haagsche Conferentie getroffen, met de Remonstrantsche ambtgenooten vrede te houden. Door in zijne leerredenen van vijanden der Kerk, van verleiders en valsche leeraars te gewagen, had hij de gemeente bepaaldelijk tegen GREVINCHOVEN, een van de onderteekenaars der Remonstrantie en van de assistenten van UYTENBOGAERT ter Haagsche Conferentie, zoozeer weten op te zetten, dat men niet alleen uit de kerk bleef, wanneer deze en de andere leeraars, waaronder de uitnemende SAMUEL LANSBERGEN, predikten of het Avondmaal bedienden [1], maar hen ook noode in de stad scheen te kunnen dulden. Geen waarschuwingen van den Kerkeraad of de Magistraat vermogten iets op GESELIUS: hij zou, zeide hij, zijne conscientie bezoedelen, zoo hij zich opdrong zijne ambtsbroeders voor zuiver in de leer te houden, en zich als eensdenkend met hen aanstelde. Nu lieten de Burgemeesters GREVINCHOVEN en GESELIUS voor zich roepen, betuigden hun leedwezen over den treurigen toestand der Gemeente, dien zij aan de heftigheid van den laatsten weten, en vraagden beiden, of zij geen geschikt middel tot vrede wisten. Wat GREVINCHOVEN hierop ook voorstelde, voor niets had GESELIUS ooren; ook ging hij op zijne wijze voort te prediken; zelfs zou hij in eene zijner leerredenen gezegd hebben, dat, zoo de Magistraat het hare niet deed, de Priesters en de Leviten, en anders de gemeene Israelieten het doen moesten, al zouden zij tot den bloede daarvoor strijden. De Magistraat meenende, dat men met GESELIUS welligt tot krachtige maat-

Twisten te *Rotterdam.*

---

[1] Den 25[sten] Maart besloten de Staten van *Holland* op het vertoog van de Gedeputeerden van *Rotterdam* aan de Regeerders van *Schiedam* te schrijven om te zorgen dat geene der burgers van *Rotterdam* aldaar ten nachtmaal des Heeren werden toegelaten, maar dat zij met goede vermaning teruggezonden werden. Hiertoe moesten zij de dienst der Schiedamsche predikanten en anderen van de Kerk gebruiken. Dit schrijven der Staten baatte niet veel; want in het eind van 1612 hooren wij S. LANSBERGEN (in zijne *Christel. aenleydinghe tot vrede ende onderl. verdraechsaemheid*) nog klagen, dat de Schiedamsche Kerkeraad de Rotterdamsche lidmaten in hunne kerk ten avondmaal toelieten, niettegenstaande het reeds den 9[den] Augustus 1610 bij besluit van de classis van *Rotterdam* den broederen van *Schiedam* verboden was. Het is waar, toen had RUARDUS ACRONIUS gezegd: »de classis mag resolveren wat zij wil, maar de Kerk van *Schiedam* zal doen wat zij wil. (Zie S. LANSBERGEN in de inleiding van het aangehaalde uitnemende geschrift.)

1611. regelen zou moeten komen, wilde niets doen, zonder een beroep op het oordeel van alle bevoegden. Zij verordende eene conferentie in hare tegenwoordigheid en in die van den Nederduitschen en den Franschen Kerkeraad tusschen GESELIUS en GREVINCHOVEN, elk door eenen predikant uit de classis bijgestaan en vergezeld van omtrent twintig mannen, ter hunner eigene keuze. Men verscheen, maar GESELIUS had, zeide hij, geenen assistent kunnen krijgen; toen nu GREVINCHOVEN aanbood zijnen assistent te ontslaan om niets boven hem vooruit te hebben, was hij niettemin tot geene geregelde mondelinge conferentie te brengen. Zoo werd de bijeenkomst verdaagd tot over acht dagen: kon GESELIUS tegen dien tijd geen assistent krijgen, zoo zouden de Heeren hem er eenen op hun gezag toevoegen. GESELIUS kon niemand bekomen dan eenen predikant, die niet meer tot de classis behoorde, met name SMOUTIUS, bekend door geschriften, in welke hij de Remonstranten van Pelagianisme beschuldigde. Niettemin nam GREVINCHOVEN met deze keus genoegen en men kwam ter conferentie, die thans in het openbaar in de raadzaal plaats zou hebben. Doch in stede van den redetwist aan te vangen, verontschuldigde GESELIUS zich weder op grond van de hardheid der spijze, voor kinderen onverduwbaar, waarmede hij de leerstellingen bedoelde, die hij te handhaven zou hebben, en wendde zich tot de toehoorders om hun te verstaan te geven, dat dit gansche bedrijf niets was dan eene inbreuk op de bevoegdheid der Synode en slechts strekte tot onderdrukking van de waarheid en van hen, die ze beleden. Na hierop ten antwoord bekomen te hebben, dat de Magistraat niet voorhad een eindoordeel te vellen, maar alleen kennis te nemen van de oorzaak der onrust in de stad en daarop met goedvinden van den Kerkeraad en des noods met den raad van andere Kerken voorloopig orde te stellen, kwam hij met het bezwaar aan, dat, *zoo* hij zich in redetwist begaf, hij handelen zou tegen de bevelen der Staten, die den predikanten alle twistredenen over de praedestinatie verboden hadden. Van de belofte der Magistraat, dat zij hem deswegens van alle zwarigheden zoude bevrijden, verlangde hij dadelijk schriftelijke acte. Toen hem deze verleend was, zocht hij op nieuw uitvlugten, en verklaarde eindelijk, op de stellige vraag der Magistraat, dat hij geen plan had noch gehad had om hier met GREVINCHOVEN in conferentie te treden. SMOUTIUS, van wien men nu verwachtte, dat hij voor GESELIUS zou optreden, bleek uit allerlei eischen die hij stelde, en bezwaren die hij opperde, mede niet gezind te zijn om hier het woord te voeren. Alzoo verliep de tijd zonder dat het ter zake kwam. Nog eenmaal liet GESELIUS zich hooren met den uitroep, dat zoo de conferentie voor de Magistraat van *Dordrecht* moest plaats grijpen, hij daartoe ook wel bereid zou zijn. Hierop bood GREVINCHOVEN hem de hand en beloofde, met toestemming der Magistraat zijner stad, hem voor de Heeren van *Dordrecht* te woord te zullen staan. Doch GESELIUS trok zijn hand terug en sloeg thans het voorstel af. Niets anders schoot den Burgemeesteren over, dan de vergadering te sluiten, hetgeen zij deden met eene aanmaning aan de burgers, al-

Conferentie voor de Magistraat aldaar.

daar tegenwoordig, waartegen SMOUTIUS nog opkwam met een beklag wegens kracht en geweld. De Magistraat wel begrijpende, dat GESELIUS door het voorgevallene slechts te meer verbitterd zou zijn, was er op bedacht hem van zijne dienst te ontslaan. Hiertoe maakte zij, op eene vrij zonderlinge wijze zoo het schijnt, gebruik van een voorstel van den Walschen Kerkeraad. Deze namelijk verzocht, dat GESELIUS van de dienst bij de Nederduitsche Kerk zou worden ontslagen, maar bij de Walsche Kerk zou blijven aangesteld. Het eerste gedeelte van dit verzoek werd dadelijk toegestaan, maar het tweede later bij raadsbesluit van den 24sten October 1611 afgeslagen. Zoo was GESELIUS dan, gelijk hem werd aangezegd, op grond van ongehoorzaamheid jegens de Overheid afgezet; maar, zoo hij al niet predikte, hij liet zich niettemin hooren in bijzondere huizen en op zolders, waar leeraars, uit *Dordrecht* of *Gorkum* overgekomen, de predikdienst vervulden. En dit ging niet bescheiden toe. Integendeel men noemde zich de *Kruiskerk*, ging met zeker vertoon meer dan eens in de week, dikwijls herhaaldelijk op éénen dag, ter vergadering. Er ontstonden oploopen, dreigementen, vechtpartijen, totdat GESELIUS, na voor Burgemeesteren ontboden te zijn en daar verklaard te hebben, dat hij zich niet ontslagen rekende van de betrekking van leeraar dergenen, die zijne dienst begeerden, den 14^{den} Februarij 1612, in de vroegte, met stadsdienaars de stad werd uitgezet. De Magistraat regtvaardigde deze hare handelwijze in een *Bericht* aan alle Vroedschappen van *Holland*, en GESELIUS stelde een *Tegenbericht* daartegen [1]. Sedert predikte de afgezette leeraar nu eens te *Delftshaven*, dan weder te *Schiedam*, maar weldra werd hij te *Edam* beroepen. Bij besluit van den 5^{den} Maart 1612 verboden de Heeren van *Rotterdam* alle verdere godsdienstige bijeenkomsten, op grond dat de ware Gereformeerde Godsdienst in de openbare kerken der stad voor een ieder geleerd en uitgeoefend werd, en bijzondere godsdienstoefeningen dus slechts strekten tot scheuring en miskenning van het gezag der Overheid, die de Gereformeerde Religie handhaafde. Dit belette echter niet, dat men later nog in loodsen of schuren bijeenkwam [2],

1612.

GESELIUS afgezet.

---

[1] *Cort bericht van de Redenen, om dewelcke de H. H. Burgem.* enz. CORN. GESELIUM *hebben gedeporteerd* enz. *Mitsgaders* C. GESELII *Teghenbericht* (*Bibl. v. Pamfl.* N°. 1019). In dit *Teghenbericht* wendt zich GESELIUS insgelijks tot de Vroedschappen der Hollandsche steden om de Vroedschap van *Rotterdam* aan te klagen. Den 9^{den} Maart 1612 werden de Rotterdamsche kerkelijke partijen voor de Staten van *Holland* gehoord. Den volgenden dag werd de Magistraat tegen GESELIUS en de *Kruiskerk* in het gelijk gesteld (zie *Resol. v. Holl.*)

[2] UYTENBOGAERT, bl. 579—588. TRIGLAND, bl. 615—619. Men weet de maatregelen der Rotterdamsche Regering niet het minst aan ELIAS VAN OLDENBARNEVELT. Toen deze den 20sten Julij 1612 te *'s Hage* plotseling was komen te overlijden, zag men daarin een oordeel Gods, en WINWOOD schreef deswegens aan zijnen Koning: »Gods oordeelen zijn ondoorgrondelijk. Dit voorval geeft veel stof tot spreken: want hij was niet alleen een voorstander van ARMINIUS en een beschermer van VORSTIUS,

1612. gelijk ook Rotterdamsche lidmaten bij voortduring te *Schiedam* ten avondmaal gingen [1].

Zoo nam de scheuring toe en werden de gemoederen meer en meer verbitterd. «De harten," zegt een tijdgenoot [2], »zijn met zulk eene verbitterdheid ingenomen, dat men ten eenen male een afkeer van elkander heeft; ja, dat die, welke te voren gelijk broeders, gelijk één man, ééne ziel en gemoed waren, nu zoo vreemd van elkander zijn, alsof zij elkander nooit hadden gezien of gekend. Ja, men ziet, dat de eene lidmaat den anderen met groote partijschap bejegent en gansch kwalijk onthaalt; dat die, welke te voren waren leden van ééne Kerk, van elkander verkeerdelijk spreken, elkander door achterklap en kwade naspraak onteeren; dat zij elkanders voorspoed benijden en elkanders kwalijkvaart zoeken." In *Leiden*, schrijft UYTENBOGAERT [3], dreigde men hen, die de Remonstrantsche leeraars hoorden, met verlies van klandisie. In *Amsterdam* noemde men degenen die het met de Contraremonstranten niet eens waren, Mamelukken, duivels en pesten, die men met hunne kinderen behoorde te verdrijven. Op den predikstoel klonken er woorden als deze: «dat men er met vuile voeten moest doorgaan, zonder nat of droog aan te zien. Men wist hoe ELIAS met Baäls priesters gedaan had [4]." Den 14den Mei 1612 werd aan eenige Kerken in *Zuid-* en *Noordholland* als punt van beschrijving de vraag ingezonden: «of men diegenen, die de vijf Artikelen, door de Remonstranten overgegeven, prijzen, nog voor broeders zal houden en in de dienst der Kerken tolereren [5]." Wel mogt men met een tijdgenoot [6] vragen: «Vanwaar zal men nog ten laatste de palen en zerken bekomen om de golven van deze onstuimige zee te stutten?" Hij, van wien de beantwoording van deze vraag voornamelijk afhing, was OLDENBARNEVELT. Hij werd aangemerkt als de man, die de handen der Contraremonstranten terughield. Hem begreep men ten val te moeten brengen om den triomf dezer partij te verzekeren. In de overtuiging, dat hij vast gezeten was, zag men in,

Dreigementen van de Contraremonstranten.

---

maar ook een vervolger der Religie. God heeft wollen voeten, maar ijzeren handen." BRANDT, II, bl. 169.

[1] Zie hiervoor bladz. 499, Noot 1.

[2] SAMUEL LANSBERGEN, t. a. p.

[3] Bl. 578.

[4] BRANDT, *Hist. der Reform.* II, bl. 149, 150.

[5] SAMUEL LANSBERGEN, t. a. p. en FR. LANSBERGEN, *Kort ende Christel. examen over de Leerpoincten, die ten huydighen daghe in gheschil ghetrocken werden, ofse het fondament der saligheyt raken ofte niet?* (*Bibl. van Pamflett.* N°. 1021). In dit werkje toont de schrijver aan, hoe onbeduidend de punten waren, waarin de Haagsche conferenten oneens waren gebleven.

[6] FR. LANSBERGEN, t. a. p.

dat daartoe een geweldige schok noodig was: een GIDEON of JEHU, zeide men openlijk te *Amsterdam*, werd er toe vereischt. Wat men noodig achtte en wenschte, strooide men uit als reeds geschied. Immers schreef NOËL DE CARON, der Staten Ambassadeur te *Londen*, in Maart 1612, dat er in *Engeland* geruchten liepen, dat de Advokaat op het slot te *Woerden* gevangen zat [1]. Reeds had hij dus in de schatting van hen, die zulke denkbeelden opperden, den dood verdiend, en er behoefde daartoe niets meer bij te komen van dat alles wat men hem later te laste leide. Niettemin begreep OLDENBARNEVELT pal te moeten staan te midden der golven dier onstuimige zee, en den nieuwen GIDEON of JEHU te moeten afwachten. 1612.

OLDENBARNEVELTS houding en meening in deze zaken.

Hij kon geen ander doel hebben, dan de handhaving van de eer en de welvaart van den Staat: hierin bestond zijne eigene eer, dat hij zich door de orde in den Staat te bewaren, den invloed waardig toonde, dien hij had weten te verkrijgen. Dus wilde hij evenmin voor den haat terugdeinzen, als de kundige geneesheer voor de klagten van den kranke en de hartstogtelijke verwijten van de deelnemende omstanders.

Wat was de oplossing, op welke men van de zijde der onvergenoegden aangedrongen had en waarnaar men nog steeds uitzag? Immers eene Synode. En waarom stonden de Staten dit middel dan nog altijd niet toe? De redenen, welke OLDENBARNEVELT hiertoe bewogen, blijken duidelijk uit de antwoorden, die hij aan zijne regters heeft gegeven. Eene Nationale Synode achtte hij niet wenschelijk vóórdat er eene Provinciale Synode in *Holland* gehouden zou zijn. De zetel der geschillen, zoo oordeelde hij, was voornamelijk in *Holland* gevestigd. In deze provincie derhalve was de staat der quaestie het zuiverst gesteld, en kon zij derhalve met de meeste kennis van zaken uitgemaakt worden. In *Holland* kon de aangeklaagde partij op de krachtigste verdediging rekenen en zouden derhalve de overwegingen en beraadslagingen, die het vellen van het oordeel moesten voorafgaan, meer zijn dan een bloote schijnvertooning, meer dan een voorwendsel om tot het doemvonnis te komen. Mogt eene aanzienlijke en achtenswaardige partij in *Holland* gebonden worden aan eene uitspraak van Provinciën en Kerken, in welke men niet op hetzelfde standpunt stond [2]? Maar waarom dan niet dade-

---

[1] BRANDT, II, bl. 150, 170.

[2] *Verhooren*, N°. 69 (bladz. 58): »Seyt, dat hij meende, dat de zaake in *Hollant* en *West-Vrieslant* daar de meeste swarigheyt was, geaccommodeert wesende, deselve accommodatie ook bij andere bij inductie en andersins zoude mogen hebben aangenomen worden." Dus hoopte OLDENBARNEVELT, dat de Kerken der andere Provinciën, wanneer eenmaal een op kerkelijke besluiten gegronde vrede tusschen Remonstranten en Contraremonstranten in *Holland* zou gesloten zijn, er toe te brengen zouden wezen om met dezen vrede genoegen te nemen, ja, zich naar het voorbeeld van *Holland* in hare kerkelijke verordeningen te schikken. Voor alsnog was er van eene kerkelijke Vergadering, waarin ook de Kerken der andere Provinciën vertegenwoordigd waren, niets anders dan veroordeeling

1612. lijk eene Provinciale Synode toegestaan? Omdat in *Holland* de gemoederen te hartstogtelijk bewogen waren, dan dat men eene verstandige uitspraak had mogen verwachten. Bij eene stemming als die de meerderheid der predikanten kenmerkte, eene Provinciale Synode te laten houden, ware zooveel geweest als de zwakste partij onfeilbaar aan hare tegenstanders over te leveren. Maar waarom deze partij niet gerust overgeleverd? Zij was immers de dwalende? Integendeel, OLDENBARNEVELT was in gemoede overtuigd, dat het gevoelen der Remonstranten, zoodanig als het in de vijf artikelen was uitgedrukt, steeds zijne voorstanders in de Gereformeerde Kerken gevonden had; dat een MELANCHTON en BULLINGERUS nooit tegen CALVINUS en BEZA in het ongelijk waren gesteld. Wat buiten de vijf artikelen van de Confessie en den Catechismus afweek, zou hij streng hebben wenschen gestuit te zien; maar iemand om zijne verknochtheid aan die vijf artikelen uit de Kerk te verdrijven en met vrouw en kinderen op straat te zetten, ware in zijn oog eene afwijking van de in de Kerk steeds toegelaten ruimte van denken geweest. En bovendien! Ware het tot eene uitwerping der Remonstranten gekomen, wat zou de Gereformeerde Kerk door die scheuring verzwakt zijn geworden! Het getal der Roomschen, Lutherschen, Doopschgezinden en andere niet-Gereformeerden te zamen, met dat der Remonstranten vereenigd, zou ligt sterker zijn geworden, dan de overgebleven Gereformeerden, en op de Gereformeerden toch steunde voornamelijk de kracht van den Staat [1]. En zoo zou mede het anker zijn weggezonken, waarop hij zijne hoop geves-

---

van het gevoelen der Remonstranten te wachten. Immers had de Synode van *Groningen* reeds in 1606 besloten de revisie der Belijdenisschriften, die de Staten-Generaal aan de Nationale Synode ten taak gesteld hadden, niet te zullen dulden (UYTENBOGAERT, bl. 466). De Synode van *Harderwijk* in dit zelfde jaar (1612) stelde een formulier van onderteekening van de Confessie en den Catechismus, hetwelk alle aankomende kerkedienaren van het Vorstendom *Gelder* en Graafschap *Zutphen* gehouden zouden zijn te onderteekenen; en de leeraars, die te *Nijmegen*, *Bommel* en *Tiel* aanvankelijk eenige ingenomenheid met VORSTIUS hadden doen blijken, namen hiermede genoegen. Toch vonden in en om deze steden, alsmede te *Arnhem*, de gevoelens der Arminianen vele aanhangers (BAUDAERT, I, bl. 89, 90), en UYTENBOGAERT liet het niet aan pogingen ontbreken om de vooroordeelen tegen de Remonstranten ook in *Gelderland* weg te nemen: zoo schreef hij in 1611 naar de Synode te *Nijmegen* eene missieve, inhoudende eene regtvaardiging van hetgeen er in *Holland* in kerkelijke zaken was voorgevallen (*Resol. v. Holl.* 1611, bl. 406). Wat er te *Buren* in 1610 gebeurd was, zagen wij boven (bl. 470). Ook in *Overijssel*, bepaaldelijk te *Deventer* en te *Kampen* waren Arminiaansche gevoelens doorgedrongen (BAUDAERT, bl. 91); maar *Zeeland* en *Vriesland* hielden zich over het algemeen getrouw aan de Contraremonstranten. Dat in de stad *Utrecht* de Remonstrantschgezinden in dezen tijd de overhand hadden, is reeds vermeld.

[1] Zie *Verhooren* N°. 37, 38, 43, 47, 50, 61, 93 (bladz. 32, 34, 38, 41, 45, 52, 67). In N°. 37 der *Verhooren* (bladz. 32) zegt hij, dat »de gereformeerde religionsverwanten

tigd had, dat eenmaal het verschil van godsdienst ook tusschen Roomsch en Onroomsch 1612.
in ons vaderland minder scherp, en de toetreding der altijd gevaarlijke »Papisten" gemakkelijker gemaakt zou kunnen worden. De strenge praedestinatieleer, meende hij, was de voorname hinderpaal, die de niet-Gereformeerden van verzoening met de Gereformeerde Kerk afhield [1]. Dus moesten eerst de gemoederen zijn voorbereid om aan den eisch der billijkheid en het ware belang van Kerk en Staat gehoor te geven, en vóór dien tijd geene Provinciale Synode! Ze toe te staan ware in OLDENBARNEVELTS oog strafbaar geweest, wanneer het, namelijk, in den staatsman strafbaar heeten moet, de belangen te verwaarloozen, die aan hem zijn toevertrouwd. Maar, wat alles afdeed, eene Synode bijeen te laten komen zonder eenige verzekering, dat zij in den geest der Regering zou oordeelen, dit zou zoo veel geweest zijn als de hand te leenen tot eene gevaarlijke nederlaag van den Staat en tot den triomf eener heerschzuchtige partij, aan wier verantwoordelijkheid hij maar al te zeer gevoelde het beleid der binnen- en buitenlandsche Staatkunde niet te kunnen toevertrouwen. Daar gelaten, dat verscheidene staatslieden het streven der Kerkelijken tot bereiking hunner oogmerken misbruikten, de zaak der Contraremonstranten was niets heiliger, dan die der Remonstranten. Eene Godsdienst, die heerschen wil en hare heerschappij niet bloot aan God en aan de kracht der waarheid en der liefde overlaat, moet zich getroosten, eene heerschzuchtige partij te zijn en te heeten: de ware gemeenschap der geloovigen heeft tegenover de wereldlijke Overheid geene andere aanspraken te doen gelden, dan ieder vrij burger. Dit gevoelt de Staatsman in zijne tegenstelling tegen eene hartstogtelijk op regten pleitende Kerk, en OLDENBARNEVELT putte uit dit bewustzijn en uit zijn eenvoudig geloof [2] moed en kracht om standvastig bij zijne beschouwing te blijven tegenover hen, die zich beroemden kinderen Gods en de ware Israelieten te wezen, en voorgaven, dat hunne zaak Gods zaak was. Maar, kon dan OLDENBARNEVELT geene Synode toestaan, en voorzag hij misschien, dat hij de oogen wel sluiten zou vóórdat het tijd zou zijn eene Synode bijeen te roepen [3], maatregelen moesten er toch

---

de beste en seeckerste partije voor de defensie des vaderlands altijds gemaact hebben ende voorts moeten maken." Zie voorts N°. 38 (bladz. 34).

[1] *Verhooren*, N°. 43 (bladz. 38). N°. 53 (bladz. 46) zegt hij: »de opinie van de Remonstranten in de vijf punten bekwaem geacht te hebben om veel goede ingesetenen tot deselve gereformeerde religie te trekken."

[2] Zie dit geloof aandoenlijk uitgedrukt in de *Verhooren*, N°. 64 (bl. 54) en 38 (bl. 36): »Wesende voor zijn particulier al over vijftig jaren van opinie geweest, dat een goed christen simpel en eenvoudig behoort te geloven, dat hij is gepraedestineert ter zaligheyt, en ook zijne kinderen in haar kindsheyt stervende, houdende het bloetvergieten, lijden en sterven onses saligmakers JESU CHRISTI cragtiger ter zaligheyt, als Godes toorn ende de zonde van ADAM en EVA ter verdoemenisse."

[3] Zijne vijanden zeiden van hem, dat hij gezegd had dat er geene Synode Nationaal zou gehouden worden, zoo lang als hij leven of zijne oogen open staan zouden (*Verhooren* N°. 61, bl. 51).

1612. beproefd worden om de scheuring zoo onschadelijk mogelijk te maken en de rust in den Staat, wier handhaving hij voor des staatsmans voornaamste taak hield [1], zoo veel mogelijk te waarborgen. Hiertoe wendde hij een nieuwe poging aan, en deze poging bestond in de invoering van de kerkeordening van 1591. Wat is er van deze kerkeordening, en welke is hare strekking? Om deze vraag te beantwoorden, moeten wij een weinig hooger opklimmen.

Betrekking der Staten tot de Kerk in de eerste tijden.

Het ligt in den aard der zaak, dat in de eerste tijden van den oorlog tegen *Spanje* de belijders van de Gereformeerde Religie van de zijde der Staten geene belemmering ondervonden, wanneer zij zich door aaneensluiting en kerkelijke vergaderingen en verordeningen trachtten te versterken: de triomf der Gereformeerde Godsdienst was nog niet voldongen, en zulke handelingen van hare belijders gaven de grootste kracht aan den tegenstand tegen den Spaanschen dwang. Dus werd in 1574 eene Provinciale Synode te *Dordrecht* gehouden, niet door de Staten des Lands, maar door de predikanten beschreven, en van de hier ontworpen kerkeordening verlangden de Staten niet eens kennis te nemen, en in 1578 kwam in dezelfde stad eene Nationale Synode bijeen zonder verlof, maar ook zonder tegenspraak der Staten-Generaal [2]. Ook toen de Roomsche Godsdienst blijkbaar de nederlaag geleden had, waren de Staten gezind om den Kerkelijken alle vrijheid te laten, immers lag, wat men van de Spaansche Regering ondervonden had, nog te versch in het geheugen, dan dat men op zijne beurt de godsdienstige vrijheid eenigzins zou hebben willen beperken. Vandaar dat men de predikanten volkomen vrij liet [3], en de Staten in 1579, bij gelegenheid dat er te *Leiden* ten gevolge der geschillen tusschen COOLHAES en PIETER PIETERSZOON over het ambt en het gezag der burgerlijke Overheid in kerkelijke zaken twist gerezen was, den predikanten bevolen, uit het Woord Gods in geschrift te stellen, wat gemeenschap en onderscheid er was tusschen de burgerlijke en de kerkelijke regering [4], dat is, wat de grenzen tusschen beiden waren. In 1582 begrepen de Staten van *Holland* de Provinciale Synode van *Haarlem* te moeten laten houden zonder er Gecommitteerden van hunnentwege heen te zenden [5], ja een jaar te voren hadden de Staten-Generaal aan de predikanten, die hen verzochten eenige uit de hunnen ter Nationale Synode, door de Kerken te *Middelburg* beschreven, af te vaardigen, het volgende ten antwoord gegeven: »dat zij het voornemen (om zulk eene

[1] Zie *Verhooren*, N°. 50, bl. 45.

[2] BRANDT, *Hist. der Reform.* I, bl. 554, 603.

[3] Evenwel waren de Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland*, zoo als zij in 1612 verklaren (zie *Resol.* 1612 bl. 943), reeds in 1577 bedacht op het ontwerpen eener kerkeordening op het voorbeeld van andere Evangelische Vorsten.

[4] BRANDT, t. a. p. bl. 649.

[5] BRANDT, I, bl. 683.

Synode te houden) niet anders dan christelijk en goddelijk konden vinden. Voorts, dat zij de predikanten verzochten, geene Gedeputeerden van Generaliteitswege te verwachten, vermits de Staten geen ander vermoeden hadden, dan dat zij alle hunne handelingen tot Gods eer en stichting der Kerk zouden schikken." Eindelijk bedankten zij hen hoogelijk voor de kennisgeving van hun voornemen [1]. Maar van lieverlede begonnen de Regenten te begrijpen, dat, zoo men zich liet welgevallen wat de kerkelijke vergaderingen der Gereformeerden goed vonden te besluiten, de Regering zich al te zeer de handen zou laten binden. De Gereformeerde Godsdienst was in de oogen harer belijders en leeraars de volstrekt ware, de waardige plaatsvervangster der onwaardige Roomsch-Katholijke Kerk; zij kon handhaving tegen goddeloozen en ketters, dat is niet alleen tegen Roomschen, maar ook tegen Lutherschen, Doopschgezinden en anderen eischen [2], en de Overheid moest haar daarin van dienst zijn. Zoo zou dan de Overheid hier te lande ten behoeve der Gereformeerde Kerk volkomen hetzelfde moeten doen, wat de Spaansche Regering ten behoeve der Roomschen gedaan had. De onwil om zich hiertoe te leenen, is nooit sterker uitgedrukt dan door de Regenten van *Leiden* in eene Remonstrantie tegen de besluiten der zoo even gemelde Nationale Synode van *Middelburg*. In dit Vertoog verklaren zij het een onbehoorlijken eisch te achten, dat de Overheid de ware Godsdienst met hare magt voorsta: zulk een dwang was de regte moeder des

1612.

Remonstrantie van *Leiden* tegen de besluiten der Nat. Synode van *Middelburg*.

---

[1] BRANDT, t. a. p. bl. 673.

[2] De afkeerigheid van gewetensdwang, die de groote staatslieden bepaaldelijk in de eerste tijden van het bestaan der Republiek kenmerkte, straalde ook door in de wijze, op welke zij de Lutherschen en de Doopschgezinden behandelden. In 1578 verleende WILLEM I aan de laatsten vrije godsdienstoefening en vrijdom van eed en wapendienst. Te *Woerden*, hetwelk dan ook tot in 1617 in pandschap toekwam aan eenen Duitschen Vorst, den Hertog van *Brunswijk*, kregen de Lutherschen in 1580 vrijheid tot openbare godsdienstoefening, zelfs met het gebruik der groote kerk. Toen in 1594 deze staat van zaken voor de uitsluitende openbare prediking der Gereformeerde Godsdienst plaats had moeten maken, en de Lutherschen der stad zich deswegens beklaagden, zou OLDENBARNEVELT (volgens een handschrift van COSTERUS, aangehaald in: *Bijdragen tot de Gesch. der Ev. Luth. Kerk in de Nederl.*, verzameld door SCHULTZ JACOBI en DOMELA NIEUWENHUIS, St. III, bl. 113. tot hunne afgevaardigden gezegd hebben: »gij zijt goede patriotten: de Staten zijn niet van meening, u in uw geweten te dwingen," en bij eene andere gelegenheid (in 1603): »Mannen! uwe zaken zijn hoog overwogen; gij zult mogen prediken; maar als gij te *Woerden* komt, roept dan geene victorie dat men het hier in den *Haag* hoort!" (vergel. BRANDT, II, 24, 27). In 1604 werden er pogingen van wege de Zuid-Holl. Synode aangewend om de Lutherschen te *Woerden* met de Gereformeerden te vereenigen (zie het werk, vermeld in *Bibl. v. Pamfl.* N°. 1021), een doel, dat men reeds vroeger bedektelijk had pogen te bereiken. Doch te vergeefs. Den Doopschgezinden hield Prins MAURITS in 1593 de hand boven 't hoofd, zeggende dat hij het redelijk en billijk vond, hun de eenmaal gegunde vrijdommen te laten behouden (BRANDT, I, bl. 781).

1612. Pausdoms geweest, en zij zouden met den ezel zoo wijs zijn zich niet te stooten aan den steen, die het Spaansche Bewind ten val had gebragt. Niet om eenige particuliere religie alleen te beschermen was de oorlog gevoerd en hadden de belijders van verschillende gezindheden allen even dapper gestreden. Wel was het wenschelijk, dat allen der ware Godsdienst waren toegedaan, maar door dwang kon men geene eenigheid, wel een wereld vol booze huichelaars en kwaadwilligen verkrijgen, die de Gereformeerde Religie evenmin zouden eerbiedigen, als het Pausdom door de Gereformeerden geëerbiedigd was. Derhalve zouden zij zich door geene Synode nieuwe strikken laten aanleggen. Het fondament der Religie was eenmaal gelegd en daartoe behoefden niet alle drie jaren [1] Nationale Synoden gehouden te worden: hieruit zouden ten laatste zulk eene menigte decreten ontstaan, dat hunne kinderen weder met een nieuw Canonisch Regt te doen zouden krijgen. Namen zij aan, wat er in de Synode verhandeld was, zou zouden zij haast niets anders dan vasallen van de Synode wezen. Daar de Overheid volgens de Synode slechts in zoo verre de goedkeuring der door de Gemeente benoemde predikanten, armenverzorgers en schoolmeesters bekwam, als zij zelve de Gereformeerde Religie beleed, zoo zou de Overheid dat regt slechts bezitten als lid van een ligchaam, van hetwelk de Synode het hoofd was, en tot Overheid zou niemand toegelaten mogen worden, dan de »creaturen" van de Synode. Tot geenen religiedwang, hoe klein ook, dus verklaren zij ten slotte, verkozen zij te besluiten; geen boeken zelfs zouden zij verbieden, daar, gelijk het licht in den duister, de waarheid nevens de leugen geplaatst slechts te klaarder scheen [2]. Doch zulke denkbeelden waren te ver gevorderd voor den tijd; zij behelzen eenen kiem, die twee eeuwen noodig zou hebben zich te ontwikkelen. In dien tijd toen de grondslagen van den Staat, als het ware, nog bloot lagen, kwam er mede menige fondamentsteen aan het licht, waarop eerst latere eeuwen zouden bouwen. Maar thans moest de Nederlandsche aristocratische antikatholische Staat worden opgerigt; gevoelens, als die der Leidsche Regenten, zweemden naar hetgeen toen *Libertijnschap* heette. Geene onverschilligheid ten aanzien van de Godsdienst harer onderdanen mogt aan de Overheid verweten kunnen worden. De Gereformeerde Godsdienst is de eenige ware, deze stelling moest de grondslag zijn der Republiek, en de Overheden konden zich aan hare handhaving niet onttrekken. Maar kon zich nu de Overheid niet door de Kerk laten binden, zoo moest de Kerk, evenwel met al den eerbied, haar verschuldigd, door de Overheid gebonden worden: er moest van Overheidswege eene *Kerkeordening* tot stand komen. De Prins van Oranje, gewaarschuwd door de verderfelijke gevolgen van de bemoeijingen der Kerkelijken in *Vlaande-*

Kerkeordening ontworpen op last van den Prins van *Oranje*.

---

[1] In de Nationale Synode te *Dordrecht* van 1578 was besloten, dat er om de drie jaren eene Nationale Synode zou gehouden worden.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 216—219. BRANDT, I, bl. 678—680.

ren en door het ongenoegen, hetwelk de besluiten der Nationale Synode van *Middelburg* hadden doen ontstaan, verklaarde den Staten van *Holland*, dat, »tenzij met behoorlijke orde daarin werd voorzien, het geschapen zou zijn, dat de Gereformeerde Religie en het Land beiden verloren zouden gaan." Hierop magtigden de Staten den Hoogen Raad, benevens den Heer van MATHENES, Mrs. ADRIAAN WENSEN, JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, WILLEM VAN DER MEER, FRANÇOIS MAELSON, en wie de Steden hun zoude wenschen toe te voegen, om te *'s Hage* bijeen te komen, de handelingen der Middelburgsche en andere Synoden te herzien en daaruit eene zekere kerkelijke en politieke orde te ontwerpen. Deze taak was in het volgende jaar volbragt. Maar de moeijelijke tijdsomstandigheden, de moord van den Prins en de komst van LEICESTER beletteden, dat deze kerkoordening, die men trouwens slechts bij provisie had willen invoeren, tot uitvoering kwam [1]. In 1586 verzochten de Kerken LEICESTER bewilliging tot eene Nationale Synode. Hij verleende ze zonder bedenken, en, zonder de Staten daarin te kennen, deed hij deze vergadering te *'s Gravenhage* beschrijven. Hier ontwierpen de Kerkelijken eene kerkoordening, die den stedelijken Overheden slechts de approbatie overliet van de door den kerkeraad verkozen predikanten, ouderlingen en diakenen, en, onder anderen, op nieuw inhield, dat om de drie jaren eene Nationale Synode zou gehouden worden, zonder dat er gewag gemaakt werd van eerst verlof aan de Overheid te vragen. De predikant, die weigerde de Belijdenisschriften te onderteekenen, werd met schorsing en eindelijk met afzetting bedreigd. Ook de professoren in de theologie en de »schoolmeesters" moesten die zelfde geschriften onderteekenen, en wenschelijk verklaarde hetzelfde artikel, dat ook de andere professoren dit deden. Voor 't overige behelsde deze ordening nog de bepaling, dat de plaatselijke Magistraat, des verkiezende, een of twee uit hun midden, zijnde lidmaten der Kerk, de vergaderingen van den kerkeraad konde doen bijwonen om over de voorvallende zaken mede te beraadslagen. Deze kerkeordening werd door LEICESTER, buiten de Staten om, goedgekeurd en bekrachtigd, ja, ten minste te *Utrecht*, tegen de predikanten van de St. Jacobs-Kerk toegepast. De Staten van *Holland* keurden haar in December 1586 insgelijks goed, doch tot wederzeggens toe en onder voorwaarden, »dat de Staten, Edelen en stedelijke Magistraten zouden blijven bij hun regt en oud gebruik nopende het aannemen en afzetten van kerkedienaren en schoolmeesteren, mits zij niemand, dan die zuiver was in leer en leven, tot de kerkedienst riepen." Voorts zouden de Staten door deze kerkeorde in hun regt en gezag in het burgerlijk bestier niet worden verkort, en alle kerkelijke personen hun onderworpen zijn, gelijk andere burgers en inwoners. Eindelijk mogt in deze kerkeorde niets veranderd worden zonder voorafgaand wettelijk verlof der Staten [2].

1612.

Kerkeordening van de Nation. Synode te *'s Gravenhage* in 1586.

---

[1] BRANDT, t. a. p. I, bl. 685, 686.

[2] BRANDT, t. a. pl. bl. 714, 715, 718, 720, 721. UYTENBOGAERT, bl. 229–237.

1612. Daar het noodig was de slechts bij provisie en voorwaardelijk aangenomen kerkeordening door vaste bepalingen te vervangen en de predikanten, den 14^den^ Mei 1587 te *'s Hage* bijeengeroepen, mede zeer daarop hadden aangedrongen [1], zoo bewerkte OLDENBARNEVELT, dat de Staten van *Holland* de kerkeordening, in 1583 ontworpen, in Februarij en Maart des jaars 1591 door acht Heeren, leden van de Staten of de Geregtshoven, en acht predikanten deden herzien. Onder de politieke Heeren, die de herziene kerkeordening ontwierpen, was OLDENBARNEVELT zelf, onder de predikanten UYTENBOGAERT, die toen nog minder stellige gevoelens omtrent het gezag der Overheid in het kerkelijke koesterde, en ARMINIUS, toen nog te *Amsterdam*. Echter ontbraken er onder de acht geene regtzinnige predikanten. In den boezem der Vergadering zelve waren de gevoelens op de vraag, bij den aanvang eerlijk door den Advokaat gesteld, »of men ook verstond, dat het den Hoogen Overheden elk in zijn land toekwam kerkelijke wetten en ordonnantiën te maken," reeds dadelijk verdeeld. Evenwel, men werd het eens uit aanmerking, dat zoo de Overheid der Kerk geene wetten kon stellen, »zonder den mond Gods raad te vragen," of de Kerk daarin te kennen, beide hier plaats greep, aangezien men elke vergadering met plegtige gebeden aanving en hier de Kerk door een genoegzaam aantal harer dienaren vertegenwoordigd was [2]. De ontworpen ordening was gesteld in 41 artikelen, handelende van de verkiezing van kerkedienaren in de steden en ten platten lande; van de examinatie en den eed der kerkedienaren; van het aanstellen van ouderlingen en diakenen en de door hen af te leggen beloften; van den doop, het avondmaal, en de feest- en bededagen; van het huwelijk en het bezoeken van kranken en gevangenen; van de kerkelijke vergaderingen, als kerkeraad, classicale vergaderingen en Provinciale Synode; van de kerkelijke censuren, en eindelijk van het aanstellen van »schoolmeesters" en het uitgeven van drukwerken [3]. Met betrekking tot de verkiezing van predikanten werd bepaald, dat zij geschieden zou door vier gemagtigden van burgemeesteren en regeerders gezamenlijk met vier gemagtigden van predikanten en ouderlingen. De verkozene zou door burgemeesters en regeerders moeten goedgekeurd worden, en, werd hij niet goedgekeurd, zoo zou men tot eene nieuwe keuze moeten overgaan. Ten platten lande zou de Hoofd-Officier met den Schout en den Geregte de vier gemagtigden aanwijzen, en de vier kerkelijke gemagtigden zouden drie predikanten uit de classis zijn met eenen ouderling van de Kerk of met een vierden predikant der classis. Waar een Heer was in het bezit van het collatieregt zou deze de vier burgerlijke personen magtigen en de keuze moeten approberen. De ouder-

Kerkeordening van 1591.

Haar inhoud.

---

[1] BOR, B. XXII fol. 90 recto.

[2] BOR, Boek XXVIII, fol. 22 recto.

[3] Men vindt de geheele kerkeorderdening bij BOR, t. a. pl. fol. 22 recto tot 25 verso.

lingen en diakenen in de steden zouden voor twee jaren verkozen worden door de burgemeesteren en regeerders uit eene nominatie, opgemaakt door vier gemagtigden van de Magistraat en vier van den kerkeraad, en na de verkiezing aan de gemeente worden voorgesteld, om zoo binnen veertien dagen »geen wederzeggen gedaan werd," wettig aangesteld gerekend te worden. Ten platten lande zou hunne verkiezing met de noodige wijzigingen volgens denzelfden grondslag geschieden. Na zijne eerste beroeping zou de leeraar geëxamineerd worden door een der Leidsche hoogleeraren in de godgeleerdheid en twee predikanten, daartoe jaarlijks door de Synodale Vergadering gecommitteerd, ten overstaan van twee Gecommitteerden der Staten en twee van de plaatselijke Overheid. Des verkiezende kon men van een leeraar ook bij eene volgende beroeping het examen vergen. Voorts werd ten aanzien der kerkelijke vergaderingen bepaald, dat het der Magistraat van steden en dorpen vrij zou staan, den wekelijkschen kerkeraad door iemand uit haar midden te laten bijwonen, die het regt zou hebben om zijn advies te geven. Ook in de viermaal 's jaars te houden classicale vergadering kon zich de Magistraat der stad, waar zij gehouden werd, laten vertegenwoordigen. Zonder nadere beschrijving zou er jaarlijks op den tweeden woensdag na pinksteren eene provinciale Synode van *Zuid-* en *Noord-Holland* te *'s Hage* gehouden worden, waarin zitting en stem zouden hebben de hoogleeraren in de theologie van de Leidsche Universiteit met twee predikanten en eenen ouderling uit elke classis, ten overstaan van Gedeputeerden der Staten. Wat op eenige Provinciale Synode bepaald was, zou kracht van wet hebben, zoolang als hetzij op eene andere Provinciale, hetzij op eene Nationale Synode niet anders besloten was. Wat de tucht betreft, zoo zou de afsnijding uit de Kerk slechts met consent der burgerlijke Overheid kunnen geschieden; weigerde deze dit consent, zoo had de kerkeraad beroep op de Provinciale Synode. Om openbare grove zonden, waaronder ook ketterij gerekend werd, zouden kerkelijke personen door den kerkeraad, met advies van de Magistraat, geschorst, en door de Provinciale Synode afgezet worden. Eindelijk zouden slechts dezulken, die openbare belijdenis deden van de Gereformeerde leer als »schoolmeesters" kunnen aangesteld worden, »op boete dat indien bij conniventie van de Officieren onbevoegden tot de scholen waren aangesteld of gedoogd, deze Officieren deswegens arbitralijk zouden gestraft worden." 1612.

Deze kerkeordening, aan de geregtshoven en de Staten toegezonden, werd door hen volkomen goedgekeurd. Niettemin bleef de uitvaardiging achterwege, vermits de steden *Delft*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Hoorn* en *Medemblik* beweerden, dat daarbij aan de Kerken te veel werd toegegeven. Daarentegen waren verscheidene predikanten van oordeel, dat zij aan de burgerlijke Overheid te veel regt toekende; ja, eenigen uit de Synode van den *Briel* wilden de predikanten, die aan het ontwerp mede hadden gearbeid, deswegens gecensureerd hebben. Dit uiteenloopend oordeel was wel geschikt om de Staten van de billijkheid van het ontwerp te overtuigen; ook liet OLDENBARNEVELT het niet

1612. aan pogingen ontbreken om de genoemde steden te bewegen hare toestemming tot de uitvaardiging te geven [1]. Doch toen nu de kerkelijke geschillen al hooger en hooger gestegen waren, begreep hij, dat eene eerlijke toepassing der vermelde kerkeordening een geschikt middel zou zijn om die twisten, zoo niet dadelijk te bedaren, ze ten minste spoedig minder gevaarlijk te maken, en de predikanten eindelijk aan verdraag-
Hare strekking. zaamheid te gewennen. Onmiskenbaar is in het ontwerp de strekking om aan de plaatselijke Overheden allen invloed op de kerkelijke zaken harer gemeente te verzekeren. Kon deze met beleid geoefend worden, dat is, wisten de Heeren der dorpen, de natuurlijke patronen en scheidslieden der landbewoners, en de stedelijke Magistraatspersonen, die in geene andere betrekking tot hunne burgers stonden, den zin hunner gemeenten te bespieden en zich daarnaar te regelen, dan zouden er eensdeels in haren boezem geene grove oneenigheden ontstaan, en anderdeels zou het gevolg wezen, dat weldra in de eene gemeente kerkedienaars van deze, in de andere van gene der beide rigtingen de overhand hadden. Vermits aan de eene gemeente geen oordeel over de andere toekwam, zoo zouden de leeraars uit verschillende gemeenten elkander wel moeten erkennen en verdragen; en de besluiten der classicale en provinciale Vergaderingen zouden van deze noodwendigheid de blijken dragen. Zoo zou de godsdienst meer en meer eene zaak van als het ware huiselijk belang van elke burgerlijke gemeente worden; het denkbeeld van eene volstrekt ondeelbare Katholieke Kerk, door de geheele wereld, voor zooverre die niet in dwaling en zonde lag, te erkennen, en door de algemeene Lands-Overheid met het zwaard uit te breiden en te wreken, zou allengs komen te vervallen, in één woord, alles wat de Staat van de Kerk slechts wenschen kan, zou tot stand gebragt, alles wat hij van de Kerk te duchten heeft, zou afgesneden worden. Geen wonder, dat OLDENBARNEVELT, bepaaldelijk in 1612, op de invoering van de kerkeordening van 1591 aandrong.

Reeds op het eind van het jaar 1610 (22 December) was door de Staten van *Holland* besloten, dat het dienstig wezen zou deze kerkeordening in de eerstvolgende bijeenkomst tot een onderwerp van onderzoek te maken, en haar daarna, zoo mogelijk, te arresteren en in te voeren. Dit echter gelukte toen niet, aangezien eenige steden verstonden dat de zaak nog uitgesteld diende te worden, totdat de kerkelijke geschillen beslecht zouden zijn; men nam zich voor desaangaande in de volgende bijeenkomst tot een besluit te komen [2]. In de zitting van den 21sten Februarij tot den 24sten Maart 1612 werd dan ook besloten, dat die steden en dorpen, welke de kerkeordening van 1591 met betrekking tot de wijze van benoeming der leeraars, ouderlingen en diakenen

---

[1] BOR, t. a. pl. fol. 25 verso.

[2] *Resol. v. Holl.* 1610, bl. 235; 1611, bl. 244, 381.

zouden wenschen toe te passen, dit »op naam en bij autoriteit van de Staten zouden mogen doen, zonder iemands wederzeggen, alles bij provisie en tot anders zou verordend wezen". In de maand Augustus werden de Gecommitteerde Raden gelast en gemagtigd om tegen de aanstaande bijeenkomst der Staten de steden, die zwarigheid gemaakt hadden zich te conformeren met de middelen tot herstel van de rust in de Kerk, door de meeste leden voorgeslagen, daartoe alsnog te bewegen, en werd de toepassing der kerkelijke ordonnantie van 1591 ook vergund op het stuk »van het houden en assisteren van kerkelijke en classicale Vergaderingen" [1]. 1612.

Dat de Contraremonstranten deze bepalingen geenszins in dank aannemen zouden, liet zich verwachten. Tegen het beginsel zelve, eene kerkelijke ordonnantie van overheidswege in te voeren, konden zij niet wezen. In *Zeeland*, waar de Contraremonstranten de overhand hadden, was in 1591 eene kerkeordening door de Staten ontworpen en ingevoerd, en de Staten van *Groningen* en *Ommelanden*, waar insgelijks het Remonstrantisme niet was doorgedrongen, voerden er eene ten jare 1594 in [2]. Doch zij hielden alles verdacht, wat in dezen tijd van de Staten van *Holland* kwam. Hoe weinig evenwel deze kerkeordening de Remonstrantsche partij begunstigde, blijkt hieruit, dat zelfs BAUDAERT [3] erkent, dat er eenige punten in voorkwamen, niet naar den zin der Remonstranten, en dat dezen daarom op hare aanneming zoo sterk niet drongen. In *Utrecht*, waar de Remonstranten toen de meerderheid hadden, werd in de maand Augustus 1612 in eene kerkelijke Vergadering, waarin UYTENBOGAERT Voorzitter was [4], eene kerkeordening ontworpen, die in zooverre aanmerkelijk van de Hollandsche van 1591 verschilde, als daarin uitdrukkelijk niet alleen alle bemoeijelijking wegens Arminiaansche gevoelens was afgesneden, maar zelfs de Remonstrantsche voorstelling van de praedestinatie was gehuldigd [5]. Hoe het zij, met een gerust geweten konden de leden der Staten, die de invoering van de kerkeordening van 1591 doorzetten wilden, de uitwerking van dezen maatregel afwachten.

Hun, die in *Holland* de staatkunde, door de Regering, ten aanzien van de kerkelijke

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1612, bl. 943, 955, 956.

[2] BRANDT, I, bl. 774, 799.

[3] Bl. 88.

[4] BAUDAERT (bl. 89) acht het ongehoord, dat een predikant uit eene andere Provincie hier Voorzitter was. Maar UYTENBOGAERT had de beroeping naar *'s Hage* slechts aangenomen, »onverminderd zijne verbindtenis aan de Kerk en Gemeente te *Utrecht*." Dit verklaart hij openlijk in de Staten van *Holland* (den 13den Jan. 1612), bij gelegenheid dat hij zijn ontslag verzocht om het beroep naar *Utrecht* te volgen. Dit ontslag werd hem niet verleend.

[5] Zie deze kerkeordening genoteerd N°. 1026 van de *Bibl. v. Pamfl.* De voorname inhoud wordt medegedeeld door BRANDT II, bl. 172—176. Zie voorts UYTENBOGAERT, bl. 545, 546, 594—596.

1612. zaken gevolgd, niet sterk genoeg meenden te kunnen veroordeelen, en niets liever wenschten, dan hem, die de ziel dier staatkunde was, ten val te zien komen; hun was het onbekend, hoe naauw de toestand van het Buitenland, bepaaldelijk van *Frankrijk*, met dien van de Republiek der Vereenigde Nederlanden zamenhing; hoe kiesch de betrekkingen tusschen deze beide Staten waren; van welke hagchelijke gevolgen het voor *Frankrijk*, ja, voor geheel *Europa* had kunnen worden, zoo OLDENBARNEVELT was afgetreden, of zich eenig deel van zijnen invloed had laten ontwringen. Zoo zijne maatregelen, in het Binnenland genomen, niet alreede in zichzelven onberispelijk geweest waren, zou deze bedenking alleen reeds genoegzaam zijn geweest om hem in de oogen van verstandige beoordeelaars te regtvaardigen.

J. F. C. Reckleben sculps.

1613.

VIJFDE HOOFDSTUK.

LAATSTE JAREN VAN OLDENBARNEVELTS STAATSDIENST.

1613—1618.

De laatste instructie, den 25sten April 1609 door HENDRIK IV, Koning van *Frankrijk*, aan den Heer DE PRÉAUX naar *Holland* voor zijnen afgezant JEANNIN medegegeven, hield deze woorden in: »Maar het zou dienstig zijn, den Heer VAN AERSSEN terug te roepen en door eenen anderen Gezant alhier te vervangen, om de redenen, die den Heer DE PRÉAUX mondeling zijn medegedeeld. Want zijn vroeger gedrag geeft zeer slechte verwachtingen voor de toekomst, en het schijnt, dat, waar hij ook zijn verblijf houde, hij nimmer zooveel kwaad zal kunnen doen als waar hij thans is" [1]. Waarmede had de Nederlandsche Gezant te *Parijs*, de diplomaat, dien RICHELIEU een der drie grootste hem bekende staatslieden noemde; de man, die immers zoo ijverig had medegewerkt tot het sluiten van het Bestand, aan hetwelk de Koning zijn zegel gehecht had; waarmede had hij dit scherpe oordeel verdiend? Hoezeer de redenen mondeling en met de grootste omzigtigheid aan JEANNIN alleen moesten medegedeeld worden, blijken zij genoegzaam én van elders én uit deze woorden, die de Koning er bijvoegt: hij acht hem gevaarlijk, zegt hij, »én wegens al hetgeen hem bekend is geworden in het algemeen, én wegens de verstandhouding, waarin hij met zijne geloofsgenooten staat in het bijzonder. Ook na de onderwerping van den Hertog VAN BOUILLON had HENDRIK nog steeds het drijven der vurige Protestanten in zijn Rijk te duchten. Tusschen dezen en de Vereenigde Provinciën bestond er een natuurlijke band. Op de Republiek waren hunne oogen voortdurend gevestigd. 's Konings bondgenootschap met haar bewerkte, dat hij het vertrouwen der Hugenoten in zijn Rijk niet ten eenenmale verloor, gelijk hij, omgekeerd, de gemoederen in de Republiek aan zich verbonden hield door de Hugenoten welwillend te bejegenen. In deze omstandigheden laat het zich ligt nagaan, hoe gewigtig de betrekking was van Gezant der Staten te *Parijs*. Bevond zich op dezen post een voorstander van diegenen der Fransche Protestanten, welke zich met HENDRIKS staatkunde niet konden verzoenen, dan had hij een hoogstgevaarlijken en tevens onaantastbaren tegenstander in zijn eigen Rijk, en zoolang deze man het vertrouwen zijner

De Fransche Regering verlangt AERSSENS terugroeping.

[1] JEANNIN, *Negoc.* I, p. 77.

1613. Meesters genoot, was het te vreezen, dat de Staten door zijne inlichtingen en raadgevingen tot eene staatkunde overgehaald zouden worden, met *Frankrijks* belang geheel en al in strijd. Dit geval nu schijnt de Koning in den persoon van FRANÇOIS VAN AERSSEN, een man zoo bekwaam en fijn, als stoutmoedig en volhardend, verwezenlijkt geacht te hebben. De eerste aanleiding tot 's Konings ongunstige stemming ten zijnen aanzien schijnt men te moeten te zoeken in de zijns oordeels min bescheidene wijze, waarop hij zich in 1607 van den geheimen last gekweten had, hem opgedragen bij gelegenheid eener reize, die de Gezant naar *Holland* ondernam [1]. De voorstellen, namelijk, die van 's Konings wege waren overgebragt, hadden algemeene ruchtbaarheid gekregen [2]. VAN AERSSEN van zijnen kant weet de schennis van het geheim aan hen, die het Bestand hadden doorgedreven, en alzoo in de voornaamste plaats aan OLDENBARNEVELT [3]. Wat hiervan zijn moge, het vertrouwen, dat hij aan het Fransche Hof genoot, was gekrenkt, en leed nog meer, toen hij op een tijdstip, dat men in *Frankrijk* nog geen vrede tusschen de Republiek en *Spanje* begeerde, wegens de betrekking, waarin hij stond tot den griffier der Staten-Generaal, die van den aanvang aan de hand in de vredesonderhandelingen gehad had, verdacht werd, bijzonder met het sluiten van een vredesverdrag te zijn ingenomen [4]. Dit was het geval echter niet [5], en zoo de reden van HENDRIKS misnoegen, in zijn schrijven van den 25sten April 1609 opgegeven, eenigen grond gehad heeft, is het veeleer te denken, dat hij met de vurige Gereformeerden het Bestand met leede oogen heeft aangezien: zijne vijandigheid tegen OLDENBARNEVELT, dien hij in zijne brieven vleide, maar wien hij te *Parijs* zooveel mogelijk afbreuk trachtte te doen [6], moest het hem alleen reeds onmogelijk maken een opregt voorstander van den vrede te wezen, waarvan OLDENBARNEVELT al de eer zou toekomen. De grieven, voor welke men rond kon uitkomen om AERSSENS terugroeping te begeeren, werden door eene verklaring, die voldoende gerekend werd, uit den weg geruimd [7], en

---

[1] Zie hiervoor bl. 248, en WAGENAAR, IX, bl. 261—265.

[2] JEANNIN, I, p. 26, 334.

[3] Zie OUVRÉ, *Aubéry du Maurier*, p. 208, waar uit VAN AERSSENS vertoog, den 29sten October 1613 in de Staten-Generaal gehouden, zinsneden worden aangehaald, die niet teruggevonden worden in het stuk, zoo als het gelezen wordt in de *Resol. der Staten-Generaal*, op den 13den November 1613. Dus blijkt VAN AERSSEN die zinspeling achterwege gelaten te hebben, toen hij die rede op verzoek der Vergadering op schrift stelde.

[4] JEANNIN, I, p. 90, 367; II, p. 524.

[5] JEANNIN, I, p. 332.

[6] JEANNIN, I, p. 439; III, p. 235.

[7] JEANNIN, I, p. 123, 132.

boezeer men in *Holland* er over gedacht had hem zijnen post te doen verlaten[1], 1613.
hij bleef te *Parijs* en verkreeg zelfs na het sluiten van het Bestand den rang van Ambassadeur, daar hij tot dusverre slechts Agent of Resident geheeten had. Doch de troonsbeklimming van LODEWIJK XIII onder het Regentschap van de Koninginne-moeder, MARIA DE MEDICIS, veranderde den stand der zaak. Deze Vorstin, naar *Spanje* overhellende, moest, meer dan haar voorganger, voor de woelingen der Protestanten beducht zijn, en eenen in zoo menig gevaarlijk geheim ingewijden, met de hoofden der Hugenoten vertrouwden Staatsman aan haar Hof te hebben, kon haar niet aangenaam zijn. Maar geene bloote vermoedens boezemden de Regentes tegenzin tegen VAN AERSSEN in. Hij berispte bij alle gelegenheden hare daden; hij sloot zich openlijk aan den tegenstand der Hugenoten aan, en trachtte de oneenigheden tusschen hen bij te leggen, ten einde hunne partij sterker te maken, en als de Koningin hem verweet, dat hij het land in vuur en vlam zette, zeide hij, dat het wel slecht met het Rijk gesteld moest zijn, zoo een bijzonder persoon dat vermogt te doen[2]. De Fransche Regering moest alzoo zijne verwijdering wenschen en eenen geschikten weg trachten in te slaan om zich van hem te ontdoen. Maar was men in de Nederlanden geneigd hem te ontslaan? De vraag of men hem zou terugroepen, al of niet, was wel geschikt om hier te lande de gevoelens te verdeelen. Zou men den trouwen wachter van het Protestantismus op dien belangrijken post opofferen aan eene Katholieke met *Spanje* heulende Koningin? Deed men dit, dan scheen men zelf met *Spanje* te heulen. De toestand in *Frankrijk* was hagchelijk, en zoo de Hugenoten, met den Hertog VAN BOUILLON en den Prins VAN CONDÉ aan het hoofd, zich daar niet krachtig deden gelden, zou *Frankrijk* geheel onder *Spanjes* invloed raken en voor de zaak der Republiek verloren zijn. Tegen deze beschouwing stond die van bezadigder staatslieden over. Het was der Staten zaak, zoo redeneerden dezen, het wettig gezag in *Frankrijk* te ondersteunen. Wilden zij zelven als een geregelde Staat erkend blijven, zoo moesten zij niet heulen met de partij der wanorde in *Frankrijk*. Deze partij was Protestantsch- en Anti-Spaanschgezind, het is waar, doch ook een Katholieke Regering zou op den duur hare zelfstandigheid tegen *Spanje* moeten handhaven en dit wel weten te doen. Ook een DUPLESSIS-MORNAY was op de hand van den Roomsch geworden HENDRIK tegen den Protestantschen Hertog VAN BOUILLON gebleven, en had in het behoud van het leven van dien Koning het behoud van den Staat gezien[3]; het was het belang der Koningin om met de Republiek in vriendschap te blijven, ten einde *Spanje* in ontzag en een groot deel harer onderdanen welgezind te houden; had bovendien de Koningin niet de voornaamste van de raadslieden

Staatkunde der Republiek ten aanzien van *Frankrijk*.

---

[1] JEANNIN, I, p. 433.

[2] OUVRÉ, t. a. pl. p. 206.

[3] OUVRÉ, p. 131.

1613. haars gemaals in het Bewind gelaten, het edikt van *Nantes* niet gehandhaafd, de Protestantsche Vorsten in *Gulik* niet ondersteund, en, wat alles afdeed, had zij de verbonden, met de Staten gesloten, niet gestand gedaan, en bleef zij de Nederlanders niet met fondsen tot gemoetkoming in de betaling der Fransche soldaten in de dienst der Republiek ondersteunen [1]? Men moest hoogst onbezonnen zijn of op omwentelingen in het Europesche evenwigt rekenen om in dezen staat der zaken niet opregtelijk met de Koningin-Regentes van *Frankrijk* te werk en te rade te gaan. Het behoeft naauwelijks gezegd te worden, dat deze laatste zienswijze die van OLDENBARNEVELT was, en dat hij derhalve AERSSENS terugroeping gaarne zou gezien hebben. Reeds lang voor 1607 vermoedde VAN AERSSEN, dat hij hem zijnen schoonzoon VAN DER MIJLE tot opvolger wilde geven [2]. Dit vermoeden lag voor de hand; maar zeker is het, dat GIDEON VAN BOETSELAER, Heer van *Asperen*, *Langerak* enz., gewoonlijk de Heer VAN LANGERAK genoemd, reeds in 1610 de begeerte had doen blijken, om het land in eene eervolle ambassade te dienen; dat de Heer van BREDERODE hem aanbeval, en dat OLDENBARNEVELT hem daartoe wegens zijne hooge geboorte en goede hoedanigheden boven anderen geschikt achtte [3]. Moest de Koningin-Regentes van *Frankrijk* AERSSENS vrienden in haar eigen land te zeer ontzien om openlijk tegen hem op te treden en zijne verwijdering te vorderen, OLDENBARNEVELT schroomde desgelijks de voorstanders van den persoon en de staatkunde van den Gezant in het harnas te jagen. Dus bleef de zaak hangende. In de *Resolutiën* der Staten van *Holland* op 11den Mei 1611 lezen wij: »betreffende de vraag of de Ambassadeur VAN AERSSEN, die in *Frankrijk* zijn krediet schijnt verloren te hebben, zijn ambt zal blijven bekleeden, ja of neen, wordt bij de meeste stemmen goedgevonden, dat men het aan zijn bescheiden oordeel zal overlaten, of hij meent in vrije conscientie de gemeene zaak aldaar langer te kunnen dienen; zoo ja, dat men hem zijn ambt nog voor een jaar zou laten behouden; zoo neen, hem zijn verlof zou doen nemen en doen te huis komen; in geen geval mogt hij eenige hoop op verhooging van zijn traktement koesteren." De zaak aan AERSSENS bescheiden oordeel over te laten, was zoo veel als hem minstens nog een jaar verlenging van zijne dienst te verzekeren. In 1607, toen hij HENDRIK IV tegen zich verstoord had gemaakt, had hij het voorkomen aangenomen, alsof hij zijn ambt wilde nederleggen; maar één woord van VILLEROY was vol-

OLDENBARNEVELT wenscht VAN AERSSEN teruggeroepen te zien.

---

[1] Boven zeiden wij (bl. 405, Noot 2), dat de Staten de Fransche troepen betaalden. Werkelijk betaalden hen de Staten en wel bepaaldelijk, op verzoek der officieren, de Staten van *Holland;* maar dezen ontvingen daartoe van *Frankrijk* een bedrag van 600,000 ponden, krachtens het traktaat, aanvankelijk voor twee jaren gesloten, den 17den Julij 1609. Zie *Resol. v. Holl.* 1609, bl. 955, 956, en JEANNIN IV, p. 136.

[2] JEANNIN, I, p. 439.

[3] *Verhooren*, N°. 183, bl. 109, 110.

doende geweest om hem van dit plan af te brengen [1], en thans nam hij niet eens den schijn aan van te willen vertrekken. In Maart 1612 vonden de Staten »voor dezen tijd niet geraden" den Ambassadeur VAN AERSSEN te vervangen: men »continueerde" hem van Mei eerstkomende nog voor een jaar [2]. Doch toen dit jaar ten einde liep, schijnt hij begrepen te hebben, dat er aan geene verlenging zijner zending meer te denken viel. Althans hij verzocht van de Staten vergunning tot eene reize naar *Holland*, en nam van de Koningin en de Ministers afscheid met de verklaring, dat de staat zijner gezondheid en zijne bijzondere zaken hem dwongen zijnen post neder te leggen. Ten minste zoo vatteden de Fransche Staatslieden zijne woorden op, en weltevreden met zijn besluit, haastte men zich hem een kostbaar afscheidsgeschenk te geven, hetwelk hij dan ook geene zwarigheid maakte aan te nemen. AERSSEN beweerde later, dat hij slechts plan had gehad een paar maanden in *Holland* te blijven, en dat het geschenk hem uit erkentelijkheid wegens de afdoening van een (later te vermelden) verschil met *Frankrijk* verleend was [3]. Ook was het Fransche Bewind niet geheel gerust: men vreesde voor zijnen invloed in zijn vaderland, en de Fransche Gezant BENJAMIN AUBÉRY, *Sieur* DU MAURIER, kreeg bepaaldelijk in last zijne gedragingen in het oog te houden [4].

1613.

VAN AERSSEN verlaat *Frankrijk.*

Inderdaad er was veel beleid toe noodig om, bij de partijen, die én in *Frankrijk* én in de Republiek min of meer bedektelijk woelden, de goede verstandhouding tusschen de beide Staten voor schipbreuk te behoeden. DU MAURIERS voorganger had reeds eene vrij kiesche taak te vervullen gehad. Nadat JEANNIN, in Junij 1609, met dankbetuigingen en geschenken overladen, naar *Frankrijk* was teruggekeerd, was DE RUSSY alleen hier als gewoon Gezant overgebleven. Deze bekwam in 1611 verlof om van hier te vertrekken, en nu zond de Koningin-Regentes in den herfst van hetzelfde jaar den Heer DE REFFUGE herwaarts. Zijne instructie hield in, dat hij zich boven alle anderen met OLDENBARNEVELT, die, zoo als wij zagen, het vertrouwen der Fransche Regering verdiende, vrij en vertrouwelijk over alles moest onderhouden en zijnen raad moest volgen. Hem moest hij bij alle gelegenheden doen beseffen, hoe zeer hunne Majesteiten zijne goede gezindheid op prijs stelden. Evenwel moest hij hierin met voorzigtigheid te werk gaan om Prins MAURITS met de zijnen en OLDENBARNEVELTS benijders niet tegen zich in te nemen. Hunne Majesteiten toch waren onderrigt, dat de verdeeldheden en partijschap-

De zending van REFFUGE naar *'s Hage.*

---

[1] JEANNIN, p. 86—89.

[2] *Resol. v. Holl.* 1612, bl. 646, 946.

[3] OUVRÉ, t. a. pl. p. 206, 207. *Resol. Stat.-Gen.* 12 Nov. 1613. Dat het VAN AERSSEN alleen om dit geschenk te doen zou geweest zijn, is het onwaarschijnlijk beweren van LOUIS DU MAURIER, den zoon van den Gezant. Zie zijne *Mémoires de Hollande*, p. 317 (*Paris*, 1711).

[4] L. DU MAURIER, t. a. pl.

1613. pen eer toegenomen dan verminderd waren. Dit evenwel moest de Gezant veinzen niet te weten, en aan de partijen moest hij die eendragt aanbevelen, welke aan de Vereenigde Provinciën de vrijheid geschonken had en ze alleen kon in stand houden. Tegenover MAURITS en de Staten moest hij voor 't overige aanvankelijk op zijne hoede zijn [1].

De voornaamste onderwerpen, die DE REFFUGE ter sprake te brengen had, waren twee in getal: zekere schuld van *Frankrijk* aan *Engeland*, door de Staten te voldoen [2], en de huwelijksverbindtenissen, welke de kinderen der Koningin met de Spaansche koninklijke familie stonden aan te gaan.

Derde van *Frankrijks* schuld aan *Engeland*, door de Staten te voldoen.

Bij het traktaat van *Hampton-Court*, in 1603 gesloten, had HENDRIK IV zich verbonden aan de Vereenigde *Nederlanden* tot voortzetting van den krijg onderstand in geld te verleenen; van dit geld zou een derde beschouwd worden als strekkende tot aflossing van de schuld, door hem bij Koningin ELIZABETH gemaakt [3]. Zoo nam dan de Nederlandsche Republiek die schuld van *Frankrijk* aan *Engeland* over. Hoe gewigtig deze zaak ook was, de toen in *Engeland* aanwezige Nederlandsche Gezanten schijnen haar op hunne verantwoording genomen te hebben. Blijkens het rapport van VAN DER MIJLE [4] verlangde de Engelsche Regering in 1610 van *Frankrijk* de belofte, dat dit Rijk haar het gezegde derde van de verleende onderstandsgelden zou voldoen, en *Frankrijk* verhaalde dezen eisch van *Engeland* natuurlijk op de Staten. Daar de bewuste bepaling van het verdrag van *Hampton-Court* gemaakt was »zonder de Staten-Generaal daarop te hooren," zoo zal de opening van deze zaak de Staten-Generaal bevreemd hebben. De Nederlandsche Gezanten bij de onderhandeling van 1603 waren geweest: Prins FREDERIK HENDRIK, WALRAVEN VAN BREDERODE, OLDENBARNEVELT en JAKOB VALCKE, Thesaurier van *Zeeland*. De Prins was toen nog een zeer jong mensch, BREDERODE was thans oud en den dood nabij [5], en VALCKE was reeds in 1603 in *Engeland* overleden [6]. Dus kwam alle verantwoordelijkheid

---

[1] OUVRÉ, t. a. pl. p. 191.

[2] Deze schuld beliep volgens AERSSENS begrooting wel drie millioenen gulden (*Resol. Stat.-Gen.* 12 Nov. 1613).

[3] Zie hiervoor, bl. 190.

[4] Zie de uit dit Rapport aangehaalde woorden hiervoor bl. 411, Noot 1. — Daar is te lezen XL in plaats van X I *grooten*. Het woord *gulden* vindt men daar en meermalen elders in plaats van *ponden* gebezigd.

[5] Hij stierf in 1614, 67 jaren oud.

[6] *Waaragt. Hist. v. Oldenb.*, bl. 71. Uit *Archiv. de la Mais. d'Orange*, II *Série*, *Tome* II, *Lettre* 289, blijkt, dat FREDERIK HENDRIK weinig op de toen te *Londen* gevoerde onderhandelingen lette, en slechts haakte om naar het oorlogstooneel terug te keeren; uit *Lettre* 201 (p. 207), daarentegen, blijkt, welke krachtige taal bij die gelegenheid door OLDENBARNEVELT gesproken werd.

op OLDENBARNEVELT neder. Geen wonder, dat er tijd noodig was om de zaak aan de Lastgevers der Gedeputeerden ter Vergadering der Staten-Generaal aan het verstand te brengen. OLDENBARNEVELT beweerde, dat men het verlangde derde niet, zoo als gevorderd werd, over zes, maar slechts over drie jaren te betalen had, aangezien HENDRIK IV verzekerd had dat hij van 1603 tot 1606 zooveel aan deze landen betaald had, dat met het derde daarvan zijne schuld aan *Engeland* voldaan was [1]. Een en ander veroorzaakte, dat de zaak uitstel leed, en DE REFFUGE kreeg den last mede om van de Staten te vorderen de schuld over te nemen, onder bedreiging dat anders de Koningin met de maand Mei van het jaar 1613 de betaling zou staken van de zeshonderdduizend gulden, die tot onderhoud der Fransche troepen, uit twee regimenten voetvolk en twee compagniën ruiterij bestaande, aan de Republiek verleend werden [2]. De Koningin bereikte haar doel; voor VAN AERSSENS vertrek herwaarts was de zaak met *Frankrijk* afgedaan [3]; terwijl OLDENBARNEVELT zich voorbehield, op de door *Engeland* geëischte som het noodige af te dingen, waar hij ook in slaagde [4]. 1613.

De Spaansche huwelijken.

Het voornemen, dat er bij de Koningin-Regentes van *Frankrijk* bestond om haren zoon, den Koning, met eene dochter van FILIPS III, en zijne oudste zuster met den zoon van dezen Vorst, later FILIPS IV, door het huwelijk te verbinden, mogt wel een blijk heeten, dat zij het belang van *Frankrijk* in eene naauwe aansluiting aan *Spanje* zag. Dit was een nieuwe grond om diegenen in ons land, die MARIA DE MEDICIS meenden te moeten ondersteunen, op hunne hoede te doen zijn, en een nieuw wapen in de hand van hunne tegenstanders. VAN AERSSEN, toen nog in *Frankrijk*, schreef brief op brief, dat de Staten hem toch gelasten zouden, zich uitdrukkelijk tegen de

---

[1] *Verhoor*, N°. 275 (bl. 159, 160). *Resol. v. Holl.* 1610, bl. 41. VAN AERSSEN, in zijne Remonstrantie van den 29sten Octob. beweert, dat JACOB I, toen hij vrede met *Spanje* had gesloten, verklaard had niet langer op den voet van het traktaat van *Hampton-Court* onderstand aan de Republiek te willen geven. Dus zou van hetgeen sedert door *Frankrijk* aan onderstandsgelden verleend was, niets meer in afrekening op *Frankrijks* schuld aan *Engeland* betaald zijn geweest. Vergel. OUVRÉ, bl. 193.

[2] *Resol. v. Holl.* 1612, bl. 936, 939, 966, 973, 974. OUVRÉ, t. a. pl. Het traktaat van 1609, betrekkelijk de bekostiging der Fransche troepen, was slechts voor twee jaren gesloten en was dus in 1611 ten einde geloopen; weshalve het aan de gunst der Koningin stond ze in onze dienst te laten en te bezoldigen of niet.

[3] Zie Remonstrantie van VAN AERSSEN in de *Resol. der Stat. Gen.* 12 Nov. 1613. Als een blijk van erkentenis wegens de afhandeling van deze zaak beweerde VAN AERSSEN het afscheidsgeschenk ontvangen te hebben (zie hiervoor bl. 519). Toch had hij de erkenning van de schuld ten sterkste tegengewerkt.

[4] *Waaragt. Hist. van Oldenb.*, bl. 111.

1613. huwelijksontwerpen te verzetten [1], ongetwijfeld in overeenstemming met de oproerige Fransche Grooten, onder wier grieven ook de Spaansche huwelijken behoorden. Alzoo bestond een zeer gewigtig deel van REFFUGES taak hierin; dat hij de gemoederen in de *Nederlanden* zoo gunstig mogelijk ten aanzien van de voorgenomen Spaansche huwelijken moest stemmen. Een bijzonder geschikt middel om de afkeurende stemmen tot zwijgen te brengen, was hierin gelegen, dat men er op wees, hoe de Koning van *Engeland*, die zich thans over de huwelijksonderhandelingen eenigzins verstoord toonde, te voren zelf stappen toegelaten en gedaan had om een huwelijk tusschen zijnen zoon, den Prins van *Wales*, en de Spaansche Infante tot stand te brengen. Hoe! de Protestantsche Vorst, de verdediger der regtzinnige Gereformeerde leer, had gestreefd zijnen oudsten zoon met eene Spaansche, eene Roomsche Prinses door den echt te verbinden [2], en zou het dan aan de Fransche Koningin niet vrijstaan zich met *Spanje* te verzwageren? Maar dit was in de oogen van scherpziende staatslieden meer eene uitvlugt, dan een redegrond. Dus moest de Gezant met degelijker redenen aankomen. HENDRIK IV, dit was het wat hij er bijvoegde, had, wel is waar, niet veel geneigdheid tot die huwelijken betoond; maar na den dood van dezen Vorst had de vrees, dat de Koning van *Spanje*, op het voetspoor van zijnen vader, zich in zijn voordeel van de oneenigheden in *Frankrijk* mogt willen bedienen, de begeerte doen ontstaan om zich door zulk een vreedzaam middel van de welwillende gezindheid van *Spanje* te verzekeren. Ook waren er in de geheele Christenheid weinig partijen, die den jongen Koning beter voegden. En bovendien de contrakten waren nog niet voor goed gesloten, zij vonden nog tegenwerking, en de prinsen en prinsessen waren nog zoo jong, dat er nog menige onverwachte gebeurtenis tusschen beide kon komen [3]. Indien de Koningin met de voorstelling in deze laatste woorden het wilde doen voorkomen, alsof de zaak nog op lang na haar beslag niet bekomen had, liet zij haren Gezant niet opregt spreken: niemand, zelfs in *Nederland*, twijfelde meer aan de voltrekking der huwelijken [4], en den 30sten

---

[1] *Verhooren*, N°. 316 en 317 (bl. 176, 177).

[2] Het was JAKOBUS bedoeling te verwerven, dat, ingeval zijn zoon met de Infante trouwde, haar de *Nederlanden* tot bruidschat gegeven zouden worden. Alzoo zou hij de voordeelen van het oude bondgenootschap van *Engeland* met het Huis van *Bourgondië* tegen *Frankrijk* zien herleven (JEANNIN, II, p. 42, 160). De Koning van *Spanje* spiegelde toen ter tijd dit huwelijk aan JAKOBUS voor, ten einde hem op zijne hand te krijgen. Toen de onderhandeling was afgesprongen, beweerde JAKOBUS, dat hij nooit behagen in de zaak gehad, en de *Nederlanden* slechts als bruidschat gevraagd had, om des te zekerder afgeslagen te worden (OUVRÉ, p. 192).

[3] OUVRÉ, p. 192, 193.

[4] Zie een brief van VAN AERSSEN bij OUVRÉ, p. 194.

April 1612 werden de contrakten geteekend. Maar zelfs toen de Staten zich tegen de huwelijken nog hadden kunnen verzetten, had OLDENBARNEVELT, zoo als hij zelf getuigt [1], daartoe geene neiging aangetroffen, noch bij de Staten-Generaal, noch bij de Staten van *Holland:* men hield het er voor, dat zulk een verzet *Frankrijk* zou krenken, de weigering van de tot nog toe verleende ondersteuning na zich zou slepen en bovendien zonder eenige vrucht zou wezen. Alzoo nam men met de zaak genoegen en steunde op de belofte van het Fransche Bewind, dat de bestaande verbonden in volle kracht bleven, en op het schrijven van JEANNIN [2], »dat de oude vriendschap zorgvuldiger dan ooit zou aangekweekt worden." 1613.

Toen de buitengewone zending van REFFUGE ten einde was geloopen, en DE RUSSY was afgetreden, moest er een nieuwe gewone Ambassadeur gekozen worden. De keus was niet gemakkelijk. Een katholiek tot deze betrekking te roepen, was niet geraden: hoe toch konden de Vereenigde Provinciën aan een zoodanigen hun volle vertrouwen schenken? Koos men daarentegen een protestant, zoo liep men gevaar, dat hij uit godsdienstijver meer de zaak zijner partij dan die van *Frankrijk* zou dienen. Evenwel een protestant moest het zijn, en er waren twee, die bijzonder in aanmerking kwamen. VILLARNOULD, de schoonzoon van DU PLESSIS-MORNAY en broeder van den Heer DE ROUVRAY, algemeen gedeputeerde der Gereformeerde Kerken in *Frankrijk*, en DU MAURIER. De eerste beval zich aan door zijnen aangenamen omgang en door zijne betrekking tot eenen man, wiens naam alleen reeds het vertrouwen der *Nederlanders* moest winnen. Daarenboven werd hij door JEANNIN, die de Nederlandsche zaken zoo grondig kende, en door VAN AERSSEN aanbevolen. De aanbeveling echter van dezen laatsten was juist geschikt om bij VILLEROY, die de benoeming te doen had, eenige bedenking op te wekken. *Frankrijk* toch had te *'s Hage* iemand noodig, geschikt en gezind om VAN AERSSEN gade te slaan en onschadelijk te maken. Bovendien er was sprake van eene verzoening tusschen DU PLESSIS-MORNAY en den Hertog van BOUILLON. Zoo zou ligt de partij der Hugenoten te sterk worden, en haar daarenboven een handlanger in het hart der Republiek te geven, dit was hoogst ongeraden. Dus viel de keuze op DU MAURIER, een even bekwaam als bescheiden man en gematigd protestant, die zijne loopbaan begonnen was in de dienst van DU PLESSIS-MORNAY, daarna secretaris van den hertog van BOUILLON was geweest, en in 1607 correspondent van den Franschen Gezant te *'s Hage* was geworden. In deze betrekking was hij belast geweest met de bezorging en verzending van de jaarlijksche onderstandsgelden door *Frankrijk* aan de *Nederlanden* verleend. HENDRIK IV achtte hem toen reeds eene belangrijker roeping

DU MAURIER tot Fransch Gezant te *'s Hage* gekozen.

[1] *Verhooren* N°. 317 (bl. 177).

[2] OUVRÉ, p. 194.

1613. en zijn volle vertrouwen waardig [1]. Weldra werd hij dan ook onder den hertog DE SULLY, den superintendent der financiën, in eene gewigtige bediening aangesteld, die hij bekleedde, totdat SULLY ten gevolge van den dood des Konings in ongenade verviel [2]. Niet lang echter, wij zagen het, bleef DU MAURIER ambteloos. Den 2den Junij 1613 aanvaardde hij zijnen post eerst als secretaris der ambassade en daarna als Ambassadeur te *'s Hage*; doch het was onder ongunstige voorteekens. Wegens zijne niet zeer hooge geboorte zagen de Staten in zijne zending een blijk van minachting. Dit had JEANNIN wel verwacht, en WINWOOD schreef aan zijnen ambtgenoot te *Parijs:* »De Staten zijn zeer misnoegd over het voorstel, dat hun door Mijnheer DE REFFUGE gedaan is om gedurende zijne afwezigheid Mijnheer DU MAURIER als agent des Koning ten hunnent te ontvangen, en zij hebben hem verklaard, dat zij zich deswegens bij hunne Majesteiten zouden beklagen, vermits hun daardoor een al te in het oog loopend blijk van minachting gegeven wordt." [3] Maar, vooral, de keus was een maatregel, tegen de woelzieke geesten onder de protestanten in *Frankrijk* gerigt. Dus had hij die gansche partij tegen zich. Er bestond een voorwendsel om hem af te schilderen als den lafhartigen handlanger van een Hof, dat aan den leiband van *Spanje* liep, als van zins om in de *Nederlanden* de partij van OLDENBARNEVELT tegen de vurige Gereformeerden te stijven, om daar alzoo de oneenigheid aan te wakkeren en de Republiek in het belang van *Spanje* te verzwakken. VAN AERSSEN zou niet in gebreke blijven zoo te spreken en zijne komst als een wapen tegen OLDENBARNEVELT te gebruiken. En welk eenen indruk zijne benoeming bij vele Hugenoten in *Frankrijk* maakte, blijkt uit een niet veel later opgesteld geschrift, waarin wij lezen: »Een zekere DU MAURIER werd opzettelijk naar *Holland* gezonden met den bepaalden geheimen last om in verstandhouding met BARNEVELT te treden en hem met al zijn vermogen en het gezag van *Frankrijk* te ondersteunen bij de praktijken en streeken, welke die ellendige verrader in het belang van den Koning van *Spanje* tegen zijn eigen vaderland smeedde [4]." Omdat OLDENBARNEVELT VAN AERSSEN deed terug roepen, en de Fransche Prinsen in hunne zelfzucht, die hen hun volk vergeten en hun vaderland vertreden deed, met zijne verstandige staatkunde niet gediend waren, moest hij een ellendige verrader heeten.

---

1 JEANNIN, I, p. 297.

2 Zie het meermalen aangehaalde werk van OUVRÉ, dat geheel aan de geschiedenis van DU MAURIER gewijd is.

3 OUVRÉ, p. 202, 203.

4 Dit geschrift is te vinden achter de *Oeconomies royales* van SULLY. Hetzelfde oordeel vindt men terug in de verhandelingen van den Hertog DE ROHAN, getiteld: *de l'intérêt des Princes.* Zie OUVRÉ, p. 203. L. DU MAURIER, p. 286, 287.

LOUISE DE COLIGNY.

J. F. C. Reckleben sculps.

Naar den aard en den oorsprong van zulk eene getuigenis kan men reeds eenigzins de waarde afmeten van de beschuldigingen, die al feller en feller tegen OLDENBARNEVELT werden ingebragt. 1613.

Gelukkig dat de Advokaat van *Holland* nog sterk genoeg was om te verhoeden, dat de Republiek de handlangster werd der heersch- en hebzucht van die Fransche prinsen, de gevaarlijkste vijanden van hare en hunne eigene zaak; gelukkig, dat hij DU MAURIER de hand boven het hoofd vermogt te houden; gelukkig ook voor dezen laatsten, dat hij dadelijk in LOUISE DE COLIGNY, de weduwe van WILLEM van *Oranje*, eenen krachtigen steun vond. Deze Vorstin, die AERSSENS vriendin niet was [1], had in *Frankrijk* de bekwaamheid van DU MAURIER leeren kennen, toen zij den hertog van SULLY behulpzaam was om nog vóór de bezetting van *Sédan* onderhandelingen met den hertog van BOUILLON aan te knoopen, en thans was de ontvangst, die zij DU MAURIER deed weervaren, zoodanig, dat deze Staatsman later zijne kinderen plegtig tot eeuwige dankbaarheid jegens het Huis van *Nassau* verbond. Zij leidde hem in, niet alleen bij haren eigenen zoon, maar ook bij Prins MAURITS en graaf WILLEM LODEWIJK, en »weersprak op afdoende wijze eene menigte valsche beschuldigingen, die de nijd van sommigen en de spijt van anderen van alle kanten tegen hem uitstrooiden [2]."

VAN AERSSENS houding na zijne terugkomst uit *Parijs*.

DU MAURIER, wij zagen het reeds, had bepaaldelijk in last, VAN AERSSENS gedragingen in het oog te houden, en werkelijk er bestond reden toe. Niet tevreden zich openlijk eenen aanhanger van den hertog van BOUILLON te toonen, van wien hij eenen brief, aan hem geschreven, in de vergadering der Staten-Generaal voorlas, maande hij Prins MAURITS aan, met dezen zijnen schoonbroeder, die in geval van nood de magt der Hugenoten ter zijner beschikking kon stellen, naauw verbonden te blijven, ja, scheen hem op te zetten om, strijdig met zijne vroegere gewoonte, aanslagen tegen de mannen te smeden, die in de Republiek den meesten invloed hadden [3]. Ook had VAN AERSSEN in zijn hart van zijn gezantschapspost nog geenszins afstand gedaan. In *Holland* geene betrekking vindende, zijner waardig, was hij er op bedacht om naar *Parijs* terug te keeren, en ontkende hij, dat hij dien post ooit had nedergelegd. DU MAURIER liet hem onder de hand raden, niet aan de hervatting zijner bediening bij het Fransche Hof te denken; maar VAN AERSSEN, zijne staatkundige inzigten tegen die van OLDENBARNEVELT doordrijvende, en begrijpende, dat met zijn aftreden de tegenpartij haar spel zou gewonnen hebben, gaf het niet op. Liever dan zijn formeel ontslag bij de Staten te bewerken, wenschte OLDENBARNEVELT, dat de zwarigheden, die hem den terugkeer

[1] JEANNIN, I, p. 374.

[2] OUVRÉ, p. 204. L. DU MAURIER, p. 158, 163.

[3] OUVRÉ, p. 203.

1613. naar zijnen voormaligen post zouden beletten, van den kant der Fransche Regering kwamen. Dus schoot er voor DU MAURIER niets over, dan bij zijn Hof er op aan te dringen, dat men duidelijker deed blijken, hem volstrekt niet terug te willen zien. Maar (zooveel invloed had VAN AERSSEN ook te *Parijs*) de Fransche staatsdienaren deinsden voor dezen stap terug, en intusschen wist men de Staten-Generaal, terwijl Prins MAURITS zich ten voordeele van VAN AERSSEN aan de zaak gelegen liet liggen [1], tot het besluit te brengen om hem op nieuw naar zijnen post te zenden. Den 2den October 1613, namelijk, bij afwezigheid van OLDENBARNEVELT, besloten de Staten AERSSEN tegen den volgenden dag te ontbieden om hem aan te zeggen, dat hij zich gereed moest maken om weder naar *Frankrijk* te vertrekken. AERSSEN scheen voorwaarden te willen stellen. Daar zijne dienst reeds met Mei 1614 geëindigd zou zijn, vond hij bezwaar in de kortheid van dien tijd; en bovendien bedong hij, dat hem dezelfde vrijmoedigheid vergund zou blijven, waarmede hij vroeger »zonder dank of ondank in *Frankrijk* of elders van eenige personen aan te zien" was te werk gegaan. Op deze bezwaren werd hij van wege de Staten, volgens een besluit, mede bij afwezigheid van OLDENBARNEVELT genomen, voorloopig gerustgesteld. In de vergadering van 10 October, waarbij OLDENBARNEVELT tegenwoordig was, liet AERSSEN verzoeken, dat men op de door hem aangeroerde punten een besluit zou nemen. Dan nu werd zulk besluit uitgesteld wegens de afwezigheid van de Gedeputeerden uit *Holland*. Den 23sten verklaarden dezen in de continuatie van AERSSENS gezantschap bezwaar te zien, en verzochten uitstel. Nu verscheen VAN AERSSEN den 29sten in de vergadering, en hield een vertoog, waarin hij zijne bewezene diensten ophaalde en zich beklaagde, dat men hem op zijde wilde schuiven. Om hem, zeide hij, zijn crediet te doen verliezen, hadden zij, die het Bestand hadden doorgedreven, het geheim zijner gezantschapsberigten verraden [2]. Toch had de overleden Koning hem steeds de gewigtigste zaken medegedeeld, en was de Koningin niet ontevreden over hem. Alles kwam van twee personen, VILLEROY en REFFUGE: de eerste was op hem verstoord omdat hij het geheim van de Spaansche huwelijken op het spoor was gekomen; de tweede, omdat hij zijn toeleg om het Katholicisme in de Vereenigde Provinciën te herstellen, aan het licht had gebragt. Wat DU MAURIER betrof, deze sprak zonder lastbrief. »Laat, zoo sprak hij ten slotte de Staten-Generaal aan, laat bij u de verderfelijke gewoonte niet insluipen om aan de vreemde Vorsten eenen dienaar op te offeren, die hun niet bevalt. Hoe minder hij hun behaagt, des te onberispelijker is hij. Hebt gij niet, in weerwil

[1] »Il est incroyable," schrijft DU MAURIER, »combien le prince Maurice s'est porté couvertement contre sa coustume, en tout cet affaire, et ne sçais si c'est par simple jalousie contre Barneveld ou si là dessous il y a quelque autre mystère caché" (OUVRÉ, p. 208).

[2] Zie boven bladz. 516.

van wijlen den Koning, BREDERODE als resident in *Duitschland* [1], en VORSTIUS tegen de klagten van JACOBUS I gehandhaafd? Wat mij betreft mij zal men niet verstooten op grond dat ik met de Katholieken of Spanjaarden heul. Vreest niet, dat gij, door mij weder naar *Frankrijk* te zenden, de gunst des Konings verliezen zult: eerst dan zal zij verminderen, wanneer men zich op het naauwst aan *Spanje* zal aansluiten en ons gansch en al verzaken zal [2]." 1613.

DU MAURIER meenende, dat VAN AERSSEN niet zoo regtstreeks vijandig tegen OLDENBARNEVELT zou hebben durven optreden [3], tenzij hij op MAURITS steunde, vervoegde zich bij den Prins; doch deze verklaarde de bijzonderheden van de door VAN AERSSEN gehouden rede niet te kennen, en keurde ze voor het overige af. »In *Frankrijk*, zeide hem de Ambassadeur, zou men dengenen straffen, die van u, van de Staten of hunne voornaamste beambten kwaad spraken, en de Koningin wacht alhier dezelfde bewijzen van eerbied en vriendschap." — »Daarop kan zij des gevorderd rekenen," was 's Prinsen antwoord.

De taak van den Franschen Gezant was moeijelijk. Een door de Koningin-Regentes geteekend bewijs, dat men hem te *Parijs* niet terug verlangde, kon hij niet voor den dag brengen, en juist dit vorderde VAN AERSSEN; daarentegen liep deze laatste rond met brieven van den Hertog VAN BOUILLON, waarin te lezen stond, dat hij noodwendig naar *Parijs* terug moest keeren. Eindelijk kreeg DU MAURIER magtiging om VAN AERSSEN

---

[1] Zie over hem VREEDE, in NIJHOFFS *Bijdr.* 1842, bl. 268, en *Inleid. tot eene Gesch. der Nederl. Diplom.* II, bl. 47, 48, 348.

[2] OUVRÉ, p. 207—209. Ik volg hier het verslag door den Franschen Gezant van AERSSENS rede naar *Parijs* gezonden, omdat het den indruk weder geeft, dien hij en degenen die zijne zienswijze deelden, van die rede bekomen hadden. Voor het overige vindt men het vertoog in zijn geheel ingelascht in de *Resol. der Stat. Gen.* (12 Nov. 1613), zoo als VAN AERSSEN het schriftelijk, en ongetwijfd gewijzigd (zie hiervoor bl. 516) heeft ingeleverd. In dit stuk wil hij het doen voorkomen, alsof het gerucht dat hij onaangenaam aan het Fransche Hof zijn zou, slechts op een lossen brief steunde, uit *Parijs* geschreven, maar door een schrijven uit *'s Hage* uitgelokt. De fijne diplomaat stelt zich hier zeer onnoozel aan, alsof hij van dat, waar het eigenlijk op aan kwam, niets begreep. Zijne bewijsgronden zijn uiterst zwak, en hij deelt menige bijzonderheid mede, die geen twijfel overlaten, of hij had zich te *Parijs* zeer onaangenaam gemaakt. Eenmaal gaf HENDRIK IV hem in allerheftigste bewoordingen zijne verbolgenheid te kennen, en kort voor zijn vertrek ontveinsde hem VILLEROY zijne ontevredenheid niet. Hij beweert tegen de Spaansche huwelijken geijverd te hebben op grond dat deze den band tusschen *Frankrijk* en *Spanje* ten nadeele van de Republiek naauw zouden toehalen, en toch zeide hij tot VILLEROY, gelijk hij zelf getuigt, dat *Spanje* niettemin vijandig tegen *Frankrijk* zou blijven. Wel nu, dan konden immers die huwelijken niet schaden.

[3] Later verklaarde VAN AERSSEN, dat hij OLDENBARNEVELT niet op het oog gehad had (OUVRÉ, p. 209).

1613. openlijk af te wijzen. Hiervan voorzien, wilde hij de Staten den tijd laten om nog geheel vrijwillig een besluit te nemen; maar ten laatste moest hij er toe overgaan om in de volle vergadering de Staten-Generaal rekenschap af te vorderen, hoe zij de lasteringen van AERSSEN zoo lang gelaten hadden kunnen verdragen. AERSSEN, die deze uitbarsting zag aankomen, zond den 12[den] November zijn ontslag in, op grond dat zijne Remonstrantie van den 29sten October door DU MAURIER zoo hoog was opgenomen. Hij erkende thans, wat hij vroeger als eene bekrompen meening had verworpen, dat zoo de Ambassadeur het Fransche Hof niet aangenaam was, de onderstandsgelden wel achtergehouden konden worden. Ook wilde hij geene oneenigheid tusschen de Provinciën veroorzaken. Op het lezen van AERSSENS missive nam OLDENBARNEVELT het woord om te kennen te geven, dat, mogten de Provinciën dadelijk besluiten om het gevraagde ontslag te verleenen, hij DU MAURIER zou uitnoodigen om geen gebruik te maken van het hem verleende gehoor. Doch de Vergadering was tot zulk een besluit niet te brengen, en den 15[den] November verscheen de Fransche Gezant in de Vergadering. In den aanvang zijner rede wees hij alle kwaad vermoeden omtrent de gezindheid der Koningin af door de opmerking dat de raadslieden van HENDRIK IV nog zitting hadden in haren Raad. Daarop haalde hij de zaak van AERSSEN van den aanvang op, en betuigde dat het Fransche Bewind niets liever gewenscht had dan alle opspraak te mijden; men had de Staten in de gelegenheid gelaten hunnen Gezant zonder gerucht te verwijderen, zoo om zijne eer te ontzien als om de vrijheden der Republiek niet te kwetsen. Maar deze kieschheid had men zich niet ten nutte gemaakt. Integendeel hij, de Fransche Ambassadeur, was openlijk bestreden en verguisd, en VAN AERSSEN die, zeide hij, door een duivel uit het Zuiden aangestookt, het bondgenootschap tusschen *Frankrijk* en de Republiek wilde verbreken, en dus het voornaamste bolwerk tegen haren ouden vijand wilde omverwerpen, VAN AERSSEN had zich beroemd het geheim zijner gezantschapsberigten op het spoor te zijn gekomen en had alzoo het regt der volken en de onschendbaarheid van een persoon van zijne hoedanigheid miskend. Hij eindigde met het stellig verzoek om AERSSENS ontslag: niet dat *Frankrijk* de Staten tot eenigen stap wilde dwingen: hunne beslissing was vrij, en hoedanig die ook uitviel, de Koningin zou er genoegen mede nemen [1].

In deze rede werpt DU MAURIER op VAN AERSSEN de verdenking terug, waarmede VAN AERSSENS vrienden, binnen- en buitenslands, OLDENBARNEVELT zwart maakten. Wat toch beduidt die uitdrukking *door een duivel uit het zuiden aangestookt* anders, dan dat hij met *Spanje* heulde? Van beide zijden was deze beschuldiging even ongegrond. Maar in allen gevalle had VAN AERSSENS staatkunde de strekking

[1] OUVRÉ, p. 210. Volgens het verslag in *Resol. der Stat. Gen.* (15 Nov. 1613) drukte zich de Gezant bij deze gelegenheid met »extraordinaris hevicheyt" uit.

om de vriendschap dezer Landen met de Fransche Regering te verbreken en gevaarlijke tweedragt in deze Landen zelven te zaaijen. Dit bleek al dadelijk, toen het in de zaak van AERSSEN tot eene beslissing moest komen. Den 28sten November was daarover beraadslaagd, doch toen had men niet tot een besluit kunnen komen. Den 6den December werd hij zelf in de Vergadering ontboden en verzocht zijne ware meening te willen zeggen, daar zijn vertoog en verzoek verschillend werden uitgelegd. Hij verklaarde zijn ontslag te verlangen, en zijn vertoog van den 29sten October niet openbaar te willen maken. Den 11den en den 13den werd de zaak op nieuw overwogen. *Gelderland*, *Holland* en *Overijssel* wilden hem zijn ontslag verleenen. *Zeeland* [1] begeerde hem te continueren. *Groningen* verlangde hem eene andere eervolle betrekking te zien opdragen. *Vriesland* was niet vertegenwoordigd; maar haar Gedeputeerde, de Heer VAN AYLVA, had zich reeds den 7den November allerkrachtigst ten gunste van AERSSEN doen gelden. Lang bleef alzoo de beslissing der Staten uit. DU MAURIER beklaagde zich hierover bij den Prins [2]. Dit dralen der Staten, zeide deze, was niet aan den invloed van VAN AERSSEN, maar aan het gemis aan overeenstemming tusschen de Provinciën te wijten. Hij beloofde zelf over de zaak aan de Provinciën te schrijven. Maar de Fransche Gezant wist het middel te vinden om den tegenstand eindelijk te overwinnen. Terwijl hij OLDENBARNEVELT aanspoorde om zich krachtig te doen gelden, gaf hij MAURITS te gevoelen, dat, zoo de Fransche Regering haren zin niet kreeg, zij ligt de gelden tot onderhoud van de 4240 man Fransche troepen kon achterhouden. Deze taal maakte indruk, en Prins MAURITS trok de hand van VAN AERSSEN af; thans laakte hij zelfs zijne ligtvaardigheid en dubbelhartigheid, en liet zich uit, dat, genoot een man als hij het vertrouwen van een groot Koning, hij in staat zou wezen zijn Rijk binnen den tijd van een jaar omver te werpen [3]. Toen derhalve de Staten, die niet tot eenstemmigheid komen konden, de zaak ter 1613.

---

[1] De Staten van *Zeeland* klaagden in een schrijven van den 21sten November aan hunne Gedeputeerden over de »onbehoorlijke proceduren in deze zaak voorgenomen die des te suspecter waren omdat zij van zulke hand beleid werden, als waarmede men alle gezag scheen te willen brengen aan ééne Provincie." Zie *Noodighe Remonstr. aan de Staten-Generael*, door FR. V. AERSSEN, bl. 24. (*Bibl. v. Pamflett.* N°. 1474), en VAN DER KEMP, III, bl. 324. De Provincie scheen te duchten, dat OLDENBARNEVELT met zijnen schoonzoon alleen de leiding der staatkundige betrekkingen met *Frankrijk* in handen zou krijgen.

[2] »De Prins," schrijft DU MAURIER, 29 November, »doet voor hem al wat hij kan, maar bedektelijk... Zeker is het, dat hem zijne werkeloosheid van dag tot dag meer gaat vervelen. De minste aanleiding tot stoornis der rust in de verst verwijderde oorden doet hem de hoop opvatten, dat zich de strijd tot deze Landen toe mogt uitbreiden en hem werk verschaffen."

[3] OUVRÉ, p. 211—213.

1614. beslissing aan den Prins en den Raad van State overlieten, verklaarde hij zich, den 1sten Februarij 1614 tegen het denkbeeld om VAN AERSSEN weder naar *Frankrijk* te zenden, daar dit blijkens door hem ontvangen brieven, door de Fransche Regering als eene beleediging zou worden opgenomen [1].

Doch wie zou te *Parijs* VAN AERSSENS opvolger zijn? Het lijdt geen twijfel, of OLDENBARNEVELT achtte zijnen schoonzoon VAN DER MIJLE daartoe het meest bevoegd en geschikt. Behalve andere zendingen had hij reeds tweemaal in de gewigtigste oogenblikken een gezantschap naar *Frankrijk* bekleed. Hij kende er al de groote Staatslieden van HENDRIK IV; zijne komst te *Parijs* zou ondubbelzinnig te kennen gegeven hebben, dat men van onze zijde op den grondslag wenschte voort te bouwen, door den grooten Koning gelegd. Doch de Advokaat moest den schijn vermijden, alsof hij slechts ten behoeve van zijnen schoonzoon aan VAN AERSSENS val gearbeid had. Dus werd, op voorslag van MAURITS, die hier geheel in den geest en, als het ware, op ingeving van OLDENBARNEVELT sprak, de boven vermelde Heer VAN LANGERAK benoemd, een man, die nog geene zoodanige betrekking bekleed had, en (dit ten minste schreef DU MAURIER) zeer afhankelijk was van MAURITS, en zich ligt door de schoonschijnende redenen en aanloksels van den Hertog van BOUILLON zou laten overhalen.

De Heer VAN LANGERAK wordt Ambassadeur te *Parijs*.

Werd alzoo VAN DER MIJLE niet verkozen, hem werd echter, mede op voorslag van MAURITS eene buitengewone zending naar *Parijs* opgedragen. Inderdaad had de Fransche Regering een waarborg dat de Vereenigde *Nederlanden* geene gemeene zaak met hare binnenlandsche vijanden zouden maken, ten hoogste noodig. Had in *Holland* de partij van AERSSEN den boventoon gehouden, zoo zou men verkondigd hebben, dat de gemeenschappelijke strijd tegen den Paus en *Spanje* aan *Nederland* ten pligt stelde, de partij der Prinsen te omhelzen, die juist tot klagten en eischen was overgegaan, om zoo deze niet baatten, de wapenen tegen de Regentes op te vatten. Zoo zouden de Fransche troepen in Nederlandsche dienst, die reeds door zendelingen van den Hertog van BOUILLON werden opgeruid, ligt, met BOUILLONS schoonbroeder aan het hoofd, den opstandelingen zijn toegevoerd, en het wettig Bewind zou waarschijnlijk ten val zijn gekomen. De tegenwoordigheid van eenen gezant, die OLDENBARNEVELTS zienswijze vertegenwoordigde, werd volstrekt vereischt om de Prinsen te doen gevoelen, dat zij op *Nederlands* hulp niet behoefden te rekenen; dat zij derhalve hunne eischen niet te hoog moesten stellen, en het hun niet geraden was geweld te gebruiken. In één woord er bestonden gronden in overvloed om, ten minste tijdelijk, VAN DER MIJLE naar *Frankrijk* te zenden.

[1] Toch had de Koningin zich in een brief van den 16[den] Julij 1613 aan de Staten-Generaal loffelijk over AERSSEN uitgelaten (zie *Noodighe Remonstr.* bl. 22). Doch Hare Majesteit kon AERSSEN niet openlijk laken zonder eene magtige partij in haar eigen Rijk als vijanden van den Staat te schandvlekken, en hoe men zich vertrouwelijk over VAN AERSSEN uitliet, blijkt uit de brieven, door VAN DER MIJLE uitgegeven in zijn *Vertooch aen de Staten-Gen. teghen de Rem. v. Fr. v. Aerssen* (*Bibl. v. Pamflett.* N°. 1478).

C. E.ᵈ Taurel sculps.

Tegen het eind van de maand Februarij van het jaar 1614 vertrok hij naar *Parijs.* 1614.
Bij het eerste gehoor, dat hem de Koningin en de minderjarige Koning verleenden, gaf hij dadelijk te kennen, dat hij derwaarts kwam, gezonden door de Staten, die vernomen hebbende, welke stormen de rust van *Frankrijk* bedreigden, de Koningin en den Koning van hunne opregte bedoelingen wenschten te verzekeren en aan hen hunne diensten aan te bieden. De Staten zouden nimmer in gebreke blijven al wat hun mogelijk was te doen tot handhaving van hunne koninklijke personen, van het gezag, dat hun toekwam, en van de rust hunner bloeijende Rijken en Staten [1]. Bij een volgend gehoor voegde hij bij de vernieuwde betuiging van der Staten goede gezindheid het verzoek, dat hare Majesteit toch geen geloof wilde slaan aan regtstreeksche of zijdelingsche listige inblazingen; maar dat zij ze als volstrekte leugens en zeer verderfelijke lastertaal zou versmaden en afwijzen. Toen bekende de Vorstin, dat men zich wel beijverd had, de Staten bij haar verdacht te maken; maar dat zij sedert zijne komst daartegen genoeg verzekerd was geweest, »dat het zeer kwade en ongeruste geesten waren, die zulks voorstelden." Dat het niet aan pogingen ontbroken had, om ook haar Bewind bij de Staten in een valsch daglicht te plaatsen, was haar niet onbekend. Reeds bij het eerste gehoor zeide zij tot den Gezant, zeer goed te weten dat hem verscheidene geruchten en vermoedens zouden ter oore komen; maar die moest hij niet gelooven, en kwam hem iets voor, dat eenige twijfel bij hem overliet, hij had zich slechts om inlichting tot hare Raden te wenden. Bij het afscheidsgehoor kwam zij op hetzelfde onderwerp terug, zeggende, »dat er geesten bij ons (de Nederlanders) waren, die onder pretext van religie hare alliantie met *Spanje* en andere hare actiën zochten sinisterlijk te calumnieren; maar dat men desniettegenstaande zou bevinden, dat zoolang zij leven zou, bij haar de vriendschap van Hunne Hoog Mogenden ten hoogste zou geacht worden." En VILLEROY en PUYSIEUX namen bij het afscheidsbezoek, dat de Gezant hun bragt, de gelegenheid waar om te zeggen, »dat zij Hun Hoog Mogenden zoo veel wijsheid en billijkheid toebetrouwden, dat zij tegen zulke getrouwe dienaars van zulk een grooten en wijzen Koning, als zij zich steeds betoond hadden, niet ligtelijk eenige oproerige en valsche uitstrooisels zouden gelooven."

Buitengewone zending van VAN DER MIJLE derwaarts.

Een tweede last, den Gezant opgedragen, bestond in het verzoek, dat de 300,000 pond, die van de onderstandsgelden ten behoeve der Fransche troepen in Nederlandsche dienst over het verloopen jaar nog te betalen waren, ten spoedigste mogten overgemaakt worden, en dat voortaan tijdig in de betaling zou worden voorzien. Het was geen geldgebrek of hebzucht, die de Staten tot dit dringend verzoek noopten; maar

[1] Aan het verbaal van deze zending, op het Rijksarchief voorhanden, ontbreken de eerste bladzijden; maar dat de Gezant met deze betuiging begonnen was, blijkt uit zijne rede bij zijn afscheidsbezoek bij hunne Majesteiten.

1614. de onderstandsgelden, uit *Frankrijk* verstrekt, waren het geschiktste wapen tegen hen, die in *Nederland* met ongenoegen zagen, dat men de Fransche Regering ondersteunde. Onthield men deze Regering, dus kon men spreken, zijne ondersteuning, zoo zou zij op hare beurt de troepen terugtrekken. Scheen nu *Frankrijk* evenwel geneigd om dit te doen of liet zij het onderhoud op de Staten drukken, zoo scheen men bij eene vredebreuk met *Frankrijk* niet veel te verliezen. Nog een andere grond pleitte voor een stipte betaling der Fransche hulpbenden. Zij werden door de partij der Prinsen bewerkt, en (de Gezant deelt het na berigten, uit *'s Hage* ontvangen, aan de Regentesse mede) op het gerucht van hetgeen er in *Frankrijk* omging, merkte men reeds bij de regimenten de zucht tot desertie op. Slechts goede betaling kon de soldaten bij hunnen pligt en, des noodig, in goeden staat ter beschikking der Fransche Regering houden. Ook kregen de Staten volkomen voldoening op hun verzoek om betaling der achterstallige, en genoegzame verzekering der in het vervolg te verstrekken gelden.

Gewigt van VAN DER MIJLES tegenwoordigheid te *Parijs*.

Het gewigt van VAN DER MIJLES tegenwoordigheid te *Parijs* in deze oogenblikken werd door de Regering aldaar volkomen gewaardeerd. Het was van geen gering belang, dat hij van uit deze hoofdstad aan den Prins van CONDÉ en den Hertog van BOUILLON, met het plan om hunne Koningin de wet te stellen afwezig, brieven zond, waarin op de beleefdste en vertrouwelijkste wijze der wereld het berigt te lezen stond, dat de Regering zijn verzoek om de betaling der troepen gunstiglijk had toegestaan, en waaruit zij dus konden opmaken, dat er aan opruijing dier troepen en vredebreuk tusschen de Regentes en de Staten niet meer te denken viel. Het was van geen minder belang, dat Prins MAURITS, BOUILLONS schoonbroeder, door VAN DER MIJLE deed verzekeren, dat »hij zich ten uiterste beijverde door daden te doen blijken, dat Hare Majesteit geen nederiger en trouwer dienaar had dan hij." Ook stelde men er den grootsten prijs op, dat VAN DER MIJLE, lang nadat zijne zaken waren afgehandeld, en hij ook LANGERAK, die intusschen was aangekomen; behoorlijk in kennis gebragt had, *Parijs* niet verliet, voordat er eene schikking met de Prinsen getroffen was. Men duchtte, dat zoo de Nederlandsche Gezant vertrok voor het eind der onderhandelingen, het gerucht ontstaan mogt van een verstoorde verstandhouding tusschen de Vereenigde Provinciën en de Regering, en dat dit de eischen der Prinsen onbillijker maken of hun nieuwe hoop op hulp van buiten geven mogt. Nu wisten daarentegen de Prinsen, dat het de Koningin, zoo zij met geweld optraden, slechts een woord aan den Nederlandschen Gezant behoefde te kosten om strijdkrachten uit de Republiek te doen opdagen. De tegenwoordigheid van OLDENBARNEVELTS schoonzoon te *Parijs* was genoeg om de Regering kracht bij te zetten, de Rijksgrooten in ontzag en in geheel *Frankrijk* het zwaard in de scheede te houden. Voorwaar, een duidelijk bewijs, wat de Republiek in *Europa*, en wat OLDENBARNEVELT in de Republiek te beteekenen had. Men liet den Gezant met blijde dankbetuigingen, na langdurige en niet ont-

veinsde onrust, niet eerder vertrekken, dan toen de artikelen te *Ste-Menehould* geteekend waren. 1614.

Met de betuigingen der Staten kwamen de feiten volkomen overeen. DU MAURIER kon uit *'s Hage* schrijven, dat de Staten niet alleen bereid waren tot het overzenden van Fransche troepen, maar des noods van oorlogschepen; dat zij de toezending van krijgsbenoodigdheden aan de oproerige partij in *Frankrijk* met strenge straffen trachtten te keeren; dat de krachtigste maatregelen genomen waren om de desertie onder de Fransche troepen tegen te gaan; dat Prins MAURITS vol afschuw was van hetgeen men tegen de Regentes bestond, en zich over den Hertog van BOUILLON in minachtende en spottende bewoordingen uitliet [1].

CHÂTILLON tot Generaal benoemd.

Nog tijdens het verblijf van VAN DER MIJLE te *Parijs* nam de Koningin een maatregel, van welks strekking de Staten opheldering noodig hadden. Zij verhief den Heer DE CHÂTILLON, kolonel van een der Fransche regimenten in Nederlandsche dienst, tot den rang van Generaal. Wat was hiervan de bedoeling? Eenen man, reeds zoo hoog geplaatst door zijne geboorte (LOUISE DE COLIGNY was zijne tante), eenen rang te verleenen, die MAURITS kon doen vragen, of men meende hem aan zijn opperbevel te onttrekken? Den neef zijns broeders, die toch reeds menigmaal als partij tegen hem scheen gesteld te worden, zulk een verheven betrekking te verleenen, wat had men daarmede voor? Hier waren ophelderingen noodig, en de Koningin-Regentes gaf ze, daar zij aan VAN DER MIJLE verklaarde, dat zij met die benoeming »gemeend had aan de Staten-Generaal en aan Zijne Excellentie en al zijne vrienden eene aangename zaak te doen; geenszins had zij bedoeld den Heer DE CHÂTILLON eenig gezag te geven, dat Hun Hoogmogenden of Zijner Excellentie kon mishagen." In weerwil van die rangverhooging, die niets was dan een eerbewijs, zou alles bij de regimenten op den ouden voet blijven.

De Fransche Prinsen blijven woelen.

Niettegenstaande hunne verzoening met de Koningin bleven de Fransche Grooten vijandig, en bijgevolg waren de oorzaken van oneenigheid in ons vaderland niet belangrijk verminderd. De Prins van CONDÉ, de Hertogen van BOUILLON en NEVERS schreven den 26sten Mei uit *Sedan* aan de Staten-Generaal in een zeer hatelijken geest tegen de Staatsdienaren der Koningin-Regentes, wier spoedige aftreding zij aankondigden om voor mannen plaats te maken, door hooge geboorte en waardigheden tot den rang van Raadslieden der Kroon beter bevoegd, dan zij. De overbrenger van deze brieven, LA GRANGE, Raadsheer van CONDÉ, begon met VAN AERSSEN een bezoek te brengen, en verklaarde luide, dat hij DU MAURIER niet wenschte te zien, waarmede hij te kennen scheen te willen geven, dat deze Gezant, die, naar der Prinsen meening, hen openlijk van majesteits-schennis beschuldigd had, spoedig, met de tegenwoordige Ministers, zijne

[1] OUVRÉ, t. a. p. bl. 214, 215.

1614. plaats zou moeten ruimen. Ook ontveinsde de Prins VAN CONDÉ geenszins, dat hij niet aan OLDENBARNEVELT had willen schrijven, omdat, zeide hij, de Advokaat in de vergadering der Staten zich zijnen vijand betoond had. De Staten schreven, den 11den Junij, beleefd en bondig terug, dat hun gedrag het natuurlijk gevolg was geweest van de tusschen hen en *Frankrijk* bestaande traktaten, en dat zij niet anders bespeurd hadden, dan dat de Regentes de staatkunde van HENDRIK IV ten hunnen aanzien getrouwelijk voortzette [1].

De eigenaardige toestand, waarin *Frankrijk* zich bevond, een toestand, waarbij zoodra eene der beide partijen, hetzij door toedoen der Regering of door het geluk, al te zeer boven de ander begunstigd werd, een openbare burgeroorlog te duchten was, kon niet anders dan belemmerend werken op de handelingen van die Staatslieden in *Europa*, die wijs genoeg waren om te begrijpen, dat eene uitbarsting in *Frankrijk* onberekenbare gevolgen ook buiten dat Land hebben kon. Dit ondervond OLDENBARNEVELT al spoedig.

Na de inneming van *Gulik* waren de Kleefsche zaken tot eene voorloopige beslissing gekomen [2]; doch weldra bragt het onderlinge wantrouwen der *possiderende* Vorsten eenen toestand te weeg, die de inmenging van vreemden uitlokte en de oude vrees dat de Spaansch-Katholieke partij in die Gewesten vasten voet mogt vatten, op nieuw deed ontstaan.

Staat der Kleefsche zaken.

Er was een middel beproefd om de verdeelde belangen ten laatste overeen te brengen: de jonge Paltsgraaf zou de dochter huwen van den Keurvorst van *Brandenburg*. Doch dit huwelijksplan was afgesprongen. Bovendien was de stadhouder, die de Guliksche en Kleefsche Landen gemeenschappelijk bestuurde en dus een band van vereeniging uitmaakte, de Markgraaf ERNST van *Brandenburg*, in 1613 overleden. De Keurvorst JOHAN SIGISMOND droeg thans het stadhouderschap op aan zijnen zoon den Markgraaf GEORG WILLEM; doch de Paltsgraaf liet zich deze keuze geenszins welgevallen, en de twisten rezen gedurig hooger. In geval het tot dadelijkheden moest komen, wist de Paltsgraaf op wien te bouwen om zich niet alleen regt te verschaffen, maar zijnen mededinger zoo mogelijk voor goed uit het bezit te drijven. Hij had de Katholieke partij gekozen. In het najaar van het jaar 1613 trad hij in het huwelijk met de zuster van den Aartsbisschop van *Keulen* en van den krachtigen Vorst MAXIMILIAAN VAN BEYEREN, het hoofd der Duitsche katholieke *Liga*, wier oudere zuster met den Aartshertog FERDINAND van *Stiermarken* gehuwd was, en tot dat huwelijk had de Paus te eerder de vereischte toestemming gegeven, omdat de Luthersche bruidegom reeds tot het Katholicisme was overgegaan: slechts had hij, ten einde zijnen vader en velen met

[1] OUVRÉ, t. a. pl. bl. 217—219.

[2] Zie hiervoor, bl. 415.

hem te misleiden, de vergunning bekomen om voorloopig voor het uiterlijk protestantsch te blijven. In 1614 trad hij openlijk tot de Roomsche Godsdienst over. 1614.

Zoo had men, dus moesten de Staten der Vereenigde *Nederlanden* oordeelen, denzelfden vijand sterker dan ooit in het land, dien men er door vroegere gewapende tusschenkomst uit had willen houden.

Weldra kwam het tot eene botsing. Toen in het jaar 1613 de Markgraaf van *Brandenburg*, GEORG WILLEM, voorgenomen had de vesting *Gulik* te bezigtigen, had de Paltsgraaf zich daartegen verzet en om des vredes wille had de Markgraaf van zijn voornemen afgezien. Gewapend stonden meer dan eens de lieden van het gevolg van de beide Vorsten te *Dusseldorp* tegen elkander over. Die van den Paltsgraaf, waaronder »verscheidene vreemde en verdachte personen," lieten zich luide uit, dat men zich »met andere vrienden en bondgenooten" zou weten te helpen. Tevens werd er van 's Paltsgraven wege druk over en weer naar *Brussel* en *Luik* gereisd en geschreven. In den aanvang van het jaar 1614 gingen de Paltsgraaf en zijne Raden zoo ver van openlijk te beweren, dat GEORG WILLEM de vereischte volmagt miste, en hij, de Paltsgraaf, bij gevolg alleen regtmatig *bezitter* der Landen was. In de maand Maart van dit jaar vernam men, dat WOLFGANG WILLEM in persoon eene reis naar *Brussel* doen zou, en onder weg in de vesting *Gulik* komen wilde, om aldaar eene compagnie van zijn krijgsvolk in oogenschouw te nemen. Deze compagnie, zoo meenden de raadslieden van den Prins van *Brandenburg*, was met verdachte nieuwe officieren en soldaten versterkt geworden, en scheen eene poort in bezit te willen krijgen. Deswegens protesteerden zij tegen de komst van den Paltsgraaf, en daar deze, zeggende dat niemand hem den toegang tot de vesting zou durven beletten, de reis naar *Gulik* aannam, zoo weigerde de Generaal PITHAN hem toe te laten. Groot was deswegens zijne verbolgenheid, en spoedig gaf een maatregel van den Markgraaf van *Brandenburg* hem een voorwendsel aan de hand om zich gewapenderhand te doen gelden. Deze laatste, namelijk, zich te *Dusseldorp* niet veilig genoeg achtende, had dadelijk nadat de Paltsgraaf zijne vergeefsche reize naar *Gulik* aanvaard had, krijgsvolk uit *Meurs* ontboden. Werkelijk kwam er vandaar een honderdtal soldaten aan den *Rhijn* tegenover *Dusseldorp* aan, en, hoezeer deze manschappen weldra weder teruggezonden werden, thans had het den naam dat de Markgraaf datgene had willen uitvoeren, waarvan hij zijne partij verdacht had. In deze omstandigheden meende de Generaal PITHAN, die binnen *Gulik* slechts tweehonderd man, van welke elk der Vorsten de helft bezoldigde, onder zijn bevelen had, zich tot Prins MAURITS te moeten wenden. Op het ontvangen van PITHANS brief verscheen de Prins den 10 Mei 1614 in de vergadering der Staten-Generaal. Dezen »vonden noodig dat men een wakend oog op alles hebben zou," en zonden een vertrouwd persoon naar *Gulik* om den Generaal ter zijde te staan, ten einde de vesting onzijdig gehouden en door geenen der beide Vorsten in bijzonder bezit genomen worden mogt. Tegelijkertijd

1614. vermaanden zij de twistende partijen met krachtige redenen tot eendragt. Voorts besloten zij de handelwijze van Generaal PITHAN goed te keuren, die, begrijpende dat hij anders buiten staat zou zijn de hem gegeven orders na te komen, den 5den Mei honderd man uit het naaste garnizoen in de vesting gebragt had. Bovendien versterkten zij de bezetting met tweehonderd man uit *Nijmegen* [1], en dit wel niettegenstaande de Aartshertogen hen reeds in April hadden laten weten, dat, zoo de Staten voor den eenen der possiderende Vorsten partij kozen, zij zich voor den anderen verklaren zouden. Wel is waar droegen de Staten zorg bij elk der maatregelen, die zij namen, te betuigen, dat zij voor geen der Vorsten beslisten; maar de aard der zaak schaarde hen aan de Brandenburgsche zijde. Met versterking van het garnizoen van *Gulik* nam dan ook de Brandenburgsche Prins volkomen genoegen; maar deze maatregel mishaagde den Paltsgraaf zoo zeer dat hij *Dusseldorp* bezette en de Brandenburgsche krijgslieden en beambten deze plaats deed ruimen. De Markgraaf had de stad reeds vroeger veiligheidshalve verlaten. Weldra zag de Paltsgraaf zijne magt versterkt door zijne compagnie, die tot nog toe te *Gulik* in bezetting gelegen had, maar door PITHAN wegens oproerigheid was weggezonden. De Staten-Generaal, ziende dat het ernst werd, berigtten den beiden Vorsten, alsmede den Raden te *Dusseldorp* en te *Kleef*, dat de stad en vesting *Gulik* »voor en ten dienste van beide de Prinsen zou bewaard blijven," en gaven tevens kennis van het gebeurde aan de Koningen van *Frankrijk* en *Groot-Britannië*, aan den Keurvorst van de *Palts*, het hoofd der Duitsche Protestantsche Unie, alsmede aan den Keurvorst van *Keulen*. De antwoorden, die zij op sommige dezer brieven ontvingen, en het berigt, dat de Paltsgraaf krijgsvolk liet ligten, deden hen de noodzakelijkheid beseffen om geen tijd te verliezen. Zij verzochten de beide strijdende Vorsten en den Bisschop van *Keulen* tegen den 10den Junij eenige Gecommitteerden naar *Wezel* te zenden, waarheen zij mede hunne gevolmagtigden zouden afvaardigen. Deze bijeenkomst had plaats. De Gecommitteerden der Staten begonnen hier met het verzoek, dat men alle dadelijkheden staken en al het krijgsvolk afdanken zou, hetwelk sedert de gerezen misverstanden was aangenomen. Voor dit geschied was, zouden zij tot geene onderhandelingen overgaan. Dit verzoek werd door de Gedeputeerden van den Paltsgraaf beantwoord met de verklaring, dat hij niet tot het afdanken van krijgsvolk kon overgaan, zoo niet voor de veiligheid van zijnen persoon genoegzaam verzekerd en *Gulik* ontruimd werd. Tot staving van de billijkheid van de eerste dezer voorwaarden werd gedurende den loop der onderhandelingen aangevoerd, dat de Dusseldorpsche burgerij hem vijandig was, en er aan geene verandering van residentie te denken viel, aangezien geene stad in *Gulik* of *Kleef* hem zou willen ontvangen en innemen. Wat de tweede voorwaarde betreft, zoo zeiden daarop de Nederlandsche Gezanten, dat de

De bezetting van *Gulik* met Staatsche troepen versterkt.

Bijeenkomst te *Wezel*.

[1] *Resol. der Stat. Gen.* 10 Mei 1614.

Paltsgraaf van de bezetting van *Gulik* geen grief tegen den Markgraaf maken kon, aangezien deze van die daad der Staten niets geweten, veel min daarin bewilligd had. Ook moesten de misverstanden tusschen de beide Vorsten zijn opgeheven en door beiden gezamenlijk het verzoek om ontruiming van *Gulik* gedaan worden, wilden zij daartoe kunnen besluiten. Toen niettemin de afgevaardigden van *Palts-Neuburg* onverzettelijk bleven, braken de afgevaardigden der Staten de onderhandeling af [1]. Daarna zonden de beide possiderende Vorsten, volgens het voornemen reeds te *Wezel* aangekondigd, Gezanten naar *'s Hage;* die van *Brandenburg* verzochten bijstand tegen de vijandelijke daden van den Paltsgraaf, welke voortging volk te ligten en *Dusseldorp* te versterken; die van den Paltsgraaf, daarentegen, vorderden de teruggave van *Gulik*, en verlangden dat de onderhandeling in tegenwoordigheid van Gezanten der Koningen van *Frankrijk* en *Engeland* zou hervat worden. Op dit laatste werd mede aangedrongen door afgevaardigden van den Keurvorst van *Keulen* en van den ouden Paltsgraaf FILIPS LODEWIJK van *Neuburg*. Aan al die Gezanten gaven de Staten de vriendelijkste inlichtingen en verzekerden hen van de opregtheid hunner bedoelingen; zij boden uitdrukkelijk aan, *Gulik* te ontruimen, zoodra er een verdrag tusschen de beide possiderende Vorsten getroffen zou zijn, of de Koningen van *Frankrijk* en *Engeland* alsmede de Geunieerde Duitsche Vorsten orde op de zaken zouden gesteld hebben. Nog voordat de Gezanten vertrokken, vernam men dat thans ook de Aartshertogen, verbitterd over hetgeen zij de aanmatiging der Staten noemden, zich ten strijde toerustten en een leger van 15000 voetknechten en meer dan 1500 ruiters op de been schenen te willen brengen; dat bovendien in *Spanje*, *Italië*, *Duitschland* en *Zwitserland* veel krijgsvolk geligt werd, en WOLFGANG WILLEM uit *Italië*, *Duitschland* en *Braband* met geld werd ondersteund. Hierop besloten de Staten, den 16 Julij, op voorslag van den Prins en den Raad van State, de bezetting van *Gulik* te versterken en deze vesting van alle benoodigdheden tegen een te verwachten belegering te voorzien, voorts ook de garnizoenen van de grensplaatsen der Provinciën talrijker te maken. In het begin van Augustus kwam er berigt uit *Frankrijk* en *Engeland*, dat hunne Majesteiten, niet alleen op verzoek van de strijdende Vorsten, maar ook van den Koning van *Spanje* en de Aartshertogen, buitengewone Gezanten naar *'s Hage* zenden zouden om te trachten een einde aan de vijandelijkheden te maken. Desniettegenstaande hadden de Aartshertogen hun leger tegen den 20sten Augustus in den omtrek van *Maastricht* bescheiden. Hiervan vraagden hen de Staten rekenschap, en zij kregen ten antwoord, dat de Aartshertogen van meening waren het Bestand naauwgezet in acht te nemen. Inmiddels vernam men van eenen afgevaardigde van den Keurvorst van *Keulen*, die te *'s Hage* kwam na *Brussel* te hebben aangedaan, dat de Aartshertogen genoegen namen met een voorstel van den Koning van *Engeland* om

1614.

De bezetting van *Gulik* met Staatsche troepen versterkt.

[1] Zie Rapport van de Gecommitteerden naar *Wezel*, op het Rijks-archief.

1614. *Gulik* in handen te stellen, hetzij van den Landgraaf MAURITS van *Hessen*, hetzij van den Prins CHRISTIAAN van *Anhalt*, of van FILIPS WILLEM van *Oranje*, tot tijd en wijle dat het geschil tusschen de possiderende Vorsten beslecht zou zijn. De laatste, als onderdaan tegelijk der Staten en der Aartshertogen en gematigd katholiek, kwam, heette het, tot die taak vooral in aanmerking. Maar Prins MAURITS zou ze niet dan ongaarne aan zijnen broeder hebben zien opdragen. Ook de Staten konden den Prins van *Oranje* niet geheel vertrouwen. Ten minste, toen hij in September 1613 zijnen Raadsheer KERREMANS, een man »zeer partijdig tegen de Gereformeerde Religie," tot Drost van *Breda* benoemd had, lieten de Staten hem weten, dat, zoo hij niet binnen acht dagen een ander benoemd had, zij »bij souvereine magt" in de zaak zouden voorzien [1]. Den 12^den^ Augustus kwam HENRY WOTTON, de buitengewone Britsche Gezant, te *'s Hage*. Hij begon met het verzoek, dat de Staten alle verdere maatregelen zouden schorsen, en schriftelijk verzocht hij hetzelfde van den Aartshertog, opdat, schreef hij, aan Zijne Majesteit van *Groot-Brittannië* geene redenen van ontevredenheid gegeven en zijne taak niet onvruchtbaar gemaakt mogt worden. Toen de brenger van dezen brief den 17^den^ Augustus te *Brussel* aankwam, zou SPINOLA den volgenden dag naar het leger vertrekken. Zijne komst vermogt het vertrek van den veldheer niet te beletten. Nog was de buitengewone Gezant van *Frankrijk* niet aangewezen, maar DU MAURIER verzocht tegen den 18^den^ gehoor bij de Staten-Generaal. Hij gaf de hoop te kennen, dat de Staten, bedenkende dat de tegenpartij hunne handelwijze met *Gulik* als een vijandige daad had opgevat, geneigd zouden wezen om het oor tot schikking te leenen, ten einde zich van alle verdenking te zuiveren, en geen algemeene ontbranding in *Europa* te veroorzaken. Zeker was het, dat *Frankrijk* het uitbreken van den oorlog duchtte, en om volstrekt onzijdig te blijven, zelfs niet zou toestaan, dat de Staten de Fransche regimenten, die zij in dienst hadden, in de zaak van *Gulik* gebruikten; maar iets stelligs, dit bleek genoegzaam, had hij niet voor te stellen. Ook strekte zijne rede in de Staten-Vergadering slechts om aan *Frankrijk* al dadelijk het regt te verzekeren van in deze zaak zijne stem mede te doen hooren [2]. Den 26sten had er aan het Hof van Prins MAURITS eene conferentie van eenige Gecommitteerden uit de Staten-Generaal met WOTTON en DU MAURIER ter beraming van een plan tot bijlegging der geschillen plaats. Bij eene acte, gedagteekend den 27sten Augustus, regtvaardigden de Staten hunne handelingen ten aanzien van *Gulik:* alle onbevooroordeelden, dus spraken zij, konden ligt nagaan, dat zij geene andere

HENRY WOTTON te *'s Hage*.

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 1613, Sept. 18 en 28. Toen hij KERREMANS moest laten varen, benoemde de Prins F. VAN AERSSEN, en, toen deze zich verontschuldigde, AERSSENS broeder tot Drost van *Breda* (*Resol. Stat. Gen.* 2 Oct.).

[2] OUVRÉ, t. a. pl. bl. 224, 225.

bedoeling gehad hadden, dan het bewaren der stad voor de beide Vorsten, »tot handhouding van hun accoord, waartoe zij verzocht waren en veel millioenen guldens gedragen hadden." Hielden de oorzaken op, die hen tot de verzekering dier vesting genoopt hadden, zoo waren zij bereid ze te ontruimen; maar bleef de vijand hen bedreigen, zij hadden »eene vaste resolutie door Gods genade alle onregtmatige, onbehoorlijke en vijandelijke proceduren, tegen hen voorgenomen, tot het uiterste te wederstaan." Den 28sten vernam men, dat SPINOLA de *Maas* was overgetrokken, en daags daaraan kwam het berigt, dat hij met zijn leger naar *Aken* getogen was. Tegen deze stad had hij op verzoek des Keizers den Rijksban uit te oefenen. Hare inwoners hadden in 1611 de Roomschgezinde Regering verdreven en eenen protestantschen Raad verkozen. Hiervoor moesten zij thans boeten [1]. Na dit strafgerigt trok de Markies naar *Muhlheim*, eene plaats in 1612 tot nadeel van *Keulen* door de possiderende Vorsten tot eene stad verheven, en over welke insgelijks de Rijksban was uitgesproken [2]. Ook hier vond hij geenerlei tegenstand, en het stadje werd geslecht. Hoezeer SPINOLA hier als uitvoerder van een bijzonderen last des Keizers was opgetreden, was dit bedrijf niettemin eene daad van vijandelijkheid tegen den Keurvorst van *Brandenburg*, die de beide gekastijde steden in zijne bescherming genomen had. Ook bleek het spoedig, dat de togt mede ten behoeve van de katholijke partij in het Guliksche ondernomen was, want SPINOLA verzekerde zich tevens van *Duren* en andere vestingen in dat Vorstendom, en vereenigde zich met een leger van vijfduizend man voetvolk en achthonderd ruiters, die WOLFGANG WILLEM hem toevoerde. Terwijl dit een en ander achtereenvolgens naar *'s Hage* werd berigt, kwam het besluit tot rijpheid om met allen spoed de ruiterij in orde te brengen en van het noodige tot den marsch te voorzien, en voorts scheepssoldaten te ligten » zoo om te dienen op de oorlogschepen op de rivieren als bij het geschut." Den 1sten September verzochten de Gecommitteerden van den Prins van *Brandenburg* de Staten zich niet langer door den Gezant van *Groot-Britannië*, wien de Aartshertogen de mogelijkheid eener minnelijke schikking hadden voorgespiegeld, te laten misleiden en ophouden, maar dadelijken bijstand tegen de gepleegde vijandelijkheden te verleenen, waarop nog denzelfden dag door de Staten-Generaal ten overstaan van Prins MAURITS, Graaf WILLEM LODEWIJK en den Raad van State, besloten werd, in allerijl een leger met alle krijgsbenoodigd-

1614.

SPINOLA tuchtigt *Aken* en *Muhlheim.*

---

[1] Reeds in het begin van 1612 had de Aartshertog het plan *Aken* te tuchtigen; doch de Staten traden tusschen beiden (*Mémoires de Du Plessis*, III, 367. Amst. 1652. *Resol. der Stat.-Gen.* 15 Oct. 1612).

[2] *Muhlheim* was grootendeels door uitgewekene Nederlanders gebouwd. Dit herinneren de Staten den Aartsbisschop van *Keulen*, waar zij nog den 20sten Januarij 1615 voor de ongelukkige Muhlheimers bij dezen Keurvorst tusschentreden (*Resol. Stat.-Gen.*).

1614. heden in den omtrek van *'s Gravenweerd* te velde te brengen. Den 4den vertrokken de beide genoemde Stadhouders met Prins FREDERIK HENDRIK en zeven Gedeputeerden uit *'s Gravenhage.* Zij waren van de noodige volmagt voorzien om zonder ruggespraak naar bevind van zaken te handelen. Op de bepaalde plaats aangekomen, vernamen zij, dat SPINOLA en de Paltsgraaf verscheidene landsteden hadden bezet, ja dat den 5den September zelfs *Wezel* hun in handen was gevallen [1].

Wezel valt in zijne handen.

Dit was een groote grieve. *Wezel* heette bij de Katholijke partij »een nest van ketters en een *Genève* aan den *Rhijn*," en deze stad aan de Spanjaarden in handen te laten vallen, was een groot verzuim, dat eene menigte ongelukkige geloofsgenooten, reeds in 1598 en 1599 zoo zwaar beproefd, aan hunne wreede verdrukkers overliet. Uit OLDENBARNEVELTS Verhooren [2] blijkt, dat men dit ongeluk aan den Advokaat heeft geweten. De Gedeputeerden van *Vriesland*, en bepaaldelijk DONIA, toenmaals lid van den Raad van State, hebben hem openlijk in de Vergadering der Staten-Generaal verweten, dat hij de oorzaak van het verlies van *Wezel* was geweest. Zelfs dacht men aan boos opzet en voerde tot staving van dit gevoelen een en ander bewijs aan. Hij had, zoo heette het, door in de vergadering der Staten-Generaal door te drijven, dat men eerst van de toestemming der Lastgevers tot het dragen der onkosten verzekerd moest zijn, en daarna door onnoodig uitstel het te velde brengen van het leger verhinderd, ten tijde dat SPINOLA *Wezel* bedreigde, terwijl alle Provinciën verlangden dat er niet gedraald zou worden; hij had, zoo heette het almede, teweeggebragt, dat aan Graaf ERNST geschreven werd, dat hij geen krijgsvolk van deze Landen voor die van *Wezel* zonder nader last zou laten werven; Gedeputeerden van deze stad, herwaarts gezonden om de hulp van een Staatsch leger van duizend of twaalfhonderd man te verkrijgen, had hij ongetroost van hier laten vertrekken [3]; uit deze Landen waren brieven geschreven aan SPINOLA, waarin te lezen stond, dat de Staten niets met al voor *Wezel* doen zouden; ja, UYTENBOGAERT, de vertrouweling van OLDENBARNEVELT, zou naar *Wezel*, waar hij door zijn huwelijk betrekkingen had, geschreven

Wezels val aan OLDENBARNEVELT geweten.

[1] Verscheidene bijzonderheden van het bovenstaand verhaal zijn ontleend aan OUVRÉ, in het aangehaalde werk, die uit de correspondentie van DU MAURIER geput heeft, en aan de *Memorie*, hierboven vermeld op bladz. 404. Daar leest men in de Noot, dat die Memorie is toegezonden aan VAN DER MIJLE. Deze opgave echter steunde slechts op een vermoeden. Uit het stuk zelve blijkt, dat het is toegezonden aan een persoon, die zich in November 1614 te *Genua* bevond en, voornemens zijnde om spoedig naar *Venetië* te reizen, met de vereischte kennis toegerust wenschte te zijn om het gevoelen en het oordee van de staatkundigen aldaar te kunnen polsen. Zie voorts *Resol. v. Holl.* 1614, bl. 81—100.

[2] N°. 153—165 (bl. 97—102).

[3] Deze Gedeputeerden waren de predikanten GNUTIUS en ACRONIUS, zie UYTENBOGAERT, *Leven, Kerckelijke Bedien. en Verantw.* (bl. 205, uitg. 1645).

hebben, dat de Staten zich met *Wezel* niet bemoeijen, noch een paard daarom zadelen zouden. Uit hetgeen de Advokaat aan zijne Regters antwoordt, blijkt dat werkelijk eenige Gedeputeerden van de steden van *Holland* op het bedoelde tijdstip zwarigheid gemaakt hebben in het dragen van het consent voor de kosten, tot het teveldebrengen van het leger vereischt. Neemt men nu aan, dat deze tegenstand niet zonder medeweten van OLDENBARNEVELT heeft plaats gehad, of dat hij, bijaldien het uitstel hem niet gelegen ware gekomen, de toestemming der steden gemakkelijk had kunnen verkrijgen, dan dienen wij op te sporen, wat de reden van OLDENBARNEVELTS talmen in deze zaak mag geweest zijn. De toeleg om zich in de Guliksche en Kleefsche Landen krachtig te doen gelden, en aan de uitbreiding van de magt en de staatkunde van *Spanje* en de Aartshertogen niet het minste toe te geven, bestond ongetwijfeld bij de Staten en OLDENBARNEVELT. Dit was én uit den veldtogt van 1610 gebleken, en bleek daarna ten duidelijkste uit de besluiten in het jaar 1612 genomen, waarbij bepaald werd, den staat van oorlog, in weerwil der groote kosten, aan te houden, en wel op grond »dat de Provincien of hare naburen weldra en plotseling weder met den Koning van *Spanje* of de Aartshertogen in oorlog konden komen [1]." Daartoe moesten de geldmiddelen in goeden staat zijn, en hoe veel geduld en volharding was er niet noodig geweest, om *Zeeland*, welks onwil om meer dan negen ten honderd te betalen de regeling der aandeelen der Provinciën in de gemeene lasten nog steeds tegenhield, eindelijk tot rede te brengen [2]. In November 1612 was de zaak aan de uitspraak gesteld van Prins

1614.

De staat van oorlog in 1612 aangehouden.

Moeijelijkheden in de vaststelling der *quoten*.

[1] *Resol. v. Holl.* 1612, bl. 934, 935, 943, 970, 975. Hoe weinig vriendschappelijk de toon tusschen de Republiek en de Aartshertogen ook na het Bestand gebleven was, blijkt uit het *Rapport van den Secretaris* CHRIST. HUYGENS *aangaande zijn gezantschap naar Brussel* in 1611 en 1612 (op het Rijksarchief). Het hoofddoel dezer zending waren klagten over moeijelijkheden, die Noord-Nederlandsche burgers in de zuidelijke *Nederlanden* in het verkrijgen van hun regt belemmerden. Voorts spreekt de Gezant een krachtig woord voor de belangen van de erfgenamen van Prins WILLEM van *Oranje*, die men in hun regt op de zoutmakerijen van *Salins* in *Bourgogne* verkortte; ook herinnert hij aan de beloften, aan EMANUEL VAN PORTUGAL gedaan. De toon, waarop hij tot den Aartshertog en zijne Raden spreekt, is hoog en scherp, en dezen blijven niet in gebreke klagten over regtsverkorting tegen klagten over te zetten. Men liet den Gezant gaan, na hem maanden opgehouden te hebben, »zonder eenig defroyement of vereering van wege den Aartshertog." En op het eind van zijn Rapport teekent hij aan, dat meermalen, wanneer hij te kennen gegeven had »dat het vreemd was, dat in plakaten door de Aartshertogen de titels van de Vereenigde *Nederlanden* gebruikt werden," ROBIANO, PECKIUS en VERREYCKEN hem geantwoord hadden, »dat de Aartshertog bij het traktaat geen afstand had gedaan van de Landen, noch ook van de titels, en overzulks hem vrijstond die te voeren; ofschoon hij dit niet gedaan had in *depêches* H. H. M. rakende; dat er wel in het traktaat stond *als vrije Landen*, doch niet *positive* dat zij vrije Landen waren."

[2] Den 12[den] Oct. 1612 »is verstaan, om eenmaal te komen tot eenparig consent van de quote

1614. MAURITS, Graaf LODEWIJK WILLEM en den Raad van State, en na eindelooze onderhandelingen met de Gecommitteerden der Staten van *Zeeland*, die zich reeds vroeger zelfs niet door eene opzettelijke reize van den Prins hadden laten bewegen, viel eene beslissing, welke ten minste voor het verloopen jaar 1612 en het ingetreden jaar 1613 de bijdragen der Provinciën regelde. Onder de overwegingen, die geleid hadden tot het inroepen van de beslissing van de genoemde Vorsten en van den Raad van State wordt met zoo vele woorden gezegd, dat die maatregel genomen werd, »om den staat van het Land eens buiten onzekerheid en onvermijdelijke ruïne te stellen." »Door langdurige wanbetaling en groote achterstallen van verscheidene compagniën te paard en te voet en van andere partijen van den staat van oorlog was de verwarring en het verloop in 's Lands zaken ten gevolge van den onwil van *Zeeland* tot het uiterste gekomen." Indien men niettemin tot geene vermindering van de oorlogslasten overging, maar zich beriep »op het regt verstand der Unie; op de traktaten met *Engeland* en tusschen *Holland* en *Zeeland* onderling gesloten; op de natuurlijke en inwendige verpligting, waarmede de Provinciën aan elkander gehouden en verbonden waren tot bevordering van haren welstand, verdediging en bescherming," en eindelijk op de plegtige beloften vóór het sluiten van het Bestand gedaan, zoo was dit wel een sprekend bewijs, dat men niet van zins was zich door den natuurlijken vijand van den Staat een voet breed gronds te laten afwinnen [1]. En wat in het bijzonder het behoud van *Wezel* voor de zaak van het Protestantisme aangaat, OLDENBARNEVELT verklaarde, dat hij, wetende wat de stad vroeger van de Spanjaarden te verduren had gehad, gezind was geweest haar door het toezenden van toereikende hulp voor overrompeling te behoeden, te meer daar dit zonder buitengewone kosten geschieden kon en de troepen altijd bij het ophouden van het gevaar gemakkelijk daaruit terugtrekken konden [2].

Oorzaak van *Wezels* val.

En toch kwam de legermagt te laat om *Wezels* val te verhoeden. Ten einde dit te verklaren, moeten wij ons den waren staat der met de Gezanten van *Engeland* en *Frankrijk* geopende onderhandelingen voor den geest stellen. Om *Wezel* te redden,

---

over de Provinciën, dat van *Hollands* wege zal mogen geconsenteerd worden, in plaats van 57½ tot 58 ten honderd, mits *Gelderland* dan geve 5½, *Utrecht* 5¾, *Vriesland* 11⅝, *Groningen* en *Ommelanden* 5¾ en *Zeeland* 11 ten honderd. *Resol. Holl.* 1612, bl. 836.

[1] *Resol. Stat. Gen.* 10 Nov. 1612. 13 Maart, 1613. *Resol. v. Holl.* 1612 (bl. 953). In de laatstaangehaalde plaats wordt als grond vermeld om in het vraagstuk der *quoten* of aandeelen der Provinciën te voorzien, »ten einde de Staat van den Lande in deze bezwaarlijke conjuncturen zonder het gebruiken van eenige extremiteiten van cassatie van het volk van oorloge of andere in goede poincten gehouden en geconserveerd mag worden." En later (op bl. 968) wordt ernstig aan de belofte herinnerd voor het aangaan van het Bestand gedaan.

[2] *Verhoor.* bl. 97, 101.

had het besluit om het leger in allerijl te velde te brengen vroeger dan in de laatste dagen van Augustus genomen en uitgevoerd moeten worden. Tot aan het eind van Julij was er door de Staten met genoegzame kracht en voortvarendheid gehandeld: immers toen nog hadden zij *Gulik* in volkomen staat van verdediging gebragt en de grensplaatsen sterk bezet. Wat nu viel er in de maand Augustus voor om den Staten de handen te binden? Toen werd de komst van buitengewone Gezanten van *Frankrijk* en *Engeland* aangekondigd, die in last zouden hebben aan de vijandelijkheden een einde te maken. Om de vredelievende verzekeringen van de Aartshertogen, het is waar, behoorde men zich niet te bekreunen; en ook aan hetgeen van *Engelands* wege gezegd zou worden, behoefde men zich niet veel gelegen te laten liggen. Hoogstens kon men het ongenoegen des Konings op zich laden, die nog den 30sten Julij 1612 in de Staten van *Holland* had laten verklaren, dat de Duitsche oorlogen hem grootelijks mishaagden en hij ze in zijn hart »detesteerde." Maar eene verstandige staatkunde eischte, dat men het oog op den toestand van *Frankrijk* hield. De buitengewone Gezant uit dit Rijk liet zich wachten, en DU MAURIER, de gewone Gezant, bleef zonder stelligen last. Hetzij omdat de Regentes eene reis door de Provinciën deed, hetzij omdat zij niet tot een besluit wist te komen en, als altijd geslingerd tusschen de partijen, zich, om het evenwigt te bewaren, niet durfde roeren. Zou men intusschen te *'s Hage* doortasten? Zoo men in het Guliksche het sein van vijandelijkheden gaf, stond de Regentes aan het felste ongenoegen der Spaansche partij bloot, bijaldien zij niet tot dadelijke handbieding aan WOLFGANG WILLEM besloot, en kwam zij hiertoe, dan dreigden weder de Protestantsche Rijksgrooten gewapend partij te kiezen. In één woord de minste stoute stap, uit *'s Hage* verordend, kon *Frankrijk* in rep en roer brengen, en (om de woorden van VAN AERSSEN zelven, zoozeer in tegenspraak met zijne daden, te bezigen) »het welvaren van de Kroon van *Frankrijk* was de eenige verzekerdheid van den Staat der Vereenigde *Nederlanden*, en daarentegen was scheuring in *Frankrijk* de eerste schrede tot de omkeering van den Nederlandschen Staat [1]." Voorwaar DU PLESSIS-MORNAY schreef in deze dagen te regt, dat de goede naburen van *Frankrijk* er belang bij hadden, dat die Staat in rust bleef [2]. Voor iemand, die dezen staat van zaken doorgrondde, was dus OLDENBARNEVELT genoegzaam geregtvaardigd, zoo hij in de maand Augustus meende te moeten dralen met het bevel om het leger te velde te brengen. Onstaatkundige eerzuchtige menschen of geestdrijvers hebben het oog slechts op één punt gevestigd; om al het overige bekommeren zij zich niet; zij ijlen als een gemeen soldaat naar de bres; maar de Staatsman moet, even als de Veldheer, alles overzien, en overwegen of een onbesuisde aanval op één punt niet alles in gevaar brengt van onherstelbaar verloren te gaan. Wijs was dus OLDENBARNEVELTS staatkunde ook in deze dagen, en dezelfde DU PLESSIS, die echte protestant, 1614.

[1] *Remonstrantie* van den 29sten Oct. (zie *Resol. Stat. Gen.* 12 Nov. 1613).

[2] *Mémoires*, III, p. 622.

1614. schreef met waarheid ook dit woord: »De Staten doen zeer verstandig, dat zij middelen opsporen om deze zaken in der minne te schikken [1]." En zoo DONIA den Advokaat in de Vergadering der Staten-Generaal, in drift ontstoken, durfde verwijten, dat hij de oorzaak was van het verlies van *Wezel*, had de Advokaat volkomen gelijk met daarop kalm te antwoorden, dat die heer »kwalijk geinformeerd" was [2]. Werkelijk begreep DONIA niet, en OLDENBARNEVELTS regters begrepen het evenmin, hoedanig de ware staat van zaken was. Bij meer onpartijdigheid en helderder inzigten zouden zij het wel begrepen hebben [3]. VAN AERSSEN begreep het wel, blijkens hegteen hij kort daarna aan DU PLESSIS-MORNAY schreef [4]; maar hij zal zich wel gewacht hebben, OLDENBARNEVELTS tegenstanders in te lichten. Hoe het zij, toen SPINOLA zijn leger tot het bezetten van verscheidene plaatsen, die onzijdig hadden behooren te blijven, bezigde, en doortrok zonder dat men berekenen kon, waar hij zou ophouden, toen behoefde men niet meer op overleg met *Frankrijk* te wachten. Immers kon daarna de krachtigste houding der Staten vriend noch vijand meer bevreemden. Hadden zij *Wezel* bezet, er ware in Rijken, die kwalijk in rust waren te houden, een geweldige kreet opgegaan, en in eene ligt ontvlambare stof ware een vonk gevallen. Nu SPINOLA die stad ingenomen had, trof dit berigt den goed geregeerden Nederlandschen Staat, die dadelijk in eendragtige krachtsinspanning eene afleiding voor de opgewekte verontwaardiging vond. En zulk eene gegronde reden bestond er voor *Nederland* na den val van *Wezel* om zich mede gewapend in het Guliksche en Kleefsche te doen gelden, dat SPINOLA, die evenwel niets liever wenschte dan de eer zich in een veldslag met MAURITS te meten [5], niet

[1] *Mémoires*, III, p. 628.

[2] *Verhoor*. N°. 165 (bl. 102).

[3] Wat de boven vermelde uitdrukking uit eenen brief van UYTENBOGAERT naar *Wezel* geschreven betreft, in zijn *Leven, kerckel. bediening en verantw.* bl. 202—205, 207—209, toont hij de losheid en tegenstrijdigheid der berigten dienaangaande in het breede aan; de oorsprong van 't gerucht scheen men in *Holland* en *Zeeland* bij UYTENBOGAERTS vijanden onder de predikanten te moeten zoeken. Doch is er niettemin zoo iets geschreven, dan hangt alles af van de vraag, op welk tijdstip en in welk verband het gezegd was. MAURITS zelf had wel gezegd, dat de Spanjaarden ons al den tijd zouden laten om ons testament te maken (OUVRÉ, t. a. pl. bl. 223), hetgeen ook niet van het vermoeden getuigt, dat er veel van de Spanjaarden te duchten was, of dat er haast behoefde gemaakt te worden om hen te wederstaan.

[4] Hij schrijft den 24sten Junij 1615: »Ik ben van meening, dat wij te veel hechten aan de raadgevingen van naburen, die uit aanmerking hunner eigene belangen de onze grootelijks benadeelen. Zij hebben onzen toeleg om *Wezel* te bezetten doen afspringen. — Uw *Frankrijk* geeft ons flaauwe raadgevingen, misschien wegens den teederen leeftijd van den Koning, die vrede noodig heeft, welke, zoo wij hem braken, ook voor hem ligt verloren zou gaan" (OUVRÉ, p. 237, 238).

[5] OUVRÉ, p. 227.

anders vermogt, dan de Nederlandsche magt als bevoegd te erkennen om hier als scheidsregter op te treden. Inderdaad, van zijne zijde werd er niet gedacht aan vijandelijkheden tegen het Staatsche leger: hij liet dit zoovele plaatsen bezetten, als Prins MAURITS voegzaam oordeelde. Den 7den September, namelijk, trok de Prins naar *Emmerik* op, alwaar hij garnizoen legde. Daarop ging de togt naar *Rees*, waar hij nog tijdig aankwam om te verhoeden dat het in de handen van den Paltsgraaf en SPINOLA viel. Na zich van nog eenige andere plaatsen verzekerd te hebben, betrok hij een legerkamp in de nabijheid van *Rees*, en liet door den Commandant van *Nijmegen* de steden *Goch*, *Gennip* en *Ravenstein* innemen. Van hunnen kant legerden de Paltsgraaf en de Markies krijgsvolk in *Xanten*. Intusschen verzochten eenige Raden der thans door vreemde troepen bezette Landen, dat er eene onderhandeling mogt aangevangen worden. Dit werd van 's Prinsen zijde toegestaan. De Heer VAN MARQUETTE en de kapitein der Lijfwacht, STARKENBURG, kwamen van zijnentwege zamen met den Heer GIRONI en Graaf HENDRIK VAN DEN BERGH, door den Markies afgevaardigd. Doch deze bijeenkomst leidde tot niets. Het voorstel van Prins MAURITS om voorloopig van den 15den September aan op te houden met het innemen van meer steden of plaatsen, werd afgeslagen, en daarentegen het sluiten van een langdurigen wapenstilstand voorgesteld. Dit was onaannemelijk, omdat het tot een onbepaald bezethouden der ingenomen plaatsen scheen te leiden. Daar SPINOLA zich alzoo niet had willen verbinden, verder geene plaatsen in te nemen, zoo wilde Prins MAURITS hem vóór zijn, en hij liet dadelijk mede in het hertogdom *Gulik*, *Berg* en het Graafschap *Mark* eenige plaatsen bezetten, waarop de Markies op zijne beurt weder andere plaatsen innam. Bij dit alles ontzagen de legers elkander. De beide Mogendheden, moest het heeten, waren onderling niet in oorlog; integendeel, het Bestand bleef in wezen: alleen verzekerde men zich van beide zijden, dat geen der possiderende Vorsten ten koste van den ander werd bevoordeeld. Meermalen kwamen officieren of soldaten der beide legers met elkander in aanraking en dan bejegenden zij elkander wellevend en vriendelijk [1]. Aan MAURITS ontbrak het niet aan vermaning van eene zeer vertrouwde zijde om toch vooral voor het eerste schot op zijne hoede te zijn. Immers schrijft hem zijn neef WILLEM LODEWIJK: »Ik ben er niet tegen, indien uwe Excellentie het zoo goed vindt, dat gij, om den Markies SPINOLA te beletten zich van het Graafschap *Mark* meester

1614.

Het Staatsche leger trekt te velde en bezet verscheidene plaatsen.

[1] DU MAURIER schrijft aan DE THOU: »de pakwagens der beide legers bevonden zich soms terzelfder plaatse, en dan hielp de een den ander om den last op te laden. Drie mannen van Prins MAURITS waren eens in een stadje, *Dallen* (*Dahlen?*) genaamd, toen er de troepen van den Markies SPINOLA inrukten. Die drie personen betuigden, dat zij het plaatsje voor de Staten genomen hadden. Niettemin moesten zij voor de overmagt wijken. Maar de Markies vreesde zoozeer, dat het voorgevallene als een vredebreuk mogt opgenomen worden, dat hij *Dallen* weder aan de Staatsche troepen heeft uitgeleverd" (OUVRÉ, *p.* 233).

1614 te maken, hem met uw leger volgt; wel maak ik mij bekommerd, dat door een mogelijk toeval de eerste aanleiding tot de verbreking van het Bestand van onze zijde gegeven worde, zoodat de klagten en verwijten op het hoofd van Uwe Excellentie zouden neerkomen. Niets toch is zoo zeker als dat door deze schending van het Verdrag een traktaat van vrede zou teweeggebragt worden, dat, bij de tegenwoordige gesteldheid van *Frankrijk*, *Groot-Britannië* en dezen Staat, slechts den volslagen ondergang van dit Land ten gevolge zou hebben. Weshalve Uwe Excellentie naar mijn oordeel zorg moet dragen, dat de eerste daad van vredebreuk van den kant des vijands kome, ten ware Uwe Excellentie uitdrukkelijk bevel gekregen hebbe van Mijne Heeren de Staten-Generaal [1]." Met dat al kon ieder oogenblik het geringste voorval de bedenkelijkste gevolgen hebben, en DU MAURIER had grond genoeg om te schrijven: »Prins MAURITS en de Markies SPINOLA zijn zoo digt bij elkander, dat ik zeer vrees, dat de wolken tegen elkaâr zullen aanbotsen en er een vreeselijk onweder uit zal losbarsten [2]." Waarlijk het was tijd, dat de diplomatie hier hare krachten beproefde.

Nog altijd was de buitengewone Gezant uit *Frankrijk* niet aangekomen, en DU MAURIER was derhalve niet genoegzaam van de inzigten van zijn Hof onderrigt om op de eene of de andere wijze krachtig op te treden. Eindelijk werd de Heer DE REFFUGE met de taak belast om hem in deze oogenblikken op zijde te staan. Deze Gezant kwam den 15^{den} September te *Brussel* aan, waar hij tot den Aartshertog de drie volgende vragen rigtte: Of hij gezind was den krijg te staken, indien de Staten zich daartoe verstonden; of hij een Gezant zou willen afvaardigen om te onderhandelen over de ontruiming der ingenomen plaatsen van beide zijden; of hij goed zou vinden, dat deze onderhandelingen plaats hadden te *'s Gravenhage*, »de eenige geschikte plaats voor de Vereenigde Provinciën, daar de afgevaardigden dier Landen nooit volmagt

Zending van REFFUGE naar *'s Hage.*

---

[1] 24 Sept. 1614. *Archiv. de la Mais. d'Orange*, II *Sér. Tom.* II, L. 367. Men ziet het, hoe WILLEM LODEWIJK alle uittartende stappen van onze zijde zou beoordeeld hebben op grond eener zeer juiste beschouwing van den toestand van *Europa*. Ook vindt men bij hem vóór den val van *Wezel* geen zweem van blaam wegens de langzaamheid der Staten; integendeel hij schrijft: »Onze Staatslieden zouden wel van meening kunnen zijn, dat de zaken door de aangevangen onderhandeling gemakkelijker geschikt kunnen worden, maar dat daarentegen door het oprukken van ons leger de toestand verergerd en de onderhandeling verijdeld worden zou. Wat dit laatste betreft, zoo staat het aan mijne Heeren de Staten hierover te oordeelen." *Archives* etc. L. 366. In het leger weet groot en klein het verlies van *Wezel* aan VINCENT RENTSINCK, Stadhouder van *Rekelinkhuizen*, Gezant van den Keurvorst van *Keulen*, die, zeide men, Hun Hoogmogenden had opgehouden. De Gelderschen, vooral die van *Arnhem*, beschuldigden hunnen Gedeputeerde ter vergadering der Staten-Generaal, den Heer VAN BRIENEN VAN SINDEREN, van dezelfde zaak. Zoo weinig doorgrondden de meesten de ware oorzaak. (*Resol. Stat. Gen.* 4 Octob. 1614. 8 Jan. 1615).

[2] OUVRÉ, p. 228.

hadden dan voor ééne zaak." Het antwoord van den Aartshertog was, dat hij zich tot den vrede zou laten vinden, indien de Staten dien ter goeder trouw verlangden, en dat, zoo zij *Gulik* teruggaven, hij de door hem ingenomen plaatsen zou ontruimen [1]. Den 23sten kwam REFFUGE te *'s Hage* aan, kreeg den 25sten gehoor bij de Staten-Generaal, en, na zijne late komst verontschuldigd en van zijn bezoek te *Brussel* verslag gedaan te hebben, onderhield hij hen over de noodzakelijkheid van eenen vrij langdurigen wapenstilstand tusschen de beide Veldheeren in *Kleefsland*, ten einde tijd tot onderhandelen te winnen [2]. Den 26sten kwamen de Gezanten overeen, DU MAURIER met eenen Edelman uit het gevolg van WOTTON naar de legers te zenden, ten einde zich omtrent dag en plaats der onderhandeling te verstaan. Intusschen schreef de Heer DE REFFUGE over de stemming hier te lande naar *Parijs*: de gemoederen waren zeer gezind om krachtig tegen de katholieke ligue op te treden, aan welke men weder groote plannen tegen het protestantisme toeschreef; men wantrouwde zelfs *Frankrijk*, en «God geve," schrijft de Gezant, «dat men in *Frankrijk* de gemoederen der Protestanten niet wakker make. VAN AERSSEN roeit hieronder, zoo veel hij kan, en beroept zich op de vertraging van de toezending der onderstandsgelden tot betaling der troepen: thans, zegt hij, ziet men de gevolgen van zijne terugroeping: had men *Frankrijk* in de angst gelaten en eenige verstandhouding tusschen de Staten en de Fransche Protestanten laten vermoeden, dat Rijk zou hen niet aldus behandelen. Maar hier, voegt hij er bij, zijn personen, welke zich liever hebben willen inlaten met de katholieke ministers, die dezen Staat verachten en haten. Zulke woorden, hoe valsch ook, maken indruk op verscheidene zwakke gemoederen, wier aantal alles in gevaar kan brengen." Hier zien wij AERSSEN en zijne staatkundige bemoeijingen op de daad betrapt. 1614.

Op reis naar de legers te velde werd DU MAURIER ongesteld, zoodat hij te *Utrecht* moest achterblijven. Toen vertrok REFFUGE den 30sten September zelf, met WOTTON, naar het hoofdkwartier van Prins MAURITS bij *Rees*. De markgraaf van *Brandenburg* was in het Staatsche, de paltsgraaf van *Neuburg* in het Aartshertogelijke leger. Met dezen en de beide legerhoofden (DU MAURIER was intusschen hersteld en had zich bij de andere Gezanten gevoegd) werd goedgevonden, het garnizoen uit de stad *Xanten*, als tusschen de beide legers gelegen, te laten vertrekken en aldaar de onderhandelingen te doen plaats hebben. In weerwil der moeijelijkheid van de op te lossen vraagstukken, der grilligheid van den Ambassadeur van JACOBUS, en der langzaamheid van de Duitsche afgevaardigden [3] werden de partijen het omtrent de hoofdzaak eens, en den 12den November werd een verdrag tusschen de possiderende Vorsten ontworpen, nagenoeg gelijk aan Onderhandelingen te *Xanten*.

[1] OUVRÉ, *p.* 225, 229.

[2] *Resol. v. Holl.* 1614, bl. 101

[3] *Dépêche* van REFFUGE, bij OUVRÉ, *p.* 233.

1614. hunne vroegere overeenkomsten. Doch dadelijk werden er van de zijde van SPINOLA en den Paltsgraaf allerlei uitvlugten gezocht. Eerst werd er geklaagd, dat de Gezanten voor de Staten partijdig waren; daarop heette de procuratie van den Prins van *Brandenburg* onvoldoende. Waardig en krachtig antwoordden de Gezanten op SPINOLAS niets afdoende redenen, en men zocht de bezwaren op te heffen door het inleveren eener procuratie van de Keurvorstin van *Brandenburg*. Toen kwam men aan met de bewering, dat de Landstenden van *Gulik* en *Kleef* de artikelen eerst nog moesten bezweren, en daartoe bijeen geroepen moesten worden. Den aanwezigen leden van die Vergadering, welke verre waren zoo iets te eischen en slechts naar de bekrachtiging der artikelen verlangden, om van het vreemde krijgsvolk verlost te worden, trachtte men schrik aan te jagen. Den 22sten werd een *aggreatie* van den Paltsgraaf ingeleverd; doch deze was niet volkomen in orde, en de aggreatie van den Prins van *Brandenburg* weigerde PECKIUS, de gelastigde der Aartshertogen, aan te nemen. Dus besloten de Gezanten, den Paltsgraaf dit staatstuk toe te zenden. Hierop zich aanstellende, alsof zij overtuigd waren, dat de Paltsgraaf en SPINOLA de uitvoering van het traktaat niet zouden kunnen nalaten, maakten zij eindelijk aanstalten om *Xanten* te verlaten. Den laatsten November verklaarde SPINOLA ronduit, dat hij de bezette plaatsen niet kon ontruimen zonder uitdrukkelijken last van de Aartshertogen, en de stellige verzekering, dat Prins MAURITS met zijn leger niet meer terug zou komen. Niettemin vertrokken de Gezanten daags daaraan. Den 2den December waren zij te *Rees* en trof Prins MAURITS dadelijk maatregelen om het leger op te breken; zelfs benoemde hij gijzelaars volgens het eerste artikel van het advies op den vorm van uitvoering van het accoord. Den 3den ontvingen de Engelsche en de Fransche Gezanten een brief van den Paltsgraaf, waarin deze verklaarde, tot de uitvoering van het traktaat geneigd te zijn, mits hij de verzekering erlangde, dat de Staten niet telkens als 't hun lustte, weder over de grenzen zouden komen. Ten antwoord boden de Gezanten aan, Prins MAURITS tot de belofte te brengen, dat hij hierna niets »*in prejudicie van het traktaat*" tegen den een of ander der possiderende Vorsten zou ondernemen. Die bepaling *in prejudicie van het traktaat* was, zoo als reeds vroeger gebleken was, de tegenpartij niet naar den smaak. Later vernamen de Gezanten nog door tusschenkomst der Kleefsche Stenden, dat men van de Staten de belofte verlangde, dat zij niets tegen het land noch tegen de Vorsten of eenen van hen zouden ondernemen, noch onder welk voorwendsel ook plaatsen zouden nemen of bezetten, behalve in geval een derde met geweld van wapenen eenige plaats innemen of bezetten wilde. Zulk eene belofte nu verkozen de ambassadeurs niet van de Staten te vergen [1]. Hiermede waren alle onderhandelingen gestaakt. Het was genoegzaam geble-

---

[1] Zie eene op het Rijksarchief berustende *Memorie over het voorgevallene na het ontwerpen van de artikelen van het traktaat van Xanten.*

ken, dat de Paltsgraaf, die thans wenschte, dat hij de Spanjaarden weder uit zijn uitgemergeld land kwijt mogt zijn, ligt over te halen zou geweest zijn. Maar de Vorst was niet vrij: hij had zich nu eenmaal in de handen van den Aartshertog en *Spanje* geworpen, en dezen waren niet van zins wat zij in bezit hadden zoo spoedig te laten varen [1]. Reeds den 29sten November had men te *Wezel* vernomen, dat er bevel uit *Spanje* was gekomen, het traktaat niet te sluiten, maar daarmede te wachten totdat de Koning van *Spanje* van den staat en het gewigt van de stad *Wezel* onderrigt zou zijn, daar men deze stad, als met Spaansch krijgsvolk en geld veroverd, niet van zins was voetstoots te ontruimen. 1614.

Het Staatsche leger bleef dan ook in de grenssteden van *Kleef* en *Gulik* verdeeld [2]. Nadat het traktaat van *Xanten* den 13den December door de Staten geratificeerd was, vertrok de Heer DE REFFUGE den 16den dezer maand naar *Brussel* om zoo mogelijk de Aartshertogen tot de uitvoering van dat traktaat te bewegen [3]. De Staten geloofden niet aan eene vredelievende oplossing. Immers schrijven zij den 18den Februarij aan die van *Deventer*, en «alzoo Hun Hoog Mogenden dagelijks hoe langer zoo

[1] REFFUGE schrijft den 19den Nov. aan PUYSIEUX te *Parijs*: »Het is een lastige zaak, te ondernemen hen uit eene plaats te doen vertrekken, waarin zij zich wel bevinden, hoe zeer zij ook het tegenovergestelde verzekeren. Ziende dat wij in deze zaak verder gegaan zijn dan zij wenschten, hebben zij (de Spanjaarden) ons verweten, dat wij partijdig waren, omdat wij toegestaan hebben, dat de Gedeputeerden der Vereenigde Provinciën, die, zeggen zij, partij zijn in het geschil, de artikelen met ons onderteekend hebben. Wij hebben erkend, dat wij altijd partijdig waren en zouden zijn voor diegenen, op wier hand het regt en de billijkheid was, en dat wij het in deze zaak even gaarne zouden geweest zijn voor hen als voor de Staten, zoo wij in hen evenveel bereidwilligheid bespeurd hadden om terug te geven, wat zij in bezit genomen hebben; dat wij aan de Staten getuigenis geven konden, dat zij zich in deze zaak zeer gekweten hadden en dat wij wel gewenscht hadden overal dergelijke bedoelingen voor de rust dezer gewesten aan te treffen; dat het niet alleen bij deze gelegenheid was dat de Staatsdienaren van *Spanje* en van de Aartshertogen zich verbeeld hadden dat *Frankrijk* en *Engeland* partijdig waren; dat zij dit reeds duidelijk genoeg getoond hadden door met dadelijkheden te beginnen zonder hunne tusschenkomst, die ze echter zelven hadden ingeroepen, af te wachten." (OUVRÉ, *p.* 234). Zulk een ondubbelzinnigen lof en eerlijke ondersteuning van de zijde van *Frankrijk* was de kroon van OLDENBARNEVELTS verstandige staatkunde.

[2] *Memorie van Oldenb.* Verder gaat de inhoud van dit stuk niet. In een schrijven aan den Aartsbisschop van *Keulen* van den 10den Febr. 1615 vermeldden de Staten, dat bij het opbreken van het leger de hooge stand van de *Maas* de compagniën, bestemd voor de (Noord-) Brabandsche steden, belet had derwaarts te trekken; daar er nu »beneden geene commoditeiten van fourage en andere behoeften bevonden werden, zoo had men het hooger op moeten zoeken." (*Resol. der Stat.-Gen.* 10 Febr. 1615.)

[3] *Resol. Stat. Gen.* 15 Dec. 1614.

1614. meer adviezen toekomen van de groote toebereidselen tot den krijg, die van alle zijden gemaakt worden," vermanen zij hen ernstiglijk dadelijk te willen zorgen, dat de poorten hunner stad tegen elke verrassing verzekerd mogen zijn. En aan onzen Gezant te *Parijs* schrijven zij kort daarna (den 27sten derzelfde maand), dat zij regtmatige oorzaken hebben tot wantrouwen en achterdocht, en zich bij gevolg genoodzaakt vinden » op de verzekerdheid van hunnen Staat te letten." Zij lieten het niet bij vermaningen en verklaringen, maar gingen er toe over om de steden *Rees* en *Emmerik* op hunne kosten te versterken. Dat de vijand inderdaad niet stil zat, bleek uit berigt op berigt. Den 12^den Maart vernam men te *'s Hage*, dat er een aanslag ontdekt was om *Goch* aan eene afdeeling troepen uit *Wezel* in handen te spelen. Den 24sten ontving men het verzoek van den bevelhebber van *Sieburg* om versterking van troepen, aangezien hij anders de stad niet houden kon, daar reeds de abdij was ingenomen [1]. Niettemin moesten de Staten kennis nemen van de voorstellen van bemiddeling door hunne bondgenooten gedaan. Reeds den 10^den December was hun door tusschenkomst van Prins MAURITS van wege den Heer van REFFUGE een ontwerp van belofte toegezonden, die zij den Paltsgraaf ter zijner bevrediging zouden kunnen doen; doch dit was toen als volstrekt onaannemelijk verworpen. Maar den 24sten Februarij kwam WOTTON voor den dag met het formulier eener verklaring, door de Aartshertogen aan den Koning van *Groot-Britannië* toegezonden, hetwelk hij den Staten ter onderteekening voorstelde. Het hield de belofte in om op eenen nader te bepalen dag het krijgsvolk uit al de steden en plaatsen in de Kleefsche en Guliksche Landen, door hen bezet, terug te doen trekken, en aldaar, onder welk voorwendsel ook, geene steden of plaatsen te zullen innemen of te laten innemen. Dit was niets anders dan een herhaling van hetgeen van 's vijands zijde te *Xanten* was voorgesteld, en al zouden de Aartshertogen ook eene dergelijke verklaring teekenen, toch konden de Staten daartoe niet verstaan. Immers zoo zij zich niet gewapenderhand voor de zaak van het protestantisme in dit deel van *Duitschland* mogten doen gelden, was deze zaak aldaar reddeloos verloren. *Frankrijk* kwam na HENDRIKS dood hier niet meer in aanmerking, en de geunieerde Duitsche Vorsten, dit was genoegzaam gebleken, bleven werkeloos in weerwil van welgemeende vermaningen [2]. Reeds in 1599 had BUZANVAL aan VILLEROY geschreven, dat de Duitschers, zonder de hulp der Staten, hunnen *Rhijn* niet durfden aanzien, laat staan dan verdedigen [3]. En in het eind van 1614 schrijft DU MAURIER aan DE THOU [4]: » Die groote Protestantsche Duitsche Unie blijft, terwijl zij HANNIBAL voor hare poorten ziet,

Formulier den Staten door WOTTON ter teekening aangeboden.

[1] *Resol. der Stat.-Gen.* 18 en 27 Febr. 10, 12 en 24 Maart 1615.

[2] Zie een brief van WILLEM LODEWIJK aan den Graaf van SOLMS (*Archiv.* Sér. II. T. II. L. 371).

[3] » Je ne dis pas garder, mais meme regarder le Rhin." VREEDE, Lettres et négociat. de BUZANVAL etc. p. 247. Ook elders laat BUZANVAL zich niet eervol over de Duitschers uit, zie bl. 276, 278.

[4] OUVRÉ, *p.* 228.

met de armen kruiselings over elkander staan, hetgeen het woord, vroeger door den Hertog van ALBA van hen gesproken, bewaarheidt, dat *Duitschland* tegenwoordig een ouden dog gelijk is, die nog kan blaffen, maar niet kan bijten bij gemis van tanden." En van *Engeland* was er evenmin krachtige tusschenkomst te wachten. Zoolang daar een vorst aan het hoofd stond, zoo ijdel, en bovendien zoo kwalijk gezien bij het grootste deel zijns volks, zou deze Mogendheid met woorden strijden, die zich zelven niet eens gelijk bleven, en zou *Spanje* wederkeerig niet anders dan fraaije woorden noodig hebben om haar te bestrijden. Wel is waar was er een verbond tot stand gekomen tusschen *Engeland*, de Protestantsche Unie en de Vereenigde *Nederlanden*. Op het eind van het jaar 1612 was door den Graaf van SOLMS, groot-hofmeester van het keurvorstendom *Paltz*, op last van JOHANNES II van *Tweebruggen*, administrateur van dat Keurvorstendom en voogd van FREDERIK V, den zoon van wijlen den Keurvorst, aan de Staten-Generaal het voorstel gedaan om toe te treden tot de Unie der Evangelische Keurvorsten en Vorsten van *Duitschland*. Nu HENDRIK IV daaraan geen deel meer kon nemen, had zulk een verbond, vroeger zoo ernstig door de Staten gezocht, voor hen veel van zijn belang verloren. Toch verklaarden zij de toetreding tot het voorstel »eerlijk, dienstelijk en noodig;" doch in afwachting wat *Frankrijk* en de Evangelische Stenden hierin besluiten zouden, werd de zaak tot eene volgende dagvaart in bedenking gehouden [1]. Intusschen werden de Staten van wege den Koning van *Engeland*, wiens dochter ELISABETH met FREDERIK V in het huwelijk stond te treden en die zelf aan de Unie deel had genomen, aangemaand om zich daaraan niet te onttrekken. Daar zich nu ook de Stenden en steden in de Vergadering te *Rottenburg* ten gunste der Unie verklaard hadden, zoo waren de Staten bereid op redelijke voorwaarden en voor den tijd van minstens vijftien jaren in dat Verbond te treden. De komst van FREDERIK V met zijne jonge gemalin in de maand Mei 1613 te *'s Hage* was het tijdstip, waarop het verdrag tot stand zou komen. Dus werden de Provinciën den 7^{den} Mei vermaand hare adviezen tegen de komst van den Keurvorst gereed te maken. Deze adviezen, den 12^{den} ingeleverd, luidden slechts in zoo verre gunstig voor het sluiten van het verdrag, als het tot na den afloop van het Bestand van kracht zou wezen, en de verpligting tot gewapenden bijstand wederkeerig zijn zou. Anders kon men er niet in treden en moest men den Keurvorst, die tegen den volgenden dag gehoor in de Vergadering verzocht had, liever op eene beleefde wijze van die plegtigheid afhouden. Doch deze zwarigheden werden uit den weg geruimd. Den 13^{den} verscheen de Keurvorst in de vergadering der Staten-Generaal, en nadat hij zijne brieven overhandigd en de Staten tot deelgenootschap aan de Unie uitgenoodigd had, drong de Engelsche Gezant WINWOOD de zaak nader aan, als grootelijks door het belang der gansche

1614.

Verbond met *Engeland* en de Unie der Protestantsche Duitsche Vorsten.

[1] *Resol. v. Holl.* 1612, bl. 971. 1613, bl. 2.

1614. Christenheid aanbevolen. Reeds den 17den Mei was het verdrag geteekend om binnen een jaar geratificeerd te worden [1].

Maar in weerwil van dit verbond hield de Koning van *Engeland*, zoowel als de geünieerde Duitsche Vorsten, het zwaard in de scheede. De taak om de krachtige staatkunde van den grooten HENDRIK voort te zetten liet hij aan de Staten, en om hem aan het hoofd der legers te vervangen aan MAURITS over. Hiervan gaf hij op zijne wijze een bewijs door dezen Prins in de plaats van dien Vorst de waardigheid van Ridder der Orde van den Kouseband aan te bieden. Dit aanbod echter werd niet zoo gereedelijk aangenomen, als hij wel gewacht had. Den 5den Mei 1612 verscheen de Heer WINWOOD in de Vergadering der Staten-Generaal en kondigde hun eene gunst aan, die bij geene der vroeger door zijnen Meester bewezene behoefde te wijken. Deze gunst bestond hierin, dat hij Prins MAURITS »wegens zijne buitengemeene en waarlijk heldhaftige deugden, de oudheid en het aanzien zijns geslachts, zijne liefde en trouw jegens den Staat der *Nederlanden*, gevoegd bij den zegen van zoo vele schitterende en wereldberoemde overwinningen, waarmede het Gode behaagd had zijne pogingen te bekroonen, en ten teeken der eeuwige vriendschap tusschen zijne Rijken en deze Provinciën," goed gevonden had, met algemeene toestemming der Orde, Ridder van den Kouseband te maken. De Staten moesten daarin een bewijs van vriendschap zien jegens hen zelven: ware het doenlijk geweest aan een Staatsligchaam, zoo als zij, deze eer te bewijzen, het ware geschied: thans vereerde hij hen in den persoon van hunnen grooten veldheer. Zoo er iemand was, die de steeds toenemende vriendschap tusschen den Koning en de Staten-Generaal benijdde of de bedoelingen zijner Majesteit daarbij wilde verdenken, hem zou voortaan de mond gestopt worden door de zinspreuk der Orde: *wie erg denkt, vaar' erg in 't hart.* — En toch werden de Staten niet verblind door die eer; zelfs lieten zij zich niet eens door een gevoel van welwillendheid overhalen om de onderscheiding in dank aan te nemen. Neen! zij waren koelzinnig en onheusch genoeg om het besluit op dit voorstel uit te stellen en den Griffier te ge-

De Orde van den Kouseband aan Prins MAURITS aangeboden.

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 3, 6, 7, 11, 12, 13, 14 en 17 Mei, 1613. Den 19den December liet de Keurvorst de Duitsche bondgenooten verontschuldigen, dat het verdrag alsnog niet geratificeerd was (*Resol. Staten-Gen.*). In het eind van Maart 1614 verzocht hij berigt, of men ten aanzien van den tijd der ratificatie ook gezind was eenige verandering te maken. De Staten lieten antwoorden, dat zij zulks niet verlangden (*Resol. Stat.-Gen.* 29 April, 1614). Den 11den October ontvingen de Staten-Generaal berigt, dat de ratificatie door de Unie in *Duitschland* geteekend was. Den 10den December verschenen de Graaf van SOLMS en de Heer BENNINCKHUYSEN, Gezanten der Unie, te *'s Hage* in de Vergadering. Doch toen verzochten zij den tijd van vijftien jaren veranderd te hebben in twaalf jaren, en voorts drongen zij op nadere verklaring van eenige punten van het traktaat aan. Deze wijzigingen werden door de Staten den 20sten December goedgekeurd, en weldra werden de ratificatiën gewisseld (Zie *Resol. Stat.-Gen.* 23 Dec. 1614).

lasten intusschen te onderzoeken, »wat verbindtenis de Orde van de *Jarretière* in heeft." Nadat den 8sten Mei het voorstel in de vergadering was gelezen, maar daarop geen eindbesluit genomen was, besloot men den volgenden dag aan WINWOOD te doen vragen, welke verbindtenissen de wetten der Orde van dengenen vergden, die daarin werd opgenomen. De Gezant antwoordde, dat die wetten geene verpligtingen oplegden, die met de belangen van deze Landen in strijd konden komen: vreemde Vorsten hadden geene zwarigheid gemaakt om het lidmaatschap der Orde aan te nemen, en was het aanbod aangenomen, dan zou men altijd nog kunnen overgaan tot het opperen der bedenkingen, die men tegen de statuten hebben mogt. Dus verlangde de Gezant, dat men alvorens kennis van die statuten te nemen, het aanbod aannam. Dit verkozen de Staten niet. Zij hielden bij den Koning aan op berigt aangaande de vereischten der Orde, ten einde die te kunnen beoordeelen, voordat de inhuldiging van den Prins zou plaats hebben. De ceremoniën, daarbij in acht te nemen, dus oordeelden zij, konden aanstootelijk zijn voor den belijder der van alle kerkgebaar afkeerige Nederlandsche Gereformeerde Kerk, en al hadden de verpligtingen jegens het Hoofd der Orde geene zwarigheid in ten aanzien van vreemde Souvereinen, die in geen geval hunne eigene Souvereiniteit konden te kort doen, Prins MAURITS was geen Souverein, en alzoo kon ten zijnen aanzien eene moeijelijkheid bestaan, die voor Souvereine Vorsten niet bestond. Aan der Staten verlangen werd in zoo ver voldaan, dat WINWOOD den 7[den] Junij een gedrukt boekje inleverde, waaruit men zien kon, dat de verpligtingen der Ridders aan de Souvereiniteit en den welstand des Lands in geenerlei opzigt te kort deden, gelijk dan ook de Koning daartegen niets begeerde te doen. Tevens legde hij eene lijst over van verscheidene Vorsten, geene Souvereinen zijnde, die lid der Orde waren. Een en ander werd aan MAURITS ten onderzoek in handen gesteld. Niettegenstaande WINWOOD den 12[den] Julij op het nemen van een besluit aandrong, werd de zaak wegens de afwezigheid van het meerendeel der Gedeputeerden uitgesteld tot in het eind van September. Toen vond men goed het aanbod aan te nemen, mits MAURITS ontslagen werd van den eed en de ceremoniën der Orde. Vooraf echter zou men nog met den Prins zelven over de zaak spreken, en CARON, de Nederlandsche Gezant te *Londen*, tijdelijk hier te Lande tegenwoordig, kreeg nog den 12[den] October bij zijn vertrek naar *Engeland* den last mede om die ontheffing van eed en plegtigheden voor den Prins van den Koning van *Engeland* te verkrijgen. Den 23sten November gaf dan ook de Engelsche Gezant het volgende berigt: hoezeer, bijaldien de Nederlandsche Kerken zich aan de gevorderde plegtigheden ergerden, dit eene genomen en geen gegeven ergernis zou wezen, en hoezeer de eed in geenen deele aan de Souvereiniteit der Vereenigde Provinciën te kort deed, toch wilde zijne Majesteit den Prins zoowel van de plegtigheden als van den eed ontslaan. Zij liet aan de bescheidenheid der Vergadering over, de plegtigheden te wijzigen en de verbindtenissen te bepalen, zoo als zij goed 1614.

1614. zou vinden. Alleen verzocht Zijne Majesteit thans ten minste een onverwijld besluit, aangezien alsdan de inhuldiging bij vertegenwoordiging tegelijk met die van den Prins Keurvorst van de *Palts* vóór Kersmis te *Londen* zou kunnen plaats hebben. Ook de Prins, wien mededeeling van dit voorstel gedaan was, stelde alles aan het oordeel der Staten-Generaal, en alzoo werd het aanbod aangenomen, en den 4den Februarij 1613 werden in de volle vergadering der Staten-Generaal en in tegenwoordigheid van den Raad van State, den Franschen Gezant en verscheidene aanzienlijke Heeren, de teekenen der Orde aan den Prins door den koninklijken Engelschen heraut van wapenen aangeboden. De plegtigheid werd besloten met eene rede van OLDENBARNEVELT, strekkende om den Koning van *Groot-Britannië* dank te zeggen, en met een ernstige toespraak van den Predikant UYTENBOGAERT. De zaak had dit gewigtig gevolg opgeleverd, dat de Koning van *Engeland*, die nog in 1610 aan onze Gezanten te *Londen* herinnerd had, dat hij steeds vast hield aan zeker regt op onze Landen [1], door den loop der onderhandelingen genoopt was geworden om op de ondubbelzinnigste wijze de Souvereiniteit der Vereenigde Provinciën buiten bedenking te stellen. De Prins gedroeg zich in de geheele zaak volkomen lijdelijk. Hij was te zeer overtuigd van zijnen roem, dan dat hij groot gewigt aan een uitwendig eereblijk zou hebben gehecht, en hij zal begrepen hebben, dat de Orde meer reden had om voor hare eer zijne toetreding te wenschen, dan hij om die voor de zijne te begeeren.

Aan verbonden met den Koning van *Engeland* en aan betuigingen van zijne zijde ontbrak het derhalve niet; maar wanneer wij ons ter opheffing der van de Kleefsche zijde dreigende gevaren tot eene verbindtenis hadden laten overhalen, als die WOTTON van ons vergde, alsdan zou de tegenpartij weldra in dat gedeelte van *Duitschland* tot onze onberekenbare schade gezegepraald hebben. Noch *Engeland*, noch de Duitsche Unie zou aldaar de rol eener gewapende tusschenkomst hebben overgenomen; de zaak zou aan de beslissing des Keizers zijn overgelaten, en in dit geval was het niet twijfelachtig, welke partij de zege zou behalen.

Gronden tegen het onderteekenen van het door WOTTON aangeboden formulier.

Alzoo hadden de Staten eenen geldenden grond om niet tot de onderteekening van het door WOTTON voorgestelde formulier over te gaan. Wel is waar voegde WOTTON bij de uitnoodiging tot onderteekening de verklaring, dat het den Staten vrij zou staan, bij die belofte in een afzonderlijk stuk eene uitlegging te voegen, inhoudende, dat men zich door deze belofte slechts gebonden rekende in zoo verre het traktaat van *Xanten* nagekomen en noch door den Keizer, noch door den Koning van *Spanje*, noch door de Aartshertogen, noch door de possiderende Vorsten zelven geschonden werd, en voorts dat de belofte hen niet zou beletten om hunne troepen door de Kleefsche Landen te laten trekken, ingeval de Duitsche Vorsten, hunne bondgenooten, gewapende hulp behoefden. Al beloofde de Koning van *Groot-Britannië* aan de handhaving van zulk eene

[1] Zie hiervoor, bl. 387.

begeleidende uitlegging de hand te zullen houden, toch moesten de Staten zwarigheid vinden om aan 's Konings verzoek het oor te leenen. Immers konden, zonder dadelijke schennis van het traktaat, de zaken van den Prins van *Brandenburg* zoozeer verloopen, dat de invloed, dien de Staten duchtten, in de Kleefsche Landen volkomen zegepraalde. De belofte, waartoe zij te *Xanten* zouden overgegaan zijn, was rekkelijker, en luidde, dat zij niets ten nadeele, dat is, tegen de strekking van het traktaat van *Xanten* zouden behoeven te dulden. Het voorstel van WOTTON werd den volgenden dag (25 Februarij 1615) in handen van den Raad van State gesteld om daarover met Zijne Excellentie te beraadslagen; voor elke Provincie werd een afschrift gemaakt, en de zaak geheim gehouden. De Gezanten te *Parijs* en te *Londen* kregen mede een afschrift, ten einde van deze mededeeling een voorzigtig gebruik te maken: de Staten, dus werd hun geschreven, »bevonden de zaak van zeer groot bedenken, aanbelang en gevolgen." Immers scheen het, nu de Koning van *Engeland* en, naar zich liet verwachten, ook de Regering van *Frankrijk* zich tot het aanraden van zulk een voorstel hadden laten bewegen, dat de Staten den steun stonden te verliezen, dien zij te *Xanten* bij de Gezanten van die Mogendheden gevonden hadden, en bij haar daarentegen voortaan in hunne staatkunde ten aanzien der Kleefsche zaken belemmering in plaats van steun zouden vinden. Den 27sten Februarij vernam men uit eenen brief van LANGERAK, dat DU MAURIER iets omtrent het bewuste formulier aan de Vergadering zou voorstellen, waarop aan LANGERAK teruggeschreven werd, »dat Hunne Hoog Mogenden begeerden, dat hij de humeuren van de Prinsen en Heeren in *Frankrijk* ten beste zou zien te stemmen, opdat men mogt verstaan en begrijpen, dat Hun Hoog Mogenden regtmatige oorzaken van wantrouwen en alle reden hadden om te vermoeden, dat men voorhad hen te bedriegen, en zij mitsdien genoodzaakt waren op de verzekerdheid van hunnen Staat te letten, en te voorzien in alles wat hun zelfbehoud vereischte." Niettemin zou men aanhooren wat de Heer DU MAURIER in last had voor te stellen. Dit was een advies, meer aan de Regering dan aan de Prinsen gerigt. Immers zoo men te kennen gaf, dat er grond was om de Prinsen tot rust te vermanen, waarschuwde men metterdaad de Regering, dat zij door haren steun aan den Nederlandschen Staat te onttrekken, op eenen weg was, die haar het regtmatig ongenoegen dier Grooten op den hals zou halen. Zoo ziet men, dat zij, die ten onzent de buitenlandsche staatkunde leidden, zoo wijs als fijn, de Fransche Regering, beurtelings door haar tegen de Grooten te ondersteunen, beurtelings door haar voor diezelfde Grooten beducht te maken, op onze hand trachtten te houden. 1615.

In afwachting van hetgeen DU MAURIER zou mede te deelen hebben, verontschuldigde men zich bij WOTTON wegens het uitstel der beraadslaging over zijn voorstel op grond van de afwezigheid van eenige Gedeputeerden van de Provinciën [1]. Den 21sten Maart

[1] Zie *Resol. der Staten-Gen.* op den laatsten Febr., en voor het voorgaande op de gemelde *data*.

1615.

DU MAURIERS bemoeijing bij de onderhandelingen tot schikking der zaken in *Gulik* en *Kleef*.

verscheen de Fransche Gezant ter Vergadering, waar ook Prins MAURITS tegenwoordig was. Hunne Majesteiten, de Koning en de Koninginne-Moeder van *Frankrijk*, dus sprak hij, hadden zich beijverd om door alle mogelijke middelen, bepaaldelijk door onderhandelingen met den Koning van *Spanje*, de uitvoering van het verdrag van *Xanten* te bevorderen. Deze had eindelijk ten antwoord gegeven, dat hij den Aartshertogen zulke ophelderingen medegedeeld had als welke Hunnen Majesteiten voldoen zouden. Werkelijk had de Ambassadeur van Hunne Hoogheden in *Frankrijk* verklaard, dat men te *Brussel* uit *Spanje* nadere bevelen bekomen had. Ten einde de te treffen schikking gemakkelijk te maken, vorderden de Aartshertogen steeds de belofte van de Staten-Generaal, dat er voortaan geene plaatsen in *Gulik* en *Kleef* meer in hunnen naam bezet zouden worden. Beloofden zulks de Staten, zoo waren zij tot eene dergelijke verbindtenis bereid. In het formulier der belofte moest geene melding gemaakt worden van het verdrag van *Xanten*, aangezien dit gesloten was zonder den Keizer daarin te kennen. Te vergeefs hadden Hunne Majesteiten de Aartshertogen van dezen eisch zoeken af te brengen; dus schoot er thans niets anders over, dan de zaak aan de Staten aannemelijk te maken. Vonden zij er bezwaar in om betreffende het verschil in eene bijzondere onderhandeling te treden; dit kon uit den weg geruimd worden, zoo zij zich jegens de Koningen van *Frankrijk* en van *Engeland* in dier voege wilden verbinden, dat dezen aan de Aartshertogen de gevorderde verzekering konden geven, om van de laatsten eene dergelijke belofte te ontvangen. Reeds was een ontwerp van zulk eene verbindtenis opgesteld. Hadden de beide partijen zich verbonden, dan zouden de wederzijdsche troepen dadelijk uit de Guliksche en Kleefsche Landen terugtrekken, in afwachting der binnen eenen bepaalden tijd te geschieden ratificatie der overeenkomst door den Koning van *Spanje*.

Het is onmogelijk, dat DU MAURIER, zoo ingewijd in de belangen der Republiek, niet ingezien zou hebben, dat zijn voorstel voor de Staten volstrekt onaannemelijk was. Immers bragt het niets geringers mede dan het vervallen van het traktaat van *Xanten* en liet het de Kleefsche Vorsten geheel aan zich zelven over zonder eenen anderen bevoegden scheidsman te onderstellen, dan den Keizer. Uit den toon, door DU MAURIER aangeslagen, blijkt dan ook genoegzaam, dat hij zelf gevoelde, dat zijn voorstel maar al te zeer vergoelijking behoefde. Hoe het zij, drie dagen later besloten de Staten het voorstel van DU MAURIER en van WOTTON den Raad van State in handen te stellen om daarover dadelijk met zijne Excellentie te beraadslagen. Het verslag, door den Prins en dat Staatsligchaam den 25sten Maart uitgebragt, hield in; dat het zeker het eenvoudigst en veiligst zou wezen, zoo men zich verbond, het krijgsvolk, welks vertrek uit de Kleefsche Landen men begeerde, terug te laten trekken, zonder van al of niet wederkomen te gewagen. Maar nu de Koningen van *Frankrijk* en *Engeland* aandrongen op het door hunne Gezanten ingeleverd ontwerp, 'zou men dit kunnen aannemen, mits de Konin-

gen vooraf verklaarden, dat zij de verbindtenis dus begrepen, dat daarmede het traktaat van *Xanten* in zijn geheel bleef. Eindelijk gaf de Raad van State in bedenking, of het niet noodig zou zijn in de vast te stellen acte mede op te nemen, dat de troepen zouden terugtrekken uit de plaatsen (waaronder *Dusseldorp* behoorde), die door den Paltsgraaf bezet waren. — Deze voorslag bewijst genoegzaam, dat onze Staatslieden niets wenschten toe te geven. Het was om de vernietiging van het verdrag van *Xanten* te doen, en juist de handhaving van dit verdrag was de door de Staten gestelde voorwaarde. Den volgenden dag verklaarden DU MAURIER en WOTTON zich met de zienswijze der Staten betreffende de noodwendigheid dier voorwaarde te vereenigen, en alzoo schaarden zij zich beiden geheel aan de zijde van de Staten. Herhaaldelijk (den 22sten April en den 14den Mei) stelde de koning van *Engeland* de uitlating van enkele woorden in de gestelde acte voor, wanende, dat hiermede de zaak, die, zeide hij, hem begon te vervelen, ten einde zou te brengen zijn. De Staten lieten zich die veranderingen welgevallen [1]; maar toen hij met eene wijziging van meer gewigt aankwam, namen de Staten zijn voorstel dus op, dat hij, verklarende te bemerken dat zij de zaak op de lange baan schoven, zijnen buitengewonen Gezant WOTTON terugriep [2]. Dus bleven de zaken in den staat, waarin zij waren, en, terwijl onze troepen vaste punten genoeg bezet en eene magt van ongeveer 70 compagniën [3] op Duitschen bodem hielden en alzoo bij magte waren om tegen de minste beweging van het Aartshertogelijke of Spaansche leger, 18,000 man voetvolk en 2 of 3000 man paardevolk sterk [4], eene tegenbeweging over te stellen, zoo bleven wij *Spanjes* magt in ontzag houden en de rol van scheidsregter in het Heilige Roomsche Rijk vervullen [5]. De verantwoording dezer in *Spanjes* en des Keizers oogen aanmatigende handelwijze lieten zij over aan diegenen, die hen daartoe genoopt hadden. Immers, toen de Aartsbisschop van *Keulen* klagten had ingeleverd wegens buitensporigheden en brandschattingen door de Staatsche Ruiterij in *Westphalen* en het Stift van *Keulen* bedreven, gaven de Staten ten antwoord, dat zij juist omdat zij zulke grieven voorzagen, de possiderende Vorsten van den aanvang aan tot vrede vermaand hadden. Nu onder-

1615.

De legers der Aartshertogen en der Staten blijven in *Gulik* en *Kleef*.

---

1 *Resol. Stat.-Gen.* 21, 24, 25, 26 Maart, 22—25 April, 14—16 Mei, 1615.

2 *Resol. Stat. Gen.* 3, 8, 25, 31 Julij; 26 Aug. 1615.

3 Zie de voordragt van Z. Exc. en den Raad van State in de Staten Gen. (*Resol.* 22 Jan. 1615).

4 Zie den brief der Staten aan den Hertog van SAVOYE, *Resol. Stat.-Gen.* 21 Jan. 1615.

5 Den 24sten Jan. 1615 zijn de Staten-Generaal nog gezind den Paltsgraaf het krediet van 100,000 gulden, hem reeds sints jaren verleend (zie *Resol. v. Holl.* 1612, bl. 819), nog voor een jaar te verlengen (*Resol. Stat.-Gen.*). Dit was een blijk van onpartijdigheid bij het bestaande vermoeden, reeds in het begin van 1614 door de Koningin-Regentes jegens V. D. MIJLE geuit, »dat de Prins van *Neuburg* ons om eenige consideratiën minder aangenaam was.” V. D. MIJLE had toen H. Maj. verzekerd van de regtvaardigheid van H. H. Mog.

1615. vond men, hoe verkeerd het geweest was, dat men hunne vriendschappelijke bemoeijingen niet behoorlijk had ter harte genomen [1].

Nevens zoodanige vraagstukken, aan welke de Regering van eenen Staat zich onmogelijk onttrekken kan, omdat zij haar te zeer van nabij raken, bestaan er steeds andere, die ofschoon zij minder dringend oplossing schijnen te behoeven, niettemin uiterst belangrijk zijn. In hetgeen in het Guliksche voorviel, zag onze Staat zich door zijnen erfvijand regtstreeks bedreigd. Met den stand der partijen in *Frankrijk* hingen de belangen der Regering hier te lande ten naauwste zamen. Maar zoo men daarom alleen op *Frankrijk* het oog had gehad, en alleen tegen de Aartshertogen op de grenzen handelend opgetreden ware, zouden onze Staatslieden bij al hunne stoutheid en bedrevenheid kortzigtig en slechts op zelfbehoud bedacht hebben kunnen wezen. Onder de belangen, die, zoo zij al geene onmiddellijke voorziening schenen te vereischen, evenwel hoogst gewigtig waren, komen die, welke met onze betrekkingen met de Oostzee-Mogendheden zamenhingen, het eerst in aanmerking. Inderdaad *Spanje* gaf zijn plan niet op om door *Polen* op *Zweden* te werken, en aldus te trachten ons van uit het Noorden te bestoken, en de Vorst, die de sleutels der *Sond* voerde, was nog altijd niet te vertrouwen. En die *Oostzee* — zij was de weg tot de voorraadschuur van ons Vaderland. De handel daarheen werd met een diepzinnige uitdrukking door onze voorouders hun *Moederhandel* genoemd [2]. Zonder de vrije vaart in die wateren geen brood voor de bevolking, geen hout voor onze schepen, en die schepen waren, als het ware, een tweede vaderlandsche bodem, die ons in staat stelde om over de zeeën aan ons eng gebied eene onbepaalde uitbreiding te geven, en overal bronnen op te sporen, waaruit eener natie versch bloed en kracht in de zenuwen toestroomt.

Bij de ondersteuning van den Keurvorst van *Brandenburg* in het Guliksche had men ook op het oog, dezen Vorst het behoud der magt te verzekeren, die hij behoefde om ten Noorden en aan de oevers der *Oostzee* een bolwerk tegen *Polen* te blijven. Maar vooral *Zweden* genoegzaam te versterken om deze Mogendheid in staat te stellen

[1] Voor het overige zou naar de bedreven ongeregeldheden onderzoek gedaan en bevel gegeven worden, dat de ruiters voortaan in hunne garnizoenen zouden blijven zonder iemand schade of overlast aan te doen. Zie *Resol. Stat.-Gen.* 10 en 11 Febr. 1615. Ook hadden de Staten-Generaal de maatregelen der Gelderschen te keeren, die van de omstandigheid, dat *Kleefland* door Staatsche troepen bezet was, gebruik schijnen gemaakt te hebben om meer dan ooit hunne regten te laten gelden in sommige oorden van dit land, die zij wederregtelijk door KAREL van *Bourgondië* aan den Hertog van *Kleef* afgestaan achtten. Zie *Resol. Stat. Gen.* 12 Febr. 1615. Reeds in December 1614 hadden de Munstersche Raden geklaagd wegens overlast, door Staatsche troepen in hun Stift aangerigt. In April klaagden die van *Gulik*. *Resol. Stat. Gen.* 29 Dec. 1614. 13, 15 April, 1615.

[2] VREEDE, *Inleid. tot eene gesch. d. Nederl. Diplom.* II, *bl.* 327.

Polen en zijne Duitsche en Spaansche vrienden het hoofd te bieden en *Denemarken* in bedwang te houden, zie daar wat op dit gebied het doel onzer staatkunde zijn moest, zie daar tevens wat hier OLDENBARNEVELTS leuze was. »Het was," dus schrijft VAN BEUNINGEN in 1652 aan JOHAN DE WITT, »het was een oud zeggen van den heer VAN OLDENBARNEVELT, dat onze Staat in de correspondentie met *Frankrijk* en *Zweden* zijne meeste zekerheid te zoeken had [1]." 1615.

In 1613 was de oorlog tusschen *Zweden* en *Denemarken*, niet zonder zware opofferingen van de zijde der eerste dezer Mogendheden, gesloten [2]. Niettemin bleef de handel min of meer belemmerd door de zware tollen, door den Koning van *Denemarken* geheven. Met ons leden de *Hansesteden* hierdoor het meest. Geen wonder, dat deze, niet meer in staat om zich als vroeger met oorlogsvloten te doen gelden, en na het sluiten van het Bestand niet meer verstoord dat de Staten haren handel op *Spanje* belemmerden, de oogen sloegen op de zoo magtig geworden Republiek, ten einde zich door een verbond met haar tegen *Denemarken* te versterken. Reeds in het voorjaar van 1612 bevond zich MARTINUS NORDANUS, de Syndicus van *Lubek*, de eerste kwartierstad der *Hanse*, hier te lande om te beraadslagen, wat bij het voortwoeden van den oorlog in het Noorden te doen stond. Hij vertrok om, na zich met zijne lastgevers nader verstaan te hebben, in de maand Mei herwaarts terug te keeren. Hoezeer men zich alstoen tot de afspraak bepaalde om met vereende vertoogen de Noordsche Mogendheden tot vrede te vermanen en om opheffing der ondragelijke lasten aan te houden [3], beoogde men meer. Reeds in Mei 1612 bestond een plan, om de militie der *Hansesteden* op den voet van der Staten krijgsvolk te schoeijen, en haar bij gemeenschappelijk gevaar Prins MAURITS tot opperbevelhebber te geven [4]. In de maand Maart van het volgende jaar verklaarden de Staten-Generaal zich geneigd om met NORDANUS over het sluiten van een verdrag met *Lubek* te onderhandelen. Reeds den 23sten Mei kwam er eene overeenkomst voor vijftien jaren tot stand, waarbij aan de Staten-Generaal het bestuur over de gemeenschappelijke zaken werd toegekend, en *Lubek* op zich nam een negende te dragen van de kosten, die de oorlog vorderen zou, wanneer die immer door de Vereenigde *Nederlanden* met die *Hansestad* gemeenschappelijk gevoerd zou worden [5]. Twee dagen later werd voorgesteld den Koning van *Denemarken* bij vernieuwing om afschaffing der tollen te verzoeken, en, als ware het, ten einde hem te doen gevoelen,

Verdrag met *Lubek*.

---

[1] VREEDE, *Nederl. en Zweden*, bl. 92.

[2] Zie hiervoor bladz. 400.

[3] *Resol. v. Holl.* 1612, bl. 942, 957.

[4] VREEDE, *Inleid.* II, bl. 367.

[5] *Resol. Stat.-Gen.* 1613, 6, 15, 23, 25 Mei. *Resol. van Holl.* 1613, bl. 2 en 29—34.

1615. hoe raadzaam het was op verzoek toe te staan, wat men anders gereed was met geweld af te dwingen, hem tevens berigt te geven van het met *Lubek* gesloten verbond [1]. Men had te minder reden om te aarzelen dien Vorst de mogelijkheid eener oorlogsverklaring voor te houden, omdat hij door het zenden van een gezantschap naar *Spanje* openlijk toonde, waar hij zijne bondgenooten zocht [2]. Evenwel begreep men den Koning van *Denemarken* niet te moeten tergen, en besloot, in den brief, die aan hem geschreven zou worden, van de handeling met *Lubek* niet te gewagen. Intusschen zou deze stad tegelijkertijd brieven van gelijken inhoud naar *Koppenhagen* afzenden, en deze eenstemmigheid zou den Koning stof genoeg tot nadenken geven [3]. Bovendien besloot men den Koning van *Frankrijk* opmerkzaam te maken op het belang, dat ook *Frankrijk* had bij de afschaffing der hooge lasten, in de *Oostzee* op onzen handel geheven [4], om ook van de zijde van dit Rijk een vertoog tenzelfden einde aan den Koning van *Denemarken* uit te lokken. *Lubek* zou van haren kant een schrijven van den Keizer aan denzelfden Vorst zien te verkrijgen. De Koning van *Engeland* had gaarne gezien, dat de Staten eenen Gezant naar *Denemarken* gezonden hadden om hunne belangen te bepleiten [5]. Hoe het zij, genoeg vredelievende middelen werden aangewend om den hardnekkigen Koning te bewegen. In de maand Julij werd verslag gegeven van twee antwoorden op de brieven der Staten ingekomen. *Lubek* verwaardigde hij zich niet dadelijk te antwoorden: den bode der stad liet hij langen tijd op bescheid wachten [6]. In de laatste dier twee missieven aan de Staten, deed de Koning de belofte, tegen den laatsten Julij de lasten te verminderen en ze tot het bedrag te bepalen, waarop zij twee jaren geleden vóór de alstoen ingevoerde verhooging gesteld waren geweest. Hiermede waren de Staten niet voldaan. Zij verlangden in het genot gesteld te worden van de regten en vrijheden, hun verzekerd bij het erftraktaat, in 1544 te *Spiers* tusschen CHRISTIAAN III en Keizer KAREL V gesloten. Bovendien *Lubek* bleef klagen, dat de Koning van *Denemarken* haar schepen en goederen had afgenomen, en schippers had aangehouden, en dat hij weigerde gene terug te geven en deze in vrijheid te stellen. Wat meer is, er kwam tijding, dat die Vorst na de terugkomst van

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 1613, 23 Mei. Brief van A. PAUW, bij VREEDE, *t. a. pl. bl.* 337.

[2] Zie den hiervoor aangehaalden brief van A. PAUW.

[3] *Resol. v. Holl.* 1613, bl. 34.

[4] De grond, dien men te baat nam, was deze, dat wanneer onze vaart belemmerd werd, ook aan den vervoer van Fransche wijnen naar de Noordsche Rijken een einde zou komen. Zie *Resol. Stat.-Gen.* 1613, 25 Mei.

[5] Zie *Resol. Stat.-Gen.* 1613, 8 Julij.

[6] *Resol. Stat.-Gen.* 15 Julij, 1613.

zijne Gezanten uit *Spanje* oorlogsschepen uitrustte en volk ligtte. Alzoo besloot men de zaak voor alsnog in bedenking te houden, »als wezende van de grootste importantie [1].” Met deze uitdrukking gaf men te kennen, dat men de noodzakelijkheid voorzag van eerlang krachtdadig op te treden, doch daartoe de omstandigheden nog niet rijp achtte. Den 24sten December kregen de Staten een berigt van die van *Lubek*, waaruit bleek, dat zij eindelijk een brief van den Keizer aan den Koning van *Denemarken* verkregen hadden. Thans, wenschten zij, zouden de Staten tegelijkertijd eenen brief aan dien Vorst doen toekomen. Niets schenen zij in deze zaak zonder de Staten te willen ondernemen: ten minste raadpleegden zij hen in de maand Maart 1614, of zij een tweeden vermaanbrief van den Keizer aan den Koning van *Denemarken*, waarvan zij een afschrift mededeelden, aan dezen Vorst zouden toezenden, al of niet [2]. De spanning, die er tusschen *Denemarken* en de Staten bestond, zocht de Koning van *Engeland* vredelievend op te lossen. Een jaar later (in Julij 1614) kwam zijn Gezant SINCLAIR op zijne reize naar *Denemarken* te *'s Hage*, en meldde, dat hij gelast was den Koning van dit Rijk van de »opregte goede intentie van de Heeren Staten” te verzekeren, en te trachten te bewerken, dat »tusschen zijne Majesteit en deze Landen alle goede eenigheid, vriendschap, nabuurschap en vertrouwelijk verkeer mogt onderhouden worden” [3]. In Augustus van hetzelfde jaar zuiverde zich JACOBUS door zijnen Gezant WOTTON bij de Staten van de verdenking, die het bezoek, door den Koning van *Denemarken*, zijnen schoonbroeder, in *Engeland* afgelegd, zou kunnen doen ontstaan [4]. Hij schijnt zich gevleid te hebben met de mogelijkheid eener toetreding van *Denemarken* tot de Unie, die er tusschen *Engeland*, de Vereenigde Provinciën en de Duitsche Evangelische Vorsten bestond. Dit bleek uit hetgeen de Gezant, dien hij in het voorjaar van het jaar 1615 tot bemiddeling der geschillen tusschen *Lubek* en *Denemarken* naar *Koppenhagen* zond, op zijne doorreize te *'s Hage* mededeelde. Ook bij deze gelegenheid ondersteunden de Staten de tot verzoening aangewende pogingen [5]. 1615.

Intusschen werden de Staten voor den Noordschen Vorst al meer en meer geducht. Voorzeker waren zij gaarne dadelijk met al de *Hansesteden* in verbond getreden, en de onderhandelingen met de stad *Lubek*, in wier burgemeesteren zij de bestuurders van het voormaals zoo magtige stedenverbond erkenden [6], waren met dit doel aangeknoopt.

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 1613, 9 en 21 Aug. *Resol. Holl.* 1613, bl. 40.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 1613, 3 Maart.

[3] *Resol. v. Holl.* 1614, bl. 71.

[4] *Resol. v. Holl.* 1614, bl. 83.

[5] *Resol. Stat.-Gen.* 1, 4, 5, 6 Maart, 1615.

[6] *Resol. v. Holl.* 1612, bl. 942.

1615. Doch de onderlinge afgunst tusschen de verschillende *Hansesteden* [1] had teweeggebragt dat men zich aanvankelijk met het sluiten van een verdrag met *Lubek* tevreden had moeten stellen. Nu echter dit afzonderlijk verdrag eenmaal tot stand was gekomen, had de heerschende naijver deze uitwerking, dat ook de andere *Hansesteden Lubek* alleen niet in het genot wilden laten van de eer en de voordeelen aan het bondgenootschap met de Staten verbonden. Die van *Brunswijk*, welke reeds in 1612 der Staten tusschenkomst in de geschillen, waarin zij met hunnen Hertog gewikkeld waren [2], ingeroepen en een gunstig onthaal bij hen gevonden hadden, verlangden thans niet alleen voor zich zelven in het verbond, tusschen *Lubek* en de Vereenigde Provinciën gesloten, te worden opgenomen, maar spoorden ook die van *Maagdenburg* aan, hetzelfde te begeren. Zoo kwamen dan in de maand September 1615 de Gezanten van *Maagdenburg* en *Brunswijk* tegelijk te *'s Gravenhage*. Den 13^{den} dezer maand verschenen zij ter vergadering der Staten-Generaal. Eerst hadden de Maagdenburgsche Gezanten het woord. Bevatte, zoo spraken zij, het verbond met *Lubek* gesloten een artikel, waarbij de toetreding aan andere Mogendheden, Landen of Stenden en met name ook aan de overige *Hansesteden* was opengesteld, zoo verlangden zij thans insgelijks de overoude verbindtenissen tot beveiliging van de scheepvaart op de *Oost-* en de *Noordzee* te vernieuwen. *Maagdenburg* was een belangrijk punt voor den handel. Aan de *Elbe* gelegen was deze stad de voornaamste stapelplaats tusschen *Bohemen* en de *Nederlanden*, en eene voorraadschuur tusschen *Opper-* en *Neder-Duitschland*. Maar boven dit alles gevoelden zij zich nog door eene andere drijfveêr tot een verbond met de Staten aangetrokken. »Zij bewonderden de Republiek, die zich door de Goddelijke Voorzienigheid in hare onnaspeurlijke wijsheid de voortplanting en onderhouding van de regten der volken zag toevertrouwd, en bij dien geweldigen wasdom van geluk en voorspoed, door hare vroomheid en kloekheid van de hooge Goddelijke Majesteit verworven, zich tegen niemand hatelijk of afgunstig, maar veel meer naar den aard en de eigenschap des allerhoogsten Gods zelven meêgaande en goeddadig betoonde." Ziedaar eene taal, die de Staten overtuigen kon, hoe hoog het Nederlandsche Gemeenebest in de schatting van al wat in *Europa* tegen *Spanje* partij trok, gerezen was. En niet alleen van de lippen der goedmoedige burgers eener Duitsche stad klonk de lof der Staten, maar veertien dagen te voren had de Engelsche Gezant WINWOOD, bij het plegtig afscheid door hem van de Staten genomen, betuigd, dat »gelijk de zaken van de wereld veranderlijk zijn, zoo ook gedurende het tiental jaren, die hij hier had doorgebragt, in deze landen veel was veranderd, maar, God lof! altijd van goed tot beter, en van beter tot het allergewenschte." En al hechten

Gezanten van *Maagdenburg* en *Brunswijk* te *'s Hage*.

[1] Zie brieven van AERSSEN bij VREEDE, *Nederl. en Zweden*, bl. 97 en 99.

[2] Zie hiervoor bl. 221.

wij geen groot gewigt aan de getuigenis van den Koning van *Engeland* zelven, die in zijnen brief van dankbetuiging voor het onthaal, dat zijne dochter, de keurvorstin van de *Palts*, hier te Lande had ontvangen, van de »wijsheid" gewaagt, »waarmede de Staten zich in alle dingen, zoowel in de belangen der godsdienst als uit een staatkundig oogpunt gedroegen [1]"; krachtig is het woord van den Gezant van GUSTAAF ADOLF, waar hij in de vergadering van den 7[den] September van dit zelfde jaar (1613) verklaart, dat op de aaneensluiting van *Zweden* en *Nederland* zijn Meester het vaste vertrouwen gevestigd had, »dat alles eindelijk met de hulpe Gods almagtig tot Zijns naams eer eene goede uitkomst zou nemen, niet alleen tot welvaren en voorspoed van Zijne Majesteits Rijken en deze vrije vereenigde Landen, maar ook de geheele Gereformeerde Christenheid ten beste." Waarlijk het Bestand had aan den roem en den invloed der Staten nog geen nadeel gedaan! 1613.

Dat het Verbond met *Lubek* grooten indruk gemaakt had, bewijzen de woorden der Gezanten van *Brunswijk* in dezelfde vergadering van den 13[den] September, waar zij zeggen, dat, »nu binnen en buiten het Rijk wijd en zijd het gerucht weergalmd had, dat tusschen Hunner Hoog Mogenden Genade, Heerlijkheid en Vorstelijke Waardigheid en die van *Lubek* een verbond was gesloten, zij gekomen waren om met eigen oogen te zien wat hun was aangezegd." Op hun verlangen werd aan de Maagdenburgsche en Brunswijksche Gezanten inzage van het met *Lubek* gesloten verbond verleend, ten einde te beoordeelen, welke wijzigingen in hun bijzonder geval noodig wezen zouden. Deze wijzigingen waren gering. Den 16[den] verzochten zij, dat in het eerste artikel van het traktaat, waar men leest: *Deze vereeniging zal wezen tot conservatie en handhouding der vrije navigatie, commercie en trafiek in de Noord- en Oostzee*, de woorden ingevoegd mogten worden: *en de stroomen en rivieren, die zich in dezelve ontlasten.* Voorts werd bepaald, dat *Brunswijk* en *Maagdenburg* te zamen de helft zouden bijdragen van de som, die *Lubek* zou opbrengen. Op dezen voet kwam het verdrag met de beide steden tot stand, om binnen twee maanden geratificeerd te worden, onder voorwaarde dat de Gezant van *Lubek* op alles zou worden gehoord [2]. De ratificatie echter leed eenig uitstel. Op verzoek der belanghebbende Duitsche steden werd zij verschoven in afwachting van hetgeen op eene te houden vergadering der *Hansesteden* besloten zou worden [3].

Verdrag met *Brunswijk* en *Maagdenburg*.

De stad *Bremen* schijnt aanvankelijk te jaloersch op hare zelfstandigheid geweest te zijn om zich aan al die verbindtenissen aan te sluiten. Toen de Staten in het najaar

Betrekkingen met *Bremen*.

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 1613, 20 Junij.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 1613, Sept. 13, 16, 18, 19 en 20.

[3] *Resol. Stat.-Gen.* 4 en 5 Dec. 1613. 22 Febr. 1614.

1615. van 1613 een schip op de *Wezer* gelegd hadden om zekere ligting van krijgsvolk tegen te gaan, waartoe men Staatsche soldaten hunne vanen trachtte te doen verlaten, verzochten die van *Bremen* de verwijdering van dien bodem, opdat, schreven zij, geene andere Mogendheden in den zin mogten krijgen hetzelfde te doen [1]. Doch toen de Staten zich eenigen tijd later, op verzoek van die van *Brunswijk*, tot den Raad van *Bremen* gewend hadden, ten einde deze den tol matigen mogt, op de bieren geheven, die *Brunswijk* naar de Vereenigde Gewesten uitvoerde, werd deze stap beantwoord door de komst van afgevaardigden uit *Bremen* te *'s Hage*. Hier verstonden zij zich op vriendelijke aanmaning der Staten met de Brunswijksche afgevaardigden, en bovendien bleek het thans spoedig, dat *Bremen* niet ongenegen was om tot de met *Lubek* gesloten alliantie toe te treden [2].

Verdrag met *Zweden*.

Nu de Republiek der Vereenigde Provinciën alzoo van lieverlede de bemiddelares werd der belangen van al die Duitsche steden, welke niet sterk genoeg waren om zich alleen tegen *Denemarken* te doen gelden, moest *Zweden* levendiger dan ooit gevoelen, dat een bondgenootschap met ons Vaderland hare leuze moest zijn. In dit Rijk had GUSTAAF ADOLF den troon beklommen, een Vorst, die reeds toen, nog zuchtend onder de gevolgen der met *Denemarken* gevoerde oorlog en belemmerd door de steeds voortdurende vijandelijkheid van *Polen*, in zijn geloofsvertrouwen kracht vond tot het moedig besluit om niet alleen zijn eigen Rijk te herstellen, maar de zaak van het gansche Gereformeerde *Europa* te handhaven. Daartoe (reeds haalden wij de woorden aan van zijnen Gezant) moest hij zich aansluiten aan de Republiek. De Koning van *Engeland* trad op als de Vredestichter bij uitnemendheid; maar de Staten bevorderden den vrede en schroomden tevens niet om met het zwaard den vrede te handhaven. Dus verzocht *Zwedens* Gezant, de Nederlander VAN DIJCK, in de maand September 1613 te *'s Hage* gekomen, dat de Staten Gezanten zouden gelieven te zenden om met die van *Engeland* bij de vredehandeling tusschen *Zweden* en *Polen* tegenwoordig te zijn [3]. En dit niettegenstaande de Staten in 1609, terwijl zij *Denemarken* hadden uitgenoodigd zich bij de onderhandelingen over het Bestand te laten vertegenwoordigen, *Zweden*, voorzeker om het twijfelachtige van het regt des toenmaligen Konings, waren voorbijgegaan. Bij dien voorkomenden stap kwam onze Staat *Zweden* thans gaarne te gemoet. Op de openingen, sedert door den Zweedschen Gezant gedaan, kwam den vijfden April des volgenden jaars (1614) een verdrag voor vijftien jaren tot stand, waarbij *Zweden* tot het traktaat, met *Lubek* gesloten, toetrad, en bepaald werd, dat de beide Mogendheden elkander in geval van oorlog met 4000 man

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 1613, 13 Sept.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 20 Sept. 16, 18, 23, 24 Dec. 1613. 18 Febr. 1614.

[3] *Resol. Stat.-Gen.* 7, 9, 10 Sept. 1613.

zouden bijstaan [1]. Dit verdrag werd den 11^{den} December 1614 geratificeerd, en VAN DIJCK tot gewonen Gezant van *Zweden* aangesteld. 1615.

Eene der *Hansesteden*, met welke de Staten reeds een verbond hadden aangegaan, bevond zich in eenen toestand, die spoedig de gewapende tusschenkomst der Staten noodzakelijk zou maken. Het was de vrije Rijksstad *Brunswijk*. Deze was in openbaren strijd met haren Hertog, die de vrijheden der stad te niet wilde doen, en als middel van bedwang de inkomsten van gestichten en bijzondere burgers verbeurd verklaarde.

Staat van zaken in *Brunswijk*.

In 1613 was de Hertog FREDERIK ULRICH aan Hertog HENDRIK JULIUS opgevolgd. In zijnen oom van moeders zijde, den Koning van *Denemarken*, vond hij steun tegen zijne onderdanen. De *Hanse*, daarentegen, tot welke *Brunswijk* behoorde, trok zich het lot der verdrukte burgers aan, en zouden de Staten in overeenstemming handelen met de beginselen, die hunne staatkunde in deze oorden regelden; en aan den hoogen dunk beantwoorden, die de Noordduitsche handelsteden van hen hadden opgevat, zoo moesten zij vrijen en nijveren burgers tegen hunne wereldlijke en geestelijke onderdrukkers te hulp komen, en den koning van *Denemarken* ook op dit punt tegenwerken, in één woord, zoo moesten zij de burgers van *Brunswijk* ondersteunen. Aanvankelijk trachtten zij dit door wijze vermaningen te doen. Op hetzelfde tijdstip, dat het verdrag met die van *Maagdenburg* en van *Brunswijk* tot stand kwam, wendden zich deze laatsten in het bijzonder tot de Staten met het verzoek om hunne tusschenkomst bij hunnen jongen Vorst, bij de Vorstinne-moeder, bij de Landstenden des hertogdoms en bij FILIPS SIGISMOND, bisschop van *Osnabrück* en *Verden*. Eenige dagen daarna beloofden hun de Staten aan al die personen en Overheden te schrijven, maar vermaanden hen niettemin zich met hunnen Hertog te verdragen. Deze bemoeijing van de Staten ergerde zelfs den Koning van *Engeland*, die dit een stijven noemde van oproerige onderdanen tegen hunnen heer. Doch de Staten beriepen zich op de onpartijdigheid van hunne handelwijze, en zeiden, dat zij de Brunswijkers tot verzoening en vrede vermaand hadden. Werkelijk waren die van *Brunswijk* toen nog verre van zeker, dat de Staten hen en niet den Hertog gewapenderhand zouden bijstaan. Immers werden zij zeer verontrust door de tegenwoordigheid van ERNST CASIMIR VAN NASSAU, die met eenen ingenieur en eenige werkmeesters te *Wolfenbuttel* gekomen was. Zij schreven deswegen aan de Staten en vraagden, of hij ook iets tegen hunne stad voorhad. De vroegere houding van dien Graaf waren zij nog niet vergeten. Thans echter zouden de Staten hem niet tegen de burgers laten optreden. Zeker had hij op hunnen last *Arnhem* verlaten en zich oogenschijnlijk met het doel om het land van *Brunswijk* krijgskundig op te nemen te *Wolfenbuttel* gaan vertoonen: ten minste na de wreede teregt-

---

[1] *Resol. Stat. Gen.* 1, 11 en 31 Dec. 1614.

1615. stelling van eenige burgers in deze stad hadden de Staten hem bij een opzettelijk schrijven medegedeeld, dat de gang van zaken in het Brunswijksche hun zeer leed was. Hoe het zij, op de vraag der Brunswijkers antwoordden zij geruststellend, tevens meldende dat ERNST CASIMIR reeds weder te *Arnhem* terug was. Denzelfden dag, waarop zij besloten aldus naar *Brunswijk* te schrijven, kregen zij van dien veldheer een brief, waarin hij hun meldde, dat er gunstig vooruitzigt op schikking tusschen den Hertog en de stad bestond [1]. Misschien was hem dit van 's Hertogs zijde voorgespiegeld. Maar in allen gevalle bleven de onlusten voortduren, en omstreeks het begin der maand Maart wendden zich de Brunswijkers tot de Staten met het verzoek om iemand van hunnentwege tot hen te zenden ter bevordering van den vrede. De Staten antwoordden, dat zulks, naar hetgeen zij vernomen hadden, den Hertog niet aangenaam zijn zou. Dus zouden zij de zending van eenen afgevaardigde tot eene betere gelegenheid uitstellen, en intusschen rieden zij hun aan, hunne belangen op de aanstaande vergadering der Geunieerde Vorsten voor te dragen: hier zoude der Staten afgevaardigde mede hunne zaak bepleiten. De bescheidenheid der Staten schrikte hen, die zich in *Duitschland* alles van hunne bescherming beloofden, geenszins af. Eene maand later kwam er een verzoek van de Hansesteden, dat de Staten hunnen afgevaardigden tot den Hansedag, den 25ten Mei te houden, een geleide van gewapende ruiters zouden medezenden, die dan te *Brunswijk* den afloop der vergadering zouden kunnen afwachten. Dit verzoek gaf den Staten een voorwendsel aan de hand om den Hertog met een vertoon van gewapende magt ontzag in te boezemen; doch hiervan meenden zij zich te moeten onthouden. Reeds dreigde de gewapende tusschenkomst van de Aartshertogen en *Spanje* in *Duitschland*, en door zich feitelijk met de Brunswijksche zaken te bemoeijen, mogten zij geene aanleiding geven tot dadelijkheden van den kant van *Spanje*. Toen dus de Brunswijksche Gezanten den 12den Mei gehoor bij de Staten verzochten, verontschuldigde men zich op grond van het kleine aantal der aanwezige leden, en meer dan eene maand duurde het, eer het gevraagde gehoor verleend werd. Toen zij dan den 17den Junij ter vergadering verschenen, strekte hun verzoek om het vroeger gemeenschappelijk met *Lubek* en *Maagdenburg*, tusschen hen en de Staten gesloten verdrag afzonderlijk te mogen ratificeren. *Lubek* toch en *Maagdenburg* haastten zich, in weerwil van alle aangewende pogingen, in geenen deele om tot de ratificatie over te gaan. De eerste dier steden, namelijk, wachtte steeds op de uitkomst van het gemeen overleg met al de leden der Hanse, en *Maagdenburg*, ondervindende dat de Keizer hare verbindtenis met de Staten ongaarne zag, was huiverig om den beslissenden stap te doen. Eerst den 9den Julij gaven de Staten op het voorstel der Brunswijksche Gezanten een afwijzend antwoord. Zij achtten het, dus verklaarden zij,

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 20, 24 Sept. 5 October, 23 December 1613. 22 Febr. 1614.

ongeraden, zoo voor *Brunswijk* als voor deze Landen, met die stad afzonderlijk te handelen. Intusschen zouden zij al het mogelijke doen door vertoogen, zoo bij den Hertog van *Brunswijk* en den Markgraaf van *Brandenburg*, als bij den Koning van *Engeland*, ten einde de zwarigheden door minnelijke schikking werden opgeheven. Zoo men slechts gedurende eenige maanden alle uitbarsting kon voorkomen, ware er reeds veel gewonnen. Ten dien einde zouden zij ook aan ERNST CASIMIR VAN NASSAU schrijven. Hiermede kregen de Gezanten hun afscheid, en hoe weinig hun zulks ook geviel, zij moesten zich daarin schikken [1]. Evenwel wilden de Staten alle betrekkingen met de ongelukkige stad geenszins afbreken, noch alle hoop harer ingezetenen op hunne ondersteuning afsnijden. In September, toen na de krijgsbewegingen van het leger der Aartshertogen geene bedenkingen van voorzigtigheid meer in aanmerking kwamen, hervatten de Staten het verkeer, door aan den Raad van *Brunswijk* onder andere berigten mededeeling te doen van SPINOLAS krijgsbedrijven. »Tegenwoordig," schreven zij den 8sten September, »ligt hij omtrent *Wezel* en hij stelt zich alsof hij voorhad deze stad te belegeren, daar hij ze heeft doen opeischen. Maar alzoo de burgers zich kloek en mannelijk gedragen, en zijne Excellentie een goed sterk leger van ruiters en knechten omtrent *Emmerik* bij elkander verzamelt, van alles wel voorzien, met het plan om binnen 5 of 6 dagen ter hulp van die van *Wezel*, die daarvan berigt hebben, op te trekken, zoo is het te hopen, dat met Gods hulp de zaken zullen worden hersteld en de stad *Wezel* zal blijven behouden tot schade en schande van den vijand en de papistische Ligue." Zulke taal was wel geschikt om den Brunswijkers nieuwen moed in te boezemen. Niettemin werden de Staten door de besluiteloosheid der andere Hansesteden van elken krachtigen stap teruggehouden. Bovendien konden zij zich niet aan de verpligting onttrekken om in overeenstemming met den Koning van *Engeland* te handelen, en deze Vorst, zoowel door de burgers als door den Hertog van *Brunswijk* uitgenoodigd, om met den Koning van *Denemarken*, te trachten de partijen tot een vergelijk over te halen, gelastte zijnen Gezant WOTTON, zoodra hij te *'s Gravenhage* gemist kon worden, zich tot het bevorderen van eene schikking naar *Brunswijk* te begeven. Tegen den tijd der aankomst van dien Gezant moest zich de Raad van *Brunswijk*, dus vermaanden de Staten, van alle aanslagen onthouden, en zich gereed tot het bijleggen der verschillen betoonen, al waren ook de voorstellen van hunnen Hertog hun niet zeer aangenaam. Tevens schreven zij den Hertog zelven om ook van zijnen kant geene vijandelijkheden tegen de stad te plegen. Om te beter hunnen invloed te doen gelden zouden zij gaarne eenige afgevaardigden met WOTTON naar *Brunswijk* gezonden hebben, en zij lieten den Koning van *Engeland* door hunnen Gezant te *Londen* deswegens polsen. Doch het lange dralen moede, kwam de Brunswijksche burgerij in opstand, stelde eenen nieuwen Raad

1615.

[1] *Resol. Stat. Gen.* 1614, 12 Mei, 16, 17 Junij, 2, 9, 12 Julij.

1615. aan, en hield eenige leden van den ouden Raad gevangen, op grond dat zij te *'s Hage* veel tijd en geld op eene ijdele hoop verspild hadden. Dit gaf den Brunswijkschen Gezant VAN RIJSWIJCK aanleiding om zich tot de Staten-Generaal te wenden met het verzoek, dat zij bij den nieuwen Raad voor de ten onregte verdachte leden der afgezette Regering wilden tusschentreden. Reeds voordat men in *Brunswijk* eenig schrijven van de Staten had kunnen ontvangen, trachtte de nieuwe Regering zich met hen op eenen goeden voet te plaatsen. Zij zond hun eenen brief, waarin zij de voortzetting hunner welwillende medewerking verzocht, en klaagde, dat de Hertog in plaats van den voorgestelden vrede toe te staan, van hen den afstand van alle regten en geregtigheden vorderde, en zich de volstrekte heerschappij aanmatigde. Moeijelijk was de vraag, wat de Staten in deze thans zoo veel ingewikkelder zaak te doen hadden; de partij toch, die zij beschermden, was nu in zich zelve verdeeld. Gelijk meer bij moeijelijke vraagstukken geschiedde, werd aan OLDENBARNEVELT de taak opgedragen om de zwarigheid op te lossen. Hij werd verzocht een antwoord op het schrijven der nieuwe Brunswijksche Regering te ontwerpen. De brief, dien hij schreef, miste zijne uitwerking niet, blijkens de beide brieven die de Staten den 24sten December ontvingen. De een was een antwoord uit *Brunswijk* met de belofte, dat men op de vriendelijke aanmaning der Staten zou letten. De ander was een schrijven uit *Lubek* van de afgevaardigden der in de laatste dagen van November en de eerste dagen van December aldaar vergaderde Hansesteden, waarin dezen te kennen gaven, dat zij, terwijl zij beraadslaagden, hoe den afgezetten Raad te *Brunswijk* weder te herstellen en de zaken aldaar naar behooren te schikken, berigt gekregen hadden, dat zich de Staten de zaak van *Brunswijk* aangetrokken, en hiervan de blijken gegeven hadden onder anderen door een »hoogst verstandig en gemoedelijk vermanend schrijven," waarin juist hetzelfde middel van herstel was aanbevolen, dat hun in hunne vergadering het aannemelijkst was voorgekomen. Van wege de stad *Brunswijk*, dus schreven die afgevaardigden verder, waren zij aangezocht om gezanten derwaarts te zenden. Hiertoe hadden zij dan ook besloten, en thans verzochten zij de Staten insgelijks tegen den laatsten December (ouden stijl) Gezanten naar *Brunswijk* te zenden, ten einde, hun medelijden met die stad metterdaad bewijzende, eerst de inwendige staatkundige orde te herstellen, en daarna het tot stand komen van een billijk verdrag met den Hertog te bewerken. Dit schrijven van de gezamenlijke Afgevaardigden der Hansesteden ging van een bijzonderen brief der Burgemeesteren en Raden van *Lubek* gepaard, waarin de ware stand der zaken genoegzaam werd toegelicht. De Koning van *Denemarken*, dus bleek uit dit schrijven, verlangde wel nieuwe afzonderlijke traktaten met elk der Hansesteden te sluiten, maar de oude privilegiën van het geheele ligchaam der Hanse weigerde hij te blijven erkennen. De krachtige eenheid van een Noord-Duitschen handelstaat was het wat die Koning in overeenstemming met *Spanje* en den Keizer schroomde. Zijne gunsten had hij voor de verschillende steden veil ten prijs van de ontbinding van

haar Verbond. Van die steden moest de een aan haren Landheer prijs gegeven, de ander door den Keizer gekweld, een derde door hem, den Koning van *Denemarken* zelven, benadeeld en vernederd, de naijver tusschen alle onderling moest aangekweekt worden, ten einde een Stedenbond onmogelijk te maken, dat thans, nu de Vereenigde Provinciën een zoo sprekend voorbeeld van staatkundige ontwikkeling gegeven hadden, vrij wat anders te beduiden zou hebben, dan in vroegere eeuwen. In dezen staat van zaken waren natuurlijk de oogen van allen, die onbekrompen genoeg waren om de wegen in te willen slaan, door den nieuwen tijd geopend, op de *Vereenigde Nederlanden* gevestigd, die van geen anderen bodem, als waarop de Noordduitsche Steden stonden, waren uitgegaan, om een vrijen Staat in het aanzijn te roepen, — en omgekeerd moest het streven der Nederlanders daartoe strekken, om in *Noord-Duitschland* de ontwikkeling eener staatkundige orde, aan de hunne gelijk, te bevorderen, ten einde te sterker te zijn tegen de veelvuldige vijanden van hunnen Staat. De brief uit *Lubek* moest hun het vertrouwen geven, dat de Duitsche handelsteden hare eigene zaak nog niet opgaven. Immers stond daarin te lezen, »dat *Lubek* en de andere Hansesteden nog niet geneigd waren de oude privilegiën in *Noorwegen* en *Denemarken* op te geven en zich met nieuwe afzonderlijke traktaten in te laten, maar *in communione* blijven wilden." Ten einde het bereiken van dit doel te bevorderen, zouden zij met volmagt van alle Hansesteden tegen den 1sten Maart 1615 (Ouden Stijl) een aanzienlijk gezantschap aan zijne Majesteit den Koning van *Denemarken* afvaardigen, waartoe *Bremen*, *Hamburg*, *Dantzig*, *Rostock*, *Wismar*, *Straalsond*, *Maagdenburg* en *Deventer* gecommitteerden zouden zenden, en dit Gezantschap zou in last hebben, van zijne Majesteit te verkrijgen, dat de begeerde, reeds in 1598 toegezegde bekrachtiging der privilegiën haar beslag mogt erlangen, en zijne Majesteit niet de eene stad boven de andere bezwaren en met name *Lubek* niet uitsluiten mogt. Op dit besluit wenschte de Regering dezer stad den raad der Staten-Generaal in te winnen, waartoe zij bij deze gelegenheid haren secretaris, van geloofsbrieven voorzien, naar *'s Hage* gezonden had. Het plan om door een Gezantschap naar *Koppenhagen* op den Koning van *Denemarken* invloed uit te oefenen, keurden de Staten voorzeker niet af; integendeel, tegen het eind van Februarij van het volgende jaar schreven zij nog aan *Deventer*, om toch vooral de bijeenkomst te *Koppenhagen* niet te verzuimen; — maar zij zullen begrepen hebben, dat de Hansesteden er vooral op bedacht moesten zijn, om met eene *mannelijke resolutie* (want zoo spraken zij) zich zelven te helpen. Hiervan getuigt hetgeen wij in hunne Resolutien (op den 29[sten] December) lezen: »Alzoo het handtastelijk te zien is, dat de pauselijke Ligue tegen het toekomende jaar vele en groote zaken en ontwerpen voorheeft, onder voorwendsel van het herstel van het vervallen gezag des Keizers en des Huizes van *Oostenrijk*, tot nadeel van het gemeene beste der Christenheid, maar voornamelijk van den staat van alle Koningen, Prinsen en Republieken, die de pauselijke religie en haar

1615.

De staatkunde der Republiek met betrekking tot de Hansesteden.

1615. juk afgelegd en verworpen hebben, waaronder mede begrepen zijn de Hansesteden en andere vrije steden van het Heilige Rijk, — zoo is besloten te schrijven aan elk der voornaamste Hansesteden, en haar ernstig te vermanen in goede eenigheid te blijven, wijl de vijanden harer vrijheid en welstand er ongetwijfeld naar trachten en met alle booze listen en praktijken streven, om hare Unie te scheuren en alzoo de eene na de andere onder de voet te brengen [1]."

Intusschen zonden de Staten nog geene Gezanten naar *Brunswijk* om met de Afgevaardigden der Hansesteden aldaar te raadplegen; maar ook ditmaal deden zij de zaak met brieven af, meenende dat de belangen der stad vooreerst genoegzaam aan de Vertegenwoordigers der Hansesteden waren toevertrouwd. Doch dezen slaagden er althans niet in om eene verzoening tusschen de stad en haren Hertog te bewerken. De Hansesteden konden niet eens de onderhandelingen over hare algemeene belangen tot een goed einde brengen. Ten minste betoonde zich de Koning van *Denemarken*, bij gelegenheid van de bezending naar *Koppenhagen* in de maand Maart, gansch niet inschikkelijk, en de Staten waren niet gezind tegen dezen Vorst ten behoeve der Hansesteden een hoogen toon te voeren. Integendeel, zij duchtten in deze oogenblikken niets zoo zeer als den reeds op hen verbitterden Koning tot dadelijkheden te zien overgaan. Daarom maakten zij van de bereidwilligheid van ROBERT AMSTRUDTER, buitengewoon Gezant van *Engeland* bij den Koning van *Denemarken*, gebruik, om dezen Vorst eenigzins neder te zetten. Inmiddels maanden zij *Lubek* aan, de zaken toch niet tot uitersten te laten komen, en toen de Gedeputeerden der Hansestad *Deventer* in Augustus uit *Lubek* schreven, of het niet goed zou zijn, dat de Staten Gezanten naar den in September te houden Hansedag zonden, antwoordden zij, dat zij dit ongeraden achtten, daar het den Koning van *Denemarken* zou verstoren. Toch lieten zij *Lubek* niet in den steek, gelijk de Koning van *Engeland* deed, die geërgerd, zeide hij, door de halsstarrigheid, welke de Lubekkers overstelden tegen de goedwilligheid, hun door den Koning van *Denemarken* ter zijner liefde betoond, zich aan de bemiddeling der geschillen onttrok. Altijd baatte hunne tusschenkomst nog iets: ten minste liet CHRISTIAAN hen met een schrijven van den 23sten Augustus weten, dat hij, ook om den wil van hun verzoek, aan die van *Lubek* toegestaan had om in het begin van het volgende jaar, ten derden male voor hem te verschijnen, ten einde te trachten de gevolgen zijner ongenade af te wenden [2].

Inderdaad ook nog dezen Koning tot verklaarden vijand te hebben, terwijl men steeds op het uitbreken van een ernstigen oorlog in *Duitschland* moest rekenen, was niet ge-

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 8, 15, 16, 19 Septemb. 4, 6, 10 Novemb. 24, 29 Decemb. 1614. 2, 3 Jan. 18 Febr. 1615.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 5 Maart; 14, 20 Mei; 2 Julij; 1 en 19 Aug. 14 Sept. 14 Octob. 1615.

raden. Zulk een dreigend aanzien hadden de zaken, dat Prins MAURITS en de Raad van State, den 20sten Junij 1615, in de vergadering der Staten verschenen om mede te deelen, dat bij hen berigten waren ingekomen wegens oorlogstoebereidselen van den Keizer en de Aartshertogen, en hierop den voorslag te gronden om eenig krijgsvolk nader bij de grenzen te brengen. Aan eene ontruiming van *Gulik* en *Kleef* werd niet eens meer gedacht, sedert de Koning van *Engeland*, door zijnen buitengewonen Gezant WOTTON terug te roepen, getoond had, dat hij aan den goeden uitslag zijner pogingen, daartoe aangewend, wanhoopte, en nu de Keizer zich de beslechting van het geschil ernstig scheen te zullen aantrekken, was de handhaving van de Brandenburgsche partij door Staatsche troepen meer dan ooit noodzakelijk. Den 5den September deelden de geheime Raden van den Markgraaf van *Brandenburg*, de Heeren STEYNTGEN en STICKE, herwaarts afgevaardigd, den Staten mede, dat de Keurvorstin van *Brandenburg*, als dochter van wijlen den Hertog van *Gulik*, met voorbijgang haars gemaals, tegen den 1sten Augustus voor de regtbank des Keizers was gedaagd geweest. De Geünieerde Vorsten hadden den Keurvorst van *Brandenburg* vermaand, de keizerlijke regtspraak nu niet langer te ontduiken, maar zijne gemalin, behoudens noodzakelijk voorbehoud op eenige punten, op de dagvaarding te laten verschijnen. Op verzoek der Keurvorstin was door den Keizer uitstel verleend tot den 1sten October. Het werd er, dus spraken de Gezanten, op toegelegd om den Prins van *Brandenburg* uit de Guliksche erflanden te verdringen, door zijne bondgenooten van hem te vervreemden. Reeds was te *Praag* de inbeslagneming dier landen beraamd. *Saksen*, *Neuburg*, *Burgau* hadden daartoe reeds hunne toestemming gegeven, en *Zweibrück* (*Tweebruggen*) zou zich daar niet tegen verklaren. In één woord, al de Vorsten, die eenige aanspraak op de erfenis maakten, lieten zich de tusschenkomst des Keizers welgevallen. Het stond te bezien, dat de inbeslagneming op den eerstvolgenden Rijksdag zou goedgekeurd worden, en dan zouden de Duitsche Rijksvorsten met behulp der Spanjaarden tot de uitvoering moeten overgaan. In dezen staat van zaken nam de Prins van *Brandenburg* zijne toevlugt tot Hun Hoog Mogenden »als zijne getrouwe naburen, door wier hulp alleen, naast God, niet slechts zijn persoon, maar ook wat van de Guliksche en Kleefsche erflanden nog in zijne handen was gebleven, aan het geweld der Spanjaarden was ontrukt." — »Het doel dier Spanjaarden is," dus spraken de Brandenburgsche Gezanten, »om door het ingewand van den Prins van *Brandenburg* op de *Nederlanden* aan te vallen, ten einde de Spaansche vlaggen op en in de frontieren van Uwer Hoog Mogenden Landen te brengen en te laten wapperen." Intusschen zou de Prins van *Brandenburg* zelf niet werkeloos blijven. Van zijne eigen niet te versmaden magt in *Pruisen* zou hij tot handhaving van zijnen Staat partij weten te trekken. Van de Republiek der *Nederlanden* geleerd hebbende, wat de zenuw was van den Staat, zou hij zich door den handel van *Konigsberg* op *Amsterdam* te bevorderen, hulpbronnen verschaffen. Niettemin, thans had hij bijstand en geld noodig, zouden zijne

1615.

Mededeeling der Brandenburgsche Gezanten.

72*

1615. troepen niet tot muiterij overslaan, het platteland afloopen, en den landzaat de overlast van het krijgsvolk ten laatste niet volstrekt ondragelijk worden. — Deze voordragt der Brandenburgsche Gezanten doet ons duidelijk beseffen, eensdeels welk een gevaarlijk lid het Duitsche Rijksligchaam aan *Brandenburg* had, dat zoo geneigd was van het voorbeeld en den steun der Republiek gebruik te maken, en anderdeels, hoe noodzakelijk het was, dat onze troepen in *Duitschland* geen duim gronds gewonnen gaven. Dit bleven onze Staatslieden dan ook niet in gebreke den Koning van *Engeland*, die zich aanstelde alsof hij reden had om op de Staten verstoord te zijn, dat zij niet in schikking wilden treden [1], gedurig voor oogen te houden. Was hij werkelijk de beschermer des geloofs, dit lieten zij in de instructie, welke CARON in October 1615 uit het Vaderland medekreeg, duidelijk gevoelen, dan moest hij zich de wijze aantrekken, waarop de belijders der ware religie in *Duitschland* behandeld werden; hoe *Muhlheim* werd geslecht; wat de afgezette Raad en de andere Protestantsche burgers van *Aken* moesten verduren; hoe de Keurvorst van *Keulen* tegen de uitoefening der Gereformeerde Godsdienst tot zelfs te *Rees*, waar Staatsch garnizoen lag, zijne bevelen dorst uitvaardigen. Zoo bleek het, dus werd later aan JAKOBUS tot zijn onderrigt geschreven, »hoe de Papistische Vorsten de ooren begonnen op te steken, als om te toonen, dat hun alles voor den wind ging [2]."

Zoo was dan ook voor de Staten de tijd daar om te besluiten handelend op te treden en den Keizer als met een voorbeeld te toonen, wat hunne beschermelingen in *Duitschland* van hen te wachten hadden. Dit besluit zou het benarde *Brunswijk* ten goede komen.

Toen Graaf ERNST CASIMIR de Staten verzocht had om zich naar *Brunswijk* te mogen begeven ten einde in de dienst van den Hertog te treden, alsmede om op de frontieren der Vereenigde Provinciën een regiment voetvolk te mogen ligten of laten ligten, werd dit regtstreeks geweigerd, en hem de taak opgedragen, zich veeleer, even als vroeger, te beijveren om de geschillen tusschen den Hertog en de stad in der minne te schikken. Zoo handelden zij reeds vooruit overeenkomstig het verzoek van wege de conventie der voornaamste Hansesteden te *Luneburg*, den 18den Augustus tot hen gekomen, om toch niet toe te laten, dat uit deze Landen eenig volk den Hertog van *Brunswijk*, die reeds het beleg om deze stad had geslagen, ter hulp werd toegezonden. Toen de Secretaris van *Brunswijk*, JOHAN OLEMAN, den Staten daarvoor dank kwam zeggen, verzocht hij tevens om raad en daad, opdat de stad en daarmede het gansche Hanseverbond voor een onherstelbaren val mogten behoed worden. Weldra toen de Hertog was overgegaan om de stad met gloeijende kogels te beschieten, werd

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 17 Sept. 17 Octob. 1615.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 24, 28 Oct. 16 Nov. 1615.

dit verzoek zoo van wege *Brunswijk*, als van wege *Lubek* meer dan eens herhaald: men verlangde ten minste eenige Gecommitteerden der Staten in de vergadering der Hansesteden te zien. Thans aarzelden zij niet langer. Om aan hunne vernieuwde bemoeijing met de binnenlandsche belangen van het Duitsche Rijk een zekeren glimp te geven, beschikte men de zaak zoo, dat de Nederlanders de vergadering in hoedanigheid van afgevaardigden der Nederlandsche Hansesteden *Nijmegen*, *Deventer*, *Zutphen*, *Arnhem* en andere Geldersche steden zouden bijwonen. Hoezeer die afgevaardigden zich bij hunne ontvangst moesten verontschuldigen, dat zij in zoo vele jaren de bijeenkomst niet bezocht hadden, toch kon niemand aan die steden haar regt betwisten om zich hier te laten vertegenwoordigen. Maar waren zij eenmaal daar, zoo vertegenwoordigden de Nederlanders als van zelve de geheele Republiek, welke zich de zaak ernstig aantrok. Uitdrukkelijk werd den Nederlandschen Afgevaardigden vergund »des noodig van den naam en de qualiteit van deze Landen gebruik te maken." Maar om nog niet dadelijk het masker af te werpen, zouden zij beginnen met te zeggen, dat de Staten, ten einde *Brunswijk* met hulp van wapenen te redden, wel te bewegen zouden zijn om de middelen en de soldaten, die op de repartitie der Nederlandsche Hansesteden stonden, aan die zaak te wijden. In allen geval, hun doel moest zijn het behoud van *Brunswijk*. Hiertoe moesten de Hansesteden op het ontzet dezer stad aandringen. Gaf de Hertog aan hare vertoogen geen gehoor, zoo moesten zij dezen onwil, als tot schande en schade der Hanse strekkende, niet ongestraft laten; zij moesten hem aanzeggen, dadelijk ten minste de vijandelijkheden te staken, en deed hij dit niet, dan mogt de Hanse te kennen geven, dat zij bij de *Nederlanden* zoo hoog stond aangeschreven, dat zij van dezen onfeilbaar hulp zou bekomen. Na dit vastgesteld te hebben, waren de Staten zeker van hunne zaak, en zij lieten den Secretaris van *Brunswijk* hier te lande tot zijne geruststelling weten, dat zij »zulk een order op de zaken gesteld hadden, dat met de hulp van God Almagtig de goede stad *Brunswijk* behouden en bij hare regten gehandhaafd zou blijven." Zonder den Hertog geweld van wapenen tegen te stellen, zou de zaak niet afloopen. Aan *Brunswijk* werden wapenen uit het arsenaal van *Delft* geleend. Aan de Hansesteden werd toegestaan, hier te lande krijgsvolk te werven, hetgeen ter zelfder tijd aan hen, die voor de oproerige Grooten in *Frankrijk* soldaten zochten te bekomen, scherpelijk verboden werd. Deze houding deed den Koning van *Denemarken*, die reeds in September te *Wolfenbuttel* gekomen was, begrijpen, dat hij de beraadslagingen der Duitsche Vorsten den Staten als eene belemmering in den weg moest werpen. Hij noodigde verscheidene Keurvorsten en Vorsten tegen den 10den October uit, om met de Hansesteden Afgevaardigden naar *Wolfenbuttel* te zenden, ten einde eene schikking tusschen den Hertog en de stad te bewerken. De Hansesteden verontschuldigden zich, en verklaarden zich eerst later bereid, mits al de Hansesteden zich gezamenlijk konden laten vertegenwoordigen en ook de Nederlandsche Afgevaardigden verschenen, en dan nog op een geschikter tijd en op eene onzij-

1615.

Afgevaardigden van de Nederlandsche Hansesteden naar *Lubek* gezonden.

1615. dige plaats. Zij wisten reeds welke onpartijdigheid zij van zulke onderhandelingen konden wachten. Of had de Overste SCHOMBERG, die van wege den Keurvorst van de *Paltz* gezonden was om de vijandelijkheden te doen staken, de inneming der stad niet door raad en daad, aan den Hertog gegeven, trachten te bevorderen? De eenige Vorst, op welken zij rekenen konden, was de Landgraaf MAURITS van *Hessen*. Van zijne zijde verzocht de Hertog de bemiddeling van de Protestantsche Unie met die van den Koning van *Groot-Britannië* en van de Staten-Generaal. Doch middelerwijl trachtte men de wederspannige stad meester te worden, en ware dit gelukt, zoo zouden alle beraadslagingen verder weinig gebaat hebben. Dus begrepen ook de Staten het niet langer op onderhandelingen te moeten laten aankomen. Zij bekreunden zich weinig om eenen brief van den Koning van *Denemarken* aan JAKOBUS I geschreven en hun medegedeeld, waarbij hij niet alleen klaagde dat de Staten, den rijksban bespottende, zich met de zaak van *Brunswijk* bemoeiden, maar ook den Koning van *Engeland* »op grond van het gezag, dat hij over de Staten had, verzocht, hun te gelasten, zich voortaan daarvan te onthouden, en de stad veeleer te raden, den Hertog, als hare Overheid, haar door God verordend, schuldige onderdanigheid te betoonen [1]." Toen alzoo de krijgsoverste der Hansesteden, Graaf FREDERIK VAN SOLMS, die tegen het leger van den Hertog, 2000 ruiters en 9000 man te voet, benevens 9000 gewapende huislieden sterk, slechts 800 ruiters en 1600 voetknechten over te stellen had, nog ontmoedigd werd door eenen brief van den Keizer, die hem gelastte alle vijandelijkheden te staken, spraken hem de Nederlandsche Afgevaardigden moed in, en zeiden dat hij slechts zijnen lastgevers verantwoording schuldig was. Nu trachtte SOLMS de stad, die in den uitersten nood geraakte, met zijn hoopje volks hulp te bieden; doch het plan mislukte en hij kon zich slechts, met verlies van honderden, redden door zich binnen de stad te bergen. Dus was het hoog tijd, dat er hulp uit de *Nederlanden* kwam opdagen. Deze liet zich ook niet lang meer wachten. Prins FREDERIK HENDRIK rukte in de eerste dagen van November met al de ruiterij, een tamelijk aantal musketiers, eenige stukken geschut en een trein van 400 wagens de grenzen over. Prins MAURITS bleef terug, daar hij, als Bevelhebber van het leger, dat gedeeltelijk in het Kleefsche en Guliksche te velde stond, gereed zijn moest om SPINOLA, wanneer hij zich de omstandigheden had willen ten nutte maken, dadelijk het hoofd te bieden. Het gerucht van HENDRIKS komst was genoegzaam om de stad te bevrijden. Het beleg werd door den Hertog opgebroken, en de Koning van *Denemarken* begaf zich terug naar zijne Staten. Weldra ontvingen de Nederlandsche Afgevaardigden eenen brief van den Hertog, dat zij deel mogten nemen aan de onderhandelingen, die hij bereid was met de stad te openen. Op gansch anderen toon echter schreef hij aan MAURITS van *Hessen* om dezen Vorst in

Prins FREDERIK HENDRIK vertrekt aan het hoofd van een leger naar *Brunswijk*.

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 9, 18, 20, 21, 25, 26 Sept. 3, 10, 12, 13, 14, 17, 23, 24, 28, 29 Oct. 3, 7 Nov. 1615.

den tegenstand tegen de oproerige Hansesteden de zaak van alle Duitsche Vorsten te doen zien. Doch hij kreeg ten antwoord, dat hier geene beschouwingen over de belangen der Vorsten en de regten der Hanse te pas kwamen: daartoe waren de zaken te ver gekomen: thans was het de vraag om middelen te vinden ten einde de oorlog te staken, opdat geene vreemde Mogendheid er zich verder mede behoefde te moeijen en den »Papisten" niet langer stof gegeven werd om in de oneenigheid der Protestanten te juichen. Den 21sten November kwam Prins HENDRIK met zijn leger te *Schlüsselburg* aan de *Wezer* in het Stift van *Minden* aan, alwaar zich de Nederlandsche Afgevaardigden bij hem vervoegden. De eenige tegenstand, dien hij ondervond, was de toespraak van den Landdrost en Krijgscommissaris van den Hertog, die hem verzocht terug te trekken en de *Wezer* niet over te steken. Toen de Prins hier niet naar luisterde, protesteerde de Hertogelijke Ambtenaar »voor God en de wereld, daar met zulk eene hardnekkigheid slechts de ondergang van den Duitschen Vorstenstand kon bedoeld zijn." Na den raad der Afgevaardigden ingewonnen te hebben, deed de Prins thans de verklaring, dat, aangezien de Hertog het beleg had opgebroken en zich zelfs in de Unie scheen te willen begeven, hij geene vijandelijkheden tegen hem plegen, noch de stad onbillijk tegen hem opzetten zou. Slechts verlangde hij neutraal en in goede orde een korten tijd in zijn land gelegerd te blijven. Men was gekomen om den landvrede te herstellen, waartoe men zag dat 's Keizers gezag ditmaal niet volkomen had kunnen baten. Ten slotte werden er vier artikelen gesteld: ten eerste, moesten tegen den 5den December alle krijgstoerustingen zijn afgeschaft; ten tweede, van nu aan geenerlei vijandelijkheden meer gepleegd worden; ten derde, alle geschillen worden afgedaan door de tusschenkomst der Keizerlijke Commissarissen en de Heeren, welke men tot de onderhandeling zou uitnoodigen, en zoo men het niet eens kon worden, door de regterlijke magt; ten vierde, zoo iemand iets tegen deze overeenkomst ondernam, zou men zich van beide zijden tegen de aanvallende partij verzetten. Daar de Keizerlijke Commissarissen, die alzoo onder het toezigt van het Nederlandsche leger zouden moeten onderhandelen, in de eerste verlegenheid uit *Wolfenbuttel* naar *Halberstad*, de hoofdplaats van den Kreits, vertrokken waren, kon er nog niets bepaald worden. Doch gaarne had men de noodzakelijkheid om zich door de Nederlanders de wet te laten stellen nog ontgaan. Reeds den 21sten November was den Prins te *Schlüsselburg* een patent van de Vorsten en Stenden van den Neder-Saksischen Kreits toegezonden. De stad *Brunswijk*, dus heette het in dit stuk, had geen hulp meer noodig, daar »op 's Keizers last" aan het beleg een einde gemaakt was; een indringen, als hetwelk de Prins zich veroorloofd had, strekte tot oneer van Keizer en Vorsten, en nooit immers had de Neder-Saksische Kreits de Staten beleedigd. — De Nederlandsche Afgevaardigden antwoordden, dat de hunnen het voor de stad hadden moeten opnemen, omdat het hun onmogelijk geweest was een lid van het Hanseverbond, waartoe zij ook in betrekking stonden, te zien verdrukken, en geen der Vorsten of Stenden van den Kreits zich de zaak aan-

1615.

1615. trok. De Prins zou niet verder trekken, maar niet henengaan, voordat de zaken dus geregeld waren, dat men na den aftogt niet zoude behoeven weder te komen. Van nu aan werd een wapenstilstand van weinige dagen gesloten en telkens vernieuwd. De Gezanten van den Keurvorst van de *Paltz* traden als bemiddelaars tusschen de Duitschers en de Nederlanders op. Het stedeke *Stederborch* bij *Brunswijk* werd tot de plaats der onderhandeling gekozen, en onzen Gezanten vergund daaraan deel te nemen. Doch dit sloegen zij af, verklarende, dat zij »tusschen de partijen wenschten te gaan en alles tot redelijke en regtmatige voorwaarden te schikken." Tot geen ander doel was het leger gezonden, en zoo de eene of de andere partij wat onbillijks vorderde, kon men hen raadplegen en waren zij bereid onpartijdig advies te geven. Toen de Hertog den 4[den] December de vier artikelen onderteekend had, verklaarden de Keurvorstelijke Gezanten te verstaan, dat Prins HENDRIK aftrok, en als om de Nederlanders te doen begrijpen dat het hun geraden was weg te trekken, voegden zij er bij, dat de Graven van BUCQUOI en RIDBERG reeds op der Staten leger afkwamen. Dit was het middel niet om den Prins spoed te doen maken. De Keurvorstelijke Gezanten kregen ten antwoord, dat de Nederlandsche troepen voor BUCQUOI en RIDBERG niet bang waren, en dat als dezen onze soldaten zochten, zij ze gemakkelijk zouden vinden. Niettemin aan den eisch was voldaan, en de Prins zou den terugtogt aannemen, evenwel, dit liet hij de Hansesteden ter harer geruststelling weten, met langzame dagreizen en gereed om, des gevorderd, dadelijk terug te komen. Geen vijand kwam er op den togt tegen hem opdagen. Geen tegenstand werd er tegen de gansche onderneming geboden, wel klagten genoeg daartegen aangeheven; klagten van den Keurvorst van *Keulen*, die verklaarde zich tot den Keizer en de andere Keurvorsten en Vorsten des Rijks te zullen wenden wegens de vermetelheid van den Prins, die het Stift van *Munster* met zijn krijgsvolk was doorgetrokken; klagten vooral van den Keizer, die zich bij monde zijner Commissarissen en bij brieven bezwaarde, dat zijn eer en gezag bij de handelingen der Nederlandsche Republiek last leden, even als iemand, die, in plaats van terug te slaan, de hand brengt aan het lid waar hij geslagen is. — De onderhandelingen intusschen, waartoe ook JOHAN DE OUDE VAN NASSAU van wege den Landgraaf van *Hessen* alsmede Afgevaardigden van de Rijksteden *Straasburg*, *Neurenburg* en *Ulm* gekomen waren, kwamen weldra zoo ver, dat den 28[sten] December een ontwerp van vredehandel aan de Overheid der stad kon worden medegedeeld. Bij deze gelegenheid kreeg zij van onze Afgevaardigden uitnemenden raad, zoowel tot voegzamen eerbied jegens den Hertog, als vooral tot inwendige eensgezindheid, wier gemis mede onder de redenen was geweest, die den Hertog tot harde maatregelen hadden geleid [1]. De Magistraat nam het ontwerp

Onderhandelingen te *Stederborch.*

---

[1] In den mond der Nederlandsche Afgevaardigden hooren wij duidelijk hier OLDENBARNEVELTS lessen klinken, gelijk deze Staatsman dan ook gedurig in de *Resol. der Staten-Generaal* gezegd wordt in deze zaak brieven en instructies ontworpen te hebben.

aan. Buiten weten der keizerlijke commissarissen stelden de Gezanten van den Keurvorst eene acte op, waarbij de Hertog en de Stad beiden van Hun Hoog Mogenden de handhaving van het te sluiten traktaat verzochten. Doch toen het op een teekenen van deze acte aankwam, wendden de Gecommitteerden van den Hertog voor, dat de keizerlijke commissarissen het geheim gewaar geworden waren en den Hertog verboden hadden ze te teekenen. Deze mededeeling gaf aanleiding tot zulke twisten en verwijten tusschen de Duitsche partijen, dat de gansche handeling te niet scheen te zullen loopen. De Nederlandsche Gezanten zetten die van de stad neder met te zeggen, dat er waarborgen genoeg bestonden, en de beste deze zijn zou, dat de Hansesteden zich op het voorbeeld der Nederlandsche Provinciën tot een krachtig Verbond vereenigden. Den 31sten December werd het verdrag te *Stederborch* geteekend. Daar de Nederlandsche Afgevaardigden hunne namen niet lager dan onder die der keizerlijke en der keurvorstelijke Afgezanten verkozen te schrijven, zoo werd bepaald, dat alleen de Hertog en de Stad het traktaat onderteekenen zouden: in den aanvang zou bij wijze van een historisch verhaal van het deel gewaagd worden, dat verschillende Mogendheden aan het tot stand komen van het verdrag genomen hadden, en hier was het deel der Republiek schoon genoeg [1]. 1616. Verdrag te *Stederborch.*

Zoo had de Republiek weder een roemrijke uitkomst verkregen. En aan wien had zij dit, behalve aan de krachtige houding harer staatslieden, voornamelijk te danken? Immers aan *Spanje* zelve. Had dit Rijk geen leger in *Duitschland* doen rukken, zoo zou het der Republiek daartoe aan het voorwendsel ontbroken hebben. Maar met zoo vele Duitsche steden, met een pand als *Wezel* in Spaansche handen, konden de Nederlanders zich ook stoute stappen veroorloven. Was het Heilige Roomsche Rijk laag genoeg gezonken om Spanjes soldaten tot de uitvoerders zijner vonnissen in te roepen, het verhief juist daardoor *Nederland* tot den rang van den gewapenden arm der tegenpartij, tot eene soort van keizersmagt voor het Protestantsche *Duitschland:* niet anders werd toen ons Vaderland aldaar ontzien, gevreesd en gehoorzaamd.

Nog was voor den Hertog van *Brunswijk* de maat der verootmoediging niet volgemeten. Op den nieuwejaarsdag van 1616 moest hij en zijne trotsche moeder, eene Prinses van *Denemarken*, de Nederlandsche Afgevaardigden ten gehoore ontvangen om hunne gelukwenschingen met het gesloten traktaat te vernemen. In weerwil der tegenwerking van 's Hertogs moeder en oom, was er thans ernstig sprake van toetreding tot de Protestantsche Unie. Sommigen waren voor eene afzonderlijke Unie van den Nedersaksischen en den Westfaalschen Kreits met Hun Hoog Mogenden, om te

---

[1] Zie Rapport van de HH. JOHAN BIEL, FREDERIK VAN DE SANDE en DIDERICH STICKE, Gedeputeerden naar de *Hansesteden*, vergaderd binnen *Lubek* enz. in 1615 en 1616 (op het Rijksarchief), en vergel. *Resol. der Stat.-Gen.* 9, 13, 14, 16, 23, 24, 26 Nov. 14 Decemb. 1615.

1616. groote wijdloopigheid, tijdverlies en onkosten te vermijden. MAURITS van *Hessen* was van dit denkbeeld niet afkeerig. In allen gevalle kon de Hertog tusschen de Overlandsche en deze engere Unie eene keuze doen, en hij beloofde zich hierop nader te zullen verklaren. Onze Afgevaardigden scheidden niet geheel van het Brunswijksche Hof zonder zelfs nog den trots der Hertoginne-moeder eene dienst te hebben gedaan. Bij hunne terugkomst uit *Wolfenbuttel* te *Brunswijk* wisten zij eenige van de norsche stedelingen over te halen om hunnen Hertog een beleefdheidsbezoek te gaan brengen, en werd door hunne tusschenkomst door die van *Brunswijk* met de Gezanten der Hanse een dag bepaald, waarop de huldiging van den Hertog zou plaats hebben. Om dit gedaan te krijgen had de Hertogin-weduwe zich niet ontzien de Nederlandsche Afgevaardigden tot een vertrouwelijk onderhoud terug te laten roepen. Gaarne gunden dezen het uiterlijk vertoon eener magt, waarvan geen misbruik meer zou gemaakt worden. Bij voortduring deelden daarna de Staten in het vertrouwen van de stedelingen en van den Hertog van *Brunswijk* beiden. In April toch van ditzelfde jaar noodigde zoowel deze als genen hen uit om Gezanten te zenden, ten einde behulpzaam te zijn bij de schikking van hetgeen er nog tusschen hen te regelen overbleef [1].

Onderhandelingen met de Hansesteden.

Doch wegens de bemoeijingen ter redding van *Brunswijk* waren de onderhandelingen tot het sluiten van verdragen, liefst met het gansche ligchaam der Hanse, niet voorbijgezien. Ter aanbeveling van eene alliantie met de Staten-Generaal wisten de Nederlandsche Gezanten op den Hansedag de moeijelijkheid te doen gelden, waarin *Brunswijk* zich thans bevonden had. Ware er reeds een verbond gesloten en geratificeerd geweest, zoo zouden de Staten krachtens het verdrag verpligt geweest zijn hulp te zenden, hetgeen thans, zulks erkenden zij zelven, niet zonder groote opspraak geschieden kon. Het was den Staten alleen om de grootheid van het Hanseverbond te doen: sloot zich dit tot eene krachtige eenheid zamen, zoo zou het de Republiek te gereeder tot eene alliantie vinden: slechts bij gebrek van beter ging zij tot afzonderlijke verbonden met enkele steden over. Zoo spraken onze Gezanten; doch het ontbrak het ligchaam der Hanse aan genoegzame kracht om de uiteengevallen deelen te hereenigen. Nog den 22sten October, nadat de handelingen weken achtereen niet zonder ruggespraak met de lastgevers waren voortgezet, kwamen de Gezanten der steden meer aan met »complimenten," dan met afdoende besluiten. Voordat de Gezanten der Hansesteden, die tot het verdrag van *Stederborch* hadden medegewerkt, vertrokken, vermaanden hen onze Afgevaardigden nog met den grootsten nadruk, nu zij dus in veiligheid en eer hersteld waren, naar het voorbeeld der Vereenigde Provinciën een Verbond aan te gaan met eene soort van Staten-vergadering, een geregeld leger en eene staatskas door de evenredige bijdragen der steden gevoed. Met zulk eene staatsregeling was *Nederland* tegen den magtigsten

---

[1] *Resol. Stat. Gen.* 9, 28 April 1616.

monarch der wereld bestand geweest. »Voorts mogten zij gedenken, wat zij nog vóór veertig jaren zelven geweest waren. Hen weder zoo sterk en beroemd te maken, daartoe hadden de herhaalde trouwe vermaningen gestrekt, hun door de Staten gedaan, die gewoon waren aan alle kanten een oog in 't zeil te houden, en het oogmerk en de listige aanslagen der Papistische Ligue volkomen doorgrond hadden, en deswegens zeer betreurden, dat eenige Evangelische Vorsten, hoezeer zij zich van de Roomsche bijgeloovigheden hadden afgezonderd, niet beter op hun eigen stuk letteden en geneigd schenen om het Hanseverbond te ontbinden, en hunne eigene geloofsgenooten, met welke zij hetzelfde gevaar gemeen hadden, te onderdrukken." Van het voorstel, in deze toespraak begrepen, zouden de vertegenwoordigers een punt van beschrijving tegen den naasten Hansedag maken. Doch nog den vorigen dag waren die zelfde vertegenwoordigers in een anderen zin onder handen genomen. De keizerlijke commissarissen hadden hen bescheiden en hun kenbaar gemaakt, dat de Keizer vernomen had, hoe onlangs te *Bremen*, te *Hamburg* en op meer andere plaatsen door den invloed der Staten-Generaal over eene onbehoorlijke verbindtenis gehandeld was, die zijne keizerlijke Majesteit en des Heiligen Rijks hoogheid, waardigheid en jurisdictie ten naauwsten aanging en haar zoowel als den Keurvorsten, Vorsten en Stenden des Rijks tot bijzondere schade en schande verstrekte. Wat er voorgevallen was moesten zij den Keizer bekennen en alle verdere besluiten opschorten. De Gezanten der Hanse verontschuldigden zich zoo goed mogelijk. Hoe het zij, den 6den Januarij traden te *Brunswijk* de Hansesteden *Rostock*, *Straalsund*, *Wismar*, *Grijpswald*, *Maagdenburg*, *Brunswijk*, *Lunenburg* en *Anclam* tot de alliantie toe, tusschen *Lubek* en de Staten gesloten. Den 21sten Januarij sloot zich *Hamburg*, den 28sten *Bremen* aan. Nog werd den 29sten met CHRISTIAAN van *Brunswijk* en *Lunenburg*, Bisschop van *Minden*, die zwarigheid maakte om tot de Overlandsche Evangelische Unie toe te treden, een verbond van wederkeerige verdediging gesloten en geteekend, en de Hertogen van *Pommeren*, van *Mecklenburg* en van *Holstein* schenen niet ongeneigd om tot dergelijke afzonderlijke traktaten over te gaan [1]. Bij al die verdragen werd den Hansesteden niet alleen eene raadgevende, maar ook eene beslissende stem in de gemeenschappelijke zaken vergund en voorloopig de *quota* bepaald, door elk in geval van oorlog te leveren. In het eind der maand Mei 1616 kwamen de Gezanten van de voornaamste Hansesteden te *'s Hage* aan, voornamelijk om de *quoten* nader te bepalen. Toen verzochten zij allen vermindering van het bedrag der som, waartoe zij voorloopig waren aangeslagen. Met waardigheid beantwoordden de Staten deze eischen, die van bekrompenheid en zelfzucht getuigden; maar om het geheele belangrijke werk der alliantie niet op het spel te zetten, waren zij genoodzaakt inschikkelijkheid te gebruiken. Eindelijk kreeg het Verbond ten volle zijn beslag. Het werd

1616.

Verdragen met de aanzienlijkste Hansesteden.

[1] Zie boven aangehaald *Rapport*. *Resol. Stat. Gen.* 13 Febr., 13 Junij 1616.

1616. voor 12 jaren gesloten. In de acte, daarvan opgemaakt, werd deze Unie voorgesteld als de wederaanknooping van den ouden band tusschen de Oostelijke en de Westelijke, dat is de Nederlandsche, Hansesteden: daar nu deze laatsten in zulke zaken onafscheilijk aan de Staten-Generaal verbonden waren, zoo had de onderhandeling van het Traktaat noodwendig met de Staten-Generaal moeten geschieden. Aldus hield men de eenmaal aangenomen houding behendig vol. Den 14^{den} Junij werd de alliantie geratificeerd en bezworen. Na deze plegtigheid gaf men elkander de hand, en wenschte elkander geluk »met aanroeping van den naam des Heeren," dat Hij, »die een regtvaardig God en vijand is van alle geweld en onregt," deze Unie, »tot geoorloofde verdediging tegen geweld en onregt" ondernomen, heiligen en zegenen mogt tot Zijne eer en de gemeene Christenheid ten beste [1]. Ware het denkbeeld der Staten verwezenlijkt, uit de alliantie der *Nederlanden* met de Hanse ware eene Republiek van Noord-Europesche Vereenigde Staten ontstaan, die eene belangrijke rol zou hebben kunnen spelen. Doch verre van te herleven, zou de Hanse weldra geheel vervallen.

Niettemin beijverden zich de Staten om in Noord-Westelijk *Duitschland* zich Bondgenooten te verschaffen in eene reeks van steden, die, reikende tot in *Pruisen* en *Pommeren* toe, zich aan *Brandenburg* zouden aansluiten om in het Noorden een muur te zijn tegen *Spanje*, *Oostenrijk* en *Polen.* Sedert SIGISMOND van *Polen* het hoofd gestooten had tegen den verlevendigden nationalen zin der Russen, die zich in MICHAEL FEODOROWITCH ROMANOW eenen afstammeling van RURIK tot Vorst gekozen hadden, konden de Nederlandsche Staatslieden geruster zijn ten aanzien van de veiligheid der oostgrens van den Noordelijken schutsmuur in *Duitschland.* Immers zou een nationale Vorst de onafhankelijkheid zijns gebieds in de eerste plaats tegen *Polen* te handhaven hebben en aan dit laatste Rijk alzoo de gelegenheid om *Brandenburg* te overvleugelen en van uit de Finsche Golf *Zweden* te bestoken, benomen wezen. Toch kwam de Republiek weldra met *Moscovië* in aanraking. De nieuwe Vorst moest bij zijn voortdurenden krijg met den Koning van *Zweden*, wiens broeder KAREL FILIPS hem den troon betwistte, het bondgenootschap van die Mogendheden zoeken, welke tegenover hem op een onpartijdig standpunt stonden, en wel bepaaldelijk van *Nederland* en *Frankrijk.* In 1613 maakte hij zijne verheffing bekend bij eenen brief aan MAURITS, »Vrijheer over *Holland*," met

---

1 *Resol. Stat. Gen.* 29 Octob., 20 Novemb., 29 Dec. 1615. *Lettres* etc. du Chev. CARLETON, I, p. 53, 75. *Resol. Stat. Gen.* 30, 31 Mei; 1, 2, 3, 4, 6, 8, 10, 13, 14, 16 Junij 1616. De Staten wilden ook met daden toonen, dat zij den ouden band met de Hanse niet verbroken achtten. Immers toen er voorgesteld was, dat de Nederlandsche Hansesteden eenige tegemoetkoming zouden geven voor de jaren, dat zij hare contributie aan de Hanse niet betaald hadden, waren de Staten niet ongeneigd om daarvoor deze steden van de contributiën, die zij aan deze Landen verschuldigd waren, te verschoonen (*Resol. Stat. Gen.* 14 Junij 1616).

dank voor verleenden onderstand, en aanbieding van bescherming, aan den handel te verleenen. Toen zich in het voorjaar van 1614 Moscovische Gezanten, van *Weenen* gekomen, te *Hamburg* bevonden, met het voornemen om ook ons land aan te doen, kregen zij ten overvloede van wege de Staten-Generaal eene uitnoodiging om herwaarts te komen. Voorzeker hadden zij, bekend met de naauwe betrekking, die er juist toen tusschen ons en *Zweden* was aangegaan, deze aanmoediging wel noodig, en voor ons, die toen reeds meer handel met *Moscovië* dreven, dan alle andere natiën te zamen, was eene nadere aansluiting aan den Heer van den uithoek der Oostzee eene gewenschte zaak. Werkelijk kwamen de Moscovische Gezanten den 30sten April te *'s Hage* aan. Zij waren vergezeld van eenen zekeren ISAÄC ABRAHAMSZ. MASSA, die zich uit *Holland* met der woon naar *Moskou* begeven had, een man, die zwanger ging van het stoute plan om eenen doorvoerhandel door *Rusland* naar *Perzië* in te rigten, en gezind was daarvan de voordeelen aan de Nederlanders te verzekeren. Zulk eenen tolk hadden die Gezanten wel noodig. Zij waren beschroomd en hadden aan alles gebrek. Op hun verzoek om bijstand in volk en geld kregen zij een uitwijkend antwoord en den raad om zich door de bevordering van den handel tot zelfverdediging in staat te stellen [1]. Kort daarna wendde zich de Zweedsche Gezant tot de Staten met klagten over de behandeling, die de Moscovieten zijnen Koning aandeden; maar verzocht hen daarbij Afgezanten te willen benoemen om tegenwoordig te zijn bij de onderhandeling, die er tusschen zijnen Vorst en dien van *Moscovië* stond geopend te worden. De Staten verklaarden zich hiertoe bereid, maar, voegden zij er bescheiden bij, mits andere Mogendheden hetzelfde deden. Doch zoo spoedig zou het nog niet tot vredesonderhandelingen komen. Meer dan een jaar later, nadat de Staten in het geschenk van twee verbazend groote stukken geschut, op de Russen veroverd, de blijken der vriendschap van den Koning van *Zweden* ontvangen, en hem op hunne beurt, in weêrwil van Prins MAURITS min gunstig advies, vergund hadden krijgslieden in ons Land te werven [2], ontvingen zij, den 20sten Julij 1615, zoowel van wege *Zweden* als van wege den Engelschen Agent in *Moscovië* het verzoek om eenige Afgevaardigden te zenden, ten einde mede over den vrede tusschen *Zweden* en *Rusland* te handelen. Werd dit verzoek gedaan op grond dat men van de bemoeijing der Staten in deze zaak »wat goeds verwachtte wegens het aanzien, waarin zij bij de Russen stonden;" de Staten gaven er gaarne gehoor aan, in aanmerking nemende, »hoeveel dezen Landen aan het tot stand komen van zulk een vredesverdrag gelegen was tot versterking van den Grootvorst tegen den Koning van *Polen*, alsmede om daardoor de gunst en genegenheid

1616.

Moscovische Gezanten in 1614 te *'s Hage*.

[1] SCHELTEMA, *Rusland en de Nederlanden*, I, bl. 71—82, 102—110. *Resol. Stat. Gen.* 5, 30 April; 10, 12, 17 Junij 1614.

[2] *Resol. Stat. Gen.* 13 Octob. 1614; 4 Mei 1615.

1616. van den Grootvorst en den Koning van *Zweden* te meer te winnen, ter bevordering en uitbreiding van den handel en de scheepvaart dezer Landen." [1] Tot het gezantschap werden benoemd BREDERODE, Heer van *Veenhuizen*, BAS en JOACHIMI, welke laatste zich niet zonder redenen van verontschuldiging aan te voeren eindelijk liet overhalen. In Augustus werd hunne instructie vastgesteld, en in het laatste dezer maand kregen zij hun afscheid. Doch toen liep er een gerucht, dat de Keizer van *Rusland*, door zijne onderdanen verlaten, de wijk genomen had naar *Tartarijë* en, op de grenzen achterhaald, naar *Moskou* was gebragt. Werd dit gerucht bevestigd (dit onderrigt kregen de Gezanten mede), zoo moesten zij zich tot het begroeten van den Koning van *Zweden* bepalen en huiswaarts keeren [2]. Het gezantschap had echter voortgang. Doch voordat de Afgevaardigden iets van belang uitgerigt konden hebben, kwam er hier te lande een Gezant uit *Rusland* aan, met name GABRILOWITCH CONDEROFF. Hij werd niet alleen (volgens den eisch van het Moscovisch gebruik) van *Texel* afgehaald, maar zelfs, toen hij onderweg ongesteld geworden was, ging Prins MAURITS hem tot *Haarlem* te gemoet. Hij had in last, van wege zijnen Keizer, de groetenis en gelukwenschingen, hem door de Staten gedaan, te beantwoorden; hen te verzoeken, den Koning van *Zweden* niet langer te ondersteunen en hem, den Gezant, met zijnen Secretaris op hunne reize naar *Frankrijk* voort te helpen. Wel behoefde GABRILOWITCH hulp en voorlichting. Hij was onbekend niet alleen met de Fransche taal, maar met alle zaken en personen, die hij in *Frankrijk* zou aantreffen, en zonder den bijstand van vertrouwde personen, door de Staten ter zijner keuze gelaten, scheen hij de taak niet te durven aanvaarden. Waarlijk dezen eersten stap op het veld der Europesche diplomatie mag de Russische Regering wel gezegd worden aan de hand van onze Staatslieden gedaan te hebben. Niet alleen kreeg de Moscovische Gezant aanbevelingsbrieven der Staten aan alle Vorsten en Overheden, met welke hij in aanraking dacht te komen, mede, maar men liet hem ook met schepen naar *Frankrijk* brengen, die in de haven op hem zouden mogen blijven wachten, totdat zijne zending zou zijn afgeloopen. In het begin van het volgende jaar was de Gezant uit *Frankrijk* hier te lande terug. Hij herhaalde het verzoek om bijstand; doch de Staten verontschuldigden zich op grond, dat zij hunne troepen in deze bedekte oorlog, gevaarlijker dan een openbare aanranding, niet konden missen, en dan zwegen zij nog, zeiden zij, van de kosten, die het behoud van hetgeen men in *Indië*, in *Guinea* en elders gewonnen had, en de bescherming van onze visscherijen tegen wangunstigen, en van onzen handel tegen de zeeroovers vergde. »In de zaken te water" bestond de »principaalste magt dezer landen: op de

Gezantschap naar *Rusland*.

Tweede Gezantschap uit *Rusland*.

[1] Reeds in 1589 waren de Staten op de voordeelen gewezen, die de handel met *Rusland* beloofde. Zie VREEDE, *Inleid.* II, bl. 373—376.

[2] *Resol. Stat. Gen.* 20, 27 Julij; 5, 6, 11, 15, 21 Aug. 1615.

1616.

zee kwam het voornamelijk aan." Voor het overige was men geneigd tot een verbond met den Keizer, met wien zij doorgaans eene lijn trokken, »om de christelijke vrijheid tegen schijnheilige wreedheid en bloeddorstige godsdienstigheid te beschutten." Door zulke verbonden moest hun Staat in stand gehouden worden, »welken God Almagtig (waarvoor Hij eeuwig gedankt moest zijn) zoo veel zegen bewezen had, dat niet weinig benaauwde lieden hun troost en toevlugt bij hen zochten en zich verkwikt en redelijk gerust vonden." Met een Staatsch oorlogschip werd de Gezant met de zijnen naar *Rusland* teruggebragt. MASSA ging weder mede, met een last om der Staten brieven aan den Keizer te overhandigen en antwoord te verbeiden en terug te brengen [1].

Weervaren der Nederlandsche Gezanten in *Rusland*.

De taak der ter bemiddeling naar *Rusland* getrokken Gezanten was noch gemakkelijk noch spoedig afgeloopen. Zij vonden de gemoederen der strijdvoerende partijën weinig tot vrede gestemd. GUSTAAF ADOLF zal het moeijelijk gevallen hebben zijne plannen op *Rusland* eerlijk op te geven, en de Russische onderhandelaars waren nog te weinig beschaafd om rede te verstaan. Men voege hierbij de barbaarsche gehechtheid der laatsten aan weidsche Aziatische titels; hunne slaafsche afhankelijkheid van hunnen lastbrief en van allerlei vormen; de afstand der hoofdstad, de moeijelijkheid, die de taal opleverde, en ligtelijk zal men zich van de langdurigheid en de verdrietelijkheid der onderhandelingen een denkbeeld kunnen vormen. Doch het grievendst voor de Nederlandsche Staatslieden was de houding van den Engelschen Gezant JOHN MERRICK. De Engelschen, die hunne natie in dezen tijd in het Buitenland tegenover onze landgenooten vertegenwoordigden, getuigden van de op twee gedachten hinkende staatkunde van hunne toenmalige Regering. JACOBUS zag zich aan de eene zijde tot ontzag gedrongen door de mannelijke beradenheid van de Nederlandsche staatkunde, en zich door zijn karakter van aanzienlijk Protestantsch Vorst de ware weg aangewezen; maar aan de andere zijde liet hij zich door zijne ijdelheid en naijver verleiden en door aangeknoopte of aan te knoopen familiebanden verstrikken. Geen wonder dus, dat, terwijl zijne Gezanten en hij zelf onze landgenooten te *'s Hage* uitbundig prezen, Engelsche onderdanen in de Oost-Indische of de Noordsche Zeeën onze zeelieden benadeelden en vervolgden waar zij konden, en de een of andere naijverige Engelsche Agent in het Buitenland onze Afgevaardigden kwelde. Een Agent van de laatste soort was deze JOHN MERRICK. Het was alsof de Gezanten niet mede op zijne uitnoodiging gekomen waren, zoo onheusch bejegende hij hen. Lang duurde het eer zij in dezelfde betrekking, als hij, erkend werden; de omstandigheid, dat *Engeland* in ons Land nog pandsteden in bezit had, gaf hem aanleiding tot allerlei hatelijke vragen, en gedurende hun geheele verblijf verwaardigde hij hen nooit met een bezoek. Tot in het

---

[1] *Resol. Stat. Gen.* 14, 19, 22, 23, 26 Octob., 13 Novemb. 1615. 12 Jan.; 25 April; 2, 7, 12, 13 Mei; 2 Junij, 1616. SCHELTEMA, *t. a. pl.* bl. 94—102.

1616. kleingeestige toe toonde hij zich ijverzuchtig op den invloed, dien onze Staatslieden op GUSTAAF ADOLF hadden, en, zelf op de hand der Russen, trachtte hij onze Gezanten van partijdigheid voor de Zweden verdacht te maken, waar zij slechts standvastig genoeg waren om zich evenmin door de beloften als door de onaangename bejegening der Russen tot onbillijke inwilligingen te laten overhalen. Den 21sten October waren zij te *Novogorod* aangekomen, en acht maanden lang vertoefden zij op het Russische grondgebied: in het onherbergzame in de afgrijselijkste ellende gedompelde oord hadden zij zelfs met ziekte en lijfsgevaar te kampen, en niet eens konden zij hun doel in allen deele bereiken. Nadat NICOLAAS VAN BREDERODE, een der Edelen uit hun gevolg, tot het gezigt van den *Czar* te *Moskou* was toegelaten geweest en van dezen Vorst een schrijven ontvangen had, vonden zij goed hunne taak als geëindigd te beschouwen, en hoezeer de vrede nog niet tot stand gebragt was, verlieten zij het land. De Britsche diplomaat, niet verkiezende de eer van den arbeid met de Nederlandsche Gezanten te deelen, wist te bewerken, dat hunne namen in de *acte* niet vermeld werden. Niettemin hadden zij de voldoening door het opstellen van een ontwerp van verdrag en het tot stand brengen van eenen sedert hernieuwden wapenstilstand niet weinig te hebben toegebragt tot den vrede, die twee jaren later te *Stokholm* gesloten werd. Ook werden hunne bemoeijingen dankbaar door den Koning van *Zweden* erkend, die hen op hunne terugreize te *Stokholm* feestelijk ontving en met eerbewijzen overlaadde [1], ja, wat meer zegt, op hunne klagten wegens de belemmeringen, die onze kooplieden nog altijd in *Zweden* ondervonden, hen, zooveel hem slechts mogelijk was, tevreden stelde. De voorregten van den adel in *Zweden* en van sommige Zweedsche zeesteden duldden geene volkomene handelsvrijheid [2].

Uitgestrekt, wij zagen het, was het veld, waarover onze Staatslieden de oogen gaan lieten om den aartsvijand van hun Vaderland tegenstanders te bezorgen en zichzelven en hunne staatkunde punten van verdediging te verschaffen. Allerwegen poogden zij toegang en vrijen doortogt voor hunnen handel te bekomen; maar toch trachtten zij overdrijving te vermijden. Hunne waakzaamheid, het veelomvattende hunner berekeningen was bij den vijand zoo goed bekend, dat hij hun zelfs plannen toedichtte, aan welke zij niet in ernst schijnen gedacht te hebben. Reeds in het voorjaar van 1613 had te *Venetië* het gerucht geloopen, dat de Staten de Turken tot het innemen van *Candia* de behulpzame hand hadden willen bieden. Hoezeer dit toen was weêrsproken, liep er later een dergelijk gerucht. In de maand Augustus, namelijk, van het jaar 1615,

De Staten van verstandhouding met de Turken verdacht.

---

[1] VEENHUISEN werd vereerd met den titel van Vrijheer van *Wesenberg;* BAS werd tot Ridder geslagen en met zijne nakomelingen tot den adelstand verheven, en JOACHIMIS wapen met eenige versierselen vermeerderd.

[2] VREEDE, *Nederl. en Zweden*, II, bl. 152—172. SCHELTEMA, bl. 82—94

ontvingen de Staten een brief van hunnen Agent BREDERODE te *Heidelberg*, waarin hun berigt werd, hoe eerst aan het Keizerlijke Hof en daarna ook aan andere Hoven zoo van Evangelische als van Katholieke Vorsten verhaald was, dat Hun Hoogmogenden den Grooten Heer door middel van brieven hadden willen opruijen tegen het Heilige Roomsche Rijk: dit kon, voegde men er bij, met de stukken bewezen worden, en de Turksche Gezanten, die met den Bisschop KHLESEL te *Weenen* over den vrede hadden gehandeld, hadden zulks op uitdrukkelijk bevel van den Sultan aan Zijne Keizerlijke Majesteit bekend gemaakt. De Staten besloten hierop aan hunnen zaakgelastigde te *Constantinopel*, HAGA, te schrijven, opdat deze de valschheid van dit berigt daar waar het behoorde, aan den dag zou brengen [1]. Inderdaad, al hield HAGA zich niet met zulk eene sluwe staatkunde op, hij had te *Constantinopel* genoeg te doen met het behartigen onzer handelsbelangen in de *Levant* en het schaffen van raad, waar de een of andere Nederlandsche Consul in het Turksche Rijk in zijne waardigheid moest gehandhaafd worden [2], en bovendien maakte hij het zich zelven moeijelijk genoeg met het aangaan van accoorden met allerlei agenten, Joden, Italianen of Turken, die naar *Algiers* of *Tunis* togen om Nederlanders uit de slavernij los te koopen. Zulke agenten kwamen dan, na min of meer goed geslaagd te zijn, in ons vaderland aan en bragten sommen in rekening, waarvan de deugdelijkheid moeijelijk was na te gaan, en in allen gevalle zoo hoog, dat de Staten zich genoopt vonden HAGA herhaaldelijk aan te schrijven, hen niet op zulke ontzettende kosten te jagen, en verder geene aanleiding te geven tot de aankomst van vreemdelingen, die men hoe eer hoe liever weder kwijt was, en echter zonder het betalen van de kosten der terugreis niet kwijt raken kon. 1616.

Herhaalde verzoeken van den Hertog van *Savoye* om der Staten bijstand.

Onthielden zich de Staten van inmenging in de oorlogen, door de *Turken* gevoerd, zelfs den Hertog van *Savoye* ontzagen zij zich bijstand te verleenen, hoezeer hij hen er meermalen om smeekte, en de versterking van dezen tegenstander van *Spanje* in Zuidelijk *Europa* den aartsvijand van *Nederland* afbreuk doen kon en hem nopen moest om eene legermagt ver van onze gewesten te onderhouden. Doch de Staten vreesden, door te veel te ondernemen, gevaar te loopen veel te verliezen, en raadzaam scheen het hun niet, *Spanje* tot verdeeling zijner magt te nopen door zelven de hunne te splitsen en op een werkelijk bedreigd punt te verzwakken. KAREL EMANUEL, Hertog van *Savoye*, streed met FERDINAND, Hertog van *Mantua*, over het bezit van *Montferrat*, waarop hij aanspraak maakte op grond van de regten zijner dochter. *Spanje* nam de

[1] *Resol. Stat. Gen.* 5 Junij, 1613. 27 Aug. 1615.

[2] Den Hoofd-Consul CORNELIS PAUW, te *Aleppo*, hielden de Staten krachtig de hand boven het hoofd tegen de tegenwerkingen, die hij zelfs van landgenooten ondervond. Wie zich tegen zijn gezag verzette, zou op eigen kosten in ijzeren boeijen herwaarts gevoerd worden. *Resol. Stat. Gen.* 17 Febr. 1616.

1616. gelegenheid te baat om te trachten, onder voorwendsel van hulpbetoon aan de zwakste der twee partijen, zijnen verloren invloed en magt in *Italië* te herwinnen. In het einde van het jaar 1614 zond de Hertog van *Savoye* den Graaf JOHAN VAN NASSAU, die in zijn leger diende, naar *'s Hage*, met het verzoek om ondersteuning in geld of krijgsvolk. Eene maand later (den 20sten Januarij 1615), toen de adviezen der Provinciën waren ingewonnen, werd aan OLDENBARNEVELT de taak opgedragen om dit verzoek te beantwoorden. Zijn antwoord strekte om den Hertog te doen begrijpen, dat, terwijl de Staten zich tegen den gemeenschappelijken vijand zoo goed kweten, als zij deden door zulk een aanzienlijk Spaansch leger aan hunne grenzen bezig te houden, van hen niet verwacht kon worden, dat zij hem dadelijk hulp zouden verleenen, »hoezeer zij zeer wel in aanmerking namen, hoe schadelijk de Spaansche heerschzucht was in het algemeen voor de Christenheid en in het bijzonder voor alle Koningen, Vorsten en Republieken, die hunne aloude vrijheden naar regt en pligt wilden handhaven." »Wij houden," dus schreef de Advokaat verder, »wij houden het voor eene staatsmaxime, dat een iegelijk zich met alle krachten beijveren moet om die heerschzucht te keer te gaan, daar dit het ware middel is om de Christenheid in vrede en rust te houden." Dus zouden zij, zoodra zij van het vijandelijk leger op hunne eigene grenzen verlost waren, niet in gebreke blijven hem bij te staan, door in vereeniging met zijne andere bondgenooten de Spaansche heerschzucht ook in het bereiken harer bedoelingen tegen zijn gebied te bestrijden. In de maand April van het zelfde jaar verscheen JOHAN VAN NASSAU op nieuw in de vergadering der Staten. De Spanjaarden bedreigden zijnen Hertog al meer en meer. De Koning van *Groot-Britannië* had reeds onderstandsgelden toegestaan: thans werden de Staten dringend verzocht, dit voorbeeld te volgen: hoe feller tegenstand *Spanje* in *Savoye* vond, des te beter kon men hier enkele troepen missen. Kortom, de Hertog wenschte een verdrag met de Staten aan te gaan, waarbij hem hunne ondersteuning verzekerd werd. Nog voordat op dit herhaald verzoek geantwoord was, werd JOHAN VAN NASSAU in allerijl naar *Savoye* opontboden, vermits het Spaansche leger zich gereed maakte om tot een inval in 's Hertogs gebied over te gaan. Dus verzocht hij een kort besluit op zijn verzoek. Doch ook dit maal meende men zich te mogen verontschuldigen. Niettemin hield de Hertog het vriendschappelijk verkeer met de Staten levendig. Hij zond hun berigten van den staat zijner zaken, en den 8sten Junij verscheen een nieuw Gezant, EMANUEL PHILIBERT GOVEANO, van zijnentwege, om te melden, dat hij werd aangespoord om met den vijand in onderhandeling te treden. Echter wilde hij den vrede niet sluiten zonder zijne geallieerden in deze zaak te kennen. Rieden de Staten hem tot vrede, zoo mogten zij hem insluiten in de traktaten, die zij aangaan zouden; rieden zij hem oorlog aan, zoo wenschte hij van hen met soldaten en krijgsbehoeften ondersteund te worden. — Voor alle antwoord gedroegen zich de Staten aan hunne vroegere schriftelijken adviezen. — Weldra werd de vrede

tusschen *Spanje* en *Savoye* te *Asti* geteekend [1], mede onder bemiddeling van den Engelschen Gezant te *Venetië*, DUDLEY CARLETON. Uit een schrijven van dezen diplomaat aan een' zijner landgenooten te *Parijs* blijkt, dat men in de *Nederlanden* met dezen vrede niet gediend was [2]. Geen wonder, want hoe meer *Spanje* werd bezig gehouden, des te voordeeliger voor onze Republiek. 1616.

Betrekkingen met *Oostvriesland.*

Doch bij al die betrekkingen en bemoeijingen met groote en verre landen konden de Staten het naburige *Embden* niet vergeten, want bij zijne onophoudelijke inwendige twisten vergat *Oostvriesland* de Staten niet, wier tusschenkomst het gedurig behoefde en begeerde. De Graaf, ontevreden dat zijne onderdanen door het voorbeeld en den bijstand der Nederlanders tegen hem gestijfd werden, zocht zich door beroep op den Keizer en den Rijksdag in zijn gezag te herstellen en stond bloot aan de inblazingen van de Aartshertogen, ja ging zoo ver van hulp van *Polen* aan te nemen, en dwangmaatregelen van de Koningen van *Denemarken* en *Spanje* tegen zijne eigene onderdanen, de inwoners van *Embden*, in te roepen. Alzoo gebeurde hier in het klein, wat elders in het groot plaats greep, en de Staten konden zich aangaande den geest des Graven niet vergissen. Vandaar dat zij met gezantschappen en krijgsvolk tusschen beiden kwamen. Graaf ENNO, ondervonden hebbende, dat de Keizer slechts klaagde en dreigde, terwijl de Staten handelden, had eindelijk ingezien, waar hij zich aanmelden moest om de zaken in zijn Graafschap ten minste tot eene dragelijke orde gebragt te zien. In 1603 had hij zich in persoon naar *'sGravenhage* begeven, alwaar die van *Embden* mede hunne gemagtigden gezonden hadden. Toen bewerkten de Staten eene amnestie en stelden eenige punten vast, die de regten van den Graaf en die van de Stenden van *Oostvriesland* regelden. De Graaf had in deze regeling bewilligd, doch in zijn Graafschap teruggekeerd, had hij uitvlugten gezocht. De overeenkomst was niet bekrachtigd geworden, de haat en argwaan hadden voortgeduurd, de Staatsche bezetting was in de stad *Embden* gebleven [3], ja in 1607 aanmerkelijk versterkt, zoodat de burgers van *Embden*, in geval van willekeurige maatregelen van des Graven zijde, op de ondersteuning der Staten gerust konden zijn. Na eene felle botsing tusschen eenig krijgsvolk uit *Embden* en de soldaten van den Graaf op het slot te *Aurik*, waren de partijen in het begin van het jaar 1610 weder te *'s Hage* verschenen, doch eerst in de maand Mei 1611 kwam er door toedoen van zeven gemagtigden, door de Staten naar *Oostvriesland* gezonden, te *Oosterhuizen* een verdrag tot stand, dat door den

[1] *Resol. Stat. Gen.* 20 Decemb. 1614; 20, 21 Jan.; 3 April; 8, 11, 25 Mei; 6, 8 Junij; 20 Julij 1615.

[2] CARLETON, *Lettres, Mémoir. et Négociat. Préf. hist. XI* (*la Haye et Leide*, 1759).

[3] WAGENAAR, IX, bl. 19—23, 123—128.

1616. Graaf en de gemagtigden van de Ridderschap, de Steden en den huismansstand nevens de gecommitteerden van de Staten-Generaal geteekend werd [1].

Sedert het krachtig optreden der Staatsche krijgsmagt in *Gulik* en *Kleef* en de neiging der Hansesteden om in verbond met de Staten kracht te zoeken, moest de Graaf van *Oostvriesland* begrijpen, dat de tijd om bij der Staten natuurlijke vijanden heul en onderstand te vinden voorbij was. In de maand Augustus 1615 deed hij het aanbod om met de Staten een verbond te sluiten, op den voet van dat, hetwelk zij met *Lubek* gesloten hadden. Deze opening werd te *'s Hage* gunstig opgenomen en hier verlangde men slechts, dat men het over het bedrag der, in geval van nood, door *Oostvriesland* te dragen oorlogskosten eens mogt worden. Doch de inwendige toestand van het Graafschap was op verre na nog niet zoodanig, dat er aan eenstemmige werking der magten van den kleinen Staat te denken viel. In October verschenen te *'sHage* Gecommitteerden van de Ridderschap van *Oostvriesland* om bij de Staten, aan wie de bijlegging der geschillen tusschen den Graaf en zijne Stenden was voorbehouden, tegen den Graaf te klagen als die de getroffen verdragen niet nakwam. Niet lang duurde het of de twee andere Leden der Oostvriesche Stenden kwamen te *'s Hage* tegen dezen stap der Ridderschap op. Zoo zagen de Staten zich, hoe ongaarne ook, weder geroepen als bemiddelaars op te treden. In geval men het onderling niet eens kon worden (dus schreven zij aan den Graaf), verwachtte men Gecommitteerden der partijen te *'s Hage*. Weldra namen de onlusten nog toe. De Raad der stad *Embden* lag met het kollegie van Veertigen overhoop, en ook hij verzocht de beslissing der Staten. Zoo moesten dezen zich dan weder getroosten in het eind des jaars 1615 bij zoo veel gewigtiger bemoeijingen nog de twistende Oostvriesche partijen te woord te staan, en, zoo goed het gaan wilde, een vergelijk tusschen haar te treffen. Nog in het volgende jaar hielden de klagten aan van de Ridderschap over den Graaf en van den Raad van *Embden* over het Collegie der Veertigen. De Graaf intusschen ontzag zich niet, door van de Staten geld te leen te vragen en aan te nemen, zich tot hun schuldenaar te maken [2].

In bijna al onze onderhandelingen, wij zagen het, met de Aartshertogen, met *Brunswijk*, met *Zweden* en *Moscovië*, stond *Engeland* ons ter zijde. Tot in hetgeen wij met *Oostvriesland* gehandeld hadden toe, was *Engeland* mede werkzaam geweest. In 1599 ging GEORGE GILPIN, die wegens *Engeland* in den Raad van State zitting had, met onze Gecommitteerden naar *Embden* mede; het verdrag van 1606 tot bijlegging van de geschillen der in *Oostvriesland* twistende partijen was ten overstaan van den Engelschen Gezant WINWOOD te *'s Hage* gesloten, en in 1615, toen Graaf ENNO het

---

[1] WAGENAAR, IX, bl. 19—23, 123—128, 310—312; X, bl. 52, 53.

[2] *Resol. Stat. Gen.* 19 Aug.; 3, 7, 12, 19 Octob.; 24 Nov. en verder in het einde van Decemb. 1615; 15 Jan.; 6, 11, 25 Febr. 1616.

aanbod gedaan had van een verdrag, met de Staten te sluiten, beroemde JACOBUS zich bij monde van zijnen buitengewonen Ambassadeur WOTTON, dat men dien stap des Graven aan zijnen invloed te danken had. Immers, voegde hij er toen bij, »droeg hij zorg voor den welstand dezer Landen, als voor den appel van zijn eigen oogen [1].” Deze teederheid bewees, dat *Engeland* en de Vereenigde *Nederlanden* dezelfde belangen gemeen hadden. De gemeenschappelijke vijand was nog te sterk, dan dat de beide Staten niet verbonden zouden zijn gebleven. Maar juist dit gemeenschappelijk streven naar één doel, juist die ontmoeting op denzelfden weg der ontwikkeling moest menigmaal strijd om voorrang of voordeel veroorzaken. Vandaar dat de afbakening van de grenzen der bevoegdheid, de regeling van de betrekkingen tusschen ons volk en de Engelschen de gedurige zorg onzer Staatslieden zijn moest; vandaar dat zij ons Vaderland zoo los mogelijk moesten trachten te maken van elken belemmerenden band, die het nog met *Engeland* verbond, opdat alle voorwendsel tot aanmatiging van de zijde der Engelschen weggenomen mogt worden. Met de betaling van de schuld aan *Engeland* ging men vrij geregeld voort, maar nog altijd was aan alle verpligtingen niet voldaan. Dat Rijk was bij gevolg nog in het bezit van de zoogenaamde steden van verzekering of pandsteden, *Brielle* met de daarbij behoorende sterkten, en *Vlissingen* met de schans *Rammekens*. Bovendien als uitvloeisel hiervan had een Engelschman zitting in den Raad van State. Dit laatste aandenken aan den nood, in den eersten tijd van ons vrij volksbestaan geleden, moest worden uitgewischt; deze laatste der banden, die ons aan hen verbonden, wien wij ons ontstaan voor een deel te danken hadden, moest worden afgesneden; en het was aan OLDENBARNEVELT voorbehouden, zich ook hier den Staatsman te betoonen, die het meest heeft toegebragt om onze Republiek een zelfstandig aanwezen te midden der Staten van *Europa* te verschaffen. Doch voordat het zoo ver kwam, vereischten de gedurige botsingen tusschen de Engelsche en de Nederlandsche zeevaarders en visschers in het Oosten en het Noorden dadelijke voorziening. In de *Oost-Indiën* beschuldigden Engelschen en Nederlanders elkander van onedele middelen om elkanders handel te onderkruipen. Genen verlangden vrijen handel ook op die plaatsen, waar de onzen de inboorlingen hadden weten te verbinden, hunne specerijen uitsluitend aan ons te leveren. Tegen dien eisch voerden de Nederlanders aan, dat, zoo de Engelschen geen behoorlijk aandeel droegen in de kosten, die de verdediging van onzen handel tegen de steeds vijandelijke Spanjaarden vorderde, zij ook geen aanspraak hadden op gelijke baten. Wel mogten de Hollanders zich op de opofferingen beroepen, die zij zich voor de Oost-Indische vaart getroostten. De Resolutiën der Staten van deze jaren zijn vol van maatregelen tot aanmoediging der Oost-Indische Compagnie. Telkens wanneer de Bewindhebberen dezer Maatschappij de behoeften bloot leggen, die de staat van oorlog in

1616.

Naijver van *Engeland.*

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 26 Aug. 1615.

1616. *Indië* medebrengt, toonen de Staten de eer en het voordeel, door de Indische vaart den lande aangebragt, volkomen te waarderen; zij prijzen de »mannelijke resolutie," die de ondernemingen onzer zeelieden kenmerkt, en hebben krediet, geld, schepen en krijgsbehoeften over, ten einde »met Gods hulp" de gewonnen voordeelen tegen het geweld en de lagen van vijanden èn benijders te handhaven en uit te breiden.

Ook in de Noordsche zeeën hadden er vijandelijke ontmoetingen tusschen Nederlandsche en Engelsche schippers plaats gegrepen. De togten, ter opsporing van een zeeweg benoorden *Azië* naar *China* ondernomen [1], hadden de onzen op het voordeel opletten gemaakt, dat er uit de walvischvangst in de Noordelijke *IJszee* te behalen zijn zou. Van de ontdekkingen, hier ten koste van velerlei lijden en teleurstellingen door hen gedaan, meenden zij vrij de vruchten te mogen plukken. Doch wat gebeurt er? In 1613 werden hunne schepen, aldaar met de walvischvangst bezig, door Engelsche schepen aangerand, de gemaakte buit hun ontnomen en eenige personen hunner bemanning gevankelijk medegevoerd. Herhaaldelijk werd schadevergoeding verzocht, doch te vergeefs. Intusschen had men het voornemen niet om het eenmaal begonnen werk te laten varen. Integendeel er vormde zich eene Noordsche Maatschappij, die den 27sten Januarij 1614 octrooi verwierf, om tot het eind van het jaar 1616 »alleen te mogen handelen en visschen, op de kusten en Landen van *Nova Zembla* tot de straat *Davis* toe, met *Spitsbergen*, het *Beren-Eiland*, *Groenland* en de andere Eilanden hieromtrent daaronder begrepen [2]."

Ten einde de geschillen tusschen onze en de Engelsche Oostindievaarders en Walvischvaarders zoo mogelijk bij te leggen, en ons voor verderen overlast te vrijwaren, werd er in de lente van 1613 een Gezantschap naar *Engeland* afgevaardigd, bestaande uit de Heeren REINIER PAUW, Oud-Burgemeester van *Amsterdam*, JACOB BOREEL, Oud-Burgemeester van *Middelburg*, DIRK MEERMAN, Schepen en Raad van *Delft*, en HUGO DE GROOT, advokaat-fiskaal der Staten van *Holland*. Deze laatste scheen en om de andere bedoelingen, die men met dit Gezantschap beoogde, en om de welsprekende wijze, waarop hij in zijn werk, *de Zee Vrij* [3] getiteld, de belangen voorgestaan had, die hier verdedigd zouden worden, bijzonder geschikt te zijn om de hangende zaken tot een gewenscht

Gezantschap van 1613 naar *Engeland*.

---

[1] Bij voortduring werden van tijd tot tijd en nog in het voorjaar van 1615 schepen met dit doel uitgerust; doch in het begin des jaars 1615 besloten de Staten van landswege geene kosten meer daartoe aan te wenden: de prijs alleen op het vinden van de Noordpassage bleef uitgeloofd (*Resol. Stat.-Gen.* 16 Jan., 2 April, 1615).

[2] Later werd dit octrooi meermalen vernieuwd tot in 1642 (WAGENAAR X, bl. 68, 69).

[3] *Mare liberum*, in 1609 uitgegeven. De denkbeelden in deze verhandeling vervat hadden reeds de Gezanten bezield, die in 1610 de regten der haringvisschers in *Engeland* bepleitten. Zie hiervoor bladz. 387, en vergel. VREEDE, *Vrijheid v. haringvaart en visscherij*, in NIJHOFFS *Bijdr. voor Vaderl. gesch. en oudheidk.* III. *D. St.* I. *bl.* 1, enz.

einde te brengen. Met zelfvoldoening gewaagde hij later van den goeden uitslag der bij deze gelegenheid door hem aangewende pogingen [1]. Welligt dat de ingenomenheid met zijne verschijning voor eenen Koning, die bijzonder bevoegd en geneigd moest schijnen om zijne verdiensten als geleerde en auteur te waarderen, hem verleidde om wat hij toen in *Engeland* verrigt heeft, in een te gunstig daglicht te beschouwen [2]. In allen gevalle werd de aanleiding tot misverstand en oneenigheid in geenen deele, zelfs niet voor een korten tijd, weggenomen. Ten minste kwamen er in Februarij 1615 alweder Gecommitteerden van de Bewindhebbers der Engelsche Oostindische Compagnie herwaarts over, om over de Oost-Indische zaken te handelen, en HUGO DE GROOT werd door de Staten-Generaal uitgenoodigd om de onderhandelingen bij te wonen, omdat hij in *Engeland* »den *aanvang* dezer besogne gemaakt had." De Bewindhebbers der Noordsche Maatschappij wenschten de gelegenheid der overkomst van de Engelsche afgevaardigden te baat te nemen om de grieven, die de Noordvaarders hadden, zoo mogelijk, uit den weg geruimd te zien; zelfs wenschten zij nog vóór de onderhandelingen over de Oostindische zaken hunne belangen voor te dragen, omdat daarbij »meer haast was," dan bij de laatste. Dezen wensch willigden de Engelsche Gecommitteerden echter niet in. Maar ook nu leidden de onderhandelingen over de in *Oost-Indië* gerezen moeijelijkheden geenszins tot den gewenschten uitslag. Het punt, waarop de onderhandelingen afsprongen, betrof het beweren van de Nederlandsche zijde, »dat de zaken in *Oost-Indië* zoo waren gelegen, dat de handel aldaar, ten dienste van den lande, niet was vol te houden, dan wanneer men er van landswege met de wapenen de hand aan hield." Dus waren de Engelschen opgekomen tegen het ontzaggelijke magtsvertoon, waarop de Nederlanders hun regt in *Indië* grondden, voorzeker ten gevolge der ervaring, dat die magt evenzeer hen, als de Spanjaarden, Portugezen en inlandsche Vorsten in bedwang hield, en niet zonder de verwachting, dat zoo de Nederlanders zich eenigermate ontwapenden, zij hen gemakkelijker zouden kunnen verdringen. Den 8sten April 1615 was de zaak zoo ver gekomen, dat er geen vergelijk tusschen de Engelsche en de Nederlandsche onderhandelaars mogelijk scheen. Niettemin ontveinsden de Staten zich toen nog de noodzakelijkheid, dat men gansch onverrigter zake uiteen moest gaan. Men zou de Engelsche Gedeputeerden nog niet laten vertrekken; HUGO DE GROOT moest zich nog eens

1616.

Onderhandelingen tusschen de Engelsche en de Nederlandsche handelscompagniën.

---

[1] In zijne *Verantwoording*, Hoofdst. XIX.

[2] Dat HUGO DE GROOT in *Engeland* de eigenheden van een geleerde niet wist af te leggen, en zijn toon bijgevolg stof gaf tot aanmerkingen, bewijst het schrijven van den Aartsbisschop ABBOT aan WINWOOD: »Bij zijn eerste ontmoeting met den Koning was hij (DE GROOT) zoo ondragelijk ijdel (*tedious*) en vol aanmatigenden omhaal in zijn spreken (*tittle tattle*)" enz. 's Konings oordeel over hem luidde, dat hij »een pedant was, vol woorden en zonder veel oordeel." Zie bij VREEDE, *Inleid.* II, *bl.* 320.

1616. schijnbaar met een ander doel bij WOTTON (die aan de onderhandelingen deel genomen had) vervoegen, of deze zich ook iets zou laten ontvallen, waaruit men aanleiding kon nemen om de besogne te hervatten, en of men in onderhandeling zou kunnen treden over de vaart en visscherij in het Noorden. Dit laatste geschiedde, en aan JOACHIMI en DE GROOT werd de taak opgedragen om het goed regt der Nederlanders bij hunne vaart in de *IJszee*, en de gegrondheid hunner klagten in het licht te stellen. In een der stukken, ten dien einde voorzeker door DE GROOT gesteld, werd Zijne Majesteit van *Groot-Britannië* verzocht in aanmerking te nemen, »dat deze Landen, zijnde van zeer kleine uitgestrektheid, niet tegen de magt van hunne openbare of bedekte vijanden zouden kunnen bestaan noch hunnen vrienden van dienst zijn, ten ware de zee vergoedde wat aan het land ontbrak." — Hoezeer OLDENBARNEVELT zelf later nog eene poging deed om het vertrek der Engelsche Gecommitteerden op te houden, was echter weldra de onmogelijkheid om het eens te worden, niet meer te ontveinzen. Men scheidde den 4den Mei, evenwel met wederzijdsche betuigingen van achting en welwillendheid. De Staten verklaarden bij deze gelegenheid nogmaals, dat zij nergens, hetzij in de *Oost-* of *West-Indiën*, hetzij in het Noorden, met koophandel of visscherij iets uitsluitends voor zich verlangden, maar in allen deele met zijne Majesteit en zijne Rijken opregte gemeenschap en vriendschap wenschten te houden. — Dat zij echter, waar de Engelschen zich vijandig betoonden, niet gezind waren voor geweld te wijken, bleek spoedig, daar op het berigt, dat de Engelsche Noordvaarders door twee oorlogschepen vergezeld zouden worden, onzen Gezant te *Londen* aangeschreven werd zich te beijveren, dat, zoo deze oorlogschepen geen tegenbevel kregen, zij zich ten minste van vijandelijkheden zouden onthouden, daar de onzen in last hadden geweld met geweld te keeren. Hun Hoog Mogenden, dit moest CARON bij deze gelegenheid het Engelsche Hof te verstaan geven, waren van meening, dat de Spaansche Ambassadeur en andere Spaanschgezinde personen, alle doenlijke listen bedachten om tusschen de beide Staten vijandschap te verwekken, ten einde daarmede hun voordeel te doen [1]. Overeenkomstig die mededeeling verordenden de Staten, dat de schepen der Noordsche Maatschappij voortaan van geschut en krijgsbehoeften voorzien zouden zijn. In het jaar 1617 werden de Noordvaarders werkelijk met de Engelschen handgemeen, zij overmeesterden een Engelsch schip en bragten het herwaarts op. Doch terstond werd het op last der Staten vrij gegeven.

Ook *Denemarken* wil ons de vrije walvischvangst beletten.

Niet alleen *Engeland* trachtte ons de walvischvangst te beletten, maar ook de Koning van *Denemarken* beweerde, dat die vischvangst in de Noorderkwartieren uitsluitend aan zijne onderzaten toekwam; de visscherij op de kust van *Groenland*, hoezeer hem mede toekomende, zou hij aan andere natiën, mits zich bij hem van paspoort voorziende,

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 9, 12, 14 Febr.; 8, 10, 15, 16, 27 April; 1, 2, 4, 16 Mei, 1615.

kunnen toestaan. Deze verklaring beantwoordden de Staten met de mededeeling, dat meer dan duizend schepen uit *Nederland* ter visscherij, onder anderen ook op de walvischvangst, uitvoeren, en dat men hiermede niets strijdigs met iemands aloude regten meende te verrigten, maar veeleer op 's Konings bijstand meende te mogen rekenen. Niettemin nam de Koning van *Denemarken* maatregelen om met geweld de mededinging der Nederlanders te beletten; maar de onzen schroomden niet om de Noordvaarders in 1616 ook tegen *Denemarkens* krijgsgeweld met een vijftal oorlogschepen te beschermen [1]. Het geduld van CHRISTIAAN wilden zij echter niet op eene te zware proef stellen. Dus weigerden zij in het verzoek der Hansesteden te treden, en den Koning tot herstel der grieven, waarover dezen klaagden, te vermanen. Zij mogten dit weigeren in weerwil der gesloten alliantie, daar toch ook de Hansesteden bedongen hadden, dat zij niet in de Guliksche oorlog getrokken zouden worden [2]. 1616.

Staatkunde van het Bewind ten aanzien van de *Oost-Indien.*

Op goeden grond beweerden de Staten tegenover de Engelschen, hetgeen ook de stelregel was van den sedert tot Gouverneur-Generaal benoemden JAN PIETERSZ. KOEN [3], dat zonder de wapenen de handel in *Oost-Indiën* niet was te handhaven. Zij doorgrondden ten volle, welke hoedanigheden er in de mannen gevorderd werden, die toen ter tijd aan het hoofd der zaken in *Oost-Indiën* geplaatst werden. Toen in de maand Mei 1613 GERRIT REYNST, in plaats van PIETER BOTH [4], door de Bewindhebbers der Compagnie tot Gouverneur en Admiraal-Generaal benoemd was, en de nieuw aangestelde Bewindsman in hunne vergadering was verschenen, om zich voor de diensten, die hij ook aan het Land doen zou, billijk loon te bedingen, antwoordden zij hem: »dat zij zeer gaarne verstaan hadden, dat men hem had gekozen, niet twijfelende, naardien hij dezen last had aangenomen, of hij kende zich zelven daartoe bekwaam en had het voornemen om zijne taak met courage, eere, wijsheid en voorzigtigheid kloekmoedig met Gods hulp uit te voeren tot dienst van het Land en de Compagnie, waartoe Hun Hoogmogenden hem met ernst vermaanden zich ten uiterste te beijveren, en zijne eer te betrachten, en ten dien einde ten allen tijde voorzigtige en prompte resolutiën te willen nemen [5].'' Zoo sprak men toen van Lands wege de Oost-Indische ambtenaren aan, en zij beschaamden over het algemeen 's lands vertrouwen niet. Het was alsof het Bestand voor de *Oost-Indiën* niet bestond [6], zoo veelvuldig waren aldaar

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 11, 13 April; 12, 27 Mei; 2 Junij 1616.

[2] *Resol. Stat.-Gen* 13, 14, 15 Junij 1616.

[3] Zie Mr. L. C. D. V. DIJK, *Zes jaren uit het leven v. Wemmer v. Berchem*, bl. 63.

[4] BOTH verongelukte met twee van zijne drie schepen op de terugreize naar het Vaderland bij het eiland *Mauritius* (*Resol. Stat.-Gen.* 17 Sept. 1615).

[5] *Resol. Stat.-Gen.* 11 Mei 1613.

[6] Bij de hiervoor op bladz. 390 vermelde bijzonderheden aangaande de overbrenging van het

1616. de botsingen tusschen Nederlanders en Spanjaarden. De dienaren der Oost-Indische Compagnie kregen wel het uitdrukkelijk verbod mede om de vijandelijkheden niet het eerst te beginnen; maar in de overtuiging dat zulks maar al te noodzakelijk was, werden hun voorschriften gegeven, hoe zij zich in geval zij werden aangerand, te gedragen hadden, »gedenkende onzer Naties eere en reputatie te behouden, vermeerderen en uit te breiden met alle eerlijke en geoorloofde middelen [1]." Aan sterke uitrustingen ontbrak het dan ook niet. In Augustus 1614 zond de Oost-Indische Compagnie JORIS VAN SPILBERGEN met vier schepen naar de Molukken. Hij moest de reis nemen door de Straat van *Magellaan*. Op de kusten van *Chili* en *Peru* kwam hij met de Spanjaarden en Portugezen in aanraking en deed hun zooveel afbreuk als hij vermogt. Nabij *Callao de Lima* boorde hij, met eenige Spaansche gallioenen slaags geraakt, het Admiraalschip in den grond, waarna de andere schepen de wijk namen. Na de Molukken bezocht te hebben, deed hij *Bantam* aan, waar hij vernam, dat de Admiraal STEVEN VAN DER HAGEN vier Spaansche schepen voor *Malakka* verbrand had [2]. In Julij 1615 werden op het gerucht, dat de vloot, die rijk beladen uit *Indië* terugkeerde, door den vijand beloerd werd, oorlogschepen uitgezonden, onder het bevel van dappere vlootvoogden, onder anderen van den kapitein LAMBERT HENDRIKS, gezegd MOOIJE LAMBERT, den man die zich eenmaal niet ontzag een zeeroover tot in eene Engelsche haven te achterhalen en te tuchtigen [3]. Aan de Compagnie ontbraken de middelen niet. Den 25sten Mei 1615 werd besloten, voor de jaren 1615, 1616 en 1617 ter harer tegemoetkoming, in plaats van 200,000 ponden, uit de convooijen der door hare schepen in- en uitgevoerde goederen 300,000 ponden te betalen, mits men in dien tijd niet met *Spanje* in openbare oorlog kwame [4]. Ook had zij toen vijf en veertig groote schepen

---

berigt van het sluiten van het Bestand naar Oost-Indië, voege men wat Mr. L. C. D. VAN DIJK vermeldt in zijn, sedert uitgekomen, aangehaald geschrift: *Zes jaren uit het leven van Wemmer van Berchem*, bl. 1—4. Achter dit werk vindt men: *Iets over onze vroegste betrekkingen met Japan*, waarin men vollediger en juister berigten vindt, dan hiervoor (op bladz. 391) konden medegedeeld worden. Het in 1600 in *Japan* aangelande schip heette, zoo als thans blijkt, niet *de Erasmus*, maar *de Hoop;* ook zou het aan de vrijwillige goedheid van den Vorst van *Firato* toe te schrijven zijn geweest, dat sommige Nederlanders *Japan* in 1605 verlieten en het berigt van hun wedervaren met de verzekering, dat de Keizer vrijen handel in zijne Staten vergunde aan MATELIEF overbragten (Zie het aangeh. werk, bl. 3, 11 en 12).

[1] Instructie v. 27 Nov. 1609. VREEDE, *Inleid.* II. bl. 420. Zie ook de *Resol. van de Zeventienen* van den 5 Sept. 1609, bij Mr. VAN DIJK, *Zes jaren uit het leven van Wemmer v. Berchem*, bl. 74 en 75.

[2] WAGENAAR, X, bl. 97, 98.

[3] *Resol. Stat.-Gen.* 17 Julij, 1615.

[4] *Resol. Stat.-Gen.*

in bezit, 10,000 man soldaten en bootsgezellen in dienst, en 4000 stukken geschuts op hare schepen en op hare sterkten in *Indië* [1]. In 1617 gaf men het denkbeeld van de mogelijkheid der inachtneming eens Bestands in *Indië* geheel op, en de bevelhebbers aldaar kregen bevel om te werk te gaan, alsof er ook in *Europa* geen Bestand geteekend was. Van toen aan werd zonder dat men zich eenigzins om Spanjaarden, Portugezen, Engelschen of welke Europeanen ook, bekreunde, de stoutste staatkunde in *Oost-Indië* voortgezet. Men nestelde zich overal door partij te trekken van de zwakheid, de deugden, de ondeugden en de oneenigheden der inlandsche Vorsten en volken; door, als ware men daartoe van regtswege geroepen, kantoren aan te leggen en kasteelen te bouwen, en zoo men vermaand of gedreigd werd te vertrekken, stoutweg te antwoorden, dat men niet van zins was henen te gaan, ja veeleer nog een tweede kasteel bij het eerste zou bouwen. Wat men in *Indië* bemagtigd had en verder bemagtigde, beschouwde men sedert als op den vijand in wettig verklaarden krijg veroverd land, waarop geen andere Europesche natie eenig regt had te doen gelden, en terwijl men in *Europa* vrijheid van zeehandel vorderde als op het volkenregt steunende, en zich op de vrijdommen, die vreemde handelaars in onze havens genoten, beriep [2], handhaafde men in *Indië* een onverbiddelijken alleenhandel. 1616.

Zoo vele oorlogs- en handelsposten, zoo vele verspreide deelen van een magtig Rijk [3], vereischten een middelpunt, vanwaar eenheid van handeling kon uitgaan, en waar alles kon bijeengebragt en opgelegd worden wat uit het moederland voor *Indië* en uit *Indië* voor het moederland bestemd was. Reeds in 1610 was P. BOTH overeenkomstig de hem gegeven instructie van 27 Nov. 1609 bedacht geweest op het vestigen van een *generaal kantoor* te *Jacatra* [4], aangezien *Bantam* daartoe geene geschikte gelegenheid aanbood. Doch bepaaldelijk in 1617 hadden de Bewindhebbers der Compagnie haren hoofdbeambten in *Indië* gelast van den Koning van *Jacatra* op *Java* of van eenen anderen Vorst op dit eiland een stuk gronds te koopen ter stichting eener stad en sterkte, die

Stichting van *Batavia.*

[1] WAGENAAR, X, bl. 97.

[2] Zie VREEDE, *Inleid.* II. 423. In *Frankrijk* wilden zich de Nederlanders volkomen gelijk met de Fransche ingezetenen zelven beschouwd zien. Tegen eenige belemmerende maatregelen, in 1615 in eenige Noord-Fransche havens ondervonden, voerden zij onder anderen aan, dat zij »verklaard, aangenomen en erkend waren voor *regnicoles* en genaturaliseerden in *Frankrijk*." Zie *Resol. Stat.-Gen.* 28 Julij, en 27 Aug. 1615. Hier zijn, zoo het schijnt, de voorregten bedoeld, die aan de Nederlanders in *Frankrijk* verleend waren in de hoop van reeders en schippers derwaarts te lokken en *Frankrijk* alzoo in de voordeelen der Oostindievaart te doen deelen.

[3] In hunnen brief aan den Grootvorst van *Moscovië* noemen zich de Staten *Bezitters van vele Rijken en Landen in de Oost-Indiën. Resol. Stat.-Gen.* 26 Oct. 1615.

[4] VAN DIJK t. a. pl. bl. 10.

1616. men *Batavia* zou noemen. JAN PIETERSZOON KOEN, die in 1618 tot Gouverneur-Generaal over Nederlandsch *Indië* was aangesteld, trachtte dit het eerst ten uitvoer te brengen. Hij trad met den Koning van *Jacatra* in onderhandeling over den afstand van een stuk lands. Doch daar hij intusschen aanleiding vond om dezen Vorst van verstandhouding met de *Bantammers* en de Engelschen en van vijandelijke voornemens te verdenken, begon hij de woning der Compagnie te *Jacatra* te versterken. Dit gaf aanleiding tot tegenmaatregelen van den anderen kant: de stad *Jacatra* werd insgelijks in staat van tegenweer gesteld, en de versterkte woning der Nederlanders met schansen omsloten, op welke Engelsch geschut geplant werd. Op het berigt van vijandelijkheden, elders in *Indië* door de Engelschen gepleegd, meende KOEN hen hier niet te behoeven te ontzien, en vernielde de schansen, die hem bedreigden. Doch er kwam tijding dat er eene Engelsche vloot naderde. Met zeven schepen ging KOEN den 31sten December 1618 deze scheepsmagt te gemoet, PIETER VAN DEN BROEKE als bevelhebber in de nieuwe sterkte te *Jacatra* achterlatende. De overmagt der Engelschen op zee drong den Gouverneur naar *Amboina* te wijken en in geruimen tijd te *Jacatra* niets van zich te laten hooren. Hier werden de onzen door de Javanen te land en door de Engelschen te water zoozeer bestookt, dat zij tot een verdrag moesten komen, waarbij den Koning van *Jacatra* eene som van 6000 Rijksdaalders toegestaan, en het staken der verdere versterking van de woning der Compagnie beloofd werd. Doch het verdrag was onzer tegenpartij slechts een middel tot verraad. VAN DEN BROEKE, bij den Koning van *Jacatra* ter maaltijd genoodigd, wordt in boeijen geslagen, en de Hollanders door tusschenkomst der Engelschen overgehaald, de vesting over te geven. Voordat het echter hiertoe kwam, werd *Jacatra* door de *Bantammers* overvallen, die den Koning verjaagden en VAN DEN BROEKE en eenige andere gevangenen naar *Bantam* voerden. Intusschen bleef de versterkte woning in handen der onzen, wien het echter geraden was, zich onder bescherming van den Koning van *Bantam* te begeven. Doch men kon het omtrent de voorwaarden niet eens worden, en reeds was het op nieuw van wederzijde tot vijandelijkheden gekomen; toen KOEN met eene magt van achttien schepen kwam opdagen, de Engelsche vloot dwong af te deinzen en de stad overrompelde. Hij nam haar den 30sten Mei 1619 in naam der Oost-Indische Compagnie in bezit, en zij werd met den reeds vooraf gekozen naam *Batavia* gedoopt [1].

De uitbreiding van de magt en den handel der Nederlanders in de *Oost-Indiën* stond met den tegen *Spanje* gevoerden oorlog in verband. Krachtens het regt van zelfverde-

---

[1] KOEN zelf wilde haar eerst dezen naam niet geven, daar hij zonder zijne kennis vóór zijne terugkomst door de moedige bezetting aan de versterkte woning gegeven was. Doch voor een bevel, in 1621 uit het Moederland gekomen, moest deze onwil wijken. Zie de Schrijvers aangehaald door WAGENAAR X, bl. 395—399.

J. F. C. Reckleben sculps.

diging bemagtigde men aldaar de bezittingen van Portugezen en Spanjaarden, en handhaafde zijne veroveringen tegen alle natiën der wereld: immers meende men ze niet te mogen opgeven, wilde men de stelling niet verliezen, die men, ook in het voordeel zijner bondgenooten, in *Europa* had ingenomen, en de zaak handhaven, in wier dienst men het Vaderland stelde, en om wier wil men achtte dat de *Nederlanden* als zelfstandige Staat bestonden. Deze beschouwing bragt mede, dat men ook den vrienden, aan wier hulp men veel verschuldigd was, alle deel aan het regt van eigendom op hetgeen men in *Indië* veroverd had, trachtte te onthouden. Of ruimt men ook, al is het aan bondgenooten, een gewest in, dat men op eigen kosten heeft ingenomen en waarvan men nu de vruchten geniet? Vandaar de tegenstand der onzen tegen alle pogingen, reeds gedurende het leven van HENDRIK IV aangewend, om Fransche onderdanen in de baten der Indische vaart te doen deelen. Maar was de vestiging in *Oost-Indië* eene noodzakelijke krijgskundige handeling met een hoog staatkundig doel, dan bragt de aard der zaak mede, dat men, hetgeen men in de *Oost-Indiën* verrigtte, niet op een ander gebied mogt toepassen. Immers krijgsoperatiën, buiten noodzaak vermenigvuldigd, ontaarden in eerzuchtige veroveringen. In de oogen der wereld, en dat niet alleen bij vijanden, zou ons volk de blaam van onlijdelijke veroveringszucht, die wij zelfs nu noode ontgingen, op zich geladen hebben, zoo men zich niet bij de veroveringen in de *Oost-Indiën* bepaald had, en ook in de *West-Indiën Spanje* was gaan bestoken en gewapenderhand handelsbetrekkingen was gaan aanknoopen. Wilde men zonder schijn van reden aan alles stout de handen slaan, met elken gevestigden regtstoestand ten eenen male breken, zich voor goed den pas afsnijden om als een binnen wettige grenzen beperkt lid van de maatschappij der volken te worden opgenomen, zoo kon men in *Amerika* wenschen aan te vangen, wat men in *Azië* aanvankelijk met goed gevolg uitvoerde. Maar had men, bij den moed om voor de eischen van den oorlog niet terug te deinzen, besef van regt en eerbied voor staatkundige orde, dan moest men het er voor houden, dat aan de bedrijvigheid der natie in de *Oost-Indiën* eenmaal eene genoegzame speelruimte, aan hare stoffelijke behoeften aldaar een genoegzaam rijke bron was geopend. En ook zonder al die bedenkingen van staatkundigen aard kon het raadzaam schijnen liever alle krachten op één punt te verzamelen, dan zich door te veel te omvatten in gevaar te brengen van alles te verbeuren. 1616.

OLDENBARNEVELT is gekant tegen de oprigting eener West-indische Compagnie.

Deze uiteenzetting zal genoegzaam zijn om te doen begrijpen, dat het streven naar de oprigting eener West-Indische Compagnie mede van denzelfden kant moest komen, vanwaar de tegenstand tegen het sluiten van het Bestand gekomen was; en eensdeels te doen beseffen, dat OLDENBARNEVELT, zoodra er uitzigt was op vrede, tegen dat streven moest zijn ingenomen [1]; anderdeels dezen zijnen weerzin, als het gevolg

[1] *Verhooren*, N° 101 (bl. 75). De groote voorstanders van de oprigting eener West-Indische

1616. eener bij alle stoutheid bezadigde staatkunde, volkomen te regtvaardigen [1]. In de najaaarsvergadering der Staten van *Holland*, ten jare 1614, maakte de oprigting eener »generale West-Indische Compagnie" een der punten van beschrijving uit. Doch toen ook werd deze zaak »in nader bedenken gehouden en uitgesteld." De tegenstand kwam voornamelijk eensdeels van de zijde der Oost-Indische Compagnie, anderdeels van die der kooplieden, welke handel dreven op de kust van *Guinea*: deze handel zou onder het octrooi der algemeene Westindische Maatschappij vervat zijn geworden, en nu vreesden zij die de vaart op *Guinea* dreven, dat de oprigting der nieuwe Compagnie een voorwendsel kon worden om hun de genoten voordeelen voor een deel te doen verliezen, en ze niet ten volle terug te doen erlangen, wanneer soms de Westindische Maatschappij niet aan de verwachting mogt beantwoorden [2]. Zoo bleef de oprigting uitgesteld tot na OLDENBARNEVELTS val.

Maar hetzelfde staatkundige plan, dezelfde staatkundige beginselen, die hem tegenover de drijvers der Westindische Compagnie op onthouding en matiging bedacht deden zijn, gaven hem den vereischten moed om tot handhaving van ons gezag in de *Oost-Indiën* ook tegenover de Engelschen alle krachten aan te wenden.

Doch hoe was, wij herhalen het hier, de noodige vrijheid van spreken en handelen tegenover *Engeland* mogelijk, zoolang de Koning van dit Rijk nog steden op ons eigen grondgebied bezet hield, als panden eener nog niet gekweten verpligting, steden, over welke hij naar willekeur beschikken, die hij, de zwakke Vorst, des noods aan onzen aartsvijand, met wien hij zich in de innigste onderhandelingen inliet, overleveren kon?

Lossing der pandsteden. Reeds vóór het sluiten van het Bestand hadden de Staten vurig verlangd zich door den afkoop der pandsteden »uit de handen en de banden hunner lastige vrienden te verlossen [3]." Hoeveel te meer dan thans, nu men *Engeland* minder noodig had,

---

Compagnie waren de Predikant PLANCIUS en de Pensionaris FRANCKEN, en in de Provincie *Zeeland*, die jaar op jaar, door ten spijt van den invloed van Prins MAURITS de op hare rekening gebragte sommen te weigeren, het handhaven van den Staat van oorlog en de staatkunde van OLDENBARNEVELT in de waagschaal stelde, in deze Provincie, zeg ik, was men zoo gesteld op die oprigting, dat toen men in Mei 1615 de subventie aan de Oost-Indische Compagnie verhoogde, de Gecommitteerden uit *Zeeland* 'er ernstig op aandrongen, »dat van gelijken geresolveerd zou worden op den voortgang van de West-Indische Compagnie" (*Resol. Stat. Gen.* 25 Mei, 1615).

[1] Over de eerste pogingen ter oprigting eener West-Indische Maatschappij, zie hiervoor bl. 277—280.

[2] *Resol. v. Holl.* 1614, bl. 103—107.

[3] JEANNIN, II, *p.* 96. Werkelijk hield CARON nog tijdens het verblijf van WINWOOD te *'s Hage* bij den Koning aan op de uitlevering der pandsteden tegen billijke voorwaarden. Toen echter vond hij geen gehoor (CARLETON, *Lettres* etc. I, p. 57).

ja meer belemmering dan steun bij hetzelve vond. Maar om tot het gewenschte doel te geraken, moest het geld gevonden worden, dat ons land nog aan *Engeland* schuldig was. Gelukkig kwam de Koning van *Engeland* zelf ons ter halverwege tegen. De weinige toegenegenheid, die zijne bedrijven en zijn karakter bij zijne onderdanen opwekten, bragt te weeg, dat hij bij zijne Parlementen geene geldelijke ondersteuning vond, en van den anderen kant verslond de dwaze mildheid, waarmede hij zijne gunsten aan onwaardigen uitdeelde, belangrijke sommen. Dus moest hij, het kostte wat het wilde, aan geld trachten te komen. Dit kon te *'s Hage* geen geheim zijn, en deed de hoop ontstaan, dat men den Koning, zoo hij geraden werd voor de lossing der pandsteden geld te begeren, door het aanbod van de dadelijke betaling eener niet onbelangrijke som tot de inwilliging van hetgeen men verlangde zou kunnen overhalen. Zoo de Koning al eenig waar besef van het onschatbaar staatkundig gewigt van het bezit dier vestingen op Nederlandsch grondgebied hebben mogt, een geschikt middel om hem voor de lasten de baten uit het oog te doen verliezen, was hierin gelegen, dat de bezettingen zich met klagten over achterstallige bezoldiging tot hem wendden. Dit geschiedde in het najaar van 1615. In het begin van de maand December gewaagde de Nederlandsche Gezant te *Londen* in een brief van zeker voorstel aangaande de steden van verzekering, een blijk, dat hij de zaak aanvankelijk tot de vereischte hoogte had weten te brengen, en OLDENBARNEVELT werd gelast, den Gezant hierop »in het partikulier" te antwoorden, opdat CARON met bescheidenheid en onder de hand den Koning polsen mogt, ten einde te weten te komen, »waarop de zaak berustte en wat men bedoelde [1]." 1616.

Werkelijk hadden de klagten van de Gouverneurs der steden *Vlissingen* en *Brielle*, die uit *Engeland* de soldij hunner manschappen ontvingen, aanleiding gegeven, dat hier in den Geheimen Raad de vraag was geopperd, of 's Konings belang niet medebragt, deze steden liever terug te geven, dan ze met zoo groote kosten in bezit te houden. Intusschen had CARON den Koning zelven in een bijzonder gehoor over de zaak onderhouden, en deze vond dus ongezocht, zoo het scheen, gelegenheid den Raad de taak op te dragen, om over die vraag te beraadslagen, en te verklaren wat zij in deze zaak voor 's Konings eer en voordeel raadzaamst achtte. Overwegende dat de steden toch teruggegeven moesten worden na de aflossing der schulden, die, zoo de Staten geregeld voortgingen te betalen, in 15 jaren voldaan zouden zijn; voorts dat van de 40.000 pond sterling, die zijne Majesteit jaarlijks ontving, 26.000 aan de bezoldiging der garnizoenen besteed werden, oordeelden de Raadsheeren, dat het voordeeliger was, de steden terug te geven, dan ze nog langer te behouden, — mits de Staten een redelijk bod deden. De Koning verklaarde zich niet dadelijk op dit advies, maar weldra benoemde hij eene commissie uit den Raad om de voorwaarden van de teruggave der

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 30 Nov.; 3, 23 Dec. 1615.

1616. steden te bepalen. Deze gecommitteerden verlangden, dat de Staten, van de nog te betalen 600.000 pond, dadelijk 200.000 in klinkende munt zouden uitkeeren, en het overige van zes tot zes maanden voldoen zouden. Op deze voorwaarden zouden de garnizoenen de steden verlaten en daarvan een regiment, door de Staten te onderhouden, gevormd worden. Dit voorstel werd aan den Nederlandschen Gezant medegedeeld. Doch deze verklaarde zonder aarzelen, dat zijne Meesters nimmer over te halen zouden zijn om zulk eene groote som te betalen. Immers hield de hem in October 1615 medegegeven instructie in, dat de Staten wegens hetgeen zij in de jaren 1603, 1610, 1612 en in de beide volgende jaren voor den Koning van *Engeland* gedaan hadden, waarlijk wel op geheele kwijtschelding der schuld aanspraak mogten maken [1]. Dus bood CARON slechts 200.000 pond, in twee jaren te betalen, betuigende, dat hij geenen last had om meer te bieden; maar, voegde hij er bij, hij zou op zich nemen, die som met 50.000 pond te overschrijden, zoo men ze wilde aannemen. Eerst na verloop van drie maanden, gedurende welken tijd zij hunnen Gezant verboden eenigerlei voorkomenden stap te doen, en zelven geen ongeduld verrieden, kwamen de Staten tot een besluit. Het is waar dat de provincie *Zeeland*, als naar gewoonte, in de maand Mei, zwarigheid maakte om het haar toegewezen aandeel aan de som tot aflossing der schuld te betalen. Voor het einde dezer maand evenwel bewilligde zij in de repartitie [2], en alsnu besloten de Staten het aanbod van hunnen Gezant te erkennen. Nu overwoog de Raad de zaak op 's Konings bevel op nieuw, maar volhardde bij zijn vroegere meening. Evenwel wilde de Koning zich nogmaals bedenken, en na verloop van twaalf dagen was zijn besluit genomen om tot het voorstel van de Staten toe te treden. Eerst na twee nieuwe vergaderingen, bij de laatste van welke de Koning in persoon tegenwoordig was, trad de Raad tot 's Konings zienswijze toe. Deze zaak baarde veel opspraak. Het heette, dat zij door de geheime bemoeijingen van een of twee personen doorgedreven was, en WINWOOD achtte het noodig zich in een schrijven aan CARLETON, den nieuwen Engelschen Gezant te *'s Hage*, te moeten regtvaardigen. De Secretaris LAKE schrijft aan denzelfden, dat het volk de overgave der steden van verzekering slecht opnam, en verscheidene zeer verstandige lieden ze afkeurden [3]. In *Frankrijk* kon men zich niet genoeg verwonderen, dat de Koning van *Engeland* zulk een geschikt middel om de Staten in bedwang te houden, moedwillig uit de handen gegeven had. Mogelijk had JACOBUS later zelve spijt van eenen stap, waartoe hij door niets dan door zijne zucht om ten behoeve zijner onwaardige gunstelingen tijdelijk aan geld te komen,

---

[1] *Resol. Stat-Gen.* 28 Octob. 1615.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 16 Jan.; 19, 28 April; 11, 30 Mei 1616.

[3] CARLETON, I, p. 57—60, 77.

schijnt verleid te zijn geworden. Op den 11den Junij 1616 gaf de Commandant Lord burggraaf LISLE de stad *Vlissingen*, en Sir HORACE VERE de stad *Brielle* plegtig aan het Nederlandsche Bewind in handen. MALDERÉE vertegenwoordigde hierbij de Staten te *Vlissingen*, MATHENESSE te *Brielle*, elk door nog andere aanzienlijken vergezeld. Van het regiment, gevormd uit de bezettingen, te zamen ongeveer duizend man sterk, werd Sir ROBERT SIDNEY, de zoon van den burggraaf LISLE, bevelhebber. Deze laatste vertrok, na eenendertigjarige dienst aan deze landen bewezen, en na een beleefd bezoek aan de Staten te *'s Hage*, naar *Engeland* terug, en HORACE VERE werd kolonel van een ander Engelsch regiment in der Staten dienst [1]. 1616.

Zoo was dan de Regering der Vereenigde Provinciën ontslagen van eene gewigtige reden tot bezorgdheid, nu zij de twee belangrijke binnenlandsche vestingen niet meer in de handen zag van eene Mogendheid, die haar in hare buitenlandsche staatkunde slechts belemmerde, en wier invloed en bedoelingen in het binnenland zij oorzaak had te duchten en te mistrouwen. Nog altijd duurden de pogingen voort, door JACOBUS beproefd om de Staten tot ontruiming der plaatsen in het Kleefsche en Guliksche te bewegen, ja het schijnt, dat die Vorst zich sedert den aanvang van het jaar 1616 voorgenomen had om alles aan te wenden, ten einde dit zijn doel te bereiken. Zwanger gaande van een plan om zijnen zoon, den opvolger van zijnen troon, met eene der dochters van FILIPS III in het huwelijk te doen treden, was hij begeerig, *Spanje* te believen. Nu vielen de Spaansche Gezant en de Agent der Aartshertogen te *Londen* hem gedurig lastig met het verzoek, dat hij toch de Staten tot het ontruimen van de Guliksche Landen zou nopen, en de onbezonnen Koning had hun zijn woord gegeven. Bovendien vreesde hij, dat het stoute optreden der Staten in *Duitschland* vroeg of laat tot eene openbare oorlog zou leiden [2]. Krachtens de bestaande alliantiën zou hij in dit geval genoodzaakt zijn de Nederlanders te ondersteunen. Dit nu duchtte een Vorst, dien men niet zoozeer vredelievend, als veeleer angstig voor den oorlog noemen moet. Zoo weinig opregt had hij die Verbonden aangegaan, dat hij uitvlugten zocht om, als het er op aan kwam, de verpligtingen, welke er uit voortvloeiden, niet na te komen. Tot nog toe hadden de Staten zich bij het bezethouden der Duitsche vestingen kunnen beroepen op het verklaarde verlangen van den Keurvorst van *Brandenburg*, die menigmaal betuigd had, dat hij zijn regtmatig erfgoed verloren zou rekenen, zoodra de Staten het niet meer voor hem bewaarden. Kwam nu het bezwaar tegen de bezetting dier landen door Staatsche troepen van den kant van *Brandenburg* zelve, dan was den Staten een gewigtige grond benomen om aldaar genesteld te blijven. Zoo liet het de Koning van *Groot-Britannië* dan ook niet aan pogingen

Voortgezette pogingen van JACOBUS om de Staten tot ontruiming van het Guliksche te bewegen.

[1] CARLETON, 61—73. *Resol. Stat.-Gen.* 2, 7, 8, 9, 12, 24 Junij 1616.

[2] CARLETON, I, p. 34, 35, 182.

1616. ontbreken om *Brandenburg* tegen de Staten en hunne handelingen in te nemen. Den 22sten Februarij berigtte de Brandenburgsche Raad STICKE, de zoon van den Overijselschen Gedeputeerde, den vertrouweling van OLDENBARNEVELT, dat een schrijven van den Koning van *Engeland* te *Berlijn* naijver en achterdocht tegen de bedoelingen der Staten met het bezetten der steden had opgewekt. Voorts had hij in last over de afpersingen en knevelarijen der Nederlandsche soldaten te klagen. STICKE ried den Staten, den Keurvorst door een welwillend schrijven neder te zetten en gerust te stellen. Natuurlijk verzuimden zij niet dit te doen. Maar ook te *Heidelberg* stookte JACOBUS. Hiervan kennis bekomen hebbende, rigtten de Staten eene uitvoerige regtvaardiging van hunne daden in het Guliksche aan den Keurvorst van de *Paltz*, en zij miste hare uitwerking niet. Ten minste meldde de Nederlandsche Agent BREDERODE in het laatst der maand Maart, dat de Keurvorst de regtvaardiging der Staten alom verspreid had, en zich met vertrouwen over hunne maatregelen in *Duitschland* uitliet. Ja hij was, op voorstel van BREDERODE, voornemens om een ernstig schrijven of een statig Gezantschap naar *Engeland* te zenden, ten einde den Koning beter in te lichten [1].

CARLETON, Engelsch Gezant te *'s Hage*.

Zoo stonden de zaken, toen Sir DUDLEY CARLETON, die zijnen Koning reeds als zaakgelastigde te *Venetië* bij de verwikkelingen in *Italië* gediend had, te *'s Hage* aankwam, om als gewoon Gezant dienst te doen en tevens volgens het regt, in 1585 door Koningin ELIZABETH bedongen, zitting te nemen in den Raad van State. Dit regt hing met het bezit der steden van verzekering zamen, en toen deze in handen der Staten gesteld waren, meende CARLETON dadelijk de blijken te bespeuren, dat men middelen zocht om hem in de uitoefening van dat regt te verkorten [2]. Niettemin bleef hem het lidmaatschap van den Raad van State gegund tot het einde van zijn Gezantschap toe. Doch na hem heeft geen Engelschman meer zitting in dat Collegie gehad. Bij zijne eerste audiëntie ter Vergadering der Staten, ademde zijne rede enkel welwillendheid en goedgunstigheid. Maar zijn tweede vertoog, dat OLDENBARNEVELT, van den inhoud te voren onderrigt, hem verzocht had niet zonder nader order in de Vergadering te brengen [3], behelsde zooveel als eene beschuldiging van goddeloosheid wegens de partij bij de binnenlandsche godsdienstige geschillen door de Staten gekozen, en van onregtvaardigheid wegens de rol, die zij hunne legermagt in het Guliksche lieten spelen. Aan de Staten werd verweten, dat zij steeds door hunne stappen den Aartshertogen en Spanjaarden tot het doen voortrukken hunner troepen aanleiding hadden gegeven. Wilden zij dus den blaam van veroveringszucht en onregtvaardigheid niet op zich laten kleven, en zich

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 22 Febr.; 29 Maart 1616.

[2] CARLETON, I, p. 159.

[3] *Resol. Stat.-Gen.* 24, 31 Maart; 20 April 1616.

DUDLEY CARLETON.

niet moedwillig in eenen toestand brengen, waaruit hunne vrienden en bondgenooten hen niet zouden kunnen redden, zoo stond hun niets anders te doen, dan het voorgestelde formulier te onderteekenen en volgens de daarin vervatte beloften te handelen. En hoe was thans dit formulier gesteld? Het behelsde de volgende verklaring: »Daar het de wil des Keizers is, de Landen van *Gulik* en *Kleef* van krijgslieden te bevrijden, zoo beloven wij al de door ons bezette plaatsen, zelfs *Wezel* te ontruimen, en die Gewesten nimmermeer te zullen bezetten." Slechts als het in die oorden weder tot eene openbare oorlog mogt komen, was men aan deze belofte niet gehouden [1]. En zulk eene verklaring, waarbij noch het traktaat van *Xanten* gehandhaafd, noch van de Koningen van *Frankrijk* en *Engeland* gerept en slechts van den wil des Keizers gewaagd werd, wilde JACOBUS van ons vergen! Dit wilde hij op een tijdstip, dat de Spanjaarden zich al meer en meer ten oorlog toerustten, en hun leger tot het bezetten van nieuwe plaatsen was overgegaan! — Want wat was er sedert gebeurd? 1616.

De Staten bezetten *Borkulo* en *Ligtevoorde.*

Sedert lang bestond er geschil over *Borkulo* en *Ligtevoorde.* De Aartsbisschop van *Keulen* beweerde, als Bisschop van *Munster*, Leenheer dier Heerlijkheden te zijn, en wilde ze als behoorende tot het Heilige Roomsche Rijk beschouwd hebben. Werkelijk waren zij door Munstersch garnizoen bezet. De Staten van *Gelderland* erkenden die aanspraak geenszins, en de Landheer, Graaf JOBST *van Bronkhorst en Stirum*, was op hunne hand. Het Hof van *Gelderland*, met eenige Raden uit de Hoven van *Holland*, *Friesland* en *Utrecht* gesterkt, deed uitspraak tegen den Keurvorst van *Keulen*, en nu werden de beide stadjes door troepen uit *Zutphen* en omliggende plaatsen in het begin des jaars 1616 ingenomen. Dadelijk kwamen eenige afgevaardigden uit de Munstersche Raden te *'s Hage* om de tusschenkomst der Staten-Generaal tegen deze inbreuk der Gelderschen op de regten van hunnen Bisschop en van het Rijk in te roepen. Doch, gelijk de Gelderschen hier niet buiten het gezag der Generaliteit gehandeld hadden, zoo liet het zich denken, dat hunne klagten geen gehoor vonden [2]. Deze handelwijze der Staten was eene nieuwe grieve: de heiligheid des Roomschen Rijks was op nieuw geschonden; de Aartsbisschop van *Keulen*, door bloedverwantschap en geestelijke waardigheid zoo naauw met de Katholieke Ligue verbonden, was in zijne eer en belangen aangetast. Bovendien had Prins HENDRIK zich van eenige plaatsen in het Graafschap *Ravensberg* verzekerd, en was men zijne stoute tusschenkomst in het Brunswijksche nog niet vergeten. De eer van het Rijk scheen te vorderen, dat die stappen der Staten niet onbeantwoord bleven. Er werd, als het ware, op Duitschen bodem, een schaak-

---

1 CARLETON, I, p. 26. Later ontkende WINWOOD, dat er ooit plan bestaan had om den naam des Keizers in het Formulier in te lasschen, en dien der beide Koningen er uit weg te laten. (CARLETON, I, p. 80, 84, 90).

2 *Resol. Stat.-Gen.* 10, 12, 18, 27, 28 Maart; 9, 13 April 1614. 28 Febr. 1616.

1616. spel tusschen de Staten en de Spanjaarden gespeeld: elke zet van den eenen speler lokte een tegenzet van den anderen uit. Den Staten was het niet te doen om het veld der handeling bezet te houden, maar zij hadden het op het schaakzetten van den Koning gemunt; was dit doel bereikt, zoo zouden zij het veld gaarne ruimen. In het voorjaar kwamen berigten op berigten, dat de vijand aanstalten tot krijgsondernemingen maakte. Den 5den April verschenen Zijne Excellentie en de Raad van State ter vergadering der Staten-Generaal, om wat zij deswegens vernamen mede te deelen. Het scheen op het Graafschap *Ravensberg* gemunt; volgens anderen op *Sonsbeek;* volgens anderen weder op *Essen*, *Bocholt* of *Borkulo*. Graaf HENDRIK VAN DEN BERG en DON LOUIS DE VELASCO commandeerden de bijeengetrokken troepen, en SPINOLA zelf werd verwacht [1]. Deze mededeeling lokte het besluit uit om op alle manieren tegen overval op zijne hoede te zijn; maar bovendien zou de Prins, als maatregel van voorzorg, aan de steden *Soest* en *Lippstadt* het voorstel doen eenige soldaten te ontvangen ter harer verzekering, onder belofte dat, wanneer de Graaf VAN DEN BERG haar vroeger verleende neutraliteit bekrachtigen wilde, men dat krijgsvolk er terstond weder uit zou laten trekken. Werkelijk bragt de Ridmeester STAKENBROEK, terugkomende van *Berlijn*, werwaarts hij den Markgraaf van *Brandenburg* met eene escorte Staatsche ruiters geleide gedaan had, in het begin van April 7 ruiters binnen *Soest* en 15 binnen *Lippstadt*.

Graaf HENDRIK VAN DEN BERG bezet *Soest* en *Lippstadt*.

Doch verre van acte van neutraliteit te verleenen, nam de Graaf VAN DEN BERG den 8sten *Soest* in en legde er eene bezetting van 200 Spanjaarden. Toen toog hij naar *Lippstadt*, hetwelk hij insgelijks vermeesterde. Maar intusschen hadden de inwoners van *Soest* de Spaansche bezetting ontwapend. Dus zag Graaf HENDRIK zich genoopt het garnizoen tot 700 man te versterken. Hierna, dus luidde het gerucht, zou hij ook *Essen* en *Dortmund*, niettegenstaande dit Rijkssteden waren, en *Hildesheim*, dat den Hertog van *Brunswijk* toekwam, innemen. Ja, zoo vernam men verder, reeds was er aan het voetvolk order gegeven om naar de Geldersche grenzen op te rukken. Thans kwam het er op aan op alles verdacht te zijn. Ten einde alle troepen beschikbaar te hebben, werden de Provinciën aangeschreven, haren Gecommitteerden ter Vergadering der Staten volmagt te geven om toe te stemmen in het ligten en aannemen van 4000 waardgelders [2]. — En was het dan nu tijd om eene belofte af te leggen, als die de Engelsche Gezant uit den naam zijns Konings van de Staten vorderde? De nooddwang der gebeurtenissen sprak krachtiger, dan de mond van CARLETON, en tegen zijne beschuldiging alsof de Staten zich aan eene onregtvaardigheid schuldig maakten, waarvan de Duitschers de slagtoffers waren, stonden de ongevergde getuigenissen van Duitsche vorsten en onderdanen over. Juist in dezen tijd verzekerde de Hertog van *Wurtemberg*

---

[1] CARLETON, I, p. 18.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 5, 6, 7, 11, 13, 15, 16 April; 23 Mei, 1616. CARLETON, I, p. 21, 22, 23.

J. F. C. Reckleben sculps

den Staten, wien hij berigt gaf van de bevalling zijner echtgenoot, dat hij zijne kinderen 1616.
in de achting en liefde tot Hun Hoog Mogenden zou laten opvoeden, gelijk hij zelve den Staten opregtelijk genegen was en tot het einde zijns levens zou blijven. Eene dergelijke betuiging legde de Vorst van *Tweebruggen* af, toen hij, zoo als kort daarna ook de Markgraaf van *Anspach* deed, door een opzettelijk afgevaardigden Edelman de Staten tot doopgetuigen over den hem geboren zoon uitnoodigde [1]. Ja, de Paltzgraaf JOHAN van *Tweebruggen* ontzag zich niet, juist toen de Spaansche troepen in beweging waren gekomen, zijne regten op de Guliksche erflanden aan de Staten-Generaal aan te bevelen, en hen alzoo als regters in zijne zaak te erkennen. Duidelijk bleek het ook weldra dat *Brandenburg* thans alle achterdocht had afgelegd: immers liet de Markgraaf GEORG WILLEM, den 16den April, door zijne gemagtigden de Staten verzoeken »met een magtig krijgsleger" den vijand te gemoet te trekken, ten einde verder geweld te beletten, en toen in de maand Junij de Edelen en andere ingezetenen van het Vorstendom *Berg* en het Graafschap *Mark* zich verbonden hadden om geene vijandelijke troepen binnen hunne grenzen te dulden, lieten zij dit de Staten weten, en de edelman, die deze kennisgeving overbragt, verkreeg eene acte, door OLDENBARNEVELT gesteld, waarbij zijne lastgevers in hun voornemen gesterkt en gemagtigd werden om hun grondgebied te beschermen ook in den naam der Staten-Generaal, die, zoo gaven zij bij deze gelegenheid uitdrukkelijk te kennen, van zins waren ten aanzien van de Guliksche Landen met ernst denzelfden voet te blijven volgen [2]. Hoe kon dan het antwoord op CARLETONS voorstel anders dan afwijzend uitvallen? De Gezant zelf wachtte niet anders [3]. Aan den Advokaat van *Holland* werd de taak opgedragen om het antwoord te ontwerpen, en met eene geringe wijziging werd zijn ontwerp aangenomen. Het haalde het gebeurde van den aanvang aan op en herinnerde, dat de Staten de vesting *Gulik* met geen ander doel verzekerd hadden dan om te verhoeden, dat een werk werd verijdeld, hetwelk door en ten koste niet alleen van *Nederland* en *Frankrijk*, maar ook van *Engeland* zelve, was tot stand gebragt: immers was *Gulik* in het jaar 1610 ook onder medewerking van Engelsche troepen veroverd, en wat beijverde het zich dan thans (dit mogt JACOBUS bij deze herinnering denken) om wat toen verrigt was, weder ongedaan te maken, terwijl dezelfde gronden, die toen tot dat bedrijf geleid hadden, nog bestonden, ja sterker pleitten dan ooit? Wanneer de Aartshertogen, dus ging het be-

Antwoord op CARLETONS voorstel.

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 30 Jan. 11, 13 Mei 1616. De Staten namen de uitnoodiging aan, mits den Gezant, die hen zou vertegenwoordigen, bij alle feestelijke gelegenheden onmiddellijk na de Gezanten der Keurvorsten geplaatst zou worden.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 7, 16 April; 20 Junij, 1616.

[3] CARLETON, I, p. 27.

1616. toog voort, het traktaat van *Xanten* slechts hadden willen laten gelden, *Gulik* ware lang ontruimd. Hadden de Staten zich van eenige plaatsen in *Ravensberg* verzekerd en *Borkulo* ingenomen, het eerste was zonder schennis van eenige belofte, het andere volgens wettig vonnis bij regtelijke executie geschied: geene dezer beide handelingen kon derhalve vergeleken worden met hetgeen door den vijand tegen *Aken*, *Muhlheim*, *Wezel*, *Sieburg* [1], en nu laatstelijk tegen *Soest* en *Lippstadt* was verrigt, of door hem nog scheen beoogd te worden [2]. — Met dit antwoord was JACOBUS volstrekt niet tevreden, en hij gaf zijn voornemen om de Staten tot het aannemen van het bewuste formulier te bewegen gansch niet op. De Engelsche diplomaten begrepen, dat zoo zij de medewerking van het Fransche Bewind konden bekomen, en DU MAURIER, de vertrouwde en in alles eensdenkende vriend van OLDENBARNEVELT, van *Parijs* in last mogt krijgen om in denzelfden zin als de Engelsche Gezant te arbeiden, eene gewenschte uitkomst van hun pogen te hopen was. Zoolang de Staten konden beweren, dat, daar de Koning van *Frankrijk* tot het traktaat van *Xanten* had medegewerkt, zij zonder hem tot niets hoegenaamd besluiten konden, hadden zij eene genoegzame verontschuldiging; maar ontviel hun die uitvlugt, zoo moest aan allen tegenstand een einde komen [3]. Dat nu het Fransche Bewind, hetwelk verre was van met *Spanje* te willen breken, den ijver der Staten gaarne zou willen matigen, daarmede meenden de Engelsche Staatslieden zich te kunnen vleijen. Bedrogen zij zich hierin niet? De beantwoording dezer vraag hangt af van die eener andere vraag: hoedanig stonden op dit tijdstip de zaken in *Frankrijk*, en welke partij was de Regering van dit Rijk gezind of genoopt in ons Vaderland te ondersteunen?

Staat van zaken in *Frankrijk*.

Sedert de maand October 1614 was LODEWIJK XIII meerderjarig geworden; maar zijne moeder had, op zijn verzoek, zoo het heette, het gezag in handen gehouden. Dit werd den 10den Februarij 1615 door DU MAURIER bij een plegtig gehoor aan de Staten berigt, en hij voegde er de verzekering bij, dat *Frankrijk* zich weder voor een jaar tot het onderhoud der Fransche regimenten en compagniën in Nederlandsche dienst verbond. Dus scheen de vorige staatkunde gehandhaafd te worden. Maar hoe was het mogelijk tegelijk bondgenootschap met *Spanje* te zoeken, en *Spanje* in *Duitschland* met vasten wil te keer te gaan; tegelijk den Spaanschen invloed vrij spel te laten, en den Protestantschen Grooten genoegen te geven? En had de Koningin tot dit doel zich dan nog slechts van den raad der oude dienaren van haren gemaal bediend; — maar zij stond onder den invloed der Italiaansche GALIGAI, wier echtgenoot, de Florentijnsche Edelman CONCINI, tot Markies D'ANCRE en Maarschalk verheven, met het hoofdbeleid der zaken belast werd.

---

1 *Sieburg* was evenwel sedert neutraal verklaard, en zoo het schijnt ontruimd. Zie *Resol. Stat.-Gen.* 2 April; 4 Mei 1616.

2 *Resol. Stat.-Gen.* 25, 29 April, 1616.

3 CARLETON, I, p. 8, 27, 31, 34—36.

In Junij 1615 stond het vast, dat de Spaansche huwelijken voortgang zouden hebben. 1616.
Maar de Koningin wist diegenen harer onderdanen, welke hare staatkunde laakten of verdachten, niet in die mate tevreden te stellen, dat zij zich dit rustig lieten welgevallen. Allen bleven misnoegd, en na een heftig manifest te hebben uitgevaardigd, verliet CONDÉ het Hof door de Prinsen en verscheidenen Grooten gevolgd. Niettemin vertrok de Koningin den 17^{den} Augustus naar *Bordeaux*, waar de huwelijken zouden voltrokken worden. Aan onzen Gezant LANGERAK hadden de Staten toegestaan, de uitnoodiging om de feestelijkheden aldaar te gaan bijwonen aan te nemen, onder geene andere voorwaarde, dan dat hij daarbij als de overige Gezanten van Koningen en Vorsten zou geëerd worden [1], en deze vergunning was van te meer beteekenis, omdat juist de afreize des Konings naar *Bordeaux* aan CONDÉ een voorwendsel gegeven had om zich op eene geruchtmakende wijze van het Hof te verwijderen, hoezeer hij vroeger verklaard had met het huwelijk des Konings genoegen te nemen. Bij de vernieuwde oneenigheden onthielden de Staten zich echter aanvankelijk van elke bemoeijing. Zij schreven hunnen Gezant, dat hij wel deed zich niet in die twisten te mengen, en dat hij dit ook in het vervolg niet doen moest, dan op uitdrukkelijken last. Maar al spoedig waren zij geneigd het verzoek van DU MAURIER in te willigen, en alle wervingen van krijgsvolk, naar *Frankrijk* bestemd, te verbieden, tenzij het bleek, dat die ten behoeve van de wettige Regering geschiedden. Van zijne zijde stelde het Fransche Bewind er prijs op om te toonen, dat men de betrekkingen met onze Republiek niet uit het oog verloor. Ten minste stond de Koning, nog uit *Bordeaux*, eene wijziging toe in de indeeling der Fransche troepen hier te lande. De manschappen zouden van nu aan in drie regimenten verdeeld worden, en van het nieuw opgerigte regiment zou de Heer DE HAUTERIVE het kolonelschap bekleeden [2]. Maar al ging alles uitwendig een bedaarden gang, niettemin bragten de gebeurtenissen in *Frankrijk* de gemoederen in *Holland* in heftige beweging. De voltrekking der Spaansche huwelijken werd een wapen te meer in de handen van hen, die de ondersteuning van het Fransche Bewind eene misdadige staatkunde achtten, en thans had de Prins van CONDÉ een dekmantel, die zijnen gewapenden opstand den schijn der wettigheid gaf. Hij maakte gemeene zaak met het Parlement, dat eene poging gedaan had om uit te voeren wat de Staten-Generaal, krachtens het Verdrag van *St. Ménehould* bijeengekomen, hadden tot stand gebragt. Hierin door het Hof verhinderd, had het Parlement een Vertoog vol ernstige waarschuwingen en wijze raadgevingen aan de Regering gerigt. Hoezeer nu de

---

1 *Resol. Stat.-Gen.* 10 Febr.; 18 Junij; 8 Julij; 28 Aug. 1615.

2 *Resol. Stat.-Gen.* 28 Sept.; 8, 10, 13 Oct.; 23 Nov. 1615.

1616. handel, tusschen den Prins en het Hof met het goed van den Staat en de waardigheden van het Rijk gedreven, mede tot de misbruiken behoorde, die het Parlement wraakte, stelde die Prins het herstel dier misbruiken tot eene voorwaarde zijner onderwerping. Bovendien sloot de Vergadering der Hugenoten, te *Grenoble* bijeengekomen, zich openlijk aan den Prins aan. Dus was het zeer natuurlijk, dat onvaste geesten hier te lande in de ondersteuning van 's Prinsen tegenpartij zonde en schande zagen. Werkelijk maakten de stukken, van het Parlement en van den Prins van CONDÉ uitgegaan, alhier zoo veel indruk, dat de vrienden der leidende partij, met name de Regering van *Rotterdam*, gaarne hunne verspreiding zouden belet hebben [1]. Zoo gespannen waren de gemoederen, dat OLDENBARNEVELT toen meer dan ooit de noodzakelijkheid gevoelde om de lossing der pandsteden te bespoedigen: want, begreep hij, mogt de binnenlandsche oorlog van *Frankrijk* naar ons vaderland overslaan, dan zouden die plaatsen, zoolang zij in Engelsche handen waren, zijne tegenpartij onberekenbare hulpmiddelen verzekeren. »Zoo Prins MAURITS," schreef DU MAURIER aan PUYSIEUX, »de handen vrij had, zouden de zaken er vrij wat erger uitzien; maar, Goddank, zoo ver is het nog niet gekomen!" De Prins en de zijnen zagen niet in, dat de zaak van het Protestantisme in dit tijdsgewricht vorderde, de Protestanten in *Frankrijk* niet te ondersteunen: zulk een inzigt vereischte den alles omvattenden blik van een OLDENBARNEVELT en de christelijke wijsheid van een DU PLESSIS-MORNAY, die de tegenwoordige aaneensluiting tusschen de Vergadering van *Grenoble* en den Prins van CONDÉ afkeurde. Evenwel MAURITS bleef niet lang tot de partij van den opstand overhellen. Het schijnt, dat zijne ontevredenheid over het gedrag van die Fransche officieren en manschappen, welke zich met miskenning der krijgstucht naar *Frankrijk* begaven om aldaar onder de vanen van de misnoegden te strijden [2], zijne gedachten gewijzigd heeft; ten minste liet hij zich weldra luide dus uit, dat men onder voorwendsel van den vader (HENDRIK IV) te wreken, den zoon (LODEWIJK XIII) niet te gronde moest rigten. De zoon zou die taak zelf wel vervullen, aangezien hij er het meeste belang bij had en alleen geregtigd was het te doen. — Intusschen achtte DU MAURIER het niet raadzaam, reeds nu voor de Koningin hulp van de Staten te vergen. Het laat zich denken, hoe vurig de bezadigde Staatslieden hier te lande naar het einde van den burgeroorlog in *Frankrijk* wenschten, en hoe gaarne

---

[1] Zij werden, in het Nederlandsch vertaald, hier te lande verspreid, en staan in de *Biblioth. van Pamfletten* aangeteekend onder N°. 1122 en 1126.

[2] Blijkens de mededeeling van den Prins in de vergadering der Staten, van den 7^{den} April 1616, en de brieven van terugroeping in Mei daaraanvolgende naar *Frankrijk* gezonden, waren de Heeren DE CHÂTILLON, DE COURTAUMER en DE HAUTERIVE, dat is, de Generaal en de beide Kolonels allen naar *Frankrijk* vertrokken (*Resol. Stat.-Gen.*

zij de Koningin tot herstel van billijke grieven hadden zien overgaan [1]. Gelukkig werden reeds den eersten Januarij 1616 onderhandelingen tot het treffen van een vergelijk aangeknoopt. Om de eischen, die men de Koningin deed, even als dit vroeger geschied was, te matigen, zou DU MAURIER gaarne gezien hebben, dat de Fransche Regering zich ook nu weder op een aanbod van bijstand, haar van wege de Nederlandsche Provinciën geworden, beroepen kon. Werkelijk zette hij tot eene dergelijke vertooning alles op het touw. Hij verzocht den Koning, bij een schrijven van den 9[den] Januarij, hem te magtigen om van de Staten de hulp te vragen, die zij krachtens de traktaten schuldig waren. Eene ruiterlijke verklaring van de zijde der Staten was weder maar al te noodzakelijk geworden. Het was van den kant der Protestantsche Vergadering, van *Grenoble* naar *Nimes* verplaatst, tot eene oorlogsverklaring gekomen, en behaalden in ons land de vijanden en tegenstanders van OLDENBARNEVELT de zege, dan was het gevaar gemakkelijk te voorzien. »Het lijdt geen twijfel," schrijft DU MAURIER, »of de partij, die tegenwoordig, Gode zij dank, nog de zwakste is; zou de warhoofden ondersteunen." Deze hoop moest den oproerlingen benomen worden. Blijken moest het, dat de oude staatslieden te *'s Hage* nog aan het roer stonden. Nog voor het einde der maand Januarij werd de Gezant gemagtigd den verlangden stap te doen. Evenwel waagde hij het niet eene openbare audiëntie te vragen: onder de hand trachtte hij de voornaamste leden der Staten over te halen, door een ongevergd aanbod een uitdrukkelijk verzoek van *Frankrijks* zijde voor te komen [2]. Den 4[den] Februarij kwamen de betrekkingen met *Frankrijk* in de vergadering der Staten-Generaal ter sprake. Eerst werd door de gecommitteerden van *Holland* de klagt geopperd, dat hunne Provincie niet voort kon gaan de Fransche regimenten te betalen: het verdrag, waarbij haar de tot de betaling vereischte sommen uit *Frankrijk* verzekerd werden, was met het einde van December laatstleden ten einde geloopen, en nog waren de laatste termijnen niet voldaan. De beraadslagingen over dit punt eindigden met het verzoek, aan de Staten van *Holland* gerigt, om goedgunstig voort te gaan met het voorschieten der benoodigde gelden. Zoo had de Vergadering, al was het dan ook niet regtstreeks, het gevoelen uitgebragt, dat men de Fransche troepen niet door wanbetaling tot ontbinding en tot het kiezen van de partij van den opstand mogt laten overgaan, en het was niet vreemd, dat zij dadelijk daarop een besluit nam regtstreeks in den zin van hen, die de Fransche Regering krachtig wenschten te ondersteunen. Er werd, namelijk, besloten, aan LANGERAK te gelasten, dat hij zich zou hebben te begeven, waar de Koning en de Koningin zich thans bevonden, »om te vertoonen de groote zorgvuldigheid, die Hun Hoog Mogenden van den beginne der tegenwoordige bewegingen af voor de personen van Hunne Majesteiten en den welstand hunner Rijken gehad

1616.

Besluit der Staten ten aanzien van *Frankrijk*.

---

[1] OUVRÉ, t. a. pl. p. 239—242.

[2] OUVRÉ, p. 242.

1616. hadden en nog hadden, en dat zij die niet alleen in openbare en bijzondere gebeden tot God den Heer Almagtig, maar ook met het bewijzen van alle goede diensten in aandenken hielden. Zij bleven dan ook naauwgezet en standvastig in het nakomen der met hunne Majesteiten gemaakte traktaten, en naardien de redenen, die de overleden Koning gehad had, en die door hunne Majesteiten zelven met koninklijke wijsheid en voorzigtigheid erkend en toegepast waren, alsnog golden, zoo verzochten zij hunne Majesteiten het onderhoud der Fransche troepen in hunne dienst gedurende de nog overige vijf jaren van het Bestand of langer voort te zetten [1]." Deze verklaring hield werkelijk, onder den vorm van een aanzoek om voortgezette betaling der Fransche soldaten, de betuiging en belofte in, die het Fransche Bewind wenschte. Ook nam DU MAURIER ze in dien zin op, blijkens zijn schrijven van den 7^{den} Februarij, waar hij aan de vermelding van het door de Staten genomen besluit het volgende toevoegt: »Dit besluit is niet tot stand gekomen zonder de tegenspraak van sommigen; doch dezen hebben het niet kunnen verhinderen." En ten bewijze, dat het besluit wel degelijk in eene volle vergadering was genomen: »het is onmogelijk u te zeggen, welke naijver hier tusschen hen heerscht, en hoe veel kwaad het den magtigsten onder hen (dat is, OLDENBARNEVELT) doen zou, indien hij de minste verklaring aflegde zonder voorafgaand besluit in hunne vergadering: men wil niet, dat iemand zich het regt aanmatige om voor allen te spreken, en allen moeten over de zaak hun advies zeggen [2]." Hoe het zij, de stap, dien de Heer van LANGERAK gelast was bij den Koning te doen, was veelbeduidend genoeg om alle partijen in *Frankrijk* ondubbelzinnig te doen blijken, dat de Koning op de Staten rekenen kon. De Gezant werd bij deze gelegenheid van nieuwe geloofsbrieven aan hunne Majesteiten en tevens van brieven aan eene reeks van aanzienlijken voorzien, onder welke, behalve de namen der Prinsen en Grooten van de verschillende partijen, die de voornaamste rollen speelden: CONDÉ, SOISSON, GUISE, NEVERS, LONGUEVILLE, MAYENNE, EPERNON, BOUILLON, de Maarschalk D'ANCRE enz. ook die der oude vrienden van onzen Staat VILLEROY, JEANNIN, REFFUGE, SULLY en DU PLESSIS-MORNAY voorkomen [3]. Van hoe veel belang zulk een openbaring van gevoelens van de zijde der Staten was, laat zich eerst dan regt beseffen, wanneer men in aanmerking neemt, dat het ongenoegen, hetwelk de voltrekking der huwelijken bij de Staten der Vereenigde Provinciën zou verwekken, een der voornaamste gronden was, waarop zoowel de Prins van CONDÉ, als de Engelsche Gezant in *Frankrijk* dien stap als heilloos hadden uitgekreten. Thans toch verviel deze grond van beklag en tegenstand tegen het beleid der Regering, en

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 4 Febr. 1616.

[2] OUVRÉ, p. 243.

[3] *Resol. Stat.-Gen.* 5 Febr. 1616.

1616.

werd de Koning geregtvaardigd, die den Engelschen Ambassadeur in zijn antwoord te kennen gegeven had, dat *Engeland* voor de Nederlandsche Staten niet in de bres behoefde te springen, aangezien dezen zich volstrekt niet ontevreden toonden, blijkens de opregte en streelende betuigingen van erkentelijkheid en toegenegenheid, die hij bij voortduring van hen ontving. Ook konden zij, die in *Frankrijk* met de ware gezindheid van die Staatslieden, welke tot nog toe alles in *Nederland* vermogten, genoegzaam bekend waren, den Prins van CONDÉ niet vleijen met de hoop, dat dezen hem te hulp zouden komen. Wel konden zij hem nog beloven, »dat de Koning van *Engeland* hem niet zou verlaten, evenmin als die groote kapitein MAURITS VAN NASSAU, vader van den oorlog, erfgenaam van de eer van *Mars*, en een van de eersten onder de allerverstandigsten [1]." Doch zelfs van Prins MAURITS was thans geen onberaden stap te duchten. Daarop was DU MAURIER gerust. Staande de onderhandelingen tusschen CONDÉ en den Koning, kwam de Heer DE VALIGNY, agent van dien Prins en van den Hertog van BOUILLON, te *'s Hage*, belast met het verzoek om onderstand in geld en versterking in troepen ter verzekering van de stad *Sedan*. Doch hij was slechts getuige van de beraadslaging der Staten ten voordeele van het wettig gezag in *Frankrijk*; men vergunde hem geen gehoor, en MAURITS was niet gezind tot de minste opoffering uit eigen middelen. De agent ging verstoord heen, dreigende dat de vrede niet tot stand zou komen; doch de Staten wisten, dat deze bedreiging meer kans zou gehad hebben van bewaarheid te worden, zoo zij den oproerigen Grooten hulp gegund hadden, dan nu zij hun die weigerden. Werkelijk kwam de vrede in het begin der maand Mei te *Loudun* tot stand. Daarbij werd, aan de eene zijde het edikt van *Nantes* bekrachtigd, blijk genoeg, dat de Staten het Fransche Bewind teregt van den toeleg om de Hugenoten te onderdrukken vrij kenden; maar van den anderen kant werden bijna al de eischen van CONDÉ ingewilligd of ten minste hunne inwilliging beloofd. De Regering stond zelve aan te veel verkeerdheden schuldig om de misbruiken harer tegenstanders krachtig te kunnen fnuiken. Slechts dat waarom het CONDÉ voornamelijk te doen was geweest, verkreeg hij niet: de verwijdering van de hem mishagende personen uit de nabijheid en den Raad des Konings. Bij deze uitkomst, nu de vijanden der Koningin er straffeloos afkwamen en magtiger waren dan ooit, mogten de Staten zich geluk wenschen, dat hun Gezant bij de onderhandelingen eene strikte onpartijdigheid had in acht genomen [2]. Dat daarom een man als OLDENBARNEVELT

Vrede te *Loudun*.

[1] Woorden uit een Fransch pamflet, in het Nederlandsch uitgegeven onder den titel van *Brief van den goeden Fransoys, aen mijn Heere de Prince* (*Biblioth. v. Pamflett.* N°. 1130).

[2] Dit had LANGERAK gedaan ingevolge van een brief, hem op last der Staten door OLDENBARNEVELT geschreven. Dit schrijven werd van den Advokaat gevergd in weerwil, dat hij nog niet geheel hersteld was van eene erge ziekte, die hij had opgedaan op een togtje ondernomen ter eere van het huwelijk van den jongen Graaf van BREDERODE. *Resol. Stat.-Gen.* 5 Maart, 1616. CARLETON,

1616. de zwakheid van de Regering niet goedkeurde, blijkt uit zijn oordeel, in DU MAURIERS schrijven bewaard: »BARNEVELT," dus schrijft deze, »zeide mij gisteren, dat de Koning niet zóó veel voor de muitelingen doen moest, dat de getrouwe onderdanen er den moed door verloren, en hij voegde er bij, dat men hun, die den Koning ditmaal zoo binnen als buiten het Rijk trouw gediend hadden, geene reden moest geven, om, wanneer (hetgeen hij zeer vreesde) dezelfde moeijelijkheden zich mogten herhalen, eene andere partij te kiezen [1]." Niettemin was een, hoezeer ook waarschijnlijk tijdelijk, herstel der rust in *Frankrijk* een ernstige reden tot kommer minder hier te lande, en van het genoegen, hetwelk het berigt van den tot stand gekomen vrede van *Loudun* hier te weeg bragt, getuigde de milde gift, die de Staten onder den naam van *bodenloon* aan de beide couriers toekenden, welke de tijding herwaarts hadden overgebragt. Daags daaraan verscheen DU MAURIER ter vergadering der Staten-Generaal. Na volgens den hem opgedragen last van het sluiten des vredes kennis gegeven te hebben, zeide hij den Staten dank voor de aanbieding hunner hulp. Hunne Majesteiten twijfelden niet, of de Staten deelden in het lot van *Frankrijk*, daar dit onfeilbaar op dat hunner Republiek moest terugwerken [2]. Evenzoo begrepen hunne Majesteiten, dat wat in de *Nederlanden* voorviel, op *Frankrijk* van invloed zijn moest. Dit bewoog haar, Hun Hoog Mogenden te vermanen, zich te beijveren tot het behoud van rust en vrede in deze Landen. Over het algemeen moest alle aanleiding tot oorlog zoo veel mogelijk vermeden worden, en zoo de staat der Guliksche zaken den vrede in de waagschaal stelde, moesten de Staten zich gezind betoonen om ten dien aanzien met de Aartshertogen in eene schikking te treden. Deze laatste vermaning was eene inwilliging aan *Engeland*. Had zich de vrede te *Loudun* door allerlei inwilligingen aan de oproerige Grooten gekenmerkt, ook de Engelsche Gezant in *Frankrijk*, die zich, in meer dan een vertoog aan die Grooten had aangesloten, zag thans zijnen wensch bevredigd, dat *Frankrijk* zich met *Engeland* vereenigen zou om de Republiek tot de ontruiming der Guliksche en Kleefsche vestingen en plaatsen te bewegen. In zijn vertoog van Junij 1615 aan den Koning en de Koninginne-Moeder had *Sir* THOMAS EDMONDES zich beklaagd, dat zijn Bewind geen vol-

DU MAURIER raadt tot schikking met de Aartshertogen betreffende de Kleefsche zaken.

I, p. 15, 16. Betrekkelijk de afwezigheid van OLDENBARNEVELT wegens deze ziekte, gebruikt CARLETON de uitdrukking, dat nu hij afwezig en weinige Staatsleden tegenwoordig waren, men zeggen mogt, dat de Staten *noch ziel noch ligchaam* hadden.

[1] OUVRÉ, *t. a. pl.*

[2] CARLETON (I, p. 39) schrijft van DU MAURIERS redevoering bij deze gelegenheid: »In zijne rede heeft hij den Staten dit schoone compliment gemaakt, dat zij helder genoeg van blik waren om door de nevelen van Staat en Godsdienst heen het *Koningschap* zelve te zien, hetwelk zij bijgestaan en ondersteund hadden." Inderdaad een schoone lof. Staat zulks al niet met zoovele woorden in zijne rede, uit dat schrijven blijkt, hoe DU MAURIER zich over de Staten uitliet.

doende antwoord kreeg op de aanzoeken om *Frankrijks* medewerking ten einde de Aartshertogen tot het ontruimen van *Wezel* en de overige door hen in *Duitschland* bezette steden te bewegen. Hij deed het daarbij voorkomen, alsof dit eene reden van ongenoegen moest zijn voor de Vereenigde Provinciën, en sprak dus niet geheel opregt, daar zijn Meester meer om *Spanje*, dan om *Nederland* te believen op die ontruiming aandrong. Maar wat dan ook *Engeland* hierbij bewogen mogt hebben, *Frankrijk* meende thans de Staten bij monde van zijnen Gezant te *'s Hage* in het algemeen tot schikking van de Kleefsche zaken te moeten vermanen. Maar deze stap had niet veel te beduiden: als het tot nadere verklaringen ten aanzien van dat punt zou komen, zouden onze staatslieden *Frankrijk* gezind vinden om hunne oogmerken te bevorderen en ongezind om *Engeland* in zijne pogingen te ondersteunen. DU MAURIER ten minste, dit bemerkte ook CARLETON zeer goed, was in deze zaak geheel op de hand der Staten en begeerde niets te doen, dan wat met hunne zienswijze overeenkwam. Ook rekende hij zelfs nu nog geen stellig bevel van zijnen Meester te hebben om met den Engelschen Gezant ééne lijn te trekken [1]. — Ten slotte van zijne rede had DU MAURIER de voldoening mede te deelen, dat zijne Regering zich tot het onderhoud der Fransche troepen hier te lande weder voor het loopende jaar verbonden had [2]. Opzettelijk verbond men zich niet voor langer tijd, ten einde niet op eenmaal het middel uit te putten, dat men met het verleenen dier gunst meende te bezitten om op den »onrustigen en achterdochtigen geest der Hollanders te werken [3]." Dat deel der voordragt van den Gezant, waarin hij over de Guliksche zaken had gesproken, had de aandacht getrokken. Dadelijk besloot men de Fransche Regering nader in te lichten. Dit geschiedde door middel van een brief aan LANGERAK, die gelast werd aan het Fransche Bewind de zaken evenzoo voor te stellen, als dit na de voordragt van CARLETON aan het Engelsche Bewind geschied was. Bovendien werd aan DU MAURIER op dit punt ten antwoord gegeven, dat de Staten met goed geweten verklaren konden, in deze geheele aangelegenheid niets anders te verlangen, dan wat eenmaal door HENDRIK IV was beraamd en in 1610 mede door de magt van *Frankrijk* was uitgevoerd: een ontruimen van *Gulik* op het hun voorgestelde formulier, zou regtstreeks tot het tegendeel leiden van hetgeen toen begrepen en verrigt was [4]. Deze taal vond ingang, en toen de Gezanten van *Spanje* en van de Aartshertogen er te *Parijs* op aandrongen, dat aan DU MAURIER betreffende de aanneming van het

1616.

[1] CARLETON, I, p. 37, 42, 43, 47.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 10, 11 Mei, 1616.

[3] OUVRÉ, *p.* 244.

[4] *Resol. Stat.-Gen.* 11, 12 Mei.

[5] CARLETON, I. *p.* 85.

1616. formulier dezelfde orders zouden gegeven worden als JACOBUS aan CARLETON gegeven had, antwoordden de Fransche ministers, dat men liever de Aartshertogen tot een voor de Staten aannemelijker schikking moest trachten over te halen [5]. Dat de eenstemmigheid der beide Regeringen geen oogenblik gevaar geloopen had, bleek voor het overige weldra, toen DU MAURIER in last kreeg om de Staten op nieuw plegtig te bedanken, ditmaal voor de ongeveinsde blijdschap, die zij wegens het gesloten vredesverdrag betoond hadden, en voor de verzekeringen, van hunnentwege door den Heer VAN LANGERAK gegeven. Bij dezelfde gelegenheid, dat hij zich van deze taak kweet, verzocht hij de Staten, uit naam des Konings, de Fransche officieren, die gedurende de onlusten dit land zonder verlof verlaten hadden om zich in hun Vaderland bij de opstandelingen te gaan voegen, weder genadig in hunne rangen toe te laten; zij toch waren mede begrepen in de onbeperkte amnestie, die hunne Majesteiten aan hare vijanden verleend hadden. De Staten vonden geene zwarigheid dit verzoek toe te staan [1].

De eenstemmigheid van het Fransche Bewind en zijnen Gezant met de Nederlandsche Staatslieden op het stuk van de bezetting van de Kleefsche Landen deed CARLETON al spoedig wanhopen, het voornaamste doel zijner zending te bereiken. Hij was herwaarts gezonden met den last om de ontruiming van *Gulik* en *Kleefland* te verkrijgen, en hij gevoelde thans zelve het weinig afdoende der gronden van aanbeveling, die hij daartoe te berde bragt; hij bespeurde maar al te zeer, dat *Engeland* zich door den raad, aan de Nederlanders gegeven, van verstandhouding met de Spanjaarden verdacht maakte, die, zoo zij al geene regtstreeksche plannen hadden tegen de Vereenigde *Nederlanden*, immers niets liever moesten zien, dan hunne in deze streken gelegerde troepen beschikbaar te krijgen om een krachtigen slag in *Italië* te slaan [2]. Werkelijk waren de Italiaansche Staten, die hunne zelfstandigheid wenschten te handhaven, op nieuw genoodzaakt, zich tegen de kuiperijen en de gewapende magt van *Spanje* te weer te stellen. Terwijl *Venetië* in *Istrië* en op zee werd bezig gehouden, zou men, dit was *Spanjes* toeleg, op nieuw den Hertog van *Savoye* trachten ten onder te brengen. De toestand van *Frankrijk* en de zwakheid van JACOBUS I, die zich door den Spaanschen Gezant liet belezen, boden daartoe de schoonste gelegenheid aan.

De Venetiaansche Afgevaardigde LIONELLO te *'s Hage*.

Den 7den April 1616 verscheen GIOVANNI BAPTISTA LIONELLO, secretaris van den Venetiaanschen Ambassadeur te *Londen*, in de Vergadering der Staten-Generaal. Hij had in last hun kennis te geven, dat de Republiek van *Venetië* zich genoodzaakt had gezien de wapenen op te vatten tegen de *Uscocchi*, een volkstam aan de golf van *Quarnero*, die, uit het binnenland voor de vervolgingen der Turken uitgeweken, sedert een zestigtal jaren zich

---

1 *Resol. Stat.-Gen.* 20 Junij; 12 Julij; 6 Aug. 1616.

2 CARLETON, I, p. 44, 45, 74.

op het plegen van zeerooverij tegen Turken en Christenen had toegelegd, en thans, ondersteund door den Aartshertog FERDINAND, op wiens grondgebied zij woonden, de onmenschelijkste wreedheden tegen de bewoners van de toen grootendeels aan *Venetië* toebehoorende gewesten *Istrië* en *Dalmatië* bedreven had. Geene pogingen van minnelijke schikking met den Aartshertog, zelfs bij den Keizer beproefd, hadden iets mogen baten. Bij deze mededeeling voegde de Afgevaardigde geen verzoek om bijstand. Ook werd zij slechts met algemeene betuigingen beantwoord. LIONELLO vond dan ook het antwoord zeer koel. Hoe het zij, de Staten waren van den aanvang aan overtuigd, dat zij door eene aanzienlijke Spaansche legermagt op hunne oostelijke grenzen in ontzag te houden, alles deden, wat de Italianen voor het oogenblik van hen vergen konden. Maar de eenstemmigheid van hunne belangen en bedoelingen met die van *Venetië* gaven zij bij elke gelegenheid luide en krachtig te kennen. Weldra verscheen de Venetiaansche zaakgelastigde op nieuw voor de Staten, om van de door zijne landgenooten bedreven wapenfeiten te verhalen en tevens den toeleg van *Spanje* nader in het licht te stellen. Het Huis van *Oostenrijk* scheen openlijk voor de zeeroovers partij te willen trekken, daar er krijgsvolk in de Oostenrijksche erflanden geworven werd, en om *Venetië*, zoo mogelijk, tegelijk de handen te binden, had Don PEDRO DE TOLEDO, Spaansch Gouverneur van *Milaan*, deze Republiek, ingeval van vredebreuk met *Oostenrijk*, met het ongenoegen zijns Konings bedreigd en voor de gevolgen, die de oorlog in *Italië* hebben kon, verantwoordelijk gesteld. Reeds bleek het duidelijk, dat men zich niet aan het door *Frankrijk* en *Engeland* gewaarborgde verdrag van *Asti* dacht te houden: men eischte van den Hertög van *Savoye* onvoorwaardelijke onderwerping aan de genade van Zijne Katholieke Majesteit. Dus had die Hertog zich van nieuws moeten wapenen. — Na deze berigten gegeven te hebben, vertrok LIONELLO, met een gouden penning begiftigd, weder naar *Engeland*, thans meer voldaan, hoezeer de Staten evenmin bepaalde beloften gedaan hadden als vroeger [1]. Spoedig wenschte *Venetië* van de vriendschappelijke gezindheid der Staten partij te trekken. Het trachtte hier te lande door een Nederlandschen Bevelhebber, die in hare dienst zou overgaan, tot versterking harer krijgsmagt troepen te ligten. Ten einde deze zaak haar beslag te doen bekomen, verscheen de Secretaris der Republiek, CHRISTOFORO SURIANO, in het laatst van Augustus te *'s Hage*. Reeds had de kolonel VAN WASSENHOVEN zich bereid getoond om, behoudens de vergunning der Staten, een zevenhonderdtal manschappen te leveren, en zijne bemoeijingen hadden steeds voortgang; maar eene maand later gaf SURIANO ambtshalve berigt aan de Staten, dat Graaf JOHAN ERNST VAN NASSAU, zoon van JOHANNES II (van *Nassau-Siegen*), zich, behoudens der Staten goedkeuring, in Venetiaansche dienst begeven en op zich genomen had hier te lande 3100 voetknechten te ligten. De Staten stonden den Graaf zijn ver-

1616.

JOHAN ERNST VAN NASSAU vertrekt aan het hoofd van door *Venetië* hier te lande geworven krijgsvolk.

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 6, 7, 18, 19 April, 1616. CARLETON, I, p. 17, 29, 30, 32, 33.

1616. langen toe, en verleenden hem verlof voor een jaar. Hij ontving van hen eene instructie, waarin hij onder anderen verpligt werd een of twee predikanten bij zijn regiment aan te stellen, en, waar hij kwam, voor zich en zijne manschappen in de garnizoenen en te velde vrije uitoefening der Gereformeerde Religie, en in geval van overlijden eene eerlijke begraafplaats te bedingen. Voorts werd hem opgedragen »den roem van dapperheid te handhaven, die ons krijgsvolk gedurende de vorige oorlog in vreemde landen verworven had." Bij hare dankbetuiging voor de bereidvaardigheid der Staten, deed de Republiek van *Venetië* hare ingenomenheid met het bezit van Nederlandsch krijgsvolk blijken door te verzekeren, dat zij aan den Graaf den titel van *Generaal der Hollanders* [1] verleende. In het eind des jaars nam ook WASSENHOVEN, die mede op gunstig advies van Prins MAURITS verlof tot het ligten van krijgsvolk gekregen had, van de Staten afscheid [2], om naar *Venetië* te vertrekken. De schepen, die den Graaf van NASSAU met zijne manschappen naar het zuiden overbragten, vertrokken eerst in Maart van het volgende jaar. Op weinige honderden na verongelukten de Nederlanders in het vreemde land; zelfs Graaf JOHAN ERNST overleed in 1617 te *Venetië* [3].

De Hertog van *Savoye* verzoekt om bijstand.

Terwijl de Venetianen op de kusten der *Adriatische Zee* te strijden hadden, werd *Savoye* in het Noordwesten van *Italië* al meer en meer bedreigd. De Hertog zond den President FRESIA herwaarts en naar *Engeland*. Doch genoodzaakt om uit *Parijs* weder naar *Piemont* terug te reizen, schreef deze Staatsman een brief aan de Staten, waarin bevestigd werd, dat de Spanjaarden openlijk het verdrag van *Asti* schonden. In plaats dat de Hertog van *Savoye* door *Frankrijk* bijgestaan werd, zagen zich de Spanjaarden door de hertogen van NEMOURS en van GUISE met krijgsvolk en wapenen ondersteund. Daarom bezwoer de gelastigde van *Savoye* de Staten den bijstand te verleenen, dien zij, in geval van nood, beloofd hadden, »opdat hun bij de nakomelingschap de eer mogt bijblijven van de eersten geweest te zijn, die de tirannij vernietigd hadden." Terwijl *Spanje* van de verwarring in *Frankrijk* en van den val der oude raadsheeren van HENDRIK IV gebruik maakte, om KAREL EMANUEL bestrijders op den hals te laden, belette het, door kuiperijen en omkoopingen in *Graauwbunderland*, dat hem en den Venetianen hulptroepen werden toegevoerd. De Staten deden wat zij op het oogenblik vermogten. Zij droegen hunnen agent te *Heidelberg* de taak op om bij den Keurvorst aan te dringen, dat hij op den aanstaanden *Uniedag*, al was het ook dat hij den Hertog

---

[1] Het regimentsvaandel prijkte aan de eene zijde met den Nederlandschen Leeuw, en aan de andere met dien van *Sint Marcus*, den beschermheilige van *Venetië* (zie DE JONGE, *Nederl. en Venetië* bl. 69.)

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 2, 24 Aug.; 29, 30 Sept.; 1, 3, 15, 18, 31 Oct.; 9, 11 Nov.; 23 Dec. 1616.

[3] DE JONGE, *Nederland en Venetië* bl 54—77.

van *Savoye* niet volkomen scheen te vertrouwen, niettemin zijne zaak zou voorstaan. 1616.
Tevens werd LANGERAK gelast al den invloed der Vereenigde *Nederlanden* aan te wenden tegen de ondersteuning der Spanjaarden met Fransche strijdkrachten; aan CHÂTILLON werd vergund om met de officieren van zijn regiment, die toen bij hem in *Frankrijk* waren, in de dienst van den Hertog van *Savoye* over te gaan, en eindelijk werd aan CARON opgedragen, den Koning van *Groot-Britannië* aan de verpligting te herinneren, die hij te *Asti* had op zich genomen [1]. Inderdaad, dat in dezen stand van zaken in *Italië*, niettegenstaande zijn eigen Ambassadeur te *'s Hage* de ijdelheid en verkeerdheid zijner bemoeijingen inzag, en nog gedurig berigten van oorlogzuchtige plannen van SPINOLAS leger in *Duitschland* inkwamen [2]; dat niettegenstaande dit alles de Koning van *Groot-Britannië* de pogingen niet opgaf om de Vereenigde *Nederlanden* tot ontruiming van *Gulik* en de andere plaatsen in het Kleefsche te bewegen, dit drijven, het moge dan het gevolg van kwaadwilligheid of van dwaasheid geweest zijn, het kan niet anders dan met den naam bestempeld worden van verraad aan de zaak, welke die Koning zich geroepen moest achten te verdedigen. Geen wonder, dat de Staten zich om de voorstellen van *Engeland* in deze zaak niet veel bekommerden. Doch vóórdat CARLETON met een nieuw voorstel tot ontruiming aankwam, was er nog een hooggaande oneenigheid over handelsaangelegenheden tusschen *Engeland* en de Vereenigde *Nederlanden*, en waren er nieuwe, ook voor onze staatslieden kommerlijke verwikkelingen in *Frankrijk* ontstaan.

Oneenigheid met *Engeland* over den invoer van lakens.

Vele nijvere ingezetenen der Vereenigde Provinciën vonden in dezen tijd hun bestaan in het bereiden en verwen van Engelsche lakens. Aan deze nijverheid werd eensklaps de bodem ingeslagen door een plakaat van den Koning van *Engeland*, waarbij de uitvoer van onbereide en ongeverwde lakens verboden werd. Deze maatregel werd door de onzen beantwoord met het verbod van den invoer van geverwde en bereide lakens, in de hoop hierdoor *Engeland* tot herroeping van dat plakaat te bewegen. Vandaar tusschen de beide natiën eene spanning, over welker hevigheid men oordeelen kan, als men leest wat WINWOOD in de maand September 1616 aan CARLETON schrijft: »Zijne Majesteit, zijn Raad en zijne onderdanen zijn zoo ontevreden over de Regering der Vereenigde Gewesten, dat, zoo men daarin niet met welgemeende en volijverige popingen voorziet, en hunne zaken niet anders geschikt worden, er noodwendig een vriendschapsbreuk ontstaan zal, tot groot nadeel van hunnen Staat en tot voordeel van hunnen vijand. Want, om het u kort en goed te zeggen, er heerscht hier een zoo algemeen

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 1, 2, 3, 4, 9, 14 November 1616. CARLETON, I, p. 144, 145. CHÂTILLON maakte echter van de door hem zelven gevraagde vergunning geen gebruik. Zie *Resol. Stat.-Gen.* 18 Jan. 1617.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 1, 4, 6, 18 Julij; 2, 24 Sept. 1616. CARLETON, I, p. 75, 99, 100.

1616. misnoegen over dat strenge plakaat, hetwelk den invoer van onze geverwde en bereide lakenen verbiedt, en, naar wij vernemen, ondersteund wordt door eene halsstarrige zamenzwering tusschen de kooplieden om geen laken, geverwd of ongeverwd, te koopen, dat, hoezeer men nog geen openlijk besluit genomen heeft, evenwel elk opregt Engelschman denkt en zegt, dat zijne Majesteit, volgens regt en billijkheid en om redenen van Staat, allen handel tusschen zijne Rijken en de Vereenigde Provinciën moet verbieden, en, met herstel van vroegere verordeningen, den Hollanders hunne jaarlijksche visscherij op onze kusten moet ontzeggen. Ik ken wel het karakter van dat volk en den aard van hen, die zich aan het roer van den Staat bevinden. Zij worden niet gaarne in hunne maatregelen gedwarsboomd, *et quod volunt, valde volunt* [1]; maar dit is zeker: het moge kosten wat het wil, al werd *aard en hemel er door in rep en roer gebragt, nimmer zal zijne Majesteit dezen hoon willen slikken en nog veel minder dien willen verduwen* [2]." Bij hun opzet om de Staten tot inschikkelijkheid te dwingen vonden de Engelschen een gereed hulpmiddel in de omstandigheid, dat er eene belangrijke stad in de Vereenigde Provinciën was, wier belang strijdig met dat der overige Nederlandsche kooplieden en één was met het hunne. Deze stad was *Middelburg*, alwaar verscheidene Engelsche kooplieden, *merchants adventurers* genaamd, gevestigd waren, die bij de handhaving van het plakaat der Staten hun bedrijf te gronde gerigt zouden zien, waardoor de stad hunner inwoning grootelijks zou benadeeld worden. De Regeerders van *Zeelands* hoofdstad bleven niet in gebreke voor haar belang op te treden. Den 19den Julij verschenen JOHAN VETH, burgemeester, SIMON VAN BEAUFORT en JAKOB BOREEL, Raad van *Middelburg*, voor de Staten-Generaal met verzoek dat het hun gelieven mogt het bewuste plakaat te wijzigen. Reeds had, voerden zij aan, de Koning van *Engeland* zijn plakaat gematigd, zoodat thans slechts het tiende deel der Engelsche lakens geverwd zou moeten worden uitgevoerd, en de overige negen tienden onbereid en ongeverwd herwaarts overgevoerd zouden mogen worden. Zoo zouden de hier gevestigde verwers geen nadeel van belang lijden. Tegenover dit vertoog had de Advokaat van *Holland* dadelijk een ander vertoog van de kooplieden en verwers van wollen lakens in deze landen in te leveren en te ondersteunen. Niettemin bleek des anderen daags de stemming van de Gedeputeerden der Provinciën gunstig voor *Middelburg* te zijn, zoodat men de afgevaardigden dezer stad verzocht een voorstel te doen, hoe dan naar hun advies het plakaat gewijzigd behoorde te worden. Evenwel aan het verlangen van de Engelschen en de Middelburgers zou zoo gereedelijk niet voldaan worden, en er bleef voor alsnog eene gevaarlijke aanleiding tot twist bestaan. Kwalijkgezinden (schrijft WIN-

---

[1] *Wat zij willen, willen zij sterk.*

[2] CARLETON, I, p. 110—112.

WOOD) stookten het misverstand tusschen *Engeland* en de Vereenigde Provinciën aan [1], en, was OLDENBARNEVELT genoodzaakt de zaak voor de voornamelijk in *Holland* gevestigde kooplieden op te nemen, zijn tegenstand was een reden te meer om de jaloezij van *Zeeland* op te wekken. Het was toen juist de tijd, dat deze Provincie de uiterste pogingen, die aangewend werden om haar tot het betalen van het volle bedrag harer *quote* in de algemeene lasten te bewegen, volhardend weerstond. In het midden van het jaar 1616 had *Zeeland* verklaard, wegens den achteruitgang harer welvaart, het gevolg van het openstellen der Vlaamsche havens en van het verloopen van stroomen en diepten voor de voornaamste Zeeuwsche steden, buiten staat te zijn hare *quote* te betalen op den voet, ten gevolge van de uitspraak van Prins MAURITS, Graaf WILLEM LODEWIJK en den Raad van State bepaald [2]. In plaats van elf verlangde zij slechts acht ten honderd te betalen. De gronden en bewijzen, waarop dit verlangen steunde, werden door Zijne Excellentie en den Raad van State niet voldoende bevonden. Dus besloten de Staten, de Gecommitteerden van *Zeeland* met ernst af te vragen, of zij werkelijk gelast waren, niet hooger dan tot het aanbod van acht per cent te komen, ten einde »die verdrietige besogne" te bekorten, en »meerder eenigheid en vriendschap onder de Provinciën voor de verzekerdheid van den Staat van den Lande onderhouden mogt worden." Toen men uit de Gecommitteerden geen enkel bemoedigend woord had kunnen krijgen, en de Stadhouder en de Raad van State reeds hadden voorgesteld, de weigerachtige Provincie tot submissie van het verschil aan de Generaliteit te vermanen, werden de Heer van VERVOU, Lid van den Raad van State, en de Tresorier-Generaal DE BIE naar *Zeeland* afgevaardigd om volkomen opening van den Staat van zaken te bekomen en daarop hun oordeel te gronden, of de Provincie werkelijk zoo onvermogend was. Na een maanden lang verblijf in *Zeeland*, bragten deze Heeren het verslag mede, dat de Staten dezer Provincie niets toegaven; maar om iets toe te brengen ten einde het langdurige verschil te doen ophouden, voor de jaren 1614, 1615, 1616 en 1617 eene quote van 8¼ zouden dragen. Hierop sloegen de Stadhouder en de Raad van State bij wijze van voorloopigen maatregel voor, aangezien *Zeeland* met de stukken haar onvermogen om elf ten honderd op te brengen bewezen had, hare quote voor de genoemde jaren te bepalen op 9 ten honderd. De dus ontbrekende twee per cent zouden over de andere Provinciën omgeslagen worden. De Raad van State trad bovendien ook in zooverre tot de zienswijze der Zeeuwsche Staten toe, dat hij aan de Provinciën voorstelde, op het voorbeeld van *Holland* en *Zeeland*, eenparige middelen op de consumptie en de vaste goederen te willen invoeren. Iets waarop die van *Zeeland*, met beroep op de

1616.

Bezwaren van *Zeeland* tegen het bedrag harer *quote*.

---

[1] CARLETON, I, p. 113.

[2] Zie hiervoor bladz. 541, 542.

1616. Unie, steeds aandrongen, als het beste middel om den ellendigen strijd op het stuk der *quoten* te voorkomen [1]. In dezen staat van zaken laat het zich ligt beseffen, dat de strijdige belangen van *Holland* en *Zeeland* op het stuk van de Engelsche lakens een reden tot ongenoegen te meer moesten zijn. Hoe, zullen de Zeeuwen gezegd hebben, zal men ons dwingen, ten behoeve van *Holland*, ook nog deze bate op te offeren? zullen wij ook hier den alles vermogenden Advokaat van den Lande tegen ons gesteld vinden? »Zoo *Holland*," schrijft de Engelsche Staatsman WINWOOD, »even als de milt, volgens het Latijnsche spreekwoord, het levenssap en het bloed van den ganschen handel tot zich trekt, hoe zal *Zeeland* dan haar *contingent* betalen, waarover juist thans zoo heftig, als ware het voor haardsteden en altaren, gestreden wordt." Wat de Engelsche Staatssecretaris er bijvoegt, is wel geschikt om ons het gevaarlijke van deze partijschap van *Zeeland* te doen inzien. »Al stond alles gelijk," schrijft hij met het oog op eene onderhandsche poging, door de stad *Dordrecht* gedaan, om de Engelsche lakenkoopers uit *Middelburg* binnen hare muren te lokken, »zoo onze kooplieden even veel voordeel te *Middelburg* vinden kunnen, als in eenige andere stad, ziet Zijne Majesteit liever, dat zij daar blijven, deels wegens de nabuurschap tusschen *Engeland* en *Zeeland*, deels omdat deze Provincie ons Land en onzen landgenooten altijd het meest genegen is geweest [2]." Men ziet, dat het niet veel scheelde, of *Engeland* heulde met *Zeeland* tegen de Provincie *Holland* en haren grooten staatsman.

Daar het verzoek van *Middelburg* nog altijd onbeantwoord gebleven was, herhaalde deze stad den 14^{den} September hare aanvrage om schorsing van het plakaat, ten einde de Engelschen in *Middelburg* mogten blijven wonen en hunne nering drijven. Daags daaraan gaven de Hollandsche Gedeputeerden verslag van het gevoelen hunner lastgevers en van dat der Hollandsche lakenkoopers en lakenverwers, door hen gehoord. Dezen vonden bezwaar in de inwilliging van het verzoek van *Middelburg*, en stelden voor, afgevaardigden van de in *Middelburg* gevestigde Engelsche en van de Nederlandsche kooplieden naar *'s Hage* te roepen, ten einde te beproeven tot een vergelijk te komen. Dit voorstel werd aangenomen, en de bijeenkomst op den 4^{den} October bepaald [3]. Intusschen trachtte de Engelsche Gezant, die blijkbaar telkens door OLDENBARNEVELTS redenen overtuigd werd,

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 9, 23, 26 Julij; 29 Nov; 6 Dec. 1616. CARLETON, I, p. 143. Bij hun beroep op de Unie hadden de Zeeuwen Artikel 5 van dit Staatsstuk op het oog. De eenparigheid van middelen, die voorzeker in de opbrengst zelve den maatstaf der financieele krachten van elke Provincie zou gegeven hebben, was echter bijna onuitvoerbaar wegens het verbazend verschil, dat er in middelen van bestaan, in welvaart, in levenswijze, in heerschende gebruiken en regten tusschen de verschillende Provinciën bestond.

[2] CARLETON, I, p. 114.

[3] *Resol. Stat.-Gen.* 19, 20 Julij; 14, 15 Sept. 1616. CARLETON, I, p. 126.

zijne Regering tot verzoening te stemmen. Hij schreef, waarin die zoo hoogopgenomen zamenzwering der Hollandsche kooplieden bestond. In *Amsterdam*, het is waar, deed men krachtige pogingen om door voorschotten, verstrekt aan hen, die weefgetouwen oprigtten, den invoer van Engelsche onbereide lakens te kunnen missen; maar desniettegenstaande geloofde hij niet, dat het doel was, hetzij van den Staat, hetzij van de kooplieden, de Engelsche lakens volstrekt uit te sluiten. Slechts schenen zij *Engeland* tot eenige matiging te willen bewegen, vermits het Engelsche plakaat onloochenbaar den ondergang van een groot aantal lakenbereiders en lakenverwers medebragt. Voorts waarschuwde hij in zijn schrijven voor het gevaar van een volstrekte opheffing van allen handel tusschen *Engeland* en de Vereenigde *Nederlanden*. Kwam de Engelsche Regering tot zulk eenen maatregel, dan was het niet te berekenen, wáártoe een volk als de Hollanders komen kon: den handel zouden zij nimmer opgeven, en andere wegen zouden zij zich wel weten te openen, wanneer de gemeenschap met *Engeland* hun gesloten was [1]. In *Engeland* stelde men zich weinig goeds van de bijeenkomst van den 4^den^ October voor, en dit vooral wegens de stellige begeerte des Konings, om, zoo al niet eensklaps, dan toch langzamerhand, den uitvoer van geene andere dan van bereide en geverwde lakenen toe te staan. Om de Hollanders te doen boeten, zoo zij van hunne zijde niet toegaven, stelde men zich voor, de Engelsche kooplieden uit *Middelburg* te laten vertrekken, en de stapelplaats der Engelsche lakens naar *Hamburg* of *Antwerpen* te verplaatsen [2]. Men dacht een nieuwen weg om deze fabriekswaar te 1616.

---

[1] CARLETON, I, p. 119—123. De Gezant gebruikt hier het Spaansche spreekwoord: *quando sierra una puerta, altra apre la fortuna*, dat is: *als de fortuin de eene deur sluit, opent zij de andere*, en, voegt hij er bij, »de Hollanders zijn menschen om blindelings en tot elken prijs eenen uitweg te zoeken door deze Spaansche deur, die hun altijd openstaan zal, liever dan hunnen handel te verliezen." Wil hij hiermede slechts in het algemeen zeggen: »de Hollanders zullen zulk eene andere deur wel vinden als waarvan in het Spaansche spreekwoord gesproken wordt, of zinspeelt hij op eene alliantie van de *Nederlanden* met *Spanje* tegen *Engeland?* Is dit laatste zijne meening, dan was zijn argument minder grondig dan wel berekend om JACOBUS I te treffen, die zich *Spanjes* gunst niet gaarne zou afgewonnen gezien hebben door *Spanjes* bittersten vijand. Of bedoelt hij, dat *Nederland* zijne schade op *Spanje* zou weten te verhalen, door dit Rijk in de *West-Indiën* te gaan bestoken, en zoo doende de breuk onheelbaar en de oorlog, waarvoor JACOBUS zoo bang was, onvermijdelijk te maken? Iets dergelijks heeft OLDENBARNEVELT hem waarschijnlijk voorgespiegeld, ten einde *Engelands* toon wat lager te stemmen.

[2] *Antwerpen* was vóór de onlusten de zetel ook van dezen tak van nijverheid en handel. Wel is waar, was thans de *Schelde* niet vrij; maar men vleide de Engelsche kooplieden met de voltooijing van een kanaal van *Ostende* naar *Brugge*, eenige jaren geleden door den Markies SPINOLA begonnen (CARLETON, I, p. 150). — Men kan zich van de hardnekkigheid van Koning JACOBUS eenigzins reden geven, wanneer men weet, dat een man als BACO hem ontraden had, den lakenhandel vrij te

1616. slijten te *Nizza* of te *Villafranca* te vinden; »maar," schrijft WINWOOD, »ik vrees, dat dit slechts eene hersenschim is, die als een droom zal verdwijnen. Gij ziet dus in welk eene verlegenheid wij zijn. Misschien zouden wij wijzer gedaan hebben door dat besluit betreffende het verwen en bereiden onzer lakenen niet te nemen." Eene spoedige overzending van Nederlandsche Gecommitteerden naar *Londen* om de geschillen bij te leggen beschouwde WINWOOD als het eenige middel om de geheele opheffing van den handel te voorkomen [1]. Evenwel na een onderhoud met OLDENBARNEVELT gaf CARLETON de geruststellende getuigenis van de gezindheid der Staatslieden in *Nederland* tot schikking, in weerwil van den tegenstand der kooplieden. Wel mogt van tegenstand der Hollandsche kooplieden gesproken worden, want verre van iets toe te geven, vermeerderden hunne klagten. Uit *Amsterdam* kwam een rekest aan de Staten, waarin geklaagd werd »over de ondragelijke lasten, waarmede de handel der Nederlandsche natie in *Engeland* tegen alle gewone vrijheden, ja zelfs tegen vroegere en latere traktaten, bezwaard werd." Niettemin leidden de ingeleverde stukken en redeneringen der te *'s Hage* zamengekomen partijen de Staten ten minste tot de voorloopige opheffing van den hinderpaal, die den handel der Engelsche kooplieden oogenblikkelijk in den weg stonden. Voor het overige werd het plakaat in stand gehouden. CARLETON schreef in een verzoenenden geest naar zijn Hof, en CARON werd genoegzaam ingelicht »om Zijne Majesteit en de Heeren van zijnen Raad tegen alle kwaadwillige voorstellingen van de zaak te wapenen [2]."

Verschil met *Engeland* over de *tarra* der lakens.

Nog bestond er een ander punt van verschil tusschen de Engelsche en de Nederlandsche lakenkoopers. Het betrof de zoogenaamde *Tarra*, dat is, de gevorderde lengte en breedte der lakenen. In *Engeland* was het rekken en ramen der lakens op grond van oude costumen verboden, en alzoo kon het Engelsch fabrijkaat bij den uitvoer niet met het Nederlandsche wedijveren. Toen de kooplieden het ook op dit punt met elkander niet eens konden worden, en de Staten op nieuw gewaarschuwd waren, dat de Koning van *Groot-Brittannië* niet voor eene geheele opheffing van allen handel met de Vereenigde Provinciën zou terugdeinzen, werden de plakaten op het stuk van de tarra gewijzigd, nagenoeg in overeenstemming met hetgeen in 1604 door de Engelsche kooplieden zelven was goedgevonden, en bovendien »uit aanmerking van de weldaden des Konings en de aanzoe-

---

geven, en meende, dat deze niet anders dan door beschermende regten kon in stand blijven: vloeide, schrijft hij, in de Engelschen dezelfde republikeinsche ader, als in de Hollanders, dan zouden zij, even als dezen geoctroyeerde compagniën kunnen missen. Zie de plaats uit MAHON, aangehaald bij FRUIN, *Tien jaren uit den 80jar. oorl.*, bl. 141.

[1] CARLETON, I, p. 127, 128, 148—150. *Resol. Stat.-Gen.* 22 Oct. 1616.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 5, 6, 10, 11, 12, 13, 14 Oct. 1616. CARLETON, I, p. 130, 131.

ken van de Engelsche kooplieden en de Gecommitteerden der stad *Middelburg*," bij wijze van dispensatie op het plakaat van 1614, toegelaten, dat allerlei lakens, in *Engeland* bereid en geverwd, te *Middelburg* mogten ingevoerd worden om daar aan vreemden (niet ingezetenen dezer landen) verkocht en vandaar naar alle andere landen te worden uitgevoerd [1]. In het eind van de maand October verscheen hier uit *Engeland* de Heer MISSELDEN met den last om de bijlegging der geschillen te bespoedigen. Toen echter waren de partijen reeds vertrokken, de Engelschen met een geschenk van 100 daalders »tot hunnen wijn," en van OLDENBARNEVELT, wien de taak was opgedragen om den nieuwen onderhandelaar te woord te staan, kreeg hij alle mogelijke verzekeringen van de geneigdheid der Staten om zich in al hetgeen er nog te regelen overbleef, zoo veel mogelijk naar de inzigten zijner Majesteit te voegen. Niettemin bleef JACOBUS nog op het zenden van eenige afgevaardigden naar *Engeland* aandringen om de herhaling van zulke onaangenaamheden te voorkomen; doch de Staten waren niet bijzonder genegen om daartoe over te gaan. Wel wenschten zij den nog voortdurenden strijd over de uitlegging der plakaten door gemeenschappelijk beraad der belanghebbenden bij te leggen [2]. 1616.

Zoo had OLDENBARNEVELT door toegefelijkheid het ongenoegen der Middelburgers bevredigd, en den Koning van *Engeland* allen redelijken grond tot vijandelijkheid benomen. Ware deze moeijelijkheid niet opgeheven, de partij der roekeloozen, die niet schroomden alles op het spel te zetten en het uitbreken van den oorlog onvermijdelijk te maken, waren er door gestijfd geworden, en de omstandigheden, waarin *Frankrijk* verkeerde, de maatregelen, waartoe dit Rijk onze Staatslieden noopte, gaven aan deze partij toch reeds aanleiding genoeg om zich te doen gelden.

Staat der zaken in *Frankrijk*.

Na den vrede van *Loudun* waren de Raadslieden der Kroon, hoe weinig gevallig ook aan de Prinsen, in hunne betrekkingen gehandhaafd. Tegen den Maarschalk D'ANCRE had CONDÉ zich openlijk uitgelaten; maar menige stem van zijne aanhangers had zich ook verheven tegen mannen, als VILLEROY, JEANNIN, PUYSIEUX en SILLERY, en zich niet ontzien hen van verraad te beschuldigen, en ten minste den laatste te verwijten, dat hij zich door Spaansch geld had laten omkoopen [3]. Hun val zou het blijk wezen, dat het Hof zich niet meer aan de staatkunde van HENDRIK IV gelegen liet liggen; dat men zich door zulke vaderlandslievende mannen eer belemmerd dan gediend beschouwde.

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 17, 22, 24, 25, 28 Octob. 1616.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 27, 31 Oct.; 1 Nov.; 9, 23 Dec. 1616; 18, 20 Febr.; 28 April 1617. CARLETON, I, p. 137, 138, 153, 155, 164.

[3] Zie een heftig pamflet, in het Nederl. vertaald met den titel: *Ontmoetinghe van Hendrick d. Groote aan den Coningh belanghende de reyse van Spangien* (*Bibl. v. Pamfl.*, N°. 1127).

1616. Inderdaad was dit het geval: het ministerie viel; maar tegelijk ontviel aan de Koningin en haren gunsteling den Maarschalk de steun, dien de achtbaarheid, de braafheid en de bekwaamheid dier mannen hun verleend had. Thans stond eigenbelang en geweld tegenover roekelooze heerschzucht. Wilde de hofpartij zich niet door de Prinsen en Grooten de wet laten stellen en wijken voor hun geweld, zoo moest er een stoute stap gedaan worden. Men handelde, zoo als van eene partij te wachten was, die geene edele drijfveêren voor hare daden had aan te voeren, en de Prins van CONDÉ werd verraderlijk gevangen genomen. Dit was het sein tot een nieuwe openlijke vredebreuk tusschen de Grooten en het Hof, en weldra zouden de Nederlandsche Staatslieden weder partij te kiezen hebben. Ditmaal echter was die keuze voor de Staten hagchelijker dan ooit. Met hen bevond zich de Fransche Gezant in nagenoeg gelijke verlegenheid. Niet alleen had hij met de gevallen ministers zijne beschermers verloren, maar ook de zaak, die hij diende, scheen verloren. Hij werd met afzetting bedreigd, en was meer dan eens op het nemen van zijn ontslag bedacht [1]. Te midden van zijne verlegenheid ontving hij het berigt van CONDÉS inhechtenisneming. Nu was hij een tegenstander kwijt; maar welke gevolgen zou die gewaagde stap hebben, en was het Koningschap thans nog de diensten van een eerlijk staatsman waard? Niettemin er was nog eene Regering, hoe laag gezonken ook, en de handhaving dier Regering alleen kon haar voor het inhalen van Spaansche hulp behoeden. Op dezen grond waren alle waarlijk vaderlandslievende mannen verpligt door hunne ondersteuning de Regering te dwingen, *Frankrijk* bij zijne zelfstandigheid te bewaren. De gronden, die hier den waren Franschman besturen moesten, golden tevens voor die Staatslieden buiten *Frankrijk*, welke bij de zelfstandigheid van dit Rijk belang hadden en het noch afhankelijk van *Spanje*, noch aan baatzuchtige of doldriftige personen en partijen overgeleverd zien wilden. Zoo bleef dan ook OLDENBARNÈVELT zijne oude staatkunde ten aanzien van *Frankrijk* getrouw. Zoodra de tijding der gevangenneming van den Prins van CONDÉ te *'s Gravenhage* ontvangen was, werd aan LANGERAK geschreven, dat men met groot leedwezen dit nieuwe voorval vernomen had en vurig hoopte, dat door Gods genadige beschikking de zaak eene vreedzame uitkomst mogt hebben: de Gezant moest alle goede diensten doen, opdat de zaken bijgelegd mogten worden ten beste van zijne Majesteit en van het Rijk »zonder eenige *extremiteiten*." Dat men den Koning niet onvoorwaardelijk wenschte te ondersteunen, bleek niet alleen uit deze laatste uitdrukking, maar ook uit het vroeger aan CHÂTILLON geweigerd, maar thans verleende verlof om in *Frankrijk* te blijven, en uit de vermaning, waarmede men dit verlof deed gepaard gaan, dat ook hij zich beijveren zou om verzoening en vrede te bevorderen. Den 17^{den} September deelde DU MAURIER het in *Frankrijk* gebeurde ambtshalve aan de Staten-Generaal mede. De

CONDÉ gevangen genomen.

---

[1] OUVRÉ, p. 246.

Koning, zeide hij, was, om erger te verhoeden, tot dien stap gedrongen geweest en twijfelde niet, of Hun Hoog Mogenden zouden overeenkomstig hun groot verstand en bijzondere wijsheid in zijne droefheid deelen; zij zouden, hoopte hij, hem gaarne bijstaan tot genezing der rampen, waarmede het belang dezer Republiek zoo zeer gemoeid was, aangezien het hier de bevestiging betrof van zijn koninklijk gezag, waarin hunne vrijheid haren hechtsten steun gevonden had en steeds zou vinden. Evenwel vleide hij zich, geene dadelijke hulp te behoeven. Alleenlijk verzocht hij de Staten de desertie der Franschen, die in hunne dienst waren, te verhoeden, en alle ligtingen van krijgsvolk, dat tegen den Koning zou dienen, te keer te gaan, niet alleen op hun gebied, maar ook in die streken van *Duitschland*, welke door hunne troepen bezet waren. Zoo had hij hoop in zijn Rijk de orde te herstellen, waarvan ook de (sedert meer dan een jaar achter gebleven) betaling der Fransche regimenten afhing. De Staten antwoordden drie dagen daarna, betuigende, dat zij het voorgevallene zeer betreurden en gaarne tot eene gunstige uitkomst zouden medewerken, waartoe zij verpligt waren door de traktaten, van welker nakoming zij zich altijd kwijten zouden, als gold het hun eigenen Staat. Op 's Konings verzoek zouden zij de wapeningen ook in de Guliksche en Kleefsche Landen verbieden. Werkelijk werd er spoedig een plakaat uitgevaardigd, waarbij aan alle krijgslieden de vrijheid ontzegd werd, om bij vreemde Koningen en Prinsen dienst te nemen, of zich naar andere landen te begeven, en tevens de uitvoer van krijgsbehoeften zonder bijzondere vergunning verboden werd. 1616.

Bovendien had men op een schrijven van den Heer van LANGERAK te antwoorden, waarin hij meldde, dat hij door den Engelschen Gezant te *Parijs* aangezocht was om zich met hem te vereenigen, ten einde gemeenschappelijk het herstel van den binnenlandschen vrede te bevorderen. CARLETON, hiervan onderrigt, deed stappen bij den Prins en OLDENBARNEVELT om te bewerken, dat zij hunnen Gezant last gaven, zich aan THOMAS EDMONDES aan te sluiten. De Prins en anderen waren met dit denkbeeld ingenomen; maar OLDENBARNEVELT, de vroegere houding van *Engeland* bij *Frankrijks* onlusten gedachtig, en wetende dat *Engeland* verdacht werd van den toeleg om van *Frankrijks* binnenlandsche geschillen voordeel te trekken en zich misschien wel van *Guyenne* meester te maken, zag het gevaarlijke van de zaak genoegzaam in om er zich niet gunstig over te verklaren [1].

Bij de plannen, die de Koningin op het oog had gehad, was het haar raadzaam voorgekomen, zich de toegenegenheid van Prins MAURITS en zijnen jongeren broeder te verzekeren, of hen ten minste door geschenken te binden. Zij had den stalmeester des Konings, den Heer DE PLUVINEL, met zes fraaije, prachtig bekleede Spaansche paarden herwaarts gezonden, om er uit naam des Konings vier aan Prins

[1] *Resol. Stat. Gen.* 2, 11 Aug.; 14, 17, 20 Sept. 1616. CARLETON, I, p. 106—108.

1616. MAURITS en twee aan Prins HENDRIK aan te bieden, en deze kwam aan juist op den dag vóór het berigt van CONDÉS gevangenneming. Iedereen zag hierin eene poging om der Prinsen welwillendheid te winnen. Tevens was PLUVINEL overbrenger van een zeer toegenegen brief van den Koning aan de Staten, wiens beantwoording op nieuw vriendelijke betuigingen van hen vergde [1]. Spoedig zou de welwillendheid van den Prins en de bereidvaardigheid van de Staten dadelijk op de proef gesteld worden.

De Fransche Regering verzoekt de toezending van de Fransche ruiters in Staatsche dienst.

Het was, toen DU MAURIER den 28sten September, op last van zijnen Koning, kwam verzoeken, dat de Staten aan de twee Compagniën Fransche ruiters, die zij in dienst hadden, vergunnen zouden voor eenen tijd, ten dienste des Konings, naar *Frankrijk* te trekken. Reeds had de Koning van de Aartshertogen voor deze troepen vrijen doortogt door de *Zuidelijke Nederlanden* verkregen. De Staten draalden niet lang. Zonder vriendschapsbreuk en schennis der verdragen, zonder de sterkst sprekende verzaking van de partij, die zij voorgenomen hadden in *Frankrijk* voor te staan, viel het verzoek niet te weigeren. Ook werd het reeds den 30sten toegestaan. De troepen zouden bevel tot het uittrekken krijgen, zoodra de brieven van de Aartshertogen, die hun vrijgeleide verzekerden, ontvangen zouden zijn. Prins MAURITS was juist op den dag dat DU MAURIER zijn verzoek deed, uit *'s Hage* vertrokken om de Geldersche grensplaatsen te gaan inspecteren [2]. Doch misschien was de geheele zaak meer schijn dan ernst, en hadden de Staten grond om te vermoeden, dat het niet tot het vertrek der troepen zou komen. Inderdaad, kon de Fransche Regering genoeg op de trouw dezer soldaten rekenen om verzekerd te zijn, dat zij, in *Frankrijk* aangekomen, niet, ten minste voor een deel, de partij harer vijanden zouden kiezen? Wanneer men deze vraag ontkennend moet beantwoorden, is het vermoeden niet ongegrond, dat het de Fransche Regering slechts te doen was om van de Staten een gunstig antwoord op haar aanzoek te verkrijgen, ten einde zich daarvan als van een blijk hunner trouw te bedienen. Zoo groot was de roem van de dapperheid der Nederlanders en van de onuitputtelijkheid hunner strijdkrachten; zoo degelijk gevestigd was hun naam als voorvechters van het Protestantisme tegen *Spanje*, dat het voor de Fransche Regering genoeg was op der Staten bereidvaardigheid ter harer hulp te kunnen wijzen, ten einde de partij der Grooten tot omzigtigheid te nopen en de Hugenoten tot nadenken te brengen. De schotschriften en staatstukken van die dagen in *Frankrijk* zijn vol van de klagt, dat dit Rijk ten val neigde, — wel nu, het kan met waarheid gezegd worden, dat zonder de zedelijke ondersteuning van onzen Staat *Frankrijk* als monarchie toen ware te gronde gegaan.

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 18 Sept. 1616. CARLETON, I, p. 102, 110. Prins MAURITS beantwoordde het geschenk met zijn portret op een met diamanten omzet medaillon, ter waarde van 6500 franken, en Prins HENDRIK met vier koetspaarden.

[2] *Resol. Stat. Gen.* 28, 30 Sept. 1616. CARLETON, I, p. 108, 110, 116.

Zoo vergold *Nederland* wat het in den tijd van HENDRIK *den Grooten* aan *Frankrijk* te danken had gehad. 1616.

Dat in *Frankrijk* aan de overkomst dier twee Compagniën ruiters zulk eene dringende behoefte niet bestond, blijkt uit de omstandigheid, dat er van haar vertrek niets kwam en het verzoek spoedig werd ingetrokken. Hoe het zij, weldra kwam DU MAURIER met een ander verzoek aan. In de heerschende verwarring hadden de Fransche Protestanten eene algemeene vergadering bijeengeroepen te *Rochelle*, met het doel om eenstemmig te handelen, en te verhoeden, dat de eene hunner Kerken deze, de andere gene partij koos, en tevens met kracht het herstel der grieven te bevorderen, waarover zij zich bij den Koning te beklagen hadden. Onder hunne grieven was niet de minste, dat de Hertog van BOUILLON, door SPINOLA bedreigd, in de verzekering van zijne stad *Sedan*, eene plaats voor de verdediging van *Frankrijk* en de Gereformeerde Kerken zoo gewigtig, niet alleen door den Koning, die hem wantrouwde, verhinderd was, maar eenigermate als schuldig aan gekwetste majesteit was aangemerkt. In deze omstandigheden had de houding der Hugenoten een hoogst gevaarlijk aanzien, en daar zij mede optraden tegen den gemeenschappelijken vijand in *Braband* en voor den schoonbroeder van Prins MAURITS, zoo stond het te vreezen, dat het den Nederlandschen Staatslieden, die tot nog toe het roer in handen hadden, op den duur onmogelijk zijn zou, tegen den stroom op te zeilen en LODEWIJK XIII met zijne moeder langer te ondersteunen. Reeds was de Kapitein van een Staatsch oorlogschip, met name JAN JANSSEN VAN DER LINDEN, dien van *Rochelle* tegen den Hertog VAN ÉPERNON, welke hen bedreigde, behulpzaam geweest: hij was de *Charente* opgevaren, had daar kwalijkgezinde lieden opgeruid en vier Edelen van 's Hertogs gevolg gevangen genomen. Wat moesten de Fransche Gereformeerden nu anders denken, dan dat eindelijk de Nederlanders voor hen partij gekozen en besloten hadden, hen gewapenderhand te ondersteunen? Dus kwam het op eene spoedige en krachtige magtsvertooning aan in tegenovergestelden zin. Den Hugenoten moest onmiskenbaar blijken, dat de Koning de magt der Staten nog steeds op zijne hand had. Daarom verlangde hij een zeker aantal Nederlandsche oorlogschepen op de *Gironde* te zien kruisen, met het kennelijk doel om het gezag des Konings te handhaven. Doch hoe de Staten hiertoe te bewegen? Hoe het verzoek hiertoe dus in te rigten, dat zij het, zonder al te groote ergernis te geven en eene omwending in den zin der gemoederen of misschien wel eene omwenteling in den Staat uit te lokken, toestaan konden? De zaak werd behendig aangelegd. Den 26sten October overhandigde DU MAURIER in de vergadering der Staten eenen brief van den Koning met klagten over den Heer DE LUSSAN, Gouverneur van *Blaye*, die, zonder daartoe last van den Koning te hebben, op de *Garonne* en de *Dordogne* eene nieuwe belasting invorderde, driemaal hooger dan de gewone Koninklijke belasting, en alzoo niet alleen den Franschen onderdanen, maar ook den vreemden, bepaaldelijk Nederlandschen kooplieden,

Zij verzoekt om de zending van oorlogschepen naar de *Gironde*.

1616. die zich te *Bordeaux* van wijnen kwamen voorzien, overlast en schade aandeed. Verbod en geregtelijke vervolging hadden niet gebaat. Thans was de Koning voornemens, zijnen oproerigen onderdaan te land en ter zee binnen *Blaye* te belegeren, en verzocht ten dien einde de Staten vijf oorlogschepen naar de *Gironde* te zenden. Na dit verzoek medegedeeld te hebben, gaf de Gezant berigt van eene gunstige wijziging in de gezindheid der Grooten: de voornaamste Heeren, die zich aanvankelijk na CONDÉS gevangenneming van het Hof verwijderd hadden, waren derwaarts teruggekeerd, en na dit alles deed hij verslag van de handelwijze van JAN JANSSEN VAN DER LINDEN, met ernstig verzoek, dat de Staten op zulk een gevaarlijk feit orde zouden gelieven te stellen. Men ziet het, de zaak werd voorgesteld, alsof het slechts de bestraffing betrof van eene op zich zelf staande daad van wederspannigheid, zonder regtstreeksche staatkundige beteekenis, en het handelsbelang der Nederlanders werd zeer behendig in de zaak betrokken; de stoute daad, eindelijk, van den scheepskapitein werd voorgesteld als met de hoofdzaak in geen verband staande en alzoo als vreemd aan de beweegredenen, die tot het verzoek om de oorlogschepen geleid hadden. — Twee dagen later werd DU MAURIERS voorstel beantwoord met de verklaring, dat de Staten op het gedrag van JAN JANSSEN orde zouden stellen; dat men niet hoopte, dat de Heer DE LUSSAN het uiterste zou afwachten, maar, deed hij dit, zoo zou men Zijne Majesteit met vijf oorlogschepen bijstaan. — De maatregel, dien de Staten namen met JAN JANSSEN, van wiens bedrijf zij alreede door LANGERAK onderrigt waren, bestond geenszins in eene harde straf, maar in niets anders dan in den last, hem gegeven, om met zijn schip naar *Blaye* te varen en aldaar de schepen te geleiden en te beschermen tegen de afpersingen van den Heer DE LUSSAN. Zoo werd de voldoening door de Staten wegens het gedrag van eenen hunner zeekapiteinen aan de Fransche Regering gegeven, een middel in hunne hand om voorloopig aan haar verlangen te voldoen in die mate, als zij daarvoor had durven uitkomen, in afwachting dat het tot de zending der oorlogschepen niet zou behoeven te komen. Voorwaar de fijnheid der inkleeding van het verzoek werd door de behendigheid van de beantwoording geëvenaard! Werkelijk kwam het niet tot het vertrek der scheepsmagt. De bodems werden uitgerust; maar de wind, niettegenstaande de Fransche Gezant de Staten eenmaal op grond van het gunstige weder vermaand had de afvaart niet langer uit te stellen [1], de wind, heette het, hield ze drie maanden lang voor *Texel* en in de *Maas* terug, en na verloop van dien tijd was het doel hunner verschijning in de wateren van *Bordeaux* gelukkig vervallen [2]. Toch had de stap der

[1] Prins MAURITS adviseerde toen in het vertrek der schepen geene zwarigheid te zien, vermits men aan de bevelhebbers zulk eene instructie kon medegeven, dat alle gevreesde ongelegenheden voorkomen werden (*Resol. Stat.-Gen.* 16 Nov. 1616).

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 24, 26, 28 Octob.; 16, 17, 18 Nov. 1616. CARLETON, I, p. 134, 135, 139, 140, 141, 142.

Fransche Regering zijn doel niet geheel gemist. Immers kon zij thans wijzen op een werkelijk door de Staten genomen besluit, om tot handhaving van haar gezag schepen te zenden. Dit zeide reeds zeer veel, en blijkens de uitkomst was het voor het oogenblik toereikend. 1616.

Intusschen was de Koning van *Engeland* zijnen wensch, de ontruiming van *Gulik* en *Kleef*, geen stap nader gekomen. Wel waren er nog pogingen aangewend om tot eene schikking tusschen de Vorsten, die op de erfenis aanspraak maakten, te geraken. In de maand Augustus werd er te *'s Hage* mededeeling gedaan van een voorslag van den Keurvorst van de *Palts* om de uitvoering van het traktaat van *Xanten* te verkrijgen. Doch deze voorslag schijnt niet in ernstige overweging te zijn genomen [1]. In September had er te *Arnhem* tusschen Prins MAURITS, den Markgraaf van *Anspach* en zijnen schoonbroeder, den Graaf VAN SOLMS, eene bijeenkomst plaats, waarin voornamelijk over de verdeeling der Guliksche erflanden gehandeld werd. Volgens het voorstel van den Markgraaf zou *Saksen* het hertogdom *Berg*, *Neuburg Gulik*, en *Brandenburg Kleef* en *Ravensburg* verkrijgen. Bij deze schikking scheen *Neuburg* de minst mild bedeelde. Ook van den kant des Keizers kreeg de Vorst van *Palts-Neuburg* weinig hoop op eene voordeelige schikking. Herhaaldelijk verzocht hij óf om zich met de bewuste Landen beleend, óf ze ten zijnen behoeve in beslag genomen te zien; doch het eerste weigerde de Keizer, omdat hij den Keurvorst van *Saksen* reeds vroeger met die Landen beleend had, en het tweede, omdat men er weder op bedacht was ze door den Aartshertog LEOPOLD in beslag te laten nemen. Zulke plannen des Keizers, die de Markgraaf van *Brandenburg* niet verzuimde naar *'s Hage* over te brieven, werden met de voortgezette versterking der Spaansche krijgsmagt, zoo in *Duitschland* als bezuiden de *Alpen*, in verband gebragt, en hielden hier te lande de gemoederen in spanning [2]. Hoezeer dus nieuwe pogingen van JACOBUS zijde om de Staten tot ontruiming te bewegen weinig kans hadden om te slagen, en de Engelsche Gezant geene medewerking te hopen had van DU MAURIER, die, omstreeks het einde van November, erkende aangaande de Guliksche zaken geenerlei voorschriften van zijne Regering te hebben [3], moest CARLETON niettemin op last van zijnen Meester aan de Staten een voorstel doen, bepaalder en dringender dan ooit. Den 3den December vervoegde zich de Engelsche Gezant in de Vergadering der Staten om de volgende mededeeling te doen. De Koning, zijn Meester, had begrepen, dat de uitvoering van het Verdrag van *Xanten* het eenige middel was om aan de dreigende houding der partijen in de Guliksche Landen een einde te maken.

Nieuwe poging van JACOBUS om de ontruiming van *Gulik* en *Kleef* te bewerken.

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 11, 24 Aug. 1616.

[2] CARLETON, I, p. 119, 129, 135. *Resol. Stat.-Gen.* 24 Sept. 1616.

[3] CARLETON, I, p. 146.

1616. Dit denkbeeld had hij aan de bij zijn Hof geaccrediteerde Ambassadeurs medegedeeld, en onlangs had de Spaansche Gezant hem, op uitdrukkelijken last van zijnen Koning, zoo als hij beweerde, te kennen gegeven, dat FILIPS III niets liever wenschte, dan de uitvoering van dat traktaat. Bij gevolg had die Ambassadeur den Koning van *Engeland* verzocht, door zijne tusschenkomst te bewerken, dat de Staten daartoe wilden overgaan. Nu stelde JACOBUS aan de Staten den laatsten Februarij (ouden stijl) voor als den dag, op welken de ontruiming zou kunnen plaats hebben. Thans, meende hij, hadden de Staten hun verlangen: immers hadden zij steeds op de uitvoering van het Verdrag van *Xanten* aangedrongen. Namen zij zijn voorstel niet aan, zoo waren zij aansprakelijk voor de gevolgen en hadden het zich zelven te wijten, dat de Spanjaarden zich aan hunne grenzen nestelden. De Spaansche Gezant toch had verzocht, ingeval de Staten ditmaal naar 's Konings voorstel geene ooren hadden, zijnen Meester niet meer lastig te vallen, maar hem te verontschuldigen, indien hij de plaatsen in de Guliksche en Kleefsche Gewesten voor goed bezet hield. Versterkten de Staten *Gulik*, zoo zou hij *Wesel* versterken, en had hij dit eenmaal gedaan, zoo was hij niet gezind deze vesting immer uit zijne handen te geven. — Ziehier een aanbod, dat de Spanjaarden ligt doen konden, wel wetende, dat de Staten het niet konden aannemen. Immers waren thans de omstandigheden niet meer dezelfde als vroeger. In het Zuiden was de oorlog ontbrand, en trokken de Staten hunne krijgsmagt terug, zoo kregen de Spanjaarden de handen ruim om hunne tegenstanders bezuiden de *Alpen* met overmagt te bedwingen. In dit geval zouden de Staten door vroegere beloften verpligt zijn om *Savoye* en *Venetië* bij te springen, en zoo ware de oorlog eerst regt ontvlamd. Het schijnbaar vredelievende voorstel van JACOBUS gaf aldus juist aanleiding tot openlijke vredebreuk tusschen *Spanje* en de *Nederlanden;* het bezethouden van *Gulik*, daarentegen, hield de weegschaal gelijk en het zwaard in de scheede. Maar de Spaansche Ambassadeur was wijzer dan de Koning van *Groot-Britannië*. Hij wist wel, dat de Staten niet tot de ontruiming zouden overgaan, en beoogde dus slechts met dat onaannemelijk aanbod een middel te vinden om een nieuwen schijn van regtmatigheid aan *Spanjes* gewelddadige tusschenkomst in *Duitschland* te geven. Daar de Staten CARLETONS voorstel niet van zins waren aan te nemen, zoo verschoven zij de beantwoording tot nader orde en rijp beraad. Men wendde voor, dat men niets doen mogt zonder *Frankrijk*, hetwelk het traktaat van *Xanten* mede geteekend had; dat men den Keurvorst van *Brandenburg*, die thans in *Pruisen* was, diende te raadplegen; dat men de Provinciën er in kennen moest, en zoo zou, zeide men, de termijn van den laatsten Februarij stellig te kort wezen. Voor het oogenblik stelde men de zaak in handen van den Raad van State [1]. — Maar hoe kon over eene zaak, waarbij men de handelwijze van den Koning van *Engeland* vrij zou moeten beoordeelen, be-

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 3, 8 Decemb. 1616. CARLETON, I, p. 151, 152, 154, 155, 159—161, 165—167.

1616.

CARLETON bij de beraadslaging over zijn voorstel uit den Raad van State geweerd.

raadslaagd worden in tegenwoordigheid van CARLETON, die lid van den Raad van State was? Deswegens hield de last der Staten aan dat Staatsligchaam, bij het overhandigen van het Engelsche voorstel, de bepaling in, dat men daarover in afwezigheid van het Engelsche medelid beraadslagen zou. Het was echter eene vrij kiesche zaak, den Gezant van dit verlangen kennis te geven. HUYGENS, de Secretaris van den Raad van State, vervoegde zich ten zijnent om hem te verzoeken in overweging te nemen, of hij al dan niet tegenwoordig wilde zijn bij die beraadslaging, aangezien hij wel kon nagaan, dat zijne tegenwoordigheid den Raad eenigzins zou belemmeren. CARLETON antwoordde, dat hij zich naar het te dezen aanzien bestaand gebruik zou voegen: bleek uit het voorbeeld zijner voorgangers, dat hij zich bij de beraadslaging over een voorstel van zijnen Souverein verwijderen moest, zoo was hij daartoe bereid: anderszins meende hij verpligt te zijn, als lid van den Raad van State, zijn oordeel over de zaak uit te brengen. HUYGENS zeide hem daarop dadelijk, dat ten tijde van Koningin ELISABETH hare Staatsdienaren zich uit den Raad van State verwijderden, als er over voorstellen, door hen gedaan, beraadslaagd werd, en dat desgelijks, indien eenig lid eene opening gedaan had, zijne Provincie betreffende, hij bij de beraadslaging, die er uit voortvloeide, niet tegenwoordig was. Den volgenden morgen, toen HUYGENS op CARLETONS verzoek op nieuw ten zijnen huize gekomen was, verklaarde deze hem, dat hij zich overeenkomstig de bevelen van Zijne Majesteit, betreffende het door hem gedane voorstel, geroepen achtte den Raad mondeling in te lichten; dat ook de voorbeelden, door HUYGENS bijgebragt, niet van toepassing waren, vermits het hier geene zaak betrof, die *Engeland* of de Vereenigde Provinciën in het bijzonder aanging, of waarin een van die beiden een strijdig belang had. Ook wist hij, dat nog onlangs de leden uit *Zeeland* en die uit *Friesland* en *Groningen* bij de beraadslaging over zaken, hunne Provinciën aangaande [1], de vergaderingen van den Raad hadden bijgewoond. Ten slotte verzocht hij de Heeren te bedenken, of het billijk en tegenover het Buitenland raadzaam was, dat op hem en zijnen Meester een vermoeden van partijdigheid in deze zaak kleefde, waarvan immers de schijn bestaan zou, zoo hij uit de Vergadering geweerd werd. Wat den Gezant te dringender maakte, was de meening, die bij hem bestond, dat men het er sedert de lossing der pandsteden op toelegde om van lieverlede de Engelsche Staatslieden uit den Raad van State te verwijderen. Niettemin moest hij zich laten welgevallen, dat de wil der

[1] De zaak, die *Zeeland* betrof, was het vraagstuk van het bedrag der *quote;* die, welke *Friesland* en *Groningen* en *Ommelanden* aanging, was het vraagstuk omtrent de souvereiniteit van *Delfzijl*, waar Friesche compagniën in garnizoen lagen. Dit geschil, reeds over de 20 jaren hangende, werd door de Staten dus uitgewezen, dat de souvereiniteit aan de Staten van *Groningen* en *Ommelanden* zou toekomen, maar de bezetting en versterking bij voorraad en behoudens het regt der Generaliteit zou staan ter beschikking van Graaf WILLEM LODEWIJK (*Resol.* 8, 26 Nov. 1616).

1616. Staten geschiedde. Door den Raad van State geraadpleegd, antwoordden zij, dat men CARLETON de vraag zou voorhouden, of hij wel zou durven stemmen tegen den last van Zijne Majesteit. Kon hij dit niet getuigen, dan stond hij ook niet gelijk met de andere Raden, daar dezen bij het aanvaarden van hun lidmaatschap zich bij eede verbonden, dat zij zich bij hunne besluiten niet door het bijzonder belang hunner Provinciën zouden laten besturen. Dus begreep CARLETON, dat de Staten niet zouden toegeven, en inziende dat de vraag over zijne tegenwoordigheid of afwezigheid de beraadslaging slechts uitstelde, liet hij den Raad van State weten, dat hij van zijnen eisch afzag [1]. Alzoo gaf dan dit Staatsligchaam in het midden van de laatste maand des jaars als zijn advies aan de Staten dit antwoord, dat op eene bloote mondelinge mededeeling van den Spaanschen Ambassadeur te *Londen* niet »met behoorlijke zekerheid, eer en reputatie van Hun Hoog Mogenden" in onderhandeling tot voltrekking van het traktaat van *Xanten* getreden kon worden. Dus zou men de zaak aan de Provinciën, aan den Koning van *Frankrijk* en aan de andere bondgenooten, bepaaldelijk aan den Prins van *Brandenburg* mededeelen, »ten einde in zulk eene gewigtige zaak met omzigtigheid te werk te gaan." Drie dagen later werd dit advies in de Vergadering in beraadslaging gebragt; doch tot een besluit kon men toen niet komen. Eerst vier dagen later werd de Advokaat van *Holland* uitgenoodigd om in overeenstemming met de gebleken meeningen een antwoord te ontwerpen. Dit nu hield kortelijk in, dat vóór den laatsten Februarij de Provinciën en al de belanghebbenden niet gehoord zouden kunnen zijn, en dezen te hooren was toch volstrekt noodzakelijk, aangezien er na het traktaat van *Xanten* zulk eene aanmerkelijke verandering in den staat van zaken was voorgevallen. Toen dit antwoord aan CARLETON werd medegedeeld, betoonde hij zich daarmede niet zeer voldaan; evenwel schreef hij aan zijnen Koning in eenen verschoonenden geest over de handelwijze der Staten [2]. Dus moest de zaak, dan weder voor eenigen tijd slapend gelaten worden. Maar intusschen bleven de ongelukkige bewoners der door Spaansche en Staatsche troepen bezette landen aan den vreeselijksten overlast blootgesteld. De Vorst van *Palts-Neuburg* had reeds lang ingezien, wat hij begonnen was met *Spanje* in te halen, en gaarne had hij zich nu met *Brandenburg* verstaan. STICKE, de Agent van *Brandenburg*, had in het begin van December te *Amsterdam*, een geheim onderhoud met een gemagtigde van *Neuburg*. Hier werd men het eens aangaande eene voorloopige verdeeling, nog vóór de ontruiming der plaatsen tot stand te brengen: bij dit ontwerp vielen de plaatsen, die aan het gebied der Aartshertogen paalden, aan *Neu-*

Advies van den Raad van State over CARLETONS voorstel.

[1] CARLETON, I, p. 156—159, 174, 175. *Resol. Stat.-Gen.* 13 Dec. 1616. Den 15[den] Febr. van het volgende jaar kreeg de Raad van State weder last om over het voorstel van LA NOUE te beraadslagen *in absentie* van CARLETON (*Resol. Stat.-Gen.*).

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 16, 19, 23, 24, 27 Dec. 1616. CARLETON, I, p 171.

burg; die, welke aan de Vereenigde Provinciën grensden, aan *Brandenburg* ten deel. Dit plan was Prins MAURITS en den Staten niet ongevallig. Hunnen Gezant, DIDERIK STICKE, die thans op reis was naar *Pruisen*, om den Keurvorst van *Brandenburg* op zijn verzoek ter zijde te staan tegen zijne door Poolsche Jezuiten opgestookte onderdanen aldaar [1], zonden zij het berigt achterna, dat, zoo de Keurvorst dit ontwerp van verdeeling goedkeurde, de Staten daaraan mede hunne stem gaven [2]. 1617.

Niet zonder reden hadden de Staten den twijfel geopperd, of er wel volkomen vertrouwen te stellen was op de verklaring van den Spaanschen Gezant te *Londen*, op welke het laatste voorstel van CARLETON gegrond was. Zij hadden naar *Frankrijk* geschreven om van de zijde van het Fransche Hof een of ander bezwaar uit te lokken tegen het drijven van Koning JACOBUS, en niet te vergeefs. De Koningin Regentes schreef, dat zij er hoogen prijs op stelde in de Guliksche zaak met den Koning van *Engeland* genoemd te worden, en gelastte DU MAURIER het nemen van een voorbarig besluit te keer te gaan. Bovendien kwam er op een der eerste dagen van Januarij 1617 berigt uit *Parijs*, dat de Spaansche Ambassadeur aldaar niet alleen niets wist van hetgeen Don DIEGO DE SARMIENTO aan den Koning van *Engeland* aangaande de ontruiming der plaatsen in de Guliksche en Kleefsche Landen had medegedeeld; maar dat hij uitdrukkelijk tegen deze mededeeling protesteerde. Weldra vernam men ook, dat men ook te *Brussel* het er voor hield, dat de Graaf DE SARMIENTO zonder order gesproken had. Zoo waren de Staten op nieuw gewapend tegen de lastige aanzoeken van *Engeland.* CARLETON begreep dit ten volle, en om deze reden had hij gaarne een nieuwe aanmaning teruggehouden, die hij gelast was tot de Staten te rigten. Doch zijne hoop op een tegenbevel uit *Londen* verijdeld ziende, wendde hij zich den 13[den] Januarij tot de Staten. Volgens het gevoelen zijns Konings, zeide hij, was het wantrouwen der Staten in de aanbieding van *Spanje* ongegrond. Hunne voorzigtigheid ontaardde in stijfhoofdigheid, en zij konden thans den blaam niet langer ontgaan van de zaken in die Duitsche Gewesten opzettelijk in dien verwarden staat te laten, en met de stad *Wezel*, die voedster der Hervorming, de zaak der Godsdienst te verzaken, ten einde hun gebied met eene achtste provincie te verrijken. Bij deze taal, welke JACOBUS zich niet ontzag te spreken, werd het er listig op toegelegd om aan de tegenpartij hier te lande wapenen tegen OLDENBARNEVELT in handen te geven. De voorstelling toch, alsof het bezet blijven van *Wezel* door de Spanjaarden eene misdaad was, die de Hervormde godsdienst in haar bestaan bedreigde, terwijl die stad toch veeleer een pand was, dat, zoolang het in handen der Spanjaarden bleef, den Staten regt gaf om deze godsdienst in *Duitschland* te handhaven, deze voorstelling, hoe ongerijmd dan ook, was regt geschikt om de gemoe-

Nieuwe propositie van CARLETON.

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 24 Sept; 1, 2, 24 Nov. CARLETON, I, p. 118, 147.

[2] CARLETON, I, p. 162, 172. *Resol. Stat.-Gen.* 28 Dec. 1616.

1617. deren tegen *Hollands* Advokaat op te winden. Dit overwegende, zou men bijna denken, dat het JACOBUS minder om de ontruiming van *Gulik* te doen was, dan om een middel te vinden ten einde OLDENBARNEVELT, wiens krachtige ondersteuning van het Fransche Bewind niet met zijne geheime bedoelingen strookte, ten val te brengen. Hoe het zij, hij was onvermoeid in zijnen aandrang, en ten einde de Staten zich niet op de kortheid van den tijd vóór den eerst gestelden termijn zouden kunnen beroepen, stelde hij hun thans den laatsten Maart als het tijdstip der ontruiming voor. — In weerwil van 's Konings verzoek om spoedig bescheid haastte men zich niet met het antwoord. Men liet CARLETON dit verzoek eens en andermaal herhalen en verontschuldigde zich toen wegens de onvoltalligheid der Vergadering. Zelfs een vertoog, door die van *Wezel* in geheime verstandhouding met CARLETON ter ondersteuning van het Engelsche voorstel gedaan, mogt niet baten; de brieven der Geünieerde Duitsche Vorsten, die de Staten tot waakzaamheid aanspoorden, wogen ruimschoots daartegen op, en toen CARLETON bijna twee maanden later nogmaals op een besluit in deze zaak aandrong, kreeg hij hetzelfde bescheid [1].

Ook waren de gebeurtenissen op dit tijdstip in *Frankrijk* zoo gewigtig, en de Staten daarin van zoo nabij en zoo ernstig betrokken, dat zelfs de Koning van *Engeland* begrijpen moest, dat hij met zijne vertoogen daarbij billijk moest achterstaan.

Betrekkingen met *Frankrijk*.

Al meer en meer neigden de zaken in *Frankrijk* tot een burgeroorlog. De Protestanten te *Rochelle* en de Prins van CONDÉ met den Hertog van BOUILLON en zoo vele andere Grooten wapenden zich tegen het Bewind, en daar de opstandelingen zich uit de Vereenigde Provinciën van krijgsbehoeften wilden voorzien en de Fransche Gezant alhier verpligt was dit te beletten, zoo werden de Staten op nieuw op de proef gesteld, of zij, even als *Engeland* en zijn Gezant te *'s Hage* [2], hunne geloofsgenooten, door hun vrijen toevoer van wapenen te verschaffen, tegen hunne Overheid zouden stijven. Hiervan onthielden zij zich zorgvuldig, door telkens den uitvoer van wapenen naar *Frankrijk* op te houden of te verbieden, zoo zij niet blijkbaar voor den Koning bestemd waren [3]. Maar het grootste bezwaar veroorzaakte steeds de vraag of men de Fransche regimenten op de aanvrage van het Bewind zou laten trekken, en alzoo, terwijl men het verzoek om bijstand, door den Hertog van BOUILLON gedaan, geenszins inwilligde [4], den Koning tegen hen, die de meerderheid in ons land als onze natuurlijke bondgenooten beschouwde, zou ondersteunen. Gaarne zou men in deze omstandigheden de gansche Fransche hulp-

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 14, 23 Jan.; 1, 3, 10 Febr.; 12 Maart, 1617. CARLETON, I, p. 177, 180—182, 183—186, 200, 202, 208.

[2] CARLETON, I, p. 178, 182.

[3] *Resol. Stat.-Gen.* 25, 26 Nov.; 16 Dec. 1616. 7, 23, 30 Jan. 1617.

[4] *Resol. Stat.-Gen.* 10, 12 Jan.; 6 Febr.; 14 Maart, 1617.

bende kwijt zijn geweest, te meer, daar er toch geene betaling uit *Frankrijk* kwam. 1617.
Werkelijk werd over de vraag beraadslaagd, of het wel geraden was, van den Koning het blijven der Fransche regimenten in onze dienst te verlangen. Maar Prins MAURITS en de Raad van State kwamen tegen dit denkbeeld op, en aan CHÂTILLON en COURTAUMER (HAUTERIVE was thans in ons land gebleven) werd berigt, dat zij op verbeurte hunner betrekking met hunne kapiteins vóór den laatsten April herwaarts behoorden terug te keeren [1].

Zoo veel was er het Fransche Bewind in dit tijdsgewricht aan gelegen, den steun der Nederlansche Regering niet te verliezen, en zoo zeer duchtte men de zaken hier te lande te zien verkeeren, dat er een buitengewone Gezant werd gezonden om den band tusschen de beide Rijken en tegelijk de alhier bovendrijvende partij te versterken.

LA NOUE, buitengewoon Gezant van *Frankrijk*, te *'s Hage*.

De man, die tot deze taak verkozen werd, was de Heer DE LA NOUE, en hetzij hij uit zich zelven de noodige bekwaamheid bezat, hetzij hij alles te danken had aan de instructie, hem door den nieuwen secretaris van Staat, den hertog DE RICHELIEU, medegegeven, zoo veel is zeker dat hij uit de vertoogen, tot de Staten gerigt, volkomen op de hoogte van den toestand en den eisch van het oogenblik bleek te zijn, en zich toegerust betoonde met eene bewonderenswaardige gave om, door DU MAURIER ondersteund, tot het doel, dat men beoogde, de ten deele slechte zaak op het schoonst voor te stellen, en de krachtigste gronden aan te voeren. Den 8sten Februarij verscheen de Heer DE LA NOUE, door DU MAURIER vergezeld, in de vergadering, en na de overhandiging van eenen brief des Konings, verklaarde hij gezonden te zijn ten bewijze, hoe hoog *Frankrijk* het verbond met de Staten waardeerde, en ter regtvaardiging des Konings tegen den laster dergenen, die zijn gezag nog miskenden. Hierop volgde een verhaal van het gebeurde sedert den moord van HENDRIK IV, een verhaal, zoo opregt en vertrouwelijk, als behendig en kernachtig. De Koningin, zoo sprak de Gezant onder anderen, had te *St. Ménehould* liever het geld des Konings, dan het bloed harer onderdanen willen verspillen. De Koning had den Prins van CONDÉ gevangen genomen, daar hij dit liever wilde, dan zijn gevangene te zijn. Het zou den Grooten beter gepast hebben vriendschappelijk aan het Hof te blijven verkeeren, dan na het verlaten te hebben, verraderlijk zamen te spannen om aldaar weder te komen. Zoo weinig was men gezind om ten gelieve van *Spanje* de Gereformeerde Godsdienst te onderdrukken, dat de Regering, zoo zij dit deed, zich zelve gelijk zou moeten achten aan iemand, die zijn eigen huis in brand stak om zijnen buurman genoegen te geven. Na vermeld te hebben, hoe, na het traktaat van *Soissons*, waarbij de misnoegden tevreden schenen gesteld, de Hertog van NEVERS zich weder oproerig tegen den Koning betoond had en de oude klagten over de Spaansche huwelijken en de verspilling der geldmiddelen weder waren

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 9, 13 Dec. 1616; 18 Januarij 1617.

1617. aangeheven, voerde de Gezant aan, dat die huwelijken ten minste dit goede bewerkt hadden, dat de Spanjaarden thans de binnenlandsche oneenigheden niet meer aanstookten, en legde hij, ten bewijze hoe weinig de misnoegden regt hadden over verkwisting te klagen, eene lange lijst over van de millioenen, door de oproerige Fransche Grooten uit 's Lands kas genoten. Dus kon men niet zeggen, dat vreemden zich met *Frankrijks* schatten verrijkt hadden. Zonder den maarschalk D'ANCRE te noemen, werd hierop zijne opkomst en tegenwoordige grootheid ten gunstigste voorgesteld. Zij, die zich nu over hem beklaagden, hadden tot zijne verheffing medegewerkt en hem daarmede geluk gewenscht. De treurige staat van zaken kwam niet van de slechte regering, maar van de onbegrensde heerschzucht, waaraan sommigen ten koste des volks bot vierden. Dezulken was de Koning, hoe goedertieren ook, magtig te kastijden, al ware het alleen met de hulp zijner bondgenooten, waaronder Hun Hoog Mogenden een eersten rang bekleedden. Op die hulp rekende hij, en de achterlijkheid in het betalen van het onderhoud der regimenten moest men niet al te euvel duiden. — Men vermoedde wel, dat de zending van LA NOUE zich niet tot deze mededeeling, hoe belangrijk ook, zou bepalen. Werkelijk kwam hij weldra, den 17den derzelfde maand, met een dadelijk verzoek voor den dag om hulp tegen de verstoorders van de rust des Rijks. De Koning had tegen het einde van Maart de regimenten noodig, echter liet hij aan der Staten goedvinden over, of zij een deel dezer troepen houden wilden. Voorts verzocht hij, dat Hun Hoog Mogenden zich niet zouden laten overhalen om ten behoeve dergenen, die met de Regering op geen goeden voet stonden, tusschen beiden te komen, opdat dezen zich niet mogten beroemen, dat de Staten op hunne hand waren. Hier had de Gezant eene reeds werkelijk aangewende poging op het oog. Bij een schrijven, namelijk, den eersten Februarij ontvangen, had de Keurvorst van de *Paltz* de Staten voorgesteld, om overeenkomstig het verlangen van vele aanzienlijken en welgezinden in *Frankrijk*, die in de overtuiging verkeerden, dat Hun Hoog Mogenden door een aanzienlijk gezantschap de loslating van den Prins van CONDÉ zouden kunnen bevorderen, ten behoeve van dezen Prins tusschen te treden. Ook de Koning van *Groot-Britannië* zou dit gaarne gezien hebben [1]. Ten slotte van zijn voorstel zegde de Heer DE LA NOUE thans de betaling toe van het onderhoud der regimenten voor het ingetreden jaar, en beloofde, dat de achterstallige sommen, zoo spoedig als doenlijk was, zouden aangezuiverd worden [2].

Frankrijk verzoekt om de toezending van hulptroepen.

Prins MAURITS en de Raad van State, uitgenoodigd om over dit voorstel van LA NOUE hun advies uit te brengen, gaven in bedenking, of het in de tegenwoordige omstandigheden niet meer geraden was, nieuw krijgsvolk te ligten, dan het oude weg te zenden. Ook moest de Koning onderrigt worden, dat er alle kans bestond, dat de

---

[1] Uit CARLETON (I, p. 216) blijkt, hoe sterk OLDENBARNEVELT daar tegen was. Men vergel. ook bl. 228.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 1, 6, 8, 15, 16, 17 Febr. 1617.

regimenten tot de tegenpartij zouden overloopen. Dus wenschte men den Koning de vraag voorgesteld te zien, of het niet beter was, dat Zijne Majesteit in *Frankrijk* zelf krijgsvolk deed ligten [1], en daarover de officieren stelde van de regimenten, die in Nederlandsche dienst waren: in dit geval zou men hun verlof kunnen geven. — Dit antwoord was meer ontwijkend, dan afdoende. Intusschen drongen de Fransche Gezanten op een bepaald antwoord aan, en verklaarden thans, dat de Koning van zins was tegen den 25sten Maart 5000 man paardevolk en 25,000 man voetvolk te velde te brengen, waartoe hij die regimenten noodig had. Dus werd de Raad van State om een nieuw advies aangezocht. Dit werd den 2den Maart door den Prins en den Raad in persoon aan de Staten medegedeeld, en het behelsde: dat men volgens het bestaande traktaat gehouden was de troepen op de gedane aanvrage te laten vertrekken. Niettemin moest men wegens de groote oorlogstoebereidselen van de zijde van *Spanje*, welke ongetwijfeld op ons land gemunt waren, den Koning verzoeken, het vertrek der troepen nog te mogen uitstellen. Met dit advies vereenigden zich de Gedeputeerden van *Gelderland* en *Overijssel*; die van *Zeeland* desgelijks, hoezeer zij verklaarden niet gelast te zijn op deze zaak te besluiten; die van *Holland* stemden voor een onvoorwaardelijke inwilliging van het verzoek. Deze strijdige gevoelens werden zamengevat in het besluit, dat men den Franschen troepen zou gelasten zich gereed te houden om, nadat uit *Frankrijk* het nader bevel tot hun vertrek zou aangekomen zijn, dit bevel dadelijk na te komen; doch dat men den Koning in bedenking zou geven, of het zijner Majesteit niet zou gelieven goed te vinden, dat de regimenten hier bleven, totdat men zou gezien hebben, wat de vijand voorhad. Immers, zoo de Spanjaarden iets tegen het door *Frankrijk* gewaarborgde traktaat van *Xanten* ondernamen, was de Koning gehouden, dit Verdrag gewapenderhand te handhaven. — Dit resultaat der beraadslaging nam de Advokaat van *Holland* op zich, in de vereischte bewoordingen te vervatten, en tegelijk het antwoord op LA NOUES eerste voorstel op te stellen. Zijne ontwerpen werden twee dagen later, het was op een Zaturdag, aan de Vergadering medegedeeld; maar, wat nooit gebeurde en alzoo de bestaande spanning aan het licht bragt, men nam er niet dadelijk genoegen mede, en besloot, ze aan den President van den Raad van State ter hand te stellen, ten einde deze des anderen daags des voormiddags »na de predicatie" den Raad zou laten overwegen, of er ook iets aan toegevoegd of iets van afgelaten moest worden. De Raad van State evenwel keurde OLDENBARNEVELTS ontwerpen goed, en diensvolgens werden zij, zoo als zij waren, door de Staten vastgesteld. In het antwoord op het eerste voorstel van den buitengewonen Gezant komt voor, »dat de Staten vast vertrouwen, dat God de Heer Almagtig (die een beschermer is van de Koningen, alsmede van hun

1617.

Besluit der Staten op *Frankrijks* verzoek.

---

[1] Gaarne had men ten dien einde aan *Frankrijk* een deel der achterstallige sommen kwijtgescholden. CARLETON, I, p. 216.

1617. koninklijk gezag en regt) Zijne Majesteit met zijne goddelijke genade zoo zou zegenen en bijstaan, dat zijne grootheid en zijn roem vermeerderd, zijne Rijken en onderzaten in rust, vrede en welstand gebragt en altijd bewaard zouden worden; waartoe de Staten Generaal met hunne gebeden tot God den Heer Almagtig en met alle goede diensten voor Zijne Majesteit alles zouden toebrengen, wat van goede opregte vrienden en bondgenooten tot zijner Majesteits dienst en tot beschaming van hen, die zijne Rijken verontrustten, begeerd mogt worden." Ongetwijfeld kwamen zulke uitdrukkingen, waarmede de steller de ondersteuning, aan den Koning te verleenen, als het ware op het geweten der Staten legde, aan de andersdenkenden een weinig al te sterk voor [1].

Voorzeker hoopten de Staten, dat er na dit antwoord geen bevel tot het optrekken der regimenten uit *Frankrijk* zou komen. Werkelijk verliep er een geruime tijd, eer men daarvan iets vernam, en intusschen leverden de Fransche Gezanten een vertoog in tegen de ligting van krijgsvolk, door den Heer VAN GENT VAN OIJEN in het Kleefsche en Guliksche ten behoeve van den Hertog van BOUILLON ondernomen. Hierop werd besloten, dien Heer aan de plakaten te herinneren. Niettemin vond hij door geld uit *Nederland* ondersteund, gelegenheid om 2000 ruiters bijeen te krijgen en zich daarmede op weg naar *Sedan* te begeven [2]. — Maar het zou tot een nader en zeer bepaald verzoek uit *Frankrijk* komen. LANGERAK, die vergunning bekomen had om den Koning te velde te volgen, mits evenwel de andere Ambassadeurs, met name die van *Engeland*, dit ook deden, had de Staten reeds op het verzoek voorbereid, dat den 31sten Maart door de Gezanten gedaan en aangedrongen werd. LA NOUE voerde het eerst het woord. De Koning, zeide hij, had gehoopt zich reeds met het einde der maand Maart van de regimenten te kunnen bedienen. Daar nu evenwel deze troepen nog niet vertrokken waren noch zelfs bevel daartoe hadden, verzocht hij ze ten spoedigste naar *Dieppe* te zenden. Had niet alleen de dadelijke bijstand, maar ook de naam van HENDRIK den Vierden den Nederlandschen Staat onberekenbaar voordeel aangebragt, daar het bondgenootschap met hem den vijand moest doen denken, dat een volk, door zulk een groot Koning beschermd, op den duur niet te bedwingen zou zijn; even zoo zou niet alleen de feitelijke hulp van 5000 man aan zulk een goede tucht gewende soldaten, maar ook de naam, dat het de Staten waren, die ze zonden, den Koning oneindig baten. Deze 5000 man zouden hem wel tegen 10000 opwegen. Immers durfden zijne vijanden beweren, dat de Staten ze niet aan den Koning, maar aan hen zouden zenden.

Herhaald verzoek van *Frankrijk*.

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 18, 27 Febr.; 2, 4, 6 Maart, 1617.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 7 Maart, 1617. CARLETON, I, p. 198, 255. *Copie eenes Briefs gheschreven uyt Francfort den 18den April*, 1617. te vinden achter: *Extract uyt een Brief uyt Parijs van den 25sten April* 1617, *waerin verhaelt wert de doodt van den Maerschalck d'Ancre* (*Biblioth. v. Pamfl.* N°. 1232).

Was nu het tegendeel eenmaal bewezen, zoo was het met hun zelfbedrog uit en zij zouden, hunne zwakheid inziende, om vrede vragen. De wapeningen der Aartshertogen moesten de Staten niet terughouden; dit gevaar toch dreigde nog slechts in de toekomst, terwijl het gevaar in *Frankrijk* werkelijk aanwezig was. Werden de Staten door *Spanje* aangevallen, zoo zou men de regimenten terugzenden. Ook zou de Koning (en dit was het, wat men eigenlijk het liefst zou gezien hebben [1]) er genoegen mede nemen, dat men slechts de helft der Fransche troepen zond en het verlangde getal met Nederlandsche soldaten aanvulde, zoo kon de andere helft der Franschen hier blijven als een pand, dat zij alle zouden terugkeeren. Wat men vraagde was, eindelijk, slechts een deel van hetgeen de Staten volgens de traktaten schuldig waren en meer dan eens ongevraagd hadden aangeboden. De Koning kon niet denken, dat zij thans, hetgeen zij nooit waren geweest, ondankbaar zouden zijn, nu *Frankrijk*, aan welks behoud hun zoo veel gelegen was, hunne hulp zoo zeer behoefde. Alzoo verzocht men een spoedig besluit opdat de gevraagde gunst dubbele waarde hebben en niet te laat komen mogt. — Na deze gemeenschappelijke *nota* drong DU MAURIER de zaak nog afzonderlijk aan. Hij, die den stand der partijen hier te lande zoo grondig kende, en, zeide hij, naast zijn land en Koning geen grooter genegenheid had dan voor het welzijn van ons Vaderland, meende zijne uiterste welsprekendheid te moeten aanwenden om de hatelijke voorstellingen der vijanden van het Fransche en tegelijk van het Nederlandsche Bewind te ontzenuwen. Ook HENDRIK *de Groote*, riep hij uit, had zich door de aantijgingen, waaraan deze Gewesten hadden bloot gestaan, niet laten terughouden, den Nederlanden hulp te bieden. Het was niet te zeggen, hoeveel er aan gelegen was, dat Hun Hoog Mogenden zich voor het oog der geheele wereld verklaarden, en toonden, dat zij niet alleen met wijsheid traktaten wisten te sluiten, maar ze ook met dapperheid wisten na te komen, beginnende met dat traktaat, hetwelk zij gesloten hadden met den eersten Koning van *Europa*, opdat allen, wien die groote Vorst het voorbeeld gegeven had om op hunne woorden te vertrouwen, meer en meer leeren mogten op de kracht dier woorden staat te maken. Had *Brunswijk* door de zending van zulk een aanzienlijken persoon als Prins HENDRIK [2] en van de bloem hunner strijdkrachten ondervonden, wat zij, zonder door traktaten daartoe verpligt te zijn, voor hunne vrienden doen wilden en doen konden, wat moest dan een Koning en een Koningrijk, die alles voor hen veil gehad hadden, van hen wachten, in eenen tijd, dat niemand aan gebrek aan magt, maar iedereen aan onwil hunne weigering om hulp te bieden zou toeschrijven. Men mogt zich niet beroepen op het van *Spanjes* zijde dreigend gevaar, want de traktaten hielden geene 1617.

[1] CARLETON, I, p. 227.

[2] Gaarne had *Frankrijk* gezien, dat Prins HENDRIK aan het hoofd der naar *Frankrijk* bestemde troepen geplaatst werd (CARLETON, I, p. 238, 253).

1617. bepaling in, dat zij van geene kracht zouden zijn, als de Republiek verder geene reden had tot vrees. Zoolang zij vrij waren, zou het hun nimmer aan belagers ontbreken van verre en nabij. Zijne Excellentie, Prins MAURITS, had eenmaal gezegd; dat wat de Koning van *Frankrijk* in weldaden aan *Nederland* zaaide, hij dat in eigen voordeel zou maaijen. Mogt dit woord thans bewaarheid worden! *Frankrijk* was krank; de Staten konden thans deel hebben aan de eer van dat Land te genezen, en terwijl hij hoopte, dat hunne Republiek nog lang eene vaste gezondheid mogt genieten, verzocht hij hen te bedenken, dat de menschelijke zaken soms aan wonderlijk onverwachte wisselingen bloot staan. Er kon een tijd komen, dat hunne vrijheid of gezag hulp behoefden. Mogten zij, dit wenschte hij, alsdan zulk een spoedigen en krachtigen bijstand van den Koning erlangen, als de Koning thans van hen hoopte en verwachtte. — Zoo sprak DU MAURIER, en zijne taal was wel geschikt om op regtschapene en edele gemoederen indruk te maken. Niettemin zochten de Staten, tegen OLDENBARNEVELTS meening, de beslissing op de lange baan te schuiven, door de voorstellen der Fransche Gezanten aan de Provinciën aan te bevelen en den door OLDENBARNEVELT gestelden brief, waarbij dit geschieden zou, nog eerst in handen van Zijne Excellentie en den Raad van State te stellen en daarna te verwerpen [1]. Ook zaten de tegenstanders niet stil. AERSSEN deed zich gelden. Hij beweerde, dat de Vereenigde Provinciën slechts in geval van een buitenlandschen inval hulp aan *Frankrijk* verschuldigd waren [2], en de Heeren van het Collegie ter Admiraliteit binnen *Middelburg* ontzagen zich niet om, hoezeer zij voor ditmaal op aanschrijving der Staten Generaal ten verzoeke van DU MAURIER den uitvoer van wapenen hadden toegelaten, hun Hoog Mogenden te kennen te geven, dat het in de tegenwoordige omstandigheden beter ware, voortaan den uitvoer geheel te verbieden. Om al die tegenwerping, zoo mogelijk, te overwinnen, verzochten de Gezanten eerst gehoor bij de Staten van *Holland* afzonderlijk, hetwelk zij den 15den April ontvingen, en daarop verschenen zij den 24sten, van een brief des Konings voorzien, op nieuw voor de Staten Generaal, om te verklaren, dat Zijne Majesteit hun uitstel, hetwelk zij met de noodzakelijkheid om hunne lastgevers te raadplegen verontschuldigden, als eene weigering zou aanmerken: zij hadden wel meer zonder naderen last van de Provinciën besluiten genomen. Kwamen de hulptroepen te laat, zoo ware de toezending niet alleen onnut, maar ook belagchelijk. Dus verzocht de Koning binnen een paar dagen een toestemmend of afwijzend besluit. — Deze gronden werden buiten de openbare vergadering nog aangedrongen door de ronde verklaring, dat, zoo de Koning geene troepen uit de Republiek erlangde, hij de door de Spanjaarden in de zuidelijke Nederlanden geworven troepen, die hem werden aangeboden, niet zou weige-

Uiterste verklaring van de Fransche Gezanten.

[1] CARLETON, I, p. 253, 254.

[2] OUVRÉ, t. a. pl. p. 248.

ren [1]. Zoo zou zich het Bewind dan werkelijk in de armen van *Spanje* hebben geworpen. — Na twee dagen bragten zijne Excellentie en de Raad van State, in wier handen het nieuwe voorstel gesteld was, hun advies uit, hetwelk daartoe strekte, dat men de Provinciën nader zou vermanen zich zonder uitstel te verklaren, en intusschen 30 compagniën van honderd man, half uit Franschen, half uit Nederlanders bestaande, gereed maken en naar *Frankrijk* zenden zou. Hierop werd besloten, dat men Zijne Excellentie en den Raad zou verzoeken, ten dien einde eene lijst van 40 compagniën op te maken en daarover een commandant aan te stellen [2]. *Zeeland* en *Friesland* verklaarden echter hiertoe niet gelast te zijn; doch wel om de Fransche regimenten (zonder ze voor de helft door Nederlanders te vervangen) te laten vertrekken, mits men een gelijk aantal nieuw krijgsvolk aanwierf, en voorts de uiterste pogingen werden aangewend om de misverstanden tusschen den Koning en de Prinsen bij te leggen. *Friesland* vorderde bovendien aanteekening, dat het besluit in afwezigheid van de afgevaardigden van twee Provinciën genomen was. Dadelijk na dat besluit schreef de Engelsche Gezant naar zijn Hof, dat de Staten hunne onzijdigheid verlaten hadden [3]. 1617.

Doch reeds was, juist op den dag toen de Gezanten hun laatste woord gesproken hadden, te *Parijs* eene gebeurtenis voorgevallen, die de toezending der troepen onnoodig zou maken. De Koning had reeds sints eenigen tijd blijken gegeven, dat hij het niet meer in alles met de Koningin eens was, en thans had hij den Maarschalk D'ANCRE bij het binnentreden van de *Louvre* door zijne lijfwacht laten vermoorden. Op deze daad had hij de oude Raadslieden weder aan zijn Hof geroepen, aan de gewapende Grooten vredeboden toegezonden, den Prins van CONDÉ van de lastige bewaking ontheven, en zijne moeder eerst streng laten gadeslaan en haar straks daarop haar afscheid gegeven. Den 25sten verliet LANGERAKS Secretaris, PIETER VAN LEEUWEN, de stad *Parijs*, en reeds den 28sten was hij met deze boodschap te *'s Hage* aangekomen. Het berigt hield mede in, dat de Koning van meening was, dat de troepen nu niet behoefden te komen; zoo zij reeds op weg waren, mogt men ze terug ontbieden. Het is ligtelijk na te gaan, hoe deze tijding door Hun Hoog Mogenden ontvangen werd. De Secretaris werd verzocht in de vergadering te verschijnen: men moest den getuige mondeling hooren melden, wat hij met eigen oogen had waargenomen, en niet zonder blijde verbazing zal men hem hebben hooren verhalen, hoe hij het lijk van den Maarschalk op het slotplein uitgestrekt had zien liggen. Dadelijk werd besloten, den Koning een brief van gelukwensching te schrijven, en aan den Secretaris van den Heer VAN LANGERAK werden

Dood van den Maarschalk D'ANCRE.

---

[1] CARLETON, I, p. 263.

[2] De Nederlanders zouden door de Staten betaald worden. CARLETON I, p. 267.

[3] *Resol. Stat.-Gen.* 12 14, 31 Maart; 1, 3, 5, 6, 24, 25, 26 April, 1617. *Resol. v. Holl.* 1617, bl. 320. CARLETON, I, p. 262, 267.

1617. »voor het brengen van die groote en goede tijdingen" 600 gulden tot eene vereering en tot goedmaking der reiskosten toegekend. De Fransche officieren waren niet minder met het voorgevallene ingenomen: men zag hen op het Hof en op straat, bepaaldelijk op den Vijverberg, van blijdschap dansen en andere teekenen van vreugde geven. Du MAURIER schreef naar *Parijs*, dat hij den Koning geen duizendste deel kon afmalen van de blijdschap der Nederlanders, die hem ten hemel toe verhieven, omdat hij de aarde van zulk een ballast bevrijd had: de Koning, zeide hij, had de harten van de ingezetenen der Republiek evenzeer gewonnen, alsof hij eene groote overwinning op de Spanjaarden behaald had. En CARLETON schreef naar *Londen*, dat hier alles juist zoo gesteld was, alsof men na een storm het anker in een veilige haven geworpen had [1].

Zoo was dan hier wederom OLDENBARNEVELTS staatkunde door de uitkomst bekroond! Wel roemden zij, die tegen het zenden der troepen naar *Frankrijk* gestemd geweest waren, dat de uitkomst hen in het gelijk stelde, daar nu de Koning zelf het vonnis geveld had over den Maarschalk D'ANCRE, dien zij niet hadden willen ondersteunen [2]; maar, zoo kon de andere partij met grond van waarheid zeggen, niettemin moest het den Koning streelen, dat de Staten de zaak van het Fransche Bewind tot het laatste toe niet hadden verlaten, zoolang de Koning zelf zich nog niet verklaard had, en de bewindslieden nog door zijnen koninklijken naam gedekt werden. Hadden zij in weerwil van alle bedenkingen eene zaak, door den schijn van zijne toestemming aanbevolen, getrouw gediend; hoeveel te meer zouden zij hunne ondersteuning veil hebben voor hem zelven, nu niet langer door verdachte personen omringd.

Du MAURIER, de regtmatigheid van zulk eene redenering bevroedende, stelde er prijs op, de Staten voor hunne bereidwilligheid in het verleenen der gevraagde ondersteuning, uit naam des Konings te bedanken. Zoo zou tevens het best blijken, dat die ondersteuning niet zonder 's Konings toestemming gevraagd was. Werkelijk kreeg hij bij een schrijven van den 22sten Mei den last om eenen brief des Konings in dien zin gesteld aan de Staten te overhandigen. Dit deed hij den 1sten Junij, en bij deze gelegenheid hield hij eene rede, waarin hij zich beijverde aan te toonen, dat alleen het »hooge regt," uit 's Konings eigen beweging den Maarschalk gedaan, *Frankrijk* had kunnen redden, en de maatregelen der Prinsen dit nimmer zouden hebben kunnen doen [3]. Zoo moesten OLDENBARNEVELTS tegenstanders in de Staten Generaal de regtvaardiging zijner staatkunde aanhooren. En men kon hem waarlijk niet verwijten, dat hij alleen voor

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 28 April, 1617. *Cort en de waerachtich verhael van t' gheene den 24sten Aprilis*, 1617, *den Marquis d'Ancre tot Parijs — is wedervaren* (*Bibl. v. Pamfl.* N°. 1231). OUVRÉ, p. 249. CARLETON I, p. 268.

[2] CARLETON, t. a. pl.

[3] *Resol. Stat.-Gen.* 1 Junij, 1617. OUVRÉ, p. 249, 250.

het altijd eenigzins dubbelzinnige *Frankrijk* mild was met 's lands middelen en krediet. 1617. Want was eene nieuwe en thans stellige aanvrage van den Hertog van *Savoye* om 4000 man voetvolk en 400 ruiters, door de Staten te bezoldigen en van krijgsbehoeften te voorzien, of anders om de gelden daartoe benoodigd, op de zelfde gronden als vroeger afgeslagen [1]; juist toen de vraag over het al of niet inwilligen van *Frankrijks* verzoek de gemoederen het sterkst bezig hield, was het de Provincie *Holland*, die zich boven Prins MAURITS en de andere Provinciën onderscheidde door de vaardige inwilliging van het verzoek van het ondubbelzinnig Protestantsche *Zweden*, dat, steeds met *Polen* in onmin, niet alleen met het krediet der Staten en met de bevordering van eene ligting van matrozen en soldaten hier te lande, maar ook met de toezending van een zestal oorlogschepen wenschte ondersteund te worden [2].

Met daden, gelijk de alliantiën met de *Hanse* en *Zweden* gesloten, gelijk de krachtdadige hulp aan *Brunswijk* verleend, en de handhaving der Nederlandsche troepen in de Duitsche grensgewesten; met blijken van hulde en vertrouwen, door steden en Vorsten betoond; met uitkomsten, gelijk nu onlangs die wending in *Frankrijk*, was OLDENBARNEVELT sterk tegen zijne tegenpartijders, en scheen hem alles te zullen gelukken, zoo als tot nog toe hem alles gelukt was. Maar dit geluk was geen toeval. OLDENBARNEVELT was waard aan het hoofd te staan van ons land in een wonderbaar grooten tijd. Alles wat in den aanleg lag van onzen landaard; alles waartoe onze voorvaderen op dezen uithoek aan de monden van *Duitschlands* rivieren zich een bodem en een zelfstandig bestaan hadden geschapen; wat reeds aanvankelijk eene ongemeene welvaart en de vatbaarheid om aan de beschaving der groote natiën deel te nemen had doen ontstaan; dat alles kwam glansrijk aan het licht door de krachtsinspanning, die de strijd met *Spanje* vorderde. *Spanjes* geweld heeft *Nederland*, gelijk de inval van DARIUS *Griekenland*, gelijk de verdrukking in *Egypte* ISRAËL, in het aanzijn geroepen. Met en door dien strijd, in den nood der tijden, schudde de landzaat nagenoeg alle knellende banden van stands- en gildenregten af, om zich onder een gezag te voegen, dat zich insgelijks uit den nood had ontwikkeld, en waarvan men de noodwendigheid en billijkheid ten volle besefte. En van die bevrijding van vreemde oppermagt en inlandsche belemmeringen waren de gevolgen verbazend. Een geest van nieuw leven was over ons volk uitgestort. Met krachten, verdubbeld door de overkomst van al wat de

Staatkundige en maatschappelijke toestand van de *Vereenigde Nederlanden* in dit tijdperk.

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 14, 16, 18 Maart, 1617.

[2] Prins MAURITS was er niet voor, aan *Zweden* de vergunning te verleenen om soldaten in ons land zelve te werven: reeds had, klaagde hij, de Zweedsche Overste STERNSCHILT de beste soldaten tot het verlaten van de Nederlandsche dienst verleid. Maar, voegde hij er, zoo als meermalen niet zonder eenige luim, bij: de Staten moesten het zelven weten. Zie *Resol. Stat.-Gen.* 20 Oct. 1616. 8, 16 Maart; 1, 3, 20 April, 1617.

1617. vijand uit de bedwongen Nederlandsche Gewesten verstiet, schiep de nijverheid de rijkste bronnen van bestaan, en maakte de scheepvaart de zeëen van het Noorden en de eilanden van Zuid-Oostelijk *Azië* aan *Nederland* cijnsbaar. Zoo werden de Vereenigde Provinciën de stapelplaats van alle behoeften voor de geheele beschaafde wereld. Levensmiddelen, voorwerpen van weelde, schepen, wapenen, krijgslieden — vooral aanvoerders —, werklieden, bootsvolk, geld, krediet, in één woord alles schaften zich vrienden en bondgenooten, ja, zoo mogelijk, zelfs benijders en vijanden bij ons aan. Het is alsof geene natie leven, zich verdedigen en iets van belang uitrigten kan zonder ons, en wie nagaat aan hoe oneindige aanvragen van allerlei aard de Nederlanden, vooral sedert het tweede tiental jaren der zeventiende eeuw, beantwoord hebben, hij vraagt zich verbaasd af, of dan de voorraad van dit kleine land aan middelen en manschappen onuitputtelijk was. En niet alleen met stoffelijke middelen ondersteunt *Nederland* andere natiën. Maar in het vertrouwen op der Staten doorzigt maken vreemde Mogendheden onze staatslieden tot de vertrouwden van haren nood en hare belangen en verwachten van hen raad en daad en gezag tot zelfs tegenover hare eigene onderdanen. *Venetië*, *Savoye*, de aanzienlijkste Hansesteden, *Brandenburg*, *Zweden*, *Frankrijk* wachten niet te vergeefs zedelijke ondersteuning van ons. En terwijl dit volk zoo veel was voor andere volken, was het ook tevreden en gelukkig in eigen boezem. Terwijl nog bijna eene eeuw lang, tot in *Frankrijks* hoofdstad toe, tweegevechten, opligtingen van personen, moorden op straat bij menigten voorvallen, merkt bij gelegenheid dat te *'s Hage* in het jaar 1610 een aanzienlijk man op straat vermoord gevonden was, de geschiedschrijver [1] aan, dat dit te meer opzien baarde, aangezien men »in *Holland* zulke moorderijen niet gewoon was." Veiligheid en rust heerschte op het platte land en in de steden. De landbouw zag zijn grondgebied uitgebreid door de polders, vooral sedert den tijd des Bestands aan de waterplassen onttogen [2]; de aanbouw van prachtige wijken in de voorname Hollandsche steden, vooral te *Amsterdam*, gaf aan allerlei arbeidslieden werk en overvloed; de handel hield tienduizenden bij tienduizenden handen bezig, en blijkens de tallooze in dezen tijd gevraagde en verleende octrooijen, spitste menig vernuft zich tot het vinden van nieuwe middelen tot bespoediging van de voortbrenging en tot volmaking van de voortbrengselen der nijverheid en tot versiering en veredeling des levens. Mogten van tijd tot tijd scherpe verordeningen noodig zijn om de krijgsbenden, waar zij werkeloos ingelegerd waren, tot tucht te dwingen, de Engelsche Gezant kon in 1616 naar waarheid schrijven, dat de soldaat hier te lande niet zooals elders vrijheid had om naar zijn goeddunken op kosten van den landzaat te leven [3], en zonder

---

[1] VAN METEREN, X, p. 425.

[2] Dr. W. C. H. STARING, in *de Gids*, Nov. 1858, bl. 559.

[3] CARLETON, I, p. 103.

vrees van gelogenstraft te worden konden zich de Staten op de zachtzinnigheid van den landaard beroepen, waar zij in hetzelfde jaar de Spanjaarden en Portugezen laten weten, dat zoo zij de Nederlandsche gevangenen niet lieten loskoopen of beter behandelden, ook wij de gevangenen, die in onze handen vielen, aan strenge tuchthuisstraf onderwerpen zouden, »hoewel zeer ongaarne als tegen ons natureel en gebruik [1]." De vernieuwing der plakaten tegen dieverij en bedelarij strekt ruim zoozeer ten bewijze van de waakzaamheid der Overheid, als van de veelvuldigheid dier misdaden. Wil men nevens de dichterlijk gekleurde tafereelen van *de Hollandsche Arcadia*, wier schrijver, HEEMSKERK, in de jaren des Bestands te *Leiden* studeerde, een bescheidener schildering van den staat der ingezetenen in dien tijd, men hoore wat een vlugschrift, in 1615 uitgegeven [2], vermeldt: »De landman is thans zeer welvarend met zijn zuivel en gewas, ja, hij verkoopt bijna zoo duur als hij verkiest, hetgeen ook wel blijkt aan de versiering van goud en zilver, waarmede zijne vrouw en kinderen omhangen zijn. De stedeling op zijne beurt timmert groote en hooge woningen, welke huizen van binnen zeer sierlijk zijn van schoone meubelen, tapijten, zilveren en vergulde vaten, en hij zelf met vrouw en kinderen kostelijk opgesmukt met zijden en fluweelen gewaden, begoud en bezilverd, groote banketten houdende, hetwelk alles een teeken is van welvaren." 1617.

Zijn de voortbrengselen der schoone letterkunde, zoo zij bij eenig volk worden aangetroffen, de getuigenis, dat de geest van dat volk in enkele mannen vrij genoeg is ontwikkeld om zich bewust te zijn van eigen grootheid, ook deze roem ontbrak aan het *Nederland* van die dagen niet. Leefde in de Staatsmannen het gevoel der eigenaardigheid en der regten der Nederlandsche nationaliteit, — getuigen hunne besluiten, waarbij zij bepaalden, dat de resolutiën der Staten-Generaal, in plaats van in het Fransch, zoo als vóór 1582, in de Nederlandsche taal zouden gesteld worden, en hun verzoek aan den Raad van State en aan LEICESTER om, in weerwil van de aanwezigheid van Engelsche leden in dien Raad, de Staatstukken die van hen uitgingen, uitsluitend «in de Duitsche en natuurlijke taal van den Lande" te vervatten [3]; — in deze eigen taal vond dan ook weldra het zelfbewustzijn der natie een waardig orgaan. In de taal, die zoo krachtig gespierd, zoo helder en rond van de lippen en uit de pen van een LDENBARNEVELT vloeide; die door eenen HUGO DE GROOT gebezigd, zich door zulk eene fijnheid en keurigheid kenmerkte; die in HOOFTS gedichten zoo maatvast en zangerig was geworden, als muzijk, — in die zelfde taal zongen weldra dichters, die, even als HOOFT zelve, een voorbeeld verdienden te worden van al wat Duitsch, 't zij Nederlandsch, 't zij Hoogduitsch, sprak. Wel was de staatkundige en stoffelijke ontwikkeling de poëzij Staat der letterkunde.

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 3 Dec. 1616.

[2] *Merct de wijsheit vermaert van 't Hollandsche huyshouwen* enz. (*Bibl. v. Pamflett.* N°. 1139).

[3] *Bijdrage tot de gesch. der Nederl. taal*, in *Nederl. Volksalmanak*, 1859 bl. 87, 88.

1617. aanmerkelijk vooruit, en konden de dichters niet dadelijk adems genoeg vinden om zoo veel wonderen waardig te bezingen; maar toch hadden een ROEMER VISSCHER en SPIEGHEL, die zich uit den wansmaak der oude Rederijkers tot een letterkundig humanisme ontwikkelden, spoedig jongere mededingers in eenen DANIEL HEINSIUS en SCRIVERIUS, die, met den schat der klassieke letterkunde toegerust, in de vaderlandsche taal vaderlandsche zangen weten aan te stemmen. Men rekene het den beschaafden vernuften van die dagen niet als een misslag aan, dat zij zich de klassieke modellen tot voorbeeld stellen, en met den ganschen schat der Grieksche mythologie hunne gedichten opsmukken: de tijd bragt nog niet mede, dat men een waarachtig oorspronkelijken kunstvorm en dichtertaal kon scheppen. Voornamelijk de ontwikkeling der natuurkundige wetenschappen, die met het begin der zeventiende eeuw eerst eenen aanvang nam, heeft aan de hedendaagsche volken tegelijk eene gansch eigenaardige rigting en het bewustzijn gegeven van hetgeen hen van de klassieke oude volken onderscheidt. Gelijk Prins MAURITS en WILLEM LODEWIJK slechts de krijgskunde der Ouden, wier auteurs zij waardeerden en zorgvuldig beoefenden, meenden toe te passen en voort te zetten, terwijl zij toch het buskruid ter hunner beschikking hadden en zich van het kanonvuur treffelijk wisten te bedienen, zoo erkennen onze schrijvers en dichters van die dagen geene hoogere, ja geene andere waarlijk letterkundige vormen, dan die de oude modellen, of wat daarvoor doorging, teruggeven. HOOFT gevoelt niet, dat hij onze taal geweld aandoet door TACITUS schrijftrant na te bootsen, en hij wordt toegejuicht. HUGO DE GROOT schrijft zelfs de geschiedenis van den strijd tegen *Spanje* in het Latijn, en gezegend was deze zijne gave, daar zij hem niet alleen in staat stelde voor *Nederland* tot de republiek der edele geesten in gansch *Europa* het woord te voeren, maar tevens het vooroordeel van botheid en ruwheid, dat onzen landdaard nog aankleefde, zegevierend te keer te gaan: eene natie met eene Hoogeschool als *Leiden*, met een vernuft als DE GROOT, die en de grondslagen der nieuwe staatswetenschap legt en de Grieksche muze, beter welligt dan eenen Romein zelven mogelijk zou geweest zijn, in het Latijn laat spreken, — zulk eene natie, dit moest *Europa* onwillekeurig erkennen, was geen zamenraapsel van dolle geestdrijvers en botte geesten, slechts op geldwinst bedacht. — En bovendien, die klassieke vormen, zij smoorden het regt moderne, vaderlandsche gevoel van menig dichter niet. Wel was een HOOFT te voorzigtig om zijn hart in onbedwongen klanken uit te spreken: zijn *Gerard van Velsen* is slechts een tafereel van het verledene, vervalscht door de vooroordeelen van des dichters tijd. Maar reeds noemden wij de namen van HEINSIUS en SCRIVERIUS, en, mede reeds in den tijd des Bestands, getuigde menig gedicht van den jeugdigen VONDEL, wat hij met en voor zijn Vaderland gevoelde, en hoe hij in Nederlands wederwaardigheden deelde. Zijn liefelijk en verheven treurspel *Pascha of de verlossing der kinderen Israëls uit Egypte*, in 1612 uitgekomen, ontleent kracht en glans aan den verschen indruk in 's dichters gemoed

nagelaten door Nederlands verlossing uit het diensthuis van *Spanje*, en, alsof de toepassing nog niet duidelijk genoeg uit het stuk zelve bleek, voegde de dichter *eene vergelijking van de verlossing der kinderen Israëls met de vrijwording der Vereenigde Nederlandsche Provinciën* daaraan toe. Dat terugvinden van de geschiedenis hunner dagen in de worsteling van *Israël* tegen *Egypte* strekt VONDEL en zijnen tijdgenooten, die zijn stuk met toejuiching ontvingen, tot eer: het is een waarborg, dat de beweegredenen van hunnen tegenstand tegen *Spanje* dieper en edeler waren, dan een later geslacht ze zich vermogt voor te stellen. En dan dat heerlijk tafereel, opgehangen in VONDELS *hymnus over de wijdberoemde scheepsvaart der Vereenigde Nederlanden!* Met welk een gevoel van de grootheid van zijn Land en volk bezingt hij *Nederland*, dat *al des werelds perken beschaduwt en doorvliegt met de vlerken zijner schepen*, dat *zoo veel torens ziet gewassen uit laag verdronken land*, *uit poelen en moerassen!* Hoe tart hij, na al den roem van het voorgeslacht, en de onlangs ondernomen stoute zeereizen, en de uitbreiding van scheepvaart en visscherij vermeld te hebben, hoe tart hij *Oud-Griekenland*, wiens zeevaart slechts kinderspel was bij *onze drijvende bosschen*, *getimmerd op een reede*, *waar nergens hout wast*, en hoe wendt hij zich eindelijk tot den grooten Admiraal van der Staten zeemagt, *dien onverwonnen prins*, *die bloeme van Oranje*, die, gelijk de duinen de verbolgen zee, het Spaansch geweld had gekeerd! Waarlijk met zulk een dichter in zijne eerste vaag ontbrak het *Nederland* reeds toen niet aan den roem, dien de schoone letteren aan een volk verzekeren! 1617.

Niets is billijker, wanneer men een land zoo roemvol en zoo gelukkig ziet, dan tot zijne Regeerders op te klimmen, die wel niet de eerste oorzaken zijn van dien roem en dat geluk: want dit gaat boven het menschelijke vermogen: maar zich toch door hun inzigt en handelingen volkomen op de hoogte toonen van den tijd. En de Regering in dat roemrijke tijdperk van ons Vaderland werd geheel en al bezield door OLDENBARNEVELT. Hem kwam de dank toe van den tijdgenoot, hem komt de eer toe bij de nakomelingschap, dat hij, als de ware opvolger van WILLEM den Eersten, terwijl zijn diep inzigt in de stelling der toenmalige Mogendheden van *Europa* hem de kennis der geschikte middelen om zijn Vaderland te grondvesten aan de hand deed, tevens den moed gehad heeft om de aanwending dier middelen in weerwil van alles wat hem aan het wankelen brengen kon, standvastig door te zetten. Zonder de staatkunde, door hem gevolgd, zou *Nederland* onfeilbaar, zoo al niet vóór, dan na het Bestand, of te gronde zijn gegaan, of ten minste op een verkeerden weg zijn geraakt en alle gezag en invloed verbeurd hebben. Verdienste van OLDENBARNEVELT.

En toch die man vond zich al meer en meer gedwarsboomd door tegenstand van de zijde van sommigen, ja van eene geheele partij onder zijne landgenooten; die man werd al meer en meer het voorwerp van haat of achterdocht, zoozeer, dat eindelijk zijne tegenstanders niet langer konden zwijgen, maar hun, als het ware, de kreet van het Tegenstand tegen hem.

1617. hart moest: weg van de aarde met dien mensch, want het is niet behoorlijk, dat hij leve! Zijne loopbaan, voor zooverre wij ze tot dusverre hebben nagegaan, waarborgt ons reeds, dat hij zich dien haat niet door eenigen gruwel op den hals had gehaald, zoo het ten minste geen gruwel is zijn Vaderland onuitputtelijk rijk en bij het Buitenland boven alle verhouding ontzien te maken, en binnenlands de tweedragt voor uitbarsting te bewaren. Aan zijne staatkundige wijsheid, en anders nergens aan, had hij dien haat te danken. Had zijne eerlijkheid aantastbare punten gehad, hij zou niet zoo groot zijn geweest en zijn Vaderland niet zoo oneindig veel goeds gedaan hebben; maar ook zou hij, menschelijker wijze gesproken, het slagtoffer van den tegenstand niet geworden zijn: dan toch zou hij zich door wederkeerig geven en nemen met zijne tegenpartijders verdragen hebben.

Grond van dien tegenstand. Men kan alle wijsheid bepalen door ze *matiging in de vrijheid* te noemen. Deze matiging nu in de vrijheid, deze zelfbeheersching bij het wegvallen van allen uitwendigen dwang, kenmerkt OLDENBARNEVELTS staatkunde ten volle. Hij weet *Nederland* toe te rusten met de middelen om de oorlog onbepaald voort te zetten, om de veroveringen aan gene zijde des oceaans tot in het oneindige uit te breiden, om de Mogendheden door ze op hare zwakke punten aan te tasten tot het uiterste te drijven, — en hij teekent het Bestand, houdt den waggelenden troon van *Frankrijk* staande, en beteugelt de veroveringszucht dergenen die op octrooi aandringen voor de West-Indische Maatschappij. Zoo behoedde hij *Nederland* voor het gevaar van een brandfakkel te blijven voor *Europa*, een luchtverschijnsel, dat slecht stoornis in de gevestigde orde kan aanbrengen; zoo verzekerde hij der Republiek eene regelmatige plaats te midden van de loopbanen der verschillende Staten, en bewerkte dat *Nederland* niet alleen voor zich zelven, maar ook voor geheel *Europa*, als een nuttig en noodzakelijk lid der menschenmaatschappij ten zegen kon strekken. — Maar voor al degenen, wien die matiging in de vrijheid ontbrak, die in het staatkundige van geene perken weten wilden, en in het godsdienstige uitwendige perken vorderden, omdat zij in eigen gemoed datgene niet erkenden, wat alleen den band der eenheid uitmaakt, voor al de zoodanigen was OLDENBARNEVELT een doorn in het oog; voor genen was hij een aanstoot, voor dezen een ergernis; voor het streven van genen was hij een hinderpaal, in de oogen van dezen een verleider tot dwalingen, waarvan de gevolgen, meenden zij, niet te voorzien waren. Vaak vertoonde zich die roekeloosheid in het staatkundige en die bekrompenheid in het kerkelijke, uit dezelfde bron geweld, in dezelfde personen, zoo als, bij voorbeeld, bij den Amsterdamschen predikant PLANCIUS, en de vijandschap der zoodanigen tegen OLDENBARNEVELT was er des te feller om.

De uitbarsting tegen OLDENBARNEVELT kwam van den kant der godsdienstgeschillen. Deze geschillen, welke de praedestinatie betroffen, waren juist een blijk van den voorspoed, dien onze Republiek in die dagen genoot. In tijden, dat gemeenschap-

pelijke rampen en gevaren gedurig tot zamenwerken nopen, zal men om geen leerstellingen den broeder, die ons eerlijk bijstaat, verdoemen. In dagen, dat Gods oordeelen op de aarde zijn, en tijdelijke ellende gevoeld wordt, zal men geen stelsel drijven, dat ons noopt aan den trouwen deelgenoot van onzen jammer nog de eeuwige ellende bovendien toe te denken. Zoo viel dan de uitbarsting van twisten over punten, bij wier behandeling het volk en zelfs de geleerden vroeger kalm waren gebleven, niet toevallig met de rust en de welvaart van de jaren des Bestands zamen. Zij waren de noodzakelijke keerzijde van den verbazend gunstigen toestand der zaken, de vloek, dien 's menschen brooddronkenheid over zich haalt, wanneer de rampspoed niet van buiten aankomt. 1617.

Het verhaal dier twisten hebben wij gebragt tot aan de pogingen tot invoering van de kerkordening van 1591 in het jaar 1612 [1]. Vandaar aan moeten wij alzoo hunne geschiedenis thans ophalen.

Welke heilrijke gevolgen OLDENBARNEVELT en zij, die zijne maatregelen in de Staten van *Holland* ondersteunden, zich ook van de invoering der kerkordening van 1591 beloofd mogen hebben, om die gevolgen te doen plaats grijpen zou zij algemeen nagekomen hebben moeten worden. Ook werd zij wel eens onverstandig toegepast. Toen te *Warmenhuizen*, een dorp tot de classis van *Alkmaar* behoorende, de predikantsplaats was opengevallen, liet de Heer der plaats [2] de beroeping volgens de kerkordening van 1591 geschieden, en de keus viel op PETRUS AEMILIUS, die, na vroeger predikant geweest te zijn, thans notaris was te *Amsterdam*. Dit mogt eene ongelukkige keus heeten, daar zij maar al te veel stof tot aanmerkingen gaf. Die leden der gemeente welke eenstemmig dachten met de wederspannige predikanten van de classis van *Alkmaar*, namen met het beroep geen genoegen, en eenige personen, bewerend gemagtigd te zijn door den Burgemeester, de schepenen en den kerkeraad, sloten de kerk met geweld om den nieuwen predikant den toegang te beletten. Hierop liet de Heer der plaats het gebouw door het geregt openbreken. De zaak kwam voor de Staten van *Holland* en dezen verklaarden den 4den Augustus, 1612, dat, wat de Heer der plaats verrigt had »als geschied krachtens het regt der Magistraat tot handhaving van hunne vroegere Resolutie, wel en te regt gedaan was." Om evenwel aan de gemoederen den tijd te laten van tot bedaren te komen, gelastten zij, dat de predikant PETRUS AEMILIUS niet in zijne bediening zou treden, maar de dienst voor de drie eerstvolgende maanden door de classis van *Alkmaar* zou

Geschil over de beroeping van een predikant te *Warmenhuizen*.

---

[1] Zie hiervoor bl. 512.

[2] De Heer W. BARDES, zoon van den Amsterdamschen burgemeester. Onlangs had hij door aankoop deze heerlijkheid bekomen. Toen hadden zich Regeerders en Kerkeraad tegen hunnen nieuwen Heer pogen te verzetten (*Resol. Holl.* 1612, bl. 767).

1617. bezorgd worden. Inmiddels zou een ieder in de gelegenheid gesteld worden om beschuldigingen tegen dezen leeraar in te brengen. Die van *Warmenhuizen* leverden den 1[sten] November een vertoog in ten laste van PETRUS AEMILIUS, en de Staten, begrijpende dat hij in die gemeente nimmer met vrucht werkzaam zou kunnen zijn, namen zijn onderhoud op hunne rekening, totdat hij elders beroepen werd. Zoo onthielden zich de Staten van een gewelddadig opdringen van een predikant aan eene wederspannige gemeente, en terwijl zij aan hunne eigene besluiten de hand houden, ruimen zij door bemiddeling de zwarigheid uit den weg [1]. In één woord zij handelen als vrederegters en patronen, en deden hier eenigermate hetzelfde wat zij kort te voren gedaan hadden, toen zij den baljuw en den predikant van *Schoonhoven*, die zich over genen bij hen beklaagd had, elkander in hunne tegenwoordigheid de hand der verzoening lieten geven [2]. In overeenstemming met deze houding en tevens met het doel der invoering van de kerkordening van 1591 was de toeleg om de opheffing der gerezen moeijelijkheden aan de stedelijke Regeringen over te laten. Zoo schreven zij aan den Burgemeester en Regeerders van *Delft* aangaande den persoon van REINIER DONTEKLOK, een Vlaminger van afkomst en vroeger daar ter stede predikant. Deze, die zich reeds vroeger in den twist tusschen GOMARUS en ARMINIUS tegen dezen laatsten had doen gelden [3], had in 1612 een boekske uitgegeven [4], waarin hij »strijdig," zeggen de Staten, »met den pligt van een goed ingezetene de Resolutien van Hun Edelmogenden scheen te censureren." Op dit geschrift nu wezen de Staten de Regering van *Delft* met verzoek daarop te letten, en in de zaak te doen, zoo als zij voor de dienst en de rust van den Lande zouden bevinden te behooren. De vervolging der zaak bragt te weeg, dat DONTEKLOK aan de Burgemeesteren zijner woonplaats zijn leedwezen betuigde, waarop dezen de Staten verzochten, het daarbij te mogen laten, »dewijl hij een oud man was van hooge jaren, vermaagschapt aan de aanzienlijksten der stad, en verder onderzoek ligt meer zwarigheden zou veroorzaken [5]." Verschenen er hatelijke en gevaarlijke geschriften, zoo werden zij, in weerwil van de bestaande plakaten en ordonnantiën, niet regtstreeks op gezag der Staten verboden, maar *aan al de steden afzonderlijk* werd geschreven, zulke » scandaleuse libellen op te houden en in te trekken, als die-

Houding door de Staten tegenover de geschillen aangenomen.

---

[1] *Resol. v. Holl.* 2, 3, 4 Aug.; 18, 29 Sept.; 1 8 Nov. 1612 (bl. 770, 772, 773, 774, 822, 827, 847, 850, 961, 962). UYTENBOGAERT, K. H. bl. 599—601. BAUDAERT, V B. bl. 3—5.

[2] *Resol. v. Holl.* 12 Febr. 1612.

[3] UYTENBOGAERT, *Kerkel. Hist.* bl. 324, 325.

[4] *Bibl. v. Pamfletten* N°. 1000. UYTENBOGAERT, K. H. bl. 577.

[5] *Resol. v. Holl.* 12, 13, 14 April, 1612 (bl. 683—686).

nende alleenlijk tot verontrusting van de goede gemeente [1]." Alles werd er dus op aangelegd om de behartiging van den godsdienstvrede tot de zaak der bijzondere Gemeenten te maken. De Staten geloofden aan de verzoenlijkheid en handelbaarheid der predikanten, en trachtten van hunne zijde de schalen tusschen Remonstrantsch en Contraremonstrantsch zooveel mogelijk in evenwigt te houden. Van het eerste getuigt het besluit, den 26 Julij 1612 genomen, om eene commissie te benoemen ten einde een stuk op te stellen, dat aan de predikanten ter onderteekening zou worden aangeboden, en waarbij zij op grond dat zij aan de Heeren Staten als hunne wettige Overheid erkentelijkheid schuldig waren, beloven zouden, hun Edelmogenden te gehoorzamen in alles wat zij in kerkelijke zaken in overeenstemming met Gods Woord en tot beter orde in de Kerk en tot rust van den Lande zouden verordenen [2]. En hoe zij in geenen deele partij trokken tegen de Contraremonstranten, maar aan dezen gunden, wat zij aan de Remonstranten toestonden, blijkt onder meer voorbeelden hieruit, dat, zoodra besloten was aan UYTENBOGAERT te vergunnen zijn *Naerder Bericht* uit te geven, van hunnentwege aan FESTUS HOMMIUS geschreven werd, dat dit verlof slechts verleend was onder voorwaarde, dat het hem vrij zou staan daartegen te schrijven [3]. Niet minder duidelijk spreken andere feiten. Toen te *Oudenmierop* een predikant, met name JACOB LAURENSZ, tegen de order en de Resolutiën der Staten was aangesteld, bevalen zij wel, »tot vordering van de eere Gods, tot handhaving van het wettig gezag en tot behoud van rust en eenigheid," dat die persoon zich van de predikdienst zou onthouden, totdat zij op hunne eerstvolgende vergadering nader op zijn beroep zouden beschikt hebben; maar intusschen zou men op vrij hooge boete de beurten laten waarnemen »door alle predikanten zoo van de binnen- als van de buitenclassis van *Alkmaar* en van de eene partij zoo wel als van de andere, zonder onderscheid, beginnende van de oudsten in dienst." Hiermede erkenden de Staten tevens eenigermate die leden der oorspronkelijke classis van *Alkmaar*, welke, onder den naam van buitenclassis, geene gemeenschap hielden met de predikanten in de stad *Alkmaar*, en afzonderlijk vergaderden. En korten tijd daarna werden de Burgemeester en Regeerders van *Alkmaar* uitgenoodigd met matiging en bescheidenheid te werk te gaan tegen den ouden kerkeraad, die zich nog altijd als niet wettig ontslagen beschouwde [4]. Wanneer men dit alles in aanmerking neemt en be-

1617.

Onpartijdigheid der Staten.

---

1 *Resol. v. Holl.* bl. 689. Met name wordt hier onder zulke libellen genoemd het *Reispraatje* (*Bibl. v. Pamfl.* N°. 1048).

2 *Resol. v. Holl.* bl. 761.

3 *Resol. v. Holl.* 17 Julij, 1612 (bl. 768). De vergunning aan UYTENBOGAERT tot de uitgave van zijn *Naerder bericht* verleend had echter geen dadelijk gevolg. Dus werd zij in Julij 1616 vernieuwd en het werk alstoen uitgegeven. Zie UYTENBOGAERT, K. H. bl. 577, en hiervoor bl. 481.

4 *Resol. v. Holl.* 26 Oct.; 15 Dec. 1612 (bl. 844, 902).

1617. denkt, dat er eensdeels betrekkelijk weinig gewelddadigheden plaats grepen, en over het algemeen, waar geene klagten vielen, de Contraremonstranten ongestoord hunnen gang gingen, en anderdeels de Staten en OLDENBARNEVELT niet aansprakelijk kunnen gesteld worden voor den onverstandigen ijver van sommige aanhangers van het heerschende staatkundige stelsel, wier maatregelen zij bezwaarlijk altijd konden verhoeden; wanneer men dit bedenkt, dan komt men tot de overtuiging, dat al het geroep over verdrukking van de ware leer zijn oorsprong te danken had aan de meening van hen, die het er voor hielden, dat aan de Kerk reeds door de dulding der Remonstranten geweld geschiedde. Dezulken zagen in de Kerk niet de gemeenschap dergenen, die zich in het geloof *van* de wereld afscheiden; maar eene gemeenschap, die zich *in* de wereld afscheidt van hen, die geacht worden de dwaling voor te staan. Dus was hun alle afwijking van de Gereformeerde leer een gruwel; herders en leeraars, die de bevooroordeelde gemeente hadden behooren neder te zetten, werden door hunne begrippen verleid om als menschen zonder liefde en zonder geloof tot tegenstand aan te zetten, onbarmhartig alle zwakheden en gebreken in hunne tegenpartijders aan den dag te brengen, ja hen te belasteren en van verraad en omkooping [1] te beschuldigen. Hoe gunstig steekt tegen zulk een bestaan de houding af der Staten, die van hun hooger standpunt, beter bewust van de middelen ter handhaving der ware Christelijke godsdienst onder de volken, eenen verzoenenden geest betoonden. Maar juist het regt van verzoeningsgezind te zijn betwistte men hun, en gaarne zou men hunne bemoeijing met de godsdienst als strijdig met het gebruik in protestantsche Landen hebben uitgekreten. Dezen blaam echter weerde de meerderheid der Staten krachtig van zich af, toen zij in den zomer van het jaar 1612 de gelegenheid waarnam om zich luide te beklagen, dat men der Staten regt om aan de Kerk verordeningen voor te schrijven in twijfel trok: »met onregt en tegen de klaarblijkelijke waarheid", verklaarde men, »werd uitgestrooid, dat ook in dit opzigt de godsdienst veranderd werd, terwijl toch onwedersprekelijk was, dat het maken van kerkelijke wetten van het begin der oorlog en gestadig daarna begrepen is der Hooge Overheid toe te komen, gelijk in alle Koningrijken, Landen en Steden, die het Pausdom

De Staten handhaven hun gezag in kerkelijke zaken.

[1] »Wierden oock op eenige plaetsen — doove geruchten gestroyt, dat eenige voornaemste Remonstrantsche Leeraers, sonderling UYTENBOGAERT, niet vry en waren van steeckpenningen genoten, en metten vyandt heymelijck verstant te hebben, tot onderganck des Lants, ende der Kercke, ende dat sy daerinne gevoedet wierden van eenige Regenten 's Lants ten selvigen eynde. Hiervan kreeg UYTENBOGAERT verscheyden waerschouwingen" (UYTENBOGAERT, K. H. bl. 599). In het hatelijke geschrift *Praktycke van den Spaenschen Raedt* (*Bibl. v. Pamflet* N°. 1452.) wordt beweerd, dat terwijl de Contraremonstrantsche leeraars het sober hadden, de Remonstrantsche altijd de beurs vol geld droegen. Eene voorstelling regt geschikt om op den nijd der Contraremonstrantsche leeraars te werken. — UYTENBOGAERT ontving, heette het, uit 's Lands middelen jaarlijks 120,000 gulden om tot zijne doeleinden te besteden (Zie dat pamflet bl. 24 en 43).

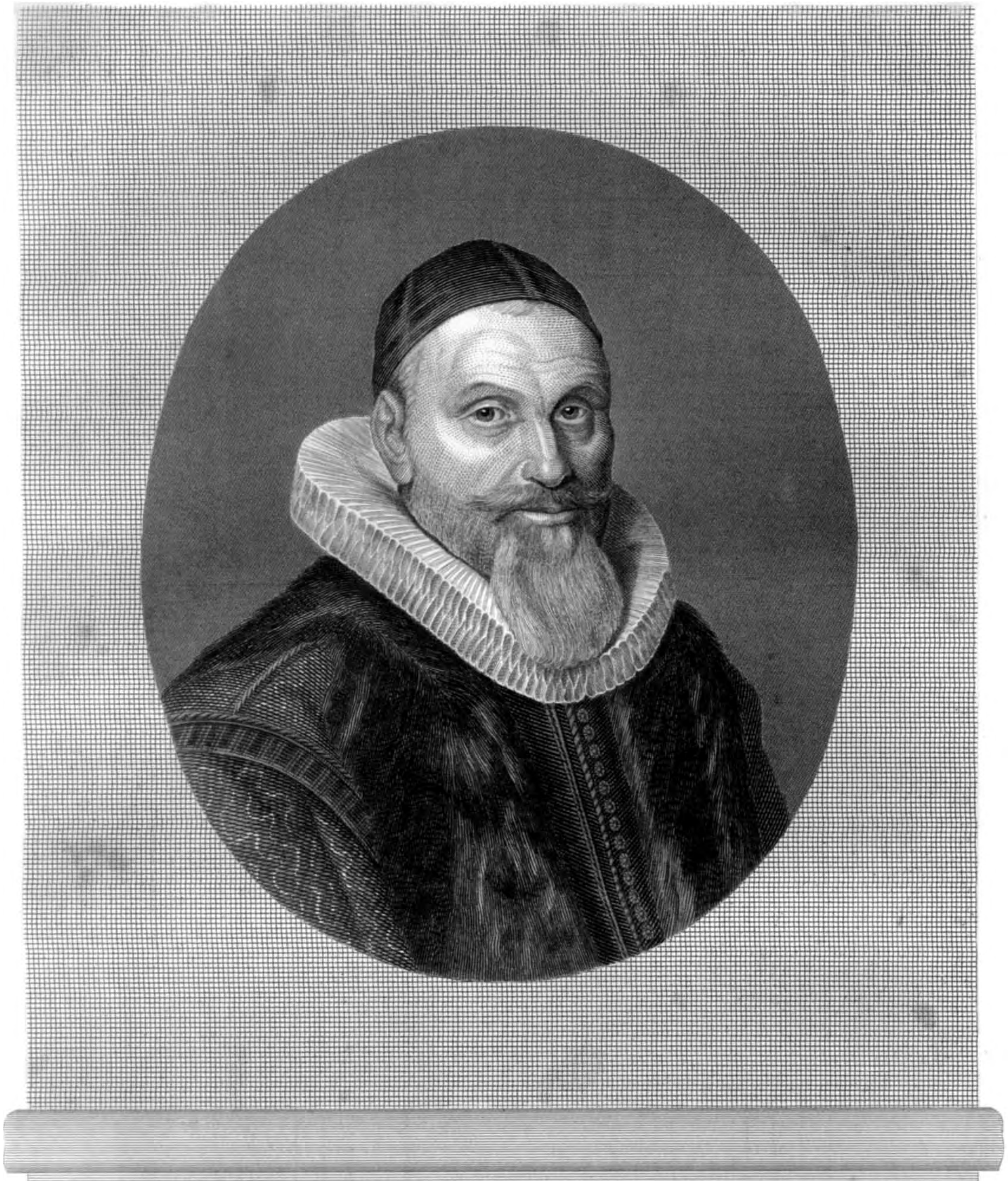

FESTUS HOMMIUS.

J. F. C. Reckleben sculps

verwierpen, mede altijd was en nog werd begrepen en in praktijk gebragt [1]." Nog een ander middel nam de Contraremonstrantsche partij te baat om hare ongehoorzaamheid te vergoelijken. Zij maakte gebruik van het werkelijk in den boezem der Staten ten aanzien van de godsdienstzaken bestaande verschil van gevoelen, om hunne besluiten in dezen als het werk van enkelen, voornamelijk van de Gecommitteerde Raden en wel bepaaldelijk van OLDENBARNEVELT, voor te stellen, en den schijn aan te nemen, alsof zij deswegens hunne geldigheid in twijfel trokken. De predikanten van de Alkmaarsche buitenclassis ontzagen zich niet aan de Gecommitteerde Raden, hun in 1613 toegezonden tot bijlegging der geschillen met de binnenclassis, dat gemis aan eenstemmigheid openlijk voor de voeten te werpen [2]. Dus was het steeds het ernstige streven, de steden, die tot de besluiten in kerkelijke zaken genomen hare medewerking weigerden, tot eenstemmigheid over te halen. Hiertoe werd geen middel van overreding onbeproefd gelaten. Maar ook om de twistende godgeleerden zelven te verzoenen wilde men nog eene proeve nemen. 1617.

In den winter van het jaar 1612 was Graaf WILLEM LODEWIJK, bij gelegenheid van de aanstaande inhuldiging van Prins MAURITS als Ridder van den Kouseband, te *'sHage* tegenwoordig. Bij hem kwam het denkbeeld op, dat men nogmaals eene Conferentie tusschen predikanten der twee strijdende partijen, maar ditmaal in kleiner aantal, moest doen houden, ten einde dezen de vijf punten, waarover in de Haagsche Conferentie van 1611 gehandeld was, zoo mogten stellen, dat de beide partijen daarin de uitdrukking van haar gevoelen vonden. Dit denkbeeld deelde hij aan UYTENBOGAERT en FESTUS HOMMIUS mede en beiden won hij voor zijn doel. Weldra besloten de Staten van *Holland* deze zaak te bevorderen, in de hoop dat daaruit wat goeds zou voortkomen. Immers kon eene poging, door WILLEM LODEWIJK aangeraden, die het vertrouwen der Contraremonstranten genoot, niet anders dan gunstig opgenomen worden. Van elke zijde zouden drie predikanten opkomen en de bijeenkomst te *Delft* plaats hebben. De drie van de zijde der Remonstranten waren: UYTENBOGAERT, VAN DEN BORRE, uit *Leiden*, en GREVINCHOVEN, uit *Rotterdam*; de drie van de Contraremonstrantsche zijde: BOGARDUS, uit *Haarlem*, BEGIUS, uit *Dordrecht*, en FESTUS HOMMIUS, uit *Leiden*. Den 26sten Februarij 1613 had de eerste bijeenkomst plaats. Hier namen de Contraremonstrantsche predikanten dadelijk de vereischte voorzorgen, dat de stap, waartoe zij overgingen, niet ten nadeele van het bijeenroepen eener Nationale Synode, waarop zij steeds aandrongen, zou uitgelegd worden, en verlangden toen van de Remonstranten vooraf de verklaring, dat er onder hen niemand was, die buiten de vijf punten iets had tegen de Confessie en den Catechismus. Tot staving van hunne overeenstemming met

Delftsche Conferentie.

[1] *Resol. v. Holl.* 1612, bl. 955.

[2] *Resol. v. Holl.* 1613, bl. 28.

1617. deze Formulieren vorderden zij de onderteekening van een vijfendertigtal artikelen. In dit voorstel zagen de drie vertegenwoordigers der Remonstranten een strik om hen te vangen, en eene poging om een geloofsonderzoek in te voeren, en van nu aan beloofden zij zich geen gunstigen uitslag van deze bijeenkomst. Zij beantwoordden den hun gedanen eisch met de verklaring, dat deze Conferentie bestemd was tot de behandeling van de vijf punten en niet van vraagstukken, omtrent welke op louter vermoeden de regtzinnigheid van dezen en genen verdacht werd, maar die de Remonstranten niet aangingen: dus vraagden zij, of de Contraremonstranten gezind waren, hen in hun gevoelen aangaande de vijf artikelen te verdragen, ja of neen, of althans over deze artikelen in onderhandeling te treden. Hoewel de Gecommitteerde Raden nog eenigen uit hun collegie zonden om de godgeleerden te vermanen niet onverzoend te scheiden, bleven de Contraremonstranten bij hunnen eisch. De Remonstranten verklaarden zich niet ongezind om de in geschrift gebragte 35 artikelen aan de predikanten, die van hun gevoelen waren, mede te deelen, en daarover eene verklaring van hunne zijde uit te lokken, mits die artikelen niet onder het volk verspreid werden voor en aleer daarop de meening der Remonstranten verstaan was. Op de belofte van geheimhouding scheidde men den 27sten Februarij vriendschappelijk van elkander. Maar nog hadden de Remonstranten *Delft* niet verlaten, of het bleek, dat de 35 artikelen reeds in verscheidene afschriften in handen van het publiek waren. Spoedig kwamen zij dan ook te *Delft* in druk, en zoo kon thans al het volk kennis nemen, van welke en hoe vele dwalingen men goed vond de Remonstranten te verdenken. De Staten verlangden ambtshalve berigt van het voorgevallene, en ontboden UYTENBOGAERT en FESTUS HOMMIUS voor hunne Vergadering. Hier vorderden zij van elk afzonderlijk, eerst van HOMMIUS en daarna van UYTENBOGAERT, een verslag van hetgeen er in hunne bijeenkomst verhandeld was. Eenige dagen daarna besloten zij zelven van de drie Contraremonstrantsche leden der Delftsche Conferentie de verklaring aangaande de vijf punten te vorderen, waartoe die bijeenkomst belegd was geweest [1]. Bij dit besluit voegden zij de verklaring, dat zij het noch dienstig noch stichtelijk oordeelden, dat door de Remonstranten op de punten, van wege de Contraremonstranten hun voorgehouden, eenige verklaring gedaan, of van de eene of de andere

[1] Eerst acht maanden later leverden de Contra-Remonstranten, ingevolge dit bevel, een voorslag van tolerantie op de vijf punten in, doch gepaard met zoo vele voorwaarden, dat zij eigenlijk niets van hunne eischen terugnamen. Dit geschrift werd, tegen het bevel der Staten, in 1615 uitgegeven onder den titel van *Nader Advijs over de Conferentie, gehouden tot Delft, aengaende het remedieren der tegenwoordige swarigheyden — te samen gestelt door drie Dienaren des Godl. Woorts, door last van de E. M. H. H. Staten v. H. ende W. Vr.* — Hiertegen vond UYTENBOGAERT zich genoopt op te komen met een tegenschrift, getiteld: *Oprecht en nader bericht Joannis Uytenbogaert.* Zie TRIGLAND, bl. 649—653, en UYTENBOGAERT, bl. 605, 606.

zijde nieuwe vragen geopperd werden. Met dit besluit evenwel vereenigden zich de Gedeputeerden der steden *Dordrecht*, *Amsterdam* en *Enkhuizen* in geenen deele [1]. 1617.

Het bezwaar dat er bij de steden, die niet met de meerderheid stemden, bestond, was in de overtuiging gegrond dat de Overheid de Kerken in de beslissing omtrent hare leer en ordening, en in de wijze om tot die beslissing te komen, vrij moest laten. Kon men haar van dit gevoelen tot de tegenovergestelde meening overhalen, zoo ware de zaak gewonnen, en eendragtig kon men zich van Staatswege de bevrediging der Kerken ten doel stellen. Doch waar een gezag te zoeken, dat haar gevoelen kon omzetten, of waarachter zij ten minste zouden kunnen schuilen? De hoogstgeplaatste persoon in de Protestantsche Christenheid, hij mogt dan verder wezen wat hij wilde, was ongetwijfeld de Koning van *Groot-Britannië*. Deze, die met zijn koninklijken titel dien van *Verdediger des Geloofs* vereenigde, en de overdrevenste denkbeelden omtrent het alles omvattend gezag van het koningschap koesterde, was ongetwijfeld van oordeel, dat aan de Hooge Overheid ook gezag in het kerkelijke toekwam. Kon van dezen Koning eene verklaring worden uitgelokt, waarbij hij de bemoeijingen der Staten tot bevrediging der Kerken goedkeurde en hare voortzetting aanbeval, zoo zou welligt het bezwaar der minderheid in de Statenvergadering komen te vervallen. Dergelijke overwegingen schijnen OLDENBARNEVELT en hen, die met hem eenstemmig dachten, er toe geleid te hebben eene proef te nemen, om te zien wat zij tot hun doel van Koning JACOBUS konden verkrijgen. Niet alleen werd dus CARON, die omstreeks dezen tijd een kort verblijf te *'s Hage* had gehouden, op de hoogte gebragt om bij zijn terugkeer naar *Engeland* den Koning genoegzaam in te lichten; maar ook maakte men gebruik van de gelegenheid, dat er in de lente van het jaar 1613 een gezantschap naar *Engeland* was afgevaardigd. Van dit gezantschap maakte HUGO DE GROOT een deel uit [2]. Hij was, dacht OLDENBARNEVELT, de geschikte persoon om niet alleen de Engelsche godgeleerden tot een billijk oordeel over het gevoelen der Remonstranten te stemmen, maar ook om Koning JACOBUS tot eene zoodanige verklaring te bewegen, of te laten bewegen, als men gaarne van hem zag uitgaan. Dus kreeg HUGO DE GROOT het ontwerp van een brief mede, zoo als men er een van JACOBUS verlangde te ontvangen. De Koning liet zich overhalen, en den 29sten Maart 1613 werd in de vergadering der Staten-Generaal een brief van hem ontvangen, gedagteekend van den 16den dier maand, en van dezen inhoud: Hoezeer overtuigd, dat de Staten de treurige godsdienstgeschillen naar hunne wijsheid en het gezag, dat hun over den staat der Kerken en de kerkedienaren toekwam, wel zouden weten te beslechten, gaf de Koning te kennen, door de ondervinding geleerd

Brief van JACOBUS I over het gezag der Overheid tot het beslechten van godsdienstgeschillen.

[1] *Resol. v. Holl.* 1612, bl. 964; 1613, bl. 3. UYTENBOGAERT, *t. a. pl.* bl. 601—604. TRIGLAND, bl. 642—649.

[2] Zie hiervoor bl. 590.

1617. te hebben, dat zulke vraagstukken bezwaarlijk door twistredenen van godgeleerden worden uitgemaakt, en dat het voegzamer is, ze door openbaar gezag bij te leggen, verbiedende zulke geschillen op den predikstoel of onder het gemeene volk te brengen, met uitdrukkelijk bevel den vrede te bewaren door onderlinge verdraagzaamheid bij verschil van gevoelen, ten minste tot dat met volkomen kennis van zaken bij openbaar gezag anders verordend zou zijn. Ten slotte betuigde hij, dat hij geene der beide meeningen zoozeer van de waarheid afwijkend achtte, of zij konden met het christelijk geloof en de zaligheid der zielen bestaan. — Meer naar het hart van OLDENBARNEVELT kon niet gesproken worden, dan in dezen brief geschiedde; en geen wonder, want de Koning had zich geheel en al aan het voorschrift uit *Holland* gehouden. Maar de Advokaat had verlangd, dat de brief geschreven zou worden aan de Staten van *Holland*, welke de zaak bepaaldelijk aanging, en nu was hij aan de Staten-Generaal gerigt geworden. Wat evenwel nog aan de zaak ontbrak, werd spoedig hersteld, toen de Staten van *Holland* een gelijkluidenden brief ontvingen, van den 21sten Maart gedagteekend [1].

Doch was de uitwerking van den maatregel van eenig belang, en vooral was hij van eenig blijvend gunstig gevolg? Verre vandaar. Een tijd lang mogt men meenen met eenig vertrouwen op de thans gevelde uitspraak van den koninklijken godgeleerde te kunnen wijzen [2], weldra bleek het, dat de geheele toeleg weinig gebaat had. Dat op 's Konings gunstiger meening omtrent de vrije zienswijze der Remonstranten weinig te rekenen viel, en verscheidene Engelsche godgeleerden de stellingen van ARMINIUS steeds bleven veroordeelen, dit bleek genoegzaam bij de levendige briefwisseling, die er tusschen de hoofden der Contraremonstranten hier te lande en sommige Engelsche geestelijken bestond, en wat 's Konings gevoelen omtrent het gezag der Hooge Overheid in kerkelijke zaken betrof, dit wist men krachteloos te maken door de aanmerking, dat er een groot onderscheid was tusschen de eenhoofdige magt van Zijne Majesteit, den Koning van *Engeland*, en het gezag van de Heeren Staten. Dit immers voerden de predikanten van de Alkmaarsche buitenclassis aan de Gedeputeerden van de Gecommitteerde Raden te gemoet, en daarbij tastten zij tevens de waardigheid hunner Landsregering aan in onderscheiding van het beweerde goddelijk regt van JACOBUS [3]. Ook werd het verdoemen van het gevoelen der Remonstranten en het verketteren op den kansel hoe langer hoe feller, derwijze dat de Remonstranten, die zich gebonden rekenden door de besluiten,

---

[1] *Verhooren v. Oldenbarnevelt*, bl. 224, 225, 255—259. *Resol. v. Holland*, 1613, bl. 4—7, 24—27. UYTENBOGAERT, 607, 608. TRIGLAND, bl. 656, 657.

[2] TRIGLAND, bl. 657.

[3] *Resol. v. Holl.* 1613, bl. 28.

waarbij het verbreiden van de geschillen onder het volk verboden was, de Staten smeekten, het hun niet ten kwade te duiden, zoo zij zich op den predikstoel of op andere wijze van den onverdragelijken blaam trachtten te zuiveren. Ook regende het schotschriften, het een al hatelijker dan het andere, en die van de wederpartij niet onbeantwoord bleven [1]. De Staten vonden dan ook den toestand hoogst zorgelijk, en toen in de vergadering van de maand Mei 1613 opening gedaan werd van zeker advies, aan den Koning van *Groot-Britannië* gerigt en op verlangen van Zijne Majesteit aan de Staten medegedeeld, waarin van zekere verderfelijke voorslagen om den staat dezer Landen te ruineren gewaagd werd, verklaarden zij, dit berigt gansch niet onwaarschijnlijk te achten, en de bewijzen daarvan vonden zij voornamelijk in de verderfelijke redeneringen, die in vele steden en plaatsen tegen 's Lands Regering en de Resolutie van de vorige Dagvaart gehouden werden, en in de pogingen bepaaldelijk te *Hoorn*, *Schoonhoven* en *den Briel* gedaan om verzet tegen de Overheid en stoornis der rust te weeg te brengen. Dit alles werd in verband gebragt met den toeleg der Jezuïten, die blijkbaar met den keer, welken de zaken hier te lande namen, bijzonder gediend waren [2]. Deze voorstelling der zaak was bestemd om die leden der Vergadering, welke nog altijd afkeerig waren van kerkelijke verordeningen van staatswege in te voeren, zoo mogelijk, te doen beseffen, dat het behoud van het Land en van der Staten gezag het uitvaardigen van zulke verordeningen tot eene noodwendigheid maakte. Beseffende, dat het met de staatkunde, die zulke schitterende uitkomsten opleverde en beloofde, gedaan zou zijn, zoo de Contraremonstranten het pleit wonnen, had de meerderheid nu eenmaal besloten tegenover de eischen en handelingen der kerkelijken als magthebbende op te treden. Zij was in de maand Julij 1613 versterkt met twee mannen van veel gewigt: VAN DER MIJLE, die onder de Edelen zitting nam, en HUGO DE GROOT, thans pensionaris van *Rotterdam*. In dezelfde maand werd dan ook bepaald, dat men in de eerstvolgende zitting op de godsdienstgeschillen en de inrigting der Kerk orde zou stellen. De provinciale Synoden die slechts dienden om aan den tegenstand eenheid te geven, bleven geschorst [3]. SMOUT, die zijn *Schriftuurlijk ja over de vraag, of de leerpunten, die ten huidigen dage in geschil getrokken worden, het fondament der zaligheid raken*, tegen het verbod der Rotterdamsche Magistraat had in het licht gegeven, een werk waardoor de Staten hun gezag regtstreeks bedreigd achtten, werd naar *'s Hage* ontboden, en toen hij zich niet voldoende had kunnen regtvaardigen, naar *'s Gravesande* verbannen [4]. En tegen den Franeker Hoogleeraar SIBRANDUS LUBBERTI, die eenen brief aan

1617.

Maatregelen der Staten tegen de aanwassende oneenigheden.

[1] UYTENBOGAERT, bl. 605, 607.

[2] *Resol. v. Holl.* 1613, bl. 27, 28.

[3] UYTENBOGAERT, bl. 607.

[4] *Resol. v. Holl.* 1613, bl. 37, 40, 41, 42.

1617. den Aartsbisschop van *Canterbury* had uitgegeven, waarin hij de Curatoren der Leidsche Hoogeschool en de Staten en Regenten van *Holland* scherp veroordeelde, kreeg HUGO DE GROOT van de Gecommitteerde Raden in last, een geschrift te stellen, dat onder den titel van *der Heeren Staten van Holland en West-Friesland godsdienstigheid* in het Latijn, het Fransch en het Nederlandsch uitkwam, en waarin de schrijver zijn uitstekend talent geenszins verloochende. Doch het is gevaarlijk al te zeer gelijk te hebben of te overtuigend te spreken tegenover dezulken, die niet overtuigd kunnen of willen worden. Men kreet wat de vermaarde schrijver als de strekking van het drijven zijner tegenstanders had aangewezen als schandelijken spot en laster uit [1], en scheen dus niet te willen erkennen of niet te kunnen beseffen wat HUGO DE GROOT aantoonde, dat hetgeen de kerkelijken verlangden, op eene republiek in de republiek, op de afhankelijkheid der wereldlijke Overheid moest uitloopen.

Resolutie ter bijlegging der kerkelijke geschillen ontworpen.

Hiervan ten volle overtuigd, ontwierpen de Staten in de wintervergadering van 1613 na lang beraad de acte, waarbij op de kerkelijke geschillen voor goed orde zou gesteld worden. In den aanhef wordt de aanleiding der verordening vermeld als gelegen in de stellingen, die de partijen elkaâr verweten te prediken. Sommigen, zeide men, leerden, dat God eenige menschen geschapen heeft ter verdoemenis; dat hij den mensch tot de zonde noodzaakt, en eenigen tot de zaligheid uitnoodigt, die hij toch besloten heeft te verdoemen; anderen weder, dat 's menschen natuurlijke krachten of handelingen in staat waren zijne zaligheid te werken. Deze gevoelens nu strekten beide tot Gods oneer; zij wierpen een blaam op onze »Christelijke reformatie," en streden tegen der Staten meening. Weshalve zij «tot bevordering van Gods eer en den welstand en eenigheid der Kerken, in Gods vreeze, behoorlijk gelet op het verhandelde in de Conferentie van 1611, en gebruikende de autoriteit, die hun als wettige Overheid toekwam," een ieder gelastten, te letten op de vermaning van PAULUS, dat niemand gevoelen zou boven hetgeen hij behoort te gevoelen, en dat zijn gevoelen zijn zou tot matigheid, naardat God een iegelijk de mate zijns geloofs geschonken heeft. Dus werd verboden, die beide uiterste gevoelens der gemeente te verkondigen. Slechts op de Hoogescholen zou men in het vriendelijke over het stuk der praedestinatie mogen handelen. Niemand, die de tegenovergestelde meeningen zoo ver niet dreef, zou mogen bemoeijelijkt worden, en alle kerkedienaren moesten dit en alle andere stukken der Christelijke leer naar Gods woord uitleggen. — Toen het ontwerp was voorgelezen, werd het goedgevonden door de Edelen en door de Gedeputeerden van *Haarlem*, *Delft*, *Leiden*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Gorinchem*, *Schoonhoven*, *Briele*, *Alkmaar*, *Hoorn*, *Monnikendam* en *Medemblik*. Die van *Dordrecht* verlangden eenige wijziging in de woorden. De Gedeputeerden der overige steden verklaarden niet gelast te zijn om tot de zaak mede te

[1] BAUDAERT, Boek V, bl. 8.

werken. Toen die afgevaardigden, welke het ontwerp goedkeurden, verklaard hadden, dat zij zich gaarne eenige wijziging in de woorden zouden laten welgevallen, traden *Dordrecht*, *Schiedam* en *Purmerende* toe. Maar *Amsterdam*, *Enkhuizen* en *Edam* bleven bij haar verwerpend oordeel; ja de afgevaardigden van *Amsterdam* verlangden de resolutie uitgesteld of er bij aangeteekend te zien, dat zij daarin niet hadden toegestemd. Ten slotte werd besloten, de Gecommitteerde Raden te gelasten, ten eersten met alle mogelijke middelen, des noods door middel van de toezending van eenige afgevaardigden, te trachten de drie steden tot eenstemmigheid over te halen [1]. 1617.

Vermoedelijke oorzaken van den tegenstand van *Amsterdam*.

Vanwaar die hardnekkige tegenstand bij die drie steden? In *Enkhuizen* en *Edam* heerschte het gevoelen der Contraremonstranten [2], en dezen — de overdrijving van de leer der Remonstranten mogt dan evenzeer als het uiterste van de leer der Contraremonstranten in die acte veroordeeld zijn — wilden van geene regeling van geloofszaken hooren, zoo zij niet door eene Synode geschiedde. In *Amsterdam* had het Contraremonstrantsche gevoelen bij leeraars en gemeente mede den boventoon; maar toch er zaten daar in de Regering zoo vele mannen, die wisten wat regeren was, en bijgevolg in staat zullen geweest zijn, de beweegredenen van de meerderheid der Staten te waarderen. Vanwaar dan de tegenstand van de meesten der Amsterdamsche Regenten? Juist het verbazend aanzien der stad en het gezag van de mannen, die daar aan het hoofd stonden, verklaart eenigermate het verschijnsel. Die mannen waren meerendeels zelven niet te *'s Hage* aan het roer, en toch, terwijl op hen de belangen rustten eener stad, die voor *Holland* was, wat *Holland* was voor de Unie, moesten zij zich de daartoe vereischte bevoegdheid ruimschoots toekennen. Vandaar welligt een eenigzins minder welwillend gadeslaan van de staatslieden te *'s Gravenhage*, een minder gewigtig achten van de bezwaren, welke dezen duchtten, een minder donker inzien van de toekomst, wanneer de thans aan het roer staande mannen eens door den loop der omstandigheden genoodzaakt mogten worden om af te treden. Dan, zoo zullen zij geredeneerd hebben, dan toch waren er bekwame mannen genoeg om de erfenis des bewinds te

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1613. bl. 47—49.

[2] Hoe *Enkhuizen* de eenheid ook in het staatkundige begreep, en hoeveel hart deze stad voor die eenheid had, blijkt uit het gebeurde in den winter van 1615. Toen zij in eenen twist met den Hoogen Raad in het ongelijk was gesteld, gelastte zij hare Gedeputeerden zich aan de vergadering der Staten te onttrekken. Tegen deze handelwijze kwamen de Staten natuurlijk met verontwaardiging op. Zij ontwierpen eene Resolutie, bij welke bepaald werd, dat, zoo er soms enkele Leden moedwillig uit de vergadering wegbleven, de Staten besluiten nemen zouden, als waren zij voltallig, en de afwezigen gehouden zouden zijn zich naar die besluiten te gedragen, en niet weder ter vergadering zouden worden toegelaten, voordat zij zich schriftelijk zouden geregtvaardigd hebben (*Resol. v. Holl.* 1615, bl. 159, 160).

1617. aanvaarden: zij zelven in *Amsterdam* wisten immers met de kerkelijken op een goeden voet te leven, eene kunst, die men te *'s Hage* niet scheen te verstaan. Men voege hierbij, dat het een vrij zonderling verschijnsel zou geweest zijn, zoo in een tijd van uiteenloopende gevoelens de twee toch altijd eenigzins op elkander naijverige koopsteden juist ééne lijn getrokken hadden. *Rotterdam* nu was sterk op de hand van de Remonstranten, en haar Pensionaris, HUGO DE GROOT, scheen bestemd, om een tweede Oldenbarnevelt te worden, met minder karakter misschien, maar met meer geleerdheid en redekunst toegerust. Dus liet het zich wel verwachten, zoo HUGO DE GROOT eenmaal gekozen mogt worden om lid uit te maken en misschien woordvoerder te zijn eener bezending om *Amsterdam* tot instemming in het gevoelen van de meerderheid der Staten te bewegen, met welk een oog men den jongen geleerden heer, die op last zijner meesters het er op gezet zou hebben om de Amsterdamsche Vaderen tot rede te brengen, aldaar zou zien aankomen.

Thans evenwel zou het zoo ver nog niet komen. Toen in de Dagvaart van Maart 1614 aan de Gedeputeerden der drie steden gevraagd werd, of zij thans besluiten konden, »zich met de Edelen en de andere Steden tot de acte van accommodatie der kerkelijke geschillen te conformeren," verklaarden zij, wel is waar, bij hun gevoelen te volharden, maar niettemin te mogen lijden, dat elk, die zulks verkoos, de acte van Januarij binnen zijn gebied uitvaardigde. — Dit geschiedde dan ook, en de acte verscheen, vermeerderd met bewijsplaatsen uit de Heilige Schrift, uit verscheidene Geloofsbelijdenissen, uit de artikelen van Synoden en de schriften van Godgeleerden en anderen ontleend. Dus toegerust verwierf der Staten Resolutie de goedkeuring van vele uitstekende mannen zoo binnen als buiten het Land [1]. Maar wat kon dit tegen de opgewondenheid der tegenpartij baten? Verachting bejegende de maatregelen der Staten van de zijde der Contraremonstrantsche predikanten. Te vergeefs trachtten eenige gematigde en vredelievende leeraren, als FRANCISCUS en SAMUEL LANSBERGEN, CHRISTOFFEL HELLER en ALBERT VAN OOSTERWIJK, de meerderheid der Zuid-Hollandsche predikanten tot eene verklaring te bewegen, waarbij zij zich zouden verbinden, zich naar de Resolutie van Januarij 1614 te zullen gedragen. Maar weldra verschenen naamlooze bedenkingen tegen de door hen ontworpen verklaring, en men ontzag zich niet het als een punt van beschuldiging tegen de LANSBERGENS in te brengen, dat zij om onderteekeningen te bekomen bij eenige predikanten hadden rondgereisd, alsof het, zegt UYTENBOGAERT, eene misdaad ware geweest den vrede te bevorderen en zijn best te doen, dat eene billijke Resolutie van de Hooge Overheid werd nagekomen. Niet alleen onderwierp de Amsterdamsche predikant JACOB TRIGLAND, met goedkeuring der Regering zijner woonplaats,

De Resolutie betreffende de kerkelijke geschillen uitgevaardigd.

[1] *Resol. v. Holl.* 1614, bl. 58, 59, 79.

de Resolutie in een daarover handelend geschrift [1] aan een afkeurend oordeel; maar ook de jeugd in de scholen en het volk in de achterbuurten der steden werd tegen de Remonstranten, als Godslasteraars en landverraders, opgezet. De maatregel, door de Staten genomen, strekte veeleer tot vermeerdering van de oneenigheid, dan tot verzoening, daar zich vaak het geval voordeed, dat in dezelfde plaats de eene predikant de Resolutie wilde gehoorzamen, en de andere niet. Te *Oudewater* vermaande de Magistraat de predikanten tot onderwerping aan de Resolutie. Doch dezen lokten een ernstig waarschuwend schrijven uit van den Amsterdamschen kerkeraad tegen hunne stedelijke Overheid [2]. Zoo matigde zich deze kerkeraad eene censuur aan over de gedragingen van Overheden, binnen de grenzen van haar gezag. *Amsterdam* zou men gaarne gemaakt hebben tot het middelpunt van den tegenstand op kerkelijk gebied. In Januarij 1615 werd aldaar in de vroedschap voorgesteld, of men van Stadswege niet iets doen zou ten behoeve van de Hoornsche afgescheidenen, die zich hadden aangesloten aan de classis, welke tegen het verbod der Gecommitteerde Raden eenige Remonstrantsche leeraars veroordeeld had. Het was CORNELIS PIETERSZOON HOOFT, Raad en Oudburgemeester, die zich met kracht van redenen tegen zulk een denkbeeld verklaarde [3]. In den zomer van dit jaar werd mede te *Amsterdam* eene vergadering gehouden van ongeveer dertig predikanten uit verschillende plaatsen van *Noord-* en *Zuid-Holland*, en tegen het einde van September derwaarts een andere vergadering van predikanten uit verscheidene provinciën beschreven. Dit druischte regtstreeks in tegen het tot dusverre gehandhaafde regt van den Staat, en verijdelde het nog in het voorjaar van 1613 uitgevaardigde verbod, dat eenig predikant van *Holland* en *West-Friesland* zich buiten- of binnenslands den naam of het gezag van Gedeputeerde van de Synode van *Holland* en *West-Friesland* zou mogen aanmatigen zonder voorgaande order der Staten of hunner Gecommitteerde Raden [4]. Liet de Regering der stad zulke vergaderingen toe, dan kon men met regt zeggen, dat zij eene vijandige houding aannam tegen de Staatslieden, die en de zaken der Provincie en die der Generaliteit bestuurden. Natuurlijk trok de zaak de aandacht in de Staten van *Holland*, en in de najaarszitting van 1615 werd besloten, dat zulke vergaderingen onwettig en onbehoorlijk waren; dat men ze niet zou gedoogen, en in dezen zin aan Burgemeesteren en Regeerders van *Amsterdam* zou schrijven. Mogt de

1617.

Men tracht *Amsterdam* tot het middelpunt van den tegenstand te maken.

---

[1] *Christel. ende noodtwend. verklaringe wat in 't formulier van eenigheyt, uytgegeven onder den titel van Resolutie van de Doorluchtige* enz. *met Godts Heylich Woordt ende met de Leere der Gereformeerder Kerken overeen komt of daervan verschilt.*

[2] UYTENBOGAERT, bl. 623—626, 627, 630—632.

[3] BRANDT, II, bl. 239—242, 247—249.

[4] *Resol. v. Holl.* 1613, bl. 7.

1617. beschreven vergadering tegen den wil der Staten voortgang hebben, zoo waren de oudste aanwezigen uit den Hoogen en den Provincialen Raad gelast zich naar *Amsterdam* te begeven en eerst aan Burgemeesteren aldaar en daarna aan de Vergadering der predikanten de onwettigheid der bijeenkomst kenbaar te maken en ze dadelijk te doen uiteengaan met de verklaring dat men al wat daar gedaan was of zou worden voor nul en onwettig houden zou [1].

Doch gelukkig zou men ditmaal te *Amsterdam* niet met gezag behoeven op te treden. Elders evenwel meenden de Gecommitteerde Raden de gerezen verdeeldheden met kracht te moeten te keer gaan. Het was te *Schoonhoven*. Hier waren de predikanten Remonstrantschgezind; maar een vrij groot aantal ingezetenen, ongeneigd om hunne predikatiën langer aan te hooren, begaven zich des zondags naar *Groot-Ammers* om den predikant aldaar, SAMUEL VAN DER BOR, die meer in hunnen smaak viel, te hooren. Dit leidde tot scheuring. De Schoonhovensche volgers van VAN DER BOR verkozen een eigen kerkeraad, en de gemoederen werden opgewonden door een paar oproerige liedjes, vervaardigd, in de kerk van *Groot-Ammers* voorgelezen en daarna in druk uitgegeven door PIETER MAARTENSZ., schoolmeester te *Lekkerkerk*. Om alle uitbarsting van ongeregeldheden te voorkomen, schreven de Gecommitteerde Raden aan de Magistraat van *Schoonhoven*, waarop deze de zaak onderzocht, en tegen hen, die zich met het verspreiden dier liedjes en met het aanstellen van ouderlingen en diakenen, zonder bewilliging of kennis van de Magistraat en den wettigen kerkeraad, hadden afgegeven, bij wijze van buitengewonen maatregel en zonder vorm van proces te werk ging. De twee Schoonhovensche burgers, die wegens deze zaak met uitzetting gestraft waren, beriepen zich op het Provinciale Hof van *Holland;* maar de Gecommitteerde Raden trokken de zaak aan zich. Dit geval kwam in de vergadering der Staten ter sprake, en na rijp beraad werd hier de handelwijze der Gecommitteerde Raden en bijgevolg der Magistraat van *Schoonhoven*, die op hunnen last gehandeld had, goedgekeurd en bekrachtigd. Voorts werd besloten, dat zoo zich iemand door de Magistraat van *Schoonhoven* verongelijkt rekende, hij deswegens nergens elders in beklag zou mogen komen, dan bij de Staten of hunne Gecommitteerde Raden. Dit besluit onttrok deze zaak aan de kennisneming van den Provincialen en den Hoogen Raad. Immers kon er geen beroep op eenig regterlijk Collegie tegen de daden eener souvereine vroedschap, krachtens de wet verrigt, toegelaten worden. Deze stelling echter werd toen nog bestreden. Het was een tijd, waarin het staatsregt nog eerst gevestigd worden moest. Zulks kon niet zonder tegenstand van zoodanige Collegies geschieden, die zich daarbij in hun regt verkort achtten. Zoo hadden, bij voorbeeld, de president en Raden van den Hove van *Holland* in 1613 kennis willen nemen van de zaak van een Luikerwaal, ketelboeter van zijn ambacht, die door de Regering van

Oneenigheden te *Schoonhoven*.

Het beroep van de uitspraken der Stedelijke Regeringen op de regterlijke Collegiën ontzegd.

[1] *Resol. v. Holl.* 1615, bl. 145.

Rotterdam de stad uitgezet was. Doch de Magistraat van *Rotterdam* had zich tot de Staten gewend ten einde eene verklaring te bekomen, of het Hof bevoegd was tegen hare maatregelen eenige kennis te nemen of voorloopig te beslissen. En de Staten hadden geantwoord, dat al ware het ook, dat de ordonnanties waarop zich de Regering van *Rotterdam* beroepen had, alleen op den tijd van den oorlog betrekking hadden, niettemin van deze en diergelijke zaken door den President en Raden geene kennis zou mogen genomen worden [1]. Zulke besluiten der Staten maakten hun en bepaaldelijk den Gecommitteerden Raden en den man, die hunne ziel en regterhand was, geene vrienden in de twee aanzienlijke regterlijke ligchamen. Maar daarvoor mogt OLDENBARNEVELT niet terugdeinzen. Hij was zich volkomen bewust, dat het hier de vestiging van zuivere regeringsbeginselen betrof; hij begreep, dat zich geen regeringsvorm zonder moeijelijkheden en tegenkanting laat invoeren. Moest hij om deze tegenkanting de zaak opgeven? Dit ware zeker gemakkelijker en meer overeenkomstig zijne hooge jaren geweest. Hij was oud, en waartoe zich onmin op den hals te halen om eene zaak, waarvan hij de vruchten toch niet rijp zien zou? Zóó redeneerde OLDENBARNEVELT niet. In weerwil van zijnen ouderdom, en niettegenstaande er aan den ondank vóór zijnen dood geen einde te voorzien was, bleef zijn moed onbezweken, en wenschte hij de zaak, die hij aanvaard had, niet door zelfzucht en traagheid voor de nakomelingschap te moeten bederven, maar aan zijne nazaten eenen staat van zaken te moeten achterlaten, waarbij het regeren mogelijk zijn zou. Elders zijn regeringen niet tot stand gekomen zonder dat er bloedige offers vielen; maar hier bepaalde zich alles tot het doen van vermaningen en het schrijven van waarschuwende brieven door de Gecommitteerde Raden, die dan dikwijls nog, gelijk in het geval der beroeping van ACRONIUS te *Haarlem* [2], geene uitwerking deden. Geen bloed is voor de vestiging van den Staatschen regeringsvorm gestort, dan dat van den eerwaardigen stichter zelven. Maar, zeiden de Contraremonstranten, die vermaningen en bemoeijingen oefenden gewetensdwang; zij strekten tot onderdrukking van de Gereformeerde leer! Doch het zou wel ongelukkig wezen, zoo men den onzin, welks verkondiging de Staten in hunne Resolutie van Januarij 1614 verboden, voor de leer der Gereformeerde Kerk moest houden. Neen! vóór de uitvoering van de vonnissen der Dortsche Synode kan er van geene verdrukking sprake zijn. Vóór dat tijdstip bestond er slechts strijd tusschen twee partijen, die slechts zelden, zoo als te *Leiden* van de zijde der Contraremonstranten [3], en te *Rotterdam* van die der Remonstrantsche Magistraat [4], ernstig 1617.

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1613, bl. 41, 42.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 627.

[3] BRANDT, II, bl. 288—290.

[4] BRANDT, II, bl. 277—288.

1617. op verzoening bedacht waren, en gemeenlijk elkander verdachten en scholden, niets goeds in elkander zien konden en elkander telkens en overal den voet trachtten te ligten. Maar, zeggen anderen weder, welk eene onverbiddelijke stedelijke aristocratie werd op zulk eene wijze ingevoerd! Zulk een bezwaar zou in den mond der Contraremonstranten niets dan een voorwendsel geweest zijn, want wat er van de onbekrompenheid en volksgezindheid der Contraremonstrantsche Amsterdamsche Regeerders te zeggen viel, kan uit de redevoering van CORNEL. PIETERSZ. HOOFT in 1601 tot den Raad gehouden [1], en uit VONDELS *Roskam* [2] blijken.

Waren zij, die iets tegen de Magistraat van *Schoonhoven* hadden in te brengen, naar de Staten verwezen, zij verzuimden niet dit middel te baat te nemen. Aan het hoofd dergenen, die zich verongelijkt achtten, stond de predikant van *Groot-Ammers*. Maar zij kregen ten antwoord, dat zij wel zouden doen hun ongelijk te bekennen en zich tot gehoorzaamheid aan hunne Magistraat te schikken. Zoo zij evenwel volhielden zich ten onregte bezwaard te rekenen, konden zij zich tot de Gecommitteerde Raden wenden [3].

Maar nog op een ander gebied had OLDENBARNEVELT in het eind van ditzelfde jaar eene poging te wagen om zijne staatkunde te doen zegevieren.

Onlusten te *Leeuwarden* in 1615.

In 1610 was te *Leeuwarden* de Regering geweldadig veranderd. De aanleiding daartoe schijnt, blijkens de waarschuwing bij deze gelegenheid door Graaf WILLEM LODEWIJK aan de Gedeputeerde Staten van *Friesland* gegeven, hierin gelegen geweest te zijn, dat zich aldaar personen, den toestand van vóór den oorlog toegedaan, in het Bewind bevonden [4]. Dus waren er sedert Regenten op het kussen, met de staatkundige beginselen der jonge Republiek en haren voornaamsten staatsman OLDENBARNEVELT ingenomen. Tegenover de in *Friesland* en in de Staten dezer provincie nog aanwezige vijanden van het nieuwe gezag der Generaliteit, alsmede tegenover de onverdraagzame Gereformeerden konden die Regenten den blaam niet ontgaan van vijanden der Gereformeerde godsdienst, Libertijnen, Papisten en Mennisten te zijn of de zoodanigen te begunstigen. Om de Papisten kwijt te raken, heette het, had men in 1610 de Regering verjaagd, en thans zag men weder begunstigers van het Catholicisme en van de ketterij aan het bewind; bij die nieuwe bewindhebbers woog het politieke belang hooger dan dat der Godsdienst; zij mogten dan nog Geuzen zijn, zij waren *politieke*, geene echte *Geneefsch-Gereformeerde Geuzen*. Het ongenoegen rees zoo hoog, vooral ten gevolge van de middelen, die de

---

[1] BRANDT, II, bl. 250.

[2] Uitgave door V. LENNEP, III, bl. 57.

[3] *Resol. v. Holl.* 1615, bl. 134, 135. UYTENBOGAERT, bl. 625, 632, 633.

[4] Zie hiervoor bl. 445.

Regering aanwendde om zich en haar beginsel te handhaven, dat zich in December 1614 eenige afgevaardigden uit de Burgerij bij haar vervoegden met het verzoek, »dat door Gemagtigden uit de Magistraat en de Burgerij een onpartijdige Raad benoemd en door dezen de Regering op een beteren voet hersteld mogt worden." Dit verzoek werd afgeslagen, en de Gemagtigden der Burgerij, die tegen de daden der Regering durfden protesteren, werden in hechtenis genomen, en niet ontslagen, vóórdat zij de krachtens het oude Octrooi vernieuwde Magistraat als wettig erkenden. Hiervan namen de Staten van *Friesland* kennis op hunnen Landdag in Februarij 1615. Van deze zijde was voor de Leeuwardensche Regering geene ondersteuning te wachten: want ook Graaf WILLEM LODEWIJK was thans niet op hare hand. Hij had het vertrouwen op de staatkunde van OLDENBARNEVELT verloren; dezen staatsman durfde hij niet meer volgen op den moedig en standvastig betreden weg; zijn staatsmansblik was beneveld door de kreten van de onverdraagzame Gereformeerden, en hij zag in de versmading van hunne eischen een gevaar voor de Republiek, zoozeer dat hij zijnen neef MAURITS begon voor te stellen, of het geen zaak werd met gezag tusschen beide te komen. Het bleek maar al te zeer, dat de invloed van den Stadhouder van *Friesland* op de Staten dezer Provincie zich niet bijzonder werkzaam betoonde om hen tot bereidvaardige medewerking bij de uitvoering van de besluiten der Generaliteit te stemmen. Jaar aan jaar haperde tot het uiterste toe het consent van *Friesland* tot de lasten der Generaliteit, en ook de buitengewone bijdragen, van tijd tot tijd gevergd, werden niet zonder bezwaren en voorwaarden bewilligd. Toen den 20sten Junij 1615 door de Staten-Generaal besloten was, aan WILLEM LODEWIJK te schrijven, dat hij de compagniën voetvolk van de repartitie van de Staten van *Friesland* en *Groningen*, wegens de oorlogstoebereidselen van den vijand, naar de grenzen zenden en de ruiters gereed houden zou, kreeg men ten antwoord, dat de Gedeputeerde Staten van *Friesland* niet geraden vonden de compagniën te laten trekken, zonder meer blijk van noodzakelijkheid [1]. Dit was geen teeken van bijzonder ontzag voor het gevoelen der Staten-Generaal, en zoo die troepen in *Friesland* zelve om onlusten te keer te gaan zouden worden aangewend, was het niet meer twijfelachtig, welke partij daarbij winnen zou. — Doch wat besloten de Staten van *Friesland* met betrekking tot de oneenigheid tusschen de Magistraat en de burgerij van *Leeuwarden?* Zij magtigden den Stadhouder, de Gedeputeerde Staten en het Hof om den twist door 1617.

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 20 Junij, 11 Julij, 1615. In December 1614 had WILLEM LODEWIJK de compagniën van zijn regiment, toen in de Graafschap *Zutphen* en in *Overijssel* gelegerd, nog in *Friesland* teruggewenscht om hetgeen er bij de burgerij te *Leeuwarden* tegen de Magistraat broedde. Zie *Archives de la Mais. d'Orange*, *Sér.* II *Tome* 2, p. 441, 442. De Gedeputeerde Staten verlangden toen troepen gezonden te zien niet naar *Leeuwarden*, maar naar *Harlingen* om de Magistraat te beschermen.

1617. geschikte middelen bij te leggen. Deze Gecommitteerde Autoriteiten wendden eene poging aan om zich met de Magistraat van *Leeuwarden* te verstaan, en daar deze mislukte, verordenden zij, van de hun verleende magt gebruik makende, dat de tegenwoordige Magistraat slechts tot den eersten Januarij in het bewind zou blijven, en alsdan voor ditmaal door den Stadhouder, de Gedeputeerde Staten en het Hof eene nieuwe Magistraat en Gezworen Gemeente zou worden aangesteld. Voorts stelden zij een reglement vast, volgens hetwelk de Magistraat in het vervolg zou verkozen worden, en waarbij slechts personen werden toegelaten, »der Hervormde Leer, zooals zij nu openlijk in de kerk gepredikt werd," toegedaan. Zooveel bleek uit deze verordening, dat het er op toegelegd werd, den tegenwoordigen Magistraatspersonen het bewind uit de handen te nemen. Doch dezen waren niet van zins goedschiks te wijken. Was het den Gedeputeerden Staten, ondersteund door zijne Genade en het Provinciale Hof, er om te doen, mannen van eene andere rigting op het kussen te krijgen, ook zij verlangden hunne partij niet te verzaken, daar zij voor hunne stad en Provincie en beider betrekking tot de Generaliteit ongetwijfeld weinig heils van den triomf hunner tegenpartij verwachtten. Wat deze tegenpartij wilde keeren, blijkt ten duidelijkste uit een brief van Graaf WILLEM LODEWIJK aan Prins MAURITS. »Ik heb wel gemerkt," schrijft hij na den afloop der onlusten, »dat men het plan gehad heeft, bij deze gelegenheid, op het voorbeeld van *Holland* en *Utrecht*, het Arminianisme in te voeren en het gezag van het Provinciale Hof en dat van den Gouverneur te verzwakken [1]." Werkelijk bestond de Leeuwardensche Magistraat uit mannen, die den beginselen van OLDENBARNEVELT waren toegedaan, en, voor zoo veel hun invloed vermogt, geneigd waren hunne Provincie dienstbaar te maken aan die staatkunde, waartoe hij de krachten der Unie juist in dezen tijd zoo zegevierend aanwendde; terwijl *Friesland* onder den invloed der Gedeputeerde Staten hem veelal een struikelblok in den weg zou werpen. Geen wonder, dat toen de Magistraat tegen de verordening van den Gouverneur, de Staten en het Hof bij de Staten-Generaal in beklag kwam, zij in OLDENBARNEVELT een krachtigen bondgenoot vond. Maar in LYCLAMA en in andere in verschillende betrekkingen te *'s Hage* aanwezige aanzienlijke *Friezen* trof zij felle tegenstanders aan. Toen den 26sten November 1615 afgezondenen uit den Raad en de Gezworen Gemeente van *Leeuwarden* in de Vergadering verschenen, om eene Remonstrantie over te leveren, wilde LYCLAMA reeds dadelijk eene betuiging van leedwezen over de te *Leeuwarden* gerezen geschillen uitlokken, en den volgenden dag klaagde hij »over de ongepastheid en onwaarheid van de Remonstrantie uit *Leeuwarden*," en daar de Gedeputeerden uit *Holland* verklaard hadden, dat de zaak spoedige voorziening vereischte en ten dien einde dadelijk de Raad van State moest binnengeroepen worden, protesteerde hij tegen hetgeen hij overhaasting en vijan-

De Leeuwardensche Magistraat wendt zich tot de Staten-Generaal.

[1] *Archives de la Mais. d'Orange*, II Sér. II Tome, p. 460, 461.

delijk optreden tegen de Provinciale Overheid in *Friesland* noemde. Daags daaraan evenwel werd beraadslaagd over de Remonstrantie uit *Leeuwarden.* De Vergadering achtte de zaak van groot gewigt, en zag er gevaar in niet alleen voor deze stad, maar voor de geheele Provincie, zoo daartegen niet spoedig werd voorzien: het gezag der Generaliteit, de privilegiën der stad *Leeuwarden*, betreffende de aanstelling der Magistraat, en de personen, die tegenwoordig aldaar in het bewind waren, moesten niet verkort en verongelijkt worden in strijd met de belangen der Unie. Dus werd eenparig (alleen de *Friesche* Gedeputeerden stemden tegen) in overeenstemming met het advies van den Raad van State besloten, drie leden der Vergadering, een uit *Gelderland*, een uit *Holland*, en een uit *Utrecht*, met name BIESMAN, burgemeester van *Nijmegen*, TEDING VAN BERKHOUT, raadsheer in het Hof van *Holland*, en VAN DE WAAL VAN MOERSBERGEN, naar *Friesland* af te vaardigen met den last om met den Gouverneur, de Gedeputeerde Staten en het Hof in overleg te treden, ten einde een middel te vinden om de zaken bij te leggen. Kon men hierin niet slagen, zoo moest men trachten te verkrijgen, dat de Volmagten van *Friesland* werden beschreven en een Landdag bijeenkwam om met gemeen overleg eene schikking te bewerken. Tot dien tijd toe zouden de zaken blijven in den staat, waarin zij zich thans bevonden, en men zou zich ontzien, het garnizoen van *Leeuwarden* tot dadelijkheden te gebruiken. Dit was zooveel gezegd, als dat de Staten, zoo zij hunnen zin en dien van de Magistraat van *Leeuwarden* niet krijgen konden, een beroep doen wilden op de magt dergenen, van wie de Gouverneur en de hooge Collegies hun gezag ontleenden. Doch de Graaf, de Staten en het Hof van *Friesland* waren niet gezind het hoofd in den schoot te leggen; zij magtigden DONIA en OOSTERZEE (leden voor *Friesland* van de Rekenkamer der Generaliteit [1]), om met alle middelen het vertrek der Afgevaardigden tegen te gaan. Den 7den December verschenen deze Heeren in de Vergadering, en daar zij zich niet ontzagen te doen gevoelen, dat de drie Gecommitteerden, zoo zij zich verstoutten in *Friesland* te komen, eene beleedigende ontvangst en miskenning van het hun door de Staten-Generaal opgedragen gezag te wachten hadden, zoo werd besloten, de bezending voor als nog op te houden, en liever te pogen door middel van een brief het doel te bereiken. Maar twaalf dagen later kwam er een verzoek van den Raad van *Leeuwarden*, om het vertrek der drie benoemde Gecommitteerden niet uit te stellen. Daar de Staten vermoedden, dat die Raad hun laatste schrijven bij het afzenden van zijn verzoek nog niet ontvangen had, zoo werd het nemen van een besluit verdaagd. Doch vier dagen later herhaalde de Magistraat van *Leeuwarden* het verzoek, er de mededeeling bijvoegende, dat men met geweld tegen haar te werk scheen te willen gaan. Weldra kwamen er ook brieven van de tegenpartij in, en nu vergaderden de Staten-Generaal, zooals alleen in dringende

1617.

Gecommitteerden benoemd om naar *Friesland* te vertrekken.

[1] DONIA was dit sedert Augustus 1614 (Zie *Resol. Stat.-Gen.* 5 Aug. 1614).

1617. omstandigheden geschiedde, des zondags na de predikatie, om te beraadslagen, of men de bezending naar *Friesland* zou laten vertrekken, ja of neen. Men geraakte dien dag tot geene beslissing en den volgenden dag kwam LYCLAMA aan met bittere klagten, dat hem copie geweigerd werd van de Remonstrantie van den Raad van *Leeuwarden:* zoo scheen men, zeide hij, hem de gelegenheid te willen benemen om zijne partij tegen de aantijgingen van dien Raad te verdedigen. Voorts verhaalde hij, hoe de tegenwoordige Magistraat aan het bewind gekomen was door schandelijke inbreuk op het Octrooi van 1586, op hetwelk zij zich nu beriep. De Friezen hadden het er op gezet alles aan te wenden om de Vergadering te overreden. DONIA en OOSTERZEE verzochten bij de beraadslaging tegenwoordig te mogen zijn. Men trachtte hen te weren door van hen eene commissie van de Volmagten van *Friesland* te vorderen; doch nàm eindelijk genoegen met de door hen vertoonde lastbrieven van de Gedeputeerde Staten en Provinciale Raden. Niettemin werd met meerderheid van stemmen besloten, dat het niet geraden was, het besluit, waarbij de afvaardiging eener Commissie naar *Friesland* bepaald was, weder in te trekken. Dus werden de drie benoemde Heeren gelast zich gereed te houden. Behalve *Friesland* protesteerden ook *Zeeland* en de Heer COENDERS, lid van de Staten-Generaal voor *Groningen*, met verzoek van aanteekening, tegen dit besluit: vóórdat de bezending voortgang had, meenden zij, moest men den Gedeputeerden uit *Friesland* eerst de bewuste Remonstrantie mededeelen om hen in staat te stellen die te bestrijden. De Gecommitteerden vertrokken, en kregen eenen brief mede aan den Raad van *Leeuwarden*, die, volgens LYCLAMA, uitdrukkingen behelsde, welke zweemden naar magtiging om het wettig gezag tegen te staan. Bovendien beklaagde hij zich, dat terwijl hem copie van de Remonstrantie geweigerd was, aan de Magistraat van *Leeuwarden* afschriften van de aan Graaf WILLEM LODEWIJK, aan de Gedeputeerde Staten en den Provincialen Raad geschreven brieven verleend waren. Hoe heftig echter de maatregel was doorgezet, de Gecommitteerden, in *Friesland* aangekomen, begrepen, dat zij hun voornemen niet vermogten door te drijven. De Stadhouder en de twee Collegies veranderden de Magistraat en de Gezworen Gemeente, en stelden daarbij drie burgemeesters aan van vóór het jaar 1610, benevens eenen enkelen uit den aftredenden Raad. Den 15[den] Januarij 1616 schreef WILLEM LODEWIJK uit *Leeuwarden*, dat de zaken zich tot stilte en rust gezet hadden. Hiertoe had eene door hem en de twee Collegies uitgevaardigde *amnestie* voor alles wat er sedert 1609 voorgevallen was, het hare bijgedragen. Het rapport der Gecommitteerden aan de Staten werd met de stukken weggesloten om tot nader order geheim te worden gehouden [1]. De poging derhalve van OLDENBARNEVELT en de aanhangers van zijne staatkunde mislukte, en de Staten van *Friesland* bleken

Hunne tusschenkomst rigt weinig uit.

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 26, 27, 28 Nov.; 7, 19, 23, 27, 28, 29 Dec. 1615. 19, 21 Jan., 1 Febr. 1616. VAN DEN SANDE, bl. 187—189. WAGENAAR, X, bl. 88—91. VAN WIJN, *op Wagen.* bl. 46—48.

later nog menigmaal en bepaaldelijk in het hagchelijke oogenblik, dat komen zou, niet bijzonder geneigd om de Staten-Generaal, zoolang OLDENBARNEVELT hier eene meerderheid behield, in hunne besluiten te ondersteunen, of in hun gezag te ontzien [1]. Sedert begon ook Graaf WILLEM LODEWIJK zich bepaald tegen OLDENBARNEVELT aan te kanten. In den boven aangehaalden brief na de beslechting der geschillen te *Leeuwarden*, schrijft hij verder, dat de pogingen van OLDENBARNEVELT en zijne vrienden om het volk in beweging te brengen mislukken zouden, »zoolang het volk voorzien was van Overheidspersonen, die ijverig waren op het stuk der godsdienst. Dus tracht ik," gaat hij voort, »zooveel ik vermag, dezulken in de Regering te krijgen. Immers kan ik niet anders dan het er voor houden, dat men door de verdeeldheid in de godsdienst en door onverschillige Overheidspersonen eene gevaarlijke verandering in onzen Staat beoogt, en dat uwe Excellentie vooral op hare hoede zijn moet en er de hand aan moet houden, dat er in de Magistraten personen komen, op welke men zich geheel kan verlaten, hopende dat God, als het er op aankomt, een goed redmiddel en een zoodanige uitkomst zal geven, dat deze Staat bewaard blijve voor de vermeerdering van zijne heerlijkheid en van de vrijheid." Dat de Graaf hier mede iets zeer bijzonders bedoelde, blijkt uit hetgeen volgt: »Ik bid uwe Excellentie dezen brief na de lezing in het vuur te werpen, en mij met een woord te berigten, of Zij dit werkelijk gedaan heeft, opdat ik mij niet ongerust make."

1617.

Raad van Graaf WILLEM LODEWIJK aan Prins MAURITS.

Hoe geheim Graaf WILLEM LODEWIJK den raad aan Prins MAURITS gegeven ook gehouden wilde hebben, het kan niet anders, of OLDENBARNEVELT moest zijne veranderde gezindheid vermoeden, en vermoedde hij zulks, hij moest begrijpen, welke middelen de neef van den Prins tot zijn doel zou trachten aan te wenden. Dus was het minder dan ooit geraden, zich in *Holland* de teugels uit de hand te laten wringen. Aan de stedelijke Magistraten moest invloed op het aanstellen van kerkelijke personen en op het nemen van besluiten in kerkelijke zaken gewaarborgd worden of gewaarborgd blijven [2]. Daartoe was niets zoozeer noodig, als eene zooveel mogelijk algemeene invoe-

[1] Toen de Gedeputeerden van *Groningen* en *Ommelanden* den eersten November 1616 ter vergadering der Staten-Generaal verschenen, om met die van *Friesland* vóór hun Hoog Mogenden het verschil over de forten in de *Ommelanden* (zie boven bl. 631, Noot 1.) af te doen, waren die van *Friesland* niet opgekomen, hoezeer zij er reeds eene halve maand vroeger hadden moeten zijn en herhaaldelijk door de Staten-Generaal waren aangemaand. Eerst acht dagen later verschenen zij (Zie *Resol. Stat.-Gen.* 1 en 8 Nov. 1616).

[2] Hoe de Magistraat van *Gouda* hare bevoegdheid begreep, blijkt uit het alhier in dezen tijd voorgevallene. In hare van ouds Remonstrantschgezinde gemeente de uitbreiding van de prediking der Contraremonstranten willende keeren, had zij het huis, waarin dezen vergaderden, doen sluiten, en stond zij hun slechts toe somwijlen bijeen te komen om een paar hoofdstukken uit den

1617. ring van de kerkordening van 1591 [1]. Dus werd den 20sten December 1615 door de Staten van *Holland* en *West-Friesland*, op grond dat in eenige steden en dorpen de kerkelijke personen beweerden, van deze ordonnantie en de besluiten, waarbij zij werd ingevoerd, geene kennis te dragen, besloten, aan de Magistraten van de Steden, aan de Hoofdofficieren in de dorpen en aan de verschillende classes een uittreksel van die kerkordening toe te zenden, behelzende die artikelen, welke de verkiezing van predikanten en kerkeraden en het houden van kerkelijke vergaderingen betroffen. De missive, welke deze toezending vergezelde, herinnerde nogmaals uitvoerig, hoe wijlen de Prins van Oranje van het begin des oorlogs af altijd begrepen had, dat het aan de Hooge Overheid toekwam, wetten en verordeningen in kerkelijke zaken uit te vaardigen, een beginsel, dat alle Vorsten en Republieken, die de Evangelische leer hadden aangenomen, in de laatste honderd jaren in praktijk hadden gebragt: slechts door 's Prinsen moord was de invoering van de door hem ontworpen kerkordening achterwege gebleven. Ten overvloede werden de resolutiën op de onderlinge verdraagzaamheid mede aan de genoemde Collegies en personen toegezonden, met last om zich «zonder wederzeggen daarnaar te reguleren [2]."

Begin der scheuring te *'s Hage*. Doch welke gehoorzaamheid was er te wachten, zoo een predikant onder de oogen van Hun Edel Mogenden hun gezag openlijk trotseerde? Den 20sten, juist op den dag, waarop de laatstvermelde resolutie werd uitgevaardigd, voer HENRICUS ROSAEUS, predikant te *'s Hage*, een man met de vereischte gaven om op de schare indruk te maken toegerust, in zijne predikatie, ten aanhooren van vele leden der Staten, met buitengewone heftigheid tegen verscheidene staatsbesluiten uit. De Staten, niet kunnende gedogen, dat zich de predikstoel tot regtbank over regeringsdaden opwierp, en vermoedende, dat de misnoegden onder de aanzienlijken de hand in het spel hadden, ontboden de predikanten LA FAILLE en LAMOTIUS, die steeds gecht waren het gevoelen der Contraremonstranten te zijn toegedaan, en gelastten hun den ouden en den nieuwen kerkeraad bij een te roepen, en »met goede kennis, in de vreeze des Heeren, op het exces, in de voorzeide predikatie geschied, te voorzien." Men ziet, de Staten wilden ROSAEUS door het kerkelijk gezag zelve laten veroordeelen. In den kerkeraad, den volgenden dag gehouden, werd de zaak niet afgehandeld, maar de beslissing tot den eerstkomenden woensdag uitgesteld. Toen de beide genoemde

---

Bijbel te lezen. Toen zij hiermede geen genoegen genomen en zich stout tegen hunne Overheid uitgelaten hadden, waren er twee ontpoorterd en twee de stad uitgezet. Een dezer laatsten kwam op vrij geleide van het Provinciale Hof weder in de stad doch de Magistraat meende de voorloopige beslissing van dit Regterlijk Collegie niet te moeten laten gelden, en zette den man op nieuw de stad uit (UYTENBOGAERT, bl. 634, 635).

[1] Zie hiervoor bl. 510—512.

[2] *Resol. v. Holl.* 1615, bl. 153— 156.

leeraars dit aan de Staten kwamen berigten, deelden zij hun tevens mede, dat er een bedroevend geschil tusschen denzelfden ROSAEUS en UYTENBOGAERT bestond. De Kerkeraad had pogingen aangewend om de eensgezindheid te herstellen; doch deze waren door de halsstarrigheid van ROSAEUS verijdeld, die, zegt UYTENBOGAERT, door anderen opgezet werd om hem leed te doen, en hem tot eenen stap te tergen, die aanleiding tot scheuring kon geven [1]. ROSAEUS bleef zich van het Heilige Avondmaal onthouden. Op dit berigt ontboden de Staten ROSAEUS in persoon voor zich. Zij verklaarden hem hun misnoegen over zijne leerrede, en maanden hem aan tot verzoening met UYTENBOGAERT en tot gemeenschapsoefening met de gemeente: nergens minder, zeiden zij, dan in den *Haag* achtten zij scheuring onder de kerkedienaren te moeten dulden. ROSAEUS antwoordde, dat hij in zijne gewraakte leerrede niets anders meende gezegd te hebben, dan Gods woord in zijnen text medebragt; door eene predikatie van UYTENBOGAERT (die eene bescheidene verantwoording tegen den blaam van ketterij behelsd had), was hij »in zijn gemoed zoodanig ontsteld" geworden, dat hij met dezen, »zoolang hij met de gemeene Kerken niet vereenigd was, geene eenigheid of Christelijke liefde houden kon." Noch de vermaning, dat zijne handelwijze tegen der Staten verordeningen indruischte, noch de verzekering dat de Edelen en de Gedeputeerden van *alle* steden in zijne houding een groot misnoegen hadden, mogt baten. ROSAEUS bleef halsstarrig. Thans lieten de Staten den Kerkeraad weten, dat, zoo ROSAEUS na herhaalde vermaningen den voorslag, door den Kerkeraad zelven tot verzoening ontworpen, niet binnen veertien dagen had aangenomen, men de zaak aan de Gecommitteerde Raden aangeven zou, die in dit geval gemagtigd zouden worden om hem te schorsen tot de naaste Statenvergadering om alsdan nader op de zaak te letten [2]. Om deze waarschuwing bekreunde ROSAEUS zich geenszins. Hij onthield zich steeds van het Avondmaal, en nam met geene aanbiedingen van den Kerkeraad, om des vredes wil door UYTENBOGAERT aangenomen, genoegen. Toen de gestelde tijd reeds lang verloopen was, werd ROSAEUS voor de Gecommitteerde Raden ontboden, en hem de vraag gedaan, of hij gezind was de Resolutie, door de Staten tot bevordering van den vrede der Kerken genomen, te gehoorzamen. Hij gaf een ontwijkend antwoord, en den 12[den] Februarij 1616 werd hem tot de naaste vergadering der Staten het prediken ontzegd. UYTENBOGAERT zocht door al zijnen invloed, bepaaldelijk bij OLDENBARNEVELT, dezen maatregel nog te keeren, niet zonder

1617.

ROSAEUS geschorst.

---

1 UYTENBOGAERT was zoo weinig onverzoenlijk, dat hij in de opdragt van een zijner werken aan de Staten kon schrijven: »indien die tempeesten deser kerckelycker verschillen te stillen waren met hem, UYTENBOGAERT, als eenen *Jonas* over boordt te werpen, dat hij den Heere soude bidden om sterckheyt, ende sijnen godtlijcken wille volgen, tevreden zijnde eenen tijdtlijcken vloeck te wesen voor sijne Broederen, indien d' eenigheyt daer mede ware te koopen." (UYTENBOGAERT, bl. 626).

2 *Resol. v. Holl.* 1615, bl. 157—159.

1617. grond duchtende, dat hij ROSAEUS' aanhang slechts vermeerderen en te stouter maken zou. Beter ware het, zeide hij, dat men hem, UYTENBOGAERT, schorste, aangezien van hem niet te vreezen stond, dat hij dien ten gevolge scheuring zou maken [1]. Doch de Gecommitteerde Raden lieten zich niet van hun voornemen afbrengen, en toen er een rekest ten behoeve van ROSAEUS gesteld en door vele gemeenteleden onderteekend was, vonden de Staten op hunne eerstvolgende voorjaarszitting zich te meer gedrongen, op de godsdienstzaken terug te komen. Zij stelden op nieuw plegtig de eenmaal in kerkelijke zaken aangenomen beginselen vast, en kwamen overeen, dat de clausule op de herziening der Formulieren in haar geheel gelaten moest worden, en verordenden dat alle kerkedienaars en ingezetenen in Christelijke liefde, eenigheid en goede stichting leven zouden op boete van voor verstoorders der gemeene rust gehouden en als zoodanig gestraft te worden. Toen de Gedeputeerden van eenige steden zwarigheid maakten, in eene dus gestelde Resolutie te bewilligen, ging men thans over tot de afvaardiging van een plegtig gezantschap naar de Regenten van *Amsterdam*. Het bestond uit de Heeren VAN MATHENESSE, MUYS VAN HOLY, schout van *Dordrecht*, VAN DER EYCK, burgemeester van *Delft*, HUGO DE GROOT, raadpensionaris van *Rotterdam*, en HASES, burgemeester van *Hoorn*. De last, hun den 16[den] April gegeven, strekte om de Burgemeesteren en Raden der stad *Amsterdam* te onderrigten van de opregte bedoeling van Hun Edel Mogenden tot handhaving van de ware Christelijke Gereformeerde Religie, en van de goede en gewigtige redenen, die zij hadden gehad om de bewuste Resolutiën in de kerkelijke zaken te nemen. Den 23sten werd de Amsterdamsche Raad bijeengeroepen, en toen de afgevaardigden waren binnengeleid, hield HUGO DE GROOT eene uitvoerige, geleerde en bondige redevoering. Hij begon met der Staten blijdschap te betuigen dat bij de Regeerders van *Amsterdam* zoowel als bij de andere Staatsleden het vast besluit bestond, om de tegenwoordige loffelijke Regering, waaronder God Almagtig hen zoo merkelijk had gezegend, te handhaven, en dat hun de redeneringen, geschriften en handelingen mishaagden, waardoor men die Regering veracht en verdacht poogde te maken; alsmede, dat zij met de Staten eenstemmig dachten aangaande het regt der Overheid in kerkelijke zaken: ook vloeide dit regt uit de beginselen der Kerkhervorming voort, welke, geen priestergezag erkennend, den Regeerders niet toeliet blindelings op eens anders wijsheid of gewetensovertuiging af te gaan, maar hen noopte elke zaak aan Gods Woord te toetsen. Gelijk men nu in deze beide gewigtige punten overeenstemde, zoo was het wenschelijk, dat men het mede eens werd aangaande den inhoud der onlangs aan de steden, hoofdofficieren en classes gezonden Resolutiën, die de regering van

Bezending naar *Amsterdam*.

[1] UYTENBOGAERT, bl. 637—642, 651, 652. CARLETON, en dit oordeel is hoogst onpartijdig, zegt (1, p. 28): »Men kan niet ontkennen, voor zoo veel ik heb kunnen nagaan, dat die ROSAEUS verdiend heeft, dat men hem het zwijgen opleide.''

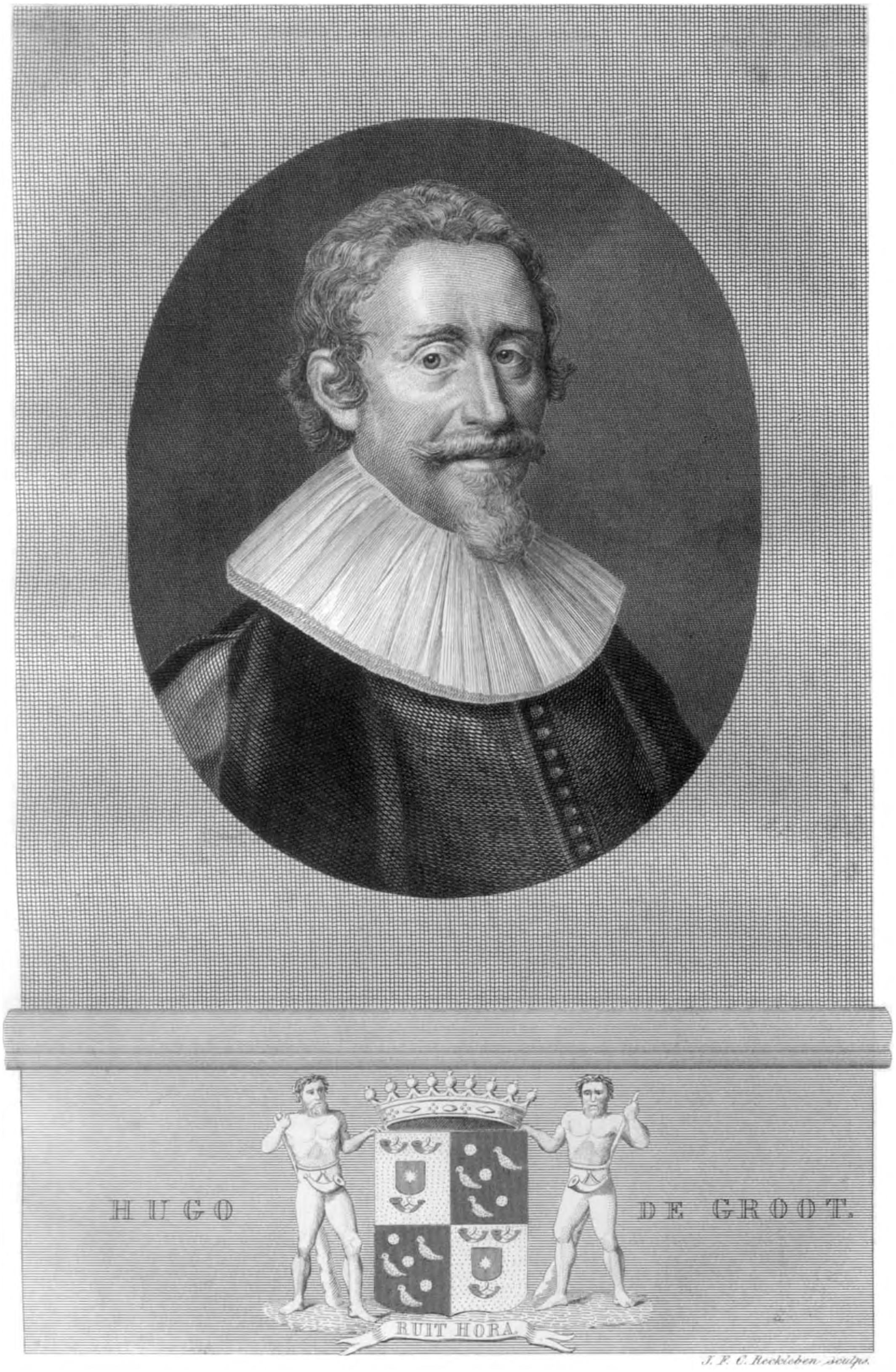
HUGO DE GROOT.
RUIT HORA.
J. F. C. Reckleben sculps.

de Kerken en de onderlinge verdraagzaamheid in sommige godgeleerde geschillen betroffen. Nopens de regering der Kerken was niets besloten, dan de kerkordening van 1591 medebragt, die in der tijd ook door *Amsterdam* was goedgekeurd. Wat de onderlinge verdraagzaamheid aanging, steeds hadden de Gereformeerde Kerken onderscheid gemaakt tusschen fundamenteele en niet fundamenteele artikelen, ten aanzien van welke laatste men elkanders afwijkend gevoelen moest verdragen, overeenkomstig het beginsel der Protestantsche Kerken, die in onderscheiding van de Katholieke Kerk, geenszins om verscheidenheid van meeningen uitbanden. Deze verdraagzaamheid, in menig stuk reeds met der daad ingevoerd, moest ook in dat der praedestinatie worden uitgeoefend, een stuk zoo fijn, dat zelfs kerkedienaars, die immers geenszins boven onwetendheid en dwaling verheven waren, den staat van het verschil niet verstonden. Ja werkelijk had men reeds van de oudste tijden af in de Christelijke Kerk verschillende zienswijzen betreffende dit leerstuk toegelaten. Maar, zeide men, zonder door eene Synode voorgelicht te zijn, hadden de Staten geene verdraagzaamheid kunnen gelasten. Doch had de Overheid dan van God Almagtig geen volkomen gezag ontvangen om alles te verbieden, wat Hij zelf in zijn Heilig Woord verbiedt? Scheuringen nu in vraagstukken, niet ter zaligheid noodwendig, zijn in Gods Woord verboden, en bij gevolg was de Overheid in dit geval schuldig haar gezag te gebruiken, niet alleen zonder, maar ook tegen den wil van vele kerkedienaren. Wat hechtte men toch zoo veel gewigt aan het gezag eener Synode? Was de Reformatie zelve door eene Synode tot stand gekomen? Was de dwaalleer omtrent het Avondmaal onder het beleid der Duitsche Vorsten door middel van Synoden bestreden geworden? De Regeerders van *Bern* hadden in de zaak der scheuring, waarmede hunne Kerk wegens de verschillende opvatting der praedestinatie bedreigd werd, met goedkeuring van BEZA, juist zoo gehandeld als onlangs de Staten hier te lande. Wilde men volstrekt eene Synode hooren, hier vereenigden zich de stemmen van de voortreffelijkste leeraren in hunne schriften tot eene Synode van de edelste geesten, die getuigden, dat men schuldig was elkander in zoodanige punten te verdragen. Ook was deze zaak reeds op verscheidene binnen- en buitenlandsche Synoden en classikale vergaderingen (als zoo vele kleine Synoden) voldingend uitgemaakt. Doch zoo dan eene Synode al niet volstrekt noodig was, toch kon zij misschien nuttig zijn. Nuttig? Waartoe? Eene beslissing in de geschilpunten kon niets goeds uitwerken: want nimmer zou een der gevoelens kettersch mogen heeten. Bovendien tot het vellen van een beslissend oordeel was een vrije geest, verheven boven allen hartstogt, noodig, en die werd hier, blijkens zoo vele predikatiën en geschriften, niet gevonden: van onbezadigde personen was niets bezadigds te wachten. Men wees op goede vruchten, eertijds door Synoden te weeg gebragt, maar moest niet vergeten, hoe menig Synode de scheuring vermeerderd had en was uiteengegaan terwijl het eene deel het andere in den ban deed. En hoe menigmaal hadden de Synoden gediend om het kerkelijk gezag tegen het

1617.

1617. gezag der Overheid te stijven! Maar, dit alles daargelaten, was het doenlijk eene Synode bijeen te roepen? Hier deden zich verscheidene vragen op. Zouden alleen de classikale Vergaderingen afgevaardigden naar de Synode zenden of de Staten hare leden benoemen, en zoo ja, zouden de Staten dit doen bij meerderheid of elk lid der Staten afzonderlijk? Zouden de Remonstranten stem in die kerkelijke vergadering hebben, of, gelijk sommige predikanten verlangden, daar slechts als beklaagden te regt staan? Voorts diende de zwarigheid omtrent de clausule van de herziening der Formulieren eerst uit den weg geruimd te zijn. En hoedanig moest de Synode zijn: provinciaal, nationaal of generaal? Elk dezer drie soorten van Synode had onoverkomelijke bezwaren in. Tot eene provinciale Synode zouden de classes benoemen; maar op sommige plaatsen stonden twee classes tegen elkander over, en wie zou hier uitmaken, welke van beide het regt van benoemen zou mogen uitoefenen? Eene nationale Synode was eene onbillijkheid voor *Holland*, dat zich daar ligt overstemd zou zien door provinciën, die in een geheel anderen toestand verkeerden. En besloot men tot eene generale Synode, zou men daar, zoo als de Koning van Groot-Britannie, de Paltsgraaf en MOLINAEUS behoorlijk achtten, ook de Lutherschen toelaten? En voordat alle maatregelen tot zulk eene zoo omslagtige zaak als eene generale Synode, getroffen waren, kon de behoefte der Kerken geheel gewijzigd zijn. Nog bood zich hier eene belangrijke vraag aan: zou de Overheid eenvoudig volgen wat de Synode besluiten zou? Dit zou het Land in het uiterste gevaar kunnen brengen. Of zou zij zich, gelijk de Staten van *Zeeland* gedaan hadden, een naoordeel voorbehouden? Deed zij dit, en verschilde haar naoordeel van het oordeel der Synode, zoo hadden wederspannige gemeenteleden een voorwendsel om zich der Overheid ongehoorzaam te betoonen. — Doch hoe moeijelijk ook te verwezenlijken, de Staten achtten de bijeenkomst eener Synode eene wenschelijke zaak: alleenlijk mogt men vooraf door oefening en op het gezag der Overheid verdraagzaamheid leeren. — Zoover in zijne rede gekomen, ging de spreker over tot de behandeling van de ter bijlegging der godsdiensttwisten door de Staten gestelde acte zelve. Hij begint met te herinneren, dat wat nu geschiedde, in *Holland* en *West-Friesland* niets nieuws was. De Graven van *Holland* hadden den moed gehad, de pastoren in hunne dienst te handhaven in weerwil van alle interdicten en excommunicatiën. Het Hof van *Holland* had nog in 1536 het verketteren tegengegaan. Wat er eindelijk in de zaak van TACO SIJBRANDS en tot bijlegging van het verschil tusschen ARMINIUS en GOMARUS was gedaan, was met eenparig besluit geschied. Inderdaad was men slechts bij de door beide partijen goedgekeurde Resolutie van 1611 gebleven [1]. Alle aanmerkingen tegen de acte vloei-

[1] In zijne Remonstrantie schrijft OLDENBARNEVELT (bl. 28, 29), dat de zoodanigen, die zich later door het gevoelen der Remonstranten zoo zeer geërgerd verklaarden, in de vergadering der Staten de *Remonstrantie* van 1611 met duidelijke blijken van toestemming en goedkeuring hadden aangehoord en ontvangen. Dus was er niets veranderd, dan zij zelven.

den voort uit »een gepassioneerd gemoed en eene onbedwongen licentie van kwaadspreken:" zij was met de meeste bezadigdheid na langdurig beraad ontworpen, en om des vredes wil was er het een en ander uitgelaten, dat *Leiden* en *Rotterdam* er in opgenomen wenschten. — Hierna treedt de spreker in eene uitvoerige, scherpzinnige en geleerde verdediging der acte. Men zeide, zegt hij verder, dat door de voorstelling van de leer der Contraremonstranten, in dit staatsstuk gegeven, de Gereformeerde Kerken gebrandmerkt werden. Maar het gevoelen, door de acte veroordeeld, was immers niet de leer der Kerken. De acte strekte niet om de Gereformeerde Kerken te belasten, maar om ze te ontlasten en te zuiveren van den blaam, dien de Jezuïten haar aanwreven. Was het niet beter, dat de Kerken zelven dat gevoelen veroordeelden, dan dat de Jezuïten haar deswege lasterden. Ook het uiterste van het gevoelen der Remonstranten was gewraakt; maar de Remonstranten namen dit niet kwalijk, want zij zagen er hun gevoelen niet in; integendeel, zij waren den Staten dankbaar voor de waarschuwende aanwijzing van dat, waarvoor zij zich te wachten hadden. Het was dan, begreep de spreker, de acte zelve niet, die de Heeren van *Amsterdam* ergerde, maar, meende hij, zij waren bezorgd voor het inkruipen van te groote vrijheid in de leer. Hieromtrent nu kon hij hen uit naam der Staten gerust stellen; ja, die bezorgdheid was den Staten zeer aangenaam, vermits zij een blijk was van de zucht om de Religie te handhaven, iets, waarin zij niet gaarne voor iemand wilden onderdoen. Werd er slechts verdraagzaamheid geoefend tusschen de Contraremonstranten en de Remonstranten, dan zouden zij, die verder gingen, dan de laatsten, en thans schuilden achter de belasterde partij, en met haar gemeene zaak poogden te maken, het hart niet meer hebben om nieuwigheden in de leer te opperen. Bovendien, tegen alle afwijkingen van de leer der Confessie en des Heidelbergschen Catechismus, slechts niet tegen de vijf punten, mogt men iemand voor de classes beschuldigen. Anderen waren, zoo het schijnt, beducht, dat door de werking van de bewuste Resolutiën de Contraremonstrantsche leeraars van lieverlede uit de dienst zouden raken. Doch deze vrees was volstrekt ongegrond en in strijd met de uitgedrukte bedoeling der Staten, die verlangden, dat de beide gevoelens geduld zouden worden. Waren enkele predikanten uit hunne dienst gesteld, het was niet geschied, omdat zij van het eene of het andere gevoelen waren, maar omdat zij aan anderen de vrijheid niet gunden, die zij voor zich zelven verlangden, en eerst na alle middelen van overreding te hebben uitgeput, was men genoodzaakt geweest om van twee kwaden, de uitzetting van den predikant, of de openlijke toelating van scheuring, het minste te kiezen. Eveneens had de Keurvorst van de *Palts* gehandeld, niet om over de gewetens te heerschen, maar juist om te verhoeden, dat de eene predikant heerschte over het geweten van den ander. Nog ééne zwarigheid tegen de onderlinge verdraagzaamheid en de uitvoering der Resolutiën bleef er over. Zij was deze, dat daardoor de Gemeente steeds twee gevoelens zou hooren prediken en alzoo 1617.

1617. in onrust zou worden gehouden. Dit bezwaar echter verviel, wanneer de predikanten zich slechts onthielden op den predikstoel van sommige leerstukken te gewagen. Een goed leeraar moest met voorzigtigheid en niet tot ontstichting prediken. Er bleven leerstukken genoeg te behandelen over, en de bitterheid der gemeente bewees maar al te zeer, dat de predikanten, vóórdat zij aan die punten kwamen, nog niets minder dan de eerste Christenpligten aan hunne gemeenten hadden in te prenten. Ten overvloede, de beide gevoelens, en dit toont de spreker nog uitvoerig aan, verschilden zooveel niet, of het was mogelijk, zonder tegenspraak uit te lokken, binnen zekere grenzen uit beiderlei standpunt daarover te handelen. Zoo meende dan de spreker, goede redenen gegeven te hebben voor de door de meerderheid der Staten gevolgde staatkunde in de kerkelijke zaken, en hij verzocht ten slotte de Heeren van *Amsterdam* het gewigt der zaak te overwegen, als waaraan de welstand hing zoo van het lieve Vaderland, als van de Kerk. Immers, zoo de verdraagzaamheid niet werd toegepast, moesten óf al de kerkedienaars nopens de geschilpunten tot één gevoelen gebragt worden; óf die van ééne der beide meeningen moesten worden geweerd; of, eindelijk, moest men twee Gereformeerde Kerken erkennen. Alle predikanten tot één gevoelen te brengen, was eene onmogelijkheid. Die van ééne der beide meeningen te weren, was noch christelijk, noch uitvoerbaar: niet christelijk, omdat de leer van CHRISTUS niet medebrengt, iemands gaven om een verschil van meening ten aanzien van een onbegrijpelijk leerstuk onnut te maken; en onuitvoerbaar wegens het groote getal der voorstanders zoo van het ééne als van het andere gevoelen, die men niet kon veroordeelen zonder het land in rep en roer te zetten. De Kerk, eindelijk, in tweeën te scheuren, was wel uitvoerbaar, helaas! vrij wat gemakkelijker, dan de breuke te heelen. Maar daartoe te komen was uiterst verderfelijk. De Overheid behoorde de Kerk ongescheurd te bewaren, zooals zij haar ongescheurd ontvangen had. Scheuring zou tot scheuring leiden. Was het geoorloofd om verschil ten aanzien der praedestinatie scheuring te maken, waarom dan niet ook wegens andere punten, in welke de Contraremonstranten het onderling oneens waren? Zoo had men niets anders te wachten, dan steeds grooter ontbinding der Gereformeerde Kerk tot afbreuk van de ware Religie en tot vreugde en victorie van de Papisten. En wat zwarigheid zou dit ten gevolge hebben voor den Staat en »voor deze treffelijke, volkrijke stad!" Door verdraagzaamheid, daarentegen, zou rust, stilte en eendragt bevorderd, en alzoo de weg gebaand worden tot eene Synode, die gezind en in staat zijn zou om de verschillen overeen te brengen. Om dit te bewerken, verlangden de Gecommitteerden thans met de Amsterdamsche Heeren in overleg te treden; waartoe zij de dienst hunner personen aanboden, als die met geen ander doel waren overgekomen.

Deze rede werd met zeer groote aandacht aangehoord en gevolgd door ernstige betuigingen van den Heer VAN MATHENESSE en door belangrijke inlichtingen omtrent de

meening der Regeerders van *Dordrecht* bij monde van den Heer MUYS VAN HOLY. Hierop en op de verzekering der Gecommitteerden, dat zij niets liever wenschten, dan de bezwaren te vernemen, die nog over mogten gebleven zijn, ten einde te trachten ze uit den weg te ruimen, werd niets anders geantwoord, dan dat de Heeren Raden op de zaak zouden letten. De volgende dag was een zondag en daarom waren alle zaken van dezen aard gestaakt. Maar den 25sten kwamen de Burgemeesters en de Pensionaris der stad aan het logement der Gecommitteerden, en verklaarden, na beleefde betuigingen, dat zij en de Raden van *Amsterdam* zich door de gehouden redevoering ten volle onderrigt achtten van de gronden, die de Staten bewogen hadden tot het nemen en rondzenden der bewuste Resolutiën; daarnevens hadden zij echter ook eenige redenen, die eene andere zienswijze aanbevalen, overwogen en den bijzonderen toestand der stad in aanmerking genomen. Hunne meening zouden zij door hunne Gedeputeerden ter Statenvergadering kenbaar maken. Nadat de Gecommitteerden nog eene poging hadden aangewend om met de Heeren in nadere conferentie te treden, werd hun te verstaan gegeven, dat de Raden het ondienstig hadden gevonden met hen te onderhandelen of hen andermaal te hooren. Thans was de weg om tot een vergelijk te komen afgesneden, en slechts in een vertrouwelijk gesprek lieten zich de Amsterdamsche Heeren nog uit, dat hun tegenstand voornamelijk voortsproot uit hunne meening, dat de gemeente beducht was voor eene verandering van de Religie: eene Synode docht hun nog steeds het geschiktste middel, en de Resolutiën konden zij daarom niet aannemen, omdat het openbaar gezag vereischte, dat zij, eenmaal genomen, ook werden ten uitvoer gelegd, en dit zou, »den tegenwoordigen toestand op vele plaatsen en inzonderheid te *Amsterdam* in aanmerking genomen, afbreuk van de Kerk, verlies van nering en misschien meer zwarigheden ten gevolge kunnen hebben." Na de Heeren van *Amsterdam* nog kortelijk te hebben doen gevoelen, dat het slechts aankwam op een vertoon van gezag tegenover enkele heftige kerkedienaars om aan alles een einde te maken, waartoe niets anders noodig was, dan dat de Overheden, volgens hetgeen bij de Unie beloofd was, elkander opregtelijk de hand boden, schoot den Gecommitteerden niets anders over dan hun afscheid te nemen [1].

1617.

Antwoord van den Raad van *Amsterdam* op de Rede van HUGO DE GROOT.

Zoo was men dan even ver als te voren. De poging der Staten om *Amsterdam* tot eenstemmigheid te bewegen was mislukt, en deze uitkomst was niet alleen te betreuren, omdat het goede, hetwelk men er van gehoopt had, thans achterbleef, maar ook omdat de zaak daardoor aanmerkelijk verergerd was. Thans toch was het laatste middel om eenstemmigheid te verkrijgen te baat genomen, en de oneenigheid tusschen de Staten en *Amsterdam* evenmin te vergoêlijken als weg te nemen; thans was het gerucht, het-

De breuke wordt onheelbaar.

---

[1] *Verhael van de Heeren — gedeputeert om de E. Heeren Burgemeesters ende Raden der Stadt Amsterdam te onderrichten* enz. *gedruckt in 't jaer* 1622.

1617. welk de Gecommitteerden in *Amsterdam* verspreid vonden, dat zij gezonden waren om de Religie te veranderen, door de houding van de Amsterdamsche Regering althans niet weersproken. Maar zoo de uitkomst de daden des Staatsmans regtvaardigen moet, was OLDENBARNEVELT niet te laken, dat hij niet berekend had, dat deze poging kon en zou mislukken, en ware het dan niet raadzaam geweest een stelsel op te geven, dat op Amsterdams ongezindheid om mede te werken schipbreuk lijden moest? Wat valt hier anders op te antwoorden, dan dat het OLDENBARNEVELT tot eer verstrekt, dat hij aan de kracht van degelijke redeneringen geloofde, en niet bevroedde, dat de Heeren van *Amsterdam* er in slagen zouden, de toestemming van hun verstand en de toejuiching van hun hart, die aan eene rede als die van HUGO DE GROOT noodwendig ten deel vallen moest, te versmoren. En wat het raadzame van eene verandering van stelsel betreft, hoe kon iemand, die voor zijn gevoelen gronden had aan te voeren als welke HUGO DE GROOT had uiteengezet, hoe kon zoo iemand gehouden wezen van dit zijn gevoelen afstand te doen, tegenover eene Regering, die in de partij, welke zij koos, waarlijk door geene hooge beweegredenen geleid werd: had zij ze gehad, zij zou ze toen met kracht en waardigheid aan de Gecommitteerden hebben kenbaar gemaakt. Weinige jaren daarna waren de Amsterdamsche Heeren tegen oproerige predikanten genoodzaakt dezelfde maatregelen te nemen, wier toelating zij nu den Staten verweten. Hoe zou men dan een staatkundig stelsel kunnen afkeuren, dat later door zijne bestrijders zelven is geregtvaardigd? Daarentegen, hadden de Regeerders van *Amsterdam* thans hunnen tegenstand opgegeven, hadden zij ten minste het gemis van overeenstemming eenigzins bemanteld, en dengenen den mond gesnoerd, die de klove breed uitmaten; veel van het later gebeurde ware verhoed geworden. Ja, de toenmalige Amsterdamsche Bewindhebbers dragen voor een aanmerkelijk deel de verantwoordelijkheid voor de rampen, die gevolgd zijn, en voor het vergoten bloed van OLDENBARNEVELT.

Besluit der Staten.

Toen de Gecommitteerden, uit *Amsterdam* teruggekeerd, in de vergadering der Staten verslag van hunne zending gedaan hadden, werd, ten blijke dat men ter wille van *Amsterdam* niet van stelsel wenschte te veranderen, besloten, dat de Resolutiën, in de kerkelijke zaken genomen, gehandhaafd zouden worden. Men voegde er bij, dat de uitdrukkingen, daarin van de Nederlandsche Geloofsbelijdenis en den Catechismus gebezigd, niet verstaan moesten worden, alsof daarmede bedoeld ware, dat die geschriften op gelijke lijn met de Heilige Schrift te stellen zouden zijn: integendeel het waren slechts formulieren van eenigheid met andere Gereformeerde Kerken, die uitgelegd moesten worden naar de Heilige Schrift. Bij hetzelfde besluit evenwel bepaalden de Staten uitdrukkelijk, dat de Burgemeesters en Vroedschappen van de steden, die niet noodig vonden de Resolutiën aan te nemen, daartoe niet gehouden waren. Zoo was dan het beginsel, dat elke Gemeente op het stuk der godsdienst hare eigene wetgeefster was, juist door den tegenstand der Contraremonstrantsche steden, in praktijk gebragt.

Dit was een gewigtig punt door de voorstanders der nog heerschende Regering gewonnen. Maar om de praktijk van dit beginsel tot eene waarheid te maken, verordende hetzelfde besluit tevens, dat »uit geene steden of plaatsen in andere steden of dorpen regtstreeks of bedektelijk iets gedaan of gedoogd zou mogen worden, dat eenigen onvrede of onrust onder de gemeente maken of voeden kon." Uit het slot van het Besluit bleek, dat men de hoop om de steden, die nog zwarigheid maakten, door overreding te winnen, nog niet opgaf. Ten minste werden de Gecommitteerde Raden gemagtigd, uit de Collegiën afgevaardigden naar zulke steden te zenden, ten einde haar tot het aannemen der Resolutiën te bewegen. Eindelijk namen de Staten voor, de vraag in overweging te nemen, of men de kerkordening van 1591 niet bij provisie in haar geheel zou kunnen invoeren, en gaven zij den wensch te kennen, dat, zoo dit nader overleg vereischte, men dit zooveel mogelijk bespoedigen en op den zelfden voet inrigten zou, waarop die kerkordening zelve was tot stand gekomen [1]. 1617.

Nadere verklaring van de meening der Regeerders van *Amsterdam.*

De Burgemeesters van *Amsterdam* hadden aan de bezending der Staten gezegd, dat zij door hunne Gedeputeerden nader van hunne meening zouden doen blijken. Dit geschiedde weldra, daar in de vergadering der Staten een besluit van den Raad van *Amsterdam*, evenwel met eene kleine meerderheid doorgegaan, werd medegedeeld, waarbij deze Vergadering te kennen gaf, dat zij met de Resolutiën niet kon instemmen, en wel op grond dat zij elke verandering in de Religie, »buiten wettelijke Synodale vergadering" ingevoerd, ongeoorloofd rekende, en ten slotte verklaarde niet te verstaan, dat Contraremonstrantsche leeraars, die geene gemeenschap met de Remonstranten hielden, deswegens strafbaar geacht werden. Zoo wettigde dan de Regering van *Amsterdam* niet alleen den laster dergenen, die de Staten beschuldigden van den toeleg om de godsdienst te veranderen; maar én door die verklaring én door aan de Contraremonstranten het regt toe te kennen om de gemeenschap met de Remonstranten af te breken, deed zij zonder het te vermoeden zelve »buiten wettelijke Synodale Vergadering" uitspraak wat gereformeerd was, en wat niet. Dat eene zoo bevooroordeelde Vergadering door de rede van HUGO DE GROOT op eene gevoelige wijze getroffen was, verried zij spoedig zelve door bij monde van de Gedeputeerden van hare stad in de vergadering der Staten te laten klagen, dat aan *Amsterdam* ongelijk was geschied door het drukken van het verslag van de Gecommitteerden met de redevoering van HUGO DE GROOT. De in de zaak betrokken personen verontschuldigden zich met de verklaring, dat van het stuk wegens de uitgebreidheid niet tijdig genoeg het vereischte aantal afschriften had kunnen genomen worden: dus hadden de Gecommitteerde Raden een zeker getal exemplaren laten drukken, die behalve op hun last aan niemand verstrekt werden [2]. Niettemin achtten de Heeren van *Amsterdam*

[1] *Resol. v. Holl.* 1616, bl. 166, 167.

[2] *Resol. v. Holl.* 1616, bl. 179.

1617. noodig een *advies* door den druk gemeen te maken, dat hunnen Gedeputeerden ter Statenvergadering ten leiddraad moest dienen. In dit stuk wordt dat wat in het verslag vermeld stond als door de Burgemeesters den Gecommitteerden te gemoet gevoerd, als waarschijnlijk onjuist verdacht gemaakt; voorts tegen de aannemelijkheid der kerkordening van 1591 aangevoerd, dat zij strekte om aan verkeerd gezinde politieke personen de bevoegdheid tot het opdringen van Remonstrantsche leeraars te verleenen. Bovendien komt men hier voor het voornemen uit, om zich met de andere tegen de meerderheid gestemde steden te verstaan, en eindelijk werpt men in dit advies het denkbeeld op, of in deze zaak de »intercessie van zijne Prinselijke Excellentie" niet zou behooren ingeroepen te worden. Zoo was de toeleg om eenen onwrikbaren tegenstand te bieden erkend, de middelen om tot het doel te geraken zonder omwegen aangewezen, en het hoofd, dat men zich wenschte te geven, met name genoemd [1]. Weldra werd dat *advies*

---

[1] Dat de Regering van *Holland*, hoezeer men Prins MAURITS tegen haar opstookte en hem gaarne tegen haar had zien optreden, echter voor niemand wenschte te wijken in dienst- en liefdebetoon aan zijn Huis, bleek in dezen tijd ten duidelijkste. Er waren onderhandelingen geopend omtrent een huwelijk tusschen Prins HENDRIK en de oudste dochter van den Landgraaf MAURITS van *Hessen*. Nu stelde *Holland*, den 30sten April 1616, als presiderende Provincie voor, den Prins bij gelegenheid van zijn aanstaande huwelijk te vereeren met eene gifte van 100,000 gulden, en hem bovendien een jaarlijksch inkomen te verzekeren van 24000 gulden, waarvan *Holland* alleen de helft aanbood te verstrekken. Terwijl nu de andere Provinciën maanden later nog niet gelast waren »op den voorslag tot bevordering van Prins HENDRIKS huwelijk," had *Holland* reeds toen eene rente gevestigd van 12,000 gulden, die ingaan zou op den dag der voltrekking van het huwelijk, en niet zou ophouden, dan met den laatsten afstammeling in de regte lijn. Dit besluit was genomen uit overweging, »dat Prins HENDRIK in *Holland* was geboren in het jaar van den moord zijns vaders, hetgeen alle goede liefhebbers van de vrijheid des Vaderlands en van de ware Christelijke Religie behoorde te bewegen tot dankbaarheid voor de loffelijke officiën met goed en bloed door wijlen den Prins den Vaderlande bewezen." *Zeeland* was minder mild voor Prins MAURITS zelven. Ten minste onthield de Admiraliteit van *Middelburg* hem in 1616 het hem bij acte van 1602 gegunde regt, op de genomen en verkochte koopvaardijschepen te heffen. De Staten-Generaal moesten die Admiraliteit daartoe dwingen (*Resol.* 28 Mei, 1616). — Wat voorts het voorgenomen huwelijk van Prins HENDRIK betreft. Het vorstelijk gezin had reeds de gelukwenschingen der Staten-Generaal aangenomen; reeds had de moeder van Prins HENDRIK de Staten verzocht een Gezantschap deswege aan den Landgraaf te zenden; reeds had de Agent BREDERODE berigt, dat op den 2den October (1616) het huwelijk beklonken was en de eerste geschenken waren gewisseld, toen er in Februarij 1617 brieven van BREDERODE kwamen, rakende het huwelijk van Prins HENDRIK, die de Staten-Generaal besloten te stellen in handen van Prins MAURITS, »om zulks daarop te letten, als Z. Exc. zal bevinden te behooren wegens de gewigtigheid van de zaak." Uit een schrijven van WILLEM LODEWIJK aan Prins MAURITS van Maart 1617 (*Archiv. de la Mais d'Or.* Sér. II. T. II, p. 495) blijkt, dat er zich toen moeijelijkheden hadden opgedaan, die de bevrediging van het verlangen

door een uitvoeriger stuk van dezelfde strekking gevolgd, dat een pleidooi behelsde tegen het gezag der wereldlijke Overheid in kerkelijke zaken en tegen de verdraagzaamheid, en met hetwelk de Amsterdamsche Regering geheel tot de zienswijze van de Contraremonstrantsche leeraars toetrad en hunne zaak tot de hare maakte. In dit stuk staat met zoo vele woorden uitgedrukt, dat de Staten door van *Amsterdam* het aannemen der Resolutiën te verlangen, van deze stad »de onchristelijkste, trouweloosste en goddeloosste zaak" vergden, en dat de verspreiding van het Verslag der Gecommitteerden een bewijs was, hoe men de Regeerders van *Amsterdam* alom verdacht wilde maken, hunne onderdanen tegen hen ophitsen, en hen als eene van de Unie afkeerige partij wilde doen voorkomen. 1617.

Waar zoo gesproken werd, was de burgeroorlog verklaard. En als om het bestaan van een stedenverbond tegen de Staten te staven, vereenigde *Enkhuizen* hare vertoogen met die van *Amsterdam* [1]. En deze partij in het binnenland werd ondersteund door buitenlandschen invloed. JACOBUS, wiens lafhartigheid in OLDENBARNEVELT haren grootsten hinderpaal ontmoette, legde het er op toe, dezen staatsman ten val te brengen. Dit was voor OLDENBARNEVELT een reden te meer om niet te wijken. Want hoe vermogt hij *Europa* en de zaak van het Protestantisme aan de armhartige staatkunde van eenen JACOBUS over te laten? In CARLETONS instructie, hem in het begin van het jaar 1616 naar *'s Hage* medegegeven, stond te lezen: »Zoo de godsdiensttwisten in *Holland* ongelukkig weder uitbarsten mogten, zult gij niet vergeten, dat gij de dienaar zijt van eenen Meester, dien God tot den eenigen Beschermer der Godsdienst gemaakt heeft. Dus zult gij niet alleen in uwe zoowel particuliere als ambtshalve gehouden gesprekken de belijders van het

---

der beide partijen in den weg stonden, en die Graaf JAN, daartoe naar *'s Hage* gereisd, hoopte op te heffen. Graaf WILLEM LODEWIJK is van oordeel, dat een afbreken van de onderhandelingen niet zou kunnen geschieden zonder een onherstelbaar nadeel toe te brengen, niet alleen aan den goeden naam van Prins HENDRIK, maar ook van de beide Huizen van *Nassau* en *Hessen.* Eene uitdrukking uit het vervolg van den brief doet denken, dat Prins HENDRIK zich niet wilde schikken naar hetgeen de Duitsche gebruiken medebragten. DU PLESSIS-MORNAY schrijft in October 1616 aan DU MAURIER: »Ik beklaag Mevrouw de Prinses van Oranje zeer, als dit huwelijk, dat ik reeds voor beklonken hield, lang wordt uitgesteld. Immers is het tijd, dat wij de toekomst van dit Huis eenigzins verzekerd zien, zelfs in dezen tak. Het is voor de Christenheid van belang dat het geslacht niet uitsterve (*Mémoir.* III, p. 1005). Hoe het zij, van het huwelijk is, gelijk bekend is, niets gekomen. De oudste dochter van den Landgraaf trouwde met den hertog van *Meckelenburg.* — In de lente van 1616 werd ook door de Staten-Generaal eene gift toegestaan van 32,000 gulden, bij gelegenheid van het huwelijk van Prins WILLEMS laatst ongehuwd gebleven dochter EMILIA met den Paltsgraaf, Hertog van *Tweebruggen.* Zie *Resol. Stat.-Gen.* 10 Febr.; 30 April; 7 Mei; 11 Julij; 15 Oct. 1616. 18 Febr. 1617. *Resol. v. Holl.* 1616, bl. 170, 171.

[1] TRIGLAND, bl. 754—764.

1617. ware Evangelie ondersteunen, maar ook duidelijk te verstaan geven, dat de verdediging van die dwaalbegrippen in hooge mate kwetsend is voor de Majesteit Gods, dat zij Ons, hunnen zeer waarden vriend, zeer mishaagt, en het Bewind van hunnen Staat tot schande verstrekt [1]." Wie JACOBUS met de belijders van het ware Evangelie en welke gevoelens hij met die dwaalbegrippen bedoelde, was niet twijfelachtig. Doch OLDENBARNEVELT zag zonder schroom den vreemden zendeling aankomen. Zeker van de zaak, die hij voorstond, en van de middelen van overreding, over welke hij beschikte, zou hij hem wel onschadelijk weten te maken, zoo *Nederland* slechts zich zelven niet afviel.

Voorstel van CARLETON over de godsdiensttwisten.

Juist het oogenblik, dat de zaak van ROSAEUS te *'s Hage* zoo veel opspraak baarde en de bezending naar *Amsterdam* stond te vertrekken, werd door CARLETON te baat genomen, om zich uit naam zijns Konings bij de Staten-Generaal over de godsdienstzaken uit te laten. Hij deed het in dezelfde zitting, waarin hij de eerste maal op de ontruiming van *Gulik* aandrong [2], en dat wel op de volgende wijze: De Koning, als verdediger des Geloofs en Beschermer der ware Apostolische Godsdienst had altijd getracht den strijd der godsdienstige overtuigingen van der Staten onderdanen voor uitbarsting te bewaren. De waarheid van het Woord Gods was de band tusschen de beide Staten, de vrijheid van geweten hun beider doel. Maar men moest onderscheid maken tusschen vrijheid en bandeloosheid. Zij, die nieuwigheden in de godsdienst opperden, verbraken de eenheid, verwekten twist en openden eene deur voor den vijand. Misschien wel werd de twist door den vijand aangehitst. ARMINIUS was begonnen, en hij was gevolgd en overtroffen geworden door *een zekeren* VORSTIUS. Gelijk boomen door verplanting vruchtbaarder worden, zoo was aan VORSTIUS door verplaatsing naar eene andere stad slechts gelegenheid gegeven om een boek uit te geven, vol ketterijen tegen de almagt Gods, en spot en schimp tegen Zijne Majesteit, en in zoo verre beleedigend voor de regtvaardigheid Hunner Hoog Mogenden, als hij daarin beweerde, dat hier te lande ongestraft ketterij kon gepredikt worden, aangezien de doodstraf hier niet op ketters werd toegepast. Dus verzocht zijne Majesteit dat men die slang terug zou zenden naar het nest, waar hij uitgebroed was, en de Provinciën van een vergif bevrijden, veel gevaarlijker dan alle buitenlandsche krijg. Dit verzoek betreffende VORSTIUS was, zooals CARLETON in een brief aan WINWOOD zelf te kennen geeft [3], slechts een voorwendsel: het doel was de versterking van de Contraremonstrantsche partij en de bemoeijelijking van de Regering. Evenwel was de Koning ook gevoelig over het boek, waarop de Gezant doelde, in 1615 onder den titel *Antwoord aan Slade* [4] te *Gouda* uitgegeven. Nadat

---

[1] CARLETON, I, p. 9, 10.

[2] Zie hiervoor, bl. 602.

[3] CARLETON, I, p. 28.

[4] SLADE, een Engelschman, rector eener bijzondere school te *Amsterdam*, en schoonzoon van PLANCIUS.

CARLETONS voorstel staande de vergadering met algemeene uitdrukkingen beantwoord was, te weten met dankbetuiging voor Zijner Majesteits belangstelling en de verzekering dat men niets zoozeer behartigde als de handhaving van de ware Christelijke Religie en van de Justitie in deze Landen, moest er een bepaald antwoord op vastgesteld worden. Het ontwerp van dit antwoord kwam, door Zijne Excellentie en den Raad van State goedgekeurd, den 28sten April ter tafel, en behelsde, na vernieuwde dankzeggingen en betuigingen, de verklaring, dat, vermits men er sedert eenige jaren op uit was om ter zake van het verschil van gevoelen betreffende de *praedestinatie* scheuring te maken, de Staten van eenige Provinciën overeenkomstig den raad door Zijne Majesteit zelve gegeven zoodanige orde op deze zaak gesteld hadden, dat door Gods genade en de bemoeijingen der Overheden en kerkedienaren de oneenigheden wel zouden bijgelegd worden. Aan VORSTIUS hadden de Staten van *Holland* de taak opgelegd om zich te zuiveren tegen aantijgingen, en dus ook tegen die van den geleerden SLADE. Zijn boek zou men aan bevoegde regters ter beoordeeling geven, of er werkelijk zulke dingen in voorkwamen, als waarover de Koning klaagde. — Zóó betaamde het den eisch des Konings ten aanzien van VORSTIUS te beantwoorden. Hadden de Staten in het minst toegegeven, zij zouden eene onregtvaardigheid begaan hebben. Want was VORSTIUS niet reeds zoo goed als afgezet? Wel schrijft CARLETON aan WINWOOD, dat men niet onpartijdig was, daar men ROSAEUS schorste en VORSTIUS in het land liet [1]. Maar werd dan ROSAEUS verbannen, en had hij dan ook de vrijheid niet om zich in geschrifte voor het publiek te verdedigen? Maar, vooral, de minste maatregel tegen VORSTIUS zou eene stilzwijgende erkentenis geweest zijn van hetgeen CARLETON over het toepassen der doodstraf op ketters, als ware dit een heilig regt der Overheid, zich niet geschaamd had te zeggen. En toch werd er in de vergadering der Staten-Generaal een man gevonden, die niet alleen bezwaar had tegen het ontwerp van antwoord, maar er uitdrukkelijk tegen protesteerde. Het was LYCLAMA, de heftige tegenstander van de onlangs afgezette Leeuwardensche Magistraat. Zulk een antwoord, beweerde hij, als waarvan het ontwerp was voorgelezen, zou den Koning niet tevreden stellen; het streed met de gesteldheid der Provinciën buiten *Holland*, bepaaldelijk met die van *Friesland*. *Holland* mogt zulke redenen noodig hebben om hare zaak goed te maken, maar geenszins de andere Provinciën, en *Friesland* allerminst. Hoe het zij, hij hoopte, dat die van *Holland* en van de andere Provinciën Zijne Majesteit believen en zoowel de eenigheid der Religie behoorlijk handhaven, als VORSTIUS voor goed verwijderen zouden. Men ging te ver, en wist niet waar men te land zou komen. Bij deze geschillen liep de Staat gevaar. Wel had Zijne Majesteit zich verklaard, dat de Overheid zulke geschillen moest bijleggen; maar hij had bedoeld, dat de Overheid dit door middel van eene generale Synode doen moest. En dan liet hij, zeide hij

1617.

Antwoord der Staten.

[1] CARLETON, I, p. 29.

1617. ten slotte, nog in het midden, hoe het Zijne Majesteit zou aanstaan, dat men het bewuste boek van VORSTIUS in handen van eenige geleerden stellen zou om zoo doende het gevoelen van Zijne Majesteit over dit werk aan hunne censuur te onderwerpen. — Het is waar, de stoutheid der Staten tegen JACOBUS ging ver, veel te ver voor iemand van zulk een onderdanige gezindheid ten zijnen aanzien, als de Gedeputeerde van *Friesland* zich hier betoonde. Ook die van *Zeeland* verklaarden zich, na LYCLAMAS rede, niet gelast om zulk eene beantwoording van CARLETONS propositie toe te staan [1]. Niettemin kreeg JACOBUS geene grootere voldoening, en zijn Gezant wist hem neder te zetten, door hem aldus te schrijven: »Wat VORSTIUS aanbelangt, zoo men het niet zoo ver brengen kan, dat hij uit het Land gebannen wordt, hetgeen moeite in zal hebben wegens het aanzien van hen, die hem herwaarts geroepen hebben, zoo meen ik toch dat men hem zal kunnen verbieden zijne werken te laten drukken, gelijk hij reeds door toedoen van Uwe Majesteit van zijn leerstoel is ontzet geworden. Wat het artikel van zijn *Antwoord aan Slade* betreft, waar hij van Uwe Majesteit spreekt, dat doet hen allen zeer veel leed, en eenigen wenschten ernstig een vonnis tegen hem om Uwe Majesteit voldoening te geven; maar men is van gevoelen veranderd op het verslag van sommigen, die, de plaatsen nagezien hebbende, verklaard hebben, dat de woorden voor eene andere verklaring vatbaar waren, en dat zij in gemoede overtuigd waren, dat VORSTIUS ze niet in een slechten zin gebezigd had. Voor het overige zullen zij afgaan op het nader onderzoek van eenige personen, wien men deze taak heeft opgedragen; en ik kan hen deswegens niet van gebrek aan eerbied beschuldigen, vermits zij zich in deze zaak nog meer bezorgd betoond hebben voor de eer van Uwe Majesteit, dan voor die van God of voor hunne eigene eer: want ik heb VORSTIUS als schuldig in al die opzigten aangeklaagd" [2]. Op zulk eene wijze durfde een Minister aan den Koning schrijven, wiens ijdelheid hij kende.

De door ROSAEUS in de Haagsche gemeente veroorzaakte moeijelijkheden, die CARLETON hadden doen begrijpen, dat het vuur fel genoeg brandde om er met vrucht olie in te kunnen gieten, hadden intusschen steeds bedenkelijker gevolgen. ROSAEUS had met de indiening van een adres bij de Staten eene poging gedaan om door een voorwaardelijk aanbod van vrede en verzoening alle schuld op UYTENBOGAERT te werpen [3]. Wie met den staat der geheele vraag onbekend was en van UYTENBOGAERTS krachtige tegengronden geene kennis nam, kon ligt door dat adres misleid worden, en zoo werden al meer en meer de hoofden verward en de harten verbitterd. Eene groote schare van Haagsche ingezetenen, tot 700 toe, oordeelende dat eene gemeente, in welke eenen man als ROSAEUS het prediken ontzegd was, voor hunne regtzinnigheid en heiligheid te laag

Een deel der Haagsche gemeente scheidt zich af en gaat te *Rijswijk* te kerk.

---

1 *Resol. Stat.-Gen.* 20, 26, 29 April, 1616.

2 CARLETON, I, p. 48, 49.

3 UYTENBOGAERT, bl. 667—673.

was gezonken, liep elken zondag in het naburige *Rijswijk* ter kerke [1]. Vele aanzienlijken verheugden zich in het denkbeeld, dat dit schandaal voor de Regering kwade gevolgen hebben zou, anders zou het hen geërgerd hebben, dat men de alles behalve Arminiaansche Haagsche predikanten en den kerkeraad, die zeer aanzienlijke mannen onder zijne leden telde [2], aldus den nek toekeerde. Het laat zich evenwel ligt denken, dat zij, die niet meer te *'s Hage* ter kerk gingen, zich niet getroostten elken zondag naar *Rijswijk* te loopen zonder beklag bij de Regering. Ook hadden zij den 28sten April (1616) een adres aan de Staten gerigt, in welk stuk, met even veel bekwaamheid als koelbloedige hatelijkheid gesteld, zij zich niet ontzagen te zeggen, dat hun te *'s Hage* »'t gehoor van Gods Heilig Woord en de oude vrije exercitie van de Gereformeerde Religie" ontzegd werd [3]. Op weinig plaatsen kon met minder schijn van waarheid zoo iets verzekerd worden, dan te *'s Hage*. Zoo men zich niettemin afscheidde, het was omdat eene zeer gewone ondeugd — de zelfverheffing op geestelijke voorregten, dat is, de neiging van 's menschen booze natuur om roem te dragen op 't geen haar minst toekomt — als een middel in de hand van de vijanden der Regering gebruikt werd. — Intusschen erkenden de adressanten — doch het was om den gruwel, aan *'s Gravenhage* geschied, des te sterker te doen uitkomen — de onpartijdigheid der Staten, waar zij met zoovele woorden zeggen te wenschen »'t gene doorgaans alle andere ingezetenen van *Holland* en *West-Friesland* in vele en de principaalste Steden van dien genieten." Het besluit nu van het verzoek strekte hiertoe, »dat ROSAEUS in zijn predikambt te *'s Gravenhage* als voor dezen werd gecontinueerd." Tegelijk met dit adres leverde ROSAEUS een verzoekschrift in, waarbij hij, vermits hij slechts tot de toenmalige zitting geschorst was en hij nog van geene opheffing van deze schorsing iets vernam, op beslissing in zijne zaak aandrong. Hij kreeg ten antwoord, dat hij leedwezen over het gebeurde zou hebben te betoonen ten genoegen van al de in de zaak betrokken autoriteiten: hiertoe gaven de Staten hem tijd tot hunne eerst volgende bijeenkomst, en tot dien termijn toe zou hij zich van alle kerkedienst hebben te onthouden. — De Bewindslieden intusschen, wel bevroedende, dat de scheuring te *'s Hage* door aanzienlijke personen gedreven werd als het beste middel om de Staten te dwingen tot eene wijziging van hunne binnen- en buitenlandsche staatkunde, en bepaaldelijk om OLDENBARNEVELT als een vijand der ware godsdienst aan de kaak te stellen en hem alzoo ten val te brengen, trachtten zich tegen mogelijke gebeurtenissen te wapenen. Ten dien einde ontboden de Gecommitteerde Raden in hunne vergadering uit elk

1617.

Verzoek om herstel van ROSAEUS.

[1] CARLETON, I, p. 28.

[2] In het bijzonder verscheidene leden van den Hoogen en den Provincialen Raad. Zie UYTENBOGAERT, bl. 640.

[3] UYTENBOGAERT, bl. 662, 663.

1617. der drie Collegiën: den Hoogen Raad, den Provincialen Raad en de Rekenkamer, eenen Raadsheer, en onderrigtten dezen ambtshalve van al wat er met ROSAEUS was voorgevallen. OLDENBARNEVELT zelf deed opening van zaken aan den Prins; hij ontveinsde hem niet, dat het duidelijk bleek, hoe er »naar eene publieke factie getracht werd," en verklaarde hem, dat de Staten van *Holland* niet zouden kunnen nalaten »Zijne Excellentie handbieding af te vorderen tot instandhouding van het openbaar gezag." Deze mededeeling scheen den Prins, bij wien de aanmaningen van zijnen neef WILLEM LODEWIJK hare uitwerking niet gemist hadden [1], niet aangenaam te zijn; hij zeide, dat hij zich in dit geschil onzijdig wenschte te houden [2]. Dit was een antwoord, dat veel stof tot nadenken gaf. Immers had OLDENBARNEVELT niet verlangd, dat de Prins in het godsdienstgeschil partij zou kiezen: zulk een verlangen ware de dwaasheid zelve geweest: OLDENBARNEVELT zelf was niet gezind dat te doen. Maar hij had den Prins te verstaan gegeven, dat men het er op toe leide om door middel van de kerkelijke scheuring het wettig gezag de verschuldigde gehoorzaamheid op te zeggen, en daar dat gezag verpligt was zich te handhaven, zoo had hij den Vorst herinnerd, wat in dezen stand van zaken zijn eed en pligt medebragt. Daar de Prins het antwoord schuldig bleef, en geenszins betuigde, dat hij zijnen pligt kende en dien niet anders verstond dan OLDENBARNEVELT, zoo bleek hij de partij van den tegenstand gelijk regt als het wettig gezag toe te kennen, en had hij mitsdien inderdaad de eerste gekozen. Van dit oogenblik aan moest OLDENBARNEVELT óf de teugels van het bewind laten vallen en zoo vele uiterst gewigtige belangen als op zijne leiding dreven, laten varen, ja de zaak van den door het bloed van WILLEM *van Oranje* en door de opoffering van zijn eigen leven gevestigden Staat aan in zijn oog onbekwame handen en warhoofden prijs geven, óf hij moest zich voorbereiden om des noods zonder den zoon het werk des vaders, zonder den Stadhouder de zaak van den Staat te handhaven.

OLDENBARNEVELT vordert van Prins MAURITS des noods handhaving van het openbaar gezag.- Zijn dubbelzinnig antwoord.

De binnen *'s Hage* ontstane scheuring beloofde te goede gevolgen voor de vijanden der Regering, dan dat een dergelijk schandaal, elders ontstaan, geene gewenschte zaak zou geweest zijn. Te *Zevenhuizen*, een dorp gelegen onder het baljuwschap van *Schieland*, betoonde zich een vijftiental ingezetenen ontevreden over de leer van hunnen Remonstrantschen predikant. Hoezeer nu bijna overal in den naasten omtrek Contraremonstrantsche leeraars stonden, die zij zonder buitengewone moeite konden gaan hooren,

Scheuring in *Zevenhuizen.*

---

[1] Zie den brief van den 27sten Maart (O.S.) in *Archiv.* Sér. II. T. II. p. 463. WILLEM LODEWIJK was in gemoede overtuigd, dat bij de zege van OLDENBARNEVELTS staatkunde de zaak van de Gereformeerde godsdienst en bij gevolg het Land zelve verloren zou zijn. De toestand van zaken in zijne gouvernementen (in *Friesland* oefenden de Roomsche *Volmagten* tot in 1617 stemregt uit) mag zijn oordeel over den staat van zaken in *Holland* beneveld hebben.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 664—666.

verkozen zij in eene schuur bijeen te komen, alwaar van elders predikanten of proponenten kwamen prediken. Doch het bescheiden aantal der Zevenhuizensche scheurmakers was weinig geschikt om eene in het oogloopende schennis van der Staten bevelen te veroorzaken. Dus kwamen personen van elders, zelfs, zeide men, uit *Amsterdam*, den toeloop bij hunne vergaderingen vergrooten. De Overheid van *Schieland*, bespeurende dat hier een begin van scheuring bestond, door personen uit andere gemeenten gestijfd, een geval alzoo, in de laatste Resolutie der Staten voorzien en verboden, en ongezind om door slapheid den voortgang te bevorderen eener beweging, wier doel haar niet onbekend was; bovendien de ongelegenheden willende voorkomen, welke die zamenkomsten in de gemeente *Zevenhuizen* ten gevolge stonden te hebben, vaardigden den 21sten Junij 1616 eene *keur* uit (men noemde ze *plakaat* om met dezen naam, die aan den Spaanschen tijd herinnerde, de zaak hatelijk te maken), waarbij zij de scheurmakers (overeenkomstig de Resolutiën der Staten) als verstoorders der gemeene rust aanduidden, en hun verboden eenige vergadering tot oefening van de Gereformeerde godsdienst te houden, anders dan in de kerken en plaatsen, daartoe van Staatswege bestemd, »op boete dat het huis, schuur, barg, schip, schuit, veld of andere plaatsen, waar zoodanige vergadering zou worden gehouden, zou vervallen aan de armen van het ambacht." Degeen, die in zoodanige vergadering gepredikt of eenige kerkelijke bediening zou verrigt hebben, of in eenig huis of plaats hem toekomende de vergadering zou hebben laten houden, zou beboet worden met de som van 300 gulden, waarvoor hij dadelijk aangehouden zou mogen worden, zonder hoop op ontslag voordat de boete voldaan was, en in geval de schuldige niet te vinden was of de betaling uitstelde, zou tegen zijne goederen geprocedeerd kunnen worden. Deze keur, gesteld door HUGO DE GROOT, als Raadpensionaris van de Stad *Rotterdam*, aan wier Burgemeesteren het Baljuwschap van *Schieland* toekwam, lokte geweldige kreten uit; doch zij is nimmer ten uitvoer gelegd. De Overheid bepaalde zich tot het toespijkeren van de schuur, waarin de vergaderingen hadden plaats gehad. Door een en ander geenszins afgeschrikt, verstoutten zich de scheurmakers de schuur met geweld te openen. Het hectte, dat het hun te doen was om eene plaats van godsvereering te herwinnen, hoezeer men waarlijk geen hart heeft om God te vereeren in eene plaats, waartoe men zich met dreigen en slaan den toegang geopend heeft; maar het was eene gewigtige zaak, het pas gewonnen nieuwe middelpunt van gevaarlijken tegenstand tegen de wettige Overheid niet te verliezen. Dus gingen de verboden zoogenaamde godsdienstoefeningen haren gang, en zij, die ze bijwoonden, matigden zich een hoogen toon aan, snoevende dat *Amsterdam* en andere Steden hun beloofd hadden, al wat er van komen zou, op zich te nemen, en, zoo zij boeten moesten betalen, die voor hen te zullen voldoen en het bedrag dier boeten op hare bij-

1617.

Keur van de Overheid van *Schieland.*

1617. dragen tot de gemeene lasten te zullen korten [1]. Hierop vaardigden de Baljuw, schepenen en mannen van *Schieland* den 26sten Julij eene publicatie uit, welke eigenlijk dienen moest om hunne keur van den 21sten Junij te regtvaardigen, het onbehoorlijk gedrag, daarop gevolgd, wereldkundig te maken, het wettig gezag tegen de onwettige partijzuchtige bescherming, waarop zich die van *Zevenhuizen* beroepen hadden, te handhaven, en voorts lijdzaamheid aan te bevelen en omzigtigheid te beloven [2]. Deze matiging betoonden de Rotterdamsche Heeren natuurlijk niet zonder den raad der Staten. Hetzelfde geduld stelden dezen tegen de scheuring te *'s Hage* over. Dit was den raddraaijers weinig naar den zin, en UYTENBOGAERT [3] verhaalt, dat eenige, niet geringe, wel bekende personen, die de scheuring onder de hand ondersteunden, hem daarover aanspraken en aanspoorden om ze, als eene ongepaste en zeer ergerlijke zaak (zoo drukten zij zich uit), door den Advokaat en de Gecommitteerde Raden te doen beletten.

Nadere publicatie van de Overheid van *Schieland*.

Najaarszitting der Staten van *Holland* in 1616.

In de najaarszitting der Staten van 1616 maakten natuurlijk de godsdiensttwisten een onderwerp hunner beraadslaging uit. Er vielen, zegt CARLETON [4], zeer levendige woorden. De gevoelens liepen zeer uiteen. Sommigen meenden, dat men de kerkordening van 1591 bij voorraad in alle punten moest aannemen, zoo als zij daar lag; anderen, dat deze ordonnantie vooraf noodzakelijk herziening behoefde; doch over de wijze, waarop deze herziening moest geschieden, waren de meeningen wederom ten uiterste verdeeld. Ook drong een deel der Vergadering aan op de intrekking der Resolutiën en de bijeenroeping eener Synode, ten minste om den Staten op alles van advies te dienen. Doch dit gevoelen bragt weder den voorslag mede om eene commissie uit een gelijk getal politieke en kerkelijke personen te benoemen, ten einde eerst de door de scheuring in tweeën verdeelde classes tot eenigheid te brengen. Zelfs werd het gevoelen gehoord, dat men de provinciale Synoden zou laten begaan, en haar de vrijheid zou laten om te handelen en te beslissen zoo als zij zelven zouden verkiezen. In één woord, de verscheidenheid van meeningen was zoo groot, dat er geene kans was om ze in

---

[1] UYTENBOGAERT, bl. 678. CARLETON, I, bl. 89, spreekt van een *edict* der Staten van *Holland* van nagenoeg denzelfden inhoud, als die keur van het Baljuwschap van *Schieland*, en zegt, dat dit edict was ingetrokken op eene verklaring van *Amsterdam* en *Enkhuizen*, gelijk aan de belofte, welke de Contra-Remonstrantsche Zevenhuizers, volgens UYTENBOGAERT, uit *Amsterdam* zeiden gekregen te hebben. Het schijnt, dat hem het in *Schieland* gebeurde verkeerd was medegedeeld.

[2] TRIGLAND, bl. 765, deelt wel de keur, maar niet deze publicatie mede. Ook de publicatie was door HUGO DE GROOT gesteld, en deze was toen zeer gematigd en omzigtig, daar hij de kans om als lid van een Gezantschap naar *Engeland* te worden afgevaardigd, niet wilde verbeuren (CARLETON, I, p. 179).

[3] UYTENBOGAERT, bl. 688.

[4] I, p. 103.

eene resolutie zamen te vatten. Bij gevolg ging men voor eenige dagen uiteen, in de hoop, dat men na ruggespraak met zijne lastgevers met een eenigzins gewijzigd gevoelen zou terugkomen. Doch deze hoop werd teleurgesteld: men was thans evenmin in staat om tot eene eenparige resolutie te komen. De Gedeputeerden van *Dordrecht* schijnen, even als bij de bezending naar *Amsterdam*, eene bemiddelende houding tusschen *Rotterdam* en *Amsterdam* te hebben aangenomen, en de Gedeputeerden dezer laatste Stad schijnen zich thans ten minste in dit opzigt aan de meerderheid te hebben aangesloten, dat zij de bevoegdheid der Staten om in Kerkelijke zaken verordeningen te maken ditmaal niet ontkenden [1]. Slechts in één ding, helaas! konden de Staten het eens worden, en dit was in het gevoelen, dat het plakaat tegen de Jezuïten en de uitoefening »der Roomsche superstitiën", dat de Officieren van Justitie met weinig gestrengheid toepasten, vernieuwd moest worden [2]. De steller van het Register der Resolutiën van *Holland* en *West-Friesland* voegt er bij, dat men tot dit besluit kwam, »om te voorkomen dat de Roomsche factie met de oneenigheid der Gereformeerden haar voordeel doen mogt." Werkelijk wezen de Katholieke predikers in de provinciën der Aartshertogen op de twisten in *Holland*, om te bewijzen, dat alhier geen waar noch vast geloof bestond, en dat alles op eeuwig twisten uitliep [3]. 1617.

Verzoenende beschikkingen der Staten.

Maar kon men het dan niet ten aanzien van de hoofdzaak eens worden, men wilde ten minste in de bijzondere gevallen beslissen. Daartoe nam men de klagten bij de hand, door predikanten tegen hunne Overheid of tegen andere predikanten bij de Staten ingebragt. De predikanten van het Land van *Voorne* en *Putten*, die zich, op grond van aanmerkingen op de leer en het leven van sommigen hunner, over elkander beklaagden, werden in de vergadering gehoord, tot Christelijke liefde aangemaand en naar eene classicale Vergadering binnen *den Briel* verwezen, werwaarts de Staten twee Gecommitteerden zouden zenden om, ten overstaan van de hoofdofficieren van den Lande van *Voorne* en *Putten* en van de Magistraat van *den Briel*, alle goede diensten te doen tot bijlegging van het geschil. Tevens zou hier de zaak behandeld worden van WILLEM KRIJNSZ., die door de Regenten van *den Briel* was afgezet. De Heeren MUYS VAN HOLY en MEERMAN trokken er heen, doch hunne komst leidde tot niets en de zaken werden na hun gedaan verslag »in bedenking gehouden, totdat op de zaak ten principale zou besloten zijn [4]." Ook de zaak van DIRK CHRISTIAANSZ. kwam voor. Deze predikant

[1] *Resol. v. Holl.* 1616, bl. 177—179. CARLETON, p. 104.

[2] Bepaaldelijk de Gedeputeerden van *Enkhuizen* hadden hierop aangedrongen. Zie TRIGLAND, bl. 763.

[3] *Resol. Stat. Gen.* 10 Oct. 1616. *Resol. v. Holl.* 1616, bl. 180. CARLETON, I, p. 48.

[4] CARLETON (I, p. 124) berigt, dat de Gecommitteerden van de predikanten de aanneming der Resolutiën poogden te verkrijgen, doch dat dezen zulks weigerden.

1617. van *Avenhoorn* en *Grosthuizen* was te voren reeds wegens oneenigheid met de leden zijner gemeente geschorst, maar door de Staten hersteld. Later was zijne kerk door de Overheid gesloten, doch door eenige ingezetenen eigenmagtig geopend. De Staten, ook hier bemiddelend optredende, verzochten de Gedeputeerden van *Enkhuizen*, die over het gebeurde geklaagd hadden, te bewerken, dat CHRISTIAANSZ. elders beroepen werd, en namen maatregelen, dat hem middelerwijl zijn traktement niet werd onthouden [1]. Maar bovenal hadden zij zich te bemoeijen met de Haagsche scheuring. Immers moesten zij eenig antwoord geven op de rekesten, betreffende deze zaak aan hen overgeleverd. Zij, die voorgaven, zoo ROSAEUS niet hersteld werd, te *'s Hage* van de uitoefening der Gereformeerde Godsdienst verstoken te zijn, wier getal thans tot over de 1200 was aangegroeid, wendden zich in September op nieuw tot de Staten met hetzelfde verzoek als vroeger, maar, zoo mogelijk op nog stelliger en meesterachtiger toon. Zelfs de regtzinnige predikanten te *'s Hage* konden zij, behoudens de rust huns gewetens voor God almagtig, daarom niet hooren, omdat dezen zich door het aannemen der Resolutie verbonden hadden om tegen Gods bevel met de dwaling vrede te houden. ROSAEUS, deden zij de Staten gevoelen, had niets gedaan, dan met advies van andere Gereformeerde Kerken der Vereenigde Provinciën; en geen geneesmiddel was er voor de doodelijke wonde, dan de uitspraak van de Gereformeerde Kerken in eene nationale of generale Synode, aangezien het stuk van de Gereformeerde Religie geene particuliere Kerk of provincie eigen was, en geene verandering in de leer kon gemaakt worden zonder de eenigheid met die Religie te verbreken. Ziedaar de leer eener Katholieke Gereformeerde Kerk, aan de grenzen van Staten noch aan het onderscheid van volken gebonden, luide verkondigd, eene leer, in openbaren strijd met de geschiedenis van de vestiging der Gereformeerde Kerken hier te Lande, welke in de bepalingen, in de Unie van *Utrecht* vervat, zulke duidelijke sporen had achtergelaten. Zonder een zweem van dien toon, welke onmiskenbaar uit een opregt en werkelijk getroffen hart voortkomt, voerden alzoo deze zich noemende ootmoedige supplianten de taal eener onfeilbare godsdienstkennis en staatswijsheid, en zij beriepen zich op de gehoorzaamheid, die zij tegen hunne Overheid aan God verschuldigd waren, alsof zij zeker konden zijn, dat zij aan geene menschelijke roerselen gehoor gaven noch aan wereldsche bedoelingen dienstbaar waren. Daarnevens ging een verzoekschrift van ROSAEUS zelven, die, onbewust, zeide hij, iets misdaan te hebben, verzocht ontslagen te worden van de verpligting om zijn leedwezen aan zijne wereldlijke en kerkelijke Overheid te betuigen, en voorts verlangde in zijne dienst hersteld te worden, zonder gehouden te zijn met UYTENBOGAERT in het gebruiken van het Nachtmaal gemeenschap te houden, of de Resolutiën

Rekest van de dolerende Gemeente te *'s Hage*.

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1616, bl. 180, 181. CARLETON, I, p. 124. TRIGLAND, bl. 762.

aan te nemen [1]. UYTENBOGAERT van den inhoud dezer verzoekschriften verwittigd en alzoo bewust, dat zijne bestrijders niet gezind waren een duimbreed te wijken, begreep, dat de scheuring te genezen zou zijn, zoo hij zijn afscheid nam: dan toch behoefde ROSAEUS geen vergunning meer om zich van de gemeenschap met hem onbesmet te mogen houden. Dus aarzelde hij niet langer en verklaarde hij zich in een adres aan de Staten bereid om, zoo zij zulks goed vonden, zijn ontslag te vragen: na de helft van zijn zestigjarig leven, behalve in den laatsten tijd, zonder blaam te *'s Hage* gearbeid te hebben, was thans, zeide hij, bij al de moeite en het verdriet dat men hem aandeed, de last zijnen schouderen te zwaar geworden [2]. — Op geen dezer drie rekesten vermogten de Staten wegens den strijd der meeningen tot een beslissend antwoord te komen. De beide eerste maakten de verontwaardiging van menig Lid der Staten gaande. Over dat van UYTENBOGAERT viel geene beraadslaging: allen waren het eens, en ook Prins MAURITS deelde dit gevoelen, dat men hem zijn ontslag niet moest verleenen [3].

1617. Verzoek van UYTENBOGAERT om ontslag.

Winterzitting van 1616.

In de winterzitting van het jaar 1616 kwam de hoofdvraag weder ter sprake. Na de stelligste en opregtste betuiging, dat waarlijk geene verandering in de Godsdienst bedoeld werd en integendeel elke poging om die in te voeren streng te keer zou gegaan worden, werd beraadslaagd over de vraag, of men niet, zoo al de minderheid onverhoopt bij haar gevoelen volhardde, om alle verdere onheilen voor te komen, geldige besluiten vermogt te nemen. Deze vraag werd door de meerderheid, begrijpende dat men in zulk eene gewigtige zaak niet langer in het onzekere mogt gelaten worden, toestemmend beantwoord: immers, dit voerde zij tot staving van haar gevoelen aan, in alle Collegiën, ook in de Vroedschappen der Steden, nam men bij meerderheid besluiten: zelfs de tegenstand van *Amsterdam* tegen de *Resolutiën* was in den Raad dezer Stad door eene zwakke meerderheid doorgedreven. Evenwel, wat verwacht was, gebeurde: de minderheid verklaarde zich niet naar de meerderheid te mogen voegen, toen deze op handhaving der Resolutiën als het beste middel tot voorkoming eener voor het Land en de Godsdienst even schadelijke scheuring bleef aandringen. Als een beter middel om tot dit algemeen gewenschte doel te geraken, werd door sommigen het bijeenroepen eener Synode aanbevolen, door anderen de benoeming eener Commissie uit acht of meer politieke en

---

[1] In zijn rekest verzoekt ROSAEUS dezelfde vrijheid, die LA FAILLE en LAMOTE beweerden dat hun gegund was, te weten, dat zij aan de Resolutie van 1614 niet verbonden waren. En intusschen is de aanneming dier Resolutie de groote grief zijner partij tegen die beide predikanten. Of deze grief was alzoo ongegrond, of ROSAEUS beroep op deze hun gegunde vrijheid was bedriegelijk.

[2] Veel leed ondervond UYTENBOGAERT in dezen tijd ook door den vloed van hatelijke schriften, die vooral op hem gemunt waren. Zie zijne *Kerkel. Hist.*, bl. 694—696, en de Biblioth. van *Pamfletten* op de jaren 1616 en 1617.

[3] *Resol. v. Holl.* 1616, bl. 181. UYTENBOGAERT, bl. 689—692.

1617. en even vele kerkelijke personen bestaande, aan welke het onderzoek zou zijn opgedragen, wat in den treurigen toestand der Kerken te doen stond. Men kwam tot geen ander besluit, dan dit, dat de Resolutiën zouden gehandhaafd worden, doch met matiging en oordeel des onderscheids; dat de Steden, die ze niet verkozen aan te nemen, daartoe niet zouden gehouden zijn, mits niet gedogende, dat den Regenten van de Steden en dorpen, waar men zich aan de Resolutiën hield, door hare ingezetenen overlast werd aangedaan; en eindelijk dat tegen de volgende dagvaart als punt van beschrijving de vraag zou gesteld worden, of het niet raadzaam was eene zoodanige Commissie te benoemen, als door sommigen was voorgeslagen, met den last om in gedurig overleg met Zijne Excellentie in overweging te nemen, op welke wijze eene Provinciale Synode van *Noord-* en *Zuid-Holland*, zoo door vereeniging der partijen, waardoor sommige classes in tweeën gedeeld waren, als door andere maatregelen, zou kunnen voorbereid worden. Dit besluit, meende men, kon tot verzoening leiden en tot antwoord dienen op de vele klaagschriften, ongetwijfeld ten gevolge van onderlinge afspraak om te meer indruk te maken, in menigte door zoogenaamde *dolerende* Gereformeerde Gemeenten bij de Staten ingediend. Eene nadere beantwoording werden die rekesten, omdat zij wegens de verwijten, die zij behelsden, beleedigend voor de Staten geoordeeld werden, niet waardig geacht [1].

Zoo liep het jaar 1616 ten einde; maar het nieuwe jaar zou geene verbetering van den toestand aanbrengen. Integendeel, de zaken namen in *'s Gravenhage* zulk eene dreigende houding aan, dat men op buitengewone maatregelen bedacht moest zijn. Het laat zich denken, dat het ter kerke gaan te *Rijswijk* de afgescheidenen op den duur verdroot. Daar ging moeite mede gepaard, en deze getroost men zich, als de uitwerking daaraan geëvenredigd is; maar het indrukmakende van de vertooning begon door den tijd te verminderen, en daarentegen werd de verontwaardiging levendig, dat zij die zich de eenige ware Gereformeerden achtten, de eer en de voordeelen misten aan de van Staatswege erkende Kerk verbonden. Op dit punt maakte men zich warm. Zelfs Graaf WILLEM LODEWIJK was van oordeel en »vele voorname patriotten," schrijft hij, dachten evenzoo als hij, dat men »die van de oude Gemeente niet buiten hunne Kerken, welke zij veertig jaren hadden in gebad, drijven mogt." Alsof iets anders dan hun eigen opzet hen uit de Groote Kerk te *'s Hage* dreef, waar immers de erkend Contraremonstrantsche LA FAILLE en LAMOTIUS predikten, en alsof het, wanneer dan eene Synode de zaak zou uitmaken, tot nog toe iets meer dan een voorbarig oordeel

---

[1] *Resol. v. Holl.* 1616, bl. 198—200. De plaatsen, uit welke zoodanige rekesten waren ingekomen, waren *Gouda*, *Rotterdam*, *Schoonhoven*, *den Briel*, *den Haag*, *Hazerswoude*, *Benthuizen*, *Zoetermeer*, *Zevenhuizen*, *Moordrecht* en *Maasland*. Zij hielden het verzoek in om andere leeraars, op grond dat men zich met de in deze plaatsen gepredikte leer niet kon vereenigen.

heeten mogt, te beweren dat hetgeen UYTENBOGAERT leerde, niet gereformeerd was. 1617.
Maar de hartstogten waren opgewekt, en de gevolgen eener Staatkunde, die het gros des volks en der Grooten te hoog was, boezemden vrees in. Hartstogt nu en vrees zijn blind, en zoo heette het dan, dat »de Gereformeerde Religie, om welke de oorlog veertig jaren gevoerd was," en met haar »de vrijheid des Vaderlands in gevaar verkeerde" [1]. Hoe? de godsdienst en de vrijheid in gevaar? Wie handhaafde dan de zaak der Gereformeerde Religie tegenover de Mogendheden van *Europa?* Wie anders, dan de man, op wien men het meest gebeten was. Zonder hem zouden de middelen van *Nederland* tot een religiekrijg misbruikt zijn geworden, die alle ware Staatslieden van *Europa*, zoo Protestantsche als Katholieke, van ons vervreemd, de eer van het Protestantisme in de waagschaal gesteld en na stroomen van vergoten bloed zijnen ondergang medegebragt zou hebben. Het streven van de aanvoerders der Contraremonstranten strekte tot niets minder dan tot de invoering eener Katholieke Gereformeerde Kerk. Elke Katholieke Kerk nu, zoo zij ten minste iets anders zijn wil dan bloot een voorwerp des geloofs, elke Katholieke Kerk, gereformeerd zoowel als ongereformeerd, erkent, zoo zij haar beginsel laat gelden, noch wereldsch gezag of regt boven zich, noch menschelijk geweten tegen zich, en om zulk een juk af te schudden, daartoe was de veertigjarige strijd gevoerd. Zoo kan het dan niet twijfelachtig zijn, aan welke zijde bij den strijd der partijen in *Nederland* de ware godsdienst en de vrijheid streden. En toch was de tegenpartij voor de wapenen, die de Regering wilde en konde gebruiken, onbedwingbaar. Geen wonder! Terwijl de heerschende partij de bewustheid heeft, dat zij een menschelijken en onvolmaakten toestand verdedigt, is de tegenpartij heilig in haar eigen oogen; haar rijk is nog niet verwezenlijkt, en zij kan het zich vrij voorspiegelen, als het rijk der vrijheid en der waarheid, als het rijk Gods. Toen OLDENBARNEVELT, in Februarij 1616, ROSAEUS, die bij zijne ambtgenooten noch bij den Kerkeraad ondersteuning vond, half medelijdend, half waarschuwend toevoegde: »daar staat gij nu alleen!" antwoordde hij: »Och neen, mijn Heer, maar God de Heer is met mij, en zoo vele vromen als er nog in 't Land zijn [2]." Ook onder de Remonstranten waren vromen, maar, en dit was het onderscheid, zij getuigden zulks van zich zelven niet, — en met welke partij is God de Heer waarlijk geweest: met die, welke door haren triomf magteloos is geworden, of met die, welke door haren val heeft getriomfeerd?

De Afgescheidenen verlangen te *'s Hage* zelve te kerk te gaan.

De afgescheidenen dan verlangden in *'s Gravenhage* zelve ter kerk te gaan. Daartoe huurden zij een groot huis, de *Proostdij* genaamd, en begonnen het zoo in te rigten, dat daarin voor het einde der maand Januarij zou kunnen gepredikt worden door predikanten, die zij voornemens waren daartoe van elders uit te noodigen. Dit streed regtstreeks

[1] Zie de brieven van Graaf WILLEM LODEWIJK, in: *Archives* enz., p. 469, 475.

[2] TRIGLAND, bl. 884.

1617. tegen het besluit der Staten, na de mislukte bezending naar *Amsterdam* genomen, en bedoelde openlijke scheuring onder de oogen der Regering, die voor het welzijn des Vaderlands en overeenkomstig het gevoelen en den raad van wijze en onpartijdige Protestantsche Staatslieden elke scheuring zoo veel mogelijk wenschten te keeren. De brieven van DU PLESSIS MORNAY, den voorbeeldig vromen en wijzen Protestant, in dezen tijd aan Nederlandsche Staatslieden en Godgeleerden geschreven, zijn vol van oordeelvellingen en raadgevingen, die het buiten twijfel laten, of hij wenschte de Staatkunde van OLDENBARNEVELT met eenen gelukkigen uitslag bekroond te zien, en keurde de scheuring ten sterkste af[1]. De eigenmagtige handeling der scheurmakers vereischte alzoo krachtige tusschenkomst. Werkelijk verbood de Haagsche Magistraat de werklieden met hunnen arbeid in de Proostdij voort te gaan, en liet dit gebouw sluiten. Doch, verzekerd bij Prins MAURITS steun te vinden, liet zich de dolerende Gemeente hierdoor niet afschrikken. Het was bekend, dat de Stadhouder zich tegen de Burgemeesters van *'s Gravenhage* had uitgelaten, dat men haar behoorde toe te staan een predikant, des noods uit *Amsterdam*, te *'s Hage* te doen prediken. Ziedaar dan den Prins in regtstreekschen tegenstand tegen de Staten, zonder schijn of schaduw van regt, de ongehoorzaamheid stijven! Ja, alsof zulke uitspraken nog niet genoeg waren, het gerucht verkondigde, dat hij gezind was des noods zijne rijbaan ten gebruike der scheurmakers af te staan: immers gold het hier, zeide hij, dezelfde lieden, »die zijnen vader in den stoel hadden gezet." Door zulke woorden, die ijverig verbreid en gretig opgevangen werden, stout geworden, dreigde men de Groote Kerk op den eersten den besten zondag te zullen innemen. Mogt hiertoe slechts de minste poging geschieden, zoo zou de rust op eene bedroevende wijze verstoord worden, en onberekenbaar zouden de gevolgen wezen.

De Gedeputeerden der Collegiën met de Gecommitteerde Raden vergaderd.

Dus was het de taak der Regering toe te zien. Diensvolgens werden twee leden uit elk der drie hooge Collegiën, den Hoogen Raad, den Provincialen Raad en de Rekenkamer, benevens al de binnen *'s Hage* aanwezige Edelen, tegen vrijdag den 13^{den} Januarij voor de Gecommitteerde Raden bescheiden, om te beraadslagen wat »bij de kerkelijke zwarigheden in *den Haag*" te doen stond. De Hooge Raad verontschuldigde zich en gaf aan de oproeping geen gehoor; maar daarentegen verschenen met de andere genoodigden de Burgemeesters en de Advokaat van *'s Gravenhage*. OLDENBARNEVELT was afwezig. De gansche dag van den 13^{den} Januarij werd met beraadslagingen gesleten, die tot geen bepaalden uitslag leidden. Den 14^{den} werd Zijne Excellentie verzocht in de vergadering te komen, »ten einde gezamenlijk den besten en gevoegelijksten weg te kiezen, om met handhaving van het openbaar gezag en van de Resolutiën," aan de

---

[1] *Mémoires*, T. III, p. 952, 965, 966, 1010, 1067. In zijn brief van den 31sten Mei 1616, aan POLYANDER, den Contraremonstrantschen Leidschen Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, is het alsof men de Staten en HUGO DE GROOT zelven hoort spreken.

zwarigheid een einde te maken. De Prins verscheen, en in zijne tegenwoordigheid werd besloten, aan de dolerenden aan te zeggen, dat de Gecommitteerde Raden zich niet geregtigd vonden hun verzoek om te *'s Hage* voor zich te laten prediken, toe te staan, aangezien zulks tot openbare afscheiding strekte: diensvolgens mogten zij zich met hunne medebroederen verdragen, of zich ten minste van alle vergaderingen buiten de openbare kerken onthouden tot de naaste vergadering der Staten, wanneer men een besluit zou nemen, waarbij in de godsdienstige verschillen voorzien zou worden. Doch Zijne Excellentie was van oordeel, dat de afgescheidenen zich om deze aanmaning der Staten niet zouden bekreunen en den volgenden dag ten spijt van alle verbod voor zich zouden laten prediken. Hierop werd natuurlijk den Stadhouder te gemoet gevoerd, dat het in dit geval zijn pligt was de ongehoorzaamheid met de openbare magt te keer te gaan. Dan wat was 's Vorsten antwoord? Hij liet de registers van de Resolutiën der Staten voor den dag halen, ze openen waar ter plaatse de door hem bij de aanvaarding van zijn ambt, den 14^{den} November 1585, bezworen instructie was ingeschreven, en daaruit het artikel voorlezen, dat op de handhaving der ware Gereformeerde Religie betrekking heeft. En toen dit geschied was, zeide hij: »zoo lang ik leef, zal ik mijnen eed houden en die Godsdienst verdedigen." Zoo verklaarde de Prins dan thans plegtig en ambtshalve de Haagsche scheurmakers voor de vertegenwoordigers der ware Gereformeerde Godsdienst! — Het laat zich ligt nagaan, welke verbazing en ontsteltenis deze handelwijze in de Vergadering moest verwekken. Wel wist men, hoe zich de Prins had gedragen en uitgelaten; maar in zijne openbare betrekking, onder het oog en den invloed der Staten, had men zoo iets niet verwacht. Wie had mogen denken, dat hij eene partij, die het bij haar drijven aan de voornaamste merkteekenen der ware Kerk, aan de edelste der vruchten des Geestes ten eenen male ontbrak; dat hij eene schare, die op het punt stond om zich met roekeloos geweld een vermeend regt te verschaffen, dat hij de zoodanigen als de eenige echte Gereformeerden openlijk onder zijne bescherming zou nemen; dat hij dit doen zou onder beroep op eenen eed, dien hij den Staten had gezworen. Streed hetgeen de Staten juist krachtens dien zelfden eed van hem vergden, tegen zijn geweten, en kon hij hen bij hun begrip van de ware Gereformeerde Religie op hunnen weg niet volgen, wel nu, dan moest hij zijne bediening nederleggen, en zich niet van de magt, hem op grond van zijnen eed door de Staten verleend, tegen de Staten willen bedienen [1]. — Evenwel wat na die verklaring van den Prins aan te vangen? Het ontbrak

1617.

De Prins verklaart zich voor de dolerenden.

[1] En dezen stap van den Prins, een stap, die van zulk eene schroomelijke begripsverwarring getuigde, noemde zijn neef WILLEM LODEWIJK eene *heroicque resolutie*, waarover hij zich zeer verheugde en God den Allerhoogste dankte! (*Archives* t. a. pl., p. 476). Hij was van oordeel dat MAURITS aan God en zijne zaak verpligt was geweest te doen, wat hij gedaan had. Derhalve

1617. niet aan ijverige pogingen en levendige redeneringen om hem tot andere gedachten te brengen en hem te overtuigen, dat de ware Gereformeerde Religie niet bedreigd werd. Doch de Prins was te weinig zelfstandig in zijn oordeel over deze vraagstukken om den aandrang van de leden der vergadering anders dan met achterdocht te beschouwen. Hij scheen eenigzins toe te geven; maar niemand zal zich gevleid hebben, dat men nu gerust op hem rekenen kon. Intusschen buiten den Prins kon men niet. Had men begrepen de gewapende magt noodig te hebben, hij zou ze ter beschikking der Staten hebben moeten stellen. Trouwens korte dagen te voren had reeds de President van het Hof van *Holland* hem eerst een deel van zijne lijfwacht afgevraagd om de onlusten te bedwingen, die men van de ongezeggelijkheid der afgescheidenen duchtte, en hij had zich verontschuldigd. Daarop had men hem verzocht soldaten van elders te laten komen, en hij had dit geweigerd met te zeggen, dat zij op de grenzen tegen de vijanden, niet binnenslands tegen de vrienden moesten gebruikt worden. Aan eene gewapende bedwinging van mogelijke wanordelijkheden was alzoo niet te denken. En wie anders dan de Prins, zou nog genoegzamen invloed op de afgescheidenen kunnen uitoefenen om hen door goede woorden binnen de palen te houden? Zoo leende men dan het oor aan den Prins, toen hij verzocht, »dat, daar de Edelen en Gecommitteerde Raden eedshalve verder niet doen konden, zij zouden toelaten, dat hij, de Provinciale Raad, de Rekenkamer en de Magistraat van *'s Gravenhage*, als uit zich zelven, eenige toezegging zouden mogen doen om den aanstaanden zondag over acht dagen en zoo vervolgens bij leening een bekend Contraremonstrant in de kerk te doen prediken, onder verzekering, dat Zijne Excellentie zulks bij de Staten zou verontschuldigen." Uit dit voorstel blijkt, dat zich de Prins voor zich zelven, in onderscheiding van de Staten, door zijnen eed niet gebonden rekende. De door hem gevraagde vergunning zou dus van der Staten zijde zooveel als eene verklaring zijn, dat ook zij hem als van zijnen eed ontslagen wilden beschouwen. Hoe het zij, de vergunning om met de ongehoorzame stadgenooten te onderhandelen, werd hem verleend, en in de Raadzaal van het Hof van *Holland*, en, zoo als CARLETON met zekeren ophef en niet zonder duidelijke beteekenis aan zijn Hof berigt, op den stoel, waarop oudtijds de Graven van *Holland* in hunne bediening gezeten waren, plaats genomen hebbende, ontving hij op den namiddag van denzelfden dag de afgevaardigden van de afgescheidenen. Bij wijze van goeden raad en vriendelijk verzoek trachtte hij van hen te verkrijgen, dat zij op morgen, ten

Hij onderhandelt met hen.

---

meende hij, dat God van ons nog iets anders vorderen kan, dan dat wat wij bij zijnen heiligen naam aan de menschen beloofd hebben, zonder weifelen gestand te doen. Zoo WILLEM LODEWIJK begreep, dat MAURITS om des gewetenswil de staatkunde der Staten van *Holland* niet kon volgen, zoo had hij hem behooren te raden zijn post neder te leggen en van elke rol in de Vereenigde Provinciën af te zien. Maar hij hield in deze zaak wel degelijk 's Prinsen »particulier" belang en dat van zijn Huis in het oog (*Archiv.* t. a. pl., p. 570).

einde wanordelijkheden te vermijden, zich nog zouden getroosten naar *Rijswijk* ter Kerk te gaan: den daarop volgenden zondag, dit beloofde hij hun op zijn prinselijk woord, zouden zij niet alleen een huis, maar de Groote Kerk ten hunnen dienste hebben om er een leeraar naar hunne keuze in te laten prediken op die uren, op welke de andere partij van het gebouw geen gebruik maakte. De vertegenwoordigers der afgescheidenen, zonder twijfel hoogelijk met de door den Prins jegens hen aangenomen houding ingenomen, namen aan om, zooveel zij vermogten, de zaak zoo aan te leggen, dat er op morgen te *'s Hage* voor hen niet zou worden gepredikt, mits zij daarna de vergunning mogten erlangen om voor zich afzonderlijke ouderlingen en diakenen te kiezen. Van dit antwoord werd den Gecommitteerden Raden verslag gedaan, en dezen namen er genoegen mede, zonder evenwel eenige belofte te doen betreffende de verlangde verkiezing van eenen afzonderlijken Kerkeraad, welke het spel der scheuring volkomen gemaakt zou hebben [1]. 1617.

Zoo als de zaken nu stonden, waren de afgescheidenen, zoo menschelijke eerlijkheid iets bij hen gegolden had, gehouden om den volgenden zondag niet in *den Haag* te laten prediken, noch over te gaan tot het verkiezen van ouderlingen en diakenen. Niettemin deden zij het een zoowel als het ander. Zij gingen, wel niet, zoo het schijnt, in grooten getale, maar toch zij gingen in *den Haag* ter predikatie, en wel ten huize van eenen ambtenaar van Prins MAURITS, eenen zekeren ENOCH MUCH, woonachtig in de nabijheid van de Groote Kerk. Maar het gros der dolerende gemeente ging volgens belofte naar *Rijswijk* te kerk, en aldaar, dadelijk na de predikatie, verkozen zij ouderlingen en diakenen. Naarmate op hunne handelingen meer te zeggen viel, werd de toon, dien zij voerden, aanmatigender. Zij leverden, als ware het tot regtvaardiging van hun gedrag, onder den vorm van een rekest eene felle bedreiging bij de Gecommitteerde Raden in: Ziende dat hunne grieven niet verholpen werden, waren zij genoodzaakt geweest op middelen bedacht te zijn om te vergaderen binnen *'s Hage*, »alwaar zij belastingen en accijnsen betaalden tot verdediging des Lands." Tot de plaats, die zij voor hunne godsdienstoefening verkozen hadden, was hun door de stedelijke Magistraat, op bevel van de Gecommitteerde Raden, de toegang ontzegd. Doch, »alzoo Gods heilig woord aan geen plaats gebonden was....", hadden zij — immers God in hunne binnenkameren gebeden en Hem in hun dagelijksch leven trachten te verheerlijken — neen dat niet; maar, en het klinkt alsof zij met de ernstige zaak den spot wilden drijven — zij hadden »eene andere plaats verkozen, in welke hun Gods woord was voorgedragen en gepredikt." Hierin »smeekten zij ootmoediglijk" niet verhinderd te worden. Doch, wilde men dit doen, om des gewetens wil mogten noch konden zij terugtreden, en niet zonder duidelijk te doen gevoelen, dat ook de Overheid wel eens in den strijd het

Zij gaan ter predikatie in den Haag.

[1] *Resol. v. Holl.* 12, 13, 14 Jan. 1617. CARLETON, p. 189—191. UYTENBOGAERT, bl. 710.

1617. onderspit zou kunnen delven, betuigden zij met blijdschap om 's Heeren naam en eer te zullen lijden. — Zoo speelden die menschen met het heilige, en met de zoo ijdel gebruikte namen van God, geweten en gemeenschap der heiligen in den mond, schroomden zij niet de geduchtste verantwoordelijkheid op zich te laden, door in zulk een hoogst hagchelijk tijdsgewricht, waarin het lot van eene der eerste monarchiën van *Europa* van het besluit der Staten kon afhangen, eene ongeneselijke wonde aan den binnenlandschen vrede toe te brengen. De leden der Haagsche gemeente, verontwaardigd over het woelen en woeden der afgescheidenen en over hun dreigen van in de Groote Kerk te willen dringen, begrepen niet langer stil te mogen zitten. Er werd eene remonstrantie gesteld aan den Prins, de Gecommitteerde Raden, de drie hooge Collegiën en de Magistraat van '*s Gravenhage*, waarin zij zich, met aanhaling van eenige ter zake dienende bijbelplaatsen, als de belijders der van den beginne hier te Lande gepredikte Gereformeerde leer deden gelden: sommige bijzondere personen, klaagden zij, hadden zich moedwillig van het ligchaam der gemeente afgezonderd, en dezen trachtten hun nu, onder voorwendsel dat zij alleen bij de ware leer waren gebleven, het gebruik der kerken en mitsdien de mogelijkheid der openbare godsdienst te ontnemen. Zoo die afgescheidenen geene gemeenschap in het bedienen en ontvangen der heilige sacramenten met hen begeerden te oefenen, wenschten zij niet gedrongen te worden eenig leeraar, die hunne predikanten niet als regte leeraars erkende, in de Groote Kerk te gedogen. Dit verzochten zij hunne Overheid te verhoeden en tevens smeekten zij haar hen tegen alle oproer en overlast te beschermen. — Dit rekest werd den 18[den] Januarij ter vergadering der Gecommitteerde Raden ingeleverd. Dienzelfden dag verschenen aldaar de personen van HOGERBEETS, LA FAILLE, UYTENBOGAERT en VAN STRIJEN als Gedeputeerden van den Kerkeraad om zich te beklagen over hetgeen door Zijne Excellentie en sommige leden der Collegiën aan de dolerenden was toegestaan. Kort daarna verzochten twee leden van den Provincialen Raad, twee van de Rekenkamer, en eenige Magistraatspersonen van '*s Gravenhage* gehoor, en verhaalden, hoe de dolerende gemeente zich niet aan de haar gestelde voorwaarden had gehouden, maar eenen Kerkeraad had gekozen. Bijgevolg hadden zij haar verklaard, van hunnen kant niet meer gehouden te zijn aan de haar gedane belofte. Op deze verklaring hadden de dolerenden te kennen gegeven, dat zij niettemin den volgenden zondag zouden doen prediken. Dit nu zag men geen middel te beletten, en alzoo achtte men best het stilzwijgend te laten geschieden. — Dus kwam hun voorstel neder op den raad om den afgescheidenen ondanks hunne ontrouw aan de gegeven belofte hunnen zin te geven. Dit was ook het gevoelen van den Prins. Wel had hij, immers zwoer hij zulks op krachtige krijgsmanswijze, niets geweten van de godsdienstoefening ten huize van zijnen boekhouder, en had hij de benoeming van ouderlingen en diakenen afgekeurd; maar niettemin nam hij niets terug van hetgeen hij beloofd had. Hij speelde in dezen tijd, en de aard der zaak bragt zulks

Vertoog der Haagsche Gemeente tegen de dolerenden.

mede, eene zeer dubbelzinnige rol. Terwijl hij zijn mishagen over de onaangenaamheden, waarin hij eigenlijk tegen zijn wil gewikkeld was, onder zijne vertrouwden in verwenschingen tegen UYTENBOGAERT, volgens hem de eerste oorzaak van dat alles, lucht gaf, liet hij zich in het openbaar hoogst loffelijk over hem uit en wilde niets weten van zijn ontslag [1]; terwijl zijn optreden de strekking had om OLDENBARNEVELT ten val te brengen, liet hij dezen Staatsman door eenen zijner vertrouwden verzekeren, dat hij zijn vriend was als te voren en, had hij vroeger veel voor zijne zonen gedaan, hij nog alles wat in zijne magt was voor hem doen wilde [2]. De Prins poogde tusschen de beide partijen door te zeilen, en had de minste gedachte niet om de Remonstranten te onderdrukken: integendeel hij zou hen gaarne tegen geweld beschermd hebben. Maar hij begreep niet, dat hier, waar burgerpligt duidelijk sprak, geen vergelijk te treffen viel. Dat begrepen de meeste leden der Staten van *Holland;* geneigd om het onmogelijke niet te beproeven en toe te geven, wat niet meer gekeerd kon worden, waren zij niet gezind om hun gezag lafhartig prijs te geven en de edelste burgers aan eene bevooroordeelde partij en hare hatelijke geheime aandrijvers op te offeren. In deze dagen, toen de beide partijen beweerden, dat de kern der burgerij op hare hand was, werd de waarheid werkelijk onderzocht, en wat was de uitkomst van het onderzoek? »Het bleek," CARLETON die in deze dagen den Prins tegen de Staten opzette, erkent het zelf, »het bleek, dat het grootste gedeelte der inwoners van *den Haag*, en wel de besten remonstrantsch waren. Dit maakte," voegt hij er bij, »de zaak te ernstiger, dewijl de hatelijke beschuldiging van onwaardig te zijn voor leden van de ware Kerk door te gaan, zoo vele en zoo aanzienlijke lieden trof [3]." Op de vergadering, waarin het zoo even vermelde voorstel door de afgevaardigden der Collegiën was gedaan, was OLDENBARNEVELT tegenwoordig, en in plaats van hun een antwoord te geven, dat van zwakheid getuigde, noodigde men de Raadsheeren en Overheidspersonen uit, den volgenden dag weder te willen verschijnen, als wanneer de Edelen mede tegenwoordig zijn zouden. In deze vergadering van donderdag, den 19^{den} Januarij, werd op voordragt van ADRIAAN PAUW, Raadpensionaris van *Amsterdam*, die van wege de Burgemeesteren dezer Stad verklaarde, dat het noodig was over de onrust in de Kerk en onder de burgerij in *den Haag* in het breede te beraadslagen, goed gevonden, de Edelen en de afgevaardigden der Steden buitengewoon tegen den eerstkomenden woensdag bijeen te roepen. Verder kwam men dezen dag, hoezeer Zijne Excellentie en de afgevaardigden van de Collegiën tegenwoordig waren en de zaken ernstig ter sprake kwamen, tot geen besluit. Maar des anderen daags 1617.

---

1 Vergel. UYTENBOGAERT, bl. 713, met een brief van een vertrouwde van den Prins in *Archiv.* Sér. II, T. II, p. 471.

2 Zie *Archiv.* t. a. pl.

3 p. 192, 193.

1617. (vrijdag, den 20sten) had de Prins mede te deelen, dat de dolerende gemeente de keuze van ouderlingen en diakenen als niet geschied wilde beschouwd hebben, mits verkrijgende wat haar toegezegd was, namelijk, op aanstaanden zondag predikatie in de Groote Kerk. Voorts verlangde zij, dat UYTENBOGAERT verklaren zou, geen ander bedenken tegen de leer te hebben, dan in de bewuste vijf punten was uitgedrukt. Wat was de strekking van dit laatste verlangen? Immers geene andere dan om UYTENBOGAERT, die zich reeds herhaaldelijk genoegzaam ten dezen aanzien verklaard had [1], bij voortduring in verdenking van dubbelzinnigheid te brengen, hem bedektelijk door zulk eene verklaring te nopen tot de erkentenis van hetgeen hij ontkende, namelijk, dat de Remonstranten in die vijf punten van de formulieren afweken, en hem in eene valsche stelling te brengen, niet alleen tegenover de Staten, die de herziening der Belijdenisschriften aan de Synode tot taak hadden gesteld, maar ook tegenover zoo velen, die te juiste begrippen hadden van het ware wezen en de ware eenheid der Kerk om haar aan gebrekkige vormen te willen binden. Zulk eene verklaring derhalve hardnekkig van UYTENBOGAERT te vergen was geenszins het werk van een edelen en opregten zin. Met terzijdestelling derhalve van dezen eisch, besloot de Vergadering, op de mededeeling, door den Prins gedaan, dat Zijne Excellentie, de afgevaardigden uit de beide Collegiën en uit de Magistraat van *'s Gravenhage* bij decreet de verkiezing van ouderlingen en diakenen te niet zouden doen en alle partijschap in woorden en werken verbieden.

Het gebruik der Engelsche kerk wordt aan de dolerenden vergund.

Aan de dolerende Kerk werd voorts toegestaan, den aanstaanden zondag des voormiddags door den predikant van *Rijswijk* te mogen doen prediken in de Engelsche of Sacraments-Gasthuis-Kerk, mits zij het gestoelte van den Engelschen Ambassadeur onbezet lieten en zorgden dat de kerk vóór de dienst der Engelsche gemeente te tien uren ontruimd was. Met deze schikking namen de dolerenden genoegen, en zij zouden de diakenen van de Groote Kerk bij die godsdienstoefening de giften voor de armen laten inzamelen [2]. Dus liep de godsdienstoefening dezen zondag rustig af, en de Vlamingen, in menigte uit *Leiden* gekomen om den triomf hunner partij en »het uitboenen der Remonstranten" uit de Groote Kerk te aanschouwen, kwamen te vergeefs [3].

Buitengewone Vergadering der Staten van *Holland*.

Op den bepaalden dag (woensdag, den 25sten Januarij) kwamen de Staten buitengewoon bijeen. De eerste twee dagen verliepen, zoo het schijnt, met voorbereidende gesprekken, en den 27sten kwam men na langdurige gedachtenwisseling tot het besluit eene bezending naar den Prins af te vaardigen, met den Heer van BREDERODE, President van den Hoogen Raad, aan het hoofd. Uit den last, aan deze bezending gegeven,

---

[1] UYTENBOGAERT, bl. 670.

[2] *Resol. v. Holl.* 18, 19, 20 Jan. 1617. CARLETON, p. 193.

[3] UYTENBOGAERT, bl. 717.

bleek genoeg de geest der Vergadering. Men was ontrust en ontevreden over de houding, door den Prins aangenomen; niets van het door hem ingewilligde verkoos men als verpligtend aan te merken, en aan die Commissie droeg men de taak op om den Prins » levendig het belang van het openbaar gezag voor te stellen, en welk eene ondienst aan het Land en aan zijne Excellentie zelve zou gedaan worden, zoo in de ontstane scheuring niet voorzien werd." Den volgenden dag zou de Commissie in de tegenwoordigheid der Hollandsche Gedeputeerden ter vergadering der Staten-Generaal, der Raden van State, der Gedeputeerden uit het Provinciale Hof, uit de Rekenkamer en de Haagsche Magistraat, hiertoe in de vergadering te bescheiden, verslag doen van haar onderhoud met den Prins. Toen dit verslag des anderen daags geleverd werd, waren werkelijk dezen allen tegenwoordig. Het luidde, dat de Prins van meening was, dat men zich in deze godsdienstige geschillen van hevige maatregelen onthouden en veeleer zachte middelen gebruiken moest, en wat de zaken in den *Haag* betrof, zoo bleef zijne Excellentie bij zijn aan de dolerenden gegeven woord. Dit antwoord was verre van geruststellend. Alzoo begreep men vóór alle dingen den Prins in de vergadering te moeten roepen, en de afgevaardigden van den Kerkeraad in de gelegenheid te moeten stellen, hunne gegronde bezwaren tegen de inwilliging van het verlangen der dolerenden, ten aanhooren van den Prins, uit een te zetten. Dit een en ander geschiedde. De redevoering van UYTENBOGAERT, die voor den Kerkeraad het woord voerde, maakte op den Prins grooten indruk, zoo zelfs, dat hij luide bekende de zaak niet genoeg ingezien te hebben. Doch zijn gegeven woord verlamde zijne vrijheid: de dolerenden moesten en zouden prediken, dit was en bleef zijne leuze. Toen de Kerkeraad vertrokken was, ontstonden dan ook de levendigste en hartstogtelijkste woordenwisselingen. Men wilde den Prins doen begrijpen, dat hij zijn woord ligtvaardig verpand had en er thans van ontslagen was, aangezien de partij de voorwaarden, waarop het gegeven was, had geschonden. Doch in weerwil dat verklaard contraremonstrantsche Heeren, onder anderen het lid der Rekenkamer DE BIJE, beseffende dat vóór alle dingen het gezag der Staten moest gehandhaafd worden, zich regtstreeks en heftig tegen de dolerenden verklaarden [1], niets mogt baten. De Prins verlangde, dat men hun toelaten zou in de Groote Kerk te prediken, al wilden zij ook geene gemeenschap van sacramenten met de Haagsche gemeente houden, en zoo de Staten hun dit niet toestonden, meende hij, dat daarmede zijnen persoon smaadheid geschiedde. Kortom, zonder den Prins ware toen de scheuring te *'s Hage* gefnuikt geworden. Maar thans moest men wel tot een transactie komen, en alzoo besloot men, dat nog voor morgen (de volgende dag was een zondag) in de Engelsche kerk, even als te voren, zou mogen gepredikt worden. Voorts zou een geschikt en vreedzaam contraremonstrant gekozen worden, die bij leening in die kerk zou prediken tot 1617.

[1] CARLETON, p. 194.

1617. de aanstaande Statenvergadering: alleen zou de gemeente, die hier ter kerk zou komen, geen Kerkeraad mogen benoemen. Ten slotte werd zijne Excellentie uitgenoodigd met den Hoogen Raad en het Hof van *Holland* zijne beste pogingen aan te wenden om ROSAEUS en UYTENBOGAERT te verzoenen, in de hoop, dat, zoo deze verzoening tot stand kwam, een goed voorbeeld gegeven zou zijn tot de algemeene verdraagzaamheid, die men nog steeds als het doel, waarnaar men streefde, in het oog hield [1].

Ziedaar dan het besluit, waartoe men kwam met betrekking tot de hoofdzaak, om welke de buitengewone vergadering was bijeengekomen. Doch nog een ander teeder punt werd behandeld, het regt, namelijk, van den Hoogen Raad om zich klagten aan te trekken tegen besluiten door de stedelijke Overheden bij vorm van policie tot onderhouding der rust binnen hare wallen genomen. Deze vraag kwam ter sprake op aandrang van de Gedeputeerden van *Gouda* en *den Briel*, en zij werd in dien zin beantwoord, dat men het Hof aanschrijven zou, van zoodanige klagten verder geen kennis te nemen. Het Hof echter bekreunde zich aanvankelijk weinig om deze aanschrijving. Eenige dagen later, ten minste; bleek het, dat dit Collegie zich de klagten van burgers uit *Gouda*, die door hunne Overheid uit de stad gebannen waren, »na communicatie met Zijne Excellentie", aangetrokken en in hunne zaak beslist had. Wanneer de regterlijke magt, in verstandhouding met den Prins, aldus de daden der stedelijke Regeringen kon te niet doen, zou de souvereiniteit in der daad verplaatst zijn geworden. Buitendien was daar gevaar genoeg voor. De Prins die nu reeds weigerachtig was om de krijgsmagt te gebruiken ter voorkoming van onlusten, uit de godsdienstgeschillen voortgevloeid, behoefde haar slechts het bevel te geven om zich tegen de Staten te keeren, — en de omwenteling was volbragt onder toejuiching eener schare, die van zoo menigeen harer predikanten geleerd had, hare Overheden te verguizen. In dezen stand van zaken was het de pligt der Staten, zoo zij ten minste niet lafhartig en eervergeten hunnen post wilden verlaten, zich des noods zoo mogelijk van de genoegzame stoffelijke magt te voorzien om zich niet te laten overrompelen. Doch beleid was hier zaak, terwijl de tegenpartij, niet zeker van haar regt, alsnog voor openlijk verzet terugdeinsde. Daarom was de Magistraat van *Gouda* vermaand geworden »met alle gevoegelijke discretie" tegen de veroordeelden te werk te gaan, en toen het bekend geworden was, dat de Hooge Raad haar vonnis buiten werking gesteld had, schreven de Gecommitteerde Raden naar de Heeren van *Gouda* om hen te verzoeken, het Hof »in beleefde termen" te antwoorden, en bij de minste goedwilligheid van den kant der schuldigen hen weder in hunne stad op te nemen. In de oneenigheden, welke er tusschen de Magistraat van *den Briel* en de afgescheidenen in deze stad en den omtrek bestonden, rieden zij een tijdelijk vergelijk aan »nagenoeg van denzelfden aard als door Zijne Excellentie in den

Geschil over de regtsmagt van de Hoven.

---

[1] *Resol. v. Holl.* 25—28 Jan. 1617. UYTENBOGAERT, bl. 717.

Haag was voorgesteld," en toen niettemin de bitterheid bleef bestaan, en de Magistraat reeds de schutterij en het garnizoen in de wapenen had laten komen om bij de maatregelen, ter opsporing van den predikant KRIJNSZ genomen, de orde te bewaren, wenschte men ten einde de aanleiding tot het kwaad te verwijderen, dezen predikant KRIJNSZ vrijgeleide naar den *Haag* te verleenen. Maar in geval geene zachtheid mogt baten, trachtte men toch te verhoeden, dat de krijgsmagt in deze belangrijke garnizoensplaats een voorbeeld van ongehoorzaamheid aan de stedelijke Overheid geven mogt. Een officier van het garnizoen van *den Briel*, die in den *Haag* vertoevende van den Prins hevige verwijten had moeten aanhooren, dat het garnizoen zonder zijn bevel in de wapenen geweest was, kreeg, toen hij weder naar zijne compagnie vertrok, van de Gecommitteerde Raden de vermaning mede, dat hij wel zou hebben te letten op den door hem gedanen eed om den Staat niet alleen tegen de vijanden van buiten, maar ook tegen die van binnen te verdedigen, ja! er werd eene opzettelijke acte aan het krijgsvolk van *den Briel* gezonden, waarbij het gelast werd de Magistraat zonder bedenken ter handhaving van haar gezag te gehoorzamen. [1] — Een dergelijk vergelijk als te *'s Gravenhage* was getroffen en nu ook in *den Briel* was aanbevolen, kwam ook te *Rotterdam*, waar zich mede eene »dolerende gemeente" gevormd had, tot stand, en de Prins was met deze schikking zoo zeer ingenomen, dat hij deswegens zijnen invloed bij den Hoogen Raad gebruikte om de intrekking te verkrijgen van het *mandament*, waarbij dit Collegie reeds uitspraak gedaan had in het belang dergenen, die tegen de Rotterdamsche Magistraat in beroep gekomen waren [2]. 1617.

De Remonstranten te *Amsterdam* houden afzonderlijke godsdienstoefening.

In den toestand, waarin de Gereformeerde Kerk thans was gekomen, moest het den Remonstranten moeijelijk vallen, niet ongeduldig te worden. In eene remonstrantie, in het eind van Januarij 1617 aan de Staten aangeboden, klagen zij, dat het verre gekomen was, nu zij, »die niet aangevangen hadden, maar gevolgd waren, waar men hen gesleept had, zich niet anders dan ter nood verdedigende, en zich altijd onder hunne wettige Overheid buigende, voor oorzaken van beroerten uitgekreten werden [3]." Hunne gehoorzaamheid aan der Staten Resolutiën, dit zagen zij in, bragt hen in eene ongunstige stelling. Deswegens kwam bij de Remonstranten in sommige plaatsen het denkbeeld op om zich, op hunne beurt, als de dolerende partij te doen gelden of aan te stellen. Werkelijk waren zij de lijdende partij, vooral te *Amsterdam;* maar om aan hunne leuze, onderlinge verdraagzaamheid, volkomen getrouw te blijven, moesten zij naar geene afzonderlijke godsdienstoefeningen trachten. Desniettemin was de verzoeking

---

[1] *Resol. v. Holl.* 21, 28 Jan.; 1, 15, 17 Febr. 1617. CARLETON, I, p. 212, 213.

[2] *Resol. v. Holl.* 17 Febr. 1617. CARLETON, I, p. 207.

[3] UYTENBOGAERT, bl. 736.

1617. om door middel van afzondering op hunne beurt tegen de heerschende rigting te getuigen en ook eenmaal predikers naar hunnen zin te hooren, zoo groot, dat eenige Remonstranten te *Amsterdam* in den strik vielen. Aangemoedigd door het voorbeeld van eenige leden der Waalsche gemeente, die zonder stoornis afgezonderde vergaderingen hielden, huurden zij een pakhuis om aldaar te prediken. Het laat zich denken, dat dit in *Amsterdam* door de Regering niet anders dan met hooggaand ongenoegen kon gezien worden. Immers ontzag deze Regering zich niet om door middel van geringe lieden met den Prins verstandhouding te plegen ten einde hem aan te sporen om »constant te blijven," op grond dat het »hem aan hulp van de goede zijde niet zou ontbreken [1]." Evenwel verbieden wilde zij 't niet: immers zou dit een wapen gegeven hebben in de hand van hen, die den Contraremonstranten de afzondering zouden hebben willen beletten. Maar de bijeenkomsten der Remonstranten beschermen wilde zij nog minder. Dus zou het stadsgemeen vrij spel hebben. Dit konden de Remonstranten gemakkelijk voorzien, en waarom dan niet hunne bijeenkomsten gestaakt? Het was omdat zij begrepen een bewijs van hun bestaan te moeten geven, opdat, wanneer eenmaal gelijke regten aan Remonstranten en Contraremonstranten mogten toegekend worden, men in *Amsterdam* hun bestaan niet mogt ontkennen, en zij alzoo niet verstoken mogten blijven van datgene waarop ook zij aanspraak maakten. Daarom meenden zij zich niet bij den eersten tegenstand schuil te moeten houden, en drongen, hoezeer te vergeefs, bij de Regering op bescherming aan. Toen zij dan in het pakhuis predikatie hielden, liet men hen niet ongemoeid. Straatjongens en gemeen volk wierpen de glazen in; de predikant CHRISTIAAN GOPINGIUS, van *Warmond*, en de toehoorders moesten vlugten, en sommigen, onder anderen JACOB LAURENSZ. REAAL, bragten er naauwelijks het leven af. Op zondag, den 19den Februarij, kwam het graauw in grooter getal op de been, niettegenstaande er eenige maatregelen genomen waren om de orde te bewaren, en toen de woeste bende geene vergadering van Remonstranten uiteen te jagen vond, viel zij aan op het huis van een achtenswaardig ingezetene, den broeder van den Leidschen Hoogleeraar EPISCOPIUS, REM EGBERTSZ. BISSCHOP, die in eene der vroegere vergaderingen der Remonstranten in de plaats der bijeenkomst van de afgezonderde Waalsche lidmaten de aandacht op zich gevestigd had. Men liep met een balk de deur open, drong in huis en plunderde of vergruisde en verspilde al wat er in te vinden was, zonder zich te bekreunen om den Officier en den Burgemeester, die zich ter plaatse van het oproer begeven hadden, en trouwens dezen hunnen post weder verlieten. Eerst toen de onrust reeds van zelve bedaarde, maakten andere Burgemeesters en verscheidene Raadsleden, in het huis aangekomen, aan de zaak een einde [2].

Hunne godsdienstoefening verstoord.

Het huis van BISSCHOP geplunderd.

---

[1] UYTENBOGAERT, bl. 731.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 739. BRANDT, II, bl. 473—496.

Het is ligtelijk na te gaan, welk een indruk deze gebeurtenis in den *Haag* bij de Staten, en allerwege bij de Remonstranten maken moest. Stonden de zaken dan werkelijk tot dadelijkheden, burgerkrijg, verwoesting en moord over te slaan? Was het vergaderen in schuren en pakhuizen, hetwelk elders voor de Contraremonstranten te slecht gerekend werd, in *Amsterdam* voor de Remonstranten nog te goed? Algemeen moest de bevreemding of de verontwaardiging wezen over de Regering van *Amsterdam*, die buiten magte om het bedrijf der Remonstranten onregt te heeten, een stilzwijgend beroep op het gemeen gedaan had om onstraffelijke medeburgers te doen boeten. Welke handelwijze was waardiger, die van zulke Regenten, welke om de policie in hunne Stad te handhaven enkele driftige burgers uitgezet hadden, of die van de Regenten van *Amsterdam*, welke, van de handhaving der policie afstand doende, het gemeen tot regter en beul tevens in godsdienstzaken gemaakt had? Wel mogt men instemmen met dien Contraremonstrantschen Engelschman, die onder het gehoor van SOPINGIUS, overtuigd geworden van de nietigheid van het verschil en de onredelijkheid om deswegens misbaar en oproer te maken, uitgeroepen had: »o *Amsterdam*, o *Amsterdam*, gij plagt de kroon te spannen, waar zijt gij nu toe gekomen! 't Is God te klagen [1]!" 1617.

Intusschen was in *Amsterdam* veel kwaad volk, voor een goed deel van vreemde afkomst, op de been geraakt, en het bleek spoedig, dat, zoo de Overheid zich even slap bleef gedragen, de rijke ingezetenen en de openbare kassen gevaar zouden loopen. Reeds spraken eenige kooplieden van de stad te verlaten, indien men geen orde stelde op de bescherming der ingezetenen. Dit was van uitwerking bij de Heeren, wien immers en te regt »de nering" na aan het harte ging. De schutterij kwam in het geweer. »Dit bragt er den schrik in en de Stad weêr in rust [2]." Maar het was alsof de Regering van *Amsterdam* zich ten doel gesteld had door hare gedragingen dat alles te regtvaardigen, wat zij in de Remonstrantschgezinde Vroedschappen van andere steden laakte. Immers veranderde zij bij deze gelegenheid den vorm van den schutterseed. Te voren werd deze afgenomen in naam der *Grafelijkheid;* maar thans vergde zij eenen eed van gehoorzaamheid aan de Overheid der Stad *in alles* en *tegen allen* [3].

Verre evenwel van *Amsterdam* eenige verwijten te doen, beijverden zich de Staten, reeds na het gebeurde op zondag den twaalfden vóór de plundering van BISSCHOPS huis, aan alle steden, behalve *Amsterdam*, van de hier voorgevallen ongeregeldheden berigt te geven, en haar te vermanen om toe te zien, dat zoo iets binnen hare muren niet mogt voorvallen. Dus waren de Remonstrantschgezinde Steden gewaarschuwd om de Remonstranten te beletten op de Contraremonstranten wraak te nemen. Toen ook de

[1] BRANDT, II, bl. 484.

[2] BRANDT, II, bl. 499.

[3] CARLETON, I, p. 218.

1617. plundering bekend was geworden werd bij het nader berigt, dat haar toegezonden werd, deze waarschuwing herhaald [1].

De Remonstranten en OLDENBARNEVELT van Spaanschgezindheid beschuldigd.

Men zou ligt meenen, dat het voorgevallene te *Amsterdam* aan de zaak der voorstanders der onderlinge verdraagzaamheid nieuwe kracht moest bijzetten. Dit was echter het geval geenszins. Naarmate OLDENBARNEVELT onberispelijker en meer boven alle redelijke verdenking verheven was, beijverde men zich meer om allerlei verdichte grieven ingang te doen vinden. Juist omdat men niets dadelijk te duchten had [2], veinsde men bang te zijn voor de toekomst. Het was een volksgeloof, een waan, neen, een waanzin geworden, dat de Arminianen het Land aan den Spanjaard zochten te brengen. Deze aanklagt klonk door het geheele Land; zij werd met kalmen ernst nedergeschreven in de vertrouwde brieven van WILLEM LODEWIJK [3], en hun toegesnaauwd, die onder het Amsterdamsche publiek niet met welgevallen bij de plundering stonden toe te kijken [4], en de Engelsche Gezant maakte zich tot den tolk van vermoedens, die in de ontstelde hersenen van eenen godgeleerden pamfletschrijver, als DRIELENBORG, te huis behoorden. »Het was opmerkelijk," schrijft die diplomaat, »eensdeels dat dáár, waar de meeste Papisten waren, de Remonstranten de meerderheid hadden, en dat de Papisten over het algemeen op hunne hand waren;" anderdeels, »dat de Magistraten van de meeste, zoo niet van alle grenssteden, ten gevolge van de kunstgrepen van OLDENBARNEVELT, Remonstrantsch waren: daar nu de Remonstranten meerendeels Arminianen waren en de Arminianen naar het Papisme overhelden, zoo was het gemakkelijk vooruit te zien, in geval er vreemde hulp werd ingeroepen, tot wie die factie de toevlugt zou nemen [5]." Uit zulke uitlatingen blijkt niets anders, dan dit, dat *Engeland* spijt had, dat het zich, door het losgeld van de Hollandsche en Zeeuwsche grensplaatsen aan te nemen, het middel benomen had om de door haar begunstigde partij gewapenden bijstand te bieden. Men zou volslagen onkundig moeten zijn van OLDENBARNEVELTS staatkundige loopbaan en niet het minste begrip moeten hebben van zedelijke kracht en grootheid om te vermoeden, dat de eenige man, die in *Europa* »de papistische ligue" het hoofd bood, en onzen Staat op geenen anderen grondslag dan op dien tegenstand gebouwd wilde hebben, de oogen naar den vijand gewend had. Neen, hij bestreed den katholieken zuurdeesem tot in de Contraremonstrantsche partij toe, en juist dit was het, wat deze gevoelde en niet verduwen

[1] *Resol. v. Holl.* 15, 21 Febr. 1617.

[2] CARLETON (I, p. 217) zegt, »dat OLDENBARNEVELTS tegenpartij niets toegaf, meer om de gevolgen, dan om de dadelijke bezwaren," die dan ook waarlijk niet groot waren.

[3] Zie *Archiv.* t. a. pl., bl. 496, *Lettre* 413.

[4] BRANDT, bl. 499.

[5] CARLETON, I, p. 197, 213.

kon. Die aanspraak der Contraremonstranten op katholiciteit maakte tevens, dat zij zich onmogelijk met de Roomsch-Katholieken konden verdragen, wier Kerk gelijke en ouder aanspraak deed gelden. Dat zich derhalve de Roomschen aan de Remonstranten aansloten, hierin behoefde niets opmerkelijks gevonden, noch iets geheimzinnigs gezocht te worden. Bij de zienswijze der Remonstranten en der echte Staatslieden konden de Roomschen, zoo zij zich als Nederlandsche burgers gedroegen, tot vrede opgeleid en tot vriendschap gewonnen worden. Bij die der Contraremonstranten zou vervolging en uitroeijing hun deel zijn, en aan welk eene barbaarschheid zulk eene houding, als de Contraremonstranten tegen de Roomschen begeerden, ons Vaderland zou prijs gegeven hebben, laat zich afleiden uit eene opmerking van OLDENBARNEVELT zelven in een gesprek, juist in die dagen met CARLETON gehouden. Ten betooge hoe noodig het was, dat onder de Gereformeerden eendragt heerschte en, bij gevolg, dat hunne kerkelijke zaken van Staatswege geregeld werden, voerde de Advokaat de omstandigheid aan, dat in de Vereenigde Provinciën en bepaaldelijk in *Holland* de Protestanten toen nog minder dan een derde deel der ingezetenen uitmaakten, en dat de Roomschen het *gezondste* (dit was zijne uitdrukking, zegt CARLETON met nadruk), het *gezondste en rijkste gedeelte* waren. Hier spreekt waarlijk uit OLDERBARNEVELTS mond de man niet, die voorhad met behulp der Katholieken den Staat aan *Spanje* te verraden: had hij zoo iets in het schild gevoerd, het ware zijne zaak geweest de magt zijner handlangers te ontveinzen. Neen! hij wilde in uitdrukkingen, berekend naar de vatbaarheid van een man als CARLETON, de noodzakelijkheid doen uitkomen eener staatkunde, waarbij de heerschappij niet gelaten werd aan eene partij, die door middel van het drijven van een ongenadig en alle vergelijk afstootend leerstuk denkbeelden omtrent het wezen der Kerk wilde doen gelden, waarbij noch andersdenkenden, noch eene algemeene landsregering bestaan konden. Juist het toen nog overgebleven groote aantal Katholieken was een bewijs, dat de Republiek tot stand was gekomen en aanvankelijk groot was geworden, door de toepassing van eene onbekrompene, echt vaderlandsche staatkunde, en allerminst van een uitsluitend kerkelijk stelsel. Die staatkunde voort te zetten was OLDENBARNEVELTS taak, en daarbij verkoos hij zich door geene vreemde raadslieden, evenmin door den Keurvorst van de *Paltz* als door *Engeland* te laten belemmeren, en, wilde deze laatste Mogendheid hare dienst opdringen, zoo was hij er op uit om haar met het regt, dat alsdan ook *Frankrijk* had om raad te geven, af te wijzen [1]. 1617.

---

[1] Zie het onderhoud bij CARLETON I, p. 219—222. Daar heet het: »les Papistes étoient *la plus saine* (ce fut son expression) *et la plus riche partie*." Dit woord *gezond*, in dien tijd in OLDENBARNEVELTS mond, staat over tegen *scheuringziek*, *onverdraagzaam*, *tegen de Overheid weêrbarstig*. Zoo wordt het woord *gezond* ook gebezigd in de rede der Gedeputeerden van *Holland* in de vergadering der Staten Generaal van 15 Junij 1617, waar sprake is van »te maintineren

1617. Plan tot benoeming eener Commissie tot opheffing der kerkelijke zwarigheden.

Tot de punten van beschrijving der zitting van de Staten van *Holland*, die in de laatste dagen van Februarij bijeenkwam, behoorde de voorslag der benoeming eener Commissie, uit politieke en kerkelijke personen bestaande. Als beweegreden tot zulk eene benoeming werd de overweging opgegeven, dat, bij de algemeen erkende noodzakelijkheid om de scheuring te verhoeden, de daartoe strekkende Resolutiën »door sommigen al te eenzijdig uitgelegd en niet overal op dezelfde wijze uitgevoerd werden, en bepaaldelijk in de afwijkingen in de leer buiten de vijf geschilpunten niet genoeg werd voorzien." Aan die Commissie zou de last worden opgedragen om een »zeker reglement te ontwerpen, waardoor alle misduiding der bedoelde Resolutiën geweerd en nader orde op derzelver uitvoering gesteld mogt worden." Dit reglement zou zij eerst aan Zijne Excellentie ter overweging mededeelen, opdat er daarna door de Staten een besluit op genomen mogt worden. Zoo hoopte men allen leden zooveel mogelijk genoegen te geven, alle kwade vermoedens weg te nemen, de gemoederen te bedaren, de gescheurde classes en Kerken te hereenigen en alles voor te bereiden om met eenige kans van goeden uitslag over te gaan tot de bijeenroeping van eene wettelijke en onpartijdige Synode [1].

Men ziet, dat de Staten werkelijk verzoening bedoelden en daartoe den geschikten weg wenschten in te slaan. Doch naarmate de kans grooter was, dat op die wijze de verzoening tusschen de Staatsleden werkelijk tot stand zou komen, naar die mate moesten OLDENBARNEVELTS tegenstanders den voorslag te liever in duigen zien vallen: immers zou de verzoening de handhaving van het gezag van den Advokaat geweest zijn, en juist om de omverwerping van dat gezag was het hun te doen. Daarom bleven de brieven van LODEWIJK WILLEM en de stemmen van de aanzienlijken, die dachten zoo als hij, MAURITS onophoudelijk aanmanen, om toch op den ingeslagen weg voort te gaan, en zich door geene fraaije woorden of »fijnheden" te laten misleiden [2]. Daarom werd, nu de vergadering der Staten van *Holland* voor de gronden van OLDENBARNEVELT

---

wat er nog *gezond* en geheel is zonder scheuring onder de autoriteit en gehoorzaamheid van de Hooge Overheid."— Hoe weinig de Edelen van *Holland*, de trouwe bondgenooten van OLDENBARNEVELTS staatkunde, gezind waren om eenige inquisitie tegen de Katholieken te dulden, blijkt daaruit, dat, toen, volgens het besluit der Staten, door het Collegie van *Hoorn* (hetwelk de gemeene middelen en de contributiën van de Heerlijkheden der Edelen in het Noorderkwartier en *West-Friesland* bestuurde) *onderzoek* zou gedaan worden naar de »pauselijke superstitiën," de Edelen verklaarden, dit alleen te dulden in de dorpen van de jurisdictie der Grafelijkheid, doch geenszins in die van de »particuliere Heeren, als verkortende zulks hunne geregtigheid" (*Resol. v. Holl.* 23 Junij, 1617).

[1] *Resol. v. Holl.* 1617, bl. 250, 251.

[2] *Archiv.* t. a. pl.

scheen te zullen wijken, de strijd verplaatst in den boezem der Staten-Generaal. Hier zou de Prins, hier zou *Engeland* steun vinden tegen de Staten van *Holland;* hier zou eene meerderheid van Provinciën worden tot stand gebragt, die de Regering van dit Gewest onvermoeid door vertoogen en opzettelijke bezendingen tot maatregelen zou trachten te nopen, die noodwendig de miskenning van haar gezag en de veroordeeling van haar stelsel ten gevolge moesten hebben. 1617.

Vraag aangaande de judicatuur der Hoven.

Dadelijk bood zich eene kiesche zaak aan de behandeling der vergaderde Staten van *Holland* aan. De Magistraat van *Oudewater* had den predikant JOHANNES LYDIUS geschorst en eenige ingezetenen van hun burgerregt ontzet. Het Hof van *Holland* en de Prins hadden zich de zaak der veroordeelden aangetrokken en » eenige moderate uitspraak gedaan." Hier betrof het dus weder de regtsmagt der Hoven. Toen door de Regenten van *Oudewater* mededeeling van het voorgevallene gedaan was, werd aan drie leden der Vergadering, één uit *Dordrecht*, uit *Haarlem* één, en één uit *Delft*, de last opgedragen om van het Hof te verkrijgen, dat de zaak werd uitgesteld, totdat nog in deze dagvaart een besluit betreffende al zulke zaken genomen zijn zou. Doch de Gedeputeerden van *Dordrecht* verontschuldigden zich van dien last. Nu werd de Griffier van het Hof van *Holland* ontboden, opdat hem zou aangezegd worden, dat de Raad alle proceduren in de bewuste zaak zou staken, en haar aan de kennisneming der Staten zou overlaten. Dit geschiedde evenwel niet zonder protest van de Gedeputeerden van *Amsterdam:* zij verklaarden, niet te kunnen toestaan, dat men aan geloofsgenooten regt zou weigeren. — Dat het Hof zich de zaak der Remonstranten in *Amsterdam* niet aantrok, en de straffeloosheid der plunderaars van BISSCHOPS huis stilzwijgend toeliet [1], had in hunne oogen natuurlijk geen bezwaar. — Doch in weerwil van het protest werd het Hof ter verantwoording geroepen. In plaats van den Griffier verschenen de Raadsheeren CROMHOUT en JUNIUS. Dezen verhaalden het gansche verloop der zaak; die van *Oudewater* werden daarover mede gehoord, en nu werden van wege de Staten Zijne Excellentie en de Raad verzocht, de partijen, behoudens zekere wijziging, op den door hen gelegden grondslag tot eene schikking te brengen. Weldra echter zou de dus nog onbeantwoord gebleven hoofdvraag ter oplossing gebragt worden.

Voorjaarszitting der Staten.

De dag van den 2^{den} Maart was bestemd om het godsdienstige vraagstuk met al den ernst, dien zulk eene gewigtige zaak vorderde, ter sprake te brengen. Hiertoe riep de Advokaat zelve al de krachten van zijnen geest en overredingsgave, als tot eenen laatsten en beslissenden strijd, te hulp. Zijne Excellentie woonde de vergadering bij, en, nadat het gebed gedaan was, hield OLDENBARNEVELT eene uitvoerige rede, waarin hij de vraag geschiedkundig toelichtende en aantoonende wat betreffende de kerkelijke zaken door alle Gereformeerde Koningen, Vorsten en Republieken gedaan was, en hoe

[1] BRANDT, II, bl. 501.

1617. men hier te lande altijd verstaan had, dat die zaken behandeld worden moesten, door het gezag van de oudheid, van het nationaal gebruik, van het wezen der Reformatie, van de praktijk der Hervormden, en van zijne eigene beginselen, door een lang leven van zorgen beproefd en door weergalooze triomfen bekroond, eene overtuiging bij zijne hoorders vestigen wilde, die hen als één man alle drogredenen der tegenpartij met voeten zou doen treden. Doch al dadelijk bleek uit het advies van Prins MAURITS, dat deze rede op hem ten minste zonder uitwerking was gebleven. Van de handhaving der Resolutiën wilde hij ook nu niets weten. Integendeel, men moest, zeide hij, met zachtheid en toegefelijkheid tegen de dolerenden te werk gaan; hen onbelemmerd laten prediken; de afgezette predikanten in hunne gemeenten hersteld zien te krijgen of hen bij leening of anderzins door anderen van gelijke gezindheid trachten te doen vervangen, alles tot tijd en wijle dat in de zaak ten principale beslist zou zijn. Ziedaar eene staatkunde die aan eene veel eischende partij moest doen gevoelen, dat zij niets kon vragen, hoe kwetsend ook voor het gezag der Overheid en hoe grievend ook voor andersdenkenden, of het zou haar toegegeven worden, eene staatkunde waarbij de Regering, die nimmer de leiding der zaken uit de handen behoort te geven, zich als het ware verbond om te volgen, waar men haar brengen wilde. Ook de Staten wilden eene verzoenende staatkunde, maar zonder in eenig opzigt aan hun regt te kort te doen. De Resolutiën moesten niet verloochend worden, want zij waren wijs en billijk; doch, bleef slechts door hare handhaving het gezag en het regt der Overheid ongekrenkt, dan kon de Regering, zonder het roer uit de hand te laten schieten, met eenige gerustheid stroom en getijde volgen. — Na het advies van zijne Excellentie namen de verschillende adviezen nog den geheelen overigen tijd der vergadering en de twee volgende bijeenkomsten in, zonder dat men tot een besluit kon komen. De zaak werd vier dagen (tot den volgenden Dingsdag, den 8sten Maart) in bedenken gehouden. Doch ook toen kwam men niet verder, en de eerstvolgende dagen werd de Vergadering door allerlei andere zaken afgeleid. Den 9den Maart verscheen het Collegie van den Hoogen Raad en deelde den Staten mede, dat zij aan eenige personen van het dorp *Avenhoorn*, die zich door de Magistraat van *Hoorn* in hun regt verkort achtten, op hun verzoek provisie verleend hadden; nog andere rekesten van gelijke strekking uit *den Briel*, *Gouda* en *Schoonhoven* waren hun aangeboden; en uit kracht van het 9de artikel hunner instructie waren zij gehouden al zulke personen regt te verschaffen: evenwel wilden zij dit liever niet doen, zonder van de Staten verklaring te verlangen, of zij niet vermogten het regt voortgang te doen hebben in weerwil van aanschrijvingen en tegenbevelen van de Hooge Overheid of de Vroedschappen van Steden. — Zoo zagen zich de Staten eene bepaalde verklaring afgevorderd, en het was niet twijfelachtig, hoe die zou uitvallen. Het negende artikel zijner instructie, waarop de Hooge Raad zich beriep, bewees inderdaad niets,

en de Staten hadden voor hunne meening genoegzame gronden [1]. Evenwel stelden zij den Hoogen Raad in de gelegenheid zijn gevoelen nader in geschrift aan te dringen; maar nog vóórdat dit schriftelijk vertoog was ingekomen, werd door de meerderheid der Leden bij voorraad besloten, aan den Hoogen en tevens aan den Provincialen Raad aan te schrijven, »geene Provisiën in deze kerkelijke verschillen te willen verleenen en, zoo zij die reeds verleend hadden, de proceduren te staken, om alzoo nog, voor zooveel het mogelijk is, de steden en plaatsen in rust te houden en niet in grootere tweespalt te brengen." Weinige dagen na deze aanschrijving (den 23sten Maart) zonden de Staten aan de beide Hoven eenen brief, waarin hun te kennen werd gegeven, dat de kennisneming van zulke klagten, als die zij zich hadden aangetrokken, toekwam en sedert 1572 steeds aangemerkt was als toekomende aan de Staten en in der Staten afwezigheid aan de Gecommitteerde Raden, die bij hunne instructie met het opzigt en de handhaving der kerkelijke politie waren belast. »Hoewel Wij nu," gingen de Staten voort, »Uwe redenen van genoegzaam gewigt hebben bevonden om daarop bij gelegenheid te letten, zoo hebben Wij toch niet kunnen verstaan, dat aan U eenige beschikking toekomt, tegen het regt Ons en den Steden en in Onze afwezigheid den Gecommitteerden Raden voorbehouden. Dus is Onze ernstige meening, dat de bewuste provisiën zullen gehouden worden als niet verleend en voortaan niet meer te verleenen; maar de klagers zijn aan Ons en Onze Gecommitteerde Raden te verwijzen, totdat bij Ons anders verordend zal zijn en Gij uitdrukkelijk tot de kennis en judicatuur van dergelijke zaken gecommitteerd zult wezen [2]."

1617.

De vraag aangaande de judicatuur der Hoven voorloopig beslist.

Zoo was dan een merkelijk bezwaar tegen de vrijheid van de Vroedschappen der Steden in de handhaving van de Resolutiën der Staten voor het oogenblik zonder openbaren tegenstand uit den weg geruimd [3]. Maar niettemin begrepen de Staten zelven den weg der

---

[1] Men vindt ze in HUGO DE GROOT *Verantw.*, bl. 126—132. Het aangehaalde negende artikel van de instructie van den Hoogen Raad luidt: »Item, en sal de Justitie bij den voorsz. Hoogen Rade niet verachtert, verlenght, noch vertogen worden om eenige besloten brieven, al waren die van de Hooge Overigheid, State of andere iterativelijk oft anderwerf gegeven, noch ook om eenigen beden ende versoeken, 't zij van groote Personagien, oft anderen van wat State oft conditien die zijn" (Zie *Gr. Placaat-boek* II, fol. 790—837; V, fol. 866—894). Dit artikel ziet op de schorsing van regtsgedingen, die tot het gebied van den Hoogen Raad behoorden, of reeds voor dit Collegie hangende waren; maar beslist niets omtrent de vraag, wat tot zijn regtsgebied behoorde, en wat niet.

[2] *Resol. v. Holl.* 9, 20, 23 Maart, 1617.

[3] De Hooge Raad en het Hof van *Holland* gaven de zaak echter niet op. Zij zonden den Staten deductiën toe over het stuk der kennisneming van de bewuste zaken. Volgens hun begeren werden deze stukken aan de Steden toegezonden; maar er werd eene contradeductie van de Staten

1617. matiging te moeten bewandelen en dien aan de Stedelijke Overheden te moeten aanraden. Gelijk zij den te grooten ijver der Remonstrantsche Regeringen bedwongen zonder hen als strafbaar wegens de door hen getroffen strenge maatregelen uit te krijten, zoo vergenoegden zij zich, nadat de Amsterdamsche Remonstranten hunne zaak in een vertoog, aan Hun Edel Mogenden gerigt, voortreffelijk bepleit hadden, de Gedeputeerden van *Amsterdam* te verzoeken, »met alle discretie op de redenen der Remonstranten in hun midden te letten [1].” Gelijk zij vroeger de felheid van een en ander geschrift, uit de pen der Contraremonstranten gevloeid, door het betoonen van hun ongenoegen aan den schrijver gestraft hadden, zoo toonden zij thans, dat zij geene overschrijding van de perken der kerkleer buiten de vijf punten dulden wilden, door VENATOR wegens zijn geschrift *de theologia vera et mera* ter verantwoording te roepen, dit zijn boek voor »onstichtelijk, ergerlijk en in den staat van den Lande geenszins tolerabel” te verklaren, hem van zijne dienst te *Alkmaar* te ontslaan, en hem te gelasten zich tot nader order naar *'s Gravesande* te begeven en noch boeken uit te geven, noch conventikels te houden. Geen herhaalde verzoeken van den Kerkeraad en de Gemeente van *Alkmaar*, geene gedurige smeekingen en klagten van VENATOR mogten baten: de Staten bleven bij hun vonnis [2]. Doch met de meeste onpartijdigheid en matiging waren de zaken niet binnen de gewenschte perken te houden. De tegenpartij zat niet stil. Dit bleek alleen reeds uit de bedrijven der Haagsche afgescheidenen. De Prins, dit was goedgevonden, zou zijn best doen om ROSAEUS en UYTENBOGAERT te verzoenen; doch het was eene levensvraag voor de afgescheidenen om hen tot deze verzoening niet te laten komen. Immers ware hun dan alle voorwendsel benomen. Daarom beijverde ROSAEUS zich thans om de breuke als onheelbaar voor te stellen: UYTENBOGAERT, zoo liet hij zich uit, was een *Sociniaan*, die de Drieëenheid en de Godheid van CHRISTUS loochende. Deswegens beklaagde zich UYTENBOGAERT bij de Staten, maar dit rigtte weinig uit. Het doel werd bereikt en aan verzoening kon noch de Prins noch iemand anders langer denken. Dus meende de Prins alsnu aan de dolerenden een aanzienlijker kerkgebouw te moeten bezorgen. Hij liet het oog vallen op de Kloosterkerk, die, voorheen aan eene geestelijke Orde toekomende, thans tot geschutgieterij diende. Hierop volgde weldra een rekest der dolerenden aan de Staten, waarin zij op grond, dat het »Gasthuiskerksken” hun te eng was, ver-

VENATOR veroordeeld.

---

bijgevoegd voor het regt van den Lande en van de Steden, opdat de Gedeputeerden deswegens gelast ter Vergadering mogten komen. Intusschen zou men zich naar de aanschrijving van den 23sten Mei te gedragen hebben (*Resol. v. Holl.* 28 April, 1617). — De maatregelen ter handsluiting van het Hof noemde WILLEM LODEWIJK *catilinarische praktijken* en *machiavellistische streeken*. Zie *Archiv.* p. 499.

[1] *Resol. v. Holl.* 10, 21 Maart, 1617. BRANDT, II, bl. 503—510.

[2] *Resol. v. Holl.* 4, 11, 16, 18, 22, 23 Maart; 19, 29 April; 25 Mei; 15, 22, 24 Junij, 1617.

zochten, dat hun mede het gebruik der Groote Kerk vergund, of ten minste de Kloosterkerk ingeruimd mogt worden, »ten einde hun onder eenen eigenen Kerkeraad de verkondiging des Woords en de toediening der Sacramenten door hunnen leeraar ROSAEUS en nog eenen anderen, door hen te beroepen, ten deel mogt vallen." Indien dit verzoek ingewilligd ware, zoo zou de scheuring onder openbaar gezag haar beslag gekregen hebben. Ook waren de Staten daartoe niet gezind. Het rekest werd door de Staten in handen van de Regering van *'s Gravenhage* gesteld om den Kerkeraad daarop te hooren en in het begin der volgende week in de Staten-Vergadering verslag van hunne bevinding te doen, wanneer Zijne Excellentie mede uitgenoodigd en des noods beide partijen tegen elkander gehoord zouden worden. De Kerkeraad, door de Haagsche Magistraat geraadpleegd, verklaarde genoegen te nemen met de beroeping van een Contra-Remonstrantsch leeraar, om nevens de drie anderen in de Groote Kerk te prediken, mits hij met hen onder den bestaanden Kerkeraad Christelijke broederschap wilde houden. Den 21[sten] Maart gaf de Magistraat van *'s Hage* haar advies. Zij ging uit van de stelling, dat de afgescheidenen niet een enkelen wettigen of billijken grond tot afscheiding hadden, en hield vol, dat men hun niets mogt toestaan, dat tot eene scheuring zou leiden, »die mettertijd tot eene politieke scheuring getrokken zou worden." Niettemin om des vredes wil en ten einde zoo mogelijk de rust en eenigheid te herstellen, stelde zij hetzelfde voor, wat door den Kerkeraad geadviseerd was, met deze uitbreiding alleen, dat nevens de Groote Kerk ook in de Kloosterkerk zou gepredikt worden, daar buitendien de talrijkheid der Gereformeerde Gemeente een tweede kerkgebouw noodzakelijk maakte, en voorts dat men het getal van de leden van den Kerkeraad zou versterken, en bij de verkiezing van ouderlingen en diakenen de eene helft zou nemen uit hen, die het eene, en de andere helft uit degenen, die het andere gevoelen waren toegedaan. Wat ROSAEUS herstel aanging, zoo kon zij daarin niet bewilligen, aangezien hij zich niet behoorlijk jegens haar gedragen had, maar wilde men bij leening eenen predikant aanstellen, en voldeed ROSAEUS intusschen aan hetgeen Hun Edel Mogenden van hem geeischt hadden, of verkozen zij hem daarvan te ontslaan, zoo zou zij zich tegen zijn herstel niet verzetten. Ziedaar, voorwaar, een voorslag, die de halsstarrigsten, zou men zeggen, moest bevredigen. Doch hij had voor de dolerenden wederom juist dit tegen zich, dat zoo doende de scheuring verijdeld zou geworden zijn. Reeds dadelijk in de vergadering toonde de Prins, dat het voorstel hem mishaagde: het was, zeide hij, het werk van UYTENBOGAERT, en dit was genoeg om het onaannemelijk te maken: had deze predikant zich niet, zoo ging hij voort, nog onlangs allerhatelijkst tegen de Contraremonstranten uitgelaten? De Prins had het ongeluk af te gaan op de getuigenis van kwaadwilligen, die wat UYTENBOGAERT volgens eenen niet eens vrij gekozen text gezegd had, misduid hadden. De Prinses-Weduwe van ORANJE en DU MAURIER waren bij de predikatie tegenwoordig geweest, en verklaarden beiden, dat UYTENBOGAERT ongelijk ge-

1617.

De Haagsche dolerenden verzoeken om de Kloosterkerk.

De dolerenden nemen met hetgeen hun toegestaan wordt, geen genoegen.

1617. schiedde; de laatste voegde er bij, dat hij die preek des noods met zijn bloed zou willen teekenen. UYTENBOGAERT wilde zich in de avondzitting in tegenwoordigheid van den Prins verantwoorden; doch dit werd hem, »om Zijn Excellentie niet nog meer te altereren," algemeen ontraden. In allen geval, het doel was bereikt, en de persoon van UYTENBOGAERT als de oorzaak aangeduid, die de dolerenden dwong bij hunne scheuring te volharden. Maar ook dit voorwendsel zou hun benomen worden. Niet lang hierna diende UYTENBOGAERT voor de derde maal zijn ontslag in, met de uitdrukkelijke betuiging, dat hij zulks deed omdat hij voor den eenigen man gehouden werd, die alles in den *Haag* in de war gebragt had, en de dolerenden zich op zijne leer als op den grond hunner afscheiding beriepen. Hij was bereid, zeide hij, zich niet alleen stil te houden, maar ook uit den *Haag*, ja uit het Land, indien hunne Edelmogenden zulks goedvonden, te vertrekken. Doch (behoeft het nog gezegd te worden?) het was niet om de verwijdering der vermeende ergernis te doen. Integendeel, men verlangde een voorwendsel tot scheuring te behouden totdat het doel bereikt en voor OLDENBARNEVELT het regeren eene onmogelijkheid zou geworden zijn. Daarom werd UYTENBOGAERTS verzoek door zijne tegenstanders volstrekt niet gunstig opgenomen. De Prins liet zich in de vergadering, waarin UYTENBOGAERT zijne bede had medegedeeld, schamper genoeg uit, »dat hij nu weg wilde, nu hij het al beroerd had: men moest hem doen blijven om alles in orde te helpen brengen." Het is waar, UYTENBOGAERT moest op zijne standplaats blijven, opdat de scheurmakers voort zouden kunnen gaan op hem als op een ergernis te wijzen. De onbarmhartigheid en onmenschelijkheid van zulk een bestaan kwam niet in aanmerking bij het voordeel, hetwelk het opleverde. Men meende zijne tegenpartij een edele daad van zelfopoffering te moeten beletten, ten einde de wapenen niet te verliezen om haar te treffen. De strijd was nu eenmaal een veldslag gelijk, en in een veldslag ontziet men de legermagt van den vijand niet. Jammer maar dat het hier eenen strijd gold, waarin de aanwending van alle menschelijke middelen verkeerd is, en eene verkeerdheid in het beginsel verraadt. Hoe het zij, zóó goed zag zelfs de Prins in, dat het ontslag van UYTENBOGAERT de bedoelingen der scheurmakers zou verijdeld hebben, dat hij dit voorstel van dien predikant voor een complot verklaarde tusschen hem en den Advokaat beraamd, om het nemen van een besluit in den zin der dolerenden te keer te gaan. UYTENBOGAERT riep God tot getuige dat hij met den Advokaat geen enkel woord over dat zijn voornemen gesproken had [1]. Doch dit was een van die angstkreten, waarop God niet antwoordt. Het lijden der menschen, zoowel als hunne met geluk bekroonde daden, behoort tot de middelen, die tot de bereiking zijner aanbiddelijke bedoelingen strekken.

Wederom verzoekt UYTENBOGAERT zijn ontslag.

En hoe kwam nu een besluit in den zin der dolerenden tot stand? Ten gevolge van

[1] *Resol. v. Holl.* 17, 21 Maart; 29 April. UYTENBOGAERT, bl. 718—726, 727, 728.

de afkeurende stem van den Prins, die reeds vooraf deed vermoeden, welk een onthaal het advies der Haagsche Magistraat bij de dolerenden vinden zou, ging men, in plaats van dat advies gaaf aan te nemen, tot uitstel over in de hoop van op eene andere wijze een vergelijk te treffen. Eenige leden der Staten met name de Heeren BERK, DE HAAN, PAUW, HUGO DE GROOT en BRUYNINK werden gelast »iets op het papier te zetten, ten einde daarop door de Staten een besluit mogt genomen worden, zonder nogtans eenige scheuring te autoriseren." Reeds twee dagen later bragten de genoemde Staatsleden hun ontwerp in de Vergadering. Zij hadden het gesteld na de afgevaardigden der dolerenden, in de tegenwoordigheid van Zijne Excellentie en ten overstaan van de Magistraat van *den Haag*, gehoord te hebben, en het hield het volgende in: De Kloosterkerk zou in orde gemaakt worden, opdat daarin te gelijkertijd als in de Groote Kerk zou gepredikt worden; de predikant SWALMIUS, van *Oud-Beijerland*, die toen ter tijd in de Gasthuiskerk voor de dolerenden predikte, zou bij voorraad onder de predikanten van *den Haag* gerekend worden en de beurten in de beide kerkgebouwen waarnemen, alsmede de Sacramenten bedienen. Wilde SWALMIUS daarin niet treden, zoo zou een ander predikant buiten kijf het gevoelen der Contraremonstranten toegedaan, door de Classis van *Dordrecht* tot de vervulling dier dienst worden aangewezen. Eindelijk, was de gewone tijd van de verkiezing van nieuwe kerkeraadsleden gekomen, zoo zou men trachten zulke keuzen te doen, die geene der beide partijen uitsluitend naar den zin waren. — Dit voorstel was in den grond hetzelfde, als dat der Haagsche Magistraat. Ook had het de dolerenden niet voldaan. Het mogt zoo billijk zijn, als het wilde, scheuring begeerde men, en deze werd er door afgesneden. Niettemin werd het door de Staten bij meerderheid van stemmen aangenomen, en werd besloten, dat, zoo de dolerenden met dezen voorslag geen genoegen namen, Zijne Excellentie zou worden verzocht met zijn gezag tusschen te treden, opdat alles tot de eerstvolgende vergadering in den tegenwoordigen staat mogt blijven, en geene dadelijkheden ondernomen mogten worden. Gingen de misnoegden, zoo in *den Haag* als elders, tot gewelddadigheden over, dan zou Zijner Excellentie worden aanbevolen te helpen ze te keeren. Was daartoe te *'s Hage* geen krijgsvolk genoeg, zoo zou de Prins meer soldaten doen komen om nevens de schutterij in alle voorkomende gevallen dienst te doen. De Gecommitteerde Raden kregen in last, dit Zijner Excellentie aan te zeggen, en tevens werden zij gemagtigd om in geval van nood de te *'s Hage* aanwezige Edelen op te roepen. De besluiten alsdan door Zijne Excellentie, de Gecommitteerde Raden en opgeroepene Edelen *tot handhaving van het gezag der Staten* te nemen, waren, dit gelastten de Staten ten slotte, »alle officieren en anderen in dienst van den Lande" gehouden te gehoorzamen. — Ziedaar het besluit door de Staten vóór de sluiting der zitting genomen. Namen nu de dolerenden den voorslag aan, en bekreunde zich de Prins om den last hem in geval dat zij dit niet deden, plegtig opgedragen? Geen van beide. De Prins

1617.

Reces der Statenvergadering.

1617. trachtte de Magistraat van *den Haag* over te halen om het gebruik der Kloosterkerk aan de dolerenden als aan eene afzonderlijke gemeente te doen afstaan, en toen deze Overheid op eene voegzame wijze aan Zijne Excellentie te kennen gaf, dat zij niet af kon gaan van haar aan de Staten gegeven advies, noch zich iets veroorloven mogt, dat strekken kon om den staat der zaken, zoo als de Staten ze bij hun uiteengaan gelaten hadden, te wijzigen, verklaarde de Prins dat dit »het derde affront was, hem door de Magistraat van *'s Gravenhage* aangedaan [1]." Aldus bleek hij zich in die mate tegenover de dolerenden te hebben verbonden, dat, zoo dezen hunnen zin niet kregen, hij het als eene beleediging, hem persoonlijk aangedaan, moest beschouwen. En om hem zulk eene vermeende beschaming te besparen, was het, meende hij, niet te veel gevergd, dat de bestaande Regering zich zelve te gronde zou rigten. Hij begreep, evenmin als Graaf WILLEM LODEWIJK met zijne gemoedelijke raadgevingen het scheen te begrijpen, dat het die Regering met haar tot heil des lands verworven en uitgeoefend gezag ernst was en moest wezen.

Punten van beschrijving ter volgende zitting.

De punten van beschrijving ter volgende zitting van de Staten *van Holland* getuigden van hunne standvastigheid. Zij plaatsten op den voorgrond, dat de gewapende magt gehouden was om de behulpzame hand te bieden tot handhaving van het gezag der Staten en der Stedelijke Regenten. Dit punt moest als op nieuw uitgemaakt worden. Immers scheen het twijfelachtig, wien de troepen gehoorzamen zouden, ingeval de Prins en de Staten tegenstrijdige bevelen mogten geven; de kansen, die elk der partijen had om gehoorzaamheid bij de gewapende magt te vinden, werden berekend, en bij de juist toen behandelde vraag, of men de Fransche Regimenten naar *Frankrijk* zou laten trekken, kwam het grootelijks in aanmerking, of zij geacht konden worden, den Prins of de Staten te zullen ondersteunen. Zoo OLDENBARNEVELT hun vertrek voorstond, het was niet omdat hij, vermoedende dat zij op de hand van den Prins zouden zijn, zich van hen wilde ontdoen. De Prins toch en Graaf WILLEM LODEWIJK waren in geenen deele overtuigd, dat zij op die Fransche soldaten zouden kunnen rekenen [2]. Hoe het zij, waar zulk een twijfel mogelijk was, moest de vraag voor goed beslist worden. Bovendien slaan dezelfde Punten van beschrijving het aannemen voor van 4000 waardgelders [3] op den reeds ten vorigen jare bepaalden voet, en eindelijk nog de versterking der krijgsmagt met 4000 voetknechten tegen dreigend oorlogsgevaar van buiten [4].

---

[1] *Resol. v. Holl.* 21, 23 Maart, 1617. UYTENBOGAERT, bl. 726, 727.

[2] Zie *Archives*, Série II, T. II. p. 483, 486, 489, 503.

[3] *Waardgelder* beteekent *bezoldigde wachter* of *rustbewaarder*. Het woord is afgeleid van *waardgeld*, dat is *wachtloon*.

[4] *Resol. van Holl.* 1617, bl. 315.

Doch de kerkelijke zwarigheden maakten bijna uitsluitend het onderwerp der beraadslagingen in deze zitting uit. Den 25sten April verscheen er eene bezending van de dolerende Gemeente te *'s Hage*, met den Advokaat DE CLARGES aan het hoofd [1]. Zij klaagden op nieuw dat de Gasthuiskerk hun te klein was, en verzochten dat hun het gebruik der Kloosterkerk »bij provisie" zou worden toegestaan, en dat daarin nevens SWALMIUS door ROSAEUS dienst gedaan zou mogen worden. Op dit verzoek werd vier dagen later bij meerderheid van stemmen besloten, dat de Kloosterkerk op 's Lands kosten ten behoeve der dolerenden zou mogen gereed gemaakt worden, mits zij in dit gebouw godsdienstoefening zouden houden op denzelfden voet als in de Gasthuiskerk »en anders niet." Doch de Magistraat van *'s Gravenhage* maakte zwarigheid om hare toestemming tot het in orde brengen der Kloosterkerk te geven. Evenwel liet zij aan de Gecommitteerde Raden weten, dat, zoo dezen zulks geraden vonden, zij gaarne zou toegeven. Werkelijk werd het geraden gevonden aan de dolerenden »eenigen schijn van contentement" te geven [2].

1617.

De Kloosterkerk zal voor de dolerenden in gereedheid gebragt worden.

Zoo bleef te *'s Hage*, vooral ook omdat de raadslieden van de dolerenden begrepen met beleid te werk te moeten gaan, de twist voor geweldige uitbarsting bewaard, en ten minste het beginsel van het gezag der Staten ongekrenkt. Maar elders, bepaaldelijk te *Oudewater*, had het een tijd lang het aanzien, alsof de partijen handgemeen zouden worden. Reeds in 1615 had de Magistraat aldaar verzet bij de predikanten gevonden [3]. In het volgende jaar trad een der beide predikanten, LEVINUS DE RAEDT, door aanneming van de Resolutien der Staten, op de zijde der Magistraat. De andere predikant, JOHANNES LYDIUS, mede uitgenoodigd om die Resolutiën aan te nemen, weigerde zulks. De Kerkeraad verklaarde zich op zijne hand en verzette zich tegen de toepassing der Kerkenorde van 1591. Welhaast was de Gemeente in twee partijen verdeeld; twee Kerkeraden stonden tegen elkander over, die ten gevolge van de als altijd bemiddelende tusschenkomst der Staten zamen zouden raadplegen en besluiten, maar toch weinig tot herstel der eendragt toebragten. Integendeel de voorstanders van LYDIUS legden het er op toe afzonderlijk Avondmaal te houden. De Magistraat verbood dit, en zette haar verbod kracht bij door den predikant met afzetting en de leden van den ouden Kerkeraad met ontpoortering te bedreigen. Niettemin bediende LYDIUS den 12den Februarij (1617) het Avondmaal, en werd dan ook daags daaraan van zijne dienst ontzet; de leden van den wederspannigen Kerkeraad werden met verbod van nering gestraft. Thans moesten de Gecom-

Onlusten te *Oudewater*.

[1] Dezen schijnt UYTENBOGAERT te bedoelen, waar hij zegt, dat de rekesten der dolerenden door een *welbekend advokaat* gesteld werden.

[2] *Resol. v. Holl.* 25, 29 April; 1 Mei, 1617.

[3] Zie hiervoor, bl. 661.

1617. mitteerde Raden zich wel weder met de zaak bemoeijen, te meer daar de veroordeelden zich op het Hof beroepen hadden [1]. Lydius, die in *den Haag* gekomen was, kreeg in last om aldaar te blijven, totdat hij en zijne tegenpartij, de Magistraat van *Oudewater*, voor de Staten gehoord zouden zijn: de kosten van zijn verblijf zouden van Landswege vergoed worden. Intusschen drukte men beiden predikanten matiging en verdraagzaamheid op het hart en verwierf van de Magistraat het herstel der ontpoorterden in hunnen vroegeren staat. Dus meende men de zaak nog te kunnen bijleggen, maar Lydius met de zijnen wilde de verdraagzaamheid dus uitgelegd hebben, dat elk der predikanten met zijne aanhangers afzonderlijk Avondmaal hield, en slechts onbeduidende zaken aan den vereenigden Kerkeraad verbleven. Alsnu moesten de Staten van *Holland* er toe overgaan om de partijen te hooren. Dit geschiedde den 22sten April; doch wederom geene veroordeelende uitspraak verkiezende te doen, vermaanden zij de beide partijen tot een opregt vergeten en vergeven: niemand, begrepen zij, behoorde om eene andere reden, dan om een ergerlijk leven van het Nachtmaal geweerd te worden. Zoo het den Contraremonstranten niet te doen geweest ware om een bepaald doel te bereiken, zij zouden geoordeeld hebben, dat christen- en burgerpligt hen noopten den vriendelijken raad te volgen. Thans gaven zij den Staten bij geschrifte en der Magistraat van *Oudewater* bij monde te kennen, dat hun geweten hun verbood vergiffenis te oefenen, en Gods Woord hen belette hunne Overheid te gehoorzamen. Maar bij woorden bleef het niet. Toen in de Raadsvergadering van den 3den Mei, waarin Lydius zijnen onwil om te gehoorzamen verklaard had, een der Burgemeesters voorsloeg, hem op nieuw te schorsen, ontstond verdeeldheid in de Vroedschap zelve. Zes leden wilden de Vergadering verlaten, en weldra drong het gepeupel binnen, schreeuwende, dat zij bij zijne Prinselijke Excellentie wilden blijven, noch het Nassausche bloed klein geacht wilden hebben, en de afzetting van Lydius niet zouden dulden. Hierdoor verschrikt, gaf de Vroedschap alles toe, wat Lydius verlangde, onderhandelde door zijnen persoon met het oproerige volk, en beloofde onder anderen, dat er geen meer krijgsvolk in de stad zou komen, en niemand om het gebeurde eenigen overlast lijden zou. Toen dit te *'s Hage* vernomen was, werd onmiddellijk van daar geschreven, dat men geene wederspannigheid dacht te dulden, en besloten, twee leden uit de Gecommitteerde Raden met den Advocaat fiskaal Kinschot naar *Oudewater* af te vaardigen, ten einde te zorgen, dat de Kapitein der aldaar in Garnizoen liggende Compagnie de Magistraat zou handhaven. Deze Heeren vonden de Burgerij in de wapenen gekomen op het gerucht, dat er uit *den Haag* Commissarissen te wachten waren om er eenigen uit het bed te doen opligten. De Gecommitteerden kwamen en deden niemand eenig leed. Integendeel zij trachtten de verbittering te doen bedaren, en den 11den Mei werd hun uit

---

[1] Zie hiervoor, bladz. 709.

's *Hage* geschreven, dat zij voort zouden gaan, de gemoederen te verzachten, alleenlijk zouden zij zorgen, dat bij de heerschende onrust de bediening van het Avondmaal niet werd doorgedreven. Evenwel eene daad van gezag van der Staten wege was er noodig om de onafhankelijkheid der Magistraat te herstellen, en bij de vrees dat daardoor soms geweld mogt worden uitgelokt, besloot men dadelijk de Heeren WITTENSZ, Oud-Burgemeester van *Amsterdam*, en HUGO DE GROOT naar *Oudewater* te zenden, ten einde met de Magistraat en de zich reeds aldaar bevindende Gecommitteerden te overleggen, of het noodig zijn zou, nog een Compagnie krijgsvolk daar binnen te brengen, en zoo ja, de dienst eener Compagnie uit *Gouda* te vergen op patent van Zijne Excellentie, hetwelk zij daartoe, na mededeeling van hunnen last, van den Prins zouden hebben te vorderen. Dit besluit werd tegen het advies der Gedeputeerden uit *Amsterdam* genomen, die verklarende onbevoegd te zijn om toe te staan meer garnizoen binnen *Oudewater* te brengen, aanteekening van hun afkeurend gevoelen verzochten. De maatregel schijnt echter niet noodig gekeurd te zijn, en den 1sten Junij werd van het Stadhuis te *Oudewater*, terwijl de Compagnie, die aldaar reeds in garnizoen lag, in de wapenen was gekomen, eene acte der Staten van *Holland* afgelezen, waarbij het der Vroedschap afgedrongen besluit werd vernietigd. Hiermede hielden echter de kerkelijke twisten binnen de stad niet op. Toen LEVINUS DE RAEDT, de oneenigheden moede, zijn ontslag verzocht en bekomen had, stelde de Classis van *Gouda* er EDUARD POPPIUS uit *Gouda* aan. Doch LYDIUS en de Kerkeraadsleden, die op zijne hand waren, wilden hem niet als Leeraar erkennen. Nu moesten op nieuw Gecommitteerden der Staten derwaarts vertrekken. Dezen wilden ten minste, tot voorkoming van ergernis, het houden van het Avondmaal, hetwelk bestemd was eene aanleiding tot openbare scheuring te zijn, verhoeden; doch hunne vermaning baatte niet. Zelfs het besluit der Staten, waarbij goedgevonden werd, LYDIUS, zoowel als LEVINUS DE RAEDT te verplaatsen en door anderen te vervangen, werd in den wind geslagen: ten minste bleef LYDIUS in dienst en ging hij voort POPPIUS ten spijt der Magistraat het prediken te beletten [1]. 1617.

Dergelijke, hoezeer minder dreigende, oneenigheden hielden elders de zorg der Staten bezig, als te *Heusden*, te *Brielle* en te *Haarlem*. Overal trachtten zij, door het zenden van Gecommitteerden en het hooren der partijen, openbare scheuring te voorkomen; nergens werd van hunnentwege de Contra-remonstrantsche partij volstrekt in het ongelijk gesteld, veel minder onderdrukt: bij het minste, hoezeer slechts schijnbaar, betoon van goeden wil van deze zijde hielden zij zich voor voldaan [2]. Zoo echter

[1] *Resol. v. Holl.* 16 Febr.; 17, 21 Maart; 22, 29 April; 4, 5, 11, 12, 20, 24, 25 Mei; 15 Junij 1617. UYTENBOGAERT, bl. 673, 674, 785—791. TRIGLAND, 1024—1026.

[2] *Resol. v. Holl.* 17, 23 Maart; 14, 21, 27 April; 14, 19, 20, 26, 27 Mei; 14, 15 Junij, 1617.

1617. kwamen de vijanden van de Regering in *Holland* geenszins tot hun doel. OLDENBARNEVELT bleef op het kussen en scheen te mogen hopen, door inschikkelijkheid en beleid den storm te zullen bezweren, en aan zijne beginselen den triomf te verzekeren. Nog in Maart schreef WINWOOD uit *Engeland* aan CARLETON: »men zegt hier, dat de godsdienstgeschillen bij u, zoo niet gesmoord, dan toch bedaard zijn [1].” Dit lange uitblijven van een gunstigen keer begonnen zij, die den Contraremonstranten de hand boven het hoofd hielden, gevaarlijk voor hunne zaak te achten [2]. Daar alzoo de pogingen om OLDENBARNEVELT, hetzij tot het opgeven van zijn beginsel te brengen en hem daardoor tot zijnen eindelijken val te doen medewerken, hetzij tot een laakbaren of ten minste al te stouten stap te verleiden, verijdeld werden, zoo werden andere middelen in het werk gesteld. Men spande met *Engeland* tegen OLDENBARNEVELT zamen, en tegen het stelsel, dat hij ten aanzien der Contraremonstranten toepaste, verwekte men eenen kruistogt van de meerderheid der Provinciën, die zich en door bezendingen bij de Staten van *Holland*, en in de Staten-Generaal deden gelden.

Andere maatregelen om de Contraremonstranten hun doel te doen bereiken.

De Koning van *Groot-Britannië*, wel begrijpende, dat hij Prins MAURITS gebruiken kon om zijne tegen OLDENBARNEVELT vijandige staatkunde te doen zegevieren, was geneigd om de beleedigende uitdrukkingen, die de Prins zich eenmaal over hem veroorloofd had, te vergeten; hij vleide hem thans, en, ware dit niet door den Prins zelven afgewezen, hij zou zijn best gedaan hebben, om hem eene souvereine magt in de Republiek te doen opdragen [3]. Thans liet zich de Prins de voorkomendheid van *Engeland* in die mate welgevallen, dat het de aandacht van den Franschen Gezant niet ontging, die aan RICHELIEU schreef, dat 's Prinsen goede gezindheid ten aanzien van *Frankrijk* grootelijks veranderd was [4]. Ja, hij liet den Koning uitdrukkelijk verzoeken wederom een brief te zenden, waarin hij de denkbeelden en verlangens der Contraremonstranten zou ondersteunen, of wel door eene opzettelijke zending dezelfde zaak te bevorderen. CARLETON leende zijne dienst, en gaf aan zijn Hof den hoofdinhoud van den verlangden brief op, waarschuwende dat men het vermoeden alsof dit schrijven uitgelokt was, mijden zou, daar het uit godsdienstige beweegredenen moest *schijnen* te komen [5]. Het verzoek werd ingewilligd, en den 22sten April (1617) verscheen de Gezant in de Vergadering der Staten-Generaal, alwaar hij eenen brief van zijnen Meester aanbood, bij welken Koning JACOBUS op het

Nieuwe brief van JACOBUS I.

---

[1] CARLETON, I, p. 235.

[2] WILLEM LODEWIJK spreekt van *dilaies dangereuses*, *Archiv.* S. II, T. II, p. 487, vgl. 498.

[3] Een geheim voorstel van *Engeland* aan den Prins, bij CARLETON, I, p. 235 vermeld, schijnt, vergeleken met p. 247, deze strekking gehad te hebben.

[4] *Archives*, p. 495.

[5] CARLETON, 248, 249, 250.

verstikken der dolingen aandrong »zonder dat men mogt toelaten, dat die van de waarachtige en oude Belijdenis gekweld werden," en eindelijk eene Synode als het beste middel voordroeg om tot dat doel te geraken. Dadelijk na het voorlezen van dezen brief bedankte OLDENBARNEVELT den Gezant kort, maar in zeer eerbiedige bewoordingen, met de verzekering, dat de Staten voort zouden gaan de ware Christelijke Godsdienst te handhaven, en Zijne Majesteit kennis zouden doen dragen van de besluiten, die zij deswegens hetzij in de Vergadering van de Staten-Generaal, hetzij in die van de Staten der Provinciën nemen zouden. Op voordragt van OLDENBARNEVELT werd besloten, dat er geene andere afschriften van den brief zouden genomen worden, dan één voor elke Provincie om zich »met discretie" daarvan te bedienen [1]. 1617.

Staat der godsdienstige denkbeelden in de andere Provinciën.

Zoo hadden dan de Contraremonstranten in *Holland* en die Provincien, welke op hunne hand waren, het voordeel van zich op hunne beurt op de stem des Konings van *Groot-Britannië*, die de Staten van *Holland* vroeger voor zich hadden doen spreken, te kunnen beroepen. Zij waren wel van zins noch dit noch eenig ander middel ongebruikt te laten. Hoe de stemming in *Zeeland* was zoo ten aanzien van de godsdienstige geschillen als van OLDENBARNEVELTS persoon en invloed, was reeds meermalen gebleken. Ook zullen wij deze Provincie bij de vertoogen in de Staten van *Holland* en in de Staten-Generaal aan de spits zien. In *Gelderland*, waar, even als in *Overijssel*, de Remonstrantsche gevoelens, bepaaldelijk in het Nijmeegsche, begonnen waren door te dringen, had de zaak de aandacht der Staten getrokken. Zij wilden eenige predikanten, gedeputeerd door de Classes, ten overstaan van het Hof van *Gelderland* en eenige Gedeputeerden van het Landschap doen vergaderen ten einde een »middel van accommodatie" te beramen, hetwelk door de Provinciale Synode zou kunnen aangenomen worden. Kon men hierin niet slagen, zoo zouden het Hof en de Gecommitteerden op een »bekwaam Interim" bedacht zijn. Dit denkbeeld stond bepaaldelijk den Predikanten van *Zutphen* en de *Veluwe* volstrekt niet aan. Van zulke beraadslagingen verwachtten zij slechts uitvlugten voor ketterij, en een van Staatswege ingevoerd *Interim* achtten zij eene pest der Kerken en der godsdienst. Liever gingen zij te rade met de Contraremonstrantsche Predikanten, in de maand Julij des jaars 1616 te *Amsterdam* vergaderd, en namen zich voor op de bijeenroeping van eene Nationale Synode aan te dringen [2]. Hierop namen de Staten van *Gelderland* in Februarij 1617 een besluit tot handhaving der Gereformeerde leer, hetwelk eene remonstrantie van de Predikanten van het Nijmeegsche kwartier uitlokte. Dit vertoog werd door de Staten in handen der Gedeputeerden van de Classes van *Zutphen* en de *Veluwe* gesteld. Hieruit liet zich genoeg

---

[1] *Resol. Stat. Gen.* 22 April, 1617. CARLETON, I, p. 259, 260.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 701, 702. BAUDAERT, B. VIII, bl. 10, 11.

1617. afleiden, hoe zij het stuk met de door de Nijmeegsche Predikanten voorgestelde punten beoordeeld wenschten te zien. Ook werden de gevoelens der Geldersche Remonstranten zonder genade verworpen [1]. Zoo had in *Gelderland* de meening der Contraremonstranten gezegevierd, en de rigting, die de Gedeputeerden van dit Landschap in de Staten-Generaal volgen zouden, kon niet twijfelachtig zijn.

Wat nu *Friesland* en *Groningen* aanbelangt, in dezen tijd zien wij Graaf WILLEM LODEWIJK ijverig bezig om den Contraremonstranten in de Gedeputeerden dezer Gewesten een krachtigen steun te verzekeren. Den 16^den^ Februarij had zijn neef hem uit *'s Hage* geschreven: »zorg, dat de Gedeputeerden van de Provinciën van uw Gouvernement ter vergadering der Staten-Generaal met den uitdrukkelijken last komen om de zaken der Gereformeerden, zoo de gelegenheid zich opdoet, te handhaven en te begunstigen" [2]. Dit verlangen werd volkomen bevredigd en den Frieschen en Groningschen Gedeputeerden bovendien de last opgedragen om in alles met den Prins te rade te gaan [3].

Plan van WILLEM LODEWIJK om de Contraremonstranten tot de zege te brengen.

Op welke wijze men thans het doel wilde pogen te bereiken, blijkt ten duidelijkste uit Graaf WILLEM LODEWIJKS brieven [4]. Zoolang de vrijheid om afzonderlijk te vergaderen aan de Contraremonstranten nog slechts bij wijze van toelating vergund werd, was er, meende men, niets gewonnen. Het moest hun niet alleen te doen zijn om ongestoord te prediken. Neen! hun gevoelen moest als uitsluitend met de ware Gereformeerde leer overeenkomstig erkend worden, hetzij door toekenning van de vrijheid tot afzonderlijke godsdienstoefening in de voornaamste kerkgebouwen als een regt en niet als een gunst, of wel door de uitspraak eener Nationale Synode. Was eenmaal het regt der Contraremonstranten erkend, zoo kon deze partij alles gedaan krijgen: immers had CHRISTUS, het Hoofd der Kerk, volgens de leer der Amsterdamsche Regering [5], zijne magt aan de Predikanten in handen gesteld. Geene overheidspersonen, die door de Predikanten voor vijanden der Religie verklaard werden, konden zich dan staande houden. Derhalve, volgde men dezen weg, zoo waren er »voor alsnog" geene geweldige maatregelen noodig, aangezien zich alles van zelve naar wensch schikken zou.

Buitengewone deputatie van *Zeeland*,

Om aan dit plan een begin van uitvoering te geven, zond *Zeeland* eenige buitengewone Gedeputeerden naar *'s Hage*. Dezen verschenen den 10^den^ Mei in de Vergadering der Staten van *Holland*. Met droefheid, dus spraken zij, en bekommering hadden

---

1 UYTENBOGAERT, bl. 768—777.

2 *Archiv.* S. II, T. II, p. 480, vgl. 507.

3 *Archives*, p. 487, 488.

4 *Archives*, p. 487, 509, 510. In zijnen brief, onder No. 415 (bl. 500), zegt de Graaf, dat hij den Prins niet »tot extremiteiten wil porren, als dewelke hij *voor alsnog* niet raden kan."

5 TRIGLAND, bl. 756.

zij de misverstanden, in de Kerken gerezen, gadegeslagen, en daar de Leden der Staten het nog niet eens hadden kunnen worden aangaande de middelen om ze bij te leggen, zoo bevalen zij als het geschikte middel aan, ten spoedigste eene Nationale Synode bijeen te roepen, en inmiddels aan vele Predikanten en anderen, die op hunne klagten bij de gewone Justitie geen regt schenen te kunnen krijgen, voorloopig genoegen te geven. Vier dagen later werden de Pensionarissen van de steden *Dordrecht*, *Delft*, *Leiden* en *Amsterdam* aangewezen om een ontwerp van antwoord te stellen op het voorstel van *Zeeland*. Het moest strekken om die van *Zeeland* gerust te stellen met de verzekering, dat men noch willens noch voornemens was eenige de minste verandering in de ware Gereformeerde Religie te maken. — Inderdaad de »bezwaarde kerkedienaren en lidmaten" hadden, naar de meening der Staten, geen meerderen grond om te beweren, dat het gevoelen der Remonstranten, in de vijf punten uitgedrukt, niet gereformeerd was, dan zij zelven om vol te houden, dat het wel gereformeerd was. En was hun beweren juist, was ten minste het tegendeel niet bewijsbaar, zoo verviel dat waarop de Contraremonstranten aanspraak maakten, namelijk het regt om in hunne afscheiding erkend te worden. — Nog vóórdat dit ontwerp in gereedheid was, verschenen twee dagen achter elkander den 19den en den 20sten Mei de Gedeputeerden uit *Gelderland*, *Friesland* en *Groningen* in de Vergadering der Staten van *Holland*, en leverden een voorstel in van gelijke strekking, als dat van *Zeeland*. Deze vertooning was wel geschikt om indruk te maken. Immers waren het hier de naaste en getrouwste bondgenooten, die te zamen met *Holland* geleden, gestreden en overwonnen hadden, welke deze Provincie op de plegtigste wijze haar belang op het hart drukten, en haar schenen te willen doen gevoelen, dat, zoo zij den gegeven raad niet volgde, de verbreking van den band der Unie op hare verantwoording zou komen. Toch wankelde OLDENBARNEVELT geen oogenblik. Het ware beginsel der Unie, hetwelk alleen haar kracht gaf en haar waardig maakte te bestaan, hield hij zich overtuigd te handhaven. — Den 27sten werd het ontwerp van antwoord aan de Staten van *Zeeland* gelezen. Doch wat te verwachten was, gebeurde. Niet alleen de Gedeputeerden van *Amsterdam*, *Enkhuizen*, *Edam* en *Purmerend*, maar ook die van *Dordrecht* verzochten, vóórdat zij hunne stem uitbragten, zich met hunne lastgevers te mogen beraden. Intusschen drongen de Zeeuwsche Gedeputeerden nog denzelfden dag op antwoord aan. Natuurlijk evenwel liep het nog langen tijd aan, eer dit verzoek bevredigd werd. De zitting der Staten werd buitengewoon verlengd, en den 10den Junij werd nevens het ontwerp van een publicatie ter regtvaardiging van der Staten gezindheid ten aanzien der godsdienstige zaken ook dat van het antwoord, aan de Staten van *Zeeland* te geven, voorgedragen. Met meerderheid van stemmen werd besloten, de publicatie, zoo als zij ontworpen was, te laten drukken en uit te geven, en het ontwerp van antwoord voor vastgesteld te verklaren. De tegenstand echter was zoo sterk, dat deze besluiten vooreerst onuitgevoerd

1617.

alsmede van *Gelderland*, *Friesland* en *Groningen*.

1617. bleven. De Gedeputeerden van *Dordrecht* beschouwden de publicatie als onnoodig en het antwoord als in verscheiden punten wijziging behoevende. Die van *Amsterdam* en de drie andere bovengenoemde Noord-Hollandsche steden spraken minder bescheiden, en achtten het beter met daden te toonen wat men in de ontworpen publicatie slechts voorgaf, en wat het antwoord aanging, verklaarden zij, dat men de Staten van *Zeeland* voor hunne trouwhartige vermaning en raad anders behoorde te bejegenen, de zaak naar waarheid te verhalen en zich met de Staten, zoo van *Zeeland*, als van de andere Provinciën, te beraden tot het houden eener Synode. Kon men hiertoe niet verstaan, zoo zouden hunne lastgevers zich genoodzaakt zien, publicatie tegen publicatie en antwoord tegen antwoord over te stellen. Openlijker tegenstand en onbewimpelder beschuldiging van leugen en bedriegelijke handelingen was wel niet denkbaar. De minderheid in de Staten van *Holland* beantwoordde uitstekend aan het door Graaf WILLEM LODEWIJK in overleg met den Prins beraamde plan, volgens hetwelk vooral de »goede" Hollandsche steden zich moesten doen gelden: want, wat dezen niet verkregen, zouden de andere Provinciën nog veel minder kans hebben te bekomen [1]. Niettemin werd negen dagen later eenig antwoord vastgesteld, waarbij de Staten van *Zeeland* vriendelijk bedankt werden voor hunnen welmeenenden raad: zij mogten zich voor het overige verzekerd houden, dat de Staten van *Holland* opregtelijk en vóór alle dingen gezind waren de ware Christelijke Gereformeerde Religie bij hare zuiverheid te handhaven en de Gereformeerden in eenigheid te houden, ten einde alzoo tevens het openbare gezag van het Landschap zoowel als van de Steden ongeschonden te bewaren. Wat men eigenlijk begeerd had, namelijk, een verhaal van den oorsprong der zwarigheden en van hetgeen de Staten daarin gedaan hadden en verder dachten te doen, den Zeeuwschen Heeren ten antwoord te geven, dit bleef wegens de bezwaren van de minderheid tot nader order achterwege, daar de Gedeputeerden verklaard hadden, hun vertrek niet langer te kunnen uitstellen [2].

Vertoogen in de Staten - Generaal om eene Nationale Synode te doen houden.

Doch nu werd de vergadering der Staten-Generaal het tooneel van de vertoogen tegen de Hollandsche Regering. Nog was de grijze staatsman daar, om ook hier het spits af te bijten. Wel had hij op het eind des jaars 1616, toen er bepaald moest worden, wien men voor het jaar 1617 uit *Holland* ter vergadering der Staten-Generaal zou committeren, verzocht van deze commissie, »als over de dertig jaren continueel daarmede bezwaard geweest zijnde en nu tot den ouderdom van ongeveer zeventig jaren gekomen," te mogen worden ontslagen. Doch men had het niet toegestaan [3]. Uit dat verzoek van OLDENBAR-

---

[1] *Archives*, p. 487.

[2] *Resol. v. Holl.* 10, 14, 19, 27 Mei; 10, 19 Junij, 1617.

[3] *Resol. v. Holl.* 1616, bl. 201.

NEVELT bleek, dat hij er ernstig op bedacht was, zich in zijne staatkundige betrekkingen van lieverlede door anderen te laten vervangen, en ging hij hiertoe over, zoo kon hij zijnen zetel in de Staten-Generaal het eerst opgeven. Doch zijnen post in *Holland* kon hij bij het geloof aan zijne beginselen, dat hem bezielde, niet verlaten, dan door den nood, hetzij van geweldig verzet hetzij van ziekte of dood, gedrongen. Hoe het zij, nog was hij lid der Staten-Generaal, toen men zich hier krachtig met den inwendigen toestand van *Holland* begon te bemoeijen. Reeds bij gelegenheid der onordelijkheden, in Februarij 1617 te *Amsterdam* voorgevallen, hadden de vertegenwoordigers der andere Provinciën die van *Holland* verzocht, alle middelen aan te wenden om de godsdienstgeschillen bij te leggen. Hierop had OLDENBARNEVELT geantwoord. Toen ook te *Oudewater* onlusten waren voorgevallen, wachtte hij, schijnt het, geene uitnoodiging af, en gaf rekenschap van den stand der geschillen en van de bemoeijingen der Staten om ze bij te leggen, behoudens het gezag van de Staten der Provincie [1]. Hoe weinig men evenwel met het verklaarde stelsel der Hollandsche Bewindslieden genoegen wilde nemen, bleek weldra toen den 31sten Mei de Geldersche Gecommitteerden, MARTINI en VAN ESSEN, die wegens het geschil tusschen *Munster* en den Graaf van LIMBURG STIRUM BRONKHORST te *'s Hage* vertoefden, tevens in de Staten-Generaal verslag gaven van de kerkelijke geschillen, die in hun Gewest hier en daar begonnen uit te barsten: de Staten van *Gelderland*, voegden zij er bij, zagen ter voorkoming van verder misverstand geen beter noch zekerder hulpmiddel, dan de bijeenroeping eener Nationale Synode. Zoowel het Hof van *Gelderland* als de Gecommitteerden dezer Provincie in de Staten-Generaal hadden diensvolgens uitdrukkelijk in last de zamenkomst van zulk eene Synode te bevorderen. Zoo was de zaak nog geenszins kwetsend voor *Holland* voorgesteld. Maar zulk eene bescheidenheid was van *Zeeland* niet te wachten. Den 15den Junij berigtten de Zeeuwsche Gedeputeerden (*Zeeland* zat juist in de Vergadering voor), dat de Staten van hun Gewest van overlang met groote droefenis de in *Holland* ten aanzien der Godsdienst gerezen zwarigheden vernomen hadden: de Staten dezer Provincie, zeiden zij, sehenen geen geschikt middel te hebben kunnen vinden om het kwaad te doen ophouden. Eene buitengewone zending van Gedeputeerden, zoo uit *Zeeland* als uit andere Provinciën, strekkende om *Holland* te doen medewerken tot het bijeenroepen van eene Nationale Synode was tot nog toe zonder vrucht gebleven. Na het vertoog van den 31sten Mei door de Geldersche Gedeputeerden gedaan, verwachtten zij, dat de Provinciën, die hare Gedeputeerden toen nog geen bepaalden last gegeven hadden om in deze zaak partij te kiezen, thans genoegzame inlichtingen gegeven zouden hebben. Bij gevolg verlangden zij dadelijk de meening over deze zaak te hooren. De Gedeputeerden van *Gelderland*, *Friesland*, *Groningen en Ommelanden* ondersteunden onmiddellijk dit 1617.

[1] *Resol. Stat. Gen.* 15, 21 Febr.; 5 Mei, 1617.

1617. voorstel door de verklaring, dat hunne Provinciën eene deputatie, als door *Zeeland* vermeld was, naar *Holland* hadden gezonden, maar nog geen antwoord bekomen hadden. Hierop verklaarden die van *Holland* geenen last te hebben om over deze zaak te beraadslagen; maar zij betuigden gaarne te zullen vernemen, wat de andere Provinciën hun raden zouden te doen, om gedurende den tijd, die er vóór de bijeenkomst eener Nationale Synode noodwendig met allerlei beschikkingen verloopen moest, » in overeenstemming met de bepalingen der Unie, dat wat er nog gezond en geheel was zonder scheuring, onder het gezag en de gehoorzaamheid van de Hooge Overheid der Provincie en der stedelijke Magistraten te handhaven." Dit was de voorwaarde, die *Holland* bij alle bemoeijingen in deze zaak gesteld wilde hebben. De Contraremonstranten, vóór de beslissing eener Synode, als de eenige ware Kerk te erkennen, achtten de Staten van dit Gewest hetzelfde te zijn, als hun eigen gezag omver te werpen. Kon eene Synode verordend worden met genoegzame waarborgen voor het zelfstandig gezag der Overheid, zoo zouden zij zich daartegen niet verzetten. Hadden de Contraremonstranten toen eerlijk afstand gedaan van alle eischen in afwachting van de uitspraak eener Synode, *Holland* zou er toe over hebben kunnen gaan om de bijeenkomst van zulk eene kerkelijke Vergadering met ernst te bevorderen. Hoe weinig echter de Provinciën die voorwaarde van *Holland* wilden doen gelden; integendeel, dat zij juist de tegenwoordige Regering aldaar ten val wilden brengen, is reeds genoeg gebleken. Alleen *Utrecht* was onverdeeld en moedig op de hand der Hollandsche Regering. De vertegenwoordigers van deze Provincie verklaarden nog in dezelfde vergadering, waarin dit voorgevallen was, dat zij eene Nationale Synode onnoodig achten. Hunne Bewindslieden hadden eene bijzondere Synode in hunne Provincie gehouden, en deze maatregel was door een goed besluit der Staten achtervolgd. Voorts verstonden zij, dat men gehouden was, die van *Holland* de hand te bieden, tot handhaving van hunne Overheid in het Land en in de Steden en tot wering van alle verdere scheuring in de Kerk en misverstanden onder de Leden van den Staat. Hierna verklaarden de Overijsselsche Gedeputeerden, dat zij betreffende deze zaak nadere orders van hunne lastgevers wachtten. Den eerstvolgenden dag werden de beraadslagingen over hetzelfde onderwerp hervat. Thans verklaarden de Geldersche Gedeputeerden regtstreeks, dat zij gelast waren eene Nationale Synode te helpen bevorderen, » tot instandhouding der eenmaal aangenomen leer en tot wering van scheuring, en verzochten diensvolgens de Gedeputeerden, welke nog niet gelast waren, daartoe last van hunne principalen te willen bekomen. Die van *Holland* deelden toen mede, dat hunne principalen met de zaak bezig waren, en verzochten deswegens, dat men met geene overhaasting wilde te werk gaan. De gewone en buitengewone Gedeputeerden van *Zeeland*, *Friesland* en *Groningen* verlangden thans, dat de Provincien de beraadslaging over den tijd, de plaats en den vorm der Synode binnen twee maanden aan de orde zouden stellen. *Utrecht* keurde het nemen van zulk een

Houding der Hollandsche Gedeputeerden in de Staten-Generaal.

Utrecht is op de hand van *Holland*;

besluit onbewimpeld af. *Overijssel*, zeiden de Gedeputeerden van dit Gewest, voegde zich bij de Provinciën, die de zaak in bedenken hielden. Elf dagen kwam dezelfde vraag weder ter sprake. Thans gaf *Gelderland* den 16[den] Augustus op als den dag der bijeenkomst ter beraming van tijd en vorm der Synode. *Holland* en *Utrecht*, zoowel als de andere Provinciën, bleven bij hare vroeger uitgedrukte gevoelens. Alleen stelden de Gedeputeerden van *Overijssel* thans de mededeeling van hun advies niet langer uit. Zij leverden een uittreksel over van de Resolutiën der Ridderschap en Steden van *Overijssel*, waaruit bleek, dat eene deputatie uit de Staten van *Gelderland* haar had voorgesteld in het houden eener Nationale Synode te bewilligen, en dat bij haar eene missive van Zijne Excellentie ontvangen was strekkende tot hetzelfde einde. Niettemin konden zij, en dit hadden zij ook op die aanmaningen verklaard, geenszins tot zulk eene Synode hare toestemming geven [1].

1617.

vooralsnog *Overijssel* desgelijks.

Den 24sten Junij waren de Staten van *Holland* uiteengegaan met de afspraak om maandag over drie weken als bij continuatie zonder nadere beschrijving bij elkaâr te komen, »op hoop dat ieder van de Leden zich bedenkende bij de genade Gods tot eene uitkomst in deze religiezaken komen zou." Doch nog vóórdat de Vergadering weder bijeenkwam, was de staat van zaken alweder dreigender geworden.

De Kloosterkerk in *den Haag*, dit was toegestaan, zou voor de dolerenden op kosten der Provincie, in orde gebragt worden. Maar trokken dezen alzoo in dit kerkgebouw, dan zouden zij het gebruik daarvan aan de Staten te danken hebben: het regt der Staten, om hun zoo iets toe te staan zou erkend, in één woord, er zou uit het standpunt der Contraremonstranten een groote misslag begaan wezen. Dit wilde men verhoeden, en men besloot eenvoudig en bij koelen rade zich van de Kloosterkerk, nu zij bijna gereed was, met geweld meester te maken. Dit plan werd den 9[den] Julij uitgevoerd. Toen bragten eenigen uit hunne Gemeente in de vroegte een predikstoel met de noodige zitbanken in het gebouw, en dien dag trad hun gewone Predikant er vóór en na den middag op. De Gecommitteerde Raden begrijpende, dat »deze zaak door velen wat zeer vreemd zou kunnen worden opgenomen," gaven er zelven berigt van aan de ter dagvaart komende Steden, en voegden er de vermaning bij om hare Gedeputeerden stiptelijk op den bestemden dag te zenden. Intusschen ontbood het Collegie den Predikant der dolerenden voor zich. Op de vraag op wiens last hij den vorigen dag in de Kloosterkerk had gepredikt, antwoordde de man, dat hij niets liever verlangde dan naar zijne vorige Gemeente terug te mogen keeren, die zijne dienst grootelijks noodig had. Maar zijne Excellentie had zulks niet toegelaten. Op dezen last nu had hij gemeend niet kwalijk gehandeld te hebben met in de genoemde kerk te prediken.

De Haagsche dolerenden maken zich van de Kloosterkerk meester.

---

[1] *Resol. Stat. Gen.* 31 Mei; 15, 16, 27 Junij. *Archiv.* p. 526.

1617. Immers zou de zaak nog slechts vreemder aanzien gehad hebben, zoo niet hij, maar een vreemd Predikant was opgetreden [1].

Prins MAURITS gaat bij de dolerenden ter kerk.

Doch wat gebeurde weldra na de gewelddadige inbezitneming der Kloosterkerk? Den volgenden Zondag (16 Julij) hoorde Prins MAURITS volgens gewoonte UYTENBOGAERT nog prediken in de Fransche Hofkapel, schoon hij reeds in Februarij vandaar was weggebleven, toen deze Predikant het Avondmaal bediend had. Maar den 23sten deed hij eenen veel beteekenenden stap en ging in de Kloosterkerk ter predikatie, vergezeld van een groot gevolg van Edelen en Vrouwen [2]. De Prinses-Weduwe van *Oranje* en Prins HENDRIK bleven UYTENBOGAERT hooren in de Fransche Kerk. Bij de bestaande omstandigheden was dit van MAURITS zijde eene daad van vijandschap tegen de Staten van *Holland*, eene openlijke betuiging, dat hij den Contraremonstranten de hand boven het hoofd dacht te houden, en van zins was hen in hunne minachting van der Staten gezag te stijven en op den weg hunner aanmatiging te volgen. Te volgen? Neen! voor te gaan. En dank zij der Voorzienigheid, die ons Vaderland in de overmaat des ongeluks eene uitkomst, in de uiterste wetsverkrachting zelve een waarborg van orde bereid heeft. Want in MAURITS had de opstand wel een medepligtige, maar tevens een hoofd gevonden. Van nu aan stond al het gezag, al de magt van den zoon van WILLEM van *Oranje*, van den held der *Nederlanden*, der tegenpartij van de wettige orde ten dienste; maar zoo zou dan ook een waardig tweegevecht, eene geregelde magtsproef tusschen de twee strijdende partijen, zonder inmenging van het woest gemeen, den twist kunnen beslechten. MAURITS zelf had de zaak in handen genomen. Nu mogten al de ondergeschikte personen de baan ruimen, en alle ongeregelde hartstogten zich schuil houden. Nu mogt men allen lust tot straatrumoer of gewelddadigheden tegen de Remonstranten of de hoofden der Regering uit de zinnen zetten, want MAURITS was de man niet om zulk eene lafhartigheid te dulden. Hij had zijn karakter als krijgsman tegenover het onordelijk gepeupel, zijn karakter als edelman tegenover de tegenpartij, wier onderdrukking hij ook beloofd had te beletten [3], zijnen onbevlekten

[1] *Resol. v. Holl.* 10 Julij, 1617. UYTENBOGAERT, bl. 724, 725.

[2] BAUDAERT (B. IX, bl. 85) en na hem UYTENBOGAERT (bl. 729) en BRANDT (II, 556) zeggen, dat Graaf WILLEM LODEWIJK met Prins MAURITS den 23sten Julij de Kloosterkerk bezocht heeft. Dit blijkt thans uit de brieven, in de *Archives de la mais. d'Or.* (T. II. S. II) uitgegeven, niet waar te zijn. Een brief van den Graaf uit Leeuwarden is den 23sten Julij gedagteekend. Eerst in October kwam zijne Genade in den Haag, hoe vurig de Prins zijne komst ook vroeger gewenscht had, daar hij, zeide hij, niemand had, op wien hij zich verlaten kon. De Graaf, daarentegen, begreep, dat om in Friesland tegenwerking tegen den last, aan de Gedeputeerden medegegeven, te voorkomen, zijne tegenwoordigheid in zijn Gouvernement noodig was (zie *Archiv.* p. 511, 513, 514, 518, 529—533, 535, 539, 540, 545, 548).

[3] UYTENBOGAERT, bl. 719.

roem tegenover gansch Europa te handhaven. En geene dolle of al te gewaagde stappen waren van hem te duchten. Immers geen hartstogt dreef bij dit bedrijf met hem zijn spel. De houding, die hij nu openlijk aannam, was hem opgedrongen, en van alle eerzucht om voor zich eenige magtsvermeerdering of verandering van staat te verwerven was hij volkomen vrij. Inderdaad, wanneer men aannemen moet, dat het twistvuur niet gedempt zou geworden zijn, dan mag men wel dankbaar erkennen, dat MAURITS door zich aan het hoofd der Contraremonstranten te plaatsen het land voor grooter schande en misschien voor den ondergang behoed heeft. Had hij *Nederland*, van alle kanten besprongen, van den buitenlandschen vijand gered, thans nu het land op den weg was zich zelf rampzalig te maken, thans redde hij het land van het gevaar, waarin het zich zelve bragt. 1617

Intusschen zaten de predikanten niet stil. Men kon van hen niet verwachten, dat zij eenige ingezetenen van *den Haag* met een Advocaat tot woordvoerder, dat zij zelfs eenen geboren Prins alleen de eer van den triomf zouden laten. In Julij 1616 [1] was er eene soort van Nationale bijeenkomst van predikanten te *Amsterdam* gehouden; ook in dit jaar, 1617, zouden zij het niet aan gemeenschappelijke beraadslagingen laten ontbreken. Reeds in het begin van April hadden de Gecommitteerde Raden de Regering van *Amsterdam* gewaarschuwd, dat er in hare stad eene vergadering van kerkelijke personen op til was met het doel om zich tegen de maatregelen der Staten aan te kanten [2]. Doch in Julij van dit zelfde jaar vond in dezelfde stad eene vergadering van Hollandsche predikanten plaats, waarin het kwam tot de vaststelling van eene *acte van separatie*, bij welke de Remonstranten met hunne leer en bedrijf voor schadelijke verstoorders van de openbare rust en van den vrede der Kerken, en de handelwijze van degenen die zich van hen hadden afgezonderd, voor goed en christelijk verklaard werd [3]. Zoo werden de gemoederen van de zoodanigen, die tot nog toe geene partij hadden gekozen, van verschillende kanten bestormd. De kans, die de meerderheid in de Staten van *Holland* tot nog toe op de overwinning gehad had, begon aanmerkelijk te verminderen; de glans van Prins MAURITS met zijn Hof en van den Frieschen Gouverneur, den tweeden grooten Heer der Republiek, spande zamen met dien banvloek der predikanten om al wie flaauw of onverschillig was het hart om te koopen en het hoofd te bedwelmen. En toch gaf de Regering den strijd niet op. *Acte van separatie.*

Op den Zondag, waarop Prins MAURITS in de Kloosterkerk ter godsdienstoefening gegaan was, waren de Staten van *Holland* reeds weder sedert eenige dagen bijeen. Zomerzitting der Staten van *Holland.*

[1] Zie hiervoor, bl. 721.

[2] *Resol. v. Holl.* 8 April, 1617.

[3] BAUDAERT, B IX, bl. 26.

1617. Doch niet voor Dingsdags na dien Zondag kwamen de groote vraagstukken ernstig ter sprake. Toen werd de publicatie, welke eene regtvaardiging van der Staten handelingen in de kerkelijke verschillen zou inhouden, alsmede het antwoord, aan de Gedeputeerden van *Zeeland* en de andere Provinciën te geven, op nieuw in beraadslaging gebragt. De stemmen staakten natuurlijk ook nu; doch begrijpende, dat de meerderheid de zaak volstrekt doorzetten moest, bragt de Advocaat al het gesprokene tot eene slotsom en kondigde de uitvaardiging der publicatie, en de vaststelling van het antwoord als het besluit der Vergadering af. Dadelijk kwamen de vijf Steden hiertegen op: men behoorde, zeiden zij, zoowel de publicatie als het antwoord terug te houden, of anders te stellen en in te rigten. *Amsterdam* voegde er nog in het bijzonder bij, dat zij bij openbare verklaring wereldkundig zou maken, hoe de zaken in de Staten-vergadering gedreven werden. Nog werd in de bijeenkomst van denzelfden dag de voorslag gedaan, of men niet, ter voorbereiding van eene Kerkelijke Vergadering, zou kunnen overgaan tot het doen houden eener zamenkomst van de geleerdste en vreedzaamste mannen uit de vijftien Classes van *Holland* en *West-Friesland*, onder autoriteit van de Staten, met den last om den staat des geschils te stellen en een middel te beramen ten einde de onderlinge verdraagzaamheid te verzekeren tot tijd en wijle de geschillen beslist zouden zijn. Doch ook ten dezen aanzien kon men niet tot eenstemmigheid komen en de zaak werd in bedenken gehouden. OLDENBARNEVELT evenwel en zij die zijne staatkunde ondersteunden, hadden het stellige voornemen om te pogen aan al die onzekerheden en aan al dat krachtverspil zonder beslissend overwigt een einde te maken. Zij beraadden zich onderling en kwamen overeen in het ontwerpen van een besluit, hetwelk het eindoordeel der Vergadering uitdrukken en den weg, dien men begreep voortaan streng te moeten volgen, aanwijzen zou. Was zulk een besluit afgekondigd, dan zou men de zaken haren noodwendigen loop laten, zonder door voortgezette of hervatte Statenvergaderingen den toestand slechts te verergeren of het onvermogen om tot eenparigheid te komen verder wereldkundig te maken. Den 4^{den} Augustus werd dat ontwerp in de Vergadering gebragt, tegelijk met de bewuste publicatie en het antwoord aan *Zeeland* en de andere Provinciën, welke beide laatste stukken dan toch eindelijk, hoe dan ook, dienden vastgesteld te worden. In weerwil van den tegenstand der vijf Steden en het protest van twee uit de vijf (*Amsterdam* en *Enkhuizen*), werd het besluit opgemaakt om de vaststelling van al de drie stukken niet langer uit te stellen: den volgenden dag zou men ze aan een laatste onderzoek onderwerpen. In den namiddag zou zich eene Commissie, uit de Heeren VAN MATHENESSE, VAN VEENHUIZEN en OLDENBARNEVELT bestaande, niet alleen bij Zijne Excellentie, maar ook bij Mevrouw de Prinses van *Oranje* en Prins HENDRIK vervoegen, ten einde deze vorstelijke personen op de hoogte te brengen van hetgeen de meerderheid der Staten thans bedoelde, en te trachten hen te overtuigen van de noodwendigheid en redelijkheid van deze hare bedoeling. Gewigtig oogenblik voorwaar! De

Het ontwerp der *scherpe Resolutie* aan den Prins medegedeeld.

man, die immers wel zeggen mogt wat hem dienstig docht tot redding van den Staat, welken hij zelf met Gods almagtige hulp zijn roemrijk voortbestaan verzekerd had, die man, vergezelschapt door de aanzienlijksten van wat er uit de moorddadige bevrijdingsoorlog van *Hollands* adel was overgebleven, waagt eene laatste poging om den Vorst, die over de voornaamste magt van dien Staat te beschikken had, maar deze magt, zoo oordeelde hij, tot verderf des Lands stond te gebruiken, door al wat menschelijke overreding vermogt, tot andere gedachten te brengen. Liet die Vorst zich winnen, dan was de tegenstand met éénen slag verwonnen, en dankbaar zou men hebben mogen zijn, dat die tegenstand hem tot hoofd had bekomen om in hem voor overtuiging vatbaar te worden. Hoedanig evenwel was het ontwerp van het eindbesluit der Vergadering, dat den Prins door die Commissie werd voorgelegd? Het hield de stellige verklaring in, dat, zoo het met schennis van de hoogheden, vrij- en geregtigheden des Lands en der Steden van *Holland* en *West-Friesland* geschieden moest, men niet in het bijeenroepen van eene Provinciale, veel minder Nationale Synode bewilligen kon. Opdat een iegelijk onderrigt mogt zijn van de opregte goede meening van de Edelen en meeste Steden om waarheid en eenheid in godsdienstzaken te behouden, zoo zou de daartoe ontworpen verklaring gedrukt en openbaar gemaakt worden, alsmede het bewuste antwoord aan de Provinciën worden afgeleverd. Voorts zouden de Resolutiën, vroeger op de kerkelijke zaken genomen, door de Edelen en Regenten, die zulks dienstig oordeelden, met alle bescheidenheid mogen toegepast worden. Ten dien einde werden de Regenten van de steden gemagtigd, zoo noodig, een regt te gebruiken, dat de best geregeerde Hollandsche steden als haar toekomend aanmerkten, en tot afwering van gewelddadigheden krijgsvolk in dienst mogen nemen. Tegen hetgeen de stedelijke Regenten tot uitvoering der Resolutiën doen zouden, zou geen beklag zijn toegelaten, anders dan bij de Staten: wat door eenig Collegie van Justitie of anderzins daartegen mogt gedaan worden, zou nul en van onwaarde zijn. Al wie in eed of dienst der Staten of Steden was, zou gehouden zijn de hand te bieden tot het afweren van dadelijkheden tegen het gezag dier Overheden. Aan de Bevelhebbers van het krijgsvolk zou bevolen worden, den Heeren Staten of in hunne afwezigheid den Gecommitteerden Raden en den Magistraten der steden (ook niettegenstaande eenige andere bevelen) getrouw en gehoorzaam te wezen, en alle dadelijkheden zonder uitzondering te helpen weren, op straffe van cassatie. — Dit was het, waarop de Staten des Prinsen goedkeuring verlangden. Alle punten, waaromtrent zij het met hem oneens waren, werden in dit stuk in hun voordeel uitgemaakt. Op geen andere voorwaarde was hun het regeren mogelijk, en voor dwang en geweld uit de regering te wijken, dit begrepen zij om des Lands en om huns zelfs wil niet te vermogen. De resolutie, welke toen in ontwerp aan den Prins werd medegedeeld, heeft na hare uitvaardiging den naam van *scherpe Resolutie* bekomen. Zij was evenwel niet strenger, dan de omstandigheden volstrekt vorderden. Wanneer de Regering haren pligt kende en daarvoor niet terug-

1617.

1617. deinsde, moest zij zich aldus wapenen. Maar hoe nam de Prins het ontwerp op? Dit was niet lang twijfelachtig. Hij ontveinsde zijn misnoegen niet, en gaf te kennen, dat dit ontwerp hem voorkwam te strekken tot eenige vermindering van zijn gezag over het krijgsvolk. Hierop trachtte men den Prins te doen begrijpen, dat dit gezag door de Resolutie in het geringste niet verminderd werd, en toen men hem, als reeds zoo dikwijls te voren, regtstreeks afvorderde, het gezag der Overheden te handhaven, antwoordde hij ronduit, dat dit gezag ongeschonden zijn zou, zoo lang men het niet gebruikte om de godsdienst te onderdrukken. Een afdoend antwoord gaf hij echter niet, maar verlangde den volgenden dag nader in de Vergadering te worden gehoord [1]. Werkelijk verscheen Zijne Excellentie den 5den Augustus in de Vergadering. Hij zeide van eenige leden, die bij hem geweest waren, vernomen te hebben, dat de Vergadering van plan was uiteen te gaan. Dit kon hij niet goed vinden: immers was er niet eens voorloopig in de bestaande zorgelijke omstandigheden eenige orde gesteld. Dus scheen hij het hem gisteren medegedeelde ontwerp als niet eens in aanmerking komend te beschouwen. Evenwel hij gewaagde er van; doch slechts om te vragen, wat de meening der Vergadering was ten aanzien van dat hem gisteren, »zoo hem docht, in groote hevigheid" medegedeelde stuk. Hij scheen zich dus van een besluit in overijling en drift genomen op het beter oordeel der Vergadering te beroepen. Zoo begeerde de meerderheid der Vergadering zich niet te laten bejegenen. 's Prinsen voorstel kon niet in overweging genomen worden. Enkele leden namen het woord, maar zonder orde. Toen OLDENBARNEVELT op 's Prinsen roeping om de Magistraten te ondersteunen, aandrong, viel een der Amsterdamsche Gedeputeerden, het was de Burgemeester REINIER PAUW, hem in de rede, met te zeggen, dat dit het advies was van den Advocaat en van eenige anderen, maar dat Zijne Excellentie dit niet voor het gevoelen der Vergadering moest houden. Deze uitval deed den Advocaat het geduld verliezen, en het kwam tusschen hem en den Amsterdamschen Burgemeester tot bittere woorden. Dit gaf den Prins de gelegenheid om als vredestichter op te treden en naar aanleiding van den twist te zeggen, dat toen hij zijnen eed gezworen had, zij het allen eens waren, bepaaldelijk op het stuk der Godsdienst, maar dat hij thans zich wachten zou om uit inschikkelijkheid voor eene partij iets te doen, dat in strijd kon zijn, hetzij al of niet regtstreeks,

De Prins in de vergadering van den 5den Aug.

---

[1] CARLETONS berigt (I, p. 343) is niet geheel juist. Het waren niet *les Députés des Villes qui ont résolu d'avoir un Synode National*, die de Vorstelijke personen waren gaan spreken, noch was het *le lendemain de la séparation des Etats*, maar den dag vóór die scheiding. Zie voorts UYTENBOGAERT, bl. 807. *Resol. v. Holl.* 4 Aug. 1617. In een later berigt aan den Koning herhaalt hij deze onnaauwkeurigheden niet. Wel zegt hij hier (II, p. 31) dat 15 of meer Gedeputeerden uit de Staten van *Holland* de Vorstelijke personen gingen bezoeken. Het kan zijn, dat zich boven de drie benoemden meer leden aan de deputatie hebben aangesloten.

met zijnen eed aan allen gezworen [1]. En hiermede verliet hij de Vergadering. Dat 1617.
argument evenwel, hoe uitnemend geschikt ook om 's Prinsen aftogt te dekken, overtuigde de Vergadering niet. Immers wist men, dat de tegenpartij nimmer onoverwinnelijk zou geweest zijn, zoo de Prins haar niet had willen stijven, en dat hij alzoo het regt niet had zich op iets, dat het gevolg van zijn doen was, als op de beweegreden van zijn doen te beroepen. Hoe het zij, na zijn vertrek werden de Resolutie, het antwoord aan de Provinciën en de Publicatie ter regtvaardiging van der Staten gedrag [2] bij meerderheid van stemmen vastgesteld. De Gedeputeerden van *Dordrecht* verzochten aanteekening, dat zulks in strijd was met hunnen last. *Amsterdam* en *Enkhuizen* protesteerden en verlangden, dat dit hun protest mede openbaar gemaakt zou worden, en *Edam* en *Purmerende* zouden hunne lastgevers van al het gebeurde een verslag doen, zoo ongunstig, als het hun voorkwam te verdienen. Zoo was dan de oorlog verklaard tusschen de meerderheid der Staten en den Prins, met de minderheid der Hollandsche Steden en de meeste der Provinciën op zijne zijde. Sedert de scherpe Resolutie, schrijft CARLETON [3], beleden sommigen van OLDENBARNEVELTS ijverigste vrienden, dat zijn oordeel, zoo al niet door hoogmoed, dan toch door stijfzinnigheid werd verblind. Zij die zoo oordeelden, moeten menschen van niet zeer degelijke zedelijke beginselen geweest zijn, daar zij schenen te meenen, dat men de behartiging van hetgeen men zijn pligt acht, moet opgeven, wanneer men het vooruitzigt kwijt is om er voldoening mede te behalen. Zoodanig was OLDENBARNEVELT niet. Niet alleen zocht hij geene voldoening, maar zelfs schroomde hij niet te sterven voor zijne zaak. Niets schroomde hij, dan de zaak van zijn Land, die hij met de eer der Lands-Regering gemoeid achtte, lafhartig te verzaken. Gaf hij toe, zoo was zijne zaak zeker verloren; hield hij vol, zoo kon hij de vrijheid en het leven er bij inschieten, maar toch ontbrak niet alle kans op de zege: hij wist, dat de tegenstand het werk was van weinigen, die juist niet algemeen als orakels van wijsheid en toonbeelden van belangeloosheid werden aangestaard, en moest het ergste gebeuren, het gevoel zal hem niet ontbroken hebben, dat eene zuivere zaak door de zelfopoffering van hem, die haar voorstaat, slechts winnen

[1] CARLETON, II, p. 32.

[2] Deze publicatie kwam dadelijk in het licht met den titel: *Verclaringhe van de H.H. Staten van Holland ende West-Vrieslant, waer by hare Mo. Ed. int kort verthoonen die oprechte goede meeninghe die sy altijdts ghehadt hebben ende noch hebben omme neffens die vrijheyden ende rechten der Landen ende Steden van H. ende W.-Vr. die ware Christel. Gheref. Religie in suyverheydt te behouden; ende waeromme hare Mo. Ed. toekompt kerckelijcke wetten te maecken ende doen onderhouden.* Zie *Bibl. van Pamfl.* 1617, No. 1244 en 1353. Het is een stuk, waarin men de geleerdheid en bondigheid van eenen H. DE GROOT erkent.

[3] CARLETON, II, p. 67.

1617. kan. Wie geen begrip heeft van zelfopoffering voor een beginsel, verklaart, even als CARLETON deed [1], de beweegreden van zulk eene standvastigheid niet te kunnen begrijpen, of hij zoekt ze in eene ondeugd. OLDENBARNEVELTS volharding aan hoogmoed te wijten, lag voor de hand. Immers had hij er het uiterlijk van. Die zekerheid en dat gezag, waarmede hij zelfs de moeijelijkste vraagstukken aanpakte; de hooge toon, dien hij de Staten leerde zelfs tegen Koningen en Vorsten te voeren; die altijddurende ernst, het kenmerk van den man, die, vol van de zaken van den Staat, geene behoefte heeft aan vertrouwelijke ontboezemingen; die kalmte, welke slechts zelden door eenige meerdere warmte in het voorstaan of verdedigen van een gevoelen werd afgewisseld: ziedaar genoeg om hem door dengenen, die hem niet begreep, van hoogheid te doen verdenken [2].

Bezending naar *den Briel.* In dezelfde vergadering van den 5den Augustus kwam, na 's Prinsen vertrek, nog een hoogst gewigtig geval ter sprake. De Gedeputeerden, namelijk, van *den Briel* achtten zich verpligt mededeeling te doen van een gerucht, volgens hetwelk de dolerenden in hunne stad op morgen zich van de Engelsche of Gasthuiskerk wilden meester maken, ten einde die voor hunnen prediker te gebruiken. Dit gerucht was, docht hun, niet van grond ontbloot, en, gebeurde werkelijk zoo iets, dan kon daaruit »groot rumoer en zwarigheid tot bloedstorting toe" ontstaan. Alzoo verzochten zij hulp en bijstand. Op deze mededeeling werd besloten, twee leden uit het Collegie der Gecommitteerde Raden, de Heeren RUYGHAVER en MEERMAN, naar *den Briel* te zenden, ten einde te zorgen, dat, overeenkomstig de pas genomene Resolutie, de officieren en soldaten aan de Magistraat in het handhaven der orde de behulpzame hand boden en bepaaldelijk alle dadelijkheden van het inbezitnemen van kerkgebouwen en openbare plaatsen te keer gingen, en die krijgslieden, welke weigeren mogten deze diensten te doen, dadelijk gecasseerd werden. Ook dit besluit ging natuurlijk niet zonder tegenspraak door: er waren er in de vergadering, die de afgevaardigden van de Brielsche dolerenden, tegenwoordig in *den Haag*, eerst gehoord en vermaand wilden hebben zich van zulk een bedrijf te onthouden. Evenwel de Commissarissen begaven zich naar *den Briel;* drie kapiteins, wien een nieuwe eed, dat zij de Magistraat handhaven zouden, gevergd werd, zwoeren zulks zonder eenige zwarigheid. Weldra verspreidde zich het gerucht, dat Prins MAURITS voornemens was de stad te overrompelen. Hierop kwam de burgerij in de wapenen; de wachten der soldaten werden verdubbeld, en geschut tegen de plaats, waar men gewoonlijk van de rivier aan wal stapte, gerigt. Dit maal echter kwam de Prins niet. Maar over deze vertooning was hij niettemin zeer verstoord. Den 9den verscheen hij aan het hoofd van den Raad

---

[1] *t. a. p.*

[2] Zie over OLDENBARNEVELT's karakter en manieren ook CARLETON, I, p. 336, 311. II, p. 26.

van State in de Staten-Generaal. Hier zette hij de bezwaren uiteen, die zijns inziens verbonden waren aan den nieuwen eed, op last der Hollandsche Staten van het krijgsvolk gevergd: zoo werden burgers en soldaten tegen elkander opgezet en dezen tot werktuigen gebruikt om de gewetens van genen te dwingen. In het bijzonder beklaagde hij zich over het gebeurde in *den Briel*, en besloot met te vragen, dat de Staten van Holland door de Staten-Generaal zouden worden vermaand van het vorderen van dien nieuwen eed af te zien en zich tevreden te stellen met het oude eedformulier, volgens hetwelk de krijgslieden trouw zwoeren aan de Staten-Generaal, aan Zijne Excellentie en aan de Steden, in welke zij in garnizoen lagen. Dit voorstel van den Prins gaf aanleiding tot langdurige en levendige woordenwisselingen. Er waren er, die verlangden, dat de Generaliteit of de Raad van State den nieuwen eed, door de Staten van Holland gevorderd, vernietigen zouden; doch dit kon moeijelijk geschieden, aangezien die zoogenaamde nieuwe eed slechts de toepassing was van den ouden eed op een bijzonder geval [1]. Wat daarentegen het casseren der weigerachtige krijgslieden door de Staten van Holland aanbelangt, deze Overheid kon slechts de betaling onthouden aan de soldaten, welke op de repartitie harer Provincie stonden, en, deed zij dit, alsdan zouden spoedig de steden, die het niet met de meerderheid eens waren, de soldij voorschieten met het plan om deze hare schade bij de opbrengst der provinciale belastingen te verhalen. Dus was er aan de eene zijde niet veel tegen den maatregel van *Holland* te doen, en aan den anderen kant had zij zoo veel niet te beduiden. Ook verklaarde OLDENBARNEVELT zich sterk tegen 's Prinsen voorstel: hoe konden, zeide hij, de Hollandsche Gedeputeerden ter Generaliteit medewerken tot het veranderen van een besluit, door de Staten hunner Provincie genomen? Evenwel beloofde hij, dat de Staten van Holland zich zoo zouden weten te gedragen, dat men geen grond van klagt zou hebben. Toch ging het voorstel met meerderheid van stemmen door [2]. Van hunnen kant bleven die van Holland die vernieuwing van den eed niet vorderen; zij hadden reden om te duchten, dat zij slechts weigering van de soldaten zouden uitlokken. Bij eene algemeene monstering moesten zelfs eens de Commissarissen, wilden zij de onheusche bejegening, waarmede zij bedreigd werden, ontgaan, zich haasten te verklaren, dat zij niet gekomen waren om den eed te wijzigen. Slechts te *Schoonhoven* werden eenige Engelsche officieren, die hier in garnizoen lagen, op het stadhuis geroepen, en in plaats van hun hier een nieuwen eed te vergen, deed men hen slechts beloven, de Magistraat bij te staan [3].

1617.

Nieuwe eed door de Staten van *Holland* van het krijgsvolk gevergd.

---

[1] Zoo dacht zelfs WILLEM LODEWIJK; zie *Archiv. t. a. pl.* p. 537.

[2] CARLETON, I, p. 339, 340. Het verhandelde in de Staten-Generaal werd niet in het gewone Register der Resolutiën opgenomen, maar in het Secreetboek aangeteekend. Zie voorts *Resol. v. Holl.*, 5 Aug. 1617.

[3] CARLETON, II, p. 23, 24, 33.

1617. Plan der Hollandsche Regering.

Met dit al was de Regering van Holland van zins, het reces der Staten als haar laatste woord beschouwende, te beproeven, hoe ver zij het met de uitvoering der Resolutie van 4 Augustus zou kunnen brengen. Het was thans haar plan, zich zonder veel ophef de stoffelijke kracht te verzekeren, die vereischt was om in voorkomende gevallen haar gezag te doen gelden. Intusschen zou zij geene pogingen meer wagen om eenstemmigheid tusschen de Leden der Provincie te verkrijgen: de bijeenkomst der Staten kon in deze omstandigheden slechts strekken om de onmogelijkheid van gemeen overleg op eene ergerlijke wijze aan het licht te brengen; dus wenschte men, zoo lang het eenigzins geschieden kon, de zitting der Staten te verdagen. Ja de Regering zelve wilde zich, zoo veel mogelijk, op den achtergrond houden; OLDENBARNEVELT besloot, om den wil zijner gezondheid, eerst naar *Vianen*, dan naar *Amersfoort* en *Utrecht* te vertrekken. De Hollandsche Gedeputeerden bleven terug uit de Staten-Generaal. Zoo liep men het minste gevaar om tot maatregelen gedwongen te worden, die men vermijden wilde, en bij de tijdelijke verwijdering der meest gehate personen, zou de verbittering eenigzins kunnen bedaren; van lieverlede zou men zich aan den toestand gewennen; men zou beginnen in te zien, dat de Regering zich toch ook op regt en billijkheid beroepen mogt, en dat van al de gruwelen, waarvan men de Regering verdacht hield, niet één begaan werd. In één woord, men begreep de zaken een tijd lang aan haren natuurlijken loop te moeten overlaten en na al wat voorgevallen en besloten was, zoo min mogelijk te moeten verrigten [1].

Het liet zich wel denken, dat de tegenstanders van de staatkunde der Hollandsche Regering haar bij dit plan geen rust zouden laten. Zij zou, daarop had men het gezet, zich niet schuil houden; integendeel, zij zou zich hebben te verantwoorden, en tot oplossing van de spanning, al ware het tot hare eigene veroordeeling, medewerken.

Plegtig protest van *Dordrecht* tegen de Resolutie van 4 Aug.

Den eersten stap deed de stad *Dordrecht*. Den 29sten Augustus verscheen er eene achtbare Deputatie van de Regering dezer stad voor het Collegie der Gecommitteerde Raden, om tegen de Resolutie van 4 Augustus plegtig te protesteren. Zij begonnen met hun leedwezen te betuigen, dat zij het Collegie zoo zwak vonden. Inderdaad waren er, overeenkomstig het plan der Regering, slechts twee leden tegenwoordig. Niettemin kweten zij zich van hunnen last en verklaarden, dat hunne stad, ook na de moeite door de Heeren VAN DUIVENVOORDE en HUGO DE GROOT uit naam van de Gecommitteerde Raden aangewend om haar over te halen, de bewuste Resolutie niet kon goedkeuren, maar ze moest wraken, eensdeels omdat zij niet kon strekken tot wegneming van de tegenwoordige zwarigheden, anderdeels omdat zij genomen was bij meerderheid van stemmen en bij afzonderlijke beraadslaging, buiten de vergadering vooraf ont-

---

[1] CARLETON, II, p. 25, 47, 48.

worpen. — Wanneer voor het overige de resolutie behoorlijk in stemming gebragt was, kon dit geen grond van niet-geldigheid opleveren: in de Staten-Generaal gingen de vier Provinciën evenzoo te werk en beraamden vooraf wat zij in de zaak van de bijeenroeping der Synode besloten wenschten te zien [1]. Hoe het zij, op deze gronden verzochten de Dortsche Gedeputeerden, dat de Resolutie niet mogt worden ten uitvoer gelegd: anders waren de Heeren van *Dordrecht*, zeiden zij, genoodzaakt, zich met raad en daad daartegen te verzetten. Veertien dagen later verschenen er Gedeputeerden van de vier andere steden, *Amsterdam*, *Enkhuizen*, *Edam* en *Purmerend*, en protesteerden mede, doch in vrij wat heftiger bewoordingen: waardgelders ten koste van het Land aan te nemen, daar men het gewone oorlogsvolk kwalijk kon betalen, was ondienstig, en onnoodig, zoo het niet was om de eene partij er mede te onderdrukken. Evenmin konden zij toelaten, dat men het krijgsvolk door nieuwe verbindtenissen aan het bevel van Zijne Excellentie trachtte te onttrekken. Eindelijk, dat men den Collegien van Justitie de hand deed sluiten, was tegen orde en gebruik des Lands en buiten alle reden, te meer als dit strekken moest om aan de goede Gemeente Remonstranten op te dringen [2]. In deze mate hadden die vier Steden alle verschooning ter zijde gezet. Zij kwamen hare bedreiging, bij deze gelegenheid uitdrukkelijk herhaald, getrouwelijk na door hare grieven aan de Provincien mede te deelen; ja zelfs lieten zij eene *Regtvaardiging* van hunne inzigten en handelingen drukken [3], en zonden Afgevaardigden naar alle steden van *Holland* om de gronden van haar gedrag uiteen te zetten [4].

1617.

Protest van *Amsterdam*, *Enkhuizen*, enz.

Doch een nog onaangenamer bezoek bedreigde de Gecommitteerde Raden van *Holland*, te weten, eene herhaalde bezending van wege de Staten van *Zeeland*. Men was onderrigt geweest, dat er Gedeputeerden uit *Zeeland* te wachten waren om met de Provinciën, die op de bijeenroeping van eene Synode aandrongen, te beraadslagen, en om hunne komst te voorkomen, was HUGO DE GROOT opzettelijk naar *Zeeland* geweest. Doch zijne overtuigingskracht had ook hier gefaald. Wel was hij en de Edelman, die hem vergezelde [5], beleefd door de Zeeuwsche Heeren ontvangen; maar het volk te *Middelburg* gaf duidelijk blijken, hoe ongunstig het over de Hollandsche Staatslieden en het doel hunner overkomst dacht. Het schoolde in zoo grooten getale voor het Stadhuis zamen, terwijl de Hollandsche Heeren aldaar ter vergadering waren, dat dezen geraden vonden

Eene bezending uit *Zeeland* verzoekt om de bijeenroeping der Staten van *Holland*.

---

[1] CARLETON (I, p. 293) zegt zelf: »les Députés des quatre Provinces, qui — consultent en commun, ont résolu premièrement de traiter cette affaire dans l'assemblée des États-Généraux.

[2] *Resol. v. Holl.* 29 Aug. 12, 13 Sept. 1617.

[3] *Bibl. v. Pamfletten*, No. 1245.

[4] CARLETON, II, p. 64, 65.

[5] CARLETON (II, p. 24, 25, 33) noemt hem niet. Het zal de Heer VAN DUIVENVOORDE geweest zijn.

1617. door een achterdeur te vertrekken, en te *Veere* bij het scheepgaan moesten zij zich haasten om niet in het water gedrongen te worden, en toen zij van wal staken, ging er een gejuich op, alsof men zich gelukkig achtte, menschen, die een walg en een afschuw waren, kwijt te zijn. Zoo had men het volk opgezet tegen mannen, die het onbevoegd was te beoordeelen, en waarop het Land regt had en nog heeft roem te dragen. In *Holland* zelf was het niet beter; in *den Haag* trachtte men zijne verachting tegen UYTENBOGAERT door de grofste baldadigheid, tegen zijn huis gepleegd, te kennen te geven; te *Haarlem* werd door zeker persoon eene weddingschap gedaan en eene taal gevoerd, die van zulk een haat tegen den Advocaat getuigde, dat de Regering niet kon nalaten, de zaak bij de Staten aan te geven. Doch wat was van het volk te wachten, wanneer een Amsterdamsch Burgemeester zich niet ontzag OLDENBARNEVELT in de vergadering der Staten verachtelijk te bejegenen [1]?

Den 31sten Augustus verscheen de Heer JOACHIMI, een der ervarenste Zeeuwsche Staatslieden en lid der Staten-Generaal, voor het Collegie, om van wege de Staten van *Zeeland*, dagelijks bezig, zeide hij, met het bedenken van middelen om de kerkelijke verschillen in *Holland* bij te leggen, te vernemen, tegen wanneer de vergadering der Staten dezer Provincie zou gehouden worden. Dan wenschten zij met hen in overleg te treden. Was er geen tijd bepaald, waarop zij weder bijeen zouden komen, zoo vraagde hij, of er geene opzettelijke beschrijving zou kunnen geschieden. — Het was er blijkbaar op toegelegd om den Hollandschen Staatslieden het volhouden van hun stelsel om eenigen tijd zonder Statenvergaderingen te regeren, een stelsel waarvan de tegenstanders voor hunne zaak weinig goeds verwachtten, onmogelijk te maken. De Gecommitteerde Raden antwoordden, dat werkelijk de tijd, waarop de Staten bijeen zouden komen, niet was bepaald en zoolang de Advocaat afwezig was, wel niet bepaald zou worden. Zonder dringende zaken zou die Staatsman nog wel eenige dagen afwezig blijven. Intusschen zou men hem van de boodschap kennis geven [2].

Den 9den September, toen de Zeeuwsche Gedeputeerden hunne geloofsbrieven, die zij nog niet ingeleverd hadden, kwamen overhandigen, en op nieuw hun verlangen te kennen gaven, dat de Staten beschreven mogten worden, vraagden hen de Gecommitteerde Raden mededeeling van het voorstel, dat zij gelast waren van wege de Staten hunner Provincie in de vergadering, zoo zij bijeen gekomen zou zijn, te doen. Dit diende men te weten, wilde men de Staten »met kennis" bijeen roepen. De Zeeuwsche Heeren ontveinsden niet, dat zij dit alweder voor eene uitvlugt hielden. Evenwel hadden zij, ook na herhaald verzoek, ondersteund door de bitse aanmaning der Gedepu-

---

[1] *Resol. v. Holl.* 8, 23 Aug. 1617. CARLETON, I, p. 342. UYTENBOGAERT, bl. 804.

[2] *Resol. v. Holl.* 31 Aug. 1617.

teerden van de Noord-Hollandsche Steden, vier dagen later nog geen bepaald antwoord. 1617.
Toen zij den 15den derzelfde maand op nieuw aandrongen, dat de vergadering der Staten met den eersten belegd, of hun ten minste een afdoend antwoord gegeven mogt worden, kregen zij ten bescheid, dat men nader over de zaak beraadslagen en binnen korte dagen antwoorden zou. Hiermede niet tevreden, dwongen zij de Gecommitteerde Raden zich te verbinden, binnen drie of vier dagen aan hun verlangen te voldoen. Zoo moest dan aan het uitstel een eind komen; er moest raad geschaft worden, en de tegenwoordige leden durfden de verantwoording niet langer op hunne schouderen nemen. Dus werden de Heeren MEERMAN en WITTENSZ naar *Utrecht* gezonden om OLDENBARNEVELT te gaan spreken. Intusschen zouden de andere leden van het Collegie hunne lastgevers gaan raadplegen om te vernemen, of zij in deze omstandigheden nog verlangden vol te houden.

Volhouden, ziedaar het bescheid, dat zij van OLDENBARNEVELT en van het meerendeel hunner lastgevers inwonnen. Alzoo kregen de Zeeuwsche Gedeputeerden, volgens een besluit bij meerderheid van stemmen door het Collegie genomen, den 23sten September ten antwoord, dat er met hoop op goede vrucht geene vergadering der Hollandsche Staten kon belegd worden, ten ware zij zich nader geliefden te verklaren aangaande hetgeen zij voor te stellen hadden, waartoe men hen alsnog vriendelijk uitnoodigde. De Zeeuwsche Gedeputeerden verklaarden hierop, dat zij gelast waren, hun voorstel slechts in de vergadering der Staten zelven te doen, en dus was aan alle verdere bemoeijing een einde gekomen [1].

Doch toen was de groote vraag reeds weder voor de Staten-Generaal gebragt, en de houding der Hollandsche Gedeputeerden in die Vergadering was van dien aard, dat de Zeeuwen genoegzaam van de gezindheid van de meerderheid der Leden van deze Provincie onderrigt konden worden.

Reeds vóór de zoogenaamde Scherpe Resolutie had de stad *Rotterdam* waardgelders, ten getale van tweehonderd man, ter handhaving van haar gezag tegen oproer binnen hare veste aangenomen [2]. Thans ging ook *Leiden* over tot het ligten van vierhonderd man tot hetzelfde einde [3]. Dit liet de Contraremonstrantsche partij met den Prins aan haar hoofd zonder tegenstand geschieden. Maar toen de Staten van *Utrecht* zes compagniën waardgelders geligt hadden, meende men, dat niet rustig te kunnen aanzien. Hiermede, oordeelde men, namen de Staten dezer Provincie eene al te zelfstandige houding binnen de Unie aan. Waartoe dat krijgsvolk uitgerust buiten medeweten van de Generaliteit, wanneer het niet dienen moest om den zin der Utrechtsche Bewindslieden door te drijven,

Waardgelders te *Utrecht* geligt.

---

[1] *Resol. v. Holl.* 9, 13, 15, 23 Sept. 1617.

[2] CARLETON, I, p. 292.

[3] CARLETON, II, p. 46.

1617. des noods ook tegen de Generaliteit? Wat had *Utrecht* voor, dat buiten gemeen overleg met de andere Provinciën zulk eene aanzienlijke magt op de been moest gebragt en gehouden worden? Maar binnen *Utrecht* hâd het Remonstrantisme gezegevierd; in *Utrecht* had UYTENBOGAERT een grooten aanhang; hier was nog onlangs eene vergadering van Arminianen gehouden, om, wie weet wat, te beramen [1], en, bovenal, hier hield OLDENBARNEVELT sints eenigen tijd zijn verblijf: hij bleef weigeren zich weder naar *Holland* te begeven: zou hij welligt hier den zetel vestigen willen van eene nieuwe Unie, wier kracht, terwijl hij *Holland* door eenige weinige zijner handlangers liet regeren, van hem te *Utrecht* uitging? Geen wonder, dat, waar tot zulke vragen grond scheen te bestaan, de Prins zich de zaak aantrok. Hij verscheen den 15[den] September met den Raad van State in de vergadering der Staten-Generaal. De ligting, door de Provincie *Utrecht* ondernomen, verklaarde hij, was eene zaak van groot gewigt en veruitziende gevolgen. Diensvolgens verzocht hij Hun Hoog Mogenden daarop te letten en een besluit te nemen, zoo als zij voor het gemeene beste en de verzekerdheid van den staat van den Lande zouden bevinden te behooren. Voor zijn advies en dat van den Raad van State draalde hij niet uit te komen. Immers op grond dat door de Provinciën, zonder voorkennis van de Generaliteit, geen krijgsvolk behoorde te worden aangenomen, vermits dit tot verwarring in den staat van den Lande en in de financiën, alsmede tot naijver onder het krijgsvolk leiden zou, stelde hij voor, dat de Staten van *Utrecht* van wege de Staten-Generaal verzocht zouden worden, de redenen op te geven, die hen tot de bewuste ligting hadden bewogen, en met deze ligting intusschen niet voort te gaan. Op dit advies vatten de Utrechtsche Gedeputeerden, de Heeren DE GOIJER en VAN MOERSBERGEN, het woord, en gaven te kennen, dat zij tot dus verre van die ligting niets zekers vernomen hadden, maar durfden verzekeren, dat zij geschieden zou tot dienst van de Generaliteit en tot beveiliging van de Provincie en de stad *Utrecht* tegen dezulken, die na de muiterij van 1610 der Regering nog een kwaad hart toedroegen. Ook waren de »Papisten" aldaar talrijk, en moest men niet vergeten, dat de wervingen ten behoeve van den Koning van Spanje en de Aartshertogen aan de sterkte van ons leger afbreuk deden. Dit waren slechts uitvlugten, waarmede de Gedeputeerden zich voor het oogenblik behielpen. De ware oorzaak der ligting was deze, dat de Staten en de Magistraat te *Utrecht* zich en hunne stad en Provincie niet medegesleept wenschten te zien in de contraremonstrantsche omwenteling, die al dreigender en dreigender kwam opzetten. Op die gronden evenwel verzochten de Heeren VAN MOERSBERGEN en DE GOIJER, dat de Staten-Generaal betreffende de ligting niets besluiten zouden, voor en aleer de Staten van *Utrecht* deswegens waren gehoord. Niettemin besloot de Vergadering aan de Staten dier Provincie te schrijven, dat de bewuste ligting Hun Hoog Mogenden te vreemder

De Prins verzet zich daartegen.

[1] CARLETON, II, p. 45.

voorkwam, omdat zij bij de zorg, die de Staten van *Utrecht* steeds voor de rust en orde in hunne Provincie gedragen hadden, zich niet konden voorstellen, dat er thans een bijzonder gevaar dreigde. Bij gevolg verzochten en begeerden zij, dat zij de ligting zouden staken, tot dat zij hen onderrigt zouden hebben van de redenen, die hen tot dien maatregel hadden bewogen. Spoedig kwam er antwoord van de Staten van *Utrecht* op dit schrijven; maar het werd onvoldoende bevonden, en op advies van Zijne Excellentie en den Raad van State werden er vier Gecommitteerden benoemd, de leden van ditzelfde Collegie VAN RANDWIJK, VAN DRIEL [1] en LYCLAMA, en de Tresorier-Generaal DE BIE, om naar *Utrecht* te vertrekken ten einde de Staten en de Magistraat te bewegen de ligting te staken, en verder niets te doen, dan op order en met toestemming van Hun Hoog-Mogenden. Bovendien werd aan den Colonel OGLE, Commandant van het krijgsvolk te *Utrecht*, die zich op het oogenblik te *Dordrecht* bevond, gelast, zich terstond naar *Utrecht* te begeven, en in gemeen overleg met de Staten en de Magistraat aldaar te zorgen, dat alles in die stad »in goede orde, rust en stilligheid gehandhaafd werd", en er geene »nieuwigheid" toe te laten. Eerst nadat lang over dit woord *nieuwigheid* geredetwist was, werd het in de instructie opgenomen, op grond dat men meende te weten, dat OLDENBARNEVELT een bevelschrift bij zich had, strekkende om de Hoofd-Officieren van de repartitie van *Holland*, te *Utrecht* in garnizoen, den Staten van *Utrecht* trouw te laten zweren [2]. Werkelijk was den 26[sten] September bij de Gecommitteerde Raden van *Holland* voorgesteld, om op verzoek der Staten van *Utrecht*, tot voorkoming van ongelegenheden tusschen het oude en het nieuw aangekomen garnizoen binnen *Utrecht*, aan de Officieren van de soldaten, die ter repartitie van *Holland* stonden, te schrijven, dat zij zich te gedragen zouden hebben naar de bevelen van de Staten en de Magistraat van *Utrecht*, gelijk zij naar hunnen eed schuldig waren. Toen had WITSZ zich daartegen verklaard en de Vergadering, zoo het schijnt, in een ontevreden stemming verlaten. Den volgenden dag was Prins MAURITS met het plan tot dat schrijven bekend gemaakt en liet hij eenige leden van het Collegie der Gecommitteerde Raden voor zich komen, die hij verzocht, dat men voor alsnog zoo iets niet schrijven zou, noch het doen zou, zonder hem daarin te kennen [3]. — Den 3[den] October waren de Gecommitteerden te *'s Hage* terug, en in tegenwoordigheid van Prins MAURITS en den Raad van State deden zij verslag van hun weêrvaren in de Staten-Generaal. Alles was vervat in een schriftelijk antwoord der Staten van *Utrecht*. Met bijzonder genoegen

1617.

Gecommitteerden naar *Utrecht* gezonden.

Antwoord der Staten van *Utrecht*.

[1] Oud-burgemeester van *Rotterdam*, sints Mei 1617 lid van den Raad van State. Zie *Resol. Stat.-Gen.* 1 Mei, 1617.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 18 Sept. 1617. CARLETON, II, p. 63, 64, 73.

[3] *Resol. v. Holl.* 26, 27 Sept. 1617.

1617. en erkentelijkheid (zoodanig was de strekking van dit antwoord) hadden de Staten in de tot hen gekomen Commissie een blijk gezien van de belangstelling der Staten-Generaal, en zij twijfelden niet, of, gelijk dezen hen in het jaar 1610 tegen het oproer gehandhaafd hadden, zoo zouden zij hen ook thans niet beletten zich tegen het oproer te wapenen, en zich in staat te stellen om hunne bondgenooten tegen gewelddadig verzet bij te staan. Het gebeurde in 1586 en 1610 had bewezen, hoe noodig het was zich bij tijds gereed te houden, en de straffeloos gepleegde wederspannigheid, die de Staten van *Holland* moesten verduren, had hen op eenen maatregel bedacht doen zijn, die hen behoeden moest voor de noodzakelijkheid om op hunne beurt voor geweld te bukken. Tot dien maatregel waren zij volkomen bevoegd wegens het regt van Souvereiniteit, hetwelk hun in hunne Provincie alleen toekwam en dat zij sedert de afzwering van den Koning van *Spanje* bestendig hadden doen gelden, een regt, dat de Staten-Generaal, volgens het eerste artikel der Unie (waarop het bestaan der Generaliteit gegrond was), gehouden waren met raad, lijf, goed en bloed voor schennis te bewaren. Deze Souvereiniteit bragt in de eerste plaats mede, dat elke Provincie het regt had, zich tegen dreigend geweld te wapenen. Haar dit regt te willen benemen zou regtstreeks strijden met de bezworen beloften, en de Gedeputeerden der Provinciën ter Vergadering der Staten-Generaal zouden met geene mogelijkheid wettig gemagtigd kunnen zijn om dat regt tot een punt van onderzoek te maken. Ook Zijne Excellentie, als Gouverneur van *Utrecht*, zou tot het ontnemen van dat regt niet begeeren noch wettig vermogen te adviseren, aangezien hij bij commissie en instructie, bij hand en eede bevestigd, beloofd had, de ordonnantiën en resolutiën, door de Staten van *Utrecht* gemaakt en nog te maken, zoo op de religie als anderzins, uit te voeren en te doen uitvoeren, na te komen en te doen nakomen. Eindelijk ook de Raad van State zou evenmin tegen datzelfde regt kunnen optreden, dewijl bij een afzonderlijk artikel van zijne instructie uitdrukkelijk verklaard was, dat de Staten-Generaal noch de Staten der Provinciën van hunne Souvereiniteit afstand hadden gedaan, maar ze zich in alle zaken, in die instructie niet in 't bijzonder genoemd, hadden voorbehouden. Hun regt, derhalve tot het nemen van den bewusten maatregel was boven alle bedenking verheven, en wat hunne beweegredenen daartoe betrof, niemand kende den staat hunner Provincie beter, dan zij, noch was meer geneigd om haar geene onnoodige lasten op te leggen. Doch de haar thans opgelegde last van het bezoldigen dier zes Compagniën was maar al te noodig: immers ging er geen dag voorbij, dat men niet van het uitslaan van oproerige taal en van het uitgeven van schotschriften tegen hunne regering hoorde; ja, men streefde kennelijk om der Staten regt en gezag anderen in handen te spelen, en ontzag zich niet, luide eene omwenteling te voorspellen. Wat het bezwaar betrof, dat het garnizoen over de nieuwe ligting ontevreden kon zijn, dit mogt niet gelden, vermits de krijgslieden volgens hunnen eed gehouden waren, zoolang zij in de stad,

de steden en in het gewest van *Utrecht* gebruikt werden, de Staten van *Utrecht* te eerbiedigen en te gehoorzamen. Waarom zou men ook thans meer bezwaar zien in den onderscheidenen eed door deze en gene troepen gezworen: zelfs krijgsvolk, door de Generaliteit betaald, diende op verscheidene commissiën en eeden. Ten slotte, de staat van oorlog zou bij hunne ligting niet lijden, daar zij van zins waren hunne gedragen consenten boven het onderhoud der waardgelders even goed op te brengen als de andere Provinciën. — Ziedaar voorwaar ronde taal. In geenerlei opzigt ontveinsden de Staten van *Utrecht*, dat het drijven der Contraremonstranten in *Holland* in hun oog niets anders was dan oproer, en dat zij evenmin gezind waren voor zulk een onwettigen dwang te wijken, als zij er behoudens het onwedersprekelijkst regt toe gedwongen konden worden. Geen wonder, dat men in zulk een staatstuk de hand van OLDENBARNEVELT meende te herkennen [1]. — Na het lezen van dit schrijven werd het advies van Zijne Excellentie en den Raad van State gevraagd, die daarop antwoordden, dat zij raden zouden, den Staten van *Utrecht* op nieuw ernstig te schrijven, en te trachten hen met goede redenen, die dienen mogten om hunne bezwaren op te lossen, zonder hunne Souvereiniteitsregten te na te komen, te bewegen »bij deze gelegenheid en bij de tegenwoordige geschillen in religiezaken" de gedane ligting te willen laten varen, en zich bij het meerendeel der andere Provinciën en bij Zijne Excellentie en den Raad van State te voegen. Duidelijker kon wel niet te kennen gegeven worden, dat men de vraag van het regt ter zijde liet, maar de Staten van *Utrecht* aanmaande, eene door den eisch der tijdsomstandigheden te wettigen staatkundige partij te kiezen. De meerderheid omhelsde dit advies, en de Raad van State zelve (niet zoo als vroeger een lid der Vergadering of de Griffier der Staten) werd verzocht zulk eenen brief te ontwerpen, die dan in de Vergadering zou vastgesteld worden. De Hollandsche Gedeputeerden keurden het herhaalde schrijven af, daar de ligting toch reeds voltrokken was, en tegen het tevens genomen besluit om aan OGLE bij vernieuwing den last op te dragen, dat hij alles »in stilte zou houden," deden zij gelden, dat dit een zonderlingen blaam op de stad wierp, aangezien alles te *Utrecht* »in stilte" was. De Utrechtsche Gedeputeerden verklaarden rondborstig niet te kunnen goed heeten, dat men de Staten hunner Provincie op nieuw lastig viel, terwijl zij niets anders deden, dan wat zij naar eed en pligt gehouden waren te doen. 1617.

Hervatting der beraadslagingen in de Staten-Generaal over de bijeenroeping eener Nationale Synode.

Terwijl *Utrecht* zich zoo gelden deed, had ook *Holland* zich in de Vergadering der Staten-Generaal dapper gekweten. Den 21sten September herinnerden de Zeeuwsche Gedeputeerden, hoe in Junij laatstleden bepaald was, dat de beraadslaging over de bijeenroeping eener Nationale Synode binnen twee maanden aan de orde gesteld zou worden [2].

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 19, 26 Sept.; 3 Oct. 1617. CARLETON, II, p. 73.

[2] Zie hiervoor, bl. 726, 727.

1617. Deze termijn was ruim verstreken, en weder waren buitengewone Gedeputeerden in *den Haag*, en de staat der godsdienstige zaken was sedert niet verbeterd, maar werd integendeel met den dag erger, en er kwamen hoe langer hoe meer staatkundige belangen in het spel. Diensvolgens drongen zij aan op de dadelijke hervatting der toen uitgestelde beraadslagingen. Aan deze aanmaning werd onverwijld gevolg gegeven. Den volgenden dag zouden de gevoelens verder gehoord zijn geworden, wanneer de Hollandsche Gedeputeerden niet op nieuw een dag uitstel verzocht hadden. Maar den 23sten, onder het Voorzitterschap van den Heer VAN MALDERÉ, wiens heftigheid tegen de Remonstranten naauwelijks grenzen kende [1], zou er dan ook doorgetast worden. De adviezen werden verder ingewonnen, en onder anderen het voorstel gedaan om eenigen uit de Vergadering te committeren ten einde de bemoeijingen, ten jare 1607 ter bijeenroeping eener Algemeene Synode gedaan, weder op te vatten en eenige artikelen, behelzende de orde, tijd en plaats van zulk eene Synode, te ontwerpen. Ook namen sommige van de Provinciën aan, hare adviezen op schrift te brengen, ten einde de President daaruit een besluit zou opmaken. Doch wederom wisten die van *Holland* uitstel te erlangen: zij hadden, zeiden zij, op de uitgebragte adviezen nog iets in het midden te brengen, hetwelk zij zich verbonden in te leveren. Niettemin werd met meerderheid van stemmen bepaald, dat de Provinciën hare adviezen schriftelijk zouden overgeven. In den namiddag van denzelfden dag beraadslaagden de Gecommitteerde Raden van *Holland* over het dien morgen in de Staten-Generaal voorgevallene, en de uitslag van hun beraad was, dat zij de Heeren VAN DER DUSSEN en VAN TEILINGEN gelastten, »zich in stilligheid eens naar *Utrecht* bij den Heer Advocaat te vervoegen om zijn raad en advies, en om hem te verzoeken zoo spoedig mogelijk te huis te komen." Eerst den 26sten konden deze beide Heeren verslag doen van hun bezoek bij OLDENBARNEVELT; dus te laat om daarvan partij te trekken voor de zitting van dien dag. Men wist evenwel de beraadslagingen in de Staten-Generaal nog een dag te doen uitstellen, door in deze Vergadering een verzoek in te zenden om handhaving van het openbaar gezag der Provinciale Overheid tegen volksberoerten. Dit verzoek toch stelde eene andere vraag aan de orde, en ten gevalle van de Hollandsche Gedeputeerden werden zoowel de beraadslagingen over dit verzoek, als alle andere, die met het kerkelijke vraagstuk in verband stonden, tot den volgenden dag uitgesteld. Dus kregen de Gecommitteerde Raden tijd om OLDENBARNEVELTS advies in overweging te nemen. En hoedanig was dit? Een stellig besluit tot het houden eener Nationale Synode moest men »bij alle goede wegen" te keer gaan, maar aandringen op het committeren van personen van beide partijen, belast met de taak om den staat van het

---

[1] Hij had zich laten ontvallen, dat zoo men zes of zeven Remonstrantsche predikanten aan een galg hing, de zaken haast geaccommodeerd zouden wezen (UYTENBOGAERT, bl. 802).

vraagstuk te stellen in die Provinciën, waar godsdienstgeschillen bestonden; daarna moesten er Provinciale Synoden bijeenkomen, en moest men zien, hoe ver men de zaak daar brengen kon, om zoo eindelijk tot eene Nationale Synode over te gaan. Zoo de Provinciën evenwel eene Nationale Synode zonder die voorbereidende maatregelen doordreven, moest *Holland* daartegen protesteren en de nietigheid van zulk een besluit bij in te leveren acte staven. Dadelijk kwam HUGO DE GROOT in de Vergadering der Gecommitteerde Raden, evenwel bij afwezigheid van de Heeren WITTENSZ en VERDAM, met een ontwerp van zulk een »protest van nulliteit" voor den dag om in geval van nood te gebruiken, maar de vaststelling werd nog een dag uitgesteld, en toen nu den volgenden dag het ontwerp op nieuw voorkwam, gaven de Heeren WITTENSZ en WITSZ hunne goedkeuring niet. Werd ooit zulk eene acte ingeleverd, zoo zouden zij uit naam hunner principalen eene verklaring daartegen over stellen, waarvan zij het ontwerp reeds dadelijk ter tafel bragten.

1617.

Ontwerp-*protest van nulliteit.*

Doch de boodschap der Gecommitteerde Raden aan OLDENBARNEVELT had ook gestrekt om hem aan te sporen ten spoedigste t'huis te komen. Aan dit gedeelte van het verzoek had hij geen gehoor gegeven: de Afgevaardigden bragten dienaangaande het berigt mede, dat hij »nog gansch zwak en ongeschikt was tot het behandelen van Staatsaangelegenheden" [1].

Op den 27sten van de maand September zou de groote zaak zonder verder uitstel in de Staten-Generaal ter sprake komen. Maar toen had het voorstel van *Holland* den voorrang. Het strekte daartoe, dat, aangezien de Provinciën zich op den ingeslagen weg ten aanzien der kerkelijke geschillen niet hadden kunnen verstaan, zij zich rond zouden gelieven te verklaren aangaande de handhaving van het openbaar gezag, zoo in het kerkelijke als in het staatkundige, hetwelk in *Holland* zoo in het oog loopend geschonden was. Dit gezag verzocht *Holland* in de eerste plaats op grond der Unie door de Generaliteit gehandhaafd te zien, en in de tweede plaats verzocht het, dat de Provinciën zoodanige middelen zouden gelieven voor te slaan, welke tot herstel van rust en eenigheid, tot voorkoming van verdere zwarigheden en in het bijzonder tot stuiting van scheuring zouden kunnen dienen en met algemeene stemmen zouden kunnen worden aangenomen. Ziedaar op welk een terrein *Holland* thans de vraag wist te brengen. Voorwaar, OLDENBARNEVELT was niet te vergeefs geraadpleegd. Het was of de Regering dezer Provincie nieuwe kracht bekomen en nieuwe kans gekregen had om in den zwaren strijd de overwinning te behalen. Immers waren thans de vier Provinciën met hare twee Gouverneurs en den Raad van State genoodzaakt om er vooruit te komen, dat zij het wettig gezag in *Holland* niet tegen gewelddadig verzet verkozen te verdedigen en de verpligting, door de heilig bezworen Unie hun opgelegd, niet telden. Geen

Holland eischt handhaving van haar gezag op grond der Unie.

[1] *Resol. v. Holl.* 23, 26 Sept. 1617.

1617. wonder dat na deze krijgsbeweging in het kamp van den tegenstander een weinig verwarring ontstond. Toen op *Hollands* voorstel omvrage gedaan was, waren de adviezen der Provinciën zoo uiteenloopend, dat er geen besluit kon genomen worden. Maar men werd het spoedig eens, dat men zich niet uit het veld zou laten slaan. Des anderen daags werd op verzoek van de Geldersche Gedeputeerden het nemen van een besluit weder uitgesteld, en den 29sten waren de vier Provinciën gereed met hare adviezen, die daarna, volgens het voorstel van den Voorzitter in de vergadering van den 23sten op schrift gesteld, aan den Griffier der Staten werden overhandigd. Deze adviezen nu sloegen op *Hollands* voorstel hoegenaamd geen acht, en alzoo werd aan de Regering dezer Provincie regt geweigerd. De Gedeputeerden van *Gelderland* verklaarden overeenkomstig de meening hunner lastgevers, dat tot beslechting der godsdienstige geschillen, »die de gemoederen der ingezetenen verontrustten en de gemeene zaak met gevaar bedreigden," de bijeenroeping eener Nationale Synode noodwendig was, en dienvolgens stelden zij voor, op den grondslag in de maand Mei des jaars 1607 gelegd, voort te bouwen en dadelijk uit elke Provincie Gecommitteerden te benoemen, om de noodige voorbereidende bepalingen te maken. Met eenigzins andere bewoordingen adviseerden *Zeeland*, *Friesland* en *Groningen en Ommelanden* hetzelfde. Doch het ontbrak ook dit maal niet aan een krachtig, mede schriftelijk ingeleverd tegenadvies van *Holland*. Het hield, overeenkomstig den ingewonnen raad van OLDENBARNEVELT, de uiteenzetting in van de noodzakelijkheid eener Provinciale Synode, om wanneer deze de zaak niet volkomen uit kon maken tot eene Nationale Kerkvergadering te komen. Reeds waren, heette het, de Staten van *Holland* bezig om door het stellen van den staat des geschils en andere maatregelen zulk eene Provinciale Synode voor te bereiden. En vermits middelerwijl de Regering haar gezag behoorde te handhaven, zoo herhaalde de Provincie, uit kracht van bij de Unie bezworen beloften, het verzoek om handbieding tegen volksonlusten. Aangezien voorts de beschikking over het stuk der Religie bij de Unie aan elk der Provinciën was voorbehouden [1], zoo kon *Holland* niet toestaan, dat in deze zaak iets tegen wil en dank van eenige Provincie bepaald werd. Voor alsnog derhalve verzette zij zich tegen de benoeming van Gecommitteerden ter voorbereiding eener Nationale Synode. Ging men hiermede voort, zoo zou zij daartegen protesteren op grond van verkrachting der Unie en overweldiging van de vrijheid en geregtigheid dezer Landen, en alles onwettig en van onwaarde verklaren wat op dien voet ondernomen werd, terwijl zij zich onschuldig kende aan alle misverstanden en ongelegenheden, die daaruit verder konden voortvloeijen. Doch de blijken, dat *Holland* in zich zelve niet eendragtig was, bleven ook thans niet achter. De Steden *Dordrecht*, *Amsterdam*, *Enkhuizen*, *Edam* en *Purmerende* leverden eene afzonderlijke verklaring in, waarbij zij

Voorstel der 4 Provinciën tot bijeenroeping eener Nationale Synode.

Tegenvoorstel van *Holland*.

Afzonderlijke verklaring der 5 Steden.

[1] Men zie Artikel 13 der Unie.

betuigden, dat de tegenstand tegen de Nationale Synode volstrekt niet met haar genoegen geschiedde. Tegen deze afzonderlijke verklaring bragten de Hollandsche Gedeputeerden nog op denzelfden dag het volgende in: de orde, in de Staten van *Holland* in acht genomen, bragt mede, dat bij meerderheid van stemmen besluiten genomen werden, behalve in zekere met name uitgezonderde zaken, waartoe echter de Religiezaken niet behoorden; ook de instructie, door de Gecommitteerde Raden bezworen, schreef dit Collegie voor, bij meerderheid van stemmen besluiten te nemen, en verbood de leden in hunne bediening op kwartieren of steden in het bijzonder te letten. Bij gevolg mogt in de Generaliteit op de afzonderlijke verklaring van eenige Hollandsche Steden of bijzondere leden van genoemd Collegie geen acht geslagen worden. 1617.

De Utrechtsche Gedeputeerden verzetten zich in hun schriftelijk advies op meer algemeene gronden tegen het bijeenroepen eener Nationale Synode en den tot voorbereiding daartoe voorgestelden maatregel. De tegenwoordige tijd, zeiden zij, was niet geschikt om iets vruchtbaars tot vrede en godzaligheid strekkende van zulk eene Synode te wachten. Men mogt zich niet beroepen op hetgeen in 1597 en 1606 ten aanzien van het houden eener Nationale Synode besloten was, vermits dit door hen zelven, die nu de Synode dreven, was weêrsproken en verworpen. Bovendien wat waren sedert de zaken en de stemming der gemoederen veranderd! Noodiger dan het bijeenroepen eener Synode vonden zij het handhaven der Overheid tegen overweldigingen en verguizing, waartoe de Provinciën jegens elkander bij de Unie verbonden waren. Daar, eindelijk, bij dezelfde Unie de Godsdienst aan het goeddunken van elke Provincie was overgelaten, zoo kon de eene Provincie de andere op dit stuk niets opdringen, ten ware men de Unie moedwillig en zonder oorzaak wilde breken, hetgeen een middel zou zijn tot haren val, waarnaar de vijanden van Gods heilig Woord en van den welstand dezer Landen zoo zeer verlangden. Wilde men niettemin de Synode doordrijven, zoo protesteerden zij wegens onmiskenbare schennis van de Unie en van andere plegtige verbonden, daarop gegrond, en wegens miskenning van dezer Landen regten, vrijheden en privilegiën, die zij met hunne goede bondgenooten besloten waren te handhaven naar hun uiterst vermogen. — *Overijssel* bleef, doch met minder levendigheid, zich tegen het houden eener Nationale Synode verzetten. Ging men daartoe over, zoo behield *Overijssel* zich haar zelfstandigheid voor, en zou het gezag der Overheid in kerkelijke zaken, gelijk zij steeds gedurende de Reformatie gedaan had, weten te handhaven [1]. Zoo spraken de Overijsselsche Gedeputeerden, doch in hunne Provincie begon zich de Contraremonstrantsche partij krachtig te laten gelden. Eenige dagen later verschenen er Afgevaardigden uit de steden *Deventer* en *Hasselt* om, tegen het besluit der Staten hunner Provincie, zich aan te sluiten aan het gevoelen dergenen, die op het houden eener Synode aandrongen. De meeste

Advies van *Utrecht.*

Verdeeldheid van gevoelen in *Overijssel.*

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 21, 22, 23, 26, 27, 29 Sept. 1617.

1617. Jonkers van *Vollenhoven*, verzekerden zij daarbij, hadden bovendien bij missive aan de Regering van *Deventer* en van *Hasselt* de bevordering eener Synode aanbevolen; ja, de stad *Vollenhoven* zelve had schriftelijk verzocht haren naam bij de aanbeveling eener Nationale Synode te gebruiken. De brieven van den Prins en de bemoeijingen van CARLETON waren alzoo niet zonder vrucht gebleven. De laatste schrijft zelf naar zijn Hof: »Ik heb als bijzonder persoon op eenige van de voornaamsten der drie Provinciën, die zich tegen de Nationale Synode verzetten, trachten te werken, zonder mij openlijk der andere partij toegedaan te toonen, opdat de zaak het aanzien hebbe, alsof zij uit eigen beweging handelden en niet op aanstoking van anderen." Reeds bleek het, dat *Overijssel* zich ligt aan de vier Provinciën zou aansluiten: alleen *Kampen* hield zich sterk aan den kant der Remonstranten, en trachtte zelfs met boeten het hooren van predikatiën van leeraars der andere partij te keer te gaan; maar ook *Zwolle* was reeds weifelend [1]. Hoe het zij, nog protesteerden de Gedeputeerden der Provincie ditmaal tegen de handelwijze der Steden *Deventer* en *Hasselt*, als eene nieuwigheid, aangekant tegen de Staatsregeling hunner Provincie, en inzonderheid tegen de aanmatiging derzulken, die niet eens tot de Staten der Provincie beschreven waren, noch daar ooit verschenen, en toch verzocht hadden, dat hun naam in deze zaak gebruikt werd [2].

De sterke protesten van *Holland* en *Utrecht* konden niet missen ten minste eenigen indruk te maken. Niemand kon twijfelen aan de waarheid, dat in het stuk der Religie geene overstemming gelden mogt. Vandaar dat men reeds in Mei en Junij de vraag geopperd had, of het niet raadzaam was, dat de vier Provinciën met de vijf Hollandsche Steden een afzonderlijke Synode hielden, in de meening, dat niets den »Arminianen" meer afbreuk kon doen [3]. Doch deze maatregel zou der Hollandsche Regering de zaak gewonnen gegeven hebben, die zich dan ook gansch niet afkeerig van dit denkbeeld betoonde. Immers zou zij alsdan haar stelsel van onderlinge ver-

[1] CARLETON, I, p. 312. II, p. 61, 68, 73.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 4, 12 Oct. 1617. De stad *Hasselt* had geen regt van stemmen in de Staten van *Overijssel*, evenmin als de stad *Vollenhoven;* wel de gedeputeerde Jonkers uit het *baljuwschap Vollenhoven* (zie WICQUEFORT, *Hist. d. Prov. Un. L.* I.). Den 25sten Nov. 1617 overhandigden de Gedeputeerden van *Overijssel* ter vergadering der Staten-Generaal eenen brief van de Staten hunner Provincie, het verzoek behelzende om handhaving van hun souverein regt tegen den tegenstand van sommigen in hunne Provincie, waaronder dezulken die bloot *onderdanen* waren zonder regeringsregten (*Resol. Stat. Gen.*).

[3] *Archiv.* S. II, T. II, p. 522, 525. CARLETON, I, p. 313. II, p. 30, 46, 73. De Grondwet van den Staat verbood zulk eenen maatregel in het geheel niet: integendeel het 13de Artikel der Unie, later geamplieerd, erkende de Godsdienst als een bijzonder belang niet alleen van elke Provincie, maar ook van elke *Stad.*

draagzaamheid, des noods met *Utrecht* en *Overijssel* verbonden, in een Synode hebben kunnen laten bezegelen, en zij ware op haar grondgebied onaantastbaar gebleven. Dus liet men het denkbeeld van een afzonderlijke Synode varen. Doch in allen geval was dat denkbeeld een blijk, dat men de onmogelijkheid om *Holland* met wettige middelen tot de Synode te dwingen inzag. Zoo zal dan ook nu de krachtige taal dier twee Provinciën niet geheel zonder uitwerking gebleven zijn. Welligt mogen wij hiervan een bewijs zien in de poging, die nog in de Vergadering van den 30sten September werd aangewend om de denkbeelden van OLDENBARNEVELT te doen zegevieren. Immers werd toen voorgesteld, dat elk der Provinciën, om de kerkelijke geschillen te beter bij te leggen, door eene Commissie van godgeleerden en politieke personen den staat der vraagstukken zou laten stellen en »eenen bekwamen voet van onderlinge verdraagzaamheid beramen," waardoor middelerwijl alle verdere scheuring zou geweerd worden. Tevens zou den predikanten verboden worden »verder eenige hevigheid in hunne predikatiën te gebruiken, waardoor de gemeenten niet gesticht, maar veeleer tegen hare Overheid en tegen elkander opgezet werden." Doch al zulke voorstellen werden door de drijvers der Synode, wel bewust van welken kant zij kwamen, als tot gevaarlijk uitstel leidend uitgekreten, en konden dus de Vergadering niet tot een eenstemmig besluit doen geraken [1]. Integendeel, men had vast besloten niet alleen in weerwil van *Hollands* en *Utrechts* protest de Synode door te zetten, maar ook vooreerst aan de Hollandsche en daarna, zoo het eenigzins geschieden kon, ook aan de Utrechtsche Regering de middelen te benemen om haar regt te handhaven. Dit bleek dadelijk ten duidelijkste. In de laatste dagen van September, namelijk, nam de Prins de gelegenheid, dat de Magistraat van *den Briel* waardgelders wilde doen ligten, te baat, om te toonen, dat hij niet gezind was, dit overal toe te laten. Op het berigt van dat voornemen der Brielsche Regering begaf hij zich derwaarts in den nacht van den 28sten September met Prins HENDRIK, verscheidene Engelsche en Fransche Officieren en eenige soldaten van zijne lijfwacht, en kwam onverwacht 's morgens om zes uren met het opengaan van de poort daar binnen. Dadelijk ontbood hij de Magistraat in zijn logement bij zich, en gaf haar zijn verlangen te kennen, dat zij de Vroedschap zou vergaderen. Binnen een uur was de Vroedschap bijeen, en liet zich de Prins op het Stadhuis vinden. Hier gaf hij onbewimpeld te kennen, dat hij gekomen was om hun te ontraden de voorgenomen ligting van waardgelders door te zetten. De Vroedschap verwijderde zich hierop eenigen tijd om te beraadslagen, en kwam met het antwoord terug, dat zij geene waardgelders ligten zoude, wanneer de Prins nog twee Compagniën soldaten in de stad wilde leggen. Dit was slechts een glimp, dien zij gaf aan de onderdanige herroeping van haar besluit. De Prins stond natuurlijk het verzoek om die vermeerdering van garnizoen

1617.

De Prins verzekert zich van *den Briel.*

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 30 Sept. 1617.

1617. gereedelijk toe, en gaf order aan de Compagnie van den Kapitein TRESLONG, en aan die van zijnen broeder Prins HENDRIK, de laatste in garnizoen te *Delft*, om naar *den Briel* op te rukken. Zijn vertrek uit *'s Gravenhage* was intusschen niet lang onbekend gebleven, en het is ligt na te gaan, welk eenen indruk deze stap op de leden der Regering, aldaar tegenwoordig, maken moest. Allerlei vreemde geruchten van 's Prinsen plannen kwamen in omloop, en toen de Gecommitteerde Raden de zekerheid hadden van zijne aankomst te *Brielle*, vergaderden zij dadelijk en vaardigden de Heeren RUYGHAVER en MEERMAN derwaarts af, »ten einde de bedoeling van Zijne Excellentie te vernemen, en hem aldaar in alle voorvallende zaken op zijde te staan en van advies te dienen, ten meesten dienste van den Lande." Op hunne reize schijnen deze Heeren het bevel, aan de Compagnie van Prins HENDRIK te *Delft* gegeven, te hebben vernomen en daarvan door middel van den Pensionaris CAMERLIN naar *'s Hage* berigt gezonden te hebben. Dadelijk verordenden de Gecommitteerde Raden, dat de Compagnie uit *Delft* niet vertrekken zou: eerst wilden zij advies van hunne naar *den Briel* afgevaardigde medeleden hebben. Voorts besloot dit Collegie den Advocaat in haast van het gebeurde kennis te geven, en daar men welligt vermoedde, dat de Prins uit *den Briel* zich naar *Utrecht* zou begeven om ook aldaar met behulp van het garnizoen de Staten te regt te zetten, zoo schreef men, onder protest van WITTENSZ, aan de Kapiteins van de Hollandsche troepen te *Utrecht*, om hen ernstig te vermanen, »naar hun vermogen te zorgen, dat alles te *Utrecht* stil mogt blijven zonder eenige nieuwigheid of verandering toe te laten, en voorts de bevelen van de Staten van *Utrecht* volgens hunnen eed te gehoorzamen." Dit schrijven echter werd aan den Advocaat toevertrouwd om het aan de Staten van *Utrecht* mede te deelen of daarmede te handelen, zoo als hij raadzaam zou achten. Middelerwijl hadden RUYGHAVER en MEERMAN, bij wie zich hun medelid VERDAM gevoegd had, in *den Briel* aangekomen, den Prins verzocht, de Compagnie zijns broeders, zoolang hij zelf nog in *den Briel* vertoefde, daar niet binnen te laten komen, op grond dat dit de reeds in omloop gekomen vreemde geruchten slechts stijven zou. Doch de Prins bekreunde zich niet om dit verzoek, en verkoos de aankomst der Compagnie uit *Delft* in *den Briel* af te wachten. In de meening echter, dat men haar zou kunnen blijven ophouden, ontbood hij de Compagnie van zijnen neef Graaf JAN ERNST *van Nassau* uit *Dordrecht*, en werkelijk kwam deze 's avonds den eersten October te scheep voor de poort der stad aan. Doch reeds in den morgen van den volgenden dag kwam de Compagnie uit *Delft* aan, en kon Graaf JAN ERNST met zijn krijgsvolk naar *Dordrecht* terugkeeren. De Prins zelf begaf zich weder naar *'s Hage.* En zoo had de tegenpartij van Hollands Regering op dit punt volkomen gezegevierd: eene zoo belangrijke grensvesting was onttrokken aan de magt harer eigene Regering, die men als de handlangster beschouwde eener partij, wier ondergang men gezworen had, en men had gezorgd, dat OLDENBARNEVELT *den Briel* ten minste niet tot zijn eigen

voordeel door de Engelsche troepen zou hebben laten ontruimen. Ook besloten de Staten-Generaal, na door eenen brief van den Prins uit *den Briel* het gebeurde vernomen te hebben, »Zijne Excellentie voor zijne groote zorgvuldigheid, moeite en arbeid ten dienste van den Lande" plegtstatig te bedanken [1]. 1617.

Botsing tusschen de waardgelders en de burgers te *Leiden.*

Had MAURITS den raad van sommigen gehoor gegeven [2], hij zou het niet bij het beletten der ligting in *den Briel* gelaten, maar te *Leiden* denzelfden maatregel genomen hebben. Hier scheen de zaak ruim zoo dringend, want in de eerste dagen van October werd zelfs het volk aldaar handgemeen met de waardgelders, die binnen een staketsel (hatelijk de *Arminiaansche schans* genaamd) bij het Stadhuis de wacht betrokken [3]. Doch de Prins leidde alles gelijk een voorzigtig veldheer. Thans van *den Briel*, en sints lang van *Amsterdam* en *Enkhuizen* verzekerd, meende hij de kans te kunnen afwachten, en voor alsnog den vijand in zijne broeinesten *Leiden* en *Utrecht* niet te moeten gaan opjagen [4]. Dit zou geweldige botsing en bloedig schandaal hebben kunnen geven, en hiervoor meende hij, als een wijs en vaderlandlievend man, Nederland te moeten behoeden.

Personen benoemd om artikelen op de beschrijving eener Nationale Synode te ontwerpen.

Dat de meerderheid der Provincien in de Staten-Generaal zich door geene protesten zou laten terug houden van het doorzetten der Synode bleek reeds den 4[den] October, toen de personen benoemd werden, die belast zouden worden met de taak om eenige artikelen te ontwerpen, waarbij de wijze van bijeenroeping, den tijd en de plaats der Synode zouden bepaald worden. *Gelderland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Groningen en Ommelanden* benoemden elk twee personen. *Holland* en *Utrecht* verklaarden de benoeming onwettig, en ook *Overijssel* deed geene zoodanige benoeming. De vergadering van denzelfden dag leverde nog een treffend bewijs, hoe weinig men zich om *Hollands* en *Utrechts* tegenstand bekreunde. Men behandelde ze als reeds veroordeelde partij. De Secretaris van den Raad van State bragt toen de ontwerpen der brieven ter tafel, die aan de Staten van *Utrecht* ter beantwoording hunner laatste missive, en aan den Colonel OGLE zouden gezonden worden. De Hollandsche Gedeputeerden verzochten, op grond dat zij daarin eenige voor den staat des Lands gevaarlijke stellingen vonden, copie van de ontwerpen, ten einde daarop later het advies hunner lastgevers uit te brengen;

---

1 *Archiv.* S. II, T. II, *Lettre* 448. CARLETON, II, p. 65, 71, 72. *Resol. v. Holl.* 29 Sept.; 1 Oct. 1617. *Resol. Stat.-Gen.* 2 Oct. 1617.

2 Zelfs in de Staten-Generaal werd den 7[den] Oct. voorgesteld, of het *bij deze gelegenheid* niet dienstig zou zijn, dat Zijne Excellentie de steden bezocht, waar dat vereischt was, of hij ze ook in meer rust en stilte brengen kon, dan waarin zij zich thans ten gevolge van de nieuw geligte compagniën bevonden.

3 UYTENBOGAERT, bl. 887; CARLETON, II, p. 70.

4 CARLETON, II, p. 71.

1617. en die van *Utrecht* begeerden uitstel tot nadat *Holland* haar advies zou hebben uitgebragt. Niettemin gelastte de President (toen was dit de Friesche Edelman BURMANIA), de brieven, aangezien vijf Provincien ze hadden goedgekeurd, zoo als zij daar voorgelezen waren, op te stellen en af te zenden. Die van *Holland* verzochten aanteekening, dat hun copie geweigerd en het uitbrengen van advies belet was. Doch dit baatte niets, en zij konden er zich mede troosten, dat hun, als ten spot, toen dit tot niets meer dienen kon, copie van de brieven verleend werd [1].

Inhoud dier ontwerp-artikelen. Den 12[den] October bragten de acht benoemde Gecommitteerden de verlangde ontwerp-artikelen op de beschrijving eener Nationale Synode, steeds onder protest van *Holland*, *Utrecht* en *Overijssel*, ter tafel. Het eerste artikel strekte om 14 dagen of drie weken vóór de bijeenkomst der Synode een algemeenen vasten- en bededag te doen uitschrijven, om op de voorgenomen handeling Gods zegen af te smeeken [2]. Andere artikelen hielden in, dat mede tot de Synode zouden opgeroepen worden de Kerken van de Walsche taal onder de gehoorzaamheid van de Staten-Generaal, alsook de Kruiskerk van beide talen in *Brabant*, *Vlaanderen* en andere Nederlandsche Provincien, die zich daartoe onder de naastgelegene Provinciale Synode voegen zouden, dat de Koning van *Groot-Britannië*, de Gereformeerde Kerken in *Frankrijk*, de Keurvorst *van de Paltz*, de Landgraaf *van Hessen*, de Gereformeerde Kerken in *Zwitserland* en, des verkiezende, ook die in *Oost-Friesland* uitgenoodigd zouden worden om elk drie of vier godgeleerden te willen afvaardigen; dat alleen Gods woord de maatstaf der gevoelens zijn zou; dat twee personen door elk der Provincien benoemd en door de Staten-Generaal gemagtigd zouden worden om de kerkelijke Vergadering te leiden, en de acten der Synode aan de goedkeuring der Staten-Generaal zouden onderworpen worden. Voorts werd de eerste Mei des volgenden jaars als de dag van de bijeenkomst der Synode, de eerste Februarij als het tijdstip, waarop de voorbereidende Provinciale Synoden moesten gehouden zijn, en eene der steden *Dordrecht*, *Utrecht* of *'s Gravenhage* als de plaats, waar de

[1] *Resol. Stat. Gen.* 4 Oct. 1617. Den 7[den] Oct. ontvingen de Staten-Generaal antwoord van de aanwezende leden der Staten van *Utrecht*. Bij dit antwoord meldde men, dat de brief nog niet aan de Staten medegedeeld had kunnen worden, en verzocht men de Staten-Generaal »het regt en de redenen van de Staten van *Utrecht* beter te wegen en in meer achting te nemen, dan uit H. H. M. missive bleek geschied te zijn."

[2] JOACHIMI, een der acht opstellers der ontwerpartikelen, had reeds den 29 Augustus voorgesteld, zulk een bededag uit te schrijven, en wel met allerlei voor de Hollandsche Regering grievende beweegredenen. De bededag was toen uitgeschreven, ook door *Holland*, doch zonder al die motieven. Zie *Resol. Stat. Gen.* 29, 30 Aug. 1617. *Resol. v. Holl.* 4 Sept. 1617. In zulke gebeden zegende men God voor al het goede, dat hij Nederland verleend had en nog verleende, en men vloekte den man, dien God tot de bewerking van dat goede wel had willen gebruiken.

Synode vergaderen zou, voorgeslagen [1]. Deze artikelen, zou men zeggen, hadden niets wat de Overheid eenigzins huiverig kon maken of het gevoelen der Remonstranten vooraf scheen te veroordeelen. Het is waar, maar niettemin was de zaak der Remonstranten reeds veroordeeld in de schatting dergenen, die het houden der Synode doordreven, en wier rigting in die Kerkvergadering ongetwijfeld den boventoon zou voeren. Bovendien, het besluit tot de bijeenroeping was eene zegepraal van Staatslieden, die zich niet ontzagen eene kerkelijke partij te vleijen, welke even gevaarlijk was voor den Staat als voor de ware beginselen der Reformatie. Eindelijk, met dat besluit stelde men de oproerige tegenstanders der Hollandsche Regering in het gelijk, en gaf men deze Regering, die immers verlangde, dat vóór de bijeenroeping der Synode haar geschonden gezag gehandhaafd werd, aan hare vijanden prijs. Daarom bleef OLDENBARNEVELT onwrikbaar. Weinig tijds later smeekte hem een Remonstrantsch predikant, waarschijnlijk UYTENBOGAERT zelf, de Staten van *Holland* te willen overhalen om hunne toestemming te geven tot het houden eener Nationale Synode: immers zou men haar zonder *Hollands* toestemming toch doordrijven, »al moest men daartoe ook de geheele Regering veranderen, door al degenen, die zich tegen de bijeenroeping der Synode verklaarden, af te zetten;" gebeurde dit, zoo zouden de Remonstranten zeker veroordeeld, en, indien zij zich alsdan niet aan de Synodale decreten wilden onderwerpen, uit het Land verbannen worden. Zoo iets was niet te vreezen, indien de Regering onveranderd bleef, vermits deze alsdan mede hare Gedeputeerden in de Synode zou hebben, en zou kunnen maken, dat ook de Remonstranten naar behooren gehoord werden en mede mogten stemmen met eenige kans op een gematigd vonnis, welke anders verre te zoeken zou zijn. Doch wat was OLDENBARNEVELTS antwoord? Het luidde »kort en scherp," zegt de berigtgever: »dat zijne eer en eed, den Landen gedaan, hem niet toeliet, zijnen Heeren Meesters te raden wat hij wist ten eenenmale tegen 's Lands hoogheid en geregtigheid te strijden en tot 's Lands merkelijke ondienst te strekken: wilden anderen zulks doen, het stond hun vrij, maar hij zou het niet doen" [2]. 1617.

De bevoegdheid der Gecommitteerde Raden door den Hoogen Raad geloochend.

Op dit oogenblik evenwel hield OLDENBARNEVELT zich eenigzins van het tooneel verwijderd te *Utrecht* op. De man, die thans te *'s Hage* de herhaalde aanvallen van hen, die de Regering bestormden, uithield, was HUGO DE GROOT, in zijne hoedanigheid van medelid van het Collegie van Gecommitteerde Raden. Dit Collegie zag zelfs zijn regt openlijk in twijfel getrokken, en het was de Hooge Raad, die de houding aannam van het gezag der Gecommitteerde Raden te moeten miskennen. Dit Geregtshof had het bij de in Maart gevallen voorloopige beslissing [3] niet laten berusten. Toen de beide

[1] *Resol. Stat. Gen.* 12 Oct. 1617.

[2] Zie UYTENBOGAERT, bl. 881.

[3] Zie hiervoor, bl. 711.

1617. Hoven mededeeling bekomen hadden van de Resolutie van 4 Augustus met de vermaning om zich daarnaar, overeenkomstig de aanschrijving van den 23sten Maart, te regelen, gaven zij ten antwoord, dat zij dit ambts- en eedshalve om verscheidene gewigtige redenen niet vermogten te doen: integendeel, zij waren besloten allen ingezetenen zonder onderscheid regt en geregtigheid te verschaffen volgens hunne instructie [1]. Dit antwoord was, met eene uitvoerige uiteenzetting van de gronden, op welke zij zich beriepen, vastgesteld in eene vereenigde vergadering van de beide Hoven, bijgewoond door Prins MAURITS, die thans voor het eerst zulk eene zitting bezocht. Voornamelijk drukten zij op de omstandigheid, dat de bewuste Resolutie niet met algemeene stemmen was genomen: van een deel van het ligchaam der Staten, beweerden zij, konden zij geene bevelen aannemen [2]. Ook was het hun maar al te goed bekend, dat zelfs in het Collegie der Gecommitteerde Raden geene eenstemmigheid heerschte, en dat hier van hetgeen met de godsdienstzaken in verband stond, niets doorging dan onder protest van de leden uit *Dordrecht* en *Amsterdam*. Daarom stelde de Hooge Raad niet alleen thans weder twee uitgezette Haarlemsche burgers tegen hunne Overheid in het gelijk [3], maar ging in zijne minachting van het gezag der Gecommitteerde Raden zoo ver van zich te durven beklagen, dat hij zich door dit Collegie de genomene Resolutien, onder anderen de uitschrijving van den biddag, toegezonden zag. Zulke adviezen, meenden zij, had de Raad slechts van de Staten zelven af te wachten. Op geen van hunne bezwaren bleven de Gecommitteerde Raden, natuurlijk evenwel alweder onder protest van de Heeren WITTENSZ en WITSZ, der regterlijke magt een antwoord schuldig. Beriepen de Hoven zich op hunne instructie: de Staten hadden hun die gegeven; aan de Staten stond het dus ook, die instructie te verklaren en des noods te wijzigen. Maakte men zwarigheid tegen de Resolutie, als bij meerderheid van stemmen genomen: ook de verkiezing der Raadsheeren geschiedde bij meerderheid van stemmen, ja de vonnissen der Hoven zelven waren immers niet krachteloos, als zij slechts bij meerderheid van stemmen geveld waren. Eindelijk werd de Hooge Raad op nieuw herinnerd, dat bij afwezigheid van de Staten de Gecommitteerde Raden de plaats der Staten bekleedden, en »zeer vriendelijk vermaand, hun (den Gecommitteerden Raden) geene oorzaak te willen geven om het gezag, dat hun wettiglijk bij hunne instructie was verleend, en dat voor dezen onder anderen ook de Hooge Raad zelve door het aannemen van verscheidene commissiën erkend had, op het scherpst te moeten verdedigen, of de Heeren Staten in deze bezwaarlijke tijden met zoodanige geschillen lastig te

---

1 *Resol. v. Holl.* 15, 27 Sept. 1617.

2 CARLETON, II, p. 64.

3 *Resol. v. Holl.* 4 Oct. 17 Nov. 1617.

vallen [1]." Er behoorde moed toe om, zoo van alle zijden besprongen, stand te houden. Maar HUGO DE GROOT was even als OLDENBARNEVELT vervuld van het geloof aan het goed regt van de zaak, die hij voorstond, en in hem leefde, blijkens zijne brieven uit dezen tijd, het gevoel, dat de staatsman zich moet weten te getroosten zijne tegenwoordige rust en voldoening aan de toekomst op te offeren: »indien de boomen," zeide hij, »die wij planten, *ons* niet beschaduwen, zoo zullen ten minste onze nazaten zich in hun lommer verblijden," en elders: »de edelste pogingen hebben slechts tegenspoed tot hun loon; doch zoo moet de goede zaak zegevieren, indien al niet in het tegenwoordige, dan ten minste in de toekomst. Groote boomen groeijen langzaam." 1617.

Zoo veel geduld legde de tegenpartij niet aan den dag. Integendeel niet alleen werd daar, waar scheuring bestond, de wonde door het verwekken van gedurige botsingen, gelijk te *Oudewater*, bloedend gehouden [2]; maar op nieuwe punten trachtte men ergernis en scheuring te doen ontstaan. Zoo lieten eenige ingezetenen van *Nieuwkoop* eenen predikant uit *Amsterdam* voor zich prediken, en personen uit *Aarlanderveen*, die elders naderbij en met meer gemak predikanten naar hunnen smaak konden hooren, kwamen het getal der toehoorders bij deze predikatiën versterken [3]. Zoo verzocht Prins MAURITS zelf de Fransche Kerk te *Dordrecht*, eenen leeraar naar '*s Hage* te zenden om in de Hofkerk te prediken voor dezulken, die eenen UYTENBOGAERT niet begeerden te hooren [4]. Maar ook liet men de Bewindslieden geen oogenblik rust bij hun besluit om de vergadering van de Staten van *Holland* zoo lang mogelijk uit te stellen. Den 4[den] October verschenen twee Gedeputeerden uit *Dordrecht*, de Heeren CORNELIS VAN BEVEREN en JOHAN BERCK, voor de Gecommitteerde Raden om dit Collegie aan te zeggen, dat hunne principalen van oordeel waren, dat op het verzoek der Staten van *Zeeland* behoorde acht geslagen en »in deze droevige tijden en verscheiden rumoeren" de vergadering der Staten ten eersten behoorde beschreven te worden. Ditmaal begrepen de Gecommitteerde Raden dit verzoek niet te kunnen afslaan. Inderdaad, met welk regt konden zij zich aanstellen als bestendige heerschers, die van geene hoogere magt hun gezag ontleenden, en hoe vooral de bron der geldmiddelen behoorlijk te doen vloeijen, daar de Steden der verschillende partijen dreigden geene gelden te zullen toestaan, bijaldien men hare inzigten niet volgde? Dus begreep het Collegie den 7[den] October, dat het »noodig en dienstig was de Staten bijeen te roepen," en besloot men, in de volgende week de punten van beschrijving op te maken. Deze punten zou men

De bijeenroeping der Staten van *Holland* besloten.

[1] *Resol. v. Holl.* 4 Oct. 1617 en aldáar bl. 430—433.

[2] *Resol. v. Holl.* 8, 9, 17, 26 Aug. 25, 31 Oct.

[3] *Resol. v. Holl.* 23, 29 Sept. 3 Oct. 1617.

[4] *Resol. v. Holl.* 7 Oct. 1617.

1617. aan het oordeel van den Advocaat onderwerpen, en hem tevens verzoeken op te geven, wanneer hij dacht weder te 's Hage terug te kunnen zijn: daarnaar zou men den dag der bijeenkomst bepalen [1].

Oordeel der buitenlandsche Gereformeerden over de bijeenroeping eener Synode.

Om het gevoelen dergenen, die eene Synode noodig achtten als op waarheid gegrond te doen voorkomen, was het vooral noodig, dat men zich op de stem der Gereformeerden in het Buitenland beroepen kon, en dat de Gereformeerde Vorsten zich gereed betoonden om tot die Kerkvergadering mede te werken. Wat dit laatste betrof, van de bereidwilligheid van JACOBUS I kon men verzekerd zijn, en zijn schoonzoon, de Keurvorst van de *Paltz*, kon in deze zaak, vooral na een bezoek door hem kortelings te *Sedan* gebragt, naauwelijks anders handelen, dan zijnen schoonvader en Prins MAURITS aangenaam zou wezen. Ook zien wij hem het aanbod doen om opzettelijk een afgezant naar de Nederlanden te zenden, ten einde in de godsdienstzaken zulke adviezen te geven en zulke maatregelen te bevorderen, als men slechts zou verlangen. Dit aanbod werd door den Prins afgeslagen: hij vergde niets anders van den Keurvorst, dan dat hij te gelegener tijd zekere Godgeleerden naar de Synode zou afvaardigen. Hiertoe was ook JACOBUS gereed [2]. Van deze zijde ging dus alles naar wensch. Maar hoe zich op de gunstige meening van buitenlandsche Gereformeerde staatslieden en godgeleerden te beroepen, waar een DU-PLESSIS MORNAY, regtstreeks om zijn oordeel gevraagd, geantwoord had: »Van die scheuring in *Holland* heb ik een afschuw: zij is even verderfelijk voor den Staat, als ergernisbarend voor onze Kerken" [3]. Ja, uit *Engeland* zelf kwamen brieven, waarin men zich met veel minachting over het plan om eene Synode bijeen te roepen uitliet, en verzekerde, dat de Koning weldra blijken zou van gedachten ten dien aanzien veranderd te zijn [4]. Zulke geruchten moesten tot elken prijs tegengegaan worden. Dus verzocht men den Engelschen Gezant bij de Staten-Generaal gehoor te vragen, en daar »onder voorwendsel alsof hij antwoord verlangde op den laatstelijk door Zijne Majesteit geschreven brief," de bijeenroeping eener Synode aan te bevelen, opdat het blijken mogt, dat de Koning nog altijd hetzelfde gevoelen koesterde: dit, voegde men er bij, was volstrekt noodig, wilden de Gedeputeerden ter Vergadering der Staten-Generaal bij hunnen terugkeer in hunne Provinciën de gemoederen gunstig gestemd houden op het stuk van zulk eene Kerkvergadering [5]. CARLETON liet niet na aan dit

---

1 *Resol. v. Holl.* 4, 7 Oct. 1617.

2 *Archiv. de la Mais. d'Or.* S. II, T. II. *Lettres*, 435, 436, 437. CARLETON, II, p. 4, 5, 29, 36, 63.

3 DU PLESSIS MORNAY, *Mémoires*, III, p. 1092, 1113.

4 CARLETON, II, p. 69. CARLETONS Correspondent na WINWOODS dood, de Secretaris LAKE, verklaart zich gedurig tegen het denkbeeld der bijeenroeping eener Synode.

5 CARLETON, II, p. 62, 63.

verzoek gehoor te geven, en verscheen den 6den October voor de Staten. Zijne rede behelsde eene veroordeeling van alles wat gedaan was om het gevoelen der Remonstranten voor een kerkelijk doemvonnis te vrijwaren, eene regtvaardiging van den tegenstand der Contra-Remonstranten en eene sterk gekleurde schilderij van den toestand uit een en ander voortgesproten. In dezen staat van zaken aan de Overheid de beslissing tusschen de twee strijdige gevoelens te laten, ware Gode onttrekken wat Godes is. Het beste was de bijeenroeping van eene Nationale Synode. Dat men zich daartegen op het artikel der Unie beriep, waar de godsdienst voor de zaak van elke Provincie verklaard wordt, dit was slechts eene uitvlugt, aangezien het *Holland* bij de vaststelling van dat artikel toch wel om de handhaving der ware Gereformeerde godsdienst te doen was geweest; en wat het punt van *eer* en van de souvereiniteit der Provincie *Holland* betrof, dit bleef ongedeerd, als men ten gevalle van Zijne Majesteit toegaf, die nog in Maart laatstleden de Synode had aangeprezen bij een opzettelijk schrijven, waarop hij thans, zonder langer uitstel, antwoord verlangde [1]. Des anderen daags besloten de Staten, dat van deze Propositie slechts eene copij voor elke Provincie zou genomen worden, en ze niet in druk zou worden uitgegeven, om de gemeente niet nog meer te beroeren. Maar daar men den Gezant niet uitgenoodigd had om zijne rede voor het publiek verborgen te houden, zoo kan het niet bevreemden, dat niettemin spoedig de Fransche text en eene Nederlandsche vertaling in het licht verscheen [2].

1617. Rede van CARLETON in de vergadering der Staten-Generaal.

Doch ook den Hollandschen Bewindslieden ontbrak het niet aan regtstreekschen steun van buiten. Zoolang DU MAURIER de Gezant van *Frankrijk* bleef, en deze was in de eerste dagen van November, na een viertal maanden afwezig geweest te zijn, te *'s Hage* terug [3]; zoolang de staatkunde van OLDENBARNEVELT te *Parijs* gewaardeerd bleef, kon het niet anders, of *Frankrijk* moest met alle magt de zaak van de Hollandsche Gecommitteerden ondersteunen. Toen dan ook DU MAURIER den 3den November voor het eerst weder na zijne reize in de vergadering der Staten-Generaal verscheen, nam hij de gelegenheid waar om zijns Meesters gevoelig leedwezen over de gerezen misverstanden te betuigen. Hij zou, zeide hij, en duidelijk wierp hij daarmede een blaam op CARLETONS laatste redevoering, hij zou den oorsprong dier twisten niet trachten op te halen, vermits Hun Hoog Mogenden dien beter dan iemand kenden, noch een middel daartegen aan de hand doen; maar ried hun aan, in zichzelven, in eendragtig zamenwerken het genees-

Rede van DU MAURIER.

---

[1] Zie de redevoering bij BAUDAERT. IX, 69 enz. in uittreksel bij UYTENBOGAERT, bl. 829, 830, en de afzonderlijke uitgaven, aangeteekend in *Bibl. v. Pamfl.* N°. 1249—1251.

[2] *Resol. Stat. Gen.* 6, 7 Oct. 1617. *Bibl. v. Pamfl.* N°. 1249—1251. CARLETON, II, p. 94, 95.

[3] Bij zijn vertrek had hij een gouden ketting ter waarde van 3000 gulden ten geschenke gekregen. *Resol. Stat. Gen.* 19 Junij, 1617.

1617. middel te zoeken, opdat de Republiek hare zinspreuk en haar wapen niet te vergeefs mogt voeren en haar goede naam tot beschaming harer thans reeds in hare vernedering juichende vijanden hersteld mogt worden [1]. Doch de eendragt, die OLDENBARNEVELT in de medewerking der Generaliteit tot handhaving van het gezag der Regering van *Holland* zou hebben willen zien blijken, was verder dan ooit te zoeken. Vier dagen na die rede van den Franschen Gezant stelden de Gecommitteerden van *Zeeland*, thans in de vergadering der Staten voorzittend, de beraadslaging over de ontwerpartikelen op de beschrijving der Nationale Synode tegen eenen der eerstvolgende dagen aan de orde, en in weerwil van den tegenstand, dien de drie Provinciën op grond van de onwettigheid der geheele handeling boden, werd die beraadslaging den 10den November werkelijk geopend. *Gelderland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Groningen en Ommelanden* keurden het ontwerp goed en namen het aan. Weder trachtten de drie overige Provinciën de beraadslaging alsnog te keeren door te verklaren, dat men ten minste wachten moest, tot na de Vergadering der Staten van *Holland*, die nu binnen veertien dagen of drie weken zou plaats hebben; doch slechts omdat er eenige wijzigingen in het ontwerp waren voorgesteld, waaromtrent men zich met elkander verstaan moest, werd zij, en dat niet langer dan tot den volgenden dag, uitgesteld. Toen echter leverden de Hollandsche committeerden een protest in, waarbij zij zich weder op het 13de Artikel der Unie beriepen en op grond van het eerste Artikel handhaving eischten. Vermits het vreemd en onredelijk was, zeiden zij, dat men bij overstemming iets wilde gelasten in zaken, waarover de Generaliteit geene beschikking had, waarschuwden zij als met de wet in de hand den tegenwoordigen en de toekomstige presidenten en den griffier der Vergadering zich te onthouden van het stellen of onderteekenen van eenige acten, missiven of verordeningen in godsdienstzaken op naam der Staten-Generaal, zoo zij niet gehouden wilden zijn voor schuldig of medepligtig aan eene openbare onwaarheid. Doch wederom verried zich de oneenigheid, die *Holland* zelve verdeelde. De vijf Hollandsche Steden verklaarden door hare afgevaardigden, dat tot zulk een protest geen last was gegeven door de Staten van *Holland*, in wier Vergadering niet opzettelijk beraadslaagd was over het regt verstand en de toepassing van eenig artikel der Unie. De Gecommitteerde Raden hadden in deze zaak zonder genoegzame bevoegdheid gehandeld. — Maar dit maal was het de Provincie *Holland* niet alleen, wier inwendige verdeeldheid zoo sterk uitkwam: ook uit *Gelderland* verhieven zich stemmen tegen hetgeen op last van dit Gewest heette te geschieden. Deze stemmen waren die van de Heeren BIESMAN en

Beraadslaging over de ontwerp-artikelen op de beschrijving der Nationale Synode.

Protest van *Holland*.

Verdeeldheid in *Gelderland*.

[1] *Resol. Stat. Gen.* 3 Nov. 1617. CARLETON, II, p. 129, 176. Juist op éénen dag troffen brieven van den Hollandschen Gezant te *Londen*, van dien te *Parijs* en van den agent BREDERODE te *Heidelberg*, alle meldende, hoezeer het Land ten gevolge van de godsdiensttwisten in de algemeene achting gedaald was.

VAN BRIENEN [1]. Zij verklaarden, dat zij, ziende hoe men de Synode tegen den wil van drie Provinciën wilde doordrijven, zich tot hunne principalen, de Ridderschap en de Steden in het Nijmeegsche kwartier, gewend hadden met de vraag, of hetgeen te Arnhem tot bevordering der bijeenroeping eener Synode besloten was, met hun genoegen was geschied. Hierop hadden zij alsnog geen antwoord, hoezeer, bijaldien hunne principalen gezind geweest waren, de handeling goed te keuren, dit antwoord sedert lang ingekomen had kunnen zijn. In dezen stand van zaken konden zij niet goed vinden, dat in naam der Staten van *Gelderland* een maatregel werd doorgezet, die tot schennis der Unie en tot scheuring tusschen de Provinciën kon leiden. — In weerwil van alle tegenspraak gedroegen zich de overige Geldersche Gecommitteerden als volkomen gemagtigd, om uit naam hunner Provincie te handelen. Toen zij, even als de Zeeuwsche, Friesche en Groningsche leden, verklaard hadden, zich met de voorgestelde wijzigingen te vereenigen, werd het ontwerp aangenomen en vastgesteld en aan de drie Provinciën, alsof woorden hier wat afdeden, waar daden spraken, verzekerd, dat men haar niet uitsloot. Dit immers was de strekking van het »ernstig en vriendelijk" verzoek, dat zij zich alsnog met de meerderheid zouden gelieven te vereenigen [2]. 1617.

Nog eene poging wilde *Holland* aanwenden om het doordrijven van de Nationale Synode te keeren. Men nam daartoe de gelegenheid te baat, dat de Provincie *Utrecht* voorzat: een voorzitter uit eene der vier Provinciën zou elke beraadslaging, die leiden kon tot het verijdelen van het reeds verkregene, hebben kunnen tegenhouden [3]. De poging bestond hierin, dat werd voorgesteld, de vroeger uitgevaardigde plakaten tegen »het kwalijk spreken van de Regering van den Lande, van Zijne Excellentie en van de Magistraten van de Steden" te vernieuwen. Wanneer dit geschied was, zouden *Holland*, *Utrecht* en *Overijssel* zich daarvan, als van een wapen, door de Generaliteit geijkt, hebben trachten te bedienen, om het schelden en lasteren op openbare plaatsen en op den predikstoel te keer te gaan. Thans vooral kende de lof geene palen, welke aan Prins MAURITS door de Contraremonstrantsche predikanten werd toegezwaaid, en men kan ligt nagaan, met hoe weinig staatkundig doorzigt dit geschiedde, en hoe al die lof in verwenschingen op de hoofden der van Arminianisme beschuldigde Magistraatspersonen nederkwam. — Maar bovendien wenschte de tegenpartij in de Staten-Generaal, dat aan de Provinciën geschreven werd, ten einde elk derzelven, na overleg met eenige bevoegde Godgeleerden, den staat der vraag, waar op het bij de bestaande leerstellige geschillen

Nieuwe poging van *Holland* om het doordrijven eener Synode te keeren.

---

[1] Eene dergelijke verklaring werd ook ingeleverd door WILLEM BECK, Gecommitteerde van wege de Ridderschap van 't Nijmeegsche kwartier. Doch hij sprak voor zich afzonderlijk, omdat hij wilde doen uitkomen, dat hij persoonlijk niet tegen de Synode was.

[2] *Resol. Stat. Gen.* 7, 10, 11, Nov. 1617.

[3] CARLETON, II, p. 116, 111.

1617. aankwam, zou laten opmaken. Op deze wijze zou men de reeks der door OLDENBARNEVELT aanbevolen maatregelen hebben geopend. Geen wonder, dat die voorstellen geen ingang vonden, maar van uitstel tot afstel kwamen [1]. Men zag in het laatste der beide voorstellen een list om tijd te winnen en de strekking om in de andere Provinciën dezelfde geschillen als in *Holland* uit te lokken [2]. Inderdaad, zelfs in de meest Contraremonstrantsch geachte Gewesten zou een aantal voorstanders van de zienswijze der Hollandsche Remonstranten voor den dag gekomen zijn, bij de minste openbare gelegenheid, hun gegeven, om aan het woord te komen. Met bijzondere zorg werd in *Friesland* en in *Groningen* de openbaarmaking van zulke gevoelens door WILLEM LODEWIJK gekeerd. Met geen ander doel keerde hij reeds vóór het eind des jaars 1617 naar zijn Gouvernement terug [3], na in *Holland* alles wat de nederlaag van OLDENBARNEVELT en zijne staatkunde bevorderen kon, ijverig voorgestaan te hebben.

Doch in weerwil van alle tegenwerking was men besloten alles door te zetten. Naauwelijks was *Utrechts* voorzitterschap in de Staten ten einde, of er werd voorgesteld, dat »nademaal de bijeenroeping der Synode was vastgesteld," de Provinciën de plaats der bijeenkomst zouden bepalen. *Dordrecht*, *Utrecht* en *'s Gravenhage* waren genoemd. De Koning van *Groot-Britannie* had zich zeer sterk tegen de keus van *Utrecht* als plaats der bijeenkomst verklaard: deze stad, meende hij, was altijd geneigd tot oproer en muiterij en was gansch en al voor de Arminiaansche partij gestemd, waartoe zij door de tegenwoordigheid van OLDENBARNEVELT in haar midden nog meer aangespoord was [4].

Dordrecht als de plaats van de bijeenkomst der Synode bepaald.

Die grond scheen zwaar bij de vier Provinciën te wegen, althans zij kozen algemeen de Stad *Dordrecht* en ontzagen zich dus niet eene stad aan te wijzen op het gebied zelve van de voornaamste der Provinciën, die zich zoo sterk tegen de Synode verklaarden.

Tegenverklaringen tegen *Hollands* protest.

Op dezen zelfden dag, den 20sten November, leverde elk der vier Provinciën tegen *Hollands* protest eene tegenverklaring in, welke bewees hoedanigen indruk dat protest op haar gemaakt had, maar tevens toonen moest, dat zij zich daardoor niet zouden laten terughouden om de wettelijke vormen bij het doorzetten van hare onwettige maatregelen te blijven bezigen. De voornaamste grond, dien men in die tegenverklaringen deed gelden, was deze, dat de regel der Unie, volgens welken de Godsdienst eene bijzondere zaak van elke Provincie was, niet meer mogt gelden: immers werd thans van staatswege feitelijk slechts ééne, de Gereformeerde, Godsdienst beleden, wier handhaving de Staten zich, bij het benoemen van staats- en krijgsambtenaren, bij ca-

---

1 *Resol. Stat. Gen.* 17, 18 Nov. 1617.

2 CARLETON, II, p. 108

3 CARLETON, II, p. 153, 154.

4 CARLETON, II, p. 104, 113.

pitulatiën en traktaten ten taak gesteld hadden: hoe kon dan een artikel van kracht zijn, hetwelk de keuze tusschen katholiek of gereformeerd vrijliet? Wilde men zich op dat artikel beroepen, het zou slechts kunnen zijn met het doel om de Godsdienst te veranderen. Terwijl men zich dus over *Holland* beklaagde, dat het de Godsdienst wilde veranderen, ontzag men zich niet de Unie als reeds stilzwijgend en feitelijk veranderd aan te nemen. *Holland*, daarentegen, hield zich aan de Unie als aan een plegtanker vast, om, zoo mogelijk, de vrijheid van den Staat tegenover elke kerkelijke partij te handhaven, en bevorderde alzoo tevens, beter dan de tegenpartij, de zaak der godsdienst, die met eene op katholiciteit aanspraak makende Kerk allerminst gediend is. — *Zeeland* behandelde de zaak zeker het minst ernstig. Het gold, beweerden de Gecommitteerden dezer Provincie, hier slechts eene vraag van openbare orde, waarin men gewoon was bij meerderheid van stemmen te beslissen. Dus had *Holland*, dit leidden zij er uit af, groot ongelijk, dat het met zulke ernstige protesten en insinuatiën voor den dag kwam [1]. 1617.

Gecommitteerden benoemd tot het ontwerpen van uitschrijvingsbrieven tot de Synode.

Men was nu van zins, geregeld met het verordenen der maatregelen, voor de bijeenkomst der Synode gevorderd, voort te gaan, en twee dagen later werd voorgesteld, dat de Provinciën ieder eenen Gecommitteerde zouden gelieven te benoemen met den last om gezamenlijk den uitschrijvingsbrief te ontwerpen. De vier Provinciën verklaarden zich daartoe bereid, maar verlangden, dat de bewuste brief niet zou afgezonden worden vóór den eersten Januarij of Februarij, ten einde *Holland* tijd te laten in de aanstaande Statenvergadering de zaak nader te overwegen en zich met de meerderheid te vereenigen. Niettemin moest *Holland* tegen deze voortzetting der maatregelen tot de bijeenroeping der Synode protesteren. *Utrecht* en *Overijssel* sloten zich aan dit protest aan. Toch kondigde de President het verlangen der meerderheid af als een wettig besluit der Vergadering. Om verantwoord te zijn tegen de gevolgen van eenen maatregel, door Hollands protest met den blaam van onwettigheid beladen, kreeg de Griffier bij missive van den Voorzitter bijzonderen last om dat besluit in de notulen te insereren. De dag van den 24sten November was bestemd voor de voorlezing van de concepten der uitschrijvingsbrieven aan den Koning van *Groot-Britannië*, de Kerken in *Frankrijk*, den Keurvorst van de *Paltz*, den Landgraaf van *Hessen*, de Walsche Kerken van deze Landen, de Steden *Embden* en *Bremen*, *Zürich*, *Bern* en *Basel* en aan de Provinciën. Hiervan welligt onder de hand onderrigt, behandelden de Gecommitteerde Raden van *Holland* de vraag, wat te doen ten einde de verdere maatregelen zoo mogelijk nog te keeren, terwijl de Staten-Generaal in de bovenzaal van hetzelfde gebouw de ontwerpen der uitschrijvingsbrieven zouden onderzoeken. De Gecommitteerde Raden besloten de Staten-Generaal nogmaals te verzoeken, de te nemen maatregelen niet door te zetten tot op

[1] *Resol. Stat. Gen.* 20 Nov. 1617.

1617. de bijeenkomst van de Staten van *Holland*, die ophanden was, en eenigen uit hun midden begaven zich naar boven om dit verzoek dadelijk te doen. Doch binnenkomende bevonden zij, dat men reeds bezig was met het voorlezen der ontwerpen. Deze voorlezing bij te wonen achtten zij beneden hunne waardigheid, en, gevolgd door de Gecommitteerden van *Utrecht* en *Overijssel*, verlieten zij de vergadering: alleen de Heer WITSZ bleef het lezen bijwonen, en eerst daarna zag men ook hem, naar beneden ontboden, zich verwijderen. Daarentegen betoonden ook de Heeren VAN BRIENEN en BIESMAN, door mede henen te gaan, niets met het bedrijf gemeen te willen hebben. Beneden teruggekomen, besloten de Gecommitteerde Raden het verzoek om opschorting der bewuste maatregelen in beleefde bewoordingen te herhalen, en op nieuw begaven zij zich ten dien einde naar boven. Doch thans waren de ontwerpen alreede vastgesteld, hoezeer met de bepaling, dat zij eerst met Februarij afgezonden zouden worden. Hierop beraadslaagden zij nader, en besloten dat men het advies van den Advokaat inwinnen en daarvan den volgenden dag verslag doen zou [1]. Hoezeer in *'s Gravenhage* terug, weinig naar het uiterlijk [2] en gansch niet naar den geest veranderd, hield OLDENBARNEVELT nog het huis. Zijn advies hield in, dat men het vroeger protest vernieuwen en met nieuwe gronden versterken zou. Dit geschiedde door de hand van HUGO DE GROOT, en den eersten December werd de zoogenaamde *deductie* van de Gecommitteerden van *Holland* tegen alle maatregelen, in de kerkelijke zaken sedert den 10den November door de Staten-Generaal genomen, in de Vergadering voorgedragen. Zij begon met de klagt, dat men alle verzoeken van *Holland* om handhaving van haar gezag in den wind geslagen, en al de gronden, tot staving van dit haar verzoek aangevoerd, onopgelost gelaten had. Men verwierp, het is waar, *Hollands* beroep op het 13de Artikel der Unie; maar wilde men dit Artikel anders verklaren dan *Holland* deed, zoo zou men, onder voorwendsel van verklaring, al de Artikelen der Unie, waarvan de meeste op verre na zoo klaar niet waren als het 13de, gemakkelijk weg kunnen redeneren. Het was duidelijk dat sedert de Gereformeerde Religie algemeen omhelsd was geworden, de godsdienst niet opgehouden had de zaak der bijzondere Provinciën te zijn. Immers hadden de Provinciën daarbij niets van haar oorspronkelijk regt kunnen verliezen, evenmin tegenover de Unie, als tegenover zoo vele andere insgelijks Gereformeerde Rijken. Zoo de Unie hare besluiten in zake van godsdienst aan enkele Provinciën opdringen kon, waarom zouden de andere Gereformeerde Rijken dit niet insgelijks mogen doen? Neen! evenmin als de *Nederlanden* iets in zake van godsdienst over vreemde

Deductie van *Holland* tegen de maatregelen der Staten-Generaal in zake van godsdienst.

---

1 *Resol. Stat. Gen.* 22, 24 Nov. *Resol. v. Holl.* 24 Nov. 1617.

2 Alleenlijk gebruikte hij sedert een wandelstok (CARLETON, II, p. 100, 110, 111). Ook DU MAURIER schreef naar zijn Hof, dat OLDENBARNEVELT vol moed en met het voornemen om niet terug te deinzen was terug gekomen (OUVRÉ, p. 263, 264).

Staten te zeggen hadden, evenzoo min hadden vreemde Staten eenigen vorm van godsdienst aan de Provinciën voor te schrijven, en zoo de Provinciën geenerlei gezag van dien aard over zich aan vreemden konden toekennen, konden zij dit evenmin aan de Unie, vermits hare aanspraak geene andere was, dan welke ook die vreemden zouden kunnen laten gelden. Aan overwonnene steden en plaatsen had de Generaliteit de Gereformeerde Godsdienst kunnen voorschrijven; maar *Holland* was geen overwonnen land; integendeel, voornamelijk door *Hollands* goed en bloed waren die overwinningen behaald en die veroveringen geschied. Alzoo verlangde *Holland* de volheid van haar regt te blijven gebruiken, gelijk de Zwitsersche Cantons en de Geunieerde Vorsten, die elk op zijn gebied het regt van bijzondere verordeningen in het kerkelijke uitoefenden, en blijkens de bijzondere kerkordeningen van *Utrecht*, *Holland*, *Groningen* en *Zeeland* [1], ook de Staten dezer Gewesten sedert de algemeene invoering der Gereformeerde Godsdienst gedaan hadden. Na deze zoo krachtige verklaring, die zoo duidelijk deed gevoelen, dat *Hollands* Staatslieden wars waren van de slavenbanden, waaraan eene Gereformeerde Godsdienst met voor alle Gereformeerde Rijken geldend gezag den Staat leggen zou, gaat de *deductie* over tot het betoog van de onwettigheid van alles wat tot nog toe tegen *Holland*, en van de geldigheid van alles wat door de Hollandsche Gecommitteerden voor *Hollands* regt gedaan was [2]. In weerwil van alles echter, dus luidde de *deductie* verder, verlangden de Staten van *Holland* geenszins de eenigheid met de Evangelische Kerken binnen- en buitenslands te verbreken, blijkens hun aanbod om als de Kerken in *Holland* voorloopig tot rust gebragt zouden zijn, eene Nationale en eindelijk zelfs eene Generale Synode te laten houden. Ten slotte verklaarde men te hopen, dat de Staten van de andere Provincien, thans ten minste van alles wel onderrigt, alles zouden herstellen, wat in deze zaak tegen de Unie en de geregtigheid van de bijzondere Provinciën was geschied, verzoekende, dat men eenparig besluiten mogt, de Staten der Provinciën binnen de vier maanden te doen bijeenkomen om de geschiktste middelen tot behoud der eendragt tusschen de Provinciën, met handhaving van de vrijheid van elk derzelven, te beramen; dat omstreeks denzelfden tijd in elke Provincie eene Provinciale Synode mogt gehouden worden met de taak belast om den staat der quaestie op te maken en den voet aan te wijzen, waarop zonder kwetsing der waarheid of aanstoot voor de gewetens, redelijke verdraagzaamheid zou kunnen geoefend worden; dat, eindelijk, intusschen alle oproerige taal en schotschriften door nieuwe plakaten gestrengelijk mogten verboden worden. — Door al die gronden en zulke redelijke voorstellen lieten zich echter de Gecommitteerden der vier Provinciën niet bewegen: 1617.

[1] Zie hiervoor, bl. 515.

[2] Dit betoog berust grootendeels op reeds vroeger in verschillende stukken aangevoerde gronden. Zie bl. 742 en 747.

1617. met ongeloofelijke kalmte, ten minste in de vormen, die zij in de vergadering der Staten-Generaal in acht namen, stapten zij over alle bezwaren heen, en gingen voort op den eenmaal betreden weg [1].

Strijd over de punten van beschrijving tot de vergadering der Staten van *Holland*.

In de tweede week der maand December nam de lang verwachte vergadering der Staten van *Holland* eenen aanvang. Veel was er over de punten van beschrijving getwist. Reeds in October hadden de steden *Amsterdam*, *Enkhuizen*, *Edam* en *Purmerende* bij de Gecommitteerde Raden zekere artikelen ingeleverd, welke men onder die punten opgenomen wenschte. Deze zaak achtte die Raden van zoo veel belang, dat zij OLDENBARNEVELT deswegens dringender dan ooit verzochten uit *Utrecht* terug te komen, hetgeen hij dan ook deed. Wat die vier steden voorstelden, had de strekking om de Resolutie van den 4[den] Augustus ter zijde te zetten. Doch van de andere Hollandsche steden, hiervan onderrigt, zonden *Haarlem*, *Leiden*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Schoonhoven*, *den Briel*, *Alkmaar* en *Hoorn* afgevaardigden naar de Gecommitteerde Raden, en verzochten de vaststelling der punten van beschrijving nog uit te stellen, totdat zij alles behoorlijk zouden overwogen hebben. De Gecommitteerde Raden schroomden ditmaal een al te lang uitstel der vergadering, en op hun verzoek waren de afgevaardigden der laatstgenoemde steden spoedig gereed met de verklaring, dat zij de punten, door *Amsterdam* en de drie andere Steden gesteld, als strijdig met de vrijheden en geregtigheden van den Lande en met het gezag der Staten beschouwden: werd in de Punten van beschrijving iets opgenomen ten nadeele van de »wettig genomen" Resolutie van den 4[den] Augustus, zoo zouden vele Steden op zoodanig eene beschrijving niet gezind zijn op te komen, en in allen gevalle daartegen duchtige gronden aanvoeren, hetgeen een geschil zou uitlokken, dat beter achterwege gelaten ware. Doch de vier Steden zagen zich thans krachtig door een gewigtigen stap van Prins MAURITS ondersteund. In gezelschap van Graaf WILLEM LODEWIJK (FREDERIK HENDRIK had zich verontschuldigd van mede te gaan) begaf hij zich op reis om de verschillende steden van *Holland* te bezoeken, ten einde haar te bewegen zich met de punten, door *Amsterdam* gesteld, te vereenigen, en haar van de ongegrondheid te overtuigen van de geruchten, die er ten zijnen laste waren verbreid, alsof hij naar het oppergezag streefde. De Steden, die hij niet persoonlijk bezocht, ontvingen van hem schriftelijke vertoogen en aanmaningen. Overal werd hij beleefd ontvangen; alleenlijk was men er te *Leiden* een oogenblik op bedacht den Prins den toegang tot de stad te ontzeggen. Evenwel beseffende, dat de houding, door hem bij het bezoeken der steden in acht genomen, alleszins vreedzaam was, maakte men ook hier geene zwarigheid hem toe te laten. Had de Prins ooren gehad voor de inblazingen van sommigen, en over de raadzaamheid van geweldige maatregelen gedacht, zooals de Koning van *Engeland*

---

[1] *Resol. Stat. Gen.* 25 Nov. 1 Dec. 1617. *Resol. v. Holl.* 26, 31 Nov. 1617.

deed, eene voorzorg als die van de stad *Leiden* ware niet overtollig geweest [1]. En werkelijk ging van den Prins de spraak, dat hij, slaande op het gevest van zijn zwaard, gezegd had: »*hiermede* zal ik de Religie, die mijn Heer vader in deze landen geplant heeft, verdedigen! en ik zal zien wie mij zulks beletten zal" [2]. Hoe het zij, in dezen stand der zaak, stelde HUGO DE GROOT, uit naam van den Advokaat in het Collegie der Gecommitteerde Raden de vraag voor, of het nu niet raadzaam was, de door *Amsterdam* met hare volgelingen verlangde Punten aan de acht Steden, *Haarlem*, *Leiden*, enz., en wederkeerig de bedenkingen dezer acht Steden aan de Edelen en de tien overige steden van *Holland* toe te zenden [3]. Zoo werd elke partij bekend gemaakt met hetgeen de tegenpartij in de vergadering behandeld wenschte te zien, en deze maatregel schijnt ditmaal de vaststelling en toezending der Punten van beschrijving te hebben moeten vervangen. DE GROOTS voorstel werd goed gevonden, en weldra kwamen alsnu de Staten bijeen. 1617.

Had MAURITS getracht voor de toelating eener Nationale Synode eene meerderheid te winnen; de Fransche Gezant had van zijnen kant zich beijverd, MAURITS zelven van de onaannemelijkheid van zulk eene Synode te overtuigen. Bovendien had hij weten te bewerken, dat er een onderhoud tusschen den Prins en OLDENBARNEVELT plaats greep. Deze beiden hadden elkander niet gezien sedert het bezoek door den Advokaat in Augustus vóór zijn vertrek naar *Vianen* aan den Prins gebragt. Toen had OLDENBARNEVELT den Prins willen doen begrijpen, dat zijn eer en gezag bij de staatkunde der Hollandsche Regering geen gevaar liep, en hem opgewekt om zelf een voorslag te doen, die tot verzoening kon leiden, verklarende, dat hij liever van zijne staatsdienst ontslagen wilde zijn, dan tegen den zin Zijner Excellentie in 's Lands dienst te blijven [4]. Van OLDENBARNEVELTS ontslag wilde MAURITS niets hooren. Wat ook zou het gevolg daarvan geweest zijn? Immers geen ander, dan dit, dat de schijn zou ontstaan zijn alsof het alleen om het aftreden van éénen man te doen ware geweest; de ijver van OLDENBARNEVELTS talrijke volgelingen zou niet merkbaar verzwakt, maar die zijner vijanden, door zijn aftreden aanvankelijk bevredigd, zou verflaauwd zijn, en aldus zou de partij, voor wie de Prins in gemoede opgetreden was, alleen den last geleden hebben eener verzoening, door OLDENBARNEVELTS aftreden tot stand gekomen. Zoo iets was van den Prins

Mondgesprek tusschen Prins MAURITS en OLDENBARNEVELT.

[1] CARLETON, II, p. 86, 87, 104, 111, 112, 114, 115, 117. Reeds vroeger had Prins MAURITS getracht op de Edelen van *Holland* te werken en hen van OLDENBARNEVELTS staatkunde terug te brengen; doch te vergeefs. Zie CARLETON, p. 86.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 814.

[3] *Resol. v. Holl.* 21, 26—28 Oct. 9, 24, 31 Nov. 1617.

[4] UYTENBOGAERT, bl. 811.

1617. niet te wachten. De zege van de door hem in bescherming genomen partij moest verzekerd worden, ziedaar alles wat hij beoogde. Dus liet het zich aanzien, dat het onderhoud thans door DU MAURIER bewerkt, niet veel zou uitrigten. Den 9[den] December ging de Advokaat den Prins bezoeken; hij sprak, schrijft de Fransche Gezant, met eene verwonderlijke kracht en beradenheid, en de Prins kwam rond uit voor de redenen, die hij meende te hebben om op hem verstoord te zijn. Niettemin scheidden zij op goeden voet, en DU MAURIER meende wat goeds gesticht te hebben [1].

In eene der eerste vergaderingen van deze zitting [2] deed OLDENBARNEVELT het verzoek, dat de Staten, zijne lange diensten, zijnen zeventigjarigen ouderdom en de zwakheid van zijn gestel in aanmerking nemende, hem, bepaaldelijk in de tegenwoordige omstandigheden, zoo al niet zijn menigmaal verzocht ontslag, dan ten minste de vergunning mogten verleenen, om zich voorloopig en tot zijn geheel herstel toe voor verontschuldigd van zijne gewone drukke deelneming aan 's Lands zaken te houden. Hiermede deed de bejaarde staatsman zoo veel, dat de Staten, zonder hem eenigzins te krenken, desverkiezende hem zijn ontslag hadden kunnen geven, en toch verzaakte hij zijne partij noch onttrok hij zich aan het gevaar van het oogenblik. Ontslag werd hem niet verleend, maar zijn verzoek voor het overige stilzwijgend toegestaan [3].

Rede van DU MAURIER in de vergadering der Staten van *Holland*.

Daags daaraan verzocht de Fransche Gezant DU MAUREIR gehoor voor de Vergadering der Staten van *Holland*. Dit baarde opzien. Immers luidde de last der Buitenlandsche Gezanten gewoonlijk aan de Generaliteit, en geenszins aan de Staten eener bijzondere Provincie. Evenwel vroeger reeds had men den Franschen Gezant in de zaak van een bijzonder persoon voor de Staten van *Holland* zien optreden [4], en ook de Heer DE LA NOUE had in het bijzonder bij de Staten dezer Provincie gehoor gehad [5]. Thans niettemin, nu hij niet veel meer te zeggen scheen te hebben, dan hij reeds den 3[den] November bij de Staten Generaal in het midden had gebragt, werd hij geacht met dezen stap te willen toonen, dat hij *Hollands* Souvereiniteit zoo zeer buiten kijf stelde, dat hij tot deze Provincie, als tot een afzonderlijken Staat, uit naam van zijnen Meester

---

[1] OUVRÉ, p. 264. UYTENBOGAERT (bl. 828, 829) spreekt ook van een en ander onderhoud omstreeks dezen tijd van den Advokaat met den Prins en Graaf WILLEM LODEWIJK, waarbij hij weder op een voorslag van verzoening zou hebben aangedrongen.

[2] In deze zitting trad ROMB. HOGERBEETS het eerst als lid op. Hij was kort te voren als lid van den Hoogen Raad, waarin hij met zijne gevoelens alleen stond, ontslagen, om het ambt van Pensionaris van *Leiden* weder te kunnen aanvaarden, *Resol. v. Holl.* 18 Nov. 8 Dec. 1617.

[3] *Resol. v. Holl.* 13 Dec. 1617.

[4] Te weten in de zaak van den karthuizer PAUL DE RAVOYRE.

[5] Zie hiervoor, bl. 640.

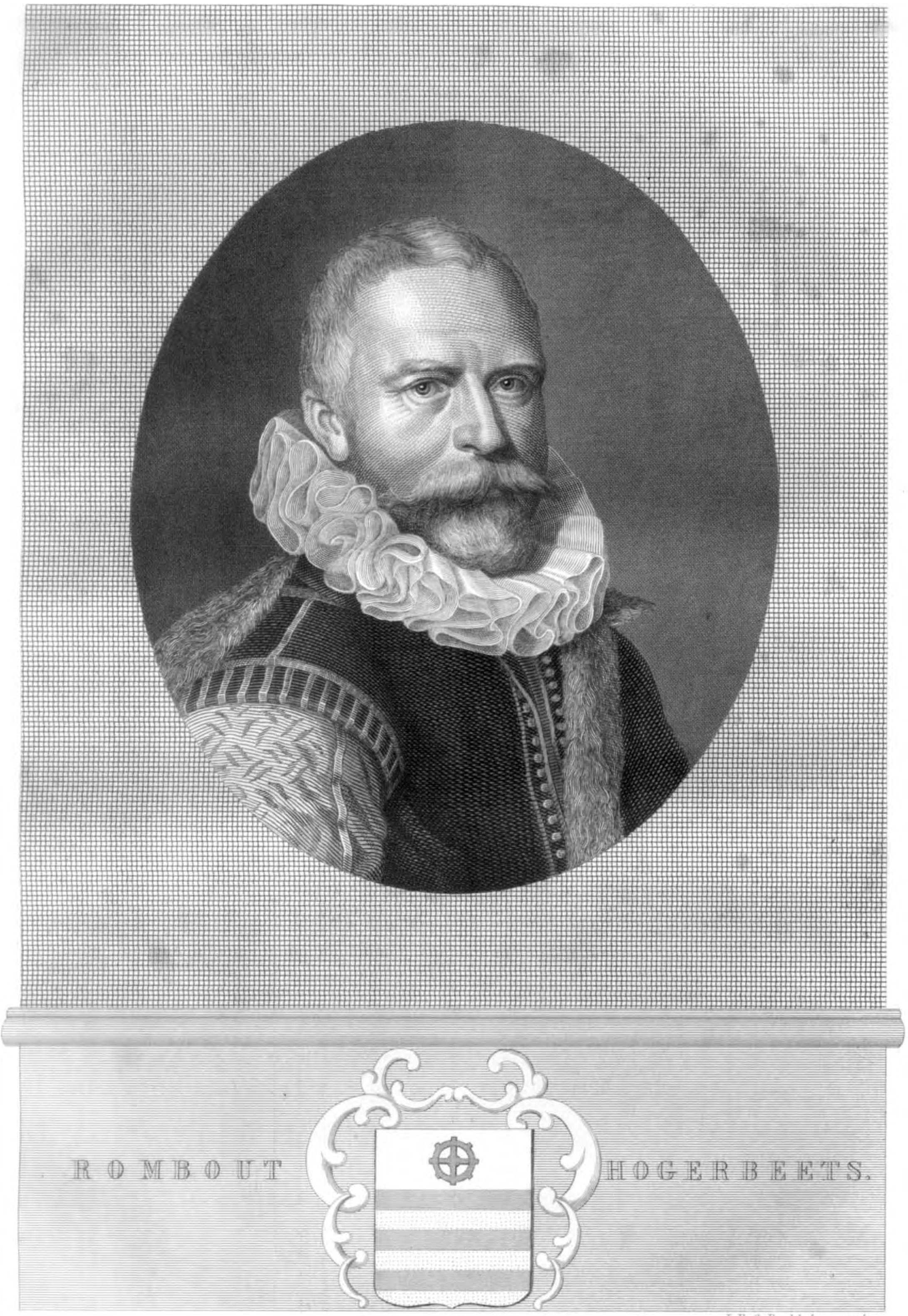

J. F. C. Reckleben sculps.

het woord rigtte. CARLETON, die steeds beweerde met niemand anders dan met de Staten-Generaal iets te verrigten te hebben, trok zich deze stap van den Franschen Minister aan, evenwel niet zonder aan zijn Hof de vraag te rigten, of het ook hem niet geraden zijn zou, zich aldus tot de Staten van *Holland* in het bijzonder te wenden [1]. — DU MAURIERS rede had werkelijk dezelfde strekking, als die welke hij voor de Staten-Generaal gehouden had. De geschillen, zeide hij, hoe gewigtig ook, waren niet waard, dat men daarvoor de kracht, den roem, ja het bestaan van den Staat op het spel zette. In *Holland* was de vrijheid herleefd, en ziet — thans stond zij in *Holland* te gronde te gaan. Dus zouden de weldaden van HENDRIK den Grooten verijdeld worden, en hunne trouwste en magtigste vrienden zouden de voortzetting dier weldaden kwalijk besteed achten aan dezulken, die hunne eigene zaak verrieden. De schande zulk een heerlijk goed, als zij verkregen hadden, niet te hebben kunnen behouden, zou grooter zijn dan het nooit te hebben verkregen. Dus bezwoer hij hen eendragtig te zijn, en zich te houden bij hetgeen hen groot had gemaakt. Uit liefde voor het vaderland, hetwelk zich geheel op hen verliet, moest men niet hardnekkig blijven bij een eenmaal opgevat gevoelen. Wie het gereedst was om zijn gevoelen op te geven, toonde de meeste liefde voor 't vaderland en oogstte de eer der schoonste zege in [2]. — Ziedaar eene waarlijk onpartijdige rede: slechts hij, die in aanmerking nam, eensdeels dat de Gezant bepaaldelijk tot *Holland* sprak, waar de meerderheid moeijelijk geacht kon worden de partij te zijn, die de eendragt verstoorde; andersdeels dat hij op het bondgenootschap met *Frankrijk* wees, hetwelk een ander staatkundig beginsel dan het gereformeerd kerkelijke onderstelde, slechts de zoodanige kon doorgronden, welke staatslieden hij wenschte te ondersteunen, en welke partij hem voorkwam den Staat ten verderve te voeren en den vijand, die, zeide hij, nog altijd voor de poorten stond, in de hand te werken. DU MAURIER bezat de overtuiging, dat de waarheid kans heeft om tot de harten door te dringen, en daarom had hij zich opgewekt gevoeld, die taal in de vergadering der Staten van *Holland* te spreken. Maar zijne goede verwachting werd bedrogen: het blijkt niet, dat iemand op de door hem op nieuw aangedrongen gronden van zijn gevoelen afstand gedaan heeft. Ook vond de Contraremonstrantsche partij zoo veel aanmoediging in de bemoeijingen van OLDENBARNEVELTS vijanden, dat zij, van de zege verzekerd, niet in den zin kreeg, om den strijd op te geven. CARLETON had thans eene goede gelegenheid bekomen, om de Hollandsche Regering te kwellen en te benadeelen. — De rede, door dezen Gezant den 6[den] October dezes jaars gehouden, was, tegen het verzoek en den zin der Hollandsche Regering en in strijd met het besluit der Staten-Generaal [3], in

1617.

[1] CARLETON, II, p. 138, 139, 148. 's Konings weifelend antwoord op de vraag leest men bl. 158.

[2] *Resol. v. Holl.* 14, 15 Dec. 1617.

[3] Zie hiervoor, bl. 757.

1617. het licht gekomen. Een ongenoemd auteur scheen te meenen, dat die rede, thans gemeen goed geworden, ook de openbare kritiek mogt doorstaan: ten minste hij zette hen, die de uitgave van CARLETONS redevoering bezorgd hadden, deze hunne onbescheidenheid betaald, door eene kritiek uit te geven onder den titel van *Weegschaal om de Oratie van den Ambassadeur D. Carleton in alle billijkheid regt te overwegen* [1]. In dit geschrift werden, in tegenspraak met hetgeen CARLETON zoo oppervlakkig beweerd had, de aanleiding en de ware toedragt der kerkelijke staatsgeschillen uiteengezet, en zij, op wie die Gezant de schuld had geladen, op de meermalen reeds door de Hollandsche en de Utrechtsche Regering aangevoerde gronden, verdedigd. De Gezant trok zich de zaak aan. Het was hem gemakkelijker tegen dit schotschrift uit te varen, dan het uitvoerig antwoord op zijne rede, door de Staten van *Holland* opgesteld [2], te wederleggen. Den 21sten November berigtte de President, BURMANIA, aan de Vergadering der Staten-Generaal, dat CARLETON, met den vinger op dat schotschrift, hem gevraagd had, of dit nu het reeds zoo lang verbeide antwoord was op den laatsten brief van Zijne Groot-Britannische Majesteit. Dit woord getuigde van niet geringe verstoordheid, en weldra bleek het, dat hij voldoening verlangde, en tevens trachtte om, door middel van de vervolging dezer zaak, de hoofden der door hem tegengewerkte rigting ten val te brengen. Hij wilde niemand geringers dan GROTIUS en UYTENBOGAERT voor de auteurs gehouden hebben. Zelfs wees hij op eene bijzonderheid, die, meende hij, door OLDENBARNEVELT den schrijvers aan de hand moest gedaan zijn [3]. Op die mededeeling van den President verklaarde zich de Vergadering »zeer ontroerd en bedroefd," dat zulk een boekske was in het licht gekomen. Het was in *Holland*, hoezeer te *Utrecht* gedrukt, het eerst verspreid, en nu werden de Gecommitteerden dezer Provincie uitgenoodigd, het zoo veel doenlijk te doen intrekken. Zij antwoordden, dat men daartoe reeds last gegeven had. Dit zouden de vertegenwoordigers der andere Provinciën zorgen dat ook door hunne lastgevers geschiedde, en zoo, hoopte men, zou CARLETONS wijsheid en bescheidenheid zich voldaan rekenen. Doch reeds den volgenden dag verzocht de Ambassadeur, dat onderzoek gedaan mogt worden naar den schrijver en den drukker. Ook dit, verklaarden de Hollandsche leden, was reeds van wege de Staten hunner Provincie geschied, en de andere Provinciën namen aan, het insgelijks te laten doen. Maar nog achtte CARLETON de voldoening niet genoegzaam. Hij verscheen den 25sten November in de Vergadering, en hield hier eene rede, waarin hij alles opsomde wat in de *Weegschaal* beleedigends voor Zijne Majesteit den Koning en voor zijn eigen persoon voorkwam, de meeningen

CARLETON treedt op tegen *de Weegschaal.*

---

[1] *Bibl. v. Pamfl.* N°. 1252.

[2] Zie dit stuk bij UYTENBOGAERT, bl. 831—859.

[3] CARLETON, II. p. 121, 122, 126.

van den auteur op zijne wijze bestreed, en de uitvaardiging eischte van een buitengewoon plakaat, waarbij gelast zou worden de exemplaren van het boekske in het openbaar te verbranden: hij, die exemplaren opspoorde, zou eene belooning, en de drukker, zoo hij binnen veertien dagen den schrijver noemde, vergiffenis erlangen. Tegen dezen eisch lieten de Hollandsche leden zich hooren: na hetgeen in hunne Provincie reeds in deze zaak geschied was, achtten zij zich bezwaard voor alsnog meer te doen, zonder voorafgaande mededeeling aan de Staten; voorts namen zij de gelegenheid te baat, om nogmaals op de vernieuwing der plakaten tegen het kwaadspreken van de Regering, en tegen het schrijven van lasterlijke geschriften aan te dringen: had men daartoe willen besluiten, zoo ware de uitgave van het boekske voorgekomen. *Utrecht* ondersteunde *Holland* ook thans; maar de vier Provinciën waren gezind op CARLETONS eisch een zoodanig plakaat, als hij wenschte, uit te vaardigen. Alleenlijk gaven zij aan die van *Holland* verlof, om van den Engelschen Ambassadeur uitstel te verzoeken tot tijd en wijle, dat de Staten van *Holland* vergaderd zouden zijn. Dienvolgens vervoegden zich DE GROOT en WITTENSZ bij den Ambassadeur. Maar deze antwoordde, dat de zaak evenmin *Holland*, als eenige andere Provincie in het bijzonder raakte, ten ware men erkennen wilde, dat de schrijver en drukker in *Holland* te huis behoorden. Hij had slechts met de Staten Generaal te maken, aan wie zijne geloofsbrieven luidden, en van dezen wachtte hij voldoening, en wel vóór den volgenden woensdag, aangezien hij alsdan aan zijnen Meester verslag van de zaak geven moest. Van dit antwoord gaf hij zelf schriftelijk kennis aan de Staten Generaal, het voorkomen aannemende, alsof hij de waarheidsliefde van HUGO DE GROOT mistrouwde, en bij deze schriftelijke mededeeling voegde hij het verzoek, dat, ingeval er ontdekt werd, dat iemand kennis van den schrijver en den drukker van het schotschrift gehad had, zonder hen aan Hun Hoog Mogenden aangebragt te hebben, de zoodanige aan dezelfde straf, als de schrijver en de drukker, onderworpen zou zijn. Zoo meende CARLETON mogelijk wel de aanzienlijkste mannen der Republiek aan eene schandelijke straf bloot te stellen. Alsnu werd de Griffier der Staten-Generaal gelast het verlangde plakaat te ontwerpen en daarin de laatstelijk toegevoegde bedreiging niet te vergeten [1]. Doch de Hollandsche Staatslieden waren niet gezind te wijken voor den onbeschaamden eisch van den Engelschman, die, docht hun, slechts het verdiende loon van zijne eigene bekrompene staatkunde gekregen had. Op nadere aanmaning der vier Provinciën werd het ontwerp van het plakaat den 6den December gelezen en vastgesteld met deze bepaling evenwel, dat men aan de Hollandsche Gecommitteerden er eene kopij van bezorgen zou ten einde zij deswegens aan hunne lastgevers berigt zouden kunnen geven. Alsnu benoemden de Staten van *Holland* eene commissie, bestaande uit de pensionarissen van

1617.

Plakaat tegen de *Weegschaal* tegen den zin van *Holland* vastgesteld.

[1] *Resol. Stat. Gen.* 21, 22, 25, 27 Nov. 1617. CARLETON, II. p. 123—133.

1617. *Haarlem*, *Amsterdam* en *Rotterdam* en den secretaris van *Enkhuizen*, tot onderzoek van de *Weegschaal*, en intusschen werden de Gedeputeerden, die zich naar de vergadering der Staten Generaal begaven, gelast zich tegen de uitvaardiging van het plakaat te verzetten. Niettemin werd aldaar tot die uitvaardiging besloten, en de Hollandsche leden zagen zich genoodzaakt, ondersteund door *Utrecht* en *Overijssel*, te verklaren, dat men, zoolang *Holland* niet toetrad, geene vrijheid had om het plakaat op naam der Staten-Generaal uit te vaardigen.. In deze overtuiging verboden de Staten van *Holland* den drukker der Generaliteit het plakaat te drukken, en toen CARLETON, zich aanstellende alsof hij het er voor hield dat het staatstuk reeds gedrukt was, eenige exemplaren daarvan bij den drukker liet ontbieden, kreeg hij ten antwoord dat deze het verbod niet in den wind geslagen en het plakaat niet gedrukt had. Nu riep de President der Staten-Generaal den drukker tot het geven van rekenschap. Niettemin bleef deze weigerachtig om het plakaat te drukken, en de President verlangde de kopij van het plakaat terug. Daarop besloten de Staten-Generaal het stuk aan de Staten der gezamenlijke Provinciën toe te zenden met het verzoek, het elk in hun Gewest te laten drukken en uitvaardigen. Hiertegen protesteerden *Holland*, *Utrecht* en *Overijssel*, en uit *Gelderland* de Heer van BRIENEN, wiens protest echter later door de Staten zijner Provincie scherp afgekeurd werd. — Alsnu wenschte de Engelsche Gezant niets liever, dan dat zijn Koning met het ter zijner voldoening door de Staten-Generaal verordende, al bleef het ook in enkele Provinciën onuitgevoerd, genoegen zou nemen. Dus wachtte hij nader order af, en ze bekomen hebbende, kon hij, den 20sten Januarij daaraanvolgende, aan de Staten-Generaal des Konings dankbetuigingen voor de gegeven voldoening mededeelen. Evenwel gaf hij alsnog zijn verlangen te kennen, dat het plakaat mede werd uitgevaardigd in die Provinciën waar zulks nog niet geschied was, en wel bepaaldelijk in *Holland*. Dit verlangen echter werd niet bevredigd. Integendeel er kwam van het geschrift weldra eene Fransche vertaling met een scherpe voorrede in het licht, voor welker auteur de Gezant den predikant UYTENBOGAERT schijnt te hebben willen doen doorgaan. Dus vond hij op nieuw aanleiding om zich bij de Staten-Generaal te beklagen. Ten einde hem genoegen te geven, lieten de Staten van *Holland* eenige exemplaren der Fransche vertaling binnensdeurs in hunne vergadering verbranden, en hiermede liep de geheele zaak af [1].

Wintervergadering der Staten van *Holland*. Doch wat viel nu, ten aanzien van de hoofdzaak, in de wintervergadering van de

[1] *Resol. Stat. Gen.* 4, 6, 8, 11, 12, 27 Dec. 1617. 20, 26 Jan. 28 Febr. 1618. *Resol. van Holl.* 8 Dec. 1617. CARLETON, II. p. 132, 133, 143—145, 156, 166, 167, 177, 185, 186, 204, 205, 213. — De auteur en de drukker der *Weegschaal* zijn nooit ontdekt geworden. De Koning van *Engeland* hield zich overtuigd, dat HUGO DE GROOT de schrijver was (CARLETON, II. p. 173). BAUDAERT noemt den Utrechtschen predikant JAC. TAURINUS (zie UYTENBOGAERT, bl. 862). Een berigt bij CARLETON (II, p. 194) noemt insgelijks TAURINUS.

Staten van *Holland* voor? Behalve de vraag aangaande de Synode moest ook de staat van uitgaven en ontvangst voor het volgende jaar opgemaakt worden. De Prins, die gaarne gezien had, dat *Holland* de bekostiging der Fransche regimenten, die deze Provincie bij besluit van den 5den Augustus [1] van zich had afgeschoven, weder op zich had genomen, wenschte, dat de geldmiddelen vóór de godsdienstgeschillen aan de orde gesteld zouden worden. Had *Frankrijk* voor den dag kunnen komen met het aanbod van dadelijke betaling dezer troepen, de invloed van den Franschen Gezant op de Contraremonstranten en den Prins zou grooter geweest zijn: dan toch zou men niet hebben kunnen ontkennen, dat het bondgenootschap met dit Rijk tot iets nut was. Doch in plaats van zulk een aanbod was DU MAURIER den 3den November bij de Staten-Generaal met verontschuldigingen aangekomen, wegens onvermogen om de achterstallige soldij te betalen [2]. Het is waar, door de houding van den Koning van *Frankrijk* was de vrede in het zuiden hersteld, en waren de Staten van hun onderstand aan den Hertog van *Savoye* ontslagen geraakt; maar daarvoor duchtte men, nu de vijand de handen in het zuiden ruim had, eene hervatting van den oorlog op onze grenzen, en dezelfde personen, die zoo tegen het sluiten van het Bestand geijverd hadden, verlangden nu niets liever, dan het gerekt te zien, vermits de oorlog ruim zoozeer OLDENBARNEVELTS diplomatische, als MAURITS militaire bekwaamheden onmisbaar zou maken, en men rust van buiten verlangde, om intusschen in het binnenland de omwenteling door te zetten en den Advokaat van het kussen te dringen [3]. Zoo moest het Bestand, OLDENBARNEVELTS werk, door zijne tegenstanders tot OLDENBARNEVELTS ondergang misbruikt worden. — In weerwil van MAURITS verlangen en de kortheid van den tijd, die nog vóór den aanvang van het jaar 1618 overschoot, werd het godsdienstige vraagstuk het eerst aan de orde gesteld. Vrij kalm, veel kalmer althans, dan men na de heftige vertoogen in de Staten-Generaal had mogen wachten, kwam het middel, tegen de verdeeldheid in het godsdienstige aan te wenden, ter sprake. Den 19den December waren de gedeputeerden uit de vijf Steden gereed met een ontwerp ter bijeenroeping eener Provinciale Synode onder beding, dat zij door eene Nationale achtervolgd zou worden, waartoe zij slechts tot voorbereiding zou strekken. Tegen dit concept stelden de Edelen en de gedeputeerden der overige Steden twee dagen later een ander over, hetwelk eene Provinciale Synode aanbeval, die de bijlegging der geschillen tot bepaalde taak zou hebben. Daar echter ook de stellers van dit laatste ontwerp geene beslissing aan de Provinciale Synode opgedragen wilden hebben, en zij zelfs goedvonden, eenige godgeleerden uit de andere Provinciën in deze Pro- 1617.

[1] *Resol. v. Holl.* 5 Aug. 1617.

[2] *Resol. Stat. Gen.* 3 Nov. 1617.

[3] Vergel. CARLETON, II. p. 115, 116.

1617. vinciale kerkvergadering toe te laten om hun advies te doen hooren, ja, in geval dit alles tot niets leidde, het uitzigt op eene Generale Synode openden, zoo was eene overeenbrenging der beide gevoelens niet ondenkbaar, hoezeer nog altijd het groote verschil overbleef, dat dezen de benoeming der leden van de Provinciale Synode aan de Magistraat, genen aan de classes wilden opdragen. Er werd dan eene commissie benoemd, uit eenen der Edelen en eenige gedeputeerden der voornaamste Steden bestaande, om de beide ontwerpen, zoo veel mogelijk, overeen te brengen, en zoo ging de Vergadering uiteen, »met meening en besluit om zonder nieuwe beschrijving den 10^{den} Januarij weder bijeen te komen." [1] Dus scheen er thans werkelijk eenige kans tot verzoening in *Holland* te ontstaan, en, onverdeeld in eigen boezem, was *Holland* sterk genoeg tegen de andere Provinciën, ja, zou het dezen ligt kunnen doen gevoelen, dat haar tegenstand doelloos was geworden. Ook uit *Engeland* kwamen berigten aangaande het persoonlijke gevoelen van JACOBUS I en zijne staatkunde in kerkelijke zaken, die niet anders dan geschikt waren om den Contraremonstranten den mond te stoppen. Vooreerst wees men steeds op de handelwijze van dezen Koning in de kerkelijke geschillen, welke vroeger in zijn Rijk waren voorgekomen, eene handelwijze, die veel overeenkomst had met die der Staten in *Holland*, en thans vernam men door een schrijven van den Nederlandschen Gezant te *Londen*, dat de Koning zich had uitgelaten, hoe hij van de vijf artikelen de eerste vier goedkeurde en over het laatste niet beslissen wilde, alsmede, dat hij de beslissing des geschils door eene Provinciale Synode mogelijk achtte. Tegelijk met dit berigt uit *Engeland* kwam eene mededeeling van den Agent der Staten te *Lubek* van gelijke strekking. Dit was voor de Contraremonstrantsche partij te veel om te verduwen. Zij herinnerde zich, dat ook de Gezant te *Parijs* en de Agent te *Heidelberg* zich in hunne brieven in eenen voor de Remonstranten gunstigen zin hadden uitgelaten, en wilde weten dat die beschouwingen aan al de zaakgelastigden der Staten in het buitenland uit *'s Hage* in de pen waren gegeven. Dus dreef men bij de Staten-Generaal een besluit door, waarbij den Gezanten of Agenten der Republiek verboden werd, aan de Hoven of in de Staten, alwaar zij gevestigd waren, immer op grond van bijzondere brieven, uit *Nederland* ontvangen, over de godsdienstgeschillen te spreken, maar daartoe de bevelen af te wachten, die de Staten-Generaal hun geven zouden. Ook trachtte CARLETON spoedig eene nadere verklaring van JACOBUS bedoeling uit te lokken, waartoe deze Vorst, die het bijna nooit met zich zelven eens was, noch wist wat hij wilde, zich vinden liet [2].

Commissie benoemd om de twee concepten nopens de bijeenroeping eener Provinciale Synode overeen te brengen.

In allen gevalle, de kans der Hollandsche Regering scheen schooner te staan [3], dan

[1] *Resol. Holl.* 19, 21 Dec. 1617. OUVRÉ, p. 265, 266. CARLETON, II, p. 137, 148, 149, 150, 152. De naauwkeurigheid van CARLETONS berigt en uitdrukkingen laat hier veel te wenschen over.

[2] CARLETON, II, p. 146, 147, 157, 167, 172.

[3] Niet allen evenwel dachten zoo gunstig over den staat van zaken op dit oogenblik. Op den

vroeger. Er moest een slag geslagen worden, die de Contraremonstrantsche partij weder nieuw leven bijzette en tevens hare kracht vermeerderde. Hiertoe was gelegenheid genoeg voorhanden. De Regering van *Nijmegen*, dit was reeds genoeg gebleken, was op de hand der Remonstranten; maar het ontbrak in deze stad, ja in den boezem der Magistraat zelve geenszins aan ijverige voorstanders der tegenovergestelde partij. Konden dezen op het kussen geholpen worden, zoo was aan den twijfel betreffende het regt der Geldersche Gedeputeerden, om in den naam der Staten van hun Landschap de bijeenroeping eener Nationale Synode voor te staan, een einde gekomen. De Nijmeegsche Burgemeesteren, Schepenen en Gemeenslieden zagen reeds in het jaar 1617 duidelijk in, waar men het op toelegde. Zij trachtten zich tegen alle mogelijke gevallen te wapenen, en wel door diegenen in den arm te nemen, van wier zijde zij, wanneer het eenmaal zoo ver mogt komen, eene partijdige beoordeeling te schroomen hadden. In de maand Julij 1617 gaven zij aan de Staten Generaal, ten overstaan van Prins MAURITS, opening van den staat van zaken in hunne stad, onderwierpen zich geheel aan het inzigt der Staten, en verwierven van hen de verklaring, dat er niets door middel van het garnizoen tegen de Magistraat en de Gemeenslieden zou ondernomen worden. Ten overvloede wisten zij met de onvergenoegden in hunne stad, die zij door het beroepen van een vierden predikant trachtten te bevredigen, een vergelijk te treffen, hetwelk door den Prins bekrachtigd werd. Doch niets baatte. Het aanmatigend gedrag, de beschuldigingen en de uittartingen der tegenpartij bleven voortduren. Nogmaals evenwel, het was in November, werden de geschillen, zoo het heette, bijgelegd; maar met even weinig vrucht. In die zelfde maand kwam er een schotschrift uit, waarin Zijne Excellentie werd aangemaand, bij de vernieuwing van de Magistraat te zorgen, dat de Arminianen uit de Re-

1618.

Staat van zaken te *Nijmegen*.

---

zelfden dag (den 28sten December 1617), waarop DU MAURIER aan DU PLESSIS-MORNAY zijne hoop te kennen geeft, »dat de zaken weldra een beteren plooi zouden nemen," schrijft hem de Prinses-Weduwe van Oranje: »Het betreft de Godsdienst niet alleen: de geheele Staat is er mede gemoeid, en die Staat gaat te gronde, zoo er niet spoedig in voorzien wordt. Gij zijt een dergenen geweest, die wijlen Mijnheer mijnen echtgenoot geholpen hebt hem te stichten, help, Mijnheer, thans zijne kinderen te verhoeden, dat hij te gronde ga. Zoo de dooden kennis droegen, van hetgeen hier beneden voorvalt, ik houd mij overtuigd, dat hij er u in zijnen naam en bij zijne asch toe zou bezweren. Kom, bid ik u, herwaarts over. Gij moest daartoe van Overheidswege geroepen zijn, maar, in Gods naam, zie niet op nietige formaliteiten. De tijd dringt" enz. *Mémoires de* DU PLESSIS-MORNAY, III, p. 1204—1207. VAN DER MIJLE noodigde hem insgelijks om over te komen en wel te zijnen huize (p. 1203). Ook de Pensionaris PAUW schreef omstreeks dezen tijd om van hem een advies, den Contraremonstranten gunstig, te bekomen. Werkelijk was hij in het leerstellige op hunne hand en gezind om eene *Nationale* Synode aan te bevelen, maar hij achtte alle scheuring een gruwel.

1618. gering geweerd werden. Deswegens had de aangerande Magistraat getracht den Prins beter in te lichten, maar als voorbode van hetgeen haar te wachten stond, een ontwijkend antwoord bekomen. In weerwil van dit alles was de Magistraat niet gezind te wijken. Zij maakte de Staten-Generaal en den Prins bekend met haar voornemen, waarin zij zich door het beste deel der ingezetenen ondersteund achtte, en verzocht den laatste onderdanig niets te doen tegen het oude gebruik harer stad, terwijl zij verzekerde alle verschillen aan »gewillekeurde" regters te willen onderwerpen, en in de kerkelijke zaken de uitspraak eener Provinciale of Nationale Synode te willen volgen. Het oude gebruik, waarvan zij melding maakte, bragt mede, dat de verkiezing van de Magistraat geschiedde door de Gemeenslieden, die, oorspronkelijk de vertegenwoordigers van de burgerij, van lieverlede tot den aard van een ligchaam waren overgegaan, gelijk aan de Vroedschap in andere plaatsen. Dit Collegie verkoos de leden van den Raad voor hun leven: slechts ten gevolge van een vonnis wegens zware misdaden konden de eens verkozenen worden afgezet. Voorts werden jaarlijks op den 2den Januarij (ouden stijl) twee nieuwe burgemeesters door de Raadsleden uit hun midden gekozen. Dit gebruik was gevolgd tot in 1591, toen de stad aan de Staatschen was overgegaan. Het verdrag, bij de overgave gesloten, bragt het regt om de Magistraat te vernieuwen aan den Prins Stadhouder, doch uitdrukkelijk »bij provisie en gedurende den oorlog." Bovendien had Zijne Excellentie bij den overgang der stad beloofd, haar volgens de bestaande privilegiën te zullen besturen. Ook had de Prins nog nooit burgemeesters of raadsleden aangesteld, dan met gemeen overleg uit eene naamlijst, door de Magistraat opgemaakt. Deze staat van zaken nu, altijd eenigzins van de willekeur des Prinsen afhankelijk, had met den vrede opgehouden, maar eershalve en uit erkentelijkheid had men den Prins het regt laten uitoefenen van de keuze der Magistraatspersonen goed te keuren en hen in hunne waardigheid te bekrachtigen, een regt, dat nimmer noch aan den Kanselier en Raden van het Hof van *Gelderland*, noch aan de Hertogen of Graven van *Gelder*, noch zelfs aan den Keizer had toegekomen. Dus meende de Magistraat volkomen regt te hebben niet alleen, maar krachtens haren eed verpligt te zijn om te doen, wat zij den 12den Januarij 1618 deed. Toen vergaderde zij des morgens vroegtijdig, om de nieuwe burgemeesters te verkiezen, de plaatsen van vier, wegens deelgenootschap aan de ongeregeldheden afgezette raadsleden te vervullen, en de overige in hunne betrekking te bevestigen. Terwijl zij nog op het Raadhuis te zamen waren, verscheen aldaar de Prins, die in de stad was gekomen, met den Kanselier en de Raden van *Gelderland*, en niet zonder vertoon van eene belangrijke militaire magt, hetgeen alle gedachte aan verzet moest afsnijden, belegde hij eene vergadering, waartoe hij enkele leden der Magistraat binnen riep. De niet binnen geroepenen protesteerden tegen hetgeen Zijne Excellentie verrigtte; maar deze liet zich niet terughouden van zijn genomen besluit, en benoemde eene nieuwe Magistraat, en daaronder mede diegenen, welke een vonnis wegens verzet tegen de Overheid ten hunnen

De Prins vernieuwt de Magistraat aldaar.

laste hadden [1]. — De in hun oog verongelijkte oude Magistraat verkoos dit niet zonder beklag te laten geschieden. Zij zond eenige afgevaardigden naar *'s Gravenhage*, die den 24sten Januarij, in de tegenwoordigheid van zijne Excellentie, ter vergadering genoodigd, bij monde van JOHANNES BIEL, Raad en Syndicus der stad [2], hare zaak voor de Staten-Generaal voordroegen. Tot dezen, zeiden zij, wendden zij zich, want wat de Prins gedaan had, had hij slechts op gezag der Generaliteit mogen doen; ook was hun door middel van krijgsvolk van de Generaliteit geweld aangedaan. Niet voor het Hof van *Gelderland* behoorde hunne zaak, vermits hunne stad nooit aan dit Hof onderhoorig was geweest. Ook niet voor de Staten van *Gelderland*, aangezien geene bijzondere Provincie zich kon aantrekken, wat van wege de Generaliteit geschied was. Van de Staten-Generaal derhalve, van wie de Prins oorspronkelijk zijnen last bekomen had, verzochten zij verhaal en herstel: immers waren de troepen der Generaliteit zonder uitdrukkelijk bevel van Hun Hoog Mogenden gebruikt, en, bestond er eenig verschil tusschen hen en hunnen Stadhouder, zoo stond de beslissing aan de Staten-Generaal en niet aan den Prins, die hier partij en geenzins regter was. Ten gevolge van het thans door den Prins gevelde vonnis waren mannen, die de eer hadden leden der Staten-Generaal zelven te zijn en 's Lands geheimen aan zich toevertrouwd te zien, als eerloozen afgezet. Men moest hun niet tegenwerpen, dat de Prins niet anders gedaan had, dan wat hem krachtens de capitulatie van 1591 was toegestaan *gedurende den oorlog* te verrigten, en dat de oorlog slechts door een Bestand was afgebroken en geenszins door een volkomenen vrede was geëindigd. Er was slechts een Bestand getroffen, dit erkenden zij, maar een Bestand, waarbij de ergste vijanden van den Staat weder in het bezit hunner verbeurd verklaarde goederen gekomen waren, en zou dan de hoofdstad van het eerste kwartier van het Vorstendom *Gelderland*, de eerste in rang van alle Provinciën, bij dat Bestand niet weder in het genot van hare eeuwenheugende privilegiën geraakt zijn? Alzoo besloten zij hunne rede met het verzoek, dat de verkiezing, door de oude Magistraat gedaan, gehandhaafd worden mogt, of ten minste, in geval de zaak niet dadelijk kon uitgemaakt worden, die Magistraat bij voorraad in hare bediening mogt worden bevestigd, totdat door Hun Hoog Mogenden anders beschikt zou zijn. — Na het vertrek der Afgevaardigden uit de vergadering deed de Prins op zijne beurt een verhaal van het gebeurde, en beweerde gehandeld te hebben volgens het gezag, hem als Stadhouder van *Gelderland* toekomende. Spoedig hierna ontvingen de Staten Generaal een schrijven van den Kanselier en Raden van het Vorstendom Gelder en Graafschap *Zutphen*, waarbij zij hunne bevreemding te kennen gaven over den stap van zekere personen,

1618.

Beklag der afgezette Magistraatspersonen.

[1] *Archives de la Mais. d'Orange*, S. II. T. II. p. 551.

[2] In 1615 had hij een deel uitgemaakt van de belangrijke zending naar de Hansesteden. Zie hiervoor bl. 577.

1618. zich noemende Afgevaardigden van de Magistraat van *Nijmegen*. Zij voor zich kenden geene andere Magistraat van die stad, dan die, welke door Zijne Excellentie krachtens de capitulatie aangesteld was. Ook de nieuwe Magistraat van *Nijmegen* beklaagde zich bij de Staten Generaal over het gedrag der afgezette Magistraatspersonen, ja, zij verklaarde niet langer te willen, dat BIESMAN, in wien deze laatsten een warm voorstander gevonden hadden, hare stad langer in de Vergadering der Staten Generaal vertegenwoordigde. Om deze verklaring echter bekreunde BIESMAN zich niet: hij zeide lid der Vergadering te zijn als vertegenwoordiger van de Provincie *Gelderland* en niet van de stad *Nijmegen* in het bijzonder. Ook bleef hij de vergaderingen bijwonen, totdat hij den 15 Maart, zoo als hij het deed voorkomen, vrijwillig zijn afscheid nam.

Lang duurde het eer dat men in de zaak van *Nijmegen* tot eenig besluit kwam. Zoo de Staten-Generaal aan het verzoek der oude Magistraat gehoor hadden gegeven, zouden zij den Prins voor hunne vierschaar hebben moeten dagen, en zelfs de Hollandsche partij moest begrijpen, dat hieraan niet gedacht kon worden. Niettemin verzochten de afgevaardigden der oude Magistraat gehoor bij de Staten van *Holland*, en wierpen zich, zeiden zij, in de armen van Hun Edel Mogenden, in de hoop van door hen gehandhaafd te worden. De Staten dezer Provincie meenden zich de zaak te mogen aantrekken op grond dat »de stad *Nijmegen* met de middelen van *Holland* gewonnen" en voor de Unie bewaard was gebleven, en het ongenoegen, aldaar aan een groot deel der Magistraat en der ingezetenen gegeven, van algemeen belang geacht kon worden te wezen. Niettemin besloten zij de zaak te verwijzen aan den Landdag van *Gelderland*, die in Maart vergaderen zou, en ditmaal, op verzoek der Staten dezer Provincie, ook door den Prins zou bezocht worden. Men zou zich laten welgevallen, dat de nieuw aangestelde Magistraat op het kussen bleef, mits men de gedane poging om zich regt te verschaffen, niet op de oude Magistraat wilde wreken. Konden de Staten van *Gelderland* geen vergelijk tusschen de partijen tot stand brengen, dan diende de zaak voor de Generaliteit en, volgens de Unie, voor elke Provincie in het bijzonder gebragt te worden. Dus werd door *Holland* zelve een middel aan de hand gedaan, waardoor de Staten Generaal ontheven werden van de noodzakelijkheid om openlijk aan de Nijmeegsche adressanten regt te weigeren. Gretig omhelsden zij deze uitkomst en van hunnentwege werden de Staten van *Gelderland* uitgenoodigd goedgunstiglijk op de klagten uit *Nijmegen* te letten en de zaak te willen doen bijleggen. De klagers ziende dat hun geen andere hoop overbleef, schijnen zelven met deze schikking genoegen genomen te hebben: immers hadden zij reeds verzocht, dat de Staten Generaal op hun verzoek niet beschikken, maar de zaak voor alsnog zouden laten berusten [1].

Hunne zaak aan den Gelderschen Landdag aanbevolen.

[1] *Resol. Stat. Gen.* 9, 15, 24, 29 Jan. 2, 6, 20, 21, 27 Febr. 14, 15, 19, 27 Maart 1618. *Resol. Holl.* 13, 24 Febr. 23, 24 Maart 1618. Een schrijven der Staten van *Holland* aan die van *Gelderland*, in het belang der dolerenden Nijmeegsche Oud-Magistraat, is ingelascht, bl. 572—574.

In allen gevalle was, nu de door den Prins te *Nijmegen* doorgedreven Magistraatskeus in stand gehouden werd, aan de Remonstrantsche partij in *Gelderland* een onherstelbare slag toegebragt, en thans was van de Geldersche Dagvaart alles te verwachten, wat de Contraremonstranten slechts wenschen konden, voornamelijk daar Prins MAURITS aldaar al het gewigt van zijnen invloed zou laten gelden. Deze invloed was door het overlijden zijns oudsten broeders, in Februarij 1618, niet weinig toegenomen. Immers zag de Prins door deze gebeurtenis zijn rijkdom en aanzien aanmerkelijk vermeerderd, daar hij erfgenaam geworden was van al de goederen en titels zijns broeders, onder anderen van het Prinsdom van *Oranje*. Wel zochten sommigen, die 's Prinsen vrienden niet waren, hem, die van nu aan Heer was van zoo vele goederen, in het gebied der Aartshertogen gelegen, en van een Prinsdom, waar de Katholieke Godsdienst in het openbaar werd uitgeoefend, deswegens eenigzins verdacht te maken; maar alles stuitte af op het vertrouwen, hetwelk de Prins bij de Contraremonstranten genoot [1].

1618.

Overlijden van 's Prinsen oudsten broeder.

Terwijl alzoo de Prins de kracht der Contraremonstranten steeds versterkte, en op het punt stond, hun slag op slag voor vroegere tegenstanders bondgenooten te bezorgen, werd het gezag der Hollandsche Regering in *Holland* zelve gedurig stouter miskend. Te *Oudewater*, onder anderen, bleef het alweder niet bij ergerlijke twisten tusschen de beide predikanten, LYDIUS en POPPIUS. Een deel der burgerij legde het er op toe om door dreigementen de verkiezing van nieuwe Magistraatspersonen naar hunnen zin te doen uitvallen. Nu besloten de Staten, commissarissen daarheen te zenden, om de zaak »zoo gematigd en onpartijdig mogelijk, en ten meesten profijte der Gereformeerde Religie" te behandelen. Zij, die over het verkiezingswerk gesteld zouden zijn, moesten »God den Heer bidden, dat de bekwaamsten verkoren mogten worden," en een iegelijk werd vermaand, om als goeden Christenen betaamde, den uitslag van het aldus volbragte werk te eerbiedigen. Doch weinig baatten zulke bedoelingen bij eene gemeente, die zich niet ontzag, gewapend den predikant POPPIUS, hoezeer door de Magistraat in de kerk gebragt, te beletten dienst te doen, en LYDIUS op den predikstoel te handhaven. »Wij hebben met de burgemeesters niet te doen," durfde men roepen. Van de goedkeuring van den Prins hielden zich de oproermakers, gelijk zij beweerden, verzekerd, en toen een der burgemeesters bij dat tooneel in de kerk waarschuwend zeide, dat POPPIUS hun door de Heeren Staten was toegezonden, werd hem te gemoet gevoerd: »Ja door *uwe* Staten!" Ook viel de Regentenkeuze, waarbij men evenmin schroomde geweld te gebruiken, alles behalve onpartijdig uit, en na de partijen gehoord te hebben, wisten de Staten er niets beters op, dan ze met vermaning en de verklaring, dat men nader op de zaak terug zou komen, naar huis

Woelingen der Contraremonstranten in de Hollandsche steden.

[1] *Resol. Stat. Gen.* 5 Maart. CARLETON II, p. 209, 214–216.

1618. te zenden [1]. In den *Briel* was het vertrouwen der Contraremonstranten sedert het bezoek, door den Prins aan deze stad gebragt, niet verminderd. Voor dat tijdstip liep het volk aldaar, opgehitst door den predikant WILLEM KRIJNSZ, die zich door het Provinciale Hof zag stijven, een tijd lang dag en nacht gewapend, roemende bovendien het garnizoen op zijne zijde te hebben, en rigtte de Kerkeraad der dolerende gemeente een rekest aan het Hof van *Holland*, hetwelk, zegt HUGO DE GROOT, zoo veel behelsde als »dat men zien zou wie de hardste vuisten had." In het najaar van 1617, wist zulk eene stoutheid zich uit ontzag voor de militaire Overheid eenigzins te bedwingen; maar, dreigde men niet meer als vroeger, een kerkgebouw te willen innemen, er mogt van komen wat er wilde, men drong herhaaldelijk aan op het bekomen van eene openbare kerk, en wel op zulk een toon, dat de Staten, terwijl zij de Brielsche Magistraat tot zoo groot mogelijke inschikkelijkheid aanspoorden, tevens raadzaam achtten het garnizoen tot waakzaamheid tegen gewelddadigheid te vermanen [2]. Te *Heusden*, werwaarts de Gecommitteerde Raden den 2[den] Januarij 1618 de Heeren WITTENSZ en HUGO DE GROOT gezonden hadden, om het misverstand tusschen de predikanten GREVIUS en VOETIUS bij te leggen, en te zorgen, dat de verkiezing van de Magistraat »zoo veel mogelijk tot ieders genoegen behoorlijk" geschiedde, werd, ten spijt dezer afgevaardigden, de wettige verkiezing door oploop vernietigd en de keuze van regenten, die aan de Contraremonstrantsche partij welgevallig waren, met geweld doorgedreven, en toen de Staten zich in hunne vertegenwoordigers »verachtelijk bejegend" verklaarden, en de te niet gedane verkiezing herstellen wilden, ging dit besluit niet zonder bezwaar van den kant der vijf Steden door [3]. De minste daad van gezag van de zijde der stedelijke Overheden, die niet altijd de lankmoedigheid, welke den Staten op hun hooger en verder verwijderd standpunt paste, in acht nemen konden, werd als verdrukking uitgekreten en ten breedste uitgemeten. Toen, bij voorbeeld, de Magistraat te *Schoonhoven* een tuinhuisje van vermolmde planken, waaronder de predikant der dolerenden ten spijt van haar verbod stond te prediken, had laten omverwerpen, werd door het geheele land het gerucht verbreid, dat het huis, waarin de gemeente vergaderde, onder den voet gehaald was [4]. De kans op de zege werd voor de aanhangers van OLDENBARNEVELTS staatkunde hoe langer hoe geringer. Op een triomf door middel van geweld hadden zij nooit kunnen rekenen. Wat vermogten de weinige hon-

---

[1] *Resol. Holl.* 15 Nov. 20 Dec. 1617. 4, 9, 17, 20, 22, 23 Jan. 1618. OUVRÉ, p. 267. UYTENBOGAERT, bl. 900—903. HUGO DE GROOT, *Verantw.* bl. 91, 94.

[2] UYTENBOGAERT, bl. 781. HUGO DE GROOT, *Verantw.* bl. 91, 239. *Resol. Holl.* 9 Nov. 1617, 26 Jan. 10 Februarij, 1618.

[3] *Resol. Holl.* 2, 16 Jan. 1618. HUGO DE GROOT, t. a. pl. bl. 94, 95.

[4] UYTENBOGAERT, bl. 756.

derden waardgelders tegen de vele duizenden krijgslieden, die den Prins nimmer afvallen zouden? Wat anders dan in het gunstigste geval hen, die de stedelijke overheden bedreigden, in ontzag te houden. Slechts op de hoop, dat de in enkele steden en in de meeste Provinciën bovendrijvende of op het kussen gebragte partij eindelijk beter ingelicht zou worden of voor beter ingelichte personen plaats zou maken, slechts op deze hoop, hoe zwak ook, gaven zij eene zaak niet op, die bovendien hun eergevoel en hunne overtuiging hun verboden te verzaken. Toch dichtte men hun den toeleg toe, om 's Lands krijgsmagt te verzwakken. Met deze bedoeling zouden zij, heette het, gaarne gezien hebben, dat de Fransche regimenten ontslagen werden, hoezeer het voor zeker mag gehouden worden, dat OLDENBARNEVELT hoogst ongaarne, met de terugzending dier troepen, dezen band tusschen de Vereenigde Nederlanden en *Frankrijk* verbroken zou hebben gezien, en ook DU MAURIER zich niet tegen den zin van den Advokaat zou beijverd hebben, dat het voor *Frankrijk* altijd bezwarend zoogenaamde *Secours* werd in stand gehouden. Maar *Holland* wilde zich niet langer belast zien met het voorschieten der soldij, die sints geruimen tijd was achtergebleven. Ziedaar de reden, waarom men in *Holland* geneigd scheen de wegzending der Fransche krijgslieden te bevorderen [1]. 1618.

Of overtuiging en verzoenende maatregelen nog iets zouden vermogen tot handhaving van de Hollandsche Regering en haar stelsel, dit moest blijken in de zitting der Staten van *Holland*, die in de eerste helft der maand Januarij 1618 op nieuw eenen aanvang nam. De eerste dagen verliepen geheel met de behandeling van bijzondere zaken, vooral met het hooren der partijen uit *Oudewater*. Maar al had men ook al die geschillen kunnen bijleggen, het zou weinig tot de hoofdzaak hebben afgedaan, omtrent welke men elkander niet verstaan kon. Te vergeefs maanden thans ook de Zweedsche Ambassadeurs SKYTTE en VAN DIJCK bij het plegtig afscheid, dat de eerste kort voor zijn vertrek van de Staten-Generaal en in het bijzonder van die van *Holland* nam, hen tot eendragt aan [2]. Den 27sten Januarij leverden de Gedeputeerden van *Haarlem*, namens de Magistraat hunner stad ter vergadering der Staten eene plegtige verklaring in, die na ingewonnen advies van OLDENBARNEVELT en DE GROOT gesteld was en waarbij zij, »voor en aleer tot het stuk der consenten te komen", van al de leden eene even rondborstige verklaring verlangden aangaande den tegenwoordigen staat van zaken en of men al of niet gezind was het gezag der stedelijke Magistraten in den geest der Resolutie van den

Verklaring van de Magistraat van *Haarlem*, waarbij zij de bewilliging der Consenten weigert.

---

[1] *Resol. Holl.* 5 Aug. 1617. 9 Febr. 1618. CARLETON II, p. 85, 98, 110, 179. Dadelijk na zijne terugkomst uit *Frankrijk* verontschuldigde DU MAURIER den Koning zijnen Meester op eene inderdaad indrukmakende wijze wegens het achterblijven der soldij. Later werd een begin gemaakt met het aflossen der achterstallen. *Resol. Stat. Gen.* 3 Nov. 1617. CARLETON, II, p. 208.

[1] *Resol. Holl.* en *Resol. Stat. Gen.* 6 Febr. 1618.

1618. 4[den] Augustus te handhaven [1]. Deze stap, waarmede men de bewilliging der consenten van de volledige voldoening der Regeringspartij afhankelijk scheen te stellen, maakte veel geruchts ook buiten de vergadering, ja buitenslands [2]. Du MAURIER, de verwarring duchtende, die zulk een maatregel te weeg zou brengen, daar het krijgsvolk bij gemis aan betaling oproerig zou worden [3], sprak er DE GROOT over aan. Deze meende zijne partij genoegzaam te regtvaardigen, door den Gezant de inzage van de reeds in het Fransch vertaalde zoo bondige verklaring der Haarlemsche Gedeputeerden zelve te bezorgen. In allen gevalle echter was tot de ongunstigste vermoedens en tot vrees voor de grootste rampen aanleiding genoeg voorhanden [4]. Reeds naderde weder de tijd, dat de zitting ten minste tijdelijk moest worden gesloten, toen eene poging gedaan werd om ten aanzien van de kerkelijke zaak tot een besluit te komen. Doch te vergeefs. Eenige dagen later werd het ontwerp op het stuk der Provinciale Synode, waarin men de beide ontwerpen der vorige zitting had pogen overeen te brengen, voorgelezen. Het nieuwe ontwerp, door OLDENBARNEVELT zelven gesteld, hield den voorslag in, dat de andere Provinciën afgevaardigden ter Hollandsche Synode zouden kunnen zenden. Dit was, erkende men, eene inbreuk op het strenge regt van het Land en de Overheid van *Holland;* maar, meende men, daartoe moest men overgaan om de bijlegging der gevaarlijke kerkelijke geschillen mogelijk te maken. Doch de afgevaardigden van verscheidene Steden wilden zich zulk eene inwilliging aan de tegenpartij niet laten welgevallen. Bovendien bleef het onuitgemaakt, of de Classes, dan wel de Staten de afgevaardigden tot de Provinciale Synode zouden benoemen, en of daarin de Remonstranten in gelijken getale als de Contraremonstranten vertegenwoordigd zouden zijn [5]. Toen derhalve de Vergadering nog bemoeid werd met de zaak der ontschutterde Leidsche burgers, was het geen wonder, dat de voorname vraag den 24[sten] Februarij, op welken dag de Vergadering tot den 8[sten] Maart werd gescheiden, onbeslist was gebleven.

Poging om de beide concepten op de Provinciale Synode tot een te brengen.

Zaak der ontschutterde Leidsche burgers.

In de maand Januarij 1618 hadden de Burgemeesters van *Leiden*, in plaats van den sedert een dertigtal jaren gebruikelijken eed, waarbij de Koning van *Spanje* en zijne aanhangers voor vijanden verklaard en den Lande van *Holland* en hun die met hetzelve vereenigd bleven, trouw gezworen werd, de schutterij een eed afgevergd, nage-

---

[1] *Verklaringhe van de EE. HH. Magistraten* enz. *van Haerlem* enz. *Bibl. v. Pamfl.* No. 1404. DE GROOT, *Verantw.* bl. 228—238. WAGENAAR, X bl. 187—191.

[2] CARLETON II, p. 222. Vgl. p. 129, 197.

[3] OUVRÉ p. 267.

[4] Men zie het oordeel van Graaf JAN *de Jonge* over den toenmaligen toestand, in een brief aan zijnen vader, *Archiv. de la Mais. d'Or.* S. II. T. II. *Lettre* 454.

[5] *Resol. Holl.* 14, 17 Febr. 1618. OUVRÉ, p. 266. CARLETON, II p. 203.

noeg gelijk aan dien, in 1566 naar aanleiding der beeldstormerij gezworen, waarbij men eenvoudig beloofde de Burgemeesters en Regenten bij te staan, de vrijheden der stad te verdedigen en alle oproer te weren. Dezen, zoo het heette, nieuwen eed weigerden de schutters, ten getale van zeshonderd, onvoorwaardelijk te zweren. Wel wilden de Burgemeesters hunne bezwaren met mondelinge verzekeringen, maar geenszins met eenige schriftelijke acte te gemoet komen. Toen de schutters derhalve weigerachtig bleven, zagen zij zich uit hunne dienst ontslagen, en werden andere, min geachte personen in hunne plaats aangesteld. De ontschutterde burgers wendden zich tot den Hoogen Raad. Deze ontbood de Magistraat der stad *Leiden*, die zich niet geroepen achtte op dit opontbod te verschijnen. Hierop zond de Hooge Raad het rekest der ontschutterde burgers en de andere stukken, deze zaak betreffende, aan de Staten der Provincie, welke een en ander der Magistraat van *Leiden* in handen stelden, met verzoek de zaak te willen bijleggen. Nu leverden de Leidsche burgers een nieuw verzoekschrift in bij den Hoogen Raad. Intusschen echter legden zij de wapenen niet af en bleven zij zich als schutters gedragen. Dit werd hun door de Magistraat verboden. Tegen dit verbod beriepen zich de burgers, steeds na ingewonnen advies van regtsgeleerden, op het Hof van *Holland*. Een derde verzoekschrift aan den Hoogen Raad werkte zoo veel uit, dat dit Collegie de Staten verzocht den burgers regt te verschaffen: anderzins zou men zich genoodzaakt zien, zelf provisie te verleenen. Deze missive werd door de Staten beantwoord met de betuiging hunner hooggaande bevreemding: vermits, zeiden zij, daaruit bleek, dat de Raad zich niet naar hun meermalen uitgedrukt billijk verlangen aangaande zijne onbevoegdheid in zaken van stedelijke politie wilde voegen [1]. De Leidsche burgers intusschen, in wier oogen het eene ongerijmdheid scheen te zijn, dat hunne Overheid zich voor de Souvereine magt hield, en die derhalve haar gezag volstrekt niet ontzagen, maar deswegens ook haar ongenoegen ondervonden, begrepen zich tot den Prins te moeten wenden. Dit echter belette de Magistraat geenszins in het begin der maand Maart twee of drie der oneerbiedigsten uit de stad te bannen. Thans zouden de afgezette schutters den nieuwen eed op de mondeling toegestane voorwaarden hebben willen afleggen; doch ditmaal wilde de Magistraat hun de gelegenheid niet geven om aldus hunne oproerigheid goed te maken. De gemoederen bleven verstoord, en eensdeels de niet onberispelijke tucht der waardgelders, anderdeels de boete op het verzuim der 1618.

---

[1] Ook de zaak van twee uitgezette Haarlemsche burgers bleef zich de Hooge Raad aantrekken, niet zonder dat de Regering van *Haarlem* zich deswegens bij de Staten beklaagde. *Resol v. Holl.* 17 Nov. 22 Dec. 1617. De Hooge Raad trachtte zich te verantwoorden bij eene Deputatie in de Statenvergadering, 9 Febr. 1618.

1618. dienst van de ontschutterde burgers ingevorderd, alsof zij door eigen schuld van deze dienst vrij bleven, verbitterden de misnoegden nog meer [1].

Intusschen waren de Staten weder bijeengekomen, en toen men tot de behandeling van het stuk der consenten, hetwelk geen uitstel meer duldde, zou overgaan, verzochten de Gedeputeerden van *Haarlem*, »alvorens in besogne te treden, dat de Edelen en Steden zich rond en opregt zouden verklaren" op het geschrift, den 27sten Januarij door hen overgeleverd; alsmede, dat hun acte verleend zou worden, dat de proceduren en vonnissen van den Hoogen Raad in de zaak van de twee door de Haarlemsche Magistraat uitgezette onrustige burgers hunne stad in haar regt niet te kort zouden doen, en zij niet gehouden zou zijn al zulke gewijsden te gehoorzamen. De tijd was te kort om nog denzelfden dag over de gewigtige vraag, thans door *Haarlem* aan de orde gesteld, te beraadslagen. De ordonnanties tot de aanstaande verpachting moesten vastgesteld worden, en thans verklaarden die van *Haarlem* in de verpachting van de middelen niet te kunnen bewilligen, dan mits »de waardgelders daaruit betaald werden, nevens de andere soldaten, die de souvereiniteit van de Staten naar behooren wilden eerbiedigen." Dit mogt eene ronde verklaring heeten. Waren de waardgelders voornamelijk ter uitoefening van de Resolutiën der Staten aangenomen, zoo moesten de kosten ook uit 's Lands middelen gevonden worden; waren, daarentegen, verscheidene korpsen blijkbaar gezind om bevelen te gehoorzamen tegen het gezag der Staten, zoo moesten zij niet uit 's Lands middelen worden bezoldigd, aangezien men ongezind was zelf de roede te betalen, waarmede men zou getuchtigd worden [2]. Zulk eene hagchelijke en niets ontziende handelwijze konden de bezadigden onder degenen, die de overtuiging van *Haarlem* deelden, geenszins goedkeuren. OLDENBARNEVELT ten minste was van oordeel, dat men de gemeene middelen niet tot betaling der waardgelders moest aantasten [3], en hoe zeer DU MAURIER daartegen gestemd was, bleek op nieuws uit de rede, welke hij nog denzelfden dag voor de Staten van *Holland* hield. Wederom betreurde hij de steeds fellere tweedragt, en de weg, dien hij tot afwending der dreigende gevaren aanwees, was dezelfde, dien OLDENBARNEVELT steeds aanprees. Het kwaad, dus redeneerde hij, kon niet genezen worden, dan of door geweld, of door eene beslissing tusschen de strijdende partijen, of door eene bijlegging der geschillen. Geweld was onraadzaam, want op den duur wreekte het zich zelve; eene beslissing kon slechts

Haarlem eischt de betaling der waardgelders uit de gemeene Lands middelen.

Redevoering van DU MAURIER in de vergadering der Staten van *Holland*, op den 13den Maart.

---

[1] *Resol. Holl.* 21, 24 Febr. 1 Junij; 20, 21 Julij 1618. *Resol. Stat. Gen.* 17 Aug. 1618. CARLETON, II, p. 195. *Cort verhael dienende tot justificatie van de schutters der stede Leyden* enz. te vinden in *Cort verhael van de ontschutteringe* enz. *Bibl. v. Pamfl.* No. 1414.

[2] OUVRÉ, p. 267.

[3] *Verhooren*, No. 228. bl. 309.

door eene Generale Synode worden gegeven, en dit was eene zaak van langen adem en hagchelijke uitkomst: dus bleef alleen onderlinge verdraagzaamheid als redmiddel over. Eene Nationale Synode was niet kwaad; doch daartoe dienden zich alle Provinciën te verstaan, anders zou zij, bij onwil van enkele Provinciën om zich aan hare beslissing te onderwerpen, het kwaad slechts verergeren. Niets echter belette eene Provinciale Synode te doen houden, en als deze geen beslissend vonnis velde, zou men later tot eene Nationale Synode kunnen overgaan. Op deze wijze moesten de Nederlanders zich zelven helpen en ophouden aan het Buitenland een toonbeeld van zwakheid en een voorwerp van spot aan te bieden. — Hier had de Gezant kunnen eindigen: hij was genoegzaam de tolk geweest van zijns vriends OLDENBARNEVELTS denkbeelden, en had ten slotte, waar hij van den spot van het Buitenland gewaagde, de bitterheid van het gevoel uitgedrukt, dat den grijzen Staatsman bezielen moest op de vraag, of hij daarom het land aan *Spanjes* geweld en LEICESTERS lagen ontrukt had om het door opstand tegen hem niet alleen, maar tegen de beginselen, waaraan het zijn bestaan te danken had, smadelijk te gronde te zien gaan. Doch nog lag DU MAURIER iets op het hart: de zijns bedunkens verderfelijke staatkunde, die in *Haarlems* verklaring hare uitdrukking vond, moest hij nog luide laken. Er waren er, dus sprak hij voordat hij eindigde, er waren er, die aarzelden de middelen toe te staan om in de staatskosten te voorzien. Deed men dit, zoo zocht men het geneesmiddel tegen het gevaar in een veel grooter gevaar dan het bestaande gevaar zelve. Immers zouden bij de toepassing van dat middel de soldaten, onbetaald gebleven, in opstand komen; het volk zou afleeren de belastingen te betalen en niet gemakkelijk zou men het er weder aan kunnen wennen. Kortom, aan de eene zijde bestond onwettig verzet, aan de andere te groote strengheid: daaraan moest een einde komen. Thans immers arbeidden zij slechts voor hunne vijanden en deden zij in weinige maanden wat de vijanden in geene halve eeuw hadden vermogt. De binnenlandsche vrede moest een sterken band slaan om den uiteenvallenden Staat. Kookte en gistte het in hun land, als nieuwe wijn, des te meer moest men de hoepels en duigen van het vat verzekeren, opdat niet alles werd uitgestort [1]. — Deze taal waren sommigen oneerlijk genoeg om als afkomstig van den vertegenwoordiger eener katholieke Mogendheid in verdenking te willen brengen [2], en anderen onnoozel genoeg om werkelijk als verdacht te beschouwen.

1618.

Gedeeltelijke beslissing van de vraag aangaande de inwilliging der consenten.

Daags na het houden dezer redevoering moest de vraag betreffende de inwilliging der consenten tot eene beslissing komen. Men begreep tot wederzijdsche toegefelijkheid verpligt te zijn. Toen derhalve de beraadslaging over *Haarlems* voorstel aan de orde was, verstonden de meeste stemmen, dat de verklaring, in dat voorstel vervat, in over-

---

[1] *Resol. Holl.* 13 Maart, 1618.

[2] CARLETON, II, p. 229.

1618. eenstemming was met de bepalingen der Unie, en dat men op de gevoegelijkste wegen bedacht zou zijn om in den bestaanden toestand aan den eisch der Unie tot handhaving van het gezag der Overheid te voldoen. Hiermede, hoopte men, zouden die van *Haarlem* genoegen nemen en de consenten inwilligen. Eenige dagen later werd deze uitkomst in zoo verre verkregen, dat men de consenten als ingewilligd meende te mogen beschouwen, maar onder uitdrukkelijk beding, dat »voldoening gedaan zou worden van eenige moedwilligheden in verschillende plaatsen tegen het openbaar gezag gepleegd, en dat nader gelet zou worden, wat de verpligtingen der krijgslieden waren en wel bepaaldelijk welke gehoorzaamheid zij hunnen betaalsheeren schuldig waren; voorts zou men hunnen eed in overweging nemen en hun vorig gedrag nagaan" [1]. Alsnu geschiedde de verpachting en invordering als in het vorige jaar, evenwel nog niet in de steden *Haarlem*, *Leiden*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Schoonhoven*, *den Briel*, *Alkmaar* en *Hoorn* [2]. De vijf Steden speelden hierbij eene vrij bescheidene rol uit vrees van de zaken te vroeg tot het uiterste te drijven. Wel maakten zij zwarigheid, maar hoezeer ernstig verzocht, onthielden zij zich, van de mededeeling harer gronden, »teneinde, zegt DE GROOT [3], niet notoirlijk in het ongelijk gesteld te worden of bij gelijke ronde verklaring belet te worden in het voorgenomen dessein." Dit »dessein" mogt nog niet aan den dag komen. Eerst moest de Prins den tegenstand van sommige leden van *Gelderland* breken, om daarna, zoo mogelijk, ook *Overijssels* stem voor de Contraremonstranten te winnen. Voordat men zoo ver gekomen was, wilde men niet doortasten. Zelfs hield men de uitschrijvingsbrieven tot de Synode, wier afzending reeds in Februarij had moeten geschieden, nog altijd op, en verborg de eigenlijke reden van dit uitstel achter het voorwendsel, dat men *Holland* goedgunstig den tijd wilde laten om uit eigen beweging toe te treden [4].

De Prins reist over *Utrecht* naar den Gelderschen Landdag.

Den 20sten Maart ging de Prins naar de Vergadering der Staten van *Gelderland* op reis. Hij wilde den togt over *Utrecht* nemen. De Staten van *Utrecht*, beducht dat zijne tegenwoordigheid in hunne hoofdstad eene aanleiding tot oproerige bewegingen onder het volk worden mogt, en niet schroomende den Prins een bewijs van wantrouwen te geven, ontrieden hem binnen hunne wallen te komen; doch de Prins spotte met hunne zorg-

[1] *Resol. Holl.* 14, 16 Maart; 6 April, 1618.

[2] In de *Resol. v. Holl.* 6 April, 1618, wordt *Schoonhoven* niet genoemd, voorzeker ten gevolge van een dier drukfouten, waardoor deze Resolutiën voor iemand die der zake niet kundig is, soms onverstaanbaar zijn. Zeker is het, dat *Schoonhoven* van de belastingen voor het leger een bedrag afhield, voldoende om hare waardgelders, ten getale van 150 man, te bekostigen (CARLETON, II, p. 252. *Verhoor.* No. 228, bl. 309).

[3] *Verantw.* bl. 236.

[4] CARLETON, II, p. 192, 193.

vuldigheid; hij kwam binnen *Utrecht*, en de zaak liep rustig af [1]. Spoedig bleek wat de invloed van den Prins van *Oranje* vermogt om den Staten, te *Arnhem* vergaderd, moed te geven tot doortastende maatregelen. Aan VAN BRIENEN en BIESMAN werd hunne hoedanigheid van gedeputeerde ter-Generaliteit ontnomen; aan den laatsten, gelijk mede aan den Pensionaris van *Nijmegen*, JOHAN BIEL, bovendien de bevoegdheid ontzegd om ooit eenig ambt te dezer stede of in de geheele Provincie te bekleeden, en de namen dezer drie aanzienlijke en verdienstelijke mannen opgeteekend in een protokol, bestemd om dezulken voor de nakomelingschap te brandmerken, die zich aan landsverraad schuldig maakten. De Graaf VAN KUILENBURG ontging ter naauwernood denzelfden smaad, en moest eene scherpe bestraffing verduwen, en zich de aanmaning laten welgevallen om voortaan beter de bedoelingen zijner Meesters te dienen [2]. Het liet zich denken, dat de nieuw benoemde Geldersche Gedeputeerden ter Generaliteit zich als gehoorzame dienaren van de meerderheid der Staten hunner Provincie zouden gedragen. Zij kregen den last mede om de Nationale Synode door te zetten, en op de afdanking der waardgelders aan te dringen, en werkelijk hebben zij eer meer dan minder gedaan, dan hun lastbrief hun had voorgeschreven [3].

1618.

Besluiten van den Gelderschen Landdag.

De Staten van *Holland* waren niet onbewust van hetgeen er in de Staten-vergadering te *Arnhem* verhandeld werd, en daar den 23sten Maart de tusschenkomst, die men aan de dolerende oude Magistraat van *Nijmegen*-beloofd had, ter sprake kwam, zoo werd alstoen voorgesteld, bij den brief ten behoeve dier oude Magistraat een schrijven te voegen, waarbij men de Staten van *Gelderland* verzoeken zou, niet te willen medewerken, dat aan *Holland* de Nationale Synode werd opgedrongen. Tevens werd in omvraag gebragt, of men niet eene missive van denzelfden inhoud aan de Staten van *Overijssel* zou rigten. De beide voorstellen werden aangenomen, doch tegen het advies der vijf Steden. Zoo verre was *Amsterdam* van het denkbeeld verwijderd, om zich met zulke brieven te vereenigen, dat de Gedeputeerden dezer stad juist in dezelfde vergadering van den 23sten eenige Punten en Redenen indienden, strekkende ter aanbeveling van het houden eener Nationale en ter afkeuring eener Provinciale Synode [4]. In spijt van

Schrijven van de Staten van *Holland* aan die van *Gelderland* en *Overijssel*.

---

[1] CARLETON, II, p. 231, 247.

[2] CARLETON, II, p. 242, 243. Uit den toon van zelfverdediging, door den Graaf VAN KUILENBURG en den Heer VAN BRIENEN aangeslagen bij hun afscheid van de Staten-Generaal, toen zij zich naar de Staten van *Gelderland* zouden begeven, bleek reeds, dat zij toen wisten, wat hun te wachten stond. *Resol. Stat.-Gen.* 14 Maart, 1618.

[3] BRANDT, II, bl. 713.

[4] Zie *Justificatie van de Cours, die ghehouden wort bij de Steden Dordrecht* enz. (*Biblioth. v. Pamflett*, No. 1355.) bl. 104, 109. In de voorrede vóór deze Justificatie beweert men, dat, zoo

1618. het gevoelen der vijf Steden, werd den 24sten Maart het ontwerp van den brief aan de Staten van *Gelderland* en van dien aan de Staten van *Overijssel* voorgelezen. In het schrijven aan de Staten van *Gelderland* werd het verzoek gegrond op de verderfelijke gevolgen, die van eene Nationale Synode te wachten waren, en aangedrongen door de aanmaning, dat de Gelderschen mogten gedenken, wat tot hun behoud door *Holland* vroeger gedaan was en nog bij voortduring gedaan werd, en zorgen mogten, dat *Holland* daartoe in staat bleef [1]. Toen de ontwerpen waren voorgelezen, verzochten de Gedeputeerden der vijf steden kopij, ter mededeeling aan hunne principalen. Dit kon hun niet geweigerd worden. Evenwel, daar de brief aan de Staten van *Gelderland* te laat zou gekomen zijn, zoo de Heeren van *Amsterdam* en van de vier andere steden hun advies wat lang hadden opgehouden, zoo werd besloten, de brieven dadelijk af te zenden. Hiertegen protesteerden de Gedeputeerden der vijf steden: de missiven, beweerden zij, mogten niet op den naam der Staten van *Holland* afgezonden worden, vermits *zij* daartoe niet hadden medegewerkt. Om hun genoegen te geven, werd verklaard, dat die brieven dan op naam van de Ridderschap, de Edelen en de meeste Steden van *Holland* zouden geschreven worden. Hiermede echter lieten zij zich niet tevreden stellen; integendeel, zij verboden den Secretaris, bij schriftelijke acte, de verzending der missiven te bezorgen. De meerderheid, daarentegen, gebood den Secretaris uitdrukkelijk wat de anderen hem verboden. Tot bijlegging van dit geschil stelde *Delft* nog voor, den Gedeputeerden der vijf steden eenige dagen uitstel te vergunnen. Doch de Vergadering ging onverzoend uiteen, en de Secretaris, gehoor gevende aan de meerderheid, verzond de brieven nog denzelfden dag [2]. Ontvingen dus de Staten van *Gelderland* en

---

het dertiende Artikel van de Unie van *Utrecht* verschil van Religie binnen de grenzen der Geunieerde Provinciën toeliet, dit artikel thans niet meer gold. Ten bewijze hiervan beroept men zich op eene verklaring der Heeren van *Holland* van den 14[den] Junij 1583, waarbij zij de openbare oefening van elke Religie behalve de Gereformeerde verboden wenschen te zien. De auteurs nu dier voorrede willen het doen voorkomen, alsof deze verklaring eene toetreding was tot eene resolutie der Staten-Generaal, waarbij het bewuste artikel uitdrukkelijk zou opgeheven zijn. Daartoe maken zij gebruik van een reces van de Gedeputeerden der Geunieerde Provinciën van den 12[den] Mei 1583, hoezeer er »op dit reces door de Staten van *Holland* en van andere Provinciën nimmer approbatoire resolutiën ter vergadering der Staten-Generaal zijn ingebragt." Zoo spreken de Gedeputeerden van *Gelderland* zelven in een stuk, ingelascht in de handelingen van de vergadering van 11 Julij 1618, welk stuk in de gemelde voorrede grootendeels is afgeschreven. Dus is de onjuiste opgave tegen beter weten aan geschied.

1 Zie den brief in de *Resol. van Holl.* 1618, bl. 570—572. Den brief aan *Overijssel* vindt men aldaar bl. 574, 575.

2 *Resol. Holl.* 23, 24 Maart. Het protest der vijf Steden tegen het afzenden der brieven vindt

Overijssel brieven van de meerderheid der Staten van *Holland*, die zonder gevolg bleven: de Prins kreeg te *Arnhem* een brief van de vijf Steden, waarbij dezen hem verzochten al het mogelijke te doen, dat de Staten van *Gelderland* en *Overijssel* de Nationale Synode mogten doorzetten, en deze brief trof maar al te goed doel [1]. Alzoo hadden in den boezem der Staten van *Holland* tegenover de minderheid juist dezelfde tooneelen plaats, als in de vergadering der Staten-Generaal tegenover de drie Provinciën, aan wier hoofd *Holland* stond. Doch dit was het onderscheid, dat in de Staten van *Holland* tegenover de vijf Steden overstemming plaats mogt hebben, en in de Staten-Generaal tegenover *Holland* geene overstemming plaats hebben mogt. 1618.

Lasterlijke geschriften tegen OLDENBARNEVELT.

Terwijl de Prins, als het ware, den grooten oorlog voerde; terwijl hij *Gelderland* verzekerde en het op *Overijssel* toelegde, ten einde de Hollandsche Regering door middel van de Staten-Generaal onder den duim te krijgen, werd in *Holland* met het uitstrooijen van lasterlijke geruchten en het uitgeven van schotschriften een kleine oorlog tegen OLDENBARNEVELT geopend. Zijne eigene misslagen bragten hem niet ten val. Integendeel, wijsheid en bekwaamheid, kracht met matiging vereenigd, maakten hem steeds onaantastbaar. Wel nu dan, als hij door geene verkeerde stappen vat op zich gaf, moesten hem booze stukken worden aangewreven: hij, de grootste en edelste man der Republiek, die haar »onder het hart had gedragen" en haren naam groot gemaakt had in de wereld, moest tot een onwaardigen, hoovaardigen, hebzuchtigen, zich zelven zoekenden mensch, tot een omgekochten landverrader gemaakt worden, opdat de onkundigen en onverschilligen moed genoeg zouden hebben om hem te verguizen en lafhartigheid genoeg om hem uit den weg te laten ruimen. Zijn geheele leven werd opgedolven: in zijne afkomst als Stichtenaar eene grieve gevonden, zijn adel in twijfel getrokken, aan zijn huwelijk onedele beweegredenen toegeschreven, zijne bloedverwanten tot moordenaars en zedelooze monsters, zijne zonen tot eervergeten wellustelingen gemaakt [2]; zijne staatkundige loopbaan nagegaan, het geschenk dat hij van den Koning van *Frankrijk* had aangenomen, hem verweten, alsof het fier te weigeren niet de grootste misstap zou geweest zijn [3]; de overgang van *Wezel*, de terugroeping

---

men in *Justificatie van de Cours*, bl. 115. Den 27[sten] Maart leverde ook *Enkhuizen Redenen* in ter aanbeveling van het houden eener Nationale Synode. Zie *Justific.* enz. bl. 112.

[1] CARLETON, II, p. 229, 230.

[2] Dit alles, hoezeer eerst ten volle uitgesproken in de *Gulden Legende van den nieuwen St. Jan*, die eerst na OLDENBARNEVELTS gevangenneming uitkwam, werd door zijne vijanden reeds vóór dit tijdstip rondgedragen, gelijk dan ook de inhoud van dat lage schotschrift duidelijk wordt aangekondigd in het *Noodwendig en levendig discours* en in de *Provisionele opening*.

[3] Immers wanneer hij dat geschenk geweigerd had, zou het geweest zijn, alsof hij den Koning

1618. van AERSSEN hem te laste gelegd, alsof de val dier stad niet het begin en de voorwaarde geweest ware van *Nederlands* krachtige houding in de Gulikschen erflanden, en het ontslag van dien diplomaat niet door de noodzakelijkheid en door het gedrag van den, zoo het heette, verongelijkten man zelve geboden ware geweest. Maar, daar dit alles niets afdeed en juist bewees, dat men het in toevalligheden en in het lang verledene moest gaan zoeken, zoo werd de onbeschaamdste leugen verzonnen: hij had goud van *Spanje* ontvangen; men had het geld zien blinken en als het ware hooren rammelen, ja, de som op een register te *Brussel* ingeschreven gezien [1]. — Den 7den April kwam er een vertoog van OLDENBARNEVELT in de Vergadering der Staten van *Holland*, handelende over den tegenwoordigen staatkundigen toestand; maar er was eene klagt bijgevoegd over een lasterlijk geschrift, op hem gemunt, hetwelk nog vóór dat het gedrukt was, ontdekt was geworden. Zekere DANKERTS, vroeger notaris te *'s Hage*, een man, die reeds ten tijde van de onderhandelingen over het Bestand een laakbaar schotschrift vervaardigd had, waarvoor hij echter op voorspraak van UYTENBOGAERT vergiffenis had ontvangen, had zich in staat van dronkenschap te *Amsterdam*, waar hij zich voor de vervolging van den Fiskaal van den Hove, die hem om andere overtredingen opspoorde, in veiligheid zocht te stellen, een door hem eigenhandig geschreven smaadschrift laten ontvallen, waarin hij aannam, in regte te bewijzen, dat de Advokaat 120,000 dukaten ontvangen en UYTENBOGAERT 80,000 gulden getrokken had [2]. Bij dit handschrift was eene lijst gevonden van personen, van wie de schrijver bijdragen verwachtte om de kosten van de uitgave te dragen. De Advokaat, kennis van dit geschrift bekomen hebbende, verzocht de Staten op deze zaak te letten: hij, zoowel als UYTENBOGAERT, was bereid zich voor den regter te verantwoorden; daartoe begeerde hij, dat men DANKERTS uit *Amsterdam* herwaarts liet brengen om zijne beschuldigingen te bewijzen. Hierop werd naar *Amsterdam* geschreven. Doch, hoezeer men den lasteraar aldaar in

---

te kennen had willen geven, dat hij op zijne dienst niet had te rekenen, terwijl HENDRIK, om de Republiek te dienen, de overtuiging noodig had, dat ook zij hem ten dienste zou staan.

[1] Bij de verbreiding van dien laster verried men zelf, dat men de zaak voor een verzinsel hield. Zoo zegt de Schrijver van *den Gouden blaesbalck van den Spaenschen Schalck*, bl. 5: »deze patriotten (bedoelende de auteurs van het *Noodwendig en levendig discours* en van de *Praktijcke van den Spaenschen Raedt*) al mede van pistoletten spreken (waarmede OLDENBARNEVELT zou omgekocht zijn), maer toen noch niet en wisten van den blaesbalck, hoe die pistoletten overgeblazen zijn." Hier maakt de Schrijver onbedachtzaam de geheele zaak blijkbaar tot eene grap.

[2] Met de aantijging, dat UYTENBOGAERT jaarlijks groote sommen beschikbaar had en de Remonstrantsche predikanten de beurzen altijd vol geld droegen, trachtte men de afgunst der Contraremonstrantsche predikanten gaande te maken. Die aantijging vindt men in: *Noodwendig en levendig disc.*, bl. 29. *Prakt. v. d. Sp. Raedt*, bl. 24, 43. *Provis. opening*, bl. 11.

gijzeling zette, weigerde men, hem naar *'s Hage* te laten gaan, zich op het privilegie der stad beroepende, volgens hetwelk de misdaden, te *Amsterdam* bedreven, voor de Schepenbank aldaar geoordeeld moesten worden, en toen nu de Advocaat-Fiskaal zich in persoon naar *Amsterdam* begaf, om DANKERTS te verhooren, vond hij zich in de behoorlijke vervulling van deze taak bemoeijelijkt [1]. 1618.

Al waren de Consenten gedeeltelijk ingewilligd, de beslissing omtrent de regeling der kerkelijke zwarigheden was geen stap verder gekomen. Er was eene Commissie benoemd, bestaande uit Gedeputeerden van eenige steden van de beide partijen met den Heer VAN VEENHUIZEN aan het hoofd, om naar aanleiding van het vertoog, den 7den April door den Advokaat ingeleverd, eenig besluit te stellen bij vorm van reces, waarop men op een bepaalden dag in Mei weder bijeen zou komen. Intusschen hielden de verbittering en de botsingen op enkele plaatsen aan. De nieuw benoemde Magistraat van *Heusden* beklaagde zich bij de Staten over de bejegening, die zij van hunne Commissarissen vóor de verpachting der middelen had moeten verduren, en aangezien deze Magistraat stilzwijgend door de Staten erkend was, zoo oordeelde de meerderheid, dat die Commissarissen wel wat meer omzigtigheid in acht hadden mogen nemen. Anderen echter keurden hun gedrag goed, en begrepen, dat pligt was, de zaak van *Heusden*, zoowel als die van *Oudewater*, eens ernstig ter hand te nemen. Dat het te *Oudewater* nog gevaarlijk gesteld was, werd gestaafd door eene missive uit deze stad, door die van *Gouda* medegedeeld, waarin men onder bedreigingen onlusten aankondigde tegen den 25sten April, den dag der verkiezing van nieuwe Schepenen aldaar. De Gecommitteerde Raden werden gelast hierop te letten en met Zijne Excellentie te spreken, opdat alle dadelijkheden en onordelijkheden mogten vermeden worden. »En hiermede," zoo staat in het Register der Resolutiën van *Holland* te lezen, »is de Vergadering gescheiden op reces en om tegen den 7den Mei wederom bij elkaâr te komen, in hope dat God Almagtig een goede uitkomst te Zijnes Heiligen naams eere en welstand van den Staat van den Lande geven zal, Amen!" [2].

De hoop op die uitkomst, zoo als de Hollandsche Regering ze wenschte, moest intusschen juist op dit oogenblik wel zeer gering wezen. Immers was er tegen de Regering en bepaaldelijk tegen OLDENBARNEVELT een ongehoorde aanval geschied in een geschrift, getiteld *Noodtwendigh en levendigh discours van eenighe getrouwe patriotten ende liefhebberen onses Vaderlandts over onsen droevighen ende periculeusen staet* [3].

---

[1] *Resol. v. Holl.* 7, 11 April, 1618. CARLETON, II, p. 230, 244. Na OLDENBARNEVELTS val werd aan de Heeren van *Amsterdam* vrije beschikking over den persoon van DANKERTS gelaten. *Resol. v. Holl.* 2 Nov. 1618. Zie voorts UYTENBOGAERTS *Leven en Verantw.* bl. 212—216.

[2] *Resol. v. Holl.* 7, 10 April, 1618.

[3] *Bibl. v. Pamflett.* No. 1445.

1618. Met buitengemeen talent geschreven, moest deze toespraak aan de »Hooge Machten, achtbare Heeren en goede Gemeente" een ieder, wien het beginsel, waarom het in den uitgebroken burgerstrijd te doen was, niet klaar voor den geest stond, treffen en met verontwaardiging tegen de aangevochten partij vervullen. Tegelijker tijd verscheen een ander schotschrift, *Practijcke van den Spaenschen raedt, dat is, klare vertooning dat de raad door Lipsius, Puteanus en Campanella gegeven* (te weten, om den Vereenigden Nederlanden tijd en rust te laten opdat zij zich zelven door tweedragt den ondergang bereiden en weder onder den Koning van *Spanje* komen mogten), *in allen deele of al reeds in het werk gesteld is of nog dagelijks in het werk gesteld wordt* [1]. Dit geschrift heeft geene verdiensten van stijl en inkleeding; integendeel, terwijl het *Noodwendig en levendig discours* overal door vlugheid en losheid gekenmerkt is, en de pen van FRANÇOIS VAN AERSSEN, wien het werd toegeschreven, volkomen waardig mag geacht worden [2], is de *Praktijk van den Spaanschen raad* onbevallig en huichelachtig; terwijl in het eerste de feiten meestal slechts met behendigheid worden verwrongen en in een valsch licht gesteld, komen in het tweede grove vergissingen en valsche feiten voor [3]. Op deze beide geschriften meende OLDENBARNEVELT, die in het *Noodwendig discours* spottend met den naam van den *Grooten Pensionaris* werd aangeduid, niet te moeten zwijgen. Hij stelde eene Remonstrantie, gerigt aan de Staten van *Holland* en *West-Friesland*, maar geschreven met het oog op het publiek. Zij is gedagteekend van den 20sten April 1618. Wanneer een man, zoo hoog geplaatst als hij, met zulk een geschrift voor den dag kwam, moest er niets aan ontbreken, zoo hij daarmede zijne waardigheid niet zou te kort doen. Werkelijk is deze Remonstrantie een uitnemend stuk. Had AERSSEN zich een man van woorden betoond, OLDENBARNEVELT betoonde zich hier een man van kracht, die de kunstgrepen der welsprekendheid niet behoefde. Wilde men hem ontstellen met de bedreiging, dat men een

Remonstrantie van OLDENBARNEVELT.

---

[1] *Bibl. v. Pamflett.* No. 1452.

[2] In zijne Remonstrantie van den 30sten Mei 1618 zweert AERSSEN, dat hij het *Noodw. en levendig disc.* niet heeft geschreven; maar zijn aandeel aan de bewerking zal van dien aard geweest zijn, dat hij gemeend zal hebben te mogen ontkennen, het in eigenlijken zin zelf te hebben geschreven. OLDENBARNEVELT hield het er voor, dat het geschrift in *Amsterdam* was ontworpen, maar in *den Haag* wat den vorm betreft tot volkomenheid gebragt (Zie zijne *Remonstr.*).

[3] Zoo wordt bl. 49 (in een latere uitgave bl. 46) een gezegde van den Koning van *Frankrijk* als op OLDENBARNEVELT gemunt voorgedragen, terwijl die Vorst het juist op AERSSEN gemunt had, blijkens de Remonstrantie van dezen diplomaat zelven van den 29sten Oct. 1613. Ook wordt het antwoord van de Staten-Gen., den 28sten Mei 1594 op eene missive van den Aartshertog gegeven, hemelhoog verheven, daar de auteur niet scheen te weten dat OLDENBARNEVELT dit antwoord gesteld had.

tafereel van zijn leven zou ophangen, zoo verklaart hij hier, dit naar waarheid en kortelijk zelf te willen doen, en nu legt hij op het eenvoudigst, op het bescheidenst en op het krachtigst, mannelijk en dapper, zijn leven bloot. Hij verhaalt, hoe hij het Land bij de aanvaarding zijner openbare betrekking had gevonden en wat het onder zijn bewind geworden was; ontzenuwt alle aantijgingen; laat zonder eenigen ijdelen eigenlof geen enkele blaam op zich en zijne staatkunde kleven, en geeft ten slotte den raad, dat men wel moedig volharden moest op den ingeslagen weg, maar, alles vergetend, zich op nieuw met liefde, eenigheid en vertrouwen moest wapenen. Wat hem aanging, hij had, schrijft hij, ten naasten bij gelijke zwarigheden moeten lijden en door Gods genade overwonnen in 1586 en 1587 onder den Graaf van LEICESTER, in 1588 en 1589 onder den Baron WILLOUGHBY, in 1600 na den slag van *Vlaanderen*, in 1608 in de handeling van de *Trèves*. De waarheid had nu twee en dertig jaren de leugenen overwonnen. Zijn vertrouwen was, dat God de Heer Almagtig de waarheid nog voorstaan, de leugenen en de leugenaars beschamen zou. Anderen in hooge betrekking geplaatst en van groote verdiensten, zoo in deze landen als in de naburige Rijken, hadden vóór en in zijnen tijd gelijke ook wel grooter lasteringen moeten verdragen. — Ziedaar hoe OLDENBARNEVELT zich verdedigde. Indien de hoogste bekwaamheid zelve, met de zuiverste opregtheid gepaard, zich verdedigen moest, op geene andere wijze zou zij het doen. 1618.

Onder den indruk van zulke gebeurtenissen: want het in het licht verschijnen van zulke geschriften mogt wel als eene gebeurtenis worden aangemerkt, werd de Voorjaarszitting van 1618 den 15 Mei, dus eenige dagen later dan aanvankelijk bepaald was, geopend. Nog altijd hadden de acht Steden de invordering der gemeene middelen niet ingewilligd: daartoe wachtten zij nog nader voldoening op hare verklaring. Thans werd er een stap van gewigt ter harer bevrediging gedaan. Den 18[den] Mei verklaarden de Gedeputeerden van *Amsterdam*, door hunne principalen gelast te wezen »tot handhaving van de politieke autoriteit van de Staten van *Holland* en *West-Friesland* en Zijne Prinselijke Excellentie en de respective Magistraten der steden en tot conservatie van de wettelijke Regering, vrij- en geregtigheden van het voorzeide Land en Steden." De Gedeputeerden van *Dordrecht*, gevraagd of zij zouden willen verklaren, zich hiermede te vereenigen, begeerden vooraf te mogen weten, of de Gedeputeerden van *Haarlem* »met die verklaring genoegen nemen en alsdan tot de consenten voortgaan zouden." Dadelijk konden de Gedeputeerden van *Haarlem* deze vraag niet beantwoorden; maar reeds den volgenden dag waren zij genoegzaam gelast, en vraagden, of *Dordrecht*, *Edam*, *Enkhuizen* en *Purmerende* bereid waren, dezelfde verklaring als *Amsterdam* af te leggen. De Gedeputeerden dezer vier steden legden werkelijk de verlangde verklaring af, en alsnu verklaarde *Haarlem* zich voor bevredigd en willigde de consenten in. Evenwel tegelijk met deze inwilliging stelden de Haarlemsche Gedepu-

Vergelijk tusschen de beide partijen in de Staten van *Holland* getroffen.

1618. teerden een geschrift in handen van den Advokaat, waarin eene repartitie was voorgedragen, zoo het schijnt, van de kosten van het onderhoud der waardgelders. Tot die repartitie verklaarden de vijf Steden niet te kunnen verstaan: zij zou, dachten zij, nieuwe verbittering te weeg brengen. Ook bleef de zaak hierbij. Zoo de vijf Steden van *nieuwe* verbittering spraken, gaven zij te kennen, dat zij de verbittering thans weggenomen en eene verzoening getroffen achtten. Zoo vatten ook de Edelen en de andere Steden de zaak op. Zij verklaarden zich op hunne beurt tevreden gesteld met de ronde verklaring der vijf Steden, »die, vertrouwden zij, van harte gemeend was," en verlangden, dat van alles aanteekening gehouden werd »om te dienen naar behooren." Hoe weinig evenwel die »ronde verklaring" der vijf Steden beteekende, zou maar al te spoedig blijken. — Nu het getroffen vergelijk nog versch was, gingen twee belangrijke besluiten zonder tegenstand door. Vooreerst, een plakaat tegen lasterlijke geschriften en redeneringen, hetwelk men aan de Staten-Generaal zou voordragen met verzoek, dat het dadelijk werd vastgesteld: bereikte men dit doel niet, dan zou men het van wege de Staten van *Holland* doen uitvaardigen. Ten tweede, eene acte op de onderlinge handhaving van de autoriteit. Zij luidde als volgt: »De Ridderschap, Edelen en Steden van *Holland* en *West-Friesland* rijpelijk en met alle goede inzigten gelet hebbende op de tegenwoordige gelegenheid van den staat dezer Landen (*Holland* en *West-Friesland*), hebben na voorafgegaan reces en rapport, volgens last en resolutie van de gezamenlijke Heeren Edelen en Vroedschappen van de steden, eendragtelijk, opregtelijk, vastelijk en volkomenlijk elkander verzekerd en beloofd, verzekeren en beloven bij dezen, vromelijk en getrouwelijk te helpen voorstaan en handhouden de publieke autoriteit van de Heeren Staten van *Holland* en *West-Friesland*, van Zijne Prinselijke Excellentie, en van de respective Magistraten van de steden der genoemde Landen, mitsgaders de wettelijke Regering, vrijheden en geregtigheden en privilegiën van dezelve Landen en Steden." Wat deze acte in de gegevene omstandigheden beteekende, kon niemand duister zijn, en zoo de vijf Steden weldra, in plaats van onderlinge handhaving, op nieuw tegenstand hebben geboden, waar het gold, *Holland* tegen de meerderheid der Staten-Generaal in het gelijk te stellen, hebben zij, en wie zich later bij haar voegde, zich aan woordbreuk schuldig gemaakt. Te opmerkelijker was de houding der vijf Steden, omdat men van den anderen kant zoo weinig tot inschikkelijkheid gezind was, dat nog denzelfden dag, toen de middelen »van den Lande" werden vastgesteld, de Gedeputeerden van de acht steden, met *Haarlem* aan het hoofd, uitdrukkelijk verklaarden, dat daaruit de betaling der waardgelders gevonden zou moeten worden. Toch schijnt dit geene aanmerking der vijf Steden uitgelokt te hebben [1].

Alsof deze verzoening, hoezeer kort en slechts schijnbaar, tusschen de beide partijen

---

[1] *Resol. v. Holl.* 18, 19, 21 Mei 1618.

1618.

Verordeningen tegen de Katholieken.

die de Protestanten verdeelden, door eene vernieuwde gestrengheid tegen de Katholieken bezegeld had moeten worden, werd juist in deze dagen het plakaat »tegen de Jezuiten en Roomsche superstitiën" vernieuwd. En inderdaad, wilde de Regeringspartij in *Holland* niet in verdenking komen van het niet ernstig te meenen met de betuiging, dat zij de Gereformeerde Godsdienst als uitsluitend onder openbaar gezag uit te oefenen wilde handhaven, zoo moest wel van tijd tot tijd tegen het insluipen van misbruiken op dit gebied en tegen de slapheid der ambtenaren in het te keer gaan der Roomsche godsdienstoefeningen gewaakt worden. Het tijdelijk verblijf van Groote Heeren, die de Roomsche Godsdienst beleden, in het land, gaf meermalen aanleiding tot wetsovertreding. Zulke Heeren hadden de vergunning om ten hunnen huize met hun gezin godsdienst te oefenen. Maar deze huiselijke godsdienstoefeningen werden wel eens door enkele Katholieken uit de stad bijgewoond, en aldus verloren zij geheel haar oorspronkelijk karakter. Zoo zag zich, in Maart 1618, de Schout van *Delft* genoodzaakt verscheidene personen, waaronder ook soldaten van de Fransche troepen, in de boete te beslaan, omdat zij de godsdienstoefening, alleen bestemd voor het gezin van DON EMANUEL van *Portugal*, toen aldaar vertoevend, hadden bijgewoond. Bij gelegenheid dat de Staten van *Holland* den Schout van *Delft* tegen de klagt van DON EMANUEL wegens die beboeting in het gelijk stelden, besloten zij tevens, den Resident van *Venetië* te laten aanzeggen, dat hij niemand dan zijne bedienden ten zijnent ter huisgodsdienst mogt toe laten, en Graaf KAREL VAN EGMOND, die als bijzonder persoon in het land was, te doen weten, dat hij alhier zijne godsdienst niet mogt laten uitoefenen. De vrijmoedigheid der Katholieken ging op sommige plaatsen, zoo als te *Wormer*, *Jisp* en *Crommenie*, tamelijk ver. Te *Heukelom* werd bij het Pinksterfeest zelfs bedevaart gehouden. Dit werd dan ook in 1618 den Officier aldaar gelast »bij alle doenlijke wegen" te weren, en bij de vernieuwing van het laatst vermelde plakaat dreigde men de officieren, zoo zij niet letten op het onderhouden van de voorschriften, daarin vervat, het op hunne personen te verhalen. In één woord de ijver der ambtenaren werd algemeen aangewakkerd »om de vrijheid, alom door de Pausgezinden genomen, een weinig te beteugelen [1]."

Dat de plegtige belofte van wederzijdsche handhaving, door de Steden der verschillende partijen in *Holland* elkander den 19den Mei gegeven, niets te beduiden had, bleek reeds vóór het eind derzelfde maand, toen het antwoord op de rede, den 13den door DU MAURIER gehouden, op nieuw ter sprake kwam. In het ontwerp [2] werden de vermaningen, door den Gezant gegeven, wijs en heilzaam genoemd, en trad men in eene uitvoerige uiteenzetting van den staat van zaken. De meerderheid keurde dit ont-

[1] *Resol. v. Holl.* 20, 30 Maart; 10, 19 Mei; 1 Junij 1618.

[2] Geïnsereerd, 14 Apr. 1618.

1618. *Schiedam* trekt van nu aan éene lijn met de vijf Steden.

werp goed; maar de vijf Steden, waarbij zich ditmaal voor het eerst *Schiedam* als zesde voegde, keurden het af, op grond dat het al te zeer onze eigene ongelegenheden openbaarde [1]. Eene dergelijke aanmerking hadden zij op het concept van antwoord, hetwelk van Hollandswege zou ondersteund worden in de Generaliteit op eene propositie van CARLETON, aldaar den 22sten Mei gedaan [2]. Deze begeerte om het Buitenland niet te zeer in den waren staat van zaken in te wijden, vloeide voort uit het van toen af door de Contraremonstrantsche partij gemaakte plan om zonder veel ophef aan den tegenstand van *Holland* en *Utrecht* een eind te maken. Men gevoelde zich sterk genoeg om weldra den laatsten slag te slaan; Engelands tusschenkomst had men niet noodig, en den een of anderen stap van *Frankrijk*, hetwelk ongetwijfeld voor OLDENBARNEVELT partij zou kiezen, wilde men volstrekt voorkomen of te keer gaan. Immers nu de Prins den *Overijsselschen* Landdag bezocht had, was alles verrigt, en thans moest men doortasten.

De Prins bezoekt den Overijsselschen Landdag.

Den 4den Mei uit *'s Hage* vertrokken, was de Prins van *Oranje* den 29sten dezer maand aldaar terug. Zijne zege evenwel was bij de Staten van *Overijssel* zoo volkomen niet, als bij die van *Gelderland*. Van de Steden was *Deventer* op zijne hand, *Zwolle* verdeeld, en *Kampen* sterk op de zijde der Remonstranten. Kon men *Zwolle* winnen, zoo was in de Vergadering de meerderheid voor de besluiten, die de Prins wilde doordrijven, verzekerd, en Zijne Excellentie was het met zich zelve genoegzaam eens om daartoe geene maatregelen te ontzien: hij was er zelfs op bedacht om deze stad door een garnizoen te dwingen, hetwelk daar trouwens noodig scheen in geval van vijandelijkheden van den kant der Spanjaarden. *Holland* was den Prins voor geweest met het schrijven van een brief aan de Staten van *Overijssel* [3], waarin alles wat tegen het toestaan eener Nationale Synode pleitte, was aangevoerd; maar daarentegen hadden ook de vijf Steden niet nagelaten door een opzettelijk schrijven, van een protest verzeld, de redenen van de meerderheid dezer Provincie te trachten te ontzenuwen [4]. Hoe het zij, de uitslag van 's Prinsen bemoeijingen was een besluit van de Ridderschap en de Steden van *Overijssel*, den 7den Mei genomen, waarbij zij sterk deden uitkomen, dat zij alleen op aandrang van den Prins het houden van eene Nationale Synode inwilligden, vertrouwende op zijn Prinselijk woord, dat die Synode slechts tot bijlegging der geschillen zou strekken, zonder de regten der Provinciën of harer leden te verkorten, of ter oorzake van religie iemand te bezwaren, en dat de nog weigerachtige Provinciën slechts door middel van

---

[1] In de *Resol. v. Holl.* 24 Mei, staat: »*als al te zeer onze eigene ingezetenen openbarende.*" Hier moet ongetwijfeld voor *ingezetenen* gelezen worden *inconveniënten.*

[2] *Resol. v. Holl.* 24, 25 Mei, 1618.

[3] Ingelascht in de *Resol. v. Holl.* 1618, bl. 574, 575.

[4] CARLETON, II p. 246, 252, 259, 262, 263, 267.

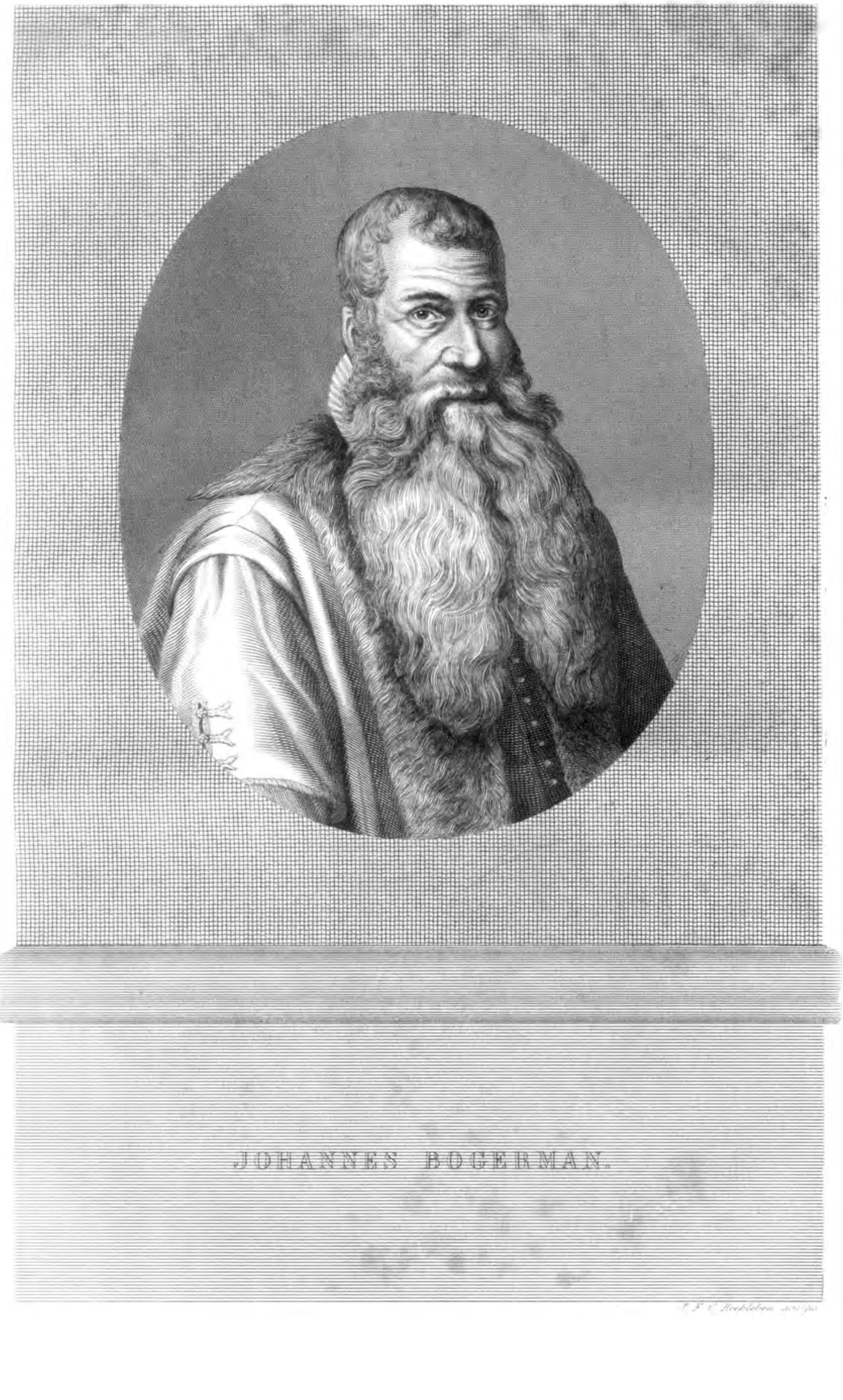

JOHANNES BOGERMAN.

J. F. C. Beckleben sculpsit

overtuiging zouden worden overgehaald om daartoe insgelijks hare toestemming te geven. Onder zulke voorwaarden stonden zij dan ook toe, dat hare Gedeputeerden ter Generaliteit de afdanking der Waardgelders zouden helpen bevorderen [1]. Het spreekt van zelve, dat de Overijsselsche Gedeputeerden bij een zoo voorwaardelijken last geene bijzondere vaardigheid betoonden om de maatregelen, tegen *Holland* en *Utrecht* genomen, te ondersteunen, en tevens moest de Prins zich eenigzins bezwaard achten door hetgeen men als door hem beloofd wereldkundig maakte. Doch de hoofdzaak scheen gewonnen; de Provincie had het houden der Synode in beginsel toegegeven, en door latere zorg was aan die voorwaarden eene minder beperkende uitlegging te geven, en kon ten minste de Prins van zijne belofte ontslagen worden. Werkelijk leverden de Gedeputeerden van *Overijssel*, toen het er op aankwam, eene nadere verklaring in, wegens de Resolutie van 7 Mei: deze zoogenaamde nadere verklaring was niets anders dan eene andere uitgave van hetzelfde besluit, maar waarbij de vermelding van het door den Prins gegeven woord geheel was weggelaten [2]. Men achtte de zaak die het betrof heilig (zoo immers noemt haar BOGERMAN in zijne briefwisseling met CARLETON [3]), en meende welligt daarom niet te naauw op de eerlijkheid der middelen te behoeven te zien, terwijl toch wie waarlijk een heilig oogmerk heeft, geloof genoeg bezit aan de zege van zijne zaak, om naauwgezet te zijn in de keus der middelen. 1618.

De Staten-Generaal hadden slechts op den afloop van 's Prinsen togt naar *Overijssel* gewacht om de maatregelen, die de bijeenkomst van een Synode ten gevolge moesten hebben, door te zetten. Dit bleek reeds dadelijk den 30sten Mei, toen de President, de Heer NANNING, gedeputeerde uit *Friesland*, met het volgende voorstel aankwam. Omstreeks een jaar geleden, zeide hij, was men in deze Vergadering begonnen naar middelen om te zien, waardoor de Kerk Gods, door twisten verdeeld, weder tot de vorige eenigheid teruggebragt zou kunnen worden. Bij geen ander middel had men baat meenen te kunnen vinden, dan bij het houden eener Nationale Synode. Reeds waren de ontwerpen van bijeenroeping vastgesteld. Thans nu Hun Hoog Mogenden in zulk een groot getal tegenwoordig waren, stelde hij voor, de laatste hand aan het werk der Synode te leggen. — Van eene schikking, waarbij de beide partijen iets zouden hebben moeten toegeven, wilde men dus niets weten. Van te grooter beteekenis was dit voorstel, omdat de Fransche Gezant den vorigen dag zijne bemiddeling had aangeboden. Men moest zich, dus had hij zich alstoen in eene rede, in de Staten-Generaal gehouden, doen hooren, men moest zich stipt aan de Unie houden. Vrijwillig ging men zulke verbindtenissen

Voorstel om de bijeenroeping der Synode door te zetten.

Voorstel van DU MAURIER.

[1] Zie dit besluit geregistreerd onder 17 Julij, 1618.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 18 Aug. 1618.

[3] CARLETON, II, p. 272. Vergel. bl. 280.

1618. aan; maar, eenmaal aangegaan, waren zij verpligtend, en in het bijzonder geval, dat de Vereenigde Provinciën verdeeld hield, was het niet mogelijk, zich onkundig te veinzen, wat de Unie oorspronkelijk gewild had. Evenwel, had hij er bijgevoegd, in zulke gevallen moest men, om niet van kwaad tot erger te komen, van beide zijden de zaak niet te naauw nemen, en de Koning van *Frankrijk*, gedachtig aan de wijsheid in vroeger tijd door de Republiek ten toon gespreid, achtte dezen Staat niet zoo ontdaan van waarlijk vaderlandslievende burgers, dat er geene mannen zouden te vinden zijn, in staat om een vergelijk te treffen, dat de beide partijen bevredigde tot tijd en wijle dat er eene eindschikking kon tot stand komen. Hiertoe nu werd door zijne Majesteit aan de Republiek de dienst van haren Gezant aangeboden. Bij dezen raad en dit aanbod voegde DU MAURIER de klagt, dat hij op zijne drie voorgaande voorstellen alsnog geen antwoord bekomen had. — Liever dan de beantwoording te bespoedigen, kwam men daags daarna, gelijk wij zagen, met een voorstel aan, om de maatregelen tot het houden der Synode te hervatten, hetgeen den Franschman genoeg deed blijken, dat men zijnen raad in den wind sloeg, zijne dienst versmaadde en *Frankrijks* bondgenootschap niet telde. En dit niettegenstaande *Frankrijk* juist toen door het aanzoek om voor het oog van *Europa* zijne scheepsmagt met die der Staten te vereenigen en gezamenlijk tegen de zeeroovers strijd te voeren, en door het overzenden van gelden tot onderhoud zijner regimenten in Nederlandsche dienst, zoo duidelijk toonde, dat het de belangrijkheid van het bondgenootschap met *Nederland* erkende [1]. Terwijl men *Frankrijks* aanbiedingen zonder bereidvaardigheid of heuschheid aannam, had men alle voorkomendheid over voor den Gezant van *Engeland*, welk land in de raadgevingen die het ons geven liet, zich alleen door naijver liet leiden, en geene staatsmannen scheen te bezitten, in staat het belang van het krachtig voortbestaan der Republiek te bevroeden. En alsof dit alles nog niet genoeg ware om DU MAURIER te ontstemmen, liet men den voormaligen Nederlandschen Gezant in *Frankrijk* openlijk in de Staten-Generaal aan het woord komen en de zaken van het Fransche Hof in een dubbelzinnig daglicht stellen. Den

Remonstrantie van AERSSEN. 30sten Mei toch droeg FRANÇOIS VAN AERSSEN een vertoog voor, uitgelokt door een geschrift, hetwelk de Heer VAN DER MIJLE onder den titel *Ontdekking van de valsche Spaansche Jezuitische Praktijk* [2] in het licht had gegeven om zijnen schoonvader tegen den aanval van het *Noodwendig en levendig discours* te verdedigen. In dit geschrift had VAN DER

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 27, 28 April; 1, 29, 30 Mei; 1 Junij, 1618.

[2] *Bibl. v. Pamfl.* N° 1463. De aanloop van dit geschrift is eenigzins onhandig, daar de auteur de mogelijke strekking zijner tegenpartij als haar regtstreeksch doel voorstelt. Voor het overige spreekt hij zeer heusch en eervol over Prins MAURITS en JAKOBUS I. Waar hij tegen de beschuldiging alsof OLDENBARNEVELT omgekocht was, opkomt, wordt zijn toon waardig: »God is regtvaardig, die anders zal beginnen daar de menschen zullen ophouden, enz." (bl. 18).

MIJLE doen gevoelen dat er gegronde redenen bestaan hadden om AERSSENS gezantschap 1618.
in te trekken. Daartegen nu kwam deze op in een vertoog, dat bij vele trekken van onvergenoegdheid en hebzucht en geen gering aantal hatelijkheden tegen OLDENBARNEVELT en VAN DER MIJLE, welke het beneden de waardigheid der Vergadering was aan te hooren, eene half ware voorstelling bevatte van de toedragt van zaken, die tot zijn ontslag geleid had [1]. Dezen man tot het behandelen van zulk een onderwerp gehoor te verleenen, was van de zijde der Staten-Generaal eene bedreiging tegen *Frankrijk* gerigt, alsof men van zins was hem, die te *Parijs* zoo zeer mishaagd had, weder rang en stem onder de raadslieden der Republiek te geven.

Oldenbarnevelt is geneigd tot toegefelijkheid.

Welk eene houding was *Holland* gezind in den dus weldra met versche kracht vernieuwden strijd in acht te nemen? OLDENBARNEVELT was te zeer staatsman om thans, nu bij voortgezetten tegenstand slechts de kracht van geweldige maatregelen scheen te kunnen beslissen, en de stoffelijke magt geheel aan de zijde zijner wederpartijders was, niet tot eenige inschikkelijkheid geneigd te wezen. Den 27sten Mei stelde hij in de vergadering der Staten van *Holland* voor, het houden eener Nationale Synode in te willigen onder voorwaarde, dat zij slechts verzoenend en niet verdoemend optreden zou [2]. Doch deze voorslag had alle kans van door geene der beide partijen te worden aangenomen. OLDENBARNEVELTS vijanden en Prins MAURITS met hen zouden hoogst ongaarne gezien hebben, dat de gehate staatspartij door tijdig toegeven den voor haar bestemden val voorkomen had [3]. Van den anderen kant waren de Remonstranten, die zich als zoodanig op den voorgrond gesteld hadden, beducht, dat, als men de Nationale Synode eenmaal toegaf, zij zich niet onthouden zou van eene beslissing, die voor hen noodlottig zou wezen. Dus bekreunden de Staten-Generaal zich volstrekt niet om OLDENBARNEVELTS voorslag, evenmin als zij acht sloegen op het voorstel, dat DU MAURIER na overleg met den Advokaat gedaan had, en waarin hij, van vaderlandslievende mannen, in staat om een middel van verzoening te vinden; gewagend, het oog op OLDENBARNEVELT gehad had. Maar ook de meerderheid in de Staten van *Holland* scheen tegen inschikkelijkheid gestemd. Den 29sten Mei verstond zij, dat het houden eener Nationale Synode voor alsnog dienstig noch noodig was. Het uiterste waar zij toe komen kon, was eene Provinciale Synode, tot welke bevoegde kerkedienaren uit de andere Provinciën en des noods buitenlandsche godgeleerden zouden genoodigd worden, die met den last zouden bijeengeroepen worden om den twist door wederzijdsche toegefelijkheid bij te leggen.

---

[1] Zie de *Remonstrantie* v. FR. V. AERSSEN genoteerd in de *Bibl. v. Pamfl.* N° 1474.

[2] OUVRÉ, p. 273.

[3] DU MAURIER schreef aan zijn Hof: »Hij, Prins MAURITS, is ontevreden over de pogingen, die men aanwendt, om *Holland* met de meerderheid te verzoenen, daar hij inziet, dat dit de wonde, die hij blijkbaar open houden wil, in den grond zou genezen" (OUVRÉ, p. 269).

1618. Den volgenden dag echter kwam men alweder een stap nader en vond goed, dat men bij tijd en wijle in overweging nemen zou of na de Provinciale Synode het houden eener Nationale kerkelijke vergadering nog noodig zou blijken te wezen [1]. Wanneer de tegenstanders der Hollandsche staatkunde vrede gewenscht hadden, ware hij op dit oogenblik beklonken geweest. Immers kon de strijd thans bij eenige goedwilligheid geacht worden op een woordenstrijd neder te komen: beide partijen verlangden eene Provinciale Synode; slechts wilde de eene haar als de noodwendige voorloopster eener Nationale Synode beschouwd hebben, terwijl de andere slechts de mogelijkheid stelde, dat eene Nationale Synode zou blijken noodig te zijn. Waren nu de voorstanders der noodwendigheid eener Nationale Synode werkelijk van de waarheid van hun beweren overtuigd, zoo konden zij er immers gerust op zijn dat zij na het houden der Provinciale Synode zou blijken noodig te wezen, en dan was immers de Provinciale Synode van zelve de voorloopster der Nationale geworden. Maar het was niet zuiver om de zaak, niet om de godsdienst, het was om de vernedering van OLDENBARNEVELTS partij te doen. Dit bleek evenzeer uit het voorstel, den 30sten Mei in de Staten-Generaal gedaan, als uit de houding van de Gedeputeerden der zes steden in de vergadering der Staten van *Holland* op denzelfden dag. Zij wenschten de Nationale Synode onvoorwaardelijk aangenomen te zien op den voet, waarop hij door de Staten-Generaal zou worden uitgeschreven. Dus verlangden zij geene pogingen om het geschil bij te leggen aangewend te zien, en door hunnen tegenstand doemden zij weder alles, wat men zonder hen zou beproeven, reeds vooraf tot magteloosheid. Doch toen nu die leden der Staten van *Holland*, welke niet dan noode tot inschikkelijkheid gekomen waren, het voorstel, den 30sten in de Staten-Generaal gedaan, vernomen, en de vruchteloosheid van de tusschenkomst van den Franschen Ambassadeur bemerkt hadden, konden zij een en ander slechts als eene uitdaging beschouwen, en moedig namen zij den toegeworpen handschoen op. Den 31sten Mei verklaarden de Gedeputeerden van *Haarlem*, dat zij met de Gedeputeerden der andere steden vergaderd waren geweest en, alles overlegd hebbende, het houden eener Nationale Synode niet konden inwilligen, als waardoor aan het regt van *Holland* in de hoogste mate werd te kort gedaan; derhalve begeerden zij, ter Generaliteit de verklaring gedaan te zien, dat deze Provincie niet kon dulden, dat men haar de Nationale Synode opdrong: deed men dit, zoo zou zij zich daartegen moeten verzetten. Voorts, bekend met den inhoud der schotschriften tegen OLDENBARNEVELT, waaruit niet onduidelijk bleek, dat de vrijheid van dezen staatsman in gevaar was, en duchtende, dat zoo men aan hem de handen durfde slaan, menig ander mede niet veilig zou wezen, zoo verlangden zij, voor eerst, de vernieuwing van de Resolutie in 1586 genomen, waarbij in de veiligheid van de Leden der Statenvergadering tegen de lagen der Leices-

Voorslag van *Holland*, waarop het mogelijk zou geweest zijn, dat men elkander had verstaan.

Teruggestooten, houdt *Holland* zich fier.

[1] *Resol. v. Holl.* 26, 29, 30 Mei, 1618.

tersche partij voorzien was geworden, en, ten tweede, een streng onderzoek naar de schrijvers van alle eerroovende geschriften, bepaaldelijk tegen OLDENBARNEVELT. Aan dit voorstel werd bij de omvrage nog toegevoegd, dat men den eed van het krijgsvolk in overweging zou nemen, en in de Staten-Generaal, herhalende wat men aldaar reeds drie malen [1] gedaan had, zou aandringen op het nemen van een besluit, waarbij de Provinciën het Plakaat, den 7 Julij 1615 door *Holland* »op eerroovende boekskens en oproerige propoosten" uitgevaardigd, zouden overnemen om het mede ten harent te laten afkondigen: geschiedde dit, zoo zouden de in *Holland* schuilende lasteraars en oproerlingen zich niet in eene andere Provincie in veiligheid kunnen stellen. Het dus uitgebreide voorstel leidde dadelijk tot het besluit, bij meerderheid van stemmen genomen, dat men den Provinciën in de Generaliteit het ongelijk, hetwelk zij *Holland* deden, onder het oog zou brengen, en zoo zij niet tot inkeer kwamen, in verzet zou komen; dat de Resolutie van 1586 voor vernieuwd en het bewuste Plakaat ten minste in *Holland* voor vastgesteld zou gehouden worden; dat het onderzoek naar de auteurs der lasterschriften tegen den Advokaat zou worden aangevangen, en de eed, door het krijgsvolk gezworen, aldus verklaard, dat zij hunnen betaalsheeren en den Magistraatspersonen in de steden, alwaar zij in garnizoen lagen, gehouden waren te gehoorzamen en hen tegen alle dadelijkheden bij te staan [2]. 1618.

Berigten aan CARLETON mede te geven.

De eerste gelegenheid om aan dit besluit gevolg te geven, voor zooverre het de mededeeling betrof, in de Generaliteit te doen, zagen de Gedeputeerden van *Holland* zich verschaft op den 5^{den} Junij, toen het antwoord ter sprake kwam, aan CARLETON op zijne rede van den 2^{den} Junij te geven. Deze Gezant had alstoen, bij zijn aanstaand vertrek tot een uitstapje naar *Engeland*, onder anderen zijn verlangen te kennen gegeven om in staat gesteld te worden, zoodanige berigten aangaande den toestand der kerkelijke geschillen aan zijnen Koning over te brengen, dat Zijne Majesteit zien kon, dat zijne raadgevingen niet vruchteloos geweest waren en hij zich in deze zaak behoorlijk gekweten had. Na beraadslaagd te hebben over de wijze, hoe in hun antwoord aan dat verlangen te voldoen, besloten de Staten-Generaal het advies van de Zeeuwsche Gedeputeerden te volgen. Dezen hadden voorgesteld, den Koning te berigten, dat men reeds volgens zijnen »hoogwijzen" raad het besluit tot eene Nationale Synode genomen had, en, zoo sommige Provinciën daarin nog niet volkomen bewilligden, men zich beijverde om haar daartoe over te halen. Dit was naar het oordeel der Hollandsche en en der Utrechtsche Gedeputeerden te veel gezegd: eene zoo stoute verklaring aangaande het welslagen van het opzet om de Nationale Synode door te drijven was beleedigend voor *Holland*, en de Afgevaardigden van dit Gewest waarschuwden de Provinciën ernstig,

[1] Den 19, 21 en 25 Mei, 1618.

[2] *Resol. v. Holl.* 31 Mei, 1618.

1618. dat, zoo men hun de Nationale Synode wilde opdringen, zij zulks niet zouden dulden [1]. Niettemin werd het antwoord, den volgenden dag, zoo als het door de Zeeuwsche Gedeputeerden gesteld was, goedgekeurd, en wel bij afwezigheid van die van *Holland*. Deze afwezigheid alleen reeds had de Vergadering van het nemen van een eindbesluit moeten terughouden; maar bovendien had de Griffier der Staten medegedeeld, dat de Heer VAN MATHENESSE den vorigen avond ten zijnen huize van hem had verlangd te vernemen, hoe dien morgen de beraadslaging over het antwoord, aangaande den staat der kerkelijke geschillen aan CARLETON te geven, was afgeloopen. Toen hij vernomen had, dat *Zeelands* advies gevolgd was, had hij zich hoogelijk beklaagd, en gezegd, dat die van *Holland* daarmede geen genoegen zouden nemen, noch gedoogen, dat zij in zaken, de godsdienst betreffende, overstemd werden: op dit stuk hadden zij alléén order te stellen, en zouden dat ook weten te doen. Dus waren de Staten-Generaal genoegzaam gewaarschuwd aangaande den weg, dien *Holland*, door den nood gedrongen, zou meenen te moeten inslaan. Doch niets baatte: men had besloten allen tegenstand des noods met geweld te onderdrukken.

In deze omstandigheden was de eenig overgeblevene hoop van de Hollandsche staatslieden op *Frankrijk* gevestigd. Aan het Hof van dit Rijk vond OLDENBARNEVELTS staatkunde mannen, die haar begrepen en waardeerden, en geneigd waren haar met al den invloed van hun land te ondersteunen. Kon *Frankrijk* door het overzenden van eenige gelden tot betaling der Fransche troepen en tot teruggave van de voorgeschoten soldij een sprekend bewijs geven, dat het haar met het bondgenootschap ernst was; kon tevens een Fransch staatsman als buitengewoon Gezant overkomen om te beproeven de beide partijen tot matiging te bewegen en eene verzoening op den door OLDENBARNEVELT beraamden voet te bewerken, zoo was er nog eenige kans op de afwending van de gevreesde ontknooping. In het begin van het jaar 1618 was het denkbeeld om DU PLESSIS MORNAYS overkomst uit te lokken op nieuw geopperd, en toen had OLDENBARNEVELT zelf daarover met DU MAURIER gesproken. Maar, zou zijne komst de gewenschte uitwerking hebben, zoo moest hij daartoe noch openlijk noch onder de hand van OLDENBARNEVELTS zijde uitgenoodigd schijnen. Daar nu de naauwgezetheid van DU PLESSIS-MORNAY hem verbood zich met eene zoo hagchelijke zaak te bemoeijen, zonder daartoe door het openlijk aanzoek van de beide partijen als het ware genoodzaakt te zijn en MAURITS, door DU MAURIER gepolst, hem niet wenschte te zien komen, dan wanneer de bijeenroeping eener Nationale Synode beklonken en dus het eigenlijk doel zijner komst reeds vervallen zou zijn, zoo moest alle hoop om hem te zien verschijnen weldra opgegeven worden [2]. Doch ligt zou zich een andere Fransche staatsman laten vinden om volgens

De overkomst van DU PLESSIS MORNAY gewenscht.

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 2, 5, 6 Junij, 1618.

[2] OUVRÉ, p. 269, 270. DU PLESSIS-MORNAY, *Mémoires*, IV, p. 6, 7, 14, 17, 27.

OLDENBARNEVELTS wensch eene poging te doen ten einde een vergelijk tusschen de beide partijen tot stand te brengen. Dit nu wilden de Staten-Generaal volstrektelijk beletten. Wanneer men, dus redeneerden zij, den Koning van *Frankrijk* eens voorkwam en een Nederlandsch zaakgelastigde met eene buitengewone zending naar het Fransche Hof belastte, dan immers was alle aanleiding om een buitengewonen Gezant uit *Frankrijk* herwaarts af te vaardigen vervallen. In dezen geest werd het voorstel gedaan om of een buitengewonen Gezant naar *Frankrijk* te zenden, of den Heer van MARQUETTE, die door Prins MAURITS ter behartiging zijner bijzondere belangen als Prins van *Oranje*, met medeweten der Staten-Generaal, naar *Frankrijk* was gezonden [1], van wege de Staten eene zending bij den Koning op te dragen [2]. Reeds wegens den aard der door den Heer van MARQUETTE te voeren bijzondere onderhandelingen kon zijn persoon in *Frankrijk* niet zeer aangenaam zijn, en bovendien wenschte men hem thans van staatswege met eene alles behalve beleefde boodschap te belasten. Op het eind der maand Mei hadden de Staten het zeker berigt ontvangen, dat de som van 300,000 gulden zou worden verstrekt tot voorziening in het onderhoud der Fransche troepen voor het loopende jaar, en dat bovendien 273,000 gulden zouden worden overgezonden ter gedeeltelijke aanzuivering van de sedert 1615 onbetaald gebleven soldij. Dit was door DU MAURIER bij zijne audientie van den 1sten Junij bevestigd geworden [3]. Bij de rondborstige mededeeling aangaande den benarden staat der Fransche geldmiddelen en de bondige verontschuldigingen, door den Franschen Gezant gedaan, kon die toezegging van voortgezette betaling niet anders dan op eene dankbare wijze worden opgenomen, en toch wilde men nu hetzij aan MARQUETTE hetzij aan een buitengewonen Gezant de taak opdragen om gezamenlijk met den Heer van LANGERAK er bij den Koning op aan te dringen, dat de som, voor het loopende jaar te verstrekken, niet tot 300,000 gulden verminderd, maar tot het oorspronkelijk bedrag van 600,000 verhoogd werd, en bovendien nog de achterstallen geheel mogten worden aangezuiverd. Nadat dit voorstel den 9den Junij gedaan was, verzetten de Hollandsche Gedeputeerden zich herhaaldelijk toen en later [4] daartegen, zonder evenwel eenen anderen grond aan te voeren, dan dat die zaak den Heer van LANGERAK moest krenken, daar het was alsof men hem alleen de behartiging van de belangen der Republiek niet toevertrouwde, en, hoezeer AERSSEN en zijne vrienden er steeds op uit waren om hem als onbekwaam af te schilderen, zoo blijkt uit stellige

1618.

Eene buitengewone zending naar *Frankrijk* voorgesteld.

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 26, 29 Mei, 1618.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 9 Junij, 1618.

[3] *Resol. Stat.-Gen.* 29 Mei, 1 Junij. Reeds vroeger (zie *Resol.* 17 April en 14 Mei) had LANGERAK de te verwachten gelden aangekondigd.

[4] 14, 19, 20 Junij; *Resol. v. Holl.* 15 Junij.

1618. getuigenissen [1] en uit het ontbreken van gegronde klagten, dat hij alle vertrouwen verdiende.

De vernieuwing van het Plakaat tegen lasterlijke geschriften enz. geweigerd.

Wilde men *Holland* dwarsboomen, door die taak van staatswege aan MARQUETTE op te dragen, het spreekt van zelve, dat men ongenegen was om ten gevalle van die Provincie het plakaat van 1615 tegen lasterlijke geschriften en redeneringen van wege de Generaliteit te laten vernieuwen. Toen deze zaak op denzelfden dag en nogmaals den 19den Junij in omvraag werd gebragt, verklaarde de meerderheid, de verlangde vernieuwing van dat plakaat »bij deze gelegenheid niet dienlijk" te achten: stelde men order op de zaak, die tot al die aanvallen aanleiding gaf, dan verviel het smadelijk schrijven en spreken van zelf. — Kon men duidelijker te kennen geven, dat men de aanranders van OLDENBARNEVELTS eer in het gelijk stelde; dat men hem ten minste tegen hen niet in bescherming verkoos te nemen?

Intusschen was de zitting der Staten van *Holland* den 12den Junij »bij continuatie" op nieuw aangevangen, en in deze vergadering kwam het groote vraagstuk den 16den daaraanvolgende weder ter sprake. Alstoen werd door de meerderheid besloten, dat men de Provinciale Synode voor vastgesteld te houden had, maar, wanneer in zoodanige vergadering het geschil niet beslecht had kunnen worden, de bijeenroeping eener Nationale Synode in overweging zou nemen. Dus kwam men toen weder tot het punt, waarop men den 30sten Mei gestaan had, en alzoo tot een voorstel terug, waarop, met een weinig goeden wil bij de tegenpartij, een vergelijk mogelijk was. Maar de zes Steden verlangden op nieuw dadelijk inwilliging van de Nationale Synode. Men verzocht haar zich nader te willen bedenken en zich eindelijk met de meerderheid te willen vereenigen. De hoop, dat aan dit verzoek gehoor zou gegeven worden, kon en wilde men niet opgeven: althans toen ten zelfden dage het stuk van de Synode ook in de Generaliteit in omvrage gebragt werd, verzochten die van *Holland* uitstel van beslissing totdat de Staten hunner Provincie een middel om tot eenstemmigheid te komen zouden gevonden hebben, alsof dit toen nog te vinden geweest ware. Slechts tot het begin der volgende week werd het uitstel verleend [2].

Had men in *Holland* een oogenblik kunnen hopen, dat de zes Steden zich met de meerderheid zouden vereenigen, drie dagen later bleek deze hoop ijdel geweest te zijn. Toen toch waren zij daartoe even weinig gezind als ooit. Maar alsnu werden de Hollandsche Staten een paar dagen lang bezig gehouden met de beraadslaging over de maatregelen te nemen tegen een nieuw schotschrift op OLDENBARNEVELT gemunt. Zijne *Remonstrantie*, hoe afdoende ook, konden zijne vijanden niet onbeantwoord laten: immers zouden zij zich alsdan als uit het veld geslagen erkend hebben.

---

[1] In de *Resol. v. de Stat.-Gen.* 27 Nov. 1614 vindt men gewag van een brief van JEANNIN, in welken LANGERAKS bemoeijingen zeer werden geprezen.

[2] *Resol. v. Holl.* en *Stat.-Gen.* 16 Junij, 1618.

Reeds op het eind van *April* wist CARLETON, dat zich zekere personen aan het werk gezet hadden om hem en VAN DER MIJLE te beantwoorden [1]. De vrucht van dezen arbeid was een geschrift, getiteld: *Provisionele Opening van verscheiden zaken, gesteld in de Remonstrantie van den Advokaat van Holland, enz.* [2], blijkbaar door iemand, die de staatszaken van nabij kende, en met uitnemend talent geschreven. Zeker had AERSSEN weder de hand in dit schotschrift gehad. De weg, dien men hier insloeg om toch iets tegen OLDENBARNEVELTS zelfverdediging te kunnen aanvoeren, was deze, dat men de opregtheid, waarmede hij van zich zelven gesproken had, ijdelheid en hoogmoed noemde; dat men wat er groots en goeds was tot stand gekomen, aan den Prins en zoo vele andere staatslieden toeschreef, en daarentegen de oneenigheden in Kerk en Staat aan OLDENBARNEVELT weet, »als die tot de hoogste autoriteit in den lande geklommen was," alsof dit hem dan ook geen aanspraak gaf op de eer van het groote en goede, in zijnen tijd verrigt. Voor het overige bevat ook dit geschrift niet de geringste stellige beschuldiging, alleen vermoedens en bedekte aantijgingen. Niettemin werd er op zijne inhechtenisneming gedoeld als op eene zaak, die reeds bij zijne tegenstanders vast stond. — Het bestaan van zulk een geschrift kon door de Staten van *Holland* niet veronachtzaamd worden: ook maakte het den 20sten Junij een onderwerp hunner beraadslaging uit, waarna besloten werd, het tot nader onderzoek den Advokaat fiskaal in handen te stellen, en intusschen de verspreiding tegen te gaan en schrijver en drukker op te sporen. Het kon niet anders, of de minderheid moest hare goedkeuring van het schandschrift aan den dag leggen. Zij deed dit door tegen het genomen besluit den eisch over te zetten, dat men insgelijks maatregelen mogt nemen tegen de *Justificatie van de Resolutie van den 4den Augustus* [3] als zonder openbaar gezag in het licht gegeven. Verachtelijker kon men wel niet over deze verzameling van grootendeels authentieke stukken en bijgevolg over de handelingen der Staten oordeelen. Niettemin werd goedgevonden, dat men die *Justificatie* zou laten onderzoeken en, bijaldien men daarin iets vond dat ten nadeele strekte hetzij van den Staat, hetzij van eenige Leden der Staten of van bijzondere personen, daarop naar behooren zou gelet worden. Twee dagen later handelde men, bij afwezigheid van den zoo gruwelijk aangeranden grijzen Staatsman, op nieuw over de zaak. Toen eerst legde men onbedwongen zijne diepe verontwaardiging over het schotschrift aan den dag, en in eene reeks van besluiten gaf men voldoening aan het besef van den pligt, dien de Staten van *Holland* tegenover den Advokaat des Lands te vervullen hadden. Na uitloving van eenen prijs van 500 gulden voor dengenen, die den schrijver of den drukker aanbrengen zou, bepaalde

1618.

Een nieuw schotschrift tegen OLDENBARNEVELT, getiteld: *Provisionele Opening* enz. ziet het licht.

1 CARLETON, II, p. 260.

2 *Bibl. v. Pamfl.* N° 1465.

3 *Bibl. v. Pamfl.* N° 1353.

1618.

De Staten nemen den persoon van OLDENBARNEVELT bij vernieuwing in hunne bescherming.

men, dat de Staten den persoon van OLDENBARNEVELT in hunne bescherming namen, en alles wat hem mogt aangedaan worden, als hun zelven aangedaan zouden beschouwen; dat hij door eene Deputatie uit de Vergadering zou uitgenoodigd worden om, des verkiezende, nog dien namiddag in de vergadering te verschijnen, opdat hij het besluit, ten zijnen aanzien genomen, en de bede vernemen mogt, om »onverdrietig het beleid van zaken zoo in de vergadering als anderzins voort te zetten." Bij deze gelegenheid zou men zijner wijsheid in bedenking geven, of het voor de dienst des Lands niet raadzaam ware, dat wel zijne Remonstrantie nog opzettelijk aangeboden en in overweging genomen, maar het schrijven en indienen van apologiën daarbij gelaten werd, in dier voege dat noch aan het vertoog, door VAN DER MIJLE eenige dagen geleden aangeboden [1], noch aan de Remonstrantie van VAN AERSSEN gevolg gegeven werd. Dus hoopte men het verder twistgeschrijf te keeren. Dit besluit kon weder niet doorgaan zonder eene grove hatelijkheid van den kant der tegenpartij. Zij stelde voor, mede een prijs uit te loven voor dengenen, die de schrijvers van de *Weegschaal* en de *Justificatie van de Resolutie van den 4den Augustus* aanbrengen zou, welke geschriften zij te zamen brandmerkte als »zeer schandelijk voor den staat van het land en kwetsend voor de Grooten, vrienden dezer Landen, en eenige voorname leden van dien." Dit voorstel echter had geen gevolg, maar wel werd er eene Commissie benoemd met den Heer VAN ASPEREN aan het hoofd om den Advokaat te begroeten en hem het resultaat der beraadslagingen mede te deelen. Nog denzelfden dag werd een plakaat tegen de *Provisionele Opening* uitgevaardigd, waarin dit geschrift verklaard werd vol te zijn van »groote en onverdragelijke lasteringen tegen de Regering van het land, en verscheidene voorname ambtenaren, bepaaldelijk tegen den Advokaat, wiens langdurige goede en opregte diensten Hun Edel Mogenden en al de wereld genoeg bekend waren, en die voor dezen was genomen en alsnog gehouden werd in Hun Edel Mogenden bijzondere bescherming en veilige hoede." [2]

Intusschen was bij de Edelen, wier ziel OLDENBARNEVELT was, en de meerderheid der Steden een vast plan tot rijpheid gekomen, waarnaar zij in de gegevene omstandigheden, nu zij de hoop om de zes Steden zich met hen te zien vereenigen, moesten opgeven, tegenover de Staten-Generaal handelen zouden. Van wege de Edelen (en dezen, met de maand Augustus door twee nieuw beschrevene Heeren, de Heeren VAN SCHAGEN en VAN WARMOND versterkt [3], zien wij in dit tijdsgewricht alle gewigtige voorslagen doen)

---

[1] Hier wordt gedoeld op het *Vertooch aen de H.M. HH. Staten Gen. bij d. H. v. d. Mijle overghegheven tegen de Remonstr. v. Fr. v. Aerssen*, waarbij eene menigte authentieke bescheiden gevoegd waren, geschikt om AERSSENS ware betrekking tegenover het Fransche Hof in het licht te stellen. Zie hiervoor bl. 530, Noot 1.

[2] *Resol. Holl.* 20, 22, 23 Junij 1618.

[3] *Resol. Holl.* 2, 3 Aug. 1618.

werd den 23[sten] Junij een voorstel gedaan, strekkende om den Staten-Generaal op eene plegtige wijze rekenschap af te vorderen en voorwaarden te stellen. Het voorzitterschap van *Holland* ter Generaliteit was nu verstreken; dus was er vooreerst geen kans dat aldaar een voorstel in *Hollands* zin zou gedaan worden. Alzoo bleef er geen ander middel over om de Staten-Generaal tot het in overweging nemen van *Hollands* belangen te brengen, dan dit, dat de Staten van *Holland* als één ligchaam zich ter vergadering der Generaliteit begaven en daar hunne zaak voordroegen. Wat zij verlangden bestond hierin, dat de Staten-Generaal kort en goed zouden verklaren, of zij van zins waren, de Nationale Synode zonder *Hollands* toestemming door te drijven, al of niet. Zoo ja, alsdan zouden die van *Holland* hun den pligt voorhouden, welken de Unie hun opleide, en ingeval zij dien niet verkozen na te komen, zich ongezind verklaren om op het voorstel van den Raad van State voor dit jaar de consenten in te brengen. *Hollands* Staten evenwel, dit zouden zij er bijvoegen, waren geneigd om zoo veel mogelijk toe te geven: zij vonden goed eene Provinciale Synode bijeen te roepen, tot welke zij eenige bevoegde personen uit de Provinciën wenschten te noodigen. Kon de zaak in deze Provinciale Kerkvergadering gevonden worden, zoo verviel de noodzakelijkheid eener Nationale Synode; doch in het andere geval zou *Holland* wel tot het houden eener Nationale of Generale Synode kunnen verstaan. Ten slotte, als ware het om de Provinciën te doen gevoelen, hoe veel haar aan *Hollands* goede gunst gelegen was, en dat hare halsstarrigheid ten gevolge hebben kon, dat *Holland* voortaan weigerde om haren rijkdom en crediet voor de andere Provinciën veil te hebben, moest men aandringen op de aanzuivering van zoo menige nog onbetaald gebleven schuld en op de reeds meermalen gevraagde [1] teruggave van hetgeen *Holland* tot het onderhoud der Fransche troepen had voorgeschoten. Het ernstig aanzoek om terugbetaling van de ten behoeve dezer troepen voorgeschoten gelden had te meer klem, omdat de Staten-Generaal thans lastig gevallen werden door rekest op rekest, waarbij de betaalmeester zich beklaagde, dat deze of gene Provincie ten achteren was in het leveren van haar aandeel in de soldij [2], die sedert eenigen tijd niet meer door *Holland* alleen werd voorgeschoten [3]. Ook waren in het vooruitzigt dat *Holland* met zulke eischen zou aankomen, de Provinciën kort te voren [4] reeds aangemaand om niet alleen de defecten van hare voorgaande consenten aan te zuiveren, maar ook de voorgeschoten penningen aan *Holland* te voldoen. — Zulk een optreden derhalve was een strijdplan, dat kans op slagen

1618.

De Staten van *Holland* willen het inbrengen der consenten weigeren, en den Staten-Generaal voorwaarden stellen.

[1] *Resol. Holl.* 27 Maart, 23 Mei, 1618.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 1, 17 Mei, 2 Junij 1618.

[3] *Resol. Holl.* 16 Mei 1618.

[4] 19 Junij.

1618. aanbood. Geen wonder, dat de zes Steden er tegen waren, ja, verklaarden, dat, in geval men er toe besloot, zij zich op hare beurt tot een plegtige openbaarmaking van gevoelens genoopt zouden zien. Hierop werd voorgeslagen, dat dan slechts die leden der Staten, welke zulks goed vonden, ter Generaliteit zouden verschijnen, en deze vertooning derhalve niet op naam der Staten geschieden zou. Doch zelfs dan, verklaarde de tegenpartij, zou zij de zaak niet stilzwijgend kunnen laten voorbijgaan. Dus werd voor het oogenblik niets beslist [1].

De Staten-Generaal besluiten de Nationale Synode onverwijld uit te schrijven.

Maar reeds zou het, wanneer het voorstel der Edelen tot uitvoering kwam, onnoodig zijn, de Staten-Generaal naar hun voornemen ten aanzien der Nationale Synode te vragen. Immers besloot deze Vergadering twee dagen later, de uitschrijving dadelijk te doen plaats hebben tegen den 1sten November, en vermits men wist, dat van Frankrijks zijde zwarigheid gemaakt zou worden om de Gereformeerde Kerken des Rijks in de Nederlandsche Synode te laten vertegenwoordigen [2], zoo zou men den Koning van *Frankrijk* ootmoedig verzoeken, zulks toe te staan, en dit verzoek aandringen met de verzekering, dat de Synode tot niets anders zou strekken, dan om de in de Vereenigde Nederlanden gerezen geschillen bij te leggen, opdat deze Republiek des te beter in staat gesteld mogt worden tot de dienst van Zijne Majesteit en zijn Rijk. Bij de beraadslaging, die tot dit besluit leidde, verklaarden de Gedeputeerden van *Overijssel*, dat zij alle uren de aankomst hunner medegedeputeerden verwachtten ten einde te zamen op de voorgestelde zaak te adviseren. Twee namelijk uit hun midden, de Heeren RIPPERDA en SLOET, waren vertrokken [3] om bij het voorwaardelijke van hunnen last nadere inlichting te vragen, en daarvan zouden zij hunne stem laten afhangen. Niettemin verklaarden zij, overeenkomstig dien last, geene oorzaak van vertraging in deze zaak te willen geven. Ook werd het voorstel aangenomen niet alleen, maar bovendien besloot men denzelfden dag, mede tegen den zin van *Holland*, om ten allereersten eene buitengewone bezending naar *Frankrijk* af te vaardigen [4]. Toen het voornemen om zich om *Hollands* regten niet te bekreunen alzoo meer en meer zijne uitvoering naderde, kwamen de Gedeputeerden van *Zeeland* met eene acte van zoogenaamde *non-prejudicie* voor den dag, waarvan zij de registratie verlangden en verkregen, en welke, bestemd om het gewetensbezwaar, dat er mogelijk bij dezen en genen wegens het ongelijk, *Holland* aangedaan, mogt overgebleven zijn, weg te nemen, inderdaad slechts eene verontschuldiging inhield, die bewees, dat men schuld gevoelde. Zij behelsde de betuiging van hun leedwezen, dat hunne

Acte van *non-prejudicie* van *Zeeland*.

---

1 *Resol. Holl.* 23 Junij, 1618.

2 OUVRÉ, p. 268. DU PLESSIS-MORNAY, *Mémoires* III, p. 1168. CARLETON, II, p. 195.

3 *Resol. Stat.-Gen.* 15 Julij, 1618.

4 *Resol. Stat.-Gen.* 25 Junij, 1618.

»christelijke en opregte bedoeling" bij het doorzetten der uitschrijving eener Nationale Synode misduid werd, alsof zij daarmede de regten van eenige Provincie te kort wilden doen. Om dit vermoeden weg te nemen verklaarden zij rond en opregt, zoo iets evenmin als eenige inbreuk op de Unie te bedoelen. — Die van *Holland* oordeelden te regt, dat zulk eene betuiging in strijd met de daad niets afdeed [1]. Dus was voor deze Provincie de tijd daar om den voorslag der Edelen van den 23sten Junij ten uitvoer te brengen, of soms de Staten-Generaal terug zouden willen komen van het ongelijk, dat zij *Holland* aandeden, en de uitschrijving der Synode ten minste nog zouden willen uitstellen. De Gedeputeerden der zes Steden werden alsnu verzocht, dien plegtigen stap te willen laten geschieden, of zich ten minste niet openlijk in de Generaliteit daartegen te willen verklaren. Dit verzoek weigerden zij: integendeel zij verklaarden zich mede naar de vergadering der Staten-Generaal te willen begeven en daar juist het tegenovergestelde voor te zullen staan van hetgeen de meerderheid zou komen verzoeken. Niettemin verkoos de meerderheid zich niet in de uitvoering van haar voornemen te laten dwarsboomen. Den 28sten gaf de Heer VAN MATHENESSE in de Generaliteit te kennen, dat de Staten van *Holland*, beneden vergaderd, voornemens waren in haar midden te verschijnen; hij begeerde alzoo te weten, wanneer de Heeren gelegenheid hadden hen af te wachten. Hierop stelde de Voorzitter de vraag voor, of het niet goed zou zijn, Zijne Excellentie, Prins MAURITS, en zijn Genade, Graaf WILLEM LODEWIJK, uit te noodigen mede ter vergadering te willen verschijnen. Zoo verlangde men zich door de tegenwoordigheid dezer beide vorsten te wapenen tegen den indruk, dien de achtbaarheid der Hollandsche Heeren stond te maken. WILLEM LODEWIJK was niet te vergeefs in dit tijdsgewricht overgekomen. Wel wetende, welke zaak hij kwam voorthelpen en zoo mogelijk ten einde brengen, hadden de Hollandsche Gedeputeerden, die hem den 12den Junij op last der Staten van *Holland* hadden verwelkomd, hem de rust van den Staat op het ernstigst aanbevolen. Zijne Genade had zijnen dank betuigd en »zijnen persoon tot alle goede diensten ten beste van den Lande aangeboden [2]." Van beide zijden mogten dit betuigingen heeten, die het tegenovergestelde beteekenden van hetgeen zij schenen te zeggen. — Toen de Prins en Graaf WILLEM LODEWIJK op de uitnoodiging verschenen waren, traden twee der Edelen en de Gedeputeerden van al de Steden van *Holland* binnen, en bij monde van den grijzen Staatsman, die in waarheid de vader heeten mogt van den Staat, welke thans door toedoen zijner onleerzame kweekelingen van zijne staats- en regeringsbeginselen zoo jammerlijk stond af te wijken, werd eene verklaring gedaan van den volgenden inhoud: Bij verscheidene plegtige eeden verbonden, de vrijheid en regten hunner Provincie te handhaven, die thans gekrenkt werden doordien de

1618.

Deputatie en voorstel der Staten van *Holland* in de Staten-Generaal.

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 27 Junij; *Resol. Holl.* 28 Junij, 1618.

[2] *Resol. Holl.* 12 Junij, 1618.

1618. Generaliteit in godsdienstzaken eene beschikking wilde nemen, die haar zonder bewilliging van al de Provinciën niet toekwam, vermaanden de Edelen en Steden van *Holland* en *West-Friesland* de Gecommitteerden van de Vereenigde Nederlanden, wel te willen bedenken, hoe heilzaam de magt en het aanzien, waartoe *Holland* door Gods genade gestegen was, voor de andere Provinciën steeds geweest was en nog was. Van dien trap zou *Holland* ongetwijfeld moeten afdalen, en onbekwaam zou deze Provincie worden om hare bondgenooten te baten, zoo men haar de Nationale Synode opdrong. Maar was dan alle vergelijk onmogelijk? De Staten van *Holland* bedoelden, even als de andere Provincien, opregtelijk de handhaving van de ware op Gods heilig woord gegronde Gereformeerde Religie, en van den anderen kant verklaarden de andere Provinciën met de bijeenroeping eener Nationale Synode niets te beoogen, dan de bijlegging der geschillen aangaande de vijf punten, buiten welke in *Holland* geene afwijking van de leer geduld werd noch zou worden. Dit zelfde doel nu wenschten de Staten van *Holland* ook te bereiken. Wel is waar, begeerden zij het door eene Provinciale Synode te beproeven; maar zij waren gezind, tot zulk eene Synode ten hunnen koste bevoegde kerkelijke personen uit al de overige Provincien te noodigen: kon nu de Provinciale Kerkvergadering de zaak binnen eene maand of zes weken niet tot het gewenschte einde brengen, dan verlangden zij eenige uitlandsche Gereformeerde godgeleerden genoodigd te zien om met hunnen bijstand het goede werk der verzoening te hervatten, en zoo ook deze poging binnen twee maanden niet tot het doel leidde, alsdan zou men tot eene uitspraak tusschen de beide onvereenigbare gevoelens kunnen komen. Hiervan was wat goeds te verwachten: niet van het opdringen eener Nationale Synode, daar dit niet zonder verkrachting der Unie geschieden kon. Men beweerde, dat het 13de Artikel niet meer van kracht was, en Zijne Excellentie had tot staving van dit gevoelen in deze Vergadering op een reces gewezen, door de Gedeputeerden der Vereenigde Gewesten den 12^den^ Mei 1583 vastgesteld [1]; doch dit bewees niets ter wereld, aangezien dat reces nimmer door eenig goedkeurend besluit van eene der Provinciën gevolgd was [2], en de door Zijn Excellentie in 1590 als Gouverneur van *Utrecht* bezworen Instructie de voortdurende geldigheid van dat Artikel uitdrukkelijk onderstelde. Op dit punt derhalve werden de Provinciën verzocht nader te letten, daarbij het aanbod, thans door *Holland* gedaan, in overweging te nemen en intusschen de uitschrijving der Nationale Synode achterwege te laten. Maar nog andere verzoeken, dus ging de redenaar voort, had *Holland* te doen. Hoe dringend het ook was, een besluit te nemen op het inbrengen der consenten, toch vermogten de Staten van *Holland* zulks niet, tenzij de andere Provinciën eerst hare

[1] Zie hiervoor bl. 785, 786. Noot 4.

[2] De vermelding en ontzenuwing van het argument, uit het reces van 12 Mei 1583 ontleend, schijnt eerst later in de schriftelijke redactie van deze rede te zijn opgenomen. Zie hierna.

besluiten kenbaar maakten op de aanzuivering der defecten van de voorgaande jaren. 1618.
Men verwees op de ingeleverde consenten van het loopende jaar, waarbij het punt van de zuivering dier defecten niet over het hoofd gezien was [1], maar hiermede handelde men zeer onbehoorlijk, aangezien het consent van de defecten der voorgaande jaren lang te voren verzocht was en daarom ook vooraf gedragen moest worden. Derhalve werden de Gedeputeerden der Provinciën alsnog uitgenoodigd, zich op dit stuk rondborstig te verklaren. Voorts, aangezien de Staten van *Holland* vóór het dragen van hunne consenten voor het loopende jaar noodwendig weten moesten, of zij rekening konden maken op de terugbetaling van de tot het onderhoud der Fransche troepen door hen voorgeschoten gelden met de intresten, zoo verzochten zij hierop mede het besluit der Provinciën te mogen vernemen. Eindelijk, vermits het alleszins onvoegzaam was, dat de herhaalde redevoeringen van den Franschen Ambassadeur onbeantwoord bleven, en men voorgaf, deze onheuschheid met eene buitengewone zending, waarin *Holland* niet toestemde, goed te willen maken, zoo werden de Provinciën alsnog verzocht niet met de beantwoording van dien Gezant te dralen en de buitengewone zending tot betere gelegenheid uit te stellen [2]. — Deze rede, zoo weinig berekend om de harten te winnen, kon niet anders dan eenen onaangenamen indruk op de tegenpartij maken. Ook had de spreker niet eens de mogelijkheid eener Nationale Synode doen doorschemeren, en dus minder toegestaan dan de Heeren van *Holland* reeds schenen ingewilligd te hebben. Daarentegen echter had hij van eene einduitspraak tusschen de beide strijdige godgeleerde gevoelens gewaagd. In allen gevalle was hier een grondslag gelegd, op welken onderhandelingen tusschen de partijen geopend konden worden, en dit was alles wat voor het oogenblik verlangd kon worden. — Naauwelijks had OLDENBARNEVELT geeindigd met spreken en was het verzoek gedaan, dat wat nu mondeling gezegd was, op schrift gebragt en aldus ingeleverd mogt worden, of de Gedeputeerden der zes steden kregen het woord, en verklaarden, dat zij op vroeger meermalen medegedeelde gronden de bijeenroeping van eene Nationale Synode als het beste middel beschouwden om uit de bestaande zwarigheden te geraken, en niet inzagen, hoe daarmede de hoogheid en het regt van *Holland* gekrenkt werd. Nu volgde de beraadslaging, en de vier Provinciën, *Gelderland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Groningen en Ommelanden* verklaarden zich van hetzelfde gevoelen als de zes Steden van *Holland*, en verlangden alzoo, dat de uitschrijving van de Synode dadelijk voortgang hebben zou. Die van *Overijssel* wachtten nog steeds op nadere inlichting,

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 12, 19, 25 Junij 1618.

[2] *Resol. Holl.* 28 Junij 1618. Vergel. deze *Resol.* onder 3 Julij, alwaar de rede, zoo als zij later op schrift gebragt werd, staat ingelascht.

1618. maar meenden de uitschrijving niet te mogen tegenhouden. Die van *Utrecht*, daarentegen, de regeling der godsdienst steeds als een souverein regt van elke Provincie beschouwende, bleven *Holland* ondersteunen, ja, verklaarden luide, dat, als *Holland* hen verzoeken mogt om hare kerkelijke geschillen te helpen bijleggen, zij deze Provincie gaarne zouden bijstaan. Van de verstandhouding tusschen *Holland* en *Utrecht* ter wederzijdsche ondersteuning in hun regt, hetwelk zij thans door de andere Provinciën bedreigd achtten, is later als van eene strafbare zamenzwering veel ophef gemaakt. Intusschen hebben noch *Holland* noch *Utrecht* van die zaak immer een geheim gemaakt: integendeel, zij beweerden daarmede overeenkomstig de beloften te handelen, onder eeden bij de Unie afgelegd, en zouden gemeend hebben, zoo zij anders gehandeld hadden, zich aan lafhartige trouwbreuk schuldig te maken.

Daags na deze vergadering beraadslaagden de Staten van *Holland* over het aldaar voorgevallene. Men beklaagde zich, dat de Staten-Generaal, in weerwil der aangevoerde redenen en alsof er gansch geene redenen waren aangevoerd, besloten hadden met de uitschrijving der Synode voort te gaan, ja zelfs geen voorslag tot eenige schikking gedaan hadden. Zoo scheen de laatste hoop op eene vriendschappelijke bijlegging van het verschil vervlogen. Niettemin wilden de Heeren van *Holland*, zoo veel in hen was, elken regtmatigen grond van beklag aan hunne tegenpartij ontnemen, en er werd voorgesteld, ten einde zich te bevrijden van de blaam alsof men verandering in de Godsdienst zocht in te voeren, alle *Classes* aan te schrijven, dat zij de predikanten, welke iets leerden boven en buiten de vijf punten, censureren en tegen hen van wege de Kerk en des noods van Staatswege procederen moesten; voorts dat zij van nu aan weder niet alleen classicale vergaderingen, maar ook synodale vergaderingen in elk der kwartieren zouden houden, en eindelijk, dat zij het woord *bekwame personen* in de kerkordening van 1591 van dezulken te verstaan hadden, die professie deden van de Gereformeerde Godsdienst. Doch van hun strijdplan tegen de Provinciën wenschten zij geen duim breed af te wijken, en, tegen het uitdrukkelijk advies van *Amsterdam* en *Enkhuizen*, besloten zij in de Generaliteit te blijven vorderen, dat men, alvorens tot de consenten over te gaan, de defecten aanzuiverde, aan *Holland* zijne voorschotten terugbetaalde, en van de buitengewone bezending naar *Frankrijk* afzag. Deze inhouding der consenten had een geducht wapen kunnen zijn: want zoo *Holland* geene middelen toestond, konden op den duur de soldaten niet betaald worden, die op Hollands repartitie stonden, en die soldaten zou men, zoo het tot geweld moest komen, noodig hebben om *Holland* te dwingen. Maar hetgeen, indien de Provincie *Holland* zelf niet oneenig geweest ware, misschien een middel zou geweest zijn, om haar de zege te verzekeren, werd nu krachteloos gemaakt. Immers ontzag *Amsterdam* zich niet om te beloven, als de Staten van *Holland* niet betaalden, het onderhoud der soldaten op hare rekening te nemen, en het stond te bezien, of den Staten van *Holland* zelven,

Aanschrijving van de Staten van *Holland* aan de *Classes*.

Gewigt van den maatregel van het inhouden der consenten.

bij den onwil van een deel hunner ingezetenen, genoegzame middelen zouden toevloeijen 1618.
om troepen te bezoldigen, die zij alleen door trouwe betaling der soldij hopen konden aan zich te verbinden. Te *Huisduinen* zag men reeds de ergerlijkste tooneelen. Niet alleen werden hier de Overheden en de predikant nageloopen, uitgelagchen en uitgefloten, maar ook de ontvangers uitgescholden en hun toegeduwd, dat 's Lands gelden slecht besteed werden [1]. En hoe zou de invordering der belastingen vlotten in plaatsen als *Heusden* en *Oudewater*, waar het openbaar gezag nog steeds of niet of kwalijk erkend werd [2]? Daarom zou de Hollandsche Regering gaarne het gereed geld beschikbaar gehad hebben, dat uit *Frankrijk* tot het onderhoud der Fransche troepen te wachten was, en stond zij zoo zeer op de kwijting harer voorschotten, in de hoop, dat men dat geld tot die afrekening bestemmen mogt. — Zóó berekende men van wederzijde de kansen! Zoo schenen thans de *Nederlanden* op den rand van een bloedigen burgeroorlog te zweven! — Om alle verwarring in de financiën te voorkomen en te verhoeden, dat men op het krediet van *Amsterdam* zou moeten gaan steunen, begreep men alles te moeten aanwenden om de consenten ingeleverd te krijgen. Daartoe verschenen Zijne Excellentie en Graaf WILLEM LODEWIJK den 29sten Junij in de vergadering der Staten-Generaal, en verzochten de Provinciën op het ernstigst, daarmede niet langer te talmen. Alle Provinciën verklaarden zich daartoe bereid, alleen de Gedeputeerden van *Holland* bleven zich verontschuldigen op grond dat hunne lastgevers over de zaak nog beraadslaagden. Maar ook de andere partij bleef volharden, en als ten teeken hiervan werd nog in dezelfde bijeenkomst besloten, Zijne Excellentie en Graaf WILLEM LODEWIJK te verzoeken, de uitschrijvingsbrieven ter Synode met hunne schriftelijke aanbevelingen vergezeld te willen doen gaan [3].

Voorstel om op Hollands verklaring van den 28sten Junij het advies der Provinciën te vragen, ter zijde gesteld.

Den 3den Julij ontvingen de Staten-Generaal de verklaring schriftelijk, die den 28sten der vorige maand van *Hollands* wege mondeling gedaan was. Twee dagen later werd in de Vergadering voorgesteld: nademaal in die verklaring »verscheidene punten en redenen van gewigt" voorkwamen, »strekkende tot bijlegging der verschillen," of het deswegens niet dienstig zou zijn, van wege de Staten-Generaal kopij dezer verklaring aan de Provinciën toe te zenden, met vermaning, het stuk te willen onderzoeken, daarop rijpelijk te letten en haar advies daarover ten eersten in te zenden. Wat was op dit voorstel het advies van de Gedeputeerden der vier Provinciën? Zij oordeelden, dat de verklaring nagenoeg niets anders inhield, dan reeds meermalen door *Holland*

---

1 Zie plakaat tegen »de insolentien" te Huisduinen, *Resol. Holl.* 30 Junij 1618. Bij dit plakaat worden de schuldigen met geeseling, en, in geval van complot en oproer, met den dood bedreigd.

2 *Resol. Holl.* 27 April, 1, 14, 15, 23, 26, 30 Junij; 4, 6 Julij 1618.

3 *Resol. Stat.-Gen.* 29 Junij.

1618. was aangevoerd; dat het dus onnoodig was, van wege de Staten-Generaal daarover het advies hunner lastgevers te vragen: ware dit nog noodig, zoo zouden zij zelven zulks wel doen. Dit schijnbaar zoo natuurlijk advies was van het grootste belang. Wanneer de verklaring van *Holland* van wege de Generaliteit aan de overweging van de Provinciën ware aanbevolen en haar advies daarover gevraagd, zou het gebleken zijn, dat de Staten-Generaal aan het stuk groot gewigt hechtten niet alleen, maar de Staten der verschillende Provinciën zouden het in hunne vergaderingen hebben moeten onderzoeken. Dan zou ongetwijfeld in die vergaderingen menige stem zich, zoo al niet regtstreeks voor *Holland*, dan ten minste ten voordeele eener schikking met *Holland* hebben doen hooren, en het zou te wachten geweest zijn, dat de Gecommitteerden van de vier Provinciën of van sommige derzelven in last gekregen hadden, hun roekeloos en verachtelijk gedrag tegen *Holland* te staken. Dit een en ander wilden deze Gecommitteerden vermijden. Hun advies getuigde, dat hunne zaak niet zuiver was; dat zij een nader onderzoek schroomden; dat de meerderheid in de Statenvergaderingen hunner Provinciën kunstmatig verworven was en ligtelijk uit het veld geslagen kon worden: anders hadden zij, al moest daarmede ook nog wat tijd verloopen, niet alleen zonder bezwaar een stuk, dat naar hun beweren zoo weinig te beduiden had, nader ter toets zien brengen, maar zich verpligt gerekend in zulk een hagchelijk oogenblik aan het billijk verzoek gehoor te geven eener tegenpartij, die niet zonder den vreeselijksten schok voor den geheelen Staat scheen geveld te kunnen worden. — De Gedeputeerden van *Holland* en *Utrecht*, het gewigt der zaak inziende, verzochten de andere Provinciën ernstig het voorstel niet te verwerpen. Doch te vergeefs. *Holland* was veroordeeld: het moest en het zou onder den voet getreden worden.

Beklag aangaande het verschil tusschen de mondelinge verklaring van den 28sten Junij, en hare schriftelijke redactie.

Alsof de schreeuwende wanklank tusschen de stem van *Holland* en die der zes Hollandsche Steden nog niet duidelijk genoeg was uitgekomen, leverden deze laatsten den 7den Julij in de Staten-Generaal eene verklaring in, waarbij zij zich beklaagden over het verschil, dat er bestond tusschen de verklaring, den 3den Julij door de Staten van *Holland* schriftelijk ingeleverd, en die, welke den 28sten Junij was uitgesproken. Dit beklag heeft iets bevreemdends: immers zal OLDENBARNEVELTS rede niet minder kernachtig geweest zijn dan de schriftelijk ingeleverde verklaring. Toch schijnt zekere bijzonheid in zijne rede niet te zijn voorgekomen, maar later te zijn ingelascht, te weten, de wederlegging van het bewijs, hetwelk men uit het reces van den 13den Mei 1583 wilde ontleenen om te doen gelooven, dat het 13de Artikel der Unie vervallen was. Niet voor den 28sten Junij toch schijnt men met dat vermeende bewijs te zijn aangekomen. Eerst den 5den Julij »werd door de Gedeputeerden van *Dordrecht* opening gedaan van hetgeen zij hadden opgezocht tot bewijs van de gemeenschap van de Gereformeerde Religie over de Geunieerde Provinciën, en dat zij schuldig zijn, elkander daarin te maintineren.” Het hier bedoelde stuk nu kan niets anders geweest zijn, dan het bewuste

reces. Die Gedeputeerden moeten het derhalve eerst kort te voren hebben opgespoord. Zij schijnen den Prins er opmerkzaam op gemaakt te hebben, die het, zoo als wij uit de schriftelijke redactie van *Hollands* verklaring weten, in de vergadering der Staten-Generaal vertoond heeft. Is dit den 29sten Junij geschied, toen de Prins werkelijk ter Generaliteit tegenwoordig is geweest, dan konden die van *Holland* bij de opschriftstelling hunner verklaring nog juist gebruik van deze bijzonderheid maken. Dat nu de Gedeputeerden der zes Steden daarin eene misdaad vonden, bewijst alleen hunne spijt, dat een bewijs, met zulk een gelukkig gevolg *opgezocht* (hoezeer men in zulke zaken naar de bewijzen niet moet behoeven te *zoeken*) en waarvan zooveel ophef gemaakt was, zoo spoedig in een staatstuk, dat ter algemeene kennis komen moest, wederlegd was [1]. 1618.

Toen de acte van beklag der zes Steden aan de Staten-Generaal was medegedeeld, besloot de Vergadering ze achter de verklaring van *Holland* te laten inschrijven, hoezeer de Gedeputeerden van *Utrecht* begrepen, dat men van de verklaring der zes Steden geene kennis nemen mogt. Hierop gaven de vier Provinciën te kennen, dat zij op hare beurt verklaringen zouden inleveren, om achter de verklaring van *Holland* gevoegd te worden [2]. Evenwel schijnen slechts die van *Zeeland* en van *Gelderland* zich van die taak gekweten te hebben. Ook bevatten de verklaringen dezer beide Provinciën inderdaad alles wat men trachten kon voor haar gevoelen te zeggen, en werden zij weder door *Holland* zoo bondig beantwoord, dat het niet te verwonderen is, zoo *Friesland* en *Groningen* zich van het inleveren van diergelijke stukken onthouden hebben.

Verklaringen van *Zeeland* en *Gelderland* tegen de verklaring van *Holland* en hare beantwoording door deze Provincie.

In hunne verklaringen legden zich de Zeeuwsche en Geldersche Gedeputeerden bepaaldelijk toe op de ontzenuwing van het 13de Artikel der Unie, het plegtanker van Hollands regt. Dit artikel, beweerden die van *Zeeland*, moest verklaard worden uit de daarop gevolgde praktijk, en dan bleek, hoe, nadat de openbare oefening der Roomsche Religie door eenparig verbod was opgeheven, er sedert maar ééne openbare Godsdienst was geweest, die door de Generaliteit ingevoerd was in alle steden, welke met hare wapenen waren veroverd, zonder dat die steden verwezen waren naar hare Provinciale

---

[1] Maar waartoe bragten de Gedeputeerden van *Dordrecht* het bewuste stuk nog den 5den Julij in de vergadering der Staten van *Holland* te berde? Dit verklaart zich van zelf, wanneer men in aanmerking neemt, dat die Gedeputeerden in dezelfde vergadering het verschil tusschen den schriftelijken en den mondelingen inhoud der verklaring van *Holland* ter sprake gebragt, en uit naam der zes Steden hun voornemen aan den dag gelegd hebben om zich deswegens bij de Generaliteit te beklagen (Zie *Resol. Holl.* 5 Julij en 3 Julij). Bestond nu dat verschil hierin, dat de bewijskracht van het bewuste stuk eerst in de schriftelijke redactie wedersproken was, zoo kwam de vermelding van dat stuk bij de mededeeling der Dortsche Gedeputeerden noodzakelijk te pas.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 7 Julij, 1618. Den 9den Julij beloofde ook *Overijssel* eene verklaring in te leveren.

1618. Overheid om eenige orde omtrent de godsdienst te ontvangen, hetgeen toch had behooren te geschieden, wanneer de beschikking over de godsdienst aan de Provinciën en niet aan de Generaliteit toekwam. *Groningen*, bij voorbeeld, was eene vrije Provincie en uitdrukkelijk in de Unie begrepen geweest, en nogtans had de Generaliteit haar den eed opgelegd om de Gereformeerde Godsdienst aan te nemen en te beschermen, terwijl zij toch door den afval van de Unie en de daarop gevolgde verovering haar regt niet had kunnen verliezen. — Dit voorbeeld, ontleend aan hetgeen met veroverde steden was voorgevallen, griefde die van *Holland*, blijkens hun antwoord, uiterst diep: zij waren dus, zeiden zij, God lof niet veroverd geworden, maar, zonder roem gesproken, waren zij naast God de voornaamste oorzaak van de verovering van de andere Provinciën en steden geweest, en alzoo hielden zij dat voorbeeld, zoo men het op hen wilde toepassen, voor ongepast en beleedigend: want aan heroverde steden konden door de Staten-Generaal wetten opgelegd worden, welke van dezulken, die niet van de Unie afgevallen waren, zonder groot onregt niet gevergd konden worden. Die van *Zeeland* hadden tot staving van hun beweren ook van het traktaat met *Engeland* gewaagd, waarbij bepaald was, geene Gouverneurs en officieren van welken rang ook aan te stellen, dan die de Gereformeerde Godsdienst beleden. Hoe, antwoordden daarop die van *Holland*, hadden bij dit traktaat anderen aan de Staten der Provinciën eene verpligte godsdienst opgelegd, of hadden de Staten der Provinciën dit daarbij aan anderen gedaan? Was nu dit laatste het geval, zoo hadden zij door dat traktaat van geenerlei regt, dat hun toekwam, afstand gedaan. — Ook was het, al hadden die van *Gelderland* zulks in hunne verklaring gezegd, niet onopregt en oneerlijk, aan de eene zijde de handhaving der godsdienst te bedingen, en aan de andere zijde de vrije beschikking over de religie te behouden: want in regte stond het vast, dat niemand, zoo hij zelf niets belooft, gebonden zijn kan door hetgeen hij van een ander bedingt. Dezelfde Gedeputeerden hadden zich op de Instructie, den 21sten November 1583 aan den Raad van State gegeven, beroepen; doch, herinnerden die van *Holland*, het punt, waarbij dien Raad de zorg voor de Gereformeerde Religie was opgedragen, was benevens andere punten, waarbij hem te groot gezag was verleend, uit de laatste Instructie voorbedachtelijk weggelaten. — Maar, beweerden die van *Zeeland*, al moest het 13de Artikel letterlijk verstaan en dus in het voordeel van *Holland* uitgelegd worden, bij het opstellen der Unie was aan de tegenwoordige godsdienstgeschillen niet gedacht, en derhalve kon men op grond van dat artikel geen toelating van afwijkende meeningen in de Gereformeerde Kerk vorderen. Deze redenering vooral was uiterst zwak, en *Holland* bleef niet in gebreke dit te doen uitkomen. Immers had men, ten tijde van het sluiten der Unie, zelfs de Kerken van de Augsburgsche Confessie te *Brussel*, *Antwerpen* en elders onder de Gereformeerde Kerk begrepen, laat staan dan de verscheidenheden, die er in den boezem der eigenlijk gezegde Gereformeerde Religie

zelve toen reeds bestonden, zonder de Kerk van *Gouda* en die van St. Jakob te *Utrecht* uit te zonderen: en zou dan thans de vrijheid, die men zich bij de Unie had voorbehouden, om, des verkiezende, de geheele Gereformeerde Godsdienst niet aan te nemen, niet eens zoo ver strekken, dat men zekere leerstellingen binnen de grenzen der Gereformeerde Godsdienst vermogt aan te nemen al of niet? Zoo ver was het daar vandaan, dat men in den tijd van de Unie en nog lang daarna zekere leerstellingen als ongereformeerd had willen uitsluiten, dat men zelfs bij het traktaat, met *Engeland* gesloten, het groote verschil, hetwelk er tusschen de Nederlandsche Kerken en de Engelsche Kerk bestond, niet zoo groot geacht had, dat de laatste niet nog altijd als één met de Nederlandsche Kerken beschouwd kon worden. En beriep men zich, zoo als vooral de Gedeputeerden van *Gelderland* deden, op het verhandelde in 1583 betreffende de verandering van het 13de Artikel: dit bewees juist den waren zin van dat Artikel, daar men er niet in zou hebben behoeven te brengen, wat er reeds in lag. Bovendien bij die verandering, al ware zij tot stand gekomen, zou wederom geenerlei verscheidenheid, zelfs niet de Kerk van *Gouda* en van St. Jacob te *Utrecht*, buiten de Gereformeerde Kerk gesloten zijn geworden. Maar zij was, niettegenstaande de gunstig gestemde meening der Provinciën, niet tot stand gekomen. Daartoe zou, gelijk men toen erkende, de uitdrukkelijke toestemming van alle Provinciën vereischt geweest zijn, en deze was niet gevolgd. Zoo was dan dat Artikel alsnog in onverzwakte kracht geldig, en kon *Holland* niet door de besluiten van enkele Provinciën tot bijeenroeping eener Nationale Synode gedwongen worden. Maar het was, en hier kwam alles op neer, het was *Holland* niet te doen om uitzonderingen op te werpen, ten einde zijne vrijheid te misbruiken en de Gereformeerde Religie te verzaken of te veranderen: integendeel, de Staten van *Holland* verklaarden ook bij deze gelegenheid uitdrukkelijk, dat »zij alle hooge Overheden, die eens tot de kennis der ware Religie gekomen waren, in consciëntie verpligt achtten, haar met alle mogelijke middelen te handhaven: dus hielden zij zich eeuwiglijk verbonden, de ware Gereformeerde Religië, en die alleen, openbaar te handhaven, bereid zijnde daarvoor goed en bloed op te zetten, gelijk zij voordezen trouw gedaan hadden; — maar daarnevens verstonden zij, dat gelijk zij de ware Religie vrijwillig en ongedwongen hadden aangenomen, zij haar ook vrijwillig en ongedwongen wilden blijven aankleven, zonder dat zij zich en hunne Provincie in het stuk der godsdienst ooit tot onderdanen gemaakt hadden, evenmin van de Generaliteit, als van de andere Gereformeerde Landen, Rijken of Republieken [1].” Zoo verdedigde *Holland* onverdroten en telkens 1618.

[1] Zie de verklaring van *Zeeland*, *Resol. Stat.-Gen.* 9 Julij; die van *Gelderland* 11 Julij; de tegenverklaring van *Holland* tegen die van *Zeeland*, 14 Julij; tegen die van *Gelderland* 20 Julij, 1618.

1618. met nieuwen moed en grooter kracht, het ware Protestantsche beginsel, volgens hetwelk de Kerk alleen op de vrije keuze harer belijders steunt, in het heilig vertrouwen, dat haar bestaan aldus beter gewaarborgd is dan door eenigen band van uitwendige eenheid. Had de tegenpartij een genoegzaam besef van christelijk geloof gehad, zij had voor Hollands redenen blijmoedig het hoofd gebogen, en allerminst haar geweten verstaald om te wanen dat men over de vraag, wat hier regt was, moest heenstappen. Maar wat de Staten van *Holland* voor hunne Provincie vorderden, waarom gunden zij ditzelfde niet aan hunne eigene burgers? Waarom verdrukten zij de godsdienstige vrijheid binnen hunne eigene grenzen? Wie zoo vraagt, vergeet, dat de Staten van *Holland* niemand dwongen, maar slechts niet gedwongen wilden wezen om het geweten der Remonstranten te laten dwingen.

Terwijl al deze verklaringen en tegenverklaringen achtereenvolgens werden ingediend, kwam de strijd al meer en meer zijne beslissing nabij. Den 6den Julij hadden de Staten van *Holland* de brieven van de Staten-Generaal gedagteekend van den 25sten Junij ontvangen, waarbij de Nationale Synode tegen den 1sten November bijeengeroepen werd, met verzoek alles daartoe te willen voorbereiden. Nadat dit schrijven in de vergadering was voorgelezen, besloot de meerderheid, het met de bijbehoorende stukken terug te zenden met de verklaring, dat men een en ander met verwondering ontvangen had, aangezien de Provincie *Holland* in het houden der Synode niet had bewilligd. De zes Steden, daarentegen, verklaarden gelast te wezen, den uitschrijvingsbrief aan te nemen en daarop te antwoorden, dat zij op de Synode zouden verschijnen. De Gedeputeerden van *Dordrecht*, die men bezworen had het land van *Holland* het ongelijk niet te willen aandoen, van hunne stad tot het houden der Nationale Synode te laten gebruiken, antwoordden, dat zij in de bepaling, volgens welke die Synode in hunne stad zou gehouden worden, niets konden veranderen. — Toen de Staten-Generaal de missive van *Holland* ten geleide der teruggezonden stukken gelezen hadden, verlangden de vijf Provincien, dat men den brief met de daarbij gevoegde punten op nieuw aan *Holland* zou toezenden, met het verzoek zich met de meerderheid te willen vereenigen. Ditmaal zat *Utrecht* voor, en daar deze Provincie dit verlangen niet deelen kon, zoo kwam de zaak niet tot een besluit; doch zelfs de Gedeputeerden van *Utrecht* gaven te kennen, dat zij het bejammeren moesten, dat de Staten van *Holland* zulk een belangrijk besluit slechts bij meerderheid van stemmen genomen hadden, en wenschten, dat zij alsnog tot eenparigheid zouden trachten te komen. Die wensch was ijdel. In de vergadering van den 7den Julij zelve verklaarden de Gedeputeerden van de zes Steden aan de Staten-Generaal, dat het terugzenden van den brief tegen hunnen zin geschied was [1]. Zoo ver was *Holland* nog altijd van eenparigheid verwijderd! Intusschen diende er

Holland zendt de brieven terug, waarbij de Synode werd uitgeschreven.

[1] *Resol. Holl.* 6 Julij; *Resol. Stat.-Gen.* 7 Julij, 1618.

een besluit genomen te worden, wat op het antwoord van *Holland* te doen. Hiertoe kwam men den 9den Julij. Toen besloot men de stukken op nieuw aan de Staten van *Holland* toe te zenden en »beleefdelijk en vriendelijk" daarbij te schrijven, dat men met verwondering de missive, waarbij de uitschrijvingsbrief terug was gezonden, had gelezen, en niet gemeend had, dat de Staten van *Holland* tot zulk eene ongehoorde handelwijze zouden hebben kunnen overgaan, en dat wel zonder de zaak vooraf aan het oordeel van de Vroedschappen der Steden onderworpen te hebben. De opregte bedoeling van Hun Hoog Mogenden was slechts de rust en eensgezindheid te herstellen, waarnaar immers de Staten van *Holland* evenzeer verlangden. Niet alleen zij, maar de geheele wereld achtte eene Nationale Synode daartoe het geschiktste middel. Dit middel, wenschten zij, mogten die van *Holland* insgelijks goedvinden, opdat, gelijk men het eens was in het doel, men het alzoo ook eens zijn mogt in het middel. Hoe »beleefd en vriendelijk" dit schrijven ook gesteld zijn mogt, de Gedeputeerden van *Holland* en ook van *Utrecht* betuigden bij hunne vorige verklaringen te volharden, en wat zij thans bijna geenen dag verzuimden te doen, zij drongen er alweder op aan, dat de verklaring van den 28sten Junij, zoo als zij den 3den Julij schriftelijk was ingediend, van Generaliteitswege aan de Provinciën zou worden toegezonden om daarop ernstig te letten. Doch in plaats van daaraan te voldoen, besloot men, als ware het met het doel om aan de stad *Dordrecht*, voor de vermaning, die zij in de vergadering der Staten van *Holland* had moeten hooren, eenige vergoeding te schenken, aan deze stad eenen brief van dankbetuiging te schrijven voor de vergunning, dat de Synode binnen hare wallen zou gehouden worden, »verhopende, dat deze handeling tot Gods eer, rust der Kerk, en der Landen dienst begonnen en wel ten einde gebragt worden mogt." Ja, op dezen zelfden dag bleek ten duidelijkste, dat het voornemen bestond om ten spoedigste allen tegenstand onmogelijk te maken. De voorzitter, namelijk, noodigde de Provinciën uit, zich tegen den volgenden dag te willen bedenken, ten einde alsdan een besluit te nemen op het afdanken van de waardgelders te *Utrecht* en in eenige steden van *Holland*. Hierop verzochten de Hollandsche en de Utrechtsche Gedeputeerden, op grond dat de zaak der waardgelders de Generaliteit niet aanging, deze bemoeijing achterwege te laten en hunne souvereine regten niet te schenden. Doch dit verzoek werd, met zoo menig reeds gedaan protest, in den wind geslagen [1].

1618.

De Staten-Generaal zijn van zins een besluit te nemen op het afdanken der waardgelders.

Al deze maatregelen strekten den 11den Julij tot het onderwerp der beraadslaging in de vergadering der Staten van *Holland*. Men vond de voornaamste oorzaak van de stoutheid der Staten-Generaal in de oneenigheid, die *Holland* verdeelde: aan de ontrouw, die de zes Steden tegen haar eigen land pleegden, was het te wijten, dat de Provin-

Maatregel van *Holland* daartegen.

[1] *Resol. Stat. Gen.* 9 Julij, 1618.

1618. ciën zich meer aanmatigden, dan haar toekwam. Dit intusschen achtten de Edelen en de meeste Steden niet te mogen dulden, en zij vonden goed, dat wederom boven de gewone Gedeputeerden een zeker aantal leden uit hun midden ter vergadering der Staten-Generaal zouden verschijnen, om aldaar aan de Provinciën »kort en klaar het ongelijk, dat zij *Holland* aandeden, voor te houden," haar te vermanen daaraan alsnog een eind te maken, en het paket, waarbij hun de uitschrijvingsbrief ten tweeden male was toegezonden, ongeopend terug te geven. Voorts zouden zij verklaren, dat het der Generaliteit niet toekwam, op het stuk der aangenomen waardgelders resoluties te nemen: zij, die ze hadden aangenomen, hadden zulks tegen volksbewegingen gedaan en waren deswegens aan niemand verantwoording schuldig: wilde men de regten van *Utrecht* ten dezen aanzien miskennen, zoo zou *Holland* deze Provincie met alle magt bijstaan, naar de verpligting door de Unie opgelegd. Ten slotte zouden zij op nieuw te kennen geven, dat zij de consenten niet zouden inbrengen, vóór en aleer de Provinciën de defecten gezuiverd, de voor het onderhoud der Fransche troepen voorgeschoten gelden terugbetaald, de oude schulden voldaan en de op interest loopende penningen afgelost hadden. Van dezen stap zou de buitengewone Deputatie Prins MAURITS en Graaf WILLEM LODEWIJK kennis gaan geven en hen om handhaving van *Hollands* regt verzoeken. Bovendien zou men, naar aanleiding der uitschrijvingsbrieven, aan de Koningen, Vorsten en Republieken toegezonden, aan deze zelfde Mogendheden van Hollands wege berigten zenden om haar bekend te maken, dat men met die uitschrijving tegen *Hollands* regt en tegen de Unie handelde. Sommige leden verlangden bovendien thans uitgemaakt te zien, dat het onderhoud der waardgelders ten laste van de Provincie moest komen; doch de Gedeputeerden van *Delft* en *Gorinchem* verklaarden gelast te wezen, zulks niet toe te staan. — Het laat zich denken, dat de zes Steden zich tegen dit alles »dapper te weer stelden." Zij wilden de missive der Staten Generaal geopend en overwogen hebben, en, zoo zij lijden mogten, dat men op de zuivering der defecten als anderzins aandrong, zij wilden zulks niet als eene voorwaarde voor het inbrengen der consenten gesteld hebben, en veroorloofde men zich de Mogendheden aangaande de zaak der Synode te schrijven, ook zij zouden op hare beurt hetzelfde doen. Niettemin ging al het voorgestelde door tot het beginsel toe, dat de waardgelders zoo in *Utrecht* als in *Holland* ten laste van het gemeene land behoorden te komen. Den volgenden dag evenwel meende men de genomene besluiten nogmaals rustig in overweging te moeten nemen, en thans werden zij in menig opzigt gewijzigd. Er werd alsnu besloten, de brieven aan de Mogendheden »ten einde weêrspraak te vermijden" niet op naam der Staten af te zenden, en de vraag ten wiens laste de betaling der waardgelders komen zou, in het midden te laten. Daarentegen bepaalde men thans uitdrukkelijk, dat de Deputatie Zijne Excellentie en den Graaf ook van de waardgelders spreken en hen verzoeken zou, alles wat de Staten van *Holland* deden, te helpen onder-

steunen. Eindelijk vond men goed, de missive der Generaliteit ten geleide van den uitschrijvingsbrief te openen en te lezen, maar bleef bij het voornemen ze terug te geven. Nadat zich de Deputatie bij monde van den Advokaat van haren last ter vergadering der Staten-Generaal gekweten had, kregen aldaar ook de Gedeputeerden der zes steden, die haar weder als hare schaduw gevolgd waren, het woord om als vroeger tegen hunne medebroeders te getuigen. In plaats van zich door OLDENBARNEVELTS rede eenigermate getroffen te betoonen, beklaagden zich de vier Provinciën over den weinigen eerbied, dien men met het teruggeven der missive en het voornemen om aan de Mogendheden tegenbrieven te zenden, der Generaliteit bewees. Men besloot bij de aangevangen maatregelen te volharden, en verzocht die van *Holland* den uitschrijvingsbrief alsnog aan te nemen, »of anders niet kwalijk te willen nemen, dat men op middelen bedacht was om hen, wien zulks aanging, van het verhandelde kennis te doen dragen," en bijaldien de welgemeende handelingen van de Staten-Generaal buitenslands in een valsch daglicht gesteld werden, zoo zou men zich bij de vreemde Hoven regtvaardigen. De Overijsselsche Gedeputeerden verklaarden nog altijd op naderen last te wachten. Die van *Utrecht* ondersteunden Hollands voorstellingen, en toen het stuk der waardgelders afzonderlijk ter sprake kwam, verklaarden zij, dat zoolang deze krijgslieden niet ten laste der Generaliteit gebragt werden, niemand reden van klagten had. Desniettegenstaande begreep de Vergadering, »dat de waardgelders *in dezen tijd* tegen de orde, dienst en welvaren van 't Land waren en tot verontrusting der gemoederen strekten." Men besloot voort te gaan met de aangevangen bemoeijingen ten einde hen »met gevoegelijke middelen" af te danken [1]. Die uitdrukking *in dezen tijd* bewijst, dat men zelf gevoelde eene onregtmatige handeling te begaan, waarvoor slechts in de tijdsomstandigheden verschooning kon gezocht worden. Ook kwam het niemand in den zin de te nemen maatregelen uit te strekken tot de waardgelders, die de Steden *Edam*, *Monnikendam* en *Purmerende* voortdurend in hare dienst hadden [2]. Het besluit betreffende de afdanking der waardgelders dwong de bedreigde partij op maatregelen tot mogelijke schikking bedacht te zijn. De Staten van *Utrecht* zouden niet eenstemmig tot volharding gezind bevonden worden. Reeds op het eind van Mei hadden zich in hun midden stemmen verheven tegen LEDENBERG en andere hoofden der Remonstrantsche partij, en men had toen den Prins op zijne terugreize uit *Arnhem* eervol in de stad *Utrecht* ontvangen [3]. In Junij had men beraadslaagd over de voorwaarde, op welke men zich de afdanking der waardgelders zou laten welgevallen. Die voorwaarde

1618.

De Staten-Generaal laten zich van hun voornemen niet afbrengen.

Gezindheid der Staten van *Utrecht*.

---

[1] *Resol. Holl.* 11, 12 Julij. *Resol. Stat. Gen.* 12 Julij 1618.

[2] *Resol. Holl.* 1, 22 Junij, 1618.

[3] CARLETON, II, p. 267, 268.

1618. was, dat het garnizoen uit de stad vertrekken zou en vervangen zou worden door andere compagniën, uit landzaten, dat is geboren Nederlanders bestaande, en gesteld ter repartitie van de Staten van *Utrecht*. Dit was OLDENBARNEVELT bekend, want LEDENBERG had hem zulks medegedeeld [1]. Thans, na het besluit der Staten-Generaal van den 12den Julij, was de tijd daar om aan zulk een plan gevolg te geven, en OLDENBARNEVELT was voor eene afdanking der Utrechtsche waardgelders gestemd, mits zij voorzigtig en geleidelijk in het werk gesteld werd, en tevens het oude garnizoen allengskens vervangen werd door Nederlandsche soldaten, die zich »naar hunnen eed en de Unie zouden te gedragen hebben." Ja ook de afdanking der waardgelders in de Hollandsche steden wenschte de Advokaat thans bewerkstelligd te zien, mits zij met dezelfde behoedzaamheid geschiedde, en den 13den Julij werd een voorslag, daartoe strekkende, door hem gedaan in de tegenwoordigheid van den Prins van Oranje, den Graaf WILLEM LODEWIJK van *Nassau* en een vijfentwintigtal Hollandsche staatsleden [2]. In weerwil van deze verzoenende voorslagen werden OLDENBARNEVELT allerlei hevige raadslagen toegedicht: het zou op zijn aanstoken geweest zijn, dat de pensionarissen van *Rotterdam*, *Leiden* en *Haarlem* [3] en de burgemeester DE LANGE van *Gouda* de Utrechtsche Gedeputeerden hadden ontraden, in onderhandeling over de afdanking der waardgelders te treden, en hun alle hulp hadden aangeboden om maar de afdanking te beletten [4]. Al had OLDENBARNEVELT zulks gedaan, hij ware in geenen deele strafbaar geweest, want alsdan zou hij slechts uitgevoerd hebben, wat als het ware in het volle licht der zon door de Staten, zijne Meesters, ter handhaving van hun regt tegen het schreeuwend onregt der Generaliteit beraamd, en den Prins door middel eener plegtige Deputatie medegedeeld was. Toch is de Advokaat gestraft, alsof regt onregt ware geweest. Dat voor het overige die van *Utrecht* toen der tijd volstrekt niet gezind waren om een halsstarrige houding tegen de Staten-Generaal aan te nemen, blijkt mede uit de missive van de Gecommiteerde Staten 's Lands van *Utrecht*, den 13den Julij bij de Generaliteit ontvan-

---

[1] *Verhooren van Oldenbarnevelt.* No. 6, bl. 13.

[2] *Verhooren*, No. 7. bl. 14.

[3] De Heeren DE GROOT, HOGERBEETS en HAAN.

[4] Zie WAGENAAR (X, bl. 210—215), die hier en bij alles, waarbij in dit tijdsgewricht de Utrechtsche Heeren betrokken waren, van geschrevene Verbalen en Verhooren gebruik gemaakt heeft. Zie voorts H. DE GROOT, *Verantw.* bl. 244—252. *Verhooren* No. 5, 7, 8 (bl. 11, 13, 15). In zijn antwoord op de vraag No. 23 (bl. 25) verwijst OLDENBARNEVELT naar de notulen van de vergadering der Staten van *Holland* van den 13den Julij. Het Register der Resol. bevat niets van hetgeen de Regters bedoelen. Het schijnt dat zij de bijeenkomst, van welke OLDENBARNEVELT No. 7 (bl. 14) gewaagt, ten onregte voor eene Statenvergadering gehouden hebben.

gen, waarbij zij de weigering der Staten hunner Provincie om tot de uitschrijving eener Nationale Synode over te gaan op het zachtste voorstelden, en het uitzigt openden, dat de Staten bij hunne eerste bijeenkomst op deze weigering terug zouden kunnen komen [1]. Wat LEDENBERG bewogen heeft niet met den Prins over de afdanking der waardgelders te spreken, is ligt na te gaan. Het was gemis aan vertrouwen en de vrees, dat bij het afspringen der onderhandeling de indruk op het Utrechtsche garnizoen, zoowel als op de waardgelders zelven noodlottig zou hebben kunnen wezen. En toen nu de Utrechtsche Gedeputeerden het onraadzaam achtten stappen te doen, die tot de afdanking zouden hebben kunnen leiden, wilden die van *Holland* niet, dat alleen het bezwaar van de kosten hen daartoe deed besluiten, en zij boden aan, die kosten op hunne rekening te nemen [2]. 1618.

In weerwil van alle onderhandelingen buiten de vergadering, konden de Staten van *Holland* de maatregelen der Generaliteit, die tot afdanking der waardgelders leiden moesten, niet als regtmatig laten gelden. Daar nu aan den Raad van State met Zijne Excellentie en Graaf WILLEM LODEWIJK de taak was opgedragen om een advies in te dienen, hoe die afdanking te bewerkstelligen, zoo kwamen zij den 16den Julij in een ernstig schrijven aan den Raad van State daartegen op. Niettemin had de Raad van State den 20sten het verlangde advies gereed. De Prins van Oranje en zijn neef werden uitgenoodigd het met dat Collegie in persoon te komen aanbieden. Het hield in dat, vermits het bleek, hoe »ter oorzake der waardgelders het inbrengen der consenten meer en meer op de lange baan werd geschoven", de Raad »goed, dienstig en noodig achtte, dat zij met gevoegelijke middelen en manieren ten eersten werden afgedankt:" daartoe zouden de Staten-Generaal hetzij door middel van brieven, hetzij door het zenden eener Deputatie de Staten van *Utrecht* en van *Holland* vriendelijk nopen, terwijl de steden, waar de afdanking zou hebben plaats gehad en zulks noodig zou bevonden worden, dadelijk voorzien zouden worden van zoodanige compagniën inheemsche soldaten, als meest geschikt geoordeeld zouden worden »tot beveiliging der steden, tot handhaving van het gezag der Magistraat en tot verdediging der goede burgers tegen alle kwaad en moedwil." Met dit advies vereenigden zich de vier Provinciën, met dien verstande dat zij aan het zenden eener Deputatie boven het schrijven van brieven de voorkeur gaven. De Gedeputeerden van *Utrecht* waren afwezig. Die van *Overijssel* konden mede met de afdanking genoegen nemen; doch vermits die van *Holland* beweerden, dat zij streed tegen hun souverein regt, zoo verzochten zij de afvaardiging der Deputatie uit te stellen, minstens totdat zij het advies aan hunne lastgevers zouden hebben medegedeeld. Nog altijd toch waren de Overijsselsche Gedeputeerden in het onzekere omtrent de

Advies van den Raad van State aangaande het afdanken der waardgelders.

1 *Resol. Stat. Gen.* 13 Julij, 1618.

2 H. DE GROOT, *Verantw.* bl. 215, 245, 252. OUVRÉ, p. 282.

1618. eigenlijke strekking van hunnen last. Wel waren er telkens nieuwe medegedeputeerden aangekomen, doch dezen hadden zoo weinig inlichting kunnen geven, dat zij eerst om nadere verklaring geschreven hadden en, toen dit niet gebaat had, de Heeren RIPPERDA en SLOET uit hun midden gezonden hadden om te verzoeken, dat er eene bijeenkomst van de Ridderschap en de Steden mogt plaats hebben. Daartoe wäs echter nog geene gelegenheid geweest, en de genoemde Heeren waren onverrigter zake teruggekeerd. Laatstelijk evenwel had de Drost van *Salland* geschreven, dat de Landdag nu binnen een dag of twee zou vergaderen, en het besluit van deze Vergadering wenschten de Overijsselsche Gedeputeerden af te wachten [1]. De Staten-Generaal verleenden evenwel den 20sten Julij slechts uitstel tot den volgenden dag, en verzochten de Hollandsche Gedeputeerden middelerwijl met hunne principalen over de zaak te rade te gaan [2].

De tegenpartij in de Hollandsche Staten tracht de voortzetting dezer vergadering te beletten.

Toen dien volgenden dag, het was een zaturdag, het advies van den Raad van State in de vergadering der Staten van *Holland* ter tafel kwam, waren de Edelen en de meeste Steden van oordeel, dat de daarin voorgeslagen zaak van zoodanig gewigt was, dat men in de Generaliteit het nemen van een besluit deswegens behoorde uit te stellen, totdat de Utrechtsche Gedeputeerden weder zouden zijn aangekomen, hetgeen na een viertal dagen het geval zijn zou. Doch die Leden, welke het met de Provinciën eens waren, hadden een middel bedacht om aan de Staten van *Holland* elken tegenstand tegen de maatregelen, die de Staten-Generaal voornemens waren eerstdaags ten uitvoer te brengen, onmogelijk te maken. Zij drongen aan op het scheiden der Vergadering van de Staten van *Holland*, minstens voor tien of twaalf dagen (binnen dien tijd rekenden zij, dat alles wat men voorhad te doen, zou afgeloopen zijn). Reeds waren van *Amsterdam* alleen de Heer DE VRIJ, en van *Enkhuizen* alleen de Heer TROMPER tegenwoordig; die van *Edam* en *Purmerende* waren allen weggebleven. Toen nu de Edelen en de andere Steden beweerden, dat de Vergadering in deze gewigtige oogenblikken niet uiteengaan mogt, maar bijeen behoorde te blijven om op alles wat er voorvallen kon, te letten, en herinnerden dat bovendien niet al de punten van beschrijving waren afgedaan, begrepen desniettegenstaande de Gedeputeerden van *Dordrecht*, *Amsterdam*, *Schiedam* en *Enkhuizen*, vermits de meeste hunner medegedeputeerden reeds waren vertrokken, en zij zelven insgelijks op hun vertrek stonden, daar zij noodzakelijk naar huis moesten om verderen last te bekomen, dat de Vergadering als tijdelijk gesloten moest worden aangemerkt: deed men haar niettemin voortgang hebben, zoo zouden zij van onwaarde houden al wat er zou worden gedaan. Van deze verklaring verzochten zij aanteekening tot hunne ontlasting. Wat de zaak, die nu aan de orde gesteld was, betrof, zoo waren zij van oordeel, dat de Deputatie, van welke in het advies van den

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 18 Julij, 1618.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 20 Julij, 1618.

Raad van State gewag gemaakt werd, voortgang behoorde te hebben, en dat wat de Edelen en de andere Steden daartegen zouden inbrengen, niet op naam der Staten, maar slechts als een bijzonder gevoelen mogt worden voorgedragen. Eindelijk wendden zij nog eene poging aan om de afzending der brieven aan de Mogendheden over de zaak der Nationale Synode te keer te gaan [1], en hiermede liep de vergadering van dezen dag ten einde [2]. 1618.

Den volgenden maandag (den 23sten Julij) vatte men in de Generaliteit het stuk der waardgelders weder op, waar men het den voorgaanden vrijdag gelaten had. Alstoen begrepen de vier Provinciën, dat men moest overgaan tot benoeming van Afgevaardigden naar *Utrecht* om de Staten dezer Provincie over te halen tot afdanking der waardgelders, tot inwilliging der Nationale Synode en tot bespoediging van het inbrengen hunner consenten en van de betaling van hun aandeel tot het onderhoud der Fransche troepen, en »daar het hier eene zaak van aanbelang gold," zoo wilden zij Zijne Excellentie als Stadhouder en Gouverneur van *Utrecht* verzocht hebben, zich mede naar *Utrecht* te willen begeven om met en nevens de Heeren, die derwaarts afgevaardigd zouden worden, de zaken te bevorderen. De Gedeputeerden van *Holland* verzochten, dat men het nemen van een besluit in deze zaak een vijftal dagen zou uitstellen, totdat hunne lastgevers een besluit zouden genomen hebben betreffende het advies, den 20sten door den Raad van State uitgebragt: tegen dien tijd hoopten zij, dat ook de Utrechtsche Gedeputeerden terug zouden zijn. Die van *Overijssel* stemden ditmaal weder voor het advies van *Holland*, in de verwachting, zeiden zij, dat de Heeren van *Holland* eenen weg zouden weten te vinden om tot de afdanking der waardgelders te komen. Doch men bleek geene voorstellen of voorwaarden van de Staten van *Holland* te willen afwachten, en ging tot de benoeming der Deputatie over. De Heeren BOETZELAAR, VOOGT, MANMAKER, SCHOT, SCHWARZENBURG, OOSTERZEE, SCHAFFER en GOCKINGA werden verkozen, en er werd besloten, den Staten van *Utrecht* van dit besluit kennis te geven, met verzoek hunne Vergadering in afwachting van de komst der Deputatie niet uiteen te laten gaan, of zoo zij reeds gescheiden was, haar op nieuw te willen beschrijven [3]. Toen OLDENBARNEVELT hiervan kennis bekomen had, liet hij, begrijpende dat de zaak geen uitstel duldde, de leden der Staten van *Holland* tegen den volgenden dag bijeenroepen. De vergadering evenwel was, zoo als zich na het den 21sten voorgevallene wel denken liet, geenszins voltallig. Men besloot nevens de gewone Gedepu-

Benoeming van eene Deputatie der Staten-Generaal om te *Utrecht* de afdanking der waardgelders te bewerken.

[1] Reeds herhaaldelijk hadden de vier Steden (*Edam* en *Purmerend* waren absent) zich tegen deze zaak verzet (zie *Resol. Holl.* 19 en 20 Julij).

[2] *Resol. Holl.* 21 Julij. *Verhooren v. Oldenb.* No. 11, bl. 16, 17. H. DE GROOT, *Verantw.* bl. 253.

[3] *Resol. Stat.-Gen.* 23 Julij, 1618.

1618. teerden verscheidene andere leden ter Generaliteit af te vaardigen, om er nogmaals op aan te dringen, dat men de Deputatie naar *Utrecht* mogt uitstellen, ten minste tot er eenig antwoord van de Staten van *Utrecht* op de laatste missive zou zijn ingekomen, en in geval dit werd afgeslagen, dat men van de instructie, die de Deputatie mede krijgen zou, inzage mogt vergunnen, om daarvan een punt van beraadslaging te maken. De Gedeputeerden kweten zich op eene krachtige wijze van dezen last. Zij verzochten uitstel ook op grond, dat de Staten van *Holland*, die na een dag of twee weder bijeen zouden zijn, eerst een besluit behoorden genomen te hebben op het advies van den Raad van State, aangezien »zij uit kracht van de Unie en andere bijzondere traktaten gehouden waren mede voor die van *Utrecht* te zorgen," en ten einde hun verzoek om opening van de instructie der Deputatie naar *Utrecht* aan te dringen, voerden zij aan, dat de zaak hen zeer van nabij raakte, vermits men wat te *Utrecht* zou gedaan worden, spoedig ook in *Holland* zou willen doen plaats grijpen. — Die van *Holland* verlangden, dat er van de zijde der Staten-Generaal niets geheims geschieden zou; dat men met zijne plannen openlijk voor den dag zou komen, gelijk zij rond uitkwamen voor alles wat zij voornemens waren. Kon er duidelijker verklaard worden, dat zij zich verpligt rekenden, *Utrecht* met alle oorbare middelen bij te staan, dan door dat openlijk beroep op de Unie, die wilde, dat de Provinciën »ten eeuwigen dage vereenigd zouden blijven alsof zij maar ééne Provincie waren, zonder zich door eenigerlei verbond of handeling, van wat natuur ook, van een te laten scheiden [1]." Vielen de andere Provinciën van de Unie af, door hare beginselen en bepalingen niet te tellen, dit was slechts een grond te meer om zich te naauwer aan de eenig overgebleven trouwe Provincie aan te sluiten. Maar bovendien beriep men zich op bijzondere traktaten, tusschen *Holland* en *Utrecht* getroffen, en men bedoelde, vooreerst, het traktaat, gemaakt ten tijde van de overdragt der temporaliteit aan Keizer KAREL; ten tweede, de handeling, gevallen op de Satisfactie van *Utrecht*, na de Pacificatie van *Gent*, waarbij de Staten van *Utrecht* onder anderen vrije beschikking over de Religie bedongen en de Staten van *Holland* hun beloofd hadden, hen daarin te handhaven; en ten derde, de belofte door de Staten van *Holland* gedaan ten tijde van de opdragt van het Gouverneurschap aan Prins MAURITS [2]. Al die verbonden en overeenkomsten waren nooit te niet gedaan; men was verpligt ze te laten gelden, en alzoo kon men er zich met regt op beroepen. In weerwil van dat alles begreep de Vergadering, na de Hollandsche Gedeputeerden gehoord te hebben, dat er geene voldoende redenen waren om van de ten aanzien der Deputatie naar *Utrecht* genomen Resolutie af te zien, »te meer omdat de bezending niet alleen zou strekken om

Vertoogen van *Holland* daartegen.

[1] Artikel 1.

[2] H. DE GROOT, *Verantw.* bl. 243, 244.

te komen tot de afdanking der waardgelders, maar ook tot de bevordering van de zaak der Nationale Synode, der consenten en der betaling van de Fransche troepen." Die van *Overijssel* zouden de Deputatie uitgesteld hebben willen zien; doch bespeurende dat de meeste Provincien haar verkozen door te zetten, zoo lieten zij zich den maatregel welgevallen en benoemden thans ook eenen Gecommitteerde uit hunne Provincie, den Heer SCHEEL, om deel der Deputatie uit te maken, en in die betrekking alles wat men verkrijgen wilde, te helpen bevorderen, behalve de zaak der Synode, »aangezien zij op dit stuk niet gelast waren [1]." Zoo zou de zaak voortgang hebben. Alleenlijk kregen die van *Holland* de belofte, dat de taak der Deputatie voor alsnog zich tot *Utrecht* bepalen, en zich niet tot de steden van *Holland*, die waardgelders aangenomen hadden, uitstrekken zou. De weigering om in overleg over de Instructie te treden, verontschuldigde men met de verklaring, dat aan de Deputatie geene Instructie medegegeven zou worden, maar dat de stukken, bij de vorige bezending in de zaak der Utrechtsche waardgelders gebruikt, tot Instructie dienen zouden [2]. Toen de Hollandsche Gedeputeerden met het berigt van de wijze, waarop men in de Generaliteit hunnen voorslag beantwoord had, in de vergadering der Staten hunner Provincie terug waren gekomen, werd aldaar besloten, dat men van wege deze Vergadering mede eene Deputatie naar *Utrecht* zenden zou, voorzien van geloofsbrieven aan de Staten van *Utrecht* en aan Zijne Excellentie, en met den last om de zaken te *Utrecht* »tot de beste accommodatie te helpen beleiden." Ook zou men die Deputatie brieven mede geven aan de bevelhebbers van de Compagniën, te *Utrecht* in garnizoen, maar ter repartitie van *Holland* staande, waarbij zij vermaand zouden worden, niets te doen tegen de besluiten van de Staten van *Holland*, maar de Staten van *Utrecht* te eerbiedigen en de thans met bijzonderen last overgezonden afgevaardigden, als de vertegenwoordigers van hunne betaalsheeren, volgens hunnen eed te gehoorzamen. Niet dat er plan was deze troepen tot dadelijkheden en bloedstorting te bezigen; neen! men verlangde niets anders dan dat zij, wanneer de Prins hun tegen den wil der Staten bevelen mogt de wapenen af te leggen, dit op grond van de strijdige orders der Staten bedaardelijk en standvastig weigeren zouden. Een besluit als *Holland* nu nam, vloeide voort uit de verbindtenissen, die er tusschen *Holland* en *Utrecht* bestonden. Bij de door hen voorgestane en luide verkondigde gevoelens en beginselen konden die van *Holland* dat wat er te *Utrecht* stond uitgevoerd te worden, niet rustig aanzien noch zonder eenige bemoeijing van hunne zijde laten geschieden. Het besluit was wettig genomen: de leden der vergadering, het is waar, waren niet in vollen getale bijeen, maar, al waren de Staten geheel gescheiden geweest, de Gecommitteerde Raden hadden immers het regt om in afwezigheid der Staten te

1618.

Die van *Holland* zenden ook eene Deputatie naar *Utrecht*.

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 24 Julij, 1618.

[2] Zie hiervoor bl. 741.

1618. handelen. Bovendien is het toen genomen besluit later herhaaldelijk door de meerderheid in de volle vergadering goedgekeurd geworden. En wat de brieven aan de krijgsbevelhebbers aangaat, de Staten van *Holland* hadden de legermagt in den aanvang niet op de been gebragt, noch onderhielden die legermagt bij voortduring, om er een wapen van te zien maken, waarmede men hen zelven tegen hunnen zin zou dwingen. De soldaten, het is waar, zwoeren gehoorzaamheid aan de Staten-Generaal en aan Zijne Excellentie, maar tevens aan de Staten der Provinciën en aan de Regenten der steden: geen wettig bevel kon door de Staten-Generaal gegeven worden, dan in overeenstemming met den wil der Provinciën, in hare Vergaderingen gebleken, en de Stadhouder ontving van die Provinciën bevelen. Ontstond er in zaken, die den grondslag der Unie raakten, een onverzoenlijke tweespalt tusschen de verschillende staatsleden, dan was de Generaliteitsarmee, als zoodanig, uit den aard der zaak als niet meer aanwezig te beschouwen, en de troepen keerden terug tot de beschikking van hen, die ze hadden geligt en ze bezoldigden. Dus begrepen het de Heeren van *Holland*, en het zou slechts lafhartigheid geweest zijn, zoo zij dit inzigt niet hadden doen gelden. Alzoo gingen zij dadelijk over tot de benoeming der personen, die met de zending naar *Utrecht* belast zouden worden. Benoemd werden uit elk der drie steden, *Leiden*, *Rotterdam* en *Gouda*, één Gedeputeerde, te weten, HOGERBEETS, HUGO DE GROOT en DIRK JACOBSZ. SCHOONHOVEN. De beiden eersten hadden zich gaarne van de hagchelijke taak verontschuldigd gezien; doch, op hunnen eed gewezen, namen zij ze op zich: alleen begeerde HOGERBEETS niet zonder burgemeester der stad *Leiden* te vertrekken, en werd deswegens de burgemeester TORENVLIET mede benoemd. DE GROOT wenschte voorzeker de toekomst, die hij zich droomde, niet te bederven door zich nog meer ongevallig aan den Prins te maken, en HOGERBEETS vreesde, dat hij door de Magistraat der stad, wier pensionaris hij was, later in het ongelijk mogt gesteld worden. Deze zelfde vrees deed ook MEERMAN verklaren, dat hij niet in het bijzonder gelast was om tot het genomen besluit mede te werken. De Heer DIERHOUT, eindelijk, herinnerde bij deze gelegenheid, dat de stad *Gorinchem*, bij haar gevoelen bleef, en de waardgelders niet ten laste van het gemeene Land gebragt wenschte te zien. In weerwil van deze bezwaren vertrok de Deputatie nog denzelfden dag en alzoo vroeger dan Zijne Excellentie met de door de Staten Generaal benoemde Gecommitteerden, die eerst den 25sten Julij op reis gingen. De Prins nam al de voornaamste officieren, die in den omtrek van *den Haag* waren, naar *Utrecht* mede. Graaf WILLEM LODEWIJK bleef te *'s Hage* om bij alle mogelijke gebeurtenissen bij de hand te zijn [1].

De Prins vertrekt naar *Utrecht*.

Dat aan de Staten van *Utrecht* de stap van die van *Holland* niet ongevallig zijn zou, bleek spoedig. Den 25sten toch verscheen de Heer VAN MOERSBERGEN, door hen afge-

[1] *Resol. v. Holl.* 24 Julij, 1618. *Verhooren* v. OLDENB. No. 11, bl. 18, 19. CARLETON, II, p. 274.

vaardigd. Hij zeide in haast naar '*s Hage* te zijn afgezonden op het berigt van de komst van Zijne Excellentie met de Gedeputeerden der Staten Generaal en van hetgeen dezen in last hadden. Dit was eene zaak, die de Souvereiniteit van *Holland*, zoowel als van *Utrecht* aanging. Steeds hadden de Staten van *Utrecht* gunst gevonden bij de Provincie *Holland*, zonder welke zij hunne vrijheden en regten niet zouden hebben kunnen bewaren. Dus hadden zij voorgenomen, in dezen niets te doen, dan ten overstaan en met advies van Gedeputeerden uit *Holland* en verwachtten zij door eene aanzienlijke Deputatie uit deze Provincie met raad en daad bijgestaan te zullen worden. Vernomen hebbende, dat aan dit verzoek reeds voldaan was, zeide de Heer van MOERSBERGEN der Vergadering dank. Een antwoord, meenden de Gedeputeerden van *Dordrecht* na zijn vertrek, konden de Staten hem niet geven: daartoe was de Vergadering niet talrijk genoeg; gaf men niettemin eenig antwoord, zoo kon dit slechts voor het bijzonder gevoelen van enkele particulieren gelden, gelijk ook het besluit van gisteren niet voor de uitdrukking van den wil der Staten gelden mogt. Zoo bleven de Gedeputeerden der wederspannige steden hun plan getrouw. De Vergadering woonden zij slechts bij om tegen hare maatregelen te getuigen, en weldra, door den Prins daartoe uit *Utrecht* uitgenoodigd, zonden zij Gedeputeerden uit hun midden derwaarts om ook hier tegen de vertegenwoordigers van de Staten hunner Provincie op te treden en 's Prinsen handelingen te ondersteunen.

1618. De Heer van MOERSBERGEN te *'s Hage.*

Doch welk eenen loop namen de zaken te *Utrecht?* Toen de Hollandsche Deputatie den 25sten Julij des morgens te acht uren aldaar was aangekomen, kwam op haar verzoek de Secretaris LEDENBERG bij haar. Zij maakte hem bekend met het doel harer komst en verzocht hem, voor haar bij de Staten gehoor te vragen. Dit werd haar verleend, en DE GROOT hield in de Vergadering eene toespraak, strekkende om het onmiskenbaar regt der Staten tot het in dienst houden der waardgelders en de onregtmatigheid der door de Staten-Generaal tot afdanking dezer soldaten beraamde maatregelen te doen uitkomen, en hun allen mogelijken bijstand van *Holland* tot handhaving van hun regt aan te bieden. Terstond daarna werd de Deputatie voor den Raad der stad toegelaten, en daar werden dezelfde redenen gesproken. — Het doel was ongetwijfeld om de Staten tot moedig verzet tegen den eisch der Staten-Generaal aan te sporen: slechts na de sterkste waarborgen, dat hunne regten en hunne waardigheid gehandhaafd zouden worden, bekomen te hebben, wenschten die van *Holland*, dat de Staten van *Utrecht* in de afdanking der waardgelders zouden bewilligen, en tot het toestaan der Synode wilde men hen in het geheel niet zien overgaan. Daartoe moest men den Prins door een ontzagwekkend vertoon van militaire magt doen begrijpen, dat hij hier niet, als te *Nijmegen*, door van zijne zijde eenige posten met krijgsvolk te bezetten, alles in bedwang houden, den Raad afzetten en de zaken naar zijnen zin zou kunnen drijven. Met hetzelfde doel had men, dadelijk na die Regeringsverandering te *Nijmegen*, gaarne gezien, dat eenige plaatsen in het

Bedrijf der Hollandsche Deputatie te *Utrecht.*

1618. Land van *Utrecht* en op de grenzen dezer Provincie met eene genoegzame magt bezet werden. *Schoonhoven* was door die van *Utrecht*, *Woerden* door die van *Holland*, bepaaldelijk door die van *Leiden*, als een geschikt punt voorgeslagen om krijgsvolk te ontvangen. MOERSBERGEN, door UYTENBOGAERT op verzoek van HOGERBEETS over deze zaak onderhouden, had over het bezetten van *Woerden* aan LEDENBERG geschreven, en daarbij gevoegd: »dat men ook de Huizen te *Duurstede*, ter *Eem* en te *Abkoude* behoorde te bezetten." [1] Thans ried DE GROOT met geen ander doel de Magistraat om de wacht aan de *Witte-Vrouwenpoort* te versterken, opdat de Prins geen nieuwe troepen in de stad mogt brengen, en maakte gebruik van de vrees voor woelingen om die van *Utrecht* tot het trouw bewaken der posten binnen hunne stad te bewegen. Er liepen, namelijk, geruchten, dat de Contraremonstranten van zins waren zich van een kerkgebouw meester te maken, en dat velen uit *Holland*, benevens verscheidene personen, vroeger om hunne onrustigheid ter stad uitgezet, gekomen waren om hun daartoe de behulpzame hand te bieden. Tegen dergelijke bewegingen gewapend en in het algemeen op eene eerbiedwekkende wijze toegerust, wenschten die van *Holland* dat men den Prins zou ontvangen. Deze kwam nog in den avond van den 26sten aan, werd dadelijk van wege de Staten begroet, en verscheen des anderen daags met de Gedeputeerden uit de Staten-Generaal in de vergadering van Hun Edel Mogenden. Zij waren gekomen, dus luidde de rede hier gehouden, om eenige zaken voor te dragen, waarvan de minste zelfs uiterst belangrijk was. Vooreerst dan hadden Hun Hoog Mogenden tot nog toe gehoopt, dat de Staten van *Utrecht* de waardgelders zouden afgedankt hebben; maar daar dit tot hun leedwezen nog niet geschied was, zoo verzochten zij hen, dit alsnu te doen, en te bedenken, »dat bij deze gelegenheid van tijd en zaken, die, God betere het, bezwaarlijk en bedroefd was, volk, geligt buiten en tegen order van de Generaliteit, tot ondienst van den Lande, tot ontrusting der gemoederen en tot last van de Gemeenten niet diende onderhouden te worden." Niet minder kort en onbewimpeld was de taal, waarin de Staten van *Utrecht* daarna vermaand werden om in de Nationale Synode te bewilligen, de Consenten in te brengen en in het onderhoud der Fransche troepen te voorzien [2]. Terwijl over het antwoord, op dit voorstel te geven, beraadslaagd werd, bezochten de Hollandsche Gedeputeerden den Prins van Oranje, deelden hem mede, welke taak zij ook bij hem te vervullen hadden, en verzochten hem, volgens dezen hunnen last, niets te willen verrigten tegen den zin der Staten van *Utrecht*, maar met gemeen overleg een vergelijk tot stand te helpen brengen, waarbij de Provinciën *Holland* en *Utrecht* gehandhaafd mogten worden tegen het geweld, dat anderen haar wilden aandoen. Slaagde men in het treffen van zulk een vergelijk, zoo zou geene

De Prins en de Afgevaardigden uit de Generaliteit dragen hunnen last voor.

---

[1] WAGENAAR, X, bl. 206, 207.

[2] *Provinc. Utr. Archief.*

zwarigheid tegen de afdanking gemaakt worden [1]. Het laat zich denken, hoe deze toespraak den Prins moest smaken, die met geen ander doel gekomen was dan om eene zoodanige verandering in de Regering door te drijven, dat de bedoelingen der Contra-remonstranten voortaan in *Utrecht* geen beletsel meer zouden vinden. Ook bezigde hij tegen de Hollandsche Heeren woorden, die maar al te zeer verrieden, hoe vooringenomen hij was en wat hij in het schild voerde: »Men zou de Magistraten wel beschermen, als men maar eerst wist, hoe zij regeren zouden, en wat hadden zij tot nogtoe bedoeld? Vijf valsche punten hadden zij in de godsdienst willen invoeren, en hem, den Prins, had men willen afzetten en het land uitjagen. Doch hij wist daar raad op, met vijf Provinciën en zes Hollandsche Steden op zijne hand. In *Utrecht* moesten de Contraremonstranten ook kerken hebben, en de waardgelders, erger dan de Spaansche kasteelen, moesten afgedankt." Tegen zulke woorden viel niet te redeneren. Wilde men zelfs de handhaving der vijf punten voor strafbare ketterij doen gelden, en de kiesche vraag omtrent de grenzen der bevoegdheid van de Staten ter eener en van den Stadhouder ter anderer zijde, in zulk een groven vorm voorstellen, alsof het er om te doen was, den Prins het land uit te jagen, dan bleef er voor *Utrecht* en *Holland* niets meer over, dan voor het geweld te wijken. Stond DE GROOT den Prins voor het oogenblik waardiglijk te woord, en deed hij, toen deze zich had laten ontvallen, dat de Advokaat de schuld van alles was, hem hierop bescheid met te zeggen, dat, als de Advokaat dood was, zij allen zich verpligt zouden rekenen 's Lands geregtigheid voor te staan [2], toch begrepen de Hollandsche Gedeputeerden nu vooral, dat hunne komst weinig goeds zou uitrigten, en zij verlangden van de Staten van *Utrecht* te mogen weten, of zij goed vonden, dat zij vertrokken. Dezen antwoordden, dat zij hun vertrek ongeraden achtten, en de Gedeputeerden bleven, voorzeker met nog eenige hoop in het hart, dat de Prins door de krachtige houding der Regering en der bezetting van *Utrecht* belet zou worden, zijne plannen te volvoeren, en wel besloten, daartoe al wat zij vermogten moedig in het werk te stellen. — Na de meening van de Vergadering der Staten van *Utrecht* verstaan te hebben, maakte LEDENBERG HUGO DE GROOT daarmede bekend, en op zijn verzoek stelde deze hun antwoord op het voorstel van de Gedeputeerden der Staten-Generaal [3]. Rijpelijk gelet hebbende, dus luidde dit staatstuk, op hetgeen voorgesteld was door zijne Excellentie en de Heeren, die uit de Gedeputeerden van vijf Provincien tot hen waren afgezonden (aldus erkende men de Deputatie niet als wettige vertegenwoordigster der Staten-Generaal), verzochten de Staten van *Utrecht* »zijne Prinselijke Excellentie vastelijk te willen gelooven, dat Hun Edel

1618.

Bejegening der Hollandsche Deputatie door den Prins.

Antwoord der Staten van *Utrecht*.

---

[1] *Resol. Holl.* 27 Julij, 1618. *Verhooren* v. OLDENBARNEVELT. No. 16. bl. 22.

[2] WAGENAAR, X, bl. 223, 224, uit zekere geschrevene aanteekeningen van DE GROOT zelven.

[3] *Verantw.* van H. DE GROOT, bl. 258, 261.

1618. Mogenden, gedachtig aan de groote en onsterfelijke diensten door hem bewezen, nimmermeer zouden nalaten, ze bij alle mogelijke middelen van dankbaarheid te erkennen en hem te handhaven bij het gezag, hetwelk hem als Gouverneur bij commissie van Hun Edel Mogenden zelven was opgedragen, vertrouwende op hunne beurt, dat zijne Excellentie overeenkomstig die commissie niet nalaten zou Hun Edelmogenden als wettelijke en opperste regeerders van den Lande van *Utrecht* tot voorstand van hunne autoriteit, hoogheid en geregtigheid tegen een ieder de goede hand te bieden." Insgelijks verzochten zij »de Heeren Staten van de naburige Provinciën mede vastelijk te gelooven, dat zij de verbindtenissen, met hen aangegaan, opregt zouden nakomen en hen diensvolgens met raad, lijf, goed en bloed bij hunne vrijheden en geregtigheden zouden handhaven, verlangende dat zij hun bij alle voorkomende gelegenheden desgelijks doen zouden." Ter zake komende, verklaarden zij nog altijd de vroeger medegedeelde gewigtige redenen te hebben om hunne Provincie nader te verzekeren tegen alle geweld en moedwil van eenige onrustige personen, die door de straffeloosheid, welke zij in naburige plaatsen ondervonden, aangemoedigd, de droevige gelegenheid dezer tijden misbruikten om zich al stouter en stouter te laten gelden. Hun regt tot zulk eene beveiliging der orde was onbetwistbaar. De Unie hadden zij aangegaan, niet om van dat regt iets af te staan, maar om het zich te beter te verzekeren, gelijk ten overvloede uit de Instructie, in der tijd aan den Raad van State gegeven, ten duidelijkste bleek. Wilde evenwel Zijne Excellentie of de Heeren Gedeputeerden eenige voorslagen doen, die tot rust en eenigheid der Provinciën met behoud van hun Souverein regt konden strekken, zoo werden, aangezien de Provincie *Holland* van ouds niet alleen door vriendschap, maar ook door traktaten aan die van *Utrecht* in het bijzonder verbonden was, en *Holland*, waar dezelfde orde op de verzekering der rust in de steden gesteld was, in deze zaak evenzeer als *Utrecht* was betrokken, zoo werden, zeiden zij, zijne Excellentie en de Gedeputeerden verzocht, die voorslagen kenbaar te maken aan de Staten van *Holland* te *'s Hage*, werwaarts zij willig en bereid waren tegen den te bepalen tijd hunne Gedeputeerden, met volmagt toegerust, te zenden. Ook de beschikking over de godsdienstzaken was een zeer noodwendig deel van de souvereiniteit van elk der Provinciën in het bijzonder: het 13de Artikel der Unie was steeds in volle kracht, en aangaande het punt des geschils was overeenkomstig het regt, hun bij dat artikel voorbehouden, reeds in 1612 eene beslissing door hen genomen. Bovendien de Staten van *Holland* hadden herhaaldelijk »met klare en onwedersprekelijke redenen" bewezen, dat eene Nationale Synode, zonder toestemming van al de Provincien, niet wettig bijeengeroepen worden kon. Alzoo verzochten zij de Provinciën in plaats van tegen regt en wet zulk eene Synode op te willen dringen, den voorslag, onlangs door *Holland* gedaan, in overweging te willen nemen. Wat de vermaning betrof tot het inbrengen der consenten, deze achtten zij onnoodig, aangezien zij zich in dit stuk van de dagteekening der Unie af tot

dezen huidigen dag toe zoo vaardig, getrouw en onbekrompen, als iemand, gekweten 1618. hadden, en wat eindelijk de betaling der Fransche troepen aanging, daarover onderhandelde men met zijne Majesteit den Koning van *Frankrijk*, en een buitengewoon Gezant stond uit dat land aan te komen: de mededeelingen, door dezen te doen, zouden zij afwachten, voor dat zij in deze zaak een besluit namen [1]. Ziedaar voorwaar krachtige taal als van mannen, die van hun regt en van het onregt hunner tegenpartij volkomen verzekerd waren. — Met dit antwoord ware de taak van den Prins afgeloopen geweest, wanneer hij tot niets meer gemagtigd geweest ware, dan zijn openbare last luidde, om, namelijk, de Staten van *Utrecht over te halen* tot *vrijwillige* afdanking. Dit doel bleek niet bereikt te zijn, en toch bleef de Prins. De Staten-Generaal, onderrigt van het antwoord der Staten van *Utrecht*, gaven hem geen naderen last [2], en lieten hem dus de handen vrij. De Staten van *Utrecht* bespeurende, dat de Prins geene aanstalten maakte om hunne stad te verlaten, begonnen te duchten, dat hij tegen hunnen zin, de waardgelders zou afdanken, en begrepen, dat dit het sein zou wezen tot eene omwenteling, die andere personen op het kussen zou brengen, gereed om aan de eischen der Staten Generaal gehoor te geven. De vraag, wat in deze omstandigheid te doen, bragt verdeeldheid van gevoelen, onrust en verwarring in de Vergadering te Weeg. Sommigen wilden, dat men den Prins geen beletsel in den weg zou leggen; anderen begrepen, dat de soldaten weigeren moesten 's Prinsen bevelen te gehoorzamen. LEDENBERG was ijverig in de weer, om ingeval de Prins troepen naar de stad mogt laten oprukken, ze door tegenbevelen terug te houden. Den 30sten Julij hadden er voor en na den middag op den huize *Zuilestein*, het eigendom van den Heer van RENESSE, bijeenkomsten plaats van aanzienlijke Regeringspersonen, waaronder de Utrechtsche Gedeputeerden ter Generaliteit. Hier onderhield men zich over de vraag: hoe de bevelhebbers der waardgelders en der schutterij zich zouden houden. HARTEVELT, de oudste kapitein der waardgelders, verscheen hier zelf, en bevestigde hier wat hij reeds te kennen gegeven had, dat hij en de zijnen niet begeerden tegen de Staten Generaal en den Prins te dienen, eene verklaring, die hem scherpe aanmerkingen en verwijten op den hals haalde, en medebragt, dat FREDERIK VAN BAEXEN, Heer van KONINGSVRIJ, in zijne plaats werd aangesteld [3]. Ook de Hollandsche Gedeputeerden gaven aan geene moedeloosheid toe. Daar hun meermalen tegemoet gevoerd was, dat zij geen regt hadden zich voor Gedeputeerden der Staten van *Holland* uit te geven, maar slechts afgezondenen waren van het Collegie der Gecommitteerde Raden, zoo verzochten zij, reeds den 27sten, dat de Staten van

De Prins blijft niettemin in de stad.

[1] *Prov. Utr. Archief.*

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 31 Julij, 1618.

[3] WAGENAAR, X, bl. 227—229.

1618. *Holland*, hun nog andere afgevaardigden zouden toevoegen, opdat het onmiskenbaar blijken mogt, dat zij werkelijk het karakter bezaten, hetwelk men hun wilde betwisten, en bemerkende, dat aan de bevelhebbers van het Utrechtsche garnizoen bevelen zouden gegeven worden, in strijd met den verklaarden wil der Staten van dat Gewest, zoo drongen zij er tegelijk op aan, dat aan Graaf ERNST VAN NASSAU, aan den Generaal HORATIO VERE en de verdere krijgsoversten en kapiteins bij brieven gelast werd, zich naar hunnen eed en pligt te gedragen. Aan dit verzoek besloten de Staten van *Holland* te voldoen. Zij vernieuwden den last der Gedeputeerden, benoemden de Heeren WESSEL VAN BOETSELAAR, Heer van *Asperen* [1], MAARTEN RUIGHAVER en JAN JANSZOON ENGELSMAN, om zich te *Utrecht* aan hen aan te sluiten, en schreven en verzonden brieven aan de genoemde bevelhebbers, waarbij hun bevolen werd »niets te doen of te attenteren, of te laten doen of attenteren tegen de Resolutiën van de Staten der respective Provinciën, in welke zij gebruikt werden." Toen de Staten van *Holland* dit besluit namen, verklaarden de Amsterdamsche leden, dat men besluiten mogt nemen, zoo veel als men wilde, maar dat het toch niets afdeed, en de Heer MUYS VAN HOLY, op dit oogenblik binnentredende, voer heftig uit tegen het genomen besluit. De Gedeputeerden van *Amsterdam* en *Dordrecht* lieten het hier niet bij; maar zij beleiden in den namiddag eene soort van vergadering ten huize van den Heer WITSZ, waar ook de Heer van DUIVENVOORDE uit de Edelen verscheen. Hier leverden zij eene acte in, waarbij de Deputatie naar *Utrecht* en de afzending der brieven aan de krijgsbevelhebbers werden gewraakt. In den loop van den avond werd dit stuk nog door den Heer TROMPER van *Enkhuizen*, en door twee burgemeesters van *Schiedam* onderteekend [2].

De Hollandsche Deputatie versterkt.

Door de Staten van *Holland* (die in deze dagen ten getale van soms meer, soms minder dan dertig leden en dus talrijk genoeg bijeen waren), in weerwil van allen tegenstand ondersteund, deden de Hollandsche Gedeputeerden al wat in hen was, om te weeg te brengen, dat de Prins, zoo hij iets tegen den zin der Staten van de krijgsmagt vergde, een weigerend antwoord zou bekomen. HUGO DE GROOT schroomde zelfs niet, HARTEVELT een lafaard te noemen. Zij gaven de brieven hunner lastgevers aan de officieren over, na alvorens (zoo weinig spanden zij geheime aanslagen) den Prins medegedeeld te hebben, dat zij de uitvoering van dit gedeelte van hunnen last tot dusver hadden uitgesteld, maar nu daarmede niet langer dralen mogten. De Prins antwoordde, dat zoo zij den soldaten betaling weigerden, hij andere Afgevaardigden uit *Holland* (doelende op de Deputatie van *Amsterdam* en de vijf andere steden) tegemoet zag, die daarvoor wel

---

[1] De Heer van Asperen was den 30sten Julij nog niet te *'s Hage* aangekomen, om vandaar de reize aan te nemen; dus sloeg men toen voor, OLDENBARNEVELTS schoonzoon, den Baron van WESENBURG (BREDERODE) in zijne plaats te zenden (*Resol. Holl.* 30 Julij).

[2] *Resol. Holl.* 28 Julij, 1618.

zorgen zouden. Thans leed het geen twijfel meer, of de Prins zou van de waardgelders eischen, dat zij de wapenen zouden nederleggen. De Engelsche Commandant OGLE, die reeds voorlang met het ongenoegen van zijnen Koning bedreigd was, zoo hij den Staten van *Utrecht* mogt verkiezen te wille te zijn [1], kwam nog den avond van den 30sten de Hollandsche Heeren raadplegen, wat hem te doen stond [2]. »Draag voor het minst zorg, was hun antwoord, dat het tot geen bloedstorting kome." Indien alzoo de Utrechtsche bezetting hunnen zin gedaan had, zou zij 's Prinsen bevelen niet gehoorzaamd, doch, zoo deze alsdan tot maatregelen van geweld overging, zich onderworpen hebben. Maar zou de Prins, wanneer hij bij die bezetting onwil aangetroffen had om zijne bevelen te gehoorzamen, voor geweld teruggedeinsd zijn? Het tegenovergestelde mag men afleiden uit de beschuldiging, naderhand tegen de Hollandsche Staatslieden, die de slagtoffers worden moesten, ingebragt, dat hunne handelingen gestrekt hadden »om de stad *Utrecht* in een bloedbad te verkeeren?" Dit toch zou alleen hebben kunnen geschieden ten gevolge van de maatregelen van den Prins, zoo hij, in geval de Utrechtsche waardgelders en bezetting zijn bevel niet gehoorzaamd hadden, voor hunne lijdelijke houding (want eene aanvallende rol van hunne zijde kon nimmer te pas komen) niet had willen wijken. — Doch Gode zij dank! tot een bloedbad zou het niet komen. De Prins was zeker van zijne zaak. De krijgsoversten en soldaten, hoe konden zij anders dan 's Prinsen bevelen gehoorzamen? Aan 's Prinsen zijde was al wat tot het verstand, in staatkundige vraagstukken onervaren, en tot het gemoed van den soldaat moest spreken. Kwam den Prins gezag toe, ja of neen? Waren de Staten-Generaal minder dan de Staten eener Provincie of de Magistraat eener stad, het geheel minder dan een enkel deel? Zoo redeneerde de soldaat, en daarbij, de Prins was omgeven, de stad vervuld van vreemde edellieden met militaire rangen. Dezulken hadden nooit begrip gehad hoe het mogelijk was, dat een Vorst, als MAURITS, een ondergeschikte rol in het land kon vervullen. Zoo goed als hunne koningen in hun vaderland ontleende in hun oog de Prins hier te lande een onvoorwaardelijk regt van wege hem zelven, zijne geboorte en zijnen rang. Zij zouden niet geschroomd hebben, die lastige burgerheeren, des noods gevoelig, tot rede te brengen.

1618.

De Prins heeft het er op gezet, de waardgelders af te danken.

Nu het genoegzaam gebleken was, dat de Prins voor geene overreding zou zwichten, en de kans om in onderhandeling te treden geheel en al was afgesneden, begrepen de Hollandsche Gedeputeerden, dat hunne taak te *Utrecht* was afgeloopen. Zij besloten te eerder tot hun vertrek, omdat de meeste leden der Regering, en LEDENBERG met hen, de stad verlaten hadden uit vrees dat men zich niet ontzien zou hen te doen boeten voor de houding, door hen aangenomen. De Hollandsche Heeren hadden alle reden om

De Hollandsche Deputatie vertrekt.

---

[1] CARLETON, II, 82—84, 104, 247, 248.

[2] CARLETON, II, p. 291, 292. *Verantw.* v. HUGO DE GROOT, bl. 267. WAGENAAR, X, bl. 236, 231.

1618. niets minders te duchten. Immers vernamen zij later, dat zij geen half uur langer in *Utrecht* hadden moeten blijven, of men zou hen in verzekerde bewaring genomen hebben. — Op het oogenblik, dat zij uit *Utrecht* afreden, zagen zij de afgevaardigden van de zes Steden van den wagen stappen [1].

Daags voordat de Prins tot een beslissenden stap wilde komen, had hij als een ervaren krijgsoverste en man van beleid, gelijk hij was, de toegangen tot die plaatsen der stad, waar iets van belang zou hebben kunnen ondernomen worden, door het gewone garnizoen en eenige vaandels, die hij, ter sterkte van drie compagniën [2], in de stad had laten rukken, doen bezetten. Den 31sten Julij, 's morgens vroeg, vergezeld van de Gedeputeerden der Staten-Generaal en den ganschen stoet der hooggeplaatste officieren en edellieden van zijn gevolg, begaf hij zich naar de *Neude*. Hier vond hij eene compagnie waardgelders in de wapenen, die den vorigen nacht aldaar de wacht gehad had. Hij gebood hun dadelijk, de wapenen neder te leggen, en — zonder eenige tegenspraak gehoorzaamden zij. Thans werd de trom geroerd om de overige compagniën te doen opkomen en ze alsdan mede de wapenen te doen nederleggen. Zij verschenen op de oproeping, en boden den Prins uit eigen beweging aan, de wapenen af te leggen, verklarende ze te zullen bewaren tot nader order en last van Zijne Excellentie [3]. Toen de zaak aldus was afgeloopen, kwam eene Commissie van de Staten van *Utrecht*, uit zes leden bestaande, waaronder hun Advokaat HAMEL, om den Prins dank te zeggen voor hetgeen hij verrigt had, en hem te verzoeken, met hen op de andere punten, die de Deputatie in last had te behartigen, in onderhandeling te treden. Nadat de felste voorstanders der Remonstrantsche partij den moed hadden opgegeven, hadden thans de aanhangers van de zaak, die de Prins voorstond, de meerderheid in de Staten van *Utrecht*, en dezen wraakten wat er gedaan was om de afdanking der waardgelders te verhoeden [4]. Niets belette alzoo van nu aan den Prins om de omwenteling te *Utrecht* volkomen te maken. Den 3den Augustus verscheen hij met de Gedeputeerden der Staten-Generaal op het Raadhuis, waar eenige burgers, zich noemende gemagtigden van de gemeente, kwamen verzoeken dat de stedelijke Regering veranderd mogt worden. De Prins verlangde niets liever, en droeg aldaar een ontwerp voor betreffende

De waardgelders leggen de wapenen af.

---

[1] BRANDT, II, p. 810—817. In hun verslag van den 3den Augustus ter vergadering der Staten van *Holland*, zeggen de Gedeputeerden van *Dort*, mede uit naam van die der vijf andere steden, dat zij te *Utrecht* komende, de waardgelders reeds afgedankt gevonden hadden. Ook zijn de Hollandsche Gedeputeerden eerst bij het aanbreken van den dag van den 31sten vertrokken.

[2] *Resol. Holl.* 1 Aug. 1618.

[3] *Resol. Stat.-Gen.* 1 Aug. 1618.

[4] *Resol. Holl.* 3 Aug. 1618.

Naar de Schildery van J. C. Droogsloot. *J. F. C. Reckleben sculps.*

AFDANKING DER WAARDGELDERS TE UTRECHT.

de verandering van de keur der Magistraat, strekkende, onder anderen, om hare leden voortaan niet jaarlijks te doen aftreden, maar voor hun leven aan te stellen. Dit ontwerp werd door den Raad aan de Staten van *Utrecht* medegedeeld, en Zijne Excellentie verzocht met de Deputatie voor Hun Edel Mogenden te verschijnen. Alstoen werd het concept door de Geëligeerden en de Ridderschap, onder zeker voorbehoud, doch door de kleine Steden onvoorwaardelijk aangenomen, en diensvolgens de Regering veranderd, in dier voege, dat de nieuwe Vroedschap, veertig leden sterk, gekozen werd uit den ouden Raad en eene lijst van zestig personen, waarvan de Prins twintig had opgegeven [1]. Vier dagen later drong de Deputatie met den Prins aan het hoofd bij de Staten van *Utrecht* op nieuw aan op de aanneming van het voorstel betreffende de bijeenroeping der Nationale Synode, en het antwoord was, dat men eerstdaags Gedeputeerden ter Generaliteit zenden zou met last om in deze zaak tot het gevoelen der vijf Provinciën toe te treden. Aangaande het stuk der consenten en de betaling der Fransche troepen zouden zij het Landschap nader beschrijven. — Ook in de beide eerste Leden der Staten, te weten de Geëligeerden en de Ridderschap, geschiedden later aanmerkelijke veranderingen. LEDENBERG nam zijn ontslag als Secretaris. De tegenstanders van de staatkunde der Generaliteit werden door andere Heeren vervangen, terwijl de Ridderschap reeds door zeven nieuwe Edelen vermeerderd was [2]. Reeds den 7den hadden de Contraremonstranten de Buurkerk tot hun gebruik gekregen. Toen trad er een predikant van *Amsterdam* op met verbazenden toeloop van binnen en buiten de stad, en weldra verwisselden zij dat kerkgebouw voor de Domkerk, terwijl de Remonstranten zich, op last van de Vroedschap, met de Buurkerk moesten vergenoegen [3].

1618. De Regering te *Utrecht* veranderd.

De Contraremonstranten krijgen de Domkerk.

Nu was het pleit tegen *Holland* gewonnen, en het kwam er voor de Staten dezer Provincie nog slechts op aan om waardig en voegzaam te wijken zonder onregt regt te noemen noch de hoogheid huns Lands te kort te doen. Waar zij werkelijk in het ongelijk waren, wisten zij dit bij nader inzigt rondborstig te erkennen, en waar het christelijk geloof hun toescheen inderdaad bedreigd te worden, poogden zij het gevaar door gestrenge maatregelen af te wenden. Van een en ander gaven zij in deze zelfde dagen een duidelijk bewijs. Den 19den Julij werd er in hunne vergadering een boekje vertoond, te *Gouda* gedrukt, in hetwelk de godheid van Christus werd bestreden. In de sterkste bewoordingen veroordeelden de Staten dit geschrift, »God Almagtig biddende, de straf wegens zulke zonde niet over deze Landen te laten komen." Zij verordenden de strengste navorschingen ten einde hen, die aan de uitgave schuldig stonden, op te sporen,

Gezindheid der Staten van *Holland*.

---

1 *Resol. Stat.-Gen.* 4 Aug. 1618. BRANDT, II, bl. 818.

2 *Resol. Stat.Gen.* 10 Aug. 1618. WAGENAAR, X, bl. 233, 234

3 BRANDT, II, bl. 819, 820.

1618. en niet zonder de regten van *Gouda* en *Rotterdam*, waar de schuldigen schenen te huis te behooren, eenigermate voorbij te zien, droegen zij de zaak aan het Hof van *Holland* op [1]. En ten bewijze van de bereidwilligheid der Hollandsche Staten om ongelijk te erkennen, kan strekken, dat, toen de Staten-Generaal opkwamen tegen eene voorloopige order door de Staten van *Holland* gesteld op den koers van het geld zonder de andere Provinciën daarin te kennen, zij, na eenige verontschuldigingen, ten slotte volmondig erkenden, dat er in deze zaak een abuis begaan was [2]. Daarentegen, toen het eerste berigt van de afdanking der waardgelders was ingekomen, en de Staten-Generaal besloten, den Prins en zijne mede-Gedeputeerden te bedanken, dat zij het zoo hadden weten aan te leggen »dat de zaak door Gods genade zoo goed was afgeloopen," schroomde de Hollandsche Gedeputeerde ter Generaliteit, de Heer VAN MATHENESSE, geenszins, te verklaren, dat die afdanking »kwaad was en buiten behoorlijke vorm en manier geschied" en zijne lastgevers haar derhalve niet goed zouden kunnen heeten [3].

Doch nog ééne hoop scheen er voor de voorstanders van OLDENBARNEVELTS staatkunde over. De komst van den buitengewonen Franschen Gezant kon voor hen misschien nog heil aanbrengen. De zekerheid, dat deze stond te komen, was den Staten-Generaal gebleken uit brieven van den Gezant te *Parijs*. De Heer VAN LANGERAK had op last van Zijne Excellentie en de Staten den Koning willen overhalen, aan eenige predikanten vergunning te geven om de Synode bij te wonen; doch de Koning had hem verwezen op hetgeen zijn buitengewone Gezant zou mededeelen. Dus was zijn besluit genomen om zulk een Gezant te zenden. Ten gevolge van dit besluit zagen de Staten-Generaal van de door hen beraamde buitengewone zending naar *Frankrijk* af. Gaarne had men gezien, dat nu ook van Engelands zijde een buitengewoon Gezant verschijnen mogt, en de Prins schreef naar *Engeland* om zulks te bewerken [4]; doch op een tijdstip, dat het huwelijk van den Prins van *Wales* met de Infante van *Spanje* op het punt scheen van beklonken te worden, scheen zulks waarschijnlijk niet raadzaam. Bij het uitstapje dat CARLETON maakte, was er thans in het geheel geen Engelsche Gezant te *'s Hage*.

BOISSISE's komst is aanstaande.

Tot het vervullen van den post van buitengewoon gezant naar *Nederland* was nu, daar DU PLESSIS-MORNAY zich verontschuldigde, de keuze gevallen op THUMERY, Heer VAN BOISSISE, een man die reeds verscheidene gezantschappen in *Engeland* en *Duitschland* had waargenomen, en als onderhandelaar tusschen het Hof en de oproerige Prinsen goede diensten had bewezen. Hij was katholiek, maar de vele staatkundige betrekkingen, waarin hij

[1] *Resol. Holl.* 19, 20, 26 Julij, 1618.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 24, 26 Julij, 1618.

[3] *Resol. Stat-Gen.* 1 Aug.

[4] CARLETON, II, p. 276, 277.

met protestanten in aanraking gekomen was, bragten mede dat dit geene zwarigheid 1618.
opleverde. Evenwel maakten AERSSEN en zijn aanhang ook van deze omstandigheid gebruik om achterdocht tegen hem op te wekken, alsof het om zijnen invloed te ondermijnen nog niet genoeg was, dat men zijne komst als door OLDENBARNEVELT uitgelokt deed voorkomen. Niettemin verwachtte DU MAURIER van die komst nog wat goeds. De zaken werden van den Hollandschen kant te *Parijs* zoo voorgesteld, dat BOISSISE en menig protestantsch predikant met hem het er voor moest houden, dat regt en rede zich aan de zijde van de tegenstanders der Nationale Synode bevonden. Daarom gelastten de Staten-Generaal hunnen Gezant in *Frankrijk* zich aan geene brieven uit *Holland*, hoedanig en van wien ook afkomstig, te storen, en ijverig voort te gaan met zijne pogingen, dat er vertegenwoordigers van de Fransche Kerken op de Nationale Synode verschijnen mogten. De Fransche Regering verlangde dit in geenen deele, en daartoe bestond bij haar grond genoeg. Immers moesten zij ongaarne bij hare Protestantsche ingezetenen de meening zien wortel schieten, dat zij leden waren eener algemeene Gereformeerde Kerk, die trots de Roomsch-Katholieke Kerk naar eenheid van geloofsregel streefde, bij al hare belijders onder welk gebied ook staande [1]. Brieven tot waarschuwing tegen alles wat uit *Holland* ten nadeele van de bijeenroeping der Synode kon geschreven worden, gingen ook af naar CARON te *Londen*, en BREDERODE te *Heidelberg* [2], en alzoo was men in het Buitenland onderrigt, dat men zich door niets van het doorzetten der Synode zou laten terughouden. Zoo BOISSISE niettemin vol moed zijne zending aanvaardde, moet zijn vertrouwen op de redelijkheid der gronden, die hij medebragt, en op zijne eigene overredingskracht wel groot geweest zijn.

In afwachting van zijne aankomst meende DU MAURIER zijne ontevredenheid wegens den loop, dien de zaken namen, niet te moeten ontveinzen. AERSSENS ongunstige uitstrooisels over BOISSISE noemde hij luide, opdat de Prins het hooren mogt, verzinsels van boosaardige personen, die er op uit waren om achterdocht te zaaijen en alles in de war te brengen: op dien koop, voegde hij er bij, zou men van *Frankrijk* niets goed vinden dan haar geld. Eene aanleiding om zijn ongenoegen te kennen te geven vond hij in de omstandigheid dat verscheidene voorstellen, door hem gedaan, nog onbeantwoord waren gebleven; de Staten-Generaal hadden tot nog toe gemeend, dit antwoord aan een buitengewonen Gezant op te dragen. Toen zich de Staten dan nu deswegens bij hem kwamen verontschuldigen, stelde hij zich uiterst verstoord aan, en zeide, dat Zijne Majesteit, de Koning van *Frankrijk*, reden had om zich door hen beleedigd te achten. In weerwil van deze verklaring haastten de Staten van *Holland* zich niet om van hunne zijde de noodige stappen te doen, ten einde de Fransche Gezant eindelijk beantwoord

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 26 Julij, 1618. OUVRÉ, p. 268, 281, 282. CARLETON, II, p. 273.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 27 Julij, 1618.

1618. mogt worden. Zij lieten hem gaarne eene reden van misnoegdheid behouden, die hij op de Staten-Generaal kon verhalen [1].

Beraadslagingen der Staten van *Holland* na de afdanking der waardgelders te *Utrecht*.

Doch wat viel er na de afdanking der waardgelders te *Utrecht* in de Staten van *Holland* voor? In de vergadering van den 1sten Augustus, in welke de onverrigter zake uit *Utrecht* teruggekeerde Gedeputeerden van hunne zending verslag deden, namen de Amsterdamsche leden dadelijk een hoogen toon aan om die geheele Deputatie te wraken, en, voegden zij er bij, »dewijl met zulk eene manier van handelen de zaken slechts in grooter ongelegenheid gebragt werden, zoo smeekten zij de Edelen en de andere Steden aldus niet voort te gaan, maar hunnen medeleden, die niet minder betaalsheeren waren dan zij, meer eerbied te betoonen: anders zouden zij daartegen moeten doen, wat zij konden." Hierop werd van wege de Edelen de maatregel behoorlijk geregtvaardigd; maar ten slotte de verzoenende vraag gedaan, of de vier Steden (*Dordrecht*, *Amsterdam*, *Enkhuizen* en *Edam*) niettemin iets anders bedacht hadden om tot eene gewenschte schikking te komen: was dit het geval, zoo werden zij verzocht, zulks bekend te maken. Met dit advies vereenigden zich *Haarlem*, *Leiden*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Schoonhoven*, *Briele*, *Alkmaar* en *Hoorn*. Dus wilde men van de minderheid voorwaarden afwachten om met gemeenschappelijk overleg de regten van *Holland* voor een gewelddadig tusschentreden van de Generaliteit en den Prins te kunnen behoeden. Maar de Gedeputeerden der vier steden eischten onvoorwaardelijke gehoorzaamheid van *Holland;* zij verlangden de vernedering hunner eigene Provincie voor het oppergezag der Generaliteit. Immers verklaarden zij, dat nu althans in de Nationale Synode bewilligd, de waardgelders afgedankt, des noods compagniën gewone soldaten daarvoor in plaats genomen, en eindelijk de zaken beter dan tot nog toe tot rust des Lands en tot behoudenis der Religie moesten aangelegd worden. Die van *Delft* verklaarden hierop, dat het drijven zoo van de eene als van de andere zijde hun leed was, en hierbij bleef het ditmaal. Alleenlijk, bij het resumeren van het verhandelde, stelde de Advokaat aan de Gedeputeerden der steden, die waardgelders hadden aangenomen, voor, afzonderlijk bijeen te komen en gezamenlijk te beramen, hoe zij daarmede verder dachten te handelen. Het is niet twijfelachtig, wat hij met dit voorstel bedoelde: hij wilde, dat die Steden vrijwillig, zonder bevelen van anderen af te wachten, tot het afdanken harer waardgelders overgingen. Was dit de strekking van het voorstel, zoo was het te wachten dat de vier Steden, die de waardgelders op hoog gezag gecasseerd wenschten te zien, daartegen ingenomen zouden zijn. Werkelijk spraken zij er tegen; doch niettemin werd het aangenomen. — In dezelfde vergadering werd hierna nog door de Gedeputeerden van *Schoonhoven* mededeeling gedaan, dat, volgens bij hen ingekomen berigt, Zijne Excellentie en de Gedeputeerden der Staten-Generaal, die te *Utrecht* waren, het voornemen hadden om zich vandaar naar

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 30 Julij, 2 Aug. Ouvré, p. 282.

hunne stad te begeven, ten einde aldaar insgelijks de waardgelders af te danken. 1618.
In deze omstandigheid verzochten zij, zich door eenige Gedeputeerden uit de Vergadering der Staten van *Holland* met raad en daad bijgestaan te mogen zien. De meerderheid vond goed, dat eenigen uit de Magistraat van *Gouda* en *Rotterdam* derwaarts zouden vertrekken; maar de Gedeputeerden van de vier Steden, waarbij *Delft* zich ook thans voegde, keurden zulks af, en zeiden, »dat men de zaak wat behoorde in te zien, en aan zijne Excellentie en de Gedeputeerden van de Staten-Generaal zulk een aanstoot niet behoorde te geven [1]." Later is gezegd, dat die van *Rotterdam* waardgelders uit hunne stad naar *Schoonhoven* gezonden hebben, om deze plaats tegen de maatregelen van den Prins te verzekeren. Doch groot is het aantal Rotterdamsche waardgelders niet geweest, die te *Schoonhoven* in dienst gekomen zijn, en bovendien had de Magistraat zorg gedragen om ze vooraf uit hare dienst te ontslaan, waarna zij vrij waren om zich aan eene andere stad te verbinden. Hoe het zij, feitelijk verzet, dit was niemand beter dan de Magistraat van *Schoonhoven* zelve bekend, had de Prins in hare stad niet te duchten. Zij had meer reden om voor de twee compagniën waardgelders, die zij in hare dienst had, te vreezen, dan om daarop te bouwen: dat toch deze soldaten zich buiten hare kennis van kruid en lood voorzien hadden, was waarlijk niet geruststellend [2].

Den volgenden dag werd op nieuw omvrage gedaan, of er ook Leden waren, die iets voor te stellen hadden, dat tot oplossing der zwarigheden kon strekken. Die van *Dordrecht* verklaarden daarop, dat zij niet met de Gedeputeerden van de andere steden hadden gesproken, maar steeds voor het best moesten houden, de waardgelders af te danken en in de Nationale Synode te bewilligen. Dus kwamen zij geen voetstap nader. Doch ook de andere partij bleef hardnekkig, in weerwil van de verzoenende vermaningen van OLDENBARNEVELT. Volgens de verklaring van die van *Haarlem* waren de Steden van hunne partij vergaderd geweest, en de uitslag harer beraadslaging was geweest, dat zij nog dachten te blijven bij hetgeen laatstelijk op het stuk der kerkelijke zaken bepaald was. Dit was voorwaar niet weinig gezegd; want hiermede bedoelden zij wat den 28sten Julij besloten was. De Staten-Generaal hadden, aangezien de Staten van *Holland* weigerachtig bleven de uitschrijvingsbrieven tot de Synode aan te nemen, deze missiven aan elk der Steden van *Holland* afzonderlijk toegezonden [3]. Hierop nu was alstoen besloten, dat de vroegere protesten herhaald, de brieven door de Steden insgelijks teruggezonden en verklaard zou worden, dat men »den ganschen handel voor nul en geener waarde

---

1 *Resol. Holl.* 1 Aug. 1618.

2 *Verhooren* v. OLDENBARNEVELT. No. 254, bl. 148. H. DE GROOT *Verantw.* bl. 222, 223.

3 *Resol. Stat.-Gen.* 27 Julij, 1618.

1618. hield en zich tot de kosten niet gehouden rekende." [1] Wat voorts de waardgelders betrof, zoo verklaarden die van *Haarlem* in naam der Steden hunner partij, dat zij ze niet dan door den nood gedrongen hadden in dienst genomen, en zich thans wél daarbij bevonden en ze zoolang in dienst zouden houden, totdat zij genoegzaam ingelicht zouden zijn, in hoe verre gewone soldaten volgens hunnen eed gehouden waren, de Staten van de Provincie en de Magistraat van de steden te gehoorzamen. Op deze afdoende verklaring, werd van wege de Edelen in het midden gebragt, dat zij nog, even als altijd, betuigden, »de ware opregte Evangelische Religie in zuiverheid te willen handhaven: altijd was er verschil van gevoelen geweest aangaande de vijf punten, en zij konden niet toelaten, dat in dezen den een het gevoelen van den ander werd opgedrongen. De maatregelen, die er tegen eenige predikanten genomen waren, hadden niet in eenig gevoelen aangaande de leer, maar slechts in de gedragingen van die predikanten zelven hunnen grond gehad. Nog altijd achtten zij eene Provinciale Synode het geschiktst om middelen van christelijke verdraagzaamheid te vinden. En wat den eed der gewone krijgslieden betrof, dezen waren, huns bedunkens, verpligt de Staten en de Magistraat der steden, waar zij in garnizoen lagen, te gehoorzamen, en alle gewelddadigheden te keer te gaan, al ware het ook in zake van religie of tegen de bevelen van de Staten-Generaal of van wien ter wereld ook. Met deze betuiging stemden de acht Steden en *Delft* als negende in. Doch de Gedeputeerden der zes steden bestreden ze op alle punten: de feiten, zeiden zij, weerspraken het beweerde omtrent de behandeling, door eenige predikanten ondergaan: zulks konden het gebeurde te *'s Hage* zelve en de strenge plakaten tegen geloofsgenooten getuigen; en wat den krijgs-eed betrof: de soldaten waren slechts »in zóóverre aan de Staten van de respective Provinciën verbonden, als derzelver eed was medebrengende:" deze eed was goed en zij konden niet toelaten, dat men daarin bij nadere uitlegging eenige verandering bragt. — In weerwil van deze bondige verklaring sloeg de Advokaat den zes Steden voor, met elkander afzonderlijk te rade te willen gaan, of zij ook wat in het midden te brengen hadden, waarop de andere Steden zich met haar zouden kunnen verstaan. Al weder een voorstel tot onderhandeling en verzoening. — Had de Advokaat zich in het vorige en nog in dit jaar geheel of ten deele van het bijwonen der vergaderingen onthouden, thans was hij elken dag op zijnen post: hij verliet de zijnen niet, en deed wat hij kon om hunne zaak te redden, al was het hem niet onbekend, dat hij zich daardoor persoonlijk aan gevaar bloot stelde. Doch zijn voorstel vond geen gehoor. De zes Steden verontschuldigden zich van het ontwerpen van eenigen voorslag tot schikking, en niet zonder zekeren spot verzochten zij den Advokaat de moeite te willen nemen zelf zoo iets te ontwerpen. Het laat zich begrijpen, dat de Advokaat

[1] *Resol. v. Holl.* 28 Julij, 1618.

hiertoe niet kon overgaan [1]. Had *hij* zich aan het werk gezet, zoo ware daarmede geen gevaar hoegenaamd zelfs tijdelijk afgewend; daarentegen, hadden zich de Gedeputeerden der zes steden tot eene beraadslaging en tot voorstellen verledigd, welke tot schikking konden leiden, zoo zouden de maatregelen, die hunne medestanders, de Staten-Generaal en de Prins, in den zin hadden, noodwendig zoo lang opgeschort geworden zijn. 1618.

Den 3[den] Augustus bragten de zes Steden de zaak van de Deputatie der Hollandsche Heeren naar *Utrecht* en alles wat gedaan was om 's Prinsen plannen tegen te gaan, weder ter sprake, met geen ander doel, dan om de personen, die daarbij werkdadig geweest waren en die zij met name aangewezen wenschten te zien, in ongelegenheid te brengen. Men antwoordde, »dat deze zaak op een anderen tijd te pas zou komen, en dat men voor dezen tijd de geheele zaak van *Utrecht* in hare waarde of onwaarde zou laten, zoo als zij was." Steeds bleef het intusschen het streven van de leiders der Vergadering, dat de zes Steden tot eenigen voorslag van bemiddeling mogten overgaan; maar even volhardend als de Edelen haar daartoe uitnoodigden, even hardnekkig bleven zij zulks weigeren, en bij gevolg was er elken dag grond om te vreezen, dat den Prins en de Gedeputeerden der Staten-Generaal uit *Utrecht* terugkomen en ook in de Hollandsche steden tot het afdanken der waardgelders zouden overgaan. De spanning en de onrust, die deze staat van zaken bij de onzekerheid, wat in dat geval gebeuren zou, teweegbragt, noopten de Edelen de Steden, die waardgelders in hare dienst hadden genomen, in de vergadering van den 4[den] Augustus, ernstig te verzoeken, zich te verklaren, wat zij doen zouden, en haar te doen gevoelen, dat men geene dadelijkheden door haar wenschte ondernomen te zien, door welke het geheele Land op eenen weg zou kunnen gebragt worden, die tot de schroomelijkste uitkomst leidde. De Gedeputeerden der bewuste steden antwoordden, dat hunne lastgevers het volste regt gehad hadden om zich ter hunner beveiliging van eigen krijgsvolk te voorzien, en dat zij zich daarvan in geenen deele ontdoen konden, dan onder voorwaarde, dat zij daarvoor troepen bekwamen, die bereid waren hen te verdedigen tegen alle geweld, van welken kant het ook komen mogt. De Magistraten wantrouwden den Prins, en zij hadden er reden toe. Zij verkozen niet, door hem, gerugsteund door eene hun vijandige partij binnen hunne eigene veste, aan allerlei overlast en gevaar blootgesteld en van het kussen gejaagd, ja, mogelijk in verzekerde bewaring genomen te worden. Vooral den Advokaat bedreigde de felheid zijner benijders met zulk een lot, hoezeer alle schijn van reden om hem gewelddadig te bejegenen weggenomen was: immers was hij het, hij, de »mond" der Edelen, die thans de ergernis uit den weg geruimd en niet alleen de waardgelders afgedankt, maar zelfs eene Nationale Synode toegestaan wenschte te zien. Doch zijne haters konden niet rusten vóór zijnen val: zij hielden zich overtuigd en overreedden den

[1] *Resol. v. Holl.*, 2 Aug. 1618.

1618. Prins, dat, zoolang OLDENBARNEVELT zich aan het bewind bevond, er voor hunne partij niets gewonnen was. Dus, schuldig of onschuldig, hij moest het slagtoffer worden. Waren er dan geene strafbare daden door hem bedreven, zoo moesten zijne beginselen gestraft worden. Hiervan bewust, stelden de Edelen den 7den Augustus voor, dat in geval er gedurende den tijd, dat men over de Provinciale Synode en over de voorwaarden van de bijeenroeping der Nationale Synode handelen zou, eenige aanslag tegen de steden, die waardgelders in dienst hadden, ondernomen mogt worden, de verschillende Leden van *Holland* en *West-Friesland* elkander volgens de bestaande verbindtenissen bijstaan zouden; alsmede, dat men den Advokaat bij vernieuwing, volgens verscheidene vroegere besluiten, in der Staten bescherming nemen zou. Noch op het een, noch op het ander verkozen zich de vijf Steden (*Schiedam* wordt ditmaal niet genoemd) te verklaren. Deswegens werd haren Gedeputeerden tegemoetgevoerd, dat zij niettemin bedenken moesten, overeenkomstig de Verdragen en Verbonden gehouden te zijn, de andere steden te beschermen en bij te staan, en, wat den persoon des Advokaats aanging, daar hij deed, wat hij verpligt was, zoo zou hij, dus betuigde hij zelf, geen uur langer in dienst blijven, wanneer hij zich niet verzekerd kon houden, in de bescherming der Staten te staan. In dezelfde vergadering werd de mededeeling gedaan, dat aangezien de zes Steden niet tot eenigen voorslag ter bemiddeling der godsdienstgeschillen te brengen waren, alsnu de Edelen zelven een ontwerp zouden opstellen, opdat dit »op morgen met een ongepassioneerd gemoed mogt worden onderzocht, in de hoop dat God Almagtig zijnen zegen tot onderling verstand en eenigheid geven zou [1].” Hoe dikwijls was deze vrome wensch reeds geuit, en hoe dikwijls te vergeefs! — Den volgenden dag herhaalden de Edelen de vraag, of nu werkelijk al de Leden gezind waren om elkander tegen alle dadelijkheden te beschermen; indien ja, zoo zouden zij het ontwerp mededeelen; indien neen, zoo zou zulks onnoodig zijn. Immers slechts ingeval al de Leden zich eendragtig aaneensloten, kon *Holland* het vraagstuk der Synode dus opgelost zien, dat daarbij de hoogheid des Lands niet te kort werd gedaan. Weder weigerden de zes Steden zich te verklaren: zij wenschten *Holland* zonder wil of magt over te leveren. Niettemin verlangde de meerderheid mededeeling van het ontwerp. Het hield in, dat er eene Provinciale Synode zou gehouden worden ter voorbereiding tot de Nationale, en bijaldien de zaak zelfs op deze laatste »niet gevonden worden kon,” zoo zou er eene Generale Synode bijeengeroepen worden. De meerderheid vond goed, dat men op den voet van dit ontwerp zou mogen beginnen te onderhandelen: alleenlijk verlangde men vooraf kopij van het ontwerp om het, elk aan zijne lastgevers, te kunnen mededeelen. Doch de Gedeputeerden der zes steden keurden het ontwerp af, op grond dat daarbij alles wat in deze zaak tot dus verre gedaan was, omver was geworpen. Het is waar, ging dat voorstel door,

De zes Steden weigeren hardnekkig een voorstel van bemiddeling te doen.

Voorstel der Edelen.

[1] *Resol. v. Holl.*, 3, 4, 7 Aug. 1618.

dan zou de zaak van de bijeenroeping der Synode op nieuw bij de Staten-Generaal in behandeling genomen hebben moeten worden, èn wat er gedaan was ter uitschrijving der Synode, zou als niet geschied aangemerkt geworden zijn. Doch, kwam de Nationale Synode slechts tot stand, dan was immers al wat men wenschte verkregen? Neen! Men wenschte nog iets anders: de tegenstand tegen de maatregelen, reeds door de Staten-Generaal genomen, moest gebroken, of liever de tegenstanders moesten geveld worden, en ten dien einde ging men voort met de van den aanvang aan zoo verwonderlijk behendig gevolgde staatkunde, en zorgde, dat men de partij, die ten val gebragt moest worden, niet zoo veel toe liet geven, dat er geen voorwendsel meer bestaan zou hebben, om ze ter neder te slaan. Den 9den Augustus traden de Edelen in nadere bijzonderheden, in hun ontwerp vervat. De uitteschrijven kerkelijke vergaderingen zouden zich alleen bezig te houden hebben met de vijf punten: wat daarbuiten tegen de regtzinnige leer scheen te strijden, stond ter censuur der Kerk, aan welke des noods door den wereldlijken arm regt verschaft kon worden. Op de Provinciale Synode alzoo zou men de vijf punten behandelen, en al wat aldaar niet uitgemaakt kon worden, zou men in de Nationale Synode brengen; wat eindelijk ook hier niet beslecht worden kon, zou in eene Generale Synode van alle Gereformeerde Kerken der Christenheid beslist worden, met dien verstande, dat niemand aan deze beslissing zou gehouden zijn, dan wie er zich vrijwillig aan onderwierp. Hiermede meenden de Edelen zoo ver te zijn gegaan, als met behoud van de vrijheid èn souvereiniteit van *Holland* eenigzins geschieden kon. Wie daarmede geen genoegen nam, moest dit slechts te kennen geven en zelf met een voorslag voor den dag komen. In gemoede waren alzoo de zes Steden op nieuw verpligt in eene onderhandeling te treden, die het dreigend geweld zou gekeerd hebben. Doch geene zedelijke verpligting tellende, wilden zij geenerlei voorslag doen, en bepaalden zich tot de verklaring, dat men had toe te treden tot hetgeen de Staten-Generaal in de zaak der Synode gedaan hadden [1]. 1618

Den 13den Augustus kwam de Prins uit *Utrecht* te *'s Gravenhage* terug. Zou er eenige daad van geweld gepleegd worden, dan was die alzoo nu spoedig te wachten. Boissise, die reeds den 4den Augustus alhier was aangekomen, ging den Prins op dien dag zelven bezoeken. Zijn moed was sedert zijne komst uit *Frankrijk* ter neder geslagen. Overtuigd dat het regt en de bekwaamheid uitsluitend aan de zijde van Oldenbarnevelt en zijnen aanhang waren [2], had hij zich eene niet al te moeijelijke zege beloofd. Zoo hij den Prins volgens zijne Instructie op den toon van het onbepaaldst vertrouwen bejegende, en behendig de belangstelling ontveinsde, die *Frankrijk* voor Oldenbarnevelt gevoelde, waande hij zonder al te grooten aanstoot de staatkunde, die

De Prins is uit *Utrecht* terug.

[1] *Resol. v. Holl.*, 8, 9 Aug. 1618.

[2] Carleton, II, p. 287.

1618. DU MAURIER steeds had voorgestaan, ook thans te zullen doen zegevieren. Doch weldra was hij beter ingelicht omtrent de kracht en de bedoelingen der tegenpartij. Toen hij den Prins bij het bezoek, dat hij hem den 13den Augustus bragt, voorstelde, de Regenten der steden te magtigen, voorloopig in plaats der waardgelders eenige compagniën gewone troepen ter hunner bescherming te kiezen, antwoordde deze kortaf: »De Regenten moeten hunne veiligheid nergens anders dan in de openbare veiligheid zoeken [1].” Ziedaar een magtwoord, dat in het algemeen waar mag wezen, maar hier niet gelden mogt, waar, mede door 's Prinsen houding zelve, eene partij tegen de Regenten was opgeruid. Den 14den Augustus had BOISSISE, vergezeld van DU MAURIER, gehoor bij de Staten-Generaal, in tegenwoordigheid van zijne Excellentie en van Graaf WILLEM LODEWIJK. Reeds vooruit ontmoedigd door de stroefheid en het wantrouwen, dat hij op het gelaat der aanwezigen las [2], begon BOISSISE te spreken. Dadelijk gaf hij rekenschap van het doel zijner zending. De Koning had hem herwaarts gezonden om de Staten bekend te maken met het leedwezen en het ongenoegen van Zijne Majesteit wegens de geschillen, die hunnen Ståat met eene gevaarlijke wending schenen te bedreigen. Hij was gekomen om aan het streven van DU MAURIER, wiens pogingen de volledige goedkeuring van zijn Hof verwierven, meer kracht bij te zetten. Had HENDRIK IV geleefd, het ware met hunne binnenlandsche oneenigheden zoo ver niet gekomen. Immers bragten HENDRIKS beginselen mede, dat in geheel de Christenheid, bij verschil van godsdienstige overtuiging, vrede kon heerschen, en HENDRIKS roem gaf hem het regt om aan die beginselen ook in het buitenland de zege te verzekeren. Dus zou hij de geschillen in de Vereenigde Provinciën in de geboorte gesmoord hebben. Wat HENDRIK zelf niet meer doen kon, mogt thans zijne gedachtenis uitrigten! Dus bezwoer hen de Koning, zijn zoon, bij de gedachtenis zijns vaders, bij hunne onderlinge vriendschap, die HENDRIK overleefd had, bij de liefde voor hun eigen vaderland en voor zich zelven, zich niet langer door al te fijne vraagstukken te laten verdeelen. Staten gingen te gronde, zoo zij van hun beginsel afvallig werden: daarom moesten zij aan de Unie, ongewijzigd, getrouw blijven. Godsdienstige geschillen, als welke onder hen bestonden, streden met Gods wil, die zekere geheimen met een ondoordringbaren sluijer voor ons bedekt had. De bitterheid en de hartstogt, die ten gevolge van die twisten onder hen heerschten, stonden hen te verleiden tot onmenschelijkheden en snoodheden, den christennaam onwaardig. Wilde men in deze vraagstukken tot eenige beslissing komen, zoo moesten de maatregelen, daartoe strekkende, algemeen wordén goedgevonden. In *Frankrijk* had men genoegzaam gezien, dat de menschen op het stuk der godsdienst

BOISSISES rede in de vergadering der Staten-Generaal.

[1] OUVRÉ, p. 283.

[2] OUVRÉ, p. 283.

slechts overtuigd, niet gedwongen wilden wezen, en overtuigd werd men niet door eene uitspraak ten voordeele van een der beide uiterste gevoelens. Het einde van het Bestand was op handen; vond de oorlog, bij hare nieuwe uitbarsting, hen tweedragtig, zoo was hun val gewis. »Gij, Mijnheer (dus wendde hij zich thans tot Prins MAURITS), red dezen Staat, die zich in uwe armen geworpen heeft; red hem, opdat de gedachtenis van uwe overwinningen en zegepralen met dezen Staat tot de nakomelingschap worde overgebragt. En gij, Mijne Heeren, redt den Staat door uw wijs beleid!" — Zoo sprak de Fransche Gezant en (was het ironie of huichelarij?) de Staten verzochten hem zijnen Koning voor zijne »vaderlijke zorg en hoogwijzen raad" te bedanken. De Gezant had een beroep gedaan op de beginselen van eenen HENDRIK den Grooten, welke ook die van WILLEM *van Oranje* geweest waren; doch die beginselen mogten in de oude Staatslieden van HENDRIKS Bewind in *Frankrijk*, zij mogten in OLDENBARNEVELT en in zijne leerlingen nog leven, — om ze te vatten waren de geesten dergenen, tot welke hij sprak, te beneveld en hunne gemoederen te zeer door hartstogt vooringenomen. Wat in groote geesten aan het licht is gekomen, wordt niet zelden op nieuw als door donkere wolken overtogen. Zulk eene ure der verduistering was het thans bij ons te lande. — Doch reeds baanden de geweldige maatregelen, die men op het oog had, voor het licht den weg om weder door te breken. Het onverdiend vergoten bloed van den grootsten vertegenwoordiger der ware beginselen van den nieuwen tijd, zou den moed voor goed bekoelen en teweegbrengen, dat men slechts onwillig op den ingeslagen weg voort zou gaan, om hoe eer hoe beter om te keeren. 1618.

Denzelfden dag stelden de Edelen in de vergadering der Staten van *Holland* op nieuw de vraag voor, of de Steden thans ook iets bedacht hadden, dat strekken kon om het hoofdbezwaar, de moeijelijkheid, die de uitschrijving der Nationale Synode opleverde, uit den weg te ruimen. De meeste Leden verklaarden hierop nog altijd tot niets anders gelast te zijn, dan tot het toestaan eener Provinciale Synode. Thans echter het voorstel der Edelen van den 8sten Augustus vernomen hebbende, en verlangende zoo veel toe te geven als met 's Lands vrijheden en geregtigheden bestaan kon, zoo zouden zij dat voorstel aan hunne lastgevers gunstig aanbevelen, ten einde daartoe te mogen toetreden, en dus eindelijk eenmaal »uit deze droevige zwarigheden te geraken." Maar de Gedeputeerden van *Dordrecht*, *Amsterdam*, *Enkhuizen*, *Edam*, *Monnikendam* en *Purmerende* wilden ook nu van niets anders weten dan van eene gave aanneming der Nationale Synode, zoo als zij door de Generaliteit was uitgeschreven: daartoe, voegden zij er bij, »was het hoog tijd, en men diende er geen uur langer mede te talmen: anders zou wat door deze Vergadering niet gedaan werd, door anderen voor haar gedaan worden." Hierop werden die Gedeputeerden verzocht, den voorslag der Edelen eens afzonderlijk in overweging te nemen en te zien, of men elkander daarop niet zou kunnen verstaan: de uitschrijving der Nationale Synode en de bepaling van den dag der bijeenkomst door de Generaliteit

De meerderheid in de Staten van *Holland* is gunstig voor het voorstel der Edelen gestemd.

1618. zou dan geldig mogen blijven [1]. Doch, aan de eenmaal aangenomen houding getrouw, sloegen de Gedeputeerden der genoemde steden ook dit verzoek af, met hetwelk inderdaad aanvankelijk reeds alles werd toegegeven.

Houding der Hollandsche Gedeputeerden in de Generaliteit.

Terwijl dus de verzoening binnen den boezem der Staten van *Holland* alleen door de onverbiddelijkheid der minderheid niet tot stand kwam, hielden deze Staten zich nog steeds goed tegenover de Generaliteit. Den 13den laatstleden was aldaar het inbrengen der consenten op nieuw voorgesteld, en *Holland* had volhard bij de eenmaal gestelde voorwaarden. Twee dagen later had hetzelfde alweder plaats, en nu besloot de Vergadering, dat men den Raad van State zou verzoeken eenigen zijner leden den last op te dragen om de Staten van *Holland*, ten einde verwarring in de geldmiddelen te voorkomen, tot inschikkelijkheid te bewegen [2]. — In deze dagen was het schip, dat naar *Dieppe* gezonden was om het geld, voor de Fransche troepen bestemd, af te halen, te *Rotterdam* binnengeloopen, en nu was het dadelijk Hollands streven, dat geld in handen te krijgen. Men besloot alzoo de aflevering dier penningen te vorderen in mindering van de gedane voorschotten [3]. Ook dit was een middel om de Generaliteit te doen gevoelen, dat *Holland* niet magteloos was, zoo men haar niet onregtvaardig van het hare wilde berooven. — Toen den 16den in tegenwoordigheid van Zijne Excellentie en van Graaf WILLEM LODEWIJK verslag gedaan was van de zending naar *Utrecht*, en de Heeren, die de Deputatie hadden uitgemaakt, voor de wijze, op welke zij zich van hunne taak hadden gekweten, plegtig bedankt, en de Prins verzocht was op die wijze »met ernst voort te gaan, tot rust, vrede, welstand en verzekerdheid van den Staat van den Lande," en daarna de Hollandsche leden »vriendelijk en ernstig uitgenoodigd waren zich met de andere Provinciën in alle punten te willen vereenigen en hunne waardgelders ten dien einde af te danken, in de Synode te bewilligen en hunne consenten in te brengen," antwoordden dezen, dat, wanneer het verslag op schrift gesteld zou zijn, zij het aan hunne lastgevers zouden mededeelen, die daarop doen zouden wat zij zouden vermeenen te behooren: intusschen bleven zij er op staan, dat men hunne regten eerbiedigen zou. De heer WITSZ van *Dordrecht* echter vereenigde zich uit naam der zes Steden met de hulde door de Staten-Generaal aan zijne Excellentie gedaan [4]. — Op dien zelfden dag rigtten de Hollandsche Edelen in de Statenvergadering, als ten overvloede, nogmaals de vraag tot de Gedeputeerden der zes Steden, of zij niet door afzonderlijk overleg tot eenen voor de overige Leden aannemelijken voorslag nopens de Synode

---

[1] *Resol. v. Holl.*, 15 Aug. 1618.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 13, 15 Aug. 1618.

[3] *Resol. Stat.-Gen.*, 15 Aug. *Resol. v. Holl.*, 16 Aug. 1618.

[4] *Resol. Stat.-Gen.*, 16 Aug. 1618.

komen wilden, en op het ook nu weigerachtig antwoord, verzochten zij de overige Gedeputeerden de dreigende gevaren en onheilen door tijdig toegeven te voorkomen. Ten dien einde stelden zij voor, de Vergadering te verdagen tot dat allen daartoe vollen last van hunne principalen bekomen zouden hebben: zij van hunnen kant zouden zich tot hetzelfde doel beijveren. De meerderheid keurde dit voorstel goed, en verbond zich gedurende een reces van een viertal dagen hare lastgevers tot het aannemen van de uitschrijving der Nationale Synode te gaan overhalen, »mits men zich slechts in die Synode niet zou onderwinden kerkelijke wetten te maken, noch de Synodale acten in de Generaliteit zouden worden vastgesteld, voor en aleer zij bij de Provinciën elk afzonderlijk overwogen zouden zijn." Toen alzoo dat voorstel was aangenomen, en bovendien de Steden, die waardgelders in hare dienst hadden genomen, zich de vermaning hadden laten welgevallen, dat zij ze gevoegelijk zouden zien af te danken en de handhaving der openbare veiligheid aan hare schutterijen zouden toevertrouwen; toen, voorwaar, was al het mogelijke geschied, en de Staten-Generaal hadden hunnen zin gekregen: althans konden zij gerust en zonder iets aan te vangen de terugkomst der Hollandsche Staatslieden tegen den volgenden dingsdag (den 21sten) afwachten. Doch wat deden in dezen stand der zaak de Gedeputeerden der zes Steden? Zij verzochten, dat de Vergadering niet geschorst, maar de waardgelders dadelijk afgedankt en de Nationale Synode onverwijld aangenomen mogt worden. Zoo er eenige leden, onder voorwendsel van nog naderen last te behoeven, vertrekken wilden, zij mogten het lijden, maar waren van zins tegen alle voorkomende gevallen de Vergadering voort te zetten [1]. — Waartoe dit nieuw verzet tegen de besluiten der Vergadering? waartoe thans door zich tegen het reces te verzetten het tegenovergestelde gedaan van hetgeen zij eenigen tijd geleden gedaan hadden, en zich alleen in wederspannigheid tegen de wettige meerderheid gelijk gebleven? Het was omdat men den Prins en de Staten-Genenèraal door geenen zedelijken band genoopt wenschte te zien, de geweldige maatregelen, die zij op het oog hadden, minstens te verdagen. Het was omdat zij *Holland* zelfs den schijn niet gunden van vrijwillig het hoog bevel der Generaliteit te gehoorzamen. De Vergadering van *Hollands* Staten moest bijeenblijven om hare eigen schande te zien en door hare tegenwoordigheid hare vernedering volkomen en onherroepelijk te maken, welligt ook opdat sommige leden, die men hunne moedige pligtsbetrachting met hunne eer en vrijheid meende betaald te zetten, zich niet onder voorwendsel van overleg met hunne lastgevers uit de voeten zouden maken. — Deze tegenkanting der minderheid trok men zich echter niet aan, en nadat men, alsof de Nationale Synode reeds ingewilligd geweest ware, nog in rondvraag gebragt had, of de voorbereidende Provinciale Synode eene gemeenschappelijke vergadering van *Noord-* en van *Zuid-Holland* zijn zoude, dan wel of de beide kwar-

1618.

De Statenvergadering van *Holland* voor een viertal dagen geschorst.

[1] *Resol. v. Holl.*, 16 Aug. 1618.

1618. tieren, gelijk tot nog toe het gebruik geweest was, elk eene afzonderlijke Synode hebben zouden, werd besloten, dat eene Commissie, bestaande uit éénen der Edelen en een lid uit elk der steden *Haarlem*, *Leiden*, *Rotterdam* en *Alkmaar*, tot Zijne Excellentie gaan zouden om hem te begroeten, hem den staat en de zaken van het Land in het belang van het herstel der eensgezindheid aan te bevelen, het genomen reces aan te zeggen en hem te verzoeken te zorgen, dat er intusschen geene dadelijkheden ondernomen werden, in de hoop, dat tegen de naaste bijeenkomst al de leden »tot onderling goed eenparig verstand" geraken zouden [1]. Dit was een voorstel tot het treffen van een soort van wapenstilstand. De Prins wachtte de Commissie af, voor welke OLDENBARNEVELT, die de Edelen vertegenwoordigde, het woord zal gevoerd hebben, en stond den grijsaard in zijn onschendbaar karakter van redenaar der Souvereine Mogendheid van *Holland* te woord, met het voornemen in het hart om, na eenige dagen of uren misschien, de handen aan hem te slaan. Het is waar, het onvriendelijk stilzwijgen, door den Prins bewaard, deed de Commissie de ijdelheid van haren stap gevoelen [2].

Eene Commissie uit haar midden tot den Prins gezonden.

Aanleiding tot het plakaat op het afdanken der waardgelders in *Holland*.

Dadelijk bleek het vergeefsche ook van deze poging nog denzelfden dag uit hetgeen er in de vergadering der Staten-Generaal voorviel. Er werd een verzoekschrift gelezen van de ontschutterde Leidsche burgers, waarin zij zich in het bijzonder beklaagden over »de ondragelijke grofheden, zoo met woorden als daden, door de waardgelders bedreven, en de openbare verdrukkingen, straatschenderijen en gewelddadigheden, straffeloos door hen gepleegd." De indiening en mededeeling van dit verzoekschrift diende om eene aanleiding te geven ten einde tot een besluit betreffende de waardgelders te komen. De Hollandsche Gedeputeerden, aangemaand om op die zaak orde te stellen, verklaarden, dat geene gegronde klagten deswegens bij de Staten hunner Provincie waren ingekomen, anders zouden zij die aanmaning niet hebben afgewacht om zulke ongeregeldheden tegen te gaan. Doch dit belette niet, dat onmiddellijk het voorstel gedaan werd om de waardgelders af te danken wegens hunnen moedwil tegen de goede burgers, en het ongenoegen, daardoor verwekt. Dit voorstel werd aangenomen en er werd besloten dadelijk een plakaat op naam der Generaliteit uit te vaardigen, waarbij den waardgelders gelast werd, hunne wapenen af te leggen binnen den tijd van 24 uren na de uitvaardiging, onder bedreiging van als oproerlingen aan lijf en goed gestraft te worden, anderen ten voorbeeld. Zijne Excellentie en de Gecommitteerden, die met hem naar *Utrecht* geweest waren, zouden met de uitvoering belast worden. Toen dit besluit genomen was, verklaarden die van *Holland*, dat de Staten hunner Provincie reeds middelen hadden beraamd en voorgeslagen, niet alleen

---

[1] *Resol. v. Holl.*, 16 Aug.

[2] »Les arguments," zegt OUVRÉ, p. 284, »les arguments (de Barneveld) échouèrent contre la silencieuse opiniatreté du prince." Dit zegt hij met betrekking tot het onderhoud, dat OLDENBARNEVELT den 17den Aug met den Prins had.

om tot het afdanken der waardgelders te komen, maar ook om de Nationale Synode in te willigen. Dus verzochten zij de uitvoering van het besluit te schorsen tot den aanstaanden dingsdag, wanneer de Staten weder bijeen zouden zijn, of hun ten minste tot morgen tijd te laten om van het genomen besluit aan hunne principalen verslag te doen. Doch niets mogt baten. De Fransche Ambassadeurs deden op uitnoodiging der Leidsche en Rotterdamsche Gedeputeerden nog eene poging, en den volgenden dag deelde de Voorzitter MANMAKER in de Vergadering hun ernstig verzoek mede, dat men toch vooral nog de uitvaardiging van het plakaat zou uitstellen, dewijl zij duchtten, dat die zaak tot bloedstorting zou kunnen leiden. — Inderdaad, uit de taal der ontschutterde Leidsche burgers, onder anderen, was gebleken, hoe verbitterd men was tegen de Regering, die de waardgelders in hare soldij had, en zou men die Regering nu eensklaps van de bescherming van deze krijgslieden berooven? Dit was immers zoo goed als haar aan de wraak van hare vijanden ten prooi te laten? Zoo scheen het; maar werkelijk was dit gevaar zoo groot niet. En hier is het de plaats om op nieuw van geluk bij het ongeluk te spreken. Dat de Prins aan het hoofd stond was een waarborg. De volksleiders wisten, dat hij geen oproer, plundering of moord zou dulden. Zij onthielden zich dus van den minsten wenk, die daartoe zou hebben kunnen aanzetten, en het ontzag voor den Prins, het vertrouwen op hem, was bij den gemeenen man groot genoeg om van dien kant alle gewelddadigheden te voorkomen. Maar dat de bestaande stedelijke Regenten aan het bewind zouden blijven, dit was niet te verwachten, en groot was de onrust, die er onder hen heerschte [1]. Men dacht er niet meer aan, de waardgelders aan te houden, en was er nog slechts op bedacht om ze tijdig genoeg af te danken, ten einde het gebiedend optreden van den Prins te voorkomen. Trouwens, de tusschenkomst der Fransche Gezanten werd zonder pligtplegingen in den wind geslagen. Immers werd onmiddellijk na de mededeeling van hun verzoek het ontwerp van het plakaat tot afdanking der waardgelders gelezen en goedgekeurd, en het besluit genomen, dat men het dadelijk zou laten drukken en het gedrukt in handen van zijne Excellentie en de Gecommitteerden gesteld zou worden. Hierop herhaalden de Hollandsche Gedeputeerden hun verzoek om uitstel: zij hoopten vastelijk, dat bij de terugkomst van de Leden der Staten van *Holland* aan de Staten-Generaal op de beide punten genoegen zou gegeven worden, en verzochten, dat men gedachtig zijn wilde aan de goede diensten, die *Holland*, hetwelk thans den toon van een smeekeling moest aannemen, vroeger aan de andere Provinciën bewezen had en nog zou kunnen bewijzen: zelfs tegen *Utrecht*, klaagden zij, was men zoo overhaast niet te werk gegaan. Zoo ver was het met *Holland* gekomen, dat het, met het regt en de Unie voor zich, de andere Provinciën, die meerendeels zonder *Holland* nog onder den dwang van *Spanje* gekromd

1618.

Laatste poging der Fransche Gezanten.

[1] CARLETON, II, p. 281, 282.

1618. zouden gelegen hebben, als een veroordeelde om genade bidden moest [1]! Maar nog

De vernedering den Staten van *Holland* aangedaan, stijgt ten top.

was de mate der vernedering, die men *Holland* aandoen wilde, niet volgemeten. De wettige Regering dezer Provincie moest geheel miskend en dus bejegend worden, alsof zij niet meer bestond. Dingsdag den 21sten bragt MANMAKER het plakaat gedrukt ter tafel, en thans werden onder de Hollandsche Gedeputeerden uitdrukkelijk die der zes steden ter vergadering geroepen, alsof zij eene wettige magt in den Staat en *Hollands* ware vertegenwoordigers waren. Alsnu werd beraadslaagd, of men het plakaat zou uitvaardigen, en bijaldien het niet gehoorzaamd werd, den Prins en den Gecommitteerden, die naar *Utrecht* geweest waren, de uitvoering op zou dragen. Hierop werd »met toestemming van de Gedeputeerden der zes steden," zegt het Register der Resolutiën, besloten het dadelijk te *'s Hage* uit te vaardigen, en het toe te zenden niet alleen aan de Burgemeesters en Regeerders van de steden, die waardgelders aangenomen hadden, in de eerste plaats aan die van *Leiden*, met verzoek, dat ieder het ten zijnent zou uitvaardigen; maar ook aan de kapiteins der verschillende compagniën waardgelders, met last zich er naar te gedragen. Daarna werden de zes Steden verzocht, gelijk er eene Commissie uit haar midden bij de afdanking te *Utrecht* tegenwoordig geweest was, zoo ook thans eenigen van harentwege te committeren ten einde zich te voegen bij den Prins en de Commissie der Staten-Generaal tot uitvoering van het plakaat. Thans verzocht DE GROOT »van wege de aanwezige Gedeputeerden van eenige andere steden van *Holland*," zegt wederom het Register, alsof de wettige Gedeputeerden geene Staten van *Holland* meer vertegenwoordigden, — thans verzocht DE GROOT op nieuw de uitvaardiging uit te stellen tot den volgenden dag, als wanneer «al de Steden van *Holland* en daaronder ook de zes" bij elkander zouden zijn om in deze zaak een besluit te nemen, »zoodat men alsdan niet buiten de gewone orde zou behoeven te gaan." Zoo hield DE GROOT bescheiden, maar duidelijk, de regten van *Holland*, die voorbeeldeloos onbeschaamd miskend werden, tot het uiterste staande. In dezelfde vergadering werd voorts beraadslaagd over het ontwerp van antwoord, aan BOISSISE te geven, maar de beraadslaging uitgesteld »ten verzoeke van de Heeren Gecommitteerden van de Edelmogende Heeren Staten van *Holland* en *Westfriesland* ter dezer vergadering." In deze zaak erkende men dus de Gedeputeerden weder bij hunnen vollen titel, als om hen te doen gevoelen, dat zij zich slechts op het stuk der waardgelders en der Synode te onderwerpen hadden om weder in genade te worden aangenomen; doch evenwel voegde men er bij, dat het uitstel verleend was »met goedvinden van de Gedeputeerden der zes steden [2]." — Op dit tijdstip, nu de tegenstand tegen de Staten-Generaal in *Holland* had opgehouden, en reeds nagenoeg overal de waardgelders waren

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 18 Aug. 1618.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 21 Aug. 1618.

afgedankt, gaven de Regenten der stad *Gouda* een stoutmoedig blijk, dat zij in de zaak van de Synode geene onbehoorlijke maatregelen door hun stilzwijgen verkozen goed te maken. Zij schreven op een nader verzoek der Staten-Generaal, aan de Steden van *Holland* gedaan en strekkende om de uitschrijvingsbrieven in den Raad en Vroedschap te willen brengen, dit antwoord, dat zij dat verzoek hadden ontvangen, en, »als de zaak van wege de Edel Mogenden Heeren Staten van *Holland* en *Westfriesland* voorgedragen zou worden, niet zouden nalaten daarop te letten en te besluiten zoo als zij behoudens hunnen eed en de vrijheden van het Land en van hunne stad zouden achten te behooren [1].” 1618. *Gouda* alleen blijft onbezweken.

Tot het laatste toe werd de Hollandsche Regering door de Fransche Gezanten ondersteund. De Staten-Generaal verlangden zich de overgezonden penningen ter hand gesteld te zien om ze tot betaling der soldij in het loopende jaar te doen dienen; maar de Staten van *Holland* vorderden ze voor zich, uit kracht van hun regt op terugontvangst van de gedane voorschotten, en de Fransche Gezanten waren gezind om hun genoegen te geven [2]. Den 23sten Augustus gaven zij den Staten-Generaal te kennen, dat zij, wat hen betrof, de penningen wel aan de Generaliteit zouden willen afstaan; maar dat zij hiertoe de toestemming der Staten van *Holland* niet konden verkrijgen, en dan ook van oordeel waren, dat men *Holland* die opoffering niet vergen kon [3]. Doch alle voorspraak der Fransche Gezanten was ijdel. Dit bleek hun overtuigend uit het antwoord, dat BOISSISE den 25sten van de Staten-Generaal op zijn voorstel verkreeg. Het behelsde na eenige algemeene dankbetuigingen de volgende woorden: »Wat aangaat de oneenigheden, die de Republiek *schijnen* te beroeren, zoo verklaren Hun Hoogmogenden, dat, Gode zij dank, de gevaren niet zoo groot zijn, als men er buitenslands van opgeeft. Waren zij dat werkelijk geweest, zoo zouden Hun Hoogmogenden zelven zijne Majesteit er kennis van gegeven hebben.” Zij verzochten dus slechts de overkomst van drie of vier godvreezende onbesproken Gereformeerde Fransche Godgeleerden om de Nationale Synode bij te wonen. Dit, hoopten zij, zou de Koning niet afslaan, en zoo zouden de Staten »met de zachtste, gevoegelijkste en redelijkste middelen” de Antwoord aan BOISSISE gegeven.

---

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 22 Aug. vgl. 14 Aug. en 27 Julij 1618. De andere Steden schijnen niet op zoo hoogen toon, als den 28sten Julij besloten was (zie hiervoor bl. 839 en 840), geantwoord te hebben.

[2] *Resol. Stat.-Gen.* 18 Aug.

[3] De Staten-Generaal verzochten alstoen de Heeren van *Holland*, zoo zij dan de penningen ontvingen, ten minste voor de betaling van de Fransche troepen voor het loopende jaar te zorgen, vermits verscheidene Provincien, op die penningen rekening makende, in die betaling voor dit jaar niet voorzien hadden. De Hollandsche Gedeputeerde, de Heer van MATHENESSE, nam hiermede nog geen genoegen en sprak van het ongelijk, dat men ook hierdoor *Holland* aandeed (*Resol. Stat.-Gen.* 23 Aug.).

1618. rust en eenigheid herstellen. — Men ziet, de taal der Staten-Generaal was gelijk aan die van dengenen, die eenig dreigend gevaar na krachtige inspanning meester geworden, en voortaan zeker van zijne zaak, de ongezochte hulp van vreemden met een: »de zaak heeft niets te beduiden," afwijst. Het laat zich denken, dat zulk een antwoord niet met *Hollands* toestemming gegeven werd. OLDENBARNEVELT had er krachtig op aangedrongen, dat men BOISSISE op zijn voorstel, des noods door middel eener bijzondere Deputatie van Hollandsche Staatsleden, den staat van het geschil zou uiteen zetten, en daarbij vooral niet vergeten, hem het regt te verklaren, hetwelk in zulke vraagstukken aan elke Provincie toekwam. Na zulke inlichtingen had hij gewild, dat men BOISSISE als scheidsman had ingeroepen. Maar zijn aandrang rigtte niets anders uit, dan dat men hem herinnerde, hoe hij vroeger de uitspraak van den Koning van *Engeland* en van den Keurvorst van de *Paltz* had afgeslagen met de betuiging, dat men zoolang hij leefde en eenigen invloed had, geen zee of bergen zou oversteken om in eene zaak van dezen aard raad in te winnen. Hoe kon hij dan thans, dus verweet men hem, de tusschenkomst van een Papistisch, door Jezuiten beheerscht Vorst, en van een, hoewel gematigd, toch insgelijks Papistisch en voor zijne godsdienst ijverenden Ambassadeur wenschen ingeroepen te zien [1]. — Twee dagen vóór de vaststelling van het vermelde antwoord aan BOISSISE waren de Staten van *Holland* na hun reces weder voor het eerst vergaderd. Het gold toen al spoedig de vraag, of men het plakaat van de Staten-Generaal op het afdanken der waardgelders zou doen uitvaardigen, al of niet. De Edelen en de meerderheid der Leden waren van gevoelen, dat, aangezien de afdanking reeds bijna overal was geschied, en die van *Leiden* daarmede bezig waren, het onnoodig was, die uitvaardiging te doen plaats hebben. Op morgen kon men de Leidsche Gedeputeerden over de zaak hooren en dan naar bevind van zaken handelen. Het spreekt van zelve, dat de zes Steden zich hiermede niet vereenigden: daar zij zegevierden in de vernedering van *Holland*, zoo wilden zij de dadelijke uitvaardiging van het plakaat.

De Edelen stellen voor, in het houden der Nationale Synode te bewilligen.

Op Vrijdag, den 24sten Augustus, leverden de Edelen eene schriftelijke verklaring in, waarbij zij den gedragsregel, door de Staten van *Holland* tot nog toe ten aanzien van de godsdienstige geschillen gevolgd, als redelijk en noodzakelijk regtvaardigden. Niettemin, gingen zij voort, en al hoewel zij gaarne gezien hadden, dat eerst de proef genomen ware, »wat zegen God Almagtig op de bemoeijingen van eene Provinciale Synode had willen geven," gaven zij, gezind hunnen bondgenooten en medeleden zoo veel mogelijk te gemoet te komen, aan den aandrang toe, door de andere Provinciën en eenige Steden van *Holland* en *Westfriesland* gedaan, en bewilligden in het houden van eene Nationale Synode. Niet evenwel zonder zich de beginselen, die niet verloochend worden mogten, uitdrukkelijk voor te behouden. De verklaring hield name-

[1] *Resol. Stat.-Gen.* 25 Aug. CARLETON, II, p. 288. *Resol. Holl.* 23, 25 Aug.

lijk verder het volgende in: dat, hoewel de Leden van *Holland* en *Westfriesland* de 1618.
ware Gereformeerde Religie met de Geünieerde Provinciën en andere Rijken en Landen gemeen hadden, nogtans het gezag over kerkelijke zaken aan de Staten van elke Provincie in het bijzonder toekwam, en niet door de Generaliteit mogt uitgeoefend worden, dan bij eenparige toestemming van alle Provinciën; dat door de Nationale Synode geene uitspraak behoorde gedaan te worden tusschen de gevoelens, in de vijf punten vervat, aangezien dit vraagstuk eensdeels al de Gereformeerde Kerken, en dus ook de buitenlandsche aanging, en anderdeels de gemoederen in het binnenland daartoe niet onbevooroordeeld genoeg waren. De taak der nationale Synode behoorde te zijn, de uiteenloopende gevoelens te vereenigen in eene bepaling van het dogma, van dien aard, dat zij met Gods woord bestaan en alzoo met een goed geweten aangenomen worden kon: mogt men onverhoopt daarin niet slagen, en werd er eene uitspraak tusschen de onvereenigbare gevoelens vereischt, dan behoorde men in eene Generale Synode te bewilligen, opdat aldaar mogt uitgemaakt worden, wat al of niet voor fundamenteel te houden was, en ten aanzien van hetgeen niet fundamenteel bevonden was, de grenzen, waarbinnen verscheidenheid van gevoelen geoorloofd zijn zou, bepaald mogten worden. Voorts begreep men, dat geenerlei acten of besluiten van eenige particuliere of Nationale Synode de Landen of ingezetenen van *Holland* en *Westfriesland* zouden verbinden, zonder uitdrukkelijke toestemming en goedkeuring van de Staten dier Landen, daartoe wettiglijk beschreven. Bovendien verlangde men, dat, ten einde de Nationale Synode te leiden, de Staten van *Holland* eenige Staatslieden met het regt om hoofdelijk te stemmen zouden mogen afvaardigen, in een getal minstens de helft grooter, dan dat der staatkundige afgevaardigden van de andere Gewesten, zoo wegens de grootheid van deze Provincie als wegens het bijzonder belang, hetwelk zij bij de zaak had. Eindelijk herinnerde men nog uitdrukkelijk, geenerlei verandering toe te staan van hetgeen bij alle verbindtenissen en traktaten was bepaald, te weten, dat in *Holland* en *Westfriesland* ieder burger of ingezetene in zijn gevoelen en godsdienst vrij zou blijven; dat men niemand ter zake der godsdienst zou mogen achterhalen, onderzoeken of eenigen overlast aandoen, ten ware hij zich vrijwillig aan een anderen regel onderwerpen mogt. Op deze voorwaarden en anders niet, waren de Edelen genegen in het houden der Nationale Synode te bewilligen.

Op deze tegemoetkoming van *Holland* hadden de andere Provinciën van hare zijde iets kunnen en moeten toegeven. De Generale Synode, in geval zij vereischt zijn mogt, en de krachtdadige vertegenwoordiging van *Holland* op de Nationale Synode te weigeren, konden zij niet zonder onredelijk te zijn; het gezag der Gewestelijke Staten in kerkelijke zaken te verwerpen, konden zij niet zonder zich onstaatkundig te betoonen; het geloofsonderzoek toe te staan, konden zij niet zonder inderdaad op nieuw katholiek te worden. En toch het voorstel der Edelen mogt geen genade vinden, reeds

1618. niet bij de zes Hollandsche Steden. Wat won men, zoo er geene Nationale Synode gehouden werd, zoodanig ingerigt, dat men zich verzekerd houden kon, dat aldaar het doemvonnis over de beschermelingen van de gehate partij en over de personen, die men voor zijne oogen niet langer dulden kon, werd uitgesproken? — Terstond na de mededeeling der Edelen verklaarde *Dordrecht*, dat zij, bij de aanneming van het voorstel geen heil ziende, zich hield aan de gedane uitschrijving van de Staten-Generaal. Dus bad zij de andere leden alsnog die uitschrijving gaaf te willen aannemen. *Amsterdam* verklaarde insgelijks met zulke »beperkende en sluiksche bepalingen," als het voorstel medebragt, de zaak niet gebaat te zien, en met *Schiedam*, *Enkhuizen*, *Edam* en *Purmerend*, vereenigde zij zich met het door *Dordrecht* uitgebragt advies. *Haarlem* verzocht afschrift van het voorstel om te onderzoeken, in hoeverre het met haren last overeenkwam. *Delft*, *Leiden*, *Rotterdam*, *Schoonhoven*, *Briele*, *Alkmaar*, *Hoorn* en *Medemblik* vereenigden zich min of meer volkomen met het voorstel der Edelen. *Gorinchem* en *Monnikendam* waren door afwezigheid harer Gedeputeerden niet vertegenwoordigd, en *Gouda* betuigde ronduit, de Nationale Synode niet toe te staan, maar te blijven bij de Godsdienst, die zij had aangenomen en nog bezat, en bij welke zij door wijlen den Prins van Oranje en sedert bij voortduring erkend was. Nadat aldus van het gevoelen der verschillende leden gebleken was, verzochten hen de Edelen, elk zijn advies op schrift te stellen, ten einde des te beter ingelicht de zaak in nadere behandeling te nemen. Nu waren er nog andere belangrijke vragen aan de orde. Die betreffende de uitvaardiging van het plakaat op het afdanken der waardgelders werd opgelost door de verklaring dat zij niet meer noodig was, vermits de afdanking alreede was geschied. In de zaak van het inbrengen der consenten, waarop nog daags te voren bij eene Deputatie van den Raad van State van wege de Generaliteit was aangedrongen, alsmede in het hangende geschil over het antwoord aan BOISSISE te geven, en over de aanvaarding van de uit *Frankrijk* overgezonden gelden, volhardde de meerderheid bij haar vroeger verklaard gevoelen [1].

De Edelen van *Holland* vermanen de Staten tot volkomen toetreding tot den wil der Staten-Generaal.

Den volgenden dag, Zaturdag den 25sten, werd de hoofdvraag zonder uitstel weder door de Edelen geopperd, en thans vermaanden zij de Steden, zich nader te verklaren op het houden der Nationale Synode, en elk hare verklaring schriftelijk te willen inleveren »om te mogen gelden voor resolutie van inwilliging der Nationale Synode, tegen den eersten November bijeen te roepen." De zes Steden beantwoordden deze aanmaning aldus: »haar gevoelen, zeiden zij, was bekend, en alsnog achtten zij het wenschelijk, dat ook de andere Leden de uitschrijving van de Staten-Generaal zonder uitvlugten of beperkingen aannamen; anders werd, naar hun oordeel, de zaak vruchteloos gemaakt." Doch die van *Haarlem* toonden zich ditmaal rekbaarder, dan den vorigen

---

1 *Resol. Holl.* 23 en 24 Aug. 1618.

dag. Thans vereenigden zij zich met het voorstel der Edelen, mits daaraan deze bepaling werd toegevoegd: »dat niemand tegen zijn gemoed gehouden zijn zou op de Provinciale of de Nationale Synode te verschijnen, noch bij openbaar gezag der Overheid daartoe gedwongen zou mogen worden." Tegen deze bepaling kwam van de zijde der meerderheid geen tegenstand. Alleen *Gouda* volhardde, zeiden hare Gedeputeerden, »bij de besluiten van het begin der onlusten aan tot nu toe van tijd tot tijd op het stuk der godsdienst genomen: zij duldden in zake van godsdienst geene overstemming. De Burgemeesters, Schepenen en Raden hunner stad zouden doen, wat zij tot de eer en de dienst Gods en tot verzekering der rust hunner ingezetenen zouden bevinden te behooren. Nogtans waren zij niet van meening, de openbare uitoefening van eenige andere godsdienst behalve de Gereformeerde toe te laten. Kortom, zij stonden de Nationale Synode niet toe [1]." Doch éene stem kon het besluit der Staten niet keeren. Het hoofdpunt was ingewilligd: de Nationale Synode in dier voege toegestaan, dat de uitschrijving, door de Staten-Generaal geschied, voor aangenomen gelden kon. Maar was daarmede aan het verlangen dergenen voldaan, die de zaak zoo ver gebragt hadden? Neen, de bewindslieden, wier beginselen de maatregelen veroordeelden, die men doorgedreven had en nog verder doordrijven wilde, die bewindslieden moesten van het kussen, of bij al wat men gewonnen had, ontbrak de voldoening, die men gezocht had. Van lieverlede kon men tot de gewenschte verandering van de wethouderschappen in de verschillende steden geraken; doch wat vermogt men langs den wettelijken of slechts schijnbaar wettelijken weg tegen OLDENBARNEVELT? Hem, den advokaat der Edelen, die naast God niemand eenige verantwoording schuldig was, dan alleen den Staten van *Holland*; hem, wiens betrekking niet van de eene of andere gemeentelijke keur afhankelijk was, en wat meer zegt, die door de weergalooze diensten, door hem bewezen, zich zelven gemaakt had tot dat wat hij was, ja, zonder wien zelfs de Prins niet geworden zijn zou, die hij was, — hoe dien man van zijne plaats te drijven? Hoe anders, dan door geweld? Het noodwendig en voor de bewerkers zelven, al hadden zij het nu ook anders gewild, onvermijdelijk gevolg van al het gebeurde was, dat men de handen aan OLDENBARNEVELT sloeg; de hoop, dat wanneer men hem eenmaal in handen had, er wel eenige schuld in hem te vinden zou zijn, gaf daartoe den noodigen moed; en op volmagt, door de Staten-Generaal verstrekt, gaf de Prins als hoofd der Commissie, die hem tot afdanking der waardgelders ter zijde gestaan had, na zich met de Gedeputeerden des zes Hollandsche steden verstaan te hebben, op Dingsdag den 28sten Augustus, het bevel tot OLDENBARNEVELTS inhechtenisneming. Hem alleen als schuldige te behandelen had geen schijn. In de keus van degenen, die nevens hem zouden getroffen worden, liet men zich door de uitstekende verdiensten en den ijver

1618.

De Nationale Synode toegestaan.

OLDENBARNEVELT, DE GROOT, HOGERBEETS en LEDENBERG in hechtenis genomen.

---

1 *Resol. Holl.* 25 Aug. 1618.

1618. bepalen, waarmede de partij, die men vernietigen wilde, gediend was, en HUGO DE GROOT en ROMBOUT HOGERBEETS werden mede in verzekerde bewaring gesteld, en aangezien toch *Utrecht* in alles aan Hollands zijde gestaan had, zoo zond men bevelen derwaarts, dat men zich van LEDENBERG zou verzekeren [1]. God had besloten, dat OLDENBARNEVELTS zaak zegevieren zou: daarom bestemde Hij hem tot de heerlijke roeping om ze te bezegelen met zijn bloed.

[1] CARLETON, II, p. 285, 289.

BERIGT.

Toen de Heer Mr. O. VAN REES *de benoeming tot Hoogleeraar te Groningen had aangenomen en de voortzetting van dit werk met de hem door die betrekking opgelegde werkzaamheden moeijelijk vereenigbaar achtte, heb ik mij tot die taak laten vinden. Voor onze moedertaal en de Hoogduitsche taal had ik leerboeken geschreven, en bovendien eene proeve van grondige behandeling van de Fransche en de Engelsche spraakkunst gepoogd te leveren. Dus meende ik tot den opbouw der grammatische wetenschap hier te lande het mijne gedaan te hebben, en de kracht, die nog in mij was, zonder blaam aan een ander onderwerp te mogen wijden. Het aanbod om* ARENDS Algemeene Geschiedenis des Vaderlands *voort te zetten deed mij het schoonste en hoogste onderwerp aan de hand, en — was ik te stout? — de uitkomst moge het eenmaal weêrspreken — ik nam het aan.*

Het trof zeer gelukkig, dat ik juist met een nieuw tijdvak kon beginnen, den aanvang van het Twaalfjarig Bestand. *Met het IV Hoofdstuk, bl.* 345, *begint het werk van mijne hand.*

Overeenkomstig den titel Algemeene Geschiedenis des Vaderlands *heb ik gemeend, mij niet te zeer in bijzonderheden van plaatselijke gebeurtenissen en toestanden te mogen begeven: de stof was buitendien reeds rijk, de uitvoerigheid is toch waarlijk reeds groot genoeg. Slechts waar op een bijzonder punt het algemeen belang zich geheel en al gelden deed, heb ik tot kleine bijzonderheden toe in het licht moeten stellen. Wat de plaatselijke archieven opleveren, moet ik aan het onderzoek en de mededeeling van anderen overlaten. Immers meen ik evenmin iets in allen deele volledigs, als iets, wat de uitvoering betreft, volmaakts geleverd te hebben. Ik wil de leemten van mijnen arbeid niet vergoelijken; wat hij, daarentegen, goeds mag bevatten, laat ik aan anderen te waarderen over.*

Utrecht, November 1859. W. G. BRILL.

INHOUD VAN HET DERDE DEEL, 2e STUK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Groote verandering in het gezag en aanzien der Staten sedert 1584, Bladz. 5. — Strijdige belangen en inzigten der gewesten en steden, bl. 6. — Verdeeldheid op het gebied der godsdienst, bl. 7. — Betrekkingen der Republiek met onderscheidene landen, bl. 8. — De Staten ondersteunen HENDRIK IV met geld en troepen, om den krijg van hunne grenzen af te wenden, bl. 13. — Gevaarvolle toestand der Republiek, ten gevolge van dien maatregel, bl. 14. — De Italiaansche troepen in België slaan aan het muiten, bl. 15. — Strooptogten van VERDUGO in Groningen en Friesland, bl. 16. — HERAUGIÈRE neemt de stad Hoei bij verrassing in, doch moet haar ontruimen, bl. 17. — De Aartshertog roept de Staten te Brussel bijeen, bl. 18. — Hevige klagten van den Hertog van AERSCHOT, ald. — Algemeen verlangen in België naar vrede met de Republiek, bl. 19. — Wederzijdsche afgevaardigden te Middelburg, bl. 20. — De voorwaarden der Staatschen worden afgeslagen, bl. 21. — FUENTES rust zich tot den krijg toe en valt in Frankrijk, ald. — Verdeeldheid en traagheid der Staten-Generaal, bl. 22. — Prins MAURITS brengt onderscheidene verbeteringen in het krijgswezen, bl. 23. — BUZANVAL wekt de Staten uit hunne werkeloosheid op, bl. 24. — MAURITS belegert Groenlo, bl. 25. — MONDRAGON trekt tegen hem op, bl. 26. — Het beleg wordt opgebroken, ald. — FILIPS van NASSAU valt in eene hinderlaag, ald. — Mislukte aanslag op Meurs en Lier, bl. 27. — Veldtogt van FUENTES in Frankrijk, ald. — MONDRAGON en MAURITS verlaten het veld, ald. — Ongunstige omstandigheden op het einde van 1595, bl. 28. — Eenige bezwaren worden opgeheven, bl. 29. — Komst van ALBERTUS als Landvoogd in de Zuidelijke Nederlanden, ald. — FILIPS WILLEM van ORANJE vergezelt hem, bl. 30. — Lotgevallen van dien Vorst, ald. — De Staten besluiten hem het verblijf in de Vereenigde Gewesten vooreerst te ontzeggen, bl. 31. — ALBERTUS verovert Calais, bl. 32. — Hij poogt te vergeefs onderhandelingen met de Republiek aan te knoopen, bl. 33. — Hij wordt gedrongen om Ostende te belegeren, ald. — Zwakheid van de krijgsmagt der Staten, bl. 34. — Belegering van Hulst, ald. — MAURITS legert zich te Kruiningen, bl. 35. — Hulst wordt bij verdrag overgegeven, ald. — De Aartshertog zet zijne overwinningen niet voort, bl. 36. — De Franschen vallen in Artois, ald. — FILIPS rust andermaal eene vloot tegen Engeland uit, bl. 37. — ELIZABETH besluit hem te voorkomen, ald. — Eene Engelsch-Nederlandsche vloot zeilt naar Cadix, bl. 38. — Ontevredenheid der Staatschen over den uitslag van dezen zeetogt, ald. — De Spaansche vloot gedeeltelijk door storm vernield, bl. 39. — FILIPS verklaart zich bankroet, ald. — Muiterijen in België, ald. — Wantrouwen der Staten omtrent de gezindheid van HENDRIK IV, bl. 40. — Oneenigheden met ELIZABETH, ald. — Verbond tusschen Frankrijk en Engeland, bl. 41. — De Staten uitgenoodigd daaraan deel te nemen, ald. — Zij sluiten bovendien een afzonderlijk verbond met Frankrijk, bl. 42 — Geringe waarborg der beide traktaten, bl. 43. — De Aartshertog trekt een leger bij Turnhout bijeen, ald. — MAURITS rukt met eenige troepen derwaarts, bl. 44. — Slag bij Turnhout, bl. 45. — Calais door de Spanjaarden ingenomen, doch weder veroverd, bl. 47. — Oneenigheden tusschen de Vereenigde Gewesten, ald. — Aanslag op Venlo mislukt, bl. 48. — MAURITS verovert onderscheidene steden, bl. 49. — Zijne edelmoedigheid jegens den vijand, bl. 52. — Muiterij in België, bl. 53. — Aanslagen van ALBERTUS, ald. — Roem van MAURITS als veldheer, bl. 54. — Lotgevallen der Engelsche en Nederlandsche vloten, ald. — De Spaansche vloot door storm geteisterd, bl. 55. — De Koning van Polen vermaant de Staten tot onderwerping, ald. — Antwoord der Staten, bl. 56. — De Duitsche Keizer raadt tot den vrede, bl. 57. — Deensche gezanten met dit doel te 's Gravenhage, bl. 58. — Onderhandelingen tusschen HENDRIK IV

en FILIPS, bl. 59. — *Beide Vorsten verlangen naar den vrede*, bl. 60. — *De gezanten der Staten naar* Frankrijk, ald. — OLDENBARNEVELT *verklaart dat de Staten in den strijd zullen volharden*, bl. 61. — *Belofte van* HENDRIK IV, ald. — *Edict van* Nantes *en vrede van* Vervins, bl. 62. — *Eene geheime instructie van* FILIPS *onderschept*, ald. — *Wedervaren der Staatsche gezanten in Engeland*, ald. — ELIZABETH *schijnt tot vrede te neigen*, bl. 63. — *Beraadslagingen en besluit der Staten-Generaal*, ald. — *Ware gezindheid van* ELIZABETH, bl. 64. — *Verdrag van* West-Minster, bl. 65. — FILIPS *staat de Zuidelijke* Nederlanden *af aan zijne dochter* ISABELLA, bl. 66. — *Zijn voornemen ontmoet aldaar geen tegenstand*, bl. 67. — *Voorwaarden van den afstand*, bl. 68. — *Deze wordt tot stand gebragt*, bl. 69. — *Dood van* FILIPS, bl. 70. —

TWEEDE HOOFDSTUK.

Invloed der gebeurtenissen op de Republiek, bl. 73. — *Gezindheid van* HENDRIK IV, bl. 74. — *De Fransche adel komt onder* MAURITS *dienen*, bl. 75. — *Toenemende weelde in de Republiek*, bl. 76. — *Welvaart in* Holland *en* Zeeland, ald. — *Veiligheid in* Holland, bl. 77. — *Oorzaken van den bloei der Republiek*, ald. — *Handel en nijverheid waren uitgebreid*, bl. 78. — *Men drijft handel op de* Witte zee, Middellandsche zee *en op de kust van* Guinea, bl. 81. — *Nederlandsche handelspolitiek*, ald. — *Voortduring van den handel op* Spanje, bl. 83. — *Handelsbetrekkingen met de Zuidelijke* Nederlanden, bl. 85. — FILIPS III *verbiedt aan de Nederlanders den handel op zijne bezittingen*, bl. 86. — *Nadeelige gevolgen van dit verbod*, bl. 87. — *Toenemende handel op* Amerika, bl. 88. — *Aanvang van den handel der Nederlanders op* Oost-Indië, bl. 89. — *Pogingen om eene noordoostelijke doorvaart naar* China *te vinden*, bl. 90. — *Overwintering van* HEEMSKERK *op* Nova-Zembla, bl. 92. — *Eerste reis van* HOUTMAN *naar* Java, bl. 93. — *Snelle uitbreiding van den handel op* Oost-Indië, bl. 94. — *Gewigtige gevolgen van dezen handel*, bl. 96. — *De Staten slaan elke onderhandeling met de Zuidelijke* Nederlanden *af*, bl. 97. — *De Admirant trekt te velde*, bl. 99. — *Zwakheid van de Oostelijke grenzen der Republiek*, bl. 100. — *De Staten erlangen grooten invloed in* Embden, bl. 101. — *De Spaansche partij in* Cleef, bl. 102. — *Verrigtingen van den Admirant*, bl. 103. — *Ontsteltenis in de Vereenigde Gewesten*, ald. — *Maatregelen van Prins* MAURITS, bl. 104. — *De Admirant bekommert zich niet om het ongenoegen der Duitsche Vorsten*, bl. 105. — *Hij belegert* Rhijnberk, ald. — *Gruwelen door de Spanjaarden gepleegd*, bl. 106. — *Het Spaansche leger nadert de grenzen*, bl. 107. — MENDOZA *bemagtigt* Doetinchem, bl. 108. — *Hij verlaat het Staatsche grondgebied*, ald. — *De Duitsche Vorsten beraadslagen over gewapenden tegenstand*, bl. 109. — *Hunne verdeeldheid en hun onderlinge naijver*, ald. — *Houding der Staten tegenover hen*, bl. 110. — *Gevaarvolle toestand der Republiek*, bl. 111. — *Krachtdadige maatregelen der regering*, ald. — *Bereidwilligheid der Burgerij in het opbrengen der drukkende belastingen*, bl. 112. — *Versterking van het leger*, bl. 113. — *Nieuwe militaire verordeningen van Prins* MAURITS, ald. — *De handel op* Spanje *wordt door de Staten aan alle natiën verboden*, ald. — *Krijgsbedrijven gedurende den winter*, bl. 114. — *De Spanjaarden beramen het plan van den volgenden veldtogt*, bl. 115. — MENDOZA *trekt naar de grenzen van* Gelderland, bl. 116. — *Krijgsbedrijven*, bl. 117. — *De Staten keuren de verdedigende houding van* MAURITS *af*, bl. 118. — *Reden van den Prins voor zijn gedrag*, bl. 119. — *De juistheid zijner inzigten door de ervaring gestaafd*, bl. 119. — MENDOZA *laat het fort* St. Andries *bouwen*, bl. 120. — *De Duitsche Vorsten komen te velde, doch rigten niets uit*, bl. 121. — *Geldgebrek der Staten*, bl. 124. — *Zeetogt der Staatschen onder* PIETER VAN DER DOES, ald. — SPINOLA *brengt eenige galeijen te* Sluis *binnen*, bl. 125. — Zeeland, Friesland *en* Groningen *blijven achterlijk in de opbrengst der oorlogslasten*, bl. 126. — *Het verbod van den handel op* Spanje *wordt ingetrokken*, bl. 127. — ELIZABETH *neigt weder tot vrede met* Spanje, ald. — *De Staten worden tot den vrede gedrongen*, bl. 128. — *Standvastigheid der Staten*, ald. — *Gezindheid van* MAURITS, bl. 129. — *Stemming der burgerij*, ald. — *Toestand der geldmiddelen*, bl. 130. — *Verdeeldheid in* Friesland, ald. — Groningen *tot onderwerping gebragt*, ald. — *Terugkomst van* ALBERTUS *en* ISABELLA, bl. 132. — *Nieuwe muiterijen in de Zuidelijke* Nederlanden, bl. 133. — *Verrigtingen der Staatsche troepen*, ald. — *De gezanten*

van den Duitschen Keizer door de Staten-Generaal ontvangen, bl. 135. — Voordeelen welke de Staten zich van een veldtogt in Vlaanderen voorspellen, bl. 136. — Gevoelen van MAURITS hierover, bl. 138. — De Staten geven geen gehoor aan zijne bedenkingen, bl. 139. — Het leger trekt over land naar Ostende, bl. 141. — Van Ostende trekt MAURITS naar Nieuwpoort op, bl. 142. — Snelle en doeltreffende maatregelen der Aartshertogen, bl. 143 — Onverwachte aankomst van het Spaansche leger, ald. — ERNST CASIMIR houdt den vijand eenigen tijd op, bl. 144. — MAURITS schaart zijn leger in slagorde, bl. 145. — ALBERTUS besluit de Staatschen onverwijld aan te vallen, bl. 146. — MAURITS besluit den vijand af te wachten, bl. 147. — Slag bij Nieuwpoort, ald. — De Staatschen behalen de overwinning, bl. 149. — De Admirant wordt gevangen genomen, bl. 150. — Oorzaken der zegepraal, ald. — MAURITS overnacht op het slagveld en trekt daarop naar Ostende, bl. 152. — De Admirant tegen al de gevangene Nederlanders uitgewisseld, bl. 153. — MAURITS trekt weder naar Nieuwpoort, ald. — De onderhandelingen tusschen Engeland en Spanje worden afgebroken, ald. — Zamenkomst van afgevaardigden der beide Nederlanden te Bergen-op-Zoom, bl. 154. — MAURITS ziet van de belegering van Nieuwpoort af, bl. 155. — Het Staatsche leger wordt naar Zeeland ingescheept, bl. 156. — Verschil van gevoelen tusschen MAURITS en de Staten, bl. 157. — Teleurstelling der Staten over den uitslag van den Vlaamschen togt, bl. 159. — Die uitslag wordt door sommigen aan den Prins geweten, ald. — Geruchten omtrent hevige twisten tusschen MAURITS en de Staten, bl. 161. — Verhouding van MAURITS als Stadhouder tot de Staten, ald. — Invloed van den Prins in Zeeland, bl. 162. — Stemming van Gelderland ten opzigte van den Prins, bl. 163. — Gevoelen der Hollandsche Staatslieden ten opzigte der Souvereiniteit van den Prins, bl. 164. — Pogingen om hem tot Souverein te verheffen, ald. — Verwijdering tusschen MAURITS en OLDENBARNEVELT, bl. 166. — Vroegere argwaan van KAREL ROORDA betrekkelijk de heerschzuchtige bedoelingen van het Huis van NASSAU, bl. 167. — Aanvang van een diergelijken argwaan tegen MAURITS bij OLDENBARNEVELT, bl. 169. — De Staten laten galeijen bouwen, bl. 170. — Het Spaansche Admiraalschip voor Antwerpen weggeroofd, ald. — Noodzakelijkheid om zich tegen het voorjaar met verdubbelde inspanning te wapenen, bl. 171. — Plan van een nieuwen veldtogt in Vlaanderen, ald. — Krijgsbedrijven van MAURITS, bl. 172. — Beleg van Ostende, bl. 174. — De Staten besluiten Ostende te ontzetten, bl. 179. — Veldtogt van MAURITS in Braband, Limburg en Luxemburg, bl. 180. — Oost-Indisch gezantschap in het Staatsche legerkamp, bl. 181. — De zware oorlogskosten maken een einde aan den veldtogt, bl. 182. — Krijgsbedrijven ter zee, ald. — Pogingen tot vereeniging der onderscheidene Oost-Indische Compagniën, bl. 183. — Onmagt der regering om dien handelstak te beschermen, ald. — Nadeelen en gevaren eener onbeperkte mededinging, bl 184. — Voor- en nadeelen eener vereeniging, bl. 185. — Bijeenkomst van afgevaardigden der onderscheidene Compagniën, bl. 186. — Oprigting der Vereenigde Oost-Indische Compagnie, bl. 187. — Dood van ELIZABETH, bl. 189. — Gezindheid van JACOBUS I ten opzigte der Republiek, ald. — Geheim verdrag tusschen Frankrijk en Engeland, bl. 190. — FEDERICO SPINOLA sneuvelt bij een aanslag op Walcheren, ald. — Muiterij van het Spaansche krijgsvolk, bl. 191. — De muiters worden door MAURITS bijgestaan en zweren hem trouw, ald. — Beraadslagingen over den veldtogt, bl. 192. — MAURITS belegert 's Hertogenbosch, bl. 193. — De Spaansche muitelingen worden in Grave gelegd, bl. 194. — Mislukte aanslag op Maastricht, bl. 195. — Voortzetting van het beleg van Ostende, ald. — AMBROSIO SPINOLA neemt het opperbevel op zich, bl. 196. — Nieuwe uitvindingen door de belegerden en de belegeraars, bl. 197. — De Spanjaarden dringen tot den binnensten vestingwal door, bl. 199. — De Staten besluiten Ostende te ontzetten, bl. 200. — MAURITS trekt te velde, ald. — Belegering van Sluis, bl. 201. — SPINOLA beproeft te vergeefs Sluis te ontzetten, bl. 202. — Beraadslagingen over de mogelijkheid om Ostende te bezetten, bl. 203. — Ostende wordt aan SPINOLA overgegeven, bl. 205. — Gevolgen van de langdurige verdediging en de overgave van Ostende, bl. 206. — Einde van den veldtogt, bl. 208. — Vrede tusschen Engeland en Spanje, ald. — De Staten weigeren de vrije vaart op de Schelde aan de Engelschen, bl. 209. — SPINOLA's toerustingen en plannen, bl. 210. — De Staten vormen een aanslag op Antwerpen, bl. 211. — MAURITS neemt Woude in en legert zich in Vlaanderen, bl. 212. — HAUTAIN slaat de Spaansche transportvloot in het Kanaal, bl. 213. — MAURITS blijft in Vlaanderen, bl. 214. — Krijgstogten van MAURITS en SPINOLA, ald. — Einde van den veldtogt, bl. 220. — Buskruidverraad te Londen, bl. 221. — Geschillen tusschen HENDRIK IV en den hertog van Bouillon, ald. —

De stad Brunswijk *in oorlog met haren Hertog*, ald. — ERNST CASIMIR *vertrekt derwaarts*, bl. 222. — *De Staten bieden aan* Venetië *hunnen bijstand aan tegen den Paus en* Spanje, ald. — *Toebereidselen voor den volgenden veldtogt*, bl. 223. — *Krijgsbedrijven ter zee*, bl. 225. — SPINOLA *verkrijgt nieuwen onderstand uit* Spanje, bl. 226. — DU TERRAIL *verrast* Bredevoort, *doch moet het weder verlaten*, bl. 227. — *Aanslag van* DU TERRAIL *op* Sluis, ald. — *Krijgstogten van* SPINOLA *en* MAURITS, bl. 229. — *Krijgsbedrijven ter zee*, bl. 238. — *Heldendood van* CLAESSEN, ald. — *Krijgsbedrijven gedurende den winter*, bl. 239. — *Togt van* Heemskerk *naar de* Middellandsche zee, ald. — *Zeeslag bij* Gibraltar, bl. 241. — HEEMSKERK *sneuvelt*, ald. — *De Spaansche vloot wordt vernield*, bl. 242. —

DERDE HOOFDSTUK.

Loop der onderhandelingen in de laatste jaren, bl. 244. — *Uitputting der Republiek*, bl. 245. — *De belastingen kunnen niet meer verhoogd worden*, bl. 246. — *Aanmerkelijke schuldenlast*, bl. 247. — *Ontoereikendheid der onderstandsgelden*, *bl.* 248. — *Gevaarvolle toestand der Republiek*, bl. 249. — *Bezorgdheid van* OLDENBARNEVELT *voor de toekomst*, bl. 250. — *Behoefte der Republiek aan verademing*, bl. 251. — OLDENBARNEVELT *krijgt uitzigt op eenen eervollen vrede, met erkenning van de onafhankelijkheid der Republiek*, bl. 252. — *De Aartshertogen en* SPINOLA *verlangen insgelijks naar rust*, bl. 253. — *Pogingen om onderhandelingen aan te knoopen*, bl. 254. — *De Staten eischen vooraf eene verklaring van de onafhankelijkheid der Republiek*, bl. 255. — *Deze wordt door pater* NEYEN *overgeleverd*, ald. — *Met de voorgelegde verklaring wordt genoegen genomen*, bl. 257. — *Voorloopige en voorwaardelijke wapenschorsing*, ald. — *Toestand van* Spanje *en gezindheid van* FILIPS III, bl. 259. — *De Koning van* Spanje *besluit de handelingen der Aartshertogen te bekrachtigen*, bl. 261. — *Gevoelens en partijen in de Republiek*, ald. — *Gezindheid van Prins* MAURITS, bl. 265. — HENDRIK IV *zendt een gezantschap naar* 's Gravenhage. *Zyne gezindheid jegens de Republiek*, bl. 268. — JEANNIN *betuigt hem, dat alleen een bestand mogelijk, en tevens dat het niet gevaarlijk is*, bl. 269. — *Gewigtige diensten door* JEANNIN *aan de Republiek bewezen*, bl. 270. — *Gezindheid van* JACOBUS I, bl. 271. — *Hij zendt insgelijks gezanten naar* 's Gravenhage, ald. — *Ook andere Vorsten zenden gezanten derwaarts*, bl. 272. — *Brief van den Keizer van* Duitschland *en antwoord der Staten*, ald. — VERREYCKEN *brengt eene onvolledige bekrachtiging der overeenkomst met de Aartshertogen door den Koning van* Spanje, bl. 273. — *Hij verlangt de terugroeping der Staatsche oorlogsvloot*, ald. — *De Staten vorderen eene andere bekrachtiging, doch roepen de vloot terug*, bl. 274. — *De Staten blijven gewapend*, bl. 275. — MAURITS *ijvert tegen den vrede*, ald. — *Gezindheid der burgerij*, bl. 276. — *Pogingen tot oprigting eener Vereenigde West-Indische Compagnie*, bl. 277. — *Bezwaren aan hare oprigting verbonden*, bl. 278. — *Zij wordt door de onderhandelingen met* Spanje *op den achtergrond geschoven*, bl. 279. — VERREYCKEN *en* NEYEN *brengen eene nieuwe bekrachtiging van den Koning van* Spanje, bl. 280. — *De Staten besluiten haar aan te nemen*, bl. 281. — *Vruchtelooze pogingen der oorlogspartij, om dit besluit tegen te houden*, bl. 282. — *Verdedigend verbond tusschen* Frankrijk *en de Republiek*, bl. 284. — *Ook tusschen* Engeland *en de Republiek*, bl. 286. — *Vertoog der Duitsche gezanten*, ald. — *De door de Aartshertogen gekozene gezanten worden door de Staten-Generaal toegelaten*, bl. 287. — *Zij nemen de reis naar* Holland *aan*, bl. 288. — *De Staten-Generaal benoemen gemagtigden, om met hen te onderhandelen*, bl. 289. — *Aanvang der onderhandelingen*, bl. 290. — NEYEN *vertrekt naar* Spanje, *om naderen last van* FILIPS III *te bekomen*, bl. 296. — *Memorie van* JEANNIN *over de gronden vóór en tegen den oorlog*, bl. 297. — *De wapenschorsing wordt tot het einde van* 1608 *verlengd*, bl. 299. — *Gezindheid en bedoelingen van het Spaansche hof*, bl. 301. — *Argwaan daaromtrent in de Vereenigde Gewesten*, bl. 302. — Ultimatum *der Belgische gezanten*, bl. 303. — *De vredehandel wordt afgebroken*, bl. 304. — JEANNIN *stelt een bestand voor*, bl. 305. — *De Staten-Generaal besluiten over het bestand te onderhandelen*, bl. 306. — *De Belgische gezanten vragen en bekomen andermaal uitstel*, bl. 307. — MAURITS *en* WILLEM LODEWIJK *kanten zich hevig tegen het bestand aan*, bl. 309. — *Gronden voor hun gevoelen*, bl. 310. — *Beoordeeling dier gronden*, bl. 311. — *Gevoelen van* OLDENBARNEVELT, bl. 312. — JEANNIN *stelt het ontwerp op van een*

bestand, bl. 314. — *Hij tracht* OLDENBARNEVELT *en andere regenten naauwer aan* Frankrijk *te verbinden*, bl. 315. — *De geheime lastbrief van* RICHARDOT *wordt gevonden*, bl. 318. — *Pogingen van* MAURITS *om het sluiten van het bestand te voorkomen*, bl. 319. — *De burgerij wordt tegen de voorstanders van het bestand opgezet*, bl. 321. — OLDENBARNEVELT *wordt van verraderlijke verstandhouding met* Spanje *beschuldigd*, bl. 322. — *Hij vraagt zijn ontslag, doch wordt gedrongen, om in zijne betrekkingen werkzaam te blijven*, ald. — *Met verdubbelde kracht ijvert hij thans met de Fransche en Engelsche gezanten voor het bestand*, bl. 323. — *De meerderheid in de Staten van* Holland *verklaart zich voor het bestand*, bl. 325. — *De Staten van* Zeeland *blijven zich daartegen aankanten*, ald. — *Beweegredenen van* Zeeland, bl. 326. — *Redevoeringen van* JEANNIN *en* SPENCER, ald. — *De Zeeuwsche afgevaardigden beginnen te wankelen*, bl. 327. — *Ook* MAURITS *verzet zich niet langer tegen het bestand*, bl. 328. — JEANNIN *brengt eene verzoening tusschen hem en* OLDENBARNEVELT *teweeg*, ald. — MAURITS *laat zich heftig tegen* JACOBUS I *uit*, bl. 330. — FILIPS III *wordt bewogen, om zijne toestemming aan het bestand te geven*, bl. 331. — *Geheel* Holland *wordt voor het bestand gewonnen*, ald. — *Besluit der Staten-Generaal omtrent de voorwaarden van het bestand*, bl. 333. — *De Fransche en Engelsche gezanten vertrekken naar* Antwerpen, ald. — *Onderhandelingen over den titel der Staten en de vaart op* Indië, bl. 334. — *De Staten-Generaal vertrekken naar* Bergen-op-Zoom *en de Staatsche gemagtigden naar* Antwerpen, bl. 336. — *Besluit der Staten-Generaal betrekkelijk de schadevergoeding, aan* MAURITS *en de overige leden van het huis van* NASSAU *toe te kennen*, bl. 337. — *Verderen loop der onderhandelingen*, bl. 338. — *Het bestand wordt gesloten*, bl. 340. — *Bepalingen van het bestand*, ald. — *De koningen van* Frankrijk *en* Engeland *waarborgen het traktaat*, bl. 343. — *De koning van* Spanje *bekrachtigt het bestand*, bl. 344. —

VIERDE HOOFDSTUK.

Met de erkenning van de Vereenigde Provinciën bij het Twaalfjarig Bestand werd een nieuw beginsel in de Geschiedenis erkend, bl. 345. — *Stemming der Regenten op dit tijdstip*, bl. 348. — *Maatschappelijke en staatkundige toestand der Republiek in het begin der zeventiende eeuw*, bl. 349. — *De Fransche gezanten dringen op nieuw aan op eene verandering van den Regeringsvorm*, bl. 352. — *Staatkunde van* HENDRIK IV *met betrekking tot de Republiek*, ald. — *Hoe de voorslagen der Fransche gezanten tot verandering van den regeringsvorm hier werden opgenomen*, bl. 354. — *Bepaaldelijk door* OLDENBARNEVELT, ald. — *Voorstel tot verheffing van den Prins tot de waardigheid van Gouverneur- en Kapitein-Generaal van al de Vereenigde* Nederlanden, bl. 355. — *Eerzucht was* OLDENBARNEVELT'S *drijfveer niet*, bl. 356. — *De voorgestelde verandering van den regeringsvorm in het licht van onzen tijd*, bl. 357. — *Waarschijnlijke gronden, die* OLDENBARNEVELT *in dezen bewogen*, ald. — MAURITS' *ongeschiktheid voor de hem toegedachte betrekking*, bl. 359. — MAURITS' *eigen gezindheid omtrent de aanvaarding van het hoogste gezag*, ald. — *De handel over de verandering van den regeringsvorm springt af*, bl. 361. — *Verdrag van verdeeling der erfenis van* WILLEM I, bl 362. — FILIPS WILLEM'S *betrekking tegenover* MAURITS *en de Republiek*, ald. — *Inhoud van het verdrag van verdeeling*, bl. 363. — *Bezwaren, die zich bij de uitvoering van het Bestand voordoen*, bl. 365. — *Gemagtigden benoemd tot het treffen van een nader Verdrag*, bl. 366. — *Dit Verdrag komt tot stand*, bl. 367. — *Die van* Antwerpen *wenschen de vrije vaart op de* Schelde, ald. — *Aanspraak der Aartshertogen op sommige grensplaatsen*, bl. 368. — *Verkeer tusschen de ingezetenen der Zuidelijke en der Noordelijke* Nederlanden, bl. 369. — *Plakaat der Aartshertogen*, bl. 370. — *Bevelschrift tegen de verspreiding van kettersche geschriften*, bl. 371. — *Verwijdering tusschen* Noord- *en* Zuid-Nederland, ald. — *De Staat van zaken in de Republiek ten aanzien van de Roomschgezinden*, bl. 372. — JEANNIN'S *Vertoog ten voordeele der Roomschgezinden*, bl. 373. — *Hoe de Staten dit vertoog opnamen*, bl. 376. — *Graaf* HERMAN VAN DEN BERG *vestigt zich te* Bergen-op-Zoom, bl. 378. — FILIPS WILLEM *te* Breda, ald. — *Voordragt van den Raad van State betrekkelijk de regeringsdaden van den Prins van* ORANJE *te* Breda *en te* Steenbergen, bl. 379. — *De Prins van* ORANJE *neemt afscheid van de Staten-Generaal vóór zijn vertrek naar* Breda, bl. 380. — *Schadeloosstelling hem verleend*, ald. — *De voortgezette betrekking tusschen hem en* OLDENBARNEVELT, ald. — *De Staten*

zenden gezantschappen naar Buitenlandsche Mogendheden, bl. 382. — *Naijver der Engelschen tegen de Nederlanders in* Oost-Indië, bl. 388. — *De vijandelijkheden tegen de Spanjaarden en de Portugezen in* Oost-Indië, bl. 389. — *Het berigt van het gesloten Bestand naar* Indië *gebragt*, bl. 390. — *Handelsbetrekkingen met* Japan *aangeknoopt*, ald. — *Betrekkingen met* Marokko, Turkije, Zweden *en* Denemarken, bl. 391. — *Maatregelen tegen de zeeroovers*, bl. 393. — *Strijd om de Guliksche erfenis*, bl. 400. — *Gewigt der belangen*, *die hier op het spel stonden*, bl. 401. — *De staatkunde van de Staten en van* HENDRIK IV *met betrekking tot deze zaak*, ald. 401. — *Maatregelen van de Vorsten van* Brandenburg *en* Neuburg, bl. 403. — *De Aartshertog* LEOPOLD *te* Gulik, bl. 404. — *Bijeenkomst te* Hall, bl. 405. — *De Staten besluiten tot gewapende tusschenkomst*, bl. 406. — HENDRIK IV *vermoord*, ald. — *Der Staten vastberadenheid na* HENDRIK'S *dood*, bl. 407. — *Gezantschap naar* Frankrijk, bl. 409. — *De Staten wenschen* MAURITS *in het land te houden*, bl. 411. — *De staat van zaken bij* Gulik, bl. 412. — Gulik *berend*, bl. 413. — Gulik *geeft zich over*, bl. 414. — *Grond der kerkelijke geschillen*, bl. 416. — ARMINIUS *te* Leiden, bl. 417. — *De Kerken vragen verlof tot het houden eener Nationale Synode*, bl. 419. — Acte van consent *met de* clausule *van de herziening der Belijdenisschriften*, bl. 420. — *Remonstrantie tegen de* clausule, bl. 421. — *Voorbereidende Vergadering te* 's Hage, bl. 423. — ARMINIUS *wendt zich tot de Staten met het verzoek om zich te mogen verantwoorden*, bl. 424. — GOMARUS *en* ARMINIUS *voor den Hoogen Raad*, bl. 425. — *De Staten besluiten de bijzondere Synoden te doen stilstaan*, bl. 427. — *Dit Besluit herroepen*, bl. 428. — *Zuid-Hollandsche Synode te* Dordrecht, ald. — *Begin der twisten te* Alkmaar, bl. 429. — *De Staten stellen de onderwerping van de classis van* Alkmaar *als voorwaarde tot de bijeenroeping eener Provinciale Synode*, bl. 432. — VENATOR *en* HILLENIUS *voor de Staten*, bl. 433. — *Herhaald verzoek om eene Provinciale Synode*, bl. 434. — *Nieuwe Magistraat te* Alkmaar, bl. 435. — *Commissarissen naar* Alkmaar *gezonden*, ald. — *De Vroedschap afgezet en vervangen*, bl. 436. — *De Kerkeraad ontslagen en een nieuwe verkozen*, ald. — ARMINIUS *door de Staten gehoord*, bl. 439. — *Desgelijks* GOMARUS, ald. — ARMINIUS *en* GOMARUS *gezamenlijk tot eene Conferentie voor de Staten geroepen*, bl. 441. — ARMINIUS *sterft*, bl. 442. — *Strijdschriften na* ARMINIUS' *overlijden*, *bl.* 443. — *Geschriften over het gezag der Overheid in het Kerkelijke*, bl. 444. — *De Regering te* Utrecht *afgezet*, bl. 448. — *De Staten van* Utrecht *schrijven aan de Staten-Generaal om Gemagtigden*, bl. 449. — *De Prins vertrekt met Gemagtigden naar* Utrecht, bl. 450. — *De Prins met de Gemagtigden terugontboden*, bl. 451. — *Die van* Utrecht *verzoeken de Staten-Generaal den Prins van zijnen eed te ontslaan*, ald. — *Zij worden voor de Vergadering der Staten-Generaal te* Woerden *bescheiden*, bl. 452. — *De Staten-Generaal te* Woerden *vergaderd*, bl. 453. — *De Staten-Generaal eischen onderwerping der partijen aan hunne uitspraak*, bl. 454. — *Die van de stad* Utrecht *weigeren zulks*, bl. 455. — *De Staten nemen maatregelen om* Utrecht *te dwingen*, bl. 457. — *Prins* MAURITS *verontschuldigt zich van het Bevelhebberschap over de troepen tegen* Utrecht, bl. 458. — *Prins* FREDERIK HENDRIK *tot Bevelhebber benoemd*, bl. 459. — *Die van* Utrecht *willen zich te weer stellen*, bl. 460. — *Met de stad wordt een verdrag getroffen*, bl. 462. — *De moeijelijkheden duren voort*; bl. 463. — *De vorige Magistraat te* Utrecht *hersteld*, bl. 465. — *Zamenzwering te* Utrecht *ontdekt*, bl. 466. — *Bezwaren tegen de kerkelijke vergadering*, *den* 22 *Maart* 1610 *beloofd*, bl. 469. — *De* Remonstrantie *ontworpen en bij de Staten ingeleverd*, bl. 470. — *Besluit der Staten*, *dat geen predikant wegens de gevoelens*, *in de vijf artikelen vervat*, *zou gecensureerd worden*, bl. 472. — *Verzet daartegen*, ald. — *De* Haagsche Conferentie *bijeengeroepen*, bl. 473. — *De Contraremonstrantie voorgedragen*, bl. 474. — *Aan de Contraremonstranten wordt in die vergadering de hoedanigheid van Vertegenwoordigers der Kerk ontzegd*, bl. 476. — *De Conferentie vangt aan en krijgt haar afscheid*, bl. 477. — *Adviezen omtrent de middelen om aan de geschillen een einde te maken*, bl. 479. — Naerder Bericht *der Remonstranten*, bl. 481. — VORSTIUS *komt in aanmerking als opvolger van* ARMINIUS, bl. 482. — *Bezwaren tegen zijne beroeping*, bl. 484. — VORSTIUS *voor de Staten gehoord*, bl. 486. — *Nieuwe bezwaren tegen de beroeping*, bl. 487. — *De Koning van* Engeland *bemoeit zich met de zaak*, bl. 489. — *Der Staten antwoord*, bl. 490. — *Tweede vertoog des Konings aan de Staten*, bl. 491. — *Nieuw beklag van den Engelschen gezant*, bl. 492. — *Brief van* VORSTIUS *aan de Staten*, bl. 494. — *Zijne verantwoording voor de Staten van* Holland, bl. 495. — *Eindbesluit betreffende* VORSTIUS, bl. 496. — *Twisten te* Rotterdam, bl. 499. — *Conferentie voor de Magistraat aldaar*, bl. 500. — GESELIUS *afgezet*, bl. 501. — *Dreigementen*

van de Contraremonstranten, bl. 502. — OLDENBARNEVELT'S *houding en meening in deze zaken*, bl. 503. — *Betrekking der Staten tot de Kerk in de eerste tijden*, bl. 506. — *Remonstrantie van* Leiden *tegen de besluiten der Nationale Synode van* Middelburg, bl. 507. — *Kerke-ordening ontworpen op last van den Prins van* ORANJE, bl. 508. — *Kerke-ordening van de Nationale Synode te* 's Gravenhage *in* 1586, bl. 509. — *Kerke-ordening van* 1591, bl. 510. —

VIJFDE HOOFDSTUK.

De Fransche Regering verlangt AERSSEN'S *terugroeping*, bl. 515. — *Staatkunde der Republiek ten aanzien van* Frankrijk, bl. 517. — OLDENBARNEVELT *wenscht* AERSSEN *teruggeroepen te zien*, bl. 518. — AERSSEN *verlaat* Frankrijk, bl. 519. — *De zending van* REFFUGE *naar* 's Hage, ald. — Derde *van* Frankrijks *schuld aan* Engeland *door de Staten te voldoen*, bl. 520. — *De Spaansche huwelijken*, bl. 521. — DU MAURIER *tot Fransch gezant te* 's Hage *gekozen*, bl. 523. — AERSSENS *houding na zijne terugkomst uit* Parijs, bl. 525. — *De Heer* VAN LANGERAK *wordt Ambassadeur te* Parijs, bl. 530. — *Buitengewone zending van* VAN DER MYLE *derwaarts*, bl. 531. — *Gewigt van* VAN DER MYLE'S *tegenwoordigheid te* Parijs, bl. 532. — CHÂTILLON *tot Generaal benoemd*, bl. 533. — *De Fransche Prinsen blijven woelen*, ald. — *Staat der Kleefsche zaken*, bl. 534. — *De bezetting van* Gulik *met Staatsche troepen versterkt*, bl. 536. — *Bijeenkomst te* Wezel, ald. — *De bezetting van* Gulik *wordt met Staatsche troepen versterkt*, bl. 537. — HENRY WOTTON *te* 's Hage, bl. 538. — SPINOLA *tuchtigt* Aken *en* Muhlheim, bl. 539. — Wezel *valt in zijne handen*, bl. 540. — Wezels *val aan* OLDENBARNEVELT *geweten*, ald. — *De staat van oorlog in* 1612 *aangehouden*, bl. 541. — *Moeijelijkheden in de vaststelling der* quoten, ald. — *Oorzaak van* Wezels *val*, bl. 542. — *Het Staatsche leger trekt te velde en bezet verscheidene plaatsen*, bl. 545. — *Tweede zending van* REFFUGE *naar* 's Hage, bl. 546. — *Onderhandelingen te* Xanten, bl. 547. — *Formulier den Staten door* WOTTON *ter teekening aangeboden*, bl. 550. — *Verbond met* Engeland *en de Unie der Protestantsche Duitsche Vorsten*, bl. 551. — *De Orde van den Kouseband aan Prins* MAURITS *aangeboden*, bl. 552. — *Gronden tegen het onderteekenen van het door* WOTTON *aangeboden formulier*, bl. 554. — DU MAURIER'S *bemoeijing bij de onderhandelingen tot schikking der zaken in* Gulik *en* Kleef, bl. 556. — *De legers der Aartshertogen en der Staten blijven in* Gulik *en* Kleef, bl. 557. — *Verdrag met* Lubek, bl. 559. — *Gezanten van* Maagdenburg *en* Brunswijk *te* 's Hage, bl. 562. — *Verdrag met* Brunswijk *en* Maagdenburg, bl. 563. — *Betrekkingen met* Bremen, ald. — *Verdrag met* Zweden, bl. 564. — *Staat van zaken in* Brunswijk, bl. 565. — *De Staatkunde der Republiek met betrekking tot de Hansesteden*, bl. 569. — *Mededeeling der Brandenburgsche gezanten*, bl. 571. — *Afgevaardigden van de Nederlandsche Hansesteden naar* Lubek *gezonden*, bl. 573. — *Prins* FREDERIK HENDRIK *vertrekt aan het hoofd van een leger naar* Brunswijk, bl. 574. — *Onderhandelingen te* Stederborch, bl. 576. — *Verdrag te* Stederborch, bl. 577. — *Onderhandelingen met de Hansesteden*, bl. 578. — *Verdragen met de aanzienlijkste Hansesteden*, bl. 579. — *Moscovische gezanten in* 1614 *te* 's Hage, bl. 581. — *Gezantschap naar* Rusland, bl. 582. — *Tweede gezantschap uit* Rusland, ald. — *Weervaren der Nederlandsche gezanten in* Rusland, bl. 583. — *De Staten van verstandhouding met de Turken verdacht*, bl. 584. — *Herhaalde verzoeken van den Hertog van* Savoye *om der Staten bijstand*, bl. 585. — *Betrekkingen met* Oost-Vriesland, bl. 587. — *Naijver van* Engeland, bl. 589. — *Gezantschap van* 1613 *naar* Engeland, bl. 590. — *Onderhandelingen tusschen de Engelsche en de Nederlandsche handelscompagniën*, bl. 591. — *Staatkunde van het Bewind ten aanzien van de* Oost-Indiën, bl. 593. — *Stichting van* Batavia, bl. 595. — OLDENBARNEVELT *is gekant tegen de oprigting eener West-Indische Compagnie*, bl. 597. — *Lossing der pandsteden*, bl. 598. — *Voortgezette pogingen van* JACOBUS *om de Staten tot ontruiming van het Gulikscheke bewegen*, bl. 601. — CARLETON *Engelsch gezant te* 's Hage, bl. 602. — *De Staten bezetten* Borkulo *en* Ligtevoorde, bl. 603. — *Graaf* HENDRIK VAN DEN BERGH *bezet* Soest *en* Lippstadt, bl. 604. — *Antwoord op* CARLETON'S *voorstel*, bl. 605. — *Staat van zaken in* Frankrijk, bl. 606. — *Besluit der Staten ten aanzien van* Frankrijk, bl. 609 — *Vrede te* Loudun, bl. 611. — DU MAURIER *raadt tot schikking met de Aartshertogen betreffende de Kleefsche zaken*, bl. 612. — *De Venetiaansche Afgevaardigde* LIONELLO *te* 's Hage, bl. 614. —

JOHAN ERNST VAN NASSAU vertrekt aan het hoofd van door Venetië hier te lande geworven krijgsvolk, bl. 615. — De Hertog van Savoye verzoekt om bijstand, bl. 616. — Oneenigheid met Engeland over den invoer van lakens, bl. 617. — Bezwaren van Zeeland tegen het bedrag harer quote, bl. 619. — Verschil met Engeland over de tarra der lakens, bl. 622. — Staat der zaken in Frankrijk, bl. 623. — CONDÉ gevangen genomen, bl. 624. — De Fransche Regering verzoekt de toezending van de Fransche ruiters in Staatsche dienst, bl. 626. — Zij verzoekt de toezending van oorlogschepen naar de Gironde, bl. 627. — Nieuwe poging van JACOBUS om de ontruiming van Gulik en Kleef te bewerken, bl. 629. — CARLETON bij de beraadslaging over zijn voorstel uit den Raad van State geweerd, bl. 631. — Advies van den Raad van State over CARLETON'S voorstel, bl. 632. — Nieuwe propositie van CARLETON, bl. 633. — Betrekkingen met Frankrijk, bl. 634. — LA NOUE buitengewoon gezant van Frankrijk te 's Hage, bl. 635. — Frankrijk verzoekt om de toezending van hulptroepen, bl. 636. — Besluit der Staten op Frankrijks verzoek, bl. 637. — Herhaald verzoek van Frankrijk, bl. 638. — Uiterste verklaring van de Fransche gezanten, bl. 640. — Dood van den Maarschalk D'ANCRE, bl. 641. — Staatkundige en maatschappelijke toestand van de Vereenigde Nederlanden in dit tijdperk, bl. 643. — Staat der letterkunde, bl. 645. — Verdienste van OLDENBARNEVELT, bl. 647. — Tegenstand tegen hem, ald. — Grond van dien tegenstand, bl. 648. — Geschil over de beroeping van een predikant te Warmenhuizen, bl. 649. — Houding door de Staten tegenover de geschillen aangenomen, bl. 650. — Onpartijdigheid der Staten, bl. 651. — De Staten handhaven hun gezag in kerkelijke zaken, bl. 652. — Delftsche Conferentie, bl. 653. — Brief van JACOBUS I over het gezag der Overheid tot het beslechten van Godsdienstgeschillen, bl. 655. — Maatregelen der Staten tegen de aanwassende oneenigheden, bl. 657. — Resolutie ter bijlegging der kerkelijke geschillen ontworpen, bl. 658. — Vermoedelijke oorzaken van den tegenstand van Amsterdam, bl. 659. — De Resolutie betreffende de kerkelijke geschillen uitgevaardigd, bl. 660. — Men tracht Amsterdam tot het middelpunt van den tegenstand te maken, bl. 661. — Oneenigheden te Schoonhoven, bl. 662. — Het beroep van de uitspraken der Stedelijke Regeringen op de regterlijke Collegiën ontzegd, ald. — Onlusten te Leeuwarden in 1615, bl. 664. — De Leeuwardensche Magistraat wendt zich tot de Staten-Generaal, bl. 666. — Gecommitteerden benoemd om naar Friesland te vertrekken, bl. 667. — Hunne tusschenkomst rigt weinig uit, bl. 668. — Raad van Graaf WILLEM LODEWIJK aan Prins MAURITS, bl. 669. — Begin der scheuring te 's Hage, bl. 670. — ROSAEUS geschorst, bl. 671. — Bezending naar Amsterdam, bl. 672. — Antwoord van den Raad van Amsterdam op de rede van HUGO DE GROOT, bl. 677. — De breuke wordt onheelbaar, ald. — Besluit der Staten, bl. 678. — Nadere verklaring van de meening der Regeerders van Amsterdam, bl. 679. — Voorstel van CARLETON over de godsdiensttwisten, bl. 682. — Antwoord der Staten, bl. 683. — Een deel der Haagsche gemeente scheidt zich af en gaat te Rijswijk te kerk, bl. 684. — Verzoek om herstel van ROSAEUS, bl. 685. — OLDENBARNEVELT vordert van Prins MAURITS des noods handhaving van het openbaar gezag. — 's Prinsen dubbelzinnig antwoord, bl. 686. — Scheuring in Zevenhuizen, ald. — Keur van de Overheid van Schieland, bl. 687. — Nadere publicatie van de Overheid van Schieland, bl. 688. — Najaarszitting der Staten van Holland in 1616, ald. — Verzoenende beschikkingen der Staten, bl. 689. — Rekest van de dolerende Gemeente te Hage, bl. 690. — Verzoek van UYTENBOGAERT om ontslag, bl. 691. — Winterzitting van 1616, ald. — De Afgescheidenen verlangen te 's Hage zelve te kerk te gaan, bl. 693. — De Gedeputeerden der Collegiën met de Gecommitteerde Raden vergaderd, bl. 694. — De Prins verklaart zich voor de dolerenden, bl. 695. — Hij onderhandelt met hen, bl. 696. — Zij gaan ter predikatie in den Haag, bl. 697. — Vertoog der Haagsche Gemeente tegen de dolerenden, bl. 698. — Het gebruik der Engelsche kerk wordt aan de dolerenden vergund, bl. 700. — Buitengewone Vergadering der Staten van Holland, ald. — Geschil over de regtsmagt van de Hoven, bl. 702. — De Remonstranten te Amsterdam houden afzonderlijke godsdienstoefening, bl. 703. — Hunne godsdienstoefening verstoord, bl. 704. — Het huis van BISSCHOP geplunderd, ald. — De Remonstranten en OLDENBARNEVELT van Spaanschgezindheid beschuldigd, bl. 706. — Plan tot benoeming eener Commissie tot opheffing der kerkelijke zwarigheden, bl. 708. — Vraag aangaande de judicatuur der Hoven, bl. 709. — Voorjaarszitting der Staten, ald. — De vraag aangaande de judicatuur der Hoven voorloopig beslist, bl. 711. — VENATOR veroordeeld, bl. 712. — De Haagsche dolerenden verzoeken om de Kloosterkerk, bl. 713. — De dolerenden nemen met hetgeen hun toegelaten wordt geen ge-

noegen, ald. — *Wederom verzoekt* UYTENBOGAERT *zijn ontslag*, bl. 714. — *Reces der Statenvergadering*, bl. 715. — *Punten van beschrijving ter volgende zitting*, bl. 716. — *De Kloosterkerk zal voor de dolerenden in gereedheid gebragt worden*, bl. 717. — *Onlusten te* Oudewater, ald. — *Andere maatregelen om de Contra-Remonstranten hun doel te doen bereiken*, bl. 720. — *Nieuwe brief van* JACOBUS I, ald. — *Staat der godsdienstige denkbeelden in de andere Provinciën*, bl. 721. — *Plan van* WILLEM LODEWIJK *om de Contraremonstranten tot de zege te brengen*, bl. 722. — *Buitengewone deputatie van* Zeeland, Gelderland, Friesland *en* Groningen, ald. — *Vertoogen in de Staten-Generaal om eene Nationale Synode te houden*, bl. 724. — *Houding der Hollandsche Gedeputeerden in de Staten-Generaal*, bl. 726. — Utrecht *is op de hand van* Holland, *voor alsnog* Overijssel *desgelijks*, ald. — *De Haagsche dolerenden maken zich van de Kloosterkerk meester*, bl. 727. — *Prins* MAURITS *gaat bij de dolerenden ter kerk*, bl. 728. — Acte van separatie, bl. 729. — *Zomerzitting van de Staten van* Holland, ald. — *Het ontwerp der* scherpe Resolutie *aan den Prins medegedeeld*, bl. 730. — *De Prins in de vergadering van den* 5^den^ *Augustus*, bl. 732. — *Bezending naar* den Briel, bl. 734. — *Nieuwe eed door de Staten van* Holland *van het krijgsvolk gevergd*, bl. 735. — *Plan der Hollandsche Regering*, bl. 736. — *Plegtig protest van* Dordrecht *tegen de Resolutie van 4 Aug.*, ald. — *Protest van* Amsterdam, *enz.*, bl. 737. — *Eene bezending van* Zeeland *verzoekt om de bijeenroeping der Staten van* Holland, ald. — *Waardgelders te* Utrecht *geligt*, bl. 739. — *De Prins verzet zich daartegen*, bl. 740. — *Gecommitteerden, naar* Utrecht *gezonden*, bl. 741. — *Antwoord der Staten van* Utrecht, ald. — *Hervatting der beraadslagingen in de Staten-Generaal over de bijeenroeping eener Nationale Synode*, bl. 743. — *Ontwerp*-protest van nulliteit, bl. 745. — Holland *eischt handhaving van haar gezag op grond der Unie*, ald. — *Voorstel der 4 Provinciën tot bijeenroeping eener Nationale Synode*, bl. 746. — *Tegenvoorstel van* Holland, ald. — *Afzonderlijke verklaring der 5 Steden*, ald. — *Advies van* Utrecht, bl. 747. — *Verdeeldheid van gevoelen in* Overijssel, ald. — *De Prins verzekert zich van* den Briel, bl. 749. — *Botsing tusschen de Waardgelders en de burgers te* Leiden, bl. 751. — *Personen benoemd om artikelen op de beschrijving eener Nationale Synode te ontwerpen*, ald. — *Inhoud dier ontwerpartikelen*, bl. 752. — *De bevoegdheid der Gecommitteerde Raden door den Hoogen Raad geloochend*, bl. 753. — *De bijeenroeping der Staten van* Holland *besloten*, bl. 755. — *Oordeel der buitenlandsche Gereformeerden over de bijeenroeping eener Synode*, bl. 756. — *Rede van* CARLETON *in de vergadering der Staten-Generaal*, bl. 757. — *Rede van* DU MAURIER, ald. — *Beraadslaging over de ontwerpartikelen op de beschrijving der Nationale Synode*, bl. 758. — *Protest van* Holland, ald. — *Verdeeldheid in* Gelderland, ald. — *Nieuwe poging van* Holland *om het doordrijven eener Synode te keeren*, bl. 759. — Dordrecht *als de plaats van de bijeenkomst der Synode bepaald*, bl. 760. — *Tegenverklaringen tegen* Hollands *protest*, ald. — *Gecommitteerden benoemd tot het ontwerpen van uitschrijvingsbrieven tot de Synode*, bl. 761. — Deductie *van* Holland *tegen de maatregelen der Staten-Generaal in zake van godsdienst*, bl. 762. — *Strijd over de punten van beschrijving tot de vergadering der Staten van* Holland, bl. 764. — *Mondgesprek tusschen Prins* MAURITS *en* OLDENBARNEVELT, bl. 765. — *Rede van* DU MAURIER *in de vergadering der Staten van* Holland, bl. 766. — CARLETON *treedt op tegen* de Weegschaal, bl. 768. — *Plakaat tegen* de Weegschaal *tegen den zin van* Holland *vastgesteld*, bl. 769. — *Wintervergadering der Staten van* Holland, bl. 770. — *Commissie benoemd om de twee concepten nopens de bijeenroeping eener Provinciale Synode overeen te brengen*, bl. 772. — *Staat van zaken te* Nijmegen, bl. 773. — *De Prins vernieuwt de Magistraat aldaar*, bl. 774. — *Beklag der afgezette Magistraatspersonen*, bl. 775. — *Hunne zaak aan den Gelderschen Landdag aanbevolen*, bl. 776. — *Overlijden van 's Prinsen oudsten broeder*, bl. 777. — *Woelingen der Contraremonstranten in de Hollandsche steden*, ald. — *Verklaring van de Magistraat van* Haarlem, *waarbij zij de bewilliging der consenten weigert*, bl. 779. — *Poging om de beide concepten op de Provinciale Synode tot een te brengen*, bl. 780. — *Zaak der ontschutterde Leidsche burgers*, ald. — Haarlem *eischt de betaling der Waardgelders uit de gemeene Landsmiddelen*, bl. 782. — *Redevoering van* DU MAURIER *in de vergadering der Staten van* Holland *op den* 13^den^ *Maart*, ald. — *Gedeeltelijke beslissing van de vraag aangaande de inwilliging der consenten*, bl. 783. — *De Prins reist over* Utrecht *naar den Gelderschen Landdag*, bl. 784. — *Besluiten van den Gelderschen Landdag*, bl. 785. — *Schrijven van de Staten van* Holland *aan die van* Gelderland *en* Overijssel, ald. — *Lasterlijke geschriften tegen* OLDENBARNEVELT,

bl. 787. — *Remonstrantie van* OLDENBARNEVELT, bl. 790. — *Vergelijk tusschen de beide partijen in de Staten van* Holland *getroffen*, bl. 791. — *Verordeningen tegen de Katholieken*, bl. 793. — Schiedam *trekt van nu aan ééne lijn met de vijf Steden*, bl. 794. — *De Prins bezoekt den Overijsselschen Landdag*, ald. — *Voorstel om de bijeenroeping der Synode door te zetten*, bl. 795. — *Voorstel van* DU MAURIER, ald. — *Remonstrantie van* AERSSEN, bl. 796. — OLDENBARNEVELT *is geneigd tot toegefelijkheid*, bl. 797. — *Voorslag van* Holland, *waarop het mogelijk zou geweest zijn, dat men elkander had verstaan*, bl. 798. — *Teruggestooten, houdt* Holland *zich fier*, ald. — *Berigten aan* CARLETON *mede te geven*, bl. 799. — *De overkomst van* DU PLESSIS MORNAY *gewenscht*, bl. 800. — *Eene buitengewone zending naar* Frankrijk *voorgesteld*, bl. 801. — *De vernieuwing van het Plakaat tegen lasterlijke geschriften, enz. geweigerd*. bl. 802. — *Een nieuw schotschrift tegen* OLDENBARNEVELT, *getiteld* Provisionele Opening, *enz. ziet het licht*, bl. 803. — *De Staten nemen den persoon van* OLDENBARNEVELT *bij vernieuwing in hunne bescherming*, bl. 804. — *De Staten van* Holland *willen het inbrengen der consenten weigeren, en den Staten-Generaal voorwaarden stellen*, bl. 805. — *De Staten-Generaal besluiten de Nationale Synode onverwijld uit te schrijven*, bl. 806. — *Acte van* non-prejudicie *van* Zeeland, ald. — *Deputatie en voorstel der Staten van* Holland *in de Staten-Generaal*, bl. 807. — *Aanschrijving van de Staten van* Holland *aan de* Classes, bl. 810. — *Gewigt van den maatregel van het inhouden der consenten*, ald. — *Voorstel om op* Hollands *verklaring van den 28sten Junij het advies der Provinciën te vragen, ter zijde gesteld*, bl. 811. — *Beklag aangaande het verschil tusschen de mondelinge verklaring van den 28sten Junij en hare schriftelijke redactie*, bl. 812. — *Verklaringen van* Zeeland *en* Gelderland *tegen de verklaring van* Holland *en hare beantwoording door deze Provincie*, bl. 813. — Holland *zendt de brieven terug, waarbij de Synode werd uitgeschreven*, bl. 816. — *De Staten-Generaal zijn van zins een besluit te nemen op het afdanken der Waardgelders*, bl. 817. — *Maatregel van* Holland *daartegen*, ald. — *De Staten-Generaal laten zich van hun voornemen niet afbrengen*, bl. 819. — *Gezindheid der Staten van* Utrecht, ald. — *Advies van den Raad van State aangaande het afdanken der Waardgelders*, bl. 821. — *De tegenpartij in de Hollandsche Staten tracht de voortzetting dezer vergadering te beletten*, bl. 822. — *Benoeming van eene Deputatie der Staten-Generaal om te* Utrecht *de afdanking der Waardgelders te bewerken*, bl. 823. — *Vertoogen van* Holland *daartegen*, bl. 824. — *Die van* Holland *zenden ook eene Deputatie naar* Utrecht, bl. 825. — *De Prins vertrekt naar* Utrecht, bl. 826. — *De Heer van* MOERSBERGEN *te* 's Hage, bl. 827. — *Bedrijf der Hollandsche Deputatie te* Utrecht, ald. — *De Prins en de Afgevaardigden uit de Generaliteit dragen hunnen last voor*, bl. 828. — *Bejegening der Hollandsche Deputatie door den Prins*, bl. 829. — *Antwoord der Staten van* Utrecht, ald. — *De Prins blijft niettemin in de stad*, bl. 831. — *De Hollandsche Deputatie versterkt*, bl. 832. — *De Prins heeft het er op gezet, de Waardgelders af te danken*, bl. 833. — *De Hollandsche Deputatie vertrekt*, ald. — *De Waardgelders leggen de wapenen af*, bl. 834. — *De Regering te* Utrecht *veranderd*, bl. 835. — *De Contraremonstranten krijgen de Domkerk*, ald. — *Gezindheid der Staten van* Holland, ald. — BOISSISE's *komst is aanstaande*, bl. 836. — *Beraadslagingen der Staten van* Holland *na de afdanking der Waardgelders te* Utrecht, bl. 838. — *De zes Steden weigeren hardnekkig een voorstel van bemiddeling te doen*, bl. 842. — *Voorstel der Edelen*, ald. — *De Prins is uit* Utrecht *terug*, bl. 843. — BOISSISE's *rede in de Vergadering der Staten-Generaal*, bl. 844. — *De meerderheid in de Staten van* Holland *is gunstig voor het voorstel der Edelen gestemd*, bl. 845. — *Houding der Hollandsche Gedeputeerden in de Generaliteit*, bl. 846. — *De Statenvergadering van* Holland *voor een viertal dagen geschorst*, bl. 847. — *Eene Commissie uit haar midden tot den Prins gezonden*, bl. 848. — *Aanleiding tot het plakaat op het afdanken der Waardgelders in* Holland, ald. — *Laatste poging der Fransche gezanten*, bl. 849. — *De vernedering, den Staten van* Holland *aangedaan, stijgt ten top*, bl. 850. — Gouda *alleen blijft onbezweken*, bl. 851. — *Antwoord aan* BOISSISE *gegeven*, ald. — *De Edelen stellen voor in het houden der Nationale Synode te bewilligen*, bl. 852. — *De Edelen van* Holland *vermanen de Staten tot volkomen toetreding tot den wil der Staten-Generaal*, bl. 854. — *De Nationale Synode toegestaan*, bl. 855. — OLDENBARNEVELT, DE GROOT, HOGERBEETS *en* LEDENBERG *in hechtenis genomen*, ald. —

BIJVOEGSELEN EN VERBETERINGEN.

Bladz. 364, Noot 1. DON EMANUEL is de stichter van het kasteel te *Wichen*. Zoo gaat voor het minst de spraak in het dorp zelve. Doch het kasteel is ouder. Zie NIJHOFF, *Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudheidk.* II. bl. 265.

Bl. 390, reg. 8 van boven, en Noot 3. Hiermede vergelijke men bladz. 593, Noot 6.

Bl. 391. Hierbij leze men mede Noot 6 op bl. 593 en 594.

Bl. 404, Noot 1. Zie bladz. 540, Noot 1.

Bl. 405, Noot 1. *Memorie* aan VAN DER MIJLE. Ook hierbij neme men in aanmerking wat later gezegd wordt, bl. 540, Noot 1.

Bl. 405, Noot 2. Tot nadere inlichting vergelijke men bl. 518, Noot 1.

Bl. 411, Noot 1, reg. 8. Zie bladz. 520, Noot 4.

Bl. 466, reg. 16, van bov. 14den *lees:* 15den.

Bl. 467, reg. 10, van bov. zwager *lees:* schoonzoon.

Bl. 468, reg. 6, van bov. Hierbij voege men, dat, blijkens Resol. der Staten-Generaal van 2 Junij, 1615, namens deze Vergadering op verzoek van de Staten van *Utrecht*, die vernomen hadden, dat KANTER zich te *Amsterdam* ophield, aan de Regenten van *Amsterdam* werd geschreven, dat men KANTER zou laten vatten en naar *Utrecht* opzenden. Hieraan schijnt echter geen gevolg gegeven te zijn.

Bl. 479, Noot 3, reg. 1. De Remonstranten *lees:* de Contraremonstranten.

Bl. 481, Noot 6. Zie bl. 651, Noot 3.

Bl. 490, reg. 7, van ond. en dat hij *lees:* en verklaren, dat hij.

Bl. 507. Bij Noot 2 voege men het volgende: In Mei 1615 gelastten de Staten-Generaal aan de Regeerders van *Aardenburg*, de Doopschgezinden in hunne godsdienst niet te bemoeijelijken, „evenmin als dit elders geschiedde" (*Resol. Stat.-Gen.* 1 Mei, 1615). Den 15den Aug. 1618 werd op advies van den Raad van State, tot welken zich de Overheid van *Aardenburg* gewend had, door de Staten-Generaal besloten, aan de Mennonieten aldaar vrijheid van godsdienstoefening te blijven verleenen, mits zonder veel uitwendig vertoon en voor of na de predikatie in het Duitsch of Fransch bij de Gereformeerden. Ook mogten de Doopschgezinden uit den omtrek tot die godsdienstoefeningen worden toegelaten.

Bl. 536, reg. 6, van ond. voor *lees:* vooraf.

Bl. 640, reg. 1, van bov. van geene kracht *lees:* slechts dan van kracht.

Bl. 680, Noot 1. Zie over het voorgenomen huwelijk van Prins FREDERIK HENDRIK ook CARLETON, I, p. 325.

Bl. 732. Betreffende het hier verhaalde zie men ook *Verhooren* VAN OLDENBARNEVELT bl. 264. enz.

Bl. 739, reg. 26. Ook *Haarlem* had reeds vóór de Scherpe Resolutie Waardgelders aangenomen.

PLAATSING DER PLATEN EN PORTRETTEN.

De slag bij Turnhout	tegenover	Bladzijde	45.
FRANCISCUS DE MENDOZA	»	»	150.
MAURITS, na den slag van Nieuwpoort	»	»	152.
Prins MAURITS ontvangt de Gezanten van den Sultan van Achem	»	»	181.
Kaart van het beleg van Ostende	»	»	195.
ERNST CASIMIR van Nassau	»	»	222.
JACOB VAN HEEMSKERK	»	»	240.
CORNELIS VAN AERSSEN	»	»	252.
Pater NEIJEN te 's Hage	»	»	256.
PIERRE JEANNIN	»	»	268.
JACOBUS ARMINIUS	»	»	417.
FRANCISCUS GOMARUS	»	»	418.
JOHANNES UYTENBOGAERT	»	»	471.
CONRADUS VORSTIUS	»	»	482.
SIMON EPISCOPIUS	»	»	497.
FRANÇOIS VAN AERSSEN	»	»	515.
LOUISE DE COLIGNY	»	»	525.
CORNELIS VAN DER MIJLE	»	»	531.
JAN PIETERZ. KOEN	»	»	596.
DUDLEY CARLETON	»	»	602.
HENDRIK Graaf VAN DEN BERG	»	»	604.
FESTUS HOMMIUS	»	»	653.
HUGO DE GROOT	»	»	672.
ROMBOUT HOGERBEETS	»	»	767.
JOHANNES BOGERMAN	»	»	795.
De afdanking der Waardgelders te Utrecht	»	»	834.